DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - SAYI : 55-2

SAHÎH-İ BUHÂRÎ
MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH
TERCEMESİ
ve Şerhi

İKİNCİ CİLT

DÖRDÜNCÜ BASKI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 55 — 2

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

İKİNCİ CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l - Lâtîfi'z - Zebîdî

MÜTERCİMİ
Darülfünun Müderrislerinden
Ahmed Naim

DÖRDÜNCÜ BASKI

EMEL MATBAACILIK SANAYİİ — ANKARA. 1975

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

KİTÂBÜ'T-TEYEMMÜM

222 . عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَضِيَ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ اَسْفَارِهِ. حَتَّى اِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ اَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي. فَاَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْتِمَاسِهِ. وَاَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ. فَاَتَى النَّاسُ اِلَى اَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالُوا اَلَا تَرَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ ؟ اَقَامَتْ بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسِ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ. وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. فَجَاءَ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاضِعٌ رَاْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نَامَ. فَقَالَ حَبَسْتِ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسَ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَعَاتَبَنِي اَبُو بَكْرٍ وَقَالَ مَا شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَقُولَ. وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي. فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ اِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخِذِي. فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ. فَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ آيَةَ التَّيَمُّمِ. فَتَيَمَّمُوا. قَالَ اُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ مَا هِيَ بِاَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ اَبِي بَكْرٍ. قَالَتْ فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ. فَاَصَبْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ.

TERCEMESİ

Nebiyy-i Muhterem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevce-i tāhiresi (Ümmü'l-Mü'minîn) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ettikleri seferlerin birinde[1] birlikte (yola) çıkmış idik. Ya Beydâ'ya, ya Zâtü'l-Ceyş'e[2] vardığımızda (nezdimde

---

[1] Bu sefer, Hicret'in beşinci veya altıncı senesinde vâkı' olan (Benü'l-Mustalık) nâm-ı diğerle (Müreysî') gazâsıdır, diyenler vardır. İleride gelecek kıssa-i İfk de bu gazâda vukua gelmiştir. Bâzıları da kıssa-i İfk'in Benü'l-Mustalık gazâsında vâkı' olduğu muhakkak ise de burada mevzū-i bahs olan kıssa (Zâtü'r-Rikā') gazvesinde vâkı' olmuştur, derlerse de, Taberânî'nin âtîdeki hadîsine uygun düşmüyor. Taberânî, İsnâd-ı Ceyyid ve Hasen ile şöyle rivâyet ediyor: "Āişe *radiya'llāhu anhâ* dedi ki: Benim gerdanlık mes'elemden dolayı olan olduktan, ehl-i İfk de dediklerini dedikten sonra, bir gazvede Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte yine çıktım. Yine gerdanlığım düştü. Nihâyet onu aramak için herkes yolundan kaldı ve tan yeri ağardı. Ebû Bekr'den ne çektiğimi Allah bilir. Bana: "Her seferde ālemin başına sıkıntı olursun. İşte hiç kimsenin yanında su yok." dedi. Allah, teyemmüm hakkında ruhsat âyetini inzâl etti. Ebû Bekr de bana: "Sen, benim bildiğime göre mübârek bir kimsesin, dedi." İntehâ. Bunlardan bâzılarının anladığı gibi sukūt-ı kılâde vak'asının müteaddit olup birincisine āid seferde İfk'in vukūu, diğerininkinde de âyet-i teyemmümün nüzûlü istihrâc edilebilir. Teyemmüm kıssası Feth-i Mekke gazâsında cereyân etti, diyen de vardır. Herhalde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu ahn*'in rivâyet ettiği bir hadîsde: "Teyemmüm âyeti nâzil olduğu vakit nasıl edeceğimi bilemedim..." demesi, bu kıssanın Benü'l-Mustalık gazvesinden sonra olduğuna ve ıkd ve kılâde sukūtunun teaddüdüne ve İfk kıssasının evvelkisinde cereyân ettiğine delildir. Çünkü Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in dâhil-i dâire-i İslâm olması Hayber'den sonradır.

[2] Vak'anın bu iki konaktan hangisinde olduğunda şekkeden Ümmü'l-Mü'minîn Hazretleridir. (Beydâ') kavl-i esahha göre "Zü'l-Huleyfe"nin nâm-ı diğeridir "Zâtü'l-Ceyş"de Medîne'ye bir berîd, yâni dört fersah mesâfede bir yerin ismidir. Her ikisi de

āriyet olan)[1] bir gerdanlığım kop(up kaybol)du. Aransın diye Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (o mahalde) bekledi. Herkes de berâber bekledi. Halbuki bir su başında değillerdi. Halk, Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) e gelip: "(Yâ Ebâ Bekr,) *Āişe'nin ettiğini gördün mü? Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i de, herkesi de* (yollarından) *alıkoydu. Su başında değiller.* (Kimsenin) *yanında da su yok.*" dediler. Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh* benim yanıma) geldi. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de uyumuş, (mübârek) başını dizime koymuştu. Ebû Bekr: "*Sen, Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i de, herkesi de yolundan alıkoydun. Su başında değiller,* (Kimsenin) *yanında da su yok.*" dedi.

(Āişe *radiya'llāhu anhâ*) der ki: Ebû Bekr bana itâb etti, birçok söylendi[2]. Eli ile de böğrüme vurmağa başladı. (Böyle iken yine) Resulu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek) başı dizimde olduğu için hiç kıpırdamadım[3]. Sabah olunca

---

Medîne-i Münevvere ile Mekke-i Mükerreme yolu üzerindedir. Beydâ'yı Hayber yolu üzerinde zan ile vak'anın Müreysî' gazvesinde olmasını istib'ād edenlerin yanıldıklarını şârih-i *Buhâri* (Aynî) söylüyor.

[1] "*Cez'-i Zafâr*" dedikleri aklı, karalı Yemen boncuğundan ma'mûl olup on iki dirhemlik bir kıymeti hāiz olan bu kılâdeyi –tekrâr olmasın diye bu kitaba alınmayan diğer Buhârî hadîsinde musarrah olduğu üzere– hemşîre-i muhteremeleri Esmâ' *radiya'llāhu anhâ*'dan istiāre etmişlerdi.

[2] Nasıl söylendiğinin nümûnesi Taberânî'nin (1) rakamlı hāşiyede naklolunan hadîsinde gösterilmişti.

[3] «فَلاَ يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ اِلاَّ مَكَانُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَخِذِي» cümlesi hakkıyle terceme edilmek lâzım gelse "*Beni kıpırdamaktan, Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in fahzim üzerinde bulunmasından başka hiçbir şey menetmiyordu.*" demek iktizā ederse de metinde görülen tarzda tercemeyi şîveye daha muvâfık buldum.

Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kalktı. Hiç su yoktu. Allāhu Azze ve Celle Hazretleri teyemmüm âyetini inzâl buyurdu[1]. Herkes teyemmüm etti. Üseyd b. Hudayr (*radiya'llāhu anh*)[2]: "*Ey Ebû Bekr hânedânı, bu sizin ilk bereketiniz değildir.*"[3] dedi.

(Âişe *radiya'llāhu anhâ*) der ki: (Sonra gideceğimiz sırada) üzerine bindiğim deveyi kaldırdık. Gerdanlığı altında bulduk.

---

[1] Ma'lûm olduğu üzere her ikisi de Medenî olan Sûre-i Nisâ' ile Sûre-i Mâide'de birer teyemmüm âyeti vardır. Sûre-i Mâide'deki âyetin baş tarafı vudûya dâir olduğu için ona vudû' âyeti de derler. Bu kıssada nâzil olan teyemmüm âyetinin hangisi olduğu hakkında hayli ihtilâf vardır. Birincisinde yalnız teyemmümden bahsedildiğine ikincisine âyet-i vudû' denildiğine bakarak bu def'a nâzil olan âyet-i Nisâ'dır diyenler varsa da Ebû Bekr-i Hümeydî'nin bir rivâyetinde: «فَتَنَزَّلَتْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ (اَلْآيَةَ اِلَى قَوْلِهِ) لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» denildiğine göre, ilk nâzil olan Mâide'deki âyet olmak lâzım gelir.

[2] Üseyd b. Hudayr *radiya'llāhu anh* Akabe-i sâniye gecesi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri tarafından Evs üzerine nakîyb nasbolunan ecille-i Ensâr'dandır. Düşürülmüş gerdanlığı yollarda aramaya gönderilenlerin başında idi.

[3] Buhârî'nin diğer rivâyetinde Üseyd *radiya'llāhu anh*, Ümmü'l-Mü'minîn *radiya'llāhu anhâ*'ya: "«جَزَاكِ اللّٰهُ خَيْرًا . فَوَاللّٰهِ مَا نَزَلَ بِكِ اَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ اِلَّا جَعَلَ اللّٰهُ لَكِ وَلِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا» = *Allah seni hayır ile mükâfatlandırsın.Va'llahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allāhu Teālâ, onda senin için de, müslümanlar için de bir hayır bulundurmasın.*" demiştir ki, bu sözler, kıssanın İfk'den sonra olduğuna delâlet eder. Fahr-ı ālem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in de: " مَا كَانَ اَعْظَمَ بَرَكَةَ قِلَادَتِكِ = *Senin gerdanlığının bereketi ne büyük imiş.*" buyurdukları İshāk-ı Büstî'nin tefsîrinde İbn-i Ebî Müleyke tarîkından mervîdir.

223 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ اَحَدٌ قَبْلِي: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ . وَجُعِلَتْ لِيَ الْاَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا . فَاَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ اُمَّتِي اَدْرَكَتْهُ الصَّلَاةُ فَلْيُصَلِّ . وَاُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لِاَحَدٍ قَبْلِي . وَاُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ . وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ اِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ اِلَى النَّاسِ عَامَّةً .

TERCEMESİ

Câbir b. Abdu'llāh (el-Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*[1] buyurdu ki: Benden evvel hiçbir kimseye verilmedik beş şey (hep birden) bana verilmiştir: Bir aylık yola kadar (düşmanlarımın kalbine) korku (salmak) ile mansūr oldum[2]. Yer (yüzü) bana namazgâh ve sebeb-i tahâret kılındı[3]. Onun için ümmetimden namaz vakti gelip çatmış her kim olursa olsun namazını kılıversin. Ganâim bana helâl edildi. Halbuki

[1] Taraf-ı ālî-i Nebevîden tahdîsen li'n-ni'me verilen bu haber-i sādık –Amr b. Şuayb İbn-i Muhammed'in babasından, ceddinden rivâyet ettiğine nazaran– gazevât-ı seniyyenin sonuncusu olan Gazve-i Tebük'de bildirilmiştir.

[2] Hazret-i Resûl *aleyhi's-selâm* bütün a'dâsına karşı mansūr idi. Gāyenin bir aylık gösterilmesindeki nükte ise Medîne-i tāhireleri ile a'dâsı arasında hiçbir taraftan bir aylıktan ziyâde mesâfenin mevcûd olmaması idi.

[3] Enbiyâ-yı selef *salevâtu'llāhi ve selâmühü aleyhim ecmaîn* zamânında ancak havra, kilise gibi ibâdete tahsîs edilmiş yerlerde namaz kılınabilirdi. Nebiyy-i âhirzaman *aleyhi's-salevâti'r-rahmân* Efendimiz ile ümmeti olmakla müşerref bulunan bizlere ise tāhir olmak şartiyle bütün yeryüzü mescid olduğu gibi, tāhir olan toprağı da tahûr, yâni mutahhir ve müzîl-i hades oldu. Abdest suyu bulmayan kimse, hemen toprak ile teyemmüm edip her nerede olsa namaza durur.

benden evvel kimseye helâl edilmemiştir[1]. Bana şefâat verildi[2]. Bir de (benden evvel) her Nebî, hâssatan kendi kavmine ba's olunurken ben umûm-ı nâsa ba's olundum[3].

---

[1] Ümem-i sâlifenin kimi cihâda me'zûn değildi. Me'zûn olanları da ganâimden istifâdeye me'zûn değildiler.

[2] Murâd, şefâat-i uzmâdır ki, nâsı hevl-i mevkūftan kurtarıp rahatlandırmak lûtf-ı amîm ve bî-nazîridir. Bunun yevm-i kıyâmetde vukū' bulacağı muhakkaktır. Bundan başka diğer şefâat-i hâssa da maksūddur ki, bunlar da ehl-i nârdan kalbinde zerre-i îmânı bulunanların Cehennem'den hurûcuna, ehl-i Cennetin ref'-i derecâtına, azâb-ı cahîme müstahak olmuş bir takım kimselerin adem-i duhullerine, bir takım kimselerin de bilâ-hesap Cennet'e girmelerine şefâat bu kabildendir (85 ve 365 nci hadîslere de mürâcaat).

[3] Hasāis-i celîle-i Muhammediyye, yalnız bu beşe münhasır değildir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki bir rivâyetinde altı şey ile enbiyâ üzerine tafdīl buyuruldukları ve terceme edilen bu hadîsdeki şefâatten mâadâ hasāis ile birlikte kendilerine cevâmiü'l-kelim verildiği ve silsile-i enbiyânın zât-ı mukaddesleriyle hatm buyurulduğu zikrolunuyor. Yine Müslim'in Huzeyfe hadîsinde mezkûr hasāis meyânında: "«وَجُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ» = *Bir de bizim namaz saflarımız, sufûf-ı melâike gibi kılınmıştır.*" buyuruluyor. *Nesei*'deki rivâyete göre: "«وَاُوتِيتُ هَاؤُلَاءِ الْآيَاتِ آخِرَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ كَنْزٍ تَحْتَ الْعَرْشِ لَمْ يُعْطَ مِنْهُ اَحَدٌ قَبْلِي وَلَا يُعْطَى مِنْ اَحَدٍ بَعْدِي» = *Bir de Arş-ı Rahmânın altındaki bir hazîneden Sûre-i Bakare'nin sonundaki şu âyât-ı kerime bana verildi ki, benden evvel hiçbir kimseye verilmediği gibi, benden sonra da kimseye verilmiyecektir.*" buyurulmuştur ki, ümem-i sâlifenin ukūbet olarak giriftâr edildikleri ağır cezâların bu ümmetten tahfîfine ve hatā ile nisyan cezâsının Rahmet-i İlâhiyye eseri olarak merfû' olduğuna işârettir. Kezâlik *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*'de: "«اُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ الْاَرْضِ وَسُمِّيتُ اَحْمَدَ وَجُعِلَتْ اُمَّتِي خَيْرَ الْاُمَمِ» = *Bana arzın anahtarları verildi. Ahmed tesmiye olundum. Ümmetim de ümmetlerin en ha-*

224 . عَنْ اَبِي جُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ الْاَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ. فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

---

yırlısı kılındı." diye vârid olmuştur ki, mefâtîh-i arzın kendilerine teslîmi, ümmetinin yeryüzünde tasarruf edeceğine işârettir. Nitekim va'd-i Celîl-i Nebevînin bir kısmı şimdiye kadar tahakkuk etmiştir. Va'din ergeç tamâm-ı husūlüne de şüphemiz yoktur. "*Ahmed*" ism-i şerîfi dünyâ ve ukbâda, arz ve semâda zât-ı akdeslerinin herkesce ma'lûm ve mahmûd olduğunu iş'âr eder. *Müsned-i Bezzâr*'da : "«غُفِرَلِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِي وَمَا تَأَخَّرَ وَاُعْطِيتُ الْكَوْثَرَ وَاِنَّ صَاحِبَكُمْ لَصَاحِبُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. تَحْتَهُ آدَمُ وَمَنْ دُونَهُ» = *Geçmiş ve gelecek zenbim mağfiret edilmiştir. Bana Kevser verilmiştir. Bu sāhibiniz* (Nebiyy-i Zî-şânınız) *da hiç şüphe etmeyiniz ki, Kıyâmet gününde Livâü'l-Hamd'in sāhibidir ki, Âdem olsun, Âdem'den berîye olsun bütün enbiyâ o Livâ'nın altındadır.*" Yine *Müsned-i Bezzâr*'da : «كَانَ شَيْطَانِي كَافِرًا فَاَعَانَنِي اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ فَاَسْلَمَ" = *Benim şeytanım kâfir idi. Lâkin Allah ona karşı bana yardım etti de Müslim oldu* (yâhud ben şerrinden selâmette kalıyorum)." diye vârid olmuştur. Zât-ı Nebevî'lerinin zenbi, olsa olsa terk-i evlâdır. Yoksa sāhib-i şerîat olan zâtdan maāsî sudûru hatıra gelmez. Enbiyâ-yı selef hazarâtı terk-i evlâdan dolayı dûçâr-ı ıtāb oldukları halde Nebiyy-i Zî-şânımız her gûne muātebâtdan âzâde buyurulmuşlardır. Kevser, Havz-ı Kevser ma'nâsına geldiği gibi hayr-ı kesîr ma'nâsına da gelir.

İşte buraya kadar gerek metinde, gerek bu hâşiyede zikrolunan hasāis onaltıyı buluyor. Maahâzâ buna maksūr olmak da lâzım gelmez. Nitekim Ebû Saīd-i Nîsâbûrî *Şerefü'l-Mustafâ*" tesmiye ettiği kitabında enbiyâ-yı ızām hazarâtında olmadık hasāis-ı Nebeviyye-i Muhammediyyeyi altmışa kadar çıkarıyor. Bu hadîsde beş, diğerinde altı, daha öbüründe dört veya üç hasîsanın zikr ve ta'dâd buyurulmuş olması hasra delâlet etmez.

وَسَلَّمَ السَّلَامَ * حَتَّى اَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ. فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ.
ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

TERCEMESİ

Ebû Cüheym b. el-Hāris (b. es-Sımma) el-Ensārî *radiya'llāhu anhümâ*'dan[1]:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Bi'r-i Cemel[2] tarafından teşrîf ediyorlardı. Kendilerini biri[3] karşılayıp selâm verdi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (oradaki bir) duvara yönelip (ve duvara el dokundurup) yüzlerine ve ellerine mesh etmedikce[4] o kimseye redd-i selâm buyurmadılar[5]. (Ancak ondan) sonra selâmını red buyurdular[6].

---

* *Buhârî*'nin metninde «اَلسَّلَامَ» kelimesi yoktur. Mef'ūlün burada hazfi ibhâmı mûcib olmaz.

[1] Ebû Cüheym b. el-Hāris b. es-Sımmati'l-Hazreciyy'in-Neccârî'dir ki, kendisine "*Ebû Cüheym*" denildiği gibi –harf-i ta'rîf ile– "*Ebü'l-Cüheym*" de denir. Pederi kibâr-ı Sahābeden bir (Bedrî)dir.

[2] "*Bi'r-i Cemel*" yâhud "*Bi'rü'l-Cemel*" Medîne-i Münevvere'ye yakın bir yerin ismi idi.

[3] Resûlu'llāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a müsādif olan "*biri*" râvînin kendisi yâni Ebû Cüheym *radiya'llāhu anh*'dir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî tarîkından gelen rivâyette bu cihet musarrahtır. İbhâm-ı şahs etmesi –Allāhu a'lem– münâsebetsiz bir zamanda bilmiyerek selâm vermiş olmasından dolayı ikide birde kendini ortaya atmaktan hayâ etmesi olmuştur.

[4] Teyemmümü ta'riftir. Dârekutnî ile diğer ruvâtın rivâyetinde ise: " وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ = *Yüzü ile kollarına mesh etti.*" diye vârid olmuştur.

[5] Şâfiî'nin rivâyetinde kazā-yı hācet edildiği esnâda o kimse oradan geçip selâm vermiş oluyor. Taberânî ile *Sünen-i Ebî Dâvûd*

225. عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَمَا تَذْكُرُ اَنَّا كُنَّا فِي سَفَرٍ اَنَا وَاَنْتَ ؟ فَاَمَّا اَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ. وَاَمَّا اَنَا فَتَمَعَّكْتُ فَصَلَّيْتُ. فَذَكَرْتُ ذَالِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هَاكَذَا. فَضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الْاَرْضَ وَنَفَخَ فِيهِمَا. ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ.

TERCEMESİ

Ammâr b. Yâsir *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Ömer b el-Hattāb *radiya'llāhu anh*'e şöyle demiştir [1]:

---

rivâyetlerinde de bu cihet tasrîh edilmekte olup hattâ teyemmümden sonra: "*Sana redd-i selâmdan beni meneden, tahâret üzere bulunmayışımdır.*" buyurulduğu Taberânî'nin rivâyetinde beyân ediliyor. Bezzâr'ın sened-i sahîh ile ettiği rivâyette ise kıssa başka türlü naklediliyor. Bu rivâyette kazā-yı hācet esnâsında redd-i selâm ve o kimse uzaklaştıktan sonra kendisine nidâ ile: "*Sana redd-i selâm edişim, buradan savuşup gittikten sonra Peygamber'e selâm verdim de redd-i selâm etmedi, demiyesin diyedir. Beni bir daha bu halde görürsen selâm verme. Eğer verirsen redd-i selâm etmem.*" buyurulduğu mezkûrdur. Herhalde vâkıa teaddüd etmiş gibi görünüyor. Diğer bir takım rivâyâtdan da vâkıanın ikiden ziyâde olduğu istidlâl olunabilir.

[6] "*Selâm*" Esmâ-i İlâhiyyeden olduğu için redd-i selâm zımnında olsa da, o ism-i mübâreki tahâretsiz anmamak ciheti kasd buyrulmuş ki bunu istihbâba hamledenler olduğu gibi bilâ-vudū' zikrin, evvelleri câiz olmadığına kāil olanlar vardır. Bunlara göre de bu adem-i cevâzın bilâhare âyet-i vudū' ile mensûh olduğu söyleniyor ve Âişe *radiya'l-lāhu anhâ*: "«كَانَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ يَذْكُرُ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ اَحْيَانِهِ» = *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz her zamânında Allāh'ı zikrederlerdi.*" hadîsi ile istidlâl ediliyor.

[1] Kıssanın kesb-i vuzūh etmesi için *Buhârî*'de mezkûr olup müellifin tay ettiği ufak tefek bâzı tafsîlâtı kaydetmeliyiz:

Hatırlamaz mısın? (Bir def'a) ben, sen, ikimiz bir seferde idik[1]. Sen namaz kılmadın[2]. Ben ise (toprak üstünde yuvar-

---

Ashâb'dan, bir kavle göre Tâbiîn'den olan Abdü'r-Rahmân b. Ebze'l-Huzâî'nin rivâyet ettiğine nazaran biri, Ömer *radiya'l-lâhu anh*'e gelip: "*Ben cünüb oldum. Su da bulamadım. Ne yapayım?*" diye sormuş. Hazret-i Emîrü'l-Mü'minîn *Sünen-i Ebû Dâvûd*'daki rivâyete nazaran: "*Ben olsam su buluncaya kadar namaz kılmazdım.*" demiş. Ammâr *radiya'llâhu anh* de metindeki kıssayı kendisine hatırlatmış.

[1] Müslim'in rivâyetinde « فى سَفَر » yerine « فى سَرِيَّة » diye vârid olmuş olduğu gibi "فَأَجْنَبْنَا = *İkimiz de cünüb olmuştuk.*" ziyâdesi de vardır.

[2] Ömer *radiya'llâhu anh* ya vaktin hurûcuna kadar su bulurum ümidiyle namazı kılmamış, yâhud teyemmüm yalnız hades-i asgarı izâle eder, hades-i ekberi izâle edemez i'tikâdında bulunmuş ki, bu ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Hattâ mezheb-i meşhûru budur. Abdu'llâh b. Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in de ictihâdı ona muvâfık olduğu müşârün-ileyh ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî arasında cereyân ettiği Buhârî'de mezkûr münâzaradan anlaşılıyor. Bu münâzarada Ebû Mûsâ el-Eş'arî Hazretleri, Hazret-i Ammâr'ın bu rivâyetiyle ihticâc ediyor. İbn-i Mes'ûd Hazretleri de: "*Görmüyor musun? Ömer bu söze kâni' olmamış.*" cevâbını vermiş. Bunun üzerine Ebû Mûsâ: "*Ammâr'ın sözünü bir tarafa bırak.* (Teyemmüm âyetini kasdederek) *ya şu âyeti ne yapacaksın?*" mukâbelesinde bulunmuş. İbn-i Mes'ûd Hazretleri ne diyeceğini bilememiş de: "*Bu adamlara böyle bir ruhsat verirsek nerede ise suyu soğuk bulunca onu bırakıp teyemmüme kalkacaklar.*" demiş. İbn-i Mes'ûd'un bu ictihâdından rücû' ettiğinin mervî olduğunu Şârih-i *Buhârî* Aynî söylüyor.

Hazret-i Ömer *radiya'llâhu anh*'in, Ammâr *radiya'llâhu anh*'den bunu dinledikten sonra re'y ve ictihâdında musır olmasındaki hikmet acabâ ne idi? Bir kere âyet-i vudû'daki (وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا)* nazm-ı celîline bakıp cünübün tatahhurda mübâlâğa ile mükellef olduğuna, bunun da toprak ile değil, ancak su ile olabileceğine hükmetmiş. Müteâkıben teyemmümü istilzâm eden es-

---

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 6.*

landıktan sonra namazı kıldı idim[1]. Bu (yaptığım) işi (muahharen) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzettim de Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "*Sana bu kadarı yeter.*" buyurup ellerini yere vurdu ve (ellerine bulaşan toprağın) üzerine üfledikten[2] sonra (iki avucu ile) yüzüne ve iki eline mesh buyurdu idi[3].

---

bâbın ta'dâdı sırasında « أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ » şartını Hanefiyyenin anladığı gibi mücâmeaya değil Şâfiîyyenin anladığı gibi alelâde lemse haml ile bu mülâmesenin hades-i asgar olduğuna hükm ile yalnız abdest iktizā eden yerlerde teyemmümün cevâzına kāil olmuştur. Sâlisen Ammâr'ın hatırlattığı vak'ayı hatırlayamamış da ictihâdında musır kalmış, hattâ rivâyete nazaran: « اتَّقِ اللَّهَ يَا عَمَّارُ » demiş ki: "*Ammâr, Allah'tan kork. İyi düşün. Olur ki unuttun, yâhud yanılıyorsun. Ben seninle berâber imişim de öyle bir şey hatırlayamıyorum.*" demek olur. Ammâr: "*Va'llah yâ Emire'l-Mü'minin, arzu edersen bunu hiç kimseye söylemem.*" deyince: " كَلَّا وَاللَّهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مَا تَوَلَّيْتَ = *Hayır, üzerine aldığın mes'ûliyeti elbette sana bırakırız.*" cevâbını vermiş. Demek ki kıssayı tezekkür etmemekle berâber red de edememiş.

[1] Ammâr *radiya'llāhu anh* o zaman bir kıyâs-ı şer'î tertîb ederek, toprak suya bedel olunca hades-i asgarda a'zâ-yı vudūyu, hades-i ekberde ise bütün bedeni toprağa bulamak lâzım geleceğine hükmetmiş.

[2] Bu üfleme müstahab, ya sünnettir. Ele, bedene ezâ verecek kum tâneleri ve toprağa, yabancı başka şeyler bulaşmış ise onları izâle etmek, yâhud ele ziyâde toprak yapıştı ise onu azaltmak içindir. Bâzı rivâyâtda (نَفَخَ) yerine (نَفَضَ) vârid olmuştur ki, ellerini silkmek demektir. Sebebi yine dediğimizdir.

[3] Teyemmümün sıfat ve keyfiyyeti hakkında kütüb-i sıhāh ile sünen ve mesânîdde rivâyet edilen ahādîs-i şerîfede ihtilâf pek çoktur. Kimine göre darbe-i vâhide, kimine göre de iki darbe olduğu gibi, yüz ile ellerin hangisi meshde takdîm edileceği ve ellerin meshedilecek mikdârı hakkındaki rivâyât da mütehâlifdir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ile bunların ashābı ve Leys b. Sa'd yüz için bir darbeye,

226 . عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ الْخُزَاعِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ
كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . وَاِنَّا اَسْرَيْنَا . حَتَّى
اِذَا كُنَّا فِي آخِرِ اللَّيْلِ وَقَعْنَا وَقْعَةً وَلَا وَقْعَةَ اَحْلَى عِنْدَ
الْمُسَافِرِ مِنْهَا . فَمَا اَيْقَظَنَا اِلَّا حَرُّ الشَّمْسِ . فَكَانَ اَوَّلَ مَنِ
اسْتَيْقَظَ فُلَانٌ ثُمَّ فُلَانٌ ثُمَّ فُلَانٌ . ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الرَّابِعُ .
وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا نَامَ لَمْ نُوقِظْهُ [1] حَتَّى
يَكُونَ هُوَ يَسْتَيْقِظُ . فَاِنَّا [2] لَا نَدْرِي مَا يَحْدُثُ لَهُ فِي نَوْمِهِ .
فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ عُمَرُ وَرَاٰى مَا اَصَابَ النَّاسَ . وَكَانَ رَجُلًا جَلِيدًا .
فَكَبَّرَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ . فَمَا زَالَ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ
بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقَظَ لِصَوْتِهِ [3] رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

---

eller için de diğer darbeye kāil olmuşlardır. Ancak Mâlik'e göre, mesh bilekçelere kadar farz ve dirsek uçlarına kadar ihtiyârîdir. Hasen b. Hay ile İbn-i Ebî Leylâ: "*İki darbedir. Her biri ile hem yüz, hem de dirseklerden parmak uçlarına kadar meshedilir.*" demişlerdir. İmâm-ı Zührî meshi tâ koltuklara vardırır. Bâzı ulemâ, cünüb olan omuz başlarına kadar, olmayan bilekçelere kadar mesheder demiş ise de, kavli zayıftır. İmâm-ı Mâlik'in üç darbe kavli de vardır ki, ikisi farz üçüncüsü müstehabdır, demiş. İbn-i Sîrîn'den menkūl bir kavle göre, yüz için bir, eller için de birer olmak üzere üç darbedir. Bunlardan başka zikrinden sarf-ı nazar ettiğimiz ârâ-yı sâire de vardır. Hāsılı herbiri bir rivâyete temessük ederek ayrı ayrı ictihatlarda bulunmuşlardır. Nihâyet abdeste kıyâsen –biri yüz, diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere– iki darbeye delâlet eden zāhir-i kitâb ile bunu tasrîh eden sünnet rivâyetlerinin mantūkuna rücû' edilmiş ve el-yevm amel bunun üzerine tekarrür etmiştir.

[1] « لَمْ يُوقَظْ » rivâyeti de vardır.

[2] *Buhârî* nüshalarında « لَأَنَّا ».

[3] « بِصَوْتِهِ » de mervîdir.

فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ شَكَوْا إِلَيْهِ الَّذِي أَصَابَهُمْ. قَالَ لَا ضَيْرَ. أَوْ لَا يَضِيرُ[1]. ارْتَحِلُوا. فَارْتَحَلُوا[2]. فَسَارَ غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ نَزَلَ فَدَعَا بِالْوَضُوءِ فَتَوَضَّأَ. وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ. فَصَلَّى بِالنَّاسِ. فَلَمَّا انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ. قَالَ مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ؟ فَقَالَ أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ. قَالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ. فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ. ثُمَّ سَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَاشْتَكَى إِلَيْهِ النَّاسُ مِنَ الْعَطَشِ. فَنَزَلَ فَدَعَا عَلِيًّا وَرَجُلًا آخَرَ. فَقَالَ اذْهَبَا فَابْتَغِيَا الْمَاءَ. فَانْطَلَقَا. فَلَقِيَا امْرَأَةً بَيْنَ مَزَادَتَيْنِ أَوْ سَطِيحَتَيْنِ[3] مِنْ مَاءٍ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا. فَقَالَا لَهَا أَيْنَ الْمَاءُ؟ فَقَالَتْ عَهْدِي بِالْمَاءِ أَمْسِ هَاذِهِ السَّاعَةَ. وَنَفَرُنَا خُلُوفٌ[4]. فَقَالَا انْطَلِقِي إِذاً. قَالَتْ إِلَى أَيْنَ؟ قَالَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَتِ الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِئُ؟ قَالَا هُوَ الَّذِي تَعْنِينَ. فَانْطَلِقِي. فَجَاءَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَدَّثَاهُ الْحَدِيثَ. قَالَ فَاسْتَنْزَلُوهَا عَنْ بَعِيرِهَا. وَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِنَاءٍ فَفَرَّغَ فِيهِ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَزَادَتَيْنِ أَوِ السَّطِيحَتَيْنِ[5] وَأَوْكَأَ أَفْوَاهَهُمَا وَأَطْلَقَ الْعَزَالِيَ. وَنُودِيَ فِي النَّاسِ اسْقُوا وَاسْتَقُوا[6]. فَسَقَى مَنْ

---

[1] Şek râvîdendir.

[2] Diğer rivâyetde « فَارْتَحَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ».

[3] Bu şek de râvîdendir.

[4] Bâzı rivâyâtda nasb ile « خُلُوفاً ».

[5] Bu da râvînin lâfızda şekkidir.

[6] Diğer rivâyetde « وَاسْتَسْقُوا ».

سَقَى. وَٱسْتَقَى[1] مَنْ شَاءَ. وَكَانَ آخِرَ ذَالِكَ اَنْ اَعْطَى الَّذِى اَصَابَتْهُ الْجَنَابَةُ اِنَاءً مِنْ مَاءٍ قَالَ ٱذْهَبْ فَاَفْرِغْهُ عَلَيْكَ. وَهِىَ قَائِمَةٌ تَنْظُرُ اِلَى مَا يُفْعَلُ بِمَائِهَا. وَٱيْمُ ٱللهِ لَقَدْ اُقْلِعَ عَنْهَا وَ اِنَّهُ لَيُخَيَّلُ اِلَيْنَا اَنَّهَا اَشَدُّ مِلْئَةً مِنْهَا حِينَ ٱبْتَدَأَ فِيهَا. فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٱجْمَعُوا لَهَا. فَجَمَعُوا لَهَا مِنْ بَيْنِ عَجْوَةٍ وَدَقِيقَةٍ وَسَوِيقَةٍ. حَتَّى جَمَعُوا لَهَا طَعَاماً. فَجَعَلُوهَا فِى ثَوْبٍ وَحَمَلُوهَا عَلَى بَعِيرِهَا. وَوَضَعُوا ٱلثَّوْبَ بَيْنَ يَدَيْهَا. قَالَ لَهَا تَعْلَمِينَ مَا رَزِئْنَا مِنْ مَائِكِ شَيْئاً؟ وَلَكِنَّ ٱللهَ هُوَ الَّذِى اَسْقَانَا. فَاَتَتْ اَهْلَهَا وَقَدِ ٱحْتَبَسَتْ عَنْهُمْ. فَقَالُوا مَا حَبَسَكِ يَا فُلَانَةُ؟ قَالَتِ الْعَجَبُ. لَقِيَنِى رَجُلَانِ فَذَهَبَا بِى اِلَى هَاذَا الرَّجُلِ الَّذِى يُقَالُ لَهُ ٱلصَّابِئُ. فَفَعَلَ كَذَا وَكَذَا. فَوَٱللهِ اِنَّهُ لَاَسْحَرُ النَّاسِ مِنْ بَيْنِ هَاذِهِ وَهَاذِهِ. وَقَالَتْ بِاِصْبَعِهَا الْوُسْطَى وَالسَّبَّابَةِ فَرَفَعَتْهُمَا اِلَى ٱلسَّمَاءِ. تَعْنِى ٱلسَّمَاءَ وَالْاَرْضَ. اَوْ اِنَّهُ لَرَسُولُ ٱللهِ حَقّاً. فَكَانَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ ذَالِكَ يُغِيرُونَ عَلَى مَنْ حَوْلَهَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَلَا يُصِيبُونَ الصِّرْمَ الَّذِى هِىَ مِنْهُ. فَقَالَتْ يَوْماً لِقَوْمِهَا مَا اُرَى اَنَّ هَاؤُلَاءِ الْقَوْمَ يَدَعُونَكُمْ عَمْداً. فَهَلْ لَكُمْ فِى الْاِسْلَامِ؟ فَاَطَاعُوهَا. فَدَخَلُوا فِى الْاِسْلَامِ.

TERCEMESİ

İmrân b. el-Husayn (b. Ubeyd)-i Huzâî[2] *radiya'l-lāhu anhümâ*'dan:

---

[1] Diğer rivâyetde «وَٱسْتَسْقَى».

[2] Ecille-i fudalâ ve fukahâ-yı Ashābdandır (*rıdvânu'llāhi aleyhim ecmaîn*). Künyesi "*Ebû Nüceyd*"dir. Babası da, hemşîresi de Hâte-

Şöyle demiştir. (Bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte yolculuk ediyorduk[1]. Gece gittik. Âhır-ı leyli bulduğumuzda öyle bir düşüş düştük ki,[2] bir yolcu

mü'n-Nebiyyîn Efendimiz Hazretlerine îmân edenlerdendir. Bir rivâyetde Hayber senesinde, diğerinde çok daha evvel dâhil-i dâire-i İslâm olmuştur. Feth-i Mekke günü Huzâîlerin alemdârı idi. Hazret-i Ömer *radiya'llâhu anh* tarafından Basralılara ta'lîm-i fıkha me'mûr edilmiştir. Basralıların i'tikâdınca –*Kitâbü'l-Isâbe*'de beyân edildiği üzere– hafaza-i kirâmı görür, onlarla konuşurmuş. Bir hastalık dolayısiyle ve Ziyâd'ın emri ile vücûduna dağ vurmuş. Dağın eseri zâil oluncaya kadar melâikenin selâm ve kelâmı kesildiğini kendisi haber veriyor.

[1] Bu yolculuğun hangi sefer-i Nebevî olduğu kesret-i rivâyâtdan dolayı lâyıkıyla taayyün edemiyor. Müslim'in rivâyetine göre Hayber dönüşünde *Sünen-i Ebî Dâvûd*'a göre Mekke-i Mükerreme yolunda, yâni Hudeybiye'den dönüşte *Muvatta*'daki rivâyete göre, alelıtlak Mekke yolunda,, Abdü'r-Rezzâk'ın "*Musannef*"ine göre Tebük gazâsında bu kıssa cereyân etmiştir. Bu hadîsde mevzû-i bahs olan mu'cize-i bâhirenin bu tarzda vukûu bu seferlerin yalnız birinde olması vârid-i hâtır ise de, gün doğduktan sonra uyanıp salât-i fecrin kazâsı keyfiyyeti tekerrür etmiş olabilir. Va'llâhu a'lem.

[2] Uykusuzluktan bîtâb olarak düşmüş oluyorlar. Bütün ordugâh halkı sabaha karşı uykusuzluğa dayanamıyarak biraz istirahat için konak etmişler. Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz tulû-i fecri müteâkıb hâb-ı istirahate dalanları uyandırmayı kimin deruhte edeceğini suâl buyurmuşlar. Bir rivâyete göre Abdu'llâh b. Mes'ûd, diğerine nazaran –Necâşî'nin birâder-zâdesi– Zûmihber, yâhud Zûmihmer-i Habeşî *radiya'llâhu anhümâ* arz-ı hizmet etmişler. Bir rivâyetde Bilâl-i Habeşî *radiya'llâhu anh*'e: "*Bu gece bizi bekle.*" buyurmuşlardır. Bunlar salât-i fecrin mîâdından fevti kaziyyesinin tekerrürü ihtimâlini takviye edecek şeylerdir. Hattâ Abdullâh b. Mes'ûd *radiya'llâhu anh* arz-ı hizmet ettiği zaman iki, üç def'a kendisine: "*Sen uyuyacaksın.*", yine ısrârı üzerine: "*Peki, sen bizi bekle.*" buyurmuşlar. Lâkin sabah yaklaşınca Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın haber-i sâdıkı yerini bulmuş ve Abdu'llâh ister istemez va'dinde duramamıştır. Bilâl-i Habeşî Hazretleri kendisine havâle buyrulan

için bundan daha tatlısı olamaz. (Öyle bir dalmışız ki,) bizi güneşin sıcağından başka uyandıran olmadı. İlk uyanan falanca, sonra falanca, daha sonra falanca oldu. Sonra Ömer b. el-Hattāb (*radiya'llāhu anh*) dördüncü olarak uyandı[1]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (ise) uyuduğu vakit kendiliğinden uyanmadıkça uyandırmazdık. Zîrâ biz, esnâ-yı nevminde kendisine (vahiy mi nâzil olur, başka bir hal mi ārız olur, hāsılı) ne olacağını bilemezdik. Ömer (*radiya'llāhu anh*) -ki celâdetli bir zât idi- uyanıp da herkesin başına geleni görünce tekbîr, hem de yüksek sesle tekbîr almağa başladı. Yüksek sesle muttasıl tekbîr ala ala nihâyet Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* onun sesinden uyandı[2].

---

vazîfenin uhdedârı olamamış ve Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki rivâyetine nazaran Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz uyanır uyanmaz hemen: "*Ey Bilâl, ey Bilâl*" nidâsı üzerine: "*Yâ Resûlâ'llāh, ben ne yapayım? Senin nefsine gālib olan hal, benim de nefsime gālib geliverdi.*" demiş.

Bu kıssaya āid letāifden biri de şudur: Uyanılmış, abdest alınmış, ezan okusun diye Bilâl'e emrolunmuş, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz salât-ı fecirden evvelki iki rek'atı kılmışlar, namaz ikāme edilmiş, farz olan iki rek'at cemâatle kılınmış, yine bâzıları: "*Yâ Resûlâ'llāh, bu namazı yarın sabah vaktinde iāde etmiyelim mi?*" diye sormuşlar. Cevâben: "*Rabbiniz Tebâreke ve Teālâ Hazretleri sizi ribâdan nehyedip dururken sizden fâiz alır mı?*" buyrulmuş.

[1] Bu falancaların birincisi Ebû Bekr es-Sıddîyk, ikincisi bu haberi veren râvî-i hadîs İmrân b. Husayn-i Huzâî, üçüncüsü de diğer rivâyâtdan anlaşıldığına göre Zûmihber-i Habeşî *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtı idi. Sonraki râvîler, isim yanlışlığı olmasın diye böyle bir lâfz-ı kinevî ile bu üç zâtı anmışlar ve yüksek sesle tekbîr aldığı için Hazret-i Ömer'in ismini tasrîhe lüzum görmüşlerdir. Bu kıssaya taallûk eden rivâyâtın hepsinde uyananların Sabah namazımız fevt oldu diye hep korku içinde gözlerini açtıkları zikrediliyor.

[2] Cenâb-ı Fârûk-ı A'zam *radiya'llāhu anh*'in savt-ı bülend

Uyanınca (Ashāb-ı Kirâm'ı) başa geleni (makām-ı şekvâda) arzettiler, "*Zarar yok, buradan* (başka tarafa) *savuşun.*" buyurdu[1]. Yola çıkıldı. (Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) pek de uzak olmayan bir yere kadar yol aldıktan sonra konak etti. Abdest suyu istedi. Abdest aldı. Namaz için nidâ edildi. (Yâni ezan okundu.) Namazı (maiyyet-i Risâlet-Penâhîdeki) halka kıldırdı. Namazdan (çıkıp) yüzünü dönünce bakmış ki, biri[2] ayrıca (bir kenara) çekilmiş, (oradaki) cemâatle berâber

---

ile tekbîr alışındaki hikmet –Aynî'nin zarîfâne buluşuna göre– ikidir: Biri hem uyandırmak, hem de Fahr-i Ālem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e karşı edebe riâyet etmiş olmak maslahatlarını cem' etmek istediği, diğeri de lâfz-ı tekbîrin namaza da'vetde ihtisāsı olduğu içindir. Öyle ya, ezânın evveli tekbîr, âhırı yine tekbîrdir.

[1] Namazı kılmak için mahall-i âhara tahavvül buyurulmasındaki sebeb hakkında vücûh-i muhtelife îrâd buyurulmuştur. *Müslim*'deki rivâyet: "فَإِنَّ هَاذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ = *Burası yanımıza şeytan gelmiş bir menzildir.*"; İbn-i Mes'ūd'un *Ebû Dâvûd*'daki rivâyetinde de: "تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمُ الَّذِى اَصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ =*Size gaflet isābet etmiş olan bu yerinizden başka tarafa naklediniz.*" buyurulmuş ki, bunlardan hem gaflete bâis olmak dolayısıyle şeytan ıtlak buyrulduğu hem de ibâdet-i Hâlıkdan gaflet ârız olan yerden başka yere gidip ibâdet etmek müstehab olduğu istidlâl olunur. Bâzıları, uyuya kalmışların sefer ve rıhlet sebebiyle ister istemez uyanması ve vücudlarına kesel ārız olanlara neşat gelmesi için nakl buyuruldu derler. Bâzıları ise bu emr-i celîl-i Nebevî "مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ اَوْ نَسِيَهَا فَلْيُصَلِّهَا اِذَا ذَكَرَهَا = *Her kim uyuya kalıp, yâhud unutup da bir namazı kılamazsa, onu hatırladığı vakitde kılsın.*" kavl-i Nebevîsi ile mensûh olduğuna kāil olmuşlardır. Herhalde teşe'üm mes'elesi değildir.

[2] Bu zât Rifâa b. Râfi' b. Mâlik-i Ensārî'nin birâderi (Hallâd)dır deniyorsa da müşârün-ileyh Bedir'de şehîd olduğu için bu kıssanın zamân-ı cereyânına yetişmemiş olacaktır.

namazını kılmamış. "*Yâ fülân, bunlarla birlikte namaz kılmana mâni' ne idi?*" diye sordu. O da: "*Bana cünüblük ârız oldu, suyum da yok.*" dedi. (Bunun üzerine): "(Şu) *yer yüzündeki* (temiz) *toprağa bak, o sana yeter.*" buyurdu. Ondan sonra Nebiyy-i Muhterem *salla'llahu aleyhi ve sellem* Hazretleri yola revân oldu. (Lâkin bu def'a) halk susuzluktan şikâyet ettiler. (Yine) konak etti. Ve Alî (*kerrema'llāhu veche*) ile diğer birini[1] çağırıp: "(Haydi) *gidin, su arayın.*" emrini verdi. (İkisi) gittiler. Devesi üstünde iki (büyük) kırba arasına oturmuş bir kadına rast geldiler. Kadına: "*Su nerede?*" diye sordular. "*Dün bu saatde suyun başında idim. Adamlarımız* (hâlâ orada su almak için) *duruyorlar.*" cevâbını verdi. "*Öyle ise yürü.*" dediler. "*Nereye?*" diye sordu. "*Resûlu'llāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in huzūruna.*" dediler. "*Şu sābiī*[2] *dedikleri adamın yanına mı?*" diye sordu. "*İşte o senin murâd ettiğin zâtın yanına.* (Haydi) *yürü.*" dediler. Kadını Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ('in huzūrun)a getirip (aralarında geçen) mâcerâyı anlattılar.

(Râvî) der ki: Kadını devesinden indirdiler. Nebiyy-i

---

[1] *Bûhârî*'deki rivâyet «فَدَعَا فُلاَنًا كَانَ يُسَمِّيهِ اَبُورَجَاءٍ نَسِيَهُ عَوْفٌ وَدَعَا عَلِيًّا» = *Fülânı -ki* (hadîsin ruvâtından) *Ebû Recâ', kendisini tesmiye ettiği halde* (diğer râvî) *Avf unutmuştu- çağırdı. Alî'yi de çağırdı.*" sūretindedir. Müellif, ihtisārda muztar kalmış. Alî *kerrema'llāhu veche* ile birlikde çağırılan bu zât -diğer rivâyâtdan istidlâl olunduğu üzere- bu hadîsin râvîsi İmrân b. Husayn-ı Huzâī'nin kendisidir.

[2] «اَلصَّبْاُ» sād'ın fethi ve bâ'nın sükûniyle ve «اَلصُّبُوءُ» kuūd vezninde bir dinden çıkıp dîn-i âhara nakleylemek ma'nâsınadır. Asıl (meyl) ma'nâsına mevzū'dur. İntehâ. (*Kāmûs* mütercimi Āsım) Müşrikîn-i Arab, yeni bir din çıkardı diye Hâtemü'n-Nebiyyîn *salla'llāhu aleyhi ve sellem ecmaîn* Hazretlerine (sābiî) derlerdi. Dînin dîn-i enbiyâ olduğundan gāfil idiler.

Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kap istedi. Her iki kırbanın (baş taraflarındaki) ağızlarından oraya (biraz) su boşaltıp ağızlarını bağladı[1]. Ve öteki taraflardaki ağızlarını açtı[2]. "*Gelin* (hayvanlarınızı) *suvarın,* (kendiniz için) *su alın.*" diye halka nidâ edildi. İsteyen (hayvanı için), isteyen (kendisi için) su aldı. En sonunda da (Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem,* cenâbetle musāb olan kimseye bir kap su verip: "(Haydi) *git, üstüne dök.*" buyurdu[3]. O kadın (hep) ayakta, suyunu nasıl kullandıklarını[4] (bel bel) seyredip

---

[1] *Taberânî* ile *Beyhakî*'de hadîsin burasında: "«فَمَضْمَضَ فِى الْمَاءِ وَاَعَادَهُ فِى اَفْوَاهِ الْمَزَادَتَيْنِ» = *Boşalan suyun içine mazmaza buyurup yine tulumların ağızlarından (döküp) iāde buyurdu.*" ziyâdesi vardır ki tulumların ağızlarının açılıp tekrar bağlanmasındaki hikmet bu ziyâde ile kesb-i vuzūh ediyor ki, suda görülen o bereket, rîk-ı mübârek-i Nebevînin karışması sâyesinde hāsıl olmuş demektir.

[2] (Mizâde) yâhud (satîha) nâmını verdikleri koca tulumların biri baş, ikisi ayak taraflarında olmak üzere üç ağzı vardır. Baş tarafında olana (fem), diğerlerinin her birine (azlâ') derler. İki tulumda dört azlâ' bulunacağından cemi' sīgasıyle (azâlî) denmiş. Bunların Türkçelerini bulamadığım için tercemeyi sūret-i ma'rūzada yaptım.

[3] İbn-i Hazm'in Ebû Recâ'dan olan rivâyetinde: "«ثُمَّ اَنَّ الْجُنُبَ وَجَدَ الْمَاءَ بَعْدُ فَاَمَرَهُ اَنْ يَغْتَسِلَ وَلَا يُعِيدَ الصَّلَاةَ» = *Bir de o cünüb kimse sonradan suyu buldu da Resûl-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem iğtisâl etmesi için emretti. Ve namazı iāde etmemesini söyledi.*" denildiğine göre bu zât evvelki menzilde namazı teyemmüm ile kılmış oluyor. Suyu bulduktan sonra da iāde-i salât lâzım gelmemiş.

[4] Bu kadına āid suyun elinden alınıp isti'mâl edilmesi, kâfire-i harbiyye ve malının Müslimîne mübâh olduğuna binâendir. Ehl-i ahid olduğu farz edilse bile susuzluk zarûreti Müslümana başkasının mülkü olan suyu ıvaz mukābilinde ibâha eder. Bâhusūs Şâri' *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in nefs-i mukaddesine fedâ edilmiyecek hiçbir şey yoktur.

duruyordu. Allāh'a kasemler ederim ki, (artık su almaktan) vaz' geçildi de hālâ kırbalar bize, işe başlamadan evvelki zamandan daha dolu görünüyordu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bundan sonra Ashābına): "*Ona bir şey toplayın.*" diye ferman buyurdu. Onun için (Medîne'nin a'lâ) hurma(sı) ile un(dan), kavud(dan hayli şey) topladıkları gibi (birçok da) buğday topladılar. Hepsini (çuval kabîlinden) bir kaba[1] koyup devesine yüklediler. Ve (yiyecek yüklü) kabı kucağına (doğru) yerleştirdiler. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ona: "*Görüyorsun ya, senin suyundan bir şey eksiltmedik. Lâkin bize su verip kandıran Allāhu Teālâ'dır.*" buyurdu. Kadın kendi kavim ve kabîlesinin nezdine (şu ma'lûm olan sebepten dolayı) gecikmiş olarak gitti. (Onlar) "*Yâ fülâne, seni* (yolundan) *alıkoyan nedir?*" diye sordular. "*Şaşılacak şey, bana iki kimse rast geldi. Beni, sābiī denilen şu adamın yanına götürdüler. O da şöyle etti, böyle etti. Allāh'a kasem ederim ki, bu adam* -(bunu söylerken de) *orta ve şehâdet parmaklarını göğe doğru kaldırarak ve semâ ile arzı kasdederek- ya şununla bunun arasındaki* (insan)*ların en sâhiridir, yâhud da Resûlu'llāh'dır.*" dedi[2].

Bundan sonra Müslümanlar o kadının (bulunduğu yerin) etrâfındaki müşrikîn üzerine şebhûn ettikleri vakitlerde onun mensûb olduğu cemâat-i kalîleye ilişmezlerdi. Bir gün (kadın) kendi kavmine: "*Benim anladığıma göre bu adamlar, size amden* (ve benden dolayı) *ilişmiyorlar. Müslüman olmak işinize gelir mi?*" dedi. Kavmi re'yini kabûl ettiler ve dâhil-i (dâire-i) İslâm oldular[3].

---

[1] Metn-i hadîsde « فَجَعَلُوهَا فِي ثَوْبٍ » denilmiştir ki sevb, kumaş, bez gibi bir ma'nâ ifâde eder. Bunca erzâkın zarfı, herhalde çuval kabîlinden bir kab olacağı için bu tarzda tercemeyi tercîh ettim.

[2] Az mikdardaki suyun mu'cize-i celîle-i Nebeviyye olarak bereketlenmesi hakkında (133) ve (147) nci hadîslere de mürâcaat buyurula.

[3] Velev ki ızrâr sûretinde olmasın o kadının malına muvakkaten tasarruf edilmesi yüzünden, ehl-i İslâmın kendisine ve kavmine ettikleri riâyetin eser-i feyz ve bereketi ne kadar büyük olduğuna kıssanın sonu şâhid-i beliğdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

KİTÂBÜ'S-SALÂT

227 . عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ اَبُو ذَرٍّ
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [1] يُحَدِّثُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فُرِجَ

---

1 Bu hadîs-i şerîf Mi'râc'ı ve salâvât-ı hamsin keyfiyyet-i farziyyetini beyân eden en mühim ve en sahîh âsârdandır. "*Mi'rac*" Mefhar-ı Enbiyâ *aleyhi efdalü's-salâvâti ve't-tehâyâ* Efendimiz Hazretlerinin acâib-i mülk ve melekûtu müşâhede ile esrâr-ı azîme-i kevniyye ve Rabbâniyyeye kendilerine hâs bir i'lâm-ı tâm ile vâkıf olmaları için taraf-ı Sübhânîden vâkı' olan da'vete icâbeten semâvât-ı ulâya leylen çıkmaları, "*İsrâ*" ise geceleyin Mekke-i Mükerreme'den Burak-süvâr olarak âyât-ı İlâhiyye kendilerine gösterilmek üzere Mescid-i Aksâ'ya seyâhat buyurmaları demektir. "*İsrâ*" lûgaten gece yolculuğu ettirilmek ma'nâsına geldiği için hepsine şâmil olması muhtemel ise de, nazm-ı *Kur'ân* ile sâbit olan ikinci kısım seyâhate tahsîs edildiği de vardır.

İşte bu ta'rîfe göre Mi'râc ile İsrâ bir gecede mi, yoksa ayrı ayrı olarak iki gecede mi vâkı' olmuştur? Her ikisi de hâl-i yakaza mı, yoksa hâl-i menâm hâdisâtından mıdır? Ta'bîr-i dîğerle Mi'râc ve İsrâ bedenî mi, yoksa rûhânî midir? Yoksa biri yakazada diğeri menâmda mı vukûa gelmiştir? Bu bâbda ihtilâf-ı ulemâ vardır. İsrâ –biri rûhânî olarak menâmda, diğeri cismânî ve rûhânî olarak yakazada– iki kere vâkı' oldu diyenler olduğu gibi İsrâ'nın yakazada teaddüdünü iddiâ edenler de vardır. Dört kere vukûunu söyleyen olduğu gibi –rivâyâta bakarak– üç kere vukûuna ve birincisi Burak

عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَاَنَا بِمَكَّةَ. فَنَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَفَرَجَ
صَدْرِي. ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ. ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ

üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksā'ya, ikincisi yine Burak üzerinde Mekke-i Mükerreme'den doğrudan doğruya semâvâta, üçüncüsü de kezâ Burak üzerinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksā'ya ve oradan da semâvât-ı ulâya vâkı' olduğuna kāil olan da vardır. Ancak cümhûr-ı Selef ve Halef'in an delîlin i'tikādına göre, İsrâ, Rûh-ı Mukaddes ve Beden-i Şerîfi ile vâkı' olmuştur. Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksā'ya kadar olan hârika-nümâ seyâhat-ı şebâne ise, nass-ı *Kur'ân* ile sâbit olduğundan İsrâ'nın bu kadarına inanmayan kimse ikfâr olunur.

İsrâ'nın târîh ve leyle-i vukūuna dâir olan akvâl de pek mütehâlifdir. Ancak Hicret-i Seniyye'den evvelki bir buçuk sene içinde vukū' bulmuş olması ve urûcun Receb'in yirmi yedinci gecesine tesādüf etmesi hakkındaki zan bilâhare galebe ederek elyevm öyle i'tikād ve leyle-i mezkûra, leyle-i mi'râc i'tibâr edilmektedir.

Bu münâsebetle şunu arzedeyim ki, Hâtemü'n-nebiyyîn ve *sāhibü'l-âyât ve'l-mu'cizât aleyhi ekmelü't-tehiyyât ve't-teslîmât* Efendimiz'in mahz-ı tekrîm-i bî-nazîr-i İlâhî olan mu'cize-i İsrâ ve Mi'râcını istişkâl edecek kimseler eksik değildir. Bu mes'elede izhâr veya izmâr edilecek şek ve yakīn-i asl ve gāye-i nübüvvete râci'dir. Zaîf veya adîmü'l-îmân olanların bu gibi rivâyâtı tekzîb etmelerine de teaccüb edilmez. Zîrâ bunlar tarîk-ı hidâyet yolculuğunda ilk konak olan îmân-ı bi'llâh merhalesine bile varamayanlardır. Bunlar Allāh'ın vücûduna kāil olsalar da yine kudret ve hikmet-i İlâhiyye'nin neler yaratıp ihdâs edebileceğine zihinlerini sardıramazlar. Ef'āl-i İlâhiyye'yi ālem-i anâsır dediğimiz şu ālem-i pest ve mahdûdun pek dar olan şuûn-ı mütekerriresine münhasır görüp Hâlık-ı kâinâtın bilmediğimiz daha nice nice avâlimin de Hâlık'ı olabileceğini düşünmeğe bile lüzum görmezler. Onlara göre ālem, şu maddeye münhasırdır: Meşhûd-ı havâs olmayan, maddî ölçülerle ölçülemiyen şeyler adem menzilesindedir. Bu ālem-i halkın ötesinde bir de ālem-i emr bulunabileceğine, melâike denilen akıllar almıyacak derecede kesretli mevcûdâtın bâ-emr-i İlâhî tedbîr-i şuûn-ı ālem ettiğine insanın –farkında olsun olmasın– o ālem ile rûhan münâsebetdâr

ممتلئ حكمة و ايمانا فافرغه في صدري . ثم اطبقه . ثم
اخذ بيدي فعرج بي الى السماء الدنيا . فلما جئت الى السماء

bulunduğuna, enbiyâ nâmını verdiğimiz asfiyâ-yı beşerin evâmir ve nevâhî tebellüğ edebileceğine hiçbir mâni-i sahīh-i aklî olmadığı halde imkân ve ihtimâl vermezler. Bâri bu ālem-i anâsırı, maddenin tâbi' olduğu kavânîni hakkıyle bilseler, o da yok. Nice muhal bilinen şeyler, tetebbü', tecribe ve keşf netîcesi olarak hakīkat ve muhāliyyeti hakkındaki hüküm, cehl ve hamâkat i'tikād edilegelmiştir. Bu gibi kimselerin en büyük hatāsı hudûd-ı imkân ve zarûreti ta'yîn edememektedir. Bunlar kavânîn-i tabîiyyenin muttarid olmasına, bildikleri, tecribe edebildikleri bütün şuûn-ı kevnin seyr-i ma'lûmunda hiçbir tahallüfe tesādüf etmediklerine bakıp bu şuûn ve kavânînin ezelen ve ebeden vâcib-i zâtî, hilâflarına bir hâdisenin vukūu muhāl olduğuna hükmediyorlar. Halbuki bütün şuûn ve hādisâtı ezelden ebede kadar hâdde-i tetkīkden geçirmedikce böyle bir hükmü aklın reddedemiyeceği bir kat'iyyetle vermeğe yol yoktur; lâzım ise bâtıldır. Binâenaleyh onun melzûmu olan vücûb-i zâtî hakkındaki hüküm de bâtıldır. Evet, bu kānunların yâni silsile-i esbâb ve müsebbebâtın bizim şu görüp tecribe etmekde olduğumuz tarzda adem-i teğayyürü bir ma'nâca vâcibdir. Fakat bunlar îcâb-ı İlâhî ile vâcibdir demek şartiyle. İrâde ve Kudret-i İlâhiyyenin adem-i tenâhîsi ve hiçbir kayd ile adem-i tekayyüdü teslîm edildikten sonra bir vakt-i mukadder içinde şuûn ve havâdisin şöyle bir nizâm içinde cereyânına meşiyyet-i İlâhiyye taallûk edebildiği gibi başka nizam dâiresinde de cereyânına taallûk edebilmesine hiçbir mâni-i aklî yoktur. Bizim içinde bulunduğumuz zaman ve mekânda muttarid gördüğümüz silsile-i esbâb ve müsebbebâtın başka bir zaman ve mekânda, hattâ yine içinde bulunduğumuz zaman ve mekânda tebeddülüne imkân-ı zâtî vardır. «و لن تجد لسنة الله تبديلا ... و لن تجد لسنة الله تحويلا»* mantūk-ı münîfince bu tebdîl ve tahvîli biz şimdi görmemekle nefse'l-emirde de muhāl olması lâzım gelmez. Meşhur feylesof "Boutrouf" kavânîn-i tabîatdan zarûreti nefyettiği gibi asr-ı ahîrin –kendisinden sonra henüz nazîri gelmeyen– esâtîn-i ilimden "Henrie Poincar e"de erbâb-ı fennin hakīkat diye telâkkī ettikleri

* *Sûre: 48 (Feth), âyet: 23; Sûre: 35 (Fâtır), âyet: 43.*

الدُّنيا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ افْتَحْ. قَالَ مَنْ هَاذَا ؟ قَالَ
جِبْرِيلُ. قَالَ هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ ؟ قَالَ نَعَمْ. مَعِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ

nazariyât-ı ilmiyyeye, muhâlif nazariyattan daha commode yâni tab'a, akla daha mülâyim, daha uygun olduklarına binâen i'tikād ettiklerini, yoksa bunlara i'tikād, hilâflarını tasavvur muhal olan hakîkatleri kabûl ve iz'ān kabîlinden olmadığını bağıra bağıra anlatmağa çalışıyor. "Râbiye" de (*İlmü'n-nefs*) ismindeki kitabında kavânîn-i ālemdeki ıttırad ve zarûreti ihlâl eder diye irâde-i beşeri inkâr edip irâdenin vücûdunu teslîmin; mu'cizenin vukūunu teslîme muādil olduğunu iddiā eden "Kant"a cevap verirken kavânîn-i kevniyyenin vâcib-i zâtî olmadığını, bu kavânîni ifâde eden kazāyânın hep şartiyye olup mukaddemlerinin intifâsiyle tâlîlerinin de hemen müntefî olabileceğini, mu'cizenin pek a'lâ mümkün olduğunu vâkıfâne bir edâ ve beyân ile teşrîh etmektedir. Asr-ı hāzırın hulâsa-i ma'lûmâtını câmi' olan *Yeni Laruosse Ansiklopedisi*'ni açtığınızda da mümkün ile vâcibin şöyle ta'rîf edildiğini görürsünüz: "*Mümkün, tecribe ile ve tecribeden sonra ma'lûmumuz olan, vâcib de bilâkis her gûne tecribeden evvel bize zarûrî olarak ma'lûm olan şeydir.*" Ulûm-ı müsbete nâmı verilen ilimler, havas ve tecribenin taallûk edemiyeceği ma'lûmât-ı beşeriyyeyi ilimden saymadığı için mevzū'ları hep umûr ve eşyâ-yı mümküne imiş demektir. Bu ulûmun erbâbı zaman ve mekân-ı mahdûd içinde ilel ve ma'lûlâtda görülen ittirâda bakarak aralarındaki nisbetin zarûrî, vâcib olduğuna kāil olmuşlardır ki, bu netîce bürhân-ı aklî malısülü değil, tab'a hoş gelen bir farzdan ibârettir.

Elhāsıl basīret üzere olmalıyız. Erbâb-ı fennin tecribe sâhasında hergün gösterdikleri terakkıyât-ı azîmenin meshūru olup da felsefe ve İlâhiyyât sâhasında da dâimâ aynı kemâlâtı hāiz olduklarına kāil olmağa gelmez. Onların vâkıā sübût bulmuş, tecribe ile teeyyüd etmiş kazāyâ-yı sahîhaları ilmîdir. İşte biz onları kabûl eder, faydalarından tamâmiyle hissemend olmağa çalışırız. Fakat yalnız o kadar. Kendi ilimlerinin asıl sâhasından çıkıp da kavânîn-i külliyye-i kevniyyeyi ta'lîl edecek farziyyâta kalkıştıkları, imkân ile vücûb bahislerini karıştırdıkları anda bizim de kendileri kadar, belki daha ziyâde bahsedebileceğimiz sâhaya düşmüş olurlar. İşte o zaman onların dediklerini aklımıza uymadıkca teslîm etmeyiz. Çünkü on-

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ اُرْسِلَ اِلَيْهِ؟ قَالَ نَعَمْ. فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا
السَّمَاءَ الدُّنْيَا. فَاِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ. عَلَى يَمِينِهِ اَسْوِدَةٌ وَعَلَى

ların aklı varsa bizim de vardır. Zâten o vâdîde ihtilâf nazarları o kadar çoktur ki kendi aralarındaki nizâ' ehl-i edyânı kendileriyle uğraşmaktan âzâde kılar.

Biz, bir Hâlık-ı kâinâtın vâr olduğuna ve olan biten her ne varsa hep onun İrâde-i Celîle-i Sübhāniyyesiyle olduğuna kāiliz. Bu da'vâmıza lâ-yuad şevâhid-i ilmiyye varsa da, nefyine hiçbir delîl-i ilmî bulunamaz. İnkâr edenlerin sözleri hep indiyyâta müstenitdir. Allāh'ın kudret ve azamet ve irâde-i bî-nihâyesine mu'tekidiz. Hilâfını iddiā hep mahsûsda mükâbereye varan câhilâne bir inad ve istikbârdan ibâret kalır. Allāh'ın bu ālem-i meşhûddan başkaca da yarattığı avâlim-i kesîrenin, ezcümle zât ve mâhiyetce müteallâk-ı havâssımız olmamakla berâber istedikleri şekillerle teşekküle kābiliyetli melek ve cin nâmını verdiğimiz birtakım mahlûkātın vücûduna, enbiyânın taraf-ı Hak'dan vâkı' ve sıdkı bizce muhakkak haberleri üzerine inanıyoruz. Buna karşı serdedilen yegâne i'tirâz "*Biz bunları görmüyoruz, bunları bilmiyoruz, binâenaleyh ma'dûmdurlar.*"dan ibâret kalıyor. Halbuki bir şeyi bilmemekten o şeyin yok olması lâzım gelmez. Asfiyâ-yı beşerden bâzılarının emr ve nehy-i İlâhîyi ve gayr-i meşhûd ve sâir insanlarca gayr-i ma'lûm ahbâr-ı semâviyye ve arzıyyeyi gâh bilâ-vâsıta, gâh melek vâsıtasıyle ahz ve telâkkīye kābiliyetli olacak derece-i kemalde yaratıldıklarını ve bunların mahz-ı rahmet-i Rabbâniyye eseri olarak teblîğ-i hakāyık ve irşâd-ı ibâd için ba's edildiklerini ve nişâne-i sıtkları olmak üzere mu'cizât ile de müeyyed bulunduklarını tasdīk ederiz. Buna karşı da gurur ve nahvet-i nefsâniyye ile mukābele ederek hiçbir mümsek-i aklîleri olmadığı halde "*Böyle şey olamaz.*" da'vâsıyle kudret ve hikmet-i İlâhiyyeyi akıllarınca tahdîde, yâhud "*Onlar niçin böyle olmuş da biz olamamışız?*" diyerek o hakîm-i bîçûn ve çırânın ef'âlini takyîde yeltenirler.

İşte bu hadîs-i şerîfde mevzū-ı bahs olan mu'cize ve kerâmet-i bâhire de ehl-i îmanca musaddak olduğu halde muānidînin inkârına ma'rûz kalan şuûn-ı İlâhiyyeden biridir. Bunu Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri ilk haber verdikleri zaman –bu günkü mükezzibler gibi– o zamanki mükezzibler de

يساره اسودة. اذا نظر قبل يمينه ضحك. و اذا نظر قبل
شماله بكى. فقال مرحبا بالنبي الصالح والابن الصالح. قلت

---

vâkıayı istib'âd ile karşılamışlar ve gözleri önünde güzerân olmuş elli bu kadar senelik müddet-i hayâtında bir tek yalanını duymamış oldukları için "*El-Emîn*" diye telkīb ettikleri halde: "*İşte bu açık bir yalan! Bizim kârvanlarımız Mekke'den Şam'a* (Bahr-i Ahmer'in şimâlinden beriye hep Şam nâmı verilir) *gitmek için lâakal bir, oradan buraya dönmek için de en aşağı bir ay zamâna muhtâc oldukları halde Muhammed* (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) *bir gece içinde oraya gidip döndüğünü söylüyor!*" dediler. Beytü'l-Makdis'i evvelce görmemiş olduğunu bildikleri için orayı bilenler "*Beytü'l-Makdisi bize ta'rîf et.*" diye ifhāma çalıştılarsa da sorulan şeyleri ıyânen görüyor gibi birer birer haber verdiğini görünce mebhût ve mülzem oldular. Haber-i İsrâ'yı henüz fem-i mukaddes-i Risâlet-Penâhîden duymamış olan Sıddîk-ı A'zam Hazretleri vâkıayı ta'cîb ve tekzîb sūretiyle kendisine haber veren müşrikîne: "*Bunu eğer kendisi haber verdiyse elbette doğrudur. Bu sizin taaccüb ettiğiniz de bir şey mi? Gündüzün veya gecenin bir ânı içinde tâ semâdan kendisine haber geldiğini bana haber veriyor da ben yine inanıyorum, tereddüd etmiyorum.*" cevâbını vermişti. Müşrikîn-i Kureyş'in gücü yalnız Beytü'l-Makdis'e kadar olan İsrâ hakkında o Server-i kâinâtı imtihāna yetmiş. Ve bu imtihān, semâvât-ı ulâya urûc hakkındaki haberlerin sıtkına maa-ziyâdetin kifâyet etmişti. Ashāb-ı Kirâm (*radiya'llāhu anhüm*) hazarâtı birçok mu'cizât gibi bu mu'cizeyi de re'ye'l-ayn müşâhede ettikleri için tasdīk ettiler. Biz de o zamanki musaddıkların ihbâr-ı sādıkı üzerine mâ-vakaı tasdīkde tereddüt etmiyoruz. Tıpkı gayr-i me'mûl ve gayr-i muntazar bir hādise-i semâviyyeyi müşâhede eden râsıdların verdikleri haberi, diğer müşâhede etmeyen erbâb-ı fennin tasdīkde tereddüt etmeyişleri gibi. Kirâren müşâhede ve tecribe edilmemiş bir hādise-i münferideyi sıtkı mücerreb kimseler haber vermekle o hādisenin sahīhan vuku' bulmuş olduğuna nasıl istidlâl olunursa, irâde-i Sübhāniyye ile vukūa gelip hādisât-ı sāireden farkı yalnız mu'tâd ve muntazar olmamaktan ibâret bulunan Mi'rac hādisesini haber veren ehl-i sıdk ve emânetin sözlerini kabûl de hakkımızda öylece zāhirdir. Amma işin içinde müşâhedesi asırlara, hem pek uzun asırlara bile sığmayan acâib-i melekûtun leyle-i vâhideye,

لِجِبْرِيلَ مَنْ هَاذَا؟ قَالَ هَاذَا آدَمُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَهَاذِهِ
الْاَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ. فَاَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ
اَهْلُ الْجَنَّةِ. وَالْاَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ اَهْلُ النَّارِ. فَاِذَا نَظَرَ
عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ. وَاِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى. حَتَّى عَرَجَ بِي
اِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ. فَقَالَ لِخَازِنِهَا اَفْتَحْ. فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ
مَا قَالَ الْاَوَّلُ. فَفَتَحَ. قَالَ اَنَسٌ فَذَكَرَ اَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمَاوَاتِ[1]

belki de ân-ı vâhide sığması; bir beden-i beşerînin semâvâta urûcu gibi aklın, –daha doğrusu tecribe-i beşerin– istînâs etmediği bir garâbet varmış. Arzı da, semâvâtı da, içlerindeki cemî' mahlûkātı da yok iken vâr eden Hâlık-ı kâinâtın sia-i kudretine nazaran bu neden muhāl olsun? Mu'tâdımız olan şu nizām-ı meşhûd dâiresinde tedbîr-i ālem eden kudret-i fâtıranın başka bir nizām dâiresinde dilediği umûru tedbîr etmesine mâni' nedir? Alışık olduğumuz nizām içinde bunun kadar muhayyirü'l-ukūl şeyler yok mudur? Ālem-i maddî mevcûdâtının bunca suver-i gûnâgûn ile zuhûru, vücûbuna kāil olacak derecede ittirâdına hayrân olduğumuz kavânîn-i tabîiyye dâiresinde şuûnun teākubu, mevâlîd-i nâmiyede ecnâs ve envâın tekevvünü, hayvânâtda hıred fersâ gârâizin vücûdu meyyit zannettiğimiz zerrât-ı maddenin her biri içinde bu kadar büyük bir kuvve-i zindenin meknuz bulunması fezā-yı maddî vüs'at-serâ-yı bî-girânının o daracık hadeka-i çeşme sığdırılıp temâşâ-yı āleme imkân yaratılması, şu küçücük kāleb-i beden içine nihâyetsiz denilecek vüs'atli bir ālem-i ma'nânın, maddiyyet içine rûhāniyyetin hemâhenk olarak yerleşmesi elbette daha az acîb olmayan âsâr-ı kudret nümûneleridir. Aradaki fark berikilerin mu'tâd, ötekinin gayr-ı mu'tâd –ta'bîr-i dîğerle hârikulâde– olmasından ibârettir. Taallûk-ı kudret-i Sübhāniyyeye nazaran müsâvî mertebede olan iki şeyden birini mu'tâd olduğu için bilâ-tereddüd teslîm edip dururken diğerini mu'tâdımız değildir diye red ve inkâra vech-i ma'kūl yoktur.

[1] Zamânımızda ciddiyetle mevzū-i bahs olan mesâilden biri de semânın vücûd ve ademi ve nusūs-ı Kur'âniyyenin müsellemât-ı fenniyyeye derece-i tetābuku mes'elesidir. "*Mahfel*" mecmûa-i şehriyyesinde vaktiyle intişâr eden "*Semâ*" unvanlı makāle-i ācizîde buna

آدَمَ وَ اِدْرِيسَ وَ مُوسَى وَ عِيسَى وَ اِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ. وَلَمْ
يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ. غَيْرَ اَنَّهُ ذَكَرَ اَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِى السَّمَاءِ
الدُّنْيَا وَ اِبْرَاهِيمَ فِى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ. قَالَ اَنَسٌ فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ
عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالنَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاِدْرِيسَ قَالَ مَرْحَبًا

---

dâir olan fikrimi –savâbı lûtuf ve inâyet-i Hakk'a, hatāsı nefsime râci' olmak üzere– tafsīl etmiş ve orada şöyle demiştim:

"Başımızın üstünde kubbe gibi gök renkde bir şeyin vücûdu nev'-i beşer mevcûd olalıdanberi gözü olan her ferd-i zî-şuūrun mahsûs ve meşhûdu olagelmiştir. Edyân-ı semâviyyede bu şuhūdu takviye ve te'yîd ederek semâ denilen bu kubbenin bir değil, yedi olduğunu ve onların da ötesinde Kürsî ile Arş'ın bulunduğunu nâsa ta'lîm edince halk yine mahsûs ve meşhūda tebean bu rengi bu semâlardan ilkinin -yâni semâ-i dünyânın- rengi zannetmiş. Copernicus'danberi gelen ehl-i rasad, semâ denilebilecek bir cismin vücûdüne muttali' olamadıkları ve ecrâm-ı kevâkibi bu'd-ı mücerretde, fezāda, boşlukta sâbiḥ i'tikād ettikleri için bu renk, havanın rengi olduğunu bâzı tecârib ile isbât etmişler ve semâ yoktur, demişlerse de bunların nefyettiği semâ vâkıā halkın mâvi zannettiği bir semâ olmuş oluyor. Yoksa Kütüb-i mukaddesedeki semâvâtın vücûdüne nefyen ve isbâten hiçbir delil îrâd ettikleri yoktur.

"Lisân-ı Arabîde de "*semâ*" yükseklik ma'nâsına olan «سُمُوّ =*sü-müvv*» den müştak olup mâdûnuna nisbeten yüksek olan şeylere ıtlāk olunmuştur. Âsmâna "*semâ*" ve cem'inde "*semâvât*" denildiği gibi buluta da, yağmura da "*semâ*" denir. Hattâ nebâta bile yerden yüksek olduğu için bu isim verilmiştir. Binâenaleyh fevk cihetinden erbâb-ı fennin semâ değildir diye isbât edebilecekleri herhangi mevcûdun ötesinde semâ nâmı verilebilecek bir mevcûdun vücûdünü nefyedecek hiçbir delîl-i ilmî yoktur ve olamaz.

"*Batlamyos*" (Ptolemaeus) nazariyye-i felekiyyesi hüküm-fermâ olduğu asırlarda ulûm-ı Yunâniyyeye âşinâlık peydâ etmiş olan bâzı ulemâ-yı İslâm –ayniyle bugün olduğu gibi– Nusūs-ı Kur'âniyyeyi ma'lûmât-ı fenniyye ile te'lîf etmek gayretine düşmüşler ve semâvât-ı seb'ı, arzın etrâfında devreder gördükleri(Neyyireyn), yâni Şems ve Kamer ile (hamse-i mütehayyire) yâhud (Derârî) denilen Zühre,

بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ الْاَخِ الصَّالِحِ . فَقُلْتُ مَنْ هَاذَا ؟ قَالَ هَاذَا
اِدْرِيسُ . ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى . فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَ الْاَخِ
الصَّالِحِ . قُلْتُ مَنْ هَاذَا ؟ قَالَ هَاذَا مُوسَى . ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى .
فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْاَخِ الصَّالِحِ وَ النَّبِيِّ الصَّالِحِ . قُلْتُ مَنْ هَاذَا ؟

Utarid, Merih, Müşteri, Zuhal felekleri diye kabûl etmişlerdir ki, o nazariyyeye göre kevâkib-i sâbitenin kakılı bulunduğu (Felek-i sevâbit)e (Kürsî) Batlamyos'un (Felek-i Atlas) veya (Felek-i A'zam) dediğine de (Arş) nâmını vermişlerdir. Nivton'un câzibe-i umûmiyye, "Copernicus"un hey'et-i felekiyye nazariyye-i cedîdeleri o bin yıllık i'tikād-ı ilmîyi altüst etti. Ve semâvât-ı seb'in bu yeni nazariyyeye göre ne olabileceği Müslümanları hayli düşündürmeğe başladı. Halbuki derin derin düşünmeğe hiç de mahal yoktur. Zîrâ herkesin zihninde aradığı semâvât başka, nusûs-ı Kur'âniyyenin haber verdiği kat kat semâvât başkadır. Ve nazariyyât-ı Felekiyyenin tebeddüliyle hiç alâkadar değildir."

Yine Mahfel mecmûasındaki o makālede şöyle demiştim:

"Fikr-i ācizâneme göre makarr-ı melâike-i ulviyyîn olan semâvâtın vücûdu nassan ma'lûm ise de hakîkat ve keyfiyyetleri ve o ālemlerde ne gibi kavânîn-i kevniyyenin cereyân ettiği külliyyen meçhûlümüzdür. Bunların yalnız mevcud ve makarr-ı melâike olduklarına i'tikād ederiz. Melâike-i kirâmın vücûduna îman nasıl vâcib ise onların makarrı olan semâvâtın da vücûduna bilâ-te'vîl îman vâcibdir. Semâvât hakkında ne fezādır, ne de fezā içindeki ecrâmdır deriz. His ve tecribeden başka vâsıta-i ilm tanımayan ulûm ve fünûn-ı asriyye erbâbı bu ma'nâca semâdan haberdâr olmadıkları için bittabi' semâ vardır diyemezler. Çünkü tecribe ve müşâhedeleri oralara taallûk etmemiştir. Şu kadar ki, yoktur da diyemezler. Çünkü varlığını tasdîk tenâkuz-ı aklîye müncer olacağını isbât eder bürhan ikāmesine yol bulamazlar. Bâzılarının yaptığı gibi: "*Biz öyle bir şey bilmiyoruz. Binâenaleyh yoktur.*" demek, yokluğu isbâta kifâyet etmez.

"Peki amma semâvât var ise neredたdir? İlm-i hey'etin bahsettiği mecmû-ı ecrâmın ötesinde. Ecrâmın o akıllara hayret, hattâ dehşet veren uzaklıkları fezāyı ne kadar vüs'atli gösterirse göstersin yine bir bu'd-ı mütenâhîdir. Riyâziyyûnun nâ-mütenâhî dedikleri kemmiy-

قَالَ هَاذَا عِيسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِابِرَاهِيمَ. فَقَالَ مَرْحَباً بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ
وَالابْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَاذَا؟ قَالَ هَاذَا اِبْرَاهِيمُ صَلَّى آللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَكَانَ آبْنُ عَبَّاسٍ وَابُو حَبَّةَ الانْصَارِيُّ يَقُولَانِ
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى آللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ عَرَجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ

---

yetler felsefedeki nâ-mütenâhî mefhûmundan çok uzaktır. Onlar nâ-mütenâhî derken erkām ile ifâdesinde acz-i beşer mütehakkık olan bir kemmiyyet-i azîme kasdederler ki, herhalde mütenâhîdir. Çünkü riyâziyyât nâ-mütenâhîleri aded yerine koyup onlarla a'mâl-i erbaayı pek a'lâ icrâ edip duruyor. Bunlar hakīkaten gayr-i mütenâhî olsa ziyâde ve noksan kabûl etmez. Ve bu a'mâli, haklarında tasavvura imkân kalmaz. Sâniyede üçyüz bin kilometre sür'atle ziyâsı bize ancak yüz binlerçe senede vardığı farz ve tahayyül edilen ecrâm-ı baīdenin ötesinde adem-i mahz olduğuna delîl-i aklî ve tecribî olmadığı için biz de *Kitâbu'llāh*'ın haber verdiği semâvât o ecrâmın ötesindedir, diyoruz. Nitekim «اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ»* âyet-i kerîmesi bu bâbda bize dînî bir hüccet-i kātıadır. Hâlık-ı arz ve semâ Celle ve Alâ Hazretleri semâ-i dünyâyı, yâni yedi kat gökten bize en yakın olanını büyük ve acîb bir zînet ile, kevâkib ile tezyin buyurduğunu haber veriyor ki, bundan en yakın semânın ālem-i kevâkibin ötesinde olduğu ma'nâsını çıkarmakta hiçbir mahzur yoktur. Yıldızları Yunânîlerin i'tikādı vechile bir kubbeye kakılmış i'tikād etmekte zarûret olmadığı için semânın kendisi meşhûdumuz olmamakla berâber berisinde kalan kevâkibi ona zînet diye göstermek de hisse mülâyim gelir bir tarz-ı beyândır.

"Kudret ve azamet-i İlâhiyye hakīkaten gayr-i mütenâhî olduğu için en kavî akılları durduran bu bu'd yine kısa bir mesâfeden ibâret kalıp ālem-i kevâkibi muhît olan semâ-i dünyânın ötesinde ikinci bir semâ, daha ötesinde yine onu muhît olan üçüncü bir semâ vardır." وهلم جرا. Yedi kat semâyı bu kadar vüs'atlariyle tasavvur ettikten sonra «وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضَ»** âyet-i kerîmesinin mantūk-ı münîfince bütün semâvât ve arzı muhît olan (Kürsî) gelir. Kürsîyi de Arş-ı Rahmân ihâta eder ki anın azametini takdîr

---

* Sûre: 37 (Sāffât), âyet: 6. ** Sûre: 2 (Bakare), âyet: 255.

لِمُسْتَوًى اَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الْاَقْلَامِ . قَالَ اَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ
النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَرَضَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى اُمَّتِي
خَمْسِينَ صَلَاةً . فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ . حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا فَرَضَ اللّٰهُ لَكَ عَلَى اُمَّتِكَ ؟ قُلْتُ

---

edecek ölçü ve, ta'bîr edecek söz yoktur. Kürsî ile Arşın mikdâr-ı vüs'ati hakkında icmâlî bir fikir edinebilmek için Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh*'in suâline karşı taraf-ı akdesi Risâlet-Penâhîden verilen âtîdeki cevâbı zikredelim: "يَا اَبَا ذَرٍّ مَا السَّمٰوَاتُ
السَّبْعُ وَالْاَرَضُونَ السَّبْعُ عِنْدَ الْكُرْسِيِّ اِلَّا كَحَلْقَةٍ مُلْقَاةٍ بِاَرْضٍ
فَلَاةٍ . وَاِنَّ فَضْلَ الْعَرْشِ عَلَى الْكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الْفَلَاةِ عَلَى الْحَلْقَةِ
= *Yâ Ebâ Zer, yedi kat gök ile yedi kat yer Kürsîye nisbeten bir çölün ortasına atılmış bir kapı veya yüzük halkasından fazla bir şey değildir. Arş'ın Kürsîye nazaran büyüklüğü, o çölün o halkaya nazaran büyüklüğü derecesindedir.*"

"Nass-ı kerîmi Batlamyos mezheb-i felekîsine tevfîk etmek isteyen bâzı ulemâmızın bu âyet-i celîle ile bu hadîs-i şerîfi i'mâl etmekde bu kadar müsâhelekâr davranmaları cây-ı taaccübdür. Onların te'vîlince Kürsî, Felek-i sevâbit, Arş da, Felek-i atlastır. Halbuki bu te'vîl, kevâkibi semâ-ı dünyânın değil, Kürsînin zîneti addetmeği istilzâm eder. Bu mahzurdan da kurtulmak için Batlamyos'un kabûl ettiği karışık eflâki de, bu eflâkin şeffâfiyyetlerini de kabûle muztar kalmışlardır ki, yanlış bir te'vîl yine yanlış diğer te'vîli veya te'villeri de arkasından sürüklemiş oluyor. Nusûsu te'vîl ede ede zevâhir-i nazm-ı kerîmden istifâde edecek ne kalabileceği ise herhalde cây-ı teemmüldür.

"Bir de kāriîn-i muhteremenin nazar-ı dikkatlerini şu noktaya celbetmek isterim ki, Kütüb-i münzelede gözetilen gâye insanların akıl ve tecribe sâyesinde kendiliklerinden keşfedebilecekleri hakāyık-ı kevniyyeyi ta'lîm değildir. Bunlar bu maksattan çok daha mühim olan akāid-i sahîhayı telkîn ve ibâdu'llāhın rûhunu tehzîb ve tasfiye ederek dâreynde hayır ve salâhlarına bâis olan ahkâm-ı ameliyyeye, a'mâl-i kalbiyye ve bedeniyyeye irşat gâye-i ulyâsına müteveccihtir.

فَرَضَ خَمْسِينَ صَلاَةً. قَالَ فَارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ. فَاِنَّ اُمَّتَكَ لاَ
تُطِيقُ ذَالِكَ. فَرَاجَعْتُ. فَوَضَعَ شَطْرَهَا. فَرَجَعْتُ اِلَى مُوسَى.
قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا. فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ. فَاِنَّ اُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ.
فَرَاجَعْتُ. فَوَضَعَ شَطْرَهَا. فَرَجَعْتُ اِلَيْهِ. فَقَالَ اَرْجِعْ اِلَى رَبِّكَ
فَاِنَّ اُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَالِكَ. فَرَاجَعْتُهُ. فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهِيَ
خَمْسُونَ. لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ. فَرَجَعْتُ اِلَى مُوسَى. فَقَالَ
اَرْجِعْ اِلَى رَبِّكَ. قُلْتُ اَسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّى. ثُمَّ اَنْطَلَقَ بِى حَتَّى

Ulûm-ı tabîiyye ve felekiyyenin mevzu'larına dâhil olan şeylerden arasıra bahsolunması da mahzā şevâhid-i kudret-i rubûbiyyeti enzār-ı ülü'l-elbâba arz içindir. Bilfarz kevâkibin Arz etrâfında, yâhud Arz'ın kendi mihveri üzerinde devrini ta'lîm etmek, maksad-ı şer'in hâricindedir. Bir mü'mine göre Batlamyos nazariyyesinin sübûtu ile Kopernikos nazariyesinin –hüsn-i zanna binâen– müberhen addedilmesinin hiç farkı yoktur. Zîrâ her iki nizâm-ı maddînin kudret ve ibdâ-ı Hâlika nisbeti birdir. Fen görmüş bir mü'minin binâ-yı i'tikādını tezelzüle uğratabilecek yalnız birşey olabilir ki, o da nusūsun ma'lûm ve muhakkak olan müberhenâta münâkız bir şeyi ihtivâ etmesidir. Tevâtüren bize bâliğ olan nusūsda ise lehü'l-hamd zihnimizi az çok tağlît edecek hiçbir tenâkuz yoktur. Ulûm ve fünûnun bütün safahāt-ı tekâmülünde sâbit olmuş, faraziye hālinden çıkıp hakāik-ı müberhene sırasına geçmiş hiçbir şey bilmiyoruz ki, nusūs-ı Kitâba muârız gelerek vicdan ve îmânımızda bir ukde-i eşkâl bıraksın. Nazm-ı celîlinde hiçbir asrın hakāyık-ı sâbite-i ilmiyyesine münâfî gelmemek hârikası da i'câz-ı *Kur'ân*'ın en görmek istemeyen gözlere çarpacak delâil-i bâhiresinden biridir. Biraz teemmül edilse nusūsa muhâlif gelen i'tikādât-ı ilmiyye ya zâhirü'l-butlandır, yâhud faraziye hālinden henüz kurtulmamış, değişmeğe namzet bir akīdedir. Binâenaleyh nusūsu faraziyyât-ı ilmiyyeye göre te'vîl ve tevcîh etmekten ise onları Hâlık-ı Hakîmin teâlîm-i hakkası i'tikād edip nakīzleri olan nazariyyât ve faraziyyâtın herhalde bir çürük tarafı olduğuna inanmak ve bu çürüklüğün er geç meydana çıkmasına intizār etmek evlâdır."

أَنْتَهَى بِى اِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى. وَ غَشِيَهَا اَلْوَانٌ مَا اَدْرِى مَا هِىَ. ثُمَّ اُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ. فَاِذَا فِيهَا حَبَائِلُ اللُّؤْلُؤِ. وَ اِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ.

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'ın (kıssa-i Mi'râc'ı) bervech-i âtî haber verdiklerini Ebû Zer *radiya'llāhu anh* söylerdi: Ben, Mekke'de iken evimin[1] sakfı (ansızın) yarıldı. Cibrîl *alleyhi's-selâm* indi. Göğsümü yardıktan sonra (içini) Zemzem suyu ile yıkadı. Sonra hikmet ve îmân ile (lebâlep) dolu altın bir liğen getirip içindekini göğsümün içine boşalttı ve göğsümü kapa(yıp üzerini mühürle)di[2]. Sonra elimden tutup beni semâya doğru

---

[1] Buradaki izāfet, ednâ mülâbese için vâki' olmuştur. Yoksa bu ev, Hâne-i Saādetleri değil, ammizâdeleri (Ümmü Hânî-i bint-i Ebî Tālib) *radiya'llāhu anhâ*'nın hânesi idi. Hasan-ı Basrî'den gelen rivâyetde "*Ben hicirde* (yâni Mescid-i Şerîfin Hatîm denilen yerinde) *uyurken Cibrîl aleyhi's-selâm geldi.. İlâ âhirih.*" buyurulmuş. Vak'a-i Mi'rac birden ziyâde ise diyecek yoktur. Bir olduğuna göre de Sadr-ı Şerîflerinin gaslinden sonra beyt-i Ümmü Hânî'yi teşrîf edip oradan semâvâta urûc buyurulduğu sûretiyle iki rivâyet te'lif ediliyor.

[2] Şerh-i sadr kıssası müteadditdir. İlki *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri dört yaşlarında ve süt nineleri (Hâlimetü's-Sa'diyye) *radiya'llāhu anhâ*'nın nezdinde iken vâkı' olmuştu ki bunda şakk-ı sadra me'mûr olan melâikenin "هَذَا حَظُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ = *Bu, şeytanın senden olan haz ve nasîbidir.*" diyerek kendilerine gösterdikleri alâkayı nez' etmek içindi. Leyle-i Mi'rac'da Sadr-ı Şerîf-i Nebevînin şak ve gasli ve hikmet ve îmân ile imlâ edilmesi o leyle-i mübârekede muttali' olacakları hikem ve esrâr-ı Rabbâniyyeyi hüsn-i telâkkîye kābiliyyet-i Risâlet-Penâhînin hadd-i kemâle îsâli

çıkardı. Semâ-i dünyâya (yâni yere en yakın semâya) vardığımda Cibrîl *aleyhi's-selâm* (O) semânın hâzinine[1]:

— *Aç!* dedi.

— *Kimdir o?*

— *Cibrîl.*

— *Berâberinde kimse var mı?*

— *Muhammed sallaʼllâhu aleyhi ve sellem benimle berâberdir.*

— *Ona* (gelsin diye) *haber gönderildi mi?*

— *Evet,* dedi. Kapı açılınca semâ-i dünyânın üstüne çıktık. Bir de göreyim ki bir kimse oturmuş, sağ tarafında bir takım karaltılar, sol tarafında da diğer karaltılar var. (O kimse) sağ tarafına baktığında gülüyor, sol tarafına baktığında ağlıyor. (O zât): "*Hoş geldin, safâ geldin*[2] *Nebiyy-i sâlih; hoş geldin, safâ geldin sâlih oğlum.*" dedi. Cibrîl'e: "*Bu kim?*" diye sordum. "*Âdem sallaʼllâhu aleyhi ve sellem'dir. Sağında, solunda olan bu karaltılar da evlâdının ruhlarıdır. Sağında olanları ehl-i Cennet, sol tarafında olan karaltılar da ehl-i nârdır.*

hikmetine müstenid idi. Hazret-i Âişe *radiyaʼllâhu anhâ*'dan mervî bir hadîse nazaran ğâr-ı Hırâ'da iken Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın teblîğ-i vahy için ilk geldiğinde de şakk-ı sadr vâkı' olmuştu ki, bunun vahy-i İlâhîyi kuvvet-i kalb ile telâkkî ve sikāl-i vahyi tahammüle kudret kesbedebilmeleri için olduğu zâhirdir. Bir de on yaşında iken şakk-ı sadrın vukūu (Ebû Nuaym) ile (Ziyâüddîn Muhammed b. Abdü'l-Vâhid)in rivâyetlerinde vârid olmuştur. Bâzı rivâyâtda beşinci bir şerhden de bahis varsa da sübûtu yoktur.

[1] "*Hâzin*" hazînedâr, hızâneyi muhâfazaya me'mur kimse demektir. Semânın hâzini, bekçisi demektir. Cennet'in hâzini (Rıdvân), Cehennem'in hâzini (Mâlik) *aleyhime's-selâm* olduğu gibi.

[2] Şîve-i Türkîye göre me'nûs olan bu elfâz ile terceme edip harfiyyen tercemeden sarf-ı nazar etmeme diğer rivâyâtda terhîbin « مَرْحَبًا فَنِعْمَ الْمَجِيُ جَاءَ » lâfziyle vârid olması da yardım etmiştir.

Sağına bakınca güler, sol tarafına bakınca ağlar." dedi[1]. Derken (Cibrîl) beni ikinci semâya doğru çıkardı. Hâzini'ne: "*Aç.*" dedi. Hâzini de evvelkinin söylediklerini söyledikten sonra (kapıyı) açtı.

Enes (*radiya'llāhu anh*) der ki: Ebû Zer, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in semâvâtda Âdem, İdris, Mûsâ, Īsâ, İbrâhîm *salâvâtu'llāhi aleyhim* hazâratını bulduklarını söylediyse de (her birerıcrinin) menziller(i nereleri olduğu)nu (ayrı ayrı) söylemeyip yalnız Âdem'i semâ-i dünyâda, İbrâhîm'i altıncı semâda bulmuş olduklarını söyledi[2].

---

[1] Sol taraftakiler henüz eşbahlarına mülâkî olmamış –ta'bîr-i dîğerle henüz dünyâya gelmemiş– ervâh-ı küffâr olsa gerektir. Yoksa Sûre-i A'râf'daki: « إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ » âyet-i kerîmesinin mantūk-ı hevl-engîzine nazaran küfür ve istikbârdan sonra tevbe ve îmân etmeksizin oraya yol bulamazlar.

[2] Halbuki Enes'in Mâlik b. Sa'saa el-Ensārî'den (*radiya'l-lāhu anhümâ*) *Sahîhayn*'da mervî hadîsinde semâ-i dünyâda –Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'den olan buradaki rivâyetinde dediği gibi– Âdem'e, semâ-i sâniyede, Yahyâ ve İsâ'ya, semâ-i sâlisede, Yûsuf'a, semâ-i râbiada, İdrîs'e, semâ-i hâmisede, Hârûn'a, semâ-i sâdisede, Mûsâ'ya, semâ-i sâbiada, İbrâhîm'e (*salavâtu'llāhi ve selâmühü aleyhim ve alâ sâiri'n-nebiyyîn*) mülâkî oldukları zikredilmekte olduğundan iki rivâyet arasında İbrâhîm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin menzil ve makām-ı mübâreklerine müteallık bir ihtilâf var demektir. Zîrâ Ebû Zer'den olan rivâyetde Nebîyy-i müşârünileyh Hazretleri semâ-i sâdisede, öteki rivâyetde ise semâ-i sâbiada gösteriliyor. Bu iki rivâyetden mâadâ rivâyâtın kâffesinde ise yedincide oldukları sâbittir. Mi'rac eğer müteaddit ise rivâyât beyninde teâruz bahsini etmeğe mahal yoktur. Eğer yalnız bir def'a vâki' olmuş ise cemâatin rivâyetini tercîh etmek evlâdır. Zîrâ bunların rivâyetinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Haz-

(Yine) Enes der ki[1]: Cibrîl *aleyhi's-selâm*, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte İdrîs *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a uğradıklarında, İdrîs *aleyhi's-selâm*: "*Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i sālih. Hoş geldin, safâ geldin sālih kardeş.*" demiş.

(Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* buyurmuş ki:) "*Bu kim?*" diye sordum. (Cibrîl:) "*Bu, İdrîs'dir.*" dedi. Sonra Mûsâ'ya uğradım. (O da:) "*Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i sālih. Hoş geldin, safâ geldin sālih kardeş.*" dedi. "*Bu kim?*" diye sordum. (Cibrîl:) "*Bu Mûsâ'dır.*" dedi. Sonra İsâ'ya uğradım. (O da:) "*Hoş geldin, safā geldin sālih kardeş. Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i sālih.*" dedi. "*Bu kim?*" dedim. (Cibrîl:) "*Bu, İsâ'dır.*" dedi. Sonra İbrâhîm'e uğradım. "*Hoş geldin, safâ geldin Nebiyy-i sālih. Hoş geldin, safâ geldin sālih oğlum.*" dedi. "*Bu kim?*" dedim. (Cibrîl:) "*Bu, İbrâhîm salla'llāhu aleyhi ve sellem'dir.*" dedi.

(Muhammed b. Şihâb-ı Zührî'nin İbn-i Hazm tarîkından rivâyetine nazaran) İbn-i Abbâs ile Ebû Habbe

---

retlerinin cedd-i mükerrem-i a'lâlarını arkalarını Beyt-i ma'mûra dayamış bir halde gördükleri zikredilmektedir. Beyt-i Ma'mûr ise bilâ-hilâf semâ-i sâbiadadır. Beyt-i ma'mûr –eserde vârid olduğu üzere– Arş-ı Rahmân'ın hizâsında ve Kâ'be-i Muazzama'nın karşısında –Kâ'be, ehl-i arzın metāf-ı ihtirâmı olduğu gibi– ehl-i semânın metāfı olan bir beyt-i mükerremdir ki, onu günde melâikenin yetmiş bini tavâf eder ve tavâf edenlerden hiçbiri kıyâm-ı sâate kadar bir daha avdet etmez. Bu beyt-i şerîfin bir ismi de "*Durâh*"dır. İmâm-ı Alî *kerrema'llāhu vecheh ve radiye anh* Efendimiz'den vârid bir rivâyete göre, her semâda Kâ'be-i Muazzama'ya muhāzî bir beyt-i ma'mûr varmış. Bu rivâyetin sübûtu takdîrinde yukarıki teāruzun halliyle uğraşanlara yeni ihtimâlât kapıları daha açılmış olur.

[1] Hadîsin bundan sonraki parçasını Enes *radiya'llāhu anh* Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'den işitmemiş olup başka bir zâtden ahz ve telâkkī ettiği anlaşılıyor.

el-Ensārî *radiya'llāhu anhüm*, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in: "*Sonra* (Cibrîl *aleyhi's-selâm*) *beni yukarıya götüre götüre nihâyet aklâm* (*kazā ve takdîr*) *in cızırtılarını duyacak yüksek bir yere çıktım.*" buyurduklarını söylerlerdi[1]. Yine İbn-i Hazm ile Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh* şöyle demişler: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (O zaman) Allāhu Azze ve Celle Hazretleri ümmetime elli namaz farz etti. Bu (teklîf-i) farziyyeti yüklenerek döndüm. Derken Mûsâ *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e rast geldim. "*Allah* (Tebârek ve Tekaddes Hazretleri) *ümmetine neyi farz etti?*" diye sordu. "*Elli namaz farz etti.*" dedim. "*Rabbine dön* (de şefâat et,) *zîrâ ümmetin buna tākat getiremez.*" dedi. Mürâcaat ettim. (Allāhu Teālâ) şatrını[2] indirdi. Ben de Mûsâ'nın yanına dönüp: "*Şatrını indirdi.*" dedim. (O, yine:) "*Rabbine mürâcaat et. Zîrâ ümmetin tākat getiremez.*" dedi. (Bir daha) mürâcaat ettim. (Allāhu Teālâ kalanın da) şatrını indirdi. Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın yanına yine döndüm. (O, yine:) "*Rabbine dön. Zîrâ ümmetin buna tākat getiremez.*" dedi. (Bir daha) mürâcaat ettim. (Allāhu Tebâreke ve Teālâ:) "*Onlar beştir. Yine onlar ellidir. Benim nezdimde* (hükm-i) *kazā tebdîl olunamaz.*"

---

[1] Rivâyetin bu kısmı Enes *radiya'llāhu anh*'den menkûl değildir.

[2] "Şatr" nısıf ma'nâsına geldiği gibi nısıfdan az veya çok mikdâra da denir. (Namazların şatrını indirdi) bir mikdârını indirdi demektir. Bunu bu ma'nâya almak, gerek mürâcaatların, gerek mikdarların adedini beyân eden rivâyat beynindeki ihtilâfâta da mahal bırakmaz. Onun için "*yarısını indirdi*" demek istemedim. Zîrâ a'dâd-ı salâtın, beşer beşer, yâhud onar onar tenzîl edildiğine ve mürâcaatların –burada olduğu gibi değil– üçten ziyâde olduğuna dâir rivâyetler de vardır.

buyurdu[1]. Mûsâ'nın yanına döndüm. (O, yine:) "*Rabbine*

[1] Cevâd-ı Kerîm olan Allāhu Azîmü'ş-şânın lûtf-ı sübhānîsi ibâd-ı müslimîne «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا»* va'd-i bî-ivazına binâen beş vakit namaza elli vakit namazın sevâbını râygân buyurmuş oluyor. Buna bakınca yevmî namazların hem beş, hem de elli olmasının ma'nâsı anlaşılır. Adetleri beştir, sevapları elli namaz sevâbıdır. Acabâ her Müslüman bu elli vaktin sevâbını bilfiil ihrâz edebiliyor mu? Bu kazanç huzūr-ı kalb ile meşrûtdur. Herkesin kalbi ise namazın evvelinden âhırına kadar hāzır olamıyor. Bir hadîs-i şerîfde "يُكْتَبُ لَهُ مَا حَضَرَ قَلْبُهُ مِنْهَا = *Namazların hangi cüz'üne kalbi hāzır olursa, onun sevâbı kendisi için yazılır.*" buyurularak kimine namaz sevâbının nısfı, kimine rub'u.. İlâ-âhirih yazılacağı tafsîl buyurulmuş ve –Allāh'a hamd ve şükr olsun ki– öşrün mâdûnundan sükût buyurulmuştur. Bundan da tâmmü'l-huzūr olan bahtiyârân-ı ümmetin namazı elli namaz kıymetinde olup meşgūlü'l-kalb olanların mahzā emir yerine gelsin diye kıldıkları namazlar sevâbının beş vakit sevâbından aşağıya inmiyeceği gibi bir ma'nâ sezilir.

Günde beş vakitden az namaz ile adem-i mükellefiyetimiz kazā-yı mübrem-i İlâhî olduğu için «مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ»** buyuruldu. Elli namaza hükümden sonra bu mikdārın beşe indirilmesi ise «يَمْحُو اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ»*** kelâm-ı İlâhîsinin nâtık olduğu kazā-yı muallâk nev'ine dâhil olduğundandır. Elli namaz, farz idi, fakat *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in ihtiyârına mevkūfen farz idi.

Bu hadîs-i şerifdeki kat'iyyete binâen bize farz olan yalnız salâvât-ı hamsdir. Bundan dolayı ulemâ salât-ı vitrin farziyyetine kāil olmamışlardır. Bu namaz Hanefiyyeye göre vâcibdir.

Bir de şunu unutmamak gerektir ki, Leyle-i Mi'râc'da salâvât-ı hamsin farz olmasından evvel de namaz kılınıyordu. Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel'de Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sevgilisi ve sevgilisinin oğlu Üsâme b. Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anhüm*'ün gerek doğrudan doğruya, gerek peder-i mükerremi vâsıtasiyle Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyetine göre ilk vahiy zamânında Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın kendilerine abdest ile namazı ta'lîm buyurdukları anlaşılıyor. Diğer rivâyâtda da

* *Sûre: 6 (En'âm), âyet: 160.* ** *Sûre: 50 (Kâf), âyet: 29.*
*** *Sûre: 13 (Ra'd), âyet: 39.*

dön." dedi. Ben de: "(Artık) *Rabbimden utanır oldum.*"[1] dedim. Sonra (Cibrîl) tâ Sidretü'l-müntehâ'ya[2] birlikte varıncaya

Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın yere vurmasıyle nebeān eden su kaynağından abdest alındığı ve ilk namazın Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın imâmetiyle kılınmış Sabah namazı olup ve o gün içinde Şâri-i A'zam *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e ilk iktidâ edenin Ümmü'l-mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ* Hazretleri olduğu rivâyet edilmektedir. Hāfız İbn-i Hacer'in *Buhâri* şerhi (*Fethü'l-Bâri*) de deniliyor ki, İsrâ'dan evvel Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in de, Ashābının da namaz kıldıkları maktūun-bihtir. Ancak beş vakit namaz farz olmadan da farz namaz var mıydı, yok muydu? ihtilâfı vardır. Bâzılarına göre farz namazlar, şemsin tulûiyle gurûbundan evvel idi. «وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا»* âyet-i kerîmesi de buna delildir. İmâm-ı Nevevî ise ilk vâcib olan şey inzâr ve Tevhîde da'vet olmuş idi. Sonra "Sûre-i Müzzemmil" in evvelinde emrolunan kıyâm-ı leyl farz oldu. Daha sonra (diğerlerinin tasrîhine nazaran Sahābe-i Kirām geceleri ayakları şişinceye kadar namaza durmaktan hâsıl ettikleri meşakkatleri Hak Teâlâ ve Tebâreke Hazretleri bir sene sonra) yine Sûre-i Müzzemmil'in âhırındaki âyetlerle bu namazın farziyyeti neshedilerek sâbıkīn-i evvelîn hazarâtının yükü tahfîf edildi. Sonra salâvât-ı hamsin leyle-i İsrâda vücûbu üzerine evvelki namazlar mensûh oldu. Maahâzâ salât-ı leylin hasāis-i Nebeviyyeden olarak Hakk-ı ālî-i Nebevîde farziyyeti bâkī oldu.

[1] «مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ» buyurulduktan sonra tekrîr-i mürâcaata artık hâcet görmemişler demektir.

[2] "*Sidr* = سِدْر" "*Kāmûs*" mütercimi Āsım'ın beyânına göre, Arabistan kirazı denilen ağacın ismidir ki cemi'dir. Vâhidi «سِدْرَة» dir. *Sidretü'l-Müntehâ* semâvât ile cinânı gölgesi altına alan bir ağacın ismidir ki, bir rivâyete göre semâ-i sâbianın fevkında, Müslim rivâyetine göre, semâ-i sâdisededir. Yâhud da kökü semâ-i sâdisede, kendisi sâbiadadır. *Sidretü'l-Müntehâ* tesmiye buyurulması melâike-i kirâm ile enbiyâ-yı ızām hazarâtının müntehâ-yı ilmi olması i'tibâriyledir. Yalnız Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e ondan öte kāb-ı kavseyne kadar destûr-ı urûc verilmiştir.

* *Sûre: 20 (Tâhâ), âyet: 130.*

kadar beni götürdü. Sidre'yi öyle (acîb ve garîb) elvân kaplamıştı ki onlar nedir? bilemem. Sonra[1] Cennet'(in için)e idhâl edildim ki içinde birçok inci habâili[2] vardı. Toprağı da misk (râyihalı) idi.

228. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ فَرَضَ اللّٰهُ تَعَالَى الصَّلَاةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ. فَأُقِرَّتْ صَلَاةُ السَّفَرِ وَزِيدَ فِي صَلَاةِ الْحَضَرِ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Allāhu Teālâ (ve Tekaddes Hazretleri) namazı farz ettiği zaman seferde de, hazarda da, (Akşam namazından başka[3] namazları) ikişer rek'at olarak farz etmişti.

Bâzılarına göre Sidretü'l-Müntehâ, Arş-ı azîm-i Rahmân'ın esfelidir. Ondan ilerisine ne Melek-i mukarreb varabilir, ne de Nebîyy-i Mürsel. İlerisi gayptır ki Allah'dan başka hiçbir kimsenin dâire-i ilmine giremez.

[1] *Sonra* lâfzı tertip için değil, yalnız cem' ve iştirâk içindir. Binâenaleyh Cennet'e duhûlün Sidre'ye urûcundan sonra olması lâzım gelmez.

[2] Bu hadîs-i şerîfde bu lâfz, böylece inci gerdanlıkları ma'nâsına "*Habâilü'l-lü'lü'* = حَبَائِلُ اللُّؤْلُؤِ" sūretinde vârid olmuş ise de muhaddisîn, lâfızda tashîf olduğuna kāillerdir. Fakat rivâyet bu tarîkden kendilerine bu lâfz ile geldiği için tashîh-i lâfz cihetine yanaşmıyorlar. Halbuki bundan zevka muvâfık ma'nâ çıkarmak, te'vîlât-ı dûrâ dûrâ vâbestedir. Diğer tarîklerden gelen rivâyâtda "*Cenâbizü'l-lü'lü'* = جَنَابِذُ اللُّؤْلُؤِ" denilmiştir ki, "*inciden kubbeler*" demektir. "*Cenâbiz*" Fârisî "*günbed*" muarrebi "*cünbüz*"ün cem'idir. Kıssa-i Mi'râc için kütüb-i tefâsîre de mürâcaat edilmelidir.

[3] Akşam namazı "*Vitrü'n-nehâr* = وِتْرُ النَّهَارِ" dır. İlk farz olduğu zaman üç rek'at olarak farz olmuştu.

(Hicret-i Nebeviyyeden) sonra[1] sefer namazları oldukları gibi bırakıldı da hazar namazlarına (ikişer rek'at) ziyâde edildi[2].

229. عَنْ عُمَرَ بْنِ اَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ.

TERCEMESİ

Ömer b. Ebî Seleme[3] *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

[1] Diğer rivâyâtdan müstebân olduğuna nazaran salâvât-ı rubâiyye yâni dört rek'atlı namazlardaki ikişer rek'at ziyâde, hicretten bir sene sonra farz edilmiştir.

[2] Salât-ı fecrin iki rek'at olarak ibkā buyurulması, kıyâmındaki kırâetin uzun olmasındandır diyenler vardır.

Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bu sözü, seferde kasr-ı salâtı azîmet addettiğine delâlet eder. Onun içtihâdına göre misâfirin dört rek'at kılması câiz olmayacak. Ekser-i fukahâ ise "فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ* = *Sefere çıktığınızda namazın bir mıkdârını kasretmenizde size günâh yoktur.*" âyet-i kerîmesiyle ihticâc ederek seferde ruhsat olduğuna ve seferdeki farz dört rek'at ise de, iki rek'at kılınmasına da ruhsat verilmiş olduğuna kāildirler. Bunlara göre misâfir dört kılarsa dördü de farz vâkı' olmuş olur. Hanefiyye ise misâfir hakkında farz olan yalnız iki rek'attır. Misâfir dört kılacak olursa iki rek'atı nefl olmuş olur derler. Yine Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vakt-i seferde namazı gâh kasr, gâh itmâm, kezâlik gâh iftār buyurup gâh oruc tuttuklarına dâir bir rivâyet varsa da, buradaki Buhârî hadîsi kuvvetinde değildir.

[3] Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın Ebû Seleme'den oğlu ve Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in rebîbidir. Pederi Ebû Seleme Abdu'llāh b. Abdü'l-Esed-i Mahzûmî on birinci olarak îmân eden sâbikīn-i evvelînden olup *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in süt birâderi ve amme-i muh-

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 101.*

sellem Hazretleri (bir def'a) iki ucunu çaprastvârî bağladıkları sevb-i vâhit[1] içinde namaz kıldılardı.

230. عَنْ اُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ اَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُ
صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ. تَقَدَّمَ: وَفِي هَاذِهِ
الرِّوَايَةِ قَالَتْ فَصَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ. فَلَمَّا
انْصَرَفَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ زَعَمَ ابْنُ اُمِّي اَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلًا قَدْ
اَجَرْتُهُ: فُلَانُ بْنُ هُبَيْرَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَدْ اَجَرْنَا مَنْ اَجَرْتِ يَا اُمَّ هَانِئٍ. قَالَتْ اُمُّ هَانِئٍ
وَذَالِكَ ضُحًى.

TERCEMESİ

Ümmü Hânî' bint-i Ebî Tālib *radiya'llāhu anhâ,* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in yevm-i fetihde namaz kıldıklarını nakleder ki, bu (yukarıda) geçmişti[2]. Bu rivâyette de şöyle diyor: Resûl-i Ekrem

---

teremeleri Berre bint-i Abdü'l-Muttalib'in oğludur. "*Yevm-i Kıyâmette sağ tarafından kitabı ilk verilecek Ebû Seleme Abdu'llāh b. Abdü'l-Esed, sol tarafından kitabı ilk verilecek de onun birâderi Süfyân b. Abdü'l-Esed'dir.*" buyurulduğu mervîdir.

[1] "*Sevb*" kumaş demektir. O zamânın tam takım elbîsesi –biri izâr, diğeri ridâ' olmak üzere– iki sevb idi. İzâr futa gibi bele bağlanır, ridâ da ihrâm gibi omuza atılır, mecmûu bir hülle ederdi. Burada sevb-i vâhidden murâd ridâdır ki, sağ ucunu sol omuzundan geçirip ve sol ucunu sağ kolunun altından çıkarıp iki ucunu ya göğsü tarafından, ya arkadan bağlamak sûretiyle tesettür ederek namaz kılmanın cevâzı bununla sâbit olur. Bu türlü telebbüse teveşşüh, iltihāf ve iştimâl de denir. Kumaşın iki ucunu bağlamaktaki hikmet esnâ-yı rükû'da libâsın düşmemesi ve musallînin kendi avretine nazarı isâbet edememesidir.

[2] (198) nci hadîs ki orada kıssanın yalnız iğtisâle taallûk eden kısmı zikredilmişti. Her iki rivâyetde de Ümmü Hânî' *radiya'llāhu*

salla'llāhu aleyhi ve sellem sevb-i vâhîd içinde mültehif[1] (yâni sırtındaki libâsı çaprastvârî bağlamış) oldukları halde sekiz rek'at kıldılar. Namazdan çıktıkları zaman: "*Yâ Resûlâ'llāh, anamın oğlu[2] benim ahd ve eman verdiğim fülânı, İbn-i Hübeyre'yi[3]*

---

anhâ esnâ-yı iğtisâlde Fahr-i Kâinât *aleyhi efdalü's-salevât* Efendimiz'e selâm verip vâkı' olan suâl üzerine ta'rîf-i nefs ettikten sonra kendisine " مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ =*Hoş geldin, safâ geldin Ümmü Hâni'*" buyurulmuştur.

[1] İltihāfın sūreti bundan evvelki hadîsin hâmişinde beyân edilmiştir.

[2] Hayder-i kerrâr, ser-tâc-ı ahbâr Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'i kasdediyor ki, li-ebeveyn birâderidir.

[3] Râvî İbn-i Hübeyre'nin ismini unutup ibhâm etmiş olduğu cihetle ta'yîn-i şahsında hayli ihtilâf edilmiştir. Hübeyre b. Vehb-i Mahzûmî, Ümmü Hânî Hazretlerinin zevci olup Mekke'nin fethi üzerine Necrân'a firâr ederek şirk üzere vefât etmiştir. Himâye edilip affedilen kimse de yevm-i fetihde taraf-ı âlî-i Nebevîden i'lân buyurulan sulh ve emânı kabûl etmiyerek Hâlid b. el-Velîd *radiya'llāhu anh*'in taht-ı kıyâdetindeki müfrezeye karşı mukāteleyi ihtiyâr eden şirzime-i kalîle ıdâdına dâhil olanlardan idi. Ümmü Hânî'nin Hübeyre'den Ömer, Hânî', Yûsuf, Ca'de isminde dört oğlu vardı. Hübeyre'nin diğer bir kadından Ümmü Hânî nezdinde bir oğlu daha olması ihtimâlinden bahsedenler de vardır ki, meşfûun leh ya oğlu Ca'de, yâhud ismi hatırda kalmayan bu üvey oğludur. Ümmü Hânî'den gelen diğer rivâyâtda meşfûunleh'in bir değil, iki olduğu da zikrediliyor. Rivâyât-ı muhtelifede tesmiye edilenler hulâsaten şunlardır: 1- Ca'de b. Hübeyre, 2- Ümmü Hânî'den olmayan İbn-i Hübeyre, 3- Ca'de b. Hübeyre ile diğer bir Mahzûmî, 4- Hāris İbn-i Hişâm, 5- Hāris b. Hişâm ile Abdu'llāh b. Ebî Rebîa, 6- Yine Hāris b. Hişâm ile Züheyr b. Ebî Ümeyye, 7- Yine Hāris b. Hişâm ile Ümmü Hânî'in rebîbi İbn-i Hübeyre b. Ebî Vehb bunların hepsi de Mahzûmî ve zevci Hübeyre'nin taallûkātından idi ki, Hâlid b. el-Velîd ile olan Çerha muhārebesinden sonra içlerinden biri veya ikisi Ümmü Hânî' Hazretlerine ilticâ etmişken birâder-i mükerremi

katledeceğini söylüyor." dedim. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Yâ Ümmü Hânî', senin ahd ve emân verdiğine biz de ahd ve emân verdik.*" buyurdular. O kıldıkları namaz Duhā namazı idi[1].

231 . عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ سَائِلاً سَأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ؟

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre (bir gün) biri[2] Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sevb-i vâhid içinde namaz(ın sıhhatin)den suâl etmiş. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de:

"*Her birinizin ikişer sevbi var mı ki?*" buyurmuş[3].

Hazret-i Alî katletmeğe kalkışmış. Ümmü Hânî', Mekke'nin üst başında Ebtah'da kurulan büyük çadır içinde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'den istişfâ' etmiş ve: "اَجَرْنَا مَنْ اَجَرْتِ وَاَمَّنَّا مَنْ اَمَّنْتِ = *Senin emân verdiğine biz de emân verdik, senin emin kıldığını biz de emin kıldık.*" buyurmuşlardır.

Bundan mü'min bir kadının da kâfire verdiği emânın müslimînce makbûl olduğu müstebân olur. Bir müslimin zimmeti, bütün müslimînin zimmeti demektir. Tafsīlâtı kütüb-i fıkhiyyeye āiddir.

[1] Bir rivâyetde: "قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا هَاذِهِ الصَّلَاةُ؟ قَالَ الضُّحَى = *Yâ Resûlâ'llāh, bu ne namazıdır? dedim. Duhā namazıdır buyurdular.*" denilmiştir. Ümmü Hânî' Hazretlerinin o gün gördükleri Duhā namazı sekiz rek'ât idi. Altı, dört, iki rek'at kıldıklarına dâir de rivâyetler vardır.

[2] Bu sâilin kim olduğu muayyen değildir. Serahsî (Sevbân) isminde biridir demiş.

[3] Sevb-i vâhid içinde cevâz-ı salâta cümhûr-ı Sahābe ve Tâbiîn

232. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُصَلِّي اَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ شَيْءٌ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Hiçbiriniz üzerinde sevb-i vâhit var iken (libâsının) bir mikdârını boynuna[1] dolamaksızın namaz kılmasın[2].

---

kāildirler. Hattâ bir def'a İbn-i Mes'ūd ile Übey b. Kâ'b, Hazret-i Ömer'in yanında (*radiya'llāhu anhüm ecmaīn*) bu mes'ele hakkında ihtilâf etmişlerdi. Übey: "*Sevb-i vâhid içinde namaz câizdir.*" İbn-i Mes'ūd: "*Bu, elbisenin azlık zamânında câiz idi.*", Ömer de: "*Söz Übey b. Kâ'b'ındır.*" demişler. İbn-i Mes'ūd re'yinde ısrâr etmiş. Bunun üzerine Ömer *radiya'llāhu anh* minbere çıkıp: "*Savâb olan Übeyy'in dediğidir. İbn-i Mes'ūd'un dediği değil.*" mukaddimesiyle söze başlamış ve bu hadîsin yine *Buhârî*'de diğer tarîkden vârid olan ziyâdesini söylemiştir. Ziyâdenin Türkçesi şudur:

"*Sonra biri Ömer radiya'llāhu anh'den bu mes'eleyi sordu. O da dedi ki: Allāhu Teālâ size genişlik verdiğinde siz de elbisenizi geniş tutunuz. Bir kimsenin birden ziyâde libâsı olursa giysin. İzâr ile ridâ içinde de, izâr ile kamîs içinde de, izâr ile kabâ' içinde de, serâvîl ile ridâ içinde de, serâvîl ile kamîs içinde de, serâvîl ile kabâ' içinde de, tübbân ile kabâ' içinde de, tübbân ile kamîs içinde de kılabilir.*"

Râvî der ki: "*Zannıma göre tübbân ile ridâ içinde de dedi.*" İzâr; futa, ridâ, ihrâm gibi giyilen libas, kamîs bizim gömlek dediğimiz, kabâ kaftan, serâvîl bizim don dediğimizdir. Şalvara da ıtlāk olunur. Tübbân, dizleri kapamayan kısa bir don imiş. Anadolu'da dona (tuman) deyişleri gālibâ bundan me'hûzdur. İşte Hazret-i Ömer, libâs-ı vâhid içinde setr-i avret şartiyle namazı tecvîz ettiği gibi bolluk zamanında dokuz türlü telebbüsü daha ta'rîf etmiş oluyor. İş libâsın nev'i ve mıkdârında değil, setr-i avretdedir.

[1] "*Âtık*" tercemesidir ki, omuz başı ile boyun kökü arasına denir. Âsım merhûm "*çiken*" lâfzı ile terceme etmiştir.

[2] Teveşşuhun, iştimâlin, iltihāfın yâni libâsın bir parçasını

233 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ اَشْهَدُ اَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ
اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ
بَيْنَ طَرَفَيْهِ .

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Her kim sevb-i vâhit içinde namaz kılacak olursa iki ucunu çaprastvârî iki omuzundan geçir*(ip bağla)*sın.*" buyurduklarını (kulağımla) işittiğime şehâdet ederim.

234 . عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى
اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ اَسْفَارِهِ . فَجِئْتُ لَيْلَةً لِبَعْضِ اَمْرِي .
فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي . وَعَلَيَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ . فَاشْتَمَلْتُ بِهِ وَصَلَّيْتُ
اِلَى جَانِبِهِ . فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ مَا السُّرَى يَا جَابِرُ ؟ فَاَخْبَرْتُهُ
بِحَاجَتِي . فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ مَا هٰذَا الْاِشْتِمَالُ الَّذِي رَاَيْتُ ؟
قُلْتُ كَانَ ثَوْبٌ ؟ قَالَ فَاِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ . وَاِنْ كَانَ
ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ .

TERCEMESİ

Câbir b. Abdu'llāh(-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in seferlerinden birine[1] maiyyet-i Risâlet-Penâhîsinde olarak çıkmıştım. Bir gece bir işimden dolayı (huzūr-ı ālîsine) gittim. Baktım ki namaz kılıyordu. Benim de üzerimde bir

boyuna dolayıp bağlamanın hikmeti 229 ncu hadîsin hāşiyesinde zikredilmişti.

[1] Bu sefer-i Nebevî, Medîne-i Münevvere' taraflarında olan Buvât gazvesidir.

tek sevb vardı. Onunla iştimâl edip (yâni ihrâma bürünür gibi bürünüp) yanı başında namaza durdum. (Namazdan) çıktığında: "*Câbir, gece* (ortasında bu) *gelişin sebebi nedir?*" diye sordu. İşimi arzettim. (Sözümü) bitirdikten sonra:

"*Ya şu gördüğüm iştimâl ne oluyor?*" diye suâl buyurdu.

"(Ma'lûm ya, üstümde olan yalnız) *bir sevbdir.*" dedim. Bunun üzerine buyurdu ki:

"(Libâsın) *geniş olursa ona bürün.* (Bunun gibi) *dar olursa* (izâr olarak) *beline bağla*[1]."

235 . عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رِجَالٌ يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَاقِدِي أُزْرِهِمْ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ كَهَيْئَةِ الصِّبْيَانِ وَيُقَالُ لِلنِّسَاءِ لَا تَرْفَعْنَ رُؤُسَكُنَّ حَتَّى يَسْتَوِيَ الرِّجَالُ جُلُوساً .

TERCEMESİ

Sehl (b. Sa'd-ı Sa'dî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bâzı kereler) Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte, birtakım kimseler (bellerindeki) futaları (dar oldukları için) çocuklar gibi boyunlarına bağlamış olarak namaz kılarlardı da (cemâate gelen) kadınlara:

[1] Bu hadîs-i şerîfdeki istifsâr ve ta'lîm-i Nebevî yukarıda geçen ahādîs-i şerîfedeki iştimâli müfessirdir. Bu emr-i şerîf-i Nebevî'den anlaşılıyor ki, evvelki hadîslerde ta'rif buyurulan iştimâl (iltihāf, teveşşuh) hep geniş olan sevb-i vâhide göre olup dar gelen esvâb, münferiden iştimâle sālih değil imiş. İçine bürünülen dar esvâb, bedeni kāimen setretse bile inhinâ hālinde inkişâf-ı avrete mâni' değildir. Sevb-i münferit ve dayyıkın namaza göre mahzûrunu izâle için onu futa gibi bağlamak iktizā edeceği ta'lîm buyuruluyor.

"*Erkekler doğrulup oturmadıkça başlarınızı secdeden kaldırmayınız.*" denirdi[1].

236. عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى سَفَرٍ . قَالَ يَا مُغِيرَةُ خُذِ الْإِدَاوَةَ فَأَخَذْتُهَا . فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى عَنِّى . فَقَضَى حَاجَتَهُ . وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ . فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ . فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا . فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ . فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ . وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ . ثُمَّ صَلَّى .

TERCEMESİ

Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir seferde idik[2] Bana: "*Muğîre, matharayı al.*" buyurdu. (Matharayı) aldım. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gözümden nihân oluncaya kadar (uzağa) gidip hācetini kazā etti. Üzerinde bir Şam cübbesi vardı[3]. Elini

[1] Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî bu kāilin Bilâl-i Habeşî *radiya'llāhu anh* olması zann-ı gālib olduğunu söylüyorsa da, Ebû Dâvûd ile Beyhakî'nin Esmâ' bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan rivâyetinden anlaşılan bizzat Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* imiş.

[2] Bu sefer, Hicretin dokuzuncu senesindeki (Tebük) gazvesi idi.

[3] O târihlerde henüz diyâr-ı küfr olan Şam'dan Hicaz'a giden dar yenli cübbelerden idi ki bu rivâyet, küffâr mensûcâtından olan esvâb içinde namazın sıhhatine delildir. Diyâr-ı küfürde mensûc kumaşları necâsetleri tebeyyün etmedikce yıkamaksızın giyip içinde namaz kılmağı İmâm-ı Şâfiî ile Kûfe fukahâsı tecvîz etmişlerdir. İmâm-ı Mâlik, müşrikînin mensûcu olan esvâb içinde namaz kılmağı da, giymeği de mekruh görür. İshak b. Râhûye ise, bütün esvablarını tāhir addeder. Bu münâsebetle Buhârî, İmâm-ı

(cübbenin) yeninden çıkarmağa davrandı. Dar(lığı mâni') oldu. Bunun üzerine (mübârek) elini cübbenin altından çıkardı. (Üzerine) su döktüm. Namaz için aldığı abdesti aldı[1]. Mestleri üzerine de meshetti. Sonra namaz kıldı.

237 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْقُلُ مَعَهُمُ الْحِجَارَةَ لِلْكَعْبَةِ وَعَلَيْهِ اِزَارُهُ. فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ عَمُّهُ يَا ابْنَ اَخِي لَوْ حَلَلْتَ اِزَارَكَ فَجَعَلْتَهُ عَلَى مَنْكِبَيْكَ دُونَ الْحِجَارَةِ ؟ قَالَ فَحَلَّهُ. فَجَعَلَهُ عَلَى مَنْكِبَيْهِ. فَسَقَطَ مَغْشِيّاً عَلَيْهِ. فَمَارِئَ[2] بَعْدَ ذَالِكَ عُرْيَاناً.

TERCEMESİ

Câbir b. Abdu'llāh(-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Zührî'nin, boyasına bevl karıştırılan Yemen kumaşlarını giydiğini ve Alî *kerrema'llāhu veçheh* Hazretlerinin -yine ma'mûl-i küffâr olan- yıkanmadık basma telebbüs buyurduklarını rivâyet eder. Ancak Zührî hakkındaki rivâyet: Müşârün-ileyhin Yemen kumaşlarını yıkadıktan sonra giydiğine, yâhud da -mezhebine göre tâhir olan- eti helâl hayvânât bevli ile bu kumaşların boyandığına hamlediliyor.

[1] Vâkıā abdest, namaz abdestinden başkası olamaz. Fakat "*vudū*'" kelimesi abdeste de, el yıkamağa da şâmil olduğu için Muğîre *radiya'llāhu anh* kazā-yı hācetden sonra yalnız el yıkamakla iktifâ buyurulmayıp bizim, Türkçede anladığımız ma'nâca namaz abdesti aldıklarını anlatmak istiyor. Abdest mesâilinde bâzı nevâkıd-ı vudū' hakkında fukahânın ihtilâf etmeleri de lâfzın bu şümûlünden ileri gelmiştir. Bu gibi muhtelefün-fîh mesâilde vudūyu, kimi abdeste hamlederek yapılan şeyin nâkıd-ı vudū' olduğuna, kimi de ma'nâ-yı lûgavîce yalnız el yıkamağa hamlederek o şeyin nâkıd-ı vudū' olmadığına kāil olmuşlardır. Misalleri vudū' mesâilinde geçmişti.

[2] « فَمَا رُؤِيَ » rivâyeti de vardır.

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Kureyş ile birlikte Kâ'be('nin binâsı) için taş taşıyordu[1]. Futası da üzerinde idi. Amm(-i mükerrem)i Abbâs (*radiya'l-lāhu anh*) : "*Kardeşimin oğlu,* (şu) *futanı çözsen; omuzlarının üstüne koysan da* (taşıyacağın) *taşa siper etsen.*" dedi[2].

---

[1] Yıkılacak hāle gelen Kâ'be-i Muazzama'yı bi'sete yakın eyyâm-ı câhiliyetde, Kureyş yeniden binâ etmişti. Bunun târihi hakkındaki rivâyât çoktur:

1 - Kureyş Kâ'be'yi binâ ettikleri zaman Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz henüz sinn-i bülûğa varmamışlardı. (Zührî).

2 - Sinn-i şerîf-i Nebevî on beş idi. (İbn-i Battāl ve İbnü't-Tîn).

3 - Binâ-yı Kâ'be ile bi'set arasında beş senelik zaman geçmiştir. (İbn-i Hişâm).

4 - Kâ'be'nin yeniden binâsı, Mevlid-i Şerîf-i Nebevînin otuz altıncı senesinde vâkı' olmuştur.

5 - *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Ümmü'l-mü'minîn Hadîce *radiya'llāhu anhâ*'yı tezevvüclerinden evvel idi. (Beyhakî)

6 - Meşhûr olan, binâ-yı Kâ'be Ümmü'l-mü'minîn hazretlerinin tezevvücünden on sene sonra idi ki, bu hesâba göre sinn-i âlî-i Nebevî otuz beş olmuş olur (Muhammed b. İshāk).

7 - Bi'setten on sene evvel idi (Mûsâ b. Ukbe, Mücâhid). Bu hizmet-i mübecceleye erkek, kadın, yaşlı, çocuk bütün Kureyş iştirâk etmişti.

[2] Hāfız Ebû Nuaym-ı Isbahânî'nin *Delâilü'n-Nübüvve*'sinde Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llāhu anh*'den mervî hadîsde müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki: Kureyş Beyt-i Muazzam'ı binâ ettiklerinde erkekler ikişer ikişer ayrılıp taş, kadınlar da sıva taşırlardı. Ben de Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte ayrılıp taş taşırdım. Futalarımızı alıp omuzlarımıza, taşları da futalarımızın üzerlerine koymağa başladık. Halka yaklaştığımız vakit futalarımızı bağladık. O, benim önüm sıra yürüyüp dururken yere yıkıldı. Ona doğru koşmağa başladım. Gözünü semâya dikmiş duruyordu. "*Yeğenim ne oldun?*" diye sordum. "*Uryân gezmekten nehyolundum.*" dedi. Allah Azze ve Celle nübüvvetini izhâr edinceye kadar ben bunu ketmettim.

Câbir (yâhud Câbir'e haber veren)[1] der ki: (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) futasını çözüp omuzlarının üzerine koyunca (hemen) bîhût olarak yere düşüverdi[2].

Eyyâm-ı Câhiliyetde uryân bulunmak ve başka kimse huzûrunda avreti mekşûf olmak ehl-i İslâm nazarında olduğu kadar ağır bir şey sayılmazdı. Hattâ bir aralık (Hums) nâmını takınan Kureyşîler, Beyt-i Muazzam'a gûyâ ta'zîm olsun diye Hil'de (yâni Harem-i Şerîf hâricinde) giyilen libâs ile tavâfı bile men' ederek yalnız ehl-i haremin kirâladığı yâhud iâre ettiği elbise ile tavâfa yabancıları mükellef tutmuşlardı. Böyle libâs tedârik edemiyenler –kadın, erkek– geceleri uryân tavâf ederler ve "*Anamızdan doğmuş gibi üzerimizde zulm ile âlûde olmuş hiçbir şey olmadığı halde tavâf ediyoruz.*" derlerdi. İçlerinden biri şâyet kendi elbisesiyle tavâf etse, o elbiseyi ba'de't-tavâf atar, bir daha el sürmezdi. Bir kadının önü açık bir entâri giyip ve lâzım olan mahalli eliyle setredip tavâf ederken:

اَلْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ اَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا اُحِلُّهُ

recezini inşâdettiği de mervîdir.

[1] Bu kâilin Câbir *radiya'llāhu anh*'e haberi veren zât olması akla daha mülâyim geliyor. Zîrâ Câbir Mekke'li değil, Ensārîdir. Sinni de binâ-yı Kâ'be'ye yetişecek kadar ileri değildi. Binâenaleyh müşârün-ileyh kıssayı ya bizzat Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'den, yâhud da binâ-yı Kâ'be'de hazır bulunmuş bir Sahābîden işitmiş olacaktır. Bu hadîs, merâsîl-i Sahābeden olmak ve vak'a Abbās *radiya'llāhu anh*'den menkul bulunmak ihtimâli gālibdir.

[2] Bu hadîsin *Buhâri* ile *Müslim*'de olmayan rivâyetinde "اِنَّ الْمَلَكَ نَزَلَ عَلَيْهِ فَشَدَّ اِزَارَهُ = *Melek yanına indi ve futasını bağladı.*" denilmiştir. *Sîre-i İbn-i İshak*'da şöyle bir rivâyet de vardır: "Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hîn-i sabâvetlerinde hıfz ve siyânet-i İlâhiyyeye ne türlü mazhar buyurulduklarını anlatırlarken şöyle buyurmuşlar: Öyle bir zamânımı biliyorum ki, Kureyş çocukları içinde çocuklara mahsūs bir oyun için taş taşımağa uğraşırken hepimiz soyunduk idi. Her birimiz futasını alıp ve ensesine atıp üzerine taş yükledi idi. Ben de onların arasında bu hey'ette gidip gelir-

İşte o (gü)nden sonra (hiçbir vakit) uryân görülmemiştir[1].

238. عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ نَهَى
النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَاَنْ يَحْتَبِىَ
الرَّجُلُ فِى ثَوْبٍ وَاحِدٍ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَىْءٌ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*, Nebiyy-i Ekrem

---

ken görmediğim biri bana birdenbire canımı acıtacak kuvvetli bir yumruk attı da: "*Futanı bağla.*" dedi. Futamı alıp bağladım. Sonra bütün arkadaşlarımın arasında yalnız ben futa bağlamış olduğum halde ensemde taş taşımağa başladım." İbn-i İshāk'ın bu hadîsi eğer sahīh ise kıssanın –biri sinn-i sabâvetde, diğeri binâ-yı Kâ'be esnâsında olmak üzere– iki def'a vâkı' olduğuna mahmûldür.

[1] Resûlu'llâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri sığâr-ı sinlerinde bile bilcümle kabâihden ve ahlâk-ı câhiliyyetden masūn ve rezâil ve maāyibden kable'n-Nübüvve ve ba'de'n-Nübüvve münezzeh oldukları gibi min-tarafi'llâh meftūr buyuruldukları cibillet-i tāhire iktizāsı olarak erkek yüzü görmemiş dûşizgândan daha ziyâde hayâdâr idiler. Bu kıssada kendilerine baygınlık gelmesi ve bir daha uryân görülmemeleri bundandır. Mecbûl oldukları hayânın derecesini şu kelâm-ı âlî-i Nebevî ifhâma kâfîdir: "«لَوْ اَسْتَطِيعُ اَنْ اُوَارِىَ عَوْرَتِى مِنْ شِعَارِى لَوَارَيْتُهَا» = *Mahall-i avretimi içimdeki libâsımdan saklamağa çâre bulaydım saklardım.*"

Mahzar-ı nâsda zarûret-i şer'iyye olmadıkca setr-i avret etmenin farziyyetinde kimsenin şüphesi yoksa da, halvetde bile tearrîyi hoş görmeyenler vardır. Sıddîyk-ı A'zam Hazretleri kazâ-yı hācet esnâsında kemâl-i hayâdan başını örterdi. Ebû Mûsâ El-Eş'arî *radiya'llāhu anh* de: "*Karanlık oda içinde iğtisâl ederim de Rabbime karşı hayâdan belimi doğrultamam.*" diyor. Lâkin setrin bu derecesi hürmetinden dolayı değil, istihbâba binâendir. Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh* Hazretleri: "*İnsan, mahall-i avretini açtımı yanındaki melek yüzünü çevirir.*" buyurmuştur.

salla'llāhu aleyhi ve sellem'in iştimâl-i sammâ'[1]dan, insanın, büründüğü kumaşın bir parçasını mahall-i avreti üzerinde bulundurmaksızın sevb-i vâhid ile ihtibâ[2] etmesinden nehiy buyurduklarını rivâyet ediyor.

---

[1] (İştimâlü's-sammâ') sevble A'râbın büründükleri gibi bürünmekdir ki, ihrâmı sağ cânibinden sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden getirip ba'dehu arkadan sol kolunun ve sol omuzunun üzerinden atmakla tamâmen bürünmekten ibârettir ki, elleri ve ayakları ve cümle a'zâsı mesdûd olur. Alâ-kavlin izâr ve ihrâm makûlesinden yalnızca bir kat sevbi bürünmekten ibârettir. Şöyle ki, eğninde andan gayri sevb olmayıp ve anın bir cânibini kaldırıp menkib-i âhırı üzere atıp lâkin bedenini tamâmen setr edemediğinden bâzı avret yeri żâhir ola... Şârih der ki: Ta'rîf-i sânî fukahâ kavlidir. İki ta'rîfde dahi mahzur olmakla nehy-i Nebevî sādır olmuştur. Zāhiren kavl-i evvel salât hāline mübtenîdir. İntihâ. Mütercim-i *Kāmûs* Âsım Efendi.

Bu tercemede ihtimal ki sehv-i nâsih vardır. "Ba'dehû arkadan sol" değil, "sağ kolunun ve sağ omuzunun üzerinden" demek lâzım gelir. Fukahâ kavli olan tefsîre göre iştimâl-i sammâya "*ıdtıbā'*"da denir. Lugaviyyûnun verdiği ilk ma'nâca iştimâlin ta'rîfine nazaran vücûdun her tarafı sımsıkı sarılmış olacağından sevbi bu tarzda lâbis olan kimse, mahall-i avreti görünmemek için ellerini behemehāl libâsın esfelinden dışarıya çıkarabilir. Ve namaz esnâsında ellerini istediği gibi tahrîk edemez. Nehiydeki hikmet budur. Fukahâ ta'rîfine muvâfık olan ve ıdtıbā' denilen sūret-i iştimâl ise, eğer mahall-i avretden bir şey mekşûf kalacak vechile olursa haramdır ve illâ mekruhtur.

[2] (El-İhtibâ') bir adam sevbine sarılıp bürünmek, alâ-kavlin tülbent ve kemer makūlesiyle sırtını ve baldırlarını sarıp toplamak ma'nâsınadır ki, dervîşân ıstılāhında kemende girmek ta'bir olunur. İntihâ. Mütercim-i *Kāmûs* Âsım Efendi. Daha kolay tefsîri insan, ilyeleri üzerine oturup ve bacaklarını dikip o hey'et üzere sarınmaktır. Bu tertipte dikkatsizce sarınan kimsenin görünmesi harâm olan a'zā-yı bedeninden bâzılarını setredememesi ihtimâli gālib olduğundan böyle oturanın dikkatli olması lâzım gelir. Hamamlarda belinde peştemal, yıkanan dikkatsiz kimselerde ekseriyâ vâkı' olur.

239 . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعَتَيْنِ : عَنِ اللِّمَاسِ وَالنِّبَاذِ . وَأَنْ يَشْتَمِلَ الصَّمَّاءَ . وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iki türlü alış verişten (yâni) limâs ile nibâzdan[1], (insanın)

Herhalde iştimâl-i sammâ' ile ihtibâdaki nehyin mebnâsı, harâm olan inkişâf-ı avret havfıdır. Keşf-i avrete mahal vermeyecek derecede olursa harâm olmazlar.

[1] İştimâl-i sammâ' ile ihtibânın ne demek olduğu yukarıki hadîsde îzāh edildi. Bey'-i limâs, yâhud mülâmese ile bey'-i nibâz yâhud münâbeze, eyyâm-ı Câhiliyyetdeki envâ-ı büyû'dan ikisinin adıdır. Şer'-i İslâm ile menhî oldukları için bittabi' her ikisi amelden sâkıt olmuş ve bu yüzden mâ-sebakdaki keyfiyyet-i icrâları hakkında tefsîrât-ı gûnâ-gûna yol açılmıştır. Bey'-i mülâmesenin keyfiyyeti hakkında tefsîrât-ı âtiye vârid olmuştur:

1 - Mütebâyiân: "*Ben, senin kumaşına, sen de benim kumaşıma lems ettinmi bey' mün'akit, yâni hakk-ı hıyârımız sâkıt olsun.*" diye pazarlık etmek;

2 - Ebû Hanîfe'nin ta'rîfine göre bâyi': "*Bu metâı sana şu kadara sattım. Sana lems ettim mi bey' vâcib olsun.*" demek, yâhud müşteri böyle söylemek;

3 - Müşteri dürülmüş bir kumaşı açıp bakmaksızın yalnız eliyle dışından yoklayıp –açıp baktığında hakk-ı hıyârı olmamak şartiyle– iştirâ eylemek, yâhud bâyi': "*Kumaşa dokundunmu sana satmış olayım.*" demek, yâhud da bâyi' malını müşteri ona el sürünce bey' lâzım olmak yâni hıyâr sâkıt olmak şartiyle satmak;

4 - Zührî'ye göre müşterinin satılacak kumaşa –gece veya gündüz– eliyle dokunması ve kumaşı açıp çevirmesiyle berâber bey'in tamâm olmasıdır ki bunda ne nazar vardır, ne de terâzî;

5 - Ebû Avâne'nin Yûnus b. Ubeyd tarîkından nakline göre

iştimâl-i sammâ' (ile libâsa bürünmesin)den, bir de sevb-i vâhid içinde (mahall-i avretini setretmiyecek veçhile) ihtibâ etmesinden nehiy buyurmuştur.

---

müşteri mala bakmaksızın, satan da ihbâr ve ta'rîf etmeksizin alış verişin adıdır;

6 - Ebû Hüreyre'nin *Sünen-i Nesei*'deki ta'rîfine göre birinin diğerine: "*Ben kumaşımı senin kumaşınla tırampa edeceğim.*" demesi ve hiçbiri diğerinin malını tetkîk etmeyip yalnız kumaşa dokunmanın şart-ı bey' ittihâz edilmesi.

Muhaddisînin buraya kadar olan tefsîrât-ı muhtelifesini fukahâ-yı Şâfiîyye üç sûrette cem' etmişlerdir:

Birincisi ve en sahîhi, bâyi' gündüz herhangi bir hey'ette, gece dürülmüş olarak bir kumaşı getirip, müşteri eliyle kumaşın dışından lems eder ve mal sâhibi müşteriye: "*Bunu sana şu kadara –lemsin nazarın makâmına kâim olmak üzere ve gördükten sonra hakk-ı hıyârın olmamak şartiyle– sattım.*" demesi;

İkincisi, bey'e mahsûs olan sîgalardan hiçbirini isti'mâl etmeksizin nefs-i lemsi bey' saymaları;

Üçüncüsü, lemsi, hıyâr-ı meclisi kat'a şart kılmaları.

Bey'-i münâbezenin de muhtelif ta'rîfleri vardır:

1 - Zührî'ye göre mütebâyiândan her biri diğerine kendi kumaşını atar ve hiçbiri diğerinin malına ve râzı olup olmadığına bakmaz. Bu atışma ile bey' mün'akıd ve hakk-ı hıyâr sâkıt olur;

2 - Şâfiî'ye göre nebzi, yâni malın atılmasını nefs-i bey' addetmek;

3 - "*Sana sattım. Fakat malı üzerine atınca hıyâr munkatı' ve bey lâzım olsun.*" demek;

4 - Münâbezeden murad nebz-i hasâ, yâni taş atmaktır. Taş atmanın da iki sûreti vardır: Biri "*Atacağım taş bu kumaşlardan hangisine isâbet ederse onu sana şu kadara sattım.*"; diğeri de: "*Şu arâzînin bulunduğum yerden i'tibâren atacağım taş nereye varırsa, oraya kadarını sana sattım.*" demek;

5 - "*Şu malı sana sattım. Şu kadar ki, bu taşı fırlatıncaya kadar hakk-ı hıyârım bâkîdir.*" demek;

6 - Nebz-i hasâtın kendisini bey' saymak ve meselâ "*Bu kumaşa taşı fırlattığım vakitte, o kumaşı sana şu kadara satmış olayım.*" demek.

240 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي مُؤَذِّنِينَ نُؤَذِّنُ بِمِنَى يَوْمَ النَّحْرِ اَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ. وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. ثُمَّ

Bey'-i münâbezenin de tefsîrât-ı muhtelifesini fukahâ-yı Şâfiiyye üç sūrete ircâ' etmişlerdir: Birincisi ve en sahîhi –bey'-i mülâmesede olduğu gibi– mütebâyiānın nefs-i nebzi bey' addetmeleri; ikincisi sîga isti'mâl etmeksizin nebzi bey' saymaları; üçüncüsü nebzi, hakk-ı hıyârı kātı' addetmeleri.

Limâs ve nibâzın her ikisi de bey'-i garer ve kumar nev'ine dâhil oldukları için şer'an nehyolunmuşlardır. Müşteri alacağı malı görmeli ve evsāfını bilmelidir. Aldatmaca alış veriş sahîh değildir. Ancak zamân-ı câhiliyyetin bu iki bey'-i memnûu hakkındaki ta'rîflere bakılınca (bey'-i muātāt) ile (bey'-i gāib) ve (bey'-i a'mâ)nın sahîh olup olmayacağı mes'elesi hādis olur.

Bey'-i muātāt, yâni elfâz-ı îcâb ve kabûlü isti'mâl etmeksizin alıp satmak Şâfiî'nin kavl-i cedîdinde bâtıldır. Mâlik'e göre, mâl-i gāibi vasf üzerine satmak câizdir. Eğer malın vasfa muvâfık olduğu tebeyyün ederse, bey' müşteriye lâzım olur. Ve gördüğünde hakk-ı hıyârı kalmaz. Muvâfık çıkmazsa hakk-ı hıyârı vardır. İster kabûl, ister reddeder. Şâfiî'nin kavl-i kadîmi ile Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshak b. Râhûye'nin, Ebû Sevr'in, ehl-i zāhirin de kavli budur. İbn-i Sîrîn'den, Eyyûb-i Sahtiyânî'den, Hāris b. Yezîd-i Uklî'den, Hakem b. Uteybe'den, Hammâd'dan da bu kavl mervîdir. Ebû Hanîfe ile ashābına göre ise ister vasfolunsun, ister olunmasın bey'-i gāib câizdir. Müşterinin de hakk-ı hıyârı vardır. Şârih Aynî, Tahāvî'nin rivâyet ettiği şu hadîs ile de ihticâc eder: Talha *radiya'llāhu anh* Osman *radiya'llāhu anh*'den bir mal iştirâ etti. Osman *radiya'llāhu anh*'e: "*Bu alış verişte aldandın.*" dediler. "*Hakk-ı hıyârım vardır. Çünkü görmediğim halde malı satmıştım.*" dedi. Talha *radiya'llāhu anh* de: "*Yok, benim hakk-ı hıyârım vardır. Çünkü malı görmeden aldım.*" dedi. Cübeyr b. Mut'im *radiya'llāhu anh*'i kendilerine hakem ta'yîn ettiler. Cübeyr b. Mut'im hakk-ı hıyârın Talha'ya āid olup Osman'ın hakk-ı hıyârı olmadığına hükmetti. Bu kavl İbn-i Abbâs, İbrâhîm-i Nehaî, Şa'bî, Hasan-ı Basrî, Mekhūl, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî gibi eimmeden menkūldür.

أَرْدَفَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِبَرَاءَةٍ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ. وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Ebû Bekr es-Sıddîyk *radiya'llâhu anh* şu (ma'lûm olan) Hacda[1] yevm-i nahirde birçok münâdîlerle birlikte Minâ'da:

Bey'-i a'mâ ekser-i Şâfiiyyeye göre bâtıldır. Çünkü alacağı malı sonradan göremez. Ve onun bey'i nefy-i hıyâr şartiyle bey'i gāib hükmünde olmuş olur. Bâzılarına göre ise başkası kendisine vasfetmek şartiyle sahîh olur. İmâm-ı Mâlik ile Ahmed İbn-i Hanbel de buna kāillerdir. Ebû Hanîfe'ye göre mutlakā sahîhdir. Mes'ele –Kütüb-i fıkhiyye-i Hanefiyyede musarrah olduğu üzere– birçok şıklara tafsîl olunur.

1 Bu, Ebû Bekr es-Sıddîyk *radiya'llâhu anh*'in emâreti ile dokuzuncu sene-i hicriyyede edâ edilen Hacdır ki, feth-i Mekke'den bir sene sonra ve Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in bizzât idâre buyurdukları Haccetü'l-Vedâ'dan bir sene evvel idi. Sekizinci sene de ba'de'l-feth Mekke-i Mükerreme'ye emîr nasb buyurulan Attâb b. Esîd *radiya'llâhu anh*'in emâretiyle haccedilmişti. Bütün Cezîretü'l-Arab halkı henüz dâire-i münciyye-i İslâma dâhil olmamış bulundukları için sekizinci ve dokuzuncu senelerde hep birlikte haccedilmiş ve menâsik-i hacc-ı İslâmın yanı başında müşrikînin o kabîh bid'atleri de icrâ olunmuştu. Uryân olarak tavâf etmek ve « لَا شَرِيكَ لَكَ » den sonra « إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ . تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ » hezeyânını terdîf eylemek de bu müşrikâne bid'atlar meyânında idi. Sıddîk-ı Ekber Efendimiz, o sene Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e niyâbeten nehc-i İslâm üzere ta'lîm-i menâsik-i hacca me'mûr buyurulmuş olup maiyyet-i āliyye-

"(Artık) *bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac, hiçbir uryân Beyt'i tavâf etmesin.*" diye i'lâna beni de gönderdi.

(Râvî Hümeyd b. Abdü'r-Rahmân b. Avf der ki:) Sonra Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Ebû Bekr'in ardından) Alî *radiya'llāhu anh*'i gönderip "*Berâe*" sûresini i'lân etmesini emretmişti.

Ebû Hüreyre der ki: Alî de bizimle berâber yevm-i nahirde Minâ'daki halk arasında:

"*Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac, hiçbir uryân Beyt'i tavâf etmesin.*" diye (bağıra bağıra) i'lân etti.

---

lerinde ehl-i Medîneden üç yüz kadar Sahābî vardı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yed-i mübârekeleriyle taklîd ve iş'ār buyurdukları, yâni bezeyip işâretledikleri yirmi, kendi tarafından da beş hedy yâni kurbanlık deveyi sevketmişti. O sırada "*Berâe*" sûre-i şerîfesi de nâzil oldu. Bu sûre-i şerîfe Allah ve Resûlünün müşrikînden müteberrî olduklarını haber vermekle başlayıp müşrikînden ref'-i emân ve nebz-i ahd yâni müşrikîn ile olan uhûdun feshedileceğini ihbâr ediyordu. Muāhid olup da ahde sādık kalmış olanların emânı muāhedenin hitâmına kadar temdîd edildiği gibi muāhid olmayan, yâhud muāhid olup da nakzetmiş olanlara dört ay mühlet verilip ondan sonra îmân etmemiş her kim varsa muhārip addedileceği haber veriliyordu.

Sûre-i şerîfenin nüzûlü üzerine: "*Yâ Resûlâ'llāh, bunu Ebû Bekr'e bildirseniz de tebliğ etse.*" diyenler olduysa da Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz: "*Bunu benden, ehl-i beytimden olan bir kimseden başkası benim nâmıma tebliğ edemez.*" buyurdu. Ve Alî *radiya'llāhu anh*'i bu âyât-ı şerîfeyi hāmilen ehl-i mevsime teblîğe me'mûr etti. Zîrâ âdet-i Arab iktizāsınca uhûdu bizzât reis-i kavm, yahûd onun pek yakın akāribinden biri ancak akd ve ibrâm, yâhud fesh ve nakz edebilirdi. Bir rivâyete göre Ebû Bekr yolda iken Cibrîl *aleyhi's-selâm* nâzil olup: "*Yâ Muhammed, senin bu risâletini ancak senden olan biri tebliğ edebilir.*" demiş. Bunun üzerine Alî *radiya'llāhu anh* gönderilmişti. Hazret-i Kerrâr, Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın (Adbâ' = عَضْبَاء) yâhud (Kasvâ' = قَصْوَاء) nâmındaki devesine binip Hazret-i Sıd-

241 . عن انس رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه
وسلم غزا خيبر. فصلينا عندها صلاة الغداة بغلس. فركب
رسول الله صلى الله عليه وسلم. وركب ابو طلحة. وانا
رديف ابى طلحة. فاجرى نبى الله صلى الله عليه وسلم فى زقاق

dîyk'a yolda iken yetişti. Yaklaştığında Hazret-i Sıddîyk deve nin böğürtüsünü duydu. Ve: "*Bu, Resûlu'llâh salla'llâhu aleyhi ve sel lem'in devesidir.*" diyerek tevakkuf etti. Hazret-i Alî'yi görünce "*Emîr misin? Me'mûr musun?*" diye sordu. Me'mûr olduğunu anla yınca yoluna devâm etti. Bir rivâyete göre, Sıddîyk-ı A'zam Haz retleri, Hazret-i Alî'ye mülâkî olduktan sonra Medîne'ye dönüp "*Yâ Resûlâ'llâh, bir şey mi nâzil oldu?*" diye sormuş ve kendilerine "*Evet, sen de durma git. Ehl-i mevsim üzerine emîr sensin, Alî de âyetler i'lân ve tebliğ edecek.*" buyurulmuş.

Herhalde emâret Hazret-i Sıddîyk'da olduğu için Medîne'ye avdet edinceye kadar namazı o kıldırmış ve Hazret-i Alî ona iktidâ etmiş. Yevm-i terviyeye (Zilhicce'nin sekizinci günü ki, o gün Arafat'a çıkış hazırlığı edilir) bir gün kala Ebû Bekr, bir hutbe îrâd ederek menâsik-i haccın nasıl olacağını ta'lîm etti. Yevm-i nahirde de Hazret-i Alî Cemretü'l-Akabe'nin yanında hutbeye durup: "*Eyyühe'n-nâs, ben Resûlu'llâh'ın size gönderilmiş resûlüyüm.*" dedi. "*Neyi haber vermeğe?*" diye suâl ettiler. O da Sûre-i Berâe'nin başından otuz, kırk; Mücâhid'in kavline göre on üç âyet okudu. Kırâeti itmâm buyurduktan sonra da: "*Dört şeyi bağıra bağıra size haber vermeğe me'mûrum: Bu yıldan sonra hiçbir müşrik Beyt-i Muazzam'a yaklaşmasın, hiçbir uryân kimse Beyt'i tavâf etmesin. Mü'minden başkası Cennet'e giremez. Bir de her kimin ahdi varsa, müddeti tamâm oluncaya kadar ahdine riâyet edilecek.*" dedi. Bunun üzerine oradaki müşrikîn: "*Amcanın oğluna haber ver ki, biz ahidlerimizi bozuyoruz. Bizimle onun arasında mızraklarla atışmaktan, kılıçlarla vuruşmaktan başka bir ahid yoktur.*" dediler.

Görülüyor ki, müşrikînin fîmâ-ba'd hacdan, uryân olanların tavâf-ı Beyt'den men'i hakkındaki tebliği Hazret-i Ebû Bekr de, Hazret-i Alî de i'lân etmişlerdir.

خَيْبَرَ وَإِنَّ رُكْبَتِي لَتَمَسُّ فَخِذَ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ حَسَرَ الْإِزَارَ[1] عَنْ فَخِذِهِ حَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِ فَخِذِ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمَّا دَخَلَ الْقَرْيَةَ قَالَ اللهُ أَكْبَرُ. خَرِبَتْ خَيْبَرُ. إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ. قَالَهَا ثَلَاثاً. قَالَ وَخَرَجَ الْقَوْمُ إِلَى أَعْمَالِهِمْ. فَقَالُوا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ. يَعْنِي الْجَيْشَ. قَالَ فَأَصَبْنَاهَا عَنْوَةً. فَجُمِعَ السَّبْيُ. فَجَاءَ دِحْيَةُ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ أَعْطِنِي جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ. فَقَالَ اذْهَبْ فَخُذْ جَارِيَةً. فَأَخَذَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ. فَجَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ أَعْطَيْتَ دِحْيَةَ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ سَيِّدَةَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ. لَا تَصْلُحُ إِلَّا لَكَ. قَالَ ادْعُوهُ بِهَا. فَجَاءَ بِهَا. فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خُذْ جَارِيَةً مِنَ السَّبْيِ غَيْرَهَا. قَالَ فَأَعْتَقَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَزَوَّجَهَا.. وَجَعَلَ صَدَاقَهَا عِتْقَهَا. حَتَّى إِذَا كَانَ بِالطَّرِيقِ جَهَّزَتْهَا لَهُ أُمُّ سُلَيْمٍ فَأَهْدَتْهَا لَهُ مِنَ اللَّيْلِ. فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرُوساً. فَقَالَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ فَلْيَجِئْ بِهِ. وَبَسَطَ نِطَعاً. فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالتَّمْرِ. وَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِيءُ بِالسَّمْنِ. وَأَحْسِبُهُ ذَكَرَ السَّوِيقَ. قَالَ فَحَاسُوا حَيْساً. فَكَانَتْ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

---

[1] Meçhûl sīgasıyle (حُسِرَ الْإِزَارُ) sūretinde rivâyet edildiğine dâir de bir kavl vardır.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hayber[1] gazâsına çıkmıştı. (Hayber'in) yanı başında Sabah namazını daha karanlık iken kıldık. Sonra Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (hayvanına)[2] bindi. Ebû Talha

[1] Ehl-i İslâm'a i'lân-ı udvândan ve Dîn-i İslâm'ı henüz kök salmadan ter ü tâze iken istîsāl için müşrikîn ile te'kîd-i revâbıt-ı ittifak ve hiyânet ederek nakz-ı ahidden bir an hālî kalmayan Yahûdîler Müslümanların darb-ı şimşîr-i te'dîbi ile birer birer ezilmiş, Benû Kureyza ile Benû Nadîyr büsbütün mahvolmak derekelerine gelerek bakıyyetü's-süyûfları Hayber'e ilticâ eylemişlerdi. Orası bütün bütün Yahûdîlerin tehassün-gâhı ve hızâne-i mâl ve silâhı olmuştu. Binâenaleyh orayı da tathîr etmek, ikide birde nakz-ı ahdederek müterakkıb-i şûr ve fesâd olan Yahûdîlerin şerlerini def' eylemek, selâmet-i İslâm için bir vecîbe ve zarûret olmuştu. Hayber Medîne-i Münevvere'nin Şam cihetinde ve Medîne'ye sekiz berîd ki, doksan altı mil mesâfede cenk-âzmâ Yahûdîlerle meskûn bir şehir ve etrâfında dokuz on kal'a, birçok hurmalıklar, mezraalar bulunan zengin bir yer idi. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, altıncı senenin eşhür-i haccında vâkı' olan Hudeybiye vak'asını müteākıb Medîne'de biraz ârâm buyurduktan sonra yedinci senenin evâilinde Hudeybiye'de hazır olanlardan 1400 piyâde ve 200 atlı ile birlikte –pür silâh onbin cengâver çıkaran– bu husūn-ı menîayı on, on iki gün içinde feth buyurmuşlardır. Bu esnâda da müeyyed min indi'llâh Nebiyy-i hak olduklarına şahâdet eder bir çok mu'cizât-ı bâhirât zuhûr etmiştir. Tafsîlâtı Kütüb-i siyerde mestūr olup onlara muhtasaran işârete bile bu sahifeler kifâyet etmez. Şurası şâyân-ı kayıttır ki, bu gazâya çıkmak için tertîbat yapılırken Hudeybiye'den geri kalanlar da da'vete icâbet edip ganîmetten istifâde emelinde bulunmuşlar. Onlara: "*Benimle yalnız cihâd arzusiyle çıkınız. Yoksa ganîmeti zihninizden geçirmeyiniz.*" buyurmuşlar. Ve Hudeybiye'den tehallüf edip Bîatü'r-Rıdvân'a dâhil olmayanlara bir şey verilmiyeceğini teblîğ için münâdîler çıkarmışlardır.

[2] Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu seferdeki biniti;

(Zeyd b. Sehl-i Ensārī) de[1] bindi. Ben de Ebû Talha'nın terkisinde idim. Nebiyyu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz binitini) Hayber'in sokağı içine sürdü. (Bir halde ki) benim dizim Nebiyyu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in uyluğuna dokunuyordu. Sonra izârını (yâni futasını) uyluğundan sıyırdı (yâhud futası uyluğundan sıyrıldı)[2]. Hattâ

---

yuları, palanı liften olan bir merkep idi. İhtimâl ki bu, yolculuk hālinde idi. Yoksa: "«وَقَاتَلَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَهُ ذَالِكَ اَشَدَّ الْقِتَالِ وَعَلَيْهِ دِرْعَانِ وَبَيْضَةٌ وَمِغْفَرٌ وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ يُقَالُ لَهُ الظَّرِبُ وَفِى يَدِهِ قَنَاةٌ وَتُرْسٌ» = *Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm o gün üstünde iki zırhı, tulgası, miğferi; elinde mızrağı, kalkanı ve altında (Zarib) denilen atı olduğu halde bütün gün son derecede şiddetli harp etti.*" rivâyeti vardır. Enes *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsde futanın sıyrılmasından bahsetmesi de bu rivâyeti takviye eder. Yolda iken merkebe binmeleri de muttasıf buyuruldukları kemâl-i tevâzuun delîlidir.

[1] Enes *radiya'llāhu anh*'in üvey babası olup Ukbe ile ondan sonraki meşâhidin kâffesinde hazır bulunan ve harp esnâsında vücûdünü vücûd-i Risâlet-Penâhîye siper eden ecille-i Ashābdandır. *Radiya'llāhu anh*, *Buhârî* şârihi Aynî iki yerde nukabâ-yı Ensārdan olduğunu söylüyor ise de eldeki siyer kitaplarında nukabâ arasında ismine tesādüf edilemiyor. Maahâzâ şârih Askalânî dc *Isābe*'sinde bâzı ehl-i siyerin kendisini ehl-i Akabe'den saydıklarını söyleyip bu kavli taz'îf ediyor. Ahmed İbn-i Hanbel'in mürselen rivâyet ettiğine nazaran hakkında: "«لَصَوْتُ اَبِى طَلْحَةَ فِى الْجَيْشِ خَيْرٌ مِنْ مِائَةٍ» = *Bi'llâhi ordu içinde Ebû Talha'nın yalnız sesinin işitilmesi, yüz kişilik mededden daha iyidir.*" buyurulmuştur.

[2] Buhârî'nin sîrete taallûk eden bu hadîsi salât bahsinde de alması, uyluğun avret olup olmadığı hakkındaki ihtilâfa işâret içindir. (Futasını uyluğundan sıyırdı) tercemesi metindeki «حَسَرَ» lâfzı binâ-yı ma'lûm sîgasıyle rivâyet edildiğine göredir ki, uyluğun avret

Nebiyyu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in uyluğunun aklığı hālâ gözümün önündedir. Şehre girerken de: "«اَللّٰهُ اَكْبَرُ. خَرِبَتْ خَيْبَرُ. اِنَّا اِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ» =*Allāhu Ekber, Hayber harâb oldu gitti* (yâhud harâb olsun)[1].

olmadığına kāil olanlara bunun hüccet olduğu Buhârî tarafından işâret edilmek istenilmiştir. Kavs içinde olan (yâhud futası uyluğundan sıyrıldı) tercemesi ise yine lâfz-ı mezkûrun binâ-yı meçhûl sîgasıyle rivâyet edilmiş olduğuna göredir ki, bu takdîrde bu kavle kāil olanlara bu hadîs hüccet olamamış olur. Ancak diğer tarîklerden gelen (اَنْحَسَرَ الْاِزَارُ عَنْ فَخِذِهِ) rivâyeti bu ikinciyi müeyyittir.

Uyluğun avret olmadığına zâhib olanlar meyânında Abdü'r-Rahmân b. Ebî Zi'b, İsmâîl b. Uleyye, Muhammed b. Cerîr-i Taberî, Dâvûd-ı Zāhirî gibi eimme de vardır. Ahmed İbn-i Hanbel'den menkul iki rivâyetin biri de budur. Râfiî'nin nakline göre ashāb-ı Şâfiî'den Istahrî de buna kāil imiş. İbn-i Hazm ise "*Muhallâ*"sında: "*Alelıtlak namazda ve salât hâricinde mahzar-ı nâsda setri farz olan avret, erkeğe göre yalnız kubul ve dübür olup erkeğin uyluğu avret değildir. Kadının ise yalnız vech ile keffeynden başka bütün bedenidir. Bunda hür ile abd, hürre ile eme beyninde fark yoktur.*" dedikten sonra bu hadîs ile ihticâc etmiştir.

Bunlara muhâlif olan cumhûr-ı ulemâ ise uyluğun avret olduğuna kāillerdir. Ebû Hanîfe, esahh-ı akvâle göre Mâlik, Şâfiî, kendisinden menkûl esahh-ı rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Yûsuf, Züfer b. el-Hüzeyl hep bu içtihattadırlar. İmâm-ı Evzâî uyluğu avret addediyorsa da, hamamda bulunulduğu zamânı istisnâ ediyor. Elyevm fetvâ, cumhûrun kavli üzerinedir. Bâhusûs Buhârî'nin İbn-i Abbâs, Cerhed b. Rizâh, Muhammed b. Abdu'llāh b. Cahş-ı Esedî *radiya'llāhu anhüm*'den ta'lîkan rivâyet ettiği «اَلْفَخِذُ عَوْرَةٌ» hadîsi de bu ictihâdı takviye etmektedir. İhtiyâta evfak olan da –Buhârî'nin dediği gibi– odur.

[1] (خَرِبَتْ خَيْبَرُ) cümlesi, ihbâriye de olur, duāiye de. Onun için duā sūreti tercemede kavs içine alınmıştır. İhbâriye ol-

Biz (düşman) *bir kavmin yurdunu* (basıp içine) *girdikmi inzâr edilmiş olan* (o kâfir) *lerin hāli yaman olur.*" buyurdu. Bunu da üç kere söyledi.

---

duğuna göre –ki müteākıben buyurdukları « انّا اذا نزلنا ... » dan da bu ma'nâ kuvvet buluyor– Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* harbe mübâşeretten evvel netîce-i harbi ye galebe-i İslâmı haber vermiş oluyorlar ki, bunda kable'l-vukū' ihbâr, hem de şerâit-i gayr-i mütesâviye içinde vâkı' olup zāhir-i hāle nazaran galebesi me'mûl olmayan büyük ve kılâ' içinde mütehassın bir kuvvet üzerine tecâvüz eden az mikdardaki kuvvetin galebesini ihbâr mu'cizesi vardır. Nitekim şıkk-ı diğere göre isticâbet-i duā-yı Nebevî mu'cizesi olduğu gibi. Bir rivâyete göre de başlarına gelecek olandan bîhaber Hayber Yahûdîlerinin sabahleyin erkenden işlerine güçlerine ve omuzda bel, kazma, çapa tarlalarına doğru çıktıkları meşhûd-ı ālî-i Nebevî olur olmaz bu manzaradan tefe'ül ile Hayber'in harâb olacağına istidlâl buyurmuşlardır. Teşe'üm menhî ise de, tefe'ül de fazl-ı İlâhîye dîde-küşâ ve lûtf-ı Hakk'a muntazır olmak ve rahmet-i İlâhiyyeden emelini kesmemek ma'nâsı olduğu için müstahsen ve mesnûndur. Kelâm-ı Nebevînin son kısmı (Sûre-i Sāffât)ın sonuna doğru olan: « افبعذابنا يستعجلون * فاذا نزل بساحتهم فساء صباح المنذرين » = *Küffâr, bizim azâbımızı görmek için isti'câl mi gösteriyorlar?* (O, öyle bir azaptır ki) *onların başına* (ansızın) *indiği vakitte* (o azâb ile) *inzâr edilmiş olan kâfirlerin* (hāli) *yaman olur.*" âyet-i kerîmesinden iktibâs edilmiştir. (İnzâr) lûgaten fenâ bir ākıbeti, bâhusūs düşmana "*Size şöyle, böyle edeceğiz.*" diye haber vermek; (sabah) lâfzı da günün evveline mevzū' iken alelekser sabahleyin erkenden îkā' edildiği için düşmana birdenbire baskın etmek ma'nâsına da gelir. Ve baskın ma'nâsında vakit kaydı mu'teber olmaz. Gece baskınına da sabah denilir. (Şebhûn) ma'nâsına. Binâenaleyh "*Münzerînin sabahı yaman olur.*" demek "*azâb-ı İlâhî ile muazzeb olacakları evvelden haber verilen küffâra bağteten gelecek azâb müthiş olur.*" ma'nâsınadır. Hayber Yahûdîlerine mukadder olan azâb-ı İlâhînin İslâm ordusu yediyle ve baskın sūretinde vâkı' olduğu ve bu baskının sabah vaktine müsādif olması ve isti'mâl-i mecâzînin vaz'-ı lûgavîyede tevâfuku mülâhaza

Enes der ki herifler (sabah vakti) işlerinin başına (gitmek üzere evlerinden) çık(ıp da bizi gör)ünce: "*Amanın,* (işte) *Muhammed!*", (Râvî Abdü'l-Azîz b. Süheyb'in bâzılarından rivâyetine nazaran da:) "*İşte Muhammed! İşte hamîs!*[1] *Yâni ordu!*" di(ye bağırış)dılar.

---

edilirse bu iktibastaki belâgat nazara derhal çarpar. Ve böyle bir sözü *Cevâmiü'l-Kelim* sâhibi olan *Seyyidü'l-Enbiyâ aleyhi ekmeli't-tehâyâ* Hazretlerinden başkasına yakıştıramamakta insan muztar kalır.

[1] Bu hadîsin diğer tarîkden gelen Enes rivâyetinde: «ان رسول الله صلى الله عليه وسلم حين خرج الى خيبر اتاها ليلا. وكان اذا جاء قوما بليل لم يغز حتى يصبح. فلما اصبح خرجت يهود بمساحيها ومكاتلها. فلما رأوه قالوا محمد والله ومحمد والخميس. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الله اكبر. خربت خيبر. انا اذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين. قالها ثلث مرات» denilmiştir ki, bunda Hayber'e gece varıldığı ve *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin gece vakti bir kavmin yurduna vardıklarında sabah olmadıkca gazâ ve hücûma başlamamak mu'tâd-ı şerîfleri olduğu naklediliyor. Diğer tarafları gerek metinde, gerek hâmişde geçmiştir. Vâkıdî'nin rivâyetine nazaran da Hayberliler Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gazâya kast ve niyyetlerini haber aldıkları için her gün pür silâh on bin cengâver hazırlanıp cenk edecek vaz' ve hey'ette saf saf dururlar ve: "*Muhammed mi bizim üzerimize yürüyecek? Ne uzak şey!*" derlermiş. Lâkin asker-i Müslimînin geldikleri gece olunca, hep uykuya dalmışlar. İnsan, hayvan, hiçbir canlı deprenmemiş, horozları bile ötmemiş. Gün doğunca ve ekin takımları ellerinde tarlalara çıkarken Müslümanları görünce: "*Vallāhi işte Muhammed, işte ordu!*" diye bağrışmışlar. Bunun üzerine Fahr-i Enbiyâ *aleyhi's-salâvâti'l-meliki'l-a'lâ:* «الله اكبر، خربت خيبر ... المنذرين» buyurmuşlar.

Enes der ki: Hayber'i anveten (yâni harben[1]) ele geçirdik. Seby[2] toplandı. (Derken) Dihye (b. Halîfetü'l-Kelbî) gelip: "*Yâ Nebiyya'llāh, bana sebyden bir câriye ver.*" dedi. "(Haydi) *git de bir câriye al.*" buyurdu. (Dihye) Safiyye bint-i Huyey b. Ahtab'ı aldı[3]. Biri, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu*

Orduya "*Hamîs*" denilmesi beş kısımdan yâni pişdâr, dümdâr, kalb, sağ cenâh ve şol cenâhtan mürekkep olduğuna binâendir.

[1] Hayber arâzîsi anveten mi, yoksa sulhan mı feth olundu? Ahâlîsi kıtâl ile mi, yoksa kıtalsiz olarak mı iclâ olundu? Bunda ihtilâf-ı ulemâ vardır. Münzirî: "*Bir kısmı anveten, bir kısmı sulhan, bir kısmı da ehli iclâ olunmak şartiyle feth olundu. Bu, böyle kabûl edilirse âsâr beynindeki tezād da mürtefi' olur.*" demiştir.

[2] Harbde esîr edilen zükûr ve ünâsın hepsine (seby) denir. Cem'i (sebâyâ) gelir.

[3] Safiyye bint-i Huyey b. Sa'ye *radiya'llāhu anhâ* Benü'n-Nadîr'in en büyük hânedânından ve Hârûn *aleyhi's-selâm*'ın neslinden pâkîze tînet ve sāhibe-i cemâl bir muhaddere-i pesendîde hısāl idi. İptidâ Benü'n-Nadiyr sâdâtından Sellâm b. Mişkem'in taht-ı nikâhında iken müfârakat vâkı' olup Kinâne İbn-i Ebi'l-Hukayk'a varmış ve Hayber gazâsı esnâsında henüz yeni gelin olmuştu. Bu hadîsde zikredildiği üzere Hayber sebâyâsı arasından iptidâ Dihye *radiya'llāhu anh*'e ihsân buyurulmuş iken dedikoduya yol açılmasın diye (Safiyy-i mağnem=صفى مغنم)e yâni ganîmetten Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın kendileri için ayırdıkları ganîmet meyânına ithâl edilmiş ve müteākıben ümmehât-ı mü'minîn sırasına geçmek saâdet-i uzmâsına mazhar buyurulmuştur. Menâkıbından olmak üzere rivâvet olunur ki, bir gün yanına Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* girdikleri vakit kendisini ağlar bulup sebebini suâl buyurmuşlar. "*Âişe ile Hafsa'nın hakkımda söz söylediklerini ve: Biz Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ammi-zâdeleriyiz. Biz Safiyye'den hayırlıyız, dediklerini işittim de onun için.*" demiş. Bunun üzerine hatırını tatyîben: "*Sen de onlara benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki, zevcim Muhammed, babam Hârûn, amcam Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm'dır, desene ya!*" buyurmuşlardır. Ma'lûm olduğu üzere Benü'n-Nadîyr ile Benû Kureyza, Cezîretü'l-Arab'a ilticâ etmiş ev-

aleyhi ve sellem'e gelip[1]: "*Yâ Nebiyya'llāh, Dihye'ye* (Benû) *Kureyza ile* (Benü'n-)*Nadîr'in seyyidesi olan Safiyye bint-i Huyeyy'i verdin.* (Halbuki) *o, Senden başkasına münâsib olamaz.*" dedi[2]. Bunun üzerine: "*Onu da, onu da çağırınız.*" buyurdu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Safiyye'ye nazar edince

lâd-ı Hârûn *aleyhi's-selâm*'dan olup Arap ahlâk ve ādâtiyle tehallûk ederek onlara iltihāk etmiş kabîlelerdir. Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh*'e de eyyâm-ı hilâfetinde Ümmü'l-mü'minîn Safiyye *radiya'llāhu anhâ*'nın bir câriyesi gelip: "*Yâ Emire'l-mü'minîn, Safiyye hâlâ sebti seviyor* (Cumartesi gününe hürmeti vardır). *Yahûdîlere de atāyâ vererek muvâsâtda bulunuyor.*" diye haber vermiş. Hazret-i Ömer Ümmü'l-Mü'minîn'e bu sözün doğru olup olmadığını sormuş. O da şöyle cevap vermiş: "*Sebti, Allah bana onun yerine Cum'ayı vereliđenberi sevmem. Yahûdîler bahsine gelince, onların içinde akāribim vardır. Sıla-i rahm ederek muvâsât ederim.*" Sonra câriyesine: "*Bu işi yapmana sebep ne idi?*" diye sormuş. O da: "*Ne yapayım, şeytan!*" deyince: "*Haydi git, seni âzâd ettim.*" demiş.

[1] Anlaşılıyor ki, ele geçen ganâim acabâ nelerdir? Sebâyâya kimler dâhildir? Tasnîf edilip ma'lûm olmadan evvel Dihye *radiya'llāhu anh* bu talepte bulunmuş olduğu gibi o anda maksūd-ı ālî-i Nebevî de sebâyâdan hiçbirini diğerlerinden ayırd etmiyerek her hangisi rastgelirse Dihye'ye, şâyet başkası da tālib olsa imiş ona da vermek imiş. Fakat Safiyye *radiya'llāhu anhâ*'nın zât-ı haseb ü cemâl olması derhal münâfeseye bâis olmuş. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz de münâfeseyi ve ondan mütevellit mehāzîr-i azîmeyi bertarâf etmek için onu Safiyy-i mağneme idhal buyurmuşlardır. Bu da Safiyye hakkında ni'met-i uzmâ oldu. İ'tirâz eden yâhud i'tirâzı haber verip sūret-i hallini gösteren zâtın kim olduğu bizce ma'lûm değildir.

[2] Dihye'ye bu ihsân, kısmet-i ganâimden evvel vâkı' olmuştu. Taksimden ve herkesin hissesine ne düşeceği belli olmadan evvel böyle bir atıyyeye nasıl cevâz verildi? suâli burada vârid olamaz. Zîrâ Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, mevcûda diledikleri gibi tasarrufa me'zûn olmakla berâber bir câriyeyi ganîmetden, yâhud fey'den tenfîl tarîkıyle vermiş de olabilir ki, bu takdîrde

(Dihye'ye): *"Bundan başka bir câriyeyi sebiyden al."*[1] di(ye emret)di.

Enes der ki: (Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*) Safiyye'yi ı'tâk ve tezevvüç buyurdu ve âzâtlığını kendisine sadâk (yâni mehr) etti[2]. Nihâyet yol üzerinde

bu atâ Dihye'nin bu harpte büyük yararlık gösterdiğine delâlet eder. *"Ganîmet"* Müslümanların yedine harben; *"Fey"* de harp olup bittikten sonra geçen emvâl-i küffârdır. Safiyye'nin sebâyâ-yı ganâimden mi, yoksa fey'den mi olduğu muhtelefün-fîh olduğu gibi fey'in de tahmîse tâbi' olup olmadığı mes'elesi de beyne'l-fukahâ ihtilâflıdır. *"Nefel"* de imâmın mücâhidînden birine harb esnâsındaki büyük bir hizmetine mukâbil hisse-i ganîmetden başkaca verdiği şeye denir. Tenfîl ise kısmet-i ganâimden evvel pek a'lâ câizdir.

[1] Vâkıdî'nin sîretteki rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* Dihye *radiya'llâhu anh*'e Safiyye *radiya'llâhu anhâ*'ya bedel, görümcesini –ki Kinâne b. Ebi'l-Hukayk'ın hemşîresidir– bağışlamakla rencîde-dil olmasına meydan vermemişlerdir. Bu Kinâne (Âl-i Hukayk) nâmına Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile akd-i sulh edip gizli emvâl ve hazâinden hiçbirini ketmetmiyeceklerine söz vermiş ve şâyet ketmedecek olurlarsa zimmetden berî olacaklarına dâir bir şart kabûl etmişlerdi. Safiyye'nin pederi Huyey b. Ahtab'dan kalıp ketmolunan hazînenin nerede olduğu suâl buyurulmuş. Kendisi de, birâderi Rebî' b. Ebi'l-Hukayk de, amcazâdeleri de hep öyle bir şey bilmediklerini diyâr diyâr dolaşırlarken, harpleri ederlerken hepsi sarfedilip tükendiğini iddiâ ettiler. Yalan söyledikleri tebeyyün etti. Ve üçü i'dâm olundu idi. Bu Huyey b. Ahtab Benû Nadîr'in Seyyid ve Reîsi olup zât-ı Akdes-i Risâlet-Penâhîye adâveti hadd-i nihâyede idi. Hattâ bir aralık gadre bile tesaddî etmişti. Benü'n-Nadîr'in iclâ ve teb'îdinde Hayber'de yerleşip âl-i Hukayk ile müsâheret peydâ etmişti. Benû Kureyza vak'asında da ser âmedân-ı muhâribînden olduğu için ele geçtiğinde hufre-i helâke îsâl edilmişti. Bu tafsîle göre Safiyye *radiya'llâhu anhâ* seby-i ganîmetden değil, seby-i fey'den, Dihye'ye ihsân edilen câriye de o türlü sebyden İbn-i Ebi'l-Hukayk'ın kızı ve kavminin seyyid-zâdesi olmuş olur.

[2] Ba'de'l-ı'tâk câriyeyi tezevvücün iki kat ecri olduğu (83) ncü hadîsde zikrolunmuştu. Fakat sadâkın ıtkdan ibâret olması câiz

iken[1] Ümmü Süleym[2], Safiyye'yi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* için cihazlayıp gece olunca gerdeğe koydu. Artık Nebiyy-i

midir? Bunda ulemâ üç takım olmuşlardır. Bu ve emsâli ahādîse binâ-yı hükmederek nikâhın bu türlüsünü tecvîz edenler meyânında Alî, Enes, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm* ile Tâbiīnden Katâde, Saīd b. el-Müseyyeb, Şa'bî, Zührî, Evzâī, Atā'. b. Ebî Rebâh, Tāvûs b. Keysân, Süfyân-ı Sevrî, Hasan-ı Basrî ve İbrâhîm-i Nehaī'nin ve daha sonraki müctehidînden Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Yûsuf ile İmâm-ı Şâfiī'nin isimleri zikrediliyor. Bunlara göre, ıtâkdan başka bir mehr vâcib olmaz. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ise bu nikâhı câiz görmeyenlerdendir. Tâbiīnden İbn-i Sîrîn, Câbir b. Zeyd bunu mekruh görenlerdendir. Hasan-ı Basrî ile Nehaī'nin de bu re'yde oldukları mervîdir. İbn-i Sîrîn, ıtka her ne mıkdâr olursa olsun bir şey katmak müstehab olur, demiş. Leys b. Sa'd, İbn-i Şübrüme, Ebû Hanîfe, Muhammed b. el-Hasen, Züfer, Mâlik câriyesini ıtâk edecek kimse için bilâ-sadâk nikâh etmek Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den başkasına câiz olmaz. Bu, ancak Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e has bir şey idi diyorlar. Aynî, Câbir b. Zeyd'i bunlara mülhak olanlar meyânında zikrediyor. Bunlar, Allāhu Teālâ, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e sadâksız olarak nikâhı ibâha buyurmuş olduğu için Safiyye'yi sadâk demek olmayan ıtk mukābilinde tezevvüc buyurabilmişlerdir. Başkası için bu haramdır derler.Tafsīl-i edille, kütüb-i fıkhiyyeye āiddir.

[1] Rivâyete nazaran Hayber'den avdet buyurulduğu vakit Safiyye *radiya'llāhu anhâ* hayızdan tetahhur etmişti. Onu Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* terkisine aldı ki, Ashāb-ı Kirâm bundan ümmehât-ı mü'minîn ıdâdına dâhil olacağını istidlâl etmişlerdi. Hayber'den altı mil uzak bir yere varınca zifâf için konak etmek arzu buyurulduysa da Safiyye ibâ etti. Bundan nefs-i pâk-i Risâlet-Penâhî'ye biraz infiāl ārız olduysa da ızhâr buyurmadılar. Hayber'den bir berîd, yâni on iki mil mesâfede olan "*Sahbâ*"ya varınca zifâf vâkı' oldu. Evvelki imtinâın sebebi suâl buyurulması üzerine: "*Orası Yahûdîlere pek yakın idi. Belki zât-ı âlî-i Nebevîlerine mekr ve zararları dokunur diye korkmuştum.*" cevâbını vermiş ve bu sözü ziyâde-i muhabbete bâis olmuştur. Lâkin rivâyât-ı sahīhada zifâfın

Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* güveyi olmuştu. Sabah olunca: "*Kimde bir şey varsa getirsin.*" buyurdu. Kimi yağ, (kimi başka şey) getirdi[3].

(Râvî der ki: Enes) Sevîkı[4] yâni kavudu da saydı zannederim.

Enes der ki: (Hazır olan) cemâat, hays[5] yap(ıp ye)diler ki, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in velîmesi bu olmuş oldu[6].

Medîne'ye kırk mil mesâfede kâin (*Seddi Revhā'* = سَدّ رَوْحاء) da vâkı' olduğu zikredilmektedir. Ümmü'l-mü'minîn Safiyye *radiya'llāhu anhâ* hakkındaki rivâyâtdan biri de şudur: *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz –zifâfa girdikleri gece olacak– Safiyye'nin yüzünde bir dayak çürüğü görmüşler. "*Nedir?*" diye sormuşlar. "*Bir gece rü'yâmda sanki ay gökten inip koynuma girmiş gördü idim. Zevcim Kinâne'ye hikâye ettim. Sen şu üzerimize gelen Arap Melîkinin –ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i kasdediyordu– zevcesi olmağa göz dikmişsin, diyerek yüzüme bir tokat aşketti. Ve izi kaldı.*" demiş.

[2] Bu, hadîsin râvîsi Enes b. Mâlik'in vâlidesidir. *Radiya'llāhu anhümâ.*

[3] Başka rivâyette kimi ekıt, yâni keş, kimi hurma, kimi yağ getirdi.

[4] (Es-sevîk) emîr vezninde kavud ta'bîr olunan nesneye denir. Unu yâhud hubûbâtı kavurduktan sonra nefh ve rîhini taklîl için birkaç def'a ısı su ile, ba'dehû mâ-i bârid ile gaslederler. Bedevîlerin, ekserî zâd-ı râhlarıdır. Dağarcığa basıp yolda teğaddî ederler. Ve meyvaların sevîkı ba'de't-tecfîf kavurup sahk eylemekle olur. İntihâ. Âsım Efendi.

[5] ...Ve hays beyne'l-arab bir taâm ismidir ki, çekirdeği çıkarılmış hurmayı sâğ yağ ve keş ta'bîr olunan yoğurt kurusuna gereği gibi katıp mezc ve gâhî içine sevîk dahî izâfe ile tertîb ederler. Ve hays-ı mezbûru, ittihâz eylemek ma'nâsına masdar olur. İntihâ. Âsım Efendi.

[6] Bundan zifâfın ertesi günü bir velîmenin mesnûn olduğu istidlâl olunur. Bunun da at'ime-i fâhire ile olması şart değildir.

242. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى الْفَجْرَ فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ[1] فِى مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ اِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ اَحَدٌ.

TERCEMESİ

Āişe *radiya'llâhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Şuna kasem ederim ki,) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (salât-ı) fecri kılarlardı da mü'minâtdan kadınlar (başlarını ve bedenlerini) mırtları ile[2] örterek

---

Bu bahsi şu hadîs-i şerîf ile itmâm edelim: "قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتُ شَيْئًا مِنْ نِسَائِى وَلَا زَوَّجْتُ شَيْئًا مِنْ بَنَاتِى اِلَّا بِوَحْىٍ جَاءَنِى بِهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ، =Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Vahyini Rabbim Azze ve Celden Cibrîl aleyhi's-selâm getirmeden zevcât-ı tāhirâtımdan hiçbiriyle tezevvüc etmediğim gibi kızlarımdan hiçbirini de tezvîc etmedim.*"

1 İki fâ ile (müteleffifâtin = مُتَلَفِّفَاتٍ) rivâyeti de varsa da ekser-i rivâyât fâ ve ayn iledir.

2 (El-mırt = المِرْط) mîmin kesriyle bir gûne futaya denir ki, aba gibi yünden ve hazz ta'bîr olunan tiftikten dahi nesc olunur. Hâtunlar bürünürler. Cem'i mürût gelir. İntihâ. Āsım Efendi. Bu ta'rîfe göre (câr) denilen şey olacak. Abdü'l-Melik *Muvatta'* şerhinde bunu kadınların o târihlerde üzerlerine örtüp büründükleri ince, hafif yünden yapılmış murabba' bir örtü diye ta'rîf ettiğine ve ta'rîfi hakkında şârih-i *Buhârî Aynî*'de de beş on türlü kavil rivâyet edildiğine göre, bunun ahd-i Nebevîden sonra isti'mâl edilmemiş olduğuna istidlâl olunabilir. Onun için tercemede (mırt) denildi. Ta'riflerin mecmûundan câr gibi başa örtülüp bütün vücûdü kap-

hazır bulunurlar, sonra evlerine dönerlerdi ki, (henüz ortalık

---

layan yünden, tiftikten, ketenden, kıldan ma'mûl ve kadınlara mahsûs bir örtünün adı olduğu anlaşılıyor.

(Müteleffiât) rivâyetine göre başları ve bedenleri örtülü olmuş olacak. (Müteleffifât) rivâyeti de bu ma'nâyı kasda mâni' değildir. Zîrâ teleffüf, teleffü'den eamdır. Teleffü'den, baş behemehāl örtüldükten sonra libâsın bütün vücûdü sardığı ma'nâsı anlaşılır. Teleffüfde ise başın hem örtülü olması, hem de olmaması ihtimâli vardır. (Müteleffiât) rivâyetinin ağleb olmasına nazaran buradaki (müteffifât) da o ma'nâya, yâni vücutlariyle berâber başlarının örtülü olduğu ma'nâsına gelir.

Bu hadîs-i şerîf, Buhârî tarafından salât-ı nisânın kaç parça libâs ile sahîh olabileceğine şâhid olmak üzere sevkedilmiştir. İkrime'den gelen rivâyete göre kadın sevb-i vâhid ile başını câr ile örter gibi örttükten sonra cesedinden hiçbir yer görünmemek üzere bürünürse namazı sahîh olur denilmiş olduğu gibi, İbn-i Abbâs Hazretleri de, sık dokunmuş olmak şartiyle kamîs-i vâhid içinde namaz kılmasında beis yok demiştir. Ümmü'l-mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın da yenlerini başına getirmek üzere bir tek ferâce içinde namaz kıldıkları mervîdir. Ümmü'l-mü'minîne āid diğer bir rivâyette ise bir ferâce ile bir yaşmak içinde namaz kılmışlardır. İkrime'den diğer rivâyette, kadının bir ferâce ile katlanıp dikilmiş yaşmak içinde namazı sahîhtir, denilmiştir. Āişe ve Ümmü Seleme ile Alî *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtı uzun, geniş bir ferâce ile bir yaşmak içinde kılar, demişlerdir. Mücâhid, dörtden az esvâb içinde kılamaz, demiş. Hakem b. Nâfi', namazının sıhhati için lâakal bir ferâce ile bir yaşmağı, Hammâd da bir ferâce ile başını örtecek bir çarşafı şart kılmışlardır.

Sonraki eimme beyninde de sıhhat-ı salât için giyilmesi vâcib olan aded-i siyâb hakkında ihtilâf vardır: Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî bir dir' yâni ferâce ile bir hımâr yâni yaşmak yâhud başörtüsü ile; Atā' bir dir', bir izâr yâni futa, bir de hımâr ki, üç sevb ile; İbn-i Sîrîn bu üçe ilâveten bir de milhafe, yâni câr ve çarşaf ile örtünür, demişlerdir.

İbnü'l-Münzîr bu ihtilâfı şöyle te'lîf ediyor: "Kadına vâcib olan, vech ile keffeynden başka cemî-i bedeni setretmektir. Bu setr ise

ağarmamış, ve kendileri iyice örtünmüş oldukları için) onları kimse tanıyamazdı[1].

---

sevb-i vâhid ile, ister daha ziyâdesi ile olur. Mütekaddimînin üç veya dört sevbe lüzûm göstermeleri ancak istihbâb tarîkıyledir zannederim. İntihâ.

Tâbiînden Ebû Bekr b. Abdür'-Rahmân b. Hişâm'a göre kadının tırnağına varıncaya kadar her şeyi avretdir ki bu, bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'in de kavlidir. Mâlik ile Şâfiî'ye göre kademi avrettir. Ve ayakları çıplak olarak kıldığı namazı iâde etmesi lâzım gelir. Saçları da bu hükümdedir. Ebû Hanîfe ile Sevrî'ye göre, kademi avret değildir ve ayakları çıplak olarak kıldığı namazı iâde etmesi lâzım gelmez. Lâkin bu bâbda Ebû Hanîfe'den olan rivâyet de ikidir.

[1] Yâni yalnız şebahları görünüp o libasların içindekiler erkek mi, kadın mı? uzaktan farkedilmezdi. Tanınmamağa sebeb de ya sabah karanlığının henüz zâil olmamış olması, yâhud da örtünmekteki i'tinâdır. Lâkin bu hadîs *Müslim* ile *Sünen-i İbn-i Mâce*'de « بِغَلَسٍ » yâni "*Sabahın alaca karanlığında*" diye rivâyet edildiği için evvelki illet kesb-i kuvvet eder. Maahâzâ gerek bu rivâyete, gerek arzedilecek ihtilâfa tevtıe olacağına binâen her iki sebep kavs içine alınmıştır. İhtilâf şudur:

Sabah namazını kılmak için tağlîs yâni ortalık iyice aydınlanmazdan evvelki vakti ihtiyâr etmek mi, yoksa isfâr yâni aydınlığa kadar gecikmek mi efdaldir? Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye hep tağlîsi tercîh ve buna delâletine kāil oldukları bu hadîs ile daha açık olan diğerleriyle ihticâc ederler, Hanefiyye ise isfârı efdal görürler. Delilleri –bu hadîsin kuvvetinde olmadığı halde– turuk-ı müteaddide ile mervî olan " « أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلْأَجْرِ » = *Salât-ı fecr için isfârı ihtiyâr ediniz, zirâ ecri daha azîmdir.*" gibi hadîslerdir. Onlar Buhârî'nin bu hadîsinde kadınların tanınmamalarını tağlîse değil, kemâl-i tesettüre hamlederler. Teāruz-ı edillenin bu bâbda tevlîd ettiği münâkaşa uzundur. Merâkı olanlar mufassalāta mürâcaat edebilirler. Bu hadîs-i şerîfden, kadınların cemâatle edâ-yı salât için mescide çıkmalarının cevâzı da istid-

243 . وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
صَلَّى فِي خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلَامٌ . فَنَظَرَ إِلَى أَعْلَامِهَا نَظْرَةً . فَلَمَّا
انْصَرَفَ قَالَ اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ . وَأْتُونِي
بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ . فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلَاتِي .

Tercemesi

Yine Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*, üstünde damgalar bulunan bir hamîsa[1] içinde namaz kılıp (esnâ-yı salâtda) üstündeki damgalara bir nazar (atf) buyurmuşlardı. Namazdan çıkınca: "*Benim şu hamîsamı Ebû Cehm'e*[2] (geri) *götürün de Ebû Cehm'in enbicâ-*

---

lâl olunur (209 ve 217 nci hadîslere de mürâcaat). Fukahâ, emn-i fitne şartiyle bunun cevâzında iştibâh etmemişlerdir. Bâzıları ihtiyâta meylederek gençlerin çıkmalarını mekruh görmüşlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre –karanlığı setre evfak bulduğu için olacak– Öğlen ve İkindi namazlarından mâadâsı için kocakarılar çıkabilirler. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre ise kocakarılar, beş vakit mescide çıkabilirler. Şârih-i *Buhârî* Aynî: "*Elyevm fesâd zāhir ve fitne müteammim olduğu için genç, ihtiyâr bütün kadınların çıkmaları mekruhtur.*" diyor.

[1] Hamîsa yün, yâhud sofdan dört köşeli, iki tarafı zencefli bir nevi' siyah abaya denirdi ki, pek yumuşak ve dürünce pek az yer tuttuğu için bu ismi vermişlerdi. Bu hamîsa Şam kumaşlarından olup Risâletmeâb Efendimiz'e Ebû Cehm-i Kureşî tarafından ihdâ edilmişti.

[2] Ebû Cehm-i Āmir, yâhud Ubeyd b. Huzeyfe el-Kureşi'l-Adevî *radiya'llāhu anh*'dir ki, feth-i Mekke günü dâire-i münciye-i İslâm'a girmiştir. Kureyş'in uzemâsındandır. Ve Kureyş içinde ensâba kemâl-i vukûf ile ma'rûf olan dört zâtdan biridir. Müşârün-ileyh muammerîndendir. Muāviye b. Ebî Süfyân *radiya'llāhu anhumâ*'nın evâhir-i eyyâmına, hattâ daha sonraya kadar berhayât kalmıştır. Kâ'be'nin iki def'a binâsında hāzır olduğu rivâyeti sahîh

niyyesini[1] *bana getirin. Zîrâ demin namazım* (daki huzûr)*dan* (az kalsın) *beni alıkoy*(acak)*dı.*" buyurdu[2].

---

ise –ki sahîha da benziyor– İbnü'z-Zübeyr *radiya'llâhu anhümâ*'nın eyyâm-ı hilâfetine yetişmiş ve yüz yirmi seneden ziyâde yaşamış olacaktır. Kâ'be'nin ma'lûm olduğu üzere evvelki binâsı bi'setten birkaç sene evvel Kureyş tarafından vâkı' olmuş ve esnâ-yı binâda *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri bedenen çalışmışlardı. Bu, Ebû Cehm (224) ncü hadîsdeki Ebû Cehm *radiya'l-lâhu anh*'den başkadır. O, Ensârîdir ve bir künyesi tasğîr ile Ebû Cüheym'dir.

[1] Bu garip lûgatın iştikâkı hakkındaki dedikoduların bize lüzûmu yoktur. Bu, nakış ve nigârı olmayan yumuşak, fakat kalın sof abaya denir ki, hamîsa kadar fâhir kumaşlardan sayılmazmış. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, hamîsayı iâde ile Ebû Cehm'in enbicâniyyesini talep buyurmakla –reddinden dolayı hâtırmânde olur mülâhazasiyle– hediyenin kabûlünden dolayı evvelce vâkı' olan iltifât-ı Nebevîye terdîfen ikinci def'a tatyîb-i hâtırını kasd buyurmuşlardır.

[2] Kavs içinde (az kalsın) kaydının ilâvesi *Muvatta*'daki rivâyette (فَكَادَ يَفْتِنُنِي), Buhârî'nin bu hadîsden sonraki ta'lîkında da (فَأَخَافُ أَنْ يَفْتِنَنِي) denilmiş olmasındandır. Yoksa namazda iken kemâl-i huzûr-ı Nebevînin bilfiil muhtel olması vârid-i hâtır değildir. Bu kelâm-ı âlî-i Nebevîde olur olmaz şeylerle hâtırı meşgûl olan zuafâ-yı ümmetin çeşm ve dillerini oyalayacak nakış ve nigârdan âzâde libâs-ı yekrenk ve sâde içinde edâ-yı salâta şurû' etmelerini tavsıye ve esnâ-yı salâtda cem'-i hâtıra çalışmalarını ta'lim ma'nâsı vardır. Yoksa değil menzil-i kâb-ı kavseyne varmış olan o Habîb-i Hüdâ, ümmeti içinde bile âb-ı nûşîn-i hidâyeti nûş ile ten ve cânı zinde olmuş öyle şehbâzân-ı âlem-i kemâl vardır ki, kalbini Hakk'a tevcîh eder etmez hiçbir şâğıl onu zevk-i rûhânîsinden cüdâ edemez. Nitekim ecille-i Tâbiînden Müslim b. Yesâr namazda iken tavan çöküp yanı başına düşmüş de onun hiç haberi bile olmamış. Herhalde maksat, musallîye kendini şevâgıldan tecrîd etmesi için bir ders vermektir. Hamîsanın Ebû Cehm'e iâdesi de içinde namaz kılması için değildir. Namazdan başka vakitlerde de ondan pek

244 . عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ قِرَامٌ لِعَائِشَةَ سَتَرَتْ بِهِ جَانِبَ بَيْتِهَا . فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَمِيطِي عَنَّا قِرَامَكِ هَاذَا . فَاِنَّهُ لَا تَزَالُ تَصَاوِيرُهُ[1] تَعْرِضُ لِي فِي صَلَاتِي.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir : Āişe (*radiya'llâhu anhâ*) nın bir kırâmı[2] vardı ki onunla odasının bir tarafını örtmüştü. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (ona): "*Şu kırâmını karşımdan al. Üzerindeki tasvirler namazda iken hep bana görünüp duruyor.*" buyurdu[3].

---

a'lâ intifâ' edilebilir. Bu hadîsden ulemâ *rahimehumu'llāh*, tezvîk-ı mesâcid yâni mescid mihrablariyle duvarlarının musallîyi işgāl ve ilhâ' edecek nüķūş ve hutūt gibi şevâğıl ile tezyîni mekrûh olduğunu istinbât eylemişlerdir.

[1] Bir rivâyetde zamirsiz olarak « تَصَاوِيرُ ».

[2] (El-kırâm) kitâb vezninde... Al perdeye ve duvağa denir, alâ kavlin yünden alaca ve münakkaş işlenmiş ince nihâlîye denir ki, kapılara perde ederler, yâhud begāyet ince zara ve çârşebe denir. İntihâ. Āsım Efendi.

[3] *Sünen-i Nesei*'deki rivâyâtın birinde Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri, bu kırâmın odaya girerken tâ karşıya gelen tarafa asılmış olanı üzerinde kuş, diğerinde kanatlı at tasvirleri bulunduğunu zikrediyor. Bir rivâyetinde de : "« يَا عَائِشَةُ اَخْرِجِي هَاذَا فَاِنِّي اِذَا رَاَيْتُهُ ذَكَرْتُ الدُّنْيَا » = *Āişe, şunu çıkar. Çünkü ben onu gördüğümde dünyâyı hatırlıyorum.*", bir diğerinde de perdeyi yırtıp iki yastık yüzü yaptığını ve bu yastıklara *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in yaslandığını, bir diğerinde de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, perdeyi görür görmez vech-i şerîfi renkten renge girdiğini ve perdeyi yed-i mübârekesiyle tutup attıktan sonra: "« اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُشَبِّهُونَ بِخَلْقِ اللّٰهِ »

245. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أُهْدِيَ إِلَى
النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُّوجُ حَرِيرٍ. فَلَبِسَهُ. فَصَلَّى فِيهِ.

= *Yevm-i Kıyâmetde nâsın en şiddetli azab görenleri, Allāh'ın yarattığına benzetenlerdir.*" buyurduklarını zikrediyor.

Gerek metindeki hadîsde, gerek o hadîsin *Nesaî*'deki diğer rivâyâtında tasvirlerin kātı-ı salât olduğuna ve namazın iâde buyurulduğuna dâir hiçbir kayıt olmadığı için bunların hükmü kerâhet olduğu istidlâl olunur. Tecemmülde isti'mâli mekrûh olunca libasda kerâhet-i isti'mâli evleviyyetde kalır. Eşhâs-ı mâsile yâni gölge veren temâsîlin gayr-i mâsil olan tesâvirden farkı olmadığı gibi perde, yaygı veya duvar üzerinde olması beyninde de fark yoktur. Hele namazda buna daha ziyâde dikkat etmek iktizā eder. Zîrâ musallîyi –siyâk-ı hadîsden de müstebân olduğu üzere– cem'iyyet-i hâtırdan mahrum eder. Ve külliyeti ile Cenâb-ı Hakk'a teveccühüne mâni' olur. (Evvelki hadîse de mürâcaat.) Maahâzâ bunun bir dereceye kadar nesh olunduğu da bir eserde rivâyet ediliyor ki, bu eser, Sehl b. Huneyf'den mervîdir. Ebû Talha el-Ensārî *radiya'llāhu anh* hasta iken ıyâdetine Sehl b. Huneyf *radiya'llāhu anh* gitmiş. Ebû Talha, altındaki nematı yâni keçeyi yâhud döşemeyi çıkarsın diye birine emretmiş. Sehl: "*Niçin?*" diye sormuş. Ebû Talha: "*Üzerinde tasvirler var da onûn için. Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in tesâvir hakkında neler buyurduğunu bilirsin.*" cevâbını vermiş. Bunun üzerine Sehl: "إِلَّا مَا كَانَ رَقْمًا فِي ثَوْبٍ = *Meğer ki bir kumaşta yazı ola, buyurduğunu da bilmiyor musun?*" deyince: "*Evet, ama bana bu daha hoş geliyor.*" demiş. Hanefiyye, buna bakarak yayılıp ayak altında kalan şeylerin bu nehiyden hâric olduğuna kāil olmuşlardır ki Sevrî, Nehaī, Mâlik, bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel hep onlarla berâberdir. Ebü'l-Kāsım'ın rivâyetine göre İmâm-ı Mâlik serirler ve kubbeler üzerindeki tasvirleri mekruh gördüğü halde döşek, yastık, elbise gibi şeylerde beis görmezdi. Üzerinde temâsil bulunan kubbeye müteveccihen namazı mekruh sayardı. Süfyân-ı Sevrî: "*Yastıklarda sûret bulunmasında beis yoktur. Çünkü çiğnenir.*" derdi. Ebû Hanîfe ile ashābı, odalarda timsâl olarak konan tesāvîri mekruh gördükleri halde yere yayılan şeylerde beis

ثُمَّ انْصَرَفَ. فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيداً كَالْكَارِهِ لَهُ. فَقَالَ لاَ يَنْبَغِى
هَاذَا لِلْمُتَّقِينَ.

TERCEMESİ

Ukbe b. Āmir(-i Cühenî)[1] *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir ipek ferrûc[2] (ferâce) ihdâ edilmişti[3]. Onu giyip

---

görmezlerdi. Lâkin asılmış perdelerdeki tesāvîrin kerâhetinde de ihtilâfları yoktur. Leys b. Sa'd odalarda, serîrlerde, kubbelerde, liğenlerde, şamdanlardaki temâsîli mekruh görürlerdi. Meğer ki, kumaşta nakış (yazı) ola. Şâfiller ise ister elbise, ister yatak, ister yaygı ve sâire üzerindeki bütün sūretleri mekruh görüp hiçbirini diğerinden tefrîk etmemişler ve nehye müteallik vârid olan ahādîs-i şerîfenin ām olmasıyle ihticâc eylemişlerdir.

[1] Kāri' yâni *Kur'ân-ı Kerîm*'i hıfzetmiş Sahābeden fasīh, kâtib bir zât idi. *Kur'ân*'ı mushaf içinde ilk cem' eden odur. Muāviye ile birlikte Sıffîn'e iştirâk ederek tarafından Mısır vâlîliğinde bulunmuş, onun eyyâmında vefât etmiştir. *Radiya'llāhu anhümâ.*

[2] (El-ferrûc) tennûr vezninde küçük çocuk gömleğine denir ve ensesinden yırtmacı olan kaftana denir ki, üste giyilir. Bu hālâ ferâce dediğimiz şeydir ki, Fârisîde ferecî derler. Evâilde yırtmacı ensesinden olur idi. Sonra şimdiki hey'et-i ma'hûdeye girmiştir. İntihâ. Āsım Efendi.

[3] Bu ferâceyi ihdâ eden Dûmetü'l-Cendel melîki Ükeydir b. Abdülmelik'dir. Dûmetü'l-Cendel, Şam ile Irak arasında Medîne'den 13 ve Dımışk'dan 7 merhale mesâfede kâin bir kal'anın ismidir. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Tebük'de iken Hâlid b. el-Velîd *radiya'llāhu anh*'i oranın fethine me'mûr buyurmuşlar ve: "*Onu av avlarken yakalayacaksın.*" diye haber vermişlerdi. Hakīkaten bir yaban sığırı gelip boynuzlariyle kal'anın kapısına sürtünmüş, Ükeydir de ona tamâan geceleyin kal'asından inip avlamağa davranmış. Mutarassıt olan Hâlid de üzerine hücûm ile kendisini esir ve kardeşi Hassân b. Abdü'l-Melik'i katletti. Hâlid kal'ayı anveten dokuzuncu sene-i hicriyyede feth eyledi. Sonra Ükeydir,

içinde namaz kıldı. Namazdan çıktıktan sonra (giymiş olması) bedine gitmiş gibi (beden-i şerîfinden) şiddetle çıkar(ıp at)dı[1] ve: "*Bu*(nu kullanmak) *müttekīne yaraşmaz.*"[2] buyurdu.

Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile cizye vermek üzere musāleha akdetmiş ise de halîfe-i evvel zamânında nakz-ı ahdeylemiş ve yine Hâlid b. el-Velîd *radiya'llāhu anh* onu kal'asında muhāsara ettikten sonra ele geçirip müşrik-i nasrânî olduğu halde katletmiştir. Diğer birâderi Hüreys b. Abdü'l-Melik İslâmı kabûl eylemiştir. Hāfız Ebû Nuaym'ın rivâyetine nazaran Ükeydir, İslâm'ı kabûl ile *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e bir (hulle-i siyerâ') ihdâ etmiştir. (Hulle) ridâ' ile izârın mecmûundan bir tam takım libâsa denir. (Siyerâ') hakkında mütercim-i *Kāmûs* Āsım Efendi şöyle diyor: "Bir nevi' alaca kumaş adıdır ki, yol yol sarı kalemli ve çubuklu olur. Çetâre gibi. Alâ kavlin nescine yol yol ipek muhtelıt olur." İntihâ.

Mumâileyh Ükeydir'in hediyye takdîm edip akd-i sulh ettiği sâbit ise de dîn-i nasrâniyyeti terketmediğinde ehl-i siyerin ittifâkı vardır. Binâenaleyh kabûl-i İslâm etti, demekle Ebû Nuaym yanılmıştır.

[1] Câbir *radiya'llāhu anh*'den Müslim'in rivâyetinde: «قِبَاءِ دِيبَاجٍ فَنَزَعَهُ» denilmiştir ki, çıkarıp attıkları libâs bir ipek kaftan imiş. Onu çıkarırken de: "*Bunu giymekten beni Cibrîl aleyhi's-selâm neyhetti.*" buyurmuşlar.

[2] "*Li'l-müttekīn*" cem'-i müzekker-i sâlim olduğu için ipeğin yalnız erkeklere harâm olup kadınların müstesnâ olduklarını bu lâfz ile ihbârda işâret vardır. Maahâzâ cem'-i müzekker-i sâlimi tağlîb tarîkıyle nisâya teşmîl etmek isteyenler harîrin zükûr ve nisâ bütün ümmete harâm olduğuna kāil olmuşlardır. Zāhiriyye ulemâsından bâzılariyle Abdu'llāh b. Ebî Müleyke Misver b. Mahreme *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî, Müslîm, Ebû Dâvûd, Tirmizî* ve *Neseî*'de mezkûr olan hadîsiyle –ki ileride inşâ-Allāh gelecektir– ihticâc ederek harîrin isti'mâli bilâkis ricâl ve nisâ için helâl olduğuna kāil olmuşlardır.

Cumhûr-ı fukahânın hücceti ise onbeş Sahābî tarafından rivâyet olunan bu hadîs-i şerîf ile Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin Ümmü

246. عَنْ اَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ مِنْ اَدَمٍ. وَرَاَيْتُ بِلاَلاً اَخَذَ وَضُوءَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَاَيْتُ النَّاسَ

Hânî' *radiya'llāhu anhâ*'dan, Ebû Dâvûd'un Ebû Reyhâne *radiya'llāhu anh*'den, Tirmizî'nin Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri hadîslerdir ki, ötekilerin hücceti olan hadîslerdeki ibâhayı neshetmişlerdir. Zükûr ve nisâ için haramdır diyenler arasında İbn-i Ömer ile İbnü'z-Zübeyr *radiya'llāhu anhüm* de vardır. Bunlar: "*Harîri her kim dünyâda giyerse âhirette giymekten mahrûm olur.*" meâlindeki âsâra bakıp teverrü' etmişler ve anlaşılan Zeyd b. Erkam *radiya'llāhu anh*'den mervî: "«اَلذَّهَبُ وَالْحَرِيرُ حِلٌّ لِاِنَاثِ اُمَّتِي وَحَرَامٌ عَلَى ذُكُورِهَا» = *Altınla ipek ümmetimin ünâsına helâl, zükûruna haramdır.*" hadîsine ve Alî b. Ebî Tālib *kerrema'llāhu vecheh* ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdu'llāh b. Amri'bni'l-Âs, Ukbe b. Âmir *radiya'llāhu anhüm*'ün bu meâlde *aleyhi's-salât* Efendimiz'den işitip müttefikan rivâyet ettikleri âsâra muttali' olamamış gibi görünüyorlar.

Eimme-i Mâlikiyye'den Ebû Bekr b. el-Arabî libâs-ı harîr isti'mâli hakkındaki ihtilâf-ı ulemâyı on kavle kadar çıkarıyor: 1- Herhalde haramdır. 2- Harpten başka her vakit haramdır. 3- Seferden başka her vakit haramdır. 4- Marazdan başka herhalde haramdır. 5- Gazâdan başka her yerde haramdır. 6- Alemden başka yerde isti'mâli haramdır ki, alem, sancağa ve kumaş üzerinde nişan olsun diye yapılan damgaya ıtlāk olunur. 7- Erkeklere de, kadınlara da haramdır. 8- Üste giyilmesi haram, ayak altına yayılması helâldir. Bu, Ebû Hanîfe ile ulemâ-yı Mâlikiyyeden İbnü'l-Mâceşûn'un kavlidir. 9- Herhalde mübahtır. 10- İbrişim gibi başka bir şeyle karışık da olsa haramdır.

Libâs-ı harîr giyip namaz kılan kimse namazını iāde eder mi? Bunda da ihtilâf vardır. Hanefiyye'ye göre namazı sahîhdir. Lâkin o hey'et içinde namaza girmesi mekruhtur ve –harâmı irtikâb ettiğinden dolayı– âsım olur. Şâfiî ile Ebû Sevr ve İbnü'l-Kāsım'ın rivâyetine göre, mâlik başka bir libas bulursa derhal iāde eder, derler.

يَبْتَدِرُونَ ذَالِكَ الْوَضُوءَ. فَمَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئًا تَمَسَّحَ مِنْهُ. وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ شَيْئًا أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ. ثُمَّ رَأَيْتُ بِلَالًا أَخَذَ عَنَزَةً فَرَكَزَهَا. وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ مُشَمِّرًا. صَلَّى إِلَى الْعَنَزَةِ بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ. وَرَأَيْتُ النَّاسَ وَالدَّوَابَّ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيِ الْعَنَزَةِ.

Tercemesi

Ebû Cuhayfe (Vehb b. Abdu'llāh Süvâî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Bir (def'a) gördüm ki, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kızıl sahtiyandan bir kubbe[1] içinde idi[2]. Gördüm ki, Bilâl (*radiya'llāhu anh*) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in abdest suyunu al(ıp getir)di. Gördüm ki, halk (kullandığı) o abdest suyunu (almağa) koşuşuyorlardı. (O sudan) her kimin eline bir şey geçtiyse (teberrük için) üzerine sürdü. Ele geçiremiyenler ise arkadaşlarının elindeki ıslaklıktan hissemend oldular[3]. Sonra gördüm ki,

---

[1] El-kubbe .. tepesi müdevver binâya denir ki, künbet ta'bîr olunur... fi'l-asl büyût-i Arabdan sagîr ve müstedir haymeye denip ba'dehû alelıtlak isti'mâl olundu. İntihâ. Āsım Efendi. Bu îzâha göre (kubbe), yayvan küçük çadırdır.

[2] Bu hadîs-i şerîfdeki kıssa, Mekke'ye olan esfâr-ı Nebeviyyeden birinde vâkı' olmuştu ki, feth-i Mekke günlerinde ve ağleb-i ihtimal Haccetü'l-Vedâ' esnâsındadır. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Minâ'ya yakın (Ebtah) denilen bir yerde imişler. Neseî'nin rivâyetine nazaran nezd-i âlîlerinde kırk kadar Sahābî var idi. (143) ncü hadîsde kıssanın bir parçası geçmişti.

[3] Müslim'in rivâyetinde: "«وَقَامَ النَّاسُ فَجَعَلُوا يَأْخُذُونَ يَدَيْهِ فَيَمْسَحُونَ بِهَا وُجُوهَهُمْ. قَالَ فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَوَضَعْتُهَا عَلَى وَجْهِي فَإِذَا هِيَ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ وَأَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ»

Bilâl (*radiya'llāhu anh*) bir harbe alıp (kubbenin dışında bir yere) dikti. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kırmızı bir hulle giyinmiş[1] ve çemrenmiş[2] olarak çıktı. Har-

=*Halk ayağa kalktılar ve mübârek ellerini tutup yüzlerine dokundurmağa başladılar. —Ebû Cuhayfe der ki: Ben de mübârek elini alıp yüzüme yapıştırdım. Bir de ne göreyim, kardan daha serin, miskten daha hoş kokulu idi.*" denilmiştir. Bunlarla metindeki kıssa beyninde münâfât yoktur. Vukūu ta'rîf edilen sūretlerin hep birden vâkı' olmuş olması vardır. Ashāb-ı Kirâm'ın bu muāmelesi ve bu fillerinden men' vâkı' olmaması âsâr-ı sālihīn ile teberrükün cevâzına delildir. Bir de mâ-i müsta'melin tahâretine kāil olanlar, necâsetine kāil olan Hanefiyyeye karşı bu hadîs ile de ihticâc etmek isterlerse de şârih Aynî hakīkat-i mezhebi âtîdeki sözlerle tavzīh ediyor: "*Mezhebimize göre mâ-i müsta'mel tāhirdir. Hattâ içilmesi ve onunla hamur yuğurulması bile câizdir. Şu kadar ki, tahûr yâni pâk edici olmadığından onunla ne abdest alınır, ne iğtisâl edilir. Necis olması Ebû Hanîfe'den bir rivâyettir ve amel o kavl üzere değildir. Maahâzâ Ebû Hanîfe'den gelen bu rivâyette necâseti ile hükmedilmesini beden-i müznibden necis olan günahları izâlesi i'tibâriyledir ki, mâ-i müsta'mel hükmen teneccüs etmiş olur. Bu ise Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in abdest suyu ile kābil-i kıyâs değildir. O su, beden-i tāhirden infisāl etmiş mâ-i tāhir olduğu gibi her tāhirden ethar ve etyab olan bir mâ-i tahûrdur.*"

[1] Bu hulle –lâfz-ı hadîsden mütebâdir olduğuna göre– başka renk karışmamış kan kırmızı bir hulle idi. Binâenaleyh bundan sāfi kırmızı olan libas giyinmenin mekruh olmadığı hükmü istinbât olunuyor. Hanefiyyeden bâzı kimselerin ise bunu mekruh gördükleri rivâyet ediliyor. Bunlar mezkûr hullenin Bürûd-i Yemâniyyeden alacalı, kara kara kalemli kırmızı bir hulle olduğunu beyanla hadîsi te'vil tarafına gitmişlerdir. Kırmızı libâsın kerâhetine delilleri de Abdullāh b. Ömer *radiyya'llāhu anhümâ*'nın *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da mervî şu meâldeki hadîsidir: "*Üzerinde kırmızı iki sevb yâni bir hulle olan biri, Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e uğrayıp selâm verdi. Selâmını red buyurmadılar.*" Halbuki bu hadîs hakkında gâh hasen, gâh zaîf denmiş olmasından kat'an-nazar sahīh de olsa maksutlarına delâleti sarih değildir. Zîrâ adem-i redd-i selâm, sebeb-i âhardan da olmak muhtemeldir. Kaldı ki cemâhir-i Hanefiyyenin mezhebi de bu değildir.

[2] Müslim'in rivâyetinde teşmîrin zikri sırasında "كَأَنِّى أَنْظُرُ"

beye doğru (oradaki) halka (namazı) iki rek'at (olarak) kıldırdı[1]. (Yine) gördüm ki, (o) harbenin önünden insanlarla hayvanlar geçip gidiyorlardı[2].

247. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَقَدْ سُئِلَ مِنْ اَىِّ شَيْءٍ الْمِنْبَرُ؟ فَقَالَ مَا بَقِيَ بِالنَّاسِ اَعْلَمُ مِنِّي. هُوَ مِنْ اَثْلِ الْغَابَةِ. عَمِلَهُ فُلَانٌ مَوْلَى فُلَانَةَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عُمِلَ وَوُضِعَ. فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَكَبَّرَ. وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ. فَقَرَاَ وَرَكَعَ. وَرَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ. ثُمَّ رَفَعَ رَاْسَهُ. ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى فَسَجَدَ عَلَى الْاَرْضِ. ثُمَّ عَادَ اِلَى الْمِنْبَرِ. ثُمَّ قَرَاَ. ثُمَّ رَكَعَ. ثُمَّ رَفَعَ رَاْسَهُ. ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى حَتَّى سَجَدَ بِالْاَرْضِ. فَهٰذَا شَاْنُهُ.

"اِلَى بَيَاضِ سَاقَيْهِ = *Bacaklarının aklığı hâlâ gözümün önündedir.*" ta'rîfi vardır.

[1] Bu salât salât-ı misâfir idi. Müslim'in rivâyetinde: «فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ حَتَّى رَجَعَ اِلَى الْمَدِينَةِ» = *Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ileri geçip Öğleni iki rek'at kıldırdı. Sonra İkindiyi iki rek'at kıldırdı. Sonra da Medîne'ye dönünceye kadar hep ikişer kıldırdı durdu.*" denilmiştir.

[2] Bir rivâyette: "تَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا الْمَرْاَةُ =*Harbenin ardından kadın geçer.*", bir lâfızda da: «يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الْحِمَارُ وَالْكَلْبُ لَا يُمْنَعُ» = *Önünden eşek, köpek geçerdi de menedilmezdi.*" diye vârid olmuştur. Herhalde musallî ile kıblesi arasından insan veya hayvanın geçmesi salâtı kat' etmez. (68) nci hadîsde de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan buna dâir bir rivâyet vardır. (143, 249, 303 ve 309 ncu hadîslere de mürâcaat.)

TERCEMESİ

Sehl b. Sa'd (-i Sâidî) *radiya'llāhu anhümâ*'ya (Medîne'deki) minber (-i Nebevînin) neden yapılmış olduğu suâl edildiği zaman demiş ki: (Şu) nâs içinde bunu benden iyi bilen kalmadı[1]. (Minber) Gābe'nin Esl (ağac)ındandır[2]. Onu Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* için falanca hâtunun mevlâsı filân[3] yaptı idi. Yapılıp (yerine) konduğu zaman Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* üzerine çıkıp ve kıbleye karşı durup (iftitah) tekbîr(ini) aldı. Halk da arkasından (Mescid-i Şerîfde namaza) durdular. Okuyup rükûa vardı. Cemâat de arkasından rükû' ettiler. Sonra (rükû'dan) başını kaldırıp (ve kıbleden yüzünü ayırmayıp) gerisin geriye dön(üp in)di[4] ve yere secde buyurdu. Sonra (yine) minbere

---

[1] Medîne'de en sona kalan Sahābî Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anhümâ*'dır.

[2] (Gābe) Şam cihetinden Medîne'ye dokuz mil mesâfede ağaçlık bir yerin ismidir ki, orası Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in develerine mer'a idi. (172) nci hadîsde mevzū-i bahs olan Urenîlerin hiyânet ve fezāhat kıssası da orada vukūa gelmiştir. Minber-i Şerîf işte bu ormancığın (esl) denilen ağacından i'mâl edilmiştir. Esl iki türlü olur ve bodur olan nev'ine (Tarfâ') denirmiş. İrisine Türkçede ılgın ağacı denildiğini Âsım Efendi merhum bize haber veriyor. Gâyet sert bir ağaç imiş.

[3] Bu falan ile falanın isim ve hüviyetleri hakkındaki rivâyât pek çok olduğu için tafsîlinden sarf-ı nazar edildi. Yalnız şurası câlib-i dikkattir ki, râvî-i hadîs Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anhümâ* başka bir rivâyetinde o târihte Medîne'de bir tek marangozdan başkası bulunmadığını bize haber veriyor.

[4] Minber-i Şerîf iki kademe ile bir meclisten yâni oturacak yerden ibâret olmak üzere inşâ edilmişti. Bâzılarının üç basamak demesi bu i'tibâr iledir. Hutbeyi ikinci kademe üzerinde durup îrâd buyururlar ve iki hutbe arasında daha üstteki meclis denilen mahalle otururlardı. Buna göre kavme ile sevcde arasına giren hareketlere amel-i kesîr denilemez. Kıbleden rû-gerdân olmaksızın bir iki hatve yürümek namazı ifsâd etmez.

çıktı. Sonra (yine) rükûa vardı. Sonra (yine rükû'dan) başını kaldırıp ve (sâbıkı veçhile) gerisin geriye dönüp yere secde buyurdu." İşte minberin kıssası[1].

248. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ لَهُ. فَأَكَلَ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ قُومُوا فَلأُصَلِّيَ لَكُمْ. قَالَ أَنَسٌ فَقُمْتُ إِلَى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ مَا لُبِسَ. فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ. فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ. وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا. فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ انْصَرَفَ.

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiyallāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, ceddesi Müleyke[2] (bint-i Mâlik b. Adiy *radiya'l-*

---

[1] Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen rivâyâtın birinde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz bu namazı itmam buyurduktan sonra cemâate dönüp: "«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتَمُّوا بِي وَلِتَعَلَّمُوا صَلاَتِي» = *Ey nâs, benim böyle yapışım siz bana iktidâ edesiniz ve namazımın nasıl olduğunu anlayasınız diyedir.*" buyurmuşlardır ki, imamın me'mûmdan yüksek bir yerde durması câiz olduğu anlaşılıyor. İmamın me'mûm üzerine irtifâı Hanefîlerle Şâfiîlere ve Ahmed İbn-i Hanbel ile Leys b. Sa'd'a göre câizdir. Fakat bir ihtiyaç olmak şartiyle. Nitekim Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, bunu lüzûm-ı ittibâ' ve kast-ı ta'lîm ile ta'lîl buyurmuşlardır. Adem-i ihtiyâc hâlinde ise imamın me'mumdan yüksek yerde durması mekruhtur. İmâm-ı Mâlik'e ve Evzâî'ye göre câiz değildir. Şârih Aynî, Mâlik'e göre irtifâ-ı yesîrin câiz olduğunu naklediyor.

[2] Hâdim-i Nebevî, Enes b. Mâlik'in vâlidesi Ümmü Süleym'in anasıdır. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

lāhu anhâ) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i tehyie ettiği bir taāma da'vet etmişti. (Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) yedikten sonra: "(Haydin), *kalkınız da size namaz kıldırayım.*" buyurmuş[1].

Enes der ki: Kullanıla kullanıla simsiyah kesilmiş (eski) bir hasırımız (var idi. İşte onu almağ)a hemen davranıp üzerine (yumuşasın diye) biraz su serptim. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza durdu. Yetim[2] ile berâber ben de ardında (bir) saf olduk[3]. Kocakarı da arkamızda

---

[1] Bu kıssada taam namaza takdim edilmiştir. İleride gelecek İtbân b. Mâlik kıssasında (268 nci hadîs) ise namaz taāma takaddüm eylemiştir. Çünkü İtbân *radiya'llāhu anh* namaz kıldırsınlar diye kendilerini da'vet etmişti. Müleyke *radiya'llāhu anhâ*'nın da'veti ise yemeğe idi. İhtimâl ki bu da'vette taam hazır, ötekinde ise hazırlanacak idi de tertipleri bundan dolayı değişmişti.

[2] Bu yetim çocuk, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in mevlâsı Ebû Zumeyre'nin oğlu Zumeyre idi. *Radiya'llāhu anhümâ.* Ebû Zumeyre, Âl-i zî-Yezen'den Sa'd veya Saîd-i Himyerî'dir. İsminin Ravh b. Sender veya Ravh b. Şirzâd olduğunu söyleyenler de vardır.

[3] Salât-ı nâfile için cemâatin cevâzına delildir. Hanefiyyeye göre –Terâvihden mâadâ– tedâî yâni yekdiğeri da'vet sûretiyle cemâatle teneffül mekruhtur. Tedâî olmaksızın iki nefl kılan kimse tesādüfî olarak yekdiğere iktidâ edebilirler. Onlar bu hadîsdeki namazı *Müslim*'deki " فَرُبَّمَا تَحْضُرُ الصَّلَاةُ وَهُوَ فِي بَيْتِنَا = *Gâh olurdu ki namaz vakti gelirdi de evimizde bulunurlardı.*" rivâyetiyle ihticâc ederek buradaki namazın farîza olduğunu söylerler. İmâm-ı Mâlik'in: "*Bilmeyenler farz kılınıyor zannetmesinler diye açıkta olmamak şartiyle cemâatle teneffülde beis yoktur.*" dediği mervîdir. Kezâlik bu hadîsden çocukların da erkeklerle berâber bir safta durabilecekleri istidlâl olunur.

durdu[1]. Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bize iki rek'at kıldırdıktan sonra teşrîf etti[2].

249. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَضِيَ عَنْهَا اَنَّهَا قَالَتْ كُنْتُ اَنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرِجْلَايَ فِي قِبْلَتِهِ . فَاِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ . وَاِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا . قَالَتْ وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ .

Tercemesi

Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in zevce(-i tâhire)si (Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Ben) Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in karşısında ayaklarım kıblesine (yâni mevzi-i sücûduna) gelmek üzere (yatar) uyurdum[3]. Secdeye vardığı za-

---

[1] Bundan kadınların ayrı safta olmaları iktizâ edeceği anlaşıldığı gibi cemâatin arkasında kadınların münferiden iktidâ etmelerinde de beis olmadığına hükmedilebilir.

[2] Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Enes'e ve akâribine iltifatları ziyâde idi. Çok kere hânelerini teşrîf ile taltif buyurdukları Müslim'in rivâyetinden anlaşıldığı gibi amcalarından bâzıları nezdine teşrif buyurdukları da İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannaf*'ında, diğer iltifatları Neseî ile Dârekutnî'nin rivâyetlerinde mezkûrdur. Beyhakî de Ümmü Süleym'in hânesini teşrîf edip kaylûle buyurmak mu'tâd-ı Nebevî olduğunu rivâyet ediyor.

[3] Musallînin karşısında kadının yatması namazı kat' etmezse önünden geçmesi bitarîkı'l-ûlâ kat' etmez. Selefde de halefte de cumhûr-ı fukahânın ve bu meyanda eimme-i selâsenin yâni Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî'nin kavli budur. Bâzıları ise kadının, eşeğin, köpeğin musallî önünden mürûru kâtı-ı salât olduğuna zâhib olmuşlardır. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel ise: "*Kara köpek geçerse namazı bozar. Amma eşek ile kadın hakkında içimde biraz*

man eliyle beni dürterdi de[1] (ben) ayaklarımı (geriye) çeker-

---

şüphe vardır." demiş. Bu hadîs-i şerîf ile (68) nci İbn-i Abbâs ve (143, 246, 303) ncü Ebû Cuhayfe es-Sevâî ve (309) ncu Âişe *radiya'llāhu anhüm* hadîsleri ve: "«لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ شَيْءٌ وَادْرَؤُا مَا اسْتَطَعْتُمْ» = *Hiçbir şey namazı kat' etmez. Maahâzâ elden geldiği kadar karşınızda sizi işgāl edecek şeyin bulunmasına mâni' olunuz.*" hadîs-i şerîfi cumhûra hak verdirir. Zikrolunan üç şeyin kātı-ı salât olması hakkındaki hadîsler de kat'-ı salât, nakz-ı salât ma'nâsına mahmûldür. Zîrâ bunlar şevâgıl-i kalbden olur. Kadın, musallî-i zaîfin fikrine müstevlî olur. Eşek anırır, köpek telâşa düşürür. Demek ki, havf-ı fitne hālinde kerâhet varsa da hakîkat-ı halde bunlar sıhhat-i salâta mâni' şeyler değillermiş.

İkinci mes'ele: Uyuyan adama doğru namaz kılınır mı? Bu hadîse göre evet. Bâzıları ise bunu mekrûh görüp "«لَا تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلَا الْمُتَحَدِّثِ» = *Uyuyanın, konuşanın ardında namaz kılmayınız.*" hadîsini kendilerine hüccet ittihâz etmişlerdir. Fakat hadîs zaîfdir. Kezâlik İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın konuşan kimsenin ardında namaz kılmadığı, aralarında namaz kılan varken iki kişinin konuşması taraf-ı ālî-i Risâletten nehiy buyurulduğu hakkındaki rivâyât da hep turuk-ı zaîfe ile vârid olmuştur. Bu, işin cihet-i fıkhiyyesi olup yoksa şevâgıl ile berâber kılınan namazın kendisi sahîh ve fazîlet ve sevâbı nâkıs olmuş olur. Verâ' cihetinden bakılacak olursa şevâgılden tecerrüdün elbetde evlâ olacağı müsellemdir. Hattâ Ömer *radiya'llāhu anh*, biri diğerinin muvâcehesinde namaz kıldığı için her ikisine dayak atmıştır.

Üçüncü mes'ele: yatak, yaygı, halı, keçe gibi şeyler üstünde namaz kılınabilir mi? Bu hadîse göre evet. Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin mezhepleri budur. Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh* ile Ebû Vâil, Şakîk b. Seleme, Atâ', Saîd b. Cübeyr hep halı, keçe üstünde namaz kılmakta beis görmeyenlerdendir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* keçe üzerinde de, çul üzerinde de; Kays b. Ubâd hayvanının keçesi üzerinde; Ömer b. Abdü'l-Azîz, Câbir İbn-i Abdu'llāh, Alî b. Ebî Tālib, Ebü'd-Derdâ', Abdu'llāh b.

dim. (Secdeden) kalktığı zaman (yine) uzatırdım[2].

Āişe (*radiya'llāhu anhâ*) der ki:

O zamanlarda evlerde ışık bulunmazdı[3].

250. وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّى وَهِىَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ عَلَى فِرَاشِ اَهْلِهِ اَعْتِرَاضَ الْجِنَازَةِ.

Tercemesi

(Yine) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm* hep çul üzerinde namaz kılmışlardı. Maahâzâ İbn-i Sîrîn, İbnü'l-Müseyyeb gibi halı üzerinde namaz kılmayı muhdes görüp de mekruh addedenler de vardır. Urve b. ez-Zübeyr, Câbir b. Zeyd, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm* topraktan başka şey üzerinde namazdan hoşlanmazlardı. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* palan teğeltisi üzerinde namaz kılmaktan nehiy buyurmuşlardır. İmâm-ı Mâlik'in: "*Musallî, cephesini toprağa koydukdan sonra yün, kıl gibi bir şey üzerinde durursa beis yoktur.*" dediğine bakılırsa onun halı, kürk,. çul gibi şeyler üzerinde namaz kılmayı hoş görmeyen İbrâhîm ve Esved-i Nahaī ve diğer sayılan emsallerinin mezhebine meyli anlaşılıyor. Maahâzâ Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yaygı üzerinde namaz kıldıklarını İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* rivâyet ediyor.

[1] Erkek ile kadının yekdiğeri lems etmeleri nâkız-ı vudū' olduğuna kāil olan Şâfiiyyeye karşı bu hadîs ile de ikāme-i hüccet ediliyor. Onlar ise arada belki bir hāil vardı, yâhud lems ile adem-i intikāz-ı vudū' ihtimâl ki hasāis-i Nebeviyyedendir diye te'vîle kalkışırlar.

[2] Anlaşılan Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri pek derin bir uykuya dalmış bulunuyormuş.

[3] Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın son sözü makām-ı i'tizârda söylenmiş bir sözdür, eğer odamda aydınlık olaydı ayağımı dürtmelerine ihtiyaç bırakmazdım demek istiyorlar. Bundan, evlerde kandil yakmanın muhdes olduğu istidlâl olunuyor.

kendisiyle kıblesi (yâni mevzi-i sücûdu) arasında ve ehlinin (berâber yattığı) yatağı içinde cenâze gibi (sağından soluna doğru) karşısında uzanmış olduğum halde namaz kılardı[1].

251. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ اَحَدُنَا طَرَفَ الثَّوْبِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ فِي مَكَانِ السُّجُودِ.

---

[1] Bu hadîs-i şerîf, maksut ve ma'nâ bir olmakla berâber turuk-ı muhtelifeden elfâz-ı adîde ile Hazret-i Âişe'den mervîdir. Birinde: "كَانَ يُصَلِّى صَلَاتَهُ كُلَّهَا وَاَنَا مُعْتَرِضَةٌ... = *Bütün gece namazını ben karşısında... uzanmış olduğum halde kılardı.*" diğerinde: "وَسَطَ السَّرِيرِ وَاَنَا مُضْطَجِعَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ تَكُونُ لِيَ الْحَاجَةُ فَاَكْرَهُ اَنْ اَقُومَ فَاَسْتَقْبِلَهُ فَاَنْسَلُّ اَنْسِلَالًا مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ" *= Serîr üzerinde kendisiyle kıblesi arasında yattığım halde.... bâzan işim olurdu da kalkıp rûberû gelmemek için ayakları tarafından sıyrılır, öyle kalkardım.*" bir diğerinde de: "وَاَنَا حِذَاءَهُ وَاَنَا حَائِضٌ... = *Karşısında ve hâiz olduğum halde...*" lâfızlariyle vârid olduğu gibi, bâzan: "اَصَابَنِي ثَوْبُهُ اِذَا سَجَدَ = *Giydiği sevb, secdeye vardığı zaman, ben hâiz iken bana dokunurdu.*" lâfzı ile de vârid olmuştur. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da olan rivâyette de kıssa bertafsîl nakledildikten sonra: "حَتَّى اِذَا اَرَادَ اَنْ يُوتِرَ اَيْقَظَهَا فَاَوْتَرَتْ = *Nihâyet Vitiri kılmak istedikleri vakit onu uyandırır, Âişe radiya'llāhu anhâ da Vitiri kılardı.*"; yine *Ebû Dâvûd* ile *İbn-i Mâce*'deki bir lâfızda: "فَاِذَا اَرَادَ اَنْ يُوتِرَ قَالَ تَنَحَّيْ = *Vitiri kılmak istediği vakit ona oradan çekil buyururdu.*" denilmiştir. Bundan evvelki hadîsin (1) ve (2) rakamlı hâmişlerine de mürâcaat.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llahu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Biz) Nebiyy-i Ekrem *salla'llahu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kılardık da bâzılarımız sıcağın şiddetinden dolayı (büründüğü) sevbin bir ucunu secde yerine yayardı[1].

252. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى فِي نَعْلَيْهِ؟ قَالَ نَعَمْ.

---

[1] Müslim'in rivâyetinde: " بَسَطَ ثَوْبَهُ فَسَجَدَ عَلَيْهِ = *Sevbini yayıp üzerine secde ederdi.*" denildiği gibi İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyetinde: « فِي شِدَّةِ الْحَرِّ وَالْبَرْدِ » sûretinde vârid olmuştur. Sıcağın ve soğuğun şiddetli zamanlarında giyilen sevbi namazda iken yayıp üzerine secde etmeyi tecvîz eden Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel ve İshak b. Râhûye bu hadîs ile ihticâc ederler. İçtihatları Ömer *radiya'llāhu anh*'in kavline muvâfıktır. İbrâhîm-i Nehaî, Atā', Mücâhid de bu re'yde oldukları gibi Hasan-ı Basrî de: "*Bunda beis yok.*" demiştir. İbnü'l-Münzîr bu ictihatda olanlar meyânında Şa'bî, Tāvûs, Evzâî, Nehaî, Zühri, Mekhûl, Mesrûk, Şürayh gibi eimmenin isimlerini ta'dâd ediyor. İmâm-ı Şâfiî ise Habbâb *radiya'llāhu anh*'in: "« شَكَوْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فِي جِبَاهِنَا فَلَمْ يُشْكِنَا » =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'e taşların sıcaklığından alınlarımızda peydâ olan ezâyı makām-ı şekvâda arzettik de bir çâre haber vermediler.*" hadîsi ve: " تَرِّبْ جَبِينَكَ يَا رَبَاحُ = *Rebâh, alnını toprağa bula.*" sūretinde vârid olan hadîs-i şerîf ile ihticâc ederek bunlara muhâlif olup bu hadîsdeki sevbi sevb-i munfasıl, yâhud musallînin hareketiyle müteharrik olmayan sevb-i muttasıl ile te'vîl etmiştir.

TERCEMESİ

(Yine) Enes *radiya'llāhu anh*'den:

"*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem, naʻleyni ayağında namaz kılar mıydı?*" diye sorulup[1] "*Evet.*" cevâbını verdiği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor[2].

---

[1] Soran zât, râvî Ebû Mesleme Sāid b. Yezîd-i Ezdî'dir.

[2] Bu hadîs-i şerîf naʻleyni çıkarmaksızın namaz kılmanın cevâzına delîl olduğu gibi âtîdeki hadîsler istihbâbına bile delâlet eder: Ebû Dâvûd *Sünen*'de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: "خَالِفُوا الْيَهُودَ فَإِنَّهُمْ لَا يُصَلُّونَ فِي نِعَالِهِمْ وَلَا فِي خِفَافِهِمْ" = *Yahûdîlere muhâlefet ediniz. Onlar ayakkabılariyle ve mestleriyle namaz kılmazlar.*" buyurduklarını rivâyet ettiği gibi "«رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَافِيًا وَمُنْتَعِلًا" = *Resûlu'llāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in yalın ayak da, naʻleyn ile de namaz kıldıklarını gördüm.*" dediğini Abdu'llāh b. Amri'bni'l-Ās (*radiya'llāhu anhümâ*) dan rivâyet ediyor. Taberânî de Alkame b. Mesʻūd'dan şunu rivâyet eder: İbn-i Mesʻūd, Ebû Mûsâ el-Eşʻarî'yi hânesinde ziyârete gelmişti. Namaz vakti oldu. Ebû Mûsâ İbn-i Mesʻūd'a: "*Yâ Ebâ Abdü'r-Rahmân, imâmete geç. Sen benden hem daha yaşlısın, hem daha ālimsin.*" dedi. O da: "*Hayır sen geç. Biz senin evine geldik.*" cevâbını verdi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ ileri geçti ve naʻleynini çıkardı. Namazdan sonra İbn-i Mesʻūd: "*Naʻleynini niçin çıkardın? Yoksa Vâdi-i Mukaddesde misin? Yemin ederim ki, Resûlu'llāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'i mestlerle ve naʻleyn ile namaz kılarken gördüm.*" dedi. *Radiyaʼllāhu anhümâ.* Lâkin naʻleyn ile namaz kılabilmek için tâhir olmaları şarttır. Naʻleyn üzerinde necâset varsa musallî onu siler ve namazını kılar. Bâzıları yaş necâsete basan kimsenin onu toprakla silip namaza durabileceğine kāil olmuşlarsa da Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre ayakkabındaki yaş pislik ancak su ile temizlenebilir. Eğer kuru ise hakk ile izâlesi kifâyet eder. Şâfiî'ye göre ise ister hufda, ister naʻleynde, ister başka şeyde olsun bütün necâsât ancak su ile tathīr olunabilir.

253. عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ بَالَ. ثُمَّ تَوَضَّاَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى. فَسُئِلَ؟ فَقَالَ رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ مِثْلَ هَاذَا. فَكَانَ يُعْجِبُهُمْ. لِاَنَّ جَرِيراً كَانَ مِنْ آخِرِ مَنْ اَسْلَمَ.

TERCEMESİ

Cerîr b. Abdu'llāh (-i Becelî) *radiya'llāhu anh*'den: (Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki, (bir def'a) su döktükten sonra abdest aldı ve mestleri üzerine meshetti. Sonra kalkıp namaz kıldı. (Niçin böyle yaptın? diye) sordular[1]. "*Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in böyle yaptığını gördüm* (de onun için)." cevâbını verdi.

Râvî der ki[2]: Bu hadîs pek hoşlarına[3] giderdi. Çünkü Cerîr (Sahābe içinde) en son Müslümân olanlardan biridir[4].

[1] Suâl eden, Cerîr'in böyle yaptığını gören Hemmâm b. el-Hāris'dir. Bu suâl huf üzerine meshettiğine i'tirâz kabîlindendir.

[2] Bu râvî, Hemmâm b. el-Hāris'den hadîsi rivâyet eden İbrâhîm-i Nehaî'dir.

[3] "*Hoşlarına*" dediğinde zamîr, Abdu'llāh b. Mes'ūd'un ashābına râci'dir. Cerîr'in bu rivâyeti huffeyn üzerine meshi sünnet i'tikād eden Abdu'llāh b. Mes'ūd ashābını memnûn ederdi.

[4] Cerîr *radiya'llāhu anh*'in İslâm'a gelmesi Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sene-i vefâtı içinde vâkı' olmuş olup birçok rivâyâtda Sûre-i Mâide'nin nüzûlünden sonra olduğunu kendisi de söylüyor. Binâenaleyh bu Sünnet-i Seniyyenin Sûre-i Mâide'deki (فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ) âyet-i kerîmesi ile mensûh olduğunu iddiā edenlerin butlan kavline Cerîr'in bu fi'l-i Resûl *aleyhi's-selâm*'ı âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra müşâhede etmiş olması delildir. Mesh ale'l-huffeyn hakkındaki ahādîsin tevâtür mertebe-

Sûre: 5 (Mâide), âyet: 6.

254. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ اَبْنِ بُحَيْنَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ
حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ اِبْطَيْهِ.

TERCEMESİ

İbn-i Buhayne[1] (demekle de ma'rûf olan) Abdu'l-lāh b. Mâlik *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

---

sinde olduğunu söyleyenler çoktur. Ahmed İbn-i Hanbel 37 hattâ 40 Sahābînin bunu rivâyet ettiğini haber veriyor. İbn-i Ebî Hātim bu adedi 41 e, "*Eşraf*" sāhibi 70 Sahābîye çıkarıyor. İbn-i Abdü'l-Ber diyor ki: Bütün ehl-i Bedir ile ehl-i Hudeybiye ve diğer Muhâcirîn ve Ensār ve sâir Sahābe ve Tâbiīn ve fukahâ-yı emsār ve āmme-i ehl-i ilm ve eser, huffeyn üzerine meshetmişlerdir. Bunu inkâr eden cemâat-i müslimînden hâric bir mahzûl-i müptedi'dir. *Bedâyi'*de de: "*Mesh ale'l-huffeyn āmme-i fukahâ ve āmme-i Sahābe indinde câizdir. Yalnız Abbâs radiya'llāhu anh'den adem-i cevâzına dâir bir eser rivâyet ediliyor ki bu da râfıza kavlidir.*" dedikten sonra Hasan-ı Basrî'nin: "*Sahābeden, hem de ehl-i Bedirden 70 zâta yetiştim ki hepsi de mesh ale'l-huffeyn'i câiz görüyorlardı.*" dediğini rivâyet etmektedir. Ebû Hanîfe *rahmetu'llāhi aleyh* bunun sünniyyetine i'tikādı ehl-i sünnet ve cemâatten olmanın şerâitinden addile: "*Onlardan biri Şeyhayni* (Yâni Ebû Bekr ile Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'yı) *tafdîl etmek Hateneyni* (Yâni Osman ve Alî *radiya'llāhu anhümâ*'yı) *sevmek, huffeyn üzerine meshi câiz ve desti nebîzini yâni müsellesi helâl görmektir.*" demiştir.

Nebîz hakkında diğer ehl-i sünnetin Ebû Hanîfe ile ihtilâfı meşhurdur. Kerhî: Huffeyn üzerine meshi câiz görmeyenin küfründen korkarım, diyor. (140, 152, 153, 154, 155 nci hadîslere de mürâcaat.)

[1] Buhayne binti'l-Hāris b. el-Muttalib, Abdu'llāh b. Mâlik Hazretlerinin vâlidesinin ismidir. Onun vâlidesi de Sahābiyyedir. Hepsi sâbikūn ve sâbikātdandır. *Radiya'llāhu anhüm.* Abdu'llāh b. Mâlik İbn-i Buhayne İbni'l-Kışb *radiya'llāhu anh* Kureyş hulefâsından Ezdî (Esdî) yâni Ezd-i Şenûe'den bir kimsedir. Bundan dolayı bâzı esânîdde « رَجُلٌ مِنَ الْاَزْدِ » kaydını ilâve edip

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (edâ-i) salât (esnâsında secde) ederken koltuklarının aklığı[1] görünecek derecede bâzûlarının arasını aç(ıp beden-i şerîfini yerden uzak tut)arlardı[2].

Kureşî olmadığına ve yalnız Kureyş içinde bulunduğuna işâret ediyorlar. Eyyâm-ı câhiliyyetde pederi Mâlik b. el-Kışb cedd-i Kerîm-i Nebevî Hâşim'in birâderi Muttalib b. Abd-i Menâf ile akd-i muhālefe etmiş ve torunu Buhayne lâkabiyle ma'rûf olan Abde binti'l-Hāris b. el-Muttalib'i tezevvüc eylemişti. Râvî Abdu'llāh *radiya'llāhu anh* işte Mâlik ile bu Buhayne'nin semere-i izdivâcıdır. Bundan dolayı vâlideynine nisbet edilmiştir. Kendisi de vâlidesi de kadîmü'l-İslâmdırlar. Abdu'llāh *radiya'llāhu anh* ābid ve fâdıl bir zât olup siyâm-ı dehre mülâzemet ederdi. Vefâtı (56) senesindedir. Buhayne'nin –ismi tasrîh edilmeyen– vâlidesi de Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bîat edenlerdendir. Hayber ganâiminden her ikisine hisse verilmiştir. Bâzı ruvât-ı hadîs (Abdu'llāh b. Mâlik İbn-i Buhayne) diyecek yerde yanlışlıkla (Mâlik b. Buhayne) demişlerdir. Mâlik ise Buhayne'nin oğlu değil, zevcidir. Buhârî'nin ayrı ayrı dört senet ile sevkeylediği (386) ncı hadîs bu sehvi meydana vuracak sūrette sevkedilmiştir. Huffâz ve şurrâhın bu senet hakkında hayli sözleri vardır. Mâlik'in sohbeti beyne'l-huffâz muhtelefün-fîhdir. Buhayne Mâlik'in değil Abdu'llāh'ın vâlidesi olduğu için (İbn-i Buhayne)deki (ibn) lâfzını hemzesiz yazmak ve Mâlik lâfzını tenvinsiz okumak kāideten yanlıştır.

[1] İnsanın koltuk altı ma'lûm olduğu üzere beyaz olmaz. Fakat yirmi, otuz Sahābîden elfâz-ı muhtelife ile sucûd-i Nebevînin keyfiyyetini ta'rîf için rivâyet edilen hadîslerde koltuk diplerinin beyazlığından bahsediliyor. Hāfız Ebû Nuaym: "*Resûl-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in koltuk altlarının beyaz olması alâmât-ı nübüvvetlerinden biridir.*" der.

[2] Şu ta'rîf olunan hey'ete (tecnîh), (ictinâh), (tecennuh), (cahh) ve (techiye) denir. *Kāmûs* tercemesinde (tecnîh) kelimesi unutulmuş ise de (ictinâh) mufassalan, diğerleri de ona ma'tūfen ve muhtasaran ta'rîf edilmiştir. Āsım Efendi merhum şöyle diyor:

255. عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَاَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَالِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِى لَهُ ذِمَّةُ اللّٰهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ. فَلَا تُخْفِرُوا اللّٰهَ فِى ذِمَّتِهِ.

"...ve ictinâh fi's-sücût, musallî iki ellerinin ayalarına çöküp kollarını yere ferşeylemiyerek yerden yukarıca dirseklerini ref' edip ve batnının iki tarafına kıstırmıyarak koltuklarını koğuşca tutarak biaynihî kanat şeklinde tutmak ma'nâsınadır ki, bu vaz' üzere emr-i şer'î sādır olmuştur." İntihâ. Bu hadîsi Buhârî'den başka Müslim ile Leys, Tirmizî, Hākim, Ebû Dâvûd, Dârekutnî, Ahmed İbn-i Hanbel ve İbn-i Huzeyme'nin her biri müteaddit yollardan rivâyet etmişlerdir. Ümmü'l-mü'minîn Meymûne *radiya'l-lāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette: "«كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا سَجَدَ لَوْ شَاءَتْ بَهْمَةٌ اَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ» = *Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem secdeye vardığı vakit ufak bir kuzu, istese iki kolları arasından geçebilirdi.*"; rivâyetlerin birinde: "«خَوَّى بِيَدَيْهِ حَتَّى يُرَى وَضَحُ اِبْطَيْهِ مِنْ وَرَائِهِ» = *Bâzûlarının arasını o kadar açardı ki, koltuklarının beyazlığı arkadan görünürdü.*", bir diğerinde de: "«كُنَّا لَنَاْوِى لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يُجَافِى مِرْفَقَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ اِذَا سَجَدَ» = *Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem secde ettiğinde dirseklerini yanlarından o kadar uzak tutardı ki, çektikleri zahmetten dolayı yüreğimiz sızlardı.*" denilmiştir. Bu hey'et üzere sücûdun hikmeti tevâzua daha muvâfık, cebheyi yere daha sağlam yapıştırmağa bâis, tenbellik hālinden daha uzak olmasıdır. Kadın ile hunsâ ise öyle açılıp saçılmaz. A'zāsını biribirine yapıştırır ki, bu, setre daha ziyâde yakışır ve ihtiyâta daha ziyâde elverir bir haldir. Maahâzâ musallînin nasıl kolayına gelirse öyle secde etmesine de ruhsat verilmiştir. Nitekim İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, istiftâ eden zâta:

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

"*Her kim bizim* (şu) *kıldığımız namazı kılar, kıblemize karşı durur, kestiğimizi yerse; Allāh'ın, Resûlu'llāh'ın ahd ü emânını hak eden Müslüman işte odur.* (Artık) *Allāh'a* (ve Resûlüne) *karşı* (öyle olan bir kimsenin) *ahd ü emânına hiyânet etmeyiniz*[1]."

256. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ طَافَ بِالْبَيْتِ لِلْعُمْرَةِ وَلَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ اَيَأْتِي امْرَاَتَهُ؟ فَقَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا. وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ. وَطَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) mervîdir. İbn-i Ömer *radiya'l-lāhu anhümâ*'ya:

"*Eğer bir kimse umre niyyetiyle Beyt-i Şerîf'i tavâf eder de Safâ ile Merve beyninde dolaşmaz* (yâni sa'y etmez) *se* (ihramdan çıkıp) *karısına mukārenet edebilir mi?*" diye sorulmuş[2]. O da şöyle cevap vermiş:

" اُسْجُدْ كَيْفَ تَيَسَّرَ عَلَيْكَ = *Nasıl kolayına gelirse öyle secde et.*" buyurmuştur.

[1] İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın (24) rakamlı hadîsine mürâcaat. Buhârî bundan sonra işbu (255) nci ile sâbıkdaki (34) ncü hadîsleri cem' eden bir hadîsi de mükerreren rivâyet etmektedir. Burada sebeb-i îrâdı istikbâl-i kıblenin farziyyetini sünnet ile isbât etmektir.

[2] Soran, râvî Amr b. Dînâr ile arkadaşlarıdır.

"*Nebiyyi-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* (Umre için Mekke'yi teşrîfinde) *Beyt-i Muazzam'ı yedi kere tavâf buyurdu ve Makām*(-ı İbrâhîm)*ın arkasında iki rekʻat namaz kılıp Safâ ile Merve arasında saʻy etti idi. Resûlu'llāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem sizin için güzel bir nümûnedir*[1]."

257. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ دَعَا فِي نَوَاحِيهِ كُلِّهَا. وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ مِنْهُ. فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فِي قُبُلِ الْكَعْبَةِ. وَقَالَ هَاذِهِ الْقِبْلَةُ.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhî ve sellem*, Beyt(-i Muazzam'ın için)e girdiği zaman[2] bütün (cihât ve) nevâhîsinde duā buyurup çıkıncaya kadar namaz kılmadı[3]. Çıkınca Kâʻbe'nin önünde[4] iki rekʻat kıldı. Ve: "*Kıble işte budur.*" dedi.

---

[1] *Buhârî*'de bu hadîsin mâbaʻdi olmak üzere râvînin: "*Câbir b. Abdu'llāh radiyaʼllāhu anh'e de sorduk. Safâ ile Merve beyninde saʻy etmedikce kadına sakın tekarrup etmiyesin cevâbını verdi.*" dediği mezkûrdur.

[2] Demek ki beytin içine girmek câiz imiş. Maahâzâ hacceden kimsenin Beyt-i Şerîf'in içine girip –Resûlu'llāh *sallaʼllahu aleyhi ve sellem*'in sünnet-i seniyyelerine iktidâen– orada iki rekʻat namaz kılması ve dâhil-i Beyte naʻleyn ve mest ile girmemesi ve Hicr de Beytden maʻdûd olduğu için oraya da taʻzîmen yalın ayak girmesi müstehabdır.

[3] İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhümâ*'nın bu rivâyeti dâhil-i Kâʻbe'de namaz kılınmadığını müşʻirdir. Maiyyet-i aliyye-i Nebeviyyede Bilâl ile birlikte dâhil-i Kâʻbe olan Üsâme b. Zeyd (*radiyaʼllāhu anhüm*) den gelen rivâyet de nefy-i salâtı mutazammındır. Halbuki yine Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan

258. عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

rivâyetine nazaran müşârün-ileyh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Kâ'be'den çıkmasını müteākib Bilâl'i Beyt'in kapısında ayakta görmüş. Ve: "*Kâ'be içinde namaz kıldı mı?*" diye vâkı' olan suâline: "*Evet, kapıdan giren kimsenin sol tarafına düşen iki direk arasında iki rek'at kıldıktan sonra dışarıya çıkıp Kâ'be'nin karşısında* (yâni makām-ı İbrâhim'de) *iki rek'at kıldı.*" cevâbını almış. Kâ'be'ye duhûlün iki def'a vâki' olmuş olması da muhtemeldir. Dârekutnî'nin yine İbn-i Abbâs'dan rivâyetine nazaran "*Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, Beyt'in içine girip iki direğin arasında iki rek'at kıldı. Sonra çıkıp bâb-ı Kâ'be ile Hacerü'l-Esved arasında iki rek'at kılıp 'Kıble işte budur.*, *buyurdu. Sonra bir def'a daha Kâ'be'ye girip ayakta duā buyurduktan sonra namaz kılmadan çıktı.*" Bu rivâyetin kısm-ı ahîri ile metindeki rivâyeti arasında bir dereceye kadar muvâfakat vardır. Vak'a teaddüd etmiş ise rivâyetleri te'lifde müşkilât yoktur. Fakat vak'a bir ise Bilâl'in isbâten vâkı' olan rivâyeti ile amel edilmek lâzım gelir. Zîrâ isbât nefye mukaddemdir. Binâenaleyh tercîhi lâzım gelir. Üsâme gibi nefyedenlerin nefyine ise sebep şudur: Onlar Kâ'be'nin içine girip kapıyı örttüler. Ve duā ile meşgūl oldular. Bilâl ise Hazret-i Resûl *aleyhi's-selâm*'a yakın bir yerde bulunuyordu. Sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz namazı kılınca yakınında duran Bilâl gördü. Uzakta duran Üsâme görmedi. Bâhusūs kapı örtülüp ortalık loş olmuş, namaz da hafif kılınmış, Üsâme ise hep duā ile meşgūl olmuş idi. Üsâme, zannına binâen namaz kılınmadı diyebilir. İntihâ. Elhāsıl cevf-i Kâ'be'de namaz kılmanın cevâzı muhtelefün-fîh bir mes'eledir. Lâkin İbn-i Ömer'in Bilâl'den (*radiya'l-lāhu anhüm*) rivâyeti Kâ'be içinde farz olsun, nefl olsun salâtın câiz olmadığına kāil olan İbn-i Cerîr-i Taberî'ye karşı hüccettir. İmâm-ı Mâlik'e göre orada namaz kılınabilirse de ne farz kılınabilir, ne de vâcib olan iki rek'at tavâf namazı. Şâyet kılan olursa vakti içinde iāde eder. Ebû Hanîfe ile Şâfiî'ye göre farz da, nefil de kılmak câizdir. (294 ncü hadîse de müracâat.)

[4] Kâ'be'nin önünden maksat, makām-ı İbrâhîm'dir diyen olduğu gibi bâb-ı Kâ'be ile Hacer-i Esved'in arası diyen de, mîzab tarafı diyen de vardır. Fakat hâriçten Kâ'be'nin insana karşı gelen her cüz'ü Kıble'dir.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْراً أَوْ سَبْعَةَ
عَشَرَ شَهْراً. تَقَدَّمَ. وَبَيْنَهُمَا مُخَالَفَةٌ فِى اللَّفْظِ.

Tercemesi

Berâ' (b. Āzib) *radiya'llāhu anhümâ*, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Medîne'de) on altı, yâhud on yedi ay[1] Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldıklarını rivâyet eder ki, bu (hadîs) evvelce geçmişti[2]. (Rivâyetlerin) ikisi beyninde lâfzan tehâlüf vardır[3].

---

[1] On sekiz ve on üç ay rivâyetleri de vardır. Dokuz ve on ay diyenler de varsa da rivâyetleri şâz i'tibâr ediliyor. Hicret-i Nebeviyye birinci senenin Rebîülevvel'inde vâkı', tahvîl-i Kıble âyetinin de ikinci sene Recebi evâsıtında nâzil olduğu muhakkak olduğuna göre on altı ay rivâyeti hepsinden kuvvetlidir.

[2] (38) inci hadîse işâret edilmiştir.

[3] Her iki rivâyet beyninde metn-i *Buhârî*'de lâfzan ihtilâf çok ise de aralarında ma'nâya sârî bir ihtilâf yoktur. Ahmed İbn-i Hanbel'in İbn-i Abbâs'dan rivâyetinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin Mekke'de Beytü'l-Makdis ile Kâ'be'nin ikisini birden istikbâl buyurarak namaz kıldıkları zikrediliyor. Bundan şunu anlıyoruz ki Beytü'l-Makdis'e teveccüh ile daha Mekke'de iken emrolunmuş. Fakat kalb-i âlî-i Nebevî ilk ve son Kıblesi olan Kâ'be-i Muazzama'ya teveccüh arzusundan bir türlü ferâgat buyurmadığı için hem emir yerine gelmek, hem de pek sevdikleri Kâ'be'den, Beytu'llahtan hîn-i salâtta mehcûr olmamak maksadiyle –bâzı rivâyâtda vâkı' olduğu üzere– rükn-i Yemânî ile rükn-i Hicr arasını istikbâl buyururlarmış. Hicret üzerine her iki kıbleyi cem'a imkân kalmadığı için on altı ay yalnız Beytü'l-Makdis'e teveccüh buyurmuşlardır. Fakat –nass-ı Kur'ân ile ma'lûm olduğu üzere– bu müddet zarfında gönülleri hep Kâ'be'ye mütemâyil idi. Taberânî'nin İbn-i Cüreyc'den rivâyetine nazaran hicretten mukaddem ve iptidâ-yı emirde Kıble Kâ'be-i Muazzam'a iken bilâhare nesh olunarak üç sene kadar bir zaman Beytü'l-Makdis'e teveccüh buyurulmuştur. En son tahvîl-i Kıble hakkındaki vahiy bir İkindi, ya Öğlen

259 . عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ . فَإِذَا أَرَادَ الْفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ .

TERCEMESİ

Câbir (b. Abdu'llāh-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (nâfile) namazı (seferde) devesi üstünde -deve nereye isterse teveccüh etsin- kılar, bir farz (namaz)ı niyyet buyurduğunda ise inip Kıble'ye dönerdi[1].

---

namazında nâzil olmuştur. Lâkin Öğlen namazı rivâyeti daha kavî olmak vârid-i hâtırdır. Zîrâ (38 nci hadîse mürâcaat) muhbirin şahâdeti üzerine Beytü'l-Makdis cihetinden Kâ'be cihetine dönen cemâat-i Ensār İkindi namazı kılıyorlardı. Demek ki nesh daha evvel vâkı' olmuş. Kubâ ehli ise ertesi gün ancak Sabah namazında iken nesihden haberdâr olabilmişlerdir. Çünkü yerleri Medîne'ye uzakca idi.

[1] Dâbbe üzerinde yoldan kalmamak üzere nevâfili kılmanın cevâzı bu hadîs-i şerîfde sarihtir. İhram tekbîrini alırken Kıble'ye teveccüh ettikten sonra esnâ-yı salâtta inhirâf, namazı ifsâd etmez. Nitekim Câbir *radiya'llāhu anh*'in: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem beni bir işe yolladı idi. Döndüm, bir de baktım ki râhilesi üstünde sücûdda re's-i mübâreklerini rükû'dan biraz daha ziyâde indirerek meşrık tarafına dönmüş olduğu halde namaz kılıyor.*" rivâyeti olduğu gibi *Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesei*'de de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Resûlu'llâh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in merkep üstünde Hayber'e müteveccih olarak namaz kıldığını gördüm.*" rivâyeti vardır. Salât-ı mefrûzada ise istikbâl-i kıble'nin terkolunmaması vâcib olduğuna da bu hadîs delâlet eder. Bu husūsta icmâ-ı fukahâ vardır. Yalnız şiddet-i havf zamânında Kıble'den inhirâfa ruhsat verilmiştir. Râkibin, hattâ misâfir-i mâşînin ne gibi ahvalde namaz kılabileceği hakkında ulemânın pek hurda nizâ' ve ihtilâfları vardır ki, mahall-i tafsîli bu dar satırlar değildir.

260 . عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ اِبْرَاهِيمُ الرَّاوِى عَنْ عَلْقَمَةَ الرَّاوِى عَنِ ٱبْنِ مَسْعُودٍ لَا اَدْرِى زَادَ اَوْ نَقَصَ؟ فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ ٱللهِ أَحَدَثَ فِى الصَّلَاةِ شَيْءٌ؟ قَالَ وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا. فَثَنَى رِجْلَيْهِ. وَٱسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ. وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ. ثُمَّ سَلَّمَ. فَلَمَّا اَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَالَ اِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِى الصَّلَاةِ شَيْءٌ لَنَبَّأْتُكُمْ بِهِ. وَلَكِنْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ. اَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ. فَاِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِى. وَاِذَا شَكَّ اَحَدُكُمْ فِى صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ. ثُمَّ يُسَلِّمْ. ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ.

Tercemesi

Abdu'llāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bize) namaz kıl(dır)dı[1].

İbn-i Mes'ūd'dan rivâyet eden Alkame (b. Kays-i Nehaî)den rivâyeten (hemşîre-zâdesi) İbrâhîm (b. Yezîd-i Nehaî): "*Amma* (namazı) *artık mı, eksik mi kıldırdı bilemiyorum.*" ded(ikten sonra İbn-i Mes'ūd'un lâfzını rivâyete dönerek ded)i ki[2]:

---

[1] Bu namaz *Taberânî*'deki bir rivâyete nazaran İkindi namazı idi. Bu rivâyete göre dördüncü rek'attan beşinciye kalkmışlar ve ka'de-i ahîreyi ondan sonraya bırakmışlardır. Diğer rivâyetinde ise: "*Salât-ı zuhr idi. O da beş rek'at kılındı.*" deniliyor. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in yine *Buhârî*'deki diğer rivâyetinde salât-ı zuhr'u beş rek'at kıldırdıkları musarrahtır.

[2] Bu şek, İbrâhîm-i Nehaî'ye râci'dir. Hadîsde mevzū-i bahs olan secde-i sehve sebep artıklık mı, yoksa eksiklik mi idi? Bunu unutmuş olduğu anlaşılıyor. Şekki müş'ir ibâreden sonrası yine İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in sözüdür.

(Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) selâm verince biri ona:

"*Yâ Resûlâ'llāh, namaz hakkında yeniden* (vahiy, falan gibi) *bir şey mi geldi?*" diye sordu. (Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*):

"(Yok) *neden sordun?*" deyince:

"*Yâ Resûlâ'llāh, şöyle böyle kıl*(dır)*dın da ondan.*" dediler[1]. Bunun üzerine (*aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz hemen teşehhüd vaz'ını almak üzere) iki bacağını kıvırdı. Ve Kıble'ye karşı yönelip iki secde ettikten sonra selâm verdi. (Mübârek) yüzünü bize dönünce buyurdu ki: Namaz hakkında yeniden (vahiy, filân gibi) bir şey gelmiş olaydı (muhakkak)

[1] Bu hadîs-i şerîfe nazaran secde-i sehivden evvel imam ile me'mûm beyninde teātī-i kelâm edilmiştir. Bu sözler nefs-i salât hakkında ve namazı ıslāh için olduğuna binâen namazda imam ile me'mûmun hangisi ne gibi husūsātta sehven veya amden ne gibi kelâm ile ne miktarda mütekellim olabilecekleri hakkında beyne'l-fukahâ uzun uzadıya ictihad ve ihtilâf kapısı açılmıştır. Bu kıssayı namazda kelâm tahrim olunmazdan evvelki bir zamanda vâkı' olmuş göstermek isteyenler de varsa da bu tevcihleri pek zaīftir. Zîrâ İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in diğer rivâyetinde bunun salât-ı zuhrda vâkı' olduğu tebeyyün ediyor. Salât-ı zuhrun farziyyeti de Mi'rac'dan sonradır. Namazda kelâmın tahrim buyurulduğu ise kaziyye-i Mi'ractan çok evveldir. Habeşistan'a hicret eden yine Abdu'llāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh* bir aralık Mekke'ye avdetinde Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e namaz kılarken mülâkī olmuş ve bermu'tâd selâm vermişti. Redd-i selâm buyurmamış oldukları için İbn-i Mes'ūd Hazretleri işi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in her nedense kendisine karşı hâtır-mânde olduklarına hamlederek pek ziyâde sıkılmış idi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz ancak namaz bittikten sonra redd-i selâm buyurup namazda iken lâkırdı etmenin tahrîm edildiğini kendisine haber vermişlerdi.

size (evvelce) haber verirdim[1]. Lâkin ben de (nıhâyet) sizin gibi beşerim. Siz unuttuğunuz gibi (ben de) unuturum[2]. (Bir şeyi) unuttuğum zaman (tesbîh ve sâire ile) bana hatırlatınız. İçinizden biri namazda şekkedecek olursa savâbı taharrî edip[3] (savaptır diye verdiği karâra binâen) namazını

---

[1] "يَا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ اِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ* = *Ey Resûl-i Kerîm, sana Rabbinden her ne vahiy ve inzâl olunursa tebliğ ediver. Eğer böyle yapmazsan sana tahmîl ettiği vazîfe-i risâleti tamam yapmamış olursun.*" âyet-i kerîmesine inkıyâdın ednâ vesîle ile zâhir ve bütün ümmetce ma'lûm olan hükmü bu vesîle ile de haber verilmiş oluyor. Hiçbir Nebîde ketm-i risâlet, tebliğde tekâsül olamaz.

[2] Enbiyâ *salâvâtu'llāhi ve selâmühu aleyhim ecmaîn* hazarâtına nisyân ve sehiv ârız olması câiz midir? Bir kere akvâl ve ef'āl-i belâğiyede yâni min tarafi'llah ahkâm-ı i'tikādiyye ve ameliyye teblîğine müteallik akvâl ve ef'älde haklarında vukū-ı sehvin muhāliyyetine bütün ulemâ-yı İslâm ittifâk etmişlerdir. Çünkü ahkâm tebliğinde bir kerecik sehiv ve nisyan vukūu diğer teblîgattan emni ref' etmeğe kâfidir. Olmuş ve olacak şeylere dâir gerek vahyen, gerek kendiliklerinden verdikleri haberlerde de ne amden, ne sehven; ne sıhhat, ne maraz hālinde; ne rızā, ne gazab vaktinde hulfetmeleri mümkün değildir. Teblîğa taallûk etmeyen ef'āl hakkında ise akvâl-i ulemâ mütehâliftir. Āmme-i ulemâ bunun derhal vahyen veya tarîk-ı uhrâ ile kendilerine ma'lûm olması şartiyle imkân vukūuna kāildirler. Nitekim Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'den birkaç def'a vâkı' olan sehiv ve nisyân "(اِنَّمَا اَنْسٰى), yâhud (اُنَسّٰى لِاَسُنَّ) = *Benim unutmaklığım* (yâhud unutturmaklığım) *ancak şerîat ve kāide takrîri için vakı' olur.*" mantūk-ı münîfince efrâd-ı ümmete tabii olarak nisyân ve sehiv ârız olduğunda ne yapmaları lâzım geleceğini –daha müessir olmak için– fi'len ta'lîm etmek hikmetine müstenittir. Ezcümle bu hadîsin âhirinde namazda sehvin hükmü ne olduğu fi'len ta'rîf buyurulmuştur.

[3] Savâba ahrâ olanı ihtiyâr etsin demektir. Müslim'in rivâ-

---

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 67.*

tamamlasın. Sonra selâm verip ondan sonra da iki kere secde etsin[1].

---

yetinde : "فَلْيَتَحَرَّ أَقْرَبَ ذٰلِكَ اِلَى الصَّوَابِ = *Zihnindeki ihtimallerin hangisi savâba daha yakın olduğunu taharrî etsin.*" denilmiştir ki, buna İmâm-ı Şâfiî: "*Müteyakkan olan ednâyı ihtiyâr etsin.*"; Ebû Hanîfe ise: "*Zann-ı gālibe göre hangi taraf tereccuh ederse onu ihtiyâr etsin.*" ma'nâsını vermişlerdir. Bir kimse acaba dördüncü rek'atta mıyım? yoksa üçüncüde miyim? diye şekketse Ebû Hanîfe'ye göre zann-ı gālib hangisi ise ona binâ-yı salât eder. Ve dört olmak ihtimâli musallîce galebe ederse kendisini dördüncüde i'tibâr edip ona göre namazını tamamlar. Şâfiî'ye göre ise herhalde kendisini üçüncüde i'tibâr eder. Zîrâ her iki ihtimâle göre üç rek'at kıldığı müteyakkandır. ve namazını ona göre itmâm eder. Her iki mezhebe göre de secde-i sehiv ile namazın bu noksanı cebrolunur. *Müslim*'de Ebû Saîd-i Hudrî'den mervî olan: "«اِذَا شَكَّ اَحَدُكُمْ فِى صَلَاتِهِ فَلَا يَدْرِى كَمْ صَلَّى. ثَلَاثًا اَمْ اَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى الْيَقِينِ» = *Biriniz namazında şekkedip de üç mü, yoksa dört mü kıldı bilemezse şekki atıp yakîn üzerine namazı binâ etsin.*" hadîsi Şâfiiyye'ye hak verir gibi görünüyor.

[1] Namazda vâkı' sehivden dolayı yalnız iki kere secde etmek lâzım geleceği bilûmum fukahânın kavlidir. Evzâî ile İbn-i Ebî Leylâ'dan rivâyet edilen mezheplerine göre her sehiv için iki secde lâzımdır. Bu bâbda bir hadîs-i zaîf de menkûl olduğunu Nevevî söylüyor.

Bir de bu kıssada secde-i sehiv selâmdan sonra vâkı' olmuş olduğundan secde-i sehvi selâma takdîm eden Şafiî'ye karşı bu hadîs hüccet olarak ikāme ediliyor. Ebû Hanîfe'ye göre ise sücûd, selâmdan sonradır. Ahmed İbn-i Hanbel'den bu bâbda üç rivâyet vardır: Birincisi her sücûd, kable's-selâmdır. Yalnız iki yer müstesnâ: Eksik kılıp da selâm vermiş bulunursa, imam taharrî edip zann-ı gālib üzere binâ-yı salât ederse selâmdan sonra secde eder. İkincisi her secde-i sehiv selâmdan evveldir. Üçüncüsü eksiklikten dolayı ise kable's-selâm, ziyâdeden dolayı ise ba'de's-selâm secde

261. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ وَافَقْتُ رَبِّى فِى ثَلَاثٍ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوِ اتَّخَذْنَا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى. فَنَزَلَتْ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى. وَآيَةُ الْحِجَابِ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ اَمَرْتَ نِسَاءَكَ اَنْ يَحْتَجِبْنَ. فَاِنَّهُ يُكَلِّمُهُنَّ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ. فَنَزَلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ . وَاجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى الْغَيْرَةِ عَلَيْهِ. فَقُلْتُ لَهُنَّ عَسَى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبَدِّلَهُ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ. فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ.

TERCEMESİ

(Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh* tarîkıyle) Ömer (b. el-Hattāb) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Ben) üç şeyde Rabbime muvâfakat ettim[1]:

"*Yâ Resûlâ'llāh, Makām-ı İbrâhîm'i musallā* (yâni namazgâh)[2] *ittihâz etsek.*" dedim. «وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى[3]»

---

eder. İmâm-ı Mâlik'in mezhebi budur. Ashāb-ı Ebî Hanîfe ise mutlakā ba'de's-selâm secde ederler. (299 ncu hadîse de mürâcaat).

[1] Cenâb-ı Fârûk-ı A'zam'ın sözleri âyetlerin nüzûlünden mukaddem olduğu halde "*Rabbim bana muvâfakat etti.*" demeyip de "*Ben Rabbime muvâfakat ettim.*" demesi edeb maa'llāhtır. Ve fıkıh ve ilminin açık bir nişânesidir. "*Benim re'yim, zuhurları vakt-i muayyenlerine kadar teehhür eden hükm-i ezeli-i Rabbâniye muvâfık düştü.*" demek istemiştir.

[2] Musallā ittihâzından murâd ba'de't-tavâf orada iki rek'at namaz kılmaktır ki, bu namaz, bir içtihâda göre vâcib ise de diğerlerince müstahabtır. Makām-ı İbrâhîm, esahh-ı akvâle göre elyevm bu nâm ile tesmiye edilen mahall-i mübârektir ki halîl-i celîl-i Rahmân *aleyhi's-salâtü ve's-selâm fî külli ân* Hazretlerinin eser-i kadem-i şerîflerini hâvî olan taş oradadır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de bize haber verildiğine göre, nâsı Hacca da'vet buyurması da o hacerin üstünde vâkı'

âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bir de âyet-i hicâb: "*Yâ Resûlâ'l-lāh, emretsen de ezvâc-ı tāhirâtın hicâb içine girseler. Çünkü berr ve fâcir onlarla konuşabiliyor.*" dedim [4]. Derken âyet-i hicâb nâzil

olmuştur. Musallādan münfehim olan salât da erkân ve ef'āl-i ma'-lûme ile edâ olunan salât-ı şer'iyyedir. İbn-i Abbâs'a, Mücâhid'e, Atā'ya göre bütün harem Makām-ı İbrâhîm'dir. İbn-i Abbâs'dan diğer rivâyete göre bütün mevâkıf-ı hac, makām-ı İbrâhîm'dir. Son iki tevcîhe göre haremin ve mevâkıf-ı haccın musallā olması duāya ve takarrub ilâ'llāh'a mahal olması demektir.

[3] Meâl-i şerîfi: "*Makām-ı İbrâhîm'i musallā ittihâz ediniz.*" [*Sûre: 2 (Bakare), âyet: 125*] İntihâ. Vallāhu a'lem.

[4] Âyet-i hicâbın nüzûlünden evvel *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri kadınların adem-i ihticâbı husūsunda Arabın ādet-i câriyesine ilişmiyorlardı. Maahâzâ onların dâhil-i perde olmaları daha hayırlı olacağı da ma'lûm-ı Nebevîleri idi. Fakat kendiliklerinden teşri'den ise vahye muntazır olmayı tercih buyuruyorlardı. Hattâ –Kurtubî'nin beyânına göre– Hazret-i Fârûk bu re'y-i savâbı arzettiği vakit muvâfakat-ı Risâlet-Penâhî hāsıl olmamıştı. Âyet-i hicâb, bir kavle göre beşinci, diğerine göre üçüncü, üçüncü kavle göre de dördüncü senede nâzil olmuştur. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Ümmü'l-mü'minîn Zeyneb bint-i Cahş *radiya'llāhu anhâ* Hazretlerini tezevvüc buyurduklarında bir velîme tertîb eylemiş olduklarından Hâne-i Saādette yenmiş içilmiş, bir cemâat de girâncânlık edip orada meks ve sohbeti uzatmış. Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri hep yüzü duvara doğru, onların dedikodularından bî-huzūr olurlarmış. Adamcağızlar çıkmayınca Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, belki anlarlar diye dışarıya çıkmışlar. Avdetlerinde hâlâ oturup konuşuyorlarmış. Âyetin sebeb-i nüzûlü de bu olmuş.

Âyet-i hicâb bütün mü'minâta şâmil ise de Ümmehât-ı mü'minînin diğer nisvân-ı müslimâttan farkları veçhile keflerinin de setri onlar hakkında bilâ-hılâf farz-ı ayın olmasındadır. Ezvâc-ı tāhirât için âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra artık vech ve keffeyn şöyle dursun, hânelerinden çıktıklarında, şahıslarını bile göstermek câiz değildi. Nitekim Hafsa *radiya'llāhu anhâ* peder-i muhteremlerinin yevm-i vefâtında şahsı setrolunarak ve her cihetten perde-pûş olarak hâne-i pedere îsāl edilmişti.

oluverdi. (Kezâ) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ezvâc-ı mutahheresi (bir def'a) kendisine karşı kıskançlık (göstermek) üzere ittifâk ettilerdi. Onlara: «عَسَى رَبُّهُ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ يُبْدِلَهُ اَزْوَاجاً خَيْراً مِنْكُنَّ»* dedim. (Derken) bu âyet nâzil oldu[1].

---

[1] Bu kıssanın aslını *Buhâri* şârihi Aynî'den olduğu gibi nakledelim:

Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz hergün Sabah namazını kıldırdıktan sonra Ümmehât-ı mü'minîni birer birer hücrelerine girip yoklamak âdet-i seniyyeleri idi. Hafsa bint-i Ömer *radiya'llāhu anhâ*'ya bir tulum bal hediye edilmiş. O da her sabah Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* selâm vererek nezdine girdiklerinde, kendilerini biraz alıkoyup, bal şerbeti içirirmiş. Âişe *radiya'l-lāhu anhâ* ise –gayret-i niseviyye hasebiyle– bu kadarcık olsun orada tevakkuflarını hoş görmediğinden Hadıra ismindeki câriye-i Habeşiyyesine: "*Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Hafsa'nın nezdine girdiği vakit sen de git. Bak ne yapıyor? Bana haber ver.*" diye tenbîh etmiş. Hadıra gördüğünü, bal kıssasını anlatmış. Ümmü'l-mü'minîn Âişe bundan dolayı gayrete gelip diğer Ümmehât-ı mü'minîne: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* nezdinize teşrif buyurduklarında "*Yâ Resûlâ'llāh, senden mağâfir kokusu geliyor deyiniz.*" diye haber gönderdi. –Mağâfir, Urfut denilen Arabistan meşelerinin bal gibi tatlı, lâkin nâhoş râyihalı bir samğıdır. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ise gâh ü nâ-gâh Meleğe mülâkî oldukları için üzerlerinde fenâ bir koku bulunmak pek ziyâde güçlerine giderdi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Sevde bint-i Zem'a'nın hücresine girdiler. Sevde der ki: Ben o sözü pek de söylemek istemiyordum, amma sonradan Âişe'den korktum da söyledim. Dedim ki: Yâ Resûlâ'llāh, senden duyduğum şu koku nedir? Yoksa mağâfir mi yedin? Buyurdular ki: Hayır, lâkin Hafsa bana bal içirdi. Sonra Ümmehât-ı mü'minînin nezdine birer birer uğradılar. Her birinden de o sözü duydular. En nihâyet Âişe'nin nezdine gidince müşârün-ileyhâ –işe daha ziyâde ehemmiyet vermiş olmak için– burnunu tıkadı. "*Ne oluyorsun?*" buyurulunca: "*Yâ Resûlâ'llāh, senden mağâfir*

---

* *Sûre: 66 (Tahrîm), âyet: 5.*

262. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

kokusu duyuyorum. Yoksa yedin mi?" dedi. "*Hayır, Hafsa bana bal şerbeti içirdi.*" buyurulunca da: "*Demek, o balın arıları Urfut otlamış.*" dedi. Bunun üzerine Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* da: "*Vallāhi bir daha ağzıma koymam.*" diye kasem buyurup bal şerbetini nefs-i mübâreklerine tahrim buyurdular. Bunun üzerine «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاةَ أَزْوَاجِكَ» ile başlayan Sûre-i Tahrîm nâzil oldu. Meâl-i şerîfi: "*Ey Nebiyy-i Kerîm, ezvâcının rızāsını bulmak için Allāh'ın sana helâl ettiğini niçin tahrîm edersin?*" dir. Allāhu Teâlâ helâl etmişken tahrim buyurdukları baldır. Ömer *radiya'llāhu anh* vak'adan haberdâr olunca Ümmehât-ı mü'minînin yanlarına girip –ki bu, âyet-i hicâbın nüzûlünden evvel olsa gerektir– kendilerine va'z etti. Peygamber *aleyhi's-selâm*'a karşı âsâr-ı gayret izhârında ittifâk etmekten, hâtır-şikenlikten nehiy ve tahzîr eyledi. Söylediği sözler meyânında «عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ» yâni: Ne bilirsiniz? Eğer sizi tatlik edecek olursa Rabbi belki size bedel ona sizden daha hayırlı ezvâc verir demişti ki âyet-i kerîmede de bu elfâz vardır. Ömer'in re'yine muvâfakat ettiği bir kaziyye de bu idi. (Bu kıssa ile münâsebeti de rivâyet edilen (78) nci hadîse mürâcaat.)

Ömer *radiya'llāhu anh*'in muvâfakātı bunlara münhasır değildir. Bu hadîsde yalnız üçünü zikr ile iktisār etmesi ihtimal ki hîn-i ihbârında kendisine en ehemmiyetli görünenler bunlar olduğu içindir. Tirmizî'nin "*Sahîhtir.*" kaydiyle rivâyetine nazaran İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*: "*Hiçbir mes'ele tehaddüs etmemiştir ki nâs bir türlü, Ömer de bir türlü re'yde bulunmuş olsunlar da Kur'ân, Ömer'in dediğine uygun olarak nâzil olmuş olmasın.*" demiştir. Bu da kesret-i muvâfakāta delâlet eder. Hāfız İbn-i Hacer, nakil i'tibâriyle bu muvâfakātın on beşine vâkıf olduk diyor. Süyûtî (*Târihü'l-hulefâ*) sında bunları yirmi bire çıkarıyor. Bu hadîsde mezkûr olan 1- Makām-ı İbrâhîm, 2- Hicâb, 3- Ezvâc-ı tāhirât kıssaları hakkındaki muvâfakātından mâadâsından bâzılarını zikredelim:

4- *Sahîh-i Müslim*'de Hicâb ile Makām-ı İbrâhîm'den başka

رَأَى نُخَامَةً فِي الْقِبْلَةِ. فَشَقَّ ذَالِكَ عَلَيْهِ حَتَّى رِئِيَ* فِي وَجْهِهِ.

Bedir esirleri hakkındaki muvâfakatından bahsediliyor, Vak'a-i Bedir'den sonra –içlerinde amm-i Nebî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib ile İbn-i amm-i Nebî Akīl b. Ebî Tālib (*radiya'llāhu anhüm*) de dâhil olan– yetmiş kadar esir ele geçmişti. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunlara ne türlü muâmele edelim? tarzında Ashāb-ı Kirâmı ile müşâvere buyurdular. Hazret-i Sıddīk: "*Yâ Resûlâ'llāh, bunlar senin kavmindir, ehlindir. Günlerin birinde Cenâb-ı Hak belki bunlara hidâyet verir. Canlarına kıyma da kendilerinden Ashābını küffâra karşı kuvvetlendirecek bir fidye alıver.*" re'yinde bulundu. Hazreti Ömer: "*Bunlar seni tekzîb ettiler. Vatanından cüdâ ettiler. Boyunlarını vur. Çünkü eimme-i küfürdürler. Cenâb-ı Hak seni onların vereceği fidyeden müstağnî kılmıştır. Akīl'i birâderi Alî'ye, Abbâsı birâderi Hamze'ye, akrabâmdan fülânı bana ver de boyunlarını vuralım.*" dedi. Sa'd b. Muāz da onun re'yine tâbi' oldu. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve se'llem* Ashābına: "*İsterseniz bunları katlediniz, isterseniz ileride her birine mukābil birer şehid vermek üzere kendilerinden fidye alınız.*" buyurdular. Sahâbe-i Kirâm şahâdeti de ni'ımet sayarak o gün için fidyeyi tercîh ettiler. Nitekim ertesi sene Uhud muhârebeşinde şühedânın adedi yetmişe bâliğ olup şart-ı Nebevîyi Cenâb-ı Hak yerine getirmişti. Mes'elenin bu sūretle halli üzerine: "«لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ»** = *Ehl-i Bedir'in azâb olunmayacağına, ganâimin bu ümmete helâl olacağına hükm-i sâbık-ı İlâhî olmayaydı şu aldığınız fidyeden dolayı pek büyük bir azâb ile muazzep olacaktınız.*" âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Habîb-i Hüdâ *aleyhi efdali't-Tehāyâ* Ebû Bekr ile berâber ağlaştılar. Ve: "*Eğer bu azâb nâzil olaydı Ömer ile Sa'd'dan başkası kurtulmıyacaktı.*" buyurdular.

5- Yine sıhâhta mezkûr olduğu üzere reîsü'l-münâfikīn Abdu'llāh b. Übeyyü'bnü Selül vefât ettiği vakit Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* fudalā-yı Sahābeden olan oğlu Abdu'llāh'ı taltīf ve hasbe'l-beşeriyye hâtır-ı meksûrunu cebr için bizzat namazını kıldırmaya niyyet ve o namaza Ashābı da da'vet buyurmuşlardı.

---

* «حَتَّى رُؤِيَ» rivâyeti de vardır ki, her ikisi bir mânâyadır.

** *Sûre: 8 (Enfâl), âyet: 68.*

فَقَامَ فَحَكَّهُ بِيَدِهِ. فَقَالَ اِنَّ اَحَدَكُمْ اِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ فَاِنَّهُ

Ömer *radiya'llāhu anh: "Yâ Resûlâ'llāh, falan gün şöyle böyle diyen adüvvu'llāh* (İbn-i Übeyy)*in mi namazını kılacaksın?"* dedi idi. Çok geçmeden: «وَلَا تُصَلِّ عَلَى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ» = *O münâfıklardan hiçbirinin ebeden namazını kılma. Hiçbirinin de kabri başında durma."* [*Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 84*] âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

6- Ömer *radiya'llāhu anh* hamrin bu ümmete harâm olmasını pek arzu eder, arzusunu da izhardan geri durmazmış. Şürb ü hamr hakkında Sûre-i Bakare ile Sûre-i Nisâ' ve Sûre-i Mâide'deki âyetler tedrîcen nâzil oldu. Tafsilleri inşâ-Allāh ileride gelecektir.

7- «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ» âyet-i kerîmesi (ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ) ya kadar nâzil olmuş. Hazret-i Ömer bunu işidince kudret-i bâliga-i İlâhiyyeye karşı hayrân olup (فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) demiş. Meğer âyetin sonu da böyle imiş. [*Sûre: 23 (Mü'minûn), âyet: 12 - 14*]

8- Berâet sâhası şahâdet-i İlâhiyye ile musaddak olan Āişe-i Sıddīka *radiya'llāhu anhâ*'ya ifk vâkı' olup hakkındaki dedikodular taraf-ı Hak'tan henüz tekzîb edilmemiş olduğu bir zamanda Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri o gibi yakışıksız sözlerden dolayı Sahābe-i Kirâm ile müşâvere ve müdâvele-i efkâr buyururlarken Hazret-i Ömer: *"Yâ Resûlâ'llāh, Āişe'yi sana tezvîc eden kimdir?"* diye sordu. *"Allāhu Teālâ"* cevâbını alınca: *"Onu sana verirken Rabbin Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin seni aldatmış olmasını hiç hatıra getirir misin?* «سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ»* dedi ve Hazret-i Sıddīka'yı tebriye eden âyât-ı kerîme içinde bu kelimât da nüzûl etti.

9- İki kimse Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in huzūrunda mürâfaada bulundular. Mahkûm olan taraf verilen hükme kāni' olmayıp: *"Yâ Resûlâ'llāh bizi Ömer b. el-Hattāb'a havâle et."* dedi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de

* *Sûre: 24 (Nûr), âyet: 16.*

يُنَاجِي رَبَّهُ. وَ اِنَّ رَبَّهُ* بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ. فَلَا يَبْزُقَنَّ اَحَدُكُمْ

"*Peki.*" buyurdu. Her ikisi birlikte Ömer'in hânesi kapısında durup kendisini çağırdılar. Da'vâyı kazanan zât Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kendi lehine hükmettiğini ve hasmının: Bizi Ömer'e havâle et, demesi üzerine nezdine gönderilmiş olduklarını nakletti. Ömer mahkûmun aleyhe: "*Öyle mi?*" diye sordu. "*Evet.*" cevâbını alınca: "*Ben gelinceye kadar yerinizde durun.*" diyerek içeriye girdi, kılıcını boynuna takıp geldi ve: "*Bizi Ömer'e havâle et.*" diyen adama: "*Resûlu'llāh'ın hükmüne râzı olmayanın alacağı hüküm budur.*" diyerek kılıcını havâle ve katletti. Öteki hemen nezd-i Risâlet-Penâhî'ye kaçıp: "*Yâ Resûlâ'llāh, Ömer vallāhi hasmımı öldürdü.*" dedi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "*Ömer'in bir mü'mini katledeceğini zannetmezdim.*" buyurdu. Lâkin hemen Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri: «فَلَا وَ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَ يُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا»[1] = *Hayır, öyle değil. Rabbine kasem olsun ki, onlar kendi aralarında hādis olan ihtilâflarda seni hakem edip hükmüne râzı olmadıkca, sonra da senin verdiğin hükümden dolayı gönüllerini haracdan, adem-i rızādan hālî bulmadıkça, sana temâmiyle teslîm-i nefs etmedikce îmân etmiş olmazlar.*" âyet-i kerîmesini inzâl buyurup maktûlün demini heder ve Ömer'i onun deminden berî kıldı.

10- Yahûdînin biri Ömer *radiya'llāhu anh*'e tesādüf edip: "*Sizinkine vahiy getiren Cibrîl yok mu? İşte o bizim düşmanımızdır.*" demiş. Ömer de: «مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جِبْرِيلَ وَ مِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ»[2] = *Her kim Allāh'a, meleklerine, resûllerine, bâhusūs Cibrîl ile Mikâl'e (aleyhime's-selâm) düşman ise şüphesiz Allāh da o türlü kâfirlere düşmandır.*" demiş. Âyet-i kerîme de kelâm-ı Ömer'in mantūkunca nâzil olmuş.

---

* Diğer rivâyette terdîd ile «اَوْ اِنَّ رَبَّهُ».

[1] *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 65.* [2] *Sûre: 2 (Bakara), âyet: 98.*

قِبَلَ قِبْلَتِهِ. وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ اَوْ تَحْتَ قَدَمِهِ[1]. ثُمَّ اَخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ فَبَصَقَ فِيهِ. ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ. فَقَالَ اَوْ يَفْعَلُ هَاكَذَا.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün) kıble (duvarın)da tükürük buldu[2]. Bu, kendisine o kadar girân geldi ki, üzüldüğü dîdâr-ı mübârekinden besbelli oldu[3]. Kalktı ve mübârek eliyle hakketti. Sonra buyurdu ki: Her biriniz namazına durduğu vakit şüphesiz Rabbi ile münâcât eder. Rabbi kendisiyle kıblesi arasındadır.

11- Hazretin en hoş muvâfakātından biri de şudur: Birgün Kâ'bü'l-Ahbâr:" وَيْلٌ لِمَلِكِ الْاَرْضِ مِنْ مَلِكِ السَّمَاءِ = *Arz melikinin semâ meliki elinden hāli yamandır.*" demiş. Hazret-i Fârûk-ı A'zam derhal:" اِلَّا مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ = *Meğer ki nefsi ile hesaplaşmış ola.*" kaydını ilâve buyurmuş. Kâ'bü'l-Ahbâr: "*Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allāh'a kasem ederim ki, Tevratta da böyledir. Sen ona tâbi' olmuş oldun.*" demiş ve Hazret-i Ömer hemen secde-i şükrâna kapanmış.

[1] « تَحْتَ قَدَمَيْهِ » rivâyeti de vardır.

[2] Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine nazaran bu, namazda iken vâkı' olmuştur. Orada şöyle deniliyor. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cemâatin önünde namaz kıldırmakla meşgûl iken mescidin kıblesi cihetinde (yâni mihrapta) bir nuhâme buldu. (Namaz içinde iken) onu kazıdı. Namazdan çıktığı vakitte buyurdu ki: Her hanginiz namazda iken Allāhu Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri yüzünün geldiği tarafındadır. Hiçbiriniz namazda iken önüne doğru tükürmesin. İntihâ.

[3] Neseî'nin rivâyetinde " فَغَضِبَ حَتَّى اَحْمَرَّ وَجْهُهُ =*O kadar gazab buyurdu ki mehāsin-i mübârekesi kıpkırmızı oldu.*" denilmiştir.

O halde hiçbiriniz kıblesine karşı tükürmesin[1]. Muztar kaldığında ya sol tarafına, ya (sol) ayağının altına tükürsün[2]. Sonra ridâ-yı şerîfinin kenarından tutup ve içine tükürüp dürerek: "*Yâhud işte böyle yapsın.*" buyurdu[3].

---

[1] Tükrük, İbrâhîm-i Nehaî'den başkasına göre hep tāhir ise de mescide, bāhusūs kıble cihetine tükürmek makām ve cihete karşı muhill-i edep ve hürmet olduğu için menhîdir. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da rivâyet edildiğine göre biri –ki diğerlerin rivâyetinden Ensārdan bir zât olduğu anlaşılıyor– bir kavme imâmet etmiş. Adamcağız namazda iken kıbleye doğru tükürmüş. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de görmüşler ve namazları hitam bulduktan sonra: "*Bu adam size imâm olmasın.*" buyurmuşlar. O zât, bir daha mihrâba geçmek istediğinde kendisini men' ve Resûlu'llāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in böyle buyurduklarını ihbâr etmişler. O da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den istifsâr-ı keyfiyet ettiğinde: "*Evet, sen Allāh'a ve Resûlüne ezâ ettin.*" buyurmuşlar. Diğer bir rivâyette de bu adamın zevcesi, zevcinin taraf-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den sebeb-i azlini öğrenince hemen halûk (ki Arabın zağferândan tertip ettiği bir tîbtir) alıp mihrâba sürmüş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz o mescide tekrar uğradıklarında: "*Bunu kim yaptı?*" diye sormuşlar. "*İmamın karısı.*" denmiş. "*İmamın günâhını karısına bağışladım ve imâmetini iāde ettim.*" buyurmuşlar.

[2] Zîrâ sağ tarafta kâtib-i hasenât olan melek vardır. Nitekim Buhârî'nin diğer rivâyetinde « فَإِنَّ عَنْ يَمِينِهِ مَلَكًا » denilmiştir. İbn-i Ebî Şeybe sened-i sahîh ile bunu rivâyet ediyor. Sağ tarafa tükürmek hakkındaki nehyin namaza mahsūs olmadığına ve bu bâbda dâhil-i mescid ile hâric-i mescidin bir olduğuna Şeyh-i Nevevî cezmetmiştir. Nitekim İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* namazda değil iken bile sağ tarafa tükürmeyi mekruh görmüştür. Ömer b. Abdü'l-Azîz *radiya'llāhu anh*, oğlunu bundan sūret-i mutlakada nehyetmiştir. Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anh* de: "*Dâire-i İslâm'a girdim gireli sağ tarafıma tükürmüş değilim.*" diyor. İmâm-ı Mâlik ise namaz hâricinde bunda beis görmemiştir.

[3] Bi'l-fiil ta'lîmin, kavlen ta'riften akvâ olduğuna delildir. (478 inci hadîse de mürâcaat.)

263. عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ وَ اَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ النُّخَامَةِ . وَفِيهِ زِيَادَةٌ وَ لَا عَنْ يَمِينِهِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre ile Ebû Saīd(-i Hudrî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan da evvelki (262 nci) hadîs rivâyet ediliyor. Ancak bunda " وَ لَا عَنْ يَمِينِهِ = *Sağ tarafına da tükürmesin.*" ziyâdesi de vardır[1].

264. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبُزَاقُ فِي الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ . وَكَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا .

TERCEMESİ

Enes *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Mescide tükürmek bir günahtır. Keffâreti de onu gömmektir[2].

---

[1] Bu hadîsde civâr-ı mescidde tükrük müşâhede ve bir taş parçası ile hakk buyurulduğu zikrediliyor. Anlaşılan kuru ve el sürülmiyecek nesne imiş.

[2] *Müsned-i Ahmed*'de Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den : «مَنْ تَنَخَّمَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيُغَيِّبْ نُخَامَتَهُ اَنْ يُصِيبَ جِلْدَ مُؤْمِنٍ اَوْ ثَوْبَهُ فَتُؤْذِيَهُ = *İçinizden her kim mescide tükürü*(b balgam çıkaracak olu)*rsa tükrüğünü bir mü'minin tenine veya libâsına dokunup ezâ vermemek için* (defnedip) *yok etsin.*" hadîsi merfûan rivâyet edildiği gibi Ebû Dâvûd da Ebû Hüreyre'den: «مَنْ دَخَلَ هٰذَا الْمَسْجِدَ فَبَزَقَ فِيهِ اَوْ تَنَخَّمَ فَلْيَحْفِرْ فَلْيَدْفِنْهُ . فَاِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلْيَبْزُقْ فِي ثَوْبِهِ ثُمَّ لْيَخْرُجْ بِهِ» = *Bu mescide girip de*

265. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَلْ تَرَوْنَ قِبْلَتِى هٰاهُنَا؟ فَوَاللّٰهِ مَا يَخْفَى عَلَىَّ خُشُوعُكُمْ وَلَا رُكُوعُكُمْ. اِنِّى لَاَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِى.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir gün) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Siz, benim kıblem (yalnız) şurasıdır (ve namazda önümden başka bir yeri görmem) mi sanıyorsunuz? Allāh'a kasem ederim ki, sizin ne huşûunuz[1] bana gizli kalıyor, ne de rükûunuz. (Kasem ederim ki,) sizi arkamdan(da) görüyorum[2].

---

tükürecek yâhud balgam çıkaracak olan kimse yeri kazıp içine gömsün. Bunu yapamazsa libâsı içine tükürüp sonra dışarıya çıkarsın." hadîsini kezâ merfûan rivâyet etmektedir.

[1] Müslim'in rivâyetinde « بالسُّجُود » denilmiş ki sizin sücûddaki huşûunuz demek olur.

[2] Buhârî'nin hemen müteâkıben sevkettiği rivâyetten anlaşıldığına göre *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz namazdan sonra minbere çıkıp bunu buyurmuşlar ve cemâatin rükû' ve sücûdda ve erkân-ı salâtı edâdaki noksanlarını ihtār etmişlerdir. *Müslim*'deki rivâyette: "*Namazdan sonra bize dönüp –ki minber üstünde de vukûuna hiç mâni' yoktur– buyurdu ki: 'Eyyühe'n-nâs, ben sizin imamınızım. Rükû' ederken, secdeye varırken, namazdan çıkarken benden evvel davranmayınız. Ben sizi önümden de, ardımdan da görüyorum. Muhammed'in nefsi, yed-i kudretinde olan Allāh'a kasem ederim ki, benim gördüğümü siz de görmüş olsanız az güler, çok ağlarsınız.*, *buyurmuşlar.* "*Gördüğün nedir? Yâ Resûlâ'llāh.*" diye sormuşlar. "*Cennet ile Cehennem'i gördüm.*" buyurmuşlar.

Bir def'a da namaza dururken: "*Saflarınızı doğrultun, saflarınızı sıklaştırın. Ben sizi ardımdan da görüyorum.*" buyurmuşlardır. (409 ve 410 uncu hadîslere mürâcaat.)

Bu hadîslerden namazda safları sıklaştırmak, ayakları bir hizâya getirmek ve bütün ef'āl-i salâtda imama tâbi' olup ona sebketmemek

266. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي اُضْمِرَتْ مِنَ الْحَفْيَاءِ . وَاَمَدُهَا ثَنِيَّةُ الْوَدَاعِ . وَسَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ اِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ . وَاَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ كَانَ فِيمَنْ سَابَقَ .

TERCEMESİ

(Abdu'llâh) b. Ömer *radiya'llâhu ahnümâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*, yıprandırılmış (yâni idmana çekilmiş ve zayıflatılmış) atlar beyninde Hafyâ'dan (başlayıp tâ) Seniyyetü'l-Vedâ'da nihâyet bulmak üzere bir, (kezâlik) yıprandırılmamış atlar beyninde de Seniyye'den tâ Mescid-i Benî Zureyk'a kadar[1] (diğer bir) yarış tertip buyurdular. Abdu'llâh da yarış edenler meyânında idi[2].

267. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ . فَقَالَ انْثُرُوهُ فِي الْمَسْجِدِ . وَكَانَ

lüzûmunu istifâde ettiğimiz gibi önünden gördüğü kadar ardından da görmenin hasâis-ı celîle-i Muhammediyyeden (*salla'llâhu aleyhi ve sellem*) bir mu'cize-i bâhire olduğunu da öğreniyoruz.

[1] (Seniyyetü'l-Vedâ') Medîne-i Münevvere'nin yanı başında bir boğazdır ki, yolcular oraya kadar teşyî' olunduğu için o nâmı vermişlerdir. (Hafyâ') yâhud yâ'nın takdîmiyle (Hayfâ') beş altı, bir kavle göre yedi mil ötede bir yerdir. (Mescid-i Benî Züreyk) Hazrecîlerden Züreyk b. Âmir yurdundaki mescidin ismidir ki, siyâk-ı hadîsden daha yakın olduğu anlaşılıyor.

[2] (Abdu'llâh da yarış edenler meyânında idi) sözü, Abdu'llâh İbn-i Ömer'in -kendinden bahseden kimsenin bu abd-i âciz şöyle yaptı, böyle etti demesi kabîlinden- kendi sözü olmak ihtimâli olduğu gibi ara yerde râvîlerden birinin sözü olmak ihtimâli de vardır.

أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَخَرَجَ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَلْتَفِتْ اِلَيْهِ .
فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ جَاءَ فَجَلَسَ اِلَيْهِ . فَمَا كَانَ يَرَى اَحَدًا اِلَّا
اَعْطَاهُ . اِذْ جَاءَهُ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ
اَعْطِنِي . فَاِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلًا . فَقَالَ لَهُ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُذْ . فَحَثَا فِي ثَوْبِهِ . ثُمَّ ذَهَبَ
يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ . فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ اِلَيَّ .
قَالَ لَا . قَالَ فَارْفَعْهُ اَنْتَ عَلَيَّ . قَالَ لَا . فَنَثَرَ مِنْهُ . ثُمَّ ذَهَبَ
يُقِلُّهُ . فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ عَلَيَّ . قَالَ لَا .
قَالَ فَارْفَعْهُ اَنْتَ عَلَيَّ . قَالَ لَا . فَنَثَرَ مِنْهُ . ثُمَّ احْتَمَلَهُ
فَاَلْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ . ثُمَّ انْطَلَقَ . فَمَا زَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْنَا عَجَبًا مِنْ حِرْصِهِ .
فَمَا قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَثَمَّ مِنْهَا دِرْهَمٌ .

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e Bahreyn'den mal (harac) gönderildi idi[1]. "*Mescide*

[1] Mecûs-i Araptan olup Bahreyn meliki ve Sâsânîler tarafından mansûb o diyârın Hidîvi olan (Münzir b. Sâvâ)ya Alâ' b. el-Hadramî *radiya'llāhu anh* vedâatiyle nâme-i Nebevî irsal buyurulması üzerine Münzir ile berâber Bahreyn ahâlîsinden bir çokları îmân etmiş, etmeyenler mecûsiyyet, yâhud yahûdiyyet üzere kalmıştı. Dîn-i İslâm'ı kabûl etmemiş olanlarla harac vermek üzere müsāleha akdolunduktan sonra bütün Bahreyn üzerine taraf-ı âlî-i Nebevî'den müşârün-ileyh Alâ' b. el-Hadramî vâli nasb buyuruldu. Vakti gelince mâl-i harâcı alıp Medîne'ye getirmeğe Aşere-i Mübeşşereden

dök(üp yığ)*ın*." buyurdular. Bu mal Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gönderilen en kesretli mal olmuştu. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza çıktıklarında oraya dönüp bakmad(an geçd)iler. Namazı bitirdikten sonra gelip (malın başında) oturdular. Her kimi gördülerse (ondan bir mikdar) verdiler. (Böylece bezl-i atā ile meşgūl iken) Abbâs *radiya'llāhu anh*[1] huzūruna gelip: "*Yâ Resûlâ'llāh, bana da ver. Çünkü ben kendim için de, Akīl*[2] *için de fidye vermiştim.*" dedi[3].

Emînü'l-ümme Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh me'mûr oldu. Ebû Ubeyde Hazretleri birlikte yüzbin (dirhem, yâhud dînâr) getirmişti. Ahd-i Saîd-i Nebevîde ilk gelen mâl-i harac bu idi. Ve o güne kadar ele geçen emvâl-i zekât ve ganâimden hiçbiri o mikdâra bâliğ olmamıştı. İbn-i Sa'd'ın rivâyetine nazaran Alâ' b. el-Hadramî *radiya'llāhu anh*'in nâme-i Risâlet-Penâhîyi götürüp Bahreyn ahâlîsini dîne da'vet etmesi Huneyn ganâiminin Cirrâne'de taksîminden sonra vâkı' olmuştur. Bu hesâba göre sekizinci sene-i Hicriyye evâhirinde olmuş demektir.

[1] Habîb-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehāyâ* Efendimiz Hazretlerinin amm-i mükerremidir.

[2] Akīl b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh* İbn-i amm-i Nebî ve Alî *kerrema'llāhu veche* Efendimiz'in birâder-i mükerremidir.

[3] Abbâs *radiya'llāhu anh* bu sözü ile Bedir'de dûçâr olduğu ağır ziyânı hatıra getirmek istemiş. Sîre-i Nebeviyyeye âşinâ olanların ma'lûmu olduğu üzere Bedir'de ehl-i İslâm eline esir düşen rüesâ-yı Kureyş'in efdal ve eşrefleri Benû Hâşim'den Abbâs b. Abdü'l-Muttalib, birâder-zâdesi Akīl İbn-i Ebî Tālib b. Abdü'l-Muttalib, diğer birâder-zâdesi Nevfel b. el-Hāris b. Abdü'l-Muttalib ile dâmâd-ı Peygamberî Ebü'l-Âs b. er-Rebî' (*radiya'llāhu anhüm*)dür. Bu esirlere tarziye ediyoruz. Çünkü hepsi de bilâhare kimi Bedir'de esâret ve fidâyı müteâkip, kimi de yevm-i fetihde îmân edip silk-i Sahābeye dâhil olmuş Kureyş üserâsının efâdılı meyânında dâhildirler. Esirleri katilden vaz' geçildikten, bâzılarına menn yâni bilâ-bedel ıtlāk edildikten, içlerinde okur yazar olarak tesādüf eden bir ikisine evlâd-ı Ensār'a yazı ta'lîmi teklîf olunduktan sonra kalanların her birinden servetlerine göre fidye alındı. Abbâs

Resûlu'llāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* ona: "*Al!*" buyurdular. (Abbâs *radiya'llāhu anh*) avuç avuç sevbinin içine boşalttı. Sonra kaldırmaya davrandı. Amma kaldıramadı. "*Yâ Resû-lâ'llāh, birine emret de* (sırtıma atmak için) *kaldırsın.*" dedi. "*Olmaz!*" buyurdular. "*Öyle ise sen kaldır, üstüme at.*" dedi. Yine "*Olmaz!*" buyurdular. Bunun üzerine birazını döktükten

---

b. Abdü'l-Muttalib Hazretleri ticâret ve mürâbahacılıkla servet kazanmış ağniyâdan olduğu için kendisinden başka birâder-zâdeleri Akīl ile Nevfel'in ve halîfi olan Utbe b. Amr'ın da fidyelerini vermesi teklîf edildi. O ise yalnız kendisi için yüz, Akīl için seksen okıyye -ki beher okıyye kırkar dirhem olduğuna nazaran takrîben yedibin ikiyüz dirhem- altın vermekle iktifâ etti. Diğer ikisi kendi mallarından fidye verip kendilerini kurtardılar. Abbâs fidyeleri verdikten sonra Nebiyy-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "*Beni Kureyş'in fakīri dedirtecek hāle koydun. Ömrüm oldukça ötekine, berikine avuç açacak hāle getirdin.*" dedi. Resûl-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretleri cevâben: "*Ya Ümmü'l-Fadle -ki Abbâs'ın zevcesidir- tevdî' ettiğin mallar ne oldu? Buraya gelirken: Şâyet kazāya uğrarsam işte bunlari oğullarım Fadl, Abdu'llāh ve Kusem için sakla. Seni kendimden sonra zengin bırakıyorum.*" *diyerek gösterip gömdüğün altınlar ne oldu?*" buyurunca: "*Vallah, senin Resûlu'llāh olduğuna şehâdet ederim. Bunu benden, bir de Ümmü'l-Fadl'dan başka hiçbir kimse bilmiyor.*" dedi. Ve birâder-zâdesi olan Nebiyy-i zî-Şân *aleyhi's-salevâtü'r-rahmân* Efendimiz'e izhâr-ı îmân etti. Müşârün-ileyh vâkıā Bedir'de ehl-i İslâma karşı gelen sufûf-i müşrikîn içinde idi. Fakat ehl-i siyerin zann-ı gālibi, îmânını ketmetmiş kadîmü'l-İslâm zevattan olması cihetindedir. Hicretten evvel birçok husūsātda *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in mahrem-i râzı ve muīn ve nâsırı olduğu gibi Nübüvvet ve Risâlet-i celîlelerini kabâile tasdîk ettirmek için nefs-i mübâreklerini arz buyurdukları esnâlarda da hep berâber dolaşır, kabâili yeğenine yardıma teşvîk ederdi. Hattâ Ensārın Akabe'de bîat ettikleri gece oraya maiyyet-i celîle-i Nebeviyyede bulunmak şerefiyle müşerreftir. Halbuki birâderi Ebû Leheb büsbütün sekīm bir meslek tutup kabâile arz-ı nefs buyurduğu esnâda Nebbiyy-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in peşinden gölge gibi ayrılmaz,

sonra yine kaldırmaya davranıp: *"Yâ Resûlâ'llâh, birine emret de üzerime atsın."* dedi. *"Olmaz!"* buyurdular. Yine *"Bâri sen üstüme at."* dedi. Yine *"Olmaz!"* buyurdular. (Yine) birazını daha döktü. Sonra kaldırıp ve sırtına yüklenip gitti. Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem,* onun hırsına olan taaccüplerinden dolayı gözümüzden nihân oluncaya kadar hep arkasından bakıp durdular. Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem,* o maldan bir dirhem bâkî oldukca oradan kalkmadılar.

"Sözüne sakın i'tibâr etmeyiniz. Yeğenimin hâline herkesden ziyâde bizler muttaliiz. Yalancıdır, sihirbazdır, kavim ve kabîlesini birbirine düşürmüştür." gibi hezeyanları eksik etmez, içlerinde hakka kulak verecek kimse varsa bu gibi sözlerle tenfîr eder, gâhîce de zât-ı akdes-i Risâlet-Penâhî'yi taşa bile tutardı. İşte Hazret-i Abbâs'ın o müşkilâtlı devirlerde vâkı' olan muâvenetlerinden kadîmü'l-İslâm olduğuna hükmedilebilir. Vâkıâ sevâd-ı a'zam-ı İslâm'a mültehik gibi görünmediyse de hicretten sonra müslimînin meserreti ile mesrûr, hüzünleriyle mahzûn ve bu hâlini bâzan açığa vurmasiyle müşrikînin ta'rîzât ve ezâsına dûçâr olurdu. Hattâ esnâ-yı Hicrette –Kureyş'in ahbâr ve ahvâlini yazıp bildirmek– üzere Mekke'de kalması tensîb-i âlî-i Nebevîye iktirân[1] ettiği bile mervîdir. Kureyş Bedir harbine hazırlık gördükleri vakit kendilerine mâlen ve bedenen muâvenette bulunmaktan geri kalamadı. Bundan dolayıdır ki, Bedir günü Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem: "Abbâs'a her kim rast gelirse sakın öldürmesin. O, müşriklerin zoru ile yurdundan gönülsüz çıkmıştır."* diye i'lân ettirmişti. Îmânı ma'lûm-ı Nebevî olduğu halde istisnâya lüzum görmeksizin zâhir-i hâline göre muâmele buyurulup fidye vermeğe icbâr edilmesi babaları, oğulları, akrabâları hep para mukâbilinde ıtlâk olunan ve hakîkat-ı hâle muttali' olmayan Muhâcirîn-i Sahâbenin kalblerini tatyîb etmek hikmetine mebnîdir. Hazret-i Abbâs Bedir'den sonra hicrete izin istediyse de taraf-ı âlî-i Nebevîden: *"Amcacığım, yerinde dur. Allâhu Teâlâ nübüvveti benimle hatmettiği gibi hicreti de seninle hatmedecektir."* diye kendisine nâme gönderildiği rivâyeti de vardır. Nitekim de böyle oldu. Son Muhâcir Hazret-i Abbâs'tır. Fetihden sonra: " لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ = *Fetihden sonra artık*

268. عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ.
وَهُوَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا
مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ
قَدْ أَنْكَرْتُ بَصَرِي. وَأَنَا أُصَلِّي لِقَوْمِي. فَإِذَا كَانَتِ الْأَمْطَارُ
سَالَ الْوَادِي الَّذِي بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ. لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ آتِيَ مَسْجِدَهُمْ
فَأُصَلِّيَ لَهُمْ. وَوَدِدْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنَّكَ تَأْتِينِي فَتُصَلِّي[1] فِي
بَيْتِي فَأَتَّخِذَهُ مُصَلًّى. قَالَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ سَأَفْعَلُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ. قَالَ عِتْبَانُ فَغَدَا عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ. فَاسْتَأْذَنَ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَذِنْتُ لَهُ. فَلَمْ يَجْلِسْ حِينَ
دَخَلَ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَ أَيْنَ تُحِبُّ أَنْ أُصَلِّيَ مِنْ بَيْتِكَ؟ قَالَ

hicret yok." buyuruldu. Mekke'nin fethi için sefer-i Nebevî vukūundan haberdâr olmayan Abbâs hicret niyyetiyle terk-i diyâr edip Medîne'ye teveccüh eylemiş ve (Ebvâ') da İslâm ordusuna mülâkī olarak berâberce Mekke'ye avdet etmişti. Hazret-i Abbâs'ın (*radiya'llāhu ąnh*) mü'min iken îmânının Sahābe-i Kirâm'dan bile mektum tutulması ahbâr-ı müşrikîni ihbâr hizmetine halel gelmemek hikmetine müstenid olduğu gibi Hazret-i Abbâs'a rıfk ve merhameti de mutazammın idi. Zîrâ evvelce söylediğimiz gibi ikrâz-ı nukūd ile kesb-i servet etmiş bir zât olduğundan İslâmının ma'lûm olması bütün matlûbâtını tehlikeye ilkā edebilirdi. Feth-i Mekke günü müşrikîn-i Kureyş'in tâb u tuvânı kesilmiş olduğundan artık ketm-i îmâna mahal kalmadı. Hazret-i Abbâs'ın fetihden birkaç ay sonra Medîne'ye gelen Bahreyn haracından ihsan talebinde bulunurken: "*Kendim için de, Akīl için de fidye vermiştim.*" demesi işte mü'min olduğum halde müşrik imişim gibi bunca azīm zararlara giriftâr olmuştum, demek olur.

[1] Bir nüshada (أَنَّكَ تَأْتِينِي فَتُصَلِّيَ...)

فأشرت له إلى ناحية من البيت. فقام رسول الله صلى الله عليه
وسلم. فكبر. فقمنا. فصفنا[1]. فصلى ركعتين ثم سلم.
قال وحبسناه على خزيرة صنعناها له. قال فثاب في البيت
رجال من أهل الدار ذو عدد. فاجتمعوا. فقال قائل منهم
أين مالك بن الدخيشن ؟ أو الدخشن ؟[2] فقال بعضهم ذالك
منافق لا يحب الله ورسوله. فقال رسول الله صلى الله عليه
وسلم لا تقل ذالك. ألا تراه قد قال لا إله إلا الله يريد
بذالك وجه الله. قال الله ورسوله أعلم. قال فإنا نرى وجهه
ونصيحته إلى المنافقين. فقال رسول الله صلى الله عليه
وسلم فإن الله قد حرم على النار من قال لا إله إلا الله
يبتغي بذالك وجه الله.

Tercemesi

Mahmûd b. er-Rebîü'l-Ensārî[3] *radiya'llāhü anh*'den: Şöyle demiştir: Ashāb-ı Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ve Bedir'de hāzır olan Ensārdan Itbân b. Mâlik[4]

---

1 «فصففنا» rivâyeti de vardır.

2 «أو ابن الدخشم» rivâyeti de vardır.

3 Sığâr-ı Sahābedendir. Sahābîliği (69) uncu hadîs-i şerîfin mazmûnu ile sâbittir. Bâzı şurrâh, bu hadîsi sığâr-ı sinnine ve kıssada hazır bulunmadığına bakarak Buhârî'nin ta'lîkātı meyânına ithâl etmek isterlerse de Ebû Avâne; Evzâî ve Zührî tarīklerinden her iki Sahābî beyninde tahdîs vâkı' olduğunu beyân ederek muttasıl olduğunu îfhâm ediyor.

4 Hazrecî-i Sâlimî'dir. Bu hadîsden de münfehim olacağı üzere Benû Sâlim'e imâmet ederdi. Yaşlanmış olduğu halde Muāviye'nin eyyâmına kadar muammer olmuştur. İbn-i Sa'd'ın beyânına göre

(*radiya'llāhu anh* bir gün)[1] Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip:

"*Yâ Resûlâ'llāh, gözlerimde hayır kalmadı*[2]. (Halbuki) *kavmime namaz kıldıran benim. Yağmurlar yağdığı vakit onlarla benim aramızda olan dere akar da mescitlerine gidip namaz kıldıramaz oluyorum. Yâ Resûlâ'llāh, gönlüm ister ki, bana gelip evimde namaz kıldırasın da Senin namaz kıldığın yeri namazgâh ittihâz edeyim.*" dedi.

Râvî der ki: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Itbân'a:

"*İnşâ-Allāh* (bunu) *yaparım.*" de(ye va'd et)di.

Itbân der ki: Ertesi sabah Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve-sellem* ile Ebû Bekr[3], gün yükseldiği vakit bana geldiler.

Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iptidâ-yı hicrette kendisini Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* ile kardeş etmiştir. *Sîre-i İbn-i Hişâm*'daki rivâyet de böyledir.

[1] Taberânî'nin rivâyetinden anlaşılıyor ki, da'vet Cum'a günü, icâbet de ertesi gün vâkı' olmuştur.

[2] Müslim ile İsmâîlî'nin müteaddit rivâyâtına nazaran Itbân *radiya'llāhu anh*'e târî olan yalnız za'f-ı basardan ibârettir. Buhârî'nin buradaki rivâyetinde bu sarâhat yoksa da başka yerdeki rivâyetinde a'mâ olarak kavmine imâmet ettiği ve Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "وَاَنَا رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ = *Ben gözleri darîr bir kimseyim.*" dediği beyân ediliyor. Her halde a'mâ değilse bile a'mâya yakın bir halde olmuş olacak. Bu noktanın kurcalanması. a'mânın imâmeti sahîh olup olmadığını tahkîk içindir. A'mânın imâmeti sahîhtir.

[3] Ebû Üveys'in rivâyetinde: «وَمَعَهُ اَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ», Müslim'in rivâyetinde de: "فَاَتَانِي وَمَنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنْ اَصْحَابِهِ = *Ashābından Allāh'ın dilediği kadar bir kalabalıkla nezdime teşrîf etti.*" denilmiştir. Anlaşılan yalnız Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*

Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* istîzân etti. Ben de (girmesine) izin verdim. Eve girdiğinde oturmadı. Sonra: "*Evinin neresinde namaz kıldığımı istersin?*" di(ye sor)du.

Itbân der ki: Evin bir tarafını ona gösterdim. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (namaza) durup tekbîr aldı. Biz de (arkasında) durup saf olduk. İki rek'at kıldırıp selâm verdi.

(Itbân) der ki: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i kendisi için pişirdiğimiz bir hazîre [1] (yi yemesi) için alıkoyduk. Yurd (umuz) un ahālîsinden birçok kimseler (Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in teşrîfini haber alarak birer birer) ev(imiz)e gelip doldular. İçlerinden biri: "*Mâlik b. ed-Duhayşin yâhud İbnü'd-Duhşün*[2] *nerede?*" di (ye sor) du.

---

ile birlikte yola çıkmışlarken Ömer ile birçok Sahābe (*radiya'llāhu anhüm*) kendilerine iltihak eylemiş olacaklar.

[1] (El-hazîre) sefîne vezninde...yağlı çorbaya denir. Ve Hazîre un ve ufak kıyılmış et ile olan bulamaç aşına denir. Ve eğer et ile olmazsa (Asîde) denir. Alâ kavlin et suyuna ayrıca un ıslağını karıştırmakla olan çorbaya denir. İntihâ. Āsım Efendi. Bir de *Sahîhayn*'da mühmelât ile (Harîre) rivâyeti de vardır ki, un ile yoğurttan yapılır bir çorbadır. *Müslim*'de bir de (Ceşîşe) rivâyeti vardır ki, Āsım'ın beyânına göre bulgur ve yarma makūlesine ve bulgur pilâvına denirmiş ki içine et, yâhud hurma kıyılıp tabh edilmiş ola.

[2] Taberânî'nin, Tayâlisî'nin, Müslim'in rivâyetilerinde (İbnü'd-Duhşüm) denilmiştir. Mâlik İbnü'd-Duhş, haklarında: "*Dilediğinizi işleyin. Ben size mağfiret etmişimdir.*" meâlindeki Hadîs-i Kudsî vârid olan ehl-i Bedir'den olup sanâdîd ve fusahā-yı Kureyş'-den Süheyl b. Amr'ı –ki bilâhare dâire-i İslâm'a girip hidemât-ı ber güzîdesi ile temâyüz etmiştir– (*radiya'llāhu anh*) esîr eden odur. İbn-i Abdülber: "*Mâlik hakkındaki nifak dedikodusu bir asl-ı sahîha istinâd edemez. Hüsn-i İslâmına delâlet eden bunca meâsir-i hasene, bu türlü ittihâmına mâni'dir.*" dedikten sonra isnâd-ı hasen ile Ebû Hüreyre'-den Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, Mâlik aleyhinde söz

Huzzārdan biri: "*O, Allāh'a ve Resûlu'llāh'a muhabbeti olmayan bir münâfıktır.*" dedi. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ona: "*Böyle deme. Görmüyor musun ki, Lâ ilâhe illâ'llāh* (Muhammedü'r-Resûlu'llāh) *diyor. Ve bunu li-vechi'llâh söylüyor.*" buyurdu. (O, söyleyen de): "*Allāh ve Resûlu'llāh a'lemdir.*" dedi.

Itbân der ki: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i münâfikīn hakkında (hep böyle) müteveccih ve hayırhâh bulurduk. (Sonra) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Allāhu Teâlâ rızā-yı Bârī'yi arayarak Lâ ilâhe illâ'llāh diyen kimseyi nâr*(-ı Cahîm)*e harâm etmiştir.*"[1] buyurdu.

---

söyleyen kimseye: "أَلَيْسَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا؟ = *Bedir'de hazır bulunmuş değil midir?*" buyurduklarını rivâyet eder. İbn-i İshak da *Magāzî*-sinde münâfikīnin bir sû-i niyyetle binâ gerdeleri olan Mescid-i Dırâr'ı yakmaya Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu, Mâlik ile Ma'n b. Adiyy'i gönderdiklerini nakleder ki, nifak ile âlûde olan kimsenin böyle bir hizmetle tavzif buyurulacağı vârid-i hâtır olamaz. Mâlik'in bâzı münâfikīn ile hoş geçinmesi, Sahābe-i Kirâm'ın şüphesini da'vet ediyordu ki, her halde bunda –Hātıb b. Ebî Beltea gibi– bir özrü olduğu anlaşılıyor. Ma'lûm olduğu üzere Hātıb *radiya'llāhu anh*'in de zāhir-i hāli nifak ve müşrikîn-i Kureyş'e câsusluk gibi görünüvermişti. Bu cürmünü duyanlar hep nifâkına kāil oldular. Hazret-i Fârûk da katline izin diledi idi. Fakat özrünü Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzedince makbûl oldu ve teaccüp edenlere: "*Hātıb, ehl-i Bedir'dendir. Allāhu Teālâ'nın ehl-i Bedir'e bakıp 'Dilediğinizi yapın. Ben size mağfiret etmişimdir.; demediğini ne bilirsiniz?*" cevâbı verildi. Yine bu hadîsde hakkında vârid olan kelâm-ı Nebevî ile Mescid-i Dırârı yakmaya me'mûriyeti Mâlik'in berâet-i zimmetine lehinde ma'lûmumuz olan iki parlak şahâdettir.

[1] Sıdk ile ve candan, gönülden Kelime-i Şahâdeti telâffuz ve iz'ān eden kimsenin nâr-ı cahîme harâm olacağı Enes ve Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî (105) inci hadîsde de geçmişti. Diğer taraftan Ebû Saîd-i Hudrî'den mervî (21) inci ve yine Enes'den mervî (41) inci hadîslerde kalbinde hardal tânesi ve zerre

269 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا اَنَّ اُمَّ حَبِيبَةَ وَ اُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا ذَكَرَتَا كَنِيسَةً رَاَتَاهَا بِالْحَبَشَةِ فِيهَا تَصَاوِيرُ . فَذَكَرَتَا ذَالِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَقَالَ اِنَّ اُولَٓئِكَ اِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِداً . وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوَرَ . وَاُولَٓئِكِ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ ٱللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Müminîn) Āişe(-i Sıddîka) *radiya'llāhu anhâ*'dan:

---

mikdârı îmân olanların Cehennem'den ihrâc edilecekleri haber veriliyor. Günahları affolunmamış ehl-i maāsīnin Cehennem'e uğradıktan sonra Cennet'e gireceklerine dâir daha birçok âsâr vardır. Ahbârda nesh cârî olamıyacağından bu ahādîsin beynini te'lîf etmek iktizā eder. İşte bunun için buradaki tahrimden maksat (tahlid)dir demişlerdir. Bu takdîrde Kelime-i Şahâdete muhlisen li-vechi'llāh kāil olanlar, muhalled fi'n-nâr olmazlar demek olur. Daha güzel bir tevcîhe göre karargâh-ı küffâr olan ateşten masūn olurlar demektir. Bu takdîre göre usāt-ı mü'minîn dâr-ı azâba dâhil olsalar bile küffâr misilli muhalled olmayacakları gibi küffâra hâs vaīd-i İlâhî olan "كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ »* = *Onların derileri ateşde yanıp piştikce azâbı duysunlar diye onlara bedel, tâzelenmiş başka deriler veririz.*" âyet-i kerîmesinin hükmü altında olmazlar ma'nâsınadır. Taberânî'nin "*Evsat*"ında mervî : " اِنَّمَا حَرُّ جَهَنَّمَ عَلَى اُمَّتِي كَحَرِّ الْحَمَّامِ = *Cehennem sıcağının ümmetime te'sîri ancak hamam sıcağının te'sîri gibidir.*" hadîsi de bu ma'nâyı müeyyiddir. Bu hadîse göre kâfir ile mü'min-i fâsıkın yanmaları beynindeki fark, birinin hamam külhanı içine atılmış odun gibi yanması, diğerinin ise pek sıcak hamam halvetinde pek ziyâde bunalıp muazzep olması kabîlindendir. Yalnız Ebû Bekri's-Sıddīk *radiyallāhu anh*'den mervî olan bu hadîsin isnâdında bir dereceye kadar za'f vardır.

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 56.*

Şöyle demiştir: (Bir def'a Ümmü'l-Mü'minîn) Ümmü Habîbe ile Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhümâ*[1] Habeşistan'da (gördükleri tesāvîr (ve temâsîl)i hāvî bir kiliseye[2] dâir konuştular. (Sonra) bundan Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e (de) bahsettiler. Buyurdu ki: Onlar, içlerinde bir sālih kimse zuhûr edip vefât ettiğinde[3] kabri

---

[1] Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'nın ismî Remle olup ekâbir-i Kureyş'ten Ebû Süfyân Sahr b. Harb'in kerîmesidir. Sâbikāt-ı müslimâttandır. Zevci Ubeydu'llāh b. Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etti. Ubeydu'llāh'ın orada vefâtı üzerine hicretin altıncı senesinde Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderip kendisini tezevvüc ve akd-i nikâha Necâşî'yi tevkîl ettiler. Mehrini Necâşî kendi kesesinden verip muahharen Medîne-i Münevvere'ye yolladı.

Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın ismi Hind bint-i Ebî Ümeyye el-Mahzûmiyye'dir. Sâbikînden olan zevci Ebû Seleme ile birlikte Habeşistan'a hicret edip Medîne-i Münevvere'ye avdetlerinde zevcinin vefâtı üzerine Ümmehât-ı Mü'minîn silkine duhûl ile müşerref olmuştur.

Her ikisi de zevcleri gibi Kureyş'in en büyük hânedânından olmakla berâber sâbıkāt-ı Muhâcirâttan olduklarına hürmeten ve kalb-i mahzunlarını tatyîben bu sūretle mazhar-ı taltîf-i Nebevî olmuşlardır.

[2] Bu kilisenin ismi Buhârî'nin diğer rivâyetinde zikredildiği üzere (Mâriyye) imiş. Bu lâfız hakkında *Kāmus tercemesi*'nde şu sözlere müsādif oluyoruz. (El-Mâriye) sāhibe vezninde ak ve düz tüylü buzağısı olan ineğe denir. Zāhir-i lisân-ı avamda dişi koyuna mâriye ta'bîri bundandır. İntehâ. *Kāmûs tercemesi*, (El-Mâriyye) yâ-yı müşeddede ile tüyleri düpdüz ve hemvâr bağırtlak kuşuna denir. İntihâ. Kezâ. Şârih Aynî Maryenin muhaffef veya müşedded telâffuz olunduğuna göre ma'nâsı bunlar olacağını söyliyerek (Merv) den müştak olmasını tercîh eylediğini îmâ etmek istemişse de bu kadar tekellüfe hâcet yoktur. Bu kilise, Meryem ana kilisesidir.

[3] Kubûr-ı sālihîn üzerine mescit binâsiyle kabir sāhiplerine ibâdeti andırır veçhile ta'zîm etmek şer'an menhîdir. Nebiyy-i

üzerine bir mescit (namazgâh) binâ ve o mescide o suver

Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, bu ta'zîm gitgide ibâdet-i evsâna müeddî olur, diye sedd-i zerîa için bunu nehiy ve kubûr-ı enbiyâyı mescit ittihâz eden Yehûd ve Nasārâ'ya lâ'net buyurmuşlardır. Hem bu nehyin –karîben gelecek (274) üncü hadîsden anlaşılacağı üzere– son maraz-ı Nebevîde vukūa gelmesi, neshden masun bir emr-i muhkem olduğuna kavî bir delildir. Şârih Aynî der ki: Bu, bütün ümmetin ma'lûmu olduğu için Sahābe ve Tâbiîn hazarâtı Mescid-i Nebevîyi tevsîa ihtiyaç messettiği zaman ba'de't-tevsî' mescidin ortasına tesādüf eden Kabr-i Saādet-i Nebevî etrâfına –avâm-ı nâs oraya yanaşıp da ümem-i sâlifenin gösterdikleri nâbemahal putperestâne ta'zîmâta meydan kalmasın diye– dâiren mâdâr yüksek duvarlar çevirdikten sonra musallînin kabr-i şerîfi kıblesine alıp namaz kılmasına imkân bırakmamak için de şimâlî rükünler cihetinden kıbleden münharif iki duvar daha inşâ ettiler.

Bu hadîs-i şerîfden münfehim olan mes'eleler ikidir:

1- Kubûru mescit ittihâz etmek,

2- Tesâvîr ve temâsîli asıp dikmek. Bir meyyitin şânına ta'zîmen kabrinin başında namaz kılmakdan nehiy ve tahzîr buyurulduğu gibi alelıtlak makberede namaz kılmaktan da nehiy buyuruluyor. Şıkk-ı evvel hakkındaki nehiy, lâ'netle birlikte vârid olduğu için hürmetinde bütün ulemâ müttefiktir. Yalnız bir sālihin kabri civârında bir mescit ittihâz edip ona ta'zîm ve teveccüh kasdetmeksizin mahzā kabriyle teberrük niyyetinde olanların bu vaîd-i şedîd-i Nebevîye dâhil olamıyacaklarını bâzıları söylemişlerdir. Kabristan içinde, yâhud kabir üstünde namaz kılmanın hükmü ise ihtilâflıdır. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel makberede salâtın alelıtlak hürmetine kāil olmuştur. Kabir menbûş (açılmış) olsun olmasın, necâsetten korunmak için musallî bir yaygı yaysın yaymasın, namaz ister kabirler arasında, ister kabirlerden ayrı bir yerde, isterse kabrin üstünde binâ olunmuş yüksek bir yerde kılınmış olsun ona göre hiç fark yoktur. Eimme-i müctehidînden Ebû Sevr de: "اَلْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ = *Makbere ile hamamdan başka arzın her yeri mescitdir.*" kelâm-ı Nebevîsine binâen onun gibi hürmetine hükmeylemiştir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî alelıtlak

(ve temâsîl)i tasvîr ed(ip ko)rlardı. İşe onlar[1] Kıyâmet gününde mahlûkātın en şerîrleridir."

270. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ. فَنَزَلَ اَعْلَى الْمَدِينَةِ فِي حَيٍّ يُقَالُ لَهُمْ
بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْف. فَاَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ
اَرْبَعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً. ثُمَّ اَرْسَلَ اِلَى بَنِي النَّجَّارِ. فَجَاؤُا مُتَقَلِّدِينَ
السُّيُوفَ. فَكَاَنِّي اَنْظُرُ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى
رَاحِلَتِهِ. وَاَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رِدْفُهُ. وَمَلَاٌ بَنِي النَّجَّارِ
حَوْلَهُ. حَتَّى اَلْقَى رَحْلَهُ بِفِنَاءِ اَبِي اَيُّوبَ. وَكَانَ يُحِبُّ اَنْ

makberede namazın kerâhatine kāillerdir. İmâm-ı Şâfiî'ye göre ise makbere-i menbûşenin toprağı meytânın eti, irini ve sâir neciş ·âsiyle karışmış bulunursa, necâset dolayısiyle orada namaz câiz değildir. Yoksa makberenin temiz bir tarafında namaz kılınabilir. İmâm-ı Mâlik kendisinden edilen bir rivâyete göre, makberede namaz kılmakta beis görmüyor. Diğer rivâyette ise mekruhtur, diyor. Kabristanda namazdan nehyin illeti, bâzı ulemâya göre televvüs ihtimâlidir. İşte bunlar necâsete hāil ihdâs ettikden sonra salâtın cevâzına kāillerdir. Diğerlerine göre ise, emvâta hürmettir. *Buhârî*'de zikredildiğine göre Ömer *radiya'llāhu anh*'in bir kabir yanında namaz kılan Enes b. Mâlik'e: "*Aman, kabir var! Kabir var!*" deyip de namazı iāde ettirmemesi de ikinci illete i'tibâr ettiğine alâmettir.

Tesâvîr ve temâsîlin menhî olması da ekseriyâ mahbûbü'l-kulûb kimselerin yâd-ı mehâsinlerini ibkā ve idâme gibi bir niyyet-i hasene ile başlamışken gitgide muhabbetin ta'zîmât ve ibâdât-ı müşrikâneye inkılâb etmiş olmasından nâşî olup bu ihtimâl kapısını büsbütün seddetmek maksad-ı şâri' dâhilindedir. (244) üncü hadîs ile hâşiyelerine de mürâcaat.

[1] Buradaki ism-i işâretin ābidlere de, musavvirlere de āidiyyeti vardır.

يُصَلِّيَ حَيْثُ أَدْرَكَتْهُ الصَّلاةُ. وَيُصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ. وَإِنَّهُ
أَمَرَ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ. فَأَرْسَلَ إِلَى مَلَإِ بَنِي النَّجَّارِ. فَقَالَ يَا بَنِي
النَّجَّارِ ثَامِنُونِي بِحَائِطِكُمْ هَاذَا. قَالُوا لَا وَاللهِ. لَا نَطْلُبُ ثَمَنَهُ
إِلَّا إِلَى اللهِ تَعَالَى. قَالَ أَنَسٌ فَكَانَ فِيهِ مَا أَقُولُ لَكُمْ. قُبُورُ
الْمُشْرِكِينَ. وَفِيهِ خَرِبٌ[1]. وَفِيهِ نَخْلٌ. فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقُبُورِ الْمُشْرِكِينَ فَنُبِشَتْ. ثُمَّ بِالْخَرِبِ فَسُوِّيَتْ.
وَبِالنَّخْلِ فَقُطِعَ. فَصَفُّوا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ. وَجَعَلُوا
عِضَادَتَيْهِ الْحِجَارَةَ. وَجَعَلُوا يَنْقُلُونَ الصَّخْرَ وَهُمْ يَرْتَجِزُونَ
وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُمْ وَهُوَ يَقُولُ:

اللَّهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةِ   فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (hicrete me'zun buyurulduğu zaman Medîne'yi) teşrîf edip Medîne'nin üst tarafında[2] Benû Amr b. Avf'ın bulun-

---

1 «خَرِبٌ» ve «خِرَبٌ» rivâyetleri vardır.

2 Metinde «أَعْلَى الْمَدِينَةِ» denilmiştir ki, Medîne'nin en yüksek tarafı demektir. Şârihler Medîne'nin bu en yüksek tarafı (Âliye) tesmiye olunduğunu zikrediyorlar. *Mu'cemü'l-Büldân*'ın îzâhına göre ise, Medîne'nin Necid cihetinden Tihâme'ye doğru gelen köy ve ma'mûrelerine (Âliye), Tihâme cihetinden Medîne'ye doğru olanlarına (Sâfile) denirmiş. Eyyüb Sabri Paşa merhum da (*Mir'-ât-ı Medîne*) sinde diyor ki: "*Âliye iki mevzi' olup biri bilâd-ı vâsia-i Hicâziyye'den, diğeri avâlî-i Medîne'den ibârettir. Hicâz'ın Âliyesi bilâd-ı Hicâziyyenin eşref ve a'lâsıdır. Medîne Âliyesi ise Medînetü'r-Resûl'ün cihet-i kıblîsinde bulunan Kubâ karyesi ve bu karyenin üst tarafı olup mebdei*

dukları mahallede (yurdda) konak etti. Nebiyy-i Muhterem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* onların içinde on dört gün ikāmet buyurdu[1]. Sonra (dayıları olan) Benü'n-Nec-

Mescid-i Saādetle bir mil, müntehāsı üç veya dört mildir. Lâkin bu ta'rîf, Āliye-i Medîne'nin cihât-ı ma'mûresine nazaran olup yoksa gayr-i ma'mûr olan müntehâ-yı Āliye-i Medîne-i Münevvere'ye altı ve alâ kavlin sekiz mil kadar ilerisindedir." Bu îzahlara göre (اعل المدينة) demekle Medîne'nin Necid'e doğru en uzak ma'mûresi kasdedilmiş oluyor. Bu ma'mûre Medîne'den Mekke'ye teveccüh ederken iki mil mesâfede yolcunun soluna düşen (Kubâ) köyüdür ki, Hazrecîlerden Benû Amri'bn-i Avf yurdu idi. İslâmda umûma āid ilk mescit orada binâ olundu. Bu mescidin kıblesi Beytü'l-Makdis'e tevcîh edilmişti. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cemâat namazını alenen Ashāb-ı Kirâmına ilk def'a orada kıldırmışlardır.

Hicret-i seniyyenin yevm ve târîhi hakkındaki rivâyetler mütehâlif ise de esah ve eşher-i akvâle göre ğâr-ı Sevr'den bir Pazartesi günü çıkılmış ve Kubâ'ya yine bir Pazartesi günü vakt-i zuhurdan evvelce muvâsalat buyurulmuştur. Gāzî Ahmet Muhtar Paşa merhûm (*Islāhü't-Takvîm*) inde rivâyet-i meşhûreyi hesâbât-ı fenniyye ile te'yîd ederek 622 sene-i mîlâdiyyesi Eylûlünün yirminci ve Rebîülevvel'in 8 nci Pazartesi günü Şems burc-ı mîzâna girdiği saatte Kubâ'ya varıldığını haber veriyor.

[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Kubâ'da müddet-i ikāmetleri esnâsında Evsîlerden (Gülsüm b. Hidm)in hânesinde misâfir kalmışlardır. Sa'd b. Hayseme'nin hânesinde de misâfir kaldıkları mervî ise de müşârün-ileyh Sa'd'in hânesi bekârlar için serbest olmak dolayısiyle (Beytü'l-Izâb) nâmını alıp *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Gülsüm'ün hânesinden her gün Sa'd b. Hayseme'nin hânesine çıktıkları ve zuvvârı orada kabûl buyurdukları için bu rivâyet revaç bulmuştur. Müddet-i ikāmetleri –burada denildiği ve ekser-i muhaddisînin rivâyet ettiği gibi– on dört gün ise de Buhârî'nin Müstemlî ile Hamevî tarîklerinden rivâyetine nazaran yirmi dört gün, Zührî'ye göre on bu kadar gün, Uveymir b. Sa'de'nin rivâyetine göre on sekiz gündür. "*Mevâhib-i Ledünniye*"de ise Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe gün-

câr'a[1] haber gönderdi. Onlar da kılıçları boyunlarında asılı olarak geldiler. Devesi (Kasvâ') üstünde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile terkisinde Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* ve çevresinde Benü'n-Neccâr cemâati (oldukları halde yola çıkışları) hâlâ gözümün önündedir. Nihâyet Ebû Eyyûb (Hâlid b. Zeyd-i Ensārî')nin havlisinde devesini çökertti[2].

---

leri Kubâ'da kalıp Mescid-i Şerîf'in binâsını kurduktan sonra Cum'a günü kuşluk vakti yola çıktıkları ve ilk Cum'a namazını (Rânûnâ') daki Sâlim b. Avf yurdunda kıldırdıkları naklediliyor. Rânûnâ'-daki mescidin ismi (El-Ğubeyb) ve (Mescid-i Cum'a)dır. Her halde Kubâ'dan Medîne'ye teveccüh-i Nebevî bir Cum'a günü olduğu sâbittir. Enes b. Mâlik'in burada an müşâhedetin ta'rîf edeceği sefer-i Risâlet-Penâhî, işte bu Cum'a namzından sonraki Medîne'ye giriş seferidir.

[1] Cedd-i a'lâ-yı Nebevî (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) Hâşim b. Abd-i Menâf, Neccârîlerden –İbn-i Hişâm'ın kavline göre– Amr b. Zeyd'in kerîmesi (Selmâ)yı tezevvüc edip ondan cedd-i Nebî *aleyhi's-selâm* Abdü'l-Muttalib tevellüd etmiştir. Binâenaleyh Benü'n-Neccâr *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in dayıları olmuş olurlar.

[2] Gāziyen Kostantīniyye'ye gelip Rahmet-i Rahmâna kavuşan ve elyevm hâric-i sûrda kabri ziyâretgâh-ı Müslimîn olan Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd-i Ensārî-i Hazrecî-i Neccârî *radiya'llāhu anh*'tir. Ehl-i Siyerin beyânına göre, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Medîne'ye girerken Kasvâ'yı dilediği gibi gitmek üzere serbest bırakmışlardı. Ensār-ı Kirâm mahallelerinden hangisine vardıysa ahâlîsi, Akabe'deki ahd-i mübreme sadâkatlerine telmîhan: "*Yâ Resûlâ'llāh, işte buraya, ehl-i kuvvete, dest-i a'dânın uzanmasına mâni' olacaklara buyurun.*" diyerek devenin yularına yapışıp kendilerine doğru çekerler. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "*Bırakın, o me'murdur.*" buyururlar, ve bu sūretle kimseyi hâtır-mânde etmezlerdi. Kasvâ ise sağa sola bakınarak yoluna gidiyordu. Nihâyet şimdiki Mescid-i Saādetin kapı yerindeki Mâlik b. en-Neccâr'ın hânesi önüne gelince çöktü. O hâne o târihlerde Es'ad b. Zürâre'nin –bir kavle göre Muāz b. Afrâ' *radiya'llāhu anhümâ*'nın taht-ı hicrinde

(*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) nerede namaz vakti girerse oracıkta namaz kılmayı severdi. Davar ağıllarında da kıldığı olurdu. (Sonra Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) mescidin binâ olunmasını emretti. Benü'n-Neccâr takımına (adam) gönderip: "*Ey Benü'n-Neccâr, arsanızın kıymetini bana söyleyin* (de te'diye edeyim)." buyurdu[1]. Onlar ise: "*Va'llāhi olamaz. Biz, onun* (bedel) *kıymetini ancak Allāh'dan isteriz.*" dediler. (O çevrilmiş bahçenin) içinde şu söyliyeceklerim vardı: (Bir kere) müşrikîn kabirleri vardı. (Sonra) oyuk ve tümsek, bakılmamış harap yerleri vardı. (Bir de) hurma ağaçları vardı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* emretti. Müşrikîn kabirleri nebş (yâni kemikleri çıkarılıp başka yere defn) olundu. Sonra (o bakılmamış) harap yerler

---

olan iki yetîmin, Râfi' b. Amr oğulları Sehl ile Süheyl'in– evi idi. Deve, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* henüz üzerinde iken kalktı. Ebû Eyyûb-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in kapısı önünde bir daha çöktü. Sonra oradan da kalkıp ve ilk çöktüğü yere dönüp son def'a olarak oraya çöktü. Ve alâmet-i karâr ve sükûn olmak üzere boynunu yere yapıştırıp genzinden böğürdü. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Menzilimiz inşâ-Allāh burasıdır.*" diyerek deveden indiler. Mihmandarlık şeref-i ālü'l-āli artık bu tarz-ı i'cazkârânede taayyün eden Ebû Eyyûb Hazretleri de devenin semerini Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anh* ile alıp hânesine götürdü.

[1] Duvar ile çevrilmiş olan bu arsa bundan evvelki hâşiyede bahisleri geçen Sehl İbn-i Râfi' b. Amr ile birâderi Süheyl'in, bu iki yetîmin malı olup Kasvâ'nın ilk ve son çöktüğü yerdir. İbn-i Sa'd'in Vâkıdî'den rivâyetine nazaran bu arsa taraf-ı ālî-i Nebevî'den on dînâra satın alındı. Ve bedelini Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* verdi. Hazret-i Sıddîk, nesi varsa hepsini nakde tahvîl ile Allah ve Resûlü uğrunda cümlesini bezletmeği, ıyâline olsun bir şey bırakmağa tercîh ederek birlikte taşımıştı. Bâzı rivâyetlerde –arsa ile tercüme ettiğimiz– "حائط = *hāıt*" lâfzı yerine (مربد = mirbed) kelimesi vardır ki, hurma kurutulacak yer demektir. Bu yerin de nefs-i hāıt olmasına bir mâni' yoktur.

tesviye edildi. Sonra hurma ağaçları (diplerinden) kesildi. Hurma ağac(ı gövde)lerini (direk olarak)[1] mescidin kıble tarafına sıra ile dizdiler ve kapının yan sövelerini taştan ördüler. (Ashāb) recezler söyliyerek taş taşımaya başladılar. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de onlarla birlikte (recez söyliyerek):

«اللّهم لا خير إلا خير الآخرة * فاغفر للأنصار والمهاجرة»[2]

yâni: "*İlâhî, âhiret hayrından başka hayır* (denecek bir şey) *yoktur. Öyle ise Ensār ile Muhâcirîne mağfiret et.*" buyuruyordu.

---

[1] Kıbleden murat, o zamanki Beytü'l-Makdis'den yana olan kıbledir. Kütüb-i sıhāhta rivâyet olunduğuna göre, ahd-i Nebevîde mescid, kerpiçten binâ olunup sakfı hurma dallarından, direkleri de hurma ağaçları gövdelerinden idi. Bu mahall-i mukaddes bidâyet-i emirde taştan üç arşın temel üzerine kurulmuş, adam boyu duvarlarla muhāt ve dılı'ları yüzer arşın bir binâdan ibâret idi.

[2] "إن هو إلا قول رسول كريم وما هو بقول شاعر" = *Bu Kur'ân bir Resûl-i Kerîm'in bildirdiği sözden başka bir şey değildir. O, bir şâir sözü değildir.*" ile "«وما علمناه الشعر وما ينبغي له إن هو إلا ذكر وقرآن مبين»* = *Biz, Peygamberimize şiir ta'lîm etmedik. Ona yaraşmaz da. Onun söylediği zikir ve mev'ızadan, Kur'ân-ı Mübîn'den başka bir şey değildir.*" âyet-i kerîmeleri mantuklarınca Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretlerine şâir ıtlâkı gayr-i câiz ve gayr-i sahîhtir. Vâkıā bu hadîsde rivâyet olunan recezgûne kelâm ile yine binâ-yı mescit esnâsında buyurdukları:

«هذا الحمال لا حمال خيبر هذا أبر ربنا وأطهر»؛

kezâ bir gazâda:

«هل أنت إلا إصبع دميت وفي سبيل الله ما لقيت»

ve: «أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب»

* *Sûre: 36 (Yā-Sîn), âyet: 69.*

271. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي اِلَى بَعِيرِهِ وَقَالَ رَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ.

buyurdukları kütüb-i sıhāhta rivâyet olunuyor. Fakat bu kelimât-ı Nebeviyyenin hepsi recezdir. Recez ise nısfı, ya sülüsü, hazfedilmiş, yontulmuş beyt olduğuna göre şiir aksâmına gayr-i dâhil, şu kadar ki, şiire benzer bir kelâm-ı müsecca'dan ibâret kalır. Bundan dolayı eimme-i lisânın ekserîsi, recezi şiir addetmekten ibâ ederler. Örf-i nâsda şâir şiir söylemeği, râciz de recez söylemeği i'tiyâd eden kimseye ıtlāk olunur. İttifâkī olarak bir mısrâ' veya bir beyt söyleyen kimseye şâir denilemiyeceği gibi, recez nev'inden bir söz söyleyene de şâir denmez. Bakınız *Kur'ân-ı Kerîm*'de bile «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»* kabîlinden mevzun düşmüş nazımlara tesādüf edilir. Fakat bunlara şiir demeyi kimse hatıra getirmez. Bâhusūs (اَلْآخِرَةْ) ile (وَالْمُهَاجِرَةْ) lâfızlarını *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in tâ'ları kesr ile telâffuz buyurdukları, Müstemlî ile Hamevî rivâyetlerinde ise lâmın hazfiyle «فَاغْفِرْ الْاَنْصَارَ» buyurulduğu da rivâyet olunuyor ki, bu takdîrde cüz'-i beyt olmak i'tibâriyle de kelâm mevzûn olmaz. Diğerlerinin de bozuk vezin ile talâffuz buyurulduğu mervîdir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz şiirin o kadar bîgânesi idiler ki, başka bir kimsenin şiirini de mevzûn okumaz, yâhud okuyamazlardı. Nitekim *Muallâka* sāhibi Tarafetü'bni'l-Abd'in meşhur:

سَتُبْدِي لَكَ الْاَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلًا
وَيَاْتِيكَ بِالْاَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ

beyti ile temessül buyururlarken ikinci mısrâı «ويأتيك من لم تزود بالاخبار» sūretinde söylemişler ve Hazret-i Sıddīk: "*Yâ Resûlâ'llāh, şâir böyle söylememiş* (ويأتيك بالاخبار من لم تزود) *demiştir.*" deyince: "*İkisi de birdir.*" buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hazret-i Sıddīk: "*Şahâdet ederim ki, sen şâir değilsin. Şiir elinden bile gelmez.*" demiştir.

* *Sûre: 3 (Âl-i İmran), âyet: 92.*

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* devesini kıblesine alarak namaz kılıp: "*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in böyle yaptığını gördüm.*" demiştir[1].

[1] Bundan evvelki hadîslerde Resûlu'llāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in davar ağıllarında namaz kıldıkları rivâyet olunmuştu. (173 ve 270 inci hadîslere mürâcaat.) Halbuki deve olan yerde namaz kılmak câiz olup olmadığı mes'elesi de vardır. İbn-i Ömer *radiya'l-lāhu anhümâ*'nın yaptığı gibi râhilesini sütre edip edâ-yı salâtta ve râhile üstünde salât-ı nâfile kılmakta beis olmadığı müttefekun-aleyh ise de deve yataklarında –koyun ağıllarında olduğu gibi– namaz kılmanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. Su başlarında sürü sürü develerin birikip müddet-i medîde yattıkları yerler alelekser pis olmaktan hâlî olmadığı gibi kinli develerden birinin musallîye ansızın saldırıp telef etmesi ihtimâline binâen kalbi vesveseden de fâriğ bırakmaz. Bundan dolayı a'tān ve mebârik-i ibilde yâni deve yataklarında namazdan nehiy hakkında vârid ahādîs-i adîdenin bâzılarında bu nehiy (فَاِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ) diye ahlâk-ı şeytāniyye ile muttasıf olmalariyle ta'lîl buyurulmuştur.

Hükm-i şer'iye gelince: Cümhûr-ı fukahâ bu gibi yerlerde ṭāhir olmak şartiyle namaz kılmayı tecvîz ediyorlar. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ebû Yûsuf, Muhammed b. el-Hasen ve diğer birçok müçtehidîn hep bu re'yde olup vârid olan nehiyleri kerâhet-i tenzîhe hamletmişlerdir. Hasan-ı Basrî, İshāk b. Râhûye, Ebû Sevr gibi bâzıları ise mekruhtur, derler. Ahmed İbn-i Hanbel'den rivâyet-i meşhûreye göre orada kılınan namaz fâsittir. Sığır ahırları, koyun ağıllarına kıyâs edilmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in dârü'l-berîd yâni menzilhâne beygirleri ahırında, sahrâ yanıbaşında olduğu halde namaz kılıp: "*Burası da, orası da birdir.*" dediğini Buhârî, yukarıda geçen (172) inci hadîse tevtıe olarak ta'lîkan rivâyet ediyor. Ancak İmâm-ı Mâlik'e göre –bevillerinin necâsetine binâen– at ahırlarında namaz kılmak câiz değildir.

272. عن انس رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم عرضت على النار وانا اصلى .

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Ben namaz kılarken nâr*(-ı Cahîm) *bana arzolundu.*" buyurduklarını rivâyet ediyor[1].

273. عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال اجعلوا في بيوتكم من صلاتكم . ولا تتخذوها قبورا .

---

[1] Buhârî'nin bu hadîsi muallâktır. Müellifin ondan sonra İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî hadîs-i mevsūlü bırakıp bunu neden intihâb ettiğinin sebebi anlaşılmıyor. İbn-i Abbâs Hazretleri: "انخسفت الشمس فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال اريت النار فلم ار منظرا كاليوم قط افظع" = *Güneş tutuldu. Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namaz kıldırdı. Sonra: 'Bana Cehennem gösterildi. Bugünkü kadar fazî' hiçbir manzarayı ömrümde görmedim., buyurdu.*" diyor. Bu (76) ıncı hadîsde mevzū-i bahs olan küsûf hādisesidir ki, Buhârî müteaddit yerlerde birçok Sahābeden gâh muhtasar, gâh mufassal olarak rivâyet eder. Burada hikmet-i îrâdı, karşısında ocak, ateş, yâhud müşrikînin ma'bûd ittihâz ettikleri başka bir şey olduğu halde li-vechi'llāh namaz kılmanın câiz olduğunu göstermek için –tarz-ı istidlâl zaîf olmakla berâber– îrâd etmiştir. Maahâzâ Hanefiyye nev'anmâ teşebbuh sūretinde olduğu için böyle namaz kılmanın kerâhatine kāillerdir. İbn-i Sîrîn'in de ocağa karşı namaz kılmayı kerih gördüğünü İbn-i Ebî Şeybe "*Musannaf*"ında rivâyet ediyor. Diğer fukahâ bunda beis görmüyorlar. (76, 81, 316, 323, 417 inci hadîslerle "*Kitâbü'l-Küsûf*"daki hadîslere de mürâcaat.)

TERCEMESİ

(Abdu'llāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Namazınızın bir kısmını evlerinizde kılınız.* (Evlerinizi) *kabirlere çevirmeyiniz*[1]." buyurduklarını (merfûan) rivâyet etmiştir.

---

[1] Evleri kabir etmemenin ma'nâsında ihtilâf edilmiştir. Cümhûrun anladığı ma'nâya göre bu kelâm-ı âlî-i Nebevî tebşîh-i beliğ kabîlinden olup "*Evlerinizi kabirler gibi namazdan ve tilâvet-i Kur'an'dan hâlî bırakıp da sūrette -kendilerinden tekâlif sâkıt ve amelleri munkatı' olmuş- mevtâya benzemeyiniz.*" demektir. Nitekim Tabarânî'nin: "*Evlerinizi Allāhu Teālâ'nın zikriyle tenvîr ediniz. Evlerinizde çokca tilâvet-i Kur'ân ediniz. Onları Yehûd ile Nasārânın yaptıkları gibi kabir yapmayınız. İçinde Kur'ân okunan ev; içinde oturanlara vüs'at verir, hayrı çoğalır, melâikenin huzūriyle âbâdân olur, şeyâtîni def' edilir. İçinde Kur'ân okunmayan ev ise, sükkânına dar gelir, hayrı azalır, içinden melâike kaçar, içinde şeytanlar hazır olur.*" meâlindeki hadîs de bu ma'nâyı müeyyittir. Müslim'in, bu hadîsi (لَا تَتَّخِذُوهَا قُبُوراً) yerine (لَا تَتَّخِذُوهَا مَقَابِرَ) lâfziyle rivâyet ettiğine bakanlar ise evlerinize meyt defnetmeyiniz ma'nâsına zâhib olup bundan da makābirde salâtın kerâhetine kāil olmuşlardır. Vâkıā Müslim'in bu rivâyetinden makābirde salâtın kerâheti istidlâl olunabilirse de Buhârî'nin rivâyetinde ne cevâzına, ne men'ine delâlet ve (268) inci hadîsin hāşiyesindeki bahis ile alâka yoktur. Evlerde kılınması emrolunan namaz ise, ekser-i fukahâya göre nevâfildir. Müslim'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği "إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلَاتِهِ" = *Biriniz namazı mescidinde kıldığında o namazından evine de bir hisse ayırsın.*" hadîsi ile "أَفْضَلُ الصَّلَاةِ صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ" = *Namazın efdali salât-ı mektûbeden yâni farzdan başka insanın evinde kıldığı namazdır.*" haberi kavl-i cümhûru müeyyitdir. Evdeki neflin mescitdeki nefilden efdal olması, süknâyı ibâdetle rûşenâ ve âbâdan etmek kasdiyle

274. عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ[1] بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ. فَاِذَا اغْتَمَّ بِهَا كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ. فَقَالَ وَهُوَ كَذَالِكَ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى. اِتَّخَذُوا قُبُورَ اَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ. يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا.

Tercemesi

(Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe ile (Abdu'llāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den:

İkisi şöyle demişlerdir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* son hastalığında (çektiği zahmetten dolayı) nez-

---

beraber hafî kalmak dolayısiyle insanı riyâ gibi a'mâli heder eden husūsāttan siyânet ettiği içindir. Abdullāh b. Sa'd *radiya'llāhu anh* evde namaz kılmakla mescitte namaz kılmanın hangisi efdal olduğunu *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e sormuş: "*Hânemin mescide ne kadar yakın olduğunu görüyorsun. Böyle iken evimde kılmayı mescidde kılmaya tercîh ederim. Meğer ki salât-ı mektûbe ola.*" buyurmuşlardır. Kezâlik *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bir def'a Benû Abdi'l-Eşhel mescidinde Akşam namazını kıldırmışlar. Namazdan sonra halkın tesbîh yâni nevâfil ile meşgūl olduklarını görünce: "«اَيُّهَا النَّاسُ» «اِنَّمَا هٰذِهِ الصَّلَاةُ فِى الْبُيُوتِ» = *Ey cemâat, bu namaz ancak evlerde kılınır.*" buyurmuşlardır. Bundan yalnız, cemâatle kılınan terâvih ile Cum'adan evvelki sünnetler ve tavâf ile ihram namazları müstesnâ olup bunları mescitte kılmak efdaldir. Maamâfih Kādī Iyâz, bu emr-i Nebevî ferâiz hakkındadır, denildiğini de rivâyet ediyor. Bu nakle göre emr-i şerîfin ma'nâsı "*Ferâizinizin bâzılarını evlerinizde kılınız ki, Mescide çıkamayan kadınlar, köleler, hastalar... ilâ-âhirih size iktidâ edip cemâat fazîletini iktisâb etsinler.*" demek olur.

1 Bir nüshaya göre: «لَمَّا نُزِلَ»

dinde olan bir hamîsayı[1] (ikide bir) vech-i mübârekine örter dururdu. (Hamîsa) kendisine sıkıntı verdikce yine atıp yüzünü açardı. İşte o halde iken: "*Yehûd ve Nasārâ'ya Allāh lâ'net etsin. Peygamberlerinin kabirlerini* (kendilerine) *mescit ittihâz ettiler.*" buyururdu (ki,) maksadı, onların yaptıklarından ümmeti tahzîr buyurmak idi[2].

275 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ وَلِيدَةً كَانَتْ سَوْدَاءَ لِحَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ فَاَعْتَقُوهَا . فَكَانَتْ مَعَهُمْ . قَالَتْ فَخَرَجَتْ صَبِيَّةٌ لَهُمْ عَلَيْهَا وِشَاحٌ اَحْمَرُ مِنْ سُيُورٍ . قَالَتْ فَوَضَعَتْهُ اَوْ وَقَعَ مِنْهَا . فَمَرَّتْ بِهِ حُدَيَّاةٌ وَهُوَ مُلْقًى . فَحَسِبَتْهُ لَحْمًا فَخَطِفَتْهُ . قَالَتْ فَالْتَمَسُوهُ فَلَمْ يَجِدُوهُ . قَالَتْ فَاتَّهَمُونِي بِهِ . فَطَفِقُوا يُفَتِّشُونَ . حَتَّى فَتَّشُوا قُبُلَهَا . قَالَتْ وَاللّٰهِ اِنِّي لَقَائِمَةٌ مَعَهُمْ اِذْ مَرَّتِ الْحُدَيَّاةُ فَاَلْقَتْهُ . قَالَتْ فَوَقَعَ بَيْنَهُمْ . قَالَتْ فَقُلْتُ هَاذَا الَّذِي اتَّهَمْتُمُونِي بِهِ زَعَمْتُمْ وَاَنَا مِنْهُ بَرِيئَةٌ . وَهُوَ ذَا هُوَ . قَالَتْ فَجَاءَتْ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاَسْلَمَتْ . قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فَكَانَ لَهَا خِبَاءٌ فِي الْمَسْجِدِ . اَوْ حِفْشٌ . قَالَتْ فَكَانَتْ تَاْتِينِي فَتَحَدَّثُ عِنْدِي . قَالَتْ فَلَا تَجْلِسُ عِنْدِي مَجْلِسًا اِلَّا قَالَتْ :

وَيَوْمَ الْوِشَاحِ مِنْ اَعَاجِيبِ[3] رَبِّنَا اَلَا اِنَّهُ مِنْ بَلْدَةِ الْكُفْرِ اَنْجَانِي

---

[1] Hamîsanın tefsîri (243) ncü hadîsin hāşiyesinde geçmişti.

[2] Fart-ı ta'zîmin ümem-i sâlifede olduğu gibi kendi ümmetlerini de veseniyyete kadar sürükliyebileceğinden korkuyorlardı.

[3] « مِنْ تَعَاجِيبِ » rivâyeti de vardır.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا فَقُلْتُ لَهَا مَا شَأْنُكِ ؟ لَا تَقْعُدِينَ مَعِي مَقْعَدًا إِلَّا قُلْتِ هَاذَا . قَالَتْ فَحَدَّثَتْنِي بِهَاذَا الْحَدِيثِ .

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Arap kabîlelerinden birinde bir siyah câriye vardı ki, âzâd edildiği halde (yine) o kabîle ile berâber (ikâmet ediyor)du. Dedi ki[1]: Onların arasından -üzerinde kırmızı tirşelerden (yapılmış) vişâh[2] bulunan- bir kız (gelin) gitti[3]. Vişâhı üzerinden çıkardı, yâhud (vişâh) üzerinden düştü[4]. Bulunduğu yere bir çaylak geldi. Onu atılmış bulup (semiz) bir et parçası diye kaptı.

(Câriye) der ki: Beni (hırsızlıkla) ittihâm ettiler.

Âişe *radiya'llāhu anhâ* der ki: Her tarafını aramışlar, hattâ ön tarafını bile aramışlar.

(Câriye) der ki: Va'llāhi ben onlarla berâber ayakta durup dururken çaylak (tekrar) gelip vişâhı attı. O da (tam)

---

[1] Bu rivâyetin elfâzı içinde on bir kere (قالت) lâfzı tekerrür etmiştir. Ancak altısını tercüme edebildim. Kalan beşini -siyâk-ı ibâreden münfehim olduğu için- hazfetmekte beis görmedim. Limütercimihî.

[2] (El-vişâh) kitap vezninde nisvân-ı Arab huliyyâtından şol gerdanlığa denir ki, inciden ve sâir cevherden her iki dânenin aralığına nev'-i âhardan birer dâne tevsît ederek iki kor dizerler ve ol iki korun birisini âhar üzere munazzam ve ma'tûf ederler. Kezâlik vişâh, huliyye denir ki, bir arîz meşin pâresini envâ-ı cevâhir ile tersî' ve tezyîn edip hâtunlar anı hamâilî takınırlar. Ve vâv'ı hemzeye ibdâl ile (işâh) dahi derler. İntehâ. Âsım Efendi.

[3] Bu kızcağızın nev-arûs olduğu ve yıkanmak için zînetini çıkarmış bulunduğu diğer tarîkten gelen rivâyette mezkûrdur.

[4] Bu şek râvîdendir.

ortalarına düştü. "*İşte aklınız sıra beni ittihâm ettiğiniz şey!* (Siz beni hırsız zannettiniz.) *Halbuki ben berîyim. İşte vişâh!*" dedim.

Âişe *radiya'llāhu anhâ* der ki: (O siyâh câriye) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip kabûl-i İslâm eyledi. Mescid(-i Şerîfin bir kenarın) da ona mahsūs bir çerge, yâhud bir kıl çadır vardı[1]. (Her vakit) bana gelir, yanımda konuşurdu. Ne zaman da yanıma otursa:

[1] Bundan, barınacak yeri olmayan fakir kimselerin, hattâ havf-ı fitne olmamak şartiyle kadının bile mescidde beytûtet etmesi câiz olduğu istidlâl olunur. (172) inci hadîsde zulüm ve hıyânetleri naklolunan Ukl cemâati de Mescid-i Nebevîde yatırılmışlardı. Orada ikāmet eden Ashāb-ı Suffe de hep mesken ve meksebi olmayan fukarâ-yı sābirîn idiler. Suffe, Mescid-i Şerîf'in üstü örtülmüş bir kısmı idi ki, menzili olmayan fukarâ-yı Muhâcirîn orada sâkin olurlardı. Abdürrahmân b. Ebî Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anhümâ:* "*Ashāb-ı Suffe fukarâ kimselerdi. Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem onları infâk ettirmek için Ashāb-ı Kirâmına : 'İki kişilik yemeği olan, bir üçüncüsünü yanına katsın., diye ferman buyurmuşlardı.*" diyor. (357 inci hadîse mürâcaat.) Bi'r-i Maūne'de şehîd olan Ashāb-ı Suffe'den sonra meslek-i Sahābeye ve Ashāb-ı Suffe ıdâdına dâhil olan Ebû Hüreyre: "*Ashāb-ı Suffe'den yetmiş zât gördüm. İçlerinde ridâsı* (yâni belinden yukarısını örtecek ihrâmı) *olan bir tek kimse yoktu. Ya izâr* (yâni futa) *bağlar, yâhud boyunlarına bağladıkları bir kisâ giyerlerdi ki, kiminin bacaklarına, kiminin de topuklarına ancak varabiliyordu. Her biri namazda avreti zâhir olmasın diye giydiğini eli ile toplardı.*" diyor. Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da ahd-i saîd-i Risâlet-Penâhî'de bekâr bir genç olup mescitde uyuduğunu haber veriyor. Emîrü'l-Mü'minîn Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh ve kerrema'llāhu vecheh*'nin de bundan sonraki hadîsde Mescid-i Şerîfde kaylûle buyurmuş oldukları haber verilecektir.

Yabancının, evi barkı olmayanın mescitte yatması câiz olduğunda ihtilâf yoktur. Mâadâsının yatmasında ihtilâf olunmuştur. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bunu tecvîz edenlerin başındadır. O: "*Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in zamânında mescitde gece de, gündüz de yatardık.*" diyor. Saîd b. el-Müseyyeb, Hasan-ı Basrî,

وَيَوْمُ الْوِشَاحِ مِنْ اَعَاجِيبِ رَبِّنَا
اَلَا اِنَّهُ مِنْ بَلْدَةِ الْكُفْرِ اَنْجَانِي

Yâni: "*Vişâh işinin olduğu gün Rabbimizin yarattığı acâyipdendir. Şüphesiz ki O, bana küfür diyârından necat verdi.*" demeden edemezdi. (Bir gün) ona: "*Ne oluyorsun? Her ne vakit benimle birlikte oturursan behemehāl bunu söylüyorsun.*" dedim. Bunun üzerine (demin anlattığım) kıssayı anlattı.

276. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اَللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَسُولُ اَللّٰهِ صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اَللّٰهُ عَنْهَا. فَلَمْ يَجِدْ عَلِيًّا فِي الْبَيْتِ. فَقَالَ اَيْنَ اَبْنُ عَمِّكِ؟ قَالَتْ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ شَيْءٌ. فَغَاضَبَنِي فَخَرَجَ. فَلَمْ يَقِلْ عِنْدِي. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِاِنْسَانٍ اُنْظُرْ اَيْنَ هُوَ؟ فَجَاءَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اَللّٰهِ هُوَ فِي الْمَسْجِدِ رَاقِدٌ. فَجَاءَ رَسُولُ اَللّٰهِ صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَهُوَ مُضْطَجِعٌ قَدْ سَقَطَ رِدَاؤُهُ عَنْ شِقِّهِ. وَاَصَابَهُ تُرَابٌ. فَجَعَلَ رَسُولُ اَللّٰهِ صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُهُ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ قُمْ اَبَا تُرَابٍ قُمْ اَبَا تُرَابٍ.

Atā', Muhammed b. Sîrîn, bir kavle göre Şâfiî hep bu re'ydedirler. İbn-i Abbâs'ın: "*Mescidi merkad, yâni yatacak yer ittihâz etmeyiniz.*" dediği de, "*Mescitde sonradan namazda bulunayım diye uyursan beis yok.*" dediği de mervîdir. Mâlik: "*Menzili olan kimsenin gece, yâhud gündüz mescitde uyumasını mekruh görürüm.*" demiş. Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk b. Râhûye'nin de mezhepleri budur. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* ile Tāvûs, Mücâhid, Evzâî bunu mutlakā mekruh görenlerdendirler. Fakat hiçbir delillerine muttali' değiliz. Bu mes'eleyi Saîd b. el-Müseyyeb ile Süleymân b. Yesâr'a sormuşlar. Onlar da: "*Ehl-i Suffa Mescitde yatıp dururlarken bunu nasıl oluyor da soruyorsunuz. Onlar, meskenleri mescit olan bir kavim idiler.*"

TERCEMESİ

Sehl b. Sa'd (-i Sâidî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün ciğer pâresi) Fâtıma(tü'z-Zehrâ *radiya'llāhu anhâ*) nın hânesini teşrîf etti. Alî *radiya'llāhu anh*'i (orada) bulamadı. "*Amcanın oğlu nerede?*" diye sordu. (Fâtıma *radiya'llāhu anhâ*): "*Aramızdan bir şey geçti. Darılışdık. O da gündüz uykusunu benim yanımda uyumadı.*" cevâbını verdi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, birine[1]: "*Bak, nerede?*" buyurdu. (O adam gidip) geldi ve: "*Yâ Resûlâ'llāh, Mescitte uyuyor.*" di(ye haber getir)di. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mescidi) teşrîf etti. (Baktı) ki, yan tarafına yatmış, ridâsı bir yanından sıyrılmış, vücûdü toprağa bulanmış[2]. Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "قُمْ أَبَا تُرَابٍ، قُمْ أَبَا تُرَابٍ = *Ebû Türâb, kalk. Ebû Türâb, kalk.*[3]" diye diye toprağı bedeninden silkmeğe başladı.

---

cevâbını vermişler. Taberî de Osmân b. Affân *radiya'llāhu anh*'in Emîrü'l-Mü'minîn iken mescitte uyur görüldüğünü ve etrâfında hiçbir kimse bulunmadığını rivâyet ediyor.

[1] Bu zât siyâk-ı beyandan münfehim olduğu üzere Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anhümâ*'nın kendisidir.

[2] Alî *radiya'llāhu anh*'in Fatma *radiya'llāhu anhâ* nezdinde kaylûle etmeyip de mescitde yatması, fakir ve garib olmayanların mescitde uyumaları mübâh olduğuna delildir. Nitekim Ebû Nuaym'in "*Kitâbü'l-Mesâcid*"inde de Cübeyr b. Mut'im'den mervî: "لَا تَمْنَعُوا الْقَائِلَةَ فِي الْمَسْجِدِ مُقِيمًا وَلَا ضَيْفًا = *Mescitde kaylûle edenlerden kimseyi menetmeyin. İster mukîm olsun, ister misâfir olsun.*" hadîs-i şerîfi de bu ma'nâda daha sarihtir. (275) inci hadîsin hâşiyesine de mürâcaat.

[3] Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in dâmâd-ı âlîlerini böyle bir künye ile tekniye buyurmaları mîzah ve bu vesîle ile ken-

277. عَنْ اَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا دَخَلَ اَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ اَنْ يَجْلِسَ.

TERCEMESİ

Ebû Katâde (Hāris b. Rıb'iyy) es-Selemî *radiya'llāhu anh*'den[1] Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Bir kimse mescide girdiği vakitte oturmadan evvel iki rek'at kılsın.*"[2] buyurdukları (merfûan) rivâyet olunuyor.

---

dilerini taltiftir. Buhârî'nin rivâyet ettiğine göre, Alî *radiya'llāhu anh*'in "*Ebû Türâb*" kadar hoşlandığı hiçbir isim yoktu. Biri: "*Ebâ Türâb!*" diye çağırınca pek ziyâde sevinirlerdi.

[1] Fâris-i Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* unvâniyle müştehir olup Hazrecîlerin (kesr-i lâm ile) Benû Selime kolundandır. Nisbetinde lâm, meftûh olup kesr ile (سَلِمِيّ = Selimiyy) demek yanlıştır.

[2] *Müslim*'deki rivâyette bu hadîsin sebebi de zikredilmiştir: Ebû Katâde *radiya'llāhu anh* Mescid-i Şerîfe girdiğinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i Ashāb-ı Kirâmı arasında oturur görmüş. O da onlarla birlikte hemen oturuvermiş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "*Namaz kılmaktan seni meneden nedir?*" diye sorunca: "*Yâ Resûlâ'llāh, seni oturur gördüm. Bunlar da oturuyorlar da onun için.*" demiş. Bunun üzerine bu hadîs-i şerîf ile cevap verilmiş. İbn-i Ebî Şeybe'nin "*Musannaf*"ında diğer tarîkden yine Ebû Katâde *radiya'llāhu ahn*'den mervî olan bu hadîsde: "اَعْطُوا الْمَسَاجِدَ حَقَّهَا = *Mesâcide haklarını veriniz.*" buyurulduğu ve: "*Hakları nedir?*" diye sorulunca: "*Oturmadan evvel iki rek'at namaz.*" cevâbı verildiği mezkûrdur.

Bu namaza (Tahiyyetü'l-Mescid) denilir. İki rek'atten az olmaz. Bu namaz, tavaf niyyetiyle Mescid-i Harâm'a dâhil olan, mescide girerken imâmı farzda bulan, Cum'a günü hatîb minbere çıktıktan sonra mescide giren kimseler hakkında değildir. Ehl-i zâhir,

278 . عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال ان المسجد كان على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم مبنيا باللبن وسقفه بالجريد وعمده خشب النخل. فلم يزد فيه ابو بكر رضي الله عنه شيئا. وزاد فيه عمر رضي الله عنه. وبناه على بنيانه فى عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم باللبن والجريد. واعاد عمده خشبا. ثم غيره عثمان رضي الله عنه. فزاد فيه زيادة كثيرة. وبنى جداره بالحجارة المنقوشة والقصة. وجعل عمده من حجارة منقوشة وسقفه بالساج.

namaz câiz olan vakitlerde mescide giren her Müslümana iki rek'atın farz olduğuna kāil olmuşlarsa da müctehidînden hiçbiri buna kāil olmamış, hattâ Zāhirî olan İbn-i Hazm bile Tahiyyetü'l-Mescid'in vâcib olmadığını tasrîh eylemiştir. Bu emr-i şerîf-i Nebevînin nedb ve istihbâba mahmûl olduğuna en kavî delîl (43) üncü hadîsde beyân edildiği üzere salâvât-ı mektûbeyi soran sâilin « هل علي غيرها ؟ » suâline « لا الا ان تطوع » buyurulmuş olması ve Cum'aya geç geldiği halde ileriye geçmek isteyen zâta: "*Âleme eziyet ettin, otur.*" buyurup da namaz kılmayı emretmemeleri, bâhusūs kibâr-ı Ashāb-ı Resûlu'llāh (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) in çok kere mescide girip namaz kılmadan çıktıklarının sübûtu da ehl-i Zāhir'in farziyyet da'vâları aleyhindedir. Mescide duhûl vakt-i kerâhete müsādif olursa Ebû Hanîfe ile ashābına ve Mâlik'e göre, tahiyyeyi kılmak da mekruhtur. Şâfiî'den rivâyet-i sahîhaya göre ise câizdir. Mescide girip de namaz kılmadan oturan kimsenin tahiyyeyi fevt ederek artık kılmasına mahal kalmaz, diyenler de vardır. Fakat mescide girip hemen oturan Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'den *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: "*Namaz kıldın mı?*" diye sormaları ve cevâb-ı nefyi üzerine: "*Kalk da kıl!*" buyurulması çok fâsıla olmazsa mümkinü't-tedârik olduğunu gösterir.

TERCEMESİ

Abdu'llāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Mescid(-i Şerîf-i Nebevî) Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında ham kerpiç ile binâ olunmuş olup sakfı hurma dallarından, direkleri de hurma gövdeleri ağacından idi[1]. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* (tevsîan ve tezyînen) hiçbir şey ziyâde etmedi. Ömer *radiya'llāhu anh* (yalnız enini, boyunu) artırıp Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ahd(-i saādet)indeki (tarz-ı) binâya göre kerpiç ve hurma dallariyle binâ etti[2]. Sonra Osmân *radiya'llāhu anh*

---

[1] Müslim'in rivâyetinde Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh: "Yağmur gelip sakftan aktı. Sakf, hurma dallarından idi. Namaz ikāme olundu. Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in su içinde, çamur içinde secde buyurduklarını, hattâ mübârek alınlarında çamur izlerini gördüm."* diye haber veriyor. Bu hadîs *Buhârî*'de de vardır.

[2] *Buhârî*'de ta'lîkan rivâyet edildiğine göre, Ömer *radiya'llāhu anh* mescidin tevsîan binâsına şürû' ettiği vakit yapıcısına: "*Sen, yalnız halkı yağmurdan saklamağa bak. Sakın allı, sarılı ziynetler yapıp da halkı fitneye uğratmayasın.*" demiş ki, fitne denmaksat, musallînin esnâ-yı salâtta zînet-i mescid ile zihni meşgūl olması demektir. İbn-i Mâce de yine Ömer *radiya'llāhu anh*'den mervî bir hadîs-i merfû'da: "مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ اِلَّا زَخْرَفُوا مَسَاجِدَهُمْ" = *Şimdiye kadar hiç bir kavim gelmemiştir ki, ameli bozuk bir hāle gelince mescitlerini süslemeğe kalkışmış olmasın.*" buyurulmuştur. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet edildiğine göre, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "«مَا اُمِرْتُ بِتَشْيِيدِ الْمَسَاجِدِ لَتُزَخْرِفُنَّهَا كَمَا زَخْرَفَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى» = *Ben, mesâcidi yüksek binâ edip süslemekle me'mûr olmadım.* (Maahâzâ) *siz, mescitlerinizi Yehûd ve Nasārâ'nın yaptığı gibi muhakkak süsleyeceksiniz.*" buyurmuşlardır. Bu süslerden maksat –zuhruf, altın ma'nâsına da geldiğine göre– yaldızdır. Bu hadîsin kısm-ı sânîsi *Buhârî*'de de ta'lîkan rivâyet olunmuştur. Kezâlik İbn-i Hüzeyme'nin "*Sahîh*" inde merfûan. *Bu-*

(binâ-yı) Mescidi (tevsîan ve tezyînen) tağyîr edip (hem) çok genişletti, (hem de) duvarını (kerpice bedel) nakışlı taşlarla ve kireçle binâ etti[1]. Ve direklerini nakışlı taşlardan, sakfını da sac ağacından yaptı[2].

279. عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ كَانَ

hârî'de ise ta'lîkan Enes'den rivâyet olunan hadîs-i şerîfde: «يَاْتِى عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَتَبَاهَوْنَ بِالْمَسَاجِدِ ثُمَّ لاَ يَعْمُرُونَهَا اِلاَّ قَلِيلاً» = *Öyle bir zaman gelecek ki, nâs mesâcit ile müfâhare ve mübâhet ederler de onları pek az ma'mûr ederler.*" buyurulmuştur. İmâret-i mesâcit binâ ma'nâsına geldiği gibi zikir ve ibâdetle, tevhîd ile ma'mûr etmek ma'nâsına da gelir.

[1] Emîrü'l-mü'minîn Osmân *radiya'llāhu anh*'in menkûş taşları da zuhruf nev'inden değildi. Zuhruf yukarıki hâşiyede dediğimiz gibi yaldızdır. Osmân *radiya'llāhu anh* kerpiç yerine taşla kireçten, hurma dalları yerine daha sağlam olan saç ağacından fazla bir şey kullanmadı. Bid'at-ı mekrûha, yaldızlardır. İbâdet-i Mevlâ'ya tahsīs edilen mahall-i pâk ve mübârekin müsrifâne büyük masārif ile vücûde getirilmesi zühde, huşû' ve tezellüle münâfî olduğu gibi Hakk'ın sevmediği mübâhâta, tefâhüre de vesîle olur. Kerâheti bu yüzdendir. Mesâcidi en evvel süsleyen Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'dır derler ki, bu, asr-ı Sahābenin sonlarına müsādiftir. Ehl-i ilimden bir çoğu havf-ı fitneden nâşî buna karşı sükût etmişlerdir. İbnü'l-Münîr'in, evini teşyîd ve tezyîd edip yaldıza boğanlar çoğaldıktan sonra mesâcidin zînetden büsbütün mahrûmiyyeti iptizâl ve istihânete belki bâis olur korkusuyla onları tezyîn ve teşyîd etmek menduptur, dediğini şârih Aynî nakleder. Maahâzâ masārifi Beytü'l-mâl-i Müslimînden çıkmamak ve bu zînetlerle mesâcide ta'zîm kasdedilmek şartiyle bunu tecvîz eden bâzı ulemâ da vardir ki, eimme-i Hanefiyye bu cümledendir.

[2] Hindistan'da çıkan abanoza benzer sert bir ağacın ismidir ki, *Kāmus* mütercimi Āsım Efendi merhum: "*Bu diyarda zac ağacı deyû meşhur olan ağaç zannolunur.*" ve bâzı müfredâta atfen: "*Hind çınarı ve bâzıları Hind ardıcı derler.*" diye îzâh ediyor.

يُحَدِّثُ يَوْمًا. حَتّٰى اَتٰى عَلٰى ذِكْرِ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ كُنَّا
نَحْمِلُ لَبِنَةً لَبِنَةً وَعَمَّارٌ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ. فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَجَعَلَ يَنْفُضُ التُّرَابَ عَنْهُ وَيَقُولُ وَيْحَ عَمَّارٍ.
تَقْتُلُهُ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ. يَدْعُوهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ وَيَدْعُونَهُ اِلَى النَّارِ.
قَالَ يَقُولُ عَمَّارٌ اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفِتَنِ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunur ki, Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* (bir gün) ahādîs(-i Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i) söylemekle meşgūl idi. Derken Mescid(-i Şerîfin) binâsı bahsine geçip dedi ki[1]: Biz, birer kerpiç taşıyorduk. Ammâr ise kerpiçleri ikişer ikişer taşırdı[2]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* onu (öyle) gö-

[1] *Buhârî*'deki tarz-ı rivâyet şöyledir: Abbâs *radiya'llāhu anh*'in mevlâsı İkrime dedi ki: (Bir gün) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* bana ve mahdûm-ı âlîsi Alî'ye (ki, Benü'l-Abbâs'dan gelen ilk iki halîfe Ebü'l-Abbâs Abdullāh b. Muhammed es-Seffâh ile Ebû Ca'fer Abdullāh b. Muhammed el-Mansūr'un ceddidir ve (Seccâd) lâkabiyle müştehirdir): "*Ebû Saîd'e gidin de onun rivâyet ettiği hadîslerden de bir mikdârını dinleyin.*" dedi. (Ebû Saîd'in) yanına gittik. Kendisine âit bir bahçeyi tımar etmekle meşgul bulduk. (Hemen) ridâsını alıp ihtibâ etti (yâni büründü). Sonra anlatmağa başladı. Nihâyet Mescidin binâsı bahsine geçerek dedi ki... İlâ-âhirihi.

[2] Bir rivâyette: "*Biri kendi hesâbına, diğeri Resûlu'llāh salla'l-lāhu aleyhi ve sellem hesâbına olmak üzere ikişer kerpiç.*" denilmiştir. *Buhârî*'de olmayıp İsmâilî ile Ebû Nuaym'in "*Müstahreç*"lerinde mezkûr olan bir rivâyette de: "*Arkadaşlarının taşıdığı gibi taşısan olmaz mı?*" diye sual buyurulmuş, Ammâr da: "*Ben bunun ecrini Allah'dan istiyorum.*" cevâbını vermiş.

rünce üzerindeki toprağı silkerek[1]: "*Vah Ammâr! Vah Ammâr! Kendisini fie-i bâğiye katledecektir*[2]. (Ammâr) *onları Cennet'e*[3],

[1] Buhârî'nin *Kitâbü'l-Cihâd*'daki rivâyetinde: "«يَمْسَحُ عَنْ رَأْسَهُ الْغُبَارَ» = *Başından tozları silkmeğe başladı.*" sûretinde vârid olmuştur.

[2] Bu iltifât-ı bî-behâ-yı Nebevînin mazharı olan Ammâr, Sıffîn'de Muâviye b. Ebî Süfyân'ın ashâbı tarafından katlolunmuştur. Emîrü'l-mü'minîn Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'e karşı gelen ehl-i Şâm'ın o târihte ehl-i bağy olduğu bu hadîs-i sahîh ile sâbit oluyor. İmâmet ve emâret-i Mü'minîn, ancak Hasan-ı Müctebâ *radiya'llāhu anh* Efendimiz'in bi'l-ihtiyar in'izâl ve inhilâ'ından sonra Muāviye *radiya'llāhu anh*'e intikāl edebilmiştir. İhbârından otuz bu kadar sene sonra sıtkı tahakkuk eden bu haber-i Nebevî şevâhid-i Nübüvvet-i Muhammediyyeden (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) biridir. Ammâr'ın katline dâir olan hadîs-i Nebevîyi Buhârî, Ebû Saîd-i Hudrî ile Katâde b. en-Nu'mân *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği gibi Müslim, Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan; Tirmizî, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den; Neseî, Abdullāh b. Amri'bni'l-Ās *radiya'llāhu anhümâ*'dan; Taberânî ile diğerleri Osmân b. Affân, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Eyyûb-i Ensārî, Ebû Râfi', Huzeyme b. Sâbit, Muāviye, Amri'bni'l-Ās ve Ebü'l-Yeser'den ve Ammâr'ın kendisinden (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) turuk-ı sahîha ve hasene ile rivâyet etmiş oldukları gibi ta'dâdı uzun sürecek birçok zevâttan daha mervîdir. Alî *radiya'llāhu anh*'in hurûbunda musîb olmadığını iddiā eden (nevâsıb) aleyhine bu hadîs-i şerîf hüccettir.

[3] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "عَمَّارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ ... = Ammâr *onları Allāh'a ...da'vet ediyor.*" denilmiştir ki, meâli hemen hemen birdir.

Mantūk-ı haberden vehleten Ammâr'ı katleden fienin nâr-ı cahîme da'vetci olduğu münfehim olduğuna ve bu fienin içinde birçok Sahâbe de bulunduğuna bakanlar fie-i bâğiyeyi ta'yîn husūsunda birçok te'vîlâta girişmişler ise de sadra şifâ verecek söz söylememişlerdir. Bunun akla en yakın olan te'vîli şudur: Her iki tarafta

onlar ise onu Cehennem'e da'vet ederler." buyurmağa başladı.

Ebû Saîd *radiya'llāhu anh* der ki, Ammâr (bunu işidince): "*Fitnelerden Allāh'a sığınırım*[1]." derdi.

280. عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عِنْدَ قَوْلِ النَّاسِ فِيهِ حِينَ بَنَى مَسْجِدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

---

olan Sahābe (*rıdvânu'llāhi aleyhim ecmaîn*) müctehid ve zan ve i'tikādı ile āmil olup şu kadar ki, zan ve i'tikādında da, nefse'l-emirde de musîb ve Allāh'ın rızāsı tarafında olanlar Aliyyü'l-Murtezā *radiya'llāhu anh* ile ashābı idiler. Diğerleri kendilerini musîb i'tikād etmekle berâber nefse'l-emîrde ve inda'llāh muhtî bulunuyorlardı. Cennet yolundan maksat, Hakk'a itāat ve tāat-ı vâcibeyi edâ, Cehennem yolundan maksat da Hakk'a adem-i isābet ve tāat-i vâcibeden udûldür. Ehl-i hakkız ve Cennet yolu üzerindeyiz i'tikādiyle yanlış yola da'vet, farkına varmıyarak Cehennem'e da'vet demektir. Bilmiyerek böyle bir reh-i nâ-savâba gitmek ise noksān-ı fazîleti müstelzim olursa da ıkāb-ı cahîm cezâsını müstelzim olmaz. Nitekim Hazret-i İmâm-ı bi'l-hak *radiya'llāhu anh* kendileriyle mukātele edenler hakkında " إِخْوَانُنَا بَغَوْا عَلَيْنَا =*Bunlar bize karşı bağyeden ihvânımızdır.*" buyurmuşlardır. Sahābe-i Kirâm şânında nâzil olan «كُنْتُمْ" خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ»* = *Siz, insanların arasına çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.*" âyet-i kerîmesinin mantūk-ı münîfine yaraşan da bunlardan bir kısmının Cehennem yolunu tutmuş ve oraya an i'tikādin da'vet etmiş kimseler olmayıp nihâyet içtihatlarında muhtî zevât olmalarıdır.

[1] Ammâr b. Yâsir *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu sözünden insana hîn-i fitnede hakka mütemessik olduğunu bildiği halde bile fitneden istiāze etmesi müstahab olduğu anlaşılıyor. Zîrâ hak üzere olduğunu yakînen bilmeyen kimse me'cûr mu, yoksa mevzûr mu olduğunu kat'î olarak bilemez. Hazret-i Ammâr gibisi de fitnenin kendisini nerelere kadar sürükliyebileceğini evvelden tahmîn edemez.

* *Sûre: 3 (Âl-i-İmrân), âyet: 110.*

انَّكُمْ اَكْثَرْتُمْ. وَاِنّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ بَنَى مَسْجِداً يَبْتَغِى بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ مِثْلَهُ فِى الْجَنَّةِ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki, (Emîrü'l-Mü'minîn) Osmân b. Affân *radiya'llāhu anh*, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Mescid(-i Şerîf)ini (yeniden) binâ ettiği zaman[1] halkın (i'tirâz ve inkâr kabîlinden) dedikoduları üzerine[2]: "*Siz çok söylemeğe başladınız. Her kim Rızā-ullāhı kasdederek* (büyük, küçük) *bir mescid binâ ederse, Allāhu Teālâ da ona Cennet'te onun gibi bir ev binâ eder, buyurduğunu, ben Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den işittim.*" demiştir[3].

281. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ مَرَّ رَجُلٌ

[1] 278 inci hadîse mürâcaat. Mescid-i Şerîfin tevsîan binâsı Hicret-i Nebeviyyenin 30 ncu senesinde vâkı' olmuştu.

[2] İ'tirâz edenler ahd-i celîl-i Nebevîde ne hāl ve hey'ette binâ olunduysa yine öyle binâ edilmesini ve hacer-i menküş ile kireç isti'mâl edilmemesini arzu ediyorlardı. Halbuki kerpiç duvarlar çabuk gevşiyor, hurma gövdelerinden yapılan direkler az zamanda çürüyor, hurma dallarından yapılan örtü, namaza gelenleri yağmurdan muhāfaza edemiyordu.

[3] Bu hadîs-i şerîfin mutazammın olduğu va'd ve beşâret Osmân *radiya'llāhu anh*'den başka Ebû Bekr, Ömer, Alî, Abdullāh b. Amr, Enes, İbn-i Abbâs, Āişe, Ümmü Habîbe, Ebû Zer, Amr İbn-i Anbese, Vâsile b. el-Eska', Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullāh, Ebû Kursāfe, Nübeyt b. Şürayt, Ömer b. Mâlik, Esmâ' bint-i Yezîd, Muāz b. Cebel, Ebû Ümâme, Abdullāh b. Ebî Evfâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullāh b. Ömer (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*)den elfâz-ı mütekāribe ile gâh ziyâdeyi hāvî, gâh muhtasar olarak rivâyet edilmiştir.

فِى الْمَسْجِدِ وَمَعَهُ سِهَامٌ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ اَمْسِكْ بِنِصَالِهَا.

TERCEMESİ

Câbir b. Abdu'llāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) biri[1] Mescid(-i Nebevî)den geçti. Yanında (temrenleri meydanda) oklar vardı[2]. Resû-lu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (ona): "*Temrenlerinden tut* (da kimseye dokunmasınlar)."[3] buyurdu.

282. عَنْ اَبِى مُوسَى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ مَنْ مَرَّ فِى شَيْءٍ مِنْ مَسَاجِدِنَا اَوْ اَسْوَاقِنَا بِنَبْلٍ
فَلْيَاْخُذْ عَلَى نِصَالِهَا لَا يَعْقِرْ بِكَفِّهِ مُسْلِماً.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (Abdu'llāh b. Kays el-Eş'arî) *radiya'l-lāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: "*Her kim mescidlerimizin, yâhud çarşılarımızın birinden* (yanında) *ok varken geçecek olursa eliyle temrenlerinden tut*(up öyle geç)*sin ki, bir Müslümanı yaralamasın.*"

[1] Bu zâtın yalnız Ensār'dan biri olduğu ma'lûm olup ismini şârihler zikredemiyorlar.

[2] Diğer bir rivâyette bu zâtın sadaka olarak mescitde ötekine, berikine ok dağıttığı zikrediliyor.

[3] Taberânî "*Mu'cem-i Evsat*"ında birinin mescitte elindeki bir oku çevirdiği görülmesi üzerine Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in: "*Bu adam Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in taklîb-i silâhtan, sell-i silâhtan nehiy buyurmuş olduğunu bilmiyor mu?*" dediğini rivâyet eder.

283. عَنْ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ اسْتَشْهَدَ اَبَا
هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنْشُدُكَ اللّٰهَ هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا حَسَّانُ اَجِبْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَللّٰهُمَّ اَيِّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ؟ قَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ نَعَمْ.

Tercemesi

Hassân b. Sâbit *radiya'llâhu anh*'in[1] (Mescitte şiir inşâdının cevâzı husūsunda) Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'i şâhit tutarak: "*Allāh aşkına söyle, Resûl-u' llāh salla'llāhu*

[1] Şâir-i Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* lâkab-ı mübecceli ile şöhretyâb olan Hassân b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm *radiya'llāhu anh* Ensārî-i Hazrecî olup İslâmda da Câhiliyyetde de akrânı arasında en ziyâde temâyüz eden fuhūl-i şuarâdandır. Meth-i Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile hicv-i küffâr-ı liâma dâir kasāid ve eş'ārı meşhurdur. Garâib-i ittifâkıyyâttandır ki kendisi, babası, ceddi, ceddinin babası hep yüz yirmişer sene muammer olmuşlardır. Muallâka sāhibi Lebîd b. Rebîate'l-Āmirî de Hassân b. Sâbit-i Ensārî gibi altmışından sonra İslâm ile müşerref olmuş. Ve yüz yirmi sene yaşamıştır. Demek ki, iki mütesâvî kısma münkasım olan bu iki şâir, ömürlerinin tam yarısı câhilî, nısf-ı dîğeri İslâmîdir. Yalnız Lebîd'in bütün eş'āri câhilîdir. Ba'de'l-îmân:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اِذْ لَمْ يَأْتِنِي اَجَلِي
حَتَّى اكْتَسَيْتُ مِنَ الْاِسْلَامِ سِرْبَالَا»

beytinden başka şiiri rivâyet edilmez.

Metindeki kıssanın sebebi Buhârî'nin başka bir kitabında şöyle îzāh ediliyor: Ömer *radiya'llāhu Teālâ anh* Mescid-i Şerîfe girmiş. Bakmış ki, Hassân şiir inşâdiyle meşgul. Ona dik dik bakmış. O da: "*Bu mescitde senden daha hayırlısı hazır olduğu halde ben şiir inşâd ederdim.*" dedikten sonra Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e dönüp: "*Allāh aşkına söyle. . .ilâ-âhirih.*" demiş. Bu kıssa ile de Buhârî mescitde inşâd-ı şi'rin hill ü hürmeti mes'elesini kurcalamak istiyor.

aleyhi ve sellem'in: *Hassân! Resûlu'llāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'den yana* (küffâr-ı Kureyş'e) *cevap ver*[1]. *'İlâhî, onu* (yâni Hassân'ı) *Rûhü'l-Kuds* (Cibrîl) *ile te'yîd et!*, *buyurduğunu işittin mi?* (İşitmedin mi?)" di(ye suâl et)diği, onun da: "*Evet* (işittim)."[2] dediği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

[1] Hassân *radiya'llāhu anh*'in kendisinden mervî diğer hadîsde Resûlu'llāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in ona: "اُهْجُهُمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ = *Onları hicvet,* (korkma) *Cibrîl seninle berâberdir.*" buyurmuşlardır. Kezâ Ümmü'l-Mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûlu'llāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Hassân için mescitde bir minber kurdurur. Hassân da o minberin üstüne çıkıp küffârı hicvederdi. Ma'lûm olduğu üzere kavm-i Arap güzel söze iptilâ derecesinde meclûb oldukları için bir kabîlede iyi bir şâirin yetişmesi o kabîle için en büyük esbâb-ı kudret ve miknetden ve bir kabîleyi sâir kabâil meyânında menfûr bir hâle koyup zaif düşürmek için de en mühim silâh hecv idi. Şâirlerin medâyih ve mefâhirâtı da kendi kabîleleriyle müttefikleri ve sevgilileri için vesâit-ı şevket ve kudretten sayılırdı.

[2] Edebiyat meraklısı kimselerin gerek kendilerinin, gerek başkalarının eş'ârını inşâd etmeleri câiz olup olmadığı mes'elesi müçtehidîni iki fırkaya ayırmıştır. Bir takımları inşâd-ı şiir alelıtlak câizdir, demişlerdir. Şa'bî, Âmir b. Sa'd-i Becelî, Muhammed b. Sîrîn Saîd el-Müseyyeb, Kāsım, Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Yûsuf, Muhammed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd (*rahimehumu'llāhu Teālâ*) hep hecivden, fuhştan, Müslümanlardan birinin kadr ü haysiyyetine taarruzdan hâlî olan şiirin inşâdında beis görmemişlerdir. Delilleri bu metin ile havâşîde zikrettiğimiz hadîslerdir. Mesrûk, İbrâhîm-i Nehaî, Sâlim b. Abdullāh, Hasan-ı Basrî, Amr b. Şuayb (*rahimehumu'llāhu Teālâ*) da şiirin rivâyetini de, inşâdını da mekruh görmüşlerdir. Delilleri * «وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ» âyet-i kerîmesi ile berâber Ömer ile Sa'd b. Ebî Vakkās, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd-i Hudrî, Avf b. Mâlik, Ebü'd-Derdâ'

* *Sûre: 26 (Şuarâ'), âyet: 224.*

gördüm: Habeşîler mescitte oyun oynuyor, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de ben oyunlarını seyredebileyim diye kendi ridâsiyle beni setrediyordu.

Bir rivâyette harbeleriyle oynuyorlardı (diye vârid olmuştur)[1].

285. عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ تَقَاضَى ابْنَ اَبِي حَدْرَدٍ دَيْناً كَانَ لَهُ عَلَيْهِ فِي الْمَسْجِدِ . فَارْتَفَعَتْ اَصْوَاتُهُمَا حَتَّى سَمِعَهُمَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي بَيْتِهِ . فَخَرَجَ اِلَيْهِمَا . حَتَّى كَشَفَ سِجْفَ حُجْرَتِهِ . فَنَادَى يَا كَعْبُ . قَالَ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ ضَعْ مِنْ دَيْنِكَ هَذَا . وَاَوْمَاَ اِلَيْهِ اَيِ الشَّطْرَ . قَالَ قَدْ فَعَلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ قُمْ فَاقْضِهِ .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki: Kâ'b b. Mâlik (-i Ensārî) *radiya'llāhu anh*[2] (Abdullāh) b. Ebî Hadred-i Eslemî *radiya'llāhu anhümâ* (zimmetin) deki bir ala-

---

[1] Bâzı tarîklerden gelen rivâyette Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*, bu Habeşîlerin mescitde oyun oynamalarını hoş görmeyip menetmek istemiş ise de Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: Bırak! buyurmuşlardır. Harbeler yâni kısa mızraklarla oyun, adî oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıç kalkan oyunu, cirid oyunu gibi düşmana karşı silâh isti'mâlinde idman peydâ etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mubâh olmuş, hattâ mescitde bile oynanması tecvîz buyurulmuştur. İleride inşâ-Allāh bu bahis yine gelecektir.

[2] Tebük gazvesinden tehallüf edib muahharan tevbelerinin kabûl olunduğuna dâir âyet nâzil olan üç Ensārînin biridir. *Radiya'llāhu anhüm.* O da Hassân gibi şâir-i meşhurdur. Evâhir-i ömründe amâya mübtelâ olmuştur.

284. عن عائشة رضي الله عنها قالت لقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوما على باب حجرتي والحبشة يلعبون في المسجد ورسول الله صلى الله عليه وسلم يسترني بردائه. انظر الى لعبهم. وفي رواية يلعبون بحرابهم.

Tercemesi

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan :

Şöyle demiştir : Kasem ederim ki, bir gün Resûlu'llâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i hücremin kapısında (şu halde)

---

radiya'llâhu anhüm'den mervî olup İbn-i Ebî Şeybe, Bezzâr, Tahâvî, Müslim, İbn-i Mâce, Buhârî, Taberânî (*rahimehumu'llâhu Teâlâ*) taraflarından ve turuk-ı muhtelifeden tahrîc olunan : « لأن يمتلئ جوف أحدكم قيحا حتى يريه خير له من أن يمتلئ شعرا » = *Birinizin içi irin ile dolup harâb olması onun hakkında şiir ile dolmasından daha hayırlıdır.*" hadîs-i şerîfidir. Ötekiler bu nehyi her türlü şiire şâmil addetmeyip fuhş-i kelâm ile, söğüntü ile âlûde olan şiir hakkındadır, derler. Nitekim Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in çok kere şiir istimâ' buyurmuş olmaları, velev veznini bozarak âharin şiiri ile temessül buyurmaları, bâ-husûs Hassân'a bunca teşvîk-âmiz sözler söylemeleri hep evvelce saydığımız kâfile-i kübrâ-yı ulemânın ictihatlarını müeyyittir. Maahâzâ müşrikîne karşı sebb ü hicv câiz olmakla berâber –ulemânın deyişlerine göre– buna iptidâen şürû' etmek de lâyık değildir. İptidâdan sebbetmek küffârın da bi'l-mukâbele ehl-i İslâm'a, hattâ (iyâzen-bi'llâh) Allâh'a ve Resûlüne sebbini da'vet edebilir. Fakat tecâvüz, iptidâ müşrikîn tarafından vâkı' olup da ayni silâh ile müdâfaa zarûreti hâsıl olursa bunu yapmakta beis yoktur. Nitekim: « جاهدوا المشركين بأموالكم وأنفسكم وألسنتكم » = *Müşrikîne mallarınızla, canlarınızla, dillerinizle mücâhede ediniz.*" buyurulmuştur.

cağını[1] Mescid (-i Şerîf) de (hasmının yakasına yapışıp) mutālebe etmiş. (Her ikisinin de) Hâne-i Saādette olan Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* işitecek derecede sesleri yükselmiş. (Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*) onlara doğru çıkıp ve Hücre (-i Şerîfenin) perdesini aralayıp "*Yâ Kâ'b!*" diye nidâ buyurmuş. (Kâ'b): "*Lebbeyk yâ Resûlâ'llāh.*" deyince mübârek elleriyle işâret vererek: "*Şu kadarını, yâni yarısını alacağından bağışla.*" buyurmuş. (Kâ'b hemen): "*Vallāhi bağışladım yâ Resûlâ'llāh.*" demiş. (Bunun üzerine İbn-i Ebî Hadred'e): "(Şimdi) *kalk, öde.*" diye emretmiş.

286. عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَجُلاً اَسْوَدَ اَوِ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَ يَقُمُّ[4] الْمَسْجِدَ. فَمَاتَ. فَسَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ. فَقَالُوا مَاتَ. فَقَالَ أَفَلاَ كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي بِهِ؟ دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ. اَوْ قَالَ قَبْرِهَا[2]. فَاَتَى قَبْرَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ[3].

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Bir zencî adam yâhud kadın[4] Mescid(-i

---

[1] Taberânî'nin rivâyetine nazaran bu alacak, iki okıyye, yâni seksen dirhem imiş. Bu dirhemlerin altun mu, yoksa gümüş mü oldukları böylece mübhem rivâyet ediliyor.

[2] Buradaki şek meytin zencî, ya zenciyye olduğunun meşkûk olarak rivâyet edilmesine mebnîdir. Şeksiz olarak rivâyet edilen hadîslerde yalnız «عَلَى قَبْرِهَا» denilmiştir.

[3] Burada da şek üzere «عَلَيْهِ اَوْ عَلَيْهَا» diye rivâyet edilmiştir.

[4] Bu şek, ağleb-i ihtimâl aradaki râvî Sâbit b. Eslem-i Bünânî'dendir. Buhârî'nin diğer rivâyetinde bir zenciyye olması

Şerîf) i süpürürdü[1]. (Günün birinde) vefât etti[2]. Nebiyy-i *Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* (Ne oldu? diye) sual buyurdu. "*Vefât etti.*" dediler[3]. "*Bana* (vefâtını) *haber vermeli değil miydiniz?* (Haydin) *kabrini bana gösteriniz.*" buyurdu. (Ondan sonra) kabrinin başına varıp üzerine namaz kıldı[4].

---

ihtimâline kuvvet verildiği gibi "*Sahîh-i*" *İbn-i Huzeyme*'de (امرأة سوداء) denilmiş, hattâ Beyhakī, isminin Ümm-i Mihcen olduğunu tasrîh eylemiştir.

[1] Bu zenciyye hâtunun –bu hadîsde zikredildiği üzere– ihrâz ettiği fazîlet ve niʻmet Mescid-i Şerîf'e olan bu hizmeti mukābelesindedir gibi anlaşılıyor. Fi'l-hakîka Buhârî'nin "*Bâb*" unvâniyle işâret ettiği üzere mescit süpürmek, ötesine berisine düşmüş paçavralarla çöp ve ağaç kırıntılarını toplamak gibi hizmetler ufak tefek görünse bile ecr-i azîmi mûciptir. Ale'l-husūs Nebiyy-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in bizzat Mescidi süpürdükleri de mervîdir.

[2] Rivâyete nazaran zavallı zenciyyeyi hakîr görüp vefâtını *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e ihbâra lüzûm görmemişler.

[3] Yine Beyhakī'nin rivâyetinden, cevap veren zâtın Ebû Bekri's-Sıddîk *radiyaʼllāhu anh* olduğu istidlâl olunuyor. İbn-i Huzeyme'den müstefâd olduğu üzere müşârün-ileyh: "*Bana haber vermeli değil miydiniz?*" ihtārına karşı: "*Gece vefât etti. Uyandırmak istemedik.*" cevâbını vermiştir. Müslim'in rivâyetinde de: "إِنَّ هَاذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ" = *Şu kabirlerin içi ehl-i kubûra* (azâb olacak kadar) *zulmetle doludur. Allāhu Teālâ üzerlerine kılacağım namaz ile onları münevver kılar.*" ziyâdesi de vardır. Taberânî'nin İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan rivâyetinde: "إِنِّي رَأَيْتُهَا فِي الْجَنَّةِ تَلْقُطُ الْقَذَى مِنَ الْمَسْجِدِ" = *Ben, onu Cennette mescit kırıntılarını toplar gördüm.*" buyurulduğu zikrediliyor.

[4] Kabir üzerine cenâze namazı kılmanın cevâzı mesâil-i hilâfiyyedendir. Alî b. Ebî Tālib, Ebû Mûsâ el-Eşʻarî, Abdu'l-

287. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا اُنْزِلَتِ الْآيَاتُ مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي الرِّبَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَى الْمَسْجِدِ. فَقَرَأَهُنَّ عَلَى النَّاسِ. ثُمَّ حَرَّمَ تِجَارَةَ الْخَمْرِ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir : Sûre-i Bakare'nin (sonlarındaki) ribâ âyetleri[1] nâzil olduğu vakit Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Mescid(-i Şerîf) e çıktı. Ve bu âyetleri halka okuyup sonra hamr ticâretini (yâni almasını ve satmasını) tahrîm buyurdu[2].

---

lâh b. Ömer, Abdullâh b. Mes'ûd, Âişe-i Sıddîka, (*radiya'llâhu anhüm*) ile Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye hep cevâzına kâil olanlardandır. Birtakımları tecvîz etmezler ki, İbrâhîm-i Nehaî, Hasan-ı Basrî, Süfyân-ı Sevrî bu ictihadda olup Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd, Mâlik de bunlara peyrevdirler. Bâzıları veliyy-i meyyit, vâlî-i belde namazını kılmamış bulunursa kabri üzerine namazı kılınabilir, demişlerdir. Cevâza kâil olanların da, ne zamâna kadar kılınabileceğinde ihtilâfları vardır. Bir aya kadar diyenleri olduğu gibi, ceset çürümedikce câiz görenleri, hattâ ebeden tecvîz edenleri vardır.

[1] Bu âyetler « اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا » dan « لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ »* e kadar beş âyet-i celîledir.

[2] Hürmet-i ribâ en son tebliğ buyurulan ahkâm-ı şer'iyyedendir. Ticâret-i hamrın tahrîmini *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in âyât-ı ribâ ile birlikte tebliğ buyurmalarından hürmet-i hamrın da o zamâna kadar teahhur etmiş olduğuna istidlâl edilebilirse de hürmet-i hamrın çok evvel olduğu muhakkaktır. İhtimal ki, evvelce hamrın yalnız aynı, yâni şürbü harâm olmuştu da bey' ve şirâsındaki hürmet bu vakte kadar teahhur etmişti, diyenler varsa da bu te'vîl baîddir. Zîrâ hamrın ayn'i harâm olunca bey' ve şirâ sûretiyle ayninden intifâın harâm olmuş olduğu da şüphesizdir. Şârih Aynî'nin

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 275-279.*

288. عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ. اَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا[1]. لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةَ. فَاَمْكَنَنِي اللّٰهُ مِنْهُ. فَاَرَدْتُ اَنْ اَرْبِطَهُ اِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا اِلَيْهِ كُلُّكُمْ. فَذَكَرْتُ قَوْلَ اَخِي سُلَيْمَانَ رَبِّ اغْفِرْلِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِي.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün) buyurdu ki : Cin (tāifesin)den bir ifrit dün gece namazımı bozdurmak için bana ansızın hücûm etti[2]. (Lâkin)

---

beyân ettiği üzere hürmet-i hamrın bu vesîle ile te'kîd-i hürmetine ve hükmün işâasında mübâlâğa maksadına, yâhud tahrîm-i ticâreti hakkındaki hüküm kendilerine bâliğ olmamış kimseler hâzır bi'l-meclis oldukları için tekrîr-i i'lâm ihtimâline mebnî olması akla daha mülâyim geliyor.

[1] Yâni o ma'nâda bir kelime söyledi. Nitekim Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde : « تَفَلَّتَ عَلَيَّ الْبَارِحَةَ » yerine « عَرَضَ لِي فَشَدَّ عَلَيَّ » vâkı' olmuşdur ki, yine o ma'nâdadır. Râvînin lâfzında şekki ihtilâf-ı ma'nâya müeddî olmadığı için tercemesinden terdîde delâlet eden elfâz tayyedilmiştir.

[2] Abdü'r-Rezzâk'ın (*Musannaf*)ında "عَرَضَ لِي فِي صُورَةِ هِرٍّ = *Kedi sūretinde karşıma geldi.*", Müslim'in Ebu'd-Derdâ' *radiya'l-lāhu anh* rivayetinde: "جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِي = *Yüzüme çarpmak için elinde ateşten bir şihâb olarak geldi.*"; Neseî'nin Âişe *radiya'llāhu anhā*'dan rivâyetinde : "فَاَخَذْتُهُ فَصَرَعْتُهُ فَخَنَقْتُهُ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ لِسَانِهِ عَلَى يَدِي = *Onu yakalayıp*

Allāhu Teālâ (beni gālip getirip) ona istediğimi yapmaya

yere yatırdım ve dilinin soğukluğunu elimin üzerinde hissedinceye kadar boğazını sıktım." denilmiştir.

Bu münâsebetle şunu arzetmek vâcibdir ki, mahlûkāt-ı zî-hayât-ı İlâhiyye yalnız ālem-i maddîdeki insan ile –envâını saymakla tüketemediğimiz– hayvânâtdan ibâret değildir. «وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ»* mantūk-ı münîfince cünûd-i İlâhiyyeyi, mahlûkātının envâ' ve ecnâsını ancak Hâlıkları bilir. Bunlardan zevi'l-ukūl olarak ihbâr-ı Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile ma'lûmunuz olup asfiyânın da bâzan meşhûdu olan iki takımı melâike ile cindir. Bunlar suver-i gûnâgûn-ı unsuriyyede teşekküle kudretyâb olacak salâhiyette yaratılmışlardır. Melâike-i Kirâmın kâffesi ervâh-ı ulviyye ve mukaddese olup emr-i İlâhîye itāatten zerrece münharîf olmazlar. Makarları semâvât-ı ulviyye olduğu halde birtakımları emr-i Rabbânî ile meskenimiz olan arza kadar nüzûl ve yine urûc ederler. Cin denilen tāife-i mahlûkāt ise bizimle arz üzerinde hem süknâdırlar. Bunların da –insan gibi– mü'mini, kâfiri vardır. Kâfirlerine şeytan ismi verilir. Melâike'nin de, cinnin de vücutları ihbâr-ı Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile, nass-ı tenzîl ile ma'lûm olduğundan bu türlü mahlûkāt yoktur, demek inkâr-ı Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a varır ve küfürdür. "*Fenn-i hāzırın, ulûm-ı sahîha-i müsbetenin bunlardan haberi yoktur. Biz nasıl tasdîk edelim?*" diyenlere diyeceğimiz pek basittir. Ulûm-ı müsbetenin, fennin bilmediği daha neler var? Ulûm-ı sahîhanın gāye-i kemâli hep taharrî-i hakāiktir. Bildikleri bilmediklerine nisbetle lâ-şey'dir. İlm-i sahîh her şeyi bilirim dediği gün, teveccüh ettiği gāyeden inhirâf etmiş, ilimlikten çıkıp celıle münkalib olmuş olur. İlmin kemâli, pek az bildiğini mukırrolup i'tirâf-ı cehl etmektedir. "*İlim ve fennin müsbet olarak kabûl ettiklerini kabûl, sâkıt kaldığı şeyler hakkında hükmümü vermekte imsâk ederim.*" deyip de ālim tavrı takınanlar da ötekilerden daha bahtiyar sayılamazlar. Acabâ fennin sâkit olduğu şeylere i'tikād etmek, nâtık olduğu şeylere i'tikādı ihlâl mi ediyor ki, hükm-i tasdîkı vermekten tehāşî ediliyor? Bu sükût adem-i tasdîk demek olunca hakīkatte Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ı tekzîb için ihtiyâr edilmiş demek olur. Bu, hakkı kabûl etmemek için sâha-i nazarı değiştirmekten başka bir şey değildir. Hükm-i fennîye kabûl ve inkâr etmediği husūsta

* *Sûre: 74 (Müddessir), âyet: 31.*

fırsat verdi. Sabah olunca hepiniz onu gör(üp seyred)esiniz

---

mütâbeat taharrî-i hak aşkından ileri geliyorsa –haktan i'râz etmek istemiyene göre– akıl ve naklin te'yidât-ı kāhiresiyle müberhen olan nübüvvet-i Muhammediyyeye müstenit ihbârât-ı sahîhanın aslını araştırmamak neden? Herhalde taharrî-i hakka âşık olan kimse bu sâhaya da biraz yüzünü çevirip aramağa çalışsa, doğru yolu bulur. Bâhusūs mevzū-i bahsimiz olan mes'elenin yeni yeni delilleri de ezhânı işgâl edip durmaktadır. Alafranga cincilikten, bizim eski ıstılâhımızca hüddamcılık mukaddimesinden başka bir nam veremiyeceğim metapsişik (métapsychique) hādisât-ı acîbenin tetkîkı Avrupa ve Amerika'da o kadar ileri gitmiştir ki, hîle ve hud'adan ārî olanların birçoğu fenne müntesib en müteassıb, en inatcı maddiyyûnu bile şaşırtmış ve evvelleri "*Adam sende!*" deyip yüz çevirenlerden efrâd-ı adîdeyi "*Bunda bir şey var. Bakalım ne çıkacak?*" diye tetkîk ve taharrîye sevk ve imâle etmiştir. Herhalde bu hādisât içinden Telekinezi (Télékinésie), ektoplasm (Ectoplasme), tecessüd (Materialisation) dedikleri nevi'leri, alıştığımız hādisât-ı tabîiyye-i maddiyye cinsinden şeylere pek de benzemeyip elyevm, fenn-i sahîhin hudûduna dâhil olmamakla berâber büsbütün nazar-ı i'tibâra alınmayacak, sâha-i hallerine doğru yaklaşıldıkca bugünkü nazariyyât-ı ilmiyyeyi herhalde altüst edecek şeylerdendir.

Telekinezi, Metapsişistlerin ıstılâhınca câzibe, harâret, elektrik.. İlâ-âhirihi gibi ma'lûm olan kuvâ-yı tabîiyyenin taht-ı te'sîrinde olmayarak bir cismin kendi kendine harekete gelmesine ıtlāk olunuyor. "*Medyûm*" denilip havâss-ı hamsin gayri bir hâssa-i ihsâs gösteren kimselerin huzûriyle yapılan tecrübeler esnâsında sandalyelerin, oda içindeki sâir eşyâ-yı sakîlenin temâs-ı beşer vâkı' olmaksızın yerlerinden oynaması, câzibe kānûnunu istihfâf ile havaya kalkıp dolaşması ve bu harekât-ı hârikulâdenin huzzārın arzularına tâbi' olması zevi'l-ukūlden bir şahs-ı gayr-i mer'înin vücûdünü pek a'lâ hisettiriyor.

Ektoplâsme birtakım medyumların a'zā-yı muhtelifesinden teraşşuh edip ancak karanlıkta köpük sūretinde göze görünebilen bir seyyâlenin ismidir ki; bu köpükler fotoğraf safhası üzerine akis bırakacak mâhiyette olduktan başka bâzan insana ve sâireye benzer bir ferd-i zî-hayât sūretine bile giriyor. Bu da "*tecessüd*"dür. İngilterenin en büyük Fizik ve hey'et ulemâsından K r o k s'un (Krookes) bu sâhadaki

diye Mescidin direklerinden birine bağlamak istedim. (Fakat)

tetkīkātından bâhis bir kitapta "*keti king*" nâmını alan bu tarzdaki şahs-ı mer'îye dâir birçok ma'lûmât münderic olduğu gibi "*keti king*"in birçok fotoğraflarını görmüştüm. Bunlar masal değildir. Tecâribini fizik âlâtı ile icrâ eden Kroks hulâsa-i tetkīkātını İngiliz cem'iyyet-i āliye-i kırâliyyesine haber verdiği zaman "*Aldanmıştır, gözü bağlanmış* (*Fascine*) *dir*" diyen münkirlere hitāben : "*Haydi benim aldanmış olduğumu, gözümün bağlanmış olduğunu teslîm edeyim. Ya şu fizik âlâtının da aldanmış, gözü bağlanmış olduğunu nasıl teslîm edeyim?*" demiştir.

İlmin henüz ter-ü tâze olan, yol açmak için içine tecârüb baltası girmeyen bu cangıllarında taharriyatta bulunmak üzere bu gün Avrupa ve Amerika'da müteaddit cem'iyyetler kemâl-i ciddiyyetle teşekkül edip çalıştıkları gibi yüzlerce mecmua da intişâr edip durmaktadır. Münkirlerin, "*Adam sende!*" diyenlerin enf-i inâd ve istikbârı günden güne yere sürünüyor. Bu cem'iyyetlere dâhil olan a'zā, mühendis, tabib, alelekser dârü'l-fünûn müderrisi olmak üzere mütefekkirînin en yüksek tabakasına mensub olanlardır. Sahifelerimiz müsâit olsa da bu gibi şeylerle iştigāli ilim ve fen nâmına artık mûcib-i ār saymayan yüzlerce profesör ismi zikredebilsek! Yalnız Birmingham Dârü'l-fünûnu Emîni Sir Oliver Lodge ile Charles Richet ve Lazareff gibi zevâtın bu meyanda olduklarını haber vermek ālem-i maddenin mâverâsında, rûhâniyyât āleminde gıdâ-yı ilm arayanların kimler olduğu hakkında bir fikir verebilir. Maahâzâ biz cinnin de, melâikenin de vücûdüne istidlâl için bu zevâtın yarım yamalak tetebbuātına, kalın perde-i esrâr arkasından ve ihtisâsât kabîlinden sezdikleri ma'lûmât-ı zaīfeye arz-ı iftikār etmiyoruz. Bunların ma'lûmât-ı nazariyyeleri daha doğrusu henüz "*ilmî*" vasfına istihkākı olmayan faraziyyeleri pek iptidâî olduğu için gıdâ-yı rûh olacak ve kalbe itmi'nân verecek kuvveti hāiz olmadığı için zanniyyât kabîlinden söyledikleri bu kabilden sözlerini ihtiyât ile telâkkī ediyoruz. Bizim bu bâbda i'timâdımız bu nevi' mahlûkātı bi'l-fiil müşâhede buyurmuş, vahy-i semâvî ile de sâha-i ma'lûmâtı fevkalâde tevessü' etmiş olan Muhbir-i Sādık *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'in beyânâtınadır. Ve hükümlerimiz o beyânât-ı sādıkanın hudûdu ile mahduttur. Oradan nasıl telâkkī etmiş isek öylece kabûl eder, ona kendiliğimizden bir şey katmayız. Avrupalı ve Amerikalı erbâb-ı ulûmdan bahsedişimiz –onların bu bâbdaki fikir

kardeşim Süleyman (b. Dâvûd *aleyhime's-salâtü ve's-selâm*)'ın:

«رَبِّ اغْفِرْلِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي»*

yâni: "*Yâ Rab, bana mağfiret et ve benden sonra kimseye olmıyacak bir mülkü, bana bağışla.*" demiş olduğu hatırıma geldi [1] (de ifriti köpek gibi koğdum) [2].

289. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فِي الْأَكْحَلِ . فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ . فَلَمْ يَرُعْهُمْ . وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ . إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ . فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ ؟ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا . فَمَاتَ فِيهَا .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

Şöyle demiştir: Sa'd b. Muâz (*radiya'llāhu anh*) Handek gününde ekhalinden (ki, şiryân-ı adudîsinden demektir)

---

ve nazarları bize uysun uymasın– yalnız münkir-i vahy olanlara sâha-i ma'lûmatlarının henüz pek dar olduğunu, hakīkatleri kendilerince meçhûl olan her şeyi ulu orta bilâ-teemmül inkâra kalkışmanın hakīkat nâmına tehlikeli ve ilim nâmına küfür ve ilhād olduğunu anlatmak içindir.

[1] Bundan Süleymân *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ashābının cinni görebildiklerine istidlâl olunur. Çünkü nübüvvetinin delâil-i celîlesinden olan inkıyâd-ı cin mu'cizesini ıyânen müşâhede etmemiş olsalardı, hüccet kāim olamıyacaktı. Melâike ile cinni, sūret-i asliyyelerinde gâh gâh müşâhede, enbiyâ ve asfiyâya mahsūs bir kerâmettir.

[2] *Buhârî*'de, hadîsin sonunda musannifin terkettiği «فَرَدَّهُ خَاسِئًا» ziyâdesi vardır ki, tercemesi kavs içine alındı.

---

* *Sûre: 38 (Sâd), âyet: 35.*

yaralanmıştı[1]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

[1] Sa'd b. Muāz, ekâbir-i Ensār ve cāzım-ı ehl-i Bedir'den olup Evsîlerin seyyid-i mübecceli ve Muhâcirîn arasında Ebû Bekr es-Sıddīk *radiya'llāhu anh* ne makamda idiyse beyne'l-Ensār o makāmın sāhibi idi. Vak'a-i Ahzâb –ta'bîr-i dîğerle Handek– de küffâr-ı Kureyş'den Hibbân b. el-Arika el-Āmirī'nin attığı bir ok ile ekhali kesilmişti. Bu yaranın tımarı epey sürmüş ve iyiliğe dönmüş iken yine deşilerek A'lâ-yı İlliyyîne şehîden intikāline sebep olmuştur. *Radiya'llāhu anhu ve erdāhu.* İbnü'l-Arika oku attığı vakit, ādet-i Arab üzere "خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الْعَرِقَةِ = *Al sana, benim de İbnü'l-Arika olduğumu bil.*" demişti. Hazret-i Sa'd da, yâhud bir rivâyete göre Fahr-i Ālem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz de: "«عَرَّقَ اللّٰهُ وَجْهَكَ فِي النَّارِ» = *Allah yüzünü Cehennem'de terletsin.*" buyurmuşlardır. Arraka, ter ma'nâsına arak'dan müştak olduğu için müşâkele tarzında böyle duā buyurulmuştur. Sırası gelince beyân edileceği üzere, ehl-i İslâm ile aralarında olan ahdi nakz ile küffâr-ı Ahzâbı Medîne üzerine üşüştürüp Müslümanları gûnâ-gûn ıztırâbâta düşüren Benû Kureyza, harb-i Ahzâbı müteākip ceyş-i İslâma karşı mağlûp ve mahsūr kalmış ve bugünkü ta'bîr ile bilâ-kayd ü şart teslîme râzı olmuştu. Benû Kureyza, Evsîlerin halîfi olduklarından haklarında edilecek muāmelenin emr-i ta'yîninde Sa'd b. Muāz'ın hakem olmasını istediler. Sa'd ise erkeklerinin katl, mallarının taksîm, çocuklarıyle karılarının seby olunmalarına hükmettikten sonra Rahmet-i Rahmâna mülâkī oldu. Hâtemü'l-Enbiyâ *aleyhi ekmelü's-salâvât ve't-tehāya* Efendimiz bu hükmünden dolayı Sa'd'a: "«لَقَدْ حَكَمْتَ فِيهِمْ بِحُكْمِ اللّٰهِ مِنْ فَوْقِ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ قَدْ طَرَقَنِي بِذَالِكَ الْمَلَكُ سَحَرًا» = *Kasem olsun ki sen, Allāh'ın yedi kat semâvât üzerindeki hükmüne muvâfık hükmü verdin. Bunun böyle olacağını seher vakti Melek gelip bana haber verdi idi.*" buyurmuşlardır. Rivâyete nazaran yarası epey onulmuş olduğu sırada, hattâ Benû Kureyza hakemliği kendisine teveccüh ettiği günden evvelki gecede şöyle duā etmiş: "*İlâhî, Sen bilirsin ki, Resûlünü tekzîb eden, vatanından çıkaran kavim kadar kendilerine harp ve cihâd etmek istediğim hiç kimse yoktur. İlâhî, öyle zannediyorum ki,*

yakından ıyâdet buyurabilmek için (ona mahsus) bir çadır kurdurdu[1]. Mescitte (ve hemen yanı başında) Benû Gıfâr'dan[2] (bâzı kimselere āit) bir hayme daha vardı. (İşte bu Gıfârîler kendi hallerinde oturup dururken) bir de bakmışlar ki, kendilerine doğru kan akıp geliyor. "*Sizin tarafınızdan bize doğru gelen bu* (kan) *nedir?*" dediler. Meğer Sa'd'in yarası akıp dururmuş. İşte (Sa'd) ondan vefât etti[3].

---

bizimle onların arasında artık edilecek harp kalmamıştır. Şâyet Kureyş ile başka bir harbimiz daha kaldı ise senin yolunda onlarla cihâd edeyim diye beni ibkā et, eğer aramızda harp kalmamış ise bu yaramı deş de bu yüzden bana şehâdet nasīb et. Bir de İlâhî, Benû Kureyza'dan intikam ile dîdeleri rûşen etmedikce rûhumu kabzetme." Müşârün-ileyhin bu duāsı makbûl-i bâr-gâh-ı İlâhî olmuştur. Mervîdir ki, hasta yatarken, bir keçi yanından geçip onulmağa yüz tutan yarasına tırnağiyle dokunup deşmiş ve bir daha kanını dindirmeğe imkân kalmıyarak rûḥ-ı pür fütûhu A'lâ-yı İlliyyîne pervâz eylemiştir.

[1] Bu hayme, Rüfeyde el-Ensārî'ye yâhud el-Eslemiyye'nin kurduğu hayme idi ki, bu hayırperver hâtun, Müslümanların kimsesiz yaralılarına orada bakar ve livechi'llāh bizzât hizmetlerine i'tinâ ederdi. Fahrü'l-Enbiyâ *aleyhi efdali't-teḥāyâ* Efendimiz Hazretleri sık sık iyâdeti kolay olsun diye Sa'd'ın, Rüfeyde'nin haymesine naklini ferman buyurduktan sonra sabah akşam nezdine gider ve hatırını sormakla dilşâd eylerdi. Bu sūrette Sa'd'a hayme kurdurmaktan murâd, kendisine bir hayme tahsīsinden ibâret olmuş olur.

[2] Benû Gıfâr, Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'in kabîlesidir. İkinci haymenin sāhibi Rüfeydetü'l-Eslemiyye'nin zevci idi, derler.

[3] Kütüb-i siyer ve ahādîsde menkūl olduğu üzere, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Sa'd'ın hîn-i vefâtında yanında bulunamamışlar. Kendilerine Cibrîl *aleyhi's-selâm* gelip: "*Yâ Muhammed, bu abd-i sālih kimdir ki, rûhunun irtikāsı için semânın kapıları açıldı ve kudûmundan dolayı Arş-ı Rahmân titredi?*" demiş. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* eteklerini sürükliyerek acele Sa'd'ın yanına çıkmışlar, fakat vefât etmiş bulmuşlar. Haberde vârittir ki, Sa'd'ın cenâzesine o günden evvel yere hiç inmemiş yetmiş bin melek hazır olmuşlardır. (*Revveha'llāhu rûhahû ve erdāhu.*)

290 . عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ شَكَوْتُ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنِّي أَشْتَكِي. قَالَ طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَاَنْتِ رَاكِبَةٌ. فَطُفْتُ وَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي اِلَى جَنْبِ الْبَيْتِ يَقْرَأُ بِالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ.

Tercemesi

(Ümmü'l-Mü'minîn) Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Esnâ-yı hacta) hasta olduğumu Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzettim. "*Halkın arkasından*[1] (deveye) *binerek tavâf et.*"[2] buyurdu. (Öylece) tavâf ettim.

---

[1] Bu lâfızdan şu istifâdemiz oluyor ki, kadınlar, erkeklerin arkasından tavâf etmek gerektir. Tavaf, namaza şebîh bir ibâdettir. Namazda nasıl erkeklerin arkasında dururlarsa, tavafta da öyle olmaları lâzım gelir.

[2] Ma'zûrun râkiben tavâfı câiz olduğu gibi bundan eti yenen hayvânâtın mescide duhûlünü mutlakā tecvîz ma'nâsını çıkaranlar da vardır. Zîrâ bu gibi hayvanların ebvâli, bunlara göre tâhir sayılır. Tāhir saymayanlar, bu devenin yürürken telvîs etmemeğe ta'limli olduğu ihtimâlini öne sürerler. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in de bir def'a râkiben tavaf buyurdukları rivâyeti Ebû Dâvûd hadîslerinde vardır. Fakat nâs, kendilerini görüp de mes'ele sorsunlar içindi, deniyor. Elhāsıl ma'zûr olanın râkiben tavâfına bir diyecek yoksa da gayr-i ma'zûrun râkiben tavâfında ihtilâf olunmuştur. Bu, Hanefiyyeye göre câizdir. Çünkü «وَلْيَطَّوَّفُوا»* emr-i İlâhîsi mutlaktır. Şâfiiyyeye göre gayr-i câizdir. Adem-i cevâzı da «اَلطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ» = *Beytin etrâfında tavaf, namazdır.*" hadîs-i şerîfine binâ ederler. Hanefiyye "*Namazdır.*" lâfzını "*Namaz gibidir.*" ma'nâsına alırlar. Maahâzâ Hanefiyyeye göre de bu cevâz maa'l-kerâhedir. Ve böyle olan tavâf, Mekke'de bulunulduğu müddet içinde iāde olunur.

* *Sûre: 22 (Hac), âyet: 29.*

Resûlu'llāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* de Beyt(-i Muazzam)'ın tâ yanında namaza durmuş[1], (وَالطُّورِ * وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ)* sûresini okuyordu.

291. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَا مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ وَمَعَهُمَا مِثْلُ الْمِصْبَاحَيْنِ يُضِيئَانِ بَيْنَ اَيْدِيهِمَا . فَلَمَّا افْتَرَقَا صَارَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَاحِدٌ حَتَّى اَتَى اَهْلَهُ .

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Ashāb-ı Nebî *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'-den iki zât[2] bir karanlık gecede Nebiyy-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in nezdinden önlerinde parıldayan çerâğa benzer iki şey olduğu halde çıktılar. (İki refîk) yekdiğerden ayrıldıkları zaman (o çerağlardan) her biri, biriyle berâber ayrıldı. Ve tâ evine gidinceye kadar (yolunu tenvîr etti)[3].

---

[1] Makām-ı İbrâhim, evvelleri Beyt-i Şerîfe mülsak denilecek derecede yakın idi. Onu Ömer *radiya'llāhu anh* sahn-ı mescide, şimdiki bulunduğu yere nakletti. Ümmü Seleme Hazretlerinin Beytin tâ yanında kılındığını haber verdiği namaz, makām-ı İbrâhîm *aleyhi's-selâm*'da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin kıldıkları namazdır.

[2] Bu iki bahtiyar Sahābînin biri Ensārın Evsîlerinden Abbâd b. Bişr-i Eşhelî diğeri Üseyd b. Hudayr-i Eşhelî, yâhud Uveym b. Sâidetü'l-Eşhelî'dir.

[3] Bu, Resûl-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* için mu'cize ve o iki Sahābî için kerâmettir. Böyle bir kerâmete nâiliyyetleri sohbet-i celîle-i Nebeviyyeyi fevt etmemek ve Yatsı namazını Mefhar-i

* *Sûre: 52 (Tûr), âyet: 1, 2.*

292. عن ابى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال خطب النبى صلى الله عليه وسلم فقال ان الله خير عبدا بين الدنيا وبين ما عنده فاختار ما عند الله فبكى ابو بكر رضى الله عنه فقلت فى نفسى ما يبكى هذا الشيخ ان يكن الله خير عبدا بين الدنيا وبين ما عنده فاختار ما عند الله ؟ فكان

Kâinât *aleyhi efdali't-tahiyyât* Efendimiz'le birlikte kılmak fazîletini ihrâz etmek için gece karanlıklarına kalmalarıdır. Nitekim Ebû Dâvûd'un "*Sünen*" deki "بشر المشائين فى الظلم الى المساجد بالنور التام يوم القيامة = *Karanlıklarda mesâcide çokça gidenlere yevm-i kıyâmette nûr-ı tâmma mazhar olacaklarını müjdele.*" hadîs-i şerîfinin sıtkına şâhit ve bu iki Sahābî-i celîle ikrâm olarak.bu nûr-ı mübîn, bu dünyâda bile zāhir olmuştur.

Geceleyin çerâğ ile tenevvür kerâmeti münferit değildir. Kavminin şerîfi ve şâir-i nebîli Tufeyl b. Amr ed-Devsî *radiya'llāhu anh* ehl-i İslâm'ın pek zahmette oldukları ve küffâr-ı Kureyş'in elinden çok çektikleri bir zamanda Mekke-i Mükerreme'ye gelmişti. Kureyş'in ricâli ona: "*Yâ Eba't-Tufeyl, sen memleketimize geldin.* (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i kasdederek) *bu adamın da acâyib hāli var. Söylediği söz -ki Kur'an'dır- sihir gibidir. İnsanı babasından, kardeşi kardeşinden, kocayı karısından ayırıyor. Seninle kavminin arasına -bizde olduğu gibi- bir tefrika düşmesinden korkarız. Sana nasîhatimiz olsun, onunla sakın konuşma. Sözlerini kulağına uğratma.*" demişler. Tufeyl der ki: Vallah bu sözü bana o kadar çok söylediler ki, konuşmamağa, sözünü işitmemeğe azmettim. O derecede ki, mescide girdiğim vakit ne olur, ne olmaz belki sözlerini duyarım korkusuyla kulaklarıma pamuk bile tıkadımdı. Mescitte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i gördüm. Kâ'be'nin yanında durmuş namaz kılıyordu. Ona yakın bir yerde durdum. Sözlerinden bâzılarını işitmemek mümkün olmadı. Hoşuma gitti. Kendi kendime: "*Ben, iyiyi kötüyü fark etmiyecek adam değilim. Bu adamın söylediklerini dinlememe ve güzel bulursam kabûl, bulmazsam terketmeme ne mâni' var?*" dedim. Ve bir tarafa gizlendim. Tâ na-

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ الْعَبْدَ. وَكَانَ اَبُو بَكْرٍ
اَعْلَمَنَا. فَقَالَ يَا اَبَا بَكْرٍ لَا تَبْكِ. اِنَّ اَمَنَّ النَّاسِ عَلَىَّ
فِى صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ اَبُو بَكْرٍ. وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً مِنْ اُمَّتِي خَلِيلاً
لَاتَّخَذْتُ اَبَا بَكْرٍ. وَلَكِنْ اُخُوَّةُ الْاِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ. لَا يَبْقَيَنَّ
فِى الْمَسْجِدِ بَابٌ اِلَّا سُدَّ اِلَّا بَابُ اَبِى بَكْرٍ.

---

mazını kılıp evine doğru gidince : "*Yâ Muhammed, senin kavmin bana şöyle böyle dediler. O kadar ki, senin sözlerini duymayayım diye kulaklarıma pamuk tıkadım. Bana ne diyeceksen de.*" dedim. Bana İslâmı teklîf etti, biraz Kur'ân okudu. Vallah bundan güzel hiçbir söz işitmediğim gibi İslâmdan daha münâsip bir şey de duymamıştım. Dedim ki: Yâ Nebiyya'llāh, ben kavmimin içinde mutā' bir kimseyim. Memleketime de dönüp onları da'vet niyyetindeyim. Kolaylık olsun diye bana duā et. Bunun üzerine : "اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لَهُ آيَةً = *İlâhî, onun için bir âyet, bir alâmet yarat.*" diye duā buyurdu. Mekke'den çıktım. Karanlık bir gecede kavmimin ikāmet ettiği su başına nâzır tepeye vardığımda iki gözümün arasında mısbah gibi parlayan bir nur peydâ oldu. İçimden: "*Aman yüzümde olmasın, belki müsle yâni eser-i ukūbet zannederler.*" dedim. O nûr hemen sopamın başına intikāl etti. Oradakiler kandil gibi duran o nûru yekdiğere göstermeğe başladılar. "*Belki müsle zannederler.*"deyişi, işi anlamayanlar birdenbire o nûrânî beyazlığı bir hastalığa ve meselâ belki barasa hamlederler diye korkmasındandı. Tufeyl *radiya'llāhu anh*'e kendi kabîlesi -bundan dolayı- (Zü'n-nûr) nâmını verdiler. Tufeyl b. Amr *radiya'llāhu anh* -tafsîlinden sarf-ı nazar ettiğimiz- mâcerâlardan sonra Devsîlerin îmânına sebep olmuş ve Hayber gazâsı esnâsında yetmiş, seksen kimse ile birlikte huzūr-ı âlî-i Nebevî ile teşerrüf etmiştir. Bunların arasında Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* de vardı.

İbn-i Asâkir ile diğerlerinin rivâyetine göre, Ensārdan Katâde b. en-Nu'mân-ı Evsî *radiya'llāhu anh* de bir gece elinde kuru bir hurma dalı olduğu halde nezd-i âlî-i Risâlet-Penâhî'ye çıkmış ve elindeki dal tenevvür ederek râh-ı muzlimini tenvîr eylemiştir.

Beyhakî'nin "*Delâil*"inde beyân edildiğine göre, yine Ensārdan Ebû Ubeys-i Evsî *radiya'llāhu anh* de namazları hep Resûlullāh

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (son hastalığında) hutbeye çıkıp: "*Allāhu Teālâ bir kulunu dünyâ ile*[1] *kendi nezdinde olan* (nevâl-i ukbâ) *arasında muhayyer bıraktı. O da Nezd-i İlâhîdekini ihtiyâr etti.*" buyurdu. (Bu söz üzerine) Ebû Bekr (es-Sıddîk *radiya'llāhu anh*) ağlamağa başladı[2]. Ben kendi kendime: "*Allāhu Teālâ'nın bir kulu dünyâ ile kendi nezdinde olan* (nevâl-i ukbâ) *arasında muhayyer bırakmasında, onun da Nezd-i İlâhîdekini ihtiyâr etmesinde ne var ki, bu pîr-i sâl-dîdeyi* (böyle) *ağlatıyor?*" di(ye düşün)düm. (Meğer) o abd(-i muhayyer) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve*

---

salla'llāhu aleyhi ve sellem'in arkasında kılar, ondan sonra kendi kavmi olan Benû Hârice yurduna dönermiş. Bir def'a karanlık ve yağmurlu bir gecede çıkmış. Kendi yurduna dâhil oluncaya kadar asâsı nûrânîleşip kendine kandil olmuş. Rivâyete nazaran kendisine: "تَنَوَّرْ بِهَاذِهِ = *Bununla, yâni asā ile tenevvür et.*" buyurulmuş.

Kezâ Kesîr b. Zeyd'in rivâyetine nazaran Hamza b. Ömer-i Eslemî *radiya'llāhu anh* şöyle diyor: Bir karanlık gecede Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte idik. Biz pek ziyâde zahmet çekiyorduk. Derken develerimiz ürküp dağıldı. O sırada benim parmaklarım ışıldadı. Işığı altında bütün develer toplanıncaya kadar parmaklarım hep parladı durdu.

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde "اَنْ يُؤْتِيَهُ اَللّٰهُ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا مَا شَاءَ = *Dünyânın zîb ü zîverinden, revnak ve nedâretinden kendisine dilediği kadar vermekle Nezd-i İlâhîsindeki nevâl-i ukbâ beyninde muhayyer kıldı.*" sūretinde vârid olmuştur.

[2] Yine o rivâyette: "فَبَكَى اَبُو بَكْرٍ وَقَالَ فَدَيْنَاكَ بِآبَائِنَا وَاُمَّهَاتِنَا = *Ebû Bekr ağlayıp: 'Atalarımız, analarımız sana fedâ olsun.*, *dedi.*" sūretinde nakledilmiştir.

sellem'in (kendisi) imiş! (Meğer) Ebû Bekr (es-Sıddîk ... *ya'llāhu anh*) hepimizden a'lem imiş! (Resûlullāh *salla* ... *aleyhi ve sellem*, Ebû Bekr'i ağlar görünce) buyurdu ki: ... Ebâ Bekr, ağlama. Sohbet (yâni arkadaşlık) husūsunda, (bezl-i) mâl husūsunda da nâsın bana en çok vergisi ola... Ebû Bekr'dir[1]. Ümmetimden birini (kendime) halîl edine...

[1] Ebû Bekr es-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in sohbeti ümmett... hiçbir kimsenin meçhûlü olmıyacak derecede mütevâtir olmakla be... ber bu sohbetin bir husūsiyyeti daha vardır ki: ثَانِيَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِى الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا»* nass-ı Kur'ânîsiyle de sâbit olmasıdır. Ebû Bekr'in sāhib-i Res... lullāh olduğuna Allāhu zü'l-Celâl şâhittir. Sohbeti tev... ma'lûm herhangi bir Sahābînin bu fazîletini inkâr etmek, insan... câhilâne bir bid'ata soksa bile, küfür derecesine tenzîl etmez. Bun... yalnız Ebû Bekr es-Sıddîk müstesnâdır ki, onun sohbetini ta... mamak, nass-ı Kur'ân'ı tanımamaktır, yâni küfürdür. Ebû B... *radiya'llāhu anh* sohbet-i celîle-i Nebeviyyeye o kadar mülâzım... ki –emr-i Risâlet-Penâhî ile hac ve gazâ gibi bâzı münferit se... istisnâ edilirse– seferde, hazarda huzūr-ı şerîf-i Risâlet-Penâhı... müfârekat ve bütün meşâhid ve gazevâtda Mefhar-i Kâinât Efen... dimiz Hazretlerine –gölge gibi– ittisālini kaybetmemiştir. En tehli... yerlerde hep berâberdi. Her nerede olsa Onun yardımcısı ... Ğârda refîk-ı cân-fedâsı o idi. Uhud'da, Huneyn'de herkes... sıkılıp dağıldığı dakīkalarda karîn-i cansipârı olmuş, peder-i ... bânı ile evlâd ü ıyâlini, mâl ü menâlini hep Onun yoluna fedâ e... O derecede ki, Habîb-i Hüdâ *aleyhi efdali't-tehāyâ* Efend... Ebû Bekr'in malında kendi malında tasarruf eder gibi ta... buyururdu. Ebû Bekr'in (*radiya'llāhu anh*) îmân ettiği gün ... dirhem veya dînâr malı vardı. Hicret ettikleri gün yalnız beş ... hem veya dînârı kalmıştı ki, üst tarafını da, elinde kalanı ... hep Allah ve Resûlü yolunda bezletmiş ve ezcümle mü... kapı ... dan dolayı müşrikînin giriftâr-ı azâbı olan birçok zu... âfetine ... kayd-ı esâretten kurtarıp küffârın işkencelerinden ... 293, 387, 30...

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 40.*

...bû Bekr'i edinirdim[1]. Lâkin İslâm yüzünden (hâsıl)

...Hüreyre'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in: "*Müsned*"indeki : مَا نَفَعَنِي مَالٌ قَطُّ مَا نَفَعَنِي مَالُ اَبِي بَكْرٍ = *Ebû Bekr'in malın-*...*idemend olduğum kadar hiçbir maldan fâidemend olmuş değilim.*" hâdisi ...irmizi'deki : "مَا لِاَحَدٍ عِنْدَنَا يَدٌ اِلَّا وَقَدْ كَافَاْنَاهُ اِلَّا اَبَا بَكْرٍ فَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا يَدًا يُكَافِئُهُ اللّٰهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيٰ... = *...bir kimsenin bize mükâfâtını vermediğimiz bir iyiliği kalmamıştır. ...lnız Ebû Bekr Müstesnâ. Onun bize öyle iyilikleri vardır ki, onların ...kâfâtını yevm-i Kıyâmette Allâhu Teālâ verecektir.*" hadîsi –metindeki ...*hârî* hadîsi gibi– hep sehây-ı pesendîdesine şâhittir: (Ve'l-Leyl) ...re-i şerîfesinin nısf-ı ahîri de, o sehânın Arş-ı Rahmandan nüzûl ... bürhân-ı tasdîkīdir. Nebiyy-i Kerîm *aleyhi efdali't-teslîm* ...dimiz'in Ebû Bekr'e muhabbeti büyük bir hürmete mukārin ...eth-i Mekke günü peder-i mükerremleri Ebû Kuhāfe *radi-...llāhu anh*'i huzūr-ı saādetlerine getirdiği vakit: "هَلَّا تَرَكْتَ الشَّيْخَ ... حَتَّى آ... = *Şu ihtıyar babanı ben yanına gidinceye kadar bırakıp rahatsız ...din a.*", Hazret-i Sıddîk'ın: "*Huzūr-ı ālîye gelmeğe o ehaktır.*" ...i üzerine de: "اِنَّا نَحْفَظُهُ لِاَيَادِي اَبْنِهِ عِنْدَنَا = *Oğlunun ...erimizde olan iyiliklerinden dolayı biz onun hukūkuna riāyet ederiz.*" ...nuşlardı.

hā... rcemedeki (vergi) lâfzı, atā ma'nâsına olan (مَنّ = menn)'in edi... ilidir. (مَنّ = menn)'in lisân-ı Arabda iki ma'nâsı vardır. Biri ... atā ve bilā-ivâz bahşâyiştir. Buraya yakışan bu ma'nâdır. ... birine olan iyiliklerini insanın ta'dâd etmesidir ki, bir zemîme-i ...yedir. Türkçede buna(başa kakmak) ta'bîr olunur. Yine Türk-...ista'mel olan (minnet) ile (imtinân) ikinci ma'nâya olan (مَن = ...n masdarlardır. Bu ikinci ma'nâca minnetin, kendisine şeh-...veti açıp gösteren Allāh'a ve Resûlüne râci' bir hak ola-...r herkesten ziyāde bildiği için lâfz-ı hadîsde ef'al-i ...rid olan (اَمَنّ = emenn) lâfzını birinci ma'nâya ...dir. Zîrâ siyâk-ı medihde vârid olmuştur. Maahâzâ

olan uhuvvet ve meveddet (şahsî hulletten efdaldir.) M
Ebû Bekr'in kapısından başka seddedilmedik hiçbi
kalmasın [2].

29. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ
ـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ عَاصِباً رَأْسَهُ
. فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ. فَحَمِدَ اللّٰهَ وَاَثْنَى عَلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ
ـنْسَ مِنَ النَّاسِ اَحَدٌ اَمَنَّ عَلَيَّ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ مِنْ اَبِي

Kurtubî'nin dediği gibi ikinci ma'nâya alınsa yine bir mah
sahîhi bulunur. O zaman ibârenin ma'nâsı: "*Ebû Bekr'in üzerimdeki hukûku o kadar çoktur ki, onun yerinde başkası olsaydı benim b kakabilirdi.*" olmuş olur. Lâkin bilâ-te'vîl öteki ma'nâya almak el
zevka daha muvâfıktır.

[1] Hullet dostluk demektir. Meveddet ve mahabbet de o ma'
ise de hullette -halilden başka hiçbir kimseye ve hiçbir şeye mahab
yer bırakmıyacak derecede mahabbetin taht-ı istîlâsında bulun
gibi- bir ihtisas ma'nâsı vardır. Resûl-i Hüdâ ve Habîb-i K
tebâ *aleyhi efdali't-tehâyâ* Efendimiz Hazretleri cedd-i a'lâsı E
Enbiyâ İbrâhîm *aleyhi salâvâtu'llâh* Efendimiz gibi Halîlu'llâ
Hullet şirket kabûl etmiyen bir nevi' mahabbettir ki, *aleyhi's-s ve's-selâm* Efendimiz bunu Rabb-ı A'lâsına tahsîs buyurmu
Gerçi bu nevi' mahabbet, bütün enbiyâ hazarâtında vardı. Fa
"*Halîlu'llâh*" lâkab-ı mübecceli Ebü'l-Enbiyâ ve Hâtım
Enbiyâ Hazretlerine hâstır.

[2] Mescid-i Şerîf cânib-i âlî-i Nebevîden Ümmehât-ı Mü'min
den her birine tahsîs buyurulan hücürât ile ekâbir-i Muhâcirîn ha
tının meskenleri ile muhât olduğu gibi bunların her birinden M
Şerîf'e kolayca girebilmek için oraya açılır küçük birer kapı var
kapılara bâzı rivâyâtta (havha) denilmiştir. Sahâbe-i güzîn ha
Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in kapısından başka ne kadar kapı v
hepsinin kapatılması hakkındaki fermân-ı Nebevîyi hilâfetine -d
işâretlere zamîmeten- işâret addetmişlerdir. (149, 393, 387, 39
395, 397 nci hadîslere de mürâcaat.)

بَكْرِ بْنِ اَبِى قُحَافَةَ. وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً مِنَ النَّاسِ خَلِيلاً
لَاتَّخَذْتُ اَبَا بَكْرٍ خَلِيلاً. وَلَكِنْ خُلَّةُ الْاِسْلَامِ اَفْضَلُ
سُدُّوا عَنِّى كُلَّ خَوْخَةٍ فِى هَاذَا الْمَسْجِدِ غَيْرَ خَوْخَةِ اَبِى بَكْرٍ

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* vefâtı hitâma eren marazı esnâsında (mübârek) başını bir bez ile bağlamış olduğu halde mescide çıkıp minbere oturdu. (Orada) Allāh'a hamd ü senâ ettikten sonra buyurdu ki: Nâs içinde nefsi ve malı i'tibâriyle benim üzerimde Ebû Bekr b. Ebî Kuhāfe[1]'den ziyâde menn ü atâsı olan hiç yoktur. Nâs içinden bir halîl edineydim, Ebû Bekr'i (kendime) halîl edinirdim. Lâkin İslâm yüzünden olan hullet efdaldir. Ebû Bekr'in kapısından başka bu mescitteki kapıların hepsini tarafımdan seddediniz.

294. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَدِمَ مَكَّةَ. فَدَعَا عُثْمَانَ بْنَ طَلْحَةَ. فَفَتَحَ الْبَابَ

[1] Hazret-i Sıddîk-ı Ekber'in peder-i mükerremi Ebû Kuhāfe Osman b. Āmir-i Teymî –evvelki hadîsin hāşiyesinde beyân edildiği üzere– fetḥ-i Mekke günü îmân etmiş ve Ömerü'l-Fârūk Hazretlerinin eyyâm-ı hilâfetinde doksan yedi yaşında ālem-i cemâle intikāl etmiştir. Kendisi Sahābî olduğu gibi neslinden üç batın Sahābî gelmiştir : Ebû Bekr es-Sıddîk, Abdullāh b. Ebî Bekr ile birâderleri Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr ve Muhammed b. Ebî Bekr ve kerîme-i muhteremeleri Āişe-i Sıddîka bint-i Ebî Bekr ve Esmâ' bint-i Ebî Bekr ve Ümmü Gülsüm bint-i Ebî Bekr, bir de Ebû Atîk Muhammed b. Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr b. Ebî Kuhāfe hep Sahābîdirler. Bu husūsiyyet, hiç kimseye nasîb olmamıştır. (149, 292, 387, 394, 395, 397 nci hadîslere müracaat.)

فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِلَالٌ وَاُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ
وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ. ثُمَّ اُغْلِقَ الْبَابُ[1]. فَلَبِثَ فِيهِ سَاعَةً. ثُمَّ
خَرَجُوا. قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَبَدَرْتُ فَسَأَلْتُ بِلَالاً. فَقَالَ صَلَّى فِيهِ.
فَقُلْتُ فِي اَيٍّ؟ فَقَالَ بَيْنَ الْاُسْطُوَانَتَيْنِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ
فَذَهَبَ عَلَيَّ اَنْ اَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Ömer *radiyallāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (fetih senesi) Mekke'yi teşrîf etti. Osmân b. Talha'yı çağırdı[2]. O da (Beyt-i Muazzam'ın) kapısını açtı. Nebiyy-i

[1] ﴿ ثُمَّ اَغْلَقَ الْبَابَ ﴾ rivâyeti de vardır.

[2] Osman b. Talha b. Ebî Talha el-Abderiyyi'l-Hacebî *radiya'llāhu anh* yevm-i fetihte Beyt-i Muazzam'ın hicâbetini -bu günkü ta'bîr ile miftahdârlığını- hāiz olan zattır. Müşârün-ileyhin babası ile amcası Osmân b. Ebî Talha, diğer birçok ammizâdeleriyle berâber hep yevm-i Uhud'da kâfir olarak katledilmişlerdir. Kendisi Hudeybiye'den sonra Hâlid b. el-Velîd ve Amri'bni'l-Âs ile birlikte kabûl-i İslâm edip hicret ve ba'de'l-feth Mekke'den Medîne'ye büsbütün tahvîl-i ikāmet ederek orada kırk ikinci sene-i hicriyyede vefât eylemiştir. Yevm-i fetihde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Kâ'be-i Muazzama'nın içine girmek için anahtarı istemişlerdi. Huzûr-ı münevverlerinde bulunan Abbâs b. Abdü'l-Muttalib fırsatı ganîmet bilerek uhdesindeki (Sikāyet)e zamîmeten (Hicâbet)in de kendisine ihsân buyurulması niyâzında bulunmuş ve hakk-ı fetha istinâden cânib-i ālî-i Risâlet-Penâhî'den de is'āf-ı mes'ūlüne nev'anmâ hafîf bir meyl eseri zuhûr etmişken hemen: "اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلَى اَهْلِهَا* = *Allāhu Teālâ size emânetleri ehline vermenizi emreder.*" âyet-i kerîmesinin nüzûlü üzerine Beyt-i Şerîf'ten çıkarlarken o güne kadar işitilmeyen bu âyet-i kerî-

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 58.*

Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber Bilâl, Üsâme b. Zeyd ve Osmân b. Talha (*radiya'llāhu anhüm*) içeriye girdiler. Sonra kapı kilitlendi. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri) orada bir saat (kadar) kaldı[1]. Sonra çıktılar.

İbn-i Ömer (*radiya'llāhu anhümâ*) der ki: (Onların çıktıklarını görünce) hemen koştum. Bilâl'e sordum. "*Evet, (içeride) namaz kıldı.*" dedi. "*Neresinde?*" dedim. "*İki direğin arasında.*" dedi.

İbn-i Ömer der ki: Kaç (rek'at) kıldığını sormak aklıma gelmemiş[2].

meyi okuyup anahtarı yine müşârün-ileyh Osmân ile ammi-zâdesi Şeybe b. Osmân b. Ebî Talha'ya teslîm ile: "خُذُوهَا

يَا آلَ أَبِي طَلْحَةَ خَالِدَةً تَالِدَةً لَا يَأْخُذُهَا مِنْكُمْ إِلَّا ظَالِمٌ،

= *Ey Ebû Talha evlâdı, ceddinizden kalma olan emâneti sizde pâyidâr ve bâkî olmak üzere işte alınız. Bunu zālim olmaksızın hiçbir kimse sizden alamaz.*" buyurmuşlardır. El-yevm de miftahdârlık hizmet-i mübeccelesi, müşârün-ileyh Şeybe b. Osmân'ın evlâdındadır. Haklarında mantūk-ı hadîsden müstefâd olan duā veya ihbâr-ı Nebevînin eser-i cemîli el'an zāhir olup cedd-mânde mîrasları ahfâd ve ensâllerinde bâkīdir. "خَالِدَةً = hâlideten" lâfz-ı celîlinden ilâ yevmi'l-kıyâm bâkī kalacağı da istidlâl olunur. Şâyân-ı dikkattir ki, el-yevm sahîhü'n-nesep sâdât ve şürefâdan olan Benû Hâşim ile bu hânedandan başka Kureyş'den hiçbir hânedan ismi işitilmiyor. Diğerleri hep sâir Müslimîn ensâbına karışıp belirsiz bir hāle gelmişlerdir.

[1] Saatten murâd uzun, kısa bir miktar zamandır. Bu günkü örfe göre bir günün yirmi dörtte biri demek değildir.

[2] Osmân b. Talha'dan gelen bir rivâyette kılınan namazın iki rek'at olduğu zikrediliyor. Namaz mahalli de Buhârî'nin diğer rivâyetinde Rükn-i Yemânî cihetindeki iki amûdun arası imiş. O târihte Kâ'be-i Muazzama'nın dâhilinde iki sıra üzerine altı direk varmış. Rivâyâtın diğer bir lâfzında: Rükn-i Yemânî cihetindeki iki amûdu

295 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ مَا تَرَى فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ ؟ قَالَ مَثْنَى مَثْنَى. فَإِذَا خَشِيَ الصُّبْحَ صَلَّى وَاحِدَةً فَأَوْتَرَتْ لَهُ مَا صَلَّى. وَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً. فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِهِ.

TERCEMESİ

Yine (Abdullāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir gün) minberde (hutbe îrâd eder) iken biri: "(Yâ Resûlâ'llâh,) *gece*(nin nâfile) *namazı hakkında ne buyurursun?*" diye sordu[1]. "*İkişer ikişerdir*[2]. (Musallî) *Sabah vaktin*(in girdi-

sollarına, bir amûdu sağlarına ve diğer üç amûdu arkalarına alarak namazı öyle kılmışlardır. Şeybe'den mervî bir habere göre de beyne'l-amûdeyn iki rek'at kıldıktan sonra bu iki amûda mübârek karınlarını ve arkalarını yapıştırmışlardır. (257) nci hadîse de mürâcaat.

[1] Bu soran zâtın kim olduğu râvîlerce teayyün etmemiştir. Her halde cemâatten birinin emr-i dîne dâir hatībe suâl îrâd etmesi ve hatībin minberden cevap vermesi hutbeyi ihlâl etmiyeceği bu mükâlemeden anlaşılıyor.

[2] Gece kılınan tatavvu' namazları ikişer ikişer kılınmalıdır, diyenlerin hüccetî olan ahādîsin biri budur. Bu hadîs, *Tirmizî*'de: "صَلَاةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى = *Gece ile gündüzün nâfile namazları ikişer ikişer rek'attır.*" sūretinde rivâyet edilmiş olup alelıtlak nevâfilin kaçar rek'at olarak kılınması efdal olduğu hakkında beyne'l-ülemâ ihtilâf hādis olmuştur. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın gece nevâfilini ikişer, gündüz nevâfilini dörder kıldığı hakkında Tahāvî'-nin rivâyeti Tirmizî rivâyetindeki "والنهار = *ve'n-nehâr*" ziyâdesinin sehv-i ruvâttan ileri geldiğine delil ittihâz kılınmıştır. Çünkü müşārün-ileyhin hem gündüz nevâfilinin ikişer olduğunu rivâyet etmesi hem de hilâfını i'tiyâd eylemesi muhaldir, diyorlar. Her ne hāl ise

ğin)*den şüphe ettiği zaman bir tek* (rek'at) *kılar ki* (bu tek rek'at evvelce) *kılmış olduklarını tekleştirir*[1]."

eimmeden **Mâlik, Şâfiî**, Ahmed İbn-i Hanbel nevâfilin –gece olsun, gündüz olsun– ikişer kılınması efdal olduğu tarafındadırlar. Ebû Hanîfe bilâkis –gece olsun, gündüz olsun– dörder kılınmasının efdaliyyetine kāildir. Ve lâfz-ı ahādîsdeki « مثنى مثنى » ları ikişer ikişer ma'nâsına almayıp çifter çifter ma'nâsına alıyor. Ebû Yûsuf ile Muhammed ise gece nevâfilinin ikişer, gündüz nevâfilinin dörder kılınmasını tercîh ediyorlar. Alelıtlak ikişere tarafdâr olanlar bu hadîs ile birçok emsâline istinâd ederler. Ebû Hanîfe'nin müstenedi Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın "*Sünen-i*" *Ebû Dâvûd*'daki uzun hadîsi ile *Müslim*'deki diğer hadîsidir. Birincisinde Yatsı namazından sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin Hâne-i Saādetlerinde yatağa girmezden evvel dört rek'at kılıp bu i'tiyâd-ı mübâreklerini tâ Refîk-ı A'lâ'ya kabz buyuruldukları zamâna kadar bozmadıkları naklediliyor. Diğerinde de Duhā namazını dört rek'at kıldıkları rivâyet ediliyor. Lâkin hakka'l-insāf her iki rivâyette de ikinci rek'atta selâm verilmediğine dâir sarâhat yoktur. Yalnız *Müslim*'deki hadîsi Ebû Ya'lâ: "لَا يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ = *Aralarını selâm ile fasletmiyerek.*" ziyâdesiyle rivâyet ediyor ki, bu ziyâdenin Müslim'ce sâbit olmadığı anlaşılıyor. Bâhusûs *Müslim*'de salât-ı Duhânın iki rek'at kılındığına dâir rivâyetler de vardır. Şurası da ma'lûm olsun ki, bu ihtilâf efdaliyyete taallûk eder. Yoksa nevâfil, leylen ve nehâren ikişer de, dörder de kılınabilir.

[1] Bu hadîse ve yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın : "اَلْوِتْرُ رَكْعَةٌ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ = *Vitir, gecenin sonunda bir rek'attır.*" hadîs-i merfûuna ve *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in teheccütleri hakkındaki rivâyâta bakarak Şâfiiyye ile Hanâbile salât-ı Vitrin akalli bir, ekseri on bir ve ednâ-yı kemâli üç rek'attır, demişlerdir. Ebû Hanîfe bir selâmda çıkılmak üzere üç rek'at olduğuna ve artık, …ık olamıyacağına kāildir. Mâlik'e göre ise daha evvel selâm ile edilmiş çift rek'atlı bir namaz (-ı şef'= شَفْع) kılınmış olmak şartıyle tek rek'attır. Salât-ı şef'in haddi yoktur. Ve ikiden ekal olamaz.

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* der ki: *"Geceleyin son namazınız' Vitir* (yâni tek rek'at) *olsun. Çünkü Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bunu emretmiştir."*

Maahâzâ misâfirin salât-ı şef'den sarf-ı nazar ederek bir tek rek'at ile Vitir kılmasının cevâzı da kendisinden mervîdir. Tek rek'at ile namaz kıldıkları Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Sa'd b. Ebî Vakkās, İbn-i Abbâs, Muāviye, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, İbnü'z-Zübeyr, Âişe (*radiya'llāhu anhüm ecmaīn*)'den de naklolunuyor. Diğer eimmeden Atā' b. Ebî Rebâh, Saīd b. el-Müseyyeb, Ebû Sevr, İshak b. Râhûye ile Dâvûd-ı Zāhirî'nin mezhebine göre de Vitir rek'at-ı vâhidedir. Vitirin Akşam namazı gibi bir selâm ile üç rek'at olduğuna Ebû Hanîfe gibi Ömer b. Abdü'l-Azîz, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Yûsûf, Muhammed, Abdullāh b. el-Mübârek de kāil olmuşlardır ve Alî b. Ebî Tālib, Abdullāh b. Mes'ūd, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme ile Huzeyfe'nin ve fukahâ-yı seb'anın, hattâ Ömer b. el-Hattāb'ın da (*radiya'llāhu anhüm ecmaīn*) mezhebi bu olduğu mervîdir. Bunlar, evvelki mezheb ashābına hüccet olan hadîslerdeki Vitir lâfzının tek rek'at ma'nâsına gelmek ihtimâli olduğu kadar şef' ile berâber kılınmış tek rek'at ma'nâsını da muhtemildir, derler ve metîndeki hadîsin : "فَاَوْتَرَتْ لَهُ مَا صَلَّى = *Kıldığım tekleştirir.*" lâfzı ile Buhârî'nin diğer hadîsdeki: «فَاَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ» = *Sonunda tek kıl ki, evvelce kılmış olduklarını tekleştirmiş olsun.*" ibâresini kendi da'vâlarına delîl ittihâz ederler. Maahâzâ hadîsden de mezheplerini te'yîd eder diğer birçok şevâhit buluyorlar. Ezcümle *Tirmizî*'de Alî b. Ebî Tālib'den; *Neseî*'de, *İbn-i Mâce*'de, *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da Übey b. Kâ'b'dan; *Beyhakî*'de Âişe'den; *Neseî*'de, *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da, *Müslim*'de İbn-i Abbâs'dan; *Muhammed b. Nasr-ı Mervezî*'de İmrân b. el-Husayn ile Enes'den; yine *Mervezî*'de Ebze'l-Huzâî'den mervî hadîslerde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri gece namazlarını üç rek'at Vitir ile hitâma erdirdikleri menkūl olduğu gibi Neseî'nin Âişe'den diğer rivâyetinde Vitrin ikinci rek'atında selâm vermedikleri, Hākim'in müşârün-ileyhâdan rivâyetinde üç rek'at kılıp üçüncü rek'atın sonundan

296. عن عبد الله بن زيد الانصاري رضي الله عنه انه رأى النبي صلى الله عليه وسلم مستلقيا في المسجد واضعا احدى رجليه على الاخرى.

TERCEMESİ

Abdullāh b. Zeyd (b. Āsım-ı Mâzinî)-i Ensārî *radiya'llāhu anhümâ*'nın Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i Mescid(-i Şerîf)de sırt üstü yatıp bir ayağını diğeri üzerine attıklarını gördüğü (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunur [1].

---

evvel teşehhüde oturmadıkları zikrediliyor. İbn-i Abbâs ile İbn-i Ömer (*radiya'llāhu anhüm*)'ün *İbn-i Mâce*'deki diğer hadîslerinde: "ويوتر بثلاث وركعتين بعد الفجر = *Üç rek'at Vitir ile fecir-den sonra iki rek'at kılarlardı.*" ve Dârekutnî'nin İbn-i Mes'ûd-'dan mervî hadîs-i şerîfinde: "وتر الليل ثلاث كوتر النهار صلاة المغرب = *Gecenin Vitri, gündüzün Vitri olan Akşam namazı gibi üç rek'attır.*" buyurulmuş olması bunu müeyyittir.

[1] Buhârî'nin müteākıben sevkettiği rivâyet ile şârih Aynî'nin zikrettiği rivâyât-ı sâireden Ebû Bekr, Ömer, Osmân, İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ûd ve Enes *radiya'llāhu anhüm*'ün de Mescid-i Şerîf'te bu vaz'da görüldükleri sâbit oluyor. Rivâyet edilen bu fi'l-i Resûl ile fi'l-i Sahābe, bunun cevâzını dâl ise de Câbir b. Abdu'l-lāh'dan mervî bir hadîsde nehiy buyurulmuştur. Bâzıları bu nehyin mensûhiyyetine kāil olmak istemişlerse de delîle mukārin olmayan da'vâ-yı nesh makbûl olamıyacağından nehyi, inkişâf-ı avret korkusu olduğu zamâna kasredip ahvâl-i sâirede bu fi'lin mutlakā cevâzına hükmedilmiştir. Büsbütün adem-i cevâza kāil olanlar da vardır: Muhammed b. Sîrîn, Mücâhid, Tāvûs, İbrâhîm-i Nehaî gibi Ashābdan İbn-i Abbâs ile Kâ'b b. Acure'yi de bu meyâna ithâl etmelidir. Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebû Micles, Muhammed b. el-Hanefiyye gibi zevât ise bunda

297 . عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الْجَمِيعِ تَزِيدُ عَلَى صَلَاتِهِ فِى بَيْتِهِ وَصَلَاتِهِ
فِى سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً . فَاِنَّ اَحَدَكُمْ اِذَا تَوَضَّأَ
فَاَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَاَتَى الْمَسْجِدَ لَا يُرِيدُ اِلَّا الصَّلَاةَ . لَمْ يَخْطُ
خَطْوَةً اِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً حَتَّى
يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ . فَاِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِى صَلَاةٍ مَا كَانَتْ
تَحْبِسُهُ . وَتُصَلِّى الْمَلَائِكَةُ عَلَيْهِ مَادَامَ فِى مَجْلِسِهِ الَّذِى يُصَلِّى
فِيهِ . اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ . اَللّٰهُمَّ ارْحَمْهُ . مَا لَمْ يُحْدِثْ فِيهِ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den :

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (İnsanın) cemâatle namazı, evinde ve (ahz u i'tā ettiği) pazarda (yalnızca kıldığı) namazdan yirmi beş derece ziyâde olur[1]. (Çünkü) sizlerden biri, abdeste niyet

---

beis görmemişlerdir. Beis görmeyen Sahābe içinde Üsâme b. Zeyd, Abdullāh İbn-i Ömer ile pederini, Osmân ile İbn-i Mes'ūd ve Enes b. Mâlik'i de (*radiya'llāhu anhüm ecmaīn*) zikretmek lâzımdır. Bunlara göre mescitte ittikā, iznicâ' (yan yatmak) terebbu' (bağdaş kurmak), ihtibâ yâni hulâsaten inbitāh (yüzükoyun yatmak)dan başka evzā-ı istirâhatin kâffesi câizdir. İnbitāh ise menhîdir. Ve hakkında: "اِنَّهَا ضِجْعَةٌ يُبْغِضُهَا اللّٰهُ تَعَالَى = *O, Allāhu Teālâ'nın hiç sevmediği bir yatıştır:*" buyurulmuştur.

[1] Cemâatle olan namazın münferiden kılınan namazdan kaç derece efdal olduğuna dâir olan rivâyâtda ihtilâf vardır. Kütüb-i Sıhāh'da –burada olduğu misilli– yirmi beş derece rivâyetleri olduğu gibi yirmi yedi derece rivâyetleri de vardır. Envâ-ı mesûbâtı takdîr eden a'dâdın sırrı ancak nûr-i nübüvvetle münkeşif olur husūsâttan olduğu için bu iki adedin vechini beyân sadedindeki tevcîhattan

edip abdestini tamam aldığı ve namazdan başka bir kasdi olmaksızın mescide gittiği zaman tâ mescide girinçeye kadar hiçbir adım atmaz ki, Allāhu Teālâ o adımından dolayı onu bir derece (daha) yükseltmesin ve bir günâhını eksiltmesin. Mescide girince de mescit onu alıkoydukça (yâni orada kaldıkca) hep namazda (imiş gibi sevâba nâil) olur. Ve namaz kıldığı yerden ayrılmadığı ve kendisinden (kimseye ezâ sādır ya) hades vâkı' olmadığı müddetce (yanındaki) melekler: "*İlâhî, buna mağfiret et. İlâhî, buna rahmetini râygân eyle.*" diyerek ona duā ve istiğfâr ederler.

298. عَنْ اَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضاً. وَشَبَّكَ اَصَابِعَهُ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullāh b. Kays) el-Eş'arî *radiya'l-lāhu anh*'den Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

---

bahsetmek abes olur. Yalnız ziyâde-i ilm hāsıl olmak için şunu söylemek isteriz ki, "*Sünen-i*" *Ebû Dâvûd* ile *İbn-i Hibbân*'daki bir hadîse göre ıssız, tenhâ bir yerde münferiden kılınan namazın elli namaza bile muādil olduğu mezkûrdur. Fazl-ı İlâhîyi tahdîd edecek hiçbir kayıt yoktur. Cemâatin mikdârına göre sevâbın tezâyüd ettiğine dâir eserler de vardır. Nitekim Buhârî'nin "*Târîh*"inde : "*Biri imam olan iki kişinin namazı indallāh ard arda dört kimsenin namazından, biri imam olan dört kişinin namazı, sekiz kişinin namazından, biri imam olan sekiz kişinin namazı, yüz kişinin namazından efdal.*" olduğuna dâir bir hadîs olduğu gibi İbn-i Ebî Şeybe'nin "*Musannaf*"ında sened-i sahîh ile İbn-i Abbâs'dan mervî bir hadîsde de salât-ı cemâatin, münferidin namazından yirmi beş derece efdal olduğu ve daha ziyâde iseler mescittekilerin adedince fazîlete nâil olacakları mezkûrdur. Bu hadîsdeki rivâyete nazaran : "*Mescitte on bin kişi varsa yine böyle mi?*" diye sorana İbn-i Abbâs Hazretleri "*Evet.*" cevâbını vermiş.

"*Mü'min ile mü'min* (yekdiğere karşı) *duvar*(ın eczâsı) *gibidir. Biribirini sımsıkı tutarlar.*" buyurduğu ve (bunu) söylerken (mübârek) parmaklarını teşbîk et(tiği, yâni parmaklarını biri-birine geçirip kilitle)diği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

299 . عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ. فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ سَلَّمَ. فَقَامَ اِلَى خَشَبَةٍ مَعْرُوضَةٍ فِي الْمَسْجِدِ. فَاتَّكَاَ عَلَيْهَا كَاَنَّهُ غَضْبَانُ. وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى. وَشَبَّكَ بَيْنَ اَصَابِعِهِ. وَوَضَعَ خَدَّهُ الْاَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى. وَخَرَجَتِ السَّرَعَانُ[1] مِنْ اَبْوَابِ الْمَسْجِدِ. فَقَالُوا قَصُرَتِ الصَّلَاةُ[2]. وَفِي الْقَوْمِ اَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ. فَهَابَا اَنْ يُكَلِّمَاهُ. وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طُولٌ يُقَالُ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ. قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ نَسِيتَ اَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ[3]؟ قَالَ لَمْ اَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ. فَقَالَ أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فَقَالُوا نَعَمْ. فَتَقَدَّمَ فَصَلَّى مَا تَرَكَ. ثُمَّ سَلَّمَ. ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ اَوْ اَطْوَلَ. ثُمَّ رَفَعَ رَاْسَهُ وَكَبَّرَ. ثُمَّ كَبَّرَ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ اَوْ اَطْوَلَ. ثُمَّ رَفَعَ رَاْسَهُ وَكَبَّرَ. ثُمَّ سَلَّمَ.

---

[1] Bir zabta göre « السُّرْعَانُ ».

[2] « قَصِرَتِ الصَّلَاةُ » rivâyeti de vardır. Diğer rivâyette de istifhâmî olarak : "أَقَصُرَتِ الصَّلَاةُ = *Namaz kısaldı mı?*" sûretindedir.

[3] Kezâ « قَصِرَتِ الصَّلَاةُ » rivâyeti de vardır.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir def'a) bize Öğlen, ya İkindi namazlarından birini[1] kıldırırken iki rek'attan sonra selâm verdi[2]. Ondan sonra mescidin içinde yana uzatılmış bir tahta parçasına doğru kalkıp oraya gadaplı gibi (bir hey'ette) dayandı[3]. Ve sağ eli(nin

---

[1] Metindeki (عَشِيّ) lâfzı vakt-i zevalden vakt-i gurûba kadar olan zamâna verilen isimdir ki, Türkçe mukābilini bulamadım. Nitekim (غداة) da sabahtan vakt-i zevâle kadar olan vakte denir. Aşiyy zamânına Öğlen ile İkindiden başka namaz tesādüf etmez. Onun için "*Öğlen, ya İkindi namazlarından birini.*" dedim. Zâten Buhârî'nin diğer rivâyetinde (إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ) yerine (الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ) sūretinde vârid olmuştur. Tahāvî'nin rivâyetinde (إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ) denilerek her iki rivâyetteki lâfız cemedildikten sonra (وَأَكْبَرُ ظَنِّي أَنَّهُ ذَكَرَ صَلَاةَ الظُّهْرِ) ziyâdesi vardır ki, aradaki râvî : "*Zann-ı gālibime göre Ebû Hüreyre Öğlen namazı dedi.*" ma'nâsınadır. Demek ki, şek Ebû Hüreyre'den değil, ondan sonra rivâyet edenlerden vâkı' olmuştur. Maahâzâ Buhârî'nin bir rivâyetinde : « وَأَكْثَرُ ظَنِّي صَلَاةُ الْعَصْرِ » sözü Muhammed b. Sîrîn'den menkūldür. Nevevî salât-ı Zuhurdaki sehiv ile salât-ı Asırdaki sehvin ayrı ayrı iki kaziyye olduğunu muhakkıkīnin beyânına atfen söylüyor.

[2] Tahāvî'nin Imrân b. Husayn'dan ve "*Musannef-i*" *İbn-i Ebî Şeybe*'nin İkrime'den rivâyetlerinde üçüncüden sonra selâm verilip namazdan çıkıldığı naklolunuyor.

[3] Zât-ı mukaddes-i Risâlet-Penâhî'ye ārız olan gazabın sebebi Imrân b. Husayn'ın Müslim'deki rivâyetinden anlaşılıyor. Oradaki anlatışa göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sehven selâm verdikten sonra hemen Hücre-i Şerîfelerine dâhil olmuş ve –birkaç satır sonra okunacağı üzere– o zâtın: "*Unuttun mu, yoksa*

içi)ni sol elinin arkası üstüne koyduktan sonra parmaklarını teşbîk edip[1] sağ yanağını sol elinin ardına yapıştırdı. (Ve o hey'et üzere baka durdu.) Acele çıkmak isteyenler mescidin kapılarından çıkıp (kendi kendilerine): "*Namaz kısaldı.*" dediler. Cemâatin içinde Ebû Bekr ve Ömer (*radiya'llāhu anhümâ*) da vardı. Bunlar (mehâbet-i huzūrdan dolayı) çekinerek bir şey söylemediler. Yine o cemâatin içinde kolları uzun olduğu için Zü'l-yedeyn dedikleri bir zât vardı[2]. (O zât) : "*Yâ Resûlâ'llāh, unuttun mu? Yoksa namaz mı kısaldı?*" di(ye sor)du. (*Aleyh's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz): "*Ne unuttum, ne de*

---

namaz mı kısaldı?" suâline canları sıkılarak ve ridâlarını sürükliyerek tekrar Mescid-i Şerîfe çıkmışlar ve hakīkat-i hāli istiknâh buyurduktan sonra namazı itmâm eylemişlerdir. Bu îzahtan anlaşılacağı üzere kıssanın naklinde takdîm ve te'hîr vardır.

[1] Teşbîk-i esābiin cevâzı hakkında da ulemânın ihtilâfı vardır. Bu hadîs ile evvelkisinde zikrolunan fi'l-i Resūl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* mutlak olduğundan mescitte de, mescit hâricinde de câiz olduğuna istidlâl olunur. Lâkin mescitte ve salâtta teşbîk-i esābii mekrûh gören ulemâ vardır. İbrâhîm-i Nehaī yalnız namazda kerâhetine kāil olup Mâlik de bu re'ydedir. İbn-i Ömer ile oğlu Sâlim b. Abdu'llāh namazda teşbîk ederlerdi. Namazda iken mekruh görenler mescitte teşbîk-i esābi' edilmemesi hakkındaki nehy-i Nebevîye ve bunun da: "فَإنَّكَ فِي صَلَاةٍ = *Çünkü sen namazda gibisin.*" diye ta'lîl buyurulmasına istinâd ediyorlar.

[2] Bâzı rivâyâtta: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Zü'l-Yedeyn tesmiye ettiği bir zât*" sūretinde vârid olmuştur. Zü'l-Yedeyn' ismi "*Isābe*"ye nazaran bir kavle göre (عبد عمرو بن نضلة الخزاعي) dir. Bir de (Zü'ş-Şimâleyn) vardır ki, Hāfız İbn-i Hacer "*Isābe*" sinde onun isminde de çok ihtilâfât gösterir. Tercemenin başında (ذو الشالين بن عبد عمرو بن نضلة الخزاعي) dedikten sonra ismi bir kavle göre Abd-i Amr, diğerine göre Amr, başka bir kavle göre de Umeyr olduğunu söylüyor. Sol elini sağı gibi isti'mâl ettiği için (Zü'ş-Şimâleyn) telkīb edilmiştir. İşte bu Zü'l-Yedeyn ile Zü'ş-Şimâleyn birçok ruvâtca şahs-ı vâhid zannolunur. Bâzıları ise bunları ayrı

kısaldı." buyurdu. Sonra : "*Zü'l-yedeyn'in dediği gibi mi?*" di(ye suâl et)di. "*Evet.*" denilince[1] (hemen) ileriye varıp namazdan eksik bıraktığını kıldırdı. Sonra selâm verdi. Sonra tekbîr alıp secdeye vardı. (Her vakitki) sücûdu kadar, yâhud daha uzun müddet secdede kaldı. Sonra başını kaldırıp tekbîr aldı. Sonra tekbîr alıp (yine) secde etti. Sonra (yine) başını kaldırıp tekbîr aldı.

---

ayrı iki şahıs bilip vehmin menşei Zührî'dendir, derler. Çünkü Benû Zühre'nin halîfi olan Zü'ş-Şimâleyn ehl-i siyerin kavline göre Bedir'de şehîd olmuştur. Ebû Hüreyre burada bahsettiği Zü'l-Yedeyn o olamaz. Zîrâ Ebû Hüreyre'nin îmânı, vak'a-i Bedir'den dört beş sene sonra vâkı' olmuştur. Bu hadîsde ise Ebû Hüreyre kendisinin bu namazda hazır olduğunu söylüyor. Bâzı rivâyâtda da Hırbâk-ı Sülemî'nin sehvi haber verdiği zikrediliyor. Bundan Zü'l-Yedeyn'in ismi Hırbâk olduğuna käil olanlar olmuş ve Zü'l-Yedeyn'in nesebi zikredilirken Sülemî denilmiş. Fakat İbn-i Hibbân : "*Hırbak başka, Zü'l-Yedeyn başkadır.*" diyor. "*Sünen*" sāhibi Neseî ise: "*Zü'l-Yedeyn de, Zü'ş-Şimâleyn de Hırbâk'ın lâkabıdır.*" diyor. Şârih Aynî, Neseî'nin bu da'vâsını te'yîde çalışarak birçok edille serdediyor. Ve hādise-i salâtın Bedir'den evvel vâkı' olduğuna hükmettikten sonra Ebû Hüreyre'nin "*Bize namaz kıldırdı.*" demesini "*Biz Müslümanlara kıldırdı.*" sūretinde te'vîle çalışarak bu türlü ta'bîrin cevâzına birçok edille-i lûgaviyye sıralıyor.

[1] Ebû Dâvûd'un rivâyetinde "فَأَوْمَؤُا أَيْ نَعَمْ = *Evet diye işâret ettiler.*" denilmiştir. Hanefiyye, İbn-i Mes'ūd ile Zeyd b. Erkam hadîslerine ve Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği bu hadîse bakarak namazda yalnız îmâ ve işâretin câiz, nâsiyen yâhud câhilen kelâmın mubtıl-ı salât olduğuna käillerdir. Ma'lûm olduğu üzere Zü'l-Yedeyn ile vâkı' olan mükâleme secde-i sehivden evvel olduğu için imâm da, cemâat de henüz namazdan çıkmış sayılmıyorlar. Nevevî der ki, namazda olduğunu unutan yâhud kendini namazdan çıkmış bilen kimsenin kelâmı namazı iptâl etmez. Bu, cumhûr-ı ulemâ-i selef ve halefin kavli olduğu gibi İbn-i Abbâs'ın, Abdullāh b. ez-Zübeyr'in, Urve b. ez-Zübeyr'in, Atā' İbn-i Ebî ...

āh

Bu hadîsin râvîlerinden İbn-i Sîrîn'e : "*Sonra selâ[m] verdi mi?*" diye sormuşlar. O da: "(İmrân b. Husayn'ın) *sonra selâm verdi* (dediğini bana haber verdiler)." demiştir

300 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ كَانَ يُصَلِّى اَمَاكِنَ مِنَ الطَّرِيقِ وَ يَقُولُ اِنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ سَلَّمَ يُصَلِّى فِى تِلْكَ الاَمْكِنَةِ .

TERCEMESİ

Abdullāh b. Ömer (b. el-Hattāb) *radiya'llāh[u] anhümâ*'nın (Medîne ile Mekke) yolunun bâzı yerlerinde namaz kılıp: "*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in buralarda namaz kıldığını gördüm.*" dediği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor[2].

---

bâh'ın, Hasan-ı Basrî'nin, Şa'bî'nin, Katâde'nin, Evzâî'nin, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel ve cemî' muhaddisînin de kavlidir. Yalnız Ebû Hanîfe ile asbābı ve –kendisinden mervî iki kavlin esahhına göre– Süfyân-ı Sevrî indinde unutarak, bilmiyerek de söylenen söz namazı ifsâd eder. Bu bahisde uzun münâkaşalar edilmiştir.

[1] Musannıf: "*Tekbîr aldı.*" dan sonra "*Sonra selâm verdi.*" tarzında rivâyet ediyor. Halbuki Buhârî bu lâfzı, kavs içine aldığımız kuyûd ve ibârât ile berâber zikrediyor. Şâfiiyyeye göre secde-i sehvin kable's-selâm, Hanefiyyeye göre ise ba'de's-selâm olması mes'elesiyle alâkadar olan (260) ıncı ile işbu (299) uncu hadîsin son kelimelerinde fevkalâde ehemmiyet vardır. Bunun için rivâyeti olduğu gibi nakletmeği tercîh eyledim.

[2] Râvîler Abdullāh b. Ömer'in oğlu Sâlim ile mevlâsı Nâfi'dir. *Buhârî*'deki metne göre bunların her ikisinden de rivâyet eden Mûsâ b. Ukbe, iptidâ Sâlim b. Abdullāh'ın bu emâkin-i mübârekede namaz kıldığını görüp böyle dediğini işittikten sonra Nâfi'den de tahkīk-ı keyfiyyet etmiş ve Sâlim'in sözlerini hep Nâfiin sözlerine mutābık bulmuş; yalnız (Şerefü'r-Revhā') tepesindeki mescit hakkında ihtilâf ettiklerini görmüş. Şerefü'r-Revhā',

301 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ كَانَ يَنْزِلُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ حِينَ يَعْتَمِرُ وَفِي حَجَّتِهِ حِينَ
حَجَّ تَحْتَ سَمُرَةٍ فِي مَوْضِعِ الْمَسْجِدِ الَّذِي بِذِي الْحُلَيْفَةِ . وَكَانَ
اِذَا رَجَعَ مِنْ غَزْوٍ كَانَ فِي تِلْكَ الطَّرِيقِ اَوْ حَجٍّ اَوْ عُمْرَةٍ هَبَطَ
مِنْ بَطْنِ وَادٍ . فَاِذَا ظَهَرَ مِنْ بَطْنِ وَادٍ اَنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ الَّتِي
عَلَى شَفِيرِ الْوَادِي الشَّرْقِيَّةِ فَعَرَّسَ ثَمَّ حَتَّى يُصْبِحَ . لَيْسَ عِنْدَ
الْمَسْجِدِ الَّذِي بِحِجَارَةٍ وَلَا عَلَى الْاَكَمَةِ الَّتِي عَلَيْهَا الْمَسْجِدُ.

Medîne'ye iki konak mesâfede mübârek bir yerdir. Hakkında : «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُهِلَّنَّ ابْنُ مَرْيَمَ بِفَجِّ الرَّوْحَاءِ حَاجًّا اَوْ مُعْتَمِرًا» = *Nefsim yed-i kudretinde olan Allâh'a kasem ederim ki, Îsâ İbn-i Meryem (aleyhime's-salâtü ve's-selâm) günün birinde Revhâ' caddesinde Hac, yâhud Umre niyyetiyle ihlâl edecek, yâni bülend-âvâz ile (Lebbeyk, lebbeyk) diye diye geçecektir.*" diye Ebû Hüreyre'den menkul bir eser olduğu gibi Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in (Irku'z-Zıbye) cihetindeki Batn-ı Revhâ'ya vâsıl olduklarında : «هٰذَا وَادٍ مِنْ اَوْدِيَةِ الْجَنَّةِ وَصَلَّى فِي هٰذَا الْوَادِي قَبْلِي سَبْعُونَ نَبِيًّا وَقَدْ مَرَّ بِهِ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ حَاجًّا اَوْ مُعْتَمِرًا فِي سَبْعِينَ اَلْفًا مِنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ» = *Burası Cennet vâdîlerinden bir vâdîdir. Bu vâdîde benden evvel yetmiş nebî (aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) namaz kılmış oldukları gibi Mûsâ b. İmrân (salâvâtullâhi ve selâmühû aleyh) de Benî İsrâilden yetmiş bin kimse ile ya hacı, ya mu'temir yâni umreye niyyet etmiş olarak buraya uğramıştır.*" buyurduklarına dâir müteaddit tarîklerden rivâyetler de vardır.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in âsâr-ı Nebeviyyeleriyle teberrük niyyetiyle bu gibi makāmât-ı mübârekeyi araştırmaktaki fazîlet gayri münker olup şu kadar ki, bundan men' eden haber de vardır. Nitekim Süveyd b. Ma'rûr'un Ömer b. el-Hattāb

كَانَ ثَمَّ خَلِيجٌ يُصَلِّى عَبْدُ اللّٰهِ عِنْدَهُ فِى بَطْنِهِ كُثُبٌ كَانَ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَّ يُصَلِّى. فَدَحَا فِيهِ السَّيْلُ بِالْبَطْحَاءِ
حَتَّى دَفَنَ ذَالِكَ الْمَكَانَ الَّذِى كَانَ عَبْدُ اللّٰهِ يُصَلِّى فِيهِ. وَحَدَّثَ
عَبْدُ اللّٰهِ اَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى حَيْثُ الْمَسْجِدُ
الصَّغِيرُ الَّذِى دُونَ الْمَسْجِدِ الَّذِى بِشَرَفِ الرَّوْحَاءِ. وَكَانَ عَبْدُ اللّٰهِ
يَعْلَمُ الْمَكَانَ الَّذِى فِيهِ صَلَّى النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
يَقُولُ ثَمَّ عَنْ يَمِينِكَ حِينَ تَقُومُ فِى الْمَسْجِدِ تُصَلِّى. وَذَالِكَ
الْمَسْجِدُ عَلَى حَافَةِ الطَّرِيقِ الْيُمْنَى وَاَنْتَ ذَاهِبٌ اِلَى مَكَّةَ.
بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمَسْجِدِ الْاَكْبَرِ رَمْيَةٌ بِحَجَرٍ اَوْ نَحْوُ ذَالِكَ.

radiya'llāhu anh'den rivâyeti baba ile oğul beynindeki meslek farkını gösterir. Bu rivâyete nazaran Hazret-i Fârûk-ı A'zam bir seferde bulunuyormuş. Sabah namazını kıldıktan sonra bir yere varmış. Ötekinin berikinin Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* burada namaz kılmıştır, diye oraya koşuştuklarını görmüş. Demiş ki : Ehl-i kitâbı helâk ve dalâlete sevkeden şey hep Peygamberlerinin izini araştırıp oralarını kilise, havra yapmağa kalkışmaları olmuştu. Her kimin namaz vakti gelmiş bulunuyorsa burada kılsın, yoksa yoluna devâm etsin.Halbuki ef'âl ve âsâr-ı Nebeviyyeyi tetebbu' ile ittibâ'daki şiddetiyle ma'rûf olan İbn-i Ömer'in fi'li ile peder-i mükerreminin bu sözü arasında hakîkatte ciddî bir münâfât yoktur. Ömer *radiya'l-lāhu anh*, namaz kılmak dâiyesi olmadığı halde oraya sırf teberrük için gidip lüzumsuz izdihâma sebebiyyet verilmesinden, bir de hakîkat-i hāle muttali' olmayanların gitgide orada namaz kılmayı vâcib zannedebilmelerinden korkuyordu. Mahdûm-ı mükerremleri için ise böyle bir korkuya mahal yoktu. Bâhusûs (248) inci ve (268) inci hadîsler âsâr-ı sālihîn ile teberrükün cevâzına huccettir. Hattâ fukahâ-yı Şâfiiyyeden olup (Muhyi's-Sünne) lâkabiyle müştehir bulunan Bagavî : "*Hazret-i Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in namaz kıldıkları sâbit olan mesâcidin birinde namaz kılmayı nezreden kimsenin –mesâcid-i selâse, yâni Mekke, Medîne ve Beytü'l-Makdis mescitlerinde olduğu gibi– orada namaz kılması taayyün eder.*" diye fetvâ bile vermiştir.

وَكَانَ عَبْدُ اللهِ يُصَلِّي اِلَى الْعِرْقِ الَّذِى عِنْدَ مُنْصَرَفِ الرَّوْحَاءِ. وَذَالِكَ الْعِرْقُ اَنْتِهَاءُ طَرَفِهِ عَلَى حَافَةِ الطَّرِيقِ دُونَ الْمَسْجِدِ الَّذِى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُنْصَرَفِ وَاَنْتَ ذَاهِبٌ اِلَى مَكَّةَ. وَقَدِ ابْتُنِيَ ثَمَّ مَسْجِدٌ. فَلَمْ يَكُنْ عَبْدُ اللهِ يُصَلِّي فِى ذَالِكَ الْمَسْجِدِ. وَكَانَ يَتْرُكُهُ عَنْ يَسَارِهِ وَوَرَاءَهُ وَيُصَلِّي اَمَامَهُ اِلَى الْعِرْقِ نَفْسِهِ. وَكَانَ عَبْدُ اللهِ يَرُوحُ مِنَ الرَّوْحَاءِ فَلَا يُصَلِّي الظُّهْرَ حَتَّى يَأْتِيَ ذَالِكَ الْمَكَانَ فَيُصَلِّي فِيهِ الظُّهْرَ. وَاِذَا اَقْبَلَ مِنْ مَكَّةَ فَاِنْ مَرَّ بِهِ قَبْلَ الصُّبْحِ بِسَاعَةٍ اَوْ مِنْ آخِرِ السَّحَرِ عَرَّسَ حَتَّى يُصَلِّيَ بِهَا الصُّبْحَ. وَحَدَّثَ عَبْدُ اللهِ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْزِلُ تَحْتَ سَرْحَةٍ ضَخْمَةٍ دُونَ الرُّوَيْثَةِ عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ وَوُجَاهَ الطَّرِيقِ فِى مَكَانٍ بَطْحٍ سَهْلٍ حَتَّى يُفْضِيَ مِنْ اَكَمَةٍ دُوَيْنَ بَرِيدِ الرُّوَيْثَةِ بِمِيلَيْنِ. وَقَدِ انْكَسَرَ اَعْلَاهَا فَانْثَنَى فِى جَوْفِهَا. وَهِيَ قَائِمَةٌ عَلَى سَاقٍ. وَفِى سَاقِهَا كُثُبٌ كَثِيرَةٌ. وَحَدَّثَ عَبْدُ اللهِ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِى طَرَفِ تَلْعَةٍ مِنْ وَرَاءِ الْعَرْجِ وَاَنْتَ ذَاهِبٌ اِلَى هَضْبَةٍ. عِنْدَ ذَالِكَ الْمَسْجِدِ قَبْرَانِ اَوْ ثَلَاثَةٌ. عَلَى الْقُبُورِ رَضْمٌ مِنْ حِجَارَةٍ عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ عِنْدَ سَلَمَاتِ الطَّرِيقِ بَيْنَ اُولَئِكَ السَّلَمَاتِ. كَانَ عَبْدُ اللهِ يَرُوحُ مِنَ الْعَرْجِ بَعْدَ اَنْ تَمِيلَ الشَّمْسُ بِالْهَاجِرَةِ فَيُصَلِّي الظُّهْرَ فِى ذَالِكَ الْمَسْجِدِ. قَالَ عَبْدُ اللهِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ سَرَحَاتٍ عَنْ يَسَارِ الطَّرِيقِ فِى مَسِيلٍ دُونَ هَرْشَى. ذَالِكَ الْمَسِيلُ لَاصِقٌ بِكُرَاعِ هَرْشَى. بَيْنَهُ وَبَيْنَ الطَّرِيقِ قَرِيبٌ مِنْ غَلْوَةٍ. وَكَانَ عَبْدُ اللهِ

يُصَلِّى اِلَى سَرْحَةٍ هِيَ اَقْرَبُ السَّرَحَاتِ اِلَى الطَّرِيقِ . وَهِيَ
اَطْوَلُهُنَّ . وَيَقُولُ اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْزِلُ
فِى الْمَسِيلِ الَّذِى فِى اَدْنَى مَرِّ الظَّهْرَانِ قِبَلَ الْمَدِينَةِ . حِينَ
يَهْبِطُ مِنَ الصَّفْرَاوَاتِ يَنْزِلُ فِى بَطْنِ ذَالِكَ الْمَسِيلِ عَنْ يَسَارِ
الطَّرِيقِ وَاَنْتَ ذَاهِبٌ اِلَى مَكَّةَ . لَيْسَ بَيْنَ مَنْزِلِ رَسُولِ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ الطَّرِيقِ اِلَّا رَمْيَةٌ بِحَجَرٍ . قَالَ
وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْزِلُ بِذِى طُوًى وَيَبِيتُ
حَتَّى يُصْبِحَ . ثُمَّ يُصَلِّى الصُّبْحَ حِينَ يَقْدَمُ مَكَّةَ . وَمُصَلَّى رَسُولِ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَالِكَ عَلَى اَكَمَةٍ غَلِيظَةٍ . لَيْسَ فِى
الْمَسْجِدِ الَّذِى بُنِيَ ثَمَّ . وَلَكِنْ اَسْفَلَ مِنْ ذَالِكَ عَلَى اَكَمَةٍ
غَلِيظَةٍ . وَكَانَ عَبْدُ اللّٰهِ يُحَدِّثُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اسْتَقْبَلَ فُرْضَتَيِ الْجَبَلِ الَّذِى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَبَلِ الطَّوِيلِ نَحْوَ
الْكَعْبَةِ . فَجَعَلَ الْمَسْجِدَ الَّذِى بُنِيَ ثَمَّ يَسَارَ الْمَسْجِدِ بِطَرَفِ
الْاَكَمَةِ . وَمُصَلَّى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَسْفَلَ مِنْهُ عَلَى
الْاَكَمَةِ السَّوْدَاءِ . تَدَعُ مِنَ الْاَكَمَةِ عَشَرَةَ اَذْرُعٍ اَوْ نَحْوَهَا ثُمَّ
تُصَلِّى مُسْتَقْبِلَ الْفُرْضَتَيْنِ مِنَ الْجَبَلِ الَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ .

Tercemesi

Yine Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Umre'ye gittiği zamanlarda ve Hacc(etü'l-Vedâ')a çıktığı vakitte Zü'l-Huleyfe'de[1] (mukaddemâ) Zü'l-Huleyfe'deki mes-

1 Ehl-i Medîne'nin mîkātıdır. Oradan ihrâma girip Hac ve Umre'ye giderler. Medîne'ye dört, Mekke'ye yüz doksan sekiz mil mesâfededir.

cidin yerinde duran bir Nugaylân ağacı altında (râhilesinden inip) konaklardı. (Kezâ) güzergâhı o yola uğrayan bir gazâdan, ya hacdan, ya umreden avdet buyurduğunda Batn-ı Vâdî'den (ki, Vâdi'l-Akīk'dir)[1] iner. Batn-ı Vâdî'nin üstüne çıkınca da vâdînin ağzında ve şark cihetindeki Bathā'ya (yâni kumsal yere) konup âhır-ı leylde oracıkta sabah oluncaya kadar mola verirdi. (Gece istirahatgâhı işte orası olup) ne taş mescidin yanında, ne de üzerinde (öteki) mescit (binâsı) olan Kayatepe idi.

(Abdullāh b. Ömer'den rivâyet eden râvî der ki:) Orada Abdullah (b. Ömer)in namaz kıldığı yerde, içinde (müteaddit) kum yığınları olan bir haliç (yâni derin bir vâdî girintisi) vardı ki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* orada namaz kılarmış. Sel(ler) Bathā'da (ki kumları getire getire) haliçteki kum yığınlarını düzleyip Abdullāh (b. Ömer) in namaz kıldığı o yeri belirsiz etti.

Yine (râvî der ki:) Abdullāh (b. Ömer) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Şerefü'r-Revhā'daki[2] mescidin berisine müsādif küçük mescidin yanında namaz kıldığını söylerdi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in namaz kıldığı yeri Abdullāh bilir ve: "*Tâ orada, mescidde namaza durduğun vakit sağına düşer.*" derdi. (Bahsettiği) o mescit de Mekke'ye doğru gittiğin vakit yolunun sağ tarafına gelir. Onunla büyük mescidin arası bir taş atımı, yâhud ona yakın (bir mesâfe)dir. Yine Abdullāh, Munsarafü'r-Revhā'-

[1] Vâdi'l-Akīk Medîne civârında hurmalıkları ve pınarları olan bir yerdir. Burada Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh,* bir kasr yaptırmış ve orada vefât ederek na'ş-ı mübâreki Medîne'ye getirilmişti.

[2] Şerefü'r-Revhā', Revhā'da kâin yüksek bir mevkı'dir. "*Revhā*" Fur' yolu üzerinde Medîne'ye iki konak yerdir. Ve 36 - 41 mil mesâfede büyük bir karyedir. Evvelki hadîsin hāşiyesinde de ismi geçmişti.

nın[1] yanındaki Irk'a[2] (yâni tepeciğe) doğru namaz kılardı. Bu tepeciğin müntehâ-yı tarafı Mekke cihetine gittiğin vakit Munsaraf ile kendi beynindeki mescidin kurbünde caddenin kenarına varır. Oracıkta bir mescit binâ olunmuş ise de, Abdullāh (b. Ömer) o mescitte namaz kılmazdı. Onu ya solunda, ya ardında bırakarak mescidin kıble cihetinde Irk'ın kendisine (müteveccihen) namaz kılardı. Abdullāh, Revhā'dan zevalden sonra çıktığında salât-ı Zuhru oraya gelinceye kadar kılmayıp orada kılar, Mekke'den döndüğünde de oraya sabahtan bir saat evvel, yâhud âhır-ı seherde yolu düşerse orada tâ Sabah namazını kılıncaya kadar geceleyip mola verirdi.

Yine Abdullāh'ın dediğine göre, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Rüveyse'ye[3] varmadan caddenin sağında ve alnına gelen cihetinde Rüveyse menzilhânesinin iki millik azıcık berisinde bir tepeciğe kadar geniş ve düz bir yerde (bitmiş olan) koca bir ağacın altına konardı. (Bu ağacın) yukarısı kırılmış, içi oyulmuştur. Özdeği (sâkı) hālâ durur. Dibinde birçok kum yığınları vardır.

Yine Abdullāh der ki: Giderken (عَرْج = Arac)'in[4] arkasına düşen yokuşca bir sel yatağının kenarında, caddenin sağında ve yolu gösteren kayaların (yâhud ağaçların) yanında ve o kayaların (yâhud ağaçların) arasında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* genişce bir tepeye doğru namaz kıldı. Namazgâh(-ı şerîf)in yanıbaşında iki üç kabir mevcuttur ki, üstlerinde taş yığınları vardır. Abdullāh Öğlen vakti şemsin

---

[1] Munsaraf (*Mu'cemü'l-Büldân*)'a göre Mekke ile Bedir'in ortasında dörder berîd, yâni dört konak mesâfededir.

[2] Irku'z-Zubye denilen mevkı' olacak.

[3] Medîne ile arasında on yedi fersah olan büyük bir köydür.

[4] Rüveyse'den 13, 14 mil uzakta büyücek bir köydür.

zevalinden sonra Arac'dan kalkıp Öğle namazını (işte) o namazgâhda kılardı.

Yine Abdullāh der ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* caddenin solunda ve Herşâ (dağı) nın [1] ilerisindeki inişte kâin büyük ağaçların yanında konak ederdi. Bu iniş Herşâ (dağı) nın kenarına mülâsıktır. Cadde ile arasında bir ok atımı mesâfe vardır. Abdullāh (işte) bu ağaçların en uzun ve yola en yakın olanına doğru namaz kılardı.

Yine Abdullāh derdi ki: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Merrü'z-Zıhrân'a (= Merrü'z-Zuhrân'a) [2] Medîne cihetinden en yakın olan yerdeki inişde konak ederdi. Safrâvât'dan [3] aşağıya inerken yokuşun dibindeki genişlikte ve Mekke'ye gidene göre caddenin sol tarafına Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in konak mahalli ile cadde arasında bir taş atımından ziyâde mesâfe yoktu.

Yine Abdullāh der ki : Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Zû-Tuvâ (=tıvâ, tavâ) [4] da konaklayıp sabah oluncaya kadar orada geceler ve Mekke'ye gireceği sırada Sabah namazını kıl(ıp öyle gir)erdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in oradaki musallâsı, kayadan bir tepe üstündedir. Orada binâ olunan mescitte değildir. Lâkin biraz aşağıda taştan kocaman bir tepe üzerindedir.

Yine Abdullāh derdi ki: Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* kendisi ile Kâ'be cihetine gelen yüksek dağ arasındaki iki tepeyi karşısına al(ıp namaz kıl)dı.

---

[1] Medîne ile Şam yolcularının birleştikleri yerde Cuhfe'ye yakın bir dağın ismidir.

[2] Buna avâm-ı nâs Batn-ı Merv derlermiş ki, Mekke'ye bir merhale mesâfededir.

[3] Safrâvât, Mekke ile Medîne arasında Merrü'z-Zahrân'a karîb bir yer ismidir.

[4] Mekke'ye yakın bir vâdî ismidir.

(Râvî der ki: Abdullāh b. Ömer o iki tepeyi karşısına almakla) o mahalde binâ olunan mescidi taş tepenin kenarındaki mescidin sol tarafına almış olurdu. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in namazgâhı (taştepe kenarındaki) bu mescidin alt başında kara taş üstündedir. (Taş) tepe kenarındaki mescitten on arşın, yâhud ona yakın ayrılıp seninle Kâ'be arasına düşen dağın o iki tepesini karşına alarak namaz kılarsın[1].

---

1 Bu hadîsin Türkçe'ye naklinde pek ziyâde zahmet çekildiğini i'tirâf etmek şîme-i insâfa muvâfıktır. Bâzı yerlerinde tercümenin aslına mutābakatında mütercimin bile itmi'nân-ı tâmmı yoktur. Şâyet hatā varsa -vâkı' olacak ihtār-ı hayr-hâhâne üzerine- maa't-teşekkür tashīh olunabilir. Ta'rîf edilen makāmât-ı müteberrikenin mevâkı-i coğrâfiyyesi uzun seneler zarfında tekerrür eden hādisât-ı cevviyye te'sîriyle alelekser -Tâbiīn devrine yetişenlerin bile meçhûlü kalacak veçhile- maalesef münderis olmuştur. Siz isterseniz ve eğer Cenâb-ı Fârûk-ı A'zam *radiya'llāhu anh*'in bundan evvelki hadîsin hâşiyesinde naklettiğimiz meslek-i ālîsine taraftâr iseniz "*maa't-teşekkür.*" deyiniz. Bundan dolayıdır ki, şârihler buraya āit îzâhâtı -her türlü ümîdin hilâfına- pek tez geçip şerhde tafsîli iltizâm eden Aynî bile vâsi' ma'lûmâtını diriğ etmek hiç de mu'tâdı değilken en müşkül noktalarda da sükûtu ihtiyâr ediyor. Bunun sebebi -Aynî'ye muāsır diğer şârih Hāfız İbn-i Hâcer-i Askalânî'nin dediği gibi- bu makāmât-ı mübârekeden yalnız Zü'l-Huleyfe ile Revhā'daki mesâcitten mâadâsının daha o zamanlarda da ma'rûf olmamasıdır. Bunlardan evvelki şurrâhın zamanlarında da işin bu merkezde olduğuna şüphe etmiyoruz. Çünkü sadra şifâ verecek ma'lûmât vereydiler elbette bunlar da bize bildirmekte ihmal göstermezlerdi.

Şurası da cây-ı dikkatdir ki, Buhârî bu hadîsde Medîne yolları üzerindeki mescitleri zikrettiği halde nefs-i Medîne'de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in namaz kıldıkları makāmât ve mesâcit hakkındaki rivâyâtı zikretmiyor. Zîrâ bunlara dâir kendisine bâliğ olan hadîsler kendi şartına muvâfık isnatlarla gelmemiştir. Şârih Aynî Medîne içinde ve civârında esânîd ile yerleri sübut bulmuş kırk sekiz kadar namazgâh-ı Peygamberîyi senetleriyle ta'dât ediyorsa da onun

302. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ اَمَرَ بِالْحَرْبَةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّى اِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ. وَكَانَ يَفْعَلُ ذَالِكَ فِى السَّفَرِ. فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الْاُمَرَاءُ.

TERCEMESİ

Yine Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bayram günü (namaza) çıktığı zaman (hâdimine) bir harbe taşımasını emrederdi. (O harbe namazda) karşısına dikilir, kendisi de ona doğru namaz kılar, halk da arkasından namaza dururlardı. Bunu seferde(de) yapardı[1].

(Râvî der ki:) Ümerânın (bayram namazlarında) harbe taşıtması bundan ileri geliyor.

---

berhâyât olduğu târihlerde bunlardan –Hâfız İbn-i Hacer'in beyânına göre– sekizinden mâadâsı münderis ve izleri kaybolmuştur. Bu sekiz mescid-i mübârek de şunlardır: Mescid-i Kubâ, bunun şarkına düşen Mescid-i Fadîh, Mescid-i Benî Kurayza, Meşrubetü Ümmü İbrâhîm (Mescid-i Benî Kurayza'nın şimâlindedir), Mescid-i Benî Zafer (Bakī'in şarkında olup Mescidü'l-Bağle demekle ma'ruftur), Mescid-i Benî Muāviye (Mescidü'l-İcâbe nâmiyle ma'ruftur), Mescidü'l-Feth (Sel' nâmındaki dağa yakındır), Mescidü'l-Kıbleteyn (Benû Selime yurdundadır). İbn-i Hacer'in bu yazıları üzerinden beş yüz yıl daha geçmiştir. Bu sekiz makām-ı mübârekten de kaçının âsârı henüz bâkī olduğu ancak Medîne-i Tāhire'yi ziyâretle teşerrüf edip tahkīkını murâd edenlere ma'lûm olabilir.

[1] Duvarsız yerde namaz kılarken, musallînin kıble cihetinden insan geçmesinden korkulursa, namaz kılındığına alâmet olmak üzere bir sütre dikmenin mendûb olduğunda ittifak vardır. Kimsenin geçmiyeceğine emniyet olunan yerde ise İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Şâfiî'ye göre –bu husûstaki ahādîsin kesretine binâen– musallî yine sütre ikāmesiyle mükelleftir. Maahâzâ Urve, Atā', Sâlim b. Ab-

303 . عَنْ اَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ بِالْبَطْحَاءِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ. يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ.

TERCEMESİ

Ebû Cuhayfe (Vehb b. Abdullāh-i Süvâî) *radiya'llāhu anh* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Bathā'da önünde bir harbe (dikilmiş) olduğu halde Öğlen ile İkindi namazlarını ikişer rek'at kıldırdığını ve (namaz içinde iken) önünden kadın da, eşek de geçtiğini (sened-i muttasıl ile) rivâyet etmiştir[1].

---

dullāh, Kāsım b. Muhammed, Şa'bî, Hasan-ı Basrî gibi ecille-i Tâbiînin sahrâda sütresiz namaz kıldıkları rivâyet olunuyor. İmâmın sütresi, me'mûmun da sütresidir.

1 (246) ncı hadîsin bir parçasıdır. (68, 246, 249 ve 309 uncu hadîslere de mürâcaat.) Cumhûr-ı ulemâ musallî ile sütresi arasından mürûrun hürmetine kāil olmuşlarsa da geçen insan, yâhud hayvan musallînin namazını kat' yâni iptāl etmez. Hüccetleri bu hadîs ile (68) inci İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi ve Buhârî ile Müslim'in Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet ettikleri hadîsdir ki, meâli şudur: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namaz kılardı. Ben de onun karşısında cenâze vaziyetinde aykırı yatardım.*" Bu son hadîs bâzıları tarafından "*hāiz olduğum halde*" ziyâdesiyle de rivâyet edilmiştir. Ebû Saîd-i Hudrî'nin "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'da: "« لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ شَيْءٌ وَادْرَؤُا مَا اسْتَطَعْتُمْ فَاِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ » = *Namazı hiçbir şey kat' etmez. Maahâzâ elinizden geldiği kadar geçeni menetmeğe çalışınız. Çünkü o, şeytandan başka bir şey değildir.*" hadîsi de ictihâd-ı cumhûru müeyyid ise de senedi hakkında dedikodu olmuştur. Halbuki Enes *radiya'llāhu anh* ile Mekhûl, Ebü'l-Ahvas, Hasan-ı Basrî ve İkrime'nin kıble-i musallîden kelb, himâr, kadın geçerse bunların namazı kat' ettiklerine kāil oldukları rivâyet edildiği gibi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, kelb-i esved ile mer'e-i hāizin; İkrime, kelb ile

304. عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ بَيْنَ مُصَلَّى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ الْجِدَارِ مَمَرُّ الشَّاةِ.

TERCEMESİ

Sehl (b. Sa'd-i Sâidî) *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'llahu aleyhi ve sellem*'in musallâsı (yâni namaz kıldığı yer) ile (kıble cihetindeki) duvar arasında bir davar geçebilecek kadar yer olduğu[1] (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

---

himâr, hınzır, kadın, Yahûdî, Nasrânî ve Mecûsî'nin; Atā' b. Ebî Rebâh kelb-i esved ile mer'e-i hāizin; rivâyet-i meşhûreye göre Ahmed İbn-i Hanbel, düz siyah kelbin ve diğer kavl-i mervîsine göre, düz siyah kelb ile himâr ve kadının kātı-ı salât olduğuna zâhib olmuşlardır. Şemsü'l-eimmenin "*Câmi*'"inde kadının, "*Kâfî*"deki beyâna göre de köpek ile kadın, eşek ve hınzırın ehl-i Irak mezhebince kat'-ı salât ettikleri mervîdir. Bunların en büyük hücceti Müslim'in sened-i sahîh ile rivâyet ettiği Ebû Zer *radiya'llāhu anh* hadîs-i merfûudur ki, bunda: "*Önünde deve semerinin ard kaşı boyunda bir sütresi olmayan kimsenin namazını kadın, eşek, bir de kara köpek kat' eder.*" buyurulmuştur. Ebû Zer: "*Kara köpek namaz bozuyor da kırmızı köpek neden bozmuyor?*" diye soran zâta : "*A kardeşimin oğlu, ben de senin sorduğun gibi Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e sordum. Kara köpek şeytandır, buyurdu.*" cevâbını vermiştir. Kara köpeğin şeytan olması, salar olması i'tibâriyle olsa gerektir. Bunlara medâr-ı ihticâc olan başka hadîsler de varsa da hiçbiri Müslim'in bu hadîsi kadar kuvvetli değildir.

Buna mukābil cumhûra hüccet olan hadîslere "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd* ile *Nesei*'de kelb ile himâr hakkında mervî hadîsler de inzimâm ediyor. Cumhûra göre *Müslim*'deki hadîs –Buhârî'nin rivâyet ettiği İbn-i Abbâs hadîsinin (68 inci)– delâletiyle mensuhtur. Zîrâ o kıssa, Haccetü'l-Vedâ'a ve irtihāl-i Nebevîden seksen gün evvele āit yâni muahhardır. Müslim'in hadîsi ile o nevi'den diğer ahādîsin neshine kāil olmasak da herhalde onlardaki kat'-ı salâtı "*kat'-ı huşû*'" ma'nâsına almak ve musallî önünden geçmenin –kalbi işgal dolayısiyle– şedîden hürmetini beyâna hamletmek evlâdır.

[1] Davar geçebilecek kadar yerin mikdârını tahminde ihtilâf

305 . عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ اَنَا وَغُلَامٌ. وَمَعَنَا عُكَّازَةٌ اَوْ عَصاً اَوْ عَنَزَةٌ. وَمَعَنَا اِدَاوَةٌ. فَاِذَا فَرَغَ مِنْ حَاجَتِهِ نَاوَلْنَاهُ اْلاِدَاوَةَ .

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiyallāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (kazā-yı) hācete çıktığı zaman bir çocukla berâber yanımızda ucu harbeli bir asā, ya (harbesiz) asā, yâhud kısa bir mızrak,

---

edilmiştir. Bir kere musallî ayakta olduğuna göre duvar ile arası bu mikdar olmalıdır, demişlerdir. İşte bu hālete göre rükû' ve sücûd payı bırakmak için üç arşın mesâfe takdîr edenler vardır ki, İmâm-ı Şâfiī ile İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel, Atā' b. Ebî Rebâh ve birçokları bunu kabûl etmişlerdir. Onların delîli Bilâl *radiya'l-lāhu anh*'in rivâyetidir. Bu rivâyete göre Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Kâ'be dâhilinde namaz kıldığı vakit kendisiyle kıble arasında üç arşın yer bırakmıştır. (294 ve 307 nci hadîslere mürâcaat.) Bâzıları bu mesâfe bir karış olmalıdır, demişlerdir ki, bu, hāl-i sücûda göre bir takdirdir. Bâzıları da altı arşın tarafdârıdır. Nitekim "*Musannef-i*" *İbn-i Ebî Şeybe*'de Abdullāh b. Muğaffel *radiya'llāhu anh*'in namaz kılarken bu kadar mesâfe bıraktığı sened-i sahīh ile mervîdir. İmâm-ı Mâlik rükû' ve sücûda ve önünden geçecek kimseyi defetmeğe müsâit bir mesâfe, diyor. Herhalde uzak durmamak lâzımdır. "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'da Sehl b. Ebî Hayseme *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "« اِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ اِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لَا يَقْطَعِ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ » = *İçinizden biri bir sütreye müteveccihen namaz kıldığında sütreye yaklaşsın ki, şeytan namazını bozmasın.*" buyurmuşlardır. Şeytan, önünden geçmekle musallîyi işgāl eden kimse, yâhud hayvandır.

bir de su matarası olduğu halde (hizmet için) ardından giderdik. İşini bitirince matarayı eline verirdik[1].

306 . عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْاَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي عِنْدَ الْاُسْطُوَانَةِ الَّتِي عِنْدَ الْمُصْحَفِ . فَقِيلَ لَهُ يَا اَبَا مُسْلِمٍ اَرَاكَ تَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَ هٰذِهِ الْاُسْطُوَانَةِ . قَالَ فَاِنِّي رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى الصَّلَاةَ عِنْدَهَا .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki: Seleme b. el-Ekva‘ (Eslemî) *radiya'llâhu anh* Mushaf'ın yanındaki direğe doğru[2] namaz kılarmış. Biri ona: "*Görüyorum, hep bu direğin yanında namaz kılmağa çalışıyorsun.*" demiş. O da: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in bu direğin yanında* (namaz) *kılmayı ihtiyâr ettiğini gördüm* (de onun için)."[3] cevâbını vermiş.

---

[1] (121) inci hadîse mürâcaat.

[2] Bu direk "*Üstüvânetü'l-Muhâcirîn*" ismiyle ma‘ruftur. Tâ Osman *radiya'llâhu anh* zamânındanberi Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Mescid-i Şerîfinde *Mushaf*'a tahsîs edilmiş bir yer olduğu bu rivâyetten anlaşılıyor. Müslim'in rivâyetinde de : " يُصَلِّي وَرَاءَ الصُّنْدُوقِ = *Sandığın arkasında namaz kılardı.*" denildiğine göre, *Mushaf-ı Şerîf*'in sandık derûnunda hıfzedildiği istidlâl olunur.

[3] Sütre arkasında namaz meşrû‘ olunca direk arkasında kılmak bi-tarîkı'l-evlâ meşrû‘ olur. Nitekim Buhârî rivâyetinde Enes b. Mâlik *radiya'llâhu anh*: "*Ben, Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem'in kibâr-ı Ashâbının Akşam ezânında Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem çıkıncaya kadar direklere koşuşup bekledikleri zamanları biliyorum.*" demiştir. Sütreye teveccühün sûret-i mendûbesi anı ya sağ, ya sol kaşının hizâsına almaktır.

307. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ. قَالَ فَسَأَلْتُ بِلَالاً حِينَ خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ جَعَلَ عَمُوداً عَنْ يَمِينِهِ وَعَمُوداً عَنْ يَسَارِهِ وَثَلَاثَةَ أَعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ. وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ. وَفِي رِوَايَةٍ عَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebiy-y-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (evvelce yazılan) Kâ'-be'ye duhulleri hadîsi (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor[1]. (Müşârün-ileyh bunda) diyor ki: Bilâl (Kâ'be-i Muazzama'dan) çıktığı anda kendisine: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ne yaptı?*" diye sordum. "*Bir direği sağ, bir direği sol, üç direği de arka tarafına aldı.*" dedi[2]. Beyt(i Muazzam) o zaman altı direk üzerinde idi.

Diğer rivâyette "*İki direği sağ tarafına.*" denilmiştir[3].

---

[1] 294 üncü hadîsdir ki, orada Hammâd b. Zeyd, Eyyûb-i Sahtiyânî'den, o da Nâfi'den, o da İbn-i Ömer'den rivâyet ediyordu. Burada ise Abdullāh b. Yûsuf Mâlik'den, o da Nâfi'-den... İlâ-âhirih rivâyet ediyor.

[2] Buhârî'nin Mâlik tarîkından gelen diğer rivâyetinde: "*Bir direği sağ tarafına, iki direği sol tarafına.*" denilmiştir. Bu ikinci rivâyet Müslim'de de vardır. Metindeki rivâyete göre bi'l-hesap direkler beş olacağından ve yine o rivâyette direklerin adedi altı olduğu tasrîh edildiğinden ikinci rivâyete i'timat evlâ görünür.

[3] Bu rivâyet de İsmâil b. Ebî Üveys'in Mâlik'den rivâyetidir ki, Müslim ile Buhârî'nin ittifâk ettikleri ikinci rivâyetin aksinedir. Bu rivâyât-ı muhtelifenin hepsine göre *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri iki direk arasında namaz kılmışlardır. Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de Abdullāh b. Ömer'in bu husustaki fi'lini hākîdir. Râvî Nâfi' diyor ki: Abdullāh b. Ömer Kâ'be-

308. وعنه رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم
انه كان يعرض راحلته فيصلى اليها. قيل لنافع. افرأيت
اذا هبت الركاب؟ قال كان يأخذ الرحل فيعدله فيصلى الى
آخرته او مؤخره. و كان ابن عمر يفعله.

TERCEMESİ

(Yine) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in binit devesini aykırı (vaziyette) bulundurup ona karşı namaz kıldığı (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunur[1].

(İbn-i Ömer'den bu hadîsi rivâyet eden Nâfi'a) : "*Ya develer ayağa kalkarsa ne* (yapmalı) *dersin?*" diye sorulmuş. O da : "(Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* böyle bir hal vukūunda) *semeri* (başka tarafa) *alıp diker ve semerin art kaşına doğru namaz kıl* (makta devâm ed)*erdi. İbn-i Ömer de bunu yapardı.*" cevâbını vermiş.

---

nin içine girince alnına doğru yürür, bâb-ı Kâ'be'yi ardında bırakır, alnına gelen duvar ile arasında üç arşın kalıncaya kadar ilerler, oraya varınca namaz kılardı ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaz kıldı, diye Bilâl'in haber verdiği yeri arardı. Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* : "*Beyt-i Şerîf'in herhangi cihetinde namaz kılınsa beis yok.*" dermiş. İntehâ...

[1] (271 inci hadîse de mürâcaat.) Harbe, asā gibi şeyleri, üstüvâneyi, ekli helâl ve tāhir bir hayvanı, kāimen durdurarak deve semeri gibi bir şeyi sütre ittihâz etmek meşrû' olduğuna kıyâsen eşcârı da sütre ittihâz etmek bitarîkı'l-evlâ câizdir. Nitekim Nesefî'nin şu hadîsi bu cevâzı, hattâ mendûbiyyeti beyanda sarihtir: "*Alî radiya'llāhu anh şöyle demiştir : Ben şunu biliyorum ki, Bedir günü içimizde uyuya kalmamış hiçbir insan yoktu. Yalnız Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem uyanıktı ki, bir ağacın dibine doğru tâ sabahı edinceye kadar hep namaz kılıp duā ediyordu.*" Bu hadîs isnâd-ı hasen ile rivâyet edilmiştir.

309. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ أَعَدَلْتُمُونَا بِالْكَلْبِ
وَالْحِمَارِ ؟ لَقَدْ رَأَيْتُنِي مُضْطَجِعَةً عَلَى السَّرِيرِ فَيَجِيءُ النَّبِيُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَتَوَسَّطُ السَّرِيرَ فَيُصَلِّي. فَأَكْرَهُ أَنْ
أُسَنِّحَهُ[1]. فَأَنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيِ السَّرِيرِ حَتَّى أَنْسَلَّ
مِنْ لِحَافِي.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan :

Şöyle demiştir: Siz, bizleri kelb ve himâr ile bir mi tutuyorsunuz[2]? Kasem olsun ki, (*aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın öyle hâlini) bilirim ki, ben, serîr üzerinde yan yatmış bulunurdum da Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* teşrîf eder, serîrin tâ ortasına müteveccihen namaza dururdu. Ben bir ihtiyaç üzerine kalkmak istediğimde (oturup) kıblesine karşı gelm(ekle ezâ verm)eyeyim diye serîrin ayakları tarafından yorganımdan sıyrılıp çıkar (gider)dim[3].

310. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي
فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ. فَأَرَادَ شَابٌّ مِنْ
بَنِي أَبِي مُعَيْطٍ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَدَفَعَ أَبُو سَعِيدٍ فِي صَدْرِهِ.

---

[1] «أَسْنَحَهُ» olarak da zabtolunmuştur.

[2] Diğer rivâyetlerde bu hadîsin râvîlerinden olan Esved b. Yezîd-i Nehaî'ye Âişe *radiya'llâhu anhâ: "Namazı kat' eden şeyler nedir?"* diye sormuş. O da, ehl-i Irak mezhebi üzere kadın ile kelbin kat'-ı salât edeceğini söylemiş. Ümmü'l-Mü'minîn de bunun üzerine metn-i hadîsdeki cevâbı vermiş.

[3] (68, 143, 246, 249, 303, 309 uncu hadîslere de mürâcaat.) Kadının musallînin kıblesine uzanması namazı kat' etmezse mürûr etmekle kat' etmemesi evleviyyette kalır.

فَنَظَرَ الشَّابُّ فَلَمْ يَجِدْ مَسَاغاً اِلَّا بَيْنَ يَدَيْهِ . فَعَادَ لِيَجْتَازَ .
فَدَفَعَهُ اَبُو سَعِيدٍ اَشَدَّ مِنَ الْاُولَى . فَنَالَ مِنْ اَبِي سَعِيدٍ . ثُمَّ
دَخَلَ عَلَى مَرْوَانَ فَشَكَى اِلَيْهِ مَا لَقِيَ مِنْ اَبِي سَعِيدٍ . وَ دَخَلَ
اَبُو سَعِيدٍ خَلْفَهُ عَلَى مَرْوَانَ . فَقَالَ مَا لَكَ وَ لِابْنِ اَخِيكَ يَا
اَبَا سَعِيدٍ ؟ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ اِذَا
صَلَّى اَحَدُكُمْ اِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَاَرَادَ اَحَدٌ اَنْ يَجْتَازَ
بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ . فَاِنْ اَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ . فَاِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunduğuna göre, Ebû Saīd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* bir cum'a günü kendisini gelenden geçenden setredecek bir şeye doğru namaz kılıyormuş. Ebû Muayt oğullarından bir genç[1], önünden geçmek istemiş.

[1] Rivâyâta nazaran bu genç, Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt imiş. Abdü'r-Rahmân b. el-Hāris İbn-i Hişâm olduğu, hattâ Mervân'ın ekāribinden biri bulunduğu rivâyetleri de vardır. Ya teaddüd-i vâkıaya, yâhud mâcerânın İbn-i Muayt evlâdından biri ile vâkı' olduğuna ve şu kadar ki, bu gencin alâ veçhi't-ta'yîn şahsı râvîlerce ma'lûm olmadığına hükmetmek lâzım gelir. Bu Ebû Muayt Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, Bedir'de kollarını bağlatıp katlettiği kâfir-i lâîndir. (177 nci hadîsin hāşiyesine mürâcaat.)

Bu gencin şahsını ta'yinde şurrâhın hulâsa-i beyânâtı işte budur. Ancak işin herhalde içinde bir yanlışlık olmak gerektir. Vak'anın Mervân'nın Medîne Vâliliği zamânında cereyân ettiği hadîs-i sahîhin metni ile sâbittir. Mervân'ın vâliliği 42 ile 49 seneleri arasındadır ki, kıssa aradaki yedi senenin içinde cereyân etmiş demektir. Velîd ise ahd-i celîl-i Nebevîde feth-i Mekke'den biraz sonraca Benü'l-Mustalika musaddık yâni zekât tahsildârı olarak gönderildiği halde "*Bunlar irtidat etmişlerdir.*" haberiyle avdet edip az kalsın beyne'l-Müslimîn bir fitne çıkarmağa sebep olan kimsedir ki, bütün müfessirînin müttefikan rivâyetlerine nazaran Sûre-i Hucûrattaki

Ebû Saīd *radiya'llāhu anh*, göğsüne bir yumruk vurup (onu) defetmiş. O genç etrâfına bakınmış. Onun önünden başka geçecek (yol) bulamamış. (Dönüp yine geçmeğe davranmış. Ebû Saīd *radiya'llāhu anh* daha şiddetli sūrette defetmiş. (O genç) Ebû Saīd'e söğdükten sonra (Medîne'de vâlî olan) Mervân (b. el-Hakem)in yanına gidip Ebû Said *radiya'llāhu anh*'in ettiği muāmeleden şikâyet etmiş. Arkasından Ebû Saīd de Mervân'ın yanına girmiş. (Mervân):

« يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوا »* âyet-i kerîmesi onun hakkında nâzil olmuştur. (25) den (29) senesine kadar Kûfe vâlîsi olup Sabah namazını sarhoş iken dört rek'at kıldıran ve Emîrü'l-Mü'minîn Osman *radiya'llāhu anh* tarafından hadden darbedilip azlolunan Velîd de budur. Bu hesaplara göre Mervân'ın evâil-i vilâyetinde bile lâakal altmışlık bir kimse olmak lâzım gelirken nasıl olmuş da "*genç*" diye tavsīf edilmiş? Bedir'de pederi katlolunduktan sonra pederinin esir olan ammi-zâdesi Hāris b. Ebî Vecze'yi dört bin dirhem fidye ile kurtardığı hakkındaki ashāb-ı mağâzî rivâyeti de sahīh ise bu hadîsdeki kıssanın zamân-ı cereyânında yine lâakal bu ayarda bir ihtiyar sayılmak lâzım gelir. Vâkıā feth-i Mekke günü çocuk olduğuna dâir bir rivâyet varsa da bunun sıhhatine kāil olmak mümkün değildir. Çünkü –"*Isābe*" sāhibinin dediği gibi– yevm-i fetihte sabî olan kimseyi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in hemen fethi müteākıb Benü'l-Mustalika musaddık olarak göndermiş olacaklarına ihtimal verilemez. Maahâzâ bu rivâyet-i zaīfe de sâbit olmuş olsa yine Mervân'ın eyyâm-ı vilâyetinde genç sayılamaz. Sinn-i kühûleti geçirmeğe yaklaşmış bir kimse addolunur. Elhāsıl mevzū-i bahs olan bu gencin Velîd İbn-i Ukbe olması hakkındaki rivâyette herhalde bir yanlışlık vardır.

Abdü'r-Rahmân b. el-Hāris olduğu rivâyetine gelince: Bu da zaīf olmak lâzım gelir. Zîrâ ismi, sübût-ı sohbetinde ihtilâf olunan zevat meyânında zikrediliyor. Sohbeti olmasa da yine kıssa günü kırkı, ahd-i celîl-i Nebevîde on yaşında olduğu rivâyeti sâbit ise elliyi de

---

* *Sûre: 49 (Hucurât), âyet: 6.*

"*Yâ Ebâ Saīd*, (şu) *kardeşinin oğlu ile ne alıp veremiyorsun?*" demiş [1] O da: "Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den *işittim, buyurdu ki: İçinizden biri kendisini gelenden, geçenden koruyacak bir sütreye karşı namaza durup da biri önünden geçmeğe davranacak olursa onu defetsin*[2]. *Dinlemezse onunla mukātele etsin. Çünkü*

---

geçkin olmak lâzım gelir. (25) sene-i hicriyyesinde kitâbet-i masāhif'e Osmân *radiya'llāhu anh* tarafından me'mûr buyurulan Kureyş gençleri meyânında idi. Herhalde Ebû Saīd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* ile mâcerâsı geçen gencin bunlardan başka biri olması iktizā eder.

[1] Mervân'ın bu istifhâmından, bâzıları o gencin Velîd olmadığına hükmediyorlar. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in katlettiği bir kâfir Ebû Saīd-i Hudrî gibi bir Sahābî-i zî-şâna nasıl kardeş mertebesine çıkarılabilir? O gencin Ebû Saīd'e kardeş oğlu olması için babasının mü'min olması lâzım gelir. Ve illâ Mervân ta'birde hatā etse de Ebû Saīd'in bu tavsīfe i'tirâz etmesi iktizā ederdi.

[2] Müslim'in rivâyetinde: "فَلْيَدْفَعْ فِى نَحْرِهِ = *Sînesine dokunsun.*" Kurtubî bunu işâret ile ve hafifce men' ile tefsîr ediyor. İkincisinde daha şiddetlice müdâfaasına mukātele buyurulmuş. Kıblesi cihetinden kimsenin geçmemesi için musallînin sütre dikmesi, yâhud kendisini esnâ-yı salâtta nâsın ta'cîzinden siyânet edecek duvar, direk, ağaç gibi bir şeye teveccüh etmesi lüzûmu 303, 304, 305, 306, 307, 308 inci hadîslerden de münfehim oluyor. Ancak ittihâz-ı sütre vâcib midir, mendup mudur, terki lâ be's midir? bunda ihtilâf-ı ulemâ vardır. İçlerinde Ahmed İbn-i Hanbel de bulunan bir tāifeye göre vâcibtir. Bunlar Hākim'in İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan rivâyet ettiği: "لَا تُصَلِّ اِلَّا اِلَى سُتْرَةٍ وَلَا تَدَعْ اَحَدًا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْكَ = *Sütreye teveccüh etmeksizin namaz kılma. Kimseyi de bırakma ki, önünden geçsin.*" hadîsine i'timâd ediyor gibi görünüyorlar. Bir mezhebe göre, sütre ittihâzı müstahabtır. Bu da Ebû Hanîfe ile Mâlik ve Şâfiî'nin kavilleridir. Üçüncü kavle göre ise, sütrenin terki câizdir ki, Mâlik'ten böyle bir kavil de mervîdir. Atā' b. Ebî Rebâh da terkinde beis görmeyenlerdendir. Kāsım b. Muhammed ile Sâlim b. Abdullāh'ın sahrâda sütresiz namaz kıldıkları menkuldür. Önünden mürûr edeni

o, ancak bir şeytandır[1]." cevâbını vermiş.

---

def'e gelince bir kere sütre ittihâz etmiyerek namaz kılanın geleni, geçeni def'e hakkı tanınmıyor. Meğer ki duvar, ustüvâne, şecer gibi tesettür için ihtiyâr edilmiş şeylere karşı namaza durmuş ola. Def'e hakkı olanın da def'i vâcib midir, mendup mudur? ihtilâfı vardır. Buhârî'nin de bu münâsebetle ta'lîkan rivâyet etmekle işâret ettiği üzere İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bu husūsta pek ziyâde müşeddid olup "*Mukāteleden başka sūretle mürûruna mâni' olamıyacak isen mukātele et.*" diyor. Müşârün-ileyh ka'de-i ahîrede iken Amr b. Dînâr –sırf öğrenmek maksadiyle– bir kere karşısına geçmiş. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın ka'desinden kalkıp göğsünden ittiğini rivâyet ediyor. Ehl-i zâhir ulemâ ve müçtehidîni de teşdîd tarafında olup bu def'i vâcib görürler. Cumhûr-ı ulemâya göre ise menduptur. Keyfiyyet-i def'e gelince: Musallâsını terketmeksizin amel-i yesîr ile ve meselâ eliyle men' eder. Eli yetişmiyecek kadar uzak bulunuyorsa, yüksek ses ile tesbîh veya işâret ile men' etmeğe çalışır. Yürümek olmaz. Zîrâ namaz hakkında yerini terketmekle hâsıl olacak mefsedet o kimsenin mürûrundan hâsıl olacak zarardan eşeddir. Bu hadîs-i şerîfte son çâre olarak mukātele tavsiye buyuruluyor. Silâh ile mukātelenin câiz olmadığına icmâ' vardır. Zîrâ namazda mukātele, Hakk'a teveccüh, kıbleyi istikbâl ve kalbi şevâgıldan tecrîd ederek iltizâm-ı huşû' gibi muktezayât-ı salâta münâfîdir. Beyhakî'nin Şâfiî'den naklen: "*Mukāteleden murat evvelki def'den daha şiddetli olarak def' etmektir.*" demesi de buna muvâfıktır. Şâfiiyye'ye göre iptidâ-yı emirde eshel-i vücûh ile geriye çevirmeğe çalışır. Herif ısrâr ederse daha şiddetlisi ile reddeder. Şedîd olan ikinci def' inatcı herifin katline müeddî olsa da musallîye bir şey lâzım gelmez. Zîrâ Şâri' onunla mukāteleyi ibâha etmiştir. Mübâh olan mukātelede ise damân olmaz. Kādî Iyâz da Mâlikiyyece bu takdîrde diyet lâzım gelir mi, gelmez mi? ihtilâfı olduğunu haber veriyor.

[1] Kat'-ı salâta çalışan böyle bir kimseye şeytan denilmesi mecâzendir. Tāife-i insden ahlâk-ı iblîs ile muttasıf kimselere mecâzen şeytan ıtlākı kesîrü'l-vukū'dur. Kur'ân-ı Kerîmde bile ﴿ شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ ﴾* buyurulmuştur. Şeytanın en mühim meşgalesi insanı ibâdetinden alıkoymak olduğu için bunu yapan kimseye neden şeytan

* *Sûre: 6 (En'âm), âyet: 112.*

311. عن ابي جهيم رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو يعلم المار بين يدي المصلي ماذا عليه من الاثم لكان ان يقف اربعين خيرا له من ان يمر بين يديه . قال الراوي لا ادري اقال اربعين يوما او شهرا او سنة ؟

TERCEMESİ

Ebû Cüheym (el-Hāris b. es-Sımmati'l-Ensārî[1] *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki : Musallînin önünden geçen kimse, üzerine ne

ıtlāk edilmesin? Bir ma'nâya göre de onu bu fi'l-i mezmûma sevkeden ancak şeytandır. Nitekim Müslim'in rivâyetinde: "فان معه القرين =*Şüphesiz karîni, yâni kendinden ayrılmayan şeytanı onunla berâberdir.*" sûretinde vârid olmuştur.

[1] (224) üncü hadîsin râvîsi olan zâttır ki, (243) üncü hadîsde mevzū-i bahs olan Ebû Cehm'den başkadır. Ötekinin ismi Āmir'-dir. Ve Kureşî-i Adevî'dir. Bu ise Ensārî-i Hazrecî'dir. İbn-i Abdü'l-Ber, bu hadîsin râvîsi olan Ebû Cüheym ile (224) üncü hadîsdeki Ebû Cüheym'i başka başka şahıslar diye gösteriyor. Demek ki ona göre bir Ebû Cehm, iki de Ebû Cüheym vardır. Bu ihtilâf-ı nazar, müşârün-ileyhin künyesiyle ma'rûf olup isminin gâh Hāris İbnü's-Sımma, gâh Abdullāh olarak gösterilmesinden neş'et ediyor.

Hadîsin *Buhârî*'deki tarz-ı rivâyeti daha tafsillidir. Hadîsin ruvâtından Büsr b. Saīd-i Hadremî'yi Hâlid b. Zeyd-i Cühenî *radiya'llāhu anh*, musallînin önünden geçen kimse hakkında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ne duyduğunu haber vermesi için Ebû Cüheym-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in nezdine göndermiş. Ebû Cüheym de şu metindeki rivâyeti ref' etmiş, yâni Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den bizzat duyduğunu beyân sûretiyle edâ etmiş.

kadar (günah) aldığını bilse o (musallî)nin önünden geçmektense kırk[1] (bilmem ne kadar zaman yerinde) durmayı daha hayırlı bulur.

Râvî der ki[2]: Kırk gün mü, ay mı, yoksa yıl mı dedi? bilemiyorum.

312. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ

---

[1] Bezzâr'ın rivâyetinde : "أَرْبَعِينَ خَرِيفاً = *Kırk sonbahar, yâni kırk yıl.*" sûretindedir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i şerif'inde: "لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ مَا لَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ مُعْتَرِضاً فِي الصَّلَاةِ كَانَ لَأَنْ يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْراً لَهُ مِنَ الْخَطْوَةِ الَّتِي خَطَا، = *Herhangi biriniz, kardeşi namazda iken önünden aykırı geçmekle yüklendiği günâhı bilse, attığı o adımı atmaktansa yüz yıl yerinde durmayı daha hayırlı bulur.*" buyurulduğu gibi Taberânî'nin "*Evsat*"da İbn-i Ömer'den merfûan rivâyetine göre: "إِنَّ الَّذِي يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي عَمْداً يَتَمَنَّى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ شَجَرَةٌ يَابِسَةٌ، = *Şüphesiz musallînin önünden amden geçen kimse yevm-i Kıyâmette ah keşke kurumuş bir ağaç olaydım diye temennî edecektir.*" Humeydî'nin "*Musannef*"inde de: "لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَا عَلَيْهِ لَأَحَبَّ أَنْ يَنْكَسِرَ فَخِذُهُ وَلَا يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ، = *Musallînin önünden geçen kimse yüklendiği günâhı bilse onun önünden geçmektense uyluğunun parçalanması daha ziyâde hoşuna gider.*" buyurulmuştur.

[2] Bunu diyen râvî Mâlik b. Enes'tir ki, *Buhârî*'deki beyâna göre "*Kırk gün mü...* İlâ-âhirih." sözünü, kendi şeyhi Ebu'n-Nadr'a atfediyor. Ebu'n-Nadr da hadîsi Büsr b. Saîd-i Hadremî'den rivâyet etmiş ise de bu kırk adedinin ma'dûdunu unutmuştur.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى وَاَنَا رَاقِدَةٌ مُعْتَرِضَةٌ عَلَى فِرَاشِهِ. فَاِذَا
اَرَادَ اَنْ يُوتِرَ اَيْقَظَنِي فَاَوْتَرْتُ مَعَهُ.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

Şöyle demiştir : Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, ben onun firâşında aykırı yat(ıp uyu)duğum halde (bana doğru) namazını kılar[1] ve Vitri kılmak istediği sırada beni de uyandırırdı. Vitri onunla birlikte kılardım.

313. عَنْ اَبِي قَتَادَةَ الْاَنْصَارِى[2] رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّى وَهُوَ حَامِلٌ اُمَامَةَ بِنْتَ
زَيْنَبَ[3] بِنْتِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَهِيَ لِاَبِي الْعَاصِ

---

[1] Bu hadîsden, uyuyan kimsenin arkasında namaz kılmanın hükm-i cevâzı istinbât olunuyor. Mâlik, Mücâhid, Tāvûs ise nâimden musallîyi işgāl edecek bir şey sudûru ihtimâline ve salâtı tenzîh maksadına binâen bunu mekruh addetmişlerdir. Ebû Dâvûd-un İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği: "لَا تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلَا الْمُتَحَدِّثِ = *Ne uyuyanın arkasında namaz kılınız, ne de konuşanın.*" hadîsi zaîfü'l-isnâd addedilmiş ve Cumhûr, sünnet-i sâbiteye binâen bunun cevâzına kāil olmuştur.

[2] İsminin Nu'mân olduğu da mervîdir. Hicretin 38 inci senesinde Kûfe'de âlem-i bekāya intikāl etmiş ve namazını Alî b. Ebî Tālib *kerrema'llāhu vecheh*kılmıştır. (*Radiya'llāhu anh.*)

[3] Ümâme bint-i Ebi'l-Ās b. er-Rebî' *radiya'llāhu anhümâ* Nebiyy-i Muhterem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in pek Sevgili bir torunu idi. İbn-i Sa'd'ın Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetine göre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir def'a boncuktan bir gerdanlık hediye edilmiş. "*Bunu ehl-i beytimden en çok sevdiğime vereceğim.*" buyurmuşlar. Kadınlar –Ümmü'l-Mü'minîn Āişe Hazretlerini kasdederek– "*Ebû Kuhāfe'nin kızı bunu kazandı.*" demişler.

ابْنِ الرَّبِيعِ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ [1]. فَاِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا. وَاِذَا قَامَ حَمَلَهَا.

Derken Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ümâme bint-i Zeyneb'i isteyip gerdanlığı onun boynuna takmışlar. Diğer rivâyette: "لَأُعْطِيَنَّهَا أَرْحَمَكُنَّ" = *Bunu en merhametli olanınız kim ise ona vereceğim.*" buyurup kılâdeyi Ebü'l-Âs'ın Zeyneb'den olan kızının boynuna mübârek elleriyle bağladılar, denilmiş. Müşârün-ileyhâ Ümâme Hazretleri peder-i mükerreminin vefâtında Zübeyr b. el-Avvâm *radiya'llāhu anh*'in taht-ı vesāyetinde kalıp o da onu bud'a-i Resûl *aleyhi's-selâm* olan Fâtımatü'z-Zehrâ *radiya'llāhu anhâ* Hazretlerinin vefâtından sonra Alî *kerrema'llāhu veche* Hazretlerine tezvîc etmiştir. Emirü'l-Mü'minîn Hazretleri şehîden ālem-i ukbâya intikal buyuracağı sırada Ümâme'ye –Muāviye b. Ebî Süfyân'ı kasdederek– "*Korkarım şu herif sana tālip olacak. Eğer benden sonra evleneceksen Muğîre b. Nevfel'in sana zevc olmasını arzu ederim.*" buyurmuş. Filhakīka Muāviye (*radiya'llāhu anh*) yüz bin dînâr göndererek Mervân vâsıtasiyle ona tālib olmuş ise de o, Muğîre'ye varmıştır. Muğîre, Alî b. Ebî Tālib Hazretlerinin ammi-zâdesi Nevfel b. el-Hāris'in oğludur.

Zeyneb *radiya'llāhu anhâ* da Mefhar-ı Enbiyâ *aleyhi efdalü's-salevâtü ve't-tehāyâ* Efendimiz Hazretlerinin en büyük kerîme-i muhteremeleri olup ahd-i celîl-i Nebevîde āzim-i gülşen-i cemâl olmuştur. Zevceleri Ebü'l-Âs İbni'r-Rebî' İbn-i Abdi'l-Uzzâ b. Abd-i Şems b. Abd-i Menâf'tır ki, feth-i Mekke'den biraz evvel kabûl-i İslâm edip silsile-i celîle-i muhâcirîne iltihâk eylemiştir. (*Radiya'llāhu anhüm ecmaīn.*)

[1] *Buhârî* nüshalarının kiminde "*İbnü'r-Rebî*'", kiminde "*İbn-i Rebîa*" diye zabtedilmiş ise de doğrusu "*Ebü'l-Âs b. er-Rebî*'dir. Abd-i Şems kendisinin değil, babasının ceddidir, Rebîa amcasının ismidir. Künyesi ile ma'rûf olduğundan ismi alâ vechi't-ta'yîn bilinememiştir. İsmi hakkındaki rivâyetler şunlardır: Lekīt, Mıksem, Kāsım, Mihşem, Hüşeym, Yâsir. Müşârün-ileyh "*Cirvü'l-Bathā*'" lâkabiyle iştihâr etmiştir ki, "*Bathā'nın arslan yavrusu*" demektir. Vâlidesi Ümmü'l-Mü'minîn Hadîce bint-i Huveylid (*radiya'llāhu anhâ*

TERCEMESİ

Ebû Katāde (el-Hāris b. Rıb'iyy) el-Ensārî *radiya'llāhu anh*'den (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunur ki,

---

ve erdāhâ annâ) Hazretlerinin li-ebeveyn hemşîresi Hind bint-i Huveylid'dir. Ebü'l-Âs *radiya'llāhu anh* eyyâm-ı Câhiliyyetde Mekke'nin kesret-i mâl ve hüsn-i ticâret ve sıdk u emânet husūslarında parmakla gösterilir ricâlinden olup kable'n-Nübüvve'de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hemen her gün birlikte evkat-güzâr olan ve sabah, akşam taamlarını birlikte eden dostlarından idi. Henüz vahiy nâzil olmamış iken Zeyneb bint-i Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretlerinin kendisine tevzîcini taleb eden Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ* olmuş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de müşârün-ileyhâya hiçbir husūsta muhâlefet etmemek mu'tâd-ı şerifleri olduğu cihetle derhal muvâfakat buyurmuşlardı. Zevc ile zevcenin arasını Bedir'den sonra İslâm tefrik etti. Sonradan da îmân etmesiyle Ebü'l-Âs şeref-i sıhriyyet-i Nebeviyyeden tekrar behredâr oldu. Vâkıā bidâyet-i emirde sıhr-i mübeccelinin dînini kabûl etmedi. Lâkin hāl-i küfründe de ona karşı hiçbir hâtır-şikenlikle âlûde olmadı. Müşrikîn-i Kureyş ile berâber Bedir'e geldi. Ve Ashāb-ı Resûlullāh'ın eline -amm-i mükerrem-i Nebî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib Hazretleri gibi- esir düştü. Onu tutan Abdullāh b. Cübeyr b. en-Nu'mân, yâhud Hırâş b. es-Sımma *radiya'llāhu anhümâ*'dan biri olmuştu. Üserâ-yı Kureyş birer fidye ile tahlîs-ı nefse çalıştıkları sırada Zeyneb *radiya'llāhu teâlâ anhâ* Hazretleri de zevcini kurtarmak için Mekke'den mal göndermişti. Bunların içinde leyle-i zifâfında vâlidesi Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın kendisine hediye etmiş olduğu bir gerdanlık da vardı. Bu gerdanlık peder-i mükerremleri Habîb-i Hüdâ *aleyhi ekmelü't-tehāyâ* Hazretlerinin pek ziyâde rikkatine dokunup: "*Kızım Zeyneb'in esîrini kendisine bağışlamayı ve malını iāde etmeyi münâsip görürseniz bu iyiliği edin.*" buyurdular. Ashāb-ı Kirâm hazarâtı derhal arzû-yi âlî-i Nebevîye inkıyâd ederek esîri ıtlak, fidyesi olacak malı da iāde ettiler. Maahâzâ Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Zeyneb *radiya'llāhu anhâ*'nın sebîlini tahliye ile diyâr-ı küfürden diyâr-ı İslâma muhâceretine müsâade etmesini Ebü'l-Âs'a şart buyurmuştu. Zâten müşârün-ileyhâ da Medîne'ye gitmek için zevcinden izin isteyip duruyordu. Ebü'l-Âs

Mekke'ye varınca şartına vefâ etti. Ciğerpâre-i Resûl *aleyhi's-selâm* da –küfrü üzere müstemir kalan– zevcinden ayrılıp küffâr-ı Kureyş tarafından başına açılan uzun mâcerâlardan, mihnetlerden sonra peder-i mükerremine (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) kavuştu ve artık sâl-i vefâtı olan sekizinci sene-i hicriyyeye kadar Medîne'de kaldı. Ondan sonra Ebü'l-Ās Kureyş'in bir ticâret kârbânını alıp Şam'a gitti. Dönüşünde Medîne-i Münevvere'ye yakın bir yere gelince bâzı Müslümanlar üzerine varıp berâberindeki emvâl-i müşrikîni iğtinâm ile kendisini katletmek sevdâsına düştüler. Zeyneb *radiya'llāhu anhâ* bunu haber alınca pederinin nezdine gidip: "*Yâ Resûlâllāh, bütün Müslümanların ahd ve akdi bir değil midir?*" diye söze başlamış. "*Evet.*" buyurulunca: "*Ebü'l-Ās'a akrabâ diyeceksek ammi-zâdedir, yabancı sayarsak bizden bir çocuğun babasıdır. İşte bundan dolayı ben ona re'y ve emân veriyorum.*" demiş. Ashāb-ı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buna muttali' olunca Ebü'l-Ās'ın yanına silâhsız vardılar. Dediler ki : Yâ Ebe'l-Ās, senin Kureyş içinde şeref ve nesebin büyüktür. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ammi-zâdesi sayılırsın, dâmâdısın da. Gel Müslüman ol da, Mekkelilerin birlikte getirdiğin bunca mallarını hep sen iğtinâm et. O buna râzı olmadı ve : "*Sizin bana ettiğiniz nasihat pek fenâ şey! Yeni dîne ben gadr ile, ahd-şikenlikle nasıl girerim?*" dedi. Ve Kureyş'in emvâl-i ticâretini müstashiben Mekke'ye döndü. Ashāb-ı hukuktan her birine hakkını verdikten sonra ayağa kalkıp : "*Ey ehl-i Mekke, zimmetimde olana vefâ ettim mi, etmedim mi?*" diye sordu. "*Ettin.*" cevâbını aldıktan sonra: "*Öyle ise haberiniz olsun, ben Allah'tan başka bir ilâh olmadığına ve Muhammed'in Resûlullāh olduğuna şahâdet ediyorum.*" dedi. Ve Medîne'ye müteveccihen yola çıktı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de, esahh-ı rivâyâta göre, kerîme-i muhteremeleri Zeynep *radiya'llāhu anhâ*'yı mehr-i cedîd ile kendisine tekrar tezvîc ve dâmatlık şerefi ile mübâhî kıldı. Hutbe-i nikâhta Ebü'l-Ās'dan bahs buyurarak müsâheretini meth ü senâ ile : "*Bana her ne söylemiş ise doğru söylemiş, her ne va'd etti ise vefâ eylemiştir. Müsâheretinde şikâyeti mûcib bir şey görmedim.*" buyurmuşlardır. Ebü'l-Ās Hazret-i Alî ile birlikte Yemene gitmiş ve müşârün-ileyhin avdetinde bir müddet kāim-i makāmı olmuştu. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e bîat edildiği

den kerîmesi Ümâme'yi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* taşıyarak namaz kılar ve secdeye vardıkca (yere) bırakıp (secdeden) kalktıkca tekrar taşırdı[1].

---

gün Hazret-i Alî ile berâber bîatten tehallüf edenlerden biridir. 12 nci sene-i hicriyyede ve hilâfet-i Sıddîkıyye eyyâmında āzim-i dâr-ı cinân olmuştur. *Radiya'llāhu anh.*

[1] Müslim, Neseî ve İbn-i Hibbân'ın turuk-ı adîdeden vâkı' olan rivâyetlerinde: "إِذَا رَكَعَ وَضَعَهَا = *Rükûa vardığında yere bırakırdı.*"; Ebû Dâvûd'un rivâyetinde: «حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخَذَهَا فَوَضَعَهَا ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ حَتَّى إِذَا فَرَغَ مِنْ سُجُودِهِ فَقَامَ أَخَذَهَا فَرَدَّهَا فِي مَكَانِهَا» = *Nihâyet rükûa varmak istediğinde onu alıp yere bıraktıktan sonra rükû' ve sücûdu yapardı. Sücûdundan fâriğ olup ayağa kalkacağı vakit de onu eski yerine kor* (yâni omuzuna alır)*dı.*" sûretinde vârid olmuştur.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bunu yapmaları, cevâzını beyân içindir. Nitekim Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhepleri de budur. Mâlikî'ler ise namazda iş yapmanın tahrîm edilmesi ile bu cevâzın mensûhiyyetine kāil olmuşlardır. Halbuki onların müstenidi olan "إِنَّ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا = *Namaz başka işe yer bırakmaz.*" hadîs-i şerîfi her halde Ümâme *radiya'llāhu anhâ* kıssasından çok evveldir. Namazda başka bir şey ile meşgul olmaktan nehyi mutazammın olan bu hadîs Abdullāh b. Mes'ûd'a Habeşistan'dan Mekke'ye avdetinde söylenilmiştir. Ümâme *radiya'llāhu anhâ* kıssası ise her halde Bedir'den sonradır. Binâenaleyh nesh iddiāsı mesmû' olamaz. İmâm-ı Mâlik'in, kıssanın salât-ı nâfilede vâkı' olduğuna hükmetmesi, binâenaleyh böyle bir fiilin ferâizde tecvîz edilemiyeceği hakkındaki sözü Müslim ile Ebû Dâvûd'un rivâyetleri ile reddolunuyor. *Müslim*'de: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَؤُمُّ النَّاسَ وَأُمَامَةُ عَلَى عَاتِقِهِ» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'i omuzunda Ümâme olduğu halde halka imam olarak namaz kıldırır*

314 . حَدِيثُ آبْنِ مَسْعُودٍ فِى دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى آللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قُرَيْشٍ يَوْمَ وَضَعُوا عَلَيْهِ السَّلَى . تَقَدَّمَ . وَ قَالَ هُنَا فِى آخِرِهِ ثُمَّ سُحِبُوا إِلَى الْقَلِيبِ . ثُمَّ قَالَ رَسُولُ آللهِ صَلَّى آللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُتْبِعَ اَصْحَابُ الْقَلِيبِ لَعْنَةً .

---

gördüm." rivâyeti olduğu gibi, "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'da da : "*Biz Öğlen, ya İkindi namazı için Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'e intizarda, Bilâl de o Server-i Kâinât'ı namaza daʻvet etmiş iken bir de baktık ki, kızının kızı Ümâme bint-i Ebi'l-Âs omuzunda olarak mescide girip namaza durdu. Biz de durduk.*" rivâyeti vardır. Hele Zübeyr b. Bekkâr'ın "*Kitâbü'n-Neseb*"inde bunun Sabah namazında olduğu zikrediliyor. Demek ki kıssanın nevâfilden birine sarfına imkân yoktur. Kezâlik, farzdan evvelki sünnetlerden birine de mahmûl olamaz. Çünkü mescidde nâfile kılmak muʻtâd-ı şerîfleri değildi. Nevâfili hep hâne-i saādetlerinde kılıp farz ikāme edildiği zaman mescide çıkarlardı. Cevâza karşı Mâlikiyyenin diğer te'vîlâtı varsa da hiçbiri muhâliflerince makbûl addedilmemiştir. Ebû Hanîfe'nin bu bâbda mezhebine gelince, *Bedâviʻ* sāhibi namazı ifsâd eden amel-i kesîr ile ifsâd etmeyen amel-i kalîl bahsinde: "*Amel-i kesîr her iki eli istiʻmâle ihtiyaç gösteren, amel-i kalîl de böyle olmıyan ameldir. Her biri için bâzı sûretler zikr ve beyân edilmiştir.*" dedikten sonra daha ileride misal îrâdiyle: "*Bir yay alıp onunla ok atsa, kezâlik bir kadın çocuğunu emzirse namazı fâsid olur. Çünkü bunlar amel-i kesîr ile olur. Lâkin çocuğu emzirmeksizin taşımak namazı ifsâd etmez.*" diyor. Yine orada, buradaki hadîs-i şerîften bahs ile bunu Resûl-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in şerʻi beyân için yapıp o sırada Ümâme'ye bakacak kimse olmadığı için onu taşımağa muhtâc olmuş olduklarını ve zamânımızda da hīn-i hācette böyle bir şey yapmakta kerâhet olmadığını, şu kadar ki, bunu ihtiyaç olmaksızın yapmakta kerâhet olduğunu söylüyor.

Ulemâdan bâzıları demiştir ki: Ümâme'nin namazda iken omuzda taşınmasındaki sır, kızları sevmemek, taşımalarından ibâ etmek gibi, Arabın Câhiliyyetten kalma ādât-ı mekrûhelerini hükmen iptaldir. Bu maʻnâsız ibâ ve istikbârı reddetmekte mübâlâğa olsun diye namazda bile omuza alınabileceklerini bilfiil göstermiş oldular ki, fiil ile beyân, kavl ile beyandan elbette akvâdır.

Tercemesi

(Abdullāh) b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* üzerine (küffâr-ı) Kureyş tarafından döl eşi atılması üzerine, aleyhlerinde duā buyurulduğu hakkındaki rivâyeti ki, yukarıda (177. hadîsde) geçmişti. Burada (ki rivâyete nazaran) da (hadîsin sonunda) şöyle demiştir: Sonra (Umâreti'bni'l-Velîd hâric olmak üzere)[1] bunları Kalîb'e, yâni Bedir'deki çukura sürüklediler. Sonra Resulullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Ashāb-ı Kalîb'in hemen ardından lâ'net gönderildi.*"[2] buyurdu.

[1] 177 nci hadîsde Ummâre'nin ismi zikredilmemişti. Oradaki râvî yedinci ismi unutmuştu ki, o da Ummâre'dir. Onu buradaki diğer râvî zikrediyor.

[2] Bir rivâyette emr-i hāzır sigası ile «أَتْبِعْ» sūretinde nakledilmiştir ki, buna göre: "*Yâ Rab, ehl-i Kalîb'in ardından hemen lâ'net gönder.*" manâsına bir cümle-i duāiyye olmuş olur.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

KİTÂBÜ MEVÂKĪTİ'S-SALÂT

315 . عَنْ اَبِي مَسْعُودٍ الْاَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ دَخَلَ عَلَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ . وَقَدْ اَخَّرَ الصَّلَاةَ يَوْمًا بِالْعِرَاقِ . فَقَالَ مَا هَاذَا يَا مُغِيرَةُ ؟ أَلَيْسَ قَدْ عَلِمْتَ اَنَّ جِبْرِيلَ نَزَلَ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ صَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ قَالَ بِهَاذَا أُمِرْتُ ؟

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunur ki[1], Ebû Mes'ūd (Ukbe b. Amr) Ensārî (-i Bedrî) *radiya'llāhu anh* Irak'ta

---

[1] Buhârî'nin rivâyeti daha tafsillidir. Oradaki nakle göre Ömer b. Abdü'l-Azîz *radiya'llāhu anh*, bir gün İkindi namazını te'hîr etmiş. Yanına Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm girmiş. Ve Muğîre İbn-i Şu'be'nin Irakta iken bir gün namazı -ki diğer rivâyâttaki sarâhatten ma'lûm olduğu üzere, İkindi namazı idi- te'hîr ettiğini ve bunun üzerine Ebû Mes'ūd-ı Ensārî *radiya'llāhu anh*'in kendisine metindeki sözleri söylediğini haber vermiş. Sonunda da Ömer b. Abdü'l-Azîz Urve'ye: "*Senin bu söylediğini biliyorum. Fakat namaz vakitlerini Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ikāme eden, yâni vakit-*

(iken) bir gün Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'in yanına girdi[1] ki, (o gün Muğîre nasılsa İkindi) namazını geç vakte

---

lerini ta'yîn eyleyen Cibrîl aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın kendisi midir?" demiş. Müslim'in rivâyâtında Ömer b. Abdü'l-Azîz Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın evkāt-ı salâvâtı beyân için her beş vakit namazı Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e kıldırmış olmasını istib'âden : "اُنْظُرْ مَا تُحَدِّثُ يَا عُرْوَةُ = *Urve, bak. Şu söylediğine dikkat et.*" sözü de vardır. Her ne hāl ise Müslim ile Buhârî'nin müttefikan rivâyetlerine nazaran bunun üzerine Urve de: "*Beşîr b. Ebî Mes'ūd radiya'llāhu anhümâ pederinden naklen bunu bana söylerdi. Bir de* (teyzem) *Âişe radiya'llāhu anhâ bana : Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem henüz hücresinde güneş varken ve gölge hücreden yükselmeden İkindiyi kılardı, dedi.*" cevâbını vermiş.

[1] Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh* Muāviye b. Ebî Süfyân tarafından Kûfe vâlîsi idi. Benî Ümeyye mülûk ve ümerâsı gibi, onun da namazı vaktinden çıkacak derecede te'hîr i'tiyâdında olması vârid-i hātır olamaz. Bu mevzū-i bahs olan İkindi namazı nasılsa o gün teahhura uğramış bir namaz olacak. Mülûk-ı Benî Ümeyye, namazları, bâhusūs İkindi namazlarını mîâdından çok te'hîr ederlermiş. Emîrü'l-Mü'minîn Osmân b. Affân *radiya'llâhu anh*'in bir aralık Kûfe vâlîsi olan Ukbe b. Ebî Muayt bunu çokça irtikâb ettiği için, Abdullâh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in i'tirazlarına uğrardı. Atā'nın rivâyetine göre bir def'a Velîd Cum'ayı tâ Akşam vaktine kadar te'hîr etmiş. Haccâc da böyle yaparmış. Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'in Dımışķu'ş-Şâm'da bir gün yanına Zührî girip kendisini ağlar bulduğunu, niçin ağladığını sorunca: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in zamânında gördüğüm şeylerden şu namazlardan başka hiçbir şey görmüyorum. O da zāyi' ve heder ediliyor.*" dediği *Buhârî*'de mervîdir. Bu kıssanın hîn-i cereyânında Velîd b. Abdü'l-Melik'in Medîne Vâlîsi Ömer b. Abdü'l-Azîz *radiya'llāhu anh*'in bu bid'at-ı şâyiaya tebaan o derecelerde te'hîr-i salâtı i'tiyâd etmesi ise ma'lûm olan verâına ve celâlet-i kadrine nazaran müsteb'attır. O, olsa olsa vakt-i cevâzı fevtetmeksizin İkindiyi vakt-i müstehabbından sonraya bırakmış olabilir. Maahâzâ *Taberânî*'de müşârün-ileyhin bu namazı Akşama pek yaklaştırdığı da mervî ise de bundan –ve ihtimâl-i gālibe

bırakmıştı. Ona dedi ki : Yâ Muğîre, bu (yaptığın) nedir? Bilmiyor musun ki, Cibrîl (*aleyhi's-salâtü ve's-selâm*) inip namaz kıldı[1]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de (ardında) kıldı[2]. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullāh *salla'l-*

nazaran Urve kıssası üzerine– rücû' ettiği tahakkuk ediyor. Nitekim Evzâî, Eyyâm-ı hilâfetinde Öğleni gündüzün sekizinci, İkindiyi de onuncu saatte kıldırdığını rivâyet eder ki, Şam'ın arz-ı coğrâfîsine göre, salât-ı Zuhr'u "*ibrâd*" yâni Hanefiyyenin tercîh ettiği serinlik zamânında, Asr'ı da tam vaktinde kıldırmış demek olur.

[1] Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın ta'lîm-i evkāt-ı salât için nüzûlü Leyle-i İsrâ'nın hemen akabindeki günde vâkı' olmuştu. (227) nci hadîsde geçtiği üzere salâvât-ı hams, esnâ-yı Mi'rac'ta ümmete farz olmuş. Müteākıben Cibrîl *aleyhi's-selâm* bu beş farzdan her birinin mebde' ve müntehâlarını göstermeğe gelmiştir.

[2] Bu rivâyette yalnız Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın beş, Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in de beş kere namaz kıldıkları zikredildiğinden zāhiren yalnız aded-i salâvât zikredilip mîkatları beyân edilmiyor. Ancak Ebû Mes'ūd-i Ensārî *radiya'llāhu anh*'in maksadı Muğîre b. Şu'be'ye mevâkît-i hamsenin mebde' ve müntehâları hakkındaki bilgisine i'timâd ederek adedi zikretmekle mîkatları da hatırlatmaktan ibârettir. "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd* ile *Neseî* ve *Tirmizî*'de Câbir b. Abdullāh ile İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet edilen uzun bir hadîsde evkâtın evvelleri ile âhirleri gösterilmiştir. Bunda Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyuruyor ki : Cibrîl *aleyhi's-selâm* iki def'a (yâni iki gün) Beyt-i Muazzam'ın yanında bana imam oldu. İlk def'asında vakt-i zevalde güneşin verdiği gölge bir na'leyn tasması kadar uzadığında bana Öğlen, her şeyin gölgesi birer misli uzadığında İkindi, oruçlu oruç bozduğu vakitde Akşam, şafak kaybolduğunda Yatsı, oruçluya yemek içmek harâm olduğu vakitte Sabah namazlarını kıldırdı. Ertesi gün Öğlen namazını her şeyin gölgesi bir misli, İkindi namazını iki misli olduğu, Akşam namazını oruçlu iftar ettiği zamanda, Yatsı namazını gecenin sülüsüne doğru, Sabah namazını da ortalık iyice aydınlandığı vakit kıldırdı. Sonra bana döndü ve: "*Yâ Muhammed, bu senden evvelki enbiyânın vaktidir. Vakt-i salât işte bu ikişer vakitler arasındadır.*" dedi. Salâvât-ı hamsin farziyyetini müteākip Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın ilk kıldırdığı namaz

lāhu aleyhi ve sellem de (ardında bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de (ardında

salât-ı Zuhr olduğundan bu namaza "*salât-ı ûlâ*" denilmiştir. Diğer hadîs-i şerîfde Cibrîl *aleyhi's-selâm* bu on namazın her biri için ayrı ayrı nüzûl edip : "*Yâ Muhammed, kalk namaz kıl!*" dediği ve namazdan sonra urûc eylediği de tasrîh ediliyor.

Ma'lûm olduğu üzere vakt-i Zuhr ile vakt-i Asr'ın mebde'lerini ta'yîn ederken her beldede ve her günde başka olan (fey'-i zevâl)i de dâhil-i hesâb edip fey'-i zevâli müteākıben vakt-i Zuhr, fey'-i zevâle bir şeyin, bir, ya iki misli kadar gölge inzimâm ettikten sonra vakt-i Asr girer. Meālen arzettiğimiz hadîs-i mevâkîtte ise fey'-i zevâlden hiç bahis buyurulmadığına göre Mi'râc'ın ertesi gün, senenin en uzun günlerinden biri olmak lâzım gelir diye hükmedebiliriz. Mekke-i Mükerreme (21° 29') arz-ı şimâlîde olduğundan medâr-ı Sertān'ın takrîben iki derece cenûbunda vâkı'dir. Binâenaleyh medâreyn arasındaki bilâdın kâffesinde olduğu gibi orada da, senenin iki gününde şems tamâm semt-i re'se gelir ve nısfu'n-nehârda fey'-i zevâl sıfırdır. Yâni şâkūlün gölgesi dibinde olur. Mekke-i Mükerreme'-de bu, Rûmî mayıs'ın yirmi beşi ile sonu, bir de Rûmî temmuz'un onu ile yirmisi arasında olmak üzere senede iki kere vâkı' olur. * Nitekim Mekke'de güneş medâr-ı Cedy'e girdiği gün fey'-i zevâl bir kāmet, yâni herşeyin birer misli kadar gölge olur. Medâreyn arasında bu mikdarlar azalırsa da şimal ve cenuplarında gittikçe artar. Ve senenin her gününde vakt-i zevalde uzun, kısa bir gölge bulunur. Ve çok kereler vakt-i zevaldeki gölgeler bile herşeyin bir mislini tecâvüz edebilir. Fey'-i zevâlin na'leyn tasması mıkdârı ile takdîr buyurulması şarka dönmeye başlayan gölgenin ekall-i mıkdârını beyân içindir ki, gölge cihetinin bu tahavvülü ân-ı zevâli müteākip vâkı' olur. O halde yevm-i farziyyet-i salâvâtta na'leyn tasması mıkdârı gölge mebde-i Zuhr, ve tam bir veya iki misli mikdârı gölge, mebde-i Asr olabilmek için, bu kıssa, dediğimiz mevsimde cereyân etmiş olmak iktizā eder ki, bu sūrette te'vîle sapmağa da hācet kalmaz.

* Bu hesap salevât-ı hamsenin teşrîine zarf olan İsrâ gecesindeki Mi'râc-ı şerîfin yaz mevsiminde ve dediğimiz günlerin içinde vukua geldiğini isbât ettiği gibi sene ve ayını da bir dereceye kadar ta'yîne hizmet edebilir. Bu bâbdaki rivâyât *Buhârî* şârihi Aynî'nin haber verdiği üzere berveçh-i âtî yedidir:

bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de (ardında bir daha) kıldı. Sonra (bir daha) kıldı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de (ardında bir daha) kıldı[1]. Sonra: "(İşte) *bununla emrolundum.*" dedi[2].

1 Müslim ve diğer yerde Buhârî bu hadîsi yine Urve tarîkından ve Ebû Mes'ūd-ı Ensārî'den merfûan rivâyet ediyorlar. Bunda *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "نَزَلَ جِبْرِيلُ فَأَمَّنِي =*Cibrîl nâzil olup bana imâm oldu.*" buyurduktan sonra beş kere: "«فَصَلَّيْتُ مَعَهُ» =*Onunla birlikte namaz kıldım.*" buyurmuş ve birer birer beş vakti parmaklariyle saymışlardır.

2 Metindeki أُمِرْتُ lâfzında nâib-i fâil zamîri olan (تُ) mazmûm da rivâyet edilmiştir, meftûh da. Birinci takdîre göre "*Bununla emrolundum.*", ikinciye göre "*Bununla emrolundun.*" demek olur. Hitāb olduğuna göre kāili Cibrîl *aleyhi's-selâm*'dır. Ve: "*Dün gece sana mücmelen emrolunan namazın mufassalan tefsîri işte budur.*" demek olur. Mütekellim sīgasiyle olduğuna göre kāili Nebî *aleyhi's-selâtü ve's-selâm* olmak ihtimâli olduğu gibi Cibrîl *aleyhi's-selâm* da olabilir. Birinci takdîre göre ma'nâ zāhirdir. İkincisine göre ise, Cibrîl *aleyhi's-selâm*: "*İşte böylece sana ta'lîm ile me'mûr oldum.*" demek olur.

1 — Zührî'nin dediğine göre bi'set-i celîle-i Nebeviyyeden beş sene sonra. Bunu Kādî Iyâz ondan nakletmiş.

2 — İbn-i Abdi'l-Berr'in nakline göre Receb'de. Bu nakilde hangi senenin Recebinde olduğu beyân edilmiyor.

3 — Yine İbn-i Abdi'l-Berr'in nakline göre, hicret-i Seniyyeden on sekiz ay evvel ki, kable'l-hicre ikinci senenin Ramazanına müsādif olur.

4 — Kable'l-hicre birinci senenin Rebîü'l-evvelinde. Ekseriyyetin kavli bu olduğunu Aynî söylüyor.

5 — Hicretten on yedi ay evvel ki kable'l-hicre ikinci senenin Şevvaline müsādiftir.

6 — İbnü'l-Esîr'in kavlince hicretten üç sene evvel. Bunda da ay ta'yîn edilmiyor.

7 — Hicretten on beş ay evvel ki kable'l-hicre ikinci senenin Zilhiccesine müsādiftir. Buna mukābil bu rivâyât-ı mütehâlifenin hangilerini tercîh etmek lâzım geleceğini ta'yîn için elimizdeki ma'lûmât şunlardır:

a) Bu hâşiyede biraz evvelce zikrettiğimiz Câbir, İbn-i Abbâs ve Ebû

316. عن حذيفة رضي الله عنه قال كنا جلوسا عند عمر
رضي الله عنه. فقال أيكم يحفظ قول رسول الله صلى الله عليه
وسلم في الفتنة؟ قلت أنا. كما قاله. قال إنك عليه أو عليها
لجريء. قلت فتنة الرجل في أهله وماله وولده وجاره
تكفرها الصلاة والصوم والصدقة والأمر والنهي. قال ليس
هذا أريد. ولكن الفتنة التي تموج كما يموج البحر.
قال ليس عليك منها بأس يا أمير المؤمنين. إن بينك
وبينها بابا مغلقا. قال أيكسر أم يفتح؟ قال يكسر؟ قال
إذا لا يغلق أبدا. فقيل لحذيفة أكان عمر يعلم الباب؟
قال نعم. كما أن دون الغد الليلة. إني حدثته بحديث ليس
بالأغاليط. فسئل من الباب؟ قال عمر.

TERCEMESİ

(Sāhib-i Sırr-ı Resûl) Huzeyfe b. el-Yemân (Absî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan[1]:

1 Huzeyfe *radiya'llāhu anh* "*Yemân*" lâkabiyle iştihâr eden Hisl yâhud Huseyl İbn-i Câbir-i Absî *radiya'llāhu anh*'in oğludur. Her ikisi de ekâbir-i Sahābe'dendir. Hisl b. Câbir *radiya'llāhu anh* bir aralık nasılsa birini katletmiş olduğundan memleketinden firâr edip Medîne'ye ilticâ etmiş ve Evsî'lerden Benû Abdü'l-Eşhel'in

Hüreyre *radiya'llāhu anhüm* hadîsi ki, Leyle-i Mi'râc'ı ta'kīb eden günde fey'-i zevâlin takrîben sıfıra müsâvî olduğunu gösterir.

b) Mekke-i Mükerreme'de fey'-i zevâlin sıfır ve sıfıra karîb olmasının o târihlerde sene-i Medâriyye ile sene-i Rûmiyye arasındaki iki günlük fark da nazar-ı i'tibâra alınmak şartiyle- Mayısın 25 i ile sonu ve Temmuzun 10 u ile 20si arasındaki günlere müsâdif olması.

c) Hicret-i Nebeviyyenin "*Kubâ*"ya muvâsalatla hitâma erip o günün de mebde-i fasl-ı harîfe yâni Milâdî 622 senesi Eylûlünün 20 nci Pazartesi gününe gelmesi.

d) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in vilâdet, bi'set,

Şöyle demiştir. (Bir gün Emirü'l-Mü'minîn) Ömer

civârına dâhil ve onlara halîf olmuştur. Evs ile Hazrec an asıl Yemen'-den gelme oldukları için Yemânîdirler. İşte Hisl, bu Yemânîlere

semâya urûc ve vefatlarının hep Pazartesi günlerine müsādif olması.

Bâlâdaki rivâyetleri eldeki şu ma'lûmât ile mukāyese edersek âtîdeki netîcelere varırız:

İlk rivâyette Zührî münferid gibi olup Mi'râcın o kadar kadîmü'l-ahd olduğuna muhaddisler kāil olmamışa benzedikleri için onu nazar-ı i'tibâra almıyacağız. İkinci, üçüncü, dördüncü rivâyetler de hesâba uymuyor. Zîrâ Receb, Ramazan ve Rebîü'l-evvel ayları o târihlerde hep kışa gelip o günlerde ise fey'-i zevâl sıfır veya sıfıra karîb değil, bilâkis pek uzundur. Binâenaleyh münâkaşayı yalnız beşinci, altıncı ve yedinci rivâyetler üzerine yürüteceğiz.

Vâkıa-i İsrâ Hicretten evvelki kamerî senelerin biri içinde ve Hicret-i Seniyye Mîlâdî 622 senesi Eylûlünün 20 sinde vâkı' olduğuna göre, fey'-i zevâlin sıfır olduğu veya sıfıra yaklaştığı Pazartesi günlerini ararız. Ve görürüz ki, bu günler Mîlâdî 620 senesi Mayısının 26 ncı ve o sene Temmuzunun 14 üncü, bir de 621 inci senesi Mayısının 25 i ve o sene Temmuzunun 13 üncü günleridir. Bu dört günün hangi Arabî aylarına müsādif olduklarını Uluğ Bey cetvellerinden tahkîk ettiğimizde görürüz ki:

620 senesi	Mayısının	26 sı	Kable'l-Hicre	3 üncü sene	Şavvalinin	20	sine
„ „	Temmuzunun	14 ü	„	„ „ „	Zilhiccesinin	8	ine
621 „	Mayısının	25 i	„	2 nci „	Şevvalinin	29	una
„ „	Temmuzunun	13 ü	„	„ „ „	Zilhiccesinin	21	ine

gelir. Yalnız Arabî aylarına āid târih rakamlarının rü'yet ve sübût-ı hilâl dolayısiyle bir iki gün fark edebileceğini unutmamalıdır. Binâenaleyh Mi'râcın Hicretten 15 ve 17 ay evvel vukua geldiği rivâyetlerinin her ikisi de 621 sene-i Milâdiyyesi rasadât ve takvim hisâbâtına āid kuyûda muvâfık düşer.

İbnü'l-Esîr'in rivâyeti de hisâbâta uyabilir. Zîrâ 620 sene-i Milâdiyyesi Mayısının 26 sı kable'l-Hicre üçüncü sene Şevvalinin 20 sine ve Temmuzunun 14 ü sene-i mezkûre Zilhiccesinin haftasına tesādüf eder. Lâkin 621 senesine āid rivâyetler de ay adedlerinin ve ay isminin tasrîh edilmesi onları tercîha bâis olabilir. Bâhusûs Ebü'l-Fidâ'nın İbnü'l-Cevzî'den olan rivâyet ve nakli de bunu te'yîd eder.

İbnü'l-Cevzî İsrâ'nın, Ebû Tālib'in vefâtından sonra nübüvvetin on ikinci senesinde vukua geldiğini beyân ediyor ki, 621 sene-i Mîlâdiyyesi demektir. Vâkıā Zilhicce rivâyetine nazaran takrîben on dört buçuk, Şevval rivâyetine nazaran on altı ay bir hafta evvele düşüyorsa da bu kesirlerin cebriyle pek a'lâ on beş ve on yedi ay denilebilir.

Kable'l-Hicre ikinci sene Şavvali ile Zilhiccesi rivâyetlerinden de ikincisini tercîha mahal vardır. Zîrâ dördüncü kavil olarak Hicretten bir sene evvel vukua gelmiş olması ekseriyyetin kavli olduğu da haber veriliyor. On dört buçuk ay bir sene ve kesir olduğu için kesrin hazfiyle ona bir sene denilebilir. Yalnız Rebîülevvel ile takyîdi doğru olamaz. Ekseriyyete nisbet olunan bu kavildeki sehiv *aleyhi's-salâtü*

radiya' llāhu Teālâ anh'in yanında oturuyorduk. "*Resûlullâh*

iltihāk ettiği için kavmi tarafından kendisine "*Yemân*" lâkabı verilmiştir. Baba, oğul kadîmü'l-İslâm oldukları halde Bedir gazâsına iştirak edememişlerdir. Oraya giderlerken yolda müşrikîn-i Kureyş eline düşmüşler. Müşrikler : Siz Muhammed'in (*salla'llāhu aleyhi ve âlihî ve sellem*) yanına gidiyorsunuz, diye kendilerine ilişmek istemişlerse de onlar inkâr ettiklerinden Medîne'ye gideceklerine ve Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte harbe girmeyeceklerine nâm-ı Hüdâ'ya kasem ederek ahd ü peymân vermedikce yakayı kurtaramamışlar. Kurtuldukdan sonra huzūr-ı âlî-i Nebevî'ye gelerek keyfiyeti arzetmişler ve: "*Burada durmayın, Medîne'ye gidin.*" emrine binâen o mahārebede hazır bulunamamışlardır. Uhud gazâsında Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Hisl ile Benû Abdü'l-Eşhel'den Sâbit b. Vakş'ı -sinn ü sâlleri pek ilerlemiş olduğu için- Medîne'nin kârgîr, metin binâlarına kadınlar ve çocuklarla birlikte saklamışlardı. Orada iken ehl-i İslâm'ın bozgun haberi gelmesi üzerine biri diğerine: "*Biz bugün değilse yarın çukura gireceğiz. Burada öleceğimize meydân-ı kâr-zârda şahâdet kazansak!*" demiş. Bu söz üzerine de her iki ihtiyâr sell-i seyf ederek mücâhidîn-i Müslimîne iltihāk etmişler. Sâbit b. Vakş -birâderi Rifâa İbn-i Vakş gibi- süyûf-ı müşrikîn ile şerbet-i şahâdeti nûş etmiş. Hisl b. Câbir'e gelince: Müslümanlar, kendisini müşrikînden biri zanniyle -hatıra öyle geliyor ki, iptidâ-yı emirde muhāribînden olmadığı için o günkü şiārı, yâni parolayı bellemeden harbe girmiş olması hatāya sebep olmuştur- yalın kılıç başına üşmüşler ve babasının uğradığı tehlikeyi görüp nezdine koşan Huzeyfe: "*Aman! Ne yapıyorsunuz? Babamdır, babamdır.*" deyinceye kadar işini bitirmişler. Huzeyfe bu katl-i hatāya karşı yalnız:

ve's-selâm Efendimiz Hazretlerinin vilâdet, hicret ve vefatları hep Rebîülevvel'e müsādif olduğundan Mi'râc'ın da o aya tesâdüf etmesinin tevehhüm edilmiş olmasındandır. Bu dört mühim vâkıanın hep Pazartesi gününe müsādif olması gibi.

Bu takrîre göre netâyic-i âtiyeye vâsıl oluruz :

1 — İsrâ ve Mi'rac yazın en uzun günlerinden birinde vâkı' olmuştur.

2 — Mi'râc-ı Şerîf Milâdın ya 621 veya 620 senesinde vâkı' olmuştur.

3 — Mi'râç bir Pazartesi gününün gecesinde vâkı' olmuştur.

4 — Buna nazaran ya 621 senesi Mayısının 25i ile Temmuzunun 13 üncü veya 620 senesi Mayısının 26 sı ile Temmuzunun 14 üncü günlerinden birinde olmuştur.

5 — 621 senesi Temmuzunun 13 ünde ve kable'l-Hicre ikinci sene Zilhiccesinin üçüncü haftasında vukū' bulmuş olması ihtimâli diğerlerinden kavîdir.

salla'llāhu aleyhi ve sellem'in fitne hakkındaki[1] *sözlerini* (bakalım) *hanginiz bellemiş?*" diye sordu. Dedim ki: Ben. Hem de nasıl söylediyse öylece. (Ömer): "*Ona, yâhud buna karşı* (Amma da)

«يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ»* demekle iktifâ ve taraf-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den te'diye buyurulan diyeti bile Müslimîne tasadduk etmek uluvv-i cenâbını göstermiştir. Huzeyfe, Emîrü'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* tarafından –Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'den sonra– medâyin-i Kisrâ Vâliliğine nasb olunup ilâ âhiri'l-ömr o hizmette kalmıştır. Rahmet-i Rahmân'a intikāli Emîrü'l-Mü'minîn Hazret-i Osmân'ın katlinden ve Emîrü'l-Mü'minîn Hazret-i Alî'ye bîatden kırk gün sonradır. (*Radiya'llāhu anhüm ecmaīn.*) Huzeyfe b. el-Yemân Hazretleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in mahrem-i esrârı olup münâfikīn ahvâline ve ileride hādis olacak fitnelerin tefâsîline en ziyâde muttali' olan zât idi. "*Kıyâmet gününe kadar olmuş, olacak şeyleri Resûlullāh salla'l-lāhu aleyhi ve sellem bana söyledi.*" dermiş. Ömer *radiya'llāhu anh* Medîne-de bir cenâze olsa Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'i gözetler ve onu cemâat arasında görmezse meyyitin münâfık olmasından şüphe ederek namazını kılmazmış. *Tirmizî*'de Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edildiğine göre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "*Yâ Resûlâ'llāh, birini halîfe etsen.*" denilmiş. "*Eğer ben bir halîfe nasbedersem, siz de ona itāat etmezseniz azâba uğrarsınız. Lâkin size Huzeyfe ne söylerse sözüne inanınız. Abdullāh b. Mes'ūd da Kur'ân'ı nasıl okutursa öylece okuyunuz.*" buyurmuşlardır.

[1] Fitne, aslında imtihan ve ihtibardır ki, Türkçesi sınama demektir. Hâlisi mağşûşundan belli olsun diye altını, gümüşü potada eritmeye fitne dendiği gibi iyiliği, kötülüğü belli olsun diye insana edilen her muāmeleye de ıtlāk olunur. Bu lâfzın meānîsi çoktur. Hep de bu ma'nâya müteferri'dir: 1 – Küfür ve dalâl: «وَقَعَ فِى الْفِتْنَةِ» dalâl ve gümrâhîye düştü demektir. 2 – Rüsvâylık. 3 – Belâ ve azap: Fitne-i dünyâ ve fitne-i kabirden murâd budur. 4 – Kıtâl, harb-i dâhilî. 5 – İnsanın hāli iyilikden kötülüğe dönmek. 6 – Bir şeyi beğenip kalbin ona meyil ve muhabbet eylemesi: Fitne-i nisâ ve evlât bu kabildendir. 7 – Mecnûn ve şeydâ olmak.

* *Sûre: 12 (Yûsuf), âyet: 92.*

cür'etin varmış!"[1] dedi. Dedim ki: İnsanın ehli, malı, evlâdı, komşusu yüzünden dûçâr olduğu fitneye[2] namaz, oruç, sadaka, emir (bi'l-ma'rûf), nehiy (ani'l-münker) keffâret olur[3]. "*Hayır,* (sormak) *istediğim bu* (fitne) *değil, deniz nasıl kudurursa öylece kuduran fitnedir.*"[4] dedi.

(Bunun üzerine Huzeyfe): "*Yâ Emîre'l-Mü'minîn, o fitneden sana bir şey yok. Çünkü muhakkak seninle onun arasında kilitli bir kapı vardır.*" dedi[5].

---

[1] "*Ona karşı*" yâhud "*buna karşı*" sūretinde vâkı' olan şek ya Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'e yâhud arādaki râvîye āittir. "*Ona karşı*" Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e karşı demek olduğu gibi "*buna karşı*" da söz söylemekde cür'etin çoktur demek olur.

[2] İnsanın ehli yüzünden fitnesi, onlardan dolayı helâl olmayan söz söylemesi, helâl olmayan iş işlemesi; malı yüzünden fitnesi, alması helâl olmayan malı alıp helâl olmayan yerlere sarfetmesi; evlâdı yüzünden fitnesi, onlara fart-ı muhabbetle berâber birçok hayrâta onların yüzünden fırsat bulamaması, yâhud onları geçindireceğim diye helâle, harâma bakmaması; komşusu yüzünden fitnesi, zengin olmasına hoş nazarla bakmayıp temennî ve hasette bulunmasıdır.

[3] Şârih Aynî, bu beş şeyin keffâret olmasındaki nükteyi îzāh için diyor ki: Zimmete taallûk eden hukuk ya bedenî, ya mâlî, ya kavlî olur. Bundan dolayi ef'āl-i ebdânın a'lâsı olan salât ile sadakayı, hukūk-ı emvâlin a'lâsı olan sadakayı, hukūk-ı akvâlin de a'lâsı olan emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkeri zikretti. İntehâ.

[4] Bu fitne, Osman *radiya'llāhu anh*'in şehâdetiyle başlayıp Ümmet-i Muhammediyyenin biribirine girmesine bâis olan fitne-i uzmâdır ki, o günden bu güne kadar sönmemiştir.

[5] Anlaşılıyor ki, Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'in Muhbir-i Sādık *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den öğrendiğine göre, Ömer *radiya'llāhu anh*'in vücûdu, fitneye karşı sedd-i sedîd imiş. O, hayatta oldukca muntazar olan fitne-i mahûfe hādis olmıyacakmış. Onun için "*Ondan sana bir şey yok*" demiş. "*Kapı Osman radiya'llāhu anh iken, Ömer radiya'llāhu anh kendisidir zannında idi.*" diyenlerin de sözünde bir vech vardır. Hısn-ı ittihad ve i'tilâfın dış kapısı Hazret-i Fârûk idi. O hayatta iken iç kal'aya fitnenin hücûmuna meydan kalmadı. Hazret-i

Huzeyfe der ki: (Ömer) : "*Kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?*" diye sordu. "*Kırılacak.*" dedim. "*Demek ki* (tâ Kıyâmete kadar) *kilitlenemiyecek.*" dedi[1].

Huzeyfe'ye biri : "*Ömer kapıyı biliyor muydu?*" diye sordu.

"*Evet, yarından evvel bu akşamın geleceğini bildiği gibi* (biliyordu.) *Benim ona söylediğim sözde yalan yanlış yoktur.*" dedi. "*Ya kapı kimdir?*" diye sordular[2]. "*Ömer* (in kendisi) *dir.*" cevâbını verdi[3].

317. عن ابن مسعود رضي الله عنه ان رجلا اصاب من امراة قبلة. فاتى النبي صلى الله عليه وسلم فاخبره. فانزل الله عز وجل اقم الصلاة طرفي النهار وزلفا من الليل ان الحسنات يذهبن السيئات. فقال الرجل يا رسول الله ألي هذا؟ قال لجميع امتي كلهم. وعنه في رواية لمن عمل بها من امتي.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den :

. Fârûk'un şahâdetiyle dış kapı açıldıktan sonra rüesâ-yı fitne olan hâinler iç kapı olan halîfe-i Zi'n-Nûreyn'e taarruzu âsân buldular.

[1] Çünkü sağlam kapı bir daha kilitlenebilir. Kırık kapı ise yerinde duramaz ki, kilit vurulabilsin. Kapının kırılması Osman *radiya'llāhu anh*'in şahâdetidir.

[2] Metn-i *Buhârî*'de deniliyor ki, râvî (Şakīk b. Selemete'l-Esedî): "*Huzeyfe'ye kendimiz sormağa cesâret edemedik de Mesrūk b. el-Ecda'a kapı kimdir?*" diye sordurduk. O da kapıyı ondan öğrenip "*Kapı Ömer'dir.*" dedi.

[3] Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh* kapının kendi zâtı olduğunu bildiği halde kendisinden sonra gelecek fitneden suâl etmesi fitnenin azametini bildiği ve şâyed tafsīlâtını unutmuşsa hatırlaması içindir. Kendi zamânında belki mukaddimâtı zuhûr eder diye korkuyormuş.

Şöyle demiştir : (Bir def'a) bir kimse (yabancı) bir kadından bir bûse aldı[1]. (O adam) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu*

---

1 Bu hâtunun Ensāra mensûb olduğu ma'lûm ise de ismi meçhul kalmıştır. Bu adam da esahh-ı akvâle göre Ebü'l-Yeser Kâ'b b. Amr b. Abbâd-i Ensārî-i Selemî'dir. Akabe ile Bedir'de hazır bulunan Sahābe-i kirâmdandır. Kısa boylu, koca karınlı bir zât olduğu halde pek boylu boslu olan amm-i Mükerrem-i Nebî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib'i Bedir'de esîr eden odur. Ashāb-ı Bedr'in en sona kalanı olup 55 sene-i hicriyyesinde Medîne-i Münevvere'de āzim-i ālem-i ukbâ olmuştur. *Radiya'llāhu anh.* Abbâs *radiya'llāhu anh*'e : "*Avucunun içinde ezebileceğin Ebü'l-Yeser'e nasıl esîr oldun?*" diye sormuşlar. "*Karşıma gelir gelmez hemen koca Handeme* (Mekke-i Mükerreme'de bir dağ) *gibi oldu.*" cevâbını vermiş. Alî *radiya'llāhu anh*'in de şöyle bir rivâyeti vardır: Ensār'dan biri Abbâs'ı esîr olarak getirdi. Abbâs: "*Vallahi beni esîr eden bu değildir. Beni esîr eden ala-bacak bir ata binmiş, güzel yüzlü, başının yan tarafları tâz bir kimsedir ki, onu içinizde göremiyorum.*" dedi. Ensârî de: "*Vallahi ben esîr ettim, yâ Resûlâ'llāh.*" dedi. Bunun üzerine Resûli Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: «اُسْكُتْ فَقَدْ اَيَّدَكَ اللّٰهُ بِمَلَكٍ كَرِيمٍ» = *Sus, kasem ederim ki, seni Allah bir melek-i kerîm ile te'yîd etmiştir.*" buyurdular.

Sāhib-i kıssanın ismi hakkında beş rivâyet daha varsa da zikrinden sarf-ı nazar ediyoruz. Ancak kendisinden hasbe'l-beşeriyye zinâ vâkı' olmuş bir mü'min-i müteverri' fi'line ne kadar nâdim olursa, o da o türlü nedâmet göstermiş, enzār-ı nâsdan hâlî olan bir yerde irtikâb-ı ma'siyet ettiği halde –bu günkü ahlâk-ı şâyiaya göre– havsalaya sığmaz bir cesâret ve fazīlet göstererek çâresini bulsunlar diye iptidâ Sahābe-i Kirâma, en nihâyet Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a mürâcaatla kendisine ikāme-i hadd-i zinâ edilmesini talep etmiştir. Tirmizî'nin rivâyetine nazaran Ebü'l-Yeser *radiya'llāhu anh*'in kendisi şöyle diyor : "*Hurma satın almak için bana bir kadın geldi. Evde daha iyisi var dedim. İçeriye berâber girdi. Üzerine saldırıp öptüm. Bunun üzerine Ebû Bekr radiya'llāhu anh'e gelip kaziyyeyi anlattım.* "*Tevbe et de kendini rüsvây etme.*" *dedi. Ömer radiya'llāhu anh'e gidip anlattım. O da:* "*Tevbe et de kendini rüsvây etme, kimseye haber verme.*" *dedi. Sabredemedim. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in huzūruna gittim. İşi arzedince:* "*Fî sebîli'llâh gazâya*

aleyhi ve sellem'e gelip keyfiyyeti haber verdi. Allāhu Azze ve Cel Hazretleri «اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذَّاكِرِينَ» âyet-i kemesini inzâl buyurdu[1]. O kimse: "*Yâ Resûlâllāh, bu yalnız*

gitmiş bir Müslümanın karısına böyle mi bakarsın?" buyurdu." – Ebü'l-Yeser bunun üzerine kendisini ehl-i nârdan olmuş zanniyle "*Ah! Bu saate gelinceye kadar keşke îmân etmemiş olaydım.*" diye temennîde bulundu.– Yine Ebü'l-Yeser: "*Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem uzun müddet başını eğdi, nihâyet kendisine* *(اَقِمِ الصَّلٰوةَ) *âyeti vahyolundu.*" dedikten sonra kıssasına metinde olduğu gibi devâm ediyor. Muāz *radiya'llāhu anh*'den gelen, bir rivâyette de sāhib-i kıssanın *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e gelip: "*Yâ Resûlâllāh, Allāh'ın emrettiği haddi bana ikāme et.*" demesi ve bu sözünü tekrâr etmesi üzerine mübârek yüzlerini çevirdikleri ve namaz kılındıktan sonra âyet-i kerîme nâzil olduğu zikrediliyor. Bu ahādîs-i şerîfenin mecmûundan yalnız haram olan mahalde mücâmeatın ikāme-i hadd-i zinâyı müstelzim olduğu istidlâl olunur.

[1] Âyet-i kerîmenin meâl-i ālîsi: "*Gündüzün iki uçlarında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde ikāme-i salât et. Şüphesizdir ki hasenât, seyyiâtı giderir. Bu Kur'ân, kulağına söz gireceklere büyük mev'ızadır.*" İntehâ. Vallāhu a'lem. Bu âyet-i kerîmede emrolunan namazların salâvât-ı mefrûza olduğunda ittifak vardır. Gündüzün iki tarafından, iki ucundan maksad-ı ālî (غَدَاة) ile (عَشِيّ), gündüzün nısf-ı evveli ile nısf-ı ahîri olup birincisine Sabah, ikincisine Öğlen ile İkindi namazları girer. İbn-i Abbâs Hazretleri ikinci kısma Akşam namazını ithâl eder. Gecenin gündüze yakın zamanlarındaki farz namazlar da Akşam ile Yatsı namazlarıdır. Sabaha yakın gece namazları diyenler de varsa da, onun farziyyeti *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e hâs olup ümmete göre gayr-i vâcib, şu kadar ki, mesûbât-ı azîmeyi câliptir. Salât-ı Vitrin âhır-ı leyle te'hîrindeki fazîlet de bundan istidlâl olunabilir. Çünkü – Aynî'nin dediği gibi – zülef lâfzı cemi'dir. Binâenaleyh geceye Mağrıb, Işâ, Vitir olmak üzere lâakal üç namaz tahsîs buyurulmuş olur.

* *Sûre: 11 (Hûd), âyet: 114.*

benim için mi?" diye sordu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "*Ümmetimin āmmeten, kâffeten hepsi içindir*," buyurdu.

(Buhârî'nin) yine İbn-i Mes'ūd'dan olan diğer rivâyâtında: "*Ümmetimden bununla āmil olan* (herkes) *içindir.*[1]" denilmiştir.

318. وَعَنْهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَىُّ الْعَمَلِ اَحَبُّ اِلَى اللهِ؟ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى وَقْتِهَا. قَالَ ثُمَّ اَىٌّ؟ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ. قَالَ ثُمَّ اَىٌّ؟ قَالَ الْجِهَادُ فِى سَبِيلِ اللهِ. قَالَ حَدَّثَنِى بِهِنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِى.

TERCEMESİ

Yine (Abdullāh) b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "*Amellerin hangisi Allāha daha sevgilidir?*" diye sordum. "*Vaktinde* (kılınan) *namaz.*" buyurdu. "*Sonra hangisi?*" dedim.

[1] Bundan salâvât-ı hamsin irtikâb-ı sagāir edenlere göre tevbe makāmına kāim olacağı ma'nâsı çıkar. Bâzıları salâvât-ı hamsin sagāir ve kebâir bütün günahlara keffâret olduğuna kāil olmuşlarsa da cumhûr-ı ehl-i sünnet evvelki kavil tarafındadır. Zîrâ metindeki bu hadîs ile ondan evvelki hadîsden münfehim olan ıtlākı « اَنَّ » "اَلصَّلَاةَ اِلَى الصَّلَاةِ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُمَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ » =*Kebâirden içtinâb edildikce vakitten vakte kılınan namazlar, aralarında geçen günahlara keffâret olurlar.*" hadîs-i şerîf takyîd ediyor. Müslim de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den bu ma'nâda: « اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ » hadîsini rivâyet ediyor.

"*Birr-i vâlideyn.*" buyurdu. "*Sonra hangisi?* dedim. "*Allah yolunda cihâd.*" buyurdu[1].

(İbn-i Mes'ūd) der ki : Bunları Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* bana söyledi. Daha ziyâdesini soraydım yine bana haber verecekti.

[1] 11, 12, ve 25 inci hadîslere de mürâcaat. Namaz îmandan sonra a'mâlin şüphesiz efdalidir. Çünkü dînin direğidir. Birr-i vâlideyn de şer'-i mübînin insana tahmîl ettiği en büyük vâcibâttandır. Vâlideyn, kâfir de olsalar onlara ihsân ile muāmele ederek ukūkdan yâni kendilerine itāatsizlikten içtinâb eylemek farzdır, onlara can sıkıntısı ile "*Of!*" demek bile nass-ı Kur'ân ile nehyolunmuş muharremât-ı şer'iyyedendir. Emirlerine ma'siyet olmadıkca itāat vâcibtir. Allah yolunda cihad da i'lâ-yı kelimetu'llāh ve şeāir-i İslâm'ı ızhâr kasdiyle hem bi'n-nefs, hem de bezl-i mâl ederek uğraşmak, mukātele etmektir. Namazı terkeden kimse, diğer hukūkullāhı bi-tarîkı'l-evlâ terkeder. Hukūk-ı ebeveyne riāyetkâr olmıyan kimseden başka insānların hukūkuna riāyet ne kadar beklenir? İstitāat-i mâliye ve bedeniyyesi olan kimse i'lâ-yı kelimetu'llāhı, ızhâr-ı şeāir-i İslâm'ı mühimsemezse Allāh'a vesîle-i takarrüb olan a'mâl-i sâireyi terketmesinden kolay ne var?

Bu hāşiyemizin iptidâsında kārie mürâcaatını tavsiye ettiğimiz hadîsler ile en hayırlı, en fazîletli, Allāh'a en sevgili ameller hakkında suâli nâtık ahādîs-i sâiredeki cevapların aynı siyâk ve tertîb üzere vârid olmamasına gelince, suâl edenlerle evkāt-ı suâlin ihtilâfından neş'et etmiştir. Enbiyâ hazarâtı etibbâ-yı kulûb olduklarından karşılarına gelenlerin maraz-ı rûhānîleri en ziyâde hangi devâya muhtâc ise o devâyı diğerlerine takdîmen tavsiye buyururlar. Bâzı vakitlerde bir nevi' a'mâlin diğerlerinden efdal olacağı ise bedîhîdir. Meselâ düşman kapıda iken onlarla uğraşmayı bırakıp uzun uzadıya nevâfil namazlariyle meşgūl olmak münâsib olmaz. Zamân olur ki, it'âm-ı taām fazîletce her türlü a'mâle takaddüm eder. Salâtın sadakadan efdal olduğu muhakkak olmakla berâber muztar bir zavallıya muvâsât zamânında sadaka vermek sevâbına namazın sevâbı bile muâdil olamaz. Bâzıları da : "*Bu ahādîsde* (efdal), (hayır) *gibi tafdîle mahsus olan sîgalar, iki amel beynindeki tefâdul-ı nisbîye delâlet etmez. Bunlarla kasdolunan fazl mutlaktır. Yâhud efdal-i a'mâl demekten maksad, efdal olan a'mâlden biridir.*" derler.

319. عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اَرَاَيْتُمْ لَوْ اَنَّ نَهَرًا بِبَابِ اَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسًا . مَا تَقُولُ ذَالِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ ؟ قَالُوا لَا يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ شَيْئًا . قَالَ فَذَالِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ . يَمْحُوا اللهُ بِهَا الْخَطَايَا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir : Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim. (Bir def'a): "*Söyleyin, birinizin kapısı önünde bir akar su bulunsa* (sāhib-i hâne de) *günde beş def'a içinde yıkansa, ne dersiniz?* (vücûdünün) *kirinden, pasından bir şey bırakır mı?*"[1] buyurdu idi. "*Hayır, hiçbir kir, pas bırakmaz, hiçbir şey bırakmaz.*" dediler. (Bunun üzerine) buyurdu ki : Beş (vakit) namaz da işte bunun gibidir. Onlarla Allāhu Teālâ günahları[1] yıkar, siler.

320. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ اَعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ . وَلَا يَبْسُطْ[2] ذِرَاعَيْهِ كَالْكَلْبِ . فَاِذَا[3] بَزَقَ فَلَا يَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ . فَاِنَّمَا[4] يُنَاجِي رَبَّهُ .

[1] Zāhiren günahların sagāir ve kebâirine şâmil ise de cumhûr bunları sagāir ile takyîd etmektedir. (317) nci hadîse de mürâcaat.

[2] Fiilin fâili «الْمُصَلِّي» ism-i menvîsine râci' zamîr-i gāiptir. Bâzı nüshalarda «لَا يَبْسُطْ اَحَدُكُمْ» sûretindedir.

[3] Bir nüshada «وَاِذَا»

[4] Bir nüshada «فَاِنَّهُ»

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Secde ederken (secdenizi) yolunda yapınız[1]. (Namaz kılan kimse) kollarını köpek gibi yere yaymasın[2]. Tükürdüğü vakit de ne önüne, ne sağına tükürsün. Çünkü o, Rabbi ile münâcât ediyor[3].

321 . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ . فَإِنَّ
شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ . وَاشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا . فَقَالَتْ
رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضًا . فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ
وَنَفَسٍ فِي الصَّيْفِ . أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ
مِنَ الزَّمْهَرِيرِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir : Resulullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Sıcak şiddetlendiği vakitte salât (-ı Zuhru) serinliğe bırakınız[4]. Zîrâ sıcağın şiddeti Cehennem'in kaynamasın-

[1] Sücûdda i'tidâl –(254) üncü İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anh* hadîsinde ta'rîf edildiği üzere– iki avucunu yere dayayıp dirsekleri yerden ve iki yanından ayırmak ve karnını uyluğundan uzak tutmak hey'etinde vâkı' olur ki, buna "*tecnîh*" denir. Bu hey'et daha mütevâzıāne bir vaz' olduğu gibi tenbel harcı da değildir. Cebhe de yere daha sağlam dayanmış bulunur.

[2] Dirsekleri yere yapıştırıp kolları yaymak köpek oturuşuna benzer bir hey'et-i kabîha olduğu gibi namazda tehâvün ve adem-i i'tinâyı da müş'ir bir hāldir.

[3] 262, 263 ve 264 üncü hadîslere de mürâcaat.

[4] Tercemede salâtın Zuhr ile takyîd edilmesi diğer rivâyâtda ve

dandır. Nâr(-ı Cehennem) Rabbine arz-ı şekvâ etti. "*Yâ Rab, beni ben yiyorum.* (İzin ver)" dedi. Allāhu Teālâ da iki def'a nefes almasına izin verdi. Nefesin biri kışın, diğeri yazın. En çok ma'rûz olduğunuz sıcak ile sizi en ziyâde üşüten zemherîr (işte budur)[1].

---

ezcümle yine Buhârî'nin Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde « أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ » denilmiş olmasındandır. Çünkü mutlak mukayyede haml olunmak kāidedir. Salât-ı Zuhr'u evvel-i vaktinde kılmayıp da ortalığın biraz serinlediği zamâna kadar te'hîrine (ibrâd) denir. İbrâd hakkındaki bu emir vücûb için değil, istihbâb içindir. Gölge olmayan saatde sıcakta cemâate gitmekde meşakkat olur mülâhazasıyla ümmet hakkında tahfîf olsun diye buna ruhsat verilmiştir. Evvel vakitte kılmanın fazîletine bakarak ibrâd-ı Zuhr'a vakt-i salâtın tâzeliği ma'nâsını verip bu gibi hadîsleri ta'cîl-i salât hadîsleri ile bir mefhumda tutanlar vardır. Cumhûr-ı Sahābe ile Tâbiînin de buna kāil olduklarını şârih Aynî bize haber veriyor. Abdullāh b. el-Mübârek, fukahâ-yı Hanefiyye, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye gibi eimme, ibrâdı te'hîr-i Zuhr ma'nâsına alıp bunu müstehab görüyorlar. İmâm-ı Şâfiî ise bunu bilâd-ı hārreye ve -Cum'adan başka- mescitte ikāme olunan cemâate ve mescidin uzak olmasına kasrediyor. Binâenaleyh mu'tedil olan diyarda ve bilâd-ı hārrede yazdan başka mevsimlerde ta'cîl efdal olduğu gibi yakın mescitte hazır cemâat bulan, münferiden veya cemâatle evinde kılan, uzak mescide gölge altında gidebilen hakkında ta'cîl efdaldir. Cum'anın herhangi diyarda ve herhangi mevsimde olursa olsun ta'cîli efdaldir. Maahâzâ ibrâd-ı Cum'ayı efdal görenler de vardır. Mülûk ve ümerâ-yı Emeviyyenin Zuhr ile Cum'ayı İkindiden sonralara kadar te'hîri i'tiyâd etmeleri hep bu ruhsatın sû-i isti'mâlinden ileri gelmiştir. Mâlikiyye'den Eşheb sıcak zamanlarda ibrâd-ı Zuhr'dan başka bir de ibrâd-ı Asr'a, Ahmed İbn-i Hanbel yazın salât-ı İşâ'nın te'hîrine, İbn-i Habîb mes'eleyi aks ederek Yatsı namazını kış geceleri te'hîre, yaz geceleri ta'cîle kāil olmuşlardır. Eşheb ile Ahmed'e göre illet-i te'hîr sıcak ise de İbn-i Habîb'e göre gecenin kışın uzun, yazın kısa olmasıdır.

[1] Yeryüzünde şiddet-i harâretin Cehennem'in kaynamasından

322. عن ابي ذر الغفاري رضي الله عنه قال كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر. فاراد المؤذن ان يؤذن للظهر. فقال النبي صلى الله عليه وسلم ابرد. ثم اراد ان يؤذن. فقال له ابرد. حتى رأينا فيء التلول.

olması, kinâye ve mecaz kabîlinden olduğu gibi nârın şikâyeti ve nefes alması da mecâzîdir. Maahâzâ bunların hakīkat olmasına da hiçbir mânî-i aklî yoktur. Mânî-i aklî ikāme edebilmek için bunların hakīkatlerine muttali' olmamız lâzım gelir ki, böyle bir da'vâ kimsenin hatırından geçmez. İnsandan başka mevcûdâtın nutk u idrâki var mıdır? Yok mudur? Bunu da kendi tecârip ve havâssımızla kestirip atmamıza imkân yoktur. Eğer varsa –nutk ve idrâkin mi'yâr ve mikyâsı bizce yalnız kendi nutk ve idrâkimiz olduğu için– bu bâbda vereceğimiz hüküm herhalde hakīkatten baīd olmuş olur. Elektrik nev'inden bir müddeharda mevcud kuvve-i muharrikenin vücûd ve mıkdârını kaba veya hassas terâzînin, yâhud cıva sütûnunun hareketsiz kaldığına bakıp da inkâr etmek ne kadar ma'nâsız ise: insandan başka mevcûdâtın nâtık ve müdrik olmadıklarına insanların kendi his ve idraklerini ölçü tutarak hükmetmeleri de o kadar ma'nâsız olur. Bunu ancak Hâlıkları bilir, bir de o Hâlık-ı Celle ve Alânın böyle bir mi'yâr ve mikyâs ile bâzan mücehhez kıldığı mahlûkāt, Hâlık-ı kâinât ise: "وان من شيء الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم* = *Hiçbir şey yoktur ki, O'na tesbîh ve tahmîd edip durmasın. Şu kadar ki, siz onların tesbihlerini anlamıyorsunuz.*" buyuruyor. Tesbîh şüphesiz ki nutuktur. Her şeyin nutku da kendine göre olur. Çakıl taşlarının yed-i müeyyede-i Risâlet-Penâhî'de tesbihlerini kendileri duydukları gibi huzūr-ı âlîlerinde olan Sahābe-i Kirâm da o âna mahsūs olarak kulaklariyle duydular. Demek ki, o anda Hak Teālâ onlarda o tesbihleri duyacak bir idrak yaratmış. Mevcûdât-ı gayr-i nâtıka dediğimiz mahlûkātın kendilerine göre bizim anlamadığımız birer tesbihleri olduğu gibi şikâyetleri de olabilir. Cehennem'in kendi hālinden şikâyeti, yevm-i Kıyâmette **"هل امتلأت؟ = *Doldun mu?*" suâl-i İzzetine

* *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 44.*　　** *Sûre: 50 (Kāf), âyet: 30.*

TERCEMESİ

Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir seferde bulunuyorduk[1]. Müezzin (Bilâl-i Habeşî *radiya'llāhu anh*) Öğlen ezânını okumak istedi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Serinliği bekle* (de öyle oku)." buyurdu. (Bir müddet) sonra yine okumağa davrandı. Yine : "*Serinliği bekle* (de öyle oku)." buyurdu[2]. (Müezzin) tâ tepelerin gölgelerini uzanmış gördüğümüz zamâna kadar (bekledi)[3].

---

karşı *" هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ؟ =*Daha yok mu?*" diye cevap vermesi, üzerinden geçecek mü'mine: "جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِي = *Ey Mü'min, çabuk geç ki senin nûrun benim yalınımı söndürüp duruyor.*" demesi de böyledir. Bunların hepsini de lisân-ı hāl sözlerinden diyerek mecâza hamletmek mümkün olduğu gibi hakīkatlerine de hamletmeye hiçbir mânî-i aklî yoktur.

[1] Buradaki sefer kaydı ittifâkīdir. İbrâd-ı salâtın illeti –metinden matviy olan Buhârî'nin ziyâdesinde– taraf-ı âlî-i Nebevî'den beyan buyurulduğuna göre, sıcaktan hāsıl olacak ezâ ve meşakkat olduğundan bu husūsta hazarın seferden farkı yoktur. Ve ibrâddaki istihbâb, sefere maksūr değildir.

[2] Buhârî'nin diğer rivâyetinde müezzinin ezâna davranması ile ibrâd emri üç kere zikredilmiştir.

[3] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «حَتَّى سَاوَى الظِّلُّ التُّلُولَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ» = *Gölge, tepelerin yüksekliği mikdârına varıncaya kadar* (bekledi). *Ondan sonra Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem sıcağın şiddeti Cehennem'in kaynamasındandır, buyurdu.*" sūretindedir. Arabistan'da toprak, yâhud kum tepeleri alelekser yayvan olduğundan mebde-i zuhurdan epey zaman geçmedikce gölgeleri belli olmaz. Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh* bunu ibrâdın hudûdunu, yâni salât-ı Zuhr'u ne vakte kadar te'hîrin müstahab olduğunu göstermek için söylüyor. Bu takdîre göre salât-ı Zuhr'u her şeyin gölgesi bir kāmet yâni kendi mislini

* *Sûre: 50 (Kāf), âyet: 30.*

Buhârî'nin bu hadîse āit rivâyetinde: "فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ. فَاِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَاَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ" = *Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem sal-la'llāhu aleyhi ve sellem buyurdu ki : 'Şüphesiz sıcağın şiddeti Cehennem'in kaynamasındandır. Binâenaleyh sıcak şiddetlendiği zaman namazı serinliğe bırakınız.* " ziyâdesi vardır.

323. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ. فَصَلَّى الظُّهْرَ. فَقَامَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَذَكَرَ السَّاعَةَ. فَذَكَرَ اَنَّ فِيهَا اُمُوراً عِظَاماً. ثُمَّ قَالَ مَنْ اَحَبَّ اَنْ يَسْاَلَ عَنْ شَيْءٍ فَلْيَسْاَلْ. فَلَا تَسْاَلُونِي عَنْ شَيْءٍ اِلَّا اَخْبَرْتُكُمْ بِهِ مَا دُمْتُ فِي مَقَامِي هَذَا. فَاَكْثَرَ النَّاسُ فِي الْبُكَاءِ. وَاَكْثَرَ اَنْ يَقُولَ سَلُونِي. فَقَامَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ فَقَالَ مَنْ اَبِي؟ فَقَالَ اَبُوكَ حُذَافَةُ. ثُمَّ اَكْثَرَ اَنْ يَقُولَ سَلُونِي. فَبَرَكَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ. فَقَالَ رَضِينَا بِاللّٰهِ رَبّاً وَبِالْاِسْلَامِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيّاً. فَسَكَتَ. ثُمَّ قَالَ عُرِضَتْ عَلَيَّ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ آنِفاً فِي عُرْضِ هَذَا الْحَائِطِ. فَلَمْ

bulduğu zamanda kıldırmış oluyorlar. Şurası cây-ı dikkattir ki, bu vakitte henüz İkindi namazı girmiş olmuyor.Zîrâ Asr'ın evvel-i vakti, gölge bir kāmet olduğu zamandır diyenlere göre de gölgenin fey'-i zevâl mikdârı daha uzaması lâzımdır. Zîrâ Asr fey'-i zevâl tülüne bir kāmet zammı ile hâsıl olan zılle göre takdîr olunur. Ebû Dâvûd, Neseî ve Ḥākim'in İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiklerine nazaran da Resûlullāh *salla'llahu aleyhi ve sellem* gölgenin yazın üç ilâ beş, kışın da beş ilâ yedi kadem olduğu vakitler arasında Zuhr'u kıldırmışlardır. Bu iki rivâyet tahdîde delâlet eder. Serinlik olsun diye namaz alabildiğine te'hîr edilmiyecek demektir.

اَرَكَالْخَيْرِ وَالشَّرِّ. قَدْ تَقَدَّمَ بَعْضُ هَاذَا الْحَدِيثِ فِى كِتَابِ
الْعِلْمِ مِنْ رِوَايَةِ اَبِى مُوسَى. لَكِنْ فِى هَاذِهِ الرِّوَايَةِ زِيَادَةٌ
وَمُغَايَرَةُ اَلْفَاظٍ.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir : (Bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* güneş (nısfü'n-nehârdan) meylettiğinde (Hücre-i Saādetten) çıktı [1]. Öğleni kıldırdıktan sonra minbere (çıkıp) ayakta durdu. Kıyâmetten bahis buyurdu. O gün (pek) büyük şeyler olacağını haber verdi. Sonra : "*Bana bir şey sormak isteyen varsa* (şimdi) *sorsun. Bu makāmımda durduğum müddetçe bana her ne sorarsanız* (hemen) *haber vereceğim.*" buyurdu [2]. Halk (Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın gazabından müteessir olarak) pek ziyâde ağlaştılar [3]. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de) tekrar tekrar hep "*Sorsanıza!*" diyordu. Derken Abdullāh b. Huzâfe es-Sehmî (*radiya'llāhu anh*) ayağa kalkıp "*Benim babam kimdir?*" diye sordu. "*Baban Huzâfe'dir.*" buyurdu [4].

---

[1] Salât-ı zuhrun evvel-i vakti ân-ı zevâl olduğu buradan da münfehim oluyor.

[2] Münâfıklînden bâzı kimselerin Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i gûyâ cevâbından āciz bırakacak es'ile tertîb eylemiş oldukları mesmû-i ālî olması bu gazab-ı muhikka sebep olmuş ve âsâr-ı gazab veçh-i mübâreklerinde nümâyân olduğu halde "*Sorunuz!*" diye bu kadar ısrâr buyurulmuştu.

[3] Hāzırûnun böyle zâr zâr ağlamalarına o günkü hutbede yevm-i Kıyâmetin ehvâl-i azîmesine dâir duydukları haberler kadar gazab-ı Nebevî yüzünden üzerlerine azâb-ı İlâhînin nüzûlünden korkmaları da sebep olmuştu. Nitekim ümem-i sâlifenin Enbiyâ *aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*'a karşı muhâlefetlerinden dolayı nice nice azaplara girifdâr olmuş oldukları o belâgat-nümâ ve ibret-bahşâ kısas-ı Kur'âniyye ile ma'lûmları olmuştu.

[4] Bu Abdullāh b. Huzâfe nâme-i Risâlet-Penâhî'yi –(58) inci

Sonra yine : "*Sorsanıza!*" (diye ilhāh) buyurdu. Bunun Üzerine Ömer b. el-Hattāb (*radiya'llāhu anh*) iki diz üstü gelip: "(Yâ Resûlâ'llāh bu kadarı elverir. Biz) *Allāhu Teālâ'yı Rab, İslâm'ı din, Muhammed (salla'llāhu aleyhi ve sellem)'i Nebî olarak*

hadîsde beyân edildiği üzere– Bahreyn melîki Münzir b. Sâvâ vâsıtasiyle Husrev Pervîz'e îsâle me'mûr olan Sahābî-i celîldir ki, kudemâ-yı sâbikūndandır. Hazret-i Osman'ın eyyâm-ı hilâfetinde Mısır'da dâr-ı ukbâya intikāl etmiştir. (*Radiya'llāhu anh.*) Alâ mele-i'n-nâs böyle bir suâl îrâd etmesi Vâkıdî'nin beyânına nazaran –(81) inci hadîsde kendisi ile bahsi geçen Şeybe'nin mevlâsı Sa'd b. Sâlim *radiya'llāhu anh* gibi– neseben mat'ūn olmasından ve her kim ile nizâ' etse hemen ādet-i Cahiliyye üzere pederinden başkasına nisbet edilmesinden nâşî idi ki, bu fırsattan bi'l-istifâde hakîkî pederi hakkında ilm-i yakîn peydâ etmek istemiş idi. Kaziyyeyi vâlidesi duyunca kendisine çıkışmış ve : "*Anasına senin kadar hayırsız bir evlât görülmemiştir. Câhiliyye günlerinde yapılagelen bâzı şeyleri benim de yapmış olup da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in huzūrunda bu suâlinle rezîl ve bednâm olabileceğimden hiç korkmadın mı?*" demiş. O da: "*Vallah, beni bir köleye ilhāk edeydi derhal onu baba diye kabûl eder, Kureşîlik da'vâsından vaz geçerdim.*" cevâbını vermiş. (81) inci hadîsde geçtiği üzere Sa'd b. Sâlim *radiya'llāhu anh* de babasının kim olduğunu sormuş. Ve: "*Şeybe'nin mevlâsı Sâlim'dir.*" cevâbını alıp Abdullāh b. Huzâfe gibi ta'ndan kurtulmuştur. Müslim'in rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu hutbelerinde: "لَا يَسْأَلُنِي اَحَدٌ عَنْ شَيْءٍ اِلَّا اَخْبَرْتُهُ. وَلَوْ سَأَلَنِي عَنْ اَبِيهِ = *Her kim bana bir şey sorarsa behemehāl haber vereceğim. Babasının kim olduğunu sorsa bile.*" buyurmuşlar ve Abdullāh b. Huzâfe ile Sa'd b. Sâlim bunun üzerine ayağa kalkıp pederlerinin kim olduğunu sormuşlardır. Yine Buhârî'nin Zührî tarîkından Enes rivâyetine nazaran, biri kalkıp : "*Yâ Resûlâ'llāh, benim gireceğim yer neresidir?*" diye sormuş. "*Cehennemdir.*" cevâbını vermişlerdir. Bunu soranın kim olduğu râvîler tarafından setr maksadiyle ibhâm edilmiştir. *Tabarânî*'deki rivâyete göre de biri: "*Yâ Resûlâ'llāh, ben Cennet'de miyim?*" diye sormuş. Ve: "*Evet, Cennettesin.*" cevâbını almıştır. Bu zât-ı şerîfin de ismine şârih-

kabûl ve tasdîk ettik." dedi[1]. Bunun üzerine (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* biraz) sükût buyurduktan sonra : "*Demincek Cennet ile Cehennem şu duvarın yüzünde bana arz olundu.*

ler muttali' değillerdir. Biri, kaybolmuş devesinin nerede olduğunu sordu. Biri, bahîre ve sâibe hakkında suâl îrâd eyledi. Biri, kıyâm-ı Kıyâmet gününü öğrenmek istedi. Birisi de –ki Surâka b. Mâlik'dir.– "*Hacc-ı Beyt'in farziyyeti her sene için midir?*" diye sordu. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* i'râz buyurdu. Surâka suâlini iki kere daha tekrâr etti. Üçüncüsünde : "*Hayır, her sene için değildir. Maahâzâ evet diyeydim farz olurdu. Farz olunca da her sene haccetmeye gücünüz yetmiyecekti. Ben sizi kendi hālinize bıraktıkça siz de beni kendi hālime bırakınız. Sizden evvel gelenler hep çok çok sormaları ve netîcede Peygamberlerine muhâlefet etmeleri yüzünden helâk olmuşlardır. Size bir şey emrettiğim vakitte elinizden geldiği kadar icrâ ediniz. Sizi bir şeyden nehyettiğim vakitte de ondan ictinâb ediniz.* " buyurdular. Görülüp anlaşılıyor ki, Hutbe-i Nebeviyye'nin mûcibi münâfikînin tatsız dedikoduları olduğu gibi nâhoş olan bâzı cevapların da sebebi lüzumsuz sualler olmuştur. Hattâ : "«يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ»* = *Ey îmân edenler, size apaçık söylenirse bedinize gidecek şeyler sormayınız. Kur'ân inzâl edilip dururken bu gibi şeyleri soracak olursanız size açık haber verilir.* (Sizin de canınız sıkılır.) *Her ne hāl ise Allāhu Teālâ bu suâl îrâd edişlerinizi affetti. Allah Gafûr'dur, Halîm'dir.*" âyet-i kerîmesinin sebeb-i nüzûlü bu kıssa olmuştur, diye tefsirlerde mezkûrdur.

[1] Buhârî'nin bir rivâyetinde Ömer *radiya'llāhu anh* : «اِنَّا نَتُوبُ اِلَي اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ» , başka bir rivâyetinde de «نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ الْفِتَنِ» dediği zikredildiği gibi *Taberî* rivâyetinde de: «فَقَامَ اِلَيْهِ فَقَبَّلَ رِجْلَهُ وَقَالَ اِنَّا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ فَاعْفُ عَنَّا عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ» = *Ömer radiya'llāhu anh kalkıp Resûlullāh*

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 101.*

Ne böyle hayrın, ne de böyle şerrin mislini görmüş değilim." buyurdu[1].

Bu hadîsin bir parçası "*Kitâbü'l-İlm*"de Ebû Mûsâ (el-Eş'arî *radiya'llâhu anh*) rivâyeti olarak geçmişti. (81 inci hadîs.) Ancak buradaki rivâyette hem ziyâde, hem de (bâzı) elfâz mugāyereti vardır.

324. عن ابى برزة رضى الله عنه قال كان النبى صلى الله
عليه وسلم يصلى الصبح واحدنا يعرف جليسه. ويقرأ
فيها ما بين الستين الى المائة. ويصلى الظهر اذا زالت الشمس.
والعصر واحدنا يذهب الى اقصى المدينة فيرجع والشمس
حية. ونسى الراوى ما قال فى المغرب. قال ولا يبالى بتأخير
العشاء الى ثلث الليل. ثم قال الى شطر الليل.

---

salla'llâhu aleyhi ve sellem'e doğru gitti. Mübârek kadem-i şeriflerini takbîl edip: 'Biz Câhiliyyetten kurtulalı çok olmadı. Bizi afvet. Allah seni afvetsin., dedi." denilip müşârün-ileyhin gazab-ı Nebevî'yi teskîn edinceye kadar çalıştığı haber veriliyor.

[1] Bunda Cennet ile Cehennem'in elyevm mahlûk olduklarına delâlet vardır. Ālem-i ukbânın malı ve benî Âdemin son makarr u meâli olan dârü'n-naîm-cinân ile dârü'l-azâb-nîrânın o hayret-füzûd vüs'atlariyle karşıda duran bir duvar boyunca çeşm-i ibrete manzūr olmasında ise aklımızın keşfedemiyeceği birçok esrâr olsa bile vukūunu istib'âd edeceği bir şey yoktur. Mu'tâdımız olan fi'l-i rü'yet bundan daha az garip midir? Hudûd-ı vüs'atini aklımıza sığdıramadığımız bu ālem-i maddî, hadekamızın arkasındaki tabaka-i şebekiyyenin o daracık sathında mürtesim olup da muhāt-ı idrâkimiz olmuyor mu? Bir kaç santimetrelik o dar sâhaya şu ālem-i meşhûdun nasıl sığdığına da aklımız ermiyor. Fakat bu ālemi arzı ile, semâvâtı ile, fezâsı ile, encüm ve kevâkibi ile bi'l-fiil müşâhede edip durduğumuz için tecrübemizi inkâra mecâlimiz kalmıyor. Öteki ālemi de müşâhede etmeyi mümkün kılan bir hāssa-yı basîretin nev'-i beşerden bâzı mümtaz kimselerde yaratılmış olduğunu inkâr için elde hiçbir delîl-i tecrübî ve aklîmiz yoktur. Olamaz da. Çünkü nefye şehâdet olmaz.

TERCEMESİ

Ebû Berze (Nadle b. Ubeyd-i Eslemî[1]) *radiya'l-lāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sabah namazını her birimiz yanında oturanı tanıyacak kadar aydınlık olduğu zaman kıldırır, bu namazda altmıştan yüz âyete kadar okurdu[2]. Öğlen namazını güneş (mağribe doğru) meylettiği vakitte[3] kıldırırdı. İkindiyi de (öyle bir

[1] Künyesiyle müştehir olup ismi hakkında ihtilâf vardır. En meşhur olan rivâyet Nadle b. Ubeyd'dir. Kadîmü'l-İslâm olan Sahābe-i Kirâm'dandır. Hayber, feth-i Mekke ve Huneyn gazâlarında bulunmuştur. Bir müddet Medîne-i Tāhire'yi süknâ ittihâz ettikten sonra Basra'ya gidip orada kalmış ve Horasan gazâlarında bulunmuş, vefâtı oralarda vukū' bulmuştur. Evlâd ve ahfâdı da orada yerleşmişlerdir. Nehrevân'da Havâric kıtâlinde Emîrü'l-Mü'minîn Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh* ile berâber idi. Sıffîn'de de hazır bulunduğu rivâyeti vardır. (64) târihinde Merv'de vefâtı kuvvetle mervîdir. (*Radiya'llāhu anh.*)

[2] "Şârih Aynî *yanında oturam tanıyacak kadar aydınlık*" denilmesinden isfâra,yâni sabah namazını evvel-i vaktinde kılmayıp gün doğmadan aydınlığın açıkladığı zamanda kılmayı müstehab gören Hanefiyye lehine bir delil çıkarmak istemekle berâber Neseî ile Tahāvî rivâyetlerinde hadîsin: "« يَنْصَرِفُ مِنَ الصُّبْحِ فَيَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى الْجَلِيسِ الَّذِي يَعْرِفُهُ فَيَعْرِفُهُ » = *Resûlullāh salla'ilāhu aleyhi ve sellem sabah namazından öyle bir zamanda çıkardı ki, insan, yanına tesādüf eden evvelce tanıdığı kimsenin yüzüne bakar tanırdı.*" sūretinde vârid olduğuna ve namazda altmışdan yüz âyete kadar okunduğuna bakarak namazın karanlıkta başlanıp vakt-i isfâra kadar uzatıldığı ma'nâsını da veriyor. Ve Tahāvî'ye göre müstehab olan vaktin bu olduğunu ihbâr ediyor. (242 nci hadîse mürâcaat.)

[3] Vakt-i zevâl demektir ki, şemsin nısfu'n-nehârı kat' edip mağrib cihetine mebde-i meylidir. Bu, evvel-i vakti gösterdiği için bundan evvelki ibrâd hadîslerine münâfî değildir.

saatte kıldırırdı ki,) birimiz (namazdan sonra mescitden) Medîne'nin en uzak yerine gider (evine) dönerdi de güneş henüz dipdiri bulunurdu [1].

Râvî (Ebu'l-Minhâl Seyyâr b. Selâme) Akşam namazı hakkında (Ebû Berze *radiya'llâhu anh*'in) ne dediğini unutmuş.

(Ebû Berze) demiş ki : (Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*) yatsı namazını gecenin (ilk) sülüsüne —sonradan deyişine göre yarısına— kadar te'hirde beis görmezdi [2].

325 . عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِالْمَدِينَةِ سَبْعًا وَثَمَانِيًا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ .

TERCEMESİ

(Abdullâh) İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan :

Şöyle demiştir : Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve*

---

[1] Güneşin dipdiri olması, henüz sıcağı geçmemiş ve levni tegayyur etmemiş, bembeyaz olması demektir ki, bundan ikindinin ta'cîli müstehab olduğu istidlâl olunur. Nitekim Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel hep bu re'ydedirler. Bunlar buna binâen zıll-i şems fey'-i zevâlden sonra bir kāmet olduğu vakti tercîh ederler. Ebû Hanîfe ise iki kāmet olduğu zamânı vakt-i istihbâb addeder.

[2] Yatsı namazının vakt-i müstehabbı gecenin sülüs-i evvelinden nısfına kadardır. Âhır-ı leyle kadar cevâzına ise edille-i kātıa vardır. İbn-i Mes'ûd ile İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhüm* Hazarâtı ise sülüs-i leylden evvel kılmayı tercîh ederlermiş ki, bunda İshāk b. Râhûye ile Şâfiî ve Leys b. Sa'd onlara mülhaktırlar. Şâfiiyyeye göre işânın dört vakti vardır: 1 — Vakt-i fazîlet ki, evvel vaktidir; 2 — Vakt-i ihtiyar ki, kavl-i esahha göre sülüs-i leyle kadardır; 3 — Vakt-i cevâz ki, fecr-i sādıkın tulûuna kadardır; 4 — Vakt-i özür ki, akşam ile yatsıyı cem' edene göre akşamı namazının vaktidir.

sellem öğlen ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı (birlikte) yedi (rek'at) ve sekiz (rek'at) olarak kıldırdı[1].

326. حَدِيثُ اَبِي بَرْزَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي ذِكْرِ الصَّلَوَاتِ. تَقَدَّمَ قَرِيباً. وَقَالَ فِي هَاذِهِ الرِّوَايَةِ لَمَّا ذَكَرَ الْعِشَاءَ وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا.

---

[1] Burada leff ü neşr-i müşevveş vardır. Zîrâ yedi rek'at akşam ile yatsının, sekiz rek'at da öğlen ile ikindinin mecmû'-ı rekeātıdır. "*Sünen-i*" Ebî Dâvûd'da yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan ve diğer tarikden rivâyet olunan bu hadîsde: «فِي غَيْرِ خَوْفٍ وَلَا سَفَرٍ» "=*Havf olmadığı ve sefer de bulunmadığı halde...*" ziyâdesi olduğu gibi İmâm Mâlik'in bunu işittiğinde: "اَرَى ذَالِكَ كَانَ فِي مَطَرٍ =*Öyle anlıyorum ki bu, şiddetli yağmur yağdığı bir günde olmuştur*" dediği nakledilmektedir. Bu hadîs, *Müslim* ile *Nesei*'de de bu tarzda rivâyet edilmiş ise de İmâm-ı Mâlik'in sözü yoktur. Müzdelife'de mağrib ile işâyı yatsı vaktinde kılmak hakkında bütün ümmetin ittifâkı vardır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Haccetü'l-Vedâ' günü zuhr ile asrı Arafat'ta, mağrib ile işâyı Müzdelife'de -ki bu münâsebetle orası cem' tesmiye olunur.- kıldırmışlardır. Başka zaman ve mekânda cem'i eimme-i Hanefiyye ile İmâm Evzâî tecvîz etmezler. Maa-hâzâ havf, sefer ve yağmur özürlerinden dolayı zuhr ile asrı, mağrib ile işâyı bâzı şartlar dâhilinde cem'e kāil olanlar da çoktur. İbn-i Ömer ile Urve b. ez-Zübeyr *radiya'llāhu anhüm* hazarâtı ve Saîd b. el-Müseyyeb, Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz, Ebû Bekr b. Abdü'r-Rahmân, Zührî, Ebû Seleme, fukahâ-yı Medîne'nin hepsi, daha sonra gelenlerden Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel tecvîz etmişlerdir. Bunlara göre şiddetli yağmur, cem'i tesvîğ eden a'zâr-ı şer'iyyedendir. Delilleri metindeki hadîs ile o ma'nâda olan ahādîs-i müteaddidedir. Hanefiyye ise *Buhârî* ile *Müslim*'de mervî Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in: "«مَا رَاَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً لِغَيْرِ

TERCEMESİ

(Yine) Ebû Berze (Nadle b Ubeyd-i Eslemî) *radiya'llāhu anh*'in (evkāt-ı) salâvât hakkında biraz yukarıda geçen (324 rakkamlı) hadîsi ki, bu rivâyette (Sahābî-i müşâ-

---

وَقْتِهَا اِلَّا بِجَمْعٍ فَاِنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَ الْعِشَاءِ بِجَمْعٍ وَ صَلّٰى صَلَاةَ الصُّبْحِ مِنَ الْغَدِ قَبْلَ وَقْتِهَا» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in cem'den başka yerde vaktinin hâricinde hiçbir namaz kıldırdığını görmedim. Cem'de yâni Müzdelife'de mağrib ile işâyı berâber kıldırdı ve ertesi gün sabah namazını vaktinden evvel kıldırdı.*" hadîsine istinâd ederler ki, bu hadîs hazarda olsun, seferde olsun herhangi iki namazı cem' etmenin cevâzını müş'ir olan bütün ahādîs ile ameli iptāl etmiştir derler. Cem'e müteallik ahādîs-i sıhāhı da cem' olunan namazların –evvelkisi âhır vaktine te'hîr, diğeri de evvel vaktinde kılmak sūretiyle ta'cîl buyurulmasından dolayı– bir araya getirilmiş gibi göründüklerini ve hakîkatte her namaz vaktinde kılınmış olduğunu iddiā ederler. Bu bâbdaki münâzarât-ı fukahâ uzundur. Burada zikri muvâfık düşmez. Yalnız envâ-ı ihtilâfâtı göstermek için şu kadarını söyliyelim ki, yağmur olmadığı halde yalnız çamurdan dolayı İmâm-ı Şâfiî cem'i tecvîz etmez. İmâm Mâlik ile Ahmed İbn-i Hanbel ise ederler. İmâm Ahmed maraz ve havf illetlerini de yağmura ilhāk eder. Çünkü şiddetli yağmurda cem'in illeti meşakkat olunca maraz ile havf da bi-tarîkı'l-evlâ illet-i cem' olabilir. Müteehhirîn-i Şâfiiyyeden bâzıları da bunu ihtiyâr etmiş ise de İmâm-ı Şâfiî bunu câiz görmemiştir. Elyevm metrûk olan ictihâdâttan biri de vakt-i hazarda –fakat ādet etmemek şartiyle– cevâz-ı cem'dir ki, bu re'ye İbn-i Sîrîn, Rebîatü'r-Re'y, Eşheb, İbnü'l-Münzir, Kaffâl-i Kebîr-i Şâşî ve ashāb-ı hadîsden bir cemâat muvâfakat etmişlerdir. Bunların müstenedi metindeki hadîsin Müslim tarafından rivâyetinde: "*İbn-i Abbâs'a Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bunu ne için yaptı? diye sordular. Ümmetine zahmet olmasın için cevâbını verdi.*" ta'lîlinin bulunmasıdır. *Tabarânî*'de de İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zuhr ile asrı, mağrib ile işâyı cem' buyurduğu ve sebebi sorulunca: Bunu ümmetime harac olmasın diye yaptım cevâbında bulunduğu rivâyet ediliyor. Kezâlik Neseî rivâyetinde de

rün-ileyh) yatsı namaz(larının vakti)nden bahsederken : "(*Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*) *bu* (namaz)*dan evvel uyumaktan ve ondan sonra da oturup konuşmaktan hoşlanmazdı*" (ziyâdesi) vardır[1]

327. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي الْعَصْرَ. ثُمَّ يَخْرُجُ الْاِنْسَانُ اِلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ فَيَجِدُهُمْ يُصَلُّونَ الْعَصْرَ.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiyaʼllāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Biz (vaktiyle) ikindi namazını kılardık.

İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhümâ*'nın bir def'a da Basra'da bir meşgūliyetinden dolayı fâsılasız olarak öğlen ile ikindiyi, sonra da yine fâsılasız olarak akşam ile yatsıyı kıldırdığı zikrediliyor ki, Müslim'in rivâyetine nazaran o meşgale bir hutbe imiş. İbn-i Abbâs Hazretleri hutbeye ikindiden sonra başlamışlar, gökte yıldızlar belirinceye kadar devâm etmişler, sonra akşam ile yatsıyı birlikte kıldırmışlar. Lâkin Tabarânî'nin İbn-i Mes'ūd rivâyeti biraz yukarıda yine Sahābî-i müşârün-ileyhten rivâyet edildiğini beyân ettiğimiz *Buhârî* ile *Müslim* hadîsi ile merdûd olduğu gibi havf da, yağmur da olmaksızın Medîne'de cem'-i salâteyn buyurulduğuna dâir olan rivâyât ile ekser-i fukâhâ ameli terkeylemişlerdir. Tirmizî, kitabı içinde mûcebince ameli terketmek husūsunda ulemânın ittifâk ettikleri yalnız bu hadîs ile şârib-i hamrin dördüncü def'asında katlolunacağı hakkındaki hadîsden başkası mevcut olmadığını söylüyor. (335, 425, 426 ve 427 nci hadîslere de mürâcaat.)

[1] Yatsıdan evvel uyumak kerâhet-i tenzîhiyye ile mekruhtur. Zîrâ uykuya dalmakla yatsı namazını fevt etmek korkusu vardır. Meğer ki, uyandıracak kimse buluna. Kezâlik yatsıdan sonra oturup konuşmak da –ki buna semer ve müsâmere denir– mekruhtur. Çünkü bu da insanı tāattan, kıyâm-ı leylden alıkoyduğu gibi sabah namazının fevtine de sebep olabilir. Maa-hâzâ müzâkere-i ilm, misâfir ağırlamak, ehl ü ıyâl ile görüşmek gibi hayırlı işlerden dolayı uykuyu bir müddet te'hîr etmekte de hiç kerâhet yoktur.

Sonra insan Benû Amr b. Avf (yurdun)a giderdi de onları ikindiyi kılıyor bulurdu[1].

328. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ. فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي. فَيَأْتِيهِمْ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وَبَعْضُ الْعَوَالِي مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ أَوْ نَحْوِهِ.

TERCEMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den :

Şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem,*

---

[1] Benû Amr b. Avf Medîne-i Münevvere'ye iki mil mesâfede "*Kubâ*"da sâkin idiler. Rençber oldukları için ikindi namazını evvel-i vaktinden te'hîr ederlermiş, demek oluyor. Bundan, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in salât-ı asrı ta'cîl ile evvel-i vaktinde kıldırdıkları ma'nâsını çıkaranlar varsa da şârih Aynî hadîsin mevkūf olduğuna bakarak bu hükmü za'fa uğratmak tarafına meylediyor. Lâkin Buhârî'nin müteākıben rivâyet ettiği hadîs de Aynî'nin i'tirâzına hak verdirmiyecek gibi görünüyor. Rivâyet şudur: Ebû Umâme Es'ad b. Sehl *radiya'llāhu anh* -ki sığār-ı Sahābedendir- şöyle diyor: Bir def'a Ömer b. Abdi'l-Azîz *radiya'llāhu anh*'in arkasında salât-ı zuhru kıldık. Sonra Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'e gittik ki, ikindiyi kılıyordu. Ona: "*Amcacığım, şu kıldığın ne namazıdır?*" diye sordum. "*İkindi namazıdır, bu namaz Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile vaktiyle kıldığımız namazdır*" dedi. Ehl-i hadîsce Sahābe'nin "*Şöyle yapardık, böyle ederdik*" diye rivâyetleri bahsolunan fiillerin ahd-i Celîl-i Nebevî'de emir veya hiç değilse takrîr buyurulan fiillerine mahmûl olup bu gibi ahādîs-i mevkūfeleri merfû' hüküm ve kuvvetindedir. Bâhusūs bu hadîsin Neseî rivâyetinde: «كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْعَصْرَ.. الخ» sūretinde vârid olması merfû' olduğuna şüphe bırakmıyor.

güneş henüz yüksek ve dipdiri iken ikindi namazını kıldırırdı. (Namazdan sonra) avâlîye giden insan oraya varırdı da güneş hâlâ yüksek bulunurdu.

(Râvî —ki ya Enes, ya ondan rivâyet eden Zührî'dir— der ki :) Avâlînin bâzı (yerler)i Medîne'ye dört mil, ya ona yakın (mesâfe) dedir [1].

329 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَلَّذِى تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ كَاَنَّمَا وُتِرَ اَهْلَهُ وَمَالَهُ .

Tercemesi

(Abdullāh) b. Ömer *radiyalla'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: İkindi namazını kaçıran kimse sanki ehl (ve ıyâl) ini de, malını da elinden kaçırmış, (helâklariyle musāb olmuş) gibidir [2].

---

[1] "*Avâlî*" Medîne civârında Necid cihetine doğru meskûn olan yerlerin ismidir ki, en yakın ma'mûresi iki, en uzak yerleri altı ilâ sekiz mil mesâfede idi. Bunun için bu hadîsin râvîleri gâh böyle dört mil takdîr ettikleri gibi gâh iki, gâh altı, gâh üç mil dedikleri de vardır. Mesâfe beyânından maksat ikindi namazını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ta'cîl buyurduklarını anlatmaktır. Bu mevkiin ismi (78) inci hadîsde de geçmişti.

[2] Ehl ü evlâdı katlolunmuş, servet ve sâmânı telef olmuş kimsenin musîbeti ne kadar büyük ise, bir ikindi namazını geçiren kimsenin musîbeti de o kadar büyüktür. Bu namazın geçirilmesi ya gurûb-ı şemse, ya vakt-i muhtardan sonraya, ya ısfirâr-ı şems zamânına kadar amden te'hîr etmektir. Salevât-ı hams içinden ikindinin tahsîsi hakkında türlü türlü tevcîhat varsa da, en doğru söz, Cenâb-ı Hak istediği namaza istediği fazîleti tahsîs etmiş demektir.

330. عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ فِي يَوْمٍ ذِي غَيْمٍ بَكِّرُوا بِصَلَاةِ الْعَصْرِ . فَاِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ .

TERCEMESİ

Büreyde (b. el-Husayb-ı Eslemî)[1] *radiya'llāhu anh*'den:

---

[1] Hayli rivâyâtı olan bir Sahābî-i celîldir. (62) sene-i hicriyyesinde Merv'de gazâda iken vefât etmiştir. Horasan diyârında ālem-i cemâle en son intikāl eden Sahābîdir. Müşârün-ileyhin kıssa-i İslâmı da zikre şâyandır. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz*'e taraf-ı Hak'tan hicrete izin çıktığı zaman Maiyyet-i Risâlet-Penâhîlerinde Ebû Bekri's-Sıddîk ile mevlâsı Āmir b. Füheyre *radiya'llāhu anhümâ* olduğu halde Mekke'den gizlice Medîne'ye doğru yollanmışlardı. Sû-i kasde azmetmiş olan kefere-i Kureyş de kendilerini bulup getirene büyük mükâfatlar va'd ettikleri için güzergâhtaki kabâilden bu va'di duyanlar tamâha kapılıp yollarda taarruza hazırlanmışlardı. O cümleden olarak Büreyde b. el Husayb-ı Eslemî-i Sehmî de –kendi rivâyetine nazaran– Benû Sehm'den yetmiş süvârî ile birlikte belki rastlarım diye çıkmıştı. Karşılaştıklarında Nebiyy-i Hüdâ ve Bedreka-i Hüdâ *aleyhi ekmelü't tehāya* Efendimiz: "*Sana kim derler?*" diye sormuşlar. "*Büreyde*" deyince hemen Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'e dönüp: "قَدْ بَرَدَ اَمْرُنَا وَصَلُحَ = *Muhakkak bizim iş serinledi ve salâh buldu*" diyerek tefe'ül buyurmuşlardır. Sonra "*Kimlerdensin?*" diye suat buyurmuşlar. "*Eslem'denim*" cevâbını alınca " سَلِمْنَا = *Selâmeti bulduk*" buyurmuşlardır. Sonra: "*Eslem'in hangi kolundan?*" diye sormuşlar. "*Benû Sehm'den*" cevâbını alınca «خَرَجَ سَهْمُكَ يَا اَبَابَكْرٍ» = *Yâ Ebâ Bekr, senin sehmin, nasîbin çıktı.*" buyurmuşlardır. Ondan sonra sıra Büreyde'ye gelip Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz*'e : "*Ya sen kimsin?*" diye sordu. «اَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ رَسُولُ اللّٰهِ» cevâbını alınca «اَشْهَدُ اَنْ

Bulutlu bir günde şöyle demiştir: İkindi namazını ta'cîl ediniz[1]. Zîrâ Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Her kim salât-ı asrı* (amden) *terkederse ameli bâtıl olur.*"[2] buyurdu.

331. عن جرير رضي الله عنه قال كنا مع النبي صلى الله

«لا اله الا الله و ان محمدا عبده و رسوله» deyip bu kadar bozuk bir niyyet ile çıkmışken kendisi de, berâber getirdikleri de hep birden îmân ettiler." "!سبحان مقلب القلوب" Büreyde *radiya'llāhu anh*: "*Allāh'a hamd ü senâ ederim ki, bizler mükreh olmayarak tav'an Müslüman olduk.*" dermiş. Ertesi gün Büreyde de: "*Yâ Resûla'llāh, yanında livâ olmaksızın Medîne'ye girmen münâsip değildir.*" demiş. Ve başından sarığını çözüp mızrağının ucuna bağlamış, Medîne'ye girinceye kadar elinde Livâ-i Muhammedî olarak önleri sıra yürümüş durmuş. (*Radiya'llāhu anh.*)

[1] Bulutlu günde ta'cîlin hikmeti güneşin gayr-i mer'î olmasından dolayı namazı vakt-i muhtardan sonraya bırakmak, yâhud farkında olmaksızın gurûba kavuşmak korkusudur. Bundan dolayı fukahâ-yı Hanefiyye bile bulutlu günde salât-ı asrın ta'cîlini mustehab görmüşlerdir.

[2] Usâtı tekfîr eden Havâric bu hadîsi kendilerine senet ittihâz ederek *"ومن يكفر بالايمان فقد حبط عمله = *Her kim îmân edilecek şeye küfreder, tasdîk etmezse amel-i sālihi hebâ olur.*" âyet-i kerîmesini müfessir ahādîs-i şerîfeden addederler. Halbuki biraz dikkat edilse, iş onların dedikleri gibi olursa âyetin mefhûmu ile hadîsin mantūku müteārız çıkar. Çünkü âyet-i kerîmenin mefhûmu: "*Îmân edilecek şeye kâfir olmayanın ameli bâtıl olmaz.*" iken hadîsin mantūku: "*Salât-ı asrın farziyyetine îmân ettiği halde terkeden kimsenin ameli bâtıl olur.*" sūretindedir. O halde bu namazı terkedenin sevâb-ı ameli –sonradan kazâ etse bile– heder olur, yâhud azalır, yâhud diğer a'mâl-i sālihasının sevapları kendisine tevbesine mevkūfen ancak verilir, yâhud da (332) nci hadîsde beyân olunan melâikenin hüsn-i şahâdetinden mahrum kalır gibi zecir ve teşdîdi hāiz ma'nâlarla te'vîl etmek ciheti teayyün etmiş olur.

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 5.*

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ اِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً. فَقَالَ اِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ
رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَاذَا الْقَمَرَ. لَا تُضَامُونَ فِى رُؤْيَتِهِ فَاِنِ
اسْتَطَعْتُمْ اَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ
غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا. ثُمَّ قَرَاَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ
الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ.

TERCEMESİ

Cerîr (b. Abdullāh el-Becelî) *radiya'llāhu anh*'den:
Şöyle demiştir: Bir gece Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bulunuyorduk. (Ayın on dördüne müsādif idi.) Kamere bakıp buyurdu ki: Şu ayı nasıl rü'yetinden hiçbiriniz mahrûm olmaksızın (yâhud biribirinize gösterebilmek için sıkışıp üst üste yığılmanıza hācet kalmaksızın hepiniz zahmetsizce[1]) görüyorsanız, Rabbiniz (Teālâ ve Tekaddes Hazretleri) ni de öylece göreceksiniz[2]. Artık güneşin

[1] Bu terdidli terceme metindeki «تُضَامُونَ» lâfzının «تَضَامُّونَ» sūretinde de rivâyet edilmiş olduğundan nâşîdir. Kavs içindeki elfâz, ikinci tarz-ı rivâyetin tercemesi olmuş olur. Zahmetsizce görmekten maksat acabâ görünüyor mu, görünmüyor mu? diye aramak zahmetine katlanmaksızın gökyüzünde ayı, güneşi görür gibi âşikâr görmektir.

[2] Bu, merī'yi mer'īye değil, rü'yeti rü'yete teşbihtir ki, bilcümle kütüb-i ahādisdeki rivâyât-ı adîdenin elfâzı hep bunu müeyyitdir. Yevm-i kıyâmette ibâdullāh-ı mü'minîne Rablarının Cemâl-i Pâkini bilâ-hicâb rü'yet ve müşâhede müyesser olacağına –Mu'tezile ile Havâriçten başka– tavâif-i İslâmiyyeden hiçbirinin şek ve şüphesi yoktur. Buna müteallık hadîsleri –içlerinde Ebû Bekr, Alî, Muāz b. Cebel, İbn-i Mes'ūd, Ebû Mûsâ el Eş'arî, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Huzeyfe, Ebû Ümâme, Câbir b. Abdullāh, Enes, Ammâr, Zeyd b. Sâbit, Ubâde b. es-Sâmit *radiya'llāhu anhüm ecmaîn* gibi ekâbir-i Muhâcirîn ve Ensār bulunan– lâ-akal yirmi kadar Sahābî rivâyet etmiş olduklarından bunlar mânen mütevâtir

tulûundan da, gurûbundan da evvelki namazların hiç birinden

oldukları gibi * «وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ * إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ» ile **«كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ» âyet-i kerîmeleri de bu da'vâyı müeyyitdir. Sûre-i Yûnus'daki «لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ»*** âyet-i kerîmesinde olan (ziyâde)yi de Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* –Enes'in, Übeyy b. Kâ'b'ın, Kâ'b b. Ücre'nin rivâyetlerine nazaran– Rabbimiz Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerinin Vech-i Kerîmine nazar ile tefsir buyurmuşlardır. Rü'yet-i Bârî'yi istib'âd ve inkâr eden Mu'tezile ile Havâric, Hâlikı mahlûka, bâhusûs mevcûdât-ı maddiyyeye teşbihten sakınmakta ifrat göstererek nusûsun mütevâtir olanlarını te'vîle, olmıyanlarını inkâra kalkışıyor ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemâaya siz Allâh'ı bize benzetiyorsunuz, diye hücûm ediyorlar. Halbuki Ehl-i Sünnet içinde Hak Celle ve Alâ'yı eşyâ-yı maddiyye kabîlinden zannedip te maddiyyat, âlem-i süflî rü'yet edilir gibi rü'yet olunur, diyen yoktur ki, kendilerine bu yüzden hücûm etmek muhik olsun. Onlar te'vîle muhtâc olmıyan mütevâtir, ya müstefîz ve şâyi' haberlere istinâden bu i'tikatta bulunuyor ve muhbir-i sâdıkın bildirdiği ahbâr-ı sâdıkayı inkâra mahal yoktur, diyorlar. Hem de te'vîl ve inkâra neden ihtiyâc olsun? Rü'yet-i ebsâr dediğimiz hakîkatte gözün değil, rûhun fiili değil midir? Eşyâyı hakîkatte gören benim. Gözüm bir âletten; gözlük, dürbîn, hurdebîn gibi maddiyyâtı göstermeye yarar bir âlet-i kâsıradan başka bir şey değildir. Göz ile görünmeyen eşyânın bir takımı –zıyâyı şerâit-i muayyene dâiresinde teksîf eden bu âlât-ı muîne sâyesinde ve yine göz vâsıtasiyle– görülebildiği gibi ziyâyı bertaraf ettikten sonra radyoskopi sâyesinde röntken şuâlarını da, gayr-i şeffaf bir hâil arkasındaki bir çok eşyâyı da gözümüz bize gösterir. Demek ki gözümüz bâzı şerâitin tahakkuk etmesi, yâhud bâzı mevâniin bertaraf olması sâyesinde ahvâl-i âdiyede göremediğimiz meselâ bir Müşteri, ya Zuhal peykini, bir damla kandaki milyonlarca hayvancıkları, dîdelerden mestûr olan izâm ve ahşâmızı bize, yâni mubsır ve müdrik-i hakîkî olan nefsimize, rûhumuza gösterebiliyormuş. Buna kıyâsen

* *Sûre: 75 (Kıyâme), âyet: 22, 23.* ** *Sûre: 83 (Mutaffifîn), âyet: 15.*
*** *Sûre: 10 (Yûnus), âyet: 26.*

alıkonmamak elinizden gelirse[1] (ona) çalışınız. —Sonra (Cerîr

---

şurût-ı rü'yetin –ta'bîr-i dîğerle rü'yet nâmını verdiğimiz idrâk-i mahsūs, nefsimizin şurût-ı husūlünün– tebeddülü sâyesinde el-yevm gayr-i mer'î olan şeylerin bize mer'î hâle gelmesine ne mâni' vardır? diyebiliriz. Bir kere ālem-i âhirette hākim olan kavânîn-i tekevvün ve bakā, bu bildiğimiz kavânîne hiç de benzemez. Mevt ve fenâ denilen ma'nâ kendisinden mürtefi' olan bir ālem hiç buraya benzer mi? Burada nice şeylerin rü'yetine hāil olan şurût-ı maddenin kendileri bile orada hāil olmıyabilir. İçinde bulunduğumuz ālem-i maddîde bile tehzîb-i nefse muvaffak olmuş bir çok erbâb-ı kemâlâtın dîdelerinden perde ve hicab sıyrılıp yukarıda mevzū-i bahs olan âlât-ı muīneye bile muhtâc olmaksızın herkesin gözüne münkeşif olmayan şeyleri görmek, hattâ gayr-i maddî olan cin ve melâikeyi müşâhede eylemek kendilerine müyesser olmuştur.

Öteki ālemde de ya aslen mühezzeb olmuş, ya ehvâl-i ba's ve nuşûr ile; yâhud da bir müddet devâm eden azâb-ı cahîm ile kesb-i safâ etmiş muvahhidînin hiç de bugünkü şerâite benzemiyen şerâit-i kevniyye dâhilinde mevkıfta ve ālem-i cinânda rü'yet-i Bârî ni'met-i uzmâsına mazhar olmalarına, ehl-i nārın da rü'yete hāil şerâit içinde hicâb ve husrân içinde kalmalarına mânî-i aklî yoktur. Bu da'vâmıza karşı serdedilecek i'tirâzâtın kâffesi bu ālemdeki şerâite nazaran ve «قِيَاسُ الْغَائِبِ عَلَى الشَّاهِدِ» nâmı verilen delîl-i fâsid cümlesindendir. Halbuki bakılsa, bu ālemde bile "filân şeyin rü'yeti muhaldir." da'vâsı mesmû' olamaz. Zîrâ rü'yeti muhal zannolunan nice şeyler bi'l-fiil rü'yet edilmiştir. Daha nelerin rü'yet edilebileceğini de şimdiden tahmîn etmek mümkün değildir. Hulâsa mâ-ba'd-i mevti mâkabline kıyâs etmek câiz değildir. "«اَلنَّاسُ نِيَامٌ. فَاِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا» = *İnsanlar uykudadır. Öldükleri vakit uyanırlar.*"

[1] Yâni bu iki namazı kılmaktan alıkoyacak sabah uykusu, gündüzki alış-veriş meşgaleleri gibi mevânii bertarâf etmek elinizden gelirse demektir. Müslim rivâyetinde tasrîh edildiği üzere, güneşin tulûundan evvelki namaz salât-ı fecir, gurûbundan evvelki namaz da salât-ı asırdır. Salevât-ı mefrûzanın hepsi de fazîlette mütesâvîdir. Ancak her birinin kendine has bir meziyyet ile diğerlerinden mütemâyiz olmasına da mâni' yoktur. Bu iki vakte has olan fazîlet ve me-

radiya'llāhu anh)[1] «وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ غُرُوبِهَا»* âyet-i kerîmesini okumuş.

332. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ
وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ . وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ
الْعَصْرِ . ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ
بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي ؟ فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ .
وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir[2]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

---

ziyyet bundan sonraki hadîs-i şerifde melâike-i leyl ile melâike-i nehârın zamân-ı içtima'ları ve a'mâl-i mü'minînin Bârigâh-ı Rabb-i İzzet'e ref' ve arzı gibi husūsiyyetler olup bu iki vakitte Huzūr-ı Hüdâ'ya çıkan a'mâlin mükâfâtı da yevm-i âhirette huzurda müşâhede-i dîdar olmak pek yakışır.

[1] Âyet-i kerîmenin meâl-i ālîsi: Şemsin tulûundan evvel de, gurûbundan evvel de Rabbine tesbîh ve tahmîd eyle. İntehâ. Va'llāhu a'lem.

[2] En mufassal rivâyet İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*"inde merfûan vâkı' olan rivâyettir ki, tercemesi şudur : "*Gece melâikesi ile gündüz melâikesi sabah ile ikindi namazlarında sizde birleşirler. Salât-ı fecirde içtimâ' ettikten sonra gece melâikesi* (semâya) *suūd edip gündüz melâikesi kalırlar. Salât-ı asırda da birleşirler.* (Bu def'a da) *melâike-i nehâr suūd edip melâike-i leyl kalırlar.* (Suūd edenlere) *Rabları Teālâ ve Tekaddes Hazretleri... suâl eder.* İlâ-âhirih." Diğer rivâyât hep bu rivâyetin muhtasarlarıdır. Hâfız Ebû Nuaym'ın rivâyetinde "İki takım hārisler, yâni melâike-i leyl ile melâike-i nehâr sabah namazında buluşup selâmlaşırlar. On-

* *Sûre: 20 (Tā-hā), âyet: 130.*

buyurdu ki: (Hergün) birtakım melâike geceleyin, diğer takım melâike de gündüzün yekdiğeri müteākib size gel(ip içinizde kal)ırlar. Bunlar sabah ile ikindi namazlarında buluştukdan sonra (evvelce) içinizde kalmış olanlar semâya urûc ederler[1]. Rabları (Teālâ ve Tekaddes Hazretleri namaz kılmış kullarının) hallerine a'lem iken (yine o meleklere: *"Kullarımı ne halde bıraktınız?"* diye sorar. Onlar da: *"Onları namaz kılarken bıraktık. Nitekim namaz kılarlarken bulmuştuk."* cevâbını verirler[2].

---

dan sonra gece melekleri suūd edip gündüz melekleri kalırlar." denilmiştir ki, bu rivâyete nazaran her iki vakitte nüzûl-i melâike vâkı' olursa da suūdları, yalnız salât-ı fecirden sonra olmuş olur. Bunu müeyyid olarak Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in: *"Gece melekleri gündüz melekleriyle salât-ı fecirde buluşurlar. İsterseniz* «وَقُرْآنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا»* *âyet-i kerîmesini okuyunuz."* dediği de rivâyâtta vardır. Rivâyetin bu sūretinde de her iki sınıf melâikenin nuzûl ve urûcunda teākub vâkı' olur. Ve iki rivâyet beyninde teāruz olmaz. Bu takdirce teākubun sūreti şöyle olmuş olur: İkindi namazında gece melekleri inerler. Sabah namazında semâdan inen gündüz melekleriyle buluşup öbür ikindiye kadar birlikte bulunurlar. İkindi kılındıktan sonra bir gün evvel nuzûl eden gece melekleri urûc edip onların yerine yeniden nuzûl eden gece melekleri kāim olur ve gündüz melekleriyle berâber sabah namazı kılınıncaya kadar kalırlar. Sabah namazından sonra bir gün evvel nuzûl eden gündüz melekleri urûc edip gece melekleri yeniden nuzûl eden gündüz melekleriyle birlikde ikindi namazına kadar kalırlar, ve helümme cerrâ, bu sūretde her inen tāife bir gün bir gece benî Âdem ile berâber cemâatlerde hazır bulunmuş olurlar.

[1] Her iki takım melâikenin namaz vaktinde vurûd ve sudûru ve Müslümanlarla birlikde namazda hazır olmaları, mü'minîn-i benî Âdem hakkında bir lûtf u kerem-i İlâhîdir ki, melekleri Cenâb-ı Hak insanların ahsen-i ahvâline muttali' kılıp haklarında hüsn-i senâ ve şehâdette bulundurmuş oluyor. Feli'llâhi'l-hamdü ve'l-minnetü.

[2] Mü'minînin yekdiğere hüsn-i şehâdet etmeleri meşhûdün-

---

* *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 78.*

333. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا اَدْرَكَ اَحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ قَبْلَ اَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ. وَاِذَا اَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ قَبْلَ اَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلَاتَهُ.

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Biriniz ikindi namazından bir secdeyi[2] gün bat-

leh hakkında inda'llāh vesîle-i rahmet olduğu için melâikenin mü'minler hakkındaki bu şehâdetleri de elbette bâis-i Rahmet-i İlâhiyyedir. Cânib-i Hak'dan bu suallerin kendilerine îrâdı bu cevapları alıp rahmete bahâne kılmak hikmetine müstenid olduğu gibi Âdem *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın zamân-ı hilkat ve istihlâfında melâikenin "«اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ»* = *Yâ Rab, yerde orayı fesâda verecek ve türlü türlü kanlar dökecek mahlûkat mı yaratacaksın? İşte biz Zât-ı Pâk-i Akdesine tesbîh ve tahmîd edip ve hakk-ı ehakk-ı ulûhiyyetinde takdîs ile meşgūl olup duruyoruz*" demelerine karşı **"اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ = *Şüphesiz ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim.*" cevâb-ı Sübhānîsini tahkîkan kendilerini ilzâm ile tıynet-i Âdemiyyeden bile tesbîh ve tahmîd ve takdîs sādır olabileceğini i'tirâf ettirmek hikmetinden de hâlî olmasa gerektir. İbâdât ve tāātımıza muttali' olan bu melekler esahh-ı akvâle göre hayır ve şer a'mâlimizi yazmakla müvekkel olup mâdâme'l-hayât yanımızda duran ve ba'de'l-memât kabrimizin başından ayrılmayan Hafaza'dan başka meleklerdir.

[2] Burada secdeden maksat rükû' ve sücûd ile berâber bir rek'at demektir. Bir rek'at sücûd ile tamam olduğu için cüz'-i ahîrinin ismiyle tesmiye buyurulmuş oluyor. Nitekim bu tefsîr, Buhârî'nin yine Ebû Hüreyre'den olan diğer rivâyetinde –Salât-ı subh, salât-ı

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 30.* ** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 30.*

madan evvel yetiştirecek olursa namazını tamamlasın[1]. Sabah namazından da bir secdeyi gün doğmadan yetiştirecek olursa namazını tamamlasın[2].

---

asırdan evvel zikredilmek sūretiyle– aynı ma'nânın « سَجْدَةً » yerine « رَكْعَةً » lâfzıyle îrad buyurulmuş olmasıyle sâbittir. Ahmed b. Menî'in "*Müsned*" inde de « رَكْعَةً » lâfzı ile, fakat sadedinde olduğumuz hadîsin tertîbine göre evvelâ salât-ı asr zikredilerek rivâyet olunmuştur. "*Sünen-i*" *Neseî* ile "*Sahîh-i*" *İbn-i Hibbân*'da ise: « اِذَا اَدْرَكَ اَحَدُكُمْ اَوَّلَ السَّجْدَةِ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ .. الخ » sūretinde mervîdir.

[1] "*Tamamlasın*" ma'nâsına olan « فَلْيُتِمَّ » yerine "*Sünen-i*" *Beyhakî*'de "فَقَدْ اَدْرَكَ = *O namazı yetiştirmiş olur.*" sūretinde rivâyet olunmuştur. Bu rivâyette: "*Sabah namazının tulû-i şemsden evvel bir, tulû'dan sonra da bir rek'atını yetiştirirse namazı yetiştirmiş olur.*" denilmiştir. "« مَنْ صَلَّى رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ اَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى مَا بَقِيَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فَلَمْ تَفُتْهُ الْعَصْرُ. وَ قَالَ مِثْلَ ذَالِكَ فِي الصُّبْحِ » = *Her kim ikindinin bir rek'atını gün batmadan yetiştirdikden sonra kalanını ba'de'l-gurûb kılarsa ikindiyi kaçırmamış olur. Sabah namazı için de böyle söyledi.*" rivâyeti ise itmam hakkındaki emrin idrak ve adem-i fevât ma'nâsına geldiğinde daha ziyâde sarâhati hāizdir.

[2] Yukarıdanberi zikredilen ahādîs ile o ma'nâda vârid olan ahbâr-ı adîdeye binâen gurubdan evvel ikindi namazının bir rek'atı kılındıktan sonra gün batarsa namaz bâtıl olmayıp itmâmı lâzım geldiğinde fukahânın ittifâkı vardır. Sabah namazı hakkında da Cumhûrun kavli budur. Yalnız fukahâ-yi Hanefiyye salât-ı subh itmâm edilmeden gün doğarsa, namaz. bâtıl olur, derler. Butlān-ı salâtın onlara göre ılleti, vakt-i nehyin dâhil olmasıdır. Fukahâ-yı Hanefiyyeden Tahâvî bu sūrette salât-ı fecrin idrâk edilmiş olacağına dâir olan hadîsleri te'vîl ederek idrâke sabînin hîn-i bülûğu, hāizin zamân-ı tuhru, kâfirin ân-ı İslâmı sabah namazından ancak bir rek'at yetişti-

334. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اِنَّمَا بَقَاؤُكُمْ فِيمَا سَلَفَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْاُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ اِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ . اُوتِيَ اَهْلُ التَّوْرَاةِ التَّوْرَاةَ فَعَمِلُوا . حَتَّى اِذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ عَجَزُوا . فَاُعْطُوا قِيرَاطًا . ثُمَّ اُوتِيَ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ الْاِنْجِيلَ فَعَمِلُوا اِلَى صَلَاةِ الْعَصْرِ . ثُمَّ عَجَزُوا . فَاُعْطُوا

rebilecek vakte müsādif olursa kendilerine o namaz farz olur ma'nâsını veriyor. Ona karşı da Buhârî'nin: "«مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ اَدْرَكَ الصَّلَاةَ» = *Her kim namazın bir rek'atını idrâk ederse, o namazı idrâk etmiş olur.*"; Neseî'nin: "«مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلَاةِ فَقَدْ اَدْرَكَ الصَّلَاةَ كُلَّهَا اِلَّا اَنَّهُ يَقْضِي مَا فَاتَهُ» = *Her kim namazın bir rek'atını idrâk ederse o namazın bütününü idrâk etmiş olur. Şu kadar ki, yetiştirilememiş olanı kazā etmiş olur.*"; Beyhakî'nin de daha sarîh olan: "«مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ اَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّ اِلَيْهَا اُخْرَى» = *Her kim sabah namazından bir rek'atı gün doğmadan yetiştirirse, ona bir rek'at daha zammetsin.*" hadîsleri ile ihticâc ediliyor. Şârih-i *Buhârî* Aynî de idrâk-i salât-ı fecre āid hadîslerin evkāt-ı kerâhet hakkındaki ahādîs-i nehy ile mensûhiyyetini iddiā etmekle berâber uzun uzadıya ta'lîlât-ı fıkhıyyede bulunuyor. Hāsılı bu; beyne'l-fukahâ pek nizâlı bir mes'ele olduğundan tafsîlini kütüb-i fıkhiyyede aramak iktizā eder.

Bu hadîs namazın bir cüz'ünü vaktinde, bâkîsini vaktinin hâricinde kılan kimsenin namazı edâ mıdır? Kazā mıdır? Rek'atın hangi cüz'ünde imama yetişilirse idrâk edilmiş olur? Cum'anın hangi cüz'ünde imama uyarsa cum'ayı idrâk etmiş sayılır? gibi bir çok mesâil-i ictihâdiyyeye daha kapı açıyor ki, bunların da tafsîllerini ve fukahânın o hususlardaki ihtilâflarını öğrenmek için kütüb-i hilâfiyyeye bakmalıdır. Her halde vakit namazını bilâ-özür böyle dar bir zamâna kadar te'hîr etmek günahdır.

قيراطا قيراطا . ثم أوتينا القرآن فعملنا إلى غروب الشمس
فأعطينا قيراطين قيراطين . فقال أهل الكتابين أى ربنا
أعطيت هؤلاء قيراطين قيراطين . وأعطيتنا قيراطا قيراطا .
ونحن كنا أكثر عملا . قال الله هل ظلمتكم من أجركم
من شىء ؟ قالوا لا . قال فهو فضلى أوتيه من أشاء .

TERCEMESİ

Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (şu temsîli) işittim. Buyuruyordu ki: Sizden evvel gelen ümmetlere nisbetle sizin (dünyâda müddet-i) bekānız (bütün güne nisbetle) ikindi namazından gurûb-ı şemse kadar (olan müddet gibi) dir[1]. Ehl-i Tevrât'a Tevrat verildi. (Onunla) āmil ol(up çalış)dılar. Lâkin gün yarıyı bulunca çalışmaktan āciz kal(ıp vazgeç)diler. (Fakat) kendilerine (yine) birer kırat (olan gündelik) verildi. Ehl-i İncil'e (de) İncil verildi. Onlar da ikindi namazı vaktine kadar (onunla) āmil ol(up çalış)dıktan sonra āciz kal(ıp vazgeç)diler. Onlara da birer kırat (olan gündelik) verildi. Sonra bize Kur'ân verildi. Gurûb-ı şemse kadar çalıştık. Ve bize ikişer kırat olarak (gün-

[1] Salât-ı asra āid hadîsler meyânında Buhârî'nin bu mesel-i Nebevîyi zikretmesine sebeb, metn-i hadîsdeki: «كما بين صلاة العصر إلى غروب الشمس» ibâresidir. Vakt-i asr, her şeyin zıllı iki misli olduğu zaman dâhil olur, diyenler, bu ibârenin zımnındaki işâret ile de ihticâc etmek isterler. Çünkü siyâk-ı kelâm müddet-i asrın azlığına delâlet eder. Mebde-i asr, zıllin bir misli olduğu zamandan i'tibâr edilse, nısfu'n-nehârdan ikindiye kadar çalışanların müddet-i ameli kendilerinden sonrakilere ya müsâvî, ya daha az olmuş olur ki, bu takdirce temsildeki kuvvet azalmış olur.

delik) verildi[1]. Bunun üzerine ehl-i Tevrât ile ehl-i İncil: "*Ey Rabimiz, onlara ikişer kırat, bize ise* (yalnız) *birer kırat verdin. Halbuki biz daha çok çalıştık.*" derler. Allah (*Celle ve Alâ Hazretleri*) de: "(Bütün gün çalıştığınıza göre şart edilen)

[1] *Buhârî*'de bu hadîsi müteâkıb Ebû Mûsâ el Eş'arî *radiya'llâhu anh*'den rivâyet edilen hadîsde ise mesel-i Nebevî başka siyakdadır. Bunda şöyle deniliyor: Müslümanlara karşı Yehûd ile Nasârâ'nın hâli şuna benzer ki, bir adam bir takım kimseleri (sabahdan) gecenin hulûlüne kadar (çalışmak üzere) isticâr etmiş. (Bu rençperler) günün yarısına kadar çalıştıktan sonra "*Senin* (vereceğin) *gündeliği istemeyiz.*" de (yip savuşmuşlar, tamâm-ı ücreti hak etmemişler.) O adam başkalarını isticâr edip kendilerine: "*Şu günü tamamlayın da şart ettiğim gündeliği size* (eksiksiz) *vereyim*" demiş. (Bu ikinci takım da) çalışmaya koyulmuşlar, ikindi namazı vakti gelince bunlar da (işten vazgeçip) çalıştığımız senin olsun, (gündelik) filân istemeyiz, demişler. (Bu sefer yine) başkalarını isticâr etmiş de onlar günün kalan mikdârında gün batıncaya kadar çalışmışlar ve (kendilerinden evvelki) her iki takımın gündeliklerini tastamam olarak haketmişler. Şârih Aynî'nin bu babdaki mütâlâatını nakledelim. Diyor ki: Bu, Allâhu Teâlâ'nın emrettiğini terk eden Yehûd ve Nasârâ ile Hakk'ın hidâyetini ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in getirdiğini kabûl eden Müslümanlar hakkında darb edilmiş bir meseldir. Bu hadîsden (yâni Ebû Mûsâ el Eş'arî *radiya'llâhü anh*'in hadîsinden) maksat şudur: Nebîlerinin emir ve nehyi ile dünyâ kaldıkça âmil olmak üzere bâzı kimselere (yâni Yehûd'a) Mûsâ *salevâtu'llâhi ve selâmühu aleyh* Efendimiz'in dîni teşrî' olundu. Tâ Îsâ *salevâtu'llâhi ve selâmühu aleyh* Efendimiz cânib-i Hak'dan ba's buyurulunca, Nebiyy-i Kerîm-i müşârün-ileyhe ittibâ' ile me'mûr oldular. Onlar ise bu teklifden ibâ edip getirdiği şeylerden teberrî eylediler. Îsâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın getirdiği şeylerle başkaları âmil oldular. Nebiyy-i müşârün-ileyh de ümmetine, me'mûr oldukları şeylerle dünyânın kalan müddetince âmil olmalarını emretti. Nihâyet Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz ba's buyuruldu. Ve getirdiği şeyler mûcebince amel etmelerini emreyledi. Onlar ise, ibâ ve isyân ettiler. Allâhu Teâlâ da Müslimîni getirdi ki, onlar getirdiği şeylerle kıyâm-ı sâat zamânına ve müddeti ikmâl edinceye kadar âmil oldular. Bundan

gündeliğinizden bir şey kestim mi ki?" diye sorar. Onlar: "*Hayır*, (kesmedin yâ Rab)" derler. O da: "*İşte o, benim* (kerem ve) *fazlımdır ki, dilediğime veririm*" buyurur [1].

---

dolayı bütün müddet-i dünyâ içinde Allāh'a ibâdet ve tāat üzere amel edenin ecri kadar me'cûr oldular. Tıpkı gündüzü tamamlayan rençperlerin bütün günün ücretine nâil olmaları gibi.

Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine göre Cenâb-ı Hak Yahûdîlerin müddet-i amellerini günün tamâmına nisbetle takdir buyurup ona göre ecir vermiş oluyor. Tâ şerîatları Îsâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın şerîatı ile mensûh oluncaya kadar. Sonra Îsâ *alyhi's-selâm*'ı ba's buyurduğunda da sanki: "*Bir kırat ecir mukābilinde bu şer'-i cedîdin müddetince onunla amel edecek kim vardır?*" demiş. Nasāra da o şer'i Hak Teālâ Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile nesh edinceye kadar āmil olduktan sonra Müslümanlara mahz-ı fazl u kereminden: "*Günün bakıyyesinde iki kırat ecir ile çalışacak var mı?*" diye teklîf-i amel buyurup Müslümanlar da: "*İnkıtā-ı dehre kadar biz amel ederiz.*" demiş gibi oluyorlar. Binâenaleyh Yahûdîlerden Îsâ *aleyhi's-selâm*'a îmân edip şerîati ile āmil oluncaya kadar şerîat-ı Mûseviyye ile āmil olmuş olanların ecri iki kattır. Nasārâ da Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e îmân ettiklerinde böyledir. Nitekim Hadîsde: "وَرَجُلٌ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِي يُؤْتَى أَجْرَهُ مَرَّتَيْنِ ... = ...*Bir de kendi peygamberine îmân ettikten sonra bana da îmân eden kimse ki, ona da ecri iki kat verilir.*" diye vârid olmuştur.

Ebû Mûsâ el Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in hadîsine nazaran evvelki iki tāife hiçbir şey almamış oluyorlar. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi ise, her tāifenin birer kırat ecre nâil olduklarına delâlet eder. Beyinleri nasıl tevfîk edilmeli? Ücret alanlar kable'n-nesh vefât edenlerin, ücret almıyanlar ise tahrîf-i dîn edenlerle peygamberlerinden sonra ba's olunan peygambere îmân etmiyenlerin hāline misaldir. İntihâ (Aynî).

[1] Hattābî diyor ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu hadîsinden şu anlaşılıyor: Yehûd'un bütün gün, Nasārâ'nın da gündüzün kalan yarısında çalışmak üzere ecri ikişer kırat imiş. Hangisi işi sonuna kadar ikmâl etse tamâm-ı ücrete kesb-i istihkāk ile ikişer kırat

335. عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ.

TERCEMESİ

Râfi‘ b. Hadîc (Ensārî-i Evsî)[1] *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

---

alacakmış. Lâkin işi yarıda bırakıp taahhüt ettikleri işe vefâ etmedikleri için her birine isābet eden kadar ücret alıp birer kırata nâil olmuşlar. Sonra Müslümanlar gelip de her iki tāifenin mecmû ücretlerini alınca hasede uğradılar. İş bu tarzda olmamış olsa bu sözlerin ma‘nâsı sahîh olmaz. Bâhusūs ki, Ebû Mûsâ *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre Yehûd ile Nasārâ'nın: "*Bizim ücrete ihtiyâcımız yok*" demiş olmaları kitapları tahrîf, şerâyii tebdîl ederek gāyeye vüsūl yolunu kendileri kat‘ etmiş olmalarından ve nefislerine karşı cinâyeti kendileri îkā etmiş olduklarından dolayı tamâm-ı ücretten mahrum bırakılmışlardır.

[1] Künyesi Ebû Abdullāh'dır. Bedir gazâsında sinni küçük olduğundan gāzîler meyânından emr-i ālî-i Nebevî ile geriye çevrilmişti. Ondan sonra Uhud gazâsı ile Ahd-i Celîl-i Saādetteki diğer gazavâtın kâffesinde bulunmuştur. Medîne'yi vatan ittihâz edip kavminin arîfi olmuştu. Vefâtı en kavî rivâyete göre (74) senesi evâilinde ve (84) yaşında iken vukua gelmiştir. Diğer kavle ve Buhârî'nin zabtına göre Muāviye'nin gününde ve (59) senesinde vefât etmiştir. Herhalde namazını Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın kıldığı sâbittir. Râfi‘ *radiya'llāhu anh*'in cenâzesi, hânesinden çıktığı gün feryâd etmeleri üzerine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın onlara: "*Susun, Râfi‘ ihtiyar bir kimsedir. Allāh'ın azâbına tākatı yoktur.*" dediği mervîdir. (74) senesi İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da vefat senesidir. Râfi‘ *radiya'llāhu anh*'in vefâtı bedeninde eseri kalan bir yaranın deşilip azmasından neş'et etmiştir. Uhud gününde kendisine bir ok isābet etmişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendisine: "*İstersen şu oku çıkar. Yaranın fitilini işlet. Ben de yevm-i kıyâmette senin şehîd olduğuna şahâdet edeyim.*" buyurmuşlardır. İşte Uhud'daki o yara yetmiş bir yıl sonra deşilip vefâtı firâş-ı istirâhatte vukū‘ bulduğu

Şöyle demiştir: Biz akşam namazını Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılardık da her birimiz namazdan çıktığında attığı okun[1] nereye düştüğünü gör(ecek kadar henüz aydınlık bulun)urdu[2].

---

halde şahâdet-i Nebeviyye ile Uhud şühedâsı meyânına iltihak etmiş bahtiyârân-ı Ashāb-ı Kirâmdandır (*radiya'llāhu anh*).

[1] Bu söz yalnız temsil ve beyân için zikredilmiyor. Akşam namazından sonra karanlık büsbütün basıncaya kadar ok yarışı bilfiil vâkı' olduğu ahādîs-i şerîfenin müeddâsından münfehim oluyor.

[2] Bu hadîsi Buhârî böylece rivâyet ettiği gibi Enes b. Mâlik ile Kâ'b b. Mâlik ve Ebû Tarîf *radiya'llāhu anhüm*'den Ebû Dâvûd; Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anh*'den Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel; Benû Eslem'den bir zattan Neseî; "*Mu'cem-i Kebîr*"de Zeyd b. Hâlid ile Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhümâ*'dan *Taberânî*'de rivâyet etmişlerdir. Hepsinde de akşam namazını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte kıldıktan sonra herkes yurduna döndüğünde henüz akşam aydınlığının zâil olmadığından bahsediliyor. Hepsi de çarşıya, yurtlarına, Medîne'nin en uzak yerlerine vardıklarında henüz atılan okun düştüğü yer göze görünecek kadar aydınlık olduğunu söylüyorlar. Hepsinden de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hemen gurûbu müteâkib Akşam namazını kıldırdıkları ve namazdan çıktıktan sonra aydınlık bâkî kalacak derecede ta'cil buyurdukları anlaşılıyor. İbn-i Huzeyme ile İbn-i Mâce ve Hākim de amm-i mükerrem-i Nebevî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llāhu anh*'den: "« لَا تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ » = *Benim ümmetim iştibâk-i nücûm vaktine kadar salât-ı mağribi te'hîr etmedikce hep fıtrat üzere olacaklardır.*" hadîsini rivâyet ederler.

Salât-ı mağribi ta'cîl Cümhûrun mezhebidir. Şafağın sukūtuna kadar te'hîri hakkındaki ahādîs ise, o vakta kadar cevâz-ı te'hîri beyâna mahmuldür. Tāvûs'a, Atā'ya, Vehb b. Münebbih'e göre ise vaktin evveli tulû-i necmdir. Delilleri de Ebû Basrati'l-Gıfârî *radiya'llāhu anh*'in şu meâldeki hadîsidir: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Muhammas denilen yerde* (bu zabt harekeli matbû' Müslim nüs-

336. عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي الظهر بالهاجرة. والعصر والشمس نقية. والمغرب إذا وجبت. والعشاء أحيانا وأحيانا إذا رآهم اجتمعوا عجل. وإذا رآهم أبطؤا أخر. والصبح كانوا أو كان النبي صلى الله عليه وسلم يصليها بغلس.

hasına göredir. Aynî Mahmad diye zabtetmiştir). *Bize ikindiyi kıldırdıktan sonra buyurdu ki : Bu namaz, sizden evvelkilere de arz ve teklîf edildi. Kıymetini bilemeyip zâyi' ettiler. Binâenaleyh her kim onu muhāfaza ederse kendisine iki kat ecir verilir. Bir de bu namazdan sonra tâ şâhit tulû' edinceye kadar hiçbir namaz yoktur.*" Şâhit, necm ile tefsîr edilmiştir. Lâkin *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in dâima güneş hicâb ile mütevârî olduğu, yâni ufkun altına girdiği vakit namaz kıldıkları mütevâtir olduğundan cümhûr-ı fukahâ bu hadîs ile āmil olmamışlardır. Salât-ı mağribin âhir-i vaktine gelince Sevrî, İbn-i Ebî Leylâ, Tāvûs, Mekhūl, Hasan b. Hayy, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak, Dâvûd-ı Zāhirî gök yüzünden şafak kızıllığının gaybûbeti ile akşam namazının vakti çıkar derler. Eimme-i Hanefiyyeden Ebû Yûsuf ile Muhammed de bu zümreye iltihāk ederler. Ömer b. Abdi'l-Azîz, Abdullāh İbnü'l-Mübârek bir rivâyete göre, Evzâî ile Mâlik, Züfer b. el Hüzeyl ve Ebû Sevr ise: Şafak-ı ebyaz kaybolmadıkça salât-ı mağribin vakti çıkmaz, demişlerdir. Ebû Bekr es-Sıddîk, Āişe, Ebû Hüreyre, Muāz b. Cebel, Übeyy b. Kâ'b ve Abdullāh b. ez-Zübeyr'in de (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*) kavilleri budur. Ebû Hanîfe de buna kâildir. İbnü'l-Münzir, Mâlik ile Şâfiî ve Evzâî'ye göre akşam namazının vakti bir olup o da gurûbu müteākip olan zamandan yâni yalnız abdest alıp namaz kılabilecek kadar vakitten ibâret olduğunu rivâyet eder. Tāvûs'a göre mağrib ile işâ namazları tâ tulû-i fecre kadar fevt olmazmış. Bu ictihâd-ı garîbi Şârih Aynî haber veriyorsa da, huccet ve senetlerini zikretmiyor. Buhârî'nin ta'lîkan Atā' b. Ebî Rebâh'dan rivâyetine nazaran müşārün-ileyh marîzın mağrib ile işâyı cem' edebileceğine kāil imiş. Şârih Aynî Ahmet İbn-i Hanbel ile İshāk'ın ve Şâfiiyyeden bâzılarının da buna kāil olduk-

Tercemesi

Câbir b. Abdullāh (Ensārî-i Selemî) *radiya'llāhu anhümā*'dan:

Şöyle demiştir[1]: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz öğleni (zevalden sonra) gündüzün sıcağında, ikindiyi henüz güneş (beyaz ve) tertemiz iken, akşamı güneş battığında, yatsıyı da gâh (erken) gâh (geç) kıldırırdı. Cemâati toplanmış bulduğunda ta'cîl, gecikmiş bulduğunda te'hîr ederdi. Sabah namazını ise onlar, yâhud Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*[2] karanlıkda kılarlardı[3].

larını söyler. Bunlara göre mağrıb ile işânın vakti birdir. Kādî Iyâz der ki: Vakitleri müşterek olan namazları cem' etmek gâh sünnet, gâh ruhsat olur. Arafat ile Müzdelife'de cem'-i beyne's-salâteyn sünnettir. Sefer, maraz ve yağmur özürleriyle cem'-i salâteyn ise ruhsattır. (325, 425, 426, 427) nci hadîslere de mürâcaat.

[1] Hadîsin bir mukaddimesi var. Muhammed b. Amr b. el-Hasan b. Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anhüm ecmaîn* der ki: Haccâc Medîne'ye geldiğinde Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anh*'e sorduk. O da şöyle dedi... İlâ-âhirih. Haccâc'ın vâli olarak Medîne'ye gelmesi İbnü'z-Zübeyr *radiya'llāhu anhümā*'nın katlinden sonra 64 sene-i hicriyyesindedir. Haccâc, Benû Ümeyye ümerâsının âdeti veçhile namazları vakitlerinden te'hîr ederdi. Muhammed b. Amr'ın Câbir'e suâli işte buna dâirdir. Câbir de metn-i hadîsdeki cevâbı veriyor.

[2] Bu şek, Muhammed b. Amr'dandır. Câbir *radiya'llāhu anh*: « كَانُوا يُصَلُّونَهَا » mı demiş? Yoksa: « كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهَا » ını demiş? burası hatırında kalmamış demektir.

[3] Bu hadîs-i şerîf salavât-ı hamsin evkātını bildirdiği gibi namaza evvel-i vaktinde mübâderetin fazîletini de haber veriyor. İbrâd ve isfâr kaziyyelerinin eimme-i Hanefiyye ile diğer fukahâ beyninde münâzaün-fîh olduğu yukarılarda zikredilmişti. (321, 322, 323, 324, 327, 328) inci hadîslere mürâcaat.

337. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ الْمُزَنِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَغْلِبَنَّكُمُ الْاَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمُ الْمَغْرِبِ. قَالَ وَيَقُولُ الْاَعْرَابُ هِيَ الْعِشَاءُ.

TERCEMESİ

Abdullāh (b. Mugaffel-i) Müzenî[1] *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: A'râb (takımı, şu) namazınızın, yâni salât-ı mağribin isminde size gālib gelmesinler. —Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu. (Yâhud Abdullāh b. Mugaffel-i Müzenî dedi[2]) ki: A'râb (mağribe) işâ derler[3].

---

[1] Ebû Saîd, yâhud Ebû Ziyâd Abdullāh b. Mugaffel-i Müzenî *radiya'llāhu anh* meşâhir-i Sahābeden ve nâsa ta'lîm-i dîn için Ömerü'l-Fârūk *radiya'llahu anh* tarafından Basra'ya gönderilen on zâttan biridir. "*Bîatü'r-Rıdvân*" da hazır bulunanlardandır. Tebük gazâsında da "*Bekkâîn*" den biri de o idi. Bekkâîn "*Usret gazâsı*" nâmını alan o zahmetli sefere fakr u fâkalarından, ya hayvansızlıktan dolayı muāvenet ve iştirâke kudretleri olmadığından kendilerine hiç değilse binecek birer hayvan tedârik buyurulması hakkında huzūr-ı ālî-i Nebevîde vâkı' olan isti'tāflarına karşı "*Sizi bindirecek hayvan bulamıyorum.*" cevâbını almakla mahzûn ve dilhûn olarak ağlaya ağlaya dönen müştâk-ı gazâ bâzı zevâta verilen ünvandır ki, Sûre-i Tevbe'nin «وَلَا عَلَى الَّذِينَ اِذَا مَا اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا اَجِدُ مَا اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ»* âyet-i kerîmesi ile Cânib-i Hak'dan özürleri kabul buyurulmuştur. (59) senesinde Basra'da vefât etmiş ve vasıyyeti üzerine namazını Ebû Berze el-Eslemî kıldırmıştır. (*radiya'llāhu anhümâ.*)

[2] Son cümlenin kāili *aleyhi's-salâtu ve's-selâm* Efendimiz olduğuna göre –ki, siyâk-ı kelâm bunu iktizā ediyor– nazm-ı hadîse bittabi' dâhildir. Kāili Abdullāh b. Muğaffel-i Müzenî *radiya'llāhu anh* olduğuna göre ise, bir "*kelâm-ı müdreç*" olmuş olur.

[3] Bu hadîs Ahmed İbn-i Hanbel'in "*Müsned*" inde, Ebû

---

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 92.*

338. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ اَعْتَمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً بِالْعِشَاءِ. وَذَالِكَ قَبْلَ اَنْ يَفْشُوَ الْاِسْلَامُ. فَلَمْ يَخْرُجْ حَتَّى قَالَ عُمَرُ: نَامَ النِّسَاءُ وَ الصِّبْيَانُ. فَخَرَجَ. فَقَالَ لِاَهْلِ الْمَسْجِدِ مَا يَنْتَظِرُهَا اَحَدٌ مِنْ اَهْلِ الْاَرْضِ غَيْرُكُمْ.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe(-i Sıddîka) *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

Nuaym'ın "*Müstahrec*" inde, ve İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*" inde de *Buhârî*'deki lâfz ile rivâyet edilmiştir. Müslim'in İbn-i Ömer tarîkından rivâyetine göre ise «لَا يَغْلِبَنَّكُمُ الْاَعْرَابُ عَلَى اَسْمِ صَلَاتِكُمْ. فَاِنَّهَا فِي كِتَابِ اللّٰهِ. الْعِشَاءُ. وَ اِنَّهُمْ يُعْتِمُونَ بِحِلَابِ الْاِبِلِ» = *A'rab* (takımı) *şu namazınızın isminde size galebe etmesinler. O* (nun ismi) *Kitâbu'llāh'da işâdır. A'rab develerini ateme yâni yatsı karanlığında sağarlar da onun için işâya bu ismi verirler.*" lâfzı ile vârid olmuştur ki, bunu İsmâilî "*Müstahrec*" inde Ebû Mes'ūd Râzî'den, İbn-i Mâce Ebû Hüreyre'den, Ebû Ya'lâ ile Beyhâkî de Abdu'r-Rahmân b. Avf'dan böylece rivâyet etmişlerdir.

Mağrıba "*işâ*'", işâya "*ateme*" ve "*işâ-i ahîre*". Her ikisine birden tağlib tarîkıyla "*işâeyn*" demek beyne'l-Arab pek zebanzed imiş. Nitekim taraf-ı âlî-i Risâlet-Penâhî'den de, Sahābe tarafından da bu lâfızlar kesretle isti'mâl edilegelmiştir. Binâenaleyh sadedinde olduğumuz hadislerdeki nehiy tahrîm için değildir. Yalnız *Kitâbu'llāh*'a muvâfakaten yatsı vaktine "*işâ*'", ona da işâ dedikten sonra akşam namazı vaktine "*mağrib*" demeğe ümmeti alıştırmak istenilmiştir. Hadîs-i şerîfin müeddâsı: "*A'râb'ın dediği gibi siz de mağribe işâ' diye diye her iki vakit nazarınızda müştebih bir hâle gelecek, siz de akşam namazını müşâbehet-i isme aldanarak vakt-i işâa kadar te'hirde beis görmiyeceksiniz.*" olmuş olur.

işâ namazını (erken kıldırmak âdetleri iken) bir gece geç vakte kadar bırakmışlardı. Bu (dediğim) İslâm henüz yayılmadan evvel idi[1]. (O gece) hücre-i saâdetlerinden (erken) çıkmadılar.

---

1 Buhârî'nin diğer tarikden rivâyetinde: "« قَالَ وَلَا تُصَلَّى يَوْمَئِذٍ اِلَّا بِالْمَدِينَةِ . قَالَ وَكَانُوا يُصَلُّونَ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَ اَنْ تَغِيبَ الشَّفَقُ اِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْاَوَّلِ » = ...*Râvî der ki:* (Yatsı namazı) *o zamanda Medîne'den başka bir yerde kılınmazdı.* — *Yine râvî der ki:* (O zamanlarda Müslümanlar) *yatsı namazını şafağın kaybolmasından gecenin sülüs-i evveline kadar olan vakit içinde kılarlardı*" denilmiştir ki, mebde-i intişâr-ı İslâm olan o târihlerde böyle olması pek tabîîdir. Zîrâ edyân-ı sâirede yatsı namazı olmadığından kat'u'n-nazar Müslümanlık Medîne-i Münevvere'nin de hâricine yayılmamıştı. Vâkıâ Mekke'de bâzı Müslümanlar vardı. Fakat onlar gizlice kıldıkları için cemâatle namaz yalnız Medîne-i Tāhire'ye mahsûs idi. Bu hadîs-i şerif biraz daha sonra *Buhârî*'de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan da rivâyet edilmiştir ki, bunda vaktin ne kadar geciktiğini anlatmak için müşârün-ileyh: "*O kadar te'hir buyurdu ki, mescitte uyuduk, uyandık. Yine uyuduk, yine uyandık. Sonra Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem yanımıza çıkıp ... buyurdu.*" diyerek Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın naklettiği kelâm-ı Nebevî'yi nakleder. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* –Buhârî'nin haber verdiğine göre– uyumakla vakt-i salâtı kaçırmaktan korkmadığı zaman işânın takdîmi ile te'hîri arasında fark gözetmezdi. Hattâ kılmadan yatardı. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Uyuduk, uyandık*" demesinden sağlam oturmuş kimsenin uyku ile abdesti bozulmıyacağına istidlâl olunur. Zîrâ hadîsde o uykudan dolayı abdest aldıklarına dâir hiçbir söz yoktur. Ekser-i fukahânın mezhebi ve mezheb-i Şâfiî hakkındaki rivâyet-i sahîha budur. Müzenî gibi nevmin azı da, çoğu da nâkız-ı vudū'dur, diyenlerin kavli bu hadîs ile merdutdur. Zîrâ Ashāb-ı Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın, nevmin hades olduğundan gaflet edip namaz kılmış olmaları muhâldir.

Uykunun nâkız-ı vudū' olup olmadığı hakkındaki akvâl-i ulemâ muhteliftir:

1 — Uyku her ne hāl ve sûrette olursa olsun nâkız-ı vudū' değildir.

Nihâyet Ömer (gelip: "Yâ Resûlâ'llāh, buradaki) *kadınlar,*

Bu kavl Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den, Saîd b. el-Müseyyeb'den, Ebû Miclez'den, Humeyd'den, A'rec'den, Şu'be'den mahkîdir.

2— Uyku her halde nâkız-ı vudū'dur. Bu da Hasan-ı Basrî, Müzenî, Ebû Ubeyd b. Kāsım b. Sellâm, İshāk İbn-i Rahûye kavlidir. Şâfiî'den de buna dâir tek bir rivâyet vardır. Buna kāil olduğunu İbnü'l-Münzîr de tasrîh ettiği gibi İbn-i Abbâs ile Ebû Hüreyre'den de bu ma'nâda rivâyet vardır.

3— Uykunun çoğu her halde nâkızdır. Azı da her halde nâkız değildir. Bu, Zührî'nin, Rebîatü'r-Re'y'in, Evzâî'nin, Mâlik'in, bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebidir.

4— Musallînin rükû', sücûd, kıyâm, kuūd gibi hey'etleri üzere uyuyan kimsenin abdesti –ister o kimse namazda olsun, ister olmasın– bozulmaz. Yan, yâhud sırt üstü uyuduğunda ise abdesti bozulur. Ebû Hanîfe ile Dâvûd-ı Zāhirî'nin mezhebi ve Şâfiî'nin bir kavl-i garîbi, yâni tek râvîden naklolunan mezhebi budur.

5— Yalnız râki' ve sâcidin nevm ile abdesti bozulur. Bu kavl Ahmed İbn-i Hanbel'den de rivâyet olunmuştur.

6— Namazda her halde nevm nâkız-ı vudū' değildir, salât hâricinde de her halde nâkız-ı vudū'dur. Bu da Şâfiî'den bir rivâyet-i zaîfedir.

7— Oturarak ve mak'adesini yere yapıştırarak uyursa abdest bozulmaz, yoksa bozulur. Uyku ister az olsun, ister çok olsun; ister namazda, ister namaz hâricinde olsun. Bu, Şâfiî'nin rivâyet-i sahîha ile ma'lûm olan mezhebidir.

Bu ihtilâfâtın kâffesi nevmin bi'n-nefs hades olmayıp mazınna-i hades olmasında, yâni uykuda olan kimseden min gayri şuûr hades vukūu muhtemel olduğunda bütün fukahânın ittifâk etmiş olmasındandır. Birinci kavlin kāillerine delil-i hakîkî budur. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* uyuduktan sonra abdest almaksızın namaz kılmış olduklarından, nefs-i nevmin hades olmadığı sâbit olunca, nevm esnâsında hades vukūu ihtimâli de tevehhümde kalır. Lâkin «اَلْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِ فَاِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ» hadîsine bakarak diğerleri mazanna-i hades addetmişler. Ve "«مَنْ نَامَ جَالِساً فَلَا وُضُوءَ عَلَيْهِ . وَمَنْ وَضَعَ جَنْبَهُ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ»"

çocuklar (hep) *uyuya kaldılar.*" dedi[1]. Bunun üzerine (Resû-lullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dışarıya) çıkıp ehl-i mescide: "*Şimdi yeryüzünde sizden başka bu namaza intizār eden yoktur.*" buyurdular.

Her kim oturarak uyursa, ona abdest lâzım gelmez. Her kim yan üstü yatarsa, abdest alması lâzım gelir." hadîsine bakarak muztacî' (yan üstü yatan) ve müttekî (dayanarak uyuyan) kimsenin uyumakla abdesti bozulacağında ittifâk etmişlerdir. Namazda, ya namaz hâricinde uykunun; namaz hey'eti, ya başka hey'et üzere uyumanın ve sâirenin ahkâmı hakkında beyân edilen ihtilâfları ise hep şuursuz olarak abdest bozacak bir hālin sudûru imkânı hakkındaki ictihad ihtilâfından neş'et etmiştir.

[1] Müslim'in rivâyetinde İbn-i Şihâb-ı Zührî'nin de şöyle dediğini görüyoruz : "«وَذُكِرَ لِي اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تَنْزُرُوا (يأخود: اَنْ تُبْرِزُوا) رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الصَّلَاةِ. وَذَاكَ حِينَ صَاحَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ; namaz için Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ilhāh etmek* (yâhud onu dışarıya çıkarmak hakkı) *size verilmemiştir, buyurdukları bana haber verildi ki, bunu* Ömer b. el Hattāb *radiya'llāhu anh'in bağıra bağıra vâkı' olan bu ihtārı üzerine söylemiştir.*" Yine Müslim'in diğer rivâyetinde şöyle denilmiştir: "«اَعْتَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ حَتَّى ذَهَبَ عَامَّةُ اللَّيْلِ وَحَتَّى نَامَ اَهْلُ الْمَسْجِدِ. ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى. وَقَالَ اِنَّهُ لَوَقْتُهَا لَوْلَا اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِي» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bir gece namazı o kadar te'hir buyurdu ki, gecenin çoğu geçti. Ve mescide gelenler uyudu. Sonra çıkıp namazı kıldırdı. Ve:* (Bu namazın) *vakti işte şimdidir.* (Lâkin âh) *ümmetime meşakkat yüklemek* (korkusu) *olmasa ! buyurdu.*"

Ömer *radiya'llāhu anh*'in nisâ ve sıbyan sözü bunların cemâate devamları müstehab olduğuna delâlet eder.

339 . عَنْ اَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ اَنَا وَاَصْحَابِي
الَّذِينَ قَدِمُوا مَعِي فِي السَّفِينَةِ نُزُولاً فِي بَقِيعِ بُطْحَانَ . وَالنَّبِيُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ . فَكَانَ يَتَنَاوَبُ النَّبِيَّ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ كُلَّ لَيْلَةٍ نَفَرٌ مِنْهُمْ .
فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَا وَاَصْحَابِي وَلَهُ بَعْضُ
الشُّغُلِ فِي بَعْضِ اَمْرِهِ . فَاَعْتَمَ بِالصَّلاَةِ حَتَّى اَبْهَارَّ اللَّيْلُ .
ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِهِمْ . فَلَمَّا قَضَى
صَلاَتَهُ قَالَ لِمَنْ حَضَرَهُ عَلَى رِسْلِكُمْ . اَبْشِرُوا . اِنَّ مِنْ
نِعْمَةِ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اَنَّهُ لَيْسَ اَحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّي هَاذِهِ
السَّاعَةَ غَيْرُكُمْ . اَوْ قَالَ مَا صَلَّى هَاذِهِ السَّاعَةَ اَحَدٌ غَيْرُكُمْ .
لاَ يَدْرِي اَيَّ الْكَلِمَتَيْنِ قَالَ . قَالَ اَبُو مُوسَى فَرَجَعْنَا فَرْحَى
بِمَا سَمِعْنَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

Tercemesi

Ebû Mûsâ (Abdu'llāh b. Kays el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Ben ve gemide benimle (Medîne'ye) gelenler Bakî-i Buthān'a inmiştik[1]. Nebiyy-i Ekrem *salla'l-*

[1] Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radiya'llāhu anh* Hayber'in fethi esnâsında Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile müşerref olmuştur. Eş'arî'ler Yemen kabâilindendir. Bunlar Resûlu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Bi'set-i Seniyyelerini Yemen'de iken haber alıp içlerinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî kendisinden daha yaşlı olan birâderleri Ebû Bürde ile Ebû Rühm ve kabîlesinden elli iki, elli üç kimse (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) ile birlikte Medîne'ye hicrete karar vermişler. Bir gemiye binip yola çıkmışlar. Fırtınalar gemiyi Habeş sâhillerine, Necâşî'nin yurduna atmış. Orada İbn-i amm-i Nebî *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* Ca'fer b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'e mülâkî

lāhu aleyhi ve sellem de Medîne'de idi. Her gece yatsı namazı vaktinde Nebiyy-i Mükerrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzūruna bizimkilerden beş on kişi nöbetle giderlerdi. (Bir def'asında) arkadaşlarımla ben Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i kendilerine āid bir iş ile biraz meşgul bulduk[1]. (Ondan dolayı da) namazı gecenin yarısı oluncaya kadar geciktirdi. Derken Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, (hücre-i saādetinden) çıkıp hazır olanlara (namazı) kıldırdıktan sonra oradakilere: "(Gitmeğe) *acele etmeyiniz. Sizlere müjdem var! Nâs içinde sizden başka bu saatte namaz kılan hiçbir kimsenin bulunmaması Allāh'ın size* (hās olan) *ni'metlerindendir*", yâhud da: "*Bu saatte sizden başka namaz kılmış kimse yoktur.*" buyurdu[2]. —Bu iki sözün han-

olmuşlar. Müşârün-ileyh onlara: "*Resûlüllāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, bizi buraya gönderip ikāmet ediniz, diye ferman buyurdu. Siz de burada kalınız.*" demiş. Onlar da orada kalmışlar. Nihâyet hepsi berâber Medîne-i Tāhire yolunu tutmuşlar. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Hayber'in fethi esnâsında buluşup *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Ca'fer ile cemâatine ve Ebû Mûsâ ile arkadaşlarına -bu gazâda hazır olmadıkları halde- emvâl-i ganâimden hisse ayırmışlar ve bu gazâda hazır olmıyanlardan bunlardan başka hiç kimseye bir şey vermemişlerdir.

Eş'arî'lerin müsâfir oldukları Bakiyy-i Buthān, Medîne-i Münevvere etrâfındaki üç vâdîden birinin ismidir.

[1] "*Mu'cem-i*" *Tâberânî*'de bir sened-i sahîh ile tasrîh edildiğine göre techîz-i ceyş ile meşgūl olmuşlardı.

[2] Bu hadîs-i şerîf de -evvelkisi gibi- salât-ı işâyı gecenin sülüs-i evveline, ya nısfına kadar te'hîrdeki fazîleti beyân için sevkedilmiştir. Buna dâir olan rivâyât çoktur. Nitekim Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'den bunu Müslim üç tarîk ile rivâyet ettiği gibi Ahmed İbn-i Hanbel ile Ebû Dâvûd, Neseî, İbn-i Huzeyme ve sâire de Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den şu hadîsi rivâyet ederler:

"«صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلاَةَ الْعَتَمَةِ.
فَلَمْ يَخْرُجْ حَتَّى مَضَى نَحْوٌ مِنْ شَطْرِ اللَّيْلِ. فَقَالَ اِنَّ النَّاسَ

gisini buyurduğunu. Ebû Mûsâ'nın kestiremediğini râvî söylüyor. —Yine Ebû Mûsâ *radiya'llāhu anh* diyor ki: Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (bunu) işittiğimize sevine sevine (yerimize) döndük.

قَدْ صَلَّوْا وَ اتَّخَذُوا مَضَاجِعَهُمْ . وَ اِنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِى صَلَاةٍ مَا اَنْتَظَرْتُمُ الصَّلَاةَ . وَ لَوْلَا ضَعْفُ الضَّعِيفِ وَ سَقَمُ السَّقِيمِ وَ حَاجَةُ ذِى الْحَاجَةِ لَاَخَّرْتُ هَاذِهِ الصَّلَاةَ اِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte* (bir kere) *ateme, yâni yatsı namazını kıldık. Gecenin takrîben yarısı geçmeden çıkmadılar. Buyurdular ki: Herkes şimdi namazını kılmış, yataklarına uzanmışlardır. Siz ise namaza intizār hālinde olduğunuz müddetce hep namazdasınız. Zaîfin dermansızlığı, hastanın hastalığı, iş sāhibinin işi gücü olmasaydı şu namazı gece ortasına kadar te'hîr ederdim.*" İbn-i Mâce de buna yakın elfâz ile yine Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'den bu hadîsi rivâyet ediyor. Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyetinde: "«لَوْلَا اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِى لَاَمَرْتُهُمْ اَنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ اِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ اَوْ نِصْفِهِ» = *Ümmetime meşakkat yüklemek korkusu olmasaydı işâyı gecenin sülüsüne, yâhud nısfına kadar te'hîr etmelerini emrederdim.*" deniliyor. Kezâlik "*Sünen-i*" *Ebû Dâvûd*'a göre, Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anh*: "*Bir gece yatsı namazı için Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i bekledik. O kadar geciktiler ki, kimimiz artık çıkmayacaklar, kimimiz de namazı kıldılar demeğe başladık. Biz öylece beklerken Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem çıktılar.*" diye kıssayı nakledip sonunda da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e şu söylenen sözler haber verilince: "«اَعْتِمُوا بِهَاذِهِ الصَّلَاةِ فَاِنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الْاُمَمِ وَ لَمْ تُصَلِّهَا اُمَّةٌ قَبْلَكُمْ» = *Bu namazı geciktiriniz. Zîrâ siz bütün ümmetlere bu sâyede tafdîl olundunuz. Sizden başka bu namazı hiçbir ümmet kılmamıştır.*" buyurduklarını rivâyet ediyor. Yine *Ebû Dâvûd, Müslim* ve *Neseî*'de Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan bu ma'nâda bir hadîs

340 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُ اَعْتَمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعِشَاءِ . وَنَادَاهُ عُمَرُ . قَدْ تَقَدَّمَ . وَفِي هَاذَا زِيَادَةٌ قَالَتْ وَكَانُوا يُصَلُّونَ فِيمَا بَيْنَ اَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ اِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ الْاَوَّلِ . وَفِي رِوَايَةٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ فَخَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَاَنِّي اَنْظُرُ اِلَيْهِ الْآنَ : يَقْطُرُ رَاْسُهُ مَاءً وَاضِعاً يَدَهُ عَلَى رَاْسِهِ . فَقَالَ لَوْلَا اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِي لَاَمَرْتُهُمْ اَنْ يُصَلُّوهَا هَاكَذَا .

TERCEMESİ

Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Yukarıda geçen «اَعْتَمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعِشَاءِ وَنَادَاهُ عُمَرُ ..»[1] hadîsi (338 inci) ki bu rivâyette şu ziyâde de vardır: Āişe *radiya'llāhu anhâ:* "(O zamanlarda yatsıyı) *şafağın*[2] *kaybolmasından gecenin sülüs-i evveline kadar olan vakit içinde kılarlardı.*" diyor.

---

rivâyet ediliyor. Bunda İbn-i Ömer Hazretleri: "«فَلَا نَدْرِي اَشَيْءٌ شَغَلَهُ اَمْ غَيْرُ ذَالِكَ» = *Artık te'hirlerine bâis kendilerini meşgûl eden bir iş mi idi, yoksa başka bir şey mi idi? bilemiyoruz.*" dediği gibi "*Ümmete girân gelmese hep bu saatte kıldırırdım.*" buyurulduktan sonra müezzine ikāme-î salât emrini verdiklerini naklediyor.

[1] 338 inci hadîsde «وَنَادَاهُ عُمَرُ» lâfzı ile vârid olmayıp «قَالَ عُمَرُ» denilmiştir ki, buradaki rivâyet ile diğer rivâyetlerden Ömer *radiya'llāhu anh*'in mescitden Hücre-i Saâdete doğru yüksek sesle «اَلصَّلَاةَ» diye bağırdığı anlaşılıyor.

[2] Şafak, Ebû Yûsuf, Muhammed ve Şâfiî'ye göre yatsıdan evvel mağrib cihetindeki kızıllığın, Ebû Hanîfe'ye göre ise o kızıllıktan sonraki beyazlığın adıdır.

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan bir rivâyette de müşârün-ileyh şöyle diyor: “... *derken Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem çıktı. Başından su damladığı*[1] *ve* (mübârek) *başına elini koyduğu halde*[2] (teşrîfi) *hālâ gözümün önündedir. Teşrîfini müteākib buyurdu ki: Benim tarafımdan ümmetime meşakkat* (yüklemek) *olmasaydı* (bu namazı hep) *böyle kılmalarını emrederdim*[3].

---

[1] Mescidi teşrif buyurmazdan evvelce iğtisâl buyurulduğu anlaşılıyor.

[2] Bu vaz‘ ve hey'etin ta‘rîfi bundan sonraki hadîsdedir.

[3] Bu rivâyete göre salât-ı ışânın vakt-i fazîleti gecenin sülüs-i evveli olduğu anlaşılıyor. Bu vakti beyân için Sahābe'nin kullandığı elfâz muhteliftir. Amr İbni'l-Ās *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: “وَقْتُهَا اِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الاَوْسَطِ = *Vakti tam gece yarısına doğrudur.*”; Büreyde *radiya'llāhu anh* hadîslerinde gâh: “«بَعْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ» = *Gecenin sülüsü geçtikten sonra.*”, gâh: “«عِنْدَ مَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ» = *Gecenin sülüsü olduğu vakitte.*”; İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde: “حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُهُ = *Gecenin sülüsü geçtiği vakitte*” denilmiştir. Ebû Berzeti'l-Eslemî *radiya'llāhu anh* hadîsi ise gâh terdîd sūretinde: “اِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ اَوْ ثُلُثِهِ = *Gece yarısına, yâhud sülüsüne kadar*” lâfzı ile, gâh: «اِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ», gâh da: «اِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ» lâfzı ile vârid olmuştur. Enes *radiya'llāhu anh* hadîsinde «شَطْرِهِ»; Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde gâh: «اِلَى شَطْرِهِ», gâh: «اِلَى ثُلُثِهِ»; Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ* hadîsinde ise: “حِينَ ذَهَبَ عَامَّةُ اللَّيْلِ = *Gecenin çoğu geçtiği vakit*” denilmiştir.

Fukahânın bu bâbda ihtilâfları da bu elfâzın ihtilâfından nâşîdir. Gecenin sülüs-i evveline kadar te'hîr-i işânın efdaliyyetine fukahâ-yı Şâfiiyyenin çoğu kâil olup Mâlik ile Ahmed İbn-i Hanbel'in ve ekser-i Sahābe ve Tâbiîn'in de kavli budur. Şâfiî'nin de kavl-i

341. وَحَكَى ابْنُ عَبَّاسٍ وَضْعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ. قَالَ فَبَدَّدَ أَصَابِعَهُ شَيْئًا مِنْ تَبْدِيدٍ. ثُمَّ وَضَعَ أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ عَلَى قَرْنِ الرَّأْسِ. ثُمَّ ضَمَّهَا. يُمِرُّهَا كَذَالِكَ عَلَى الرَّأْسِ. حَتَّى مَسَّتْ إِبْهَامُهُ طَرَفَ الْأُذُنِ [1] مِمَّا يَلِي الْوَجْهَ عَلَى الصُّدْغِ وَنَاحِيَةِ اللِّحْيَةِ. لَا يُقَصِّرُ [2] وَلَا يَبْطُشُ إِلَّا كَذَالِكَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* da Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek)

---

cedîdi budur. Kavl-i kadîminde ise, namazı evvel-i vaktinde kılmanın hayr-ı a'mâl olduğunu nâtık hadîs-i şerîfe binâen ta'cîl efdaldir. Üçüncü bir kavline göre ise Hâkim'in sahîhtir diye rivâyet ettiği: «لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَخَّرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ» hadîsine binâen nısfü'l-leyle kadar te'hîr olunur. Ashāb-ı re'y ile ashāb-ı hadîs, Mâlikiyyeden İbn-i Habîb, Şâfiî'nin bu üçüncü kavline kāil olmuşlardır. Ebû Hanîfe'ye göre yaz gecelerinden mâadâsında te'hîri efdal olup ancak mikdâr-ı te'hirde ihtilâf edilmiştir. Nısfü'l-leyle kadar te'hîrini mubah görenler olduğu gibi sülüsden sonraya te'hîrini mekruh görenler de vardır. "*Kunye*" de nısıfdan sonraya te'hîri kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruhdur deniliyor. İbrâhîm-i Nehaî'ye göre vakt-i te'hîr, rub'-ı leyldir. Dâvûd-ı Zāhirî'ye göre ise sabaha kadar olan zaman, vakt-i işâdır. Mâlik'e göre sülüsden sonrası vakt-i zarûrettir.

Cemâatin hāline de nazar olunur. Erken toplanırlarsa ta'cîli; teehhür ederlerse te'hîri efdaldir.

[1] «إِبْهَامَاهُ طَرَفَ الْأُذُنِ» , «إِبْهَامَيْهِ طَرَفَ الْأُذُنِ» sûretlerinde de rivâyet edilmiştir ki, bu sûretlere göre ta'rîf olunan vaz'-ı yed keyfiyyeti iki el ile vâkı' olmuş oluyor demektir.

[2] «لَا يَعْصِرُ» rivâyeti de vardır ki, ıslak olan saçlarının suyunu elin tazyîkı ile sıkmıyorlardı, demektir.

elini başına koyması (keyfiyyetini) hikâye edip şöyle demiştir: (Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek) parmaklarını biraz ayırdıktan sonra parmak uçlarını tepesi üzerine koydu. Sonra bitiştirip ve o hey'ette başının üzerine gezdirip tâ baş parmağı, yüz cihetinden kulak yumuşağına değinceye kadar (yukarıdan aşağı) tolununa[1] ve sakalının kenarına (doğru indirdi.) Bunu böylece (tekrar tekrar yaparken de) ne betâat, ne acele gösteriyordu[2].

342. وَ رَوَى اَنَسٌ هٰذَا الْحَدِيثَ . فَقَالَ فِيهِ كَاَنِّى اَنْظُرُ اِلَى وَبِيصِ خَاتَمِهِ لَيْلَتَئِذٍ .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet

---

[1] «صُدْغ» 'un tercemesidir. "*Sudğ*" göz ile kulağın mâbeynine denir ki, tulun ta'bîr olunur... ve tulun üzerine sarkan saça ıtlâk olunur ki, zülüf ve pürçek ta'bîr olunur. İntihâ. *Kāmûs* tercemesi.

[2] Burada hikâye olunan vaz'-ı yed kaziyyesi *Buhârî*'de bundan evvelki (340) ıncı Āişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsini müeyyid olarak zikrolunan Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine āid bir ziyâdedir. (338) inci hadîsin hâşiyesinde muhtasaran zikrettiğimiz "*uyuduk, uyandık*" rivâyetine zeyl olarak Buhârî (340) ıncı hadîsdeki İbn-i Abbâs rivâyetini de ilâve etmiştir. Bu ilâvede râvî İbn-i Cüreyc der ki: Atā' (İbn-i Ebî Rebâh) dan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in başına vaz'-ı yed etmesi keyfiyyetini İbn-i Abbâs'ın haber verdiği gibi ta'rîf etmesini istedim. Atā' parmaklarını biraz ayırdıktan sonra... ilâ-âhirih. diye ta'rîf ettiğini söylüyor. Ve sonunda –(340) ıncı hadîsde zikrolunduğu üzere– «لَوْلَا اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِى...» buyurulduğunu haber veriyor. Bu siyâka göre İbn-i Cüreyc doğrudan doğruya fi'l-i Resûlü değil, Atā'nın hikâye sūretiyle olan fi'lini ta'rîf etmiş oluyor. Maa-hâzâ hadîsin başında musannif: "*İbn-i Abbâs hikâye ediyor ki*" demiştir.

olunan bu hadîsde (müşârün-ileyh): "(Gümüş) *Hâtem-i Şerîf'inin parıltısı hâlâ gözümün önündedir.*" demiştir[1].

343. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llâhu anh* Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Salât-ı berdeyni*[2] (yâni sabah ve ikindi namazlarını) *her kim kılarsa Cennet'e girdi gitti.*"[3] buyurduğunu rivâyet eder.

---

[1] Evvelki hadîsler gibi Enes *radiya'llâhu anh*'in *Buhârî*'deki hadîsinde işâyı *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in nısfü'l-leyle kadar te'hîr buyurdukları ve namazı kıldırdıktan sonra: "« قَدْ صَلَّى النَّاسُ وَنَامُوا . أَمَا إِنَّكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا »" = (Bu saatte) *herkes namaz kılıp uyumuştur. Siz ise namaza intizarda bulundukça namazda demeksiniz.*" buyurdukları haber veriliyor. Buradaki metin, işte bu hadîsin diğer tarîkten rivâyet edilen ziyâdesidir.

[2] "*Berdân*" iki serinlik zamânı ki, sabah ve ikindi namazlariyle tefsîr edilmiştir.

[3] Bu hadîs *Müslim*'de Umâre b. Rüeybe *radiya'llâhu anh*'den: "لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا" = *Tulû-i şems ile gurûbundan evvel namaz kılan bir kimse Cehennem'e girmeyecektir.*"; *Taberânî*'de de yine Umâre'den: "« لَنْ يَدْخُلَ النَّارَ مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئًا وَكَانَ يُبَادِرُ بِصَلَاتِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا »" = *Allâh'a hiçbir şeyi şerik etmiyerek ve şemsin tulûundan da, gurûbundan da evvel namazına mübâderet etmiş bulunarak vefât eden kimse Cehennem'e girmeyecektir.*"; Ebü'l-Kâsım Cevzî'nin İbn-i

344. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ اَنَّهُمْ تَسَحَّرُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَامُوا اِلَى الصَّلَاةِ. قُلْتُ كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا ؟ قَالَ قَدْرُ خَمْسِينَ اَوْ سِتِّينَ يَعْنِي آيَةً.

TERCEMESİ

Enes *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Zeyd b. Sâbit (-i Ensārî *radiya'llāhü anh*) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber sahūr ettikten sonra namaza durduklarını bana anlattı. "(Sahūr ile namaz) *arasında ne kadar* (zaman) *geçmişti?*" diye sordum. "*Elli, yâhud altmış* (âyet okuyacak) *kadar*" dedi [1].

Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den mevkūfen rivâyetinde de: «يُنَادِي مُنَادٍ عِنْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ يَا بَنِي آدَمَ قُومُوا فَاَطْفِؤُا مَا قَدْ اَوْقَدْتُمْ عَلَى اَنْفُسِكُمْ. وَيُنَادِي عِنْدَ الْعَصْرِ كَذَالِكَ. فَيَتَطَهَّرُونَ وَيُصَلُّونَ وَيَنَامُونَ وَلَا ذَنْبَ لَهُمْ» = *Sabah namazı vaktinde bir münâdî: Âdem oğulları, kalkın da* (irtikâb-ı maāsî ile) *kendi üzerinizde yaktığınız ateşleri söndürün diye nidâ eder. İkindi vaktinde de yine böyle nidâ eder.* (İcâbet edenler) *abdest alırlar, namaz kılarlar ve hiçbir günahsız uyurlar.*" lâfızlariyle rivâyet edilmiştir ki, berikiler râhmet-i İlâhiyyenin vüs'atini i'lâmda daha sarîh ve daha ümid-bahşâdır. (329 ve 331 inci hadîslere de mürâcaat.)

[1] Bundan salât-ı fecrin erken ikāme edildiği ve sahūrun tulû-i fecre yakın zamâna kadar te'hîri müstahab olduğu istidlâl olunur. Elli altmış âyet okuyacak mikdar zaman bir saatin sülüs-i humsu olarak, yâni dört dakīka kadar takdîr edilmiştir ki, bir abdest alacak zamandır. Mufassalâttan (El-Hākka) Sûre-i Şerîfesi bâzıları tarafından misâl olarak îrâd edilmiştir.

345. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ اَتَسَحَّرُ فِي اَهْلِي ثُمَّ يَكُونُ سُرْعَةٌ بِي اَنْ اُدْرِكَ صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

TERCEMESİ

Sehl b. Sa'd (Sâidî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Evimde sahūru ederdim de sabah namazını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte kılmayı yetiştirebilmek için (evimden çıkmakta) acele ederdim.

346. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ شَهِدَ عِنْدِي رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ. وَاَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ. اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ.

TERCEMESİ

Abdullāh b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Merdıy (yâni adl ve sıdkında ve emânet ve diyânetinde hiç şek olmayan) bir çok ricâl[1] —ki içlerinden bence en merdıy olanı Ömer (b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh*) dir.—Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sabah namazından sonra güneş işrâk edinceye kadar, ikindi namazından sonra da gün batıncaya kadar namaz kılmaktan nehiy buyurmuş olduklarına benim yanımda şahâdet etmişlerdir[2].

---

[1] Bu ricâl-i udûlün Sahābe'den kimler olduklarına dâir hiçbir rivâyet mevcut olmadığı için –Ömerü'l-Fârûk *radiya'llāhu anh*'den başkaları– ma'lûm olamamışlardır.

[2] Salâta göre vakt-i kerâhet sayılan zamanlar hakkındaki ahādîs pek çoktur. Tirmizî, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan başka

347 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحَرَّوْا بِصَلَاتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا . قَالَ ابْنُ عُمَرَ وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

bunu rivâyet eden on sekiz Sahābînin ismini zikrediyor. Şârih Aynî beş isim daha ilâve ettiğine göre, bunu lâakal yirmi dört Sahābî rivâyet etmiş demektir. Bu isimleri teberrüken zikredelim: Alî b. Ebî Tālib, Abdullāh b. Mes'ūd, Ebû Saîd-i Hudrî, Ukbe b. Āmir-i Cühenî, Ebû Hüreyre, İbn-i Ömer, Semüre b. Cündeb (veya Cündüb), Seleme b. el-Ekva', Zeyd b. Sâbit. Abdullāh b. Amr, Muāz b. Afrâ', Abdu'r-Rahmân Sunâbihî, Ümmü'l-mü'minîn Āişe, Kâ'b b. Mürre, Ebû Ümâme, Amr b. Anbese, Ya'lâ b. Ümeyye, Muāviye, Sa'd b. Ebî Vakkās, Ebû Zerr-i Gıfârî, Ebû Katâde, Ebü'd-Derdâ', Ümmü'l-mü'minîn Hafsa (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*). Demek ki, fi'l-cümle namaz için evkāt-ı kerâhet bulunduğu tevâtüren sâbittir.

Evkāt-ı kerâhetin hudûdunu beyân eden ahādîs ise elfâz-ı muhtelife ile vârid olduğundan o rivâyetlere binâ edilen hükümler hakkında da fukahâ ihtilâf etmişlerdir. Bir kere şu metindeki Buhârî hadîsini Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce de yine İbn-i Abbâs'dan rivâyet etmişlerse de onların rivâyetlerinde « حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ » yerine « حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ » denilmiştir. Kezâlik Buhârî ile Müslim, Ebû Saîd-i Hudrî'den: "« لَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ = *Sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar hiçbir namaz olmaz...*" hadîsini merfûan rivâyet ettikleri gibi Abd b. Humeyd'in Amr b. Anbese'den rivâyet ettiği uzun bir hadîsde de bu kaziyye: "« اذا صَلَّيْتَ الْفَجْرَ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ... » = *Sabah namazını kıldığında gün doğuncaya kadar namazı bırak...*" lâfzı ile sevkedilmiştir. Bunlar da tulûa ve –vakt-i işrâka kadar– mâ-b'ad-i tulûa delâlet eder söz yok ise de, her halde sabah ile ikindi namazlarından sonra tulû' ile gurûba kadar salâtın

وَ سَلَّمَ اِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَاَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ.

وَ اِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَاَخِّرُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ.

menhî olduğunda sarihdirler. Bâhusūs Alî *kerrema'llāhu vechehnin* *Müsned-i İshāk* ile *Beyhakî*'de mervî : «كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ اِلَّا الْفَجْرَ وَ الْعَصْرَ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in her farz namazdan sonra iki rek'at namaz kılmak âdet-i seniyyeleri idi. Yalnız fecr ile asr müstesnâ.*" hadîsi ile yine müsned-i mezkûrda Seleme b. el-Ekva' *radiya'llāhu anh*'den mervî: «كُنْتُ اُسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَمَا رَاَيْتُهُ صَلَّى بَعْدَ الْعَصْرِ وَ لَا بَعْدَ الصُّبْحِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile berâber sefere çıkardım. Ancak ne ikindiden, ne sabah namazından sonra namaz kıldığını hiç görmedim.*" hadîsi de bunu müeyyittir.

Mebde-i tulû'dan işrâka kadar olan vaktin, vakt-i nehy olduğuna delâlet eden hadîsler de çoktur. Metindeki İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhümâ* hadîsinin yanı başında İbni Mes'ūd, Ukbe b. Yâser, Semüre b. Cündüb, Zeyd b. Sâbit, Âişe, Ebû Umâme *radiya'llāhu anhüm*'den mervî bir çok hadîsler daha vardır ki, cümlesi bu nehyi beyânda sarîhdir. Hele Ukbe'nin hadîsinde vakt-i zevâl de zikredildiği gibi tulû', gurûb, istivâ-i şems vakitlerinde namazdan da, defn-i mevtâdan da nehiy buyurulduğu mezkûrdur. Bu hadîsleri ihtisār için yazmıyoruz. Yalnız şunu söyleyelim ki, tâ irtifâ-ı şemse kadar olan zamânı vakt-i kerâhet addedenler «تَطْلُعُ» lâfzını «تَشْرُقُ» ma'nâsına bir tulû-i mahsūs ile tefsîr ederler. Ve her iki lâfz ile vârid rivâyâtda fark-ı ma'nâ gözetmezler.

Diğer tarafdan da *Buhârî* ile *Müslim*'de iki hadîs-i sahîh vardır ki, bunlardan ikindiden sonra namaz kılınabileceği anlaşılıyor. Biri *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in öğlen namazından sonra kılamamış oldukları iki rek'atı ikindi namazından sonra kıldıklarına

Tercemesi

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

---

dâirdir. Diğeri de: "«رَكْعَتَانِ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَعُهُمَا سِرًّا وَلَا عَلَانِيَةً رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ» = *İki namaz vardır ki, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem onları sırran da, alâniyeten de* (yâni evinde de, dışarda da) *terk etmezdi. Onlar da sabah namazından evvel iki, ikindi namazından sonra da iki rek'at idi.*" hadîsidir ki, (351) inci rakkamıyle Ümmü'l-mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ* tarafından rivâyet edildiği görülecektir. *Sünen-i Ebî Dâvûd* rivâyetine göre de, bir kimse sabah namazından sonra iki rek'at namaz kılmış, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ona: "*Sabah namazı iki rek'atten ibârettir.*" buyurmuşlar. Ve onun: "*Sabah namazından evvelki iki rek'atı kılamamıştım*" demesi üzerine sükût buyurmuşlar. Bunlara bir de Ömer *radiya'llāhu anh*'in ikindiden sonra iki rek'atı kılanlara Sahābe huzūrunda dayak attığını ve buna kimsenin ses çıkarmadığını ilâve edersek ihtilâf-ı rivâyât hakkında bir fikir edinebiliriz. (386 ncı İbn-i Buhayne hadîsine de mürâcaat.)

Fukahânın bu husūsdaki ihtilâfına gelince: Selefden bir tāifenin, her hangi namazın bu vakitlerde men'ine kail olduklarına dâir nakiller vardır. Ebû Bekre ile Kâ'b b. Acure *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu evkatta ferâizi de men' ettikleri rivâyet-i sahîha ile sâbit olmuştur. Selefden diğer bir tāife ise bilâkis mutlakā ibâha tarafında olup nehye taallûk eden ahādîsin mensûh olduğuna kāillerdir. Delilleri de (333) uncü hadîsdir. Bunlar tulû'dan evvel yalnız bir rek'atı yetiştirebilen kimsenin itmâm ile me'mûr olması evkāt-ı nehiy denilen zamanlarda salâtın ibâhasına delâlet eder derler. Dâvûd İbn-i Alî ile İbn-i Hazm gibi ulemâ-yı Zāhiriyye bu tāifeye peyrev olmuşlardır. Ebû Hanîfe'ye göre her hangi salât-ı nâfileyi bu vakitlerde kılmak harâm olduğu gibi o günün ikindi namazı müstesnâ olmak üzere ferâizin de, hattā nezredilmiş namazın da kılınması haramdır. Mâlik'e göre yalnız ferâizi bu vakitlerde kılmak câiz, nevâfili kılmak ise haramdır. Ahmed İbn-i Hanbel de ona muvâfakat ediyorsa da yalnız tavafdan son-

"(Kılacağınız) *namaz için şemsin ne tulû' zamânını, ne gurub zamânını taharrî* (yâni intihâb) *etmeyiniz*[1]." buyurdu. —Yine İbn-i

---

raki iki rek'atı istisnâ ediyor. Şâfiî'nin mezhebi ise tafsîl üzeredir. Ona göre Ferâiz kılmak câizdir. Nevâfil de ya zât-ı sebeb olur, ya olmaz. Zât-ı sebeb-i nevâfil: Tavâf, tahiyyetü'l-mescit, sücûd-i tilâvet, sücûd-i şükr, salât-ı ıyd, salât-ı küsûf, salât-ı istihâre, salât-ı cenâze, nevâfil-i fâiteyi kazā gibi namazlardır. İşte bu gibi namazları bilâ-taharrî, yâni o vakitlere getirmek kastı olmaksızın kılmak câizdir. (347 nci hadîse mürâcaat.) Hücceti de Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in: "مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا =*Her kim bir namazı kılmayı unutursa hatırladığı zaman kılsın.*" diyerek öğlenin sünnetini ikindiden sonra kazā ve her hangi saatte olursa olsun kimsenin tavafdan men' edilmemesini emir buyurmalarıdır. Sünnet-i fâiteyi kazā etmek câiz olunca sünnet-i hāzırayı, farîza-i fâiteyi kılmak bitarîkı'l-evlâ câiz olur, der ve sebebi olan diğer nevâfili de buna ilhāk eyler. Bir sebep olmaksızın sırf tatavvu' olsun diye o vakitlerde namaz kılmayı ise mekruh görür. İstivâ-yı şems zamânında namaz kılmağa gelince: Mâlik bunda beis görmemiş, İbni Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın *Buhârî*'deki "*Ashābımı nasıl kılar gördümse ben de öğle kılarım. Ne gece, ne gündüz hiç bir kimseyi istediği gibi namaz kılmaktan nehyetmem. Yalnız şemsin tulûu ile gurûbunu taharrî etmeyiniz*." sözü ona hüccettir. Şâfiî ile Ebû Yûsuf ahādîs-i nehye bakarak menhîdir, demiş ve yalnız cum'a gününü istisnâ etmişlerdir. Leys b. Sa'd, Evzâî, Hasan-ı Basrî, Tāvûs da Mâlik'in ictihâdına muvâfık ictihatta bulunmuşlardır. Ebû Yûsuf'dan başka Kûfiyyûn cum'ayı da istisnâ etmezler. (347, 348, 349, 350, 351 inci hadîslere de mürâcaat.)

1 "*Taharrî*" den maksat namazı kılmayıp da o zamânı gözetlemektir. Bu nehy-i Nebevî evkāt-ı tulû' ve gurûbu araştıran abede-i şemse teşebbuh edilmemesi hikmetine müsteniddir. Hanefiyye ile evkāt-ı kerâhette salâtı mutlakā men' edenler, bunu bir nehy-i müstakıl addedip taharrî kastı olsun, olmasın bu vakitlerde namaz kılmayı kerâhet-i tahrîmiyye ile mekruh görürler. Tecvîz edenler ise bu hadîsi mâkablindeki (346) ncı hadîsin müfessiri addedip sabah ile ikindi namazlarından sonra namaz kılmanın kerâheti yalnız tulû' ile gurûbu namaz için gözetliyenlere mahsustur, derler. Ve Âişe *radiya'llâhu*

Ömer (*radiya'llāhu anhümâ*) şöyle demiştir[1]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Hācib-i şems[2] göründüğü vakit tâ yükselinceye kadar, hācib-i şems battığı vakit de tâ gāib oluncaya kadar namazı te'hîr ediniz.

---

anhâ'nın Tāvûs tarîkından *Müslim*'de mervî: "*Ömer radiya'llāhu anh yanılmıştır. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ancak tulû-ı şems ile gurûbunun taharrî edilmesinden nehiy buyurmuştur.*" sözü ile ihticâc ettikleri gibi (333) üncü hadîs nev'inden ehādîs ile de istidlâl etmek isterler. Beyhakî diyor ki: Āişe *radiya'llāhu anhâ, aleyhis's-selâtü ve's-selâm* Efendimiz'i ikindiden sonra namaz kılar görmüş olduğu için nehy-i Nebevîyi itlākına hamletmeyip kasd u taharrîye hamletmiştir. Halbuki nehy-i mutlak birçok Sahābe'den ahādîs-i adîde ile sâbit olduğu için Hazret-i Ömer vehm etmiştir, demek sahîh olmaz. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bu namazı yâ kazā idi, yâhud da Zât-ı Şerîflerine āit bir husūsiyyet idi.

[1] *Buhârî*'de bunlar iki hadîsdir. İkîsinin senedi de, mevzūu da bir olduğu için musannıf birleştirmiş. Zâten Buhârî de Râvî Urve b. ez-Zübeyr, bir nakle göre «أَخْبَرَنِي», diğerine göre «حَدَّثَنِي» dediği için ayırmışa benziyor. Nitekim bunlardan başka bir tarîkda ikisini o da birleştirmiş. Bu rivâyette «لَا تَحَرَّوْا» yerine «لَا تَحَيَّنُوا», «حَتَّى تَرْتَفِعَ» yerine de «حَتَّى تَبْرُزَ» denildiği gibi "«فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ» = *Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından çıkar.*" ziyâdesi vardır ki, illet-i nehyi beyân eder. Müslim'in Amr b. Anbase'den vâkı' olan rivâyetindeki: "حِينَئِذٍ تَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ = *İşte o zamanda küffâr ona* (yâni şemse) *secde ederler.*" ziyâdesi de illet-i müfessirdir. O halde "*Güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar.*" demek "*Tulûunda iblîs-i lâîn nâsı iğvâ ederek şemse ibâdet ettirir.*" demek olmuş olur.

[2] Hācib-i şems, hîn-i tulû' ve gurûbunda kursunun ilk ve son gözüken kenarlarına ıtlāk olunduğu gibi şems henüz ufuk altında iken cirminden evvel sabahleyin gözüken eşi'asına da denildiği vardır. (346, 348, 349, 350, 351 inci hadîslere de mürâcaat.)

348. حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعَتَيْنِ وَعَنْ لِبْسَتَيْنِ. تَقَدَّمَ. وَزَادَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَعَنْ صَلاَتَيْنِ: نَهَى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in iki türlü alış-verişden ve iki türlü giyinişden Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nehiy buyurduklarına dâir olan hadîsi ki (yukarıda 239 uncu olarak) geçmişti. —Buradaki rivâyetinde ise âtîdeki ziyâde vardır: *"Bir de iki namazdan nehiy buyurdu:* (Salât-ı) *fecirden sonra gün doğuncaya kadar, salât-ı asırdan sonra da gün batıncaya kadar namaz kılmaktan da* (nehiy buyurdu).[1]"

349. عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّكُمْ لَتُصَلُّونَ صَلاَةً لَقَدْ صَحِبْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا رَأَيْنَاهُ يُصَلِّيهَا. وَلَقَدْ نَهَى عَنْهَا. يَعْنِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ.

Tercemesi

Muāviye (b. Ebî Süfyân) *radiya'llāhu anh*'den:

Asırdan sonraki iki rek'atı kastederek şöyle demiştir: Sizler öyle bir namaz kılıyorsunuz ki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile (o kadar) berâber bulunduk da kıldığını hiç görmedik. (Bilâkis) onu kılmaktan nehiy buyurmuştur[2].

---

[1] 346, 347, 349, 350, 351 inci hadîslere de mürâcaat.

[2] Muāviye *radiya'llāhu anh* bu sözü hutbede söylemiştir. Başkaları, bâhusūs Āişe *radiya'llāhu anhâ* ise *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bu namazı kıldıklarını haber veriyorlar. O nefyediyor. Diğerleri ise isbât ediyorlar. Müsbitin nâfîye takdîmi ise kāide-i mukarreredir. O görmemekle kılmamış olmaları lâzım gelmez. Nitekim kıl-

350. عن عائشة رضي الله عنها قالت و الذي ذهب به
ما تركهما حتى لقي الله تعالى . و ما لقي الله تعالى حتى ثقل
عن الصلاة . و كان يصلي كثيرا من صلاته قاعدا . تعني
الركعتين بعد العصر . و كان النبي صلى الله عليه و سلم
يصليهما . و لا يصليهما في المسجد مخافة ان يثقل على
امته . و كان يحب ما يخفف عنهم .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-mü'minîn) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

İkindi namazından sonraki iki rek'atı kastederek şöyle demiştir: Onu (yâni Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i) kabzeden Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya kasem olsun ki, o iki rek'atı Allāhu Teālâ'ya kavuşuncaya kadar (hiç) terk etmedi. Namaz kılmağa kudreti kesilmedikçe de Allāhu Teālâ'ya kavuşmadı. Namazlarının bir çoğunu oturarak kılardı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu iki rek'atı kılardı. Lâkin ümmetine ağır gelir korkusu ile Mescitte kılmazdı. Ümmetinden tahfîf (-i külfet) i mûcib olacak şeyleri (yapmayı pek) severdi[1].

dıklarını gören var. İsbât-ı rivâyeti nehiy hakkında vârid olan rivâyâta da muārız değildir. Zât-ı sebeb-i nevâfili tecvîz edenlere göre (346 ncı hadîsin hāşiyesine mürâcaat) *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in o namazları zevât-ı sebebdendir. Bu takdirde sebepsiz olan nevâfil de umûm üzere bâkī kalmış, yâni menhî oluyor. Nehyi, ām addedip zât-ı sebeb namazları gayrı zât-ı sebeb olanlarından tefrîk etmeyenler ise Muāviye'nin bu inkârını tatavvu-ı sırfa ve fi'l-i Resûl *aleyhi's-selâm*'ı husūsiyyete haml ediyorlar. (346, 347, 348, 350, 351 inci hadîslere de mürâcaat.)

[1] Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bu hadîsi *Buhârî*'de bundan sonraki (351) incinin lâfzı ile de vârid olduğu gibi «ما ترك السجدتين"

351 . وَعَنْهَا رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ رَكْعَتَانِ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَعُهُمَا سِرًّا وَلَا عَلَانِيَةً: رَكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ.

«بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قَطُّ» = *Salât-ı asırdan sonraki iki rek'âtı benim hücremde hiç terk buyurmadı.*" lâfzı ile de, "«مَا كَانَ يَأْتِينِي فِي يَوْمٍ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَّا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ» = *Hiç bir gün ikindi namazından sonra bana gelip de iki rek'at kılmadığı olmazdı.*" lâfzı ile de vârid olmuştur. *Müslim*'de ise: "«كَانَ يُصَلِّيهِمَا قَبْلَ الْعَصْرِ. ثُمَّ إِنَّهُ شُغِلَ عَنْهُمَا أَوْ نَسِيَهُمَا فَصَلَّاهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ أَثْبَتَهُمَا. وَكَانَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَثْبَتَهَا» = (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) *bu iki rek'ati salât-ı asırdan evvel kılardı. Sonra* (bir def'a) *meşgūl olup kılamadı. Yâhud unuttu* (da kılamadı.) *Bundan dolayı ikindi namazından sonra kıldı. Sonra buna devâm etti. Zîrâ* (her hangi) *bir namazı kılarsa ona devâm etmek ādet-i seniyyesi idi.*" deniliyor. Müslim'in rivâyet ettiği şu kaziyye hakkında Dârekutnî'nin rivâyetinde Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin : "*Yâ Resûla'llāh, bir şey mi hādis oldu?*" suâline "*Hayır, ancak Bilâl ikāmeti ta'cîl etti de ikindiden evvelki iki rek'atı kılamadımdı. İşte şimdi onları kazā ediyorum.*" buyurduklarını ve bunun üzerine Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın : "*Biz de bu namazı fevt edersek kazā edelim mi?*" suâline de "*Hayır.*" cevâbını verdikleri mezkûrdur.. Ümmü'l-mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın *Buhârî*'deki muhtasar ve *Müslim*'deki mufassal hadîsinde de buna muhâlif olarak *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Abdü'l-Kays vefdinin (49 uncu hadîs) kendilerini meşgūl edip bundan dolayı salât-ı zuhurdan sonraki iki rek'atı kılamamış oldukları zikrediliyor. Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın yukarıki rivâyete muhâlif olarak: "*İkindiden sonraki iki rek'atı hem kılarlar, hem başkalarını kılmaktan nehiy buyururlardı.*", İbn-i Abbâs'ın : "لَمْ أَرَهُ عَادَ لَهُمَا = *Bu iki rek'atı bir daha kıldığını görmedim.*", Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın da bu mes'eleyi kendisine soran birtakım Sahābeye : "*Bu namazı benim ya-*

Tercemesi

Yine Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: İki namaz vardır ki, Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* onları sırran da, alâniyeten de (yâni evinde de, dışarda da) terketmezdi. (Onlar da) sabah namazından evvel iki, ikindi namazından sonra da iki rek'at idi[1].

352. عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سِرْنَا مَعَ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً . فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ اَخَافُ اَنْ تَنَامُوا عَنِ الصَّلَاةِ . قَالَ بِلَالٌ

---

nımda kılmadı, Ümmü Seleme'ye sorunuz. Çünkü ben ondan işittim." dedikleri de zikrolunuyor.

Bir daha o namazı kılmadıkları hakkındaki rivâyet zaîftir. Metindeki hadîs ile o ma'nâda olanlara salât-ı asırdan sonra gurup zamânında namaz kastetmemek şartiyle teneffülü tecvîz eden fukahâ temessük etmişlerdir ki, bu mes'eledeki ihtilâfât-ı fukahâ bundan evvelki hadîslerin havâşîsini mütâlâa ile ma'lûm olur. Bu nefli mutlakâ mekruh görenler ise yalnız revâtipden fevt edilmiş namazların kazâsı câiz olduğuna hükmetmişler ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in buna muvâzabetini hasâis-i Nebeviyyelerinden addeylemişlerdir. Delilleri de Âişe'nin mevlâsı Zekvân'ın rivâyet ettiği hadîsdir ki, bunda Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri: "«كَانَ يُصَلِّى بَعْدَ الْعَصْرِ وَيَنْهَى عَنْهَا وَيُوَاصِلُ وَيَنْهَى عَنِ الْوِصَالِ» = *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz *salât-ı asırdan sonra namaz kılardı da o namazdan nehy ederdi. Kezâlik savm-ı visâl tutardı da savm-ı visâlden nehy ederdi.*" demiştir. Savm-ı visâl, bir kaç gün fâsılasız olarak ve iftâr etmeksizin oruç tutmaktır ki, ercah-ı akvâle göre bu, hasâis-i Nebeviyyeden olup -İnşâ-Allâh ileride görüleceği üzere- Ümmet bundan nehiy buyurulmuştur. Beyne'l-ulemâ savm-ı visâlin hürmet ve kerâheti ve kâdir olana cevâzı hakkında ihtilâf vardır. (346, 347, 348, 349, 351 inci hadîslere de mürâcaat.)

[1] 346, 347, 348, 350 nci hadîslere mürâcaat.

أَنَا أُوقِظُكُمْ. فَاضْطَجَعُوا. وَأَسْنَدَ بِلاَلٌ ظَهْرَهُ إِلَى رَاحِلَتِهِ. فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ. فَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ. فَقَالَ يَا بِلاَلُ أَيْنَ مَا قُلْتَ؟ قَالَ مَا أُلْقِيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مِثْلُهَا قَطُّ. قَالَ إِنَّ اللّهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ. يَا بِلاَلُ قُمْ فَأَذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّلاَةِ. فَتَوَضَّأَ. فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلَّى.

TERCEMESİ

Ebû Katāde (Hāris b. Rıb'iyy) *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Bir gece Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikde yolculuk ediyorduk[1]. İçimizden biri: "*Yâ Resûlâ'llāh, gece sonu emretsen de konak etsek!*" dedi. .(Cevâben): "*Korkarım uyuyakalıp namazı kaçırırsınız.*" buyurdu. Bilâl (*radiya'llāhu anh*): "*Ben sizi uyandırırım.*" dedi. Yattılar. Bilâl de arkasını râhilesine (yâni bindiği deveye) daya(yıp bekle)di. (Derken) gözleri kapanıp (o da) uyuyakaldı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* uyandığı zaman hācib-i şems gözükmüştü. "*Bilâl, dediğin nerede kaldı?*" buyurdu. (Bilâl:) "*Bana bu güne gelinceye kadar bunun gibi* (ağır) *bir uyku basmış değil.*" dedi. (Bunun üzerine) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Allāhu Teālâ istediği zamanda ruhlarınızı kabzetti. (Yine) istediği zamanda geri çevirdi. Bilâl, kalk, ezan oku. (Bunun üzerine) Bilâl halkı namaza da'vet etti yâni ezan okudu[2].

---

[1] Bu kıssanın hangi sefer-i Nebevîde olduğunu kestirmek ehl-i hadîsce müşkilâtı mûcib olmuştur. Bunun (226) ncı hadîsdeki kıssadan başka bir kıssa olduğu zannı da vardır.

[2] "*Ezân*" ve "*te'zîn*" nidâ ve da'vet ve i'lân demektir. Bu, geçmiş namaz için ezân okunacağına delildir. Fevâit için ezân ve ikāmet

(Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) abdest aldı. Güneş yükselip bembeyaz olduğu vakitte de kalktı, namazı kıldırdı [1].

---

mes'elesinde ulemânın ihtilâfı vardır. Hanefiyye'ye göre geçmiş namaz için hem ezân okunur, hem ikāmet edilir. Onlar *Buhârî*'deki (226) ncı İmrân b. Husayn hadîsinde: "وَنُودِيَ بِالصَّلَاةِ = *Namaz için nidâ edildi.*", Ebû Dâvûd ile diğerlerinin rivâyetinde daha sarîh olarak: "«ثُمَّ أَمَرَ مُؤَذِّنًا فَأَذَّنَ. فَصَلَّى الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ. ثُمَّ أَقَامَ. ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ» = *Sonra bir müezzine emretti de ezân okuttu. Sonra salât-ı fecirden evvelki iki rek'atı kıldı, sonra ikāmet ettirdi. Sonra salât-ı fecri kıldırdı.*" denilmesi ile ihticâc ederler. Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de Ahmed İbn-i Hanbel'in, Ebû Sevr'in, İbnü'l-Münzir'in kavilleri de budur. Fevt olmuş namazlar müteaddit ise birincisi ezân ve ikāmetle kılınır, diğerlerinde yalnız ikāmet ile iktifâ etmek ihtiyâra bağlıdır. Zîrâ Tirmizî'nin İbn-i Mes'ūd'dan Handek gazvesi hakkındaki rivâyetinde: "*Yevm-i Handekte Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in dört namazı geçmişti. Gece ilerlediği vakitte Bilâl'e emrettiler. Ezân okudu, sonra ikāmet etti, öğlen kılındı. Sonra ikāmet etti, ikindi kılındı. Sonra ikāmet etti, akşam kılındı. Sonra ikāmet etti, yatsı kılındı.*" denilmiştir. Yine Handek kaziyyesi hakkındaki rivâyetlerin birinde: "فَقَضَاهُنَّ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ = *O namazları ezân ve ikāmetle kazā buyurdular.*", diğerinde: «بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ لِلْأُولَى وَإِقَامَةٍ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنَ الْبَوَاقِي» denilmiş olduğu için müteaddit namaz kazā eden kimse, ezânı tekrâr edip etmemekde muhayyer kalıyor. Mâlik ile Evzâî'ye göre kazā için ezâna hācet yoktur, yalnız ikāmet kâfîdir. Şâfiî'nin kavl-i cedîdi de böyle ise de ashābından bir çoğunca muhtâr olan ezân okumaktır. Çünkü ezân okunduğu hakkındaki hadîs sahîhdir. Ezâna hācet görmeyenlerin ezânı ikāmete hamletmelerinde nazar vardır. Çünkü hadîsde ezândan sonra abdest alındığı haber veriliyor ki, ikāmet ile namaz arasını abdest ile fasl etmek hatıra gelmez.

[1] Ba'de't-tulû' gün yükselinceye kadar kazā-i fevâitin adem-i

353. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَمَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ. فَجَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ. قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا كِدْتُ اُصَلِّي الْعَصْرَ حَتّٰى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللّٰهِ مَا صَلَّيْتُهَا. فَقُمْنَا اِلٰى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ. وَتَوَضَّأْنَا لَهَا. فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَمَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ. ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ.

TERCEMESİ

Câbir b. Abdullāh (Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Handek günü Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* gün battıktan sonra gelip küffâr-ı Kureyş'e sebbetmeye başladı. Ve: *"Yâ Resûlâ'llāh, ikindiyi az daha gün batmadan kılamayacaktım."* dedi[1]. Nebiyy-i Ekrem *salla'l-*

cevâzına Hanefiyye bununla da ihticâc ederler. Bu hadîsden fevâitin cemâatla kazā edilebileceği de anlaşılıyor.

Bu hadîsde râtibe-i fecr olan iki rek'atın kılındığına dâir sarâhat yoktur. Fakat Ebû Dâvûd'un rivâyetinde bu namazın kılındığı sarâhaten mezkûrdur. İmâm-ı Mâlik'e Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in salât-ı fecri kazā buyurdukları gün bu namazı kılıp kılmadıkları sorulmuş, *"Duymadım."* cevâbını vermiş. Bundan dolayı sünnet-i râtibenin kazā edilmesine Mâlikiyyeden bâzıları kāil değillerdir. Maa-hâzâ Mâlik'in *"İsteyen kılar."* dediği de rivâyet olunuyor. Sevrî ile Şâfiî ise revâtibin sübûtuna binâen kazā edebilir, derler. Bu mes'elede Kûfiyyûnun ictihâdı tafsîl üzeredir. Eğer râtibe-i fecr farz ile berâber fevt olmuş ise, kazā edilmesinde müttefiktirler. Farz, vaktinde kılınmış olup yalnız râtibe fevt olmuş ise, Muhammed b. el-Hasan-ı Şeybânî'ye göre, gün yükseldikten sonra tâ zevâl-i şemse kadar olan zaman içinde kazā edilir. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre ise kazā edilmez.

[1] Handek vak'ası esnâsında bütün Sahābe-i Kirâm Resûlul-

lâhu aleyhi ve sellem: "*Vallah, ben de kılamadım.*" buyurdu[1]. Bunun üzerine kalktık, Buthān'a[2] gittik. (Orada Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem)* namaz için abdest aldı. Biz de namaz abdesti aldık. (Ondan sonra) gün batmış iken ikindiyi, arkasından da akşamı kıldırdı[3].

---

lâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile birlikde oldukları halde nasıl oluyor da içlerinden yalnız Ömer *radiya'llâhu anh* ikindiyi gurubdan evvel kılmış oluyor? İhtimal ki, müşrikîne karşı olan meşgûliyyet akşama kadar devâm etmiş, cümlesini abdestten, namazdan alıkoymuş da yalnız Ömer *radiya'llâhu anh* abdestli olduğu için acele edip namazını kılıvermiştir.

[1] Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in emr-i kıtâl ile meşgûliyyet dolayısiyle namazı, yâhud namazları vakitlerinde derhâtır buyurmayıp Ömer *radiya'llâhu anh*'in böyle söylemesi üzerine hatırlamış, "*Vallah ben de kılamadım.*" buyurmuş ve ondan sonra abdest ve namaza şurû' buyurulmuş olması muhtemeldir.

[2] "*Buthān*" Medîne kurbunda bir vâdînin ismidir ki (339) uncu Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsinde de ismi geçti.

[3] Buradaki beyandan yalnız ikindi namazının fevt edildiği müstefâd oluyorsa da *Müsned-i Ahmed*'de Ebû Saîd-i Hudrî'den, (352) nci hadîsin hâşiyesinde zikredildiği üzere Tirmizî'de İbn-i Mes'ûd'dan vâkı' olan rivâyetlere nazaran öğlen ile ikindi ve akşam namazları fevt olup yatsıdan sonra kılınmıştır. *Neseî*'deki rivâyet de bu ma'nâyadır. İmâm-ı Mâlik'in "*Muvatta*'" ından ise zuhr ile asrın fevt olduğu anlaşılıyor. Bu hadîslerin vech-i cem'i şudur: Hendek gazâsı günlerce sürmüştür. Bir gün öğlen ile ikindi, başka gün yalnız ikindi namazını fevt etmiş olmaları hatıra gelebilir.

Bu hadîsden kazâ namazının cemâatle kılınması meşrû' olduğuna istidlâl kılınmıştır. Nitekim icmâ' bunun cevâzı üzerine mün'akıttır. yalnız Leys b. Sa'd'in bunu men' etmesi şüzûz kabîlindendir. Bu hadîsden mağrib vaktinin şafakdan sonraya kadar imtidâd ettiği de müstefâd oluyor. Her halde o vakte kadar imtidâd ediyormuş ki, o gün akşam namazından evvel diğer namazlar kılınmış. Şâfiî'nin kavl-i cedîdine göre akşamın vakti mudayyak olup yalnız abdest alıp namaz kılacak kadar vakittir. Bu hadîs ona karşı hüccettir. Kezâlik

354. عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ [1] اِذَا ذَكَرَهَا [2]. لَا كَفَّارَةَ لَهَا اِلَّا ذَلِكَ. وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي.

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

---

vakit namazı ile geçmiş namaz, ya namazlar beyninde tertîb gözetilmiş gibi görünüyor. Bu tertîbin vücûbuna Nehaî, Zührî, Rebîatü'r-Re'y, Yahyâ el Ensārî, Leys b. Sa'd kāil olmuş oldukları gibi Ebû Hanîfe ile ashābının, Mâlik'in, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshāk b. Râhûye'nin de kavilleri budur. Abdullāh İbn-i Ömer de bu mezhebde imiş. Diğer taraftan salât-ı fâite ile salât-ı vaktiyye beyninde tertîbi vâcib görmeyenler meyânında Tāvûs, Şâfiî, Ebû Sevr, İbnü'l-Kāsım, Semnûn gibi zevât vardır. Zāhiriyyenin de mezhebi budur. İmâm Mâlik tertîbi vâcib görmekle berâber nisyân sebebiyle tertîb bozulursa ona göre bu vücûb sâkıt olur. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, geçmiş namazı salât-ı vakfiyyede tezekkür ederse içinde bulunduğu namazı itmâm eder. Bundan sonra fâiteyi kılıp vaktiyyeyi de iāde eder. Vaktiyye niyyetiyle ilk kıldığı namaz nâfile olmuş olur.

[1] Müslim'in rivâyetinde salâta râci' zamîr-i mansūb ile « فَلْيُصَلِّهَا » denildiği gibi diğer tarîkden rivâyetinde "اَوْ نَامَ عَنْهَا = *Namazdan gāfil kalıp uyuya kalırsa*" ziyâdesi de vardır. Üçüncü bir rivâyetinde de: "« اِذَا رَقَدَ اَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّهَا اِذَا ذَكَرَهَا . فَاِنَّ اللهَ يَقُولُ اَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي = *Biriniz uyuya kalıp namaz kılmazsa, yâhud namazdan gaflet ederse onu hatırladığında kılsın. Zîrâ Allāhu Teālâ* اقم الصلوة لذكرى* *buyuruyor.*" denilmiştir.

[2] Zamirsiz olarak « اِذَا ذَكَرَ » rivâyeti de vardır.

---

* *Sûre: 20 (Tā-hā), âyet: 14.*

sellem buyurdu ki: Her kim bir namazı (kılmayı) unutursa (onu) hatırladığında kılsın. Onun bundan başka keffâreti yoktur. «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»[1]

---

[1] «لِلذِّكْرَى» da okunmuştur. Bu kırâet, Zührî'den işitilmiş ise de kırâet-i meşhûre, masāhifte ve metinde olduğu gibi «لِذِكْرِي» dir. Bu âyet-i kerîmenin burada îrâdı taraf-ı âlî-i Nebevîden mi vâkı' olmuştur. Yoksa Katâde mi hadîsi rivâyet ettikten sonra sâmia ikāme-i hüccet için okumuştur? Esah olan bunun makūl-i kavl-i Nebevîye dâhil olmasıdır. Delîli de birinci hāşiyede zikrettiğimiz Müslim rivâyetidir ki, o da *Müslim*'de Katâde tarîkındandır.

Âyet-i kerîmenin tefsîrinde vücûh-ı adîde beyân edilmiştir:

1— Namazı, içinde beni zikretmek için ikāme et;

2— Namazı ikāme et, tâ ki ben seni methederek zikredeyim;

3— Zikir vakitlerinde, yâni mevâkît-i salâtta salâtı ikāme et;

4— Ben kitaplarda zikredip emrettiğim için salâtı ikāme et;

5— Riyâsız olarak beni anmak için benden başkasını anar gibi olmaksızın salâtı ikāme et;

6— Emrimi hatırladığının şükrânesi olarak salâtı ikāme et;

7— Beni anmak demek olduğu için namazı ikāme et ki, salât, Allāh'a ibâdettir. Salâtı hatıra getirmek Allāh'ı hatıra getirmektir;

8— Turpuştî'ye göre siyâk-ı hadîse en muvâfık olan tefsîr, namazı hatırladığında ikāme et. Çünkü onu hatırladığında Allāh'ı hatırlamış olursun. Yâhud hazf-i muzâf ile «لِذِكْرِ صَلَاتِي» ma'nâsına alıp "*Namazımı hatırladığında namazı ikāme et.*" olmak lâzım gelir. Vallāhu a'lem.

Bu hadîsden çıkan hüküm şudur: Nâsî ile nâime, yâni kılmayı unutan ile uyuyakalıp kılamayana kazā lâzım gelir. Āmide yâni amden kılmayana kazānın vücûbu ise evleviyyette kalır. Cümhûrun mezhebi budur. Amden terk-i salât edene kazā lâzım gelmez, diyenler de vardır. Fakat bunların bu ictihâdından anlaşıldığına göre kazā edilmeyen bu namazların terkinde keffâret kabûl etmiyecek kadar ism vardır. Yoksa Ömer b. el-Hattāb ile oğlu Abdullāh, Sa'd b. Ebî Vakkās, İbn-i Mes'ūd, Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu*

355 . وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ تَزَالُوا[1] فِى صَلَاةٍ مَا ٱنْتَظَرْتُمُ الصَّلَاةَ.

TERCEMESİ

Yine Enes *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Siz namaza muntazır oldukca hep namaz içindesiniz[2].

356 . حَدِيثُهُ عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ . وَفِى رِوَايَةِ هُنَا عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الْاَرْضِ اَحَدٌ. يُرِيدُ بِذَالِكَ أَنَّهَا تَخْرِمُ ذَالِكَ الْقَرْنَ.

---

anhüm gibi ecillenin de dâhil bulunduğu bu zümre-i ekâbirin ictihâdından tehvîn-i salât maksūd olmayacağı bedîhîdir.

Söz, yine Cumhûrun sözüdür. Ma'zûra kazā lâzım geliyorsa, āmide bi-tarîkı'l-evlâ lâzım gelir.

[1] Bir rivâyette « لَنْ تَزَالُوا » dur ki, ona göre terceme edilmiştir.

[2] Bu hadîs, *Buhârî*'de Hâlid b. Kurre tarîkından şöylece rivâyet olunuyor: Birgün Hasan-ı Basrî'ye ders verecek diye muntazır olduk. Gecikti. Nihâyet (mescitten ve dersten) kalkıp gideceği vakit yaklaşınca geldi. Dedi ki: Şu komşularımız beni çağırdılar. Sonra Enes'den şunu rivâyet etti: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir gece hemen hemen nısfü'l-leyl oluncaya kadar muntazır kaldık. Teşrîf edip bize namaz kıldırdılar. Sonra bize hutbe îrâd edip buyurdular ki: Şimdi herkes namaz kılmış uyumuştur bile, siz ise namaza muntazır oldukca namaz içindesiniz. —Hasan dedi ki: Her kavim, hayra muntazır oldukca hayır içindedirler. —Halid b. Kurre (Hasan'ın bu son sözü için:) Enes'in Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği kelâm cümlesindendir der. (338, 339, 340, 341, 342) nci hadîslere de mürâcaat.

Tercemesi

Yine Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'in[1] «عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ» hadîsi ki (yukarıda 96 ncı olarak) geçmişti. —Burada da Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "(Yüz seneye kadar) *bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır.*"[2] buyurduklarını rivâyet ettikten sonra: "*Bu sözden murâd-ı* (ālî-i) *Nebevî o karnın* (bu müddet içinde) *munkarız olacağını haber vermek idi.*" demiştir[3].

---

[1] Musannıf burada her nasılsa sehvetmiştir. Zîrâ gerek (96) ncı hadîsde, gerek *Buhârî*'nin başka yerinde rivâyet hep Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dandır.

[2] Bu hadîs, *Buhârî*'nin burasında yatsıdan sonra fıkıh ve sâir hayırlı işler için oturup konuşmanın cevâzına tahsîs edilen bâbda diğer rivâyetten daha mufassal olarak rivâyet edilmiştir. Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* demiştir ki: Bir gece âhir-i hayâtında Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yatsı namazını bize kıldırdılar. Selâm verdikten sonra ayağa kalkıp: "*İşte bu geceyi görüyorsunuz ya, bundan sonra* (geçecek) *yüz senenin başında bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmıyacaktır.*" buyurdular.

[3] İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu son sözü de *Buhârî*'de şöyledir: «فَوَهِلَ النَّاسُ فِي مَقَالَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا يَتَحَدَّثُونَ مِنْ (yâhud فِي) هٰذِهِ الْأَحَادِيثِ عَنْ مِائَةِ سَنَةٍ. وَإِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ يُرِيدُ بِذٰلِكَ أَنَّهَا تَخْرِمُ ذٰلِكَ الْقَرْنَ» = *Nâs Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in* (bu) *Kelâm-ı ālîsin*(i anlamak) *da yanılıp* (ve korkuya düşüp) *yüz sene hakkındaki* (şu ma'lûm) *dedi-kodulara* (yâni yüz sene sonra kıyâmet kopacaktır zan ve havfına) *düştüler. Halbuki Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem: 'Bugün yeryüzünde olanlardan hiçbir kimse kalmıyacaktır.,*

357. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ اَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا [1] قَالَ
اِنَّ اَصْحَابَ الصُّفَّةِ كَانُوا نَاسًا فُقَرَاءَ. وَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

---

buyurmakla, bu müddetin bu karnda yaşayanları mahvedeceğini haber vermek istemişlerdi." Filhakîka İbn-i Ömer Hazretlerinin zamânında bâzılarının yüzüncü senenin hitâmında kıyâm-ı sâat vukūa geleceğini söylemiş oldukları anlaşılıyor. Nitekim Taberânî ile başka muhaddîsler bunu Ebû Mes'ūd-ı Bedrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri gibi Alî b. Ebî Tālib *kerrema'llāhu vecheh* Hazretlerinin bu sözü red buyurduklarını nakleder. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da bu kabilden dedi-koduları red için bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını böyle îzâh ve tebyîn etmiş oluyor.

Bu hadîs-i şerîf de en görmez gözlere çarpacak Mu'cizât-ı Celîle-i Nebeviyyedendir. Ehl-i ilmin istikrâsına göre zamân-ı ihbâr-ı Nebevî olan onbirinci sene-i hicriyyeden i'tibâren yüz sene geçtikten sonra o gün ber-hayât olanlardan hiçbir kimse kalmamıştır. En sona kalan Sahābî Ebu't-Tufeyl Āmir b. Vâsile *radiya'llāhu anh*'tir. Bütün ehl-i hadîs de müşârün-ileyhin (110) sene-i Hicriyyesinde vefât ettiğinde müttefiktirler. Vefâtı günü yeryüzünde hiçbir Sahābî kalmamış ve karn-ı Sahābe munkarız olmuştur. (*Rıdvânu'llāhi aleyhim ecmaîn.*)

[1] Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anhümâ*'nın evvelki ismi Abdü'l-Kâ'be idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu ismi (Abdü'r-Rahmân) a tahvil buyurmuşlardır. Müşârün-ileyh Hazret-i Sıddîk evlâdının en yaşlısı olmakla berâber İslâmı Hudeybiye sulhundan sonraya kadar teehhur etmiştir. Feth-i Mekke'den biraz evvelce –içlerinde Muāviye İbn-i Ebî Süfyân da dâhil olan– Kureyş gençlerinden bir kaçı ile berâber Medîne'ye gelip îmân etti. Bedir vak'asında müşrikîn saffında bulunuyordu. İbn-i Asâkir'in İbn-i Sîrîn'den rivâyetine nazaran îmân ettikten sonra bir gün peder-i mükerremine: "*Bedir günü sen benim karşıma dikildindi, ben başka tarafa savuştum da seni öldürmedim.*" demiş. Hazret-i Sıddîk da: "*Lâkin, oğlum, eğer sen benim karşıma geleydin seni sağ bırakmazdım.*" cevâbını vermiştir. Gariptir ki, vak'a-i Cemel'de de kendisi hemşîresi Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhâ* tarafında, birâderi Muhammed b. Ebî Bekr de karşı tarafta Emîrü'l-mü'minîn Alî b. Ebî Tālib

وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ اثْنَيْنِ فَلْيَذْهَبْ بِثَالِثٍ.
وَإِنْ أَرْبَعٌ فَخَامِسٌ أَوْ سَادِسٌ. وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ جَاءَ بِثَلَاثَةٍ

radiya'llāhu anh ordusunda bulunuyorlardı. Ehl-i salâh ve takvâdan olmakla berâber mîzâh ve lâtîfeye meyyâl idi. Şecâatte, atıcılıkta da yektâ idi. Yemâme vak'asında mürteddînin yalnız ekâbirinden yedisini hâk-i helâke sermiştir. Kal'anın bir gediğini muhāfaza eden "*Muhakkemü'l-Yemâme*" nin sînesine bir ok isābet ettirip katleylemiş ve Müslümanların o gedikten kal'aya duhûlüne yardım etmiştir. Muhakkem'in kātili Hâlid b. el-Velid olduğunu sāhib-i *Kāmûs* söylüyorsa da evvelki rivâyet Hāfız İbn-i Hâcer-i Askalânî'nin "*Isābe*" sine muvâfık olanıdır. Müşârün-ileyh Abdü'r-Rahmân'ın Mervân'a karşı söylediği söz de şecâat-i medeniyyesinin delîlidir. Muāviye b. Ebî Süfyân tarafından Hicaz vâlîsi Mervân b. el-Hakem hutbeye kalkıp Muāviye'den sonra oğlu Yezîd için bîat istediği vakit Hasan b. Alî b. Ebî Tālib ile Abdullāh b. ez-Zübeyr ve Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr *radiya'llāhu anhüm* karşı gelmişlerdi. Mervân hutbesinde: "*Bu, Ebû Bekr ile Ömer'in sünnetidir.*" dediği vakit de Abdü'r-Rahmân: "*Hayır, Hirakl ile Kayser'in sünneti.*" demişti. Mervân "*Tutunuz.*" diye emretmiş. O da hemşîresi Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın hânesine girmiştir. Mervân, Abdü'r-Rahmân'ın oraya girdiğini görünce: "*Hakkında* (* وَالَّذِى قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا) *âyet-i kerîmesi nâzil olan işte budur.*" demiş. Āişe *radiya'llāhu anhâ* da perde arkasından: "*O âyet, onun hakkında nâzil olmuş değildir. İstesem hakkında nâzil olanı ismiyle söylerim*" buyurmuştur. Muāviye vak'ayı duyduktan sonra hatırını tatyîben yüzbin dirhem gümüş göndermiş ise de "*Kendi dînimi onun dünyâsına satamam.*" diyerek atıyyeyi reddetmiştir. Ondan sonra Yezîd'e olan bîat tamâm olmadan Mekke'ye çıkmış ve beled-i harâma on mil mesâfe kala füc'eten dâr-ı bekāya intikāl eylemiş, Mekke'ye naklolunup oraya defnedilmiştir. Haber-i vefâtını Āişe aldıktan sonra hacca gitti. Ve kabrinin başında ağlaya ağlaya Mütemmim b. Nüveyre'nin, kardeşi Mâlik hakkında söylediği mersiyeyi okuduktan sonra "*Eğer seninle berâber olaydım seni öldüğün yerde defn eder, sana ağlamazdım.*" demiş. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

* *Sûre: 46 (Ahkāf), âyet: 17.*

فَانْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَشَرَةٍ. قَالَ فَهُوَ انَا
وَابِي وَامِّي. فَلاَ ادْرِي قَالَ وَامْرَأَتِي. وَخَادِمٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَ
بَيْتِ ابِي بَكْرٍ. وَانَّ ابَا بَكْرٍ تَعَشَّى عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ. ثُمَّ لَبِثَ حَيْثُ صُلِّيَتِ الْعِشَاءُ. ثُمَّ رَجَعَ. فَلَبِثَ حَتَّى
تَعَشَّى النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ بَعْدَمَا مَضَى مِنَ اللَّيْلِ
مَا شَاءَ ٱللهُ. قَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ وَمَا حَبَسَكَ عَنْ اضْيَافِكَ ؟
اوْ قَالَتْ ضَيْفِكَ ؟ قَالَ اوَمَا عَشَّيْتِيهِمْ ؟ قَالَتْ ابَوْا حَتَّى تَجِيءَ.
قَدْ عُرِضُوا فَابَوْا. وَقَالَ فَذَهَبْتُ انَا فَاخْتَبَأْتُ. فَقَالَ يَا غُنْثَرُ.
فَجَدَّعَ وَسَبَّ. وَقَالَ كُلُوا لاَ هَنِيئاً. فَقَالَ وَٱللهِ لاَ اطْعَمُهُ
ابَدًا. وَايْمُ ٱللهِ مَا كُنَّا نَاخُذُ مِنْ لُقْمَةٍ الاَّ رَبَا مِنْ اسْفَلِهَا
اكْثَرُ مِنْهَا. قَالَ حَتَّى شَبِعُوا وَصَارَتْ اكْثَرَ مِمَّا كَانَتْ قَبْلَ
ذَالِكَ. فَنَظَرَ الَيْهَا ابُو بَكْرٍ. فَاذَا هِيَ كَمَا هِيَ اوْ اكْثَرُ
مِنْهَا. فَقَالَ لاِمْرَأَتِهِ يَا اخْتَ بَنِي فِرَاسٍ مَا هَاذَا ؟ قَالَتْ لاَ
وَقُرَّةِ عَيْنِي لَهِيَ الآنَ اكْثَرُ مِنْهَا قَبْلَ ذَالِكَ بِثَلاَثِ مَرَّاتٍ.
فَاكَلَ مِنْهَا ابُو بَكْرٍ. وَقَالَ انَّمَا كَانَ ذَالِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
يَعْنِي يَمِينَهُ. ثُمَّ اكَلَ مِنْهَا لُقْمَةً. ثُمَّ حَمَلَهَا الَى النَّبِيِّ صَلَّى
ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَاصْبَحَتْ عِنْدَهُ. وَكَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمٍ
عَقْدٌ فَمَضَى الاَجَلُ. فَفَرَّقْنَا اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلاً. مَعَ كُلِّ رَجُلٍ
مِنْهُمْ اُنَاسٌ. ٱللهُ اعْلَمُ كَمْ مَعَ كُلِّ رَجُلٍ. فَاكَلُوا مِنْهَا
اجْمَعُونَ. اوْ كَمَا قَالَ.

TERCEMESİ

Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Ashāb-ı Suffe[1] fakir kimselerdi. Bir def'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*İki kişilik yiyeceği olan* (onlardan) *bir üçüncüsünü, dört kişilik yiyeceği olan bir beşincisini, yâhud da altıncısını* (alıp) *birlikte götürsün.*" buyurdu[2]. Yâhud buna benzer bir söz. Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh* bunlardan) üçünü (eve) getirdi. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de onunu birlikte (alıp Hâne-i Saādetine) götürdü[3].

---

[1] "*Suffe*" Mescid-i Nebevî'nin geri taraflarında yeri, yurdu, ehl ü ıyâli olmayan gariplerin me'vâsı olmağa tahsîs buyurulan üstü örtülü bir mahal idi ki, orada barınan fukarâ-yı Sahābe'ye "*Ehl-i Suffe*" ve "*Ashāb-ı Suffe*" denirdi. Ashāb-ı Suffe'nin adedi –içlerinden tezevvüc, vefât, yâhud sefer edenlerin adedine göre– gâh artar, gâh eksilirdi. Bir aralık yetmişi bulmuşlardı. "*Hilyetü'l-Evliyâ*" sāhibi Hāfız Ebû Nuaym-ı Isbehānî suffede sâkin olmuş olanların isimlerinden yüz bu kadarını ta'dât eylemiştir. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

[2] Bütün Ashāb-ı Kirâm o sıralarda maîşet darlığı çektikleri için üç nüfuslu eve yalnız bir, dört nüfuslu olana yine bir, ya iki fakir terfîk buyurmuş oluyorlardı ki, bu takdirde nüfus başına isābet eden hisse-i taāmın yalnız sülüsü, rub'u, yâhud humsu îsâr edilmiş bulunuyordu. Sahābeyi daha ziyâde fakir doyurmakla mükellef tutmak fakirlerle berâber āile halkının da aç kalmasını intâc edebilir. Bundan kaht zamanlarında yoksul olanları varlıklı olanların hânelerinde besletmenin cevâz-ı hükm-i şer'îsi çıkıyor ki, vakt-i zarûrette muvâsâtın, fukarâya zenginlerin bakıp aç bırakmaması husūsunun farz olduğu anlaşılıyor. Nitekim Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* "*Âmürremâde*" nâmını alan kaht senesinde fukarânın kesretine binâen her eve nüfusları adedince aç ve yoksul tevzî' edip "*Bir insan kūt-ı yevmîsinin nısfı ile iktifâ etmekle helâk olmaz*" buyururdu. "اِنَّ فِى الْمَالِ حُقُوقاً سِوَى الزَّكَاةِ" = *Malda zekâttan başka birtakım haklar da vardır.*" dedikleri işte bu gibi şeylerdir.

[3] Hazret-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* –râvînin hemen müteākiben

(Bizim ev halkı) ben(den), peder ve vâlidem(den)[1], bir de bizim ev ile Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*)'in evinde (müştereken hizmet eden)[2] hizmetci(den ibâret) idi.

(Râvî Ebû Osmân Nehdî): *"Artık bir de benim zevcemden*[3] *dedi mi, demedi mi? bilemiyorum*" diyor.

vâkı' olan tasrîhine nazaran dört nüfuslu bir âile reisi olduğuna göre– o akşamki taâmının sülüsünden ziyâdesini, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri de Ümmehât-ı mü'minînin adedine nazaran kūt-ı yevmîlerinin takrîben nısfını fukarâya îsâr buyurmuşlar demek oluyor.

[1] Ümmü Rûmân Zeyneb bint-i Āmir Kinâniyye-i Firâsiyye *radiya'llāhu anhâ*'dır ki, müşârün-ileyh Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr ile Ümmü'l-mü'minîn Āişe-i Sıddîka *radiya'l-lāhu anhüm*'ün vâlide-i muhteremesidir. Evvelleri Abdullāh b. el-Hāris-i Ezdî'nin taht-ı nikâhında iken mumâileyhin vefâtından sonra ve bi'setten evvel zevcinin halîfi olan Ebû Bekri's-Sıddîk Hazretlerine varmış, Sâbikāttan ve eski Muhâcirâttandır. Hicret-i Nebeviyyeyi müteākıp üveği oğlu Abdullāh b. Ebî Bekr'in refâkatinde olarak kerîmesi Āişe-i Sıddîka ve üveği kerîmesi Esmâ' bint-i Ebî Bekr ve onlara iltihāk eden Talha b. Ubeydu'llāh *radiya'llāhu anhüm* hep bir kāfile olup Medîne'ye gelmişlerdi. Ahd-i Saîd-i Nebevî'de –ve ağleb-i ihtimâl dokuzuncu sene-i hicriyyede– Ālem-i Cemâl'e intikāl etmiştir. Hîn-i defninde Seyyidü'l-Kevneyn *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri kabrinin içine girip hakkında mağfiret diledikten sonra: "*İlâhî, Ümmü Rumân'ın Sen'in yolunda ve Resûlünün uğrunda neler çektiği Sana hafî değildir.*" buyurmuşlardır.

[2] Bu hâdimin ismi şurrâh-ı hadîse ma'lûm olamamıştır.

[3] Ebû Atîk Muhammed b. Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekri's-Sıddîk (*radiya'llāhu anhüm*) ün vâlidesidir ki, ismi "*Ümeyme bint-i Adiyy b. Kays b. Huzâfe es-Sehmiyye*'dir. Müşârün-ileyh Muhammed, Abdü'r-Rahmân'ın ekber evlâdı olup çocukluğunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i görmüş ve silk-i celîl-i Ashāb'a mülhak olmuştur. Kendisi, babası, ceddi ve ceddinin pederi Ebû Kuhāfe *radiya'llāhu anhüm* hep Sahābedendir.

(Yine Abdü'r-Rahmân *radiya'llâhu anh* der ki:) Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hânesinde (misâfirlerinden ayrı olarak) akşam yemeğini yedi. Yatsı namazı kılınıncaya kadar (orada) kaldı. Sonra (misâfirleriyle birlikde kendi hânesine) dönüp[1] (ve misâfirlerin ağırlanmasını ehline emredip) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* akşam taāmını edinceye kadar[2] kaldı. (Sonra yine Hâne-i Saādete dönüp nezd-i ālî-i Risâlet-Penâhî'de kaldıktan sonra kendi evine döndü.) Geldiğinde gece hayli ilerlemişti[3]. Haremi ona:

Böylesi pek az kimseye müyesser olabilmiştir. Bu kabilden ma'lûm olanlardan biri Abdullāh b. ez-Zübeyr'dir ki, vâlidesi Esmâ' bint-i Ebî Bekri's-Sıddîk b. Ebî Kuhāfe'dir. Diğeri de İbn-i Üsâme b. Zeyd b. Hārise'dir. İbn-i Üsâme'nin şahsı ma'lûm ise de ismine muttali' olamadım. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

1 "*Dönüp*" lâfzı «ثُمَّ رَجَعَ» nın tercemesidir. İsmâîlî rivâyetinde buna bedel «ثُمَّ رَكَعَ» denilmiştir ki, yatsıdan sonraki nâfile namazı kıldı demek olur. Bu siyâk-ı beyâna göre yatsı sünnetini de Hâne-i Saādette kıldıktan sonra misâfirlerini alıp evine gelmiş oluyor.

2 Müslim ile İsmâîlî'nin rivâyetlerinde ikinci «تَعَشَّى» yerine «نَعَسَ» vârid olmuştur ki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in uykusu gelinceye kadar yanında kaldı, demek olur. Bu rivâyete göre kıssa daha kolay münfehim ve tekrardan tahassül eden ığlâk da mündefi' oluyor.

3 Şârih Kastallânî metindeki rivâyete nazaran kavs içindeki mahzûfâtı takdîr ediyor. Bu rivâyete göre Hazret-i Sıddîk'ın Hâne-i Saādet'te yemek yediği haber verildikten sonra yatsıyı müteākıben misâfirlerini alıp kendi hânesine dönmüş ve o vakte kadar Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* henüz taām buyurmamış olduğundan taām buyuracak kadar bekleyip tekrar görüşmek üzere Huzûr-ı Saādete gitmiş ve ondan sonra evine yatmağa gelmiş oluyor. Yine Buhârî'nin diğer rivâyetinden münfehim olduğuna göre ise

"Seni misâfirlerinin yanında bulunmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu [1]. O da: *"Ay, onlara hâlâ yemek vermedin mi?"* di(ye çıkış)dı. O da: *"Sen gelmedikce yemek yemiyeceklerini söylediler. Yemek çıkardık, kabûl etmediler."* dedi.

---

nezd-i âlî-i Nebevî'de kalması, yemek yiyip yatsı namazını kılacak kadar temâdî edip –namaz da zâten geç kılınmış olduğuna göre– gece hayli ilerledikten sonra evine dönüp misâfirleriyle olan mâcerâsı vukua gelmiş oluyor. «ثُمَّ رَكَعَ» rivâyetine göre ise iş daha açık anlaşılıyor. Bu rivâyete göre, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* nezd-i âlî-i Nebevî'de taâm buyurmuş sonra yatsı sünnetini de kılmış, sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in uykuları gelinceye kadar durmuş da ondan sonra gece geç vakit kendi hânesine dönmüş oluyor.

[1] *Sahîh-i Müslim* ile *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da kıssanın burası daha tafsillidir. Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ* diyor ki: "Bize misâfirler geldi. Babam da geceleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nezd-i şerîfine gidip konuşurdu. Oraya gitti. Giderken de: *"Abdü'r-Rahmân! Ben gelinceye kadar misâfirlerin hizmetlerinde bulunup yemeklerini vermiş bulunmalısın."* dedi. Akşam olunca yemeklerini önlerine koyduk. Yemediler. *"Şu oturduğumuz menzilin babası, sāhibi gelip bizimle berâber yeyinceye kadar bekleriz."* dediler. *"Babam sert bir kimsedir. Eğer yemiyecek olursanız korkarım bana fenâ darılır."* dediysem de yine yemekten ibâ ettiler. Babam geldiğinde iptidâ onları sordu. *"Misâfirlerinizin işini gördünüz mü?"* dedi. *"Hayır, vallah o işi göremedik."* dediler. *"Ben bu işi yapmasını Abdü'r-Rahmân'a emretmedim mi?"* dedi. Ben saklandım. O *"Abdü'r-Rahmân!"* diye çağırdı. Ben yine saklandım. *"Behey nâkes, sesimi işitiyorsan Allāh aşkına gel."* dedi. Yanına gidip: *"Vallah günâhım yok. İşte misâfirlerin. Onlara sor. Yemeklerini önlerine koydum. Sen gelinceye kadar yemek istemediler."* dedim. Bu sefer misâfirlere dönüp: *"Size ne oluyor ki, yemeğimizi yemiyorsunuz? İşte vallah, ben de bu gece bu yemeği yemiyeceğim işte."* dedi. Onlar da: *"Vallah, sen yemedikce biz de yemeyiz."* dediler. *"Ömrümde bu geceki gibi belâya çatmadım. Yâhu, ne oluyorsunuz? Yemeğimizi neden yemiyorsunuz?"* diye öfkelendi. Sonra: *"İptidâdan ettiğim yemin şeytandandır. Haydi buyurun yemeğe."* dedi. Yemek geldi. Babam Besmeleyi çekti, yedi. Onlar da yediler.. İlâ-âhirih"

(Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr *radiya'llāh uanhümâ*) der ki: Ben savuşup saklandım. O bana: *"Behey nâkes herif."* di(ye hitābet)ti. Söğüp saydı. Sonra hiddetle: *"İçinize sinmez olsun, yeyiniz. Ben bu yemekten vallah yemiyeceğim*[1]." dedi.

(Abdü'r-Rahmân *radiya'llāhu anh*) der ki: Allāh'a kasemler ederim. Biz (yerken) hiçbir lokmaya el uzatmazdık ki altından yemek daha ziyâde çoğalmış olmasın. Nihâyet doydular. Yemek de yenmezden evvelki mikdârından daha ziyâde olarak duruyordu. Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) yemeğe baktı. Bir de gördü ki olduğu gibi duruyor. Belki de artmış. Haremine: *"Bu ne? Ey Benî Firâs'ın kızı!"*[2] dedi. O da: *"Gözümün nûr*(u Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazretler)*ine kasem olsun ki şimdi evvelkinden üç kat ziyâdedir."* dedi. Bunun üzerine o yemek-

[1] « كُلُوا لَا هَنِيئًا » nin tercemesidir. Hazret-i Sıddîk'ın bu sözü misâfirlerine mi? yoksa kendi ehline mi? hitāb olduğu sarîh olarak anlaşılmıyor. Her halde gazabına delâlet eder. Eğer misâfirlerine ise onları te'dîb için olmak gerektir. Zîrâ yemeğe müsâade olunduğunu bildikleri halde hâne sāhibine behemehāl bizimle berâber yiyeceksin diye bu kadar tahakküme hakları yok idi. Maa-hâzâ misâfirler de bir dereceye kadar ma'zûr idiler. Zîrâ onlar da Hazret-i Sıddîk ile bir sofrada yemek yemekle teberrük etmek istiyorlardı. Bir ma'nâya göre de buradaki « لَا هَنِيئًا » yemekte tat, tuz bırakmadınız, demek olmuş olur.

[2] Ümmü Rûmân Hazretleri, Benû Firâs'e mensûb olduğu için kendisine böyle hitāb buyurmuş. Metinde: « يَا أُخْتَ بَنِي فِرَاسٍ » = *Ey Benî.Firâs'ın kardeşi!"* denilmiş olup « يَا فِرَاسِيَّةُ » makāmındadır. Bunun Türkçe'de nazîri olan tarz-ı beyân –tercemede olduğu gibi– *"Ey Benî Firâs'ın kızı!"* olmak lâzım gelir. Çünkü « يَا أَخَا الْعَرَبِ! » gibi nidâlar makāmında *"Arab oğlu!"* denir.

ten yedi[1]. Ve ettiği yemîni kasdederek: *"O olan şey şeytandan idi."* [2] dedi. O yemekten bir lokma yedikten sonra Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gönderdi[3]. Orada sabaha kadar durdu. Bizim ile bir kavim arasında bir (muhâdene) ahd(i) vardı. Müddet hitam bulmuş (olduğu için Medîne'ye gelmişler)di. İçlerinden (arîf olarak)[4] oniki kişi ayırdık. Her biri ile berâber kaç kişi olduğunu (ancak) Allah bilir. İşte onların hepsi o yemekten yediler (de öyle ağırlandılar.)

(Râvî rivâyetini bitirdikten sonra) yâhud bu elfâza benzer elfâz (ile rivâyet olunmuştur diyor).

---

[1] Bu taâmda görülen bereket, kerâmât-ı evliyâya kāil olan Ehl-i Sünnet mezhebini müeyyiddir. Bu bereket, eser-i mu'cize-i Muhammediyye (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) olarak Hazret-i Sıddîk'ın yediyle zâhir olmuş bir kerâmet-i celîledir.

[2] Müslim ile Ebû Dâvûd'un rivâyetlerinde denildiğine göre ertesi gün Huzūr-ı Risâlet-Penâhî'ye çıktığında misâfirlerinin ettiklerini naklettikten sonra: *"Yâ Resûlâ'llāh, onlar yeminlerinde bârr oldular, yâni sādık kaldılar. Ben ise hānis oldum."* demiş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de: "بَلْ أَنْتَ أَبَرُّهُمْ وَأَصْدَقُهُمْ" = *Hayır, onların en bârrı, en sādıkı sensin*" buyurmuşlar. —*Müslim*'deki hadîsin râvîsi Sâlim: *"Bu yeminden dolayı keffâret verildiği hakkında ma'lûmâtım yok"* demiştir.

[3] Bunda bereketi zâhir olmuş bir taâmdan yemek ve ondan büyüklere ve ehl-i fazl'a hediyye göndermek müstehab olduğu anlaşılır.

[4] (El-Arîf)... bilgiç ta'bîr olunan merd-i dânâya denir. Ve kendi kavminin ricâl ve ahvâl ve ef'ālini bilmeğe muayyen ve muhassas olan kimseye ıtlāk olunur. Cem'i urefâ' gelir... ve bir kavmin reisine ıtlāk olunur. Riyâsetiyle bilindiği için. Alâ kavlin kavmin nakîbine denir ki, pâyesi reisden dûn olur. Umûr ve masālih-i kavmi, ol rü'yet ve temşiyet edip ve iktizā eden mühimme-i azîmede reîse mürâcaat eder. Kavmin söz sāhibi ve kethüdâsı olacaktır. İntihâ. *Kāmûs* tercemesi.

بسم الله الرحمن الرحيم

BÂBU BED'İ'L-EZÂN[1]

358. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ : كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلاَةَ .

---

[1] Bu sernâme Matbaa-i Âmire tab'ında ve diğer bâzı nüshalarda "*Kitâbü'l-Ezân*", Bulak'da basılan Askallânî şerhinde "*Kitâb-i Ebvâbi'l-Ezân*" lâfızlariyledir.

"*Ezân*" lûgaten i'lâm demektir. Örf-i şer'îde ise evkāt-ı mahsūsada elfâz-ı mahsūsa ile olan i'lâm-ı mahsūstur ki, bu evkāt evkāt-ı salât, bu elfâz da şâriin ta'yîn ettiği elfâz-ı mükerreredir. Erbâb-ı dâniş ve dikkatin îkāz-ı ārifânelerine göre ezân elfâz-ı kalîle ile mesâil-i i'tikādiyye ve ameliyyenin hemen kâffesini hulâsaten câmi' ve şâmildir. «اَللّٰهُ اَكْبَرُ» lâfz-ı Celîli Vücûd-ı Bârî'yi tasdîka delâlet ettiği gibi bilcümle Sıfât-ı Kemâliyyesini de isbât eder. «اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ» kelime-i tayyibesi tevhîde ve nefy-i şirke, «اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ» cümle-i cemîlesi de Risâlet-i Celîle-i Muhammediyyeyi ve Onun zımnında bütün Enbiyâ ve Rüsûl *aleyhimü's-selâm*'ın alelıtlak Nübüvvet ve Risâletlerini tasdîka dâll olduğu gibi «حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ» sîga-i emri ancak Resûl sâyesinde ma'lûm olan tāat-ı İlâhiyyeye da'vetdir. «حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ» sîgası da bekā-yı dâim demek olan felâh ve necât yoluna çağırmaktır ki, bu da meād ve ukbâyı tasdîkten ileri gelir. Bu elfâz-ı şerîfenin tekrârı mazmunlarını te'kîd içindir.

لَيْسَ يُنَادَى لَهَا . فَتَكَلَّمُوا يَوْماً فِي ذَالِكَ . فَقَالَ بَعْضُهُمْ
اتَّخِذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى . وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ بُوقاً
مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ . فَقَالَ عُمَرُ اَوَلَا تَبْعَثُونَ رَجُلاً يُنَادِى
بِالصَّلَاةِ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بِلَالُ قُمْ
فَنَادِ بِالصَّلَاةِ .[1]

Ezandan hâsıl olan fevâid vaktin girdiğini ihbâr, nâsı cemâatle namaza da'vet, şeâir-i İslâmı izhâr gibi pek mühim şeylerdir. Buhârî ezân hadîslerinden evvel (وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا)* ile (اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ)** âyetlerini teberrüken zikrediyor ki, Ezân'ın nass-ı Kitâb-ı Kerîm ile sâbit olduğuna bununla işâret eder gibi de oluyor.

Ezân, yâni namaza da'vet şu bildiğimiz hey'et ve sûrette meşrû' olmazdan evvel evkāt-ı salâtta sokaklarda "اَلصَّلَاةَ ، اَلصَّلَاةَ = *Buyurun namaza, buyurun namaza!*" diye nidâ edilirdi. Da'vetin bu tarzı meşakkati câlib olduğu için daha kolay bir tarz-ı da'vet bulmak üzere *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Ashāb-ı Kirâm ile müşâvere buyurdular. Ezân hadîslerinin mecmûundan meşveretlerin tekerrür edip hiç birinde bir karâr-ı kat'î verilmediği vârid-i hâtır oluyor. Nihâyet Abdullāh b. Zeyd b. Abd-i Rabbih Ensārî ile Ömer b. Hattāb *radiya'llāhu anhümâ*'nın rü'yâlarını te'kîd eden Vahy-i İlâhî Ezânı şu bildiğimiz tarz ve sûrette teşrî' eylemiştir.

[1] Buradaki «يا بلال قم فناد» emr-i celîlinden İbn-i Huzeyme ve İbnü'l-Münzir gibi zevât, ezânın kāimen okunması farz olduğunu istidlâl etmişlerse de bu emr-i Celîl-i Nebevîden "*Açık bir yere git de nidâ et*" ma'nâsı da çıkabileceğinden farziyyet sâbit olmaz. Herhalde kāimen ezân sünnettir. Kāiden ezâm Ebû Sevr tecvîz; Mâlikiyye'den Ebü'l-Ferec ona muvâfakat ediyor.

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 58.* ** *Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 9.*

TERCEMESİ

(Abdullāh) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle der idi: Müslümanlar (Muhâcir olarak) Medîne'ye geldikleri zaman bir araya toplanıp namaz (vaktin)i gözetlerlerdi. Namaz için nidâ edilmezdi[1]. Bir gün bu husus hakkında konuşuldu. Bâzıları Nasārânın çanı gibi çan kullanılsın, diğer bâzıları da çan olmasın da Yahûdîlerin nefîri gibi boru

---

[1] Yukarıki hāşiyede dediğimiz gibi «اَلصَّلَاةَ اَلصَّلَاةَ» diye nidâ edilirdi. Ancak bu nidâ şu bildiğimiz veçhile olmadığı için metindeki nidâyı buna hamletmek iktizā eder. Zîrâ Enes *radiya'llāhu anh*'in Ebu'ş-Şeyh İbn-i Hibbân'ın "*Kitâbü'l-Ezân*" ındaki rivâyetine göre: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem zamânında namaz vakitleri geldikce birisi sokakları koşa koşa dolaşıp* «اَلصَّلَاةَ اَلصَّلَاةَ» *diye nidâ ederdi. Bu, halka girân geldi. Bir nâkūs edinsek dediler. Resûlullah salla'llāhu aleyhi ve sellem: "O, Nasārâ'ya mahsustur" buyurdu. Boru çalsak dediler. "O, Yahûdî'lere mahsustur" buyurdu. Yüksek bir yerde ateş yaksak dediler. "O, Mecûsa mahsustur" buyurdu...* İlâ-âhirihi.", İbn-i Mâce'nin başka bir tarîkdan yine Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* halkı namaza toplamaktaki zahmet ve meşakkatten dolayı istişâre buyurdu. Nefîri zikrettiler. Yehûddan dolayı bundan hoşlanmadı. Sonra nâkūstan bahsolundu. Bunu da Nasārâdan dolayı beğenmedi. O gece Ensārdan Abdullāh b. Zeyd denilen zât ile Ömer b. el-Hattāb nidâyı rü'yâlarında gördüler. Ensārî geceleyin Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanına vardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Bilâl'e emredip o elfâz ile ezân okuttu. Bu hadîsin râvîlerinden Zühri'nin rivâyetinde: "*Bilâl Sabah namazının nidâsında* «اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ» *'i ilâve etti. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bu ziyâdeyi ikrâr eyledi, yâni olduğu gibi bıraktı. Ömer, Yâ Resûla'llāh, onun gördüğünü ben de vallāhi gördüm. Lâkin o benden evvel davrandı dedi.*" ziyâdesi de vardır. Bilâl *radiya'llāhu anh*'in bu ilâvesi iptidâ-yı emirde vâkı' olmamıştı. Sebebi bundan sonraki hadîsin uzun hāşiyesinde mezkûrdur.

olsun dediler[1]. Ömer (*radiya'llāhu anh*): *"Öyle amma namaza* (halkı) *çağırmak için niye bir adam göndermiyorsunuz?"* dedi.[2].

---

[1] Buhârî'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den olan diğer rivâyetinde: " فَذَكَرُوا النَّارَ وَالنَّاقُوسَ فَذَكَرُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى.. الخ " =*Ateş yakmak, nâkus takmak hatırlara geldiyse de Yehûd ile Nasārâ* (yâni bunların onlara āidiyyetleri) *de hatırlara geldi de vazgeçildi*.. ilâ-âhirih" denilmiştir ki, bunun yukarıki hâmişte yine Enes'den mervî Ebu'ş-Şeyh İbn-i Hibbân hadîsinden tıraş edilme bir rivâyet olduğunda şüphe yoktur.

[2] Buhârî'nin bu rivâyetinde de şüphe yok ki ihtisār vardır. Diğer rivâyâta, bâhusūs Abdullāh b. Ömer'in yukarıki hāşiyede olan diğer rivâyetine bakılırsa Ömer *radiya'llāhu anh* bu sözü mevzū-i bahs olan meclis-i meşverette söylemişe benzemiyor. Metin rivâyetinde bir çok mahzûfât bulunmak lâzım gelir. Çünkü elfâz-ı ma'lûme ile ezân okunmasına karar verilmesi Abdullāh b. Zeyd b. Abd-i Rabbuh *radiya'llāhu anhümâ*'nın rü'yâsından sonra vâkı' olmuştur. Binâenaleyh Abdullāh b. Zeyd rü'yâsını haber verip mazmûnu ile amel mazhar-ı tasdîk ve tasvîb-i Risâlet-Penâhî olduktan sonra Ömer *radiya'llāhu anh*'in bu sözü söylemiş olması ihtimâli vardır. Mahzûfâtın takdîri –Kurtubî'ye göre– şunlardır: Meşveretten sonra dağıldılar. Sonra Abdullāh b. Zeyd rü'yâyı görüp Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzetti. O da tasdîk buyurdu. Ondan sonra Ömer *radiya'llāhu anh*... dedi. Ancak hatıra öyle geliyor ki, bu külfete hācet yoktur. Esnâ-yı meşverette beyân edilen mütâleâtın hiçbiri arzû-yı ālî-i Risâlet-Penâhî'ye mülâyim gelmediğini görünce Ömer *radiya'llāhu anh*: «اَلصَّلَاةَ اَلصَّلَاةَ» yâhud «اَلصَّلَاةُ جَامِعَةٌ» nidâsiyle halkın da'vet edilmesi re'yinde bulunmuş ve Abdullāh b. Zeyd ile kendisinin rü'yâ görmeleri muahharen vâkı' olmuş. Bundan sonra gelecek rivâyât ile bu rivâyet, bu sūretle daha kolay te'lîf edilebilir i'tikādındayım.

Bed'-i ezân hakkında birçok Sahābenin rivâyetleri vardır. Bunların elfâzı muhtelif ise de ma'nâları mütekāriptir. Sadra en ziyâde şifâ veren rivâyet de Ebû Umeyr Abdullāh b. Enes b. Mâlik'in

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, bunun üzerine: "*Bilâl*, (haydi) *kalk, namaz için nidâ et* (yâni ezân okü)" buyurdu.

"*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'daki rivâyetidir ki, buna nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* nâsı namaza toplamak mes'elesiyle meşgûl olmuşlar. "*Namaz vakti gelince bir bayrak dikiniz. Halk bayrağı görünce biribirine haber verir.*" denilmiş. Bu tedbîri beğenmemişler. Kun' yâni borudan bahsedilmiş ki (şebbûr-ı Yehûd) denilen nefirdir. "*Bu da Yahûdîlerin işidir.*" buyurulmuş. Nâkūsdan bahsedilmiş. "*Bu da Nasârâ işidir.*" buyurulmuş. Abdullāh b. Zeyd-i Ensārî o meclis-i meşveretten –Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in tasasından dolayı– tasalı olarak ayrılmış. O gece rü'yâsında ezânı görmüş, ertesi gün hemen Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip: "*Yâ Resûla'llāh, ben ne uyumuş, ne uyanık bir halde iken biri gelip bana ezânı, yâni keyfiyyet-i i'lâm-ı vakti gösterdi*" diye ihbâr-ı vâkıada bulunmuş. Ömer *radiya'llāhu anh* de yirmi gün evvel bunu görmüş. Fakat kimseye söylememiş. Ancak gördüğünü Abdullāh b. Zeyd'den sonra Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e haber vermiş. "*Peki, sen neye söylemedin?*" suâl-i Nebevîsine karşı da: "*Abdullāh b. Zeyd benden evvel davrandı da ben söylemeğe utandım.*" demiş. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Bilâl *radiya'llāhu anh*'e: "*Kalk da bak, Abdullāh b. Zeyd sana ne söylerse öyle yap.*" buyurmuşlar. İşte bu rivâyete göre Abdullāh b. Zeyd'in rü'yâsını arzettiği zaman Ömer *radiya'llāhu anh*'in de meclisde hazır olduğu anlaşılıyor. Buhârî'nin buradaki metnine de bu cihet muvâfık düşüyor. Bir de Abdullāh b. Zeyd'in kendi rivâyeti vardır ki bunda, Abdullāh b. Zeyd tarafından rü'yâ arzolunurken Ömer *radiya'llāhu anh*'in hazır olmadığı tasrîh edildiği gibi esnâ-yı meşverette Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in arz ve teklîf edilen şeylere bâzan istemiyerek meyil göstermiş oldukları, nâkūs bile ısmarlandığı anlaşılıyor. Abdullāh b. Zeyd'in "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'daki rivâyeti şudur: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namazın cemâatle kılınabilmesi için nâkūs yapılıp çalınmasını emrettikleri sırada idi. Uykuda iken bana elinde nâkūs bulunan biri uğradı. Ona: "*Ey Allāh'ın kulu, şu nâkūsu satar mısın?*" dedim. "*Ne yapacaksın?*" dedi. "*Bununla nâsı namaza da'vet ederiz*" dedim. "*Sana daha hayırlısını göstersem olmaz mı?*" dedi. "*Hay*

359 . عَنْ اَنَسٍ قَالَ اُمِرَ بِلَالٌ اَنْ يَشْفَعَ الْاَذَانَ وَاَنْ يُوتِرَ الْاِقَامَةَ . اِلَّا الْاِقَامَةَ .

---

hay" dedim. Bunun üzerine: «اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ،
اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ،
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ،
حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ. حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى
الْفَلَاحِ. اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ. لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ» dedi. Sonra biraz geri çekilip ve yine bana dönüp: "*Namaza davrandığın vakit de şöyle dersin*" dedi: «اَللّٰهُ اَكْبَرُ، اَللّٰهُ اَكْبَرُ. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ.
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ . حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ . حَيَّ عَلَى
الْفَلَاحِ ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ. اَللّٰهُ اَكْبَرُ. اَللّٰهُ
اَكْبَرُ. لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ.» sabah olunca Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in nezdine gelip gördüğümü haber verdim. Buyurdu ki "*İnşâ-Allāh hak rü'yâdır. Bilâl ile berâber kalk da gördüğünü ona öğret. Ezânı okusun. Çünkü sesi senden daha yüksektir.*" Bilâl ile berâber kalktık. Ben ona öğretmeye, o da okumaya başladık. Derken Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* bunu evinden duydu. Ridâsını sürüyerek acele çıktı. Ve: "*Yâ Resûlâ'llāh, Seni hak ile ba's eden Allāh'a kasem olsun ki, onun gördüğünü ben de görmüştüm.*" dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "*Öyle olunca Allāh'a hamd ü senâ olsun.*" buyurdu. İnte hâ. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un İbn-i Ebî Leylâ rivâyetinde Abdullāh b. Zeyd: «وَلَوْلَا اَنْ يَقُولَ النَّاسُ لَقُلْتُ
اِنِّي كُنْتُ يَقْظَانًا غَيْرَ نَائِمٍ» =*Nâsın dedikodu edeceğini bilmesem, bunu görürken uyanık idim, uykuda değildim, derdim.*" diyor. Bu hadîsi Tirmizî de, fakat ezan ve ikāmet lâfızlarını zikretmeksizin «حديث حسن صحيح» kaydiyle tahrîc etmiştir. İbn-i Mâce'deki rivâyet ise: «كَانَ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ هَمَّ بِالْبُوقِ وَاَمَرَ بِالنَّاقُوسِ فَنُحِتَ،

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

=*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz nefîr çaldırmaya niyet etmiş, nâkûs tahtalarının yontulmasını emreylemişti.*" mukaddimesiyle başlayıp siyâk-ı sâbık vechile vârid olmuş, şu kadar ki, elfâz-ı ikāmetten bahsedilmemiştir. Sonunda da Abdullāh b. Zeyd *radiya'llāhu anhümâ*'nın:

اَحْمَدُ اللّٰهَ ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ حَمْداً عَلَى الْاَذَانِ كَثِيرَا

اِذْ اَتَانِي بِهِ الْبَشِيرُ مِنَ اللّٰهِ فَاَكْرِمْ بِهِ لَدَيَّ بَشِيرَا

فِي لَيَالٍ وَالَى بِهِنَّ ثَلَاثٍ كُلَّمَا جَاءَ زَادَنِي تَوْقِيرَا

Beyitleri de vardır ki, ma'nâları şudur: Celâl ve İkrâm sāhibi Allāhu Azîmü'ş-Şân'a ezânı bana bildirdiğinden dolayı çok çok hamd ü senâ ederim. Onu bana Allah tarafından bir beşîr, yâni müjdeci getirdi. Hem bana göre ne kadar muazzez ve muhterem bir beşîr! O beşîr sıra ile üç gece gelip söyledi. Her gelişinde de benim nazarımda lâyık olduğu vekār ve hürmet ziyâdeleşip durdu. İntihâ. Bu hadîsi İbn-i Hibbân "*Sahîh*" inde Ahmed İbn-i Hanbel de "*Müsned*" inde rivâyet etmişlerdir.

Enbiyâdan başka kimselerin rü'yâlariyle hüküm sâbit olmadığı halde nasıl olmuş da ezan, Sahābeden birinin, yâhud ikisinin rü'yâsına binâ edilmiş? suâli vâriddir. Her halde bu mes'elede Sahābî rü'yâsının vahiy ile de teekküd etmiş olması kaviyyen muhtemeldir. Nitekim Ebû Dâvûd'un "*Merâsîl*" inde kibâr-ı Tâbiîn'den Ubeyd b. Umeyr Leysî tarîkından sâbit olduğuna göre, Ömer *radiya'llāhu anh*, rü'yâsını ihbâra geldiği vakit vahiy vârid olmuş bulunuyordu. Müşârün-ileyh rü'yâmı nakledeyim derken bir de bakmış ki, Bilâl *radiya'llāhu anh* ezân okuyor. Nebiy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de kendisine: "سَبَقَكَ بِذَلِكَ الْوَحْيُ = *Bu dediğin husūs için vahiy daha evvel geldi.*" buyurmuşlardır. Demek ki, ezân yalnız menâm ile değil, vahy ile de sübût bulmuştur. *Sîre-i İbn-i Hişâm* şârihi Süheylî der ki: Ezânın vahy ile emr olunmayıp da bir zâtın rü'yâsı ile meşrû' olmasındaki hikmet şudur: Ezân Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e leyle-i İsrâ'da yedi kat semâvâtın fevkında gös-

Şöyle demiştir: Bilâl'e (elfâz-ı) ezânı ikişer ikişer[1], (elfâz-ı) ikāmeti de birer birer söylemesi emr olundu[2]. Yalnız kad kāmeti's-salâtü (lâfzı) müstesnâ (ki onu iki def'a söylemekle me'mûr oldu)[3].

terilmişti. Bu ise vahiyden ekvâdır. Ezânın farziyyeti Medîne'ye hicret vaktine kadar teahhur edip de nâsa vakt-i salâtı i'lâm buyurmak istediklerinde vahye muntazır oldular. Derken Abdullāh b. Zeyd rü'yâyı gördü. O rü'yâ semâda gördüklerine muvâfık düştüğü için: "إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ = *İnşâ-Allāh bu, rü'yây-ı haktır.*" buyurup bundan semâda gördüklerinin arzda sünnet olması murâd-ı İlâhî olduğunu istidlâl ettiler. Ömer'in rü'yâsı da öteki rü'yâya muvâfık düşünce bu hükm-i Nebevî kuvvet buldu. Bâhusūs (1) rakkamlı hāşiyedeki iki âyet, Buhârî'nin işâreti vechile ezânın meşrûiyyeti vahy-i münzel ile de müeyyed olduğunu gösterir.

Ezânın iptidâ Nebîden başka bir kimsenin lisânından sādır olması da Hikmet-i İlâhiyye muktezāsıdır. Çünkü ezân (وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ)* mazmûn-ı ālîsine binâen Nebî *aleyhi's-salātü ve's-selâm*'ın, o abd-i mahz-ı Hüdânın nâm-ı mübârekini ref' ve i'lâyı mutazammındır. Bu matlab-ı ālî de başkasının lisânından sudûr etmekle daha parlak bir sūrette hāsıl olmuş olurdu.

[1] Elfâz-ı ezânın ekseri ikişer olarak tekrar edildiği için Enes *radiya'llāhu anh* böyle demiştir. Yoksa ezânın evvelindeki tekbirlerin dört olduğu ma'lûmdur.

[2] Bunda da Enes *radiya'llāhu anh* hükmü eksere binâ etmiştir. Yoksa gerek baştaki, gerek sondaki tekbirler ikiden az olamaz.

[3] Bu hadîs-i şerîf İmâm Şâfiî ile İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebini te'yîd eder. Bunların mezheplerine göre ezân tercî' ile berâber on dokuz, ikāmet de on bir kelimedir. "*Tercî'*" şahâdeteynin her birini müezzinin yavaşcacık ve yalnız kendisine duyuracak sesle söyledikten sonra yüksek sesle tekrâr etmesine denir. Bu hesâba göre bu diyârda ma'rûf olan ezâna dört kelime daha gizlice ziyâde edilmiş oluyor. Tercîa İmâm Mâlik de kāildir. Ezânın

* *Sûre: 94 (İnşirâh), âyet: 4.*

360. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

kelimâtı şöyle hesâb edilir: (اَللّٰهُ اَكْبَرُ) dört, tercî' olarak kelimeteyn-i şahâdet dört, savt-ı bülend ile şahâdeteyn dört, (حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ) iki, (حَىَّ عَلَى الْفَلَاحِ) iki, (اَللّٰهُ اَكْبَرُ) iki, (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ) bir ki, mecmûu on dokuz kelime eder. İkāmetin kelimâtı şöyle hesâbedilir: (اَللّٰهُ اَكْبَرُ) iki, (اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ) bir, (اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ) bir, (حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ) bir, (حَىَّ عَلَى الْفَلَاحِ) bir, (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ) iki, (اَللّٰهُ اَكْبَرُ) iki, (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ) bir ki, mecmûu on bir kelime eder. Hanefiyye ye göre tercî' olmadığı gibi ezân ile ikāmetin aded-i elfâzı beyninde esnâ-yı ikāmette iki kere (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ) denilmesinden başka fark yoktur. Yâni elfâz-ı ezân onbeş, elfâz-ı ikāmet on yedi kelimedir. İmâm Mâlik ile etbâına göre ise baştaki tekbirler iki ve (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ) lâfzı bir kere söylenir ki, bu hesâba göre ezân, tercî' ile berâber on yedi, ikāmet de on kelime olmuş olur.

Tercîin aslı Kütüb-i Sitte'nin *Buhârî*'den mâadâsında mervî müezzin-i Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ebû Mahzûr'e *radiya'llāhu anh*'in hadîsidir. Bu hadîse nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendisine ezânı iki kere (اَللّٰهُ اَكْبَرُ), iki kere (اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ), iki kere (اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ) diye telkin buyurduktan sonra dönüp yine iki kere (اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ), iki kere (اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ), iki kere (حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ), iki kere (حَىَّ عَلَى الْفَلَاحِ), iki kere (اَللّٰهُ اَكْبَرُ), bir kere (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ) diye ta'lîm buyurmuşlardır.

İşte buna binâen Mâlikiyye, Şâfiiyye ve Hanâbile tercîi meşrû' görmüşlerdir. Hanefiyye'nin ise hücceti bundan evvelki hadîsin (2)

rakkamlı hâşiyesindeki Abdullâh b. Zeyd b. Abdi Rabbih hadîsidir ki, bunda tercîa dâir söz yoktur. Abdullâh b. Zeyd hadîsi de Kütüb-i Sitte ashâbından Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn-i Mâce taraflarından rivâyet olunduğu gibi "*Sahîh-i*" *İbn-i Hibbân* ile "*Müsned-i*" *Ahmed b. Hanbel*'de de vardır. Taberânî'nin Ebû Mahzûre hadîsinde de terci'den bahis yoktur. Bâhusûs seferde, hazarda Rêsûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile halîfe-i evvel Hazret-i Sıddîk'ın bütün zamanlarında ezân okumuş olan Bilâl ile İbn-i Ümm-i Mektûm *radiya'llâhu anhümâ*'nın tercî' etmemiş olması onlara göre en kavî hüccettir. Bu bâbdaki ahâdîs-i sahîha teâruz ettiği için olmalı ki, eimme-i selâse mezheplerinde tercî' ile ezân okunabileceği gibi tercî'siz olarak okunmasında da beis yoktur.

Ezanda tesniye (kelimâtı ikişer ikişer söylemek), ikâmette îtâr (teker teker söylemek) mes'elesinde de eimme-i selâse mezhepleri ile Hanefiyye arasında ihtilâf vardır. Eimme-i selâse'nin hüccetleri Buhârî'nin bu hadîsi ile yukarıda geçen Abdullâh b. Zeyd b. Abdi Rabbih hadîsi ve *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Ebû Mahzûre'ye elfâz-ı ezânı ikişer ve elfâz-ı ikâmeti birer olmak üzere edâ etmesini emir buyurduklarına dâir olan Buhârî'nin "*Ef'âlü'l-İbâd*" kitabındaki diğer hadîsidir. Amel-i ehl-i Medîne'nin de böyle olması ve Hicâz, Yemen, Şam, Mısır ve aksâ-yı bilâd-ı İslâm'a kadar mağrib diyârında bu amelin cârî olması, hüccetlerine daha ziyâde kuvvet vermiştir. Hanefiyye ise gerek mevâsim-i hacda, gerek eyyâm-ı sâirede bütün diyâr-ı İslâmiyye ehâlîsinin mecma' ve mültekâsı olan Mekke-i Mükerreme'de amelin tesniye-i ikâmet olduğuna bakarak eimme-i selâseye muvâfakat etmezler ve ezân ile ikâmet elfâzı ikişerdir derler. Onların da kendilerine göre delilleri vardır. Meselâ Beyhâkî'nin "*Sünen-i Kübrâ*" sı ile Ebû Avâne'nin "*Sahîh*" inde yine Abdullâh b. Zeyd'e ezânın da, ikâmetin de rü'yâda ikişer olarak ta'lîm buyurulduğu, yine Tirmizî'nin Ebû Cühayfe rivâyetinde Bilâl'in elfâz-ı ikâmette tesniye ettiği, *Tahâvî*'de Seleme b. el-Ekvâ' *radiya'llâhu anh*'in, yine Tahâvî'nin İbn-i Huzeyme tarîkından rivâyetinde müezzin-i Nebevî Sevbân *radiya'llâhu anh*'in de böyle yaptıkları kuvvetli olarak rivâyet edilmiştir. İbrâhîm-i Nehaî de ikâmette en evvel ifrâd eden Muâviye olduğunu söyle-

لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ . فَاِذَا قُضِيَ النِّدَاءُ[1] اَقْبَلَ . حَتّٰى اِذَا ثُوِّبَ

mişţir. Hele Mücâhid'in iddiāsına göre ikāmet, aslında ve ahd-i celîl-i Nebevî'de ikişer iken bilâhare ümerâ-yı cevr bu sūret-i muhtasarayı ihdâs eylemiştir.

Ezânın evvelinde terbî-i tekbîr, Abdullāh b. Zeyd ile Ebû Mahzûre *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Sıhāh*'daki tarz-ı rivâyetlerine muvâfık olup maa-hâzâ bu hadîsler –yine sahîh olan– diğer vecihlerden ikişer tekbîr ile de rivâyet edilmiş olduklarından İmâm Mâlik bunlara temessük ederek tesniye-i tekbîre zâhib olmuştur. Amel-i ehl-i Medîne de hayli zaman bunun üzerine cârî olmuş.

Hulâsa Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in müezzinleri dört zât idi: Medîne-i Münevvere'de Bilâl b. Rebâh ile Amr b. Ümmü Mektûm; Kubâ'da Sa'dü'l-Karaz, yâhud Sa'dü'l-Karazî demekle ma'rûf Sa'd b. Āiz; Mekke-i Mükerreme'de de Ebû Mahzûre Evs b. Mi'yer-i Cümahî *radiya'llāhu anhüm*. Bunların içinde Ebû Mahzûre gibi ezanda tercî' edenler olduğu gibi ikāmette tesniye edenler de vardır. Bilâl *radiya'llāhu anh* ise ezanda tercî' etmez, ikāmette ifrâd ederdi. İmâm Şâfiî ile ehl-i Mekke Ebû Mahzûre'nin ezânı ile Bilâl'in ikāmetine temessük etti. İmâm Ebû Hanîfe ile ehl-i Irâk Bilâl'in ezânı ile Ebû Mahzûre'nin ikāmetini aldılar. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel ile ehl-i Medîne Bilâl'in ezânı ile ikāmetini ahzettiler. İmâm Mâlik ise iki cihetten bunlara muhâlefet etti. Elfâz-ı ikāmeti tesniye ettiği gibi tekbîri de tesniye etti.

Sabah ezânında iki kere (اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ) demenin aslı, Taberânî'nin "*Mu'cem-i Kebîr*"i ile Hāfız Ebü'ş-Şeyh'ın "*Kitâbü'l-Ezân*"ında ve İbn-i Mâce'nin "*Sünen*"inde mezkûrdur. Bu rivâyetler şöyle cem' ve hulâsa edilebilir: Bir gün Bilâl *radiya'llāhu anh* sabah vaktinin hulûlünü haber vermeğe geldiği vakit *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri biraz dalmışlar imiş. Bunu öğrenince iki kere «اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ» diye bağırmış. Böyle söylemesi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hoşlarına gidip: "*Bilâl, bu ne güzel söz! Sabah ezanlarını okuduğunda bunu söyle.*" buyurmuşlardır. Bunu söylemeğe "*tesvîb*" denir. Alâ kavlin tesvîb (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) demektir.

بِالصَّلَاةِ أَدْبَرَ. حَتَّى إِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ. حَتَّى يَخْطُرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ². يَقُولُ أَذْكُرْ كَذَا. أُذْكُرْ كَذَا. لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ. حَتَّى يَظَلَّ³ الرَّجُلُ لَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Namaza nidâ edildiği vakit şeytan[4] ezânı işitmemek için (yâhud ezan sesini duymıyacak yere kadar, yâhud

---

Ezânda tesniyenin vâcib olduğunda şüphe yok ise de nefs-i ezân sünnettir. Nitekim nâfile namazın kendisi farz olmadığı halde sıhhat-i in'ikādı için tahâret farzdır. Nefs-i ezân metn-i hadîsde mevzū-i bahs olan emirden dolayı farzdır denildiği takdirde ise farz-ı kifâyedir. Zîrâ ezânı terke bir belde ahâlîsi ittifâk ederlerse onlara karşı kıtâl lâzım gelir. (362 nci hadîse mürâcaat.) Maa-hâzâ İbnü'l-Münzir: "*Hazarda, seferde ezân yalnız cemâat hakkında farz-ı kifâyedir.*" demiş. İmâm Mâlik: "*Mescid-i cemâatte vâcibtir.*" diyor. Atā' ile Mücâhid ve onlara tebean Evzâî: "*Ezansız namaz sahîh olmaz.*" demişlerdir. Hattâ Evzâî'ye göre ezansız kılınan namaz, vakti içinde iâde olunur. Bâzıları yalnız Cum'a için farz, evkāt-ı sâire için sünnettir demişlerdir. Zāhiriyye, ezân ile ikāmetin her ikisini de her namaz için vâcib görmüşlerdir.

Ezanda sünnet olan tāhiren ve kāimen okumaktır.

1 Ma'lûm sīgasiyle ve nidānın nasbiyle « حَتَّى قَضَى النِّدَاءَ » rivâyeti de vardır.

2 Buhârî'nin başka yerdeki rivâyetinde (وَنَفْسِهِ) yerine (وَقَلْبِهِ) denilmiştir.

3 Bir rivâyette « حَتَّى يَضِلَّ » dır ki, tâ unutuncaya kadar, tâ şaşırıncaya kadar demektir.

4 Burada murâd ya cins-i şeytandır ki, şeyâtînden hāzır olan her hangisi demektir. Yâhud da şeytān-ı ma'hûddur ki, İblîs-i lâîndir.

duymıyayım diye)[1] yüz-geri edip (kemâl-i telâş ile) yellene yellene kaçar[2]. Nidâ bitince yine (vesvese etmek üzere döner)

[1] Müslim'in Câbir *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«حَتَّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ» = *Revhā' kadar bir yere varıncaya kadar*" denildiğine ve bu rivâyette Ravhā'nın Medîne'ye mesâfesi otuz altı mil takdîr edildiğine göre kaçtığı mesâfenin gāyesi de maksūd olabileceğinden kavs içindeki ibâreler ilâve edildi.

[2] Burada bir temsil vardır. Şeytanın kaçarken hāli, apansızın büyük bir korku ve dehşete dûçâr olmuş kimsenin hāline benzer demek isteniliyor ki, böyle olan kimsenin nasıl dizlerinin bağı çözülür, mefâsılı gevşer ve sinirleri boşanıp bevl ve gāıt mahreçlerini tutamaz olursa o da öyle olur. Bu takdîrce şeytān aleyhi'l-lâ'neye böyle bir havf-ı şedîde müptelâ olmuş kimse gibi yellenme isnâd edilmiş demektir. Şârih Tîbî "*Şeytan ezânı işitmemek için kendi savtı ile kendisini işgāl eder ki, bu savt, takbîhan durâta teşbih buyurulmuştur.*" diyor. Maa-hâzâ kendisine -keyfiyeti ma'lûm olmamakla berâber- hakîkat ma'nâsınca durât isnâd edenler de vardır. Müslim'in Ebû Hüreyre rivâyetinde «وَلَهُ حُصَاصٌ» ta'bîri her iki ma'nâyı muhtemildir. Husās durât ma'nâsına geldiği gibi -Îsmaî'nin tefsîrine göre- hızlı koşup firâr etme ma'nâsına ~~da~~ gelir. Binâenaleyh şeytanın şiddet-i nifâr ve firârı durât ile firâr makāmına ikāme edilmiş oluyor.

Şeytanın bu kadar kaçıp ürkmesine birçok sebepler vardır:

1— Âtîdeki hadîsde görüleceği üzere yevm-i kıyâmette her şey müezzinin lehine şahâdet edeceğinden kendisinin hiç hoşlanmadığı böyle bir mevkı-i müşkîle düşmesinden içtinâb ediyor.

2— Ezan kavâid-i dîni müştemil olduğu gibi şeāir-i dîni de ızhâr ve i'lândır. O ise bundan tab'an müteneffirdir. Ta'bîr câiz ise serâpâ ma'sıyettir.

3— Ezan namaza da'vettir. Namazın ise insanı Hakk'a en ziyâde takrîb eden rüknü sücûddur. O ise adem-i sücûd yüzünden tarîd-i bâb-ı rahmet ve lâîn-i Dergâh-ı İzzet olmuştur. Ve helümme cerrâ.

gelir[1]. Namaz için tesvîb (yâni ikāmet)[2] edilince yine (evvelki gibi) yüz-geri edip kaçar. Tesvîb de bitince yine (vesvese için) gelip insan ile nefsi[3] arasına sokulur. Falan şeyi hatırla, falan şeyi hatırla diyerek (namazdan evvel insanın) hiç de aklında olmayan şeyleri yâdettirir (durur). Tâ (insan) kaç rek'at kıldığını bilmez oluncaya kadar (kendisiyle uğraşır)[4].

361. عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اِنَّهُ لَا يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلَا اِنْسٌ وَلَا شَيْءٌ اِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

---

[1] Müslim'in Ebû Hüreyre rivâyetinde «رَجَعَ فَوَسْوَسَ» denildiği için kavs içindeki kayd ilâve edilmiştir.

[2] Buradaki tesvîb (اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ) demek değildir. (حَيْعَلَة)'yi mutazammın bulunan ve ezan elfâzının tekrîrinden ibâret olan ezan ma'nâsınadır.

[3] İnsan ile nefsi, yâhud kalbi şey'-i vâhid olduğundan burada araya girmeden maksad gāyet-i kurbu temsildir. "*Kan, beden içinde nasıl cereyân ederse, insanın içinde de şeytan öyle cereyân eder.*" meâlindeki hadîs-i şerif gibi temsîl-i kurbdur. Namaza edilen niyete ve namazda iken kalbin cânib-i Hakk'a ikbâl ve teveccühüne vesvese ile mâni' olur demektir.

[4] Buhârî'nin Ebû Hüreyre rivâyetinde: "«لَا يَدْرِى اَثَلَاثًا صَلَّى اَمْ اَرْبَعًا» = *Üç mü kıldı? Dört mü kıldı? bilemez.*" denilmiştir.

Bu hadîs-i şerîf, ezânın büyüklüğünü i'lâm ediyor. Bittabi' müezzin hasbeten-li'llāh okursa bu fazîlet-i uzmâdan hissemenddir. Gerek *Buhârî*'de, gerek diğer kütüb-i sıhāhda, vesâir hadîs kitaplarında ezan okumanın fazāiline dâir bir çok tebşîrât-ı Nebeviyye vardır. Tatvîlden ihtirâz maksadiyle bunları zikretmeyip yalnız metn-i kitapta sırası geldikce bahsedileceklerle iktifâ edeceğiz.

TERCEMESİ

Ebû Saîd (Sa'd b. Mâlik Ensārî-i) Hudrî *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir :[1] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, buyuruyordu ki : Müezzin sesinin yetiştiği yere kadar ins, cin, (hattâ) hiçbir şey yoktur ki (ezânı) duymuş olsun da kıyâmet gününde müezzin için (hüsn-i) şahâdette bulunmasın[2].

---

[1] Bu hadîs-i şerîfin *Buhârî*'de bir mukaddimesi vardır. Abdü'r-Rahmân b. Abdullāh b. Abdü'r-Rahmân b. Ebî Sa'saatü'l-Ensāriyyü'l-Mâzinî'ye pederi Abdullāh şöyle demiştir: Görüyorum, sen davar (beslemek)i ve bâdiye (de oturma) yı seviyorsun. Davarlarının başında, yâhud bâdiyende iken namaz için ezan okuyacak olduğun vakit tîz sesle nidâ et. Zîrâ müezzin sesinin yetiştiği yere kadar.. İlâ-âhirih. –Hadîsin sonunda da Ebû Saîd *radiya'llāhu anh: "Ben bunu Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den işittim."* diyor ki, müşârün-ileyhin işittiğini haber verdiği kelâm-ı Nebevî: *"Müezzin sesinin yetiştiği yere kadar..."* dan başlar. Yoksa bâzılarının tevehhüm ettiği gibi– bu hāşiyedeki: *"Görüyorum, sen... ilâ-âhirih."* den başlamaz. Bu râvî Abdullāh b. Abdü'r-Rahmân Tâbiînden olup pederi Abdü'r-Rahmân b. Ebî Sa'saa ile amucası Kays b. Ebî Sa'saa'nın ikisi de Sahābî'dir. Anası bilâhare Ebû Saîd-i Hudrî'ye varmış olduğu için kendisi de müşârün-ileyhin hicr-i terbiyetinde büyümüştür. Diğer oğlu Kays b. Abdullāh b. Abdü'r-Rahmân b. Ebî Sa'saa'nın rivâyet ettiği bir hadîsin siyâkından ceddi Abdü'r-Rahmân'ın ehl-i Bedir'den olduğu münfehim oluyorsa da bunda vehim vardır, demişlerdir. Çünkü Ashāb-ı mağāzî, Abdü'r-Rahmân b. Ebî Sa'saa'yı o meyânda zikretmiyorlar. Bedrî olan birâderi Kays'dır. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

[2] Ebû Hüreyre'nin *"Sünen-i" Ebî Dâvûd*'daki hadîsine nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz şöyle buyurmuştur : "«المُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى (ياخود مَدَّ) صَوْتِهِ»"

362. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَشَاهِدُ الصَّلَاةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلَاةً وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا« = *Müezzine sesinin yetiştiği yer nisbetinde mağfiret olunur. Ratb u yâbis her şey de ona hüsn-i şahâdette bulunur. Da'vet ettiği cemâat namazına hāzır olana da yirmi beş namaz yazılır. Ve iki namaz arasındaki günahları bağışlanır.*" Bu rivâyet *Nesef*'de de vardır. İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*" inde "»لَا يَسْمَعُ صَوْتَهُ شَجَرٌ وَلَا مَدَرٌ وَلَا حَجَرٌ وَلَا جِنٌّ وَلَا إِنْسٌ إِلَّا شَهِدَ لَهُ« =*Ağaç, kesek, taş, cin, ins hiçbir şey yoktur ki, sesini işitsin de ona şahâdette bulunmasın.*" Ahmed İbn-i Hanbel rivâyetinde: "»وَيُصَدِّقُهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ« = *Ratb u yâbis her şey onu tasdîk eder.*" buyurulmuş olduğu gibi yine Ebû Hüreyre'den mervî bir hadîsde: "اَلْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا لِقَوْلِهِمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ" = *Müezzinler Lâ ilâhe illa'llāh dedikleri için yevm-i kıyâmette boynu, yâni boyu en uzun olanlar olacaktır.*" denilmiştir. Ve helümme cerrâ.

Bu hadîsler mûcibince cinnin müezzin hakkında şahâdetleri sâbit olduktan sonra melâikenin de şahâdeti bi-tarîkı'l-evlâ sâbit demektir. Zîrâ "*Cin*" lûgaten göze görünmeyen mevcûd olduğuna göre medlûlüne melâike de dâhil olabilir. Mü'minîn için istiğfâra ve Ümmet-i Muhammediyye için hüsn-i şahâdete hırsları Sünnet ile ma'lûm olan melâike-i kirâmın ise böyle bir şahâdetden geri kalacakları hatıra gelmez. Taşa, toprağa, ağaca varıncaya kadar her şey şahâdet edecektir denildiğine göre, gayri zevi'l-ukūlün, meselâ cemâdâtın şahâdeti nasıl olur? Bâzıları ukūl-i basîtaya takrîb için bu şahâdet yevm-i kıyâmette lisân-ı hāl ile olacaktır, diyorlar. Bâzı ulemâ da bu şahâdeti hakîkati üzere alırlar ki, bizim de onlara mütâbeata meylimiz vardır. "»وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ«* = *Hiçbir şey yoktur ki, Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretlerine*

* *Sûre: 17 (İsrâ), âyet: 44.*

وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا غَزَا بِنَا قَوْمًا لَمْ يَكُنْ يَغْزُو بِنَا[1] حَتَّى يُصْبِحَ

tesbîh ve tahmîd etmesin, lâkin onların tesbihlerini siz anlamazsınız." âyet-i kerîmesi bütün mevcûdâtın tesbîh ve tahmîd ile meşgūl olduğunu, şu kadar ki, o tesbîh ve tahmîdleri biz anlayamadığımızı tasrîh ediyor ki, bundan her şeyin kendine göre Hâlikını bir bilişi ve bu ilim ve idrâke müterettib semere olarak bir tesbîh ve tahmîdi olduğunu öğreniyoruz. Esrâr-ı İlâhiyyeye akıl erdirememekle berâber kendi akıllarının bildirdiği hudûd-ı kāsıra ile kanâat ederek daha ilerisinde başka şey olabilir mi, olamaz mı cihetini araştırmayanlar bunu hem istib'âd ederler, hem de lâ yefkahûn gürûhundan olduklarını i'tirâf etmezler. Biz ise taşlarda, topraklarda bile semi', ilim ve nutuk yaratabilecek bir kudret-i fâtıraya îmân etmiş olduğumuz için bu şahâdeti hakîkati üzere almayı tercîh ederiz. Sûre-i Nûr'daki "«يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»* = *Dilleri, elleri, ayakları dünyâda iken yaptıklarından dolayı aleyhlerine şahâdet ettikleri gün büyük azâba giriftâr olacaklardır.*" âyet-i kerîmesi ile Sûre-i Fussılet'deki "«حَتَّى اِذَا مَا جَاؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ * وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِى اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»** = *Nihâyet Allāh'ın düşmanları Cehenneme vardıklarında dünyâda iken yaptıklarından dolayı kulakları, gözleri, derileri aleyhlerine şahâdet edeceklerdir. Derilerine: Bizim aleyhimize niçin şahâdet ettiniz? diyecekler. Onlar da her şeye nutuk veren Allāh, bizi de intāk etti. Zâten önce de sizi yaratan O idi. Görüyorsunuz ya, şimdi de O'na rücû' ettiriliyorsunuz, diyeceklerdir.*" âyet-i kerîmesi hükmünce a'zā ve eczâ-yı bedenin yevm-i kıyâmette nutka gelip dünyâda yapılan a'mâli birer birer söylemek kābiliyetinde olduklarını, bâhusûs Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'in her şeyi intāk buyurduğunu teslîm ettikten sonra bu şahâdetin yevm-i mahşerde aleyhteki şahâdetler gibi hakîkatı üzere olmasına

---

* *Sûre: 24 (Nûr), âyet: 24.*

** *Sûre: 41 (Fussılet), âyet: 20, 21.*

وَيَنْظُرَ. فَإِنْ سَمِعَ أَذَانًا كَفَّ عَنْهُمْ. وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ أَذَانًا أَغَارَ عَلَيْهِمْ.

hiçbir mâni' tasavvur etmeyiz. Bu kadar uzağa gitmeğe bile hācet yok. Çakıl taşlarının tesbîhini Habîb-i Hüdâ *aleyki efdâli'l-tehāyâ* Efendimiz Hazretleriyle birlikte Sahābe-i Kirâmının da kendi kulakları ile işitmeleri bu dünyâda vâkı' olmuş ve bu keyfiyet turuk-ı adîde ile sübût bulmuştur.

Bu hadîslerden müezzinin sesini uzaklara işittirmek için tiz perdeden ezân okuması ve yüksek yere çıkması mendûb olduğu ve münferidin de ezân okuyabileceği gibi ahkâm istinbât olunuyor.

Bu hadîsden evvel Buhârî. Ömer b. Abdü'l-Azîz *radiya'llāhu anh*'in bir müezzine: "أَذِّنْ أَذَانًا سَمْحًا وَإِلَّا فَاعْتَزِلْنَا = *Ya külfetsiz ezân oku, yâhud yanımızdan savuş.*" dediğini ta'lîkan rivâyet ediyor. Müezzinin kim olduğu mazbut değilse de hādise Ömer b. Abdü'l-Azîz'in Medîne Vâlîliğine müsādif olduğuna nazaran bu zâtın müezzin-i Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Sa'dü'l-Karaz *radiya'llāhu anh*'in evlâdından biri olması zann-ı gāliptir. Külfetsiz ezandan maksad, tatrîb külfetinden âzâde, gamgamasız, ta'bîr-i āmiyâne ile gaygaysız ezandır. Yoksa medd-i savt değildir. Bu ta'lîkı Dârekutnî bir sened-i zaîf ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet ediyor: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in tatrîb ile ezân okur bir müezzini vardı. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz kendisine "Müezzin dediğin sehl ü semh olur. Yâni suhûlet ve semâhat ile külfetsiz ezân okur. Ya ezânın sehl ü semh olsun, ya ezân okuma.*" buyurdular. Anlaşılan Ömer b. Abdü'l-Azîz'in müezzini de ezan kelimelerini belli etmiyecek derecede nağme-perdâzlık ediyormuş. Bu ise "لَا يُؤَذِّنْ لَكُمْ إِلَّا فَصِيحٌ = *Fasîh olandan yâni elfâz-ı ezânı açık söyleyenden başkası size ezân okumasın.*" hadîsi ile menhîdir.

[1] Bu lâfız, meczûm olarak «لَمْ يَكُنْ يَغْزُ بِنَا», «لَمْ يَغْزُ» ve cezimsiz olarak «لَمْ يَغْزُو بِنَا» de rivâyet edildiği gibi bâzı nüshalarda iğâreden «لَمْ يَكُنْ يُغِيرُ بِنَا», «لَمْ يُغِرْ بِنَا», diğer bâzıların-

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kavmin üzerine bizi gazâya götürdüğü vakitlerde sabah olmadıkca bize hücûm ettirmezdi. (Sabah olunca) beklerdi: Ezan (sesi) işitirse (harpten) vazgeçerdi. Ezan (sesi) işitmezse kendilerine baskın ederdi[1].

363. عَنْ اَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ

---

da iğrâ'dan « يُغْرِ بِنَا » ; diğer nüshada (guduvv) dan « يَغْدُ بِنَا » diye rivâyet edilmiştir ki, bunların bâzıları meşhûr olan kavâid-i sarfiyye ve nahviyyeye mutābık düşmüyor. Lisân, kavâide mukaddem olduğu için isti'mâlin bu türlüleri de varmış demektir.

[1] Bu hadîs Hayber gazâsı hakkındaki (241) inci yine Enes *radiya'llāhu anh* hadîsinin başka tarîkden gelen diğer rivâyetinin baş tarafıdır. Bu rivâyetteki hadîsin bakıyyesini hemen kâmilen ve elfâz-ı mütekāribe ile (241) inci hadîsde geçmiş olduğu için musannıf hazfetmiştir. Bu hadîsi Buhârî, garaz-ı fıkhîsinin taallûk ettiği mevâzi-i adîdede ve meselâ cihâdda, magāzîde, nikâhta da zikretmiştir. Burada ise bir memlekette ezan okunmasının –İslâma delâlet etmesi dolayısiyle– hakn-ı dimâya sebep olduğunu anlatmak istemiş. Nitekim evvelce de "*Kitâbü's-Salât*" da uyluğun avret sayılıp sayılmayacağı mes'elesini tahkîk münâsebetiyle zikretmişti.

Filhakîka ezân Dîn-i İslâm'ın şiârı olduğu için terki câiz olmayan ahkâmdandır. Şârih İbn-i Hacer-i Askalânî der ki: Ashābımızın yâni ulemâ-yı Şâfiiyyenin kavli, her kim ezanda teşehhüdü nâtık olursa İslâmına hükmetmektir. Meğer ki İsevî ola. Buradaki hadîs, ıtlâkı üzre bunlar hakkında cârî olamaz. Çünkü (İsevî) denilen tâife Benî Ümeyye devletinin evâhirinde zuhûr eden Ebû İsâ isminde bir yahûdî etbâıdır ki, bunlar Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Resûlullāh olduğunu i'tirâf ederler, lâkin yalnız Araba meb'ûsdur derler. İntihâ.

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ اِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (Müezzinin) nidâsını işittiğinizde, (siz de) onun dediği gibi deyiniz[1].

---

[1] Bu hadîs *Kütüb-i Sitte* ile diğer kitaplarda da rivâyet edilmiştir. *Neseî*'de Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî olduğuna göre *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri müşârün-ileyhânın nezdinde bulunurken müezzinin sesini duydukları vakit müezzin sükût ettiğinde onun dediğini tekrar buyururlarmış. Artık müezzin peyderpey sükût ettikce mi? Yoksa ezânını bitirdikden sonra mı? İcâbed lâzım geleceği; elfâz-ı ezânın kâffesinin mi? Yoksa hay'alelerden başkasının mı? Tekrârı iktizâ edeceği; bu emr-i Nebevî vucûb için mi? Yoksa istihbâb için mi? mes'eleleri hakkında bir çok akvâl varsa da en meşhurlarını söylemekle iktifâ edeceğiz. Cümhûra göre müezzinin söylediği « حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ » ve « حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ » lerden mâadâ elfâzı söylemesini müteākıb peyderpey ve aynen iâde lâzım gelir. Bu iki lâfızdan sonra da havkale, yâni « لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ » demek, yâhud « حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ » demesine mukābil havkale, « حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ » demesine mukabil « مَا شَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ » ; « اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ » demesine mukābil de « صَدَقْتَ وَ بَرَرْتَ » demekle icâbet olunur. İkāmet elfâzına da aynı sūretle mukābele edilir. Yalnız « قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ » nün cevâbı « اَقَامَهَا اللّٰهُ وَ اَدَامَهَا » dır. Mâlik ile Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel ve cümhûr-ı fukahâya göre bu emir istihbâb içindir. Ashāb-ı Ebî Hanîfe ile Mâlikiyye'den İbn-i Vehb ve Zāhiriyye

364. عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مِثْلَهُ اِلَى قَوْلِهِ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ.[1] وَ لَمَّا قَالَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ. وَقَالَ هٰكَذَا سَمِعْتُ[2] نَبِيَّكُمْ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ.

Tercemesi

Muāviye (b. Ebî Süfyân) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Müşârün-ileyhin (birgün ezan okunurken) müezzinin dediklerini «اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ» ye kadar tekrâr etmiş,[3] (müezzin) «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» dediği vakit «لَا حَوْلَ وَ لَا»

fukahâsı ise emri vücûba hamletmişlerdir. Fukahā-yı Hanefiyyeden Tahāvî müstahaptır, diyor.

Ezânı işiden herkes –ister vücûben ister istihbâben– mâni' olmadıkca müezzine icâbed eder. Mâni' halâda, ehli ile hāl-i mücâmaatta, yâhud da namazda bulunmak gibi ahvaldir. Bu hallerde olanlar da mâni'leri zâil olduktan sonra icâbet ederler. Farz, yâhud nâfile namaz içinde olanın cevap vermesi Şâfiî'nin azher olan kavline göre mekruhtur. Lâkin namazını iptâl etmez. Yalnız o makamda «اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ» ve «حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ», «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» demenin hürmetini bildiği halde bu elfâzı tekrâr eylerse namazı bâtıl olur. Kırâet-i Kur'ân, zikir, tesbîh gibi ef'āl ile meşgūl iken ezânı duyarsa kırâeti, zikri, tesbîhi te'hîr ederek dinler ve kelime kelime cevap verir. Hāsılı ezân okunurken selâm bile verilmez. Redd-i selâm da edilmez. Ve icâbetten başka hiçbir şeyle iştigāl olunmaz. Şâyed iştigāl edecek olur, fâsıla da çok uzamazsa ba'del-ferağ icâbet yine müstahaptır.

[1] Buhârî rivâyetinde böyle vâv ile «وَ اَشْهَدُ» dür. Halbuki ezanda vavsız olarak yalnız «اَشْهَدُ» dür.

[2] *Buhârî* nüshalarında «سَمِعْتُ» yerine «سَمِعْنَا» dır.

[3] Hadîsin buraya kadar olan kısmı Buhârî'de iki tarîkden tah-

«قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ» demiş[1], (ondan sonra da) : *"Peygamberiniz salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in işte böyle söylediğini işittim." dediği[2] (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

365 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اَللّٰهُمَّ

rîc edilmiştir. Sonrası da diğer tarîkdendir. Musannıf her ikisini cem' etmiştir.

[1] «حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ» den sonra havkale edileceği ma'lûm ve zāhirdir. Râvînin yalnız birini söylemekle iktifâsı ihtisār içindir. Hay'alelerin mâ-ba'di de mâ-kabli gibi aynen îrâd edilir. Nitekim diğer rivâyâtta Muāviye'nin elfâz-ı ezânı evvelinden âhırına kadar müezzinin dediği gibi peyderpey tekrâr ettiği ve yalnız arada hay'alelere havkale ile mukābele ettiği tafsîlen beyân ediliyor. Havkale: *"Allāh'a ma'sıyetten tahavvül ancak Allāh'ın verdiği ismet ile, tāate kuvvet ve iktidar da ancak O'nun yardımı ile hāsıl olabilir."* ma'nâsınadır. Da'veti işiden mü'min, bunu söylemekle icâbetle hāsıl olacak ni'metin, adem-i icâbetle de edilecek ma'sıyetin azametini der-hâtır ederek lûtf-ı İlâhî'nin ancak tevfîk-ı İlâhî ile müyesser olabileceğini söylemiş oluyor.

Maa-hâzâ bu hadîsin kısm-ı evveli mûcibince amel edip yalnız tekbirlerle teşehhüdlere icâbet edenler olduğu gibi havkalelerden sonra sükût edenler de vardır. Nitekim Sehl b. Huneyf'in yine Muāviye'den olan rivâyeti: "«فَاِذَا قَالَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ (اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّداً *Müezzin* = اللّٰهِ فَقَالَ وَاَنَا اَشْهَدُ ثُمَّ سَكَتَ» (رَسُولُ اللّٰهِ *dediğinde* (وَاَنَا اَشْهَدُ) *yâni ben de şahâdet ederim dedi, sonra sükût etti.*" sūretinde mervî olduğu gibi berikilerin re'yine muvâfık olarak havkalelerden sonra hiçbir söz ziyâde etmediği sūretinde de rivâyet edilmiştir.

[2] Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh*'den *Müslim* ile *Ebû Dâvûd, Nesef* ve *Tahāvî*'de mervî mufassal bir hadîs-i merfû' vardır. Bunda müezzinin her lâfzı, ezânın evvelinden âhırına kadar aynen

رَبَّ هَاذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ [1] آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا [2] الَّذِي وَعَدْتَهُ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [3]

---

tekrar buyurulmuş, hay'aleteyne karşı havkale ile mukābele edilmiştir. Sonunda da: "*Her kim bunu kalbinden, yâni ihlâs-ı tâm ile söylerse Cennet'e dâhil olur.*" buyurulmuştur.

[1] Beyhakî rivâyetinde: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَاذِهِ الدَّعْوَةِ» sūretindedir ki, İlâhî, bu da'vet hakkı için Sen'den... niyâz ederim, demektir.

[2] Neseî ile İbn-i Huzeyme, İbn-i Hibbân, Tahāvî, Taberânî ve Beyhakî rivâyetlerinde lâm-ı ta'rîf ile «اَلْمَقَامَ الْمَحْمُودَ» denilmiştir ki, bu rivâyet kavâid-i ma'lûme-i nahviyyeye külfetsizce tevâfuk eder. Âyet-i kerîme «عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا» * olduğundan sâbit olan buradaki rivâyet-i meşhûrenin de bir meziyyeti vardır ki, lâfzı, lâfz-ı Kur'ân'a muvâfık bulunmasıdır, buna göre «اَلَّذِي» merfû' olarak müptedâ-yı mahzûfe haber, yâhud «مَقَامًا» den bedel, yâhud atf-ı beyân, yâhud –nekrenin ma'rife ile tavsîfinde beis görmeyen Ahfeş'in kavline göre– sıfat yâhud da medh üzere mansūb olmuş olur.

[3] Beyhakî'nin rivâyetinde duānın sonunda bir de «إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ» vardır. Beyhakî'nin ziyâdesiyle berâber duā-yı şerîfin meâl-i ālîsi şudur: İlâhî! Bu da'vet-i tâmmenin, bu salât-ı kāimenin yâni kılınmak üzere olan namazın ey Rabb-i Celîli! Muhammed *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a vesîleyi, fazîleti ihsân et. Bir de kendisine va'dettiğin Makām-ı Mahmûd'u verip oraya vardır. Hiç şüphe yok ki Sen, mîâdında hulf etmezsin. İntihâ. Va'llāhu a'lem.

* *Sûre: 17 (İsrâ), âyet: 79.*

TERCEMESİ

Câbir b. Abdullāh (Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Her kim ezânı işittiği zaman[1] «اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ[2] وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ

---

[1] Ezânın tamâmını işittiği zaman demektir. Nitekim Müslim'in Abdullāh b. Amr b. Ās rivâyetinde: "«قُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ. ثُمَّ سَلُوا لِيَ الْوَسِيلَةَ» = *Müezzinin dediğini deyiniz. Sonra bana tasliye ediniz. Sonra benim için Hak Celle ve Alâ'dan vesîle niyâzında bulununuz.*" lâfziyle vârid olması da bunu müeyyiddir.

[2] "*Da'vet*" den murâd: Elfâz-ı ezandır ki, tevhîde da'vettir. "*tam*" olması da etemm-i akvâl olan kelime-i tevhîde müştemil olduğu içindir. Tam ve kâmil olmasının bir veçhi de tebdîl ve tağyîre ma'rûz olmaması ve yevm-i kıyâmete kadar bâkî ve akāidi tamâmen câmi' olmasıdır. "*Salât-ı kāime*" şu kılınmak üzere olan namaz demek olduğu gibi dâim ve arz ve semâvât bâkî kaldıkca nesh ve tebdîle uğramıyacak olan namaz ma'nâsına da gelir. "*Vesîle*" lûgaten bir büyüğe takarrübe sebep ve bâis olacak şey demek ise de buradaki ma'nâ-yı örfîsi Müslim'in Abdullāh b. Amr b. el-Ās'dan mervî yukarıki hadîsinde tefsîr buyurulmuştur. O hadîsde: "«ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ. فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا. ثُمَّ سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ. فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ. لَا تَنْبَغِي إِلَّا لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ. وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ. فَمَنْ سَأَلَ اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ» = *Sonra bana salât ü selâm getirin. Zîrâ her kim bana tasliye ederse ondan dolayı Allāhu Teālâ ona on kere tasliye buyurur. Sonra benim için Allah'dan vesîleyi dileyin, çünkü o Cennet'te bir menzildir ki, ibâdu'llāhtan yalnız bir kuldan başkasına lâyık olmaz. Umarım ki o kul ben olayım. Öyle ise benim için vesîleyi her kim Allah'tan dilerse şefâati hak eder.*" buyurulmuştur. Bu hadîsi Müslim'den

«وَ اَبْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً اَلَّذِى وَعَدْتَهُ» derse kıyâmet gününde benim şefâatim ona râygân olur[1].

---

başka Ebû Dâvûd ile Neseî ve Tahāvî de tahrîc etmişlerdir. "*Fazîlet*" in ma'nâsı: Diğer mahlûkāttan büyük bir mertebe demek ise de başka bir makām ve menzilenin ismi olması da kaviyyen muhtemeldir. "*Makām-ı Mahmûd*" her lisânın hamd ü senâsına şâyeste makām demektir ki, o makāmda olanı da evvelîn ve âhirîn medh ü senâ eder. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyet ettiği hadîsde bu makām, taraf-ı Hak'dan: "«مَقَامٌ يَحْمَدُكَ فِيهِ الأَوَّلُونَ وَ الآخِرُونَ وَ تَشْرُفُ فِيهِ عَلَى جَمِيعِ الْخَلاَئِقِ : تَسْأَلُ فَتُعْطَى . وَ تَشْفَعُ فَتُشَفَّعُ . لَيْسَ اَحَدٌ اِلاَّ تَحْتَ لِوَائِكَ» = *Öyle bir makām ki, orada evvelûn ve âhirûn sana hamd ü senâ eder ve mertebece bütün mahlûkātın fevkinde olursun. Şefâat edersin de şefâatin makbûl olur. Senin livânın tahtında olmadık kimse bulunmıyacaktır.*", kezâlik Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in merfûan rivâyetinde Seyyidü'l-Mürselîn *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz: "هٰذَا مَقَامٌ اَشْفَعُ فِيهِ لِأُمَّتِى = *Bu, o makamdır ki, onda ümmetime şefâat edeceğim.*" diye ta'rîf buyurulduğundan ekser-i ulemâ Makām-ı Şefâattir, demişlerdir. *Sahîh-i İbn-i Hibbân*'da Kâ'b b. Mâlik'in merfûan rivâyetinde: "«يَبْعَثُ اللّهُ النَّاسَ فَيَكْسُونِى حُلَّةً خَضْرَاءَ فَاَقُولُ مَا شَاءَ اللّهُ اَنْ اَقُولَ . فَذَاكَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ» = *Allāhu Teālâ nâsı ba's buyuracak. Bana da yeşil bir hulle giydirecek. Ondan sonra Allāh, neler söylemekliğimi dilerse söyliyeceğim, işte Makām-ı Mahmûd, bu makāmdır.*" buyurulmuştur ki, bu ta'rîf buyurulan şey, şefâatten mukaddem taraf-ı ālî-i Nebevî'den vâkı' olacak esniye ve mehāmid-i celîledir. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem ve razaknâ şefâateh.*

Seyyidü'l-Mürselîn Efendimiz'in şefâat-ı celîleleri yalnız usāt-ı müznibîne hâs değildir. (85) inci hadîsin hāşiyesinde işâret edildiği üzere şefâatin envâ-ı kesîresi vardır. Herkes, kendi hāliyle mütenâsip sûrette şefâatten behremend olacaktır.

[1] Sefâate kesb-i istihkāk için başka duâlar da bunun makāmına

366 . عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْاَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا [1] اِلَّا اَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا [2]. وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي التَّهْجِيرِ لَاسْتَبَقُوا اِلَيْهِ. وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِي الْعَتَمَةِ وَالصُّبْحِ لَاَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Nâs, ezan (okumak)da ve saff-ı evvelde (bulunmakta)[3]

kāim olabilir mi? Zāhir-i hāle göre evet. Nitekim Abdullāh b. Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in Tahāvî ile Taberânî taraflarından tahrîc edilmiş hadîs-i merfûunda: «... ثُمَّ يَقُولُ اَللّٰهُمَّ اَعْطِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَاجْعَلْهُ فِي الْاَعْلَيْنَ دَرَجَتَهُ وَفِي الْمُصْطَفَيْنَ مَحَبَّتَهُ وَفِي الْمُقَرَّبِينَ ذِكْرَهُ اِلَّا وَجَبَتْ شَفَاعَتِي لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» = *Herkim... sonra* (اللهم اعط محمدا الوسيلة واجعله فى الاعلين درجته وفى المصطفين محبته وفى المقربين ذكره) *derse yevm-i kıyâmette benim şefâatim ona vâcib olur.*" diye diğer bir duā ta'lîm buyurulmuştur.

[1] Bir rivâyette «ثُمَّ لَا يَجِدُونَ» dır.

[2] Abdü'r-Rezzâk'ın "*Musannef*" inde «لَاسْتَهَمُوا عَلَيْهِمَا».

[3] Saff-ı evveldeki fazlIet, imâm cehren okuduğuna göre Kur'an dinlemek, Fâtiha'nın kıraâetini müteākıb "*âmin.*" diyebilmek, imamın tekbirlerini müteākıb hemen tekbîr almak, şâyed imam birini istihlâfa muhtâc olacak olursa belki ona halîfe olmak gibi fevâid-i azîmedir. *Müslim* ile *İbn-i Mâce*'deki bir rivâyete nazaran: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ اَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا اَوَّلُهَا» = *Erkeklerin en hayırlı safları ilkleridir, sevâbı en az olanları geridekilerdir. Kadınların en hayırlı safları geridekileridir. Sevâbı en az olanları*

ne (bereketler, hayır) lar olduğunu bilseler de [1] (onlara nâil

---

da öndekilerdir." buyurulmuş olduğu halde Taberânî'nin "*Evsat*" ındaki rivâyete nazaran da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri saff-ı evveldekiler için üç, saff-ı sânîdekiler için iki, üçüncü safdakiler için de bir kerre istiğfâr buyurmuşlardır. Yine Müslim ile Ebû Dâvûd hadîslerinden birine nazaran bir def'a: « اَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ » = *Melekler, Rabb-i Müteâlleri huzûrunda saf oldukları gibi saf olsanıza*" buyurulmuş. Meleklerin nasıl saf oldukları suâl edilince de: « يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْمُقَدَّمَةَ وَ يَتَرَاصُّونَ فِى الصَّفِّ » = *İlk safları tamamlar, eksik bırakmazlar. Saf içinde de sıkışık dururlar.*" cevâbını vermişlerdir. Kezâlik İbn-i Mâce'nin Abdü'r-Rahmân b. Avf ve İbn-i Hibbân'ın Berâ' b. Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan rivâyetlerinde: « اِنَّ اللّٰهَ وَ مَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الاَوَّلِ » = *Saff-ı evveldekilere Allāhu Teālâ râhmet, melekler duā ederler.*", Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan olan bir rivâyette: « لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَاَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الاَوَّلِ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللّٰهُ اِلَى النَّارِ » = *Birtakım kimseler vardır ki, saff-ı evvelden geri kala kala nihâyet onları da Allāhu Teālâ Cehennem'e varmak üzere geriye bırakır.*" buyurulmuştur.

Saff-ı evvelden maksad, kavl-i sahîha göre imamın hemen arkasına düşen ilk saftır. Bâzılarınca vakit namazını ilk cemâatle kılanlar demektir. Bâzıları da " اَلصُّفُوفُ الاَوَّل = *İlk saflar*" rivâyetine bakarak sondan evvelki saflar ma'nâsına alıyorlar ki, her saf, rütbe-i tekaddümüne göre mazhar-ı salâvât-ı Rabb-i İzzet olur, demek isterler. Bundan şu müstefâd oluyor ki, arka safta olanlar dâimâ ileri safların boşluklarını doldurmakla mükelleftirler. İleride yer oldukca geriki safta durmak olmaz. Bütün saflar dopdolu ve tamam olduktan sonra son saffın, hem de yalnız son saffın eksik kalmasında beis yoktur. Son saffa kalanların Cehennem ile inzâr buyurulması, ön saflarda yer varken geriye kalındığı takdîre göredir. Nitekim: « اَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِى يَلِيهِ . فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِى الصَّفِّ

olmak için) kur'a atmaktan başka çâre bulamasalar kur'a atarlar[2]. (Her namazın) ilk vaktinde (ki cemaatler) de olan (fazîlet)i bilseler (onlara yetişmek için) yarış ederler[3]. Yatsı ile sabah (cemâatlerin)deki Eltâf-ı İlâhiyyeyi bilseler emekliye emekliye, (yâhud sürtüne sürtüne)[4] de olsa onlara gider (terketmez)ler.

367. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

« الْمُؤَخَّر = *İlk saffı, sonra onun arkasındakini... İlâ-âhirih itmâm ediniz. Eksiklik kalırsa son saffa kalsın.*" buyurulmuştur.

[1] Ebü'ş-Şeyh'in rivâyetinde « مِنَ الْخَيْرِ وَالْبَرَكَة » ziyâdesi olduğu için tercemede kavis içine alındı.

[2] Şurût-ı mütesâviyeyi hâiz ashāb-ı hukuktan birini, ya bir kaçını tercîh için kur'anın meşrûiyyetine delâlet eder. Bâzıları asıldaki « لَاسْتَهَمُوا » yı kur'aya hamletmeyip "لَتَجَالَدُوا بِالسُّيُوف = *Kılıçlarla vuruşurlardı.*" rivâyetine bakarak "*Ok atışırlar.*" ma'nâsına almışlar ve rağbette mübâlâğayı ifhâm için böyle söylenmiştir, demişler ise de bu rivâyetteki istihânın kur'a atmak ma'nâsına geldiğine Buhârî'nin de kāil olduğu Kādisiyye fâtihi ve devlet-i Sâsâniyyenin hâdimi Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* kıssasını bu münâsebetle ta'likan ve muhtasaran îrâd etmesinden anlaşılıyor. Rivâyâta nazaran Kādisiyye öğlenden evvel fetholunmuş idi. Herkes yerli yerine döndüğü vakit müezzinin şerbet-i şehâdeti nûş etmiş olduğu tebeyyün etmiş. Birçok kimseler ezânı ben okuyacağım diye nizâ' etmişler. Hazret-i Sa'd'in huzûruna gelinmiş o da kur'a ile birini müezzin ta'yîn buyurup nizâı bertaraf etmiş.

[3] (321 ve 322) nci hadîslere ve hâşiyelerine mürâcaat.

[4] Bu kelime « حَبْوًا » lâfzının tercemesidir. (حَبْو) : Ellerini ve dizlerini yere basarak emeklemek ma'nâsına geldiği gibi kıç üstü gitmek ma'nâsına da geldiği için kavs içindeki terdîd ibâresinin dercine lüzûm görülmüştür.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ بِلَالاً [1] يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ. فَكُلُوا وَاشْرَبُوا
حَتّٰى يُنَادِيَ اِبْنُ اُمِّ مَكْتُومٍ. قَالَ وَكَانَ رَجُلاً اَعْمٰى. لَا يُنَادِي
حَتّٰى يُقَالَ لَهُ اَصْبَحْتَ اَصْبَحْتَ.

[1] Müezzin-i Nebevî Ebû Abdullāh Bilâl b. Rabâh-ı Habeşî *radiya'llāhu anh*, bi'set-i Nebeviyyenin tâ bidâyetinde şeref-i İslâm ile müşerref olan ecille-i Ashābtan biridir. Vâlidesi Benû Cumah'ın câriyelerinden Hamâme'dir. Binâenaleyh kendisi müvelleddir. Benû Cumah'dan Ümeyye b. Halef lâîni, Mekke'nin o can dayanmayan sicak günlerinde bir gün bir gece aç, susuz bıraktıktan sonra Hazret-i Bilâl'i öğle üstü Bathā'ya çıkarıp sırtüstü yatırıp ve göğsünün üzerine koca bir kaya parçası koydurup: "*İşte sen, ya Muhammed'e kâfir olur, Lât ve Uzzâ'ya taparsın. Yâhud ölünceye kadar bu hāl üzere kalırsın.*" diyerek işkence ettiği gibi boynuna ip takıp Mekke çapkınlarının eline teslim eder, onlar da Mekke etrâfında dağ, tepe demeden dolaştırıp ezâ ederlerdi. O, yine harâret-i azâbı halâvet-i îmâna mezcederek : « أَحَدٌ أَحَدٌ » der durur ve o melâînin istedikleri şeyi söylemeğe taraf-ı âlî-i Nebevî'den me'zûn olduğu halde yine dili varıp da söyleyemezdi. O halde iken bir gün Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh* rastladı. Tafsîlini kütüb-i Siyer'e bıraktığımız çetin bir pazarlıktan sonra ne yapıp yapıp efendilerini ırzā ederek ve yerine diri, canlı, emniyetli ve müşrik bir siyah köle ve üste bir de para verip Bilâl'i kurtardı. Ve li-vechi'llāh âzâd etti. Āilesiyle berâber kendisi de Hazret-i Bilâl gibi fitne ve imtihāna, işkencelere giriftâr olmuş olan Ammâr b. Yâsir *radiya'llāhu anhümâ*: "*Dûçâr-ı fitne olanlardan her biri, müşriklerin istedikleri sözleri söylediler. Yalnız Bilâl söylemedi.*" derdi.

Bilâl-i Habeşî *radiya'llāhu anh*, Sıddîk-ı A'zam Efendimizle yaşıt idi. Ve Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in hazînedarlık hizmetini îfâ ederdi. Ezan meşrû' olduğu günden i'tibâren tâ âhir-i ahd-i Nebevî'ye kadar seferde, hazarda hep ezan okumuş ve hicret zamânında taraf-ı âlî-i Nebevî'den kendisi ile Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh arasında te'sîs-i muâhât buyurulmuştur. Kâffe-i gazevât-ı Nebeviyyeye iştirâk etmiş,her ma'nâca āşık-ı zât ve kemâlâtı olduğu Habîb-i Hüdâ ve Resûl-i Müctebâ *aleyhi efda-*

TERÇEMESİ

Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhü anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

---

lü't-tehāyâ Efendimiz a'lâ-yı İlliyyîne intikāl buyurduktan sonrá artık Medîne-i Tāhire'de kalmağa tahammül edememiş ve kemâl-i mahabbetinden civâr-ı kudsî-medâr-ı Risâlet-Penâhî'yi terketmekte muztar kalmıştır. Hazret-i Sıddîk-ı Ekbęr berâber kalması için çok ısrâr buyurmuş ise de: "*Eğer sen beni Allāh için âzâd ettinse bırak istediğim yere gideyim. Yok, eğer kendin için âzâd ettinse beni yanında alıkoy.*" cevâbını almış ve bunun üzerine: "*İstediğin yere git.*" buyurmuştur. O da cihâdı ezâna tercîh ederek Şam cihetine gitmiş ve (20) nci sene-i Hicriyyede âlem-i Rıdvân'a intikāl eylemiştir. Hîn-i vefâtında da merâret-i mevti halâvet-i likā ile mezcetmiştir. Son vakitlerinde haremi «وَاكَرْبَاهْ!» diye feryâd ettikce o «وَاطَرَبَاهْ!» diyerek ızhâr-ı sürûr eder ve : "غَدًا اَلْقَى الْاَحِبَّةَ مُحَمَّدًا وَحِزْبَهُ = *Yarın sevgililerime, Muhammed (salla'llāhu aleyhi ve sellem) ile hizbine kavuşacağım.*" derdi. Merkad-i mübâreki Dimeşkı'ş-Şâm'dadır. Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in Şam'ı teşriflerinde bir kere ezân okumuş ve bütün mücâhidîn-i Sahābeyi yâd-ı girîzân-ı mâzî ile ağlatmıştır. *Radiya'llāhu anh ve erzāh.*

Diğer müezzin-i Nebevî Amr b. Ümmi Mektûm Kureşî-i Âmirî *radiya'llāhu anh*, Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın dayısı Kays'ın oğludur. Vâlidesi Ümmü Mektum Âtike binti Abdullāh el-Mahzûmiyye'dir. Kendisi kadîmü'l-İslâm olan Muhâcirîn-i evvelîndendir. Rivâyete nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den evvel Medîne-i Tāhire'ye hicret etmiştir. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri gazevât ve esfâra teşriflerinde alelekser Medîne'de kendisini istihlâf buyururlardı. Ehl-i siyer on üç kere istihlâf buyurulduğunu söylerler. Darîr olduğu halde –Enes *radiya'llāhu anh*'in gördüm diye şahâdet ettiğine göre– Kādisiyye harbinde hāmil-i livâ olarak bulunmuştur. O gazâda şehîd olduğunu söyliyenler varsa da gazâdan sonra Medîne-i Münevvere'ye dönüp orada âlem-i bekāya intikāl ettiğini söyleyenler de vardır.

buyurdu ki: Bilâl, ezânını gece okuyor. İbn-i Ümmi Mektûm ezân okuyuncaya kadar yiyip içiniz[1].

Hicret-i seniyyeden hayli zaman evvel bir gün Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Rebîa'nın oğulları Utbe ile Şeybe, Ebû Cehl b. Hişâm ve henüz îmân etmemiş olan amm-i mükerremleri Abbâs b. Abdü'l-Muttalib, Ümeyye b. Halef, Velîd b. el-Muğîre gibi rüesâ-yı Kureyş ile –belki bunlardan biri, ya bir kaçı îmâna gelir de İslâm'a kuvvetü'z-zahr olur, ağızlarına bakan sâir nâs onların îmânı sebebiyle îmân ederler ümîd-i Hüdâ-pesandânesiyle– sohbet buyururlarken a'mâ olan İbn-i Ümm-i Mektûm önünde yedicisi olduğu halde o meclise varıp: "*Yâ Resûlâllāh, bana Kur'ân okut. Allāh'ın Sana ta'lîm ettiğinden bir şey ta'lîm et.*" niyâzında bulundu. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin o cemâati tarîk-ı hakka da'vet husūsundaki hırs-ı azîmi zavallıya iltifât etmeğe mâni' oldu. O da durmayıp niyâzını tekrâr edince kendisine rûy-ı abes gösterip i'râz ve yine ötekilerle konuşmağa devâm buyurdular. O sırada canlarının sıkılmasında o zamâna kadar îmân etmiş olanların ekseriyetine bakıp da: "*Bu dîne hep fakirler, zayıflar, köleler, a'mâlar giriyor.*" diye o cemâatin hande-i istihfaflarına belki yol açılır mülâhazası da ihtimal ki var idi. Fakat çok sürmedi. «عَبَسَ وَتَوَلّٰى اَنْ جَاءَهُ الْاَعْمٰى» Sûre-i Celîlesiyle Itâb-ı İlâhî vürûd etti. İşte ondan sonra ne zaman İbn-i Ümm-i Mektûm'a rast gelseler: "مَرْحَبًا بِمَنْ عَاتَبَنِى فِيهِ رَبِّى = *Rabbimin bana ıtâbına bâis olan yâr-ı sādıkım, merhabâ.*" buyurur, ridâ-yı şeriflerini serip oturtur ve: "*Bir işin, ihtiyâcın var mı?*" diye hāl ve hâtırını suâl buyururlardı.

1 "لَمْ يَكُنْ بَيْنَ اَذَانَيْهِمَا اِلَّا اَنْ يَرْقَى ذَا وَيَنْزِلَ ذَا" = *İkisinin ezânı beyninde yalnız birinin çıkıp, diğerinin ineceği kadar fâsıla bulunurdu.*" rivâyetinden de anlaşılabileceği üzere birincisi fecr-i kâzibin, diğeri fecr-i sādıkın tulûunda ezân okurlar imiş.

Fecr-i sâdık dâhil olmadan ezân okumak câiz midir? cevâzına Evzâî, Abdullāh b. el-Mübârek, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshāk b. Râhûye, Dâvûd-ı Zāhirî, İbn-i Cerîr-i Taberî kāil olmuşlardır. Ebû Yûsuf da bu re'ydedir.

(İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, yâhud aradaki râvîlerden biri) der ki: İbn-i Ümmi Mektûm a'mâ bir kimse idi.

Hüccetleri bu hadîsdir. Bu hadîsi Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan da Buhârî, Müslim, Neseî rivâyet etmişlerdir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Muhammed, Züfer başka namazlarda nasıl ki vakit girmeden ezân okumak câiz değilse ezân-ı fecir de vaktinden evvel okunmak câiz değildir; Bilâl'in vaktinden evvel ezân okuması namaza da'vet için değil –gelecek (369) uncu hadîsde karîben beyân edileceği üzere– uykuda olan uyansın, oruç tutacak olan sahūrunu hemen yesin, gece namazında olan kısa kesip vitire başlasın içindir, demişlerdir.

Buradaki rivâyetin aksine olarak İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*"i ile Dârimî'nin "*Müsned*" inde ve *Neseî*'de olan bâzı rivâyâtta ve ezcümle Üneyse bint-i Hubeyb ile Ümmü'l-Mü'minîn Āişe-i Sıddîka *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyetlerinde iptidâ İbn-i Ümm-i Mektûm'un ezân okuduğu tasrîh ediliyor. Hattâ Üneyse'nin rivâyetinde : "«وَ انْ كَانَتِ الْمَرْاَةُ مِنَّا لَيَبْقَى عَلَيْهَا شَىْءٌ مِنْ سَحُورِهَا فَتَقُولُ لِبِلاَلٍ اَمْهِلْ حَتَّى اَفْرُغَ مِنْ سَحُورِى» = *Bâzan kadınlarımızdan biri sahūrunu tamam yememiş bulunurdu da Bilâl'e azıcık dur, sahūrumu bitireyim derdi.*" denildiği gibi Āişe rivâyetinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in : "«اِذَا اَذَّنَ عَمْرٌو فَاِنَّهُ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَلاَ يَغُرَّنَّكُمْ وَ اِذَا اَذَّنَ بِلاَلٌ فَلاَ يَطْعَمَنَّ اَحَدٌ» =*Amr, yâni İbn-i Ümm-i Mektûm ezân okuduğu vakitte sakın aldanıp da sahūrunuzu bırakmayınız. Çünkü onun gözü görmez, Bilâl ezân okuduğu vakitte ise hiçbir kimse yemek yemesin.*" buyurdukları mervîdir. Bu rivâyât-ı müteâkiseyi, iki müezzinin ezanları beynindeki takaddüm ve teahhurun münâvebe ile vâkı' olduğuna hamlediyorlar, diyorlar ki, ezânın ilk meşrûiyyeti zamânında yalnız Bilâl ezân okurdu. O da tulû-ı fecirden evvel okumazdı. Sonra İbn-i Ümm-i Mektûm da ona terdîf edilince İbn-i Ümm-i Mektûm henüz gece iken, Bilâl de eskiden olduğu gibi fecirden sonra okurlardı. Sonraları ise İbn-i Ümm-i Mektûm za'fından ve erken davranamadığından ezânını te'hîre başladı. İşte o zamanlarda da Bilâl hep sabah olmadan ezân

Kendisine: *"Sabah oluyor."* denmedikce ezan okumazdı[1].

368. عَنْ حَفْصَةَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا اعْتَكَفَ الْمُؤَذِّنُ[2] لِلصُّبْحِ وَبَدَا الصُّبْحُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ اَنْ تُقَامَ الصَّلَاةُ.

---

okurdu ki, âhir-i halleri bu idi. **İbn-i Ümm-i Mektûm**'un ārıza-i tabîiyyesinden dolayı yanılıp da bâzan vakitsiz ezân okuması da ihtimâl ki son tertîbin esbâbı meyânında dâhildir. Nitekim bir def'a bu vâkı' olduğu için *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* **Efendimiz**, bir daha çıkıp: "أَلَا اِنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ = *Haberiniz olsun, abd-i āciz uykuya mağlûb olmuştur.*" diye nidâ ettirip galebe-i nevm ile vakt-i fecrî kestiremediğini i'lân etmesini fermân buyurmuşlardır.

[1] «اَصْبَحْتَ» lerin *"Sabah oldu."* diye terceme olunmayıp da *"oluyor."* diye terceme edilmesi tulû-ı fecirden sonra ekl ü şürbün bilittifak harâm olmasından nâşîdir. Kendisine vakti haber verenler, vaktin evvelinden biraz evvel takarrüb-i vakti haber vermiş oluyorlar.

[2] Bu lâfız beş türlü rivâyet edilmiştir:

1 — Metinde olduğu gibi "كَانَ اِذَا اعْتَكَفَ الْمُؤَذِّنُ لِلصُّبْحِ = *Müezzin sabahı gözetlemek için oturduğu, yâhud ezân okumak üzere dikildiği vakit*";

2 — "كَانَ اِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ = *Müezzin ezânını okuyup sükût ettiği vakit*" ki, en doğru rivâyet bâzılarınca budur. Diğerini yanlış sayarlar;

3 — "كَانَ اِذَا اَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ = *Müezzin ezânı okuduğunda..*";

4 — "كَانَ اِذَا اعْتَكَفَ اَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ = *Resûlullāh salla'l-lāhu aleyhi ve sellem i'tikâfta iken müezzin Sabah ezânını okuduğunda..*";

5 — "اِذَا اعْتَكَفَ وَ اَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem i'tikâfta olup da müezzin sabah ezânını okuduğunda...*" Bu rivâyetlerin kâffesinde de iki rek'at râtibe-i fecrin tulû-ı fecirden sonra kılındığı anlaşılıyor.

Tercemesi

(Ümmü'l-Mü'minîn) Hafsa (bint-i Ömer b. el-Hattāb) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Müezzin sabah vaktini bekleyip sabah belir(diğini gör)ünce Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (farz) namaz ikāme olunmazdan evvel (hemen) hafif iki rek'at (namaz) kılardı[1].

---

[1] Buhârî'nin yine bu hadîsi müteākip olan Āişe *radiya'llāhu anhâ* rivâyetleri ise daha sarîhtir. Bu rivâyetlerin birinde: "« كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَالْاِقَامَةِ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ » = *Resûlullāh salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem Hazretleri salât-ı subhun nidâ, yâni ezân ile ikāmeti arasında iki hafif rek'at namaz kılardı.*" dediği gibi diğerinde: "كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ بِالْاُولَى مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ بَعْدَ اَنْ يَسْتَبِينَ الْفَجْرُ ثُمَّ اَضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْاَيْمَنِ حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمُؤَذِّنُ لِلْاِقَامَةِ » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem müezzin sabah namazının ilk ezânını okuduğunda salāt-ı fecirden evvel ve fecir aydınlığı iyice belirdikden sonra kalkıp hafif iki rek'at kıldıktan sonra sağ yanı üzerine uzanır; ikāmet-i salâtı haber vermek için müezzin gelinceye kadar beklerdi.*" buyuruyor. Burada ilk ezandan maksat ya i'lân-ı vakt için okunan ezandır ki, salâta şurû' edileceğini haber vermek için edilen ikāmete nazaran ilk sayılır. Yâhud da bundan evvelki ve bundan sonraki hadîslerde fecr-i sādıkın hulûlünden evvel okunan ezandır. Bu iki rek'at râtibe-i fecirdir. Farzdan evveldir. Ve farzdan sonra kılınamaz. (346 ncı hadîse mürâcaat.) Râtibe-i fecrin tahfîfi müstahaptır. Mâlik ve Şâfiî ile berâber birçok ulemâ bu ictihatdadırlar. Bâzıları ise kırâetsiz bir namazdır diyecek kadar mubâlâğa etmişlerdir. Lâkin burası Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ilk rek'atta Fâti-

369. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَمْنَعَنَّ اَحَدَكُمْ اَوْ اَحَدًا مِنْكُمْ[1] اَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سَحُورِهِ. فَاِنَّهُ يُؤَذِّنُ[2] بِلَيْلٍ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ.

---

ha ile (قل يا ايها الكافرون), ikinci rek'atta Fâtiha ile (قل هو الله احد) ve diğer rivâyâtta da diğer âyât-ı kerîme okumuş olmalariyle merdûddur. Saîd b. Cübeyr'e, Mücâhid'e, Nehaî'ye göre bu namazı uzatmakta beîs yoktur. Tahāvî de bunu ihtiyâr etmiştir.

Râtibe-i fecirden sonra ıztıcâı bâzıları sünnet addetmişlerdir. Hasan-ı Basrî'ye göre ise vâcibdir. Mâlik ile cumhûr-ı ulemâya ve birçok Sahābeye göre ise bid'at sayıldığını Kādî Iyâz nakledivor. Vâkıā *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile *Tirmizî*'de isnâd-ı sahîh ile mervî Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîs-i merfûunda: "« اِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ » = *Biriniz fecrin iki rek'atlık râtibesini kıldığında sağ tarafı üzerine yatsın.*" buyurulmuş ise de kütüb-i sıhāhtaki rivâyâta nazaran bu ıztıcâın gece namazından sonra ve fecir sünnetinden evvel vukūu sâbit olduğu gibi Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan da: "اِنْ كُنْتُ مُسْتَيْقِظَةً حَدَّثَنِي وَاِلَّا اَضْطَجِعُ = *Uyanık bulunursam benimle konuşurdu. Uyumuş bulunursam yan tarafına uzanırdı.*" rivâyeti vardır. Bunlardan ıztıcâın sünnet olmadığına ve gâh ıztıcâ' buyurup, gâh buyurmadıklarına istidlâl olunur. Farîza-i fecirden evvel bu iki rek'attan başka namaz kılınmaz. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "لَا تُصَلُّوا بَعْدَ الْفَجْرِ اِلَّا رَكْعَتَيْنِ = *Fecr-i sādıktan sonra iki rek'attan ziyâde sünnet kılmayınız.*" hadîs-i merfûu bu bâbda cumhûra hüccettir.

[1] Bu şek, râvîlerden Züheyr b. Muāviyetü'l-Cu'fî'dendir.

[2] Buhârî nüshalarında « يُؤَذِّنُ اَوْ يُنَادِي » diye şek ve terdîd ile rivâyet edilmiştir. Bu şek de nefs-i hadîsden değil, râvîlerdendir. Her iki lâfzın ma'nâsı bir olduğu için musannıf yalnız « يُؤَذِّنُ » ile iktifâ etmiştir.

وَلِيُنَبِّهَ نَائِمَكُمْ. وَلَيْسَ اَنْ يَقُولَ الْفَجْرُ اَوِ الصُّبْحُ. وَقَالَ بِاَصَابِعِهِ وَرَفَعَهَا اِلَى فَوْقُ وَطَأْطَأَ اِلَى اَسْفَلُ حَتَّى يَقُولَ هَاكَذَا. يُشِيرُ بِسَبَّابَتَيْهِ اِحْدَاهُمَا فَوْقَ الْاُخْرَى ثُمَّ مَدَّهُمَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ.

TERCEMESİ

Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Bilâl'in ezânı hiç birinizi sahūrundan alıkoymasın[1]. Çünkü o, (henüz) gece (iken) ezân okur. Tâ ki (namazda) kāim olanınızı (kıyâmından artık sabah yaklaşıyor diye) vaz geçirsin[2]. Uykuda olanınızı da uyandırsın[3]. Fecir böyle değildir. Tâ böyle olmayınca (fecir olmaz).

(Râvî) der ki: (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri böyle değildir derken mübârek) parmaklarını yukarıya

[1] Bu hadîs, Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyet ettiği (367) nci hadîsin aynıdır. Buhârî onu a'mânın ezânı sahîh olabileceğine, Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in bu rivâyetini ise fecirden evvel ezan okunabileceğine delîl olarak ayrı ayrı îrâdetmiştir.

[2] Teheccüd namazına kalkmış kimseyi namazından alıkoymaktan maksat ibâdete mâni' olmak değildir. Kendisini uykudan mahrûm edip cevf-i leylde tâat için kıyâm eden bu zât istirâhate de muhtâc olduğundan sabah vaktinin artık yaklaştığını kendisine haber verip biraz uyuması, vücûdünü dinlendirdikten sonra neşât ile sabah namazına davranması içindir. Tahâvî'nin rivâyetinde: « لِيَرْجِعَ غَائِبَكُمْ » denilmiştir.

[3] Uykuda olan kimse de sabah vaktinin duhûlünden evvel uyanmalı ki biraz teheccüd edebilsin, oruç tutacak ise sahūrunu yesin, muhtâc ise guslünü etsin, vitrini te'hîr etmiş ise kılıversin.

kaldırıp baş aşağı dikti[1]. (Tâ böyle olmayınca derken de) sebbâbelerini (yâni şahâdet ve orta parmaklarını üst üste bindirip sağa sola uzatmak sūretiyle[2] işâret buyurdu.

[1] Fecr-i kâzibi ta'rîf içindir ki, beyân edilen işâret-i Nebeviyye ufuktan semt-i re'se doğru uzanan nûr-ı mustatîli gösterir.

[2] Bu da fecr-i sādıkı ta'rîf içindir ki, işâret-i Nebeviyye subh-i sādıkda ufukda görünen nûr-ı musta'rızı gösterir. Her iki fecri anlatmak için bu iki türlü işâretten daha muvâfıkı olamaz. Her ikisi de enbiyâ ve mürselîne hâs bir kudret-i beyân ve îzāh ile en anlamaz kimseye anlatabilecek vechile ta'rîf buyurulmuştur. "*Fecr-i kâzib*" dediğimiz ve kütüb-i fıkhiyyede savm u salât mesâili meyânında ehemmiyetle mevzū-i bahs hādise-i zıyâiyye sabahları meşrık tarafından -kāidesi ufukta ve mihveri semâya doğru dâiretü'l-bürûc boyunca mümted ve zıyâsı kehkeşân zıyâsına benzer- akçıl, donuk ve pek uzun bir ihrâm-ı nûrânî sūretinde zāhir olur ki, bu ihrâmın kāidesi ufukta ve şemsin bulunduğu cihette olduğu ve bir amûd-i nûrânî gibi ufkun fevkında re'se doğru gittikce incelerek göründüğü için lisân-ı fukahâda buna "*beyâz-ı mustatîl*" nâmı verilir. Bu beyaz mustatîlin dağılıp zâil olmasiyle berâber ufukta bütün meşrık tarafına boydan boya uzanmış bir hat gibi subh-i sādık zuhûr eder ki, bu "*beyâz-ı müsta'rız*" sâim için ekl ü şürbün harâm, musallî için salât-ı fecrin farz olduğu zamânın müntehâ ve mebdeidir. Örf-i şer'de "*subh-ı kâzib*", "*fecr-i kâzib*" nâmı verilen hādîse-i felekiyye ve tabîiyyenin örf-i nâsda bir adı da «ذَنَبُ السِّرْحَانِ» yâni "*Kurd kuyruğu*"dur. Akşamları da vakt-i ışânın hulûlünü müteākıb kāidesi mağrib tarafından olmak üzere bu hādise-i felekiyye ve tabîiyyenin aynı vukū' bulur ki, ona da bir isim verilmek lâzım gelse "*şafak-ı kâzib*" demek yakışır. Ancak buna hiçbir garaz-ı şer'î taallûk etmediği için kütüb-i dîniyyemizde yalnız fecr-i kâzibden bahsolunur. Avrupa ulemâsından nihâyet iki buçuk asır evvel (M. 1683) bu hādisenin en evvel farkına varan "*Kāsînî*" bu hādiseye Lumière zodiacale nâmını vermiştir ki, bu isim fecr-i kâzib ile şafak-ı kâzibin her ikisine şâmildir. Bu ta'bîri Gāzi Ahmed Muhtar Paşa merhum "*Ziyâ-yı mıntakî*" ile terceme etmiştir. Zıyâ-yı mıntakînin ufukta arzı seksen dereceden otuz dereceye kadar tahavvül eder ki, bu ihtilâf ya şerâit-i nesîmiyyenin tahavvülünden, yâhud da nefs-i hādisenin

370. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَ كُلِّ اَذَانَيْنِ صَلَاةٌ ثَلَاثًا لِمَنْ شَاءَ. وَفِي رِوَايَةٍ بَيْنَ كُلِّ اَذَانَيْنِ صَلَاةٌ. بَيْنَ كُلِّ اَذَانَيْنِ صَلَاةٌ. ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ.

tabiatındaki tahavvülâttan neş'et eder. Bu tahavvülün daha ziyâde olduğu da vâkı'dir. Bu ziyânın re's noktası ise şemsden elli derece uzakta olabildiği gibi bâzan bu mesâfe doksan dereceye kadar varabilir ki, fecr-i kâzibin mevsime ve arz-ı beldeye göre derece-i imtidâdı bundan kıyâs edilebilir. Muhtar Paşa merhûm "*İslâhü't-Takvîm*" inde şöyle diyor: "Dâire-i burûc ufka ne kadar ziyâde dik ve amûda karîb ve hattâ amud bulunur ise zıyâ-yı mezkûr olkadar sürekli ve revnaklı göründüğü gibi nekadar mâil ve yatık olur ise görülmesi olkadar müteassir ve hattâ meyil ziyâdeleştikce ufkun kesîf havasından intişâr edememesi ve o mevsimlerde kehkeşân zıyâsiyle dahî mahlût bulunması rü'yete mâni' olarak hiç görünmez. Binâenaleyh bunun müddet-i mer'iyyet ve derece-i revnakıyyeti (aynen) mahallin arzına ve havanın sâfiyyet ve zulmetine tâbi' olup Hatt-ı istivâ'ya doğru takarrüb olundukca rü'yet başkalaşır. Hattâ mıntaka-i mu'tedilede ihrâm-ı mezkûr Kânûn-ı sânî ve Şubat ve Mart ve oldukca Nisan aylarında ba'de'l-gurûb ve Eylûl ve Teşrîn-i sânî'de kable'l-fecr görünüp evkāt-ı sâirede iki tarafta da görünmez veyâhud bâzan pek az hissolunur. Beyne'l-medâreyn Hatt-ı istivâ'ya takarrüb olundukca her gün hem sabah ve hem akşam göründüğü gibi bâzan nısfü'l-leyle kadar imtidâd ettiği ve bâzan dahî semt-i re'se kadar uzamış nûrânî ihram veya sütûn şeklinde dahî görüldüğü vâkı'dir. Bir de zıyâ-yı mezkûr şemse karîb iken daha revnaklıca görünüp ba'dehû alaca karanlık müddetinin kısa olmasına ve ale'l-husūs ay aydınlığı olmamasına menûttur."

Velev muhtasar olsun, bu fennî îzâhı buraya dercetmekten maksadım memleketimizin –ilmine pek ziyâde i'timâd ettiğim– en benâm erbâb-ı fenninden bir zâtın bir def'a bendenize husūsî bir sohbet esnâsında ve ulemâ-yı dîni techîl maksadiyle: "*Fecrin sādıkı, kâzibi yoktur. Yalnız zıyâ-yı şemsin ufka gelip fevka'l-ufk yayılması vardır ki, ona da fecir denir.*" demiş olmasıdır. Bu kadar ma'lûm bir hādise-i

TERCEMESİ

Abdullāh b. Muğaffel-i Müzenî *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* üç kere: "*Her iki ezân* (yâni her ezân ile ikāmet) *arasında* (kılmak) *isteyen için bir namaz vardır.*" buyurdu[1].

---

tabîiyyeden haberdâr olamadığına taaccüb ettim. Bilâhare muttalî' oldum ki, bu hādisenin her zaman görülmesi beyne'l-medâreyn derecât-ı arzda olan bilâda mahsūs olup şimâle ve cenûba gittikçe şerâit-i rü'yetin tebeddülünden dolayı hādise daha az görülüyormuş. İki buçuk asır evveline gelinceye kadar Avrupalıların nazar-ı dikkatini celbetmemesi de bundan neş'et etmiş. O zât da –henüz nâ-tamâm olan– bu mes'elenin tetkīkātına henüz muttali' olamamış olduğu için tecrübe-i hissiyye taallûk etmedikce kıyâs-ı aklî ile bilinemiyecek olan hādiseyi inkâr edivermiş. Halbuki bu hādise Arabistan'da herkesin bildiği bir şey olduğu için bütün hadîs ve fıkıh kitaplarında en basît ve en ma'lûm bir şey gibi mevzū-i bahs olup durmaktadır. Bundan da şu dersi alacağız ki, fen nâmına söyliyen her ālimin bütün sözleri mutlakā hakīkat olmak lâzım gelmediği gibi dîne mugāyir deāvî-i fenniyyenin mutlakā bir bozuk tarafı vardır. Çünkü hak teaddüd etmez. Herhangi tarîk ile sâbit olmuş yakīniyyâtın başka tarîklerle muntakız olmasına imkân yoktur.

Zıyâ-yı mıntakī hādisesi el-yevm erbâbınca sermâye-i tetebbüât olmakta ise de henüz illet-i hakīkıyyesi keşfedilmemiştir. Türlü türlü nazariyyât serdediliyor. Bâzılarınca havâlî-i kutbiyyedeki o acîb ve garîb fecir hādisâtı da bununla alâkadardır.

[1] Buhârî bu hadîsi ezân ile ikāmet beyninde ne kadar fâsıla bırakılmak iktizā edeceğini bildirmek için sevkeylemiştir ki, bu işârete göre ikisi arasında bir namaz kılacak kadar fâsıla bırakmak lâzım gelir, tâ ki, bu müddet zarfında cemâat hazırlanıp, abdestlerini alıp toplanabilsinler. Tirmizî ile Hākim'in rivâyet ettikleri: "يَا بِلَالُ إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ. وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَإِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الْآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ

(Yine Abdullāh b. Mugaffel'den gelen) diğer rivâyette de: *"Her iki ezân arasında bir namaz vardır, her iki ezân arasında bir namaz vardır."* buyurduktan sonra üçüncüsünde: *"İsteyen için."* (sözünü ilâve) buyurdular[1].

وَالْمُعْتَصِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ وَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي،

= *Bilâl, ezân okuduğun vakit ağır ağır oku. İkāmet ettiğin vakit de çabuk çabuk oku. Bir de ezânın ile ikāmetin arasında taām edene yiyeceğini yiyecek, su içene suyunu içecek, sıkışmış olana kazā-yı hācet için girip çıkacak kadar vakit bırak. Siz de ey cemâat, beni kalkmış görmedikce kalkmayınız.*" hadîsi mikdâr-ı faslı göstermekte Buhârî'nin hadîsinden daha sarîhtir. Ancak Abdü'l-Mün'im b. Nuaym Esvârî tarîkından mervî olduğu için senedi zaîf addedilmiştir. Vâkıā Ebü'ş-Şeyh'in rivâyet ettiği Ebû Hüreyre ile Selmân ve Abdullāh b. Ahmed İbn-i Hanbel'in "*Ziyâdât-ı Müsned*" inde mervî Übey b. Kâ'b hadîsleri buna şâhitlerdir. Ve bu rivâyât yekdiğeri takviye eder. Lâkin hiçbiri nefse'l-emirde kavî olmadıkları için o hadîs sıhhat mertebesini bulamaz.

Ezandan sonra hemen ikāme-i salât mekruhtur. Yukarıda zikredilen makāsıd husūl bulacak kadar müezzinin tevakkuf etmesi lâzımdır. Bu faslın takdîr-i mıkdârında fukahâ ber-vech-i âtî ihtilâf etmişlerdir:

1— Yiyip içenler yiyip içecek, hākın (yâni abdesti sıkışan) kazā-yı hācet edecek kadar;

2— İkāmetten evvel iki, ya dört rek'at namaz kılacak kadar;

3— On âyet okuyacak kadar;

4— Tahāvî'ye göre iki rek'at kılacak ve her rek'atta on âyet okuyacak kadar beklendikten sonra namaz ikāme olunur. Bu, dört vakte göredir. Akşam ezânından sonra ise bu kadar beklemek mekruhtur. Onda sekte-i hafîfe denilecek kadar az bir fasl ile iktifâ edilir. Bu sektenin mıkdârı da suver-i muhtelife ile takdîr edilmiştir:

1— Üç kısa, yâhud bir uzun âyet okuyacak kadar;

2— Ebû Hanîfe'ye göre üç adım atacak kadar;

3— İmâmeyn'e göre iki hutbe arasındaki celse-i hafîfe kadar;

4— Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel'e göre iki rek'at namaz kılacak kadar.

[1] Buhârî bu ikinci rivâyeti de ezân ile ikāmet arasında bir

371. عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ قَالَ اَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ

nâfile namaz, yâhud râtibe-i vakt kılınabileceğini anlatmak için sevketmiştir. Müslim ile İsmâilî'nin rivâyetlerinde «لِمَنْ شَاءَ» kaydı dördüncü def'asında îrâd buyurulmuştur. Ebû Dâvûd'un rivâyetinde ise bu kelâm-ı âlî iki def'a söylenmiştir. Akşamdan başka vakitlerin farzlarından evvel revâtib ve sünen kılınabileceğinde şüphe yoktur. Yalnız Akşam namazından evvel salât-ı tatavvu' kılınmasında fukahâ beyninde ihtilâf vardır. Bu namazı müstahab görenlerin hücceti, bu hadîslerle yine Buhârî'nin Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den mervî: "«كَانَ الْمُؤَذِّنُ اِذَا اَذَّنَ قَامَ نَاسٌ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِيَ حَتّٰى يَخْرُجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمْ كَذَالِكَ يُصَلُّونَ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ» = *Müezzin ezân okuduğu vakit Ashāb-ı Nebî salla'l-lāhu aleyhi ve sellem'den birçok kimseler acele ile direklere doğru durup namaz kılarlardı. Tâ Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem çıktığı vakit onları öyle mağrib farzından evvelki iki rek'atı kılmakla meşgul bulurdu. İkisi* (yâni ezân ile ikāmet) *arasında da çok bir şey yok idi.*" hadîsidir ki, Müslim'in rivâyetinde: "«فَيَجِيءُ الْغَرِيبُ فَيَحْسَبُ اَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ صُلِّيَتْ مِنْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا» = *Yabancı gelirdi de bu iki rek'atı kılanların çokluğundan dolayı farz namazi kılınmış sanırdı.*" ziyâdesi de vardır. Nesei rivâyetinde : «قَامَ كِبَارُ اَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» denildiği gibi İsmâilî rivâyetinde : "«كَانَ بَيْنَ الْاَذَانِ وَالْاِقَامَةِ قَرِيبٌ» = *Ezân ile ikāmetin arası az idi.*" denilmiş olması Enes rivâyetindeki «لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ» ü tefsîr eder.

Salât-ı mağribin vaktini daraltır diye bu namazın adem-i istihbâbına, belki de kerâhetine kāil olanlar Dârekutnî ile Beyhakî'nin "*Sünen*" lerinde Büreyde b. el-Husayb-i Eslemî *radiya'llāhu anh* hadîsi ile ihticâc ederler ki, bu hadîs de Abdullāh b. Mugaffel

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نَفَرٍ مِنْ قَوْمِي. فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عِشْرِينَ لَيْلَةً.

radiya'llāhu anh'in metindeki hadîsinin aynıdır. Ancak sonunda « إِلَّا الْمَغْرِبَ » istisnâsı vardır. Bu rivâyete göre, mağribden başka vakitlerde her iki ezân beyninde iki rek'at kılınır. Bu hadîsi Abdullāh b. Büreyde'den rivâyet eden Hayyân b. Ubeydullāh ise zaîftir. Nitekim bu rivâyeti de za'fının delîlidir. Çünkü yine Dârekutnî Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın mağribden evvelki iki rek'atı terketmediğini yine bu Abdullāh b. Büreyde'den rivâyet ettiği gibi yine Abdullāh b. Büreyde'nin Abdullāh Müzenî *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in üç kere: « صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ » buyurduklarını rivâyet ediyor. Dahası var: Şu tahşiyesiyle meşgūl olduğumuz iki tarîkden mervî Buhârî hadîsinin de râvîsi Abdullāh b. Büreyde'nin kendisidir. Hele İsmâilî'nin rivâyetine nazaran Büreyde b. el-Husayb *radiya'llāhu anh* bu namazı kılarmış. Bunlar gösteriyor ki, oğlu Abdullāh'dan mervî olan bu istisnâ ehl-i hadîsce mahfuz sayılmaz.

Görünüyor ki, ahd-i Celîl-i Risâlette mağrib ezânı ile salât-ı mağrib arasında iki rek'at kılınıyormuş. Bu husūsta amel-i Ashābın takrîr-i Nebevî'ye mukārin olması istihbâbına delâlet eder. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bunu kılmamış olmaları –hoş, kılmış olduklarına dâir Dârekutnî'nin rivâyeti de var ya– istihbâbı nefyetmez. Yalnız revâtipden olmadığına delâlet eder. Nitekim Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk b. Râhûye ve āmme-i ehl-i hadîs bu iki rek'atın müstehab olduğuna kāillerdir.

Ötede İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan ahd-i Celîl-i Nebevî'de bu namazı kimsenin kıldığını görmediğine ve hulefâ-yı erbaa ile birçok Sahābenin de bunu kılmadıklarına dâir rivâyetler de vardır ki, Mâlik ile Şâfiî'nin kavilleri de budur. Hanefiyye ise kerâhetine kāillerdir. Bu rivâyetler evvelkiler kadar kuvvetli değildir.

Kuvvetli olsalar da yine bu iki rek'atın kerâhatine delâlet etmekte o kadar kavî sayılamazlar. Çünkü Ukbe b. Āmir-i Cühenî *radiya'llāhu anh*'e bu namaz suāl edilmiş. "*Asr-ı Celîl-i Nebevî'de kılardık.*" demiş. "*Ya, şimdi kılmaktan sizi men' eden nedir?*" suâline de: "*İş!*" cevâbını vermiş. Hülefâ-yi erbaa ile diğer bâzı

وَكَانَ رَحِيمًا رَفِيقًا[1]. فَلَمَّا رَأَى شَوْقَنَا إِلَى أَهَالِينَا[2] قَالَ ارْجِعُوا. فَكُونُوا فِيهِمْ وَعَلِّمُوهُمْ. وَصَلُّوا[3]. فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ.

TERCEMESİ

Mâlik b. el-Huveyris (b. Eşyem-i Leysî) *radiy'al-lāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Kavmimden beş on kişi ile[4] berâber Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanına gelmiştim[5]. Nezd(-i ālîler)inde yirmi gün kaldık. (Resûlullāh

---

Sahābe'nin kılmalarına işleri mâni' olabilir. Bâhusus Abdu'llāh b. Ömer'in bu namaza muvâzabeti hakkında Dârekutnî'nin İbn-i Büreyde'den rivâyeti de biraz evvel geçmişti. Buna muvâzıb olanlar meyânında Abdü'r-Rahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkās, Übeyy b. Kâ'b, Ebü'd-Derdâ', Ebû Mûsâ el-Eş'ārî (*radiya'llāhu anhüm*) hazarâtı da dâhil oldukları halde Sahâbe ve Tâbiîn'den birçoklarının daha ve ezcümle Hasan-ı Basrî ile Saîd b. el-Müseyyeb'in muvâzabetleri ve müstehab addettikleri mervîdir. Mezheb-i Mâlik'in bir kavli, Mezheb-i Şâfiî'-nin de vech-i ercahı budur.

1 Bir rivâyette iki kâf ile «رَقِيقًا».

2 Bir rivâyette «إِلَى أَهْلِينَا».

3 Buhârî'nin diğer tarikden rivâyetinde:
«وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي».

4 «نَفَر» üçden on kişiye kadar olan cemâate denir. Üçten az, ondan çok cemâate bu isim verilmez. Leysîlerin vefdi kaç kişi olduğu alâ vechi't-ta'yîn ma'lûm olmadığı için «نفر» lâfzına karîb bir ma'nâ ifâde eden "*beş on kişi*" denildi.

5 Buhârî'nin diğer rivâyetlerinde: "وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ = *Yaşça akran gençler idik.*" ziyâdesi vardır.

salla'llāhu aleyhi ve sellem mü'minlere) rahîm idi. Rıfk ile mecbûl idi. Ehl ü ıyâlimizi özlediğimizi görünce[1] bize:

"*Haydin* (kendi ehlinizin yanına) *dönünüz. Yanlarında bulununuz. Onlara* (dîni) *öğretiniz.* (Beni nasıl namaz kılar gördünüzse öylece) *namaz kılınız*[2], *Namaz* (vakti) *geldiğinde içinizden biri size ezan okusun. En yaşlınız da size imam olsun.*"[3] buyurdu.

372. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ اَتَى رَجُلاَنِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدَانِ السَّفَرَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا اَنْتُمَا خَرَجْتُمَا فَاَذِّنَا . ثُمَّ اَقِيمَا . ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا اَكْبَرُكُمَا .

---

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetlerinde: "فَلَمَّا ظَنَّ اَنَّا قَدِ اشْتَقْنَا اِلَى اَهْلِنَا سَاَلَنَا عَمَّنْ تَرَكْنَا بَعْدَنَا فَاَخْبَرْنَاهُ فَقَالَ" =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ehlimize iştiyak hāsıl ettiğimizi anlayınca geride kimleri bıraktığımızı bize sordu. Biz de haber verdik. Buyurdu ki...*" sūretindedir.

[2] Buhârî'nin rivâyetinde: "لَوْ رَجَعْتُمْ اِلَى بِلاَدِكُمْ فَعَلَّمْتُمُوهُمْ مُرُوهُمْ فَلْيُصَلُّوا صَلاَةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلاَةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا" =*Kendi memleketlerinize dönseniz, filân namazı filân vakitte, filân namazı da filân vakitte kılsınlar diye söyleseniz!*"; diğer rivâyetinde de: "فَقَالَ اَرْجِعُوا اِلَى اَهْلِيكُمْ فَاَقِيمُوا فِيهِمْ وَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ وَذَكَرَ اَشْيَاءَ اَحْفَظُهَا اَوْ لاَ اَحْفَظُهَا وَصَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُونِي اُصَلِّي" = *Ehlinizin yanına dönünüz de içlerinde kalınız. Onlara öğretiniz. Söyleyecek şeyleri söyleyiniz*" dedi. Bir de bir çok şeyler buyurdu ki, şimdi hatırlıyorum, yâhud da hatırlamıyorum. (Râvî şekkediyor). O meyânda: "*Benim nasıl namaz kılar olduğumu gördünüzse öylece namaz kılınız buyurdu.*" sūretindedir. (372, 393 üncü hadîslere de mürâcaat.)

[3] "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'da Ebû Mes'ūd-i Bedrî'den merfûan edilen rivâyetde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "يَؤُمُّ الْقَوْمَ اَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللّٰهِ وَاَقْدَمُهُمْ قِرَاءَةً. فَاِنْ كَانُوا

Tercemesi

Yine Mâlik b. el-Huveyris (b. Eşyem-i Leysî) diğer rivâyette şöyle demiştir: İki kimse[1] seferi niyet ederek Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nezdine (vedâa) geldiler. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Buradan çıktığınızda* (her namaz vakti geldikçe) *ezân okuyunuz. Sonra ikāmet ediniz*[2]. *Sonra en yaşlınız imâm olsun.*" buyurdu[3].

فِى ٱلْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً. فَإِنْ كَانُوا فِى الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَكْبَرُهُمْ سِنًّا» =*Bir kavim içinde Kitâbu'llāh'ı en çok okuyup belleyen, kırâete en evvel başlamış olan her kim ise o kavme, o imam olsun. Kırâet husūsunda müsâvî iseler hicreti en kadîm olan hangisi ise o, hicrette de müsâvî iseler en yaşlıları hangisi ise o imâmet etsin.*" buyurmuşlardır. Bu rivâyette: "*En yaşlınız imam olsun.*" buyurulması, bu gelen veftin hep yirmişer gün huzurda kalmış ve binâenaleyh taallüm-i Kur'ân husūsunda beyinlerinde tefâzul bulunmamış ve hicretleri de bir günde başlamış olmasındandır. İlk iki sebeb fazllette beyinlerinde müsâvât bulununca yalnız tefâdul-ı sîn mes'elesi kalır ki, işte buna riâyete me'mûr olmuşlardır.

[1] Bu iki kimsenin biri, râvînin kendisidir, diğeri de arkadaşıdır. Nitekim Buhârî Kitâbü'l-Cihâd'da: "ٱنْصَرَفْتُ مِنْ عِنْدِ النَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَصَاحِبٌ لِى» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in nezdinden bir arkadaşımla berâber çıktım*" diye rivâyet etmiştir.

[2] Yukarıki hadîsin delâletiyle: "*Biriniz ezân okusun*", yâhud "*Biriniz ezân okusun, diğeriniz icâbet etsin.*" demektir. Yoksa her biriniz ayrı ayrı ezân okusun, demek değildir.

[3] Bu iki hadîsden ezân ile cemâatin misâfirler hakkında da meşrû' olduğu ve bir kişinin ezânı, bir cemâat için kifâyet ettiği istidlâl olunur. Şehir geniş olup da enhâsı yekdiğerinden baîd olursa ezân taaddüd edebilir. Şâfiî "*Kitâbü'l-Ümm*"ünde: "*Bir müezzinin diğer müezzinden sonra ezân okumasını hoş görürüm. Lâkin birçok müezzinin*

373. عن ابن عمر رضي الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يأمر مؤذنا يؤذن. ثم يقول على اثره [1] الا صلوا في الرحال في الليلة الباردة او المطيرة في السفر.

Tercemesi

(Abdullāh b. Ömer) *radiya'llāhų anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* seferde iken soğuk, yâhud yağmurlu gecede müezzine ezân okumasını ve ardından da: « الا صلوا في الرحال » yâni *"Haberiniz olsun, namazlarınızı olduğunuz yerlerde kılınız."* [2] diye nidâ etmesini emrederdi.

---

hep berâber okumasını hoş görmem. Meğer ki, mescid büyük ola. Bu süretle her müezzin kendi cihetinde olanlara ezânı duyurmuş olur." diyor. Ulemânın ekseriyyet-i uzmâsı misâfirin ezân okuması müstehab olduğuna kāillerdir. Yalnız Atā' ile Mücâhid ve Dâvûd-ı Zāhirî bunu farz görüyorlar. Atā'ya göre ezân ve ikāmeti terk eden kimse namazı iāde eder. Mücâhid de bu hadislerdeki emrin zāhirine bakarak bir kimse ikāmeti unutursa namazı iāde eder, demiştir. Mâlik'in mezheb-i meşhûruna göre misâfire ezân müstehab ise de kendisinden olan diğer rivâyete nazaran ezansız namaz kılınmış ise iāde edilir. Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh* ile Urve, Sevrî, Nehaî gibi bir tāife: "*Musallî muhayyerdir. Ezân ve ikāmeti isterse eder*"; Mekhûl, Hasan-ı Basrî, Kāsım b. Muhammed gibi diğer bir tāife de: "*İkāmet etmesi kifâyet eder.*" demişlerdir. Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* seferde dört vakitte yalnız ikāmet eder, sabah namazında ise hem ezân okur, hem ikāmet ederdi.

[1] « على اثره » rivâyeti de vardır.

[2] Bu rivâyetin *Buhârî*'de şöyle bir mukaddimesi vardır: İbn-i Ömer'in mevlâsı Nâfi' dedi ki: İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* Dacnân'da iken soğuk bir gecede ezân okudu. Sonra « الا صلوا في الرحال » dedi. Daha sonra bize haber verdi ki... ilâ-âhirih. (Bura-

374. عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّى
مَعَ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذْ سَمِعَ جَلَبَةَ الرِّجَالِ. فَلَمَّا

dan i'tibâren Nâfi', metn-i hadîsi serdediyor.) Dacnân, Medîne-i Münevvere'nin cenûbunda Mekke yolu üzerinde bir kavle göre Mekke'ye bir berîd, diğer kavle göre yirmi beş mil mesâfede kâin bir yerin ismidir. (رَحْل) İnsanın meskeni ve eşyâsının bulunduğu yere ıtlāk olunur. Bu yer ister binâ olsun, ister binâsız bir yer olsun. Seferde, hazarda insanın durağı, rahli olduğu için (رِحَال = rihāl) kelimesi *"olduğunuz yer"* ile terceme edildi. Müslim'in rivâyetlerinde gâh yağmurlu soğuk gece, gâh rüzgârlı soğuk gece denmiştir. Buhârî ile Müslim'in İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan rivâyetlerine nazaran müşârün-ileyh yağmurlu bir Cum'a gününde hutbeye çıkdığında müezzine (bâzı rivâyâta göre ezân esnâsında, bâzılarına göre de ezâna başlarken) teşehhüdleri bitirip «حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ» a gelince onun yerine: «صَلُّوا فِى الرِّحَالِ», yâhud «صَلُّوا فِى بُيُوتِكُمْ» demesini emretmiş. Cemâat, bu emrinden hoşlanmamış gibi birbirine bakmışlar. O da: *"Buna siz taaccüb mü ediyorsunuz? Bunu benden hayırlı olan bir zât, yâni Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem yapmıştır. Cum'a farzdır."* (Yâni "حَىَّ عَلَى الصَّلَاةِ = *Haydin namaza!*" nidâsiyle çağırılınca icâbet farz olur). *Ben ise sizi evlerinizden çıkarıp çamur, çepel içinde yürütmek,* (Buhârî'ye göre:) *Dizlerinize kadar çamura bastırıp günaha sokmak istemedim*" demiş. (389 uncu hadîse mürâcaat.) Müslim'in Câbir'den rivâyetinde de: *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile berâber bir sefere çıkmıştık. Yağmura tutulduk.* "لِيُصَلِّ مَنْ شَاءَ مِنْكُمْ فِى رَحْلِهِ" Yâni: *İçinizden kim isterse kendi konduğu yerde namazı kılsın, buyurdu."* denilmiştir.

Buradaki İbn-i Ömer hadîsi ile Câbir hadîsinin müeddâları sefere maksūrdur. İbn-i Abbâs rivâyeti ise mutlak olduğu gibi nâtık olduğu kıssa bi'l-fiil hazarda ve Cum'a hutbesi esnâsında vâkı' olmuştur.

صَلَّى قَالَ مَا شَأْنُكُمْ ؟ قَالُوا اسْتَعْجَلْنَا إِلَى الصَّلَاةِ . قَالَ

« أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ » nidâsı ne zaman meşrû' olur? Bir kere hazar ile seferin farkı olmadığı yukarıki ahādîsin müeddâsından münfehim olmuştur. Rivâyâtda soğuk, yağmurlu gece, rüzgârlı gece denilmiş olduğuna göre soğuğun, yağmurun, şiddetli rüzgârın her biri cemâatten tahallüf için özür olabilir, demektir. Hattâ şârih-i *Buhârî* İbn-i Battal bu babda icmâ' bile olduğunu naklediyor. Ancak ashāb-ı Şâfiî yalnız şedîd rüzgâr özrünü geceye tahsîs etmişler ve soğuk ile yağmur gece, gündüz özürdür demişlerdir. Nitekim Sünen kitaplarındaki : « نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَدِينَةِ فِي اللَّيْلَةِ الْمَطِيرَةِ وَالْغَدَاةِ الْقَرَّةِ » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in münâdîsi yâni müezzini Medîne'de iken yağmurlu gecede ve soğuk sabahta ... nidâ etti.*" Hem bu iki özrün leyle de, nehâra da şâmil olduğuna, hem de bu husūsta hazarın seferden farkı olmadığına delildir.

İbn-i Abbâs hadîsini Buhârî gâh ezan arasına söz karıştırmak, gâh özürden dolayı cemâate gelmemek ruhsatını beyân için müezzinin « أَلَا صَلُّوا فِي الرِّحَالِ » nidâsiyle i'lân-ı keyfiyyet etmesinin cevâzı bahislerinde sevketmiştir. Buhârî'nin rivayetine nazaran İbn-i Abbâs Hazretleri müezzine teşehhüdleri söyledikten sonra ve hay'aleden evvel şu rivâyet edilen tenbihte bulunmuş, müezzin de hay'alaye bedel : « أَلَا صَلُّوا .. » demiş oluyor. Binâenaleyh ezâna başka söz karıştırmanın cevâzına îmâ ediyor. Bâhusūs Süleymân b. Surad *radiya'llāhu anh*'in ezân esnâsında konuştuğu ve Hasan-ı Basrî'nin ezân okur, yâhud ikāmet ederken gülmekte beis yoktur, dediğini ta'lîkan zikretmekle bu re'yini te'yid etmiş oluyor. Hasan-ı Basrî gibi Ahmed b. Hanbel, Urve b. ez-Zübeyr, Katâde, Atā' b. Ebî Rabâh da Buhârî'nin (389) uncu hadîsine temessük ederek ezân arasında mutlakā kelâma ruhsat vermişlerdir. Nehaî ile İbn-i Sîrîn ve Evzâî ise bunu mekruh görmüşlerdir. Sevrî'ye göre memnû'dur. Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre hilâf-ı evlâdır. Şâfiiyyeye göre

فَلَا تَفْعَلُوا. اِذَا اَتَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ[1]. فَمَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا. وَمَا فَاتَكُمْ فَاَتِمُّوا[2].

TERCEMESİ

Ebû Katâde (Hāris b. Rıb'iyy el-Ensārî) *radi-ya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) biz Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte namazda iken bir çok kimselerin koşuşma (ve haykırışma) seslerini duydu. Namazı kıldırdıktan sonra: *"Ne oluyorsunuz?"* diye sordu. *"Namaz*(a yetişmek) *için acele ettik"* dediler. Buyurdu ki: (Hayır,) öyle yapmayınız. Namaza geldiğinizde (vakar ve) sekînetden ayrılmayınız.

---

kelâmın azına ruhsat varsa da çoğuna yoktur. Mâlikiyye'ye göre memnû'dur. Lâkin söz söylemeyi iktizā edecek bir emr-i mühim zuhûr ederse söylenebilir. İshāk b. Râhûye namaza taallûk eder bir söz değilse mekruhtur, demiş. Mutlakā kelâma ruhsat vermeyenler delil ittihâz edilen « صَلُّوا فِى الرِّحَالِ » sözünü ezan cümlesinden kelâm-ı meşrû' saydıkları için evvelkilere muhâlefet ediyorlar.

« اَلَا صَلُّوا فِى الرِّحَالِ » sözü hay'aleye bedel olabilir mi? Ezânın arasına karıştırılır mı? Yoksa ezânın itmâmından sonra mı söylenmeli? Yukarıki İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs hadîsleri müteārız ve her ikisi de sahîh olduğu için her nasıl olsa câizdir. Nitekim Şâfiî *"El-Ümm"* de bunu tasrîh ediyor. Her iki sûret de emr-i Nebevîdir. Lâkin ezânın nizâmını bozmamak için bu sözün sona bırakılması evlâdır.

[1] Harf-i cersiz olarak nasb ile de, ref' ile de « فَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ » rivâyetleri de vardır.

[2] Metnin bu rivâyeti ile Müslim'in ekser-i rivâyâtında ve Buhârî ile Ebû Dâvûd'un Ebû Hüreyre'den rivâyetlerinde hep « فَاَتِمُّوا »; diğer birçok rivâyâtda « فَاقْضُوا », « فَاقْضِ مَا سَبَقَكَ », « وَلْيَقْضِ مَا سَبَقَهُ », « فَاقْضُوا مَا سَبَقَكُمْ » denilmiştir.

(Ağır ağır yürüyünüz) [1]. Namazın yetiştiğiniz kadarını (imam ile berâber) kılár, fevt ettiğinizi de sonra yalnız) itmâm edersiniz [2].

---

[1] Ebû Hüreyre'den mervî bir hadîsde de: "« إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ مُقْبِلاً إِلَى الصَّلَاةِ فَلْيَمْشِ عَلَى رِسْلِهِ. فَإِنَّهُ فِي صَلَاةٍ. فَمَا أَدْرَكَ فَلْيُصَلِّ وَمَا فَاتَهُ فَلْيَقْضِ بَعْدُ » = *Biriniz cemâat namazını niyet edip gittiği vakitte ağır ağır yürüsün, çünkü o artık namaz içindedir. Yetiştiği kadarını imâm ile birlikte kılsın, fevt ettiğini de sonra yalnızca kazā etsin.*" denilmiştir.

[2] Demek ki iftitah tekbîrini fevt etmek korkusu olsa da, olmasa da herhalde namaza sekînet ve vekār ile gitmek iktizā ediyormuş. Bu hadîs, rivâyâtın kiminde "*itmâm*" kiminde "*kazā*" lâfziyle sevkedilmiştir. Gerçi « أَتِمُّوا » rivâyâtı pek kavî ise de « اقْضُوا » rivâyâtı da sâbittir. İşte ulemâ beyninde her iki lâfzın mânâsı bir midir, değil midir? ihtilâfı tekevvün etmiş ve semere-i ihtilâf olarak mesbûkun yalnız başına kıldığı cüz'-i salât namazın evveli midir? Yoksa âhiri midir? hükmüne müntehî olmuştur. Cumhûra göre her iki lâfzın ma'nâsı birdir. Ve namazın eksiğini edâ ediniz, demektir. Kazā lâfzı fâit olanı kılmağa denirse de edâ ma'nâsına da isti'mâl olunur. Binâenaleyh me'mûm-ı mesbûkun imâma iktidâen kıldığı cüz'-i salât namazın evveli, yalnız başına tamamlamak üzere kıldığı da âhırıdır. O halde ilk rek'atları fevt eden mesbûk, imâmın selâmından sonra namazın son cüz'ü ile meşgûl olur. Son cüz' olduğunun en büyük alâmeti de imâm ile berâber edâ etmiş olduğu teşehhüdü iâde etmesidir. Binâenaleyh itmâm ettiği rek'atlarda Fâtiha okur, zamm-ı sûre de ederse de salât-ı cehriyyede kırâetinde cehretmez. Eimme-i Hanefiyye ise « فَاقْضُوا » rivâyetine temessük ederek mesbuk ka'de-i ahîreyi âhır-ı salât olarak kazā etmekle berâber kırâeti evvel-i salât olmak üzere kazā eder, derler. Ve son rek'atlarda musallînin salât-ı cehriyyede cehren okuyabileceğini söylerler.. Kunûtun ise –evvel-i salâtta okunmaz diyerek– terki re'yinde bulunurlar.

Ebû Hüreyre « وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا » emrine bakarak imama

375. وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي.

TERCEMESİ

Yine Ebû Katâde (Hāris b. Rib'iyy-i Ensārî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Namaz ikāme edildiği vakit beni* (hücremden çıkmış) *görmedikçe ayağa kalkmayınız.* (Sekînet üzere olunuz)"[1] buyurdu[2].

---

rükû'da yetişen kimsenin o rek'atı sayılmıyacağına hükmetmiştir. Çünkü o rek'ata âit kıyâm ile kırâeti fevt etmiştir. Şâfiiyyenin eimme-i huffâzından İbn-i Huzeyme ile Dubaî de bu re'ydedirler. Bu ictihâdı Sübkî de takviye etmiştir. Lâkin bunlar cumhûra muhâliftirler. Zîrâ namaza yetişeyim diye saffın gerisinde imama iktidâen rükûa varan Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri "زَادَكَ ٱللّٰهُ حِرْصًا وَلَا تَعُدْ = *Allah senin hırsını arttırsın. Lâkin bir daha bunu yapma*" buyurmuşlar ve bu rek'atı iāde etmesini ferman buyurmamışlardır.

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde bu hadîsin sonunda «وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ» ziyâdesi vardır. Bundan dolayı bu ziyâde tercemesinde kavs içine alındı.

[2] Cemâat namaz için ne vakit ayağa kalkar? İmâm-ı Mâlik "*Muvatta*"ında: "*Namaz ikāme edilirken cemâatin ayağa kalkacağı zaman hakkında hiç bir haddin ta'yîn edildiğini işitmedim. Şu kadar ki, ben: Bu, nâsın tâkatına göre olur, derim. İçlerinde ağır davranan da bulunur, hafif davranan da*" demiştir. Ekser-i ulemânın bu bâbda mezhebi şudur ki, imâm mescidde ise ikāmet hıtāma ermedikce cemâat ayağa kalkmaz. Enes'in, müezzin (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ) dediği vakit kalktığı rivâyet olunuyor. Saîd b. el-Müseyyeb: "*Müezzin* (اَللّٰهُ أَكْبَرُ) *der demez kıyam vâcib olur.* (حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ) *dedimi saflar düzelir.* (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ) *dediği vakitte de imam tekbîr alır.*" demiştir. Ömer b. Abdü'l-Azîz

376. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَاجِي رَجُلًا فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ. فَمَا قَامَ اِلَى الصَّلَاةِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ.

---

de buna kāildir. Ebû Hanîfe'ye göre müezzin (حي على الفلاح) derken ayağa kalkılır. (قد قامت الصلاة) derken de imam tekbîr alır. Çünkü imam şer'in emînidir. Müezzin namazın ikāme edildiğini bu lâfız ile ihbâr edince onu tasdîk etmesi vâcib olur. Şâfiî ile Ebû Yûsuf'a göre müezzin ikāmetden fâriğ oluncaya kadar imamın ayağa kalkmaması müstahabdır. Mâlik'den bir rivâyete göre, namaza şurû'da sünnet, müezzin ikāmetten fâriğ olduktan sonradır. Ahmed İbn-i Hanbel'e göre müezzin (قد قامت الصلاة) deyince imam kalkar. Züfer'e göre ilk def'a (قد قامت الصلاة) derken hep kalkarlar. İkinci def'a derken tekbîr alırlar. İmam mescidde değil ise cumhûra göre onu gelmiş görmedikce cemâat ayağa kalkmaz. Delilleri de bu hadîs-i şerifdir. Câbir b. Semüre'nin: "«كان بلال يؤذن اذا دحضت الشمس فلا يقيم حتى يخرج النبي صلى الله عليه وسلم فاذا خرج الامام اقام الصلاة» = *Bilâl, gün devrildiği, yâni zeval olduğu vakitte ezânı okurdu da Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem hücresinden çıkmadıkça namazı ikāme etmezdi. İmam çıktığı vakit ikāmet ederdi.*" rivâyeti de bunu müeyyiddir. Lâkin Ebû Hüreyre'nin turuk-ı muhtelife-i sahîhadan mervî hadîsi -ki, (195) inci olarak geçmişti- Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* çıkmazdan evvel namaz ikāme edilmiş, saflar düzelmiş olduğunu nâtık olduğuna göre rivâyât beyninde teāruz var demektir. Ancak bu teāruzu def' ile hadîsler beynini cem' etmek de o kadar müşkil değildir. Olabilir ki, Bilâl *radiya'llāhu anh aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz hücreden çıkışlarını hasbe'l-vazîfe herkesden ziyâde gözetlerken diğer Sahâbe çıktıklarını görmezler. Yâhud pek azı görür, çıkışlarını müteākib Bilâl'in ikāme-i salât etmesiyle diğerleri işin farkına vararak mübârek Dîdâr-ı Nebevîyi müşâhede eder

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a yatsı) namaz(ı)[1] ikâme edilirken Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* mescidin bir tarafında biri ile[2] yavaş yavaş konuşuyordu. Cemâat(in bir takımı) uyuklayıncaya kadar[3] (sözü uzattı ve) namaza durmadı[4].

---

etmez hemen ayağa kalkarlar, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de saflar düzelmedikce makamlarını teşrîf buyurmazlardı. Maa-hâzâ Ebû Dâvûd'un Ebû Hüreyre'den: "«كَانَتْ تُقَامُ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَأْخُذُ النَّاسُ مَقَامَهُمْ (ياخود مَصَافَّهُمْ) قَبْلَ اَنْ يَجِيئَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in kıldırması için namaz ikâme edilirdi de nâs Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem teşrif buyurmazdan evvel saflarında dururlardı.*" rivâyeti de vardır. Bu da bir özürden dolayı, yâhud beyân-ı cevâz için bir iki def'a vâkı' olmuş olabilir. İhtimal ki de "*Beni görmedikce ayağa kalkmayınız.*" nehy-i Nebevîsi bunun üzerine olmuştur.

[1] Bu namazın yatsı namazı olduğu Müslim'in rivâyetinde musarrahtır.

[2] Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'i alıkoyan bu zâtın ismi ma'lûm değildir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin İslâma sınaştırmak istedikleri bir kavim ulusu idi, diyen varsa da buna delîl yoktur. Şârih Aynî, Enes'in insan sûretinde gördüğü zâtın bir melek olmak ihtimâlini öne sürüyor.

[3] Metinde "*uyuyuncaya kadar*" denilmiş ise de bâzı rivâyâtda: "حَتَّى نَعَسَ بَعْضُ الْقَوْمِ = *Cemâatin bir takımı uyuklayıncaya kadar.*" denilmiş olduğundan metindeki lâfız bununla müfesserdir. Terceme de ona göre yapıldı.

[4] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى = *Sonra ayağa kalkıp namazı kıldırdı.*" ziyâdesi vardır. Bu hadîs (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ)

377. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ [1] ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا [2] ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا فَيَؤُمَّ النَّاسَ. ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ فَأُحَرِّقَ [3] عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ [4]. وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ.

Tercemesi

(Senedi muttasıl ile) Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*

---

deyince ihrâm tekbîri imama vâcib olur diyenlerin aleyhinedir. Bu hadîs imamın bir özürden dolayı ikâmetten sonra bekliyeceğine delâlet ettiği gibi ikâmet ile tekbîr-i ihrâm arasında kelâmın cevâzına da delildir. Nitekim Buhârî'nin yine Enes'den olan müteâkıb rivâyetinde râvî Humeyd-i Tavîl, Sâbit b. Eslem-i Bünânî'ye: "*İnsan, namaz ikâme edildikten sonra konuşabilir mi?*" diye sormasına karşı şeyhinden şu cevâbı alıyor: "*Enes'den işittim. Diyordu ki: Bir kere namaz ikâme edildi. Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem'in karşısına biri çıktı ve namaz ikâme edildikten sonra kendisini namaza başlamaktan alıkoydu.*" Hanefiyye'ye göre ikâmet ile tekbîr arasında bilâ-zarûretin konuşmak mekruhtur.

[1] «لِيُحْطَبَ», «فَيُحْطَبَ» ve «لِيُحْتَطَبَ» rivâyetleri de vardır ki, hep bir ma'nâyadır.

[2] (فَيُؤَذَّنَ بِهَا) rivâyeti de vardır.

[3] «فَأُحْرِقَ» rivâyeti de vardır. Metindeki rivâyet teksîr ifâde eder.

[4] Müslim'in rivâyetinde hadîs: "«أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدَ نَاسًا فِي بَعْضِ الصَّلَاةِ» = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem namazların birinde bâzı kimseleri görmedi.*" mukaddimesiyle başlar.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Nefsim yed-i kudretinde olan Allāh'a kasem olsun, içimden öyle geçiyor ki, (bir çok) odun yığdırayım. Sonra namaz için[1] ezan okunmasını emredeyim de birine cemâate imam olsun diyeyim. Sonra o cemâati bırakıp (namaza gelmeyen) kimselerin[2] üzerlerine gidip evlerini (kendileri içerde iken) yakıvereyim[3]. Nefsim yed-i kud-

---

[1] Bâzı rivâyâtda «اَلْعِشَاءَ», bâzılarında «اَلْفَجْرَ» diğer bâzılarında «اَلْجُمُعَةَ» denmiş. Bu rivâyete mutābık olarak mutlakā «اَلصَّلَاةَ» rivâyeti de vardır.

[2] Buradaki "*kimseler*", "*ricâl*" in tercemesidir ki, namaza çıkmayan erkekler demektir. Ricâl ta'bîri nisâ ile sıbyânı hâric bırakır. Çünkü onlar cemâatle namaz kılmakla mükellef değillerdir. Netekim Ahmed İbn-i Hanbel'in yine Ebû Hüreyre rivâyetinde: "«لَوْ لَا مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ لَاَقَمْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَاَمَرْتُ فِتْيَانِي...» = *Evlerde oturan kadınlarla çocuklar olmasa, yatsı namazını ikāme eder, kendi adamlarıma ... diye emrederdim*" rivâyeti bunu müeyyid olduğu gibi bundan tehdîd-i Nebevînin mutazammın olduğu ukūbet-i şedîdenin bi'l-fiil îkāına mâni' yine onlar olduğu gibi bir ma'nâ da çıkıyor.

[3] Târik-i salât-ı cemâat hakkındaki vaîde dâir bilâ-istisnâ bütün kütüb-i hadîs elfâz-ı muhtelifede birçok ahādîs-i şerîfe rivâyâtiyle doludur. Hepsini değil, yalnız bir kısmını bile buraya dercеylemek bizi pek uzağa sevk eder. Bu ahādîsin mecmûundan fukahânın cemâat hakkında çıkardıkları hüküm hulâsatan üçe inhisār eder: 1 — Cemâat farz-ı ayındır. 2 — Cemâat farz-ı kifâyedir. 3 — Cemâat sünnet-i müekkededir.

Cemâatin farz-ı ayn olduğuna Ahmed İbn Hanbel ile Dâvûd b. Alî ez-Zāhirî kāil olmuşlardır. Bunlar cemâat, sıhhat-i salâtın şartı olduğuna da kāildir. Bir takımları da farz-ı ayn addetmekle berâber şart-ı sıhhat addetmezler. Bunlara göre münferiden namaz kılmakla musallîye terk-i cemâatten ism terettüb

retinde olan Allāh'a kasem ederim ki, (cemâatten) bu (geri kala)nların her hangisi (burada) semiz etli bir kemik parçası, yâhud iki tâne a'lâ paça bulacağını[1] aklı kesse (hemen) yatsıya gelir.

ederse de namazı sahîhan mün'akıd olur. İbn-i Huzeyme ile İbnü'l-Münzir bu zümreden oldukları gibi Atā', Evzâî, Ebû Sevr de bu re'ydedirler. Hattâ Ahmed İbn-i Hanbel'in kavl-i sahîhi bu olduğu da mervîdir. Şâfiî'nin de kavli budur.

Farz olduğuna kāil olanlar, buradaki hadîs ile nazāirine temessük ederler. Diyorlar ki: Sünnet olaydı târikleri tahrîk ile tehdîd edilmezlerdi. Farz-ı kifâye de olsa o sırada cemâatle ikāme edileceğinden bahis buyurulan namaz, hāzır olmayanlardan farziyyet-i cemâati iskāt eder, bu va'd-i şedîde hācet kalmazdı. Maa-hâzâ Hanefiyyeden Tahāvî ile Kerhî'nin muhtârı olan kavl, farz-ı kifâye olmasıdır. Şâfiiyye'den de birçokları buna meyletmişlerdir. İmâm Şâfiî'nin de kavl-i muhtârı budur, deniliyor.

Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre sünnet-i müekkededir. Bâzı meşâyih-ı Hanefiyye vücûbuna kāil olup şu kadar ki "*Vucûbu sünnet ile sâbit olduğu için ona sünnet denilmiştir.*" diye te'vîl ediyor. Şâfiiyyece sünnet-i müekkede olması da bir vecihtir. Lâkin onlarca da râcih olan farz-ı kifâye olmasıdır. Farz-ı ayn olduğuna kāil olmayanların birçok hüccetleri varsa da en kavîsi yine bu hadîsdir. Diyorlar ki, bu hadîsde ihbâr buyurulan ukūbet yalnız niyetde kalıp tehdîd-i Nebevî bi'l-fiil îkā' buyurulmamıştır. Cemâat farz-ı ayn olaydı, târiklerinin cezâsı beyân buyurulan ukūbet olduğuna göre elbette yakalarını bırakmıyacaklardı. Müteākıben zikredilecek metn-i hadîsleri de farz-ı ayn olduğuna kāil olanların aleyhine hüccettir. Çünkü cemâatle kılanın ecir ve mesûbâtı münferiden kılandan yirmi yedi def'a çok olursa münferidlerin ecri var demektir. Farz-ı ayn olmadığı halde bu hadîsdeki vaîd-i şedîdi tevcih için de ondan ziyâde cevaplar verirler ki, bunları zikretmekle bahsi uzatmak istemiyoruz. Bu nizâ' ve ihtilâf hep Cum'adan başka namazlar hakkındadır. Yoksa Cum'a namazının sıhhat-i in'ikādı için cemâatın farz olduğunda ihtilâf yoktur.

[1] Paça diye terceme edilen lâfız "*mirmât* = مِرْمَاة"dır ki, gâh

378. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmi yedi derece efdaldir[1].

---

paça ile, gâh davarın tırnakları arasındaki ufak et parçalariyle tefsîr ediliyor. Gâh da ok ta'lîminde kullanılan temrensiz bir nevi' okun adıdır, deniliyor. Bir kavle göre de bir nevi' ok oyununda gālib gelenin isti'mâl ettiği okun adı imiş: Bir toprak yığınına keskin temrenli oklar atılırmış. Her kim okunu toprak kümesine daldırabilirse oyunu kazanırmış ki, oyunu kazandıran oka "*mirmât*=مِرْمَاة" yâhud "*midhāt*= مِدْحَاة" derlermiş.

İlk iki ma'nâya göre bu da taâma müteallık olur ise de diğer ma'nâlara göre maksad değişmiş olur. «مِرْمَاتَيْنِ» in «حَسَنَتَيْنِ» lâfzı ile tavsîfi de ikinci ihtimâli takviye ediyor. Buna göre cemâati terk edenleri en hakîr istifâde-i dünyeviyye ile en ma'nâsız lehviyyâtı bile mesûbât-ı azîme-i uhreviyye dûnunda tutmuş olmakla zem buyurmuş oluyorlar.

[1] (297) nci ile bundan sonraki hadîslere mürâcaat. Cemâatin burada ma'nâ-yı lûgavîsi murâd olmayıp "«اَلْاِثْنَانِ فَمَا فَوْقَهُمَا جَمَاعَةٌ» = *İki kişi de, ikiden ziyâdesi de cemâattir.*" hadîsine binâen beraberce namaz kılan iki kişiye, yâni imâm ile bir me'mûma da cemâat ıtlâkı sādık olur. Cemâatteki fazîletin yirmi beşe, yirmi yediye, yâhud da elliye bâliğ olmasındaki hikmet hakkında türlü türlü vecihler beyân edilmiş ise de onu ilmu'llāha ihāle etmek evlâdır. Yalnız cemâat ne kadar çok olursa fazîlet de ona göre çok olacağına

379. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ تَفْضُلُ صَلَاةُ الْجَمِيعِ صَلَاةَ

---

dâir âsâr da vardır. Nitekim: "صَلَاةُ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ وَصَلَاتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ الرَّجُلِ وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى" = *Bir kimsenin bir kimse ile olan namazı yalnızca kıldığı namazdan daha bereketli ve pâkize olur. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile berâber kıldığı namazdan daha bereketli ve pâkize olur. Berâber kılanlar ne kadar çok olursa Allāhu Teâlâ indinde o kadar makbuldür.*" hadîsi de bu cümledendir.

Buhârî bu hadîse tevtıe olarak kibâr-ı Tâbiînden Esved b. Yezîd-i Nehaî'nin cemâati kaçırdığı vakitte başka mescide gidip fazîlet-i cemâati ihrâza çalıştığını, Enes *radiya'llâhu anh*'in de mescidin birine namaz kılındıktan sonra ancak yetişebildiği için ezan okuyup namazı ikāme ve yanındaki –rivâyete nazaran– yirmi genç ile birlikte cemâatle kıldığını ta'lîkan rivâyet ediyor ki, maksadı bir mescidde cemâat namazı kılındıktan sonra bir daha orada cemâatle edâ-yı salâtın –bugünkü ta'bîr ile son cemâatin– cevâzı hakkındaki ihtilâfa ve kendisinin tecvîze meyyal olduğuna işâret etmektir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llâhu anh*'in, Atā'nın, bir kavle göre Hasan-ı Basrî-nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshak b. Râhûye'nin, Mâlikiyye'den Eşheb'in ictihadları da bu merkezdedir. Delilleri buradaki hadîsdir. —Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınamaz, diyen bir tāife de vardır ki, Sâlim b. Abdullāh b. Ömer, Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekri's-Sıddîk, Ebû Kılâbe bu zümredendirler. Eimme-i metbûînden Mâlik, Leys b. Sa'd, Abdullāh b. el-Mübârek, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî de buna kāillerdir. Bu ictihadları da iftirâk-ı kelime-i müslimîn korkusundandır. Bunu tecvîz etmekle ehl-i bid'atın cemâate muhâlefete yol açıp bunu vesîle ittihâz ile namazı ayrıca kılabilmelerinden ihtirâz etmişlerdir. Kûfe fukahâsı ile bir rivâyete göre Mâlik, cemâati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemâat aramak niyyetiyle diğer mescide gider demişlerdir. Ancak bunu Mâlik, Mescid-i Harâm ile Mescid-i Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi*

أَحَدِكُمْ وَحْدَهُ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا [1]. وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ
اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ. ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ
فَاقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, buyuruyordu ki: Cemâatle kılınan namaz, birinizin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi beş derece efdaldir[2]. Gece melâikesi ile gündüz melâikesi de salât-ı fecirde buluşurlar[3]. Sonra Ebû Hüreyre (*radiya'llāhu anh* bu rivâyetini takviye için): "*İsterseniz* إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا [4] *âyetini* * *okuyunuz*" dedi.

---

ve sellem'den başka mesâcid hakkında söylüyor. Zîrâ bu iki mescidde namaz kılmaktaki fazîlet, başka mescidlerdeki cemâat fazîletinden ziyâdedir. Hasan-ı Basrî: "*Muhâcirînin cemâat için mescid aradıklarını görmedik.*" demiştir. İmâm Mâlik'in de: "*Cemâatle namaz kılan kimse namazını bir daha cemâatle iāde edemez. Meğer ki Mescid-i Mekke ile Mescid-i Medîne'de ola.*" dediği mervîdir.

[1] Bir rivâyette «بِخَمْسَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا».

[2] (297) nci ile (378) inci hadîslere de mürâcaat. Tefâzul-i derecât hakkındaki hadîslerin kiminde yirmi beş, kiminde yirmi yedi deniliyor. Ebû Hüreyre ile Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetlerinde yirmi beş, İbn-i Ömer rivâyetinde ise yirmi yedidir. Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi de *Buhârî*'dedir. Lâkin adedden kat'u'n-nazar İbn-i Ömer rivâyetinden farksız olduğu için musannif îrâdına lüzum görmemiş.

[3] (332) nci hadîse de mürâcaat.

[4] Âyet-i kerîmenin meāl-i ālîsi: "*Şüphesiz Kur'ân-ı fecir meşhûddur.*" İntihâ. Va'llāhu a'lem. Kur'ân-ı fecirden maksad salât-ı fecirdir.

---

* *Sûre: 17 (İsrâ), âyet: 78.*

380 . عَنْ اَبِى مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَعْظَمُ النَّاسِ اَجْراً فِى الصَّلاَةِ اَبْعَدُهُمْ فَاَبْعَدُهُمْ مَمْشىً وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ حَتَّى يُصَلِّيَهَا مَعَ الْاِمَامِ اَعْظَمُ اَجْراً مِنَ الَّذِى يُصَلِّى ثُمَّ يَنَامُ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (Abdullāh b. Kays) el-Eş'arî *radi-ya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki, namazdan dolayı nâsın en büyük ecre müstahak olanı (mescid-i cemâata) derece derece uzaktan yürüy(üp gel)enleridir [1]. İmâm ile berâber kılayım diye namaza muntazır olan kimse de (hemen) kılıp yatıverenden [2] daha büyük ecre nâil olur.

Namaza içinde Kur'ân okunduğu için Kur'ân denilmiş. Nitekim rükû' ve sücûdu müştemil olduğu için namaza rükû' ve sücûd da derler. Namazda okunan Kur'ân'ın kendisi olmak da muhtemeldir. Bu namazın, yâhud bu Kur'ân'ın meşhûd olması da melâike-i nehârın namazda hâzır olması i'tibâriyledir. Başka gûne tefsirleri de varsa da maksūda muvâfık geleni burada arzolunandır.

[1] Cemâate mesâfe-i baîdeden gelmekteki ecr-i azîm adımların çokluğundan ve her hatveye ecir terettüb eylemesinden, hulâsa ecirlerin meşakkat nisbetinde olmasından ileri geliyor. "اَفْضَلُ الْاَعْمَالِ اَحْمَزُهَا = *A'mâlin efdali en güç olanlarıdır.*" hadîs-i şerîfinin mantūk-ı münîfince ziyâde-i meşakkat, ziyâde-i ecir ve fazîlete bâis olunca tatlı uykusunu bırakıp karanlıklarda sabah namazı cemâatine yetişmeğe çalışanların ecri ne kadar olacağı bir dereceye kadar tahmîn edilebilir.

[2] Tabîî maksūd-i âlî cemâat ile kılayım diye vakt-i ihtiyârı geçirmek değildir. İmâma intizār eden kimse vakt-i ihtiyâr içinde yalnızca, yâhud bilâ-intizār imâm ile berâber kılandan daha ziyâde

381 . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ وَجَدَ غُصْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ فَأَخَّرَهُ[1]. فَشَكَرَ اللّٰهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. ثُمَّ قَالَ اَلشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ[2]: اَلْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِيقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالشَّهِيدُ[3] فِي سَبِيلِ اللّٰهِ. وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

ihrâz-ı fazîlet eder. Çünkü vakt-i ihtiyârı geçirmemek üzere intizarda da meşakkat olduğu gibi *Buhârî*'deki «لَا يَزَالُ اَحَدُكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا اَنْتَظَرَ الصَّلَاةَ» = *Sizlerden her biri namaza intizâr ettiği müddetçe hep namaz içindedir.*" hadîs-i sahîhine binâen imâma kavuşuncaya kadar geçen zamanlarında hep namaz kılmış gibi olur.

Hadîsin son kısmı uykusunu cemâate tercîh ederek yatsıyı hemen kılıp yatan hakkındadır. Fukahâ-yı Hanefiyye fecirde isfâr, eyyâm-ı sayfın zuhrunda ibrâd, asırda kurs-ı şemsin tagayyüründen evvelki zamâna kadar intizâr, yatsıyı da sülüs-i leylin mâkabline kadar te'hîr etmenin efdaliyyeti hakkındaki mezheblerini te'yîd için bu hadîsden istiâne ederler.

Maa-hâzâ ziyâde ecir olsun diye cıvardaki mescidi bırakıp uzak mesâcide gitmenin efdaliyyeti, civardakinin körlenmesi gibi bir mahzûru olmadığına göredir. Yoksa herhalde ibâdet Rabb-i İzzet'e tahsîs edilmiş yakın mescidi zikru'llâh ile ma'mûr etmekteki ecir daha büyük olmuş olur.

[1] Bir nüshada «فَأَخَذَهُ».

[2] Bir nüshada «خَمْسٌ».

[3] "*Şehîd*" burada «قَتِيل» ma'nâsınadır ki, ma'nâ-yı hakîkîce şehîd işte budur. Bundan evvelki dördüne mecâzen şehîd denilmiştir. Onlar inda'llâh hâiz-i mertebe-i şehâdet iseler de dünyâca kendilerine şehîd muâmelesi edilmez. "*Şehîd*" lâfzı ya mef'ûl ma'nâsınca meşhûdun-leh, yâhud fâil ma'nâsına şâhiddir. Her iki takdîre göre hâzır bulunmak ma'nâsına "*şuhûd*"dan, yâhud "*şehâdet*" den müştaktır. Mef'ul ma'nâsına alınırsa hîn-i mevtinde yanında melâike hâzır ve şâhid oldukları, yâhud da taraf-ı Hak'tan

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiyya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (Vaktiyle) biri yolda giderken güzergâhının üs-

duhûl-i Cennet ile lehine şahâdet buyurulduğu için bu nâm ile tesmiye edilmiş oluyor. Fâil ma'nâsına alınırsa, hay ve inda'llāh hāzır ve Hazret-i Kuds'de bulunduğu, yâhud kendisine min tarafi'l-lāh i'dâd edilen kerâmât-ı azîmeyi müşâhede ettiği, yâhud da tekzîb-i Resûl fazîhasını irtikâb etmiş ümmetlerin aleyhine yevm-i kıyâmette *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'le berâber istişhâd olunacağı için şehîd nâmını almış oluyor.

Şehîd fî sebîli'llāh, Hanefiyyeye göre "*Müşrikler tarafından katlolunan, yâhud ma'rekede yaralı olarak ele geçen, yâhud da Müslümanlar tarafından zulmen katlolunup da katlinden dolayı diyet lâzım gelmeyen*"; Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'e göre ise "*Ma'reke-i gazâda küffârın katlettiği kimse.*" diye ta'rîf edilmiştir.

Şehîd tekfîn olunursa da gaslolunmaz. Bunda ehl-i ilmin ittifâkı vardır. Yalnız Hasan-ı Basrî ile Saîd b. el-Müseyyeb: "*Şehîd gaslolunur.*" demişlerse de onların bu hilâfı ma'mûlün-bih değildir. Hanefiyyeye göre, şehîdin namazı kılınır ki, Abdullāh b. Abbâs'ın, Abdullāh b. ez-Zübeyr'in, Utbe b. Âmir'in, İkrime'nin, Saîd b. el-Müseyyeb'in, Hasan-ı Basrî'nin, Mekhûl'ün, Süfyân-ı Sevrî'nin, Evzâî'nin Şâfiiyyeden Müzenî'nin, bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'in kavilleri, Hallâl'in kavl-i muhtârı da budur. Mâlik ile Şâfiî ve İshak b. Râhûye'ye göre ise namazı kılınmaz. Hattâ Nevevî "*Mühezzeb*" şerhinde: "*Namazı kılınmanın harâm olması meczûmdur.*" diyor. Ehl-i Medîne'nin de kavli budur. İbn-i Hazm ise bunu meşiyyete bağlı görüyor. Ve: "*İstenirse kılınır, istenmezse kılınmaz.*" diyor.

Şârih-i *Buhârî* Kirmânî şühedâyı üç kısma taksîm ediyor:

1— Dünyâ ve âhiret şühedâsı ki, küffâr ile mukātele ederken fî sebîli'llāh katlolunanlardır;

2— Yalnız âhiret şühedâsı ki, bu hadîsde ta'dâd buyurulan diğer dört nevi' şühedâ bunlardır. Bunlara olan muāmele-i şer'iyye, diğer emvât-ı müslimîn gibidir.

tünde bir diken dalı buldu. Onu alıp (yoldan dışarıya) attı. Allāhu Teālâ bu (ameli) ni hüsn-i kabûl buyurup günahlarını mağfiret etti[1]. Sonra (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi*

3— Yalnız dünyâ şühedâsıdır ki, haklarında ahkâm-ı şehîd cereyân ederse de nefse'l-emirde şehîd değillerdir. Bunlar kaçarken ma'rekede maktul düşenler, yâhud ashāb-ı gulûlden olarak, yâni ganâimin taksîminden evvel bir ganîmeti benimseyip beytü'l-mâle teslîm etmiyenlerden oldukları halde ma'rekede katlolunanlar, yâhud da i'lâ-yı kelimetu'llāh kasdi olmaksızın yalnız bir garaz-ı dünyevî için mukātele ederken ölenlerdir.

Ebû Hüreyre'nin buradaki rivâyetinde fî sebîli'llāh olan şühedâdan başka o mertebeyi hāiz dört türlü şehîd daha ta'dâd buyurulmuştur. Lâkin İmâm Mâlik'in "*Muvatta*'" daki rivâyetinde, şühedâ yedi olarak gösterilmiş olup onda -burada beşinci olan- şehîd fî sebîli'llāh zikredilmemiş ve burada olmayan "«صَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ وَالْحَرِيقِ وَالْمَرْاَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ» = *Zâtu'l-cenbden ölen, ateşde yanan ve gebe yâhud henüz bikr iken ölen kadın*" ziyâdesi vardır. Ebû Dâvûd'un Nesei'nin, İbn-i Hibbân'ın, Hākim'in Câbir b. Uteyk-i Ensârî *radiya'llāhu anhümâ*'dan merfûan rivâyetleri de Mâlik'in rivâyeti gibidir. Yalnız bunlarda şühedâ, fî sebîli'llāh katlolunandan başkaca yedi olarak ta'dâd edilmişlerdir. İbn-i Mâce'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan merfûan rivâyetinde de: «مَوْتُ الْغَرِيبِ شَهَادَةٌ» = *Garîbin, yâni bir memlekette yabancı, kimsesiz olanın mevti şehâdettir.*" denilmiş ise de rivâyet zayıfdır. Kezâ İbn-i Abbâs'ın merfûan rivâyetinde: "«مَنْ عَشِقَ فَعَفَّ وَكَتَمَهُ ثُمَّ مَاتَ مَاتَ شَهِيداً» = *Her kim aşka tutulur, afîf davranır, aşkını ketmeder, sonra ölürse şehîd olarak ölür.*" deniliyor. Lâkin bu da taz'îf edilmiş. İbn-i Asâkir'in yine İbn-i Abbâs'dan rivâyetinde şühedâ meyânında "وَالشَّرِيقُ وَمَا اَكَلَهُ السَّبُعُ = *Şerîk ile canavarın yaraladığı*" da ta'dâd buyurulmuştur. Şerîk, tükrüğü genzine kaçıp boğulan demektir

[1] Bu hadîsden, yoldan imâta-i ezâ yâni yolculara zahmet vere-

ve sellem) buyurdu ki : Şühedâ beştir : Tāūndan ölen, karın illetinden vefât eden [1], suda boğulan, yıkık altında kalıp ölen, bir de Allah yolunda şehîd olan, yâni katlolunan.

Hadîsin bakıyesi (yukarıda) geçmişti [2].

382. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ بَنِي سَلِمَةَ اَرَادُوا اَنْ يَتَحَوَّلُوا عَنْ مَنَازِلِهِمْ فَيَنْزِلُوا قَرِيبًا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

---

cek şeyi ortadan kaldırıp atmaktaki fazîlet anlaşılıyor. Memleket halkının rahat rahat seyâhat edebilmeleri için turuk-ı umûmiyye inşâsı ile hüsn-i muhāfazası da elbette imâta-i ezâ nev'inin a'lâlarından sayılınalıdır. Ebû Hüreyre'nin (9) uncu olarak bu kitapta sevk edilen : «اَلْاِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً وَالْحَيَاءُ مِنَ الْاِيمَانِ» hadîsinde bâzı tariklerden gelen rivâyette : "«فَاَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَدْنَاهَا اِمَاطَةُ الْاَذٰى عَنِ الطَّرِيقِ» = ... *Bu şûbelerin efdali, Lâ ilâhe illa'llāh demek, ednâsı da yoldan zahmet verecek şeyi uzak tutmaktır*" ziyâdesi vardır. Bir diken parçasını yoldan alıp atmak kadar kolay bir amel Hak Teâlâ Hazretlerinin şükür ve gufrânına bâis olursa, daha ehemmiyetli a'mâlin inda'llāh mükâfâtı ne olabileceği artık tasavvur edilsin.

[1] «مَبْطُونٌ» tercemesidir ki, *Kāmus* tercemesine göre karın ağrısına müptelâ kimse demektir. Şârihler de ishal ve istiskā' gibi karın ağrılarından biriyle vefât eden diye tefsîr ediyorlar.

[2] Bu hadîsin mâ-ba'di yukarıda geçen (366) ncı hadîsdir. *Buhârî*'de bu hadîs rivâyet edilirken mâ-ba'd olarak : «وَقَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ ... الخ» diye öteki hadîs rivâyet ediliyor. Hulâsa buradaki rivâyet beş hadîsi müştemil olmuş oluyor:

1— Diken dalı kıssası, 2— Şühedâ hadîsi, 3— (366) ncı hadîsdeki istihâm yâni kur'a hadîsi, 4— Yine o hadîsde tekrâr edilen tehcîr hadîsi, 5— Yine o hadîsde tekrâr edilmiş olan habv, yâni emekleme hadîsi.

وَسَلَّمَ. قَالَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ يُعْرُوا الْمَدِينَةَ[1]. فَقَالَ اَلَا تَحْتَسِبُونَ آثَارَكُمْ؟

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Ensārdan) Benû Selime (Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye uzak düşen) menzillerinden[2] göçüp Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e yakın gelmek istedilerdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'yi (koruyan bu menzillerini) ıssız bırakmalarını arzu etmediler. Ve onlara: "*Âsârınızı* (yâni attığınız adımların ecrini) *hesâba katmaz mısınız?*" buyurdular[3].

---

[1] Bir rivâyette: «اَنْ يُعْرُوا مَنَازِلَهُمْ»

[2] Selemî olan Câbir b. Abdillāh Ensārî *radiya'llāhu anh*'in: "*Evlerimiz mescidden uzakta idi. Bunları satıp mescide yakın yerlere gelmeği niyyet ettiydik. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bizi nehyedip* «اِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ خَطْوَةٍ دَرَجَةً» yâni: "*Attığınız her adıma mukābil size bir derece verilir, buyurdu.*" dediğini Müslim rivâyet ediyor. Diğer bir rivâyette de Benî Selime yurdunun "*Sel*'" de olduğu tasrîh ediliyor ki, Sel' denilen yer Medîne-i Münevvere'ye takrîben bir mil mesâfede imiş.

[3] Buhârî bu hadîsi sevketmeden evvel «وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ»* âyet-i kerîmesindeki "*âsâr*" ı Mücâhid'in "خُطَى = *adımlar*" ile tefsîr ettiğini rivâyet edip sonunda da: «خُطَاهُمْ. آثَارُ الْمَشْيِ فِي الْاَرْضِ بِاَرْجُلِهِمْ» = *Onların âsârı hatveleri, yeryüzünde yürürken ayaklarının bıraktığı izlerdir.*" dediğini de naklediyor ki, bunlarla bu âyet-i kerîme'nin sebeb-i nüzûlü hadîsdeki kıssa olduğuna işâret etmek istemiştir.

Bu hadîs-i şerîfde –(380) inciye müşâbih olarak– namaz için atılacak ziyâde adımların ziyâde-i ecri mûcip olduğuna delâlet ettiği

---

* *Sûre: 36 (Yâ-sîn), âyet: 12.*

383. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ صَلَاةٌ اَثْقَلَ[1] عَلَى الْمُنَافِقِينَ مِنَ الْفَجْرِ وَالْعِشَاءِ . وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَاَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki, münâfıklara[2] sabah ile yatsı (cemâat) namaz-

gibi mescid kurbunda ikāmetin de müstehab olduğuna delâleti mutazammındır. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* asıl maksadlarını beğenmemezlik etmemişler, yalnız Medîne cıvârını boşaltmakla hāsıl olacak mefsedete mahal vermemek istemişlerdir.

[1] Bir rivâyette : «لَيْسَ اَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ»

[2] Burada mevzū-i bahs buyurulan nifâk, nifâk-ı ameldir, nifâk-ı ma'sıyettir. Nifâk-ı küfr değildir. Yâni bu hadîsde zemmolunanlar mü'minlerin cemâate mülâzemet husūsunda tenbel davrananlar zümresidir. (377) nci hadîsde de böyle idi. Bunlar îmandan büsbütün ârî ehl-i nifâkın sû-i i'tikād eseri olarak muttasıf oldukları kesele fi'l-cümle mübtelâ kimseler olduklarından zecr ve tehdîdi teşdîd için kendilerine münâfık denilmiştir. Yoksa (377) nci hadîsde de müthiş sūrette muāteb olduklarını gördüğümüz münâfık denilen bu kimselerin, evlerinde namaz kıldıkları ve mahzā terk-i cemâat yüzünden muâhaze buyuruldukları hakkında rivâyât da vardır. Sünen-i Ebî Dâvûd'daki: "يُصَلُّونَ فِى بُيُوتِهِمْ وَلَيْسَتْ بِهِمْ عِلَّةٌ = *Bunlar hiç bir illete giriftâr olmadıkları halde evlerinde namaz kılıyorlar.*" rivâyeti bunu müeyyiddir. Münâfık-ı hakîkî ise kâfir olduğundan elbet evinde namaz kılmaz. Çünkü mürâîlik ihtiyâcını bile duyacak kadar bir ıztırârı yoktur. Münâfıkînin ta'rîf-i şânında nâzil olan: *"وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى = *Namaza kalktıklarında ten-*

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 142.*

larından daha ağır hiç bir namaz yoktur[1]. (Halbuki) bu iki namaz(ın cemâatin)de olan (ecir ve fazîlet)i bilseler emekliye, emekliye (sürtüne, sürtüne) de olsa onlara gel(ip hāzır ol)urlardı[2].

384. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

bel tenbel kalkarlar" ve: «وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ»* = *Namaza gelişleri behemehāl tenbel olaraktır, zekât verişleri de behemehāl istemiyerektir.*" âyet-i kerîmelerine nazaran vasf-ı bârizleri namazda tenbellik ve edâ-yı zekâtta kerâhet olduğundan bu gibi sıfât-ı mezmûme ile fi'l-cümle muttasıf olan mü'minler de zümre-i münâfikîne mülhak gibi gösterilmişlerdir.

[1] Bu iki vaktin cemâatine gelmenin bu kadar ağır olması, sabah namazı tatlı uyku zamanına, yatsı namazı da sükûn ve istirahat zamânına müsādif olmasındandır. Hadîsde bu maksadın «اَثْقَلَ» lâfzı ile îrad buyurulması diğer namazlara da gelmenin kendilerine ağır geldiğine, şu kadar ki, en ağırı bu iki namaz olduğuna delâlet eder. Hele «لَيْسَ اَثْقَلَ عَلَى الْمُنَافِقِينَ» rivâyetine göre onlarca bu iki namazda hazır bulunmak yalnız diğer namazlardan değil, herhangi bir ağır amelden daha ağır olduğu anlaşılır.

[2] Hadîsin bu kısmı (366) ncı hadîsde geçmişti. **Buhârî** rivâyetinde hadîsin musannif tarafından hazfedilen bir de son kısmı vardır ki şudur: "«وَلَقَدْ هَمَمْتُ اَنْ آمُرَ الْمُؤَذِّنَ فَيُقِيمَ ثُمَّ آمُرَ رَجُلًا يَؤُمُّ النَّاسَ ثُمَّ آخُذَ شُعَلًا مِنْ نَارٍ فَاُحَرِّقَ عَلَى مَنْ لَا يَخْرُجُ اِلَى الصَّلَاةِ بَعْدُ» = *Kasem olsun, içimden öyle geçiriyorum ki, müezzine ikāme-i salât etmesini emrettikten sonra birine nâsa imâmet etsin diye emredeyim. Sonra ateşli kundakları alıp nidâyı, yâni ezânı işitmeyi müteākıb namaza çıkmayanların evlerini başlarında yakayım.*" Bu ziyâde (377) nci hadîs ile yekmeâl olduğu için metne alınmamıştır.

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 54.*

قَالَ سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّٰهُ فِى ظِلِّهِ[1] يَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّهُ: اَلْاِمَامُ

[1] Zıllin Allāhu Teālâ'ya izāfeti izāfet-i mülktür. Bu i'tibâr ile her gölge Allāh'ın gölgesi olmuş olur. Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'den de mervî olan bu hadîsde: «سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللّٰهُ فِى ظِلِّ عَرْشِهِ» denildiğine göre Allāh'ın zıllinden murâd Arş-ı İlâhî'nin zıllidir ki, bu zıllin Bârî Teālâ ve Tekaddes Hazretlerine izāfeti izāfet-i teşriftir. Nitekim bütün mesâcid Allāh'ın mülkü iken hâssaten Kâ'be-i Muazzama'ya Beytu'llāh deniliyor. Kıyâmette ehl-i mahşer Rabbü'l-ālemîn'in hıtāb ve ıtābına dûçâr oldukları evkāt-ı hevlnakde güneş herkesin tepesinde kaynadığı, azâb-ı harâretinden nâşî ecel terinden beter terler döküldüğü sırada Arş-ı Rahmân'dan başka hiçbir şeyin gölgesi olamıyacağı için bu ta'dâd buyurulan kimseler o yevm-i azîmde o zıll-i yegâneden mütena'im olacaklar demektir. Hakk'ın ızlâli, yâni bir kimseyi gölgesi altında barındırması, onu kendi dâire-i setr ve emânına idhâl etmesi ma'nâsına da gelir. Nitekim Arab, birinin setr ve himâyesine sığındığını ifhâm için «اَنَا فِى ظِلِّ فُلَانٍ» der. Bu münâsebetle ötedenberi –lisân-ı Arab'a vâkıf olmayan frenklerin ters anlayışlarına taklîden– aramızda taammüm etmiş bir hatāyı tashîh etmek isterim. "«اَلسُّلْطَانُ ظِلُّ اللّٰهِ فِى الْاَرْضِ يَاْوِى اِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ» = *Sultān, yeryüzünde zıllu'llāhtır. Her mazlum ona ilticâ eder.*" lâfzı ile şâyi' olan hadîse bakıp Allāh'ın gûyâ gölgesi varmış gibi bir i'tikād-ı bâtıla Müslümanların sāhib oldukları iddiā edilir. Sultan, lisân-ı Arab'da sāhib-i sulta ve nüfûz olan, dediğini yaptıran her şahsa ıtlāk olunur. Sultānın ma'nâ-yı hâss-ı ıstılāhîsi hâdistir. "*Sultān Mahmûd Gaznevî*" ile başlar. Ondan evvel elkāb-ı mülûkden değil idi. Lûgaten –ki hadîsde de maksûd olan elbette ma'nâ-yı lûgavîdir– sāhib-i nüfûz olan, başkasını emrine munkād edebilen herkes sultandır. Bir köy kâhyası da, bir jandarma neferi de, irâdesini infâz eden bir āile reisi de, mâl-i yetîm ile mâl-i sadakayı, mâl-i vakfı idâre eden mütevellî de... ilâ-âhirih hep birer sultandır. Sultānın zıllu'llāh olması izāle-i zulmün nüfûz ve kuvvete vâbeste olması ve mazlûmun başı sıkılınca sāhib-ı satvet olan öyle bir kimseye iltıcâ etmesi i'tibâriyledir

الْعَادِلُ. وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ. وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ[1] فِي الْمَسَاجِدِ. وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ[2] وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ[3]. وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ ذَاتُ[4] مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ. وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى[5] حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ[6]. وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ.

TERCEMESİ

Yine **Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh* (sened-i muttasıl ile) **Nebiyy-i Ekrem** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* **Efendimiz'in** şöyle buyurduklarını rivâyet etmiştir:

Yedi kimseyi Allāhu Teālâ kendi zıllinden başka zıl olmayan (Kıyâmet) gününde kendi zılli altında barındıracaktır:

Zıllu'llāh olduğunun «يَأْوِي إِلَيْهِ كُلُّ مَظْلُومٍ» ile ta'lîl buyurulması da maksūdun bu olduğunu te'yîd eder. Yoksa padişahların ma'nâ-yı hakîkîce Allāh'ın gölgesi olduklarına ehl-i İslâmın i'tikād ettiğini zannetmek bile Dîn-i İslâm'a ve ehl-i İslâma bühtandır.

[1] Bir nüshada «مُتَعَلِّقٌ».

[2] Bir rivâyette «اجْتَمَعَا عَلَى ذَلِكَ».

[3] Bir rivâyette «وَرَجُلَانِ قَالَ كُلٌّ مِنْهُمَا لِلْآخَرِ إِنِّي أُحِبُّكَ فِي اللهِ وَصَدَرَا عَلَى ذَلِكَ» denilmiştir ki, *"Her biri diğerine: Ben seni Allāh için seviyorum deyip bu hāl üzere müfârekat eden iki kimsenin her biri"* demektir.

[4] Bir rivâyette «امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ».

[5] Bir rivâyette «فَأَخْفَاهَا», diğer rivâyette «اخْفَاءً».

[6] Müslim'in rivâyetinde «لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ» sūretindedir. Lâkin savâb olan buradaki rivâyettir. Müslim'in rivâyeti maklûbdur.

(Birincisi) imâm-ı âdil[1], (ikincisi) Rabbine (tâat ve) ibâdet

---

[1] İmâm-ı âdilden murâd-ı âlî-i Nebevî Hak Teâlâ'nın evâmir-i celîlesine munkād; ifrattan da, tefritten de müctenib olarak her şeyi yerli yerinde yapan ve hukūk-ı raiyyeyi gözeten imamdır ki, umûr-ı Müslimîne bakmak vazîfesi ile mükellef vülât ve hükkâmın her biri de bu hükümde dâhillerdir. İmâm-ı âdilin, zıll-i İlâhî ile müstazıl olanların birincisi olarak yâd buyurulması meşgūl olduğu masâlihin kesretinden ve umûm-ı nâsa nef'i şâmil olmasından dolayıdır. Hattâ Enbiyâ-yı ızâm *aleyhimü's-sâlâtü ve's-selâm* hazarâtından sonra imâm-ı âdil kadar inda'llāh kurb-i menzilet sāhibi kimse yoktur, derler. Müslim'in rivâyetindeki: " انَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَنْ يَمِينِ الرَّحْمَنِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ. اَلَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِى حُكْمِهِمْ وَاَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا» = *Şüphesiz ki muksitler yevm-i kıyâmette Allāhu Teālâ'nın nezd-i celîlinde nurdan yüksek minberler üzerinde bulunurlar. Bu minberler Rahmân Azze ve Celle Hazretlerinin sağ tarafındadır. Maa-hâzâ her iki yed'i de yemîndir. Muksitler, hükümlerinde ve ehl-i ıyalleriyle işlerine bakdıkları ve üzerlerinde velâyet sāhibi oldukları kimselere karşı adâlet gösterenlerdir.*" hadîsi ile Tirmizî'nin hasen diyerek rivâyet ettiği: "«اَحَبُّ النَّاسِ اِلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاَقْرَبُهُمْ مِنْهُ مَجْلِساً اِمَامٌ عَادِلٌ» = *Kıyâmet gününde nâsın Allāhu Teālâ'ya en sevgili olanı ve Allāh'a en yakın makam ve meclisde bulunanı imâm-ı âdildir*" hadîsi bunu te'yîd ettiği gibi İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhümâ*'nın: "«مَا اَخْفَرَ قَوْمٌ الْعَهْدَ اِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْعَدَابَ وَمَا نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ اِلَّا مُنِعُوا الْقَطْرَ وَلَا كَثُرَ الرِّيَاءُ فِى قَوْمٍ اِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمُ الْوَبَاءَ وَمَا حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمْ اِمَاماً جَائِراً» = *Hiç bir kavim yoktur ki, nakz-i ahdetsinler de Allah onlara azâbını taslît etmesin, hiçbir kavim yoktur ki, alış verişlerinde eksik tartsınlar da Allah onlardan yağmur tânelerini men' etmesin, hiçbir kavimde riyâ çoğalmaz ki, Allah onlara vebâyı musallat etmesin, hiçbir kavim yoktur ki, bi-gayri hakkın hükümlerde bulunsunlar*

içinde perverde olmuş [1] genç, (üçüncüsü) gönlü mescidlere merbut olan kimse[2], (dördüncüsü) Allah yolunda sevişip buluşmaları da, ayrılmaları da buna müstenid olan iki kimsenin

---

da Allāhu Teālâ onlara bir imâm-ı câir (yâni cevr ve zulmeden bir imam) *taslît etmesin*" hadîsi de akvâm-ı sālihîne imâm-ı ādilin min tarafi'llāh ni'met, akvâm-ı zālimîne de imâm-ı câirin nikmet olduğunu gösterir şâyân-ı ibret bir ihbâr-ı Nebevîdir.

[1] Bâzı rivâyâtta "حَتَّى تَوَفَّى عَلَى ذَلِكَ = *Tâ bu hāl-i müstahsen üzere vefât edinceye kadar.*" ziyâdesi vardır. Selmân *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyette bu genç: "أَفْنَى شَبَابَهُ وَنَشَاطَهُ فِي عِبَادَةِ اللهِ = *Şebâb ve neşâtını Allāh'a ibâdet içinde ifnâ eden*" diye tavsîf edilmiştir. Ābid olan gencin bu mertebeye istihkākı sinn ü sâl i'tibâriyle şehveti gālib ve nefs ü hevâsına mütâbeat bevâisine galebe için yaşlılardan ziyâde dûçâr-ı meşakkat olduğu içindir. Hevâ-yı nefsânîsini yenmiş bir gencin ibâdete mülâzemeti elbette takvâsının bürhânı sayılır. Hadîsde: "تَعَجَّبَ رَبُّكَ مِنْ شَابٍّ لَيْسَتْ بِهِ صَبْوَةٌ = *Senin Rabbin aşk-bâzlık etmeyen genci pek beğenir.*" diye vârid olmuştur. Tāata mülâzemet ve ma'sıyetten mücânebet fazîletine muādil bir şey olamaz. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* Hazretlerine: "*İki kişi var. Biri çok namaz kılar, çok oruç tutar; fakat bâzı şeyleri de irtikâb eder. Diğeri yalnız farz namaz ve farz oruç ile iktifâ eder; fakat ma'sıyetten sâlimdir. Bunların hangisini tercih edersiniz?*" diye sormuşlar. O da: "*Ma'sıyetten selâmete hiçbir şeyi muādil tutamam*" demiştir.

[2] Mesâcide kalbinin şiddet-i taallûku olan kimse demektir. Böyle olan kimse evkāt-ı salevâta hep mescidde muntazır olur, ekser-i evkātını orada geçirir, cemâate mülâzim olur. Buhârî'nin bu hadîsi burada sevketmesindeki hikmet de budur. Mescid ile alâkası ve mahabbeti olan kimse oradan çıksa bile yine avdet etmek niyyetiyle ve daha sonraki vakt-i salâta muntazır olarak çıkar. Nitekim Mâlik'in rivâyetinde: "إِذَا خَرَجَ مِنْهُ يَعُودُ إِلَيْهِ = *Mesciddden çıktığı vakit yine oraya avdet niyetinde bulunur.*" ziyâdesi de vardır ki, serd edilen tavzîhi bu da te'yîd eder. Şârih Aynî der ki: Mescid Beytu'llah'tır. Her müttekînin de beytidir. Ziyâret olunan kimseden me'-

her biri [1], (beşincisi) mansıb ve cemâl sāhibi bir kadının matlūbu olduğu halde *"Ben Allah'dan korkarım"* diyerek harâmı

mûl olan, ziyâretine gelene ikramdır. Artık ekremü'l-küremâ olan Zât-ı Ecell ü A'lâ'yı var, kıyâs eyle.

[1] Maksad mahabbet-i dîniyye üzere olup bu mahabbeti ölünceye kadar bir ārıza-i dünyeviyyeden dolayı kat' etmemektir. Bu sevişenler bir arada ister bulunsunlar, ister bulunmasınlar. Hubb-i fi'llāh, yâni hiçbir garaz-ı dünyevî gözetmeksizin, sırf Allah için sevişmek îmandan olduğu gibi buğz-ı fi'llāh, yâni bâis-i nefsânî olmaksızın sırf, Allāh'ın sevmediği bir fiil ve hālin vukūundan dolayı bozuşmak da îmandandır. Mâlik'in Abdullāh b. Mes'ūd ile Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhüm*'den merfûan rivâyet ettiğine nazaran hubb-i fi'llāh hakkında: "إِنَّ ذَالِكَ مِنْ أَوْثَقِ عُرَى الْإِيمَانِ = *İşte bu, îmânın yapışılacak en sağlam kulplarındandır.*" buyurulduğu gibi Enes *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetinde de: «مَا تَحَابَّ رَجُلَانِ فِي اللّٰهِ إِلَّا كَانَ أَفْضَلُهُمَا أَشَدَّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ» = *Her ne zaman iki kimse Allāh için sevişirlerse elbette ikisinden efdal olanı arkadaşına mahabbeti daha ziyâde olanıdır.*" buyurulmuş, Ebû Dâvûd'un Ebû Rezîn-i Ukaylî'den merfûan rivâyetinde de Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in kendisine: "«يَا أَبَا رَزِينٍ إِذَا خَلَوْتَ حَرِّكْ لِسَانَكَ بِذِكْرِ اللّٰهِ وَحِبَّ فِي اللّٰهِ وَأَبْغِضْ فِي اللّٰهِ. فَإِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا زَارَ فِي اللّٰهِ شَيَّعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَقُولُونَ اَللّٰهُمَّ وَصَلَهُ فَصِلْهُ. وَمِنْ فَضْلِ الْمُتَحَابِّينَ فِي اللّٰهِ أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا دَعَا لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ أَمَّنَ الْمَلَكُ عَلَى دُعَائِهِ» = *Yâ Ebâ Rezîn, yalnız kaldığın vakit dilini zikru'llāh ile kıpırdat. Allāh için mahabbet, Allāh için buğz et. Şüphesiz ki, bir Müslüman diğerini Allāh için ziyâret ettiği vakitte yetmiş bin melek onu teşyî' edip İlâhî, bu kulun onun gönlünü ediyor, Sen de bunun gönlünü et, derler. Allāh yolunda sevişenlerin faziletlerinden biri de şudur ki, herhangisi diğerine ardından duā edecek olursa duāsına melek âmîn der.*" buyurmuşlardır.

irtikâb etme)yen erkek[1], (altıncısı) infâk ettiğinden solundaki haberdâr olmayacak kadar ahfâ olarak sadaka veren adam[2],

[1] Zât-ı mansıb ve cemâl yâni haseb ve neseb sāhibi, maldâr, güzel bir kadın kendini arzedip tālib-i visāl ve husūl-i maksada her gûne mevâni' ve müşkilât mürtefi' olduğu halde mahzā Allāh korkusu ile ondan i'râz etmek şüphesiz ekmel-i merâtib-i takvâ ve a'zam-ı tâattır. ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى ❊ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى﴾* = *Amma Rabbinin Huzūr-i Celâlinden havf-edip nefsini hevâsından alıkoyan kimsenin şüphesiz me'vâsı ancak Cennettir.*" **"وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ = *Rabbinin Huzūr-i Celâlinden havf eden kimsenin ecri –biri Allah'dan korkmasına, diğeri ma'sıyeti terketmesine mukābil olmak üzere– iki Cennettir.*" âyet-î kerîmeleri de bu fazîleti nâtıktır.

[2] "*Solundaki*" ta'bîrinden maksad –ma'nâ-yı meşhûre göre– sol eldir. İhfâ-yı sadakada mübâlâgayı müş'ir olmak üzere mecâzen böyle denilmiştir. Sol taraftaki melek, yâhud sol tarafında duran kimse ma'nâsınadır, diyenler de vardır. Herhangi ma'nâda olursa olsun maksad, sadakada riyâ etmemek fazîletini beyandır. Bu hadîs-i şerif ***"وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ" = *Sadakayı ihfâ edip fukarâya verirseniz sizin için daha hayırlı olur.*" âyet-i kerîmesinin mısdâkıdır. *Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel*'de Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den merfûan vârid olan bir hadîs-i hasende melâike-i kirâm ile Rabb-i Müteāl arasında şöyle bir mükâleme rivâyet ediliyor:

—"*Yâ Rab, yarattığın mahlûkat içinde dağlardan kavî ve şedîd bir şey var mıdır?*

—*Evet, demir.*

—*Demirden daha şedîdi var mıdır?*

—*Evet, ateş.*

—*Ateşden daha şedîdi var mıdır?*

—*Evet, su.*

* *Sûre: 79 (Nâziât), âyet: 40, 41.*
** *Sûre: 55 (Rahmân), âyet: 46.*
*** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 271.*

(yedincisi de) tenhâda (lisânen, yâhud kalben) Allāhu Teālâ'-yı zikredip de gözü (dolup) taşan kişi[1].

385. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

—*Sudan daha şedîdi var mıdır?*

—*Evet, rüzgâr.*

—*Rüzgârdan da şedîdi var mıdır?*

—*Evet, Âdemoğlu. Sağ eliyle tasadduk eder de sadakasını solundan gizler.*"

Sadaka-i tatavvuun gizli olması efdaldir. Çünkü ihlâsa karîb ve riyâdan baîd olur. Sadaka-i vâcibeye, zekâta gelince onu –başkaları da iktidâ etsin ve deāim-i İslâm zāhir olsun diye– i'lân etmek evlâdır. Savmın da farzını i'lân, tatavvuunu ihfâ efdaldir.

[1] Hākim'in Enes'den merfûan rivâyetinde: "«مَنْ ذَكَرَ اللّٰهَ فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ حَتَّى يُصِيبَ الْاَرْضَ مِنْ دُمُوعِهِ لَمْ يُعَذَّبْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» = *Her kim Allāh'ı zikredip de yaşları haşyetu'llahtan yere akacak derecede gözleri sulanırsa yevm-i kıyâmette ta'zîb olunmaz.*" buyurulmuştur. Halvette zikru'llāh ihlâsa karîn ve riyâdan baîd olduğu için makbuldür. Ebû Hüreyre'nin merfûan rivâyetinde: "لَا يَلِجُ النَّارَ اَحَدٌ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِى الضَّرْعِ" = *Haşyetu'llāhtan ağlayan kimse, süd memeye tekrar girmedikçe nâr-ı cahîme girmez.*" buyurulmuştur ki, böyle olan muhlisin muazzeb olması muhaldir, demek istenilmiştir.

Yevm-i kıyâmette Zıll-i İlâhî ile mustazıl olacak suadânın bu hadîs-i şerîfde yalnız yedi nev'i zikredilmiştir. İnzār-ı mu'sır, yâni alacaklının, eli dar borçludan mutālebeyi te'hîr etmesi ve alacağın bir mikdârını bağışlaması da aynı mertebeden bir fazîlet olduğu *Müslim*'de mervîdir. Kezâlik gāzî; gāzîye yardım eden; borçlunun, abd-i mükâtebin zimmetten halâs olmalarına iānede bulunan; sadâkatle ticâret eden; hüsn-i hulk sāhibi olan kimselerin de zıll-ı setr ve emân-ı İlâhîye dâhil olacaklarına dâir olan âsâr-ı adîde vardır. Yedisinin burada sayılması diğerlerini ihrâc etmez.

قَالَ مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُ نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: *"Her kim* (namaz için) *mescide gidip gelirse her gidip geldikce Allāh*(u Teālâ ve Tekaddes Hazretleri) *ona Cennetteki konağını tehiyye ve ihzār eder."* buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

386. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ رَجُلٍ مِنَ الْأَزْدِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاثَ بِهِ النَّاسُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آلصُّبْحَ أَرْبَعًا؟ آلصُّبْحَ أَرْبَعًا؟

TERCEMESİ

"Ezd" kabîlesine mensub kimselerden olan Abdullāh b. Mâlik İbn-i Buhayne[1] *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir sabah) namaz ikāme edilmiş iken birinin[2] iki rek'at

[1] Abdullāh b. Mâlik İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anhümâ*'nın (254) üncü olarak bir rivâyeti daha geçmişti. Buhârî bu hadîsi -ikisinde «عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ» diğer ikisinde de «سَمِعْتُ رَجُلًا مِنَ الْأَزْدِ يُقَالُ لَهُ مَالِكُ بْنُ بُحَيْنَةَ» sûretinde sevk edilen- dört sened ile rivâyet ederek râvînin ismindeki ihtilâfı beyân ve rivâyetin Abdullāh'a āid olduğunun sıhhatine işâret eylemiştir. (254 üncünün hāşiyesine mürâcaat.)

[2] O sırada iki rek'atı kılan, râvînin kendisidir. Nitekim *Müsned-i Ahmed*'de bu cihet tasrîh edilmiştir. İbn-i Huzeyme'nin, İbn-i

(sünnet) kıldığını gördü. Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* namazdan çıkınca oradakiler etrâfını[1] sardılar. —Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* (tevbîh olarak) ona: "*Sabahı* (da) *mı dört kılıyorsun? Sabahı* (da) *mı dört kılıyorsun?*" buyurdu[2].

Hibbân'ın, Bezzâr'ın, Hākim'in ve diğerlerinin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettikleri: "«كُنْتُ أُصَلِّي وَأَخَذَ الْمُؤَذِّنُ فِي الْإِقَامَةِ فَجَذَبَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ أَتُصَلِّي الصُّبْحَ أَرْبَعًا؟» = *Namaza durmuştum, müezzin de ikāmete başlamıştı. Nebiyy-i Ekrem sallā'llāhu aleyhi ve sellem beni çekip sabah namazını dört rek'at mı kılıyorsun? buyurdu*" hadîsi ile Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyetleri beyninde teāruz yoktur. Çünkü bunlar ayrı ayrı iki kıssadır.

[1] Kimin etrâfını sardılar? Rivâyetin bu sūretine göre zāhiren cemâat –ve o meyanda o sünneti kılan kimse de– Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in etrâfını sarmış ve taraf-ı ālî-i Nebevî'den o kimseye tevbih vâkı' olmuş oluyor. Lâkin Buhârî'nin İbrâhim b. Sa'd tarîkından olan rivâyetinde: «مَرَّ بِرَجُلٍ وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ» denilmiş olduğuna göre cemâat o kimsenin etrâfını alıp ne namazı kıldığını istîzâh ederlerken tevbîh-i ālîye dûçâr olmuş bulunuyor.

[2] Müslim'in yine İbrâhim b. Sa'd tarîkından olan rivâyeti başka türlüdür. Onda şöyle denilmiştir: "*Bir gün sabah namazı için ikāmet edilirken Resûlullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem namaz kılar bir kimse gördü. Ona bir şey söylediyse de ne buyurduğunu bilemedik. Namazdan çıkınca biz bu kimsenin etrâfını alıp Resulullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in kendisine ne söylediğini sorduk.* «يُوشِكُ أَنْ يُصَلِّيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ أَرْبَعًا» Yâni: "*Nerede ise sabah namazını dört kılacaksınız buyurduklarını söyledi.*"

Bu rivâyete nazaran Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in o kimse ile tekellüm buyurmaları Buhârî rivâyetinde olduğu gibi farzdan sonra değil, o kimse sünneti kıldığı esnâda vâkı' olmuştur. İptidâ-yı emirde tekellümün –Müslim rivâyetinde olduğu gibi– sırran vâkı' olmasına binâen Ashābın neye dâir olduğunu merâk

387 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَضَهُ الَّذِى مَاتَ فِيهِ . فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ ·

edip istîzāh için etrâfını sardıkları sırada ıtāb-ı Nebevî'nin cehren vâkı' olmuş olduğu tasavvur edilirse Buhârî ile Müslim'in rivâyetleri beynindeki teāruz-ı sûrî mürtefi' olur.

Sabah namazı ikāme olunurken mescide giren kimse, râtibe-i fecr olan iki rek'atı kılar mı? Kılmaz mı? mes'elesinde eimme ihtilâf etmişlerdir. Bir tāife, imam salât-ı fecre şurû' ettikden sonra bu iki rek'atı kılmayı bu hadîs ile ihticâc ederek mekruh görmüşlerdir. İbn-i Ömer ile Ebû Hüreyre, Saîd b. Cübeyr ve Urve b. ez-Zübeyr (*radiya'llāhu anhüm*)'den, Muhammed b. Sîrîn'den, İbrâhim Nehaî'den, Atā'dan, Şâfiî'den, Ahmed İbn-i Hanbel'den, İshak b. Râhûye'den, Ebû Sevr'den mervî olan kavil budur. Diğer tāife de son rek'atta imama yetişebileceğini teyakkun ederse mescid hâricinde o iki rek'atı kılmasında beis yoktur, demişlerdir. Bu da Ebû Hanîfe ile ashābının ve Evzâî'nin kavlidir. Şu kadar ki, Evzâî dâhil-i mescidde de kılmasını tecvîz eder. Süfyân-ı Sevrî bir rek'atın geçeceğini aklı keserse hemen imama uyar, geçmiyeceğini anlarsa mescidde kılar diyor. "*Hidâye*" sâhibinin nakil ve beyânına göre mezheb-i Hanefî Süfyân'ın mezhebi gibidir. Yalnız o "*mescidde kılar*" diyecek yerde "*mescidin kapısında kılıp ondan sonra mescide girer. Zîrâ bu takdirde hem sünnetin, hem de cemâatin fazîletlerini cem' etmiş olur.*" diyor. Edâ-yı râtibe mahallini mescid kapısı ile takyîd etmesi, mescidde kıldığı takdirde imam farz ile meşgul iken kendisinin müntefil olmasındaki kerâheti ref' içindir. Zîrâ Müslim'in turuk-ı adîdeden rivâyet edip Buhârî'nin de bu bâba sernâme ittihâz ettiği hadîsde: "« اِذَا اُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ اِلَّا الْمَكْتُوبَةَ » = *Namaz ikāme edildimi, artık farz olan namazdan başka hiçbir namaz kılınmaz.*" buyurulduğu gibi sünnet-i fecrin şân-ı celîli de "*Sünen-i*" *Ebû Dâvûd*'da Ebû Hüreyre'den mervî: "لَا تَدَعُوهُمَا وَاِنْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ = *Bu iki rek'atı, düşman süvârîleri sizi kovalasa bile terketmeyiniz.*" hadîsi ile tenviye ve i'lâ buyurulmuştur. Bu, mescidin kapısında böyle bir namaz için mahall-i mahsûs

فَأَذَّنَ. فَقَالَ مُرُوا اَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. فَقِيلَ لَهُ اِنَّ
اَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ اَسِيفٌ اِذَا قَامَ مَقَامَكَ لَمْ يَسْتَطِعْ اَنْ يُصَلِّيَ

olduğuna göredir. Böyle bir yer yoksa mescidin içinde, fakat direklerden biri arkasında ve cemâatin gerilerinde kılar. Herhalde bu namazı cemâatten ayrı olarak safların arasında, yâhud safların hāilsiz olarak hemen gerisinde edâ etmesi –Fahrü'l-İslâmın dediğine göre– eşedd-i kerâhet ile mekruhtur. Mâlikîler yukarıki hadîsde istisnâ buyurulan salât-ı mektûbeyi hāzır olan farz namaza hamlederek ikāmetten sonra ne farz, ne nâfile hiçbir namaza başlanmaz. Kendisi namazda iken vaktin farzı ikāme edilir, ve namazını bitirinceye kadar farzdan bir rek'atin fevt olacağını aklı keserse içinde olduğu namazı kat' eder, yoksa âşim olur, derler. Zāhiriyyenin de mezhebi budur. Bâzıları ise cemâati fevt edeceğini aklı kesse bile eğer vakit geniş ise o iki rek'atı kılar, ictihâdında bulunmuşlardır.

İkāmetten sonra başka namaz kılınmasını mekruh görenlerin edillesi şudur: 1— Metindeki bu hadîs; 2— İkinci hāşiyemizde zikrettiğimiz İbn-i Abbâs hadîsi; 3— İbn-i Huzeyme'de Enes'den mervî şu hadîs: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem namaz ikāme olunurken Hücre-i Saādetlerinden çıktılar. Bir takım kimselerin acele acele iki rek'at namaz kıldıklarını gördüler ve:* اَصَلاَتَانِ مَعًا ؟ *Yâni: Bir anda iki namaz mı? diyerek ikāmetten sonra bu iki rek'atın kılınmasını nehiy buyurdular*"; 4— Müslim'in Abdullāh b. Sercis'den rivâyet ettiği şu hadîs: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem sabah namazında iken biri girip mescidin bir köşesinde iki rek'at kıldıktan sonra Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile namaza dâhil oldu. Resûlullāh sallallāhu aleyhi ve sellem selâm verince* «يَا فُلاَنُ بِاَىِّ الصَّلاَتَيْنِ اَعْتَدَدْتَ؟ اَبِصَلاَتِكَ وَحْدَكَ اَمْ بِصَلاَتِكَ مَعَنَا؟» Yâni: "*Ey filân, sen bu iki namazın hangisini namaz sayıyorsun? Yalnızca kıldığın namazı mı, yoksa bizimle birlikte kıldığını mı? buyurdular*"; 5— Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* ikāmetten evvel namaz kılanları döverdi; 6— Saîd b. Cübeyr ikāmet edilirken birinin namaz kıldığını görmüş, "*Bu saat, namaz* (yâni farzdan başka namaz) *saati değildir.*" demiş; 7— İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın müezzin ikāmet ederken namaz kılan biri üzerine taş

بِالنَّاسِ. وَ اَعَادَ. فَاَعَادُوا لَهُ. فَاَعَادَ الثَّالِثَةَ فَقَالَ اِنَّكُنَّ

atıp namazını bozdurduğunu Beyhakî rivâyet ediyor; 8— İbn-i Ömer'in mevlâsı Yesâr b. Nemîr'in şu hadîsi: Beni fecr sünnetini kılarken İbn-i Ömer gördü. Ve bana: "*Yesâr, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz biz namaz kılarken bir kere mescide çıktı idi. Hiddet göstererek* «لِيُبَلِّغْ شَاهِدُكُمْ غَائِبَكُمْ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الْفَجْرِ اِلَّا رَكْعَتَيْنِ» Yâni: "*Hāzır olanınız gāib olanınıza tebliğ etsin: Fecirden sonra iki rek'attan başka namaz yoktur, buyurdu.*" dedi; 9— Tāvûs'un: "*Sen namazda iken farz ikāme olundumu hemen kıldığın namazı bırak.*" dediği rivâyet olunuyor; 10— Saîd b. Cübeyr de: "*İkāmet edildimi namazını kat' et.*" demiştir; 11— Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: Kays b. Ebî Hāzim (ki kibâr-ı Tâbiîndendir) bize imâmet ederdi. Bir def'asında müezzin ikāmet ettiğinde henüz sünnet kılıyordu da bu namazın yalnız bir rek'atını kılmıştı. Hemen namazını bozup imâmete geçti.

Hanefiyye'nin en kuvvetli delilleri *"وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ = *Amellerinizi iptāl etmeyiniz*" âyet-i kerîmesidir. Bir de Beyhakî'nin rivâyetinde Müslim hadîsinin sonunda: «اِلَّا الْمَكْتُوبَةَ» den sonra bir daha istisnâ olarak «اِلَّا رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ» ziyâdesi vardır. Lâkin Beyhakî bu ziyâdeyi tevhîn ediyor. Üçüncüsü İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*, sabah namazı için ikāmet edildiği bir zamanda mescide girmiş ve Huzeyfe b. el-Yemân ile Ebû Mûse'l-Eş'arî mahzarında direklerden birine yönelip iki rek'at fecir sünnetini kılmıştır. Ömer b. el-Hattāb'ın, Ebu'd-Derdâ'nın, İbn-i Abbâs'ın da (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) böyle yapmış oldukları mervîdir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da sabah namazını kılmak için mescide girdiğinde imâmı namaza başlamış bulduğu ve Hafsa'nın hücresine girip iki rek'atı kıldıktan sonra imama uyduğu rivâyet olunuyor. Bunlardan başka Tahāvî'nin rivâyetine göre *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bu kıssa münâsebetiyle İbn-i Buhay-

* *Sûre: 47 (Muhammed), âyet: 33.*

صَوَاحِبُ يُوسُفَ. مُرُوا اَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ[1] بِالنَّاسِ[2]. فَخَرَجَ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَصَلَّى[3]. فَوَجَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً. فَخَرَجَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ. كَاَنِّي اَنْظُرُ رِجْلَيْهِ[4] يَخُطَّانِ الْاَرْضَ مِنَ الْوَجَعِ. فَاَرَادَ اَبُو بَكْرٍ اَنْ يَتَاَخَّرَ. فَاَوْمَاَ اِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ مَكَانَكَ. ثُمَّ اُتِيَ بِهِ حَتَّى جَلَسَ اِلَى جَنْبِهِ. وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي. وَاَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي بِصَلَاتِهِ. وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ اَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. وَفِي رِوَايَةٍ جَلَسَ عَنْ يَسَارِ اَبِي بَكْرٍ. فَكَانَ اَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا.

TERCEMESİ

Āişe *radiya'llahu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir[5]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*,

---

ne'ye: «لَا تَجْعَلُوا هٰذِهِ الصَّلَاةَ كَصَلَاةِ الظُّهْرِ وَاجْعَلُوا بَيْنَهُمَا فَصْلًا» = *Şu sabah namazını öğlen namazına benzetmeyiniz. Sünnet ile farz arasında fâsıla bırakınız.*" buyurmuşlardır ki, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in mekruh gördükleri şey mekân-ı vâhidde bilâ-fasl sünneti cemâat namazı ile birleştirmek imiş. Bu da gitgide sabah namazının dört rek'at olduğu anlaşılmasın içindir.

[1] Bir nüshada «فَلْيُصَلِّي»

[2] Bâzı rivâyetlerde de «لِلنَّاسِ»

[3] Bâzı rivâyetlerde de «يُصَلِّي»

[4] Bir nüshada «اِلَى رِجْلَيْهِ»

[5] Bu hadîsi Esved b. Yezîd-i Nehaî, ondan da A'meş rivâyet etmiştir. Esved diyor ki: Biz birgün Āişe *radiya'llāhu anhâ*-

namaz kıldıramaz" denildi[1]. (Evvelki emrini) tekrar buyurdu. Yine kendisine böyle söylendi. Üçüncü def'a yine o emrini

Yine Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle bir rivâyet vardır: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, başları kucağımda iken bir baygınlık geçirdiler. Elimi mübârek yüzlerine sürüp şifâyâb olmaları için duāya başladım. Ayıldıkları zaman:* «لَا بَلْ أَسْأَلُ اللّٰهَ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى مَعَ جِبْرِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ إِسْرَافِيلَ» Yâni: "*Hayır, dünyâda bakāyı istemem, Cibrîl, Mîkâîl ve İsrâfîl ile birlikte olarak Refîk-ı A'lâ'yı Allah'dan dilerim, buyurdular.*"

Yine Müşârün-ileyhâ Hazretleri rivâyet buyurmuştur ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i göğsüme dayamış idim. "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي وَ ارْحَمْنِي وَ اَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى = *İlâhî, bana mağfiret et, merhamet et, beni Refîk-ı A'lâya ilhāk et*" buyurduklarını işittim.

Refîk-ı A'lâ'dan murâd sükkān-ı illiyyîn olan enbiyâ ve melâike-i mukarrebîn hazarâtından mürekkep yârân-ı bâ safâdır. Eserde vârid olduğuna göre her Nebî vefâtından evvel dünyâda bakā ile âhirete rıhlet beyninde muhayyer bırakıldığından ve hepsi de azm-i ukbâyı bu âlemde bakāya tercîh eylemiş olduklarından *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin Refîk-i A'lâya tālib olmaları, bu tahyîrin vukū' bulmuş olduğuna delâlet eder.

[1] Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in namaz kıldıramıyacağını söyleyen Ümmü'l-Mü'minîn, Hafsa'ya da: "*Ebû Bekr senin makāmında durursa, ağlamasından okuduğu Kur'ân'ı kimseye duyuramaz. Ömer'e emret de o kıldırsın.*" dedirtmiş. (394 üncü hadîse mürâcaat.) Peder-i mükerreminin imâmetini Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin arzu etmeyişinde iki sebeb vardı. Biri kendisinden de mervîdir ki, şöyle diyor: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bu emrine tekrar tekrar karşı gelmeme sebeb onun hayâtında makāmına geçecek bir kimseyi halkın sevebileceğini hiç de akla getirmeyişimdir. Zannediyorum ki, her kim o makamda durursa halk onu uğursuz sayacak ve sevmiyecektir. Bunun için Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Ebû Bekr'den başkasına bu işi havâle buyurmasını arzu ettim.*" Diğer sebeb de peder-i mükerreminin

tekrarlayıp : *"Şüphesiz ki siz Yûsuf (aleyhi's-selâm)'ın savâhibisiniz.* (Yâni onun günündeki kadınlar gibisiniz) [1]. *Ebû Bekr'e söyleyin* (diyorum) *nâsa namazı o kıldırsın*" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekr (es-Sıddîk *radiya'llâhu anh* mihrâba) geçip namazı kıldırdı [2]. (Bu namazlardan biri esnâ-

---

hilâfete salâhiyetini herkes bildiği için onu o makamda görmekle Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in kurb-i vefâtını istidlâl etmelerini hoş görmemiş olması idi.

[1] Muzmerlerinin hilâfını izharda ilhāh etmeleri cihetinden onlara teşbih buyurmuşlardır. Ma'lûm olduğu üzere Züleyhâ hakîkatte Yûsuf *aleyhi's-selâm'a* olan aşk-ı ciğer-sûzundaki ma'zeretini Mısır ekâbir-i nisvânına göstermek istediği halde onlara ziyâfet çekip kendilerine son derecede ikrâm ve in'amda bulunmuştu. Maksad-ı hakîkîsi onlara ziyâfet değil, bunu vesîle ederek Yûsuf *aleyhi's-selâm*'ı onlara gösterip âşıklıktaki özrünü isbât etmek idi. Ümmü'l-Mü'minîn Âişe *radiya'llâhu anhümâ* da maksad-ı hakîkîsi pederini nâsın nefret ve teşe'ümünden sıyânet olduğu halde bundan hiç bahsetmeyip yalnız kırâetini cemâata ismâ' edemiyeceğinden bahsediyordu. Maksada vusûl için ziyâde-i ilhāhda da Züleyhâ'ya benzediğinden buradaki teşbîh daha kuvvetli düşmüştür. *"Sâhibe-i Yûsuf"* demek varken *"Savâhib-i Yûsuf"* buyurulması, yâni müfred yerine lâfz-ı cem'in isti'mâl buyurulması lisân-ı Arab'da cins murâd edilerek yerine göre mecâz olan bir tarz-ı beyandır. Burada *"Sizler sāhibe-i Yûsuf Züleyhâ cinsinden kadınlar gibisiniz"* demek olur.

[2] Mûsâ b. Ebî Âişe rivâyetinde : "«فَصَلَّى اَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الاَيَّامَ ثُمَّ اِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِفَّةً» = *Ebû Bekr radiya'llāhu anh o günlerde namaz kıldırdı. Sonra Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem vücûd-i mübâreklerinde hıffet hissedip...*" denildiğine göre bir kaç gün namaz kıldırmışlardır. Bu müddetin üç gün olduğu Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetinden anlaşılmıştı. Buhârî'nin diğer rivâyetinde de: *"Namaz vaktini haber veren Bilâl radiya'llāhu anh Ebû Bekr radiya'llāhu anh'e gelip Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namaz kılmayı sana emrediyor,*

sında) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (vücûd-i mübârekinde) hafiflik his buyurup iki kimseye dayanarak (namaza) çıktı[1]. Tâkatsızlığından dolayı (yürürken) mübâ-

---

dedi. Ebû Bekr -ki rakîku'l-kalb bir kimse idi.- Yâ Ömer, sen kıldır dedi. Ömer radiya'llāhu anh de buna: Sen ehaksın, cevâbını verdi" denilmiştir. Sıddîk'ın Fâruk'a o teklifte bulunması tevâzuan olduğu gibi Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın dediği gibi mağlûb-i girye olarak kırâet ile tekbîrâtı cemâate duyuramam mülâhazasından ileri gelmiş olması da muhtemeldir. Bâzıları da teklif buyurulan imâmet-i suğrâdan imâmet-i kübrâ ma'nâsını istihrac ve öyle bir bâr-ı girân altına girmekteki muhâtarayı isti'zâm edip Hazret-i Fâruk'un kuvvet ve celâdeti buna kâfî geleceğini tahmîn etmesinden nâşî idi, diyor. Nitekim kendisine bîat teklîf edildiği esnâda ya ona, ya Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh *radiya'llāhu anhümâ*'ya bîat edilmesini tavsiye eylemişti.

Ebû Dâvûd'un Abdullāh b. Zem'a *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Ebû Bekr'e söyleyin, namazı kıldırsın*" buyurdukları zaman Abdullāh b. Zem'a *radiya'llāhu anh* haber vermeğe çıkmış. Cemâat içinde Ömer *radiya'llāhu anh*'i görmüş. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'i orada hâzır bulmadığı için Ömer *radiya'llāhu anh*'e: "*Kalk da namazı sen kıldır.*" demiş. Hazret-i Fâruk mihrâba geçmiş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* onun sesini işidince: "أَيْنَ أَبُو بَكْرٍ؟ يَأْبَى اللهُ ذَلِكَ وَالْمُسْلِمُونَ" = *Ebû Bekr nerede? İşin böyle olmasını Allah da istemez, Müslümanlar da*" buyurup hemen Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in arkasından adam koşturmuşlardır. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* o namaz kılındıktan sonra gelebilmiş ve ondan sonra da hep o kıldırmıştır. Bu hadîsin mazmûnundan imâmet-i suğrâya geçirilmesinin imâmet-i kübrâya mukaddime olduğu hakkındaki te'vîlin sıhhati tebeyyün etmektedir. İki hadîs beynindeki münâfâtı ref' etmek pek mümkündür. Buhârî hadîsinde Hazret-i Sıddîk'a Bilâl vâsıtasiyle gönderildiğinden bahsolunan haber, Abdullāh b. Zem'a'nın teklîfi üzerine Ömer *radiya'llāhu anh*'in namaz kıldırmasından sonra bâliğ olmuş olabilir.

[1] Bu iki kimsenin biri (149 ve 397) nci hadîslerde tasrîh edildi-

rek ayaklarını yerlerde sürüdüğü hâlâ gözümün önündedir. Ebû Bekr geriye çekilmek istedi. Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* : "*Yerinde dur*" diye işâret buyurdu. Sonra (ileriye) götürüle götürüle Ebû Bekr'in tâ yanına oturtuldu[1]. —(Râvî A'meş'e: "(Nasıl?) *namazı Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem kıldırıyordu da Ebû Bekr onun nama-*

ği üzere amm-i mükerrem-i Nebevî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llâhu anh*, diğeri de İbn-i amm-i celil-i Mustafavî Alî b. Ebî Tâlib *radiya'llâhu anh*'tir. Bir rivâyette Ümmü'l-Mü'minîn Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın mevlâtı Büreyre *radiya'llâhu anhâ* ile Nûbe isminde bir abd-i esveddir. Hâfız Zehebî bu, Nûbe'yi Sahâbiyyattan biri olmak üzere gösteriyor ki, buna nazaran iki câriyeye istinâd ederek Hâne-i Saâdetlerinden mescidi teşrif buyurmuş oluyorlar. Dârekutnî'nin rivâyetine nazaran Üsâme b. Zeyd ile Fazl b. el-Abbâs *radiya'llâhu anhüm*'e, Müslim'in rivâyetine nazaran da Fazl b. el-Abbâs ile Alî b. Ebî Tâlib *radiya'llâhu anhüm*'e dayanarak mescide çıkmışlardır. Rivâyâtı te'lîf için Nevevî'nin beyânına göre maiyyet-i Nebeviyyede Hâne-i Saâdet dâhilinde Büreyre ile Nûbe, Hâne-i Saâdet kapısından mihrâba kadar da Abbâs ile Alî *radiya'llâhu anhüm* bulunmuş olacaklardır. Ancak Dârekutnî ile Müslim'in rivâyetlerine bakılacak olursa iğmâdan yâni baygınlıktan sonra mescide teşrîf-i Risâlet-Penâhî iki kere vâkı' olmuş oluyor. Hâfız İbn-i Hacer-i Askalânî, İmâm Şâfiî'nin: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem maraz-ı mevtinde Mescid-i Şerif'de bir def'adan ziyâde namaz kıldırmamışlardır.*" dediğini beyân ediyor. Bu da kâiden kıldıkları namazdır ki, Ebû Bekr bunun iptidâsında imam iken ilk rek'atın esnâ-yı kırâetinde me'mûm olmuş ve nâsa tekbirleri o ismâ' etmiştir.

[1] Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yâr-ı gârı Sıddîk-ı A'zam'ın sol tarafında "*Beni oturtunuz*" diye ferman buyurdular. Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llâhu anh*'den olan rivâyette bu namazda Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* imâmet, hattâ Ebû Bekr'in okuduğu sûreyi bıraktığı yerden kırâete devam buyurmuşlardır. (424 üncü hadîse de mürâcaat.) Bu namaz Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın tasrîh ettiği üzere bir öğlen namazı idi.

zına, cemâat de *Ebû Bekr'in namazına tebean* (mı?) *namaz kılıyorlardı*" (diye sordular — A'meş, başı ile evet dedi) [1].

[1] A'meş'in sözünden de, Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın -(397) nci- diğer hadîsinde de bu namazda imamın İmâmü'l-müttekîn *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz olduğu ve teşriflerinden sonra Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in hizmeti yalnız tebliğden ibâret kaldığı anlaşılıyor. Ancak diğer bir rivâyette: "«انَّ اَبَا بَكْرٍ صَلَّى بِالنَّاسِ وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى الصَّفِّ خَلْفَهُ» = *Ebû Bekr radiya'llâhu anh Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem kendisinin ardında saffa dâhil oldukları halde namazı kıldırdı*"; Tirmizî'nin «حسن صحيح غريب» kaydiyle olan rivâyetinde: "«صَلَّى خَلْفَ اَبِى بَكْرٍ فِى مَرَضِهِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ قَاعِداً» = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem vefatlariyle nihâyetlenen marazlarında Ebû Bekr'in arkasında kâiden namaz kıldılar.*" hadîsi ile Enes *radiya'llâhu anh*'den «حسن صحيح» kaydiyle mervî diğer rivâyetinde de: "«صَلَّى فِى مَرَضِهِ خَلْفَ اَبِى بَكْرٍ قَاعِداً فِى ثَوْبٍ مُتَوَشِّحاً بِهِ» = *Marazları esnâsında üzerlerindeki sevb ile müteveşşih, yâni sarınmış oldukları halde Ebû Bekr'in arkasında kâiden namaz kıldılar.*" denildiğine göre Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Hazret-i Sıddîk'a iktidâ buyurmuş oldukları anlaşılıyor. Hülâsa bâzı râvîler Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in oturdukları yerde imam olarak, diğer râvîler de yine oturdukları yerde me'mûm olarak kıldıklarını söylüyorlar. Her iki taraftaki râvîlerin ehl-i hıfz ve itkân olduklarına bakanlar son maraz-ı Nebevî esnâsında mescide iki def'a çıkılmış olup birinde imâm, diğerinde me'mûm olmuş oldukları cihetini daha kavî görüyorlar.

Gazevât-ı seniyyelerinin âhırı olan Tebük gazvesinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in bir def'a salât-ı fecri Abdü'r-Rahmân b. Avf *radiya'llâhu anh*'in arkasında kılmış olduklarını Müslim rivâyet ediyor. Dârekutnî de Muğîre b. Şu'be *radiya'llâhu anh*'den merfûan: "مَا مَاتَ نَبِىٌّ حَتَّى يَؤُمَّهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ = *Hiçbir Nebî, kavminden biri kendisine imam olmadıkça âlem-i ukbâya intikâl etmemiştir.*" hadîsini rivâyet eder.

—Bir rivâyette de: "(Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) *Ebû Bekr'in soluna oturdu. Ebû Bekr de ayakta namaz kılıyordu*" denilmiştir[1].

388 . وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ اَزْوَاجَهُ اَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي. فَاَذِنَّ لَهُ. وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ آنِفاً.

TERCEMESİ

Diğer rivâyette yine Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Muhterem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hastalığı ağırlaşıp da ağrısı iştidâd ettiği zaman benim evimde bakılmak üzere zevcât(-ı tâhirât) ından izin istedi. Onlar da izin verdiler. Hadîsin bakıyyesi demincek geçti idi[2].

389 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ خَطَبَ النَّاسَ فِي يَوْمٍ ذِي رَدْغٍ³. فَاَمَرَ الْمُؤَذِّنَ لَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ قُلِ الصَّلَاةُ فِي الرِّحَالِ. فَنَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلَى بَعْضٍ كَاَنَّهُمْ اَنْكَرُوا.

---

[1] *Tirmizî*'deki rivâyâtın birinde Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in sağ tarafında oturdukları tasrîh ediliyor ki, bu söz, me'mûm olduklarına îmâdır. (149, 293, 388, 394, 395 inci hadîslere de mürâcaat.)

[2] (387) nci hadîse işârettir. (149) uncu hadîsin başlangıcı da aynen buradaki elfâz ile edâ olunmuştur. Buradaki hadîsin senedine dâhil olan Ubeydullāh b. Abdullāh der ki: Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bu dediğini İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya söyledim. "*Āişe'nin ismini söylemediği kimsenin kim olduğunu bilir misin?*" dedi. "*Hayır.*" dedim. O, Alî b. Ebî Tālib'dir, diye haber verdi.

[3] Bir rivâyette « ذِي رَدَغٍ ».

فَقَالَ كَأَنَّكُمْ أَنْكَرْتُمْ هَذَا. إِنَّ هَذَا فَعَلَهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّي. يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. إِنَّهَا عَزْمَةٌ. وَإِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أُخْرِجَكُمْ.[1]

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki[2]: Çamurlu bir günde nâsa (Cum'a) hutbe(sini) îrâd edeceği sırada müezzine «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» ye gelince «الصَّلَاةُ فِي الرِّحَالِ» yâni *"Namaz evlerde kılınacak!"* diye nidâ etmesini emretmiş. (Bunun üzerine) nâs (bu sözden) hoşlanmamış gibi biribirlerine bakışmışlar. (İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anh*) demiş ki: (Ne o?) Gālibâ bunu siz beğenmediniz. (Halbuki) bunu –Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i kastederek– benden (çok) hayırlı olan bir zat yapmıştır. Bu (yâni Cum'a namazı) mütehattim ve vâcib (bir şey) dir. Ben ise sizi (olduğunuz yerlerden) çıkarmak istemedim[3].

---

[1] Bir rivâyette «أَنْ أُحْرِجَكُمْ».

[2] Bunun nazîri olan (373) üncü İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine ve havâşîsine mürâcaat.

[3] Hā-i mühmele ile «أَنْ أُحْرِجَكُمْ» rivâyetine göre *"Sizi günâha sokmak istemedim"* demektir. Buhârî'nin diğer tarîkden rivâyetinde bu ma'nâyı müeyyid olarak: "كَرِهْتُ أَنْ أُؤَثِّمَكُمْ فَتَجِيئُونَ وَتَدُوسُونَ الطِّينَ إِلَى رُكَبِكُمْ» = *Sizi günaha sokmak istemedim ki, gelip tâ dizlerinize kadar çamura batmış olacaktınız.*" denilmiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* Hazretleri cemâate gelmiş olanlarla iktifâ buyurarak Cum'ayı ikāme etmek, gelmemiş olanları da zahmetten kurtarmak istemişlerdir. Cemâate gelmeyenler tabîî evlerinde zuhru edâ ile iktifâ ederler.

390. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ الصَّلَاةَ مَعَكَ. وَكَانَ رَجُلًا ضَخْمًا. فَصَنَعَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامًا. فَدَعَاهُ إِلَى مَنْزِلِهِ. فَبَسَطَ لَهُ حَصِيرًا وَنَضَحَ طَرَفَ الْحَصِيرِ. فَصَلَّى عَلَيْهِ رَكْعَتَيْنِ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ آلِ الْجَارُودِ لِأَنَسٍ أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى؟ قَالَ مَا رَأَيْتُهُ صَلَّاهَا إِلَّا يَوْمَئِذٍ.

TERCEMESİ

Enes *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Ensārdan biri [1]: "(Yâ Resûla'llāh) *Ben seninle namaz kılmağa gelemiyorum.*" dedi. O zât şişman bir kimse idi [2]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* için

[1] Bu zâtın kim olduğu el-yevm sarîhan ma'lûm değildir. Kıssa (268) inci Mahmûd b. er-Rebî' *radiya'llāhu anh*'den mervî hadîsdeki kıssaya müşâbih olduğu için bu zâtın Utbân b. Mâlik *radiya'llāhu anh* olduğunu söyleyen olmuş ise de, İbn-i Mâce rivâyetinde Enes b. Mâlik'in amucalarından biri olduğu söyleniyor. Halbuki Utbân, eğerçi müşârün-ileyh Enes gibi Hazrecî ise de, onun ammi değildir. Meğer ki, hem-kabîle ve daha yaşlı olmak dolayısiyle râvî ona mecâzen amm ıtlāk etmiş ola.

[2] Demek ki cemâate gidemiyecek kadar şişman olanlar da mazûrîn sınıfına dâhil imişler. Bu zâtın Utbân olduğu sâbit olaydı (268) inci hadîs delâletiyle hem semın, hem darîr olarak iki özrü varmış demek iktizā eder. Cemâate devamdan mâni' olan a'zâr müteaddittir. İbn-i Hibbân "*Sahîh*" inde bunları kütüb-i sünen'de araştırdığını ve on'a bâliğ olduğunu söylüyor:

1 — Gidemiyecek kadar hasta olmak, 2 — Akşam namazı kılınırken akşam yemeği hāzır olup önüne konmuş olmak, 3 — Bâzı ahvalde insana ārız olan nisyân, 4 — Müfrit şişmanlık, 5 — İnsanın nefsince hāceti olmak ki – Allāhu a'lem – esnâ-yı da'vette kazā-yı hācet ıztırârı olacak, 6 — Mescide giderken nefs ve malı için korkmak, 7 — Berd-i şedîd, 8 — Ezâ verecek derecede yağmur, 9 — İçinde gezinmek, havf-ı

taâm pişirip hânesine da'vet etti[1]. Bir hasır yayıp kenarına su serpti[2]. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de o hasırın) üzerinde iki rek'at namaz kıldırdı[3]. Âl-i Cârud'dan (bunu işiden) biri[4] Enes *radiya'llāhu anh*'e: "*Nebiyy-i Muhterem salla'lāhu aleyhi ve sellem duhā namazı kılar mı idi?*" diye sordu. O da: "*O günden başka kıldığını görmedim.*" dedi[5].

---

nefsi mûcib olan zulmet, 10— Sarmısak, soğan, kürrâs yâni Āsım'ın tefsîrince pırasa yemiş bulunmak.

[1] Da'vete icâbet müstahab, bâzılarınca vâcibdir.

[2] Efdal olan doğrudan doğruya toprak üzerinde namaz kılıp secde ederken alnını toprağa getirmektir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anh*'e: "«عَفِّرْ وَجْهَكَ بِالتُّرَابِ» = *Yüzünü toprağa bula.*" buyurması da bu efdaliyyete delildir. Ancak hasır ve nebâtî olan herhangi bir yaygı üzerinde namaz kılmakta kerâhet olmadığı da emr-i icmâîdir. Yalnız Ömer b. Abdü'l-Azîz tevâzuan-li'llāh hasır üzerinde namaz kılmazdı. Hayvan derileri ve hayvan tüylerinden mâmul yaygılar üzerinde namaz kılmanın hükmü beyne'l-ulemâ muhtelefün-fîhtir. Bu kıssada hasır kenarının hafifce ıslatılması ya tathîri için, yâhud da sertliğini gidermek için olmuştur. (248 inci hadîse de mürâcaat.)

[3] Demek ki tatavvû' namazını cemâatle de kılmak câiz imiş.

[4] Buhârî, İbn-i Mâce ve İbn-i Hibbân'ın diğer senetlerle rivâyetlerinden bu zâtın Abdü'l-Hamîd b. el-Münzir b. el-Cârûd olduğu anlaşılıyor.

[5] Duhā namazı kılmak müstahabtır. Buhârî'nin (30) uncu Ümmü Hânî *radiya'llāhu anhâ* hadîsinde de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri'nin sekiz rek'at duhā namazı kıldıkları ihbâr ediliyor. Ebû Dâvûd'un rivâyetine nazaran her iki rek'atta bir selâm vermek üzere sekiz rek'at kılmışlardır. Halbuki buradaki hadîsde Enes *radiya'llāhu anh* bu namazı yalnız bir def'a, onu da iki rek'at olarak kıldıklarını haber verdiği gibi Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem duhā namazı kılarlar mı idi?*" diye vâkı' olan suâle: "*Hayır, meğer ki bir seferden teşrîf*

391. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

buyurula." cevâbını vermiştir. Müslim rivâyetinde de: "مَا رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى سُبْحَةَ الضُّحٰى = *Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellemʼin duhā neflini kıldıklarını görmedim*" demiştir. Gürünüyor ki, *aleyhiʼs-salâtü veʼs-selâm* Efendimiz *Hazretleri* bu namazı, câlib olduğu fazîletten dolayı ahyânen kılar, çok kere de farz olur korkusuyla terk buyururlarmış. Hazret-i Ümmü'l-Mü'minîn'in ahyânen kılınan bu namazdan haberdâr olmaması da pek mümkündür. Çünkü Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Hazretleri alelekser duhā vakitlerinde tedbîr-i umûr-ı Müslimîn için ya mescid-i şerîf, yâhud başka bir yere teşrif buyurur, bâzan da seferde bulunurlardı. Buna bir de kasm dolayısiyle Hazret-i Âişe'nin hücresinde dokuz günde bir ancak bulunabildiklerini ilâve edersek nefyetmesinin vechi daha kolay meydana çıkar. Yâhud da bu sözünü ale'd-devâm kılmazlardı, ma'nâsına söylemiş olabilir. Nitekim bir rivâyette: "كَانَ يُصَلِّيهَا اَرْبَعًا = *Duhā namazını Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem dört rek'at olarak kılardı.*" demiş olması bu son ihtimâli takviye eder. Maa-hâzâ İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhümâ*'nın duhā namazı hakkında bid'attır dediği de turuk-ı sahîha ile sâbit olmuştur. Lâkin bu da İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhümâ*'nın bu fi'l-i Nebîden haberdâr olmadığına, yâhud tezāhür sûretiyle mescidde kılınması, yâhud da bu namaza muvâzabet edilmesi bid'atdır demek istemiş olduğuna mahmuldür. Her ne hâl ise, cumhûr, salât-ı duhânın müstehab olduğuna kāildir. İbn-i Mes'ûd ile İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhüm*'ün bu hususta tevakkuf ettikleri rivâyeti de vardır. İbn-i Ebî Şeybe'nin Mevrak'dan rivâyetinde şöyle bir muhâvere vardır: "*İbn-i Ömer'e duhāyı kılar mısın? diye sordum.*

—*Hayır, dedi.*

—*Ömer kılar mı idi?*

—*Hayır.*

—*Ebû Bekr kılar mı idi?*

—*Hayır.*

—*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem kılar mı idi?*

—*Zannetmem.*" (230 uncu hadîsin hāşiyesine de mürâcaat.)

وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا قُدِّمَ¹ الْعَشَاءُ فَابْدَؤُا بِهِ قَبْلَ اَنْ تُصَلُّوا صَلاَةَ الْمَغْرِبِ. وَلاَ تَعْجَلُوا² عَنْ عَشَائِكُمْ.

TERCEMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: Akşam yemeğiniz önünüze konduğu vakit, akşam namazını kılmadan yemeğe başlayınız. Acele edip de yemeğinizi bırakmayınız[3].

---

[1] Bu bâbda vârid olan rivâyâtın ekserinde: «اِذَا وُضِعَ», bâzılarında da «اِذَا حَضَرَ» dır.

[2] Bir rivâyette: «وَلاَ تَعْجَلُوا», diğer rivâyette: «وَلاَ تَعْجَلُوا».

[3] Burada mevzū-i bahs olan namaz, akşam namazıdır. Halbuki yine *Buhârî*'de *Āişe radiya'llāhu anhâ*'nın merfûan rivâyetinde: "اِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَاُقِيمَتِ الصَّلاَةُ = *Yemek konup namaz ikāmet edildiğinde...*" lâfzı ile vârid olduğundan, salât-ı mutlaktır. Ve akşam namazından başkasına da masrûf olabilir. Ancak hadîs, hadîsi müfessir olduğu için bâzılarınca mutlakı mukayyede hamletmek râcih olur. Diğerlerine göre mağribin zikri hasr ifâde etmez. Çünkü oruçsuz olan aç kimsenin oruçludan ziyâde iştihâsı olabilir. Yine *Buhârî*'de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan iki rivâyet daha vardır ki birinde "وَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ = *Yemekten fâriğ oluncaya kadar acele etmesin*", diğerinde «فَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ وَاِنْ اُقِيمَتِ الصَّلاَةُ» = *Namaz ikāme edilmiş olsa bile işini bitirinceye kadar acele etmesin.*" denilmiştir. Hattâ İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın önüne yemek konurken ötede namaz ikāme olunduğu ve imamın kırâetini işittiği halde yemeği bırakıp da namaza gitmediğini Buhârî mevsūlen naklediyor. Sahîh olan bir rivâyette de: "اِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَاَحَدُكُمْ صَائِمٌ = *Herhanginiz sāim olduğu halde*

392 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّهَا سُئِلَتْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا كَانَ يَصْنَعُ فِي بَيْتِهِ ؟ قَالَتْ كَانَ يَكُونُ فِي مِهْنَةِ اَهْلِهِ[1]. تَعْنِي فِي خِدْمَةِ اَهْلِهِ[2]. فَاِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ[2] خَرَجَ اِلَى الصَّلَاةِ.

ākşam yemeği önüne konursa..." denilmiş ise de *Müslim*'deki aynı rivâyette bu ziyâde yoktur.

Taām-ı hāzırın salâta takdîmi hakkındaki bu emir, cumhûra göre nedb içindir. Bâzıları ise vücûba hamletmişlerdir ki, Dâvûd-ı Zāhirî bu cümledendir. Ona göre, biri akşam taāmı önünde iken namaz ikāme olunursa yemekten evvel namaza durması câiz olmaz. Şâyed durursa namazı bâtıl olur. Emir ister nedbe, ister vücûba haml edilsin, hikmeti, salâttaki huşû'un fazîleti, o salâtı evvel-i vaktinde kılmaktaki fazîletten büyük olmasındadır. Hattâ bâzıları yemeğe iştihâ ziyâde iken namaza durmanın kerâhetine bile kāil olmuşlardır. Çünkü bu takdirde kalb –namazdan maksūdun bizzât olan– huşû'dan mahrûm olarak nefsin derdi ile meşgūl olmuş olur. Ebü'd-Derdâ' *radiyallāhu anh*'in: "«مِنْ فِقْهِ الْمَرْءِ اِقْبَالُهُ عَلَى حَاجَتِهِ حَتَّى يُقْبِلَ عَلَى صَلَاتِهِ وَقَلْبُهُ فَارِغٌ» = *İnsanın namaza ferâğ-ı kalb ile teveccüh edebilmek için hācetini görmesi, kemâl-i fıkhı cümlesindendir.*" dediğini Buhârî ta'lîkan rivâyet ediyor. Buna hazz-ı abdi, Hak Celle ve Alâ'nın hakkına takdim ma'nâsını verenler yanılırlar. Bunda bilâkis ābid olanların gayri meşgūl-i kalb ile huzūr-ı Hakk'a girebilmelerini te'mîn için Hakku'llāhı sıyânet vardır. Salâtı taāma takdîm etmekteki kerâhet de mutlak değildir. Bu kerâhet vakt-i salât geniş olduğuna göredir. Yemeği yediği takdirde namaz vakti geçecek derecede dar olursa namazı te'hîr etmek câiz olmaz. Ancak böyle olan namazı sonradan iāde müstahabdır. Ashāb-ı Ebû Hanîfe'den menkul bir veche göre vakit geçse de taāmı takdîm eder. Zîrâ namazdan maksūd olan şey huşû'dur.

[1] Bir rivâyette «فِي مِهْنَةِ بَيْتِ اَهْلِهِ».

[2] «تَعْنِي فِي خِدْمَةِ اَهْلِهِ» cümlesi Buhârî'nin şeyhi Âdem

Tercemesi

Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Müşârün-ileyhâya Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Hâne-i Saādetlerinde ne işle meşgūl olduklarını sordular. "*Kendi ehl-i beytlerinin hizmetinde bulunurlardı. Namaz vakti gelince namaza çıkarlardı*" cevâbını vermiş [1].

393 . عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ اِنِّى لَاُصَلِّى بِكُمْ وَمَا اُرِيدُ الصَّلَاةَ. اُصَلِّى كَيْفَ رَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى.

---

b. Iyâs'ın ziyâdesi olup daha evvelki «فى مهنة اهله» lâfızlarını tefsîren îrâd olunmuştur.

[a] Diğer rivâyette «فَاِذَا سَمِعَ الْاَذَانَ» ki, ezânı işidince demektir.

[1] Evinin işi ile meşgūl olan bir kimsenin namaz ikāme olununca hemen çıkmak lâzım geleceğini ifhâm için sevkedilmiş bir hadîs olup zımnında Seyyidü'l-ālemîn ve Fahrü'l-Müslimîn Efendimiz Hazretlerinin –en küçük hizmetine herkes can-fedâ olmak isterken– ehlinin hizmeti ile meşgūl olmakla gösterdikleri fart-ı tevâzu' da meydana çıkıyor. Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın "*Şemâil-i*" *Tirmizî*'deki lâfzı şudur: "«مَا كَانَ اِلَّا بَشَرًا يَفْلِى ثَوْبَهُ وَيَحْلُبُ شَاتَهُ وَيَخْدُمُ نَفْسَهُ» = *O da her ferd-i beşer gibi bir ferd idi. Elbîsesini temizler, davarını sağar, kendi hizmetciğini görürdü.*" İbn-i Hibbân ile Ahmed İbn-i Hanbel rivâyetlerinde: "«يَخِيطُ ثَوْبَهُ وَيَخْصِفُ نَعْلَهُ» = *Elbîsesini diker, nalınlarını diker*", İbn-i Hibbân'ın naklinde ziyâde olarak: "«وَيَرْقَعُ دَلْوَهُ» = *Meşin kovasını yamar.*" denilmiştir. Hākim'in "*İklîl*" deki rivâyetinde: "«وَمَا رَاَيْتُهُ ضَرَبَ بِيَدِهِ اِمْرَاَةً وَلَا خَادِمًا» = *Eliyle ne bir kadına, ne bir hizmetkâra vurduğunu görmüş değilim.*" demiştir. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem.*

Tercemesi

Mâlik b. el-Huveyris (Leysî)[1]. *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Asıl) arzum namaz kılmak olmadığı halde[2] size namaz kıldıracağım. Nebiyy-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'i nasıl namaz kılar gördümse öyle kıldıracağım[3].

---

[1] Bu, Mâlik b. el-Huveyris *radiya'llāhu anh* (371 ve 372)nci hadîslerin râvîsi olup orada zikreylediği üzere "«صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي» = *Beni nasıl namaz kılar görüyorsanız öyle kılınız, yâhud kıldırınız*" hadîs-i şerîfini de rivâyet eden odur.

[2] "*Namaz kılmak arzum olmadığı halde*" sözünden, kurbet niyyeti olmaksızın namaz kılmak gibi bir ma'nâ istişmâm olunursa da maksad o değildir. Çünkü böyle olan namaz sahîh olamaz. Farz edâ edilecek zaman olmadığı, yâhud vakit farzını kılmış olduğum halde mahzā size ta'lîm için bir namaz kılıp bunu vesîle-i kurbet ittihâz edeceğim, demek istemiştir.

[3] *Buhârî*'de bu hadîs-i şerîf, Eyyûb-ı Sahtiyânî tarîkından mervîdir. Eyyûb, Ebû Kılâbe'den, o da Mâlik b. el-Huveyris *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ediyor. Ebû Kılâbe demiştir ki: Mâlik b. el-Huveyris bizim şu mescidimize -ki Basra mescidi idi- geldi. Ve: "*Asıl arzum*.., (metindeki ibâre)" dedi. —Eyyûb der ki: Ebû Kılâbe'ye Mâlik'in nasıl kıldırdığını sordum. "*Bizim şeyhimiz gibi.*" cevâbını verdi ki, o şeyh, birinci rek'atta sücuddan başını kaldırdıktan sonra ve ayağa kalkmadan evvel otururdu. Ebû Kılâbe'nin bu şeyhi "*Ebû Büreyd, yâhud Ebû Yezîd*" Amr b. Selime *radiya'llāhu anh* olduğu Buhârî'nin diğer rivâyetinde gösterilmiştir. Bu diğer rivâyette ise Ebû Kılâbe şöyle diyor: Mâlik b. el-Huveyris, ashâbına: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazını size göstereyim mi?*" dedi. Bunu söylerken henüz namaz vakti değildi. Mâlik ayakda durdu. Sonra rükûa varıp tekbir aldı. Sonra başını kaldırdı. Azıcık durdukdan sonra secdeye vardı. Sonra başını kaldırıp azıcık durdu. Ve şeyhimiz Amr b. Selime'nin namazı gibi kıldırdı.

394. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُ مُرُوا اَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. تَقَدَّمَ. وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ قُلْتُ اِنَّ

Râvî Eyyûb-i Sahtiyânî der ki: Amr b. Selime başkalarında görmediğimiz bir şeyi yapıyordu. Yâni üçüncü ile dördüncü rek'atlar arasında otururdu. Ebû Kılâbe rivâyetine devâm ederek Mâlik'in âtîdeki sözleri söylediğini haber veriyor: Biz Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nezdine gelip bir müddet ikāmet ettik. Bize : "لَوْ رَجَعْتُمْ اِلَى اَهْلِيكُمْ. صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا. صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا. فَاِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ اَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ اَكْبَرُكُمْ = *Ehl-ü ıyâlinizin yanına dönseniz! Filân namazı filân vakitte, falan namazı da falan vakitte kılınız. Namaz vakti geldiğinde biriniz ezân okusun. En yaşlınız da size imam olsun.*" buyurdu.

Bu hadislerde en ziyâde câlib-i dikkat olan "*Celse-i istirahat*" mes'elesidir ki, birinci ile ikinci, üçüncü ile dördüncü rek'atlar arasında secdeden başını kaldırdıktan sonra biraz oturup ondan sonra ayağa kalkmaktır. Bu, İmâm-ı Şâfiî'ye göre müstahabtır, deniliyorsa da «*El-Ümm*» de kendisi: "*İkinci secdeden sonra kalkar*" diyor da "*Oturur*" demiyor. Bâzı ashāb-ı Şâfiî: "*İhtiyar, yâhud zaîf olursa celse-i istirâhati eder. Ve ellerini yere dayayıp kalkar.*" demişlerdir. Diğerleri de bu celseyi tanımazlar. Ebû Hanîfe'nin, Süfyân-ı Sevrî'nin, İshāk b. Râhûye'nin kavilleri de budur. İbn-i Mes'ūd, İbn-i Abbâs, Ömer, Alî *radiya'llāhu anhüm* ile Ebü'z-Zinâd ve Nahaî'den de bu kavil mervîdir. Mesruk, Mekhūl, Atā', Hasan-ı Basrî de oturduktan sonra dayanıp kalkmak tarafdârıdırlar. İbn-i Ömer'den, Mâlik'den, Ahmed İbn-i Hanbel'den her iki re'ye muvâfık gelecek rivâyetler vardır. Celse-i istirâhat taraftarlarının hücceti Mâlik b. el-Huveyris'in bu hadîsidir. Muhâlifleri de: "*Medîne-i Münevvere'de Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem on sene, Ebû Bekr, Ömer, Osmân, birçok Sahābe ve Tâbiîn radiya'llāhu anhüm ecmaîn senelerce namaz kılmış ve kıldırmış oldukları halde nasıl olur da Medîne ahālîsi topu topu yirmi gün orada kalmış olan Mâlik b. el-Huveyris'in haber verdiği böyle bir kaziyyeden bî-haber olurlar? Bu, olsa*

اَبَا بَكْرٍ اذَا قَامَ فِى مَقَامِكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ . فَمُرْ
عُمَرَ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ . فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ لِحَفْصَةَ قُولِى لَهُ
انَّ اَبَا بَكْرٍ اذَا قَامَ فِى مَقَامِكَ لَمْ يُسْمِعِ النَّاسَ مِنَ الْبُكَاءِ .
فَمُرْ عُمَرَ فَلْيُصَلِّ لِلنَّاسِ . فَفَعَلَتْ حَفْصَةُ . فَقَالَ رَسُولُ اَللّٰهِ
صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهْ . انَّكُنَّ لَاَنْتُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ .
مُرُوا اَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ . فَقَالَتْ حَفْصَةُ لِعَائِشَةَ مَا كُنْتُ
لِأُصِيبَ مِنْكِ خَيْرًا .

TERCEMESİ

Yine Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî «مُرُوا اَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ» hadîsi ki (yukarıda 387 nci olarak) geçmişti. Bu rivâyete göre de (Ümmü'l-Mü'minîn Hazretleri) şöyle diyor: "(Yâ Resûla'llāh) *Ebû Bekr, Senin makāmında* (yâni namaz kıldırdığın mihrabda) *durursa ağlamaktan* (kırâeti) *nâsa işittiremez. Ömer'e ferman buyur da nâsa o kıldırsın*" dedim.

Āişe *radiya'llāhu anhâ* der ki: Hafsa (*radiya'llāhu anhâ*) ya da: "*Ebû Bekr senin makāmında durursa ağlamaktan* (kırâeti) *nâsa işittiremez. Ömer'e ferman buyur da nâsa o kıldırsın de.*" dedim. Hafsa (dediğimi) yaptı. Onun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Yeter*, (sus,) *Yûsuf* (*aleyhi's-salâtü ve's-selâm*)*ın savâhibi şüphesiz ki sizlersiniz. Ebû Bekr'e söyleyin* (diyorum) *halka namazı o kıldırsın*" buyurdu.

Bunun üzerine Hafsa *radiya'llāhu anhâ*, Āişe *radiya'llāhu anhâ*'ya: "(Zâten) *senden bana hayır gelecek değildi.*" di(ye canının sıkıldığını izhâr et)di[1].

---

olsa Mâlik b. el-Huveyris'in iktidâsı Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bir ārıza-i bedeniyye ile musāb oldukları bir zamâna musādif olmuş olması ile te'vîl olunabilir." diyorlar.

[1] 149, 292, 293, 387, 395 ile 397 nci hadîslere de mürâcaat.

395 . عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ اَبَا بَكْرٍ كَانَ يُصَلِّى

Buhârî'nin Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyetinde de bu mâcerâ nakledildikten sonra müşârün-ileyhin: "فَاَتَاهُ الرَّسُولُ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فِى حَيَاةِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ" = *Ebû Bekr'e haberci geldi. Ve Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem'in hayâtında nâsa namaz kıldırdı*" diyerek Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in efdal-i ümmet olduğuna işâret ettiği gösteriliyor. Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radiya'llâhu anh* bu sözü Ebû Bekr es-Sıddîk *radiya'llâhu anh*'in imâmet-i suğrâya takdîminden imâmet-i kübrâya ehakkıyyetini istidlâl ettiğini anlatmak için söylemiştir.

İmâmete evlâ olan kimdir? Mes'elesi beyne'l-ulemâ muhtelefün-fîhtir. Ebû Hanîfe ve Mâlik ile cumhûr-ı ulemâ "*efkah*" olanın ehak olduğuna kāillerdir. Ebû Yûsuf ile Ahmed İbn-i Hanbel ve İshak b. Râhûye ise "*akra'*" olanı tercîh etmişlerdir ki, bu, İbn-i Sîrîn ile Şâfiiyyeden bâzı ulemânın da kavlidir. Ulemâ-yı Hanefiyyeye gelince onlar imâmet, namaz câiz olacak kadar kırâetten behremend olmak şartiyle "*Sünnete a'lem*" olanın, yâni fıkh ile ahkâm-ı şer'iyyeyi en çok bilenin hakkıdır derler ki, bu da aşağı yukarı efkah demeğe varır. Atā' b. Ebî Rabâh, Evzâî, Mâlik, Şâfiî de buna zâhib olmuşlardır. "*Akra'*" dan murâd suver ve âyât-ı Kur'âniyyeyi en çok ezberlemiş olan ma'nâsına geldiği gibi Ebû Yûsuf'un tefsîrine göre ilm-i kırâete ve keyfiyyet-i edâ-i hurûfa, vakıflara en çok âşinâ olan kimsedir. Şâfiiyyeden akra' olanı tercîh edenlerin bâzıları da bu ma'nâca akraı kasdederler.

Akra' olanı mâadâsına takdîm edenler (371) inci hadîsin hâşiyesinde Ebû Mes'ūd Bedrî'den merfûan mervî: "لِيَؤُمَّ الْقَوْمَ اَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللّٰهِ تَعَالَى" = *Bir kavme, içlerinden Kitâbu'llâh'ı en çok okuyan, yâni ezberlemiş olan hangisi ise o imâmet etsin.*" hadîsi ile ihticâc ederler. Efkah olanı tercîh eden cumhûr ise, bu hadîsi mezheplerine muârız bulmuyorlar. Diyorlar ki: Akra'ın takdîmi bidâyet-i İslâm'a mahsûstur. Çünkü Asr-ı Celîl-i Nebevî'de huffâz-ı İslâm, yâni *Kur'ân*'ı tamâmiyle ezberlemiş olanlar pek az idi. Bundan dolayıdır ki, Amr b. Selime sağîr iken kavminin ihtiyarları kendisini imâmete geçirirlerdi. Sâlim *radiya'llâhu anh* de Mekke'den ge-

بِهِمْ ١٠ فِى وَجَعِ النَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِى تُوُفِّىَ فِيهِ. حَتَّى

len Muhâcirîn'e ve Ensār'a Mescid-i Kubâ'da imâmet ediyordu. Çünkü o târihte huffâz yok idi. Sonraları akra', efkah mürâdifi olmağa başladı. Çünkü o asr-ı mübârekde fakîh olmayan kāri' hemen yok gibi idi. Vâkıā Kitâbu'llāh'ı tamâmen ezbere alanların adedi mahdûd idi. Fakat herkes ne ezberlemiş ise maānî ve mezâyâsı ve mutazammın olduğu ahkâm ile berâber öğrenirdi. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* sûre-i Bakare'yi on iki senede ezberlemiştir ki, Ashāb içinde akra' olanlardan biri de o idi. Müşârün-ileyh Hazretleri: "«مَا كَانَتْ تَنْزِلُ السُّورَةُ عَلَى رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَّا وَنَعْلَمُ اَمْرَهَا وَنَهْيَهَا وَزَجْرَهَا وَحَلَالَهَا وَحَرَامَهَا. وَالرَّجُلُ الْيَوْمَ يَقْرَأُ السُّورَةَ وَلَا يَعْرِفُ مِنْ اَحْكَامِهَا شَيْئاً» =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ne zaman bir sûre nâzil olsa biz behemehal içindeki emri, nehyi, zecr ve terhîbi, helâli, harâmı bilirdik. Şimdi ise bir adam bir sûre okuyor da ahkâmından bir şey bildiği yok.*" demiştir. Maa-hâzâ akra'ı takdîm edenler: "«فَاِذَا كَانُوا فِى الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَاَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ» = *Kırâet husūsunda müsâvî olurlarsa Sünneti en çok bilenleri imam olur.*" hadîsi ile temessük ederler. Hāsılı her fırkanın kendine göre Sünnetten delîli vardır.

İmâmet husūsunda takdîmi müstelzim hısāl yalnız kırâet ile ilimden ibâret olmayıp bu hısalde tesâvî hālinde diğer evsaf da aranır. Meselâ Hanefiyyeye göre ilim ve kıraetde tesâvî hālinde evra', vera'da da tesâvî hālinde esenn, yaşca da tesâvî hālinde ahlâkı en güzel, hüsn-i hulkda da teşâvî hālinde hüsn-i halk sāhibi yâni en yakışıklı olan takdîm edilir. Bütün hısalde tesâvî hālinde de ya kur'a atılır, yâhud kavmin ihtiyâr ettiği imâmete geçirilir. Bu tertîb içinde esenn derken ale'l-ıtlak yaşı murâd etmezler. İslâm içinde geçen sin kasdedilir. Karîbü'l-İslâm olan bir ihtiyar, kadîmü'l-İslâm olan gence yalnız sinni dolayısıyle takdîm edilmez. İmâm Şâfiî'den de bu bâbda iki kavil mervîdir. Kavl-i kadîmine göre –ki esah olanı budur– ale't-tertîb eşref, sonra hicreti akdem, sonra esenn olan takaddüm eder. Diğer kavline göre ise esenn, sonra eşref, sonra hicreti

اذا كان يوم الاثنين وهم صفوف فى الصلاة. فكشف النبى
صلى الله عليه وسلم ستر الحجرة ينظر[2] الينا وهو قائم.
كأن وجهه ورقة مصحف. ثم تبسم يضحك[3]. فهممنا ان
نفتتن من الفرح برؤية النبى صلى الله عليه وسلم. فنكص
ابو بكر رضى الله عنه على عقبيه ليصل الصف. وظن ان
النبى صلى الله عليه وسلم خارج الى الصلاة. فاشار الينا
النبى صلى الله عليه وسلم ان اتموا صلاتكم. وارخى الستر.
فتوفى من يومه.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes *radiya'l'lāhu anh*'den[4] rivâyet olunuyor ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vefât ile netîcelenen rahatsızlıklarında kendilerine (yâni Sahābeye Mescid-i Şerîf-i Nebevî'de) Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) namaz kıldırıyordu.

(Enes der ki:) Nihâyet pazartesi günü olunca saf saf (sabah) namaz(ın)a durduğumuz esnâda Nebiyy-i Ekrem

akdem, sonra en ziyâde temiz pâk giyinmiş, daha sonra sesi en güzel olan takdîm olunur.

[1] Bir nüshada «يصلى لهم».

[2] Bir nüshada «فنظر الينا».

[3] Bir nüshada «تبسم فضحك».

[4] Hadîsin râvîsi Zühri: «اخبرنى انس بن مالك الانصارى» derken "وكان تبع النبى صلى الله عليه وسلم وخدمه وصحبه = ... *ki Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'den hiç ayrılmamış, zât-ı şeriflerine hizmet etmiş ve sāhib olmuştur*" cümle-i mu'terizesini ziyâde ediyor.

salla'llāhu aleyhi ve sellem hücrelerinin perdesini kaldırıp bizi temâşâya başladı. Ayakda duruyor ve dîdâr-ı tâb-dârı varaka-i Mushaf gibi (parıl parıl) parlıyordu[1]. Sonra tebessüm buyurarak güldü[2]. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i görmekle (o kadar sevindik ki) sevincimizden az kalsın namazı bozuyorduk. Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza çıkıyor zanniyle (ilk) saffa girmek için geri geri gelmeğe başladı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize namazınızı tamamlayınız, diye işâret buyurup perdeyi örttü. İşte o gün rûh-i mübârekleri A'lâ-yı İlliyyîne pervaz buyurdu[3]. (*Salla'llāhu aleyhi ve sellem teslîmen kesîren dâimen ebedâ.*)

[1] Şârihler vech-i şebeh olarak rikkat-i cild, safâ-yi beşere ve Cemâl-i Bârî-i Nebevî'yi zikrediyorlar.

[2] *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin tebessüm buyurup Vech-i Kerîm-i Risâlet-Penâhîlerinin sevinçden parlaması, ümmetlerinin namazda buluşup ittihād-ı kelime üzere bulunduklarından ve şerîat-ı garrâsının ikāme edilmekte olmasından neş'et ediyordu.

[3] *Buhârî*'de Enes *radiya'llāhu anh*'den yine bu ma'nâda diğer bir hadîs vardır ki, onda Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in üç gün çıkmadıklarını söylüyor. Yine bu hadîsde: "*Namaz ikāme edildi. Ebû Bekr ileriye varıp mihrâba geçti. Nebiyyu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem perdeyi mübârek eliyle şöyle kaldırdı. Vech-i pâk-i Nebî meydana çıktı ki, o anda bize gözüken o dîdâr-ı tâb-dâr-ı Nebevîden daha hoş, daha güzel bir manzara görmüş değiliz. Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem, Ebû Bekr radiya'llāhu anh'e ileriye geç, diye mübârek elleriyle işâret buyurdu ve perdeyi indirdi. İşde ondan sonra vefât buyuruncaya kadar cemâl-i bâ-kemallerini bir daha görmek müyesser olmadı.*" diyor.

Bu hadîs-i şerîf Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in vefât-ı Nebevî'ye kadar namazda Halîfe-i Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* olduğunu gösterdiği gibi –Şîa'nın iddiā ettiği gibi– imâmetten azil de buyurulmamış olduğunu isbât eder. Bu sabah namazı, rûh-i mübârekleri Mele-i A'lâya urûc buyurmazdan evvelki namazların

396 . عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ
ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ اِلَى بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ لِيُصْلِحَ
بَيْنَهُمْ . فَحَانَتِ الصَّلَاةُ . فَجَاءَ الْمُؤَذِّنُ اِلَى اَبِي بَكْرٍ . فَقَالَ
اَتُصَلِّي لِلنَّاسِ [1] فَاُقِيمَ ؟ قَالَ نَعَمْ . فَصَلَّى اَبُو بَكْرٍ . فَجَاءَ رَسُولُ
ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ . فَتَخَلَّصَ حَتَّى وَقَفَ
فِي الصَّفِّ . فَصَفَّقَ النَّاسُ [2] . وَكَانَ اَبُو بَكْرٍ لَا يَلْتَفِتُ فِي صَلَاتِهِ .
فَلَمَّا اَكْثَرَ النَّاسُ التَّصْفِيقَ ٱلْتَفَتَ . فَرَاٰى رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَاَشَارَ اِلَيْهِ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنِ
اَمْكُثْ مَكَانَكَ . فَرَفَعَ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ يَدَيْهِ . فَحَمِدَ
ٱللهَ عَلَى مَا اَمَرَهُ بِهِ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ ذَالِكَ .
ثُمَّ ٱسْتَاْخَرَ اَبُو بَكْرٍ حَتَّى ٱسْتَوَى فِي الصَّفِّ . وَتَقَدَّمَ رَسُولُ ٱللهِ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى . فَلَمَّا ٱنْصَرَفَ قَالَ يَا اَبَا بَكْرٍ
مَا مَنَعَكَ اَنْ تَثْبُتَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؟ فَقَالَ اَبُو بَكْرٍ مَا كَانَ لِاَبْنِ
اَبِي قُحَافَةَ اَنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .
فَقَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لِي رَاَيْتُكُمْ اَكْثَرْتُمُ
التَّصْفِيقَ ؟ مَنْ رَابَهُ [3] شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ . فَاِنَّهُ اِذَا سَبَّحَ
ٱلْتُفِتَ اِلَيْهِ . وَاِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ .

---

sonuncusudur. İmâmet-i suğrâ ise imâmet-i kübrâya delâlet eder. (149, 292, 293, 387, 394, 397 nci hadîslere de mürâcaat.)

[1] Bir nüshada « بِالنَّاسِ ».

[2] Bir rivâyette: "فَاَخَذَ النَّاسُ فِي التَّصْفِيحِ = *Nâs, tasfîha başladılar*" sūretinde olup müteākıben Sehl *radiya'llāhu anh*: "*Tasfîh nedir bilir misiniz?*" dedikten sonra "*tasvîh, tasfiktır, yâni el çırpmaktır*" demiş.

[3] Bir nüshada « مَنْ نَابَهُ ».

TERCEMESİ

Sehl b. Sa'd-i Sâidî(-i Ensārî) [1] *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kere) ıslāh-ı beyn için Benû Amr b. Avf (yurdun)a teşrîf etmişti [2]. Namaz vakti geldi [3]. Müezzin (Bilâl *radiya'llāhu anh*) Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*)'e gelip: "*Nâsa namaz kıldırır mısın, ikāme*(-i salât) *edeyim mi?*" diye sordu. O da:

[1] Ensārdandır. Medîne-i Münevvere'de en sona kalan Sahābî odur. İsmi Hazn b. Sa'd iken Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tefe'ülen Sehl tesmiye buyurmuşlardır. Hazn, sert ve sarp yer, sehl ise düz ve yumuşak yer demektir. İrtihāl-i Nebevî sıralarında on beş yaşında olup kendisinin vefâtı (88) yâhud (91) senesindedir. Pederi Sa'd b. Mâlik *radiya'llāhu anh* de sâbiklnden olup Bedir gazâsına hazırlanırken hastalanmış ve vefât eylemiştir. Bundan dolayı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, ganâim-i Bedir'den kendisine bir sehim ayırmışlardır.

[2] Benû Amr b. Avf, Evsîlerden bir koldur. Meskenleri Kubâ'da idi. Buhârî'nin başka yerdeki rivâyetinde: "*Ehl-i Kubâ bir def'ā kavga etmişler, birbirine girip taş atışmışlardı. Keyfiyyet, Resûlullāh salla'l-lāhu aleyhi ve sellem'e ihbâr edildi. Haydin gidelim de barıştıralım, buyurdular.*" denilmiştir.

[3] Bu haber, Buhârî'nin diğer rivâyetine nazaran salât-ı zuhr kılındıktan sonra bâliğ olmuştur. Taberânî rivâyetinde de, Buhârî rivâyetini te'yîden: "*Bilâl öğlen ezânını okumuş iken haber geldi*" deniliyor. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'daki rivâyet de şudur: "*Benû Amr b. Avf'da bir kıtâl oldu. Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bunu haber aldı. Islāh-ı beyinleri için oraya ba'de'z-zuhr teşrîf etti. Teşrîf ederken de Bilâl radiya'llāhu anh'e ikindi namazına kadar şâyed gelemezsem Ebû Bekr'e söyle, namazı kıldırsın, buyurdu...*" Bundan, imâm-ı râtibin yâni cemâate temelli imam olan kimsenin lede'l-îcâb istihlâf edebileceği istidlâl edilmiştir. Cevâz-ı istihlâf, Ebû Hanîfe ile Mâlik'in ve Ömer, Alî *radiya'llāhu anhümâ* ile Hasan-ı Basrî, Alkame, Atā', İbrâhîm-i Nehaî ve Sevrî'nin kavilleridir. Ehl-i zāhir, istihlâfı câiz görmezler. Şâfiî'den iki kavil mervîdir.

"Evet" dedi[1]. Ve namaza başladı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem,* nâs namazda iken teşrîf etti. (Safları yara yara birinci) saffa vardı[2]. (Onu gören) cemâat el çırptılar[3]. Ebû Bekr (*radiyallāhu anh*) namazını kılarken başını çevir(ip hiçbir tarafa bak)mazdı[4]. (Arkasındaki) cemâat el çırpmayı çoğaltınca başını çevir(ip bak)dı[5]. Ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i gördü. Resûlullāh *salla'llāhu*

---

[1] Bilâl *radiya'llāhu anh*'in Cenâb-ı Sıddîk'dan istifhâmı *"Namazı evvel vaktinde edâ etmek fazîletini mi, yoksa Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in avdetine intizār fazîletini mi ihtiyâr edersin?"* ma'nâsınadır. Hazret-i Sıddîk da bâzı rivâyâtdaki «إن شئت» ziyâdesine nazaran: *"Peki, istersen kılalım"* demiş oluyor. Namaza mübâşeretleri Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gecikmek ihtimâline binâen hem evvel-i vakt fazîletini kaçırmamak; hem de zaîfleri, işgüç sāhiplerini bekletmemek için idi.

[2] Cemâat ayakda iken birinci saffa varmak için hark-ı sufûf etmek, imam hakkında câiz, mâadâsı için mekruhtur.

[3] Cemâatin el çırpması, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in teşrîf buyurmuş olduklarını Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e ihbâr etmek içindi. Buna *"tasfîh"* yâhud *"tasfîk"* denir. Bâzı ehl-i lûgata göre tasfîh, bir elin arkasını diğer elin avucuna vurup ses çıkarmaktır. Tasfîk ise avuçları birbirine çarpmaktır. Namazda lede'l-hâce bunu yapmak kadınlara mahsustur. Bâzılarınca sağ elin iki parmağını sol avucuna vurup ses çıkarmak diye ta'rîf edilmiştir.

[4] Çünkü bu bâbdaki nehy-i Nebevîye vâkıf idi. İbn-i Huzeyme'nin *"Sahîh"* indeki rivâyete nazaran Āişe *radiya'llāhu anhâ* insanın namazda iltifâtını Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sormuş, "هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ = *İltifat, insanın namazından bir mikdârını şeytanın kapıp aşırmasıdır."* buyurulmuş.

[5] Namazda iltifat menhî ise de metindeki ibâreden lede'l-hâce cevâzına istidlâl olunur. Bu, cumhûr kavlidir. Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'in rivâyet ettiği: «لَا يَزَالُ اللّٰهُ تَعَالَى مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ"

aleyhi ve sellem: "*Yerinde dur!*" diye kendisine işâret buyurdu[1]. Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh*) ellerini kaldırıp Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kendisine olan bu emrinden dolayı Allāh'a hamd ü senâ etti[2].

Sonra Ebû Bekr (*radiya'llāhu anh* birinci) saffa girinceye kadar geri geri gitti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de ileriye geçip namazı kıldırdı[3]. Namazdan çıkınca :

فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ. فَإِذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ، =*Allāhu Teālâ Hazretleri kuluna namazda iken hep ikbâl üzere bulunur. Tâ iltifat edinceye kadar. İltifât ettimi ondan munsarıf olur*" hadîsi, hiçbir ihtiyaç olmaksızın vâkı' olan iltifat hakkındadır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bâzan sağa, sola baktıkları hakkındaki rivâyât da hep iktizāya ve hācete mahmuldür. Ancak bu da bir hadde kadardır. Çünkü İbn-i Huzeyme, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan: "كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْتَفِتُ يَمِيناً وَشِمَالاً وَلَا يَلْوِي عُنُقَهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ، =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem sağa, sola bakarlardı. Lâkin boyunlarını arkaya çevirmezlerdi.*" diye rivâyet ediyor.

[1] Bu işâret-i Nebeviyyeden mefdūlün fâdıla imâmeti câiz olduğu anlaşılıyor.

[2] Humeydî rivâyetinde ise ref'-i yedeynden bahis yoktur. "فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ شُكْراً لِلّٰهِ وَرَجَعَ الْقَهْقَرَى، =*Ebû Bekr radiya'llāhu anh, Allāh'a şükr olarak başını semâya doğru kaldırdı ve geri geri gitti.*" denilmiştir.

[3] Bu kıssadan, bir tek namazı yekdiğeri müteākıb tekaddüm eden iki imamın arkasında kılmanın cevâzı istinbât edilmiştir. Bu, müc-maun-aleyhtir. İmamda, meselâ hades vâkı' olur, bir halîfe istihlâf eder, halîfe namazı itmâm ederse namaz sahîhtir. Kezâlik bu namazda Hazret-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*, namazın bir kısmında imam iken diğer kısmında me'mûm olmuşlardır. Buradan bir mes'ele daha hādis olur: İmâm-ı râtib, nâibini namaza başlattıkdan sonra namaz tamam olmadan gelirse, ona iktidâda, yâhud kendi imâmete geçip

"Yâ Ebâ Bekr, sana emrettiğim vakit yerinde kalmaktan seni meneden ne idi?" diye sordu. Ebû Bekr de: *"İbn-i Ebî Kuhâfe için Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in önünde* (durup) *namaz kılmak lâyık olmaz."* dedi. (Ondan sonra) Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (cemâate dönüp): *"Size ne oluyordu?*

---

nâibini me'mûm sırasına geçirmekte muhayyer olur. Bu sûrette ne namaz kat' edilmiş, ne de me'mumların salâtı bâtıl olur. Zîrâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri iptidâ-yı emirde Cenâb-ı Sıddîk'a: *"Yerinde dur!"* diye işâret buyurmakla onun arkasında namaz kılmak istemişler, muahharen kendileri imâmete geçmişlerdir. Bunu Hanefiyye ile Mâlikiyye kabûl etmezler. Diyorlar ki: Bunun cevâzı hasâis-ı Nebeviyyedendir. Çünkü Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in önüne geçmek haramdır. Sâir nâsdan hiçbir kimse için böyle bir hakk-ı fazl ve takaddüm tanınmaz. Maa-hâzâ Hazret-i Sıddîk-ı A'zam imâmetinde devâm edeydi onun –lâkin yalnız onun– hakkında câiz olacaktı. Çünkü bu sûrette emr-i Nebevîye ittibâ' üzere bulunacaktı. Mâlikiyyeden İbn-i Abdü'l-Berr, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den mâadâsı hakkında bunun adem-i cevâzına icmâ' vardır, der. Muhâlifleri bu icmâı teslîm etmezler. Hilâf sâbittir. Şâfiiyyece kavl-i meşhur cevazdır. Binâenaleyh icmâ' menkuzdur, derler. Hasımları da icmâ' sâbittir, Şâfiiyyeden bâzılarının bunu tecvîz etmeleri hark-ı icmâ'dır. Hark-ı icmâ' ise bâtıldır, diyorlar.

Bir mes'ele daha: Me'mûm imamdan evvel iftitah tekbîrini alabilir. Çünkü Cenâb-ı Sıddîk ile arkasındaki cemâat bilâhare imâmete geçen Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den evvel iftitah tekbîrini almışlardı. Namazlarını da bundan dolayı iâde etmediler. Bu da Şâfiiyye'nin kavlidir. Onlar, bir kimse farzı kendi kendine kılmağa başlamışken imam tekbîr alsa namazdan çıkıp selâm vermeden namazının bakıyyesinde imama iktidâ edebilir diyorlar. Sâir fukahâ ise: "اذا كَبَّرَ الإمَامُ فَكَبِّرُوا = *İmam tekbîr aldığı vakitte tekbîr alınız, hadîsi, me'mûmun tekbîri imamın tekbîrine bağlı olduğunu gösteriyor. Binâenaleyh böyle olan namaz sahîh olmaz*" diyorlar İmâm Şâfiî mezhebince me'mûmun namazı imamın namazına mürtebit olmadığı için bunu tecvîz etmiştir, diyenler de vardır.

El çırpmayı neden bu kadar çoğalttınız? Namazda iken her kim bir şey ârız olduğunu görürse tesbîh etsin[1]. *Tesbîh ettiği vakit* (elbette) *kendisine* (imam tarafından) *iltifat ve dikkat olunur. El çırpmak kadınlara mahsustur.*" buyurdu[2].

397. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَصَلَّى النَّاسُ؟ قُلْنَا لَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ. فَقَالَ ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ. قَالَتْ فَفَعَلْنَا. فَاغْتَسَلَ. فَذَهَبَ لِيَنُوءَ. فَاُغْمِيَ عَلَيْهِ. ثُمَّ اَفَاقَ فَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَصَلَّى النَّاسُ؟ قُلْنَا لَا. هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا

[1] Namaz içinde hamd olsun, tesbîh olsun câizdir. İmamın ef'āl-i salâtda, yâhud kırâette sehvettiğini kendisine bildirmek için cemâatin tesbîh etmesi câiz olduğunda ittifak vardır. Mâadâsı hakkında ihtilâf-ı fukahâ vardır. Nitekim Ebû Hanîfe ile İmâm Muhammed'e göre tahmîd ve tesbîh, birinin sözüne cevâben vâkı' olursa namazı ibtâl eder. Eğer musallî namazda olduğunu i'lâm için tahmîd ve tesbîh ederse beis yoktur. İmâm Mâlik ile İmâm Şâfiî bir tehlike vukûunda meselâ kuyuya düşmek üzere olan a'mâya ihtar, yâhud bir hayye zuhûrunda cemâate ihbâr olsun için tesbîhi tecvîz ederler.

[2] Buradaki tesbîh, zikr; yâhud hem zikr, hem i'lâm kasdiyle « سُبْحَانَ اللّٰهِ » demektir. Zikir olsun, tasfîk olsun her halde hadd-i ma'rûfu tecâvüz etmemek gerektir. Çoğalırsa namazı ifsâd eder. "*El çırpmayı neden çoğalttınız?*" ihtār-ı âlî-i Nebevîsinden vâkıā tasfîkın o namazda çoğalmış olduğu anlaşılıyorsa da, müteaddid kimseler tarafından îkā' edilmiş olmasiyle çoğalmış olacak ki, bu sûrette hiçbirinin namazı fesâda uğramamış, yâhud da –erkeklerin tasfîk ettiklerine bakılırsa– bu bâbdaki hükm-i şer'î henüz lâyıkıyle ma'lûmları olmamış olur ki, bundan dolayı iāde-i salât kendilerine emr olunmamıştır. Erkeklerin tasfîk, kadınların tesbîh sûretiyle i'lâmları Sünnet'e muhâlif olmakla berâber câizdir.

رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ . قَالَتْ فَقَعَدَ
فَاغْتَسَلَ . ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ . فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ . ثُمَّ اَفَاقَ فَقَالَ
اَصَلَّى النَّاسُ ؟ قُلْنَا لَا . هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ . فَقَالَ
ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ . فَقَعَدَ فَاغْتَسَلَ . ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ .
فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ . ثُمَّ اَفَاقَ فَقَالَ اَصَلَّى النَّاسُ ؟ فَقُلْنَا لَا . هُمْ
يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ . وَالنَّاسُ عُكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ
النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ . فَاَرْسَلَ
النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَى اَبِي بَكْرٍ بِاَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ .
فَاَتَاهُ الرَّسُولُ فَقَالَ اِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَاْمُرُكَ
اَنْ تُصَلِّيَ بِالنَّاسِ . فَقَالَ اَبُو بَكْرٍ وَكَانَ رَجُلًا رَقِيقًا يَا عُمَرُ
صَلِّ بِالنَّاسِ . فَقَالَ لَهُ عُمَرُ اَنْتَ اَحَقُّ بِذَلِكَ . فَصَلَّى اَبُو بَكْرٍ
تِلْكَ الْاَيَّامَ . وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ .

Tercemesi

Âişe *radiya'llahu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ağırlaştığı zaman: *"Nâs namazı kıldılar mı?"* diye sordu. *"Hayır, yâ Resûlâ'llāh, Sana intizār ediyorlar."* dedik. "(Öyle ise) *benim için liğene su koyunuz*" diye emretti. Su koyduk. İğtisâl buyurdu. Kalkmaya davranırken bayıldı. Sonra ayıldı. (Yine): *"Nâs namazı kıldılar mı?"* diye sordu. *"Hayır, yâ Resûlâ'llāh, Sana intizār ediyorlar."* dedik. (Yine): *"Benim için Liğene su koyunuz."* buyurdu. Oturup iğtisâl etti. Sonra kalkmağa davranırken (yine) bayıldı. Sonra ayıldı. (Yine): *"Nâs namazı kıldılar mı?"* diye sordu. *"Hayır, yâ Resûlâ'llāh, Sana intizār ediyorlar."* dedik. (Yine) *"Benim için liğene su koyunuz."* buyurdu. (Yine) oturup iğtisâl etti, sonra kalkmağa davrandı.

(Yine) bayıldı. Sonra ayıldı ve: *"Nâs namazı kıldılar mı?"* diye sordu. *"Hayır yâ Resûla'llāh, Sana intizâr ediyorlar."* dedik. (O sırada) nâs mescidde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i yatsı namazına bekleyip duruyorlardı. Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* nâsa namaz kıldırması için Ebû Bekr'e (haber) gönderdi. Haberci Ebû Bekr'e gidip: *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem nâsa namaz kıldırmanı sana emrediyor"* dedi. Ebû Bekr –ki yüreği yufka bir zât idi– (Ömer'e): *"Yâ Ömer, nâsa sen kıldır." dedi*[1]. Ömer, ona: *"Sen buna ehaksın"* cevâbını verdi. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hasta olduğu) o günlerde namazı Ebû Bekr kıldırdı. Hadîsin mâba'di yukarıda geçmişti[2].

---

[1] Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in Ömerü'l-Fârûk Hazretlerine olan bu teklîfi, emr-i ālî-i Risâlet-Penâhî'ye karşı –hā-şâ– muhâlefet kasdiyle olmayıp rikkat-i kalbi ile kemâl-i tevâzuundan ve bu emr-i ālîyi, ma'nâ-yı îcâba almayıp nedbe hamletmiş olmasındandır.

[2] Hadîsin tetimmesi (387) nci hadîsde görüldüğü üzere «ثُمَّ اَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَجَدَ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً... الخ» kısmıdır. Ancak evvelki rivâyette *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin kıldırdıkları bu namazın hangi vakit namazı olduğu tasrîh edilmemişken bu rivâyette salât-ı ışâ olduğu söyleniyor. Bir de orada A'meş'e isnâd olunan söz, burada Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin sözü olarak nakil ve rivâyet ediliyor. Ümmü'l-Mü'minîn Hazretleri: "«فَجَعَلَ اَبُو بَكْرٍ يُصَلِّى وَهُوَ يَاْتَمُّ بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ بِصَلَاةِ اَبِى بَكْرٍ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ» = *Ebû Bekr, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in, nâs da Ebû Bekr'in namazına iktidâ ederek ayakda, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem de oturduğu halde kıldılar"* diyor. Rivâyetin sonunda şu ziyâde vardır: Râvî Ubey-

398. عَنْ عَائِشَةَ اُمِّ الْمُؤْمِنِينَ ¹ قَالَتْ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ

du'llāh b. Abdullāh diyor ki: İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümа*'nın yanına girdim. "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in marazları hakkında Âişe radiya'llāhu anhâ'nın bana söylediğini sana arzedeyim mi?*" dedim. "*Söyle*" dedi. Onun hadîsini arzettim. Hiçbirini inkâr etmedi. Şu kadar ki "*Abbâs ile berâber olan o ikinci kimsenin ismini sana söyledi mi?*" dedi. "*Hayır.*" dedim. "*İşte o, Alî b. Ebî Tālib radiya'llāhu anh'tir.*" dedi.

Bu hadîs ile kāid-i ma'zûrun, kendi gibi kāid-i ma'zûr olanlara da, kāim olanlara da imâmetinin sahîh olduğuna istidlâl olunmuştur. Kavl-i meşhûruna göre Mâlik buna muhâlif olup bunu Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hās addetmiştir. Muhammed b. el-Hasen Şeybânî de o kavli ihtiyâr edip fazla olarak Câbir Cu'fî'nin Şa'bî'den merfûan rivâyet ettiği "لَا يَؤُمَّنَّ اَحَدٌ بَعْدِي جَالِسًا"، = *Sakın hiç kimse benden sonra oturduğu halde imâmet etmesin.* hadîsi ile de ihticâc eylemiştir. Bu Câbir Cu'fî zaîf ruvâttan olduğu, hadîs de mürsel gibi göründüğü için sâbit olan sahîhlere karşı hüccet olarak kāim olmaz diye reddolunmuştur. Bâzıları ise: "*Sahîh olsa da yine adem-i cevâz da'vâsına hüccet olamaz. Zîrâ, sakın bundan sonra hiç kimse oturmuş olana imâmet etmesin ma'nâsını ifâde eder ki, onların büsbütün hilâf-ı maksutlarıdır.*" demişlerdir. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Şâfiî, Evzâî diğer rivâyete nazaran Mâlik hep kāimin kāid arkasında namaz kılmasını tecvîz etmişler ve buradaki hadîs-i Âişe ile ihticâc eylemişlerdir. Zîrâ bu hadîs, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in imam oldukları âhir-i salâvattır. Bunda kendileri kāiden, cemâat kāimen kılmışlar, hâzır olanlara: "*Oturup kılınız*" diye ferman da buyurmamışlardır. Bundan dolayı olan amel, bunun üzerine olmak iktizā eder. (149, 292, 293, 394, 395 inci hadîslere de mürâcaat.)

¹ Bu hadîs-i şerîf, *Tecrîd*'de: "وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاكٍ . تَقَدَّمَ . وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ وَاِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا"، = *Yine Âişe radiya'llāhu anhâ'nın Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sel-*

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاكٍ . فَصَلَّى جَالِسًا . وَصَلَّى وَرَاءَهُ قَوْمٌ قِيَامًا . فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ أَنِ اجْلِسُوا . فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ . فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا . وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا . وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ[1] الْحَمْدُ . وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ.[2]

Tercemesi

(Yine) Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hasta olduğu[3] halde Hâne-i Saādette[4] (bir def'a) namaz

lem'in Hâne-i Saādetlerinde hasta iken kıldırdıkları namaza dâir olan hadîsi ki, evvelce geçmişti. Bu rivâyete nazaran aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri: "İmam oturduğu halde namaz kılacak olursa, siz de oturup kılınız." buyurmuşlardır, sūretinde sevkedilmiştir. Bu hadîs-i şerîf evvelce kitaba dercedilmemiş olduğundan musannif bu hususta yanılmış demek oluyor. Binâenaleyh hadîsi *Buhârî*'den aynen almak ciheti tercîh edilmiştir.

[1] Bâzı rivâyâtta vâv ile « وَلَكَ الْحَمْدُ », Buhârî'nin diğer rivâyetinde ise « اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ » diye nakledilmiştir.

[2] Bu « اَجْمَعُونَ », yâhud bâzı nüshalara göre « اَجْمَعِينَ » lâfzı Ümmü'l-Mü'minîn ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetlerinde vardır. Rivâyâtın hepsinde yoktur.

[3] Bu, evvelki hadîslerde mevzū-i bahs olan son maraz değildir. Humeydî'nin –Buhârî'nin rivâyetine nazaran– tasrîh ettiği gibi bu eski hastalıklarıdır ki, ondan sonra A'lâ-yı İlliyyîne pervaz buyurmazdan evvelce bir daha kāiden namaz kıldırmışlar ve cemâat kıyâmen iktidâ ettikleri halde kuūdu ferman buyurmuşlardır. Evvelki marazlarında şikâyetlerinin sebebi, Enes ile Câbir *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen rivâyette tasrîh edilmiştir. Bir def'a esb-süvâr iken bir hurma ağacının gövdesine çarpıp attan düşmüşlerdir ki, bundan da vücûd-i âlîlerinin sağ tarafı berelenmiş, –Câbir'in rivâyetindeki

kıldırdı idi. (Bu) namazı (kendisi) oturarak, birtakım kimseler de arkasında ayakda kıldılar[1]. Onlara: *"Oturunuz."*

---

sarâhate göre– kadem-i mübârekleri de yarılmıştı. Bundan dolayı Mescid-i Şerîfe çıkmadıkları gibi namazı kāiden kılmakta muztar kalmışlardı.

[4] *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile *Sahîh İbn-i Huzeyme*'de Ebû Süfyân'ın Câbir *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde beyân edildiği üzere bu namaz hücre-i Âişe'deki meşrebede (yâhud meşrübe) yâni şehnişînde kılınmıştı ki, bu şehnişîn yüksekce olduğu için cemâatle namaz kıldığı takdirde imamın makāmı cemâatten yüksek düşüyordu. Anlaşılan *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri o günlerde ārıza-i bedeniyyeleri dolayısiyle bir kaç gün Mescid-i Şerîf'e çıkamamışlar ve Hâne-i Saādetlerinde kimler huzūr-ı âlîlerinde bulunursa yalnız onlara kıldırmışlardı. Bu müddet zarfında Mescid-i Şerîf'de namaz kıldırmak için kimi istihlâf buyurdukları hakkında rivâyet yoktur.

[1] Enes ile Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anhüm* rivâyetlerinde bu hastalık esnâsında iyâdet için Hâne-i Saādete gidildiği zikredilmektedir. Esnâ-yı ziyârette namaz vakti olunca *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri imam olup namaz kıldırmışlar. Ancak Enes rivâyetinde Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin rivâyetine muhâlif olarak *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem kāiden kılıyorlardı. Biz de arkalarında kāiden kıldık."* deniliyor. Câbir rivâyetinde ise: *"İyâdetlerine gittik. Âişe'nin şehnişîni içinde oturdukları yerde tesbîh yâni salât-ı tatavvu' ile meşgul bulduk. Biz kāimen iktidâ ettik. Bu fiilimizden dolayı sükût buyurdular. Sonra bir daha iyâdete gittik. Bu def'a farzı oturarak kıldılar. Biz de arkalarında kāimen iktidâ ettik. Bize işâret buyurdular da oturduk. Namazı itmâm ettikten sonra:* « اذَا صَلَّى الاِمَامُ جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً. فَاذَا صَلَّى قَائِماً فَصَلُّوا قِيَاماً. وَلَا تَفْعَلُوا كَمَا يَفْعَلُ اَهْلُ فَارِسَ بِعُظَمَائِهَا » Yâni: *"İmam oturduğu yerde kılarsa siz de oturarak kılınız. Ayakda namaz kılarsa siz de ayakda kılınız da ehl-i Fars'ın* (Acemlerin) *büyüklerine yaptıkları gibi yapmayınız, buyurdular."* denilmektedir ki, bundan beyt-i Âişe'de kılınan cemâat namazlarının müteaddid olduğu anlaşıldığı gibi taraf-ı âlî-i Nebevî'den salât-ı tatavvu' ile farz namaz arasında bu hususta fark

diye işâret buyurdu. Namazdan çıktığında buyurdu ki: İmam, kendisine uyulsun diye imam edilir[1]. Öyle olunca o, rükûa vardığı vakit rükûa varınız. (Başını) kaldırdığı vakit de siz (başınızı) kaldırınız. (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ = *Semia'llāhu limen hamideh*)[2] dediği vakit (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ =*Rabbenâ leke'l-hamd*)[3] deyiniz. Oturduğu halde kıldığı vakit hep oturarak kılınız[4].

---

gözetilmiş olduğu da münfehim oluyor. Câbir'in bu hadîsi Āişe ile Enes rivâyetleri beynindeki tebâyün-i zāhirîyi de izâle eder. Görülüyor ki, Enes *radiya'llāhu anh* ikinci ıyâdette hāzır olup bunda da Sahābe-i Kirâm, iptidâ-yı emirde namazda kāim iken işâret-i Nebeviyye üzerine oturmuş oldukları için Hazret-i Ümmü'l-Mü'minîn bidâyet-i hāli, Enes ise, netîce ve meâli nakletmiş oluyor demektir. Yoksa iptidâ-yı emirde kāiden iktidâ etmiş olaydılar, namazdan sonraki tenbîh-i Risâlet-Penâhî'ye hiç ihtiyaç kalmıyacaktı.

[1] Buhârî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde burada: "فَلَا تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ = *Ona, yâni imama muhâlif iş görmeyiniz.*" ziyâdesi vardır.

[2] Meâl-i ālîsi: Allah Celle ve Alâ Hazretleri kendisine hamd edenin hamdini işidip kabûl etti. İntehâ.

[3] Meâl-i ālîsi: Ey Rabbimiz, hamd Sana mahsustur. İntehâ. Vâv ile berâber «وَلَكَ الْحَمْدُ» rivâyetine nazaran: "*Yâ Rab, biz Sana itāat ettik, yâ Rab ibâdetimizi kabûl et, itāatımızdan ve Sana niyâzımızdan dolayı da Sana hamd olsun.*" demek olur.

[4] Bu hadîsden bâzı mesâil-i fıkhiyye istinbât olunmuştur:

1— Kāimlerin kāide iktidâsı sahîhtir. Vâkıâ yalnız bu hadîse bakılacak olursa kāimin kāime, kāidin kāide iktidâsı vâcib gibi görünürse de evvelki hadîs ile birlikte nazar-ı mülâhazaya alındığı takdirde bu vücûbun istihbâba munkalib olacağı tebeyyün eder. Ve kāimin kāide iktidâsı sahîh olmuş olur.

2— Bütün ef'ālinde imama mütâbeat vâcibdir. Muktedî, rükû' ve sücûdda ve sâir ef'āl-i salâtta imâmına sâbık olamaz. Müslim'in

399 . عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا قَالَ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ اَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتَّى يَقَعَ[1] النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاجِداً . ثُمَّ نَقَعُ سُجُوداً بَعْدَهُ .

TERCEMESİ

Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir[2]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

Ebû Hüreyre rivâyetinde: "لَا تُبَادِرُوا الْاِمَامَ . اِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا =*İmamdan evvel davranmayınız. Tebkîri, o tekbîr aldığı vakit alınız.*" buyurulmuştur. Bu hadîs, *Ebû Dâvûd*'da: "وَلَا تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ وَلَا تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ =*O rükû' etmedikçe rükûa, o secde etmedikce secdeye varmayınız.*" ziyâdesi de vardır. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in: "*Ne rükûda, ne sücûdda imamlarınızdan evvel davranmayınız. Biriniz, imam henüz secdede iken başını kaldırırsa, hemen dönüp başını kaldırdığı zaman kadar secdede dursun, sonra imama tâbi' olsun.*" dediğini de Buhârî ta'lîkan rivâyet ediyor.

3— Ebû Hanîfe hadîsdeki taksîme bakarak imamın vazîfesi tesmî', me'mûmun vazîfesi de tahmiddir, der. Mâlik ve bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel de bu re'ydedirler. Ebû Yûsuf, Muhammed b. el-Hasen, Şâfiî, diğer rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel, imam hem tesmî' hem tahmîd eder, derler. Me'mûma gelince: Hanefiyyeye göre –demin denildiği gibi– o yalnız tahmîd ile mükelleftir. Şâfiî ile Mâlik'e göre ise ikisini cem' eder.

[1] Bir rivâyette : "حَتَّى يَضَعَ جَبْهَتَهُ عَلَى الْاَرْضِ =*Mübârek cebhesini yere koymadıkça*" denilmiştir.

[2] Taberânî rivâyetine göre, bu hadîsi, Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet eden Abdullāh b. Yezîd *radiya'llāhu anhümâ* Kûfe'de namaz kıldırırken daha başını yere koymadan halk başlarını yere kor ve henüz o doğrulmadan onlar doğrulurlardı. O da bu fiillerini takbîhan bu hadîsi kendilerine rivâyet etmiştir.

(سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ = *Semia'llāhu limen hamideh*) dediğinde Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* secdeye varmadıkça hiçbirimiz (secdeye varmak için) belimizi bükmezdik. Biz Ondan sonra (ve Ona tebean) sücûda varırdık [1].

400 . عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَمَا يَخْشَى اَحَدُكُمْ اَوْ اَلَا يَخْشَى [2] اَحَدُكُمْ اِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْاِمَامِ اَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ ؟ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ ؟

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: İmamdan evvel başını (secdeden) kaldıran her hanginiz, acabâ şundan korkmaz mı ki, Allāhu Teâlâ, başını eşek başına –yâhud sūretini, eşek sūretine [3]– çevirsin [4]?

[1] Bundan imamın ef'āline mütâbeatın vâcib olduğu isdidlâl olunur. İbnü'l-Cevzî, bundan me'mûm olan kimse, imâm bir rüknü itmâm etmedikce o rükne şurû' edemez ma'nâsını çıkarmış ise de cumhûra muhâlefet etmiş. Zîrâ bu takdirde imâma mütâbeat mutasavver değildir. Herhalde râvî *radiya'llāhu anh*'in maksadı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* secdeye vardıktan sonra ve secdeden kalkmadan secdeye inerdik demektir. Elfâz-ı muhtelife ile vârid olan rivâyât-ı adîdenin kâffesi de bu ma'nâyı müş'irdir. Herhalde maksad mütâbeatı ta'riftir. Ve imamdan evvel hiçbir rükne şurûun câiz olmadığını anlatmaktadır.

[2] Bir nüshada «اَمَا», diğerinde «اَلَا», daha başkasında «اَوَلَا». Bu şek, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'dendir.

[3] Bu şek, Şu'be'dendir. Maa-hâzâ diğer rivâyâtta «وجه» lâfzı ile de mervîdir. Cinâyeti işleyen başın tahavvülünü söylemek ile sūretin, yâhud yüzün tahavvülünü söylemek ma'nâ-yı vâhide râci'dir.

[4] Dârekutnî, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den: «اَلَّذِى"

401. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْاِمَامِ وَ يَخْفِضُهُ قَبْلَ الْاِمَامِ فَاِنَّمَا نَاصِيَتُهُ

بِيَدِ شَيْطَانٍ» = *İmamdan evvel başını kaldıran, imamdan evvel başını indiren* (yere koyan) *kimsenin nâsıyesi ancak şeytan elinde bulunur.*" hadîsini rivâyet ettiği gibi Taberânî de âtîdeki hadîsi "*Evsat*" ında Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ediyor: Biri, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ardında namaz kıldı. İmâmü'l-Muttekîn Efendimiz'den evvel rükûa varıp rükû'dan başını kaldırmağa başladı. Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz namazı bitirdikten sonra: "*Bunu yapan kim idi?*" diye sordular. O kimse: "*Benim, yâ Resûla'llāh*" dedi. Bunun üzerine: "«اِتَّقُوا خِدَاجَ

الصَّلَاةِ. اِذَا رَكَعَ الْاِمَامُ فَارْكَعُوا وَ اِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا» = *Namazın güdük olanından ittikā ediniz. İmam rükûa vardığında rükûa varınız. Başını kaldırdığında başınızı kaldırınız.*" buyurdular.

Bu hadîs-i şerîf, imamdan evvel davrananlar hakkında vaîd-i şedîdi mutazammındır. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* imamından evvel davranan bir muktedîye bakmış da sonra kendisine: "«لَا وَحْدَكَ

صَلَّيْتَ وَ لَا بِاِمَامِكَ اَقْتَدَيْتَ» = *Sen ne yalnız kıldın, ne imamına iktidâ ettin.*" demiş. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da böyle birisine namazı iāde ettirmiştir. Cumhûr ise böyle yapmağa ism terettüb edeceğine kāil olmakla berâber iāde tarafında değillerdir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'ya bu husūsda ehl-i zāhir ile bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel mütâbeat ederler. Çünkü onlar, nehiy fesâdı iktizā eder, derler. Ahmed İbn-i Hanbel: Böyle olan kimsenin namazı olmuş olaydı hakkında sevab ümid edilir, ıkāba giriftâr olmasından korkulmazdı, diyor.

İmamına mütâbeat etmiyenin sūreti eşek sūretine tahavvül etmesi mecâzîdir. Böyle olan kimse iktidâya niyet etmişken iktidâ etmiyor ve adem-i iktidâsiyle berâber kendini muktedî bilecek kadar eşeklik gösteriyor. Kelâm-ı âlî-i Nebevî, eşek sîretini ihtiyâr eden bu adamlara yakışan sūret, eşek sūretidir gibi bir tevbîh ve tahzîri

وَسَلَّمَ قَالَ اسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَ اِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ حَبَشِيٌّ كَاَنَّ رَاْسَهُ زَبِيبَةٌ.

TERCEMESİ

Enes *radiya'llāhu anh*'den Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Üzerinize başı kuru* (kara) *üzüm tânesi gibi olan bir* (âbd-i) *Habeşî de*[1] *āmil*[2] *nasbedilmiş olsa, onu dinleyiniz ve*

---

mutazammın olmuş oluyor. Maa-hâzâ bu hadîsin başka tarîkden: " اَنْ يُحَوِّلَ رَاْسَهُ رَاْسَ كَلْبٍ = *Başını köpek başına tahvîl etmesinden korkmaz mı?*" tarzında rivâyet edilmiş olmasına ve İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in: "اَمَا يَاْمَنُ الَّذِى يَرْفَعُ رَاْسَهُ قَبْلَ الاِمَامِ اَنْ يَعُودَ رَاْسُهُ رَاْسَ كَلْبٍ. وَلَيَنْتَهِيَنَّ اَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ اَبْصَارَهُمْ اِلَى السَّمَاءِ اَوْ لَتُخْطَفَنَّ اَبْصَارُهُمْ = *İmamdan evvel başını secdeden* (yâhud rükû'dan) *kaldıran kimse, başının köpek başına tahavvül etmiyeceğinden emîn olamaz. Bir de namazda gözlerini semâya doğru kaldıran herifler ya bundan vazgeçsinler, yâhud nûr-ı basarlarının alınmasına muntazır olsunlar.*" sözüne bakan bâzı ulemâ, hadîsi ma'nâ-yı mecâzîye hamletmeyip meshın bi'l-fiil vukūundan korkulur, derler. Ma'nâ-yı mecâzîye gidenler meshın ümmet-i Muhammed hakkında câizü'l-vukū' olmadığına ve ümmet-i Muhammediyye'nin meshden me'mûn olduğuna istinâd ederler. Halbuki Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın *İbn-i Mâce*'deki hadîs-i merfûunda: "يَكُونُ فِى آخِرِ هٰذِهِ الاُمَّةِ خَسْفٌ وَ مَسْخٌ وَ قَذْفٌ = *Bu ümmetin en son gelenlerinde hasf de, mesh de, kazf de olacaktır.*" buyurulmuştur. Hasf, yerin açılıp üzerindekileri yutması; mesh, insanın hayvan sûretine tahavvülü; kazf de gökyüzünden taş yağması demektir. Bu hadîsi Alî, Ebû Hüreyre, İmrân b. Husayn *radiya'llāhu anhüm* de rivâyet etmişlerdir. Bu ma'nâda kütüb-i muhtelifede daha birçok ahādîs varsa da senetleri o kadar kavî değildir.

[1] Vech-i şebeh, saçlarının kara, kıvırcık, kısa ve başının küçük olması gibi şeylerdir.

[2] Āmil –büyük, küçük– bir yeri idâreye taraf-ı hükûmetten nasbedilen vâli ve emîre ıtlāk olunur.

itāat ediniz[1]" buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor[2].

[1] Bu hadîsin namaz ile münâsebeti kendisine amel yâni me'mûriyyet tefvîz olunan emîr, vâli gibi kimselerin namazlarda imam olmaları Sünnet-i Seniyye iktizāsı olmasıdır. Abdin emâret ve velâyeti sahîh olunca arkasında namaz kılmak da sahîh olmak lâzım gelir. Bu hadîsi Buhârî abd ile mevlânın, veled-i zinânın, A'râbî'nin, hadd-i bülûğa varmamış çocuğun imâmetleri hakkındaki bâbda zikredip bunların: " يَؤُمُّهُمْ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ ٱللهِ =*Cemâate Kitâbu'llāh'ı en çok belleyip okuyan kim ise o imam olur.*" hadîs-i şerîfiyle istidlâl ve Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın, kölesi Ebû Amr Zekvân henüz çocukken ona Ramazan'da Mushaf açtırıp arkasında namaz kıldığını misâl olarak îrâd eder. Buhârî bu misâl ile hem abdin, hem çocuğun sıhhat-i imâmetlerine hem de yüzünden ve Mushaf'tan okumakla namazın sıhhatine işâret etmiş oluyor. Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh* de namaz kılarken arkasında, elinde mushaf, bir çocuk durup kırâetini dinler ve yanıldığı yerde hemen Mushaf'ı karşısına getirip feth edermiş.

Mushaf'tan okumakla namaz kılmağa İbn-i Sîrîn, Hasan-ı Basrî, Hakem, Atā' dahi kāil olmuşlardır. Mâlik, yalnız bunu kıyâm-ı Ramazanda tecvîz etmiştir. İbrâhîm-i Nehâî, Saîd b. el-Müseyyeb, Şa'bî, diğer rivâyette Hasan-ı Basrî, Süleymân b. Hanzele, Mücâhid b. Cübeyr, Hammâd ve Katâde ise câiz görmezler. Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel de bu cümledendirler. Çünkü Mushaf'tan okumak amel-i kesîrdir. Amel-i kesîr ise namazı ifsâd eder. Ebû Yûsuf ile Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'ye göre câizdir. Çünkü Mushaf'a nazar etmek de ibâdettir. Yalnız Nasârâ'ya teşebbüh dolayısıyle bunu maa'l-kerâhe tecvîz ediyorlar.

Abdin, veled-i zinânın, A'râbînin imâmetleri cumhûra göre sahîhtir. Yalnız İmâm Mâlik: "*Abd olan, ahrâra imam olamaz. Şu kadar ki, ahrâr içinde kāri' bulunmazsa Cum'adan mâadâ namazlarda abde iktidâ edilebilir. Çünkü Cum'a abde vâcib değildir.*" der. Āişe *radiya'llāhu anhâ* veled-i zinânın imâmetinde beis görmemiş, hattâ: "*Ebeveyninin günâhından ona bir şey yok.*" dermiş. Ömer b. Abdü'l-Azîz

402. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يُصَلُّونَ لَكُمْ. فَاِنْ اَصَابُوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ. وَاِنْ اَخْطَؤُا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*

---

ile Mücâhid ve Mâlik, imâm-ı râtib olmasını mekrûh görmüşlerdir. Sebebi de aleyhinde söz söylenir makûleden olduğu için onun yüzünden halkın günaha girmesidir. İmâm Şâfiî: "*Babası ma'lûm olmayan kimseyi imam nasbetmek istemem.*" demiş. Hanefiyye ise abdin de, veled-i zinânın da imâmetlerini –istihfâf-ı nâsa hedef oldukları için– mekrûh görürler. Lâkin bunlardan biri imâmete geçtimi arkasında kılınabilir, derler. A'râbî'nin imâmetini Ebû Hanîfe maa'l-kerâhe câiz görenlerdendir. Çünkü A'rab alelekser câhil olurlar. Sevrî'nin, Şâfiî'nin, İshâk'ın da kavilleri budur. İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh* A'râbî arkasında namaz kılmıştır. Sabî-i mümeyyizin imâmetini Buhârî gibi Şâfiî de tecvîz eder. Hasan-ı Basrî'den de mervî olan kavil budur. Ancak sabî-i mümeyyizin Cum'aya imâmeti hakkında Şâfiî'den menkûl olan kavil ikidir. Ebû Hanîfe ile Ahmed ve İshak ise sabî arkasında farz kılınmasını câiz görmezler. Neflin kılınmasında da Ebû Hanîfe'den iki rivâyet vardır. Dâvûd-ı Zâhirî, Şa'bî, Mücâhid, Ömer b. Abdü'l-Azîz ile Atâ'ya gelince, bunlar mutlakā sahîh olmaz, demişlerdir. Sabînin imâmetini tecvîz etmeyenler İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan mervî: "لَا يَؤُمُّ الْغُلَامُ حَتّٰى يَحْتَلِمَ = *Çocuk bülûğa ermedikçe imam olmaz.*" eserine ve İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in: "لَا يَؤُمُّ الْغُلَامُ حَتّٰى يَجِبَ عَلَيْهِ الْحُدُودُ = *Çocuk, üzerine hudûd vâcib olacak sinne gelmedikçe imâm olmaz.*" sözüne temessük ederler.

[2] Bu kelâm-ı âlî-i Nebevî'nin Ebû Zer *radiya'llâhu anh*'e söylendiğini biraz daha aşağıda Buhârî Enes *radiya'llâhu anh*'den rivâyet ediyor.

buyurdu ki, (imamlar) [1] sizin için namaz kılarlar. Eğer isābet ederlerse [2] hem sizlere, hem onlara (namaz sevâbı var)dır.

---

[1] Alelıtlak namaz kıldıran imamlar ma'nâsına olduğu gibi vülât ve ümerâ ma'nâsına da gelir. Zîrâ namaz kıldırmak asıl onların vazîfesidir. Yine *Sünen-i Dârekutnî*'de tahrîc ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen: "«سَيَلِيكُمْ بَعْدِي وُلَاةٌ فَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا فِيمَا وَافَقَ الْحَقَّ وَصَلُّوا وَرَاءَهُمْ. فَاِنْ اَحْسَنُوا فَلَهُمْ وَاِنْ اَسَاؤُا فَعَلَيْهِمْ» = *Benden sonra birtakım vülât sizin işlerinizi deruhde edeceklerdir. İşde onların hakka muvâfık olan husūsatta sözlerini dinleyiniz ve itāat ediniz. Arkalarında da namaz kılınız. Eğer iyi davranırlarsa kendi lehlerinedir. Yok eğer fenâ davranırlarsa aleyhlerinedir.*" hadîs-i şerîfi eimmeden murâd, hulefâ ve selâtîn ve vülât ve ümerâ olduğu zannını takviye eder.

[2] Isābetin ma'nâsı en kuvvetli kavle göre namazı eksiksiz kılmaktır. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in İbn-i Hibbân rivâyetine göre bu hadîse: «يَكُونُ اَقْوَامٌ يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ فَاِنْ اَتَمُّوا فَلَكُمْ وَلَهُمْ..» diye başlaması; Hākim'in, "*Müstedrek*"inde Ukbe b. Āmir *radiya'llāhu anh*'den: "«مَنْ اَمَّ النَّاسَ فَاَتَمَّ (وَفِي نُسْخَةٍ) فَاَصَابَ فَالصَّلَاةُ لَهُ وَلَهُمْ. وَمَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً فَعَلَيْهِ وَلَا عَلَيْهِمْ» = *Her kim nâsa imam olup namazı tamam kılar* (bir nüshaya göre ısābet eder)*se o namazın sevâbı hem ona, hem onlaradır. Her kim de o namazdan bir şey eksiltirse ikābı onadır, onlara değildir.*" hadîsini ve Abdullāh b. Vehb'in "*Müsned*"inde Ebû Şûreyh-i Huzâî *radiya'llāhu anh*'den: "«اَلْاِمَامُ جُنَّةٌ. فَاِنْ اَتَمَّ فَلَكُمْ وَلَهُ. وَاِنْ نَقَصَ فَعَلَيْهِ النُّقْصَانُ وَلَكُمُ التَّمَامُ» = *İmam, kalkan ve siperdir. Eğer namazı tamam kılarsa sevâbı hem size, hem onadır. Eğer eksik kılarsa noksanının ıkābı ona, namazın tamamlanmış olması sevâbı da size râci' olmuş olur.*" Hadîsini rivâyet, kezâlik Hākim'in "*Müstedrek*" de "*Müslim şartı üzere sahîhtir*" diyerek Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anh*'den :

Eğer hatā ederler(, ısābet etmezler)se [1] sizler için sevâb, onlar için ıkāb vardır [2].

"«اَلْاِمَامُ ضَامِنٌ. فَاِنْ اَحْسَنَ فَلَهُ وَلَهُمْ. وَاِنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهِ لَا عَلَيْهِمْ» = *İmâm zāmindir, yâni muktedînin namazı imamın namazı zımnına dâhildir. Eğer iyi kılarsa sevâbı hem ona, hem onlaradır. Fenâ kılarsa ıkābı onadır, onlara değildir.*" hadîsini tahrîc etmeleri bu ma'nâdaki ısābete delildir.

Bâzıları ısābetten murâd vakte ısābet etmek yâni namazı vaktinde kılmaktır, demişlerdir. Benû Ümmeyye hulefâ ve vülâtı namazları vakitlerinden pek sonraya te'hîr ederlerdi. Bu münâsebetsizlik evvelce taaraf-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'den mu'cize olarak ihbâr ve öyle zamanlarda nė yapmak lâzım geleceği ta'lîm buyurulmuştur. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da Ebû Hüreyre ile Kabîsa b. Vakkās *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî: "«يَكُونُ عَلَيْكُمْ اُمَرَاءُ مِنْ بَعْدِى يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ وَهِىَ عَلَيْهِمْ. فَصَلُّوا مَعَهُمْ مَا صَلَّوْا اَلْقِبْلَةَ» = *Benden sonra başınıza birtakım ümerâ gelecektir ki, namazı vaktinden sonraya bırakırlar. Bunun günâhı onlaradır. Onlar kıbleye karşı namaz kıldıkca arkalarında namaz kılınız.*" hadîsi ile Neseî ve İbn-i Mâce de Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den mervî: "«سَتُدْرِكُونَ اَقْوَامًا يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ لِغَيْرِ وَقْتِهَا. فَاِذَا اَدْرَكْتُمُوهُمْ فَصَلُّوا فِى بُيُوتِكُمْ لِلْوَقْتِ الَّذِى تَعْرِفُونَ. ثُمَّ صَلُّوا مَعَهُمْ وَاجْعَلُوهَا سُبْحَةً» = *Bir takım vülâta yetişeceksiniz ki, onlar namazı vaktinin hâricinde kılarlar. Onlara yetiştiğinizde namazları evlerinizde bildiğiniz vakitlerde kıldıktan sonra onlara iktidâ ediniz. Ve* (onlarla berâber) *sonra kıldığınız namazı nâfile i'tibâr ediniz.*" hadîsleri bu kabildendir. Ebû Hüreyre ile Kabîsa hadîsini Ebû Zer ile Sevbân *radiya'llāhu anhüm* de rivâyet etmişlerdir.

Bâzı şurrâh da ısābeti, erkân ve şerâit ve sünen-i salâtta ısābet ma'nâsına almışlardır ki, birinci ma'nâya karîbdir.

[1] Buradaki hatā amd mukābili olan hatā demek değildir. Çünkü min-gayri taammüdin vâkı' olan naksın günâhı yoktur. Isābet mukā-

403. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ مَبِيتِهِ فِي

bili olan hatādır. Onun için *"Isābet etmezlerse"* lâfızları tefsîr olarak kavs içine alınmıştır. Bu takdirde ma'nâsı: *"Namazı eksik, yâhud vaktinden teehhur etmiş, yâhud erkân ve şerâit ve sünence kemalden ārî olarak kıldırırlarsa"* demek olur. Bâzı ulemâ: «انْ اَخْطَؤُا فَلَكُمْ» e *"Hatā ederlerse sizler için sevab vardır."* ma'nâsını vermeyip *"Hatā ederlerse sizler için evlerinizde vaktinde namaz kılmak vardır."* ma'nâsını vermişlerdir. Bunu selefden birçok zevat yaparlardı. Nitekim Haccâc Arafe'de namazı te'hîr edince İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* çadırında namazı kılıp vakfeye başlamış ve bundan dolayı kendisini Haccâc hapsetmiştir. Ekâbir-i Tâbiînden Ebû Vâil de Haccâc'ın Cum'a namazını vaktinden sonraya bırakmasından dolayı herkese evlerinde namaz kılıp sonra Haccâc'ın arkasında tatavvuan namaz kılmalarını tavsıye ederdi. Ziyâd'a karşı Mesrûk da bunu yapmıştır. Velîd'in gününde Atā' ile Mekhûl ve Saîd b. Cübeyr de namazları yerlerinde kılıp sonr Velîd ile berâber kılarlarmış.

[2] Bu Hadîs-i şerîf imâmın taksîrinden dolayı muktedîye bir şey terettüb etmiyeceğine delîl ittihâz edilmiştir. İmâmın bâzı umûrda hatāsı, musîb olan me'mûmun sıhhat-ı salâtına müessir olmaz. Meselâ imam muhdis, yâhud cünüb olur, yâhud üzerinde göze görünmeyen bir necâset bulunursa me'mûm namazı iâde etmez. Hanefiyyeye göre ise imam da, me'mûm da o namazı iâde eder. Mâlik ile Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'in mezheplerine göre muktedî yalnız muvâfakat cihetinden imâma tâbi'dir. Yâni yalnız onun icrâ ettiği ef'āl ve harekâtı icrâ etmekle mükelleftir. İmâmın namazındaki sıhhat ve fesâd ile alâkadar olmaz. Hanefiyyeye göre ise sıhhat ve fesâd cihetinden de imama tâbi'dir. Delilleri de Sehl b. Sa'd *radiya'llāhu anh*'in demin zikrettiğimiz: «اَلْاِمَامُ ضَامِنٌ» hadîsidir. İmamın kırâeti me'mûmun kırâeti yerine geçmesi, müfterızın müntefile iktidâsının adem-i sıhhati gibi mesâil-i hilâfiyye hep bu asla teferru' ediyor.

Bu hadîsden eimme-i cevr arkasında namaz kılmanın sahîh olduğu anlaşılıyor. Acabâ fitneye dâhil kimse ile mübtediin arkasında da namaz kılmak öyle midir? Ehl-i fitneden olan imam hakkında Hasan-ı Basrî'nin: "صَلِّ وَعَلَيْهِ بِدْعَتُهُ"=*Sen kıl, bid'atinin gü-*

بَيْتِ خَالَتِهِ. تَقَدَّمَ. وَفِي هَاذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ ثُمَّ نَامَ حَتَّى نَفَخَ. وَكَانَ اِذَا نَامَ نَفَخَ. ثُمَّ اَتَاهُ اَلْمُؤَذِّنُ. فَخَرَجَ فَصَلَّى. وَلَمْ يَتَوَضَّأْ.

Tercemesi

(Yine) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın, teyzesi (Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne binti'l-Hāris el-Hilâliyye *radiya'llāhu anhâ*) nın hânesinde gecelemesine dâir hadîşi ki, evvelce geçmişti[1]. Bu rivâyette ise (İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*): "*Sonra* (uykuya mahsus) *teneffüsleri duyulacak kadar uyudu. Zâten uyuyunca seslice teneffüs etmek mu'tâd-ı şerifleri idi. Sonra müezzin* (Bilâl gelip) *kendilerine* (namaz vaktini) *haber verdi. Bunun üzerine çıkıp namaz kıldırdılar. Ve abdest almadılar*[2]" diyor.

---

nâhı da onun boynunadır." dediğini Buhârî ta'lîkan rivâyet ettiği gibi yevm-i dârda mahsûr kalan Osmân b. Affân *radiya'llāhu anh*'in nezdine Ubeydu'llāh b. Adiyy'in girip: "*Sen İmâm-ı âmmesin. Başına geleni de görüyoruz. Bize bir imâm-ı fitne namaz kıldırıyor. Biz bundan kaçınıyoruz. Ne buyurursun?*" demesine mukābil Halîfe-i müşârün-ileyhin: "*Namaz insanların yapacağı en iyi şeydir. Halk iyi bir şey yaparlarsa sen de onlarla berâber onu yap. Fenâ bir şey yaparlarsa fenâlıklarından sakın.*" cevâbını mevsūlen rivâyet ediyor. Mübtediin ardında namaz kılmak husūsunda ârâ muhteliftir. Tâbiînden bir çok kılanlar vardır. Mezâhib-i erbaa ashābının da re'yleri yekdiğere uymaz.

[1] 97, 113, ve 141 inci olarak geçmişti.

[2] Hadîsin burada tekrârından maksad İbn-i Abbâs Hazretleri çocukluk hāliyle yalnız başına iktidâ eylediği zaman imamın neresinde durulacağını bilmiyerek sol tarafına geçmişken sağ tarafa geçirilmiş olduğunu beyandır. (141) inci hadîse mürâcaat. Me'mûm tek olursa imamın hizâsında ve sağ tarafında durmak lâzımdır. Bu, Ömer ile İbn-i Ömer, Enes, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* ile Sevrî, Mekhūl, Şa'bî, Urve b. ez-Zübeyr, Ebû Hanîfe, Mâlik, Evzâî ve İshāk'ın kavilleridir. Muhammed b. el-Hasan

404 . عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما أن معاذ بن جبل كان يصلي مع النبي صلى الله عليه وسلم ثم يرجع فيؤم قومه. فصلى العشاء فقرأ بالبقرة. فانصرف الرجل[1]. فكان معاذ تناول[2] منه. فبلغ النبي صلى الله عليه وسلم. فقال فتان[3] فتان فتان. ثلاث مرار. أو قال فاتنا فاتنا فاتنا. وأمره بسورتين من أوسط المفصل.

Tercemesi

Câbir b. Abdullāh (Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anh* (her def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in arkasında (yatsı) namazını kıldıktan sonra dönüp kavmine (yâni Benû Selime'ye o namaz için) imâmet ederdi[4]. (Bir def'asında)

---

ayaklarının parmaklarını imamın ökçesi yanına kor, diyor. Şâfiî'ye göre imam ile müsâvât hizâsından biraz gerilemesi müstahaptır. İbrâhîm-i Nehaî'ye göre, rükûa varıncaya kadar imamın arkasında durur. O vakte kadar biri daha gelmezse imamın sağına geçer. Ahmed İbn-i Hanbel, muktedî imamın solunda durursa, namazı fâsid olur, der.

[1] «فانصرف رجل» olarak da mervîdir ki, insırâf eden zâtı tenkîre evfak olanı budur. Maa-hâzâ elif-lâm cins de ifâde ettiğinden müeddâsı i'tibâriyle nekre hālindedir. Yâhud da râvî muhâtabınca ma'lûm ve ma'hûd bir şahıstan bahsetmiş oluyor.

[2] Bir nüshada : «فكان معاذ ينال», diğer nüshada da: «يتناول»

[3] Bir nüshada istifham sîgasiyle üç kere: «أفتان ؟»

[4] Müslim'in rivâyetinde: "فيصلي بهم تلك الصلاة = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in arkasında kıldığı namazı kavmine kıldırırdı.*" ziyâdesi vardır ki, zāhir ma'nâsı farzı *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*

yatsıyı kıldırdı[1]. Ve Sûre-i Bakare'den (başlayıp) okumağa kalktı[2]. (Cemâatinden) biri[3] ayrıl(ıp namazı yalnız kıl)dı[4].

Efendimiz ile birlikte kıldıktan sonra henüz kılmamış olan kavmine imam olur, kendi müntefil iken arkasındaki cemâat müfteriz olurlardı. Bu mes'elede eimme-i Hanefiyye ve Mâlikiyye ile diğerleri arasında büyük nizâ' vardır. Onlar farz kılan kimsenin nâfile kılana iktidâsı sahîh değildir, derler. Şâfiiyye ile Hanâbile ise bunu tecvîz ederler. Delillerinden biri de Muāz b. Cebel *radiya'llāhu anh*'in bu fi'lidir.

[1] Ebû Avâne ile Tahāvî ve Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyetlerinde: « فَصَلَّى الْمَغْرِبَ » denilmiştir. Bu da kaziyyenin teaddüdüne, yâhud işâya mecâzen mağrıb denilmiş olduğuna delâlet eder. İbn-i Hibbân'ın "*Sahîh*" inde: "« اَخَّرَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى مَعَهُ مُعَاذٌ ثُمَّ رَجَعَ اِلَيْنَا فَتَقَدَّمَ لِيَؤُمَّنَا » = *Bir gece Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem yatsı'yı te'hîr buyurdu. Muāz, Zât-ı kerîmü's-sıfât Risâlet-Penâhî ile birlikte kıldı. Sonra bizim yanımıza dönüp bize imam olmak için mihrâba geçti.*" sūretinde rivâyet edilmiş olması sâir kütüb-i sıhāhın rivâyetlerine muvâfık gelmektedir. Binâenaleyh teaddüd-i vâkıa ihtimâli biraz zaîf düşmektedir.

[2] Rivâyetlerin kiminde şek ile: « بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ اَوِ النِّسَاءِ », İbn-i Mâce'nin bir rivâyetinde de şeksiz olarak: « بِالْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ », *Müsned-i Ahmed*'in Büreyde rivâyetinde: « فَقَرَاَ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ » denilmiştir.

[3] Bu zâtın ismi burada zikredilmemiş ise de Dâvûd Tayâlisî'nin "*Müsned*" inde (Hazm b. Ebî Kâ'b) olduğu tasrîh ediliyor. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da da Hazm b. Ebî Kâ'b'ın: "*Muāz namaz kılarken gelen benim*" dediği rivâyet edilmiş olması bunu te'yîd eder. Maa-hâzâ *Müsned-i Ahmed*'de Enes *radiya'llāhu anh*'in dayı-zâdesi Harâm b. Milhān olduğu müşârün-ileyhten mervî olduğu gibi, Sülcym isminde olduğu da başka yerinde zikrediliyor. Selîm rivâyeti de varsa da tashiftir diyorlar.

[4] Müslim rivâyetinde: "فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ وَصَلَّى وَحْدَهُ

Muāz (*radiya'llāhu anh*) onun hakkında fenâ söz söyler gibi oldu[1]. Keyfiyyet Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e

---

=*Biri, ayrı bir tarafa çekildi. Selâm verip namazı yalnız başına kıldı.*" ; Neseî rivâyetinde: "فَانْحَرَفَ الرَّجُلُ فَصَلَّى فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ" = *O adam çekilip mescidin bir tarafında namaz kıldı.*"; *İbn-i Hibbân*'-da da: "فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ تَنَحَّى فَصَلَّى وَحْدَهُ" =*Bir adam, Sûre-i Bakare'den başlandığını görünce, ayrı bir tarafa çekilip yalnızca kıldı.*" denilmiştir ki, bu rivâyetlerden o zâtın namazı kat' edip yeni baştan kıldığı anlaşılıyor. Bundan Şâfiiyye, bir özürden dolayı namazı kat' ve iptāl etmenin cevâzını istidlâl etmektedirler. Hanefiyye ve Mâlikiyye ise bunu iptāl-i ameldir, diyerek aslā tecvîz etmezler. Müslim rivâyetindeki «فَسَلَّمَ» kelimesini İbn-i Uyeyne'-den başka ruvâtın zikretmediklerine bakıp kat'-ı salât vâkı' olduğunu meşkûk görenler, ancak iktidâyı kat' etmiş olduğunu ve namazını bozmaksızın, selâm vermeksizin münferiden itmâm etmiş olduğunu söylerler ki, bu, Şâfiiyyeye göre câizdir. Ancak bi-gayri özrin olursa mekruhtur.

[1] Diğer rivâyete göre "*Söylemiş idi*" demek lâzım gelir. Canı sıkılan zâtın bu fi'lini Muāz haber alınca: "*Bu adam münâfıktır.*" demiş. Diğer rivâyette kendisine: "*Ey fülân! Sen münâfık mı oldun?*" demiş. O da: "*Hayır. Münâfık değilim. Hele sabah olsun, va'llāhi Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in huzûruna gidip senin bu yaptığını hemen haber vereceğim.*" cevâbını vermiş. İbn-i Huzeyme'nin rivâyetine nazaran Muāz da: "*Bu delikanlı benim aleyhimde söylüyor, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'e nasıl olsa haber vereceğim.*" demiş. Vâkıā da ertesi gün keyfiyyeti arzetmiş. *Müsned-i Ahmed*'deki rivâyete nazaran genç adam: "*Yâ Nebiyya'llāh, bütün gün işimizin başında didiniriz. Akşam olunca gelip namaz kılıyoruz. Sonra Muāz b. Cebel gelir, namaza da'vet eder. Uzattıkça da uzatır.*" demiş. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "*Yâ Muāz, fâtin olma!*" tenbîhinde bulunmuşlar. İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*" indeki rivâyete göre o delikanlı: "*Yâ Resûlâ'llāh, müddet-i medîde Senin nezdinde kalıyoruz. Sonra dönüyoruz. Muāz da uzattıkca uzatıyor.*" demiş. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de: "*Muāz, sen fettan mısın?*" buyurduktan sonra o gence dönüp: "*A*

bâliğ olunca Muāz'a üç kere: "*Fettansın, fettansın, fettansın*", yâhud: "*Fâtin oldun, fâtin oldun, fâtin oldun*"[1] buyurdu. Ve mufassalın evsatından[2] iki sûre ile (kıldırmasını) emretti[3].

---

benim kardeşimin oğlu, namaz kıldığın vakitte ne yaparsın? Söyle." diye suâl etmişler. O da: "*Ben Fâtiha'yı okuyup ondan sonra Allāhu Teālâ'dan Cenneti diler, Cehennemden istiāze eylerim. Sizin bu okuduklarınıza gelince, onları hiç bilmiyorum.*" cevâbını vermiş. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "أَنَا وَمُعَاذٌ حَوْلَهُمَا نُدَنْدِنُ" =*Ben de, Muāz da hep bu iki şey için okuyup duruyoruz*" buyurmuşlardır.

[1] "*Fâtin*" ezâ ve azab veren, işkence yapan ma'nâsına geldiği gibi müneffir ve dîni sevmeğe mâni' ma'nâsına da gelir. "*Fettan*" da onun sîga-i mübâlâğasıdır.

[2] Suver-i Kur'âniyyeyi "*Seb'-i tıvâl*", "*Miûn*", "*Mesânî*", "*Mufassal*" namlariyle dört sınıfa ayırmak Sahābe-i Kirâm'ın mustalahātından idi. "*Seb'-i tıvâl*" en uzun suver-i şerîfedir: Bakare, Âl-i İmrân, Nisâ', Mâide, En'âm, A'râf. Yedincisi hakkında rivâyât muhteliftir. Ve Berâe, Yûnus, Kehf sûrelerinden biridir.

"*Miûn*" yüze yakın, yâhud yüzden ziyâde âyât-ı kerîmeyi ihtivâ eden sûrelerdir ki, bunlar İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'e göre on bir sûre-i şerîfedir.

"*Mesânî*" yüz âyet-i kerîmeden az olan uzunca sûrelerin ismidir ki Mushaf-ı Şerîf tertîbince alelekser miûndan sonradırlar. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'e göre de bunlar yirmi sûre-i şerîfedir. Bütün Kur'ân-ı Kerîm'e de, Fâtiha-i Şerîfe'ye de Mesânî nâmı verilmiştir.

"*Mufassal*" bunlardan sonraya kalan suver-i şerîfedir ki, araları sıkca sıkca Besmelelerle fasl edilmiş olduğu için bu nâmı almışlardır.

Rāğıb-ı Isfehânî "*Müfredâtü'l-Kur'ân*"ında mufassal, *Kur'ân-ı Kerîm*'in süb'-ı ahîridir deyip bu "*süb'*"un mebdeini –bu husūstaki ihtilâfa binâen– zikretmez. Bu mebde' hakkındaki ihtilâfı Süyûtî bervech-i âtî zikrediyor:

Kāf, Hücürât, Kıtâl, Câsiye, Sāffât, Saff, Tebâreke, Feth, Rahmân, İnsân, Sebbaha, Duhā..

Mufassal üç kısımdır:

1 — Tıvâl-ı mufassal: Mebde' hangi sûre i'tibâr edilirse oradan Amme'ye kadar;

405. عَنْ اَبِى مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَجُلاً قَالَ وَاللّٰهِ

2 — Evsât-ı mufassal: Amme'den Duhâ'ya kadar;

3 — Kısâr-ı mufassal: Duhâ'dan âhir-i *Kur'ân*'a kadar olan suver-i şerîfedir. Süyûtî "*Mufassal hakkında en muvâfık olarak söylenilen söz budur.*" diyor. Aynî ise bu kitabın (426) ncı hadîsi şerhinde "*Mufassal*" ın, Kur'ân'ın süb'-i sâbii olduğunu söyledikten sonra bu süb'a muhtelefün-fîh olarak Sûre-i Muhammed, yâhud Sûre-i Feth, yâhud Kāf Sûre-i celîlesini mebde' gösteriyor. Onun deyişine göre kısār-ı mufassal « لَمْ يَكُنْ » sûresinden âhir-i *Kur'ân'a* kadardır. Evsât-ı mufassal da « وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ » den başlar.

[3] Bu hadîsin râvîlerinden olan Amr b. Dînâr'ın Evsat-ı Mufassaldan olmak üzere taraf-ı âlî-i Nebevî'den tavsıye buyurulan iki sûrenin hangi sûreler olduğu hatırımda yoktur, dediğini Buhârî müteākıben rivâyet ediyor. Maa-hâzâ Muhārib b. Disâr tarîkından rivâyet ettiği (406) ncı hadîsde (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى), (وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشَى), (وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا) sûrelerinin tasrih buyurulduğunu zikretmektedir. Sırâc rivâyetinde: "« اَمَا يَكْفِيكَ اَنْ تَقْرَاَ وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا وَنَحْوَ ذٰلِكَ؟ » =(والسماء والطارق), (والشمس وضحاها), *yâhud bunlar gibi sûreleri okumak sana yetmez mi?*", Abdullāh b. Vehb'in "*Müsned*" inde: "« اَفَتَّانٌ اَنْتَ؟ خَفِّفْ عَلَى النَّاسِ وَاقْرَاْ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا وَنَحْوَ ذٰلِكَ وَلَا تَشُقَّ عَلَى النَّاسِ » = *Sen fettan mısın ki, āleme kolaylık göster de* (سبح اسم ربك الاعلى) *yi*, (والشمس وضحاها) *yi*, *yâhud onlar gibi bir sûreyi oku ve āleme zahmet verme*" buyurmuşlardır. *Sahîh-i İbn-i Hibbân*'da da hadîsin ruvâtından İbnü'z-Zübeyr "*Hangi sûreyi buyurduklarını hatırlamıyorum.*" diyen Amr b. Dînâr'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Muāz'a: "(والسماء والطارق), (والسماء ذات البروج), (والشمس وضحاها), (والليل اذا يغشى) *yi oku*" diye emrettiklerini işittim, deyince Amr: "*İşte bunlar gibi sûreler*" cevâbını vermiş. Bu muhtelif rivâyâtta isimleri geçen suver-i şerîfenin hepsi de evsât-ı mufassaldandır.

يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّى لَاَتَاَخَّرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ مِنْ اَجْلِ فُلَانٍ
مِمَّا يُطِيلُ بِنَا. فَمَا رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فِى مَوْعِظَةٍ اَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ. ثُمَّ قَالَ اِنَّ مِنْكُمْ مُنَفِّرِينَ.
فَاَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيَتَجَوَّزْ. فَاِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ
وَذَا الْحَاجَةِ.

TERCEMESİ

Ebû Mes'ûd (Bedrî-i Ensārî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir def'a) biri[1] gelip: "*Yâ Resûlâ'llāh, filânca*[2] *bize* (namaz kıldırırken) *o kadar uzatıyor ki, vallāhi sabah namazına gitmekten* (ādetâ) *geri kalıyorum.*" dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i hiçbir mev'ızada o günkü kadar gazablı görmedim. Sonra buyurdu ki: "(Ey nâs,) *içinizden bâzı kimselerde cemâati tenfîr* (hasleti) *vardır. Her hanginiz namaz kıldıracak olursa hafîf tutsun. Çünkü* (cemâatin) *içinde zaîf olanı var, yaşlı olanı, iş-güç sāhibi olanı var.*"[3]

---

[1] İsmi söylenilmemiştir. Bâzılarınca yine evvelki hadîsde şikâyeti zikr olunan Hazm b. Ebî Kâ'b'dır.

[2] Şikâyet olunan bu falanca Muāz b. Cebel ile Übeyy b. Kâ'b *radiya'llāhu anhümâ*'dan biridir.

[3] Bu hadîs-i şerîf yukarıda yine Ebû Mes'ûd-ı Ensārî *radiya'llāhu anh*'den (79) uncu olarak geçmişti. İki rivâyet beyninde ihtilâfât-ı yesîre vardır. Bâzı rivâyâtta sagir, hāmil, murdi', ābir-i sebîl –ki yolcu demektir– lâfızlariyle de sevkedilmiştir. Bunların hepsi de zevi'l-hâcât sırasına girebilir. Buhârî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyetinde de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in:
"«اِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ. فَاِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ
وَالْكَبِيرَ. وَاِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ» = *Biriniz*

406. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حَدِيثُ مُعَاذٍ وَاَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ فَلَوْلَا صَلَّيْتَ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى.

nâsa namaz kıldıracak olursa hafif tutsun. Çünkü içlerinde zaîf olanı var, hasta olanı var, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise (namazını) *istediği kadar uzatsın.*" buyurmuş oldukları zikr ediliyor. Bunlardan, imam için tahfîf-i salâtın mendûb olduğu anlaşılır. Hattâ bâzılarınca bu emir vâcibdir bile. Tatvîle râzı olan adedi mahsûr kimselere kıldıran kimsenin uzun sûreler okumasında ve rükû' ve sücûdda tesbîhâtı çoğaltmasında ise beis yoktur. Nitekim *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Sahābe-i Kirâm'ının bu bâbtaki rızâ ve rağbetlerini bildikleri için çok kere böyle de yaparlardı. Herhalde namazda tahfîf edeceğim diye erkân-ı salâtın hiçbirini ihlâl etmemek gerektir. Çünkü *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri, rükû' ve sücûdunu tam olarak yapmayan kimseye: "« اِرْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ » = *Dön de namazını kıl, çünkü sen namaz kılmış olmadın.*", kezâlik: "لَا تُجْزِئُ صَلَاةُ مَنْ لَا يُقِيمُ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ = *Rükû' ile sücûdda belini dümdüz etmeyen kimsenin namaz borcu sâkıt olmaz.*" buyurmuşlardır. Namaz kıldırırken tecevvüz eden yâni çok uzatmayan selef-i sālihînden biri Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'dir. Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* de mescidde namaz kılarsa rükû' ve sücûdu tahfîf ederek tecevvüz eder, evinde kıldığı vakitte ise rükû' ve sücûdu, namazı uzatırdı. "*Niçin böyle yapıyorsun?*" diye kendisine sorulmuş, "*Biz imâmız, bize iktidâ olunur.*" demiştir. Zübeyr b. el-Avvâm *radiya'llāhu anh* de hafif bir namaz kıldırmıştı. "*Siz, Ashāb-ı Resûlu'llāh aleyhi's-salâtü ve's-selâm neden böyle herkesten daha hafif kıldırırsınız?*" suâline karşı: "اِنَّا نُبَادِرُ هٰذَا الْوَسْوَاسَ = *Biz şu vesvâs denilen şeyi önlüyoruz.*" cevâbını vermişti. Ammâr b. Yâsir *radiya'llāhu anh:* "*Şeytanın vesvesesi gelmeden şu namazı aradan çıkarınız.*" dermiş. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* rükû' ve sücûdu itmâm etmekle berâber namazda tecevvüz edenlerdendir. "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazı hep böyle mi idi?*" demişler. "*Evet. Maa-hâzâ ben yine te-*

TERCEMESİ

Yine Câbir *radiya'llāhu anh*'in Muāz (b. Cebel) hakkındaki hadîsi ki[1] (buradaki rivâyete nazaran) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Muāz'a: "(سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى) , (وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا) , (وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى) *sûreler*(i gibiler)*ini okumalı değil miydin?*" buyurmuşlardır.

407. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوجِزُ الصَّلَاةَ وَيُكَمِّلُهَا.

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'in: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem namazı* (hem) *îcâz*, (hem) *de ikmâl sūretiyle kıldırırdı.*"[2] dediği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

---

cevvüz ediyorum. Yâni büsbütün Onun namazına benzetmiyorum." demiş. Ömer *radiya'llāhu anh* yaralanıp hasta düştüğü vakit Abdü'r-Rahmân b. Avf *radiya'llāhu anh*, mihrâba geçip en kısa sûrelerle, (اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ) ve (اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ) süreleriyle namazı kıldırdı idi.

Kendi kendine kılıp da tatvîl eden kimse için vakit çıkıncaya kadar, yâhud vakt-i kerâhet girinceye kadar namazı uzatmak münâsib olmaz.

1 (404) üncü hadîs.

2 Yâni cemâatin hāline merhameten namazı kısa tuttukları halde erkân ve sünenden hiçbirini de eksik bırakmazlardı demek istemiştir. Bu ma'nâda –Ebû Mes'ūd'dan olduğu gibi– Ebû Vâkıd-ı Leysî, İbn-i Mes'ūd, İbn-i Ömer, Osmân b. Ebi'l-Ās *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet vardır.

Ebû Vâkıd *radiya'llāhu anh*: "«كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

408. عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنِّى لَاَقُومُ فِى الصَّلَاةِ اُرِيدُ اَنْ اُطَوِّلَ فِيهَا.

وَسَلَّمَ اَخَفَّ النَّاسِ صَلَاةً عَلَى النَّاسِ فَاَطْوَلَ النَّاسِ صَلَاةً لِنَفْسِهِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem hem imam iken nâsın en hafif namazlısı, hem de kendi kendine namaz kıldığı vakit onların en uzun namazlısı idi."* demiştir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* merfûan: "«اَيُّكُمْ اَمَّ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ. فَاِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالْكَبِيرَ وَذَا الْحَاجَةِ» = *Her hanginiz nâsa imam olursa hafif kıldırsın. Çünkü içlerinde zaîfi var, yaşlısı var, iş-güç sāhibi olanı var."* hadîsini rivâyet ediyor. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize tahfîf ile emrederdi. Ve bize öyle kıldırırdı."* demiştir. Osmân b. Ebi'l-Âs *radiya'llāhu anh* de merfûan: "«مَنْ اَمَّ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ. فَاِنَّ فِيهِمُ الْكَبِيرَ. وَاِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ. وَاِنَّ فِيهِمْ ذَا الْحَاجَةِ. فَاِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ» = *Her kim nâsa imam ... iş-güç sāhibi olanı var. Biriniz kendi kendine de kılarsa istediği gibi namazını uzatsın."* hadîsini rivâyet etmiştir.

Bu hadîs-i şerîf *Müslim*'de: «كَانَ يُوجِزُ الصَّلَاةَ وَيُتِمُّ الصَّلَاةَ», «كَانَ اَتَمَّ النَّاسِ صَلَاةً», «كَانَ اَخَفَّ النَّاسِ صَلَاةً فِى اِيجَازِهِ فِى تَمَامٍ» lâfızlariyle rivâyet edilmiştir ki, hepsi de tercemedeki ma'nâya varır. Yine Müslim'in bir lâfzında Enes *radiya'llāhu anh*: "«كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَقَارِبَةً. وَكَانَتْ صَلَاةُ اَبِى بَكْرٍ مُتَقَارِبَةً. فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مَدَّ فِى صَلَاةِ الْفَجْرِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazı ortalama idi, Ebû Bekr'in namazı da ortalama idi. Ömer İbnü'l-Hattāb'a gelince: salât-ı fecri o, uzattı."* demiştir. Lâkin salât-ı Nebevîdeki bu îcâz ve tecevvüzün bizlerin zihnine tebâdür ettiği derecede olma-

فَاَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَاَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي كَرَاهِيَةَ اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمِّهِ.

TERCEMESİ

Ebû Katâde (Hāris b. Rıbʿī-i Ensārî) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (Çok kere) ben namaza (kırâeti) uzatmak niyyetiyle dururum da (geriden) bir çocuğun ağladığını duyunca anasına meşakkat (ve zahmet) getirmeyeyim diye namazımı kısa keserim[1].

---

dığı, bu hadîsin tamâmı olmak üzere Enes'in: "« كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَامَ حَتَّى نَقُولَ قَدْ اَوْهَمَ. ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى نَقُولَ قَدْ اَوْهَمَ » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* (سمع الله لمن حمده) *dediği vakit namazın alt tarafını artık terk etti diyeceğimiz kadar ayakta kalırlar, sonra secdeye varıp secdeteyn beyninde de artık mâbaʿdinden vaz geçti diyeceğimiz kadar otururlardı.*" sözünden anlaşılıyor.

[1] Bu hadîsi, Buharî ile Müslim, müteaddid tariklerle Enes'den rivâyet etmişlerdir. Nebiyy-i Rahîm *aleyhi efdalü's-salâvâti ve't-teslîm* Efendimiz Hazretlerinin ümmetlerine olan kemâl-i re'fet ve şefkatlerinin lâ-yuad edillesinden biri de budur. Çocuğu ağlayan kadının kalbi, çocuğunun ihtiyâcı ile meşgūl olacağından safâ-yı hâtırla namaza devâm edemez. Yâhud namazını bozup çocuğu ile meşgūl olur. Her iki sūretle de ya cemâat, ya huşûʿ fazîletlerinin birinden mahrum kalmış olur. Çocuğunu ihmâl etse, bîçâre belki heder olur. Bu mülâhazalar, imamın tahfîf-i salât etmesi için kâfî sebeplerdir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz bir defʿa birinci rekʿatta altmış âyet kadar okumuşlarken bir çocuğun ağlamasını işitmeleri üzerine ikinci rekʿatta yalnız üç âyet ile iktifâ buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şerîf ile çocukların mescide ithâlinde beis olmadığı,

409 . عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ .

Tercemesi

Nu'mân b. Beşîr (Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Ya saflarınızı düzeltiniz*[1], *ya Allāhu Teālâ'nın yüzlerinizi*

kadınların erkek saflarının arkasında cemâate iltihakları câiz olduğu istidlâl olunuyor. Bir de bu kavl-i Resûl, namazda iken müstahab olan bir şeyi yapmağa niyyet eden kimseye o müstahabb-ı yapmak vâcib olmadığına delîldir. Fukahâ-yı Mâlikiyyeden Eşheb buna kāil olamıyor. Ve meselâ kāimen tatavvu' namazı kılmak niyyetinde olan kimse namazını kāiden itmâm edemez diyor.

İmam, Rükû'da iken yeni gelen bir kimsenin cemâate girmek istediğini hissederse acabâ o da yetişsin diye rükûu uzatması câiz midir? Fukahā-yı Şâfiiyyeden bâzıları bunu tecvîz etmişlerdir. Bunlar: "*Bir ihtiyâc-ı dünyevî için uzun kılınacak namazı kısaltmak câiz olunca; Allāh'a ibâdeti teshil için kısa olan bir rüknü uzatmak neden câiz olmasın?*" derler. Muārızları ise: "*Bu, namazda ziyâde-i ameldir. Hazf gibi değildir. Namazda hazf matlub ise, ziyâde-i amel matlub değildir.*" cevâbını verirler. Şa'bî, Hasan-ı Basrî, Abdü'r-Rahman İbn-i Ebî Leylâ bunu tecvîz edenler meyânındadır. Cemâate meşakkat îrâs etmemek kaydiyle Ahmed İbn-i Hanbel ile İshak b. Râhûye ve Ebû Sevr de tecvîz ederler. Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, kavl-i cedîdinde Şâfiî, Ebû Yûsuf ise mekruh görürler. Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî: "*Böyle yapmanın şirk olmasından korkarım.*" demiştir.

[1] Tesviye-i sufuftan murâd, saffa dâhil olanların bir hizâda bulunması, safda halel varsa, yâni aralık bulunuyorsa, kapatılması demektir. Saflar dolu, aralıksız ve boydan boya tamam olmak gerektir. Öndeki saf bu tarzda olmadıkca ikinci safta, o da böyle dolmadıkca üçüncü safta bulunmak olmaz.

ayrı ayrı taraflara çevireceğini[1] *muhakkak bilesiniz.*" buyurdu[2].

---

1 «أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ» rivâyetlerine de bakılırsa yüzlerin ayrı ayrı taraflara çevrilmesi, kalplerin yekdiğere karşı dönük, yâni efrâd-ı Müslimîn arasında buğz ve adâvet peydâ olması demektir. İşte sufûf-ı salâtın bozuk olmasına kulûbun bozukluğu gibi bir ikāb-ı şedîd-i İlâhî terettüb ediyor. Ehl-i İslâm arasında amelen en büyük cihet-i câmia namaz olduğundan salâh ve nizâm-ı ictimâîleri, namazdaki salâh ve nizâmı hüsn-i muhāfazaya vâbeste kılınmış demek olur. Fe'fhem.

Bâzıları, *Müsned-i Ahmed*'deki Ebû Ümâme *radiya'llâhu anh* rivâyetinde: "لَتُسَوُّنَّ الصُّفُوفَ أَوْ لَتُطْمَسَنَّ الْوُجُوهُ" =*Saflarınızı düzeltiniz, yoksa yüzleriniz tams olunacaktır.*" denilmiş olmasına bakarak muhâlefet-i vücûhu ma'nây-ı mecâzîye sarfa lüzum görmemişler. (400) üncü hadîsde ef'âl-i salâtta imama mütâbeat etmeyenlerin sûreti eşek sûretine tahavvülünü ma'nâ-yı hakîkîye alanlar gibi buraya da ma'nâ-yı hakîkîce yüzleriniz arkalarınıza çevrilecektir ma'nâsını vermişlerdir. Tams, bir şeyden eserin zâil olmasıdır. Nitekim tams-ı uyûn, gözlerin yeri belirsiz olarak dümdüz olmak üzere kör olmasıdır. Tams-ı vücûha gelince, Râgıb-ı Isfehânî'nin "*Müfredât*" da beyânına göre ya dünyâda, ya âhirette yüzlerin maymunlar ve köpeklerde olduğu gibi kıl ile örtülüp belirsiz ve tanınmaz bir hâle gelmesidir. Maa-hâzâ Râgıb, tams-ı vücûha da mecâzî bir ma'nâ veriyor. Vücûh, a'yân ve rüesâya da ıtlāk olunduğuna göre a'yân ve rüesânın tamsı, rüesânın eznâb mertebesine düşüp dûçâr-ı zillet-i uzmâ olmasıdır, diyor. Kudret-i İlâhiyyeye hiçbir mâni' yok ise de bunu da (400) üncü hadîsdeki gibi ma'nâ-yı mecâzîye almak zevka daha mülâyim düşüyor.

2 Bu hadîs-i şerîf, *Müslim*'de yine Nu'mân b. Beşir *radiya'l-lâhu anh*'den şöyle rivâyet olunuyor: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem saflarınızı bir okçu, yapacağı oku nasıl dümdüz ederse öylece dümdüz bir hâle getirirdi. Bunu tâ biz anlayıp lâyıkıyle öğreninceye kadar yaptı durdu. Nihâyet günün birinde yine namaza çıkıp mihrâba geçti. Tam ihrâm tekbîrini alacağı sırada göğsü saftan dışarıya çıkmış birini gördü. Bunun üzerine:* "... لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ *Saflarınızı düzeltiniz, yoksa...*" buyurdu. Yine

410. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

Nu'mân b. Beşîr *radiya'llāhu anh*'in: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, namaza kalkdığımızda saflarımızı tesviye buyururdu. Saflar düzeldimi tekbîr alırdı.*" dediğini Ebû Dâvûd "*Sünen*" inde rivâyet ediyor. Tesviye-i sufûfa taraf-ı âlî-i Nebevî'den verilen ehemmiyet, Buhârî ile Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri: "اَقِيمُوا الصَّفَّ فِى الصَّلٰوةِ فَاِنَّ اِقَامَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلٰوةِ = *Namazda safları doğrultunuz. Zîrâ saf doğrultmak, namazın tamâm olması levâzımındandır.*" hadîsi ile Ebû Dâvûd ve Müslim'in yine bu mealde olarak Enes'den merfûan rivâyet ettiği «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ .. الخ» hadîsi şâhiddir. Kezâlik *Müslim*'de Ebû Mes'ûd-i Bedrî *radiya'llāhu anh*'den: "*Namazdan evvel Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem omuzlara dokunup* (اِسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ . لِيَلِنِي مِنْكُمْ اُولُو الْاَحْلَامِ وَالنُّهٰى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ) Yâni: "*Doğrulunuz, ayrı ayrı hizâlarda durmayınız ki, kalpleriniz birbirinden ayrılmasın. Aklı başında olan dirâyetlileriniz benim arkamda, onlardan sonra gelenler daha arkada, daha sonra gelenler daha arkada dursunlar buyururdu.*" —Ebû Mes'ûd derdi ki: "*Siz ise bugün son derecede ihtilâf üzeresiniz*" hadîsi, mervî olduğu gibi İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den menkul hadîsde de bu vasāyâ-yı Nebeviyyenin her namazda üç kere tekrar buyurulduğu "اِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الْاَسْوَاقِ =*Heyşât-ı esvakdan da sakınınız.*" ziyâdesiyle rivâyet edilmiştir. Heyşe çarşı, pazarda görülen karmakarışıklıktır. Oralarda gezip durmakta hiçbir nizam gözetilmez. Yâhud rastgelenin istediği sözü istediği perdeden söylemesidir ki, bu da karışıklık olmak i'tibâriyle evvelki ma'nâya varır. Yine Ebû Dâvûd'un Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, namaza duracakları sırada oradaki bir değnek parçasını ibtidâ yemîn-i mübâreklerine alıp ve sağ taraflarına dönüp: "اِعْتَدِلُوا وَسَوُّوا صُفُوفَكُمْ =*Doğrulunuz, saflarınızı düzeltiniz.*" sonra değneği sol ellerine alıp ve sol taraflarına dönüp yine «اعتدلوا وسوّوا صفوفكم» diye tenbihde bulunmak mu'tâd-ı şerifleri

وَسَلَّمَ قَالَ اَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا. فَاِنِّى اَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِى.

TERCEMESİ

Enes (b. mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Namaz saflarınızı doğrultunuz ve sımsıkı biribirinize yapış*(ıp aranızda boşluk bırakma)*yınız. Zîrâ ben sizi arkamdan* (da) *görüyorum.*" buyurdu[1].

---

imiş. Kezâ Ebû Dâvûd'un diğer rivâyetine nazaran Berâ' b. Âzib *radiya'llāhu anhümâ* şöyle demiştir: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem safların arasına girip boydan boya dolaşır, göğüslerimizle omuzlarımıza dokunur,* (لَا تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ) *buyururdu. Yine Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "«اِنَّ اَللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصُّفُوفِ الْاُوَلِ» = *İlk saflara Allāh Azze ve Celle Hazretleri rahmet, melekleri de duā ve niyâz-ı mağfiret eyler, buyururlardı.*"

Elhāsıl ta'dîl ve tesviye-i sufûf, mütemmimât-ı salâttandır. Ebû Hanîfe ile Mâlik ve Şâfiî bunu sünnet-i salât addetmişlerdir. İbn-i Hazm-i Zāhirî ise, farz i'tikād eylemiştir. Çünkü namaz farzdır. Farz-ı salât da bununla tamâm oluyor. Binâenaleyh bu da farzdır, diyor. Halbuki tesviye-i sufûf, farz olsa bile, nefs-i salâttan olmadığı için tesviyesiz kılınan namazı iāde etmek lâzım gelmez. Yalnız tesviye hakkındaki emre muhâlefetten dolayı ism-i azîm terettüb eder. Bundan dolayıdır ki, Ömer *radiya'llāhu anh* ikāme-i sufûfa birtakım kimseleri me'mûr eder, saflar düzeldi diye kendisine haber verilmedikce ihrâm tekbîrini almazdı. Osmân ile Alî *radiya'llāhu anhümâ* da buna pek ziyâde dikkat edip cemâate "اِسْتَوُوا = *Doğrulunuz.*" diye emir verirlerdi. Hattâ Alî *radiya'llāhu anh* isim tasrîh ederek: "*Filân ileri geç, filân geriye çekil.*" diye müfredât ile bile meşgûl olurlardı.

[1] Bu hadîs-i şerîf *Buhârî*'de bir mukaddime ile rivâyet edilmiştir. Enes *radiya'llāhu anh:* "(Bir def'a) *namaz ikāme edilmişti. Resûlullāh*

411. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ

salla'llāhu aleyhi ve sellem mübârek yüzünü bize döndürüp "أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ.. *buyurdu*" diyor. *Müslim*'deki rivâyet ise: «أَتِمُّوا الصُّفُوفَ فَإِنِّي أَرَاكُمْ خَلْفَ ظَهْرِي» lafzı iledir. Yine Enes *radiya'llāhu anh*'in *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile "*Sahîh-i*" *İbn-i Hibbân*'da mervî hadîs-i merfûunda: "«رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا بَيْنَهَا وَحَاذُوا بِالْأَعْنَاقِ. فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهُ الْحَذَفُ» =*Saflarınızı taşları biribirine kenedlenmiş duvar gibi sağlamlaştırınız. Saflarınızı yanaştırınız. Boyunlarınızı bir hizâya getiriniz. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allāh'a kasem olsun ki, ben, saffın boş kalmış aralıklarından şeytanın hazef gibi girdiğini görüp duruyorum.*" buyurulduğu mervîdir. Hazef, Yemen'de yetişen bir nevi' bodur kara davara denirmiş. Beyhakî rivâyetine göre: "*Yâ Resûlâ'llāh, hazef nedir?*" diye suâl edilmiş. Cevâben: "ضَأْنٌ جُرْدٌ سُودٌ تَكُونُ بِأَرْضِ الْيَمَنِ =*Yemen toprağında yetişen kılsız siyah bir nevi' davardır.*" buyurulmuş. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* de merfûan: "«وَسِّطُوا الْإِمَامَ وَسُدُّوا الْخَلَلَ» =*İmamı saffın ortasına getiriniz ve safda aralık varsa kapayınız.*" hadîsini rivâyet etmiştir. Kezâlik *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da Nu'mân b. Beşîr *radiya'llāhu anh*'den şu rivâyet vardır: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem mübârek yüzünü bize döndürüp üç kere* «أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ» *buyurduktan sonra* «وَاللّٰهِ لَتُقِيمُنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ» *buyurdu. İşte bu tenbîh-i Nebevî üzerine herkesin omuzunu yanındakinin omuzuna, dizini yanındakinin dizine, topuğunu yanındakinin topuğuna yapıştırdığını gördüm.*" İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da merfûan: "«أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ. سُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلَا تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ. وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللّٰهُ. وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ فِى حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الْحُجْرَةِ قَصِيرٌ.

قَطَعَهُ اللهُ» =*Safları doğrultunuz. Omuzları da bir hizâya getiriniz. Aralıkları kapayınız. Sizin saflarınıza girecek ihvânınızın ellerine munkād olup müsâade ediniz. Şeytan girebilecek fürceler bırakmayınız. Her kim bir saffı vasleder, yâni kapatırsa Allāh ona sıla etsin, yâni birr ü ihsâniyle vâyedâr etsin. Her kim de bir saffı kat' eder yâni bozarsa Allāh ona sıla etmesin, yâni gönlünü hoş etmesin*" hadîsini rivâyet ediyor ki, safların hālini tafsılliçe bir ta'riftir. Saffı ıslāh için uzanan, yâhud işâret eden ellere munkād olmak büyük fazîlettir. Nitekim **İbn-i Abbâs** *radiya'llāhu anhümâ'*-nın merfûan rivâyetinde de: " خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِى الصَّلاَةِ =*En iyileriniz, namazda saf doğrultmak için kendisine dokunan ele omuzu en ziyâde munkād olanınızdır.*" buyurulmuştur ki, vâkı' olacak ihtār üzerine tekebbürü bırakıp hemen inkıyâd tavsiye buyuruluyor demektir. Hulâsa salâtın hüsn ve kemâlini te'mîn için safları sufûf-ı melâikeye benzetmek ve bunu vesîle-i istinzâl-i rahmet eylemek lâzımdır. **Beşîr b. Yesâr-ı Ensārî**'nin: "*Enes b. Mâlik radiya'llāhu anh Basra'dan Medîne'ye geldi. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ahdindenberi bizde beğenmediğin şeyler nedir? diye kendisine soruldu. Sizin beğenmediğim bir şeyiniz yok. Şu kadar var ki, safları doğrultmıyorsunuz, cevâbım verdi.*" dediğini **Buhârî** rivâyet ediyor. Demek ki, ahd-i Tâbiîndeki sufûf-ı salâtı Sahābe hazarâtı beğenmemişler. Zamânımızdaki sufûf-ı salât ise cidden yürekler acısıdır. Ehl-i İslâm arasındaki tenâfür ve tebâguz hāli de inzâr-ı Nebevîye tastamam tetâbuk ederek saflarımızın hāline denk geliyor.

(376) ncı hadîsden de müstefâd olduğu gibi bu hadîsden de ikāmet ile namaza duhûl arasındaki zaman içinde tekellümün cevâzı müstefâd oluyor. Hadîsin delâlet ettiği ikinci mes'ele de namazda tesviye-i sufûfun vâcib olmasıdır. Bir de: «فَإِنِّى أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِى» kelâm-ı sādıkı, hasāis-ı celîle-i Muhammediyyeden (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) birini haber veriyor ki, bu rü'yet herhalde kör gibi bir âlet-i mu'tâdeye muhtâc olmaksızın vâkı' olan bir rü'yet idi. Cenâb-ı Hâlık-ı bîçûn, Habîb-i Kerîmini böyle müstesnâ bir haslet-i cemîle ile mümtaz buyurmuş ve anâsır-ı beşeriyyet içinde değme beşere benzemez bir mevkı-i bâlâ sāhibi olduklarını en görmez gözlere gös-

فَرَأَى النَّاسُ شَخْصَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَامَ أُنَاسٌ[1]
يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ. فَأَصْبَحُوا. فَتَحَدَّثُوا بِذَلِكَ. فَقَامَ لَيْلَةَ
الثَّانِيَةِ[2]. فَقَامَ مَعَهُ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ. صَنَعُوا ذَلِكَ
لَيْلَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا[3]. حَتَّى إِذَا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ جَلَسَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَخْرُجْ. فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرَ ذَلِكَ
النَّاسُ. فَقَالَ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَلَاةُ اللَّيْلِ.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gece vakti olunca hücre(-i şerîfe)sinde namaz kılardı[4]. Hücre-

---

termek istemiştir. O muallâ pâye nûr-ı sāfînin gölgesiz olması da böyledir. (265 inci hadîse de mürâcaat).

[1] Bir nüshada hemzesiz olarak « نَاسٌ ».

[2] Bir nüshada « اَللَّيْلَةَ الثَّانِيَةَ ».

[3] Bir nüshada « اَوْ ثَلَاثَةً ».

[4] Hāfız Ebû Nuaym-ı İsbchânî'nin rivâyetinde daha sarîh olarak: "كَانَ يُصَلِّي فِي حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِ اَزْوَاجِهِ = *Ezvâc-ı Tâhirâtının hücrelerinden birinde namaz kılardı.*" denilmiştir. Hücre, evin içinde duvar, yâhud perde ile ifrâz edilmiş her hangi münferid bir köşeye denir. Ümmü'l-Mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın, metne girmeyen Buhârî rivâyetinde: "« اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَهُ حَصِيرٌ يَبْسُطُهُ بِالنَّهَارِ وَ يَحْتَجِرُهُ بِاللَّيْلِ » = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bir hasırı var idi ki, onu gündüzleri yayar, geceleri de hücre hâline kordu.*", Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'in de bundan sonra muhtasarı (412) rakkamı ile zikredilecek hadîsinde: "« اِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً قَالَ حَسِبْتُ

nin duvarı alçacık olduğu için nâs Nebiyyu'llāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (namaz kılarken) şahs-ı mübârekini (yâni karaltısını) gördüler[1]. Birtakım kimseler namaza durup kendisine iktidâ ettiler[2]. Sabah olunca bu (yaptıkları)nı arzet-

---

«أَنَّهُ مِنْ حَصِيرٍ فِي رَمَضَانَ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Ramazanda. zannederim, hasırdan bir hücre ittihaz buyurdu.*", bir rivâyette de: "احْتَجَرَ بِخَصَفَةٍ أَوْ حَصِيرٍ فِي الْمَسْجِدِ = *Mescid-i şerifde hurma yaprağı örgülerinden, yâhud hasırdan bir hücre yaptı.*" denildiğine göre bu hücre hasır, yâhud hurma yaprağı örgülerinden perdemsi bir şey ile çevrilmiş bir yer olup bunun da Ümmehât-ı Mü'minîn'e mahsūs hâneleri içinde olmak ihtimâli olduğu gibi gündüzleri mescid-i şerîfe yayıldıktan sonra geceleri kaldırılıp ve perde tarzında gerilip muvakkat hücre gibi isti'mâl buyurulduğu ihtimâli de vardır. Gâh Ezvâc-ı Tâhirât hânelerinde, gâh mescid-i şerifde leylen hücre güzîn-i tâat olmaları ve Sahābe-i Kirâm'ın bunu hissedip iktidâya şitâb etmeleri husūsunun teaddüdü ihtimâli de vardır.

[1] O târihlerde Medîne-i Münevvere'de geceleri kandil yakmak mu'tâd olmadığı için (249 uncu hadîse mürâcaat) Sahābe-i Kirâm Zât-ı Mukaddese-i Risâlet-Penâhî'lerini bittabi' göremeyip yalnız karaltılarından namaz kılmakta olduklarını istidlâl ederlerdi.

[2] Sahābe-i Kirâm'ın bu fi'linden imam olmağa niyet etmemiş kimseye iktidânın cevâzına istidlâl olunduğu gibi salât-ı tatavvu'da cemâatin de sıhhatine istidlâl olunabilir. Çünkü bu salâtın tatavvu' olduğunda şüphe yoktur. Hattâ kıssanın Ramazanda cereyân etmiş olduğu rivâyetine bakılacak olursa salât-ı terâvih idi. Bir de bu hadîsi, Buhârî, imam ile me'mûmîn arasında duvar, yâhud sütre gibi bir hâil varken iktidânın sıhhati bahsine şâhid olarak îrâd etmiştir. Buhârî müsneden rivâyet ettiği bu hadîsden başka Hasan-ı Basrî'nin: "*Seninle imam arasında bir nehir bulunursa beis yoktur.*", Kibâr-ı Tâbiîn'den Ebû Miclez'in: "*Aralarında yol, yâhud duvar bulunursa imamın tekbîrini duymak şartiyle insan imama iktidâ edebilir.*" dediklerini de ta'lîkan rivâyet ediyor. Hasan-ı Basrî'nin nehir dediği elbette nehr-i sağîrdir. Nehr-i kebîr gibi geniş bir hâilin mânî-i iktidâ olduğunda şüphe yoktur. Bu mes'ele mesâil-i hilâfiyyedendir. Buhârî,

tiler. Ertesi gece (yine gece namazına) kalktı. (Yine) birtakım kimseler kendisine iktidâen namaza durdular. Bu işi iki, yâhud üç gece (tekrâr) ettiler. Ondan sonra (ki gece) olunca Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (evinde) oturdu. Ve oraya çıkmadı[1]. Sabah olunca bâzı kimseler (Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e sebebini anlamak için) bunu da arzettiler[2]. (Cevâben): "*Gece namazı size farz olacak diye korktum.*" buyurdu[3].

Mâlikîler gibi hâciz ve hâilin iktidâya mâni' olmadığına kâildir. Enes, Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anhümâ* ve İbn-i Sîrîn ile Sâlim b. Abdullâh'dan da böyle bir rivâyet vardır. Urve b. ez-Zübeyr de bir def'a kendisi ile mescid arasında sokak varken bir hânede imama iktidâ etmiştir. İmâm Mâlik'e göre birbirine yakın duran kayıkların birindeki imama diğer kayıklardan iktidâ edilmesinde beis yoktur. Birtakımları da bunu mekruh görmüşlerdir. Nitekim Ömer b. el-Hattâb *radiya'llâhu anh*'in "*Musallî ile imam arasında yol, duvar, nehir bulunursa ona iktidâ etmiş olmaz.*" dediği mervîdir. Şa'bî ile Nehaî de arada sokak olursa iktidâyı mekruh görmüşlerdir. Ebû Hanîfe, saflar ard arda muttasılan sokağı kaplamadıkca imam ile arasında sokak bulunan me'mûmun namazı sahîh olmaz demiş ve Leys b. Sa'd ile Evzâî ve Mâlikiyye'den Eşheb'in de ictihadları ona muvâfık düşmüştür. Ancak imamın harekât ve sekenâtı hakkında şüpheye mahal vermiyecek bir hâil olursa beis yoktur.

[1] Üçüncü, yâhud dördüncü gece oraya çıkmamış olduklarını şahs-ı mübâreklerini karanlıkta sezememiş olmakla istidlâl ettiler.

[2] Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyetine göre bu bahsi açan Ömer b. el-Hattâb *radiya'llâhu anh* olmuş.

[3] Bir rivâyette: «وَلَكِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ صَلَاةُ اللَّيْلِ فَتَعْجِزُوا عَنْهَا» =*Şu kadar ki, üzerinize gece namazı farz olur da sonra size güç gelir diye korktum.*" sûretindedir. Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin bu hadîsi *Buhârî*'nin diğer bir yerinde «وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ» ziyâdesiyle rivâyet edilmiştir ki, bu kılınan namazın Ramazan'daki salât-ı leyl, yâni salât-ı terâvih olduğu anlaşılıyor.

412. وَفِى هٰذَا الْحَدِيثِ مِنْ رِوَايَةِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِىَ اللّٰهُ

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretlerinin salât-ı leyl'e mescidde cemâatle devâm edilmesine müsâade buyurmayıp. bu sūretle i'tizâr buyurmaları ümmet-i merhûmelerine olan kemâl-i re'fet ve rahmetlerinin delâil-i bâhiresinden biridir. Vâkıā daha evvel leyle-i Mi'rac'da «هُنَّ خَمْسٌ وَهُنَّ خَمْسُونَ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ» Takdîr-i İlâhîsi ile beş vakte hasredilen ferâiz-i salâta (227. nci hadîse mürâcaat) bir altıncısının zammedilmesine ihtimal kalmamıştı. Fakat *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in korktuğu şey –Allāhu a'lem– başka cihetten idi. Şârih-i *Buhârî* Ebû Süleyman Hattābî diyor ki: Salât-ı leyl, Resûlullāh *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a vâcib idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in muvâzabet buyurdukları, ef'āl-i şer'iyyede kendilerine teessî ve iktidâ, nusūs-ı Kur'âniyye mûcibince, ümmete vâcibtir. Mescid-i şerîfe çıkıp gece namazı kılmayı i'tiyâd buyurmaları –ferâiz-i hamsdan başkaca bir farz-ı cedîd inşâsı değil– kendilerine teessî ve iktidânın vâcib olması yüzünden ümmete belki vâcib olur diye ihtiraz buyurdular. Bu, ayniyle bir kimsenin kendi üzerine nezrolan bir namazı vâcib kılması gibidir ki, o namaz nezreden hakkında farz olmakla berâber asıl şer'de farz edilmiş bir namaz değildir. İntihâ.

Diğer şârih Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî'nin de bâzı tevcihleri vardır. O da diyor ki, korkulan şey ihtimal ki salât-ı leyl'de teneffülün sıhhati, teheccüdün mescidde cemâatle olmasiyle meşrût olur ma'nâsınca kıyâm-ı leyl'in farz olabilmesi cihetinden idi. Nitekim Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'in: "خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْكُمْ. وَلَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا قُمْتُمْ بِهِ. فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِى بُيُوتِكُمْ» =*Size farz olur diye korktum. Halbuki size farz olacak olursa onu ale'd-devâm kılamazsınız. Öyle ise ey nâs, bu namazı evlerinizde kılınız.*" hadîsinde de buna îmâ vardır. Demek ki, şart olur korkusuyle mescidde cemâatle kılmalarını şefkaten men' buyurup bu sūretle evlerde muvâzabete izin vermekle berâber yine namazın farz olmasından emin olmuş oldular. İkinci ihtimâle göre kıyâm-ı leyl'in farz-ı ayn değil, farz-ı kifâye olacağından korkmuş olabilirler. Bu sūrette de

عَنْهُ زِيَادَةُ أَنَّهُ قَالَ قَدْ عَرَفْتُ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ صَنِيعِكُمْ.[1] فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ. فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلَاةِ صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ.

TERCEMESİ

Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh* rivâyetinden vârid olan yine bu hadîsde[2] (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in) « "*Yaptığınızı gördüğüm şu işi beğendim*[3]. (Lakin yine) *ey nâs*, (bu

salevât-ı hamsin üzerine zâid bir farz olmuş olmaz. Bayram ve emsâli namazların farziyyetine kāil olanların nazarında bu namazlar ne ise salât-ı leyl de o hükümde olmuş olur. Üçüncü ihtimâle göre de hâssaten kıyâm-ı Ramazân'ın, yâni salât-ı terâvihin farz olacağından korkmuş olabilirler. Nitekim hadîsde: "« وَذَلِكَ كَانَ فِي رَمَضَانَ » =*Bu, Ramazanda olmuştu.*" denilmiş olduğu gibi Buhârî'nin Süfyân b. Hüseyn rivâyetinde: "« خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْكُمْ قِيَامُ هَذَا الشَّهْرِ » =*Bu ayın kıyâm-ı leyl'i size farz olur diye korktum.*" denilmiştir. Bu takdîre göre ise işkâl büsbütün mürtefi' olur. Çünkü kıyâm-ı Ramazan senenin her gecesinde tekerrür etmediği için salâvât-ı hams üzerine zâid bir şey olmamış olur. İntihâ.

[1] Bir rivâyette: « مِنْ صُنْعِكُمْ ».

[2] Bu hadîs bundan evvelki (411) inci hadîsdir.

[3] Salât-ı terâvihi cemâatle kılmağa olan hırsınızı görüp beğendim demektir. Salât-ı terâvih olduğu *Buhârî* metnindeki « اتَّخَذَ حُجْرَةً قَالَ حَسِبْتُ أَنَّهُ مِنْ حَصِيرٍ فِي رَمَضَانَ » = lâfzından anlaşılıyor ki, evvelki hadîsin hâşiyesinde mevzû-i bahs edilmişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir kaç gece geçtikten sonra kılmağa çıkmadıklarını gören Ashāb-ı Kirâm geldiklerini ve namaza hazır olduklarını ihbâr için yüksek sesle tesbîh etmişler, hattâ bâzıları Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i hâb-ı isti-

nevâfili) *evlerinizde kılınız. Zîrâ namazın efdali insanın kendi evinde kıldığı namazdır. Meğer farz ola* (ki onu mescidde cemâatla kılmak efdaldir) *buyurdu*[1]" ziyâdesi vardır.

---

râhatte zanniyle bir taş parçası alıp bâb-ı saādetlerini tıkırdatmışlardı. (Bundan evvelki hadîsin son hāşiyesine mürâcaat.)

[1] Ferâizin mesâcidde cemâatle edâsı izhâr-ı şeâir-i dîn içindir. Nevâfilin evlerde kılınması ise riyâdan baîd olduğuna binâendir. Nevâfilin evlerde kılınmasındaki fazîlete dâir birçok ahādîs-i şerîfe vardır. Bâzıları şunlardır:

İbn-i Mâce'nin Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh*'den rivâyeti: —Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sordum. «أَمَّا صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ فَنُورٌ. فَنَوِّرُوا بُيُوتَكُمْ» =*İnsanın kendi evinde namaz kılmasına gelince o, bir nurdur. O halde evlerinizi nurlandırınız*" buyurdu.

Müslim'in Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anh*'den rivâyeti: —Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ فَلْيَجْعَلْ فِي بَيْتِهِ نَصِيبًا مِنْ صَلَاتِهِ» = *Her hangi biriniz farz namazını gittiği mescidde kılacak olursa kendi evini de namazından nasîbedâr etsin.*" buyurdu.

İbn-i Mâce'nin Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyeti: —«إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلَاتَهُ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيبًا. فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا» =*Her biriniz namazını edâ ettikten sonra evini de namazından nasîbedâr etsin. Zîrâ Allāhu Azze ve Celle, namazı sebebiyle evinde hayır yaratır.*"

Müslim ile Neseî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetleri: —«لَا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ مَقَابِرَ. إِنَّ الشَّيْطَانَ يَفِرُّ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ» = *Evlerinizi kabristana çevirmeyiniz. Muhakkak şeytan, içinde Sûre-i Bakare tilâvet olunan evden kaçar.*"

Ahmed İbn-i Hanbel'in Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet ettiği yine bu mealdeki hadîs.

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ . 413
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ اِذَا افْتَتَحَ
الصَّلَاةَ وَاِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ. وَاِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا

İbn-i Mâce'nin ve "*Şemâil*" de Tirmizî'nin Abdullāh b. Sa'd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetleri: —Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den "*Evimde namaz kılmam mı, yoksa mescidde namaz kılmam mı efdaldir?*" diye sordum. Buyurdu ki: "*Benim evimin mescide ne kadar yakın olduğunu görüyorsun ya, böyle iken evimde namaz kılmayı mescidde namaz kılmaya tercîh ederim. Meğer ki, farz bir namaz ola.*"

Taberânî'nin "*Mu'cem-i Kebîr*" inde Suheyb b. en-Nu'mân *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyeti: «فَضْلُ صَلَاةِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ عَلَى صَلَاتِهِ حَيْثُ يَرَاهُ النَّاسُ كَفَضْلِ الْمَكْتُوبَةِ عَلَى النَّافِلَةِ» —
=*Farz olan namazın nâfile namaz üzerine fazl ve ruçhânı ne ise, insanın kendi evinde kıldığı namaz da herkesin görebileceği yerde kıldığı namazdan o kadar efdaldir.*"

Birçok Sahâbeden rivâyet olunan «صَلُّوا فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا»=*Evlerinizde namaz kılınız. Evlerinizi* (Namazdan hâlî bırakıp) *kabre çevirmeyiniz*" hadîsi.

Bu hadîs-i şerifden müstefâd olan, evde kılınan tatavvuun mesâcidde kılınan tatavvu'dan efdaliyyetidir. Bu mesâcid isterse Mescid-i Mekke ve Medîne ve Beytü'l-Makdis gibi mesâcid-i fâzıla olsun. Ebû Dâvûd'un Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'den isnâd-ı sahîh ile rivâyet ettiği: «صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ اَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهِ فِي مَسْجِدِي هٰذَا اِلَّا الْمَكْتُوبَةَ» =*İnsanın kendi evinde kıldığı namaz, benim şu mescidimde kıldığı namazdan efdaldir. Meğer ki, farz ola*" hadîsi bu ma'nâda sarihtir. Bundan yalnız cemâatle kılınması meşrû' olan salât-ı iydeyn ile istiskā ve küsûf namazları, iki rek'at tavaf ve -mîkatta mescid varsa- iki rek'at ihram namazları, Cum'a günü kable'z-zevâl ve ba'de'z-zevâl kılınan nefiller müstesnâdır. Şâfiiyyeye göre Tahiyyetü'l-Mescid de bu müstesnâlar meyânına dâhildir. İşte bunları mescidde kılmak, evde kılmaktan efdaldir.

كَذَلِكَ أَيْضًا وَقَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ.
وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza başladığında (mübârek) ellerini omuzlarının hizâsına kadar kaldır(ıp tekbîri öyle al)ırdı[1]. Rükû' için tekbîr aldı-

---

Bu hadîs-i şerîf, selefden bâzılarının nevâfil-i nehâriyye ve leyliyyeyi mescidde kılmayı müstahab görmelerine karşı hüccet olduğu gibi yalnız nevâfil-i nehârı mescidde müstahab gören Süfyân-ı Sevrî ile Mâlik'e karşı da hüccettir.

[1] İftitah, yâhud ihram tekbîri Ebû Hanîfe'ye göre salâtın şartıdır. Şâfiî'den mervî bir veche göre de böyledir. Onsuz namaz sahîh olmaz ise de namaza dâhil bir rükün değildir. Eimme-i selâseye göre rükündür. Demek ki, ister şart, ister rükün i'tibâr edilsin, iftitah tekbîri mezâhib-i erbaaya göre farzdır. İster sehven, ister amden terk olunsun, onsuz namaz mün'akid olmaz. Rebîatü'r-Re'y ile Süfyân-ı Sevrî, İshāk b. Râhûye ve Ebû Sevr'in mezhebleri de budur. Cumhûrun ictihâdı da bu merkezdedir. İbn-i Şihâb-ı Zührî –rivâyete göre– tekbirsiz yalnız niyyet ile salâtın mün'akid olacağını söylemiştir ki, onun nazarında "*Allāhu Ekber*" demek sünnettir. Saîd b. el-Müseyyeb ile Evzâî ve Mâlik'in ve Hasan-ı Basrî ile Hakem b. Uteybe'nin de bu re'yde oldukları rivâyet ediliyorsa da Zührî'nin bu bâbdaki mezhebi kadar sübut bulamamıştır. Zührî, namazdaki herhangi bir tekbîrin mutlakā vâcib olmadığına kāil olup ihrâmı yalnız niyyet ile tecvîz ediyor. Delîli de «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» hadîsidir. Zührî'nin tam zıddı olarak bütün tekbirlerin vâcib olduğuna kāil olanlar da vardır. Cumhur, yalnız iftitah tekbîrini vâcib görüp mâadâsının vücûbuna kāil değillerdir. İmâm Mâlik'den meşhur olan rivâyete göre tekbir, imam ile münferid hakkında vâcib, me'mûm hakkında sünnettir.

Tesbîh ve tehlil tekbîr makāmına kāim olabilir mi? İftitâh-ı salât için kudreti olana göre "*Allāhu Ekber*" lâfzı müteayyindir. Çünkü

ğında ve rükû'dan (mübârek) başını kaldırdığında yine (ellerini) öylece kaldırır[1] «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, hep bu lâfz-ı Celîl ile iftitah buyururlardı. Fukahâ-yı Mâlikiyye ile Şâfiiyye ve Hanbeliyye'nin āmmeten kavli budur. Onlarca ona bedel "*Allāhu'l-Kebîr*", yâhud "*Er-Rahmânu Ekber*" gibi bir lâfız ile iftitâh edilemez. Ebû Yûsuf'dan mâadâ Hanefiyye ise kendisiyle ta'zîm kasd olunan her lâfz ile câizdir. Delilleri «قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى»* ile «وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا»** gibi âyât-ı kerîmedir.

İftitah tekbîrini alırken ellerini nereye kadar kaldırmalı? Cumhur buradaki hadîs ile emsâline temessük ederek elleri omuzların hizâsına kadar kaldırırlar. Hanefiyye ise, Müslim'in Mâlik b. el-Huveyris *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّٰى يُحَاذِيَ بِهِمَا اُذُنَيْهِ وَفِي رِوَايَةٍ حَتّٰى يُحَاذِيَ فُرُوعَ اُذُنَيْهِ» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem tekbîr aldığı zaman* (mübârek) *ellerini kulaklarının hizâsına, bir rivâyette üstü hizâsına kadar kaldırırdı*" hadîsiyle āmil olurlar. İmâm Şâfiî her iki sūreti cem' için iki ellerini, parmak uçları kulaklarının üstüne, baş parmakları kulağın yumuşağına muhâzî olacak vechile omuzlarının hizâsına getirmeği tercîh eylemiştir. Tahāvî'nin Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan böyle bir rivâyeti olduğunu da "*Aynî*" söylediği gibi sāhib-i *Muhît*'in de ta'rîfi buna muvâfık olduğunu beyân ediyor. Ellerini başından yukarıya kaldıranlar, göğsüne kadar kaldıranlar da vardır. Hepsi de âsâr-ı mahfûzaya muvâfık düşer. Elhāsıl bu gibi âsârın tehâlüfü tevsiadan başka bir şeye delâlet etmez.

[1] Rükûa varır ve rükû'dan kalkarken ref'-i yedeyn hakkındaki ihtilâf meşhurdur. Eimme-i metbûînden Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye, Ebû Sevr, İbn-i Cerîr-i Ta-

---

* *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 110.*
** *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 180.*

buyururdu[1]. Sücûd(a vardığın)da (ise) bunu yapmazdı[2].

---

berî, bir rivâyete göre Mâlik bunun mesnûn olduğuna kāillerdir. Daha evvelki ulemâ-yı Tâbiînden Hasan-ı Basrî, İbn-i Sîrîn, Atā' b. Ebî Rebâh, Tāvûs, Mücâhid, Nâfi', Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekr, Sâlim b. Abdullāh b. Ömer, Katâde, Mekhūl, Saîd b. Cübeyr, Abdullāh b. el-Mübârek, Süfyân b. Uyeyne de bu ictihaddadırlar. Tirmizî, İbn-i Ömer'den başka Câbir b. Abdullāh, Ebû Hüreyre, Enes, İbn-i Abbâs, Abdullāh b. ez-Zübeyr ile diğer Sahābenin (*radiya'llāhu anhüm*) kavli de bu olduğunu söylemekle berâber ref'-i yedeyn hadîsini rivâyet eden onbeş Sahābînin isimlerini ta'dâd ediyor. Buhârî "*Sahîh*" indeki rivâyât ile iktifâ etmiyerek « رفع اليدين فى الصلاة » isminde bir kitab bile te'lîf etmiştir. Buhârî bu kitabında on yedi Sahābîden rivâyet etmiştir. Daha sonraki erbâb-ı tetebbu' araya araya Sahābeden kimi on dokuz, kimi yirmi, kimi otuz bu kadar, kimi elli râvî bulmuştur ki, bu râvîlerin içinde Aşere-i Mübeşşerenin kâffesi dâhildir. Rivâyâtın –bâzılarına mütevâtir dedirtecek derecedeki– kuvvet ve kesretine bakan Evzâî ile Dâvûd-ı Zāhirî vücûbuna bile kāil olmuşlardır. Hanefiyye ile Süfyân-ı Sevrî ise iftitah tekbîrinden başkasında ref'-i yedeyni kabûl etmezler. İbrâhîm-i Nehaî, İbn-i Ebî Leylâ, Alkame b. Kays, Esved b. Yezîd, Āmirü'ş-Şa'bî, Ebû İshak, Sübey'î Hayseme b. Abdü'r-Rahmân, Vekî', Āsım b. Küleyb de bu re'ydedirler. İmâm Mâlik'den de böyle bir rivâyet vardır. Ondan olan bu rivâyeti Kûfiyyûn sahîh addediyorlar. Diğerleri ise öteki rivâyeti akvâ görüyorlar. Bâhusûs İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsini rivâyet eden Mâlik olduğuna bakılırsa mezhebinin Cumhûra muvâfık olmuş olması akla daha mülâyim bir ihtimal olarak kabûl edilebilir. Bu mes'ele hakkında vârid olmuş ahādîs pek çok olduğu için münâkaşaları da o nisbette uzun sürer. Binâenaleyh tatvilden sarf-ı nazar ederek şunu haber verelim ki, şârih Aynî –Tahāvî'ye tebean– bu hadîsler meyânında muhâliflerince kavî telâkkî edilenlerin mensûhiyyetine kāil oluyor. Ve münâkaşanın sonunda da kalbe tam bir kanâat gelmiyor.

Namazda ref'-i yedeyn taabbüd-i sırftır. Tevhîde ve mâsivâyı terke, abd ile Ma'bûd arasında ref'-i hicâba işârettir diyenler de var-

414 . عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّاسُ

dır. İmâm Şâfiî: "*Allāh'a ta'zîm ve Peygamberi salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Sünnetine ittibâ'dır*", İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da: "*Ref'-i yedeyn namazın ziynetlerindendir. Her ref'de on, yâni her parmağa mukābil birer hasene vardır.*" demişlerdir. Ref'-i yed'e mukārin olan tekbîrin bir fâidesi a'mâ gibi esamm olan muktedîye de ef'âl-i salâtı bildirmektir. Bunları öğrenmek için a'mâ sesden, esamm'da da ref'-i yed'den istifâde eder.

[1] « سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ » irtifâ' yâni rükû'dan kalkmak, « رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ » ise i'tidâl yâni sücuddan evvel doğrulup ayakta durmak zikridir. Cumhûra göre her ikisini cem' etmek imam için de, me'mûm için de mesnûndur. Hanefiyye ise (398) inci hadîsde: « وَ اِذَا قَالَ الْاِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ » buyurulduğuna bakarak tesmî' imamın, tahmid de me'mûmun vazîfesidir, derler. Diğerleri de: « صَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُونِى اُصَلِّى » hadîsine bakarak ve te'vîl cihetine giderek "*Siz de* (سمع الله لمن حمده) *dedikten sonra* (ربنا ولك الحمد) *deyiniz*" ma'nâsını verirler.

[2] Bu hadîs-i şerîfden –daha doğrusu *Neseî*'de Mâlik b. Huveyris *radiya'llāhu anh*'den mervî diğer hadîsden– sücûda varırken ve secdeden başını kaldırırken el kaldırılmıyacağı anlaşılıyor. Maa-hâzâ Buhârî Musannifin buraya almadığı bir hadîsde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın ikinci rek'attan sonra ayağa kalkarken de ellerini ref' ettiğini ve bunu Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'-den merfûan rivâyet ettiğini naklediyor. Buhârî nazarında bu hadîs sahîh olup *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile İbn-i Hibbân ve İbn-i Huzeyme "*Sahîh*" lerindeki rivâyât-ı adîde de onu takviye eder. (كتاب رفع اليدين) de Buhârî bunu on kadar Sahâbîden rivâyet etmektedir. Fukahâ-yı Şâfiiyyeden Muhammed b. Huzeyme: "*Bunu, yâni teşehhüdden sonra ref'-i yedeyni Şâfiî sünnet addetmemiş ise de isnâd-ı sahîh olduğu için –sünneti alınız da benim sözümü bırakınız, deyişine nazaran– kıyâs-ı mezhebi bunun sünnet olmasıdır*" diyor. İbnü'l-Münzir, Beyhakî, Bagavî ve bâzı muhaddisînin de Buhârî gibi mezhebleri budur.

يُؤْمَرُونَ اَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِى الصَّلَاةِ.[1]

TERCEMESİ

Sehl b. Sa'd(-i Sâidî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gününde) nâsa, namaz kılarken[2] sağ ellerinizi sol bileklerinizin üzerine koyunuz, diye emrolunurdu[3].

---

[1] Buhârî'nin rivâyetine nazaran râvî Ebû Hāzim Seleme b. Dînâr: "وَلَا اَعْلَمُهُ اِلَّا يَنْمِى ذَلِكَ اِلَى النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" = *Benim bildiğime göre Sehl b. Sa'd radiya'llāhu anh bunu Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz'e ref' ediyor.*" yâni sağ elinizi, sol bileklerinizin üzerine koyunuz buyuran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri olduğunu tasrîh ediyordu, diğer râvî İsmâil ise meçhul sîgasiyle «يُنْمَى» yâni hadîs, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem'e* ref' olunuyor demişlerdir. Her iki rivâyete nazaran da namazda elleri kavuşturmanın sünniyyeti sâbit olur. Zîrâ Sahābînin Asr-ı Saādet-i Nebeviyyede şöyle böyle yapardık, yâhud bize şöyle böyle emrolunurdu demesi, hadîsin merfû' olduğuna alâmettir.

[2] Namazda mahall-i zikr ve kırâet olan kıyamda demektir.

[3] Namazda sağ eli sol elin üzerine vaz' etmek Hanefiyye ile Şâfiiyye ve Hanbeliyyeye göre sünnettir. Eimme-i metbûînden İshak b. Râhûye ile āmme-i ehl-i ilmin kavli de budur. Alî ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ* ile Nehaî, Sevrî ve bir rivâyete göre Mâlik'in, keza Saîd b. Cübeyr ile Ebû Miclez, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, İbn-i Cerîr, Dâvûd-ı Zāhirî'nin ve Ebû Bekr ile Āişe *radiya'llāhu anhümâ*'nın, hāsılı cumhûr-ı ulemâ-yı Sahâbe ve Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn'nin ictihadları hep bu merkezdedir. İrsâl-i yedeyn yâni el bağlamamak yalnız İmam Mâlik'in mezheb-i meşhûru olup Abdullāh b. ez-Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ* ile Hasan-ı Basrî ve İbn-i Sîrîn'nin de mezhepleri bu olduğu mervîdir.

415 . عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانُوا يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . .

Tercemesi

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhümâ*[1] namaza[2] (hep) (الحمد لله رب العالمين =) El-hamdü li'llāhi Rabbi'l-ālemîn ile başlarlardı[3].

Leys b. Sa'd'a göre kıyam uzayıp yorgunluk ārız olursa el kavuşturulur. İmam Evzâî ise musallîyi vaz'-ı yed ile irsâl beyninde muhayyer bırakıyor.

Eller Hanefiyye'ye göre göbeğin altından, Şâfiiyye'ye göre göğsün üzerinden yâhud altından kavuşturulur. Tirmizî diyor ki: Sahābe ve Tâbiîn ile Tebe-i Tâbiîn arasında amel, sağ eli sol elin üzerine koymak olup, elleri bâzıları göbeğin fevkında, diğer bâzıları da göbeğin altında tutmak re'yinde bulunmuşlardır. Her hangisi yapılsa vüs'at vardır. İntihâ. Göğüs üzerinde el bağlamayı tercîh edenler bunu izhâr-ı huşû'da eblâğ ve mahall-i niyyet olan kalbi muhâfazaya işâret olduğu için ihtiyâr etmişlerdir. Göbek altında el kavuşturanlar da setr-i avrete ve izârı sukūttan muhâfazaya daha elverişli ve Ehl-i Kitâb'a ve nisâya teşebbühden daha baîd bir vaz' olduğu için tercîh etmişlerdir.

[1] Buhârî ile Tahāvî ve Ebû Avâne'nin diğer tariklerden tahrîc ettikleri Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetlerinde Osman *radiya'llāhu anh*'in de ismi mezkûrdur.

[2] Bâzı rivâyetlerde «يَفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ» yerine «يَفْتَتِحُونَ الْقِرَاءَةَ =*Kıraâete başlarlardı*" sūretinde vârid olmuş olup Buhârî "*Cüz'ü'l-Kırâe*" ismindeki eserinde bu rivâyetin ötekinden daha ziyâde beyânı hāiz olduğunu söylemiştir.

[3] Salât-ı cehriyyede imamın Besmeleyi cehren okuyup okuma-

ması mes'elesi beyne'l-ulemâ pek meşhur bir mes'ele-i hilâfiyyedir. Bu ihtilâf, Besmele *Kur'ân-ı Kerîm*'den bir âyet midir? Fâtiha'nın ilk âyeti midir? Her sûrenin başında o sûrenin ilk âyeti midir? gibi mülâhazalara teferru' eder, Sûre"-*i Neml*" in içindeki Besmelenin Kur'ân olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Evâil-i suverdeki 113 Besmeleye gelince, bunlar hakkındaki re'yler dörttür:

1 — Evâil-i suverdeki Besmelelerin hiçbiri *Kur'an*'dan değildir. İmam Mâlik'in ve rivâyet olunduğuna göre Evzâî'nin re'yleri budur. Kudemâ-yı Hanefiyye ile bâzı Hanâbilenin de ictihâdı bu merkezdedir. Ancak:

2 — Müteehhirîn-i Hanefiyyenin tahkîkına istinâden, Ebû Hanîfe'den menkûl rivâyet-i sahîhaya nazaran müşârün-ileyhin mezhebi, Besmelenin teberrük ve sûreler arasını fasl için nâzil olmuş bir âyet-i fezze, yâni başlı başına bir âyettir. Sûrelerden cüz' olmaksızın tek bir âyettir. Çünkü kalem-i vahy ile mâ beyne'd-deffeteyn yazılı bulunuyor. Böyle olduğu içindir ki, bâzı meşâyih-ı Hanefiyyeye göre Allāh'a senâ niyyetiyle değil de kırâet maksadiyle okunduğunda yalnız Besmele ile kırâet farzı sâkıt olduğu gibi *Kur'an*'dan bir âyet okuyorum kasdiyle okunması da cünüb, hāiz ve nüfesâya haramdır. Aynî'nin beyânına göre, Abdullāh b. el-Mübârek ile Dâvûd-ı Zāhirî ve etbâının kavli bu olduğu gibi Ahmed İbn-i Hanbel'den mansūs olan da budur. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem kendisine* (بسم الله الرحمن الرحيم) *nâzil olmadıkça fasl-ı sûreyi, yâni bir sûreden diğerine geçildiğini bilemezlerdi*" rivâyeti bunlara delil olabildiği gibi Şâfiî'ye de hüccet olabilir.

3 — Her sûreden bir âyettir ki, bu takdîre göre (113) Besmele (113) âyet etmiş olur. Şâfiî ile ona muvâfakat eden Ahmed İbn-i Hanbel gibilerin mezheb-i meşhurları budur. Abdullāh b. el-Mübârek'in de kavli budur.

4 — Yalnız Fâtiha'dan bir âyettir. Suver-i sâireye Besmele ile başlanması teberrükendir. Bu re'y de Şâfiî'den menkuldür. Bu ihtilâf-ı ârâya binâen İmâm-ı Şâfiî cehr, Ebû Hanîfe ile Ahmed ve Sevrî ve İshak isrâr tarafındadırlar. Mâlik ise Besmele'yi terk edip hemen (الحمد لله رب العالمين) ile namaza başlamayı müstahab görür.

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْكُتُ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ

Evzâî ile Taberî de bu re'ydedirler. Mâlik'den olan rivâyete nazaran farzda sirren de, cehren de okunmaz. Nâfile kılan ise fiil ve terkinde muhayyerdir. İbn-i Ebî Leylâ'ya göre, Fâtiha ile berâber okunur. Fakat musallî cehr ve isrârda muhayyerdir. İbrâhîm-i Nehaî Besmele'yi cehren okumak bid'atdır demiş.

Bu hadîs-i şerîf Fâtiha'dan evvel Besmele'yi terk eden mezâhib ashâbı tarafından hüccet olarak ikāme ediliyorsa da İmâm Şâfiî gibi terkini câiz görmeyenler (الحمد لله رب العالمين) den murâd, Sûre-i Fâtiha'dır. Binâenaleyh bunda Besmele'nin Fâtiha'dan olup olmadığına delâlet eder bir şey yoktur, derler. Müslim'de mervî: "لَمْ يَكُونُوا يَذْكُرُونَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ =*Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm elfâz-ı şerîfesini söylemezlerdi*" hadîsi de onlarca terke delâlet etmez. Yalnız nefy-i semâa haml olunur. Besmele sirren okunmuş olduğu halde Enes *radiya'llāhu anh* işitmemiş olabilir. Nitekim *Nesaî* ile *İbn-i Hibbân*'daki: "فَلَمْ يَكُونُوا يَجْهَرُونَ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ =*Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm elfâz-ı mübârekesini cehren söylemezlerdi*" rivâyeti de bu ma'nâyı müeyyiddir. O halde bu rivâyetteki nefy-i kırâet nefy-i semâa yâni Besmele'nin işitilmemiş olduğuna, bu da olsa olsa nefy-i cehre delâlet edebilir. İbn-i Huzeyme'nin: "كَانُوا يُسِرُّونَ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ = *Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm'i sirran okurlardı*" rivâyeti ise bunu büsbütün müeyyiddir. Elhâsıl İmâm Şâfiî'nin nazarında Besmele'nin Fâtiha'dan olduğu hakkındaki edille ve berâhîn kuvvetlidir. Ezcümle Beyhakî'nin rivâyet edip de İbn-i Huzeyme'nin sahîh dediği Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ* hadîsine nazaran Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz namazda Fâtiha'dan evvel Besmele'yi kırâet buyurup onu Fâtiha'dan bir âyet olarak ta'dâd buyurmuşlardır. Yine *Sünen-i Beyhakî*'de Alî, Ebû Hüreyre ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* hazarâtından mervî hadîsde seb'u'l-mesânî, yâni yedi âyetli sûrenin Fâtiha olup Besmele'nin de yedi âyetten biri olduğu taraf-ı âlî-i Nebevî'den ta'lîm ve Ebû Hüreyre'nin hadîs-i merfûunda da:

اسكاتة. فقلت بأبي وأمي يا رسول الله اسكاتك[1] بين التكبير والقراءة. ما تقول؟ قال اقول اللهم باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب. اللهم نقني من الخطايا كما ينقى الثوب الابيض من الدنس. اللهم اغسل خطاياي بالماء والثلج والبرد.

" «اذا قرأتم الحمد فاقرؤا بسم الله الرحمن الرحيم. فانها ام القرآن وام الكتاب والسبع المثاني وبسم الله الرحمن الرحيم احدى آياتها» = *El-Hamdü Sûre-i şerîfesini okuduğunuzda Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm'i de okuyunuz. Zîrâ O, Ümmü'l-Kur'ân'dır, Ümmü'l-Kitab'-dır, Seb'u'l-mesânîdir. Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm de âyetlerinden biri-dir.*" buyurulduğu rivâyet edilmiştir. Bunlar Besmele'nin Fâtiha'dan olduğuna delâlet eden âsâr cümlesinden olup cehr-i Besmele hakkında da bir çok Sahâbeden rivâyetler vardır. Şârih Aynî buna dâir Ebû Bekri's-Sıddîk, Alî b. Ebî Tālib, İbn-i Abbâs, Ebû Hüreyre, Ümmü Seleme, Enes, Semûre b. Cündüb, Ammâr, Abdullāh İbn-i Ömer, Nu'mân b. Beşîr, Hakem b. Umeyr, Muāviye b. Ebî Süfyân, Büreyde b. el-Husayb, Câbir b. Abdullāh, Ebû Saîd el-Hudrî, Talha b. Ubeydullāh, Abdullāh b. Ebî Evfâ, Mücâlid b. Sevr, Büşr b. Muāviye, Hüseyn b. Urfuta, Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtından, yâni yirmi bir Sahābîden gelen rivâyetleri birer birer ta'dâd bile eder ki, bunların hepsini ve Aynî'nin her birine karşı intikādâtını derce imkân yoktur. Yalnız şu kadar haber verebiliriz ki, o da gâh bu rivâyâta muārız gelebilecek rivâyât bulup senedlerine vâkı' olmuş i'tirâzâtı def' ile uğraşıyor, gâh bâzılarının rivâyâtına ta'n ediyor, edemediklerini de te'vîle hayli geniş yollar buluyor ki, bu, mesâil-i hilâfiyyede savab ve hakka mukārin ictihâdın alâ vec-hi'l-yakîn hangisi olduğunu ta'yîndeki müşkilâta parlak bir nümû-nedir.

[1] Bir rivâyette hemze-i istifhâm ile «أَسْكَاتُكَ», diğerinde «أَسُكُوتُكَ».

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (namaz başlangıçlarında iftitah) tekbîr (i) ile kırâet arasında (azıcık)[1] sükût buyururdu. Dedim ki: Yâ Resûla'llâh, anam, babam sana kurbân olsun, tekbîr ile kırâet arasındaki şu sükûtun (nedir? Orada) ne dersin? Buyurdu ki: «اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خَطَايَاىَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ . اَللّٰهُمَّ نَقِّنِى مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ . اَللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَاىَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ» derim.

---

[1] Râvîlerden Ebû Zür'ate'l-Becelî: «اَحْسِبُهُ قَالَ هُنَيَّةً» Yâni Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh "Azıcık dedi zannederim"* demiş olduğu için, bu lâfzın tercemesi kavs içine alındı. Bir de burada sükût, mâba'di karînesiyle ma'lûm olduğu üzere hakîkî sükût olmayıp sırran söylenilmiş kelâm ma'nâsınadır.

[2] Müslim'in rivâyetinde «اِغْسِلْنِى مِنَ الْخَطَايَا» dır ki, beni günahlardan temizle demektir.

[3] Duâ-yı şerîfin meâl-i âlîsi: İlâhî, beni günahlarımdan maşrık ile mağrıb arasını açtığın kadar uzak tut. İlâhî, beyaz kumaş kirden, pastan nasıl temizlenirse beni günahlardan öylece temizle. İlâhî (geçmiş) günahlarımı da su ile, kar ile, dolu ile (tertemiz) yıka. İntihâ. Vallâhu a'lem.

Maşrık ile mağrıb yekdiğere kat'â yaklaşmayan iki zıd cihettir. O halde: *"Günâhım ile benim aramızda zıddiyyet nisbeti bulunsun da günah işlememe hiç fırsat verme"* demek olur. Kir, pâs beyaz kumaşta başkalarından daha ziyâde belli olduğu için günahlardan arınmayı beyaz kumaşın arınmasına teşbîh etmek, günahlardan hiçbir iz bırakmamayı ifâde eder. Günahların şu ta'dâd buyurulan mutahhirât-ı selâse ile yıkanmasında ise mecaz vardır. Bunların tabiatında izâle-i vesah olduğu gibi itfâ hassası da vardır. Günah hem pîs bir şeydir, hem de

417 . عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ اَبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِىَّ

"وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ"* = *Her kim Allāh'a ve Resûlüne isyân ederse muhakkak ona nâr-ı Cehennem nasîb olur"* vaîd-i İlâhîsi iktizāsınca nârı müstevcib olması dolayısiyle nâr-ı Cehennem menzilesindedir. Binâenaleyh "*murdar ateş demek olan günahlarımı su ile temizle ve söndür; iş bu kadarla da kalmasın da el değmemiş, hiç kullanılmamış olmakla berâber pek soğuk olan kar ile de bir daha yıka ki, daha ziyâde mahv olsun; ondan sonra yine onun gibi el değmemiş; hiç kullanılmamış olmakla berâber ondan da soğuk olan dolu ile büsbütün izini gider*" gibi bir ma'nâ kasd buyurulmuş oluyor.

Farzda olsun, nefilde olsun tahrîme ile Fâtiha arasında bir iftitah duâsı okunmasının meşrûiyyeti bu hadîs ile emsâli diğer ahādîs-i şerîfeden ma'lûm olur. Vâkıā İmâm Mâlik'in kavl-i meşhûruna göre tekbirden sonra hemen El-Hamdü'den başlamak üzere Fâtiha okunur. Ancak, Ka'nebî'nin *Sünen-i Ebî Dâvud*'daki rivâyetine göre İmâm Mâlik farz ve nefilde namazın evvelinde, ortasında, sonunda duā etmekte beis yoktur, demiştir. Rivâyât-ı adîdeden ma'lûm olduğu üzere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in iftitah duāları müteaddiddir. Biri metindeki duā-yı şeriftir ki, anlaşılan Buhârî'nin muhtārı odur. Diğeri de Hanefiyye ile Hanâbilenin muhtārı olan «سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ وَ تَبَارَكَ اسْمُكَ وَ تَعَالٰى جَدُّكَ وَ لَا اِلٰهَ غَيْرُكَ» duāsıdır ki, *Müslim* ile *Ebû Dâvûd* ve *Tirmizî* ile *İbn-i Mâce*'de Āişe ile Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan mervî olan bu duā-yı mübârekin meâl-i şerîfi şudur: "*İlâhî, Sana kemâl üzere tesbîh ederim, tesbîhi de hamde mukārin kılarım. İsmin, Zâtın pek yücedir. Celâl ve Azametin ālîdir. Sen'den başka Ma'bûd bi'l-Hak yoktur.*" Bu tesbîh ve tenzîhi Ömer *radiya'llāhu anh*'in cehren ettiğine dâir *Müslim*'de rivâyet bile vardır. Tirmizî'nin Ebû Saîd-i Hudrî'den rivâyetine nazaran Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz «..سبحانك» den sonra: «اَللّٰهُ اَكْبَرُ كَبِيرًا» buyurup ondan sonra da: «اَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ

* *Sûre: 72 (Cinn), âyet: 23.*

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةَ الْكُسُوفِ . فَقَامَ فَاَطَالَ

« الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ » duāsını da ilâve ederlermiş. Cübeyr b. Mut'im *radiya'llāhu anh* rivâyetinde ise üç kere « اَللّٰهُ اَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا » den sonra bu istiâze geliyor.

İmâm Şâfiî'nin muhtārı olan iftitah duāsı şudur: "« وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ » *=Semâvât ve arzı yokdan vâr eden Zât-ı Ecell-ü A'lâ'ya hanîf olarak her dinden i'râz ederek, Müslümân olarak yüzümü, özümü tevcîh ettim. Müşriklerden de değilim. Onlardan berîyim. Şüphesiz benim namazım da, nüsük ve ibâdetim de, yaşayışım da, ölüşüm de hiçbir şerîki olmayan, hep, ālemînin Rabb-ı Celîli olan Allāhu Teālâ içindir. Zâten de bununla emrolunmuşumdur. Ben hâlis Müslümanlardan biriyim.*" Bu duā-yı şerîf, Sûre-i En'âm'ın ayrı ayrı iki yerinde olan âyetlerden muktebestir. Birinci âyette « مُسْلِمًا » yoktur. Nitekim Müslim rivâyetinde de bu lâfz-ı şerîf yoktur. İkinci âyetin başında da « قُلْ = *De* » fi'l-i emri vardır. Tabîî emre imtisâl edilirken bu lâfzı söylemeğe ihtiyaç kalmaz. Bir de âyet-i kerîmede nazm-ı celîl « وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ » değil, « وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ » dir. Âyet-i kerîmeye muvâfakat olsun diye böyle demek de câiz ise de evveliyyeti evvelü'l-Müslimîn ve âhirü'l-Enbiyâ-i ve'l-Mürselîn *salâvâtu'l-lâhi ve selâmuhu aleyhim ecmaîn* Efendimiz Hazretlerine bırakıp « وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ » demek tercîh olunur.

İmam, cemâati sıkmamak için duānın bu kadarı ile iktifâ eder. Münferid ile cemâatin tatvîle rızāsını bilen imam şunu da ilâve eder: "« اَللّٰهُمَّ اَنْتَ الْمَلِكُ . لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ . سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ . اَنْتَ رَبِّى وَاَنَا عَبْدُكَ . ظَلَمْتُ نَفْسِى وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِى . فَاغْفِرْ لِى

اَلْقِيَامَ. ثُمَّ رَكَعَ فَاَطَالَ الرُّكُوعَ. ثُمَّ قَامَ فَاَطَالَ الْقِيَامَ. ثُمَّ رَكَعَ

ذُنُوبِي جَمِيعاً. اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ. وَاهْدِنِي لِاَحْسَنِ الْاَخْلَاقِ. لَا يَهْدِينِي لِاَحْسَنِهَا اِلَّا اَنْتَ. وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا. لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ. لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ. وَالشَّرُّ لَيْسَ اِلَيْكَ. اَنَا بِكَ وَاِلَيْكَ. تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ. اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ» = *İlâhî, melik Sen'sin. Sen'den başka hiçbir Ma'bûd bi'l-Hak yoktur. Sen'i kemâliyle tesbîh ederim. Tesbîhe dahi hamdini makrûn eylerim. Sen benim Rabbimsin, ben de Sen'in kulunum. Ben nefsime çok zulmettim. Günâhımı işte i'tirâf ediyorum. Sen de, İlâhî, günahlarımı toptan mağfiret et. Zîrâ Sen'den başka günahları mağfiret edecek yoktur. Bir de beni en güzel ahlâka sevk et. Bana en güzel ahlâkı gösterecek Sen'den başkası yoktur. Beni ahlâkın kötülerinden geçir. Beni kötü ahlâktan geçirecek Sen'den başkası yoktur. Lebbeyk, yâ Rab, işte Sen'in da'vetine, emrine icâbet ediyorum. Hayrın bütünü Sen'in ellerindedir. Şer Sana varamaz. Benim varlığım Sen'inledir. Müntehâsı yine Sanadır. Senâya müstahaksın, yücesin, sâhib-i azametsin. Sen'den mağfiret dilerim. Sana tevbe ederim."*

Bunu Müslim, Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'den rivâyet eder. Hanefiyye bu duāyı da iftitah duāsı olarak okumazlarsa da ed'iye-i sâire gibi namaz evâhirinde okunmasında beis görmezler ve Müslim'in bu rivâyeti salât-ı leyl bahsinde olduğuna bakarak salât-ı leyle mahsūs bir iftitah duāsıdır, derler. Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'in «سبحانك» ile «وجهت وجهى» duālarını cem' ettiği hakkında İshāk b. Râhûye'nin rivâyeti varsa da İbn-i Ebî Hātim, bunun asılsız olduğunu söylemiştir. Maa-hâzâ her ikisi de ayrı hadîslerle sâbit olmuş rivâyetler olduğu için cem' edilmelerinde beis görmeyenler çoktur. Nitekim Ebû Yûsuf'un da kavli bu olduğunu Aynî söylüyor. Abdullāh b. Ömer'in, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in iftitah tekbîri olmak üzere rivâyet ettiği: «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ... وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ.. وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ. اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي... وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» duāsı da her ikisini cem' edenleri haklı gösterir.

فَاَطَالَ الرُّكُوعَ. ثُمَّ رَفَعَ. ثُمَّ سَجَدَ فَاَطَالَ السُّجُودَ. ثُمَّ رَفَعَ. ثُمَّ

Müslim'deki iftitah duālarından biri de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî olan şu duādır: "اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ. اَنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ. وَلَكَ الْحَمْدُ اَنْتَ قَيَّامُ (يأخود) قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ. وَلَكَ الْحَمْدُ اَنْتَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ وَ مَنْ فِيهِنَّ. اَنْتَ الْحَقُّ. وَ وَعْدُكَ الْحَقُّ. وَ قَوْلُكَ الْحَقُّ. وَ لِقَاؤُكَ حَقٌّ. وَ الْجَنَّةُ حَقٌّ. وَ النَّارُ حَقٌّ. وَ السَّاعَةُ حَقٌّ. اَللّٰهُمَّ لَكَ اَسْلَمْتُ. وَ بِكَ آمَنْتُ. وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ. وَ اِلَيْكَ اَنَبْتُ. وَ بِكَ خَاصَمْتُ. وَ اِلَيْكَ حَاكَمْتُ. فَاغْفِرْلِي مَا قَدَّمْتُ وَ اَخَّرْتُ وَ اَسْرَرْتُ وَ اَعْلَنْتُ. اَنْتَ اِلٰهِي. لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ» = *İlâhî, yalnız Sana hamd olsun ki, göklerin, yerlerin nûru Sen'sin. Yalnız Sana hamd olsun ki, gökleri, yerleri görüp gözetmekten hiç gāfil olmayan yalnız Sen'sin. Yalnız Sana hamd olsun ki, göklerin, yerlerin ve içlerinde olanların Rabbi yalnız Sen'sin. Hak Sen'sin. Hak olan va'dindir. Hak olan sözündür. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Kıyâmet gününün geleceği haktır. İlâhî, emir ve nehyini kabûl edip kendimi yalnız Sana verdim. Yalnız Sana îmân ettim. Yalnız Sana güvendim. Tevekkül ettim. Yalnız Sana inâbe ve rücû' ettim. Hasmıma karşı ikāme-i bürhan kuvvetimi Sen'den aldım. Münkir-i hak ile kendimin arasına Sen'i hakem ettim. Evvelden yaptığım, sonradan yapacağım, gizlediğim, açığa vurduğum bütün günahlarımı, İlâhî, Sen mağfiret et. Sen benim İlâhımsın. Sen'den başka hiçbir Ma'bûd bi'l-Hak yok.*" diğeri de Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî olan şu duādır ki, her ikisinin salât-ı leylde okunduğu *Müslim*'de musarrahtır: «اَللّٰهُمَّ رَبَّ جَبْرَائِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ اِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ اَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. اِهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِكَ. اِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» = *İlâhî, Cebrâil'in, Mikâil'in, İsrâfil'in Rabbi olan*

سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ. ثُمَّ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ. ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ
الرُّكُوعَ. ثُمَّ رَفَعَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ. ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ. ثُمَّ رَفَعَ
فَسَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ. ثُمَّ رَفَعَ. ثُمَّ سَجَدَ فَأَطَالَ السُّجُودَ. ثُمَّ
انْصَرَفَ. فَقَالَ قَدْ دَنَتْ مِنِّي الْجَنَّةُ حَتَّى لَوِ اجْتَرَأْتُ عَلَيْهَا
لَجِئْتُكُمْ بِقِطَافٍ مِنْ قِطَافِهَا. وَدَنَتْ مِنِّي النَّارُ حَتَّى قُلْتُ أَيْ
رَبِّ أَوَ أَنَا مَعَهُمْ؟ فَإِذَا امْرَأَةٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ تَخْدِشُهَا[1] هِرَّةٌ.
قُلْتُ مَا شَأْنُ هَذِهِ؟ قَالُوا حَبَسَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ جُوعًا. لَا

Allāh'ım! Gökleri, yerleri yokdan vâr eden Allāh'ım! Gayb ve şahâdeti bilen Allāh'ım! İhtilâf ettikleri şeylerde kullarına hükm ve aralarındaki ihtilâfı fasleden Sen'sin. Kullarının ihtilâf üzere oldukları hakka kendi izninle bana hidâyet et. Sırât-ı müstakīme istediğine hidâyet eden Sen'sin."

Habîb-i Rabb-i Ekber ve Seyyidü'l-Beşer *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretlerinin bilcümle maāsî ve zünûbdan pâk ve müberrâ oldukları halde yukarıdaki ed'iye-i mübârekede günahlarından bahs buyurup gâh « ظَلَمْتُ نَفْسِي », gâh « اعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي » niyâzında bulunup türlü türlü istiğfarlarda bulunmaları, izhâr-ı ubûdiyyette kemal göstermek ve ümmetine Rabb-i Müteallerine karşı ne yolda arz-ı züll ü iftikār edileceğini öğretmek içindir.

[1] « حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ تَخْدِشُهَا » kelimeleri Türkçede ibârenin insicâmına halel getirdiği için tercemeden hazfedilmiştir. Bu elfaz : "*Zannederim ki* (تَخْدِشُهَا) *yâni tırmalıyordu lâfzını kullandı.*" demektir. Zann eden râvî Nâfi' b. Ömer, (تَخْدِشُهَا) lâfzı ile rivâyeti zannolunan zât da onun şeyhi İbn-i Ebî Müleyke'dir. Hadîsin sonundaki (قَالَ نَافِعٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ مِنْ خَشِيشٍ) lâfizları da yine o sebepten dolayı tercemeden tayyedilmiştir. Ona nazaran da Nâfi' b. Ömer, şeyhi İbn-i Ebî Müleyke'nin «خشيش», yâhud «خشاش» lâfızlarından birini isti'mâl ettiğini zan ve şek üzerine rivâyet ediyor.

أَطْعَمَتْهَا وَلَا أَرْسَلَتْهَا[1] تَأْكُلُ. قَالَ نَافِعٌ حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ
مِنْ خَشِيشِ أَوْ خُشَاشِ الْأَرْضِ[2].

TERCEMESİ

Esmâ' bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz küsuf namazını kıldırdı idi. (Şöyle ki:) Kıyâma durup kıyâmı çok uzattı. Sonra rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırıp kavmeyi (çok) uzattı. Sonra (yine) rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı.

---

[1] Bir rivâyette: «لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلَا هِيَ أَرْسَلَتْهَا».

[2] Bir rivâyette: «الْأَرْضِ» kelimesi yoktur. Bu sūrette mâkabli izāfetten maktū' olunca «خشيش» ile «خشاش» lâfızları mecrûr ve münevven olmuş olur.

Bu hadîs-i şerîfin metni, *Buhârî*'den istinsâh edilmiştir. "*Tecrîd*" in ibâresi ise şöyledir: «عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ الْكُسُوفِ. وَقَدْ تَقَدَّمَ. وَفِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَتْ قَالَ قَدْ دَنَتْ مِنِّي الْجَنَّةُ.. الخ» = *Esmâ' Bint-i Ebî Bekr radiya'llāhu anhümâ'dan mervî hadîs ki, yukarıda geçmişti. Bu rivâyette ise müşârün-ileyhâ Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu söylüyor:* (İyi biliniz) *Cennet bana yaklaştı...* İlâ-âhirihi"

Yukarıda (76) ıncı hadîs olarak vâkıā Esmâ' *radiya'llāhu anhâ* hadîsi geçti idi. Fakat o hadîs, başka tarikden, bu da başka tarikden olduğu gibi hiçbirinin muhteviyâtı diğerinde yoktur. Bunlar ya bir uzun hadîsin iki parçasıdır. Yâhud da Esmâ' *radiya'llāhu anhâ*'nın başka başka vakitlerde ayrı ayrı kimselere rivâyet ettiği başka kıssalardır. Her halde musannifin yukarıda geçti demesinde sehiv vardır. Küsuf hadîsleri ileride gelecektir. Orada salât-ı küsûfun ta'rîfini ihtivâ eden bu hadîsi, musannif almıyor. Bundan dolayı *Buhârî*'de olduğu gibi derç etmeği evlâ gördüm.

Sonra secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra (yine) secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra ayağa kalkıp kıyâmı uzattı. Sonra rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırıp kavmeyi (çok) uzattı. Sonra (yine) rükûa varıp rükûu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra başını kaldırdı. Sonra (yine) secdeye varıp sücûdu (çok) uzattı. Sonra namazdan çıktı[1]. —(Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) buyurdu ki: (İyi biliniz,) Cennet bana yaklaştı, (yaklaştı,) o kadar ki, eğer cür'et edeydim salkımlarından bir tânesini (alıp) size getirebilecektim. Cehennem de bana o kadar yaklaştı ki "*Ey Rabbim, ben de onlarla berâber miyim*" de(meğe başla)dım[2]. (Orada bir de ne göreyim?) bir kadını bir kedi tırmalayıp duruyor. "*Buna ne oluyor?*" diye sordum. "(Bu kadın) *bu kediyi*

---

[1] Bittabi' salavât-ı sâirede olduğu gibi ka'de ve teşehhüdden sonra namazdan çıkmışlardır. 76 ncı hadîsden, salât-ı küsûfun cemâatle kılınıp, müteâkıben hutbe îrâd buyurulduğu münfehim olduğu gibi buradaki ta'rîfe göre de iki rek'at olarak kılınmıştır. Bu iki rek'atın her birinde iki def'a rükû' ve iki def'a sücûd edilmiş; kıyamlar, rükû'lar, kavmeler, sücudlar da çok uzun sürmüştür. Başka rivâyâtta da bu namaz başka türlü ta'rîf edilmiştir. Aynî, salât-ı küsûfu rivâyet eden Sahābeden yirmi zâtın ismini ta'dâd ve hangi tariklerle kimler tarafından rivâyetlerinin tahrîc edildiğini tafsîl ediyor. Bâzı rivâyâttan istidlâl olunabileceği üzere bu iki rek'at namaz, şems müncelî oluncaya kadar imtidâd etmiştir. İleride inşâ-Allāh daha ziyâde tafsîl edilecektir.

[2] Bundan ehl-i sünnet ve'l-cemâanın i'tikādı veçhile Cennet ve Cehennem'in –el-hāletü hâzihî– mahlûk ve mevcûd olup Allāh'ın sevgili kullarına ıyânen münkeşif olabileceği istihrâc olunur. Ehl-i hicâba göre, keyfiyyetini ne ta'rîfe, ne ta'rîf olunursa idrâke yol vardır. (مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ.) Biz kısaca bu müşâhedenin bir mu'cize ve kerâmet-i Nebeviyye olduğuna kāil olarak takviye-i îmân ile iktifâ ederiz.

ölünceye kadar haps etti. Ne yiyeceğini verdi, ne de yeryüzündeki haşerattan nafakalansın diye salıverdi".[1] dediler.

418. عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ أَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قَالَ نَعَمْ. قِيلَ
لَهُ بِمَ كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ ذٰلِكَ؟ قَالَ بِاضْطِرَابِ لِحْيَتِهِ.[2]

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunduğuna göre Habbâb b. el-Erett[3] *radiya'llāhu anh*'e: "Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi*

[1] Her kim ölürse, kıyâmeti kopmuştur. Bu kadın da her kim ise ālem-i uhrâya intikāl ettikten sonra zavallı hayvancağıza ettiği azâbın cezâsını çekmeğe başlamış. Ta'zîb-i hayvânın harâm olup mazlum olan hayvânâtın mazlum insanlar gibi yevm-i Kıyâmette zālimlerine taslît edilecekleri de ma'lûm oluyor. Hayvânâtı himâyeye çalışan cem'iyyât-ı insâniyyeye intisâb edenlerin kulakları çınlasın. Maksadlarına nâil olabilmek için acabâ bu fikri, insanların zihin ve kalbine hakketmekten daha müessir bir çâre bulabilirler mi?

[2] « بِاضْطِرَابِ لَحْيَيْهِ » rivâyeti de vardır ki "*Çenelerinin oynamasından*" demektir.

[3] Ebû Abdullāh Habbâb b. el-Erett Temîmî, yâhud Huzâî, sâbikîn-i evvelîndendir. Huzâî denilmesine sebeb, eyyâm-ı câhiliyyette bir gazve neticesinde düşman eline esir düşüp Mekke'de satılması ve Huzâiyye olan Ümmü Enmâr'a mevlâ olmasıdır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin dayıları olan Benû Zühre'nin de halîfi idi. Altıncı olarak şeref-i İslâmı ihrâz etmiş olduğu mervîdir. En evvel îmânını izhâr edip bu yüzden azâb-ı şedîd ile işkence edilen odur. Müsted'afînden Bilâl, Ammâr ve sâire gibi diğer mü'minler de varsa da, Hazret-i Habbâb, bu hususta sebkati hāizdir. Kendisinden olan bir rivâyete nazaran şöyle demiştir: "*Ben öyle bir günümü biliyorum ki, benim için sūret-i mahsūsada ateş yakıldı. Korların bir tânesi sırtıma kondu da onu sırtımın yağları söndürdü idi.*"

Habbâb *radiya'llāhu anh* demirci idi. Kendisini satın alan Ümmü

ve sellem öğlen ile ikindi namazlarında (Kur'ân) *okur muydu?*"[1]

Enmâr bir demir parçası alıp ateşde kızdırır ve onun başına yapıştırıp işkence ederdi. Habbâb, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hālinden şikâyet etti. "اَللّٰهُمَّ اَنْصُرْ خَبَّابًا = *İlâhî, Habbâb'a yardım et*" diye duā buyuruldu. Derken mevlâtı yâni sāhibesi Ümmü Enmâr bir baş derdine müptelâ oldu. Iztırâbından köpek gibi ulumağa başladı. Kendisine dağlanmayı ilâç olarak tavsıye ettiler. Bunun üzerine Habbâb'a emreder, o da kızgın demir ile onun başını dağlardı. Habbâb Bedir'den i'tibâren bütün meşâhidde hazır bulunmuş ve hicret üzerine *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri kendisini Ensārdan Cebr b. Atîk *radiya'llāhu anh*'e kardeş etmiştir. Hulefâ-yı Râşidîn devrindeki futûhāt-ı İslâmiyyede pek büyük yararlıkları görüldü. Muahharen Kûfe'de ikāmeti ihtiyâr edip Sahābe beynindeki ihtilâfta Alî *kerrema'llāhu veche* tarafında bulundu. Sıffîn dönüşünde bir maraz-ı şedidden sonra (37) senesinde ve 63 yaşında azm-i gülşen-i bakā edip namazını Cenâb-ı Murtezā kıldırmıştır. Bir def'a hastalığında kendisini dağlamıştı. İyâdetine gelenlere: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz ölmek için duā etmekten bizi nehiy buyurmamış olaydı, öleyim diye duā ederdim*" diyerek çektiği ıztırâbât-ı bedeniyyenin derecesini ifhâm etmiştir. Vefâtından sonra Cenâb-ı Kerrâr, kabrinin yanından geçerken: "*Allāh Habbāb'a rahmet etsin. Dîne rağbetinden nâşî Müslüman oldu. Gönül rızāsiyle muhâcir oldu. Bütün ömrü cihâd ile geçti. Yıllarca müddet cismen müptelâ oldu. Allāhu Teālâ onun ecrini elbette zāyi' etmez*" buyurmuşlardır.

1 "*Fâtiha'dan başka Kur'ân okur muydu?*" demektir. Zîrâ salât-ı cehriyyede olduğu gibi salât-ı sırriyyede de Fâtiha okunacağında şüphe yoktur. (422 nci hadîse mürâcaat.) Vâkıā *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da Abdullāh b. Ubeydullāh'ın, amucası Abdullāh b. Abbâs'dan rivâyetinde müşârün-ileyh Hazretleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in öğlen ile ikindi namazlarında *Kur'ân* okuduklarını külliyyen inkâr etmiş, İkrime'nin rivâyetinde de: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem öğlen ile ikindi namazlarında okurlar mıydı, okumazlar mıydı? bilemiyorum*" demiş ise de ileride gelecek Buhârî rivâyâtı ile kütüb-i sıhāhda bir çok Sahābeden mervî ahādîs-i şerîfeye nazaran İbn-i Abbâs Hazretlerinin –hadâset-i sinni iktizāsı olarak– geri saflarda

diye sorulmuş. "*Evet*" demiş. "*Ya bunu nereden anlardınız?*" diye sorulunca da: "*Lihye*(-i mübâreke) *sinin oynamasından*" cevâbını vermiş [1].

namaz kılıp kırâet buyurulduğunun farkına varamamış oldukları anlaşılıyor. Kırâet buyurulduğuna dâir olan ahbâra muahharen kesb-i vukûf edince o kavlinden rücû' eylediğini şârih Aynî söylüyor. Nitekim İbn-i Ebî Şeybe: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem, öğlen ile ikindi namazlarında Kur'ân okurlardı*" dediğini müşârün-ileyhten rivâyet etmektedir ki, bu rivâyet, rücûa delildir.

[1] Buhârî, bu hadîsi me'mûm olan kimsenin esnâ-yı salâtta namazın salâhını muhâfaza edebilmek için imamın ahvâl ve harekâtını murâkabe edip ona bakması lâzım geleceğini ifhâm için sevk etmiştir. Nitekim fukahâ-yı Mâlikiyye de, me'mûm olan, ayakta iken –mevzi-i sücûduna değil– imamına bakmak iktizâ edeceğine bu hadîs ve (551) inci hadîs gibi âsârı kendilerine hüccet ittihâz etmişlerdir. Salât-ı küsûfa âid olan (551) inci hadîsde, o namazın içinde *aleyhis-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerine Cennet ile Cehennem münkeşif olup elini uzatıp bir şey alır gibi bir harekette bulundukları (417 nci hadîse de mürâcaat) ve Cehennem'in tekarrubu üzerine geri geri geldikleri ve bunu gören Sahâbe-i Kirâm'ın sebebini sordukları rivâyet ediliyor. İmama bakmak cemâatin vazîfesi olmasa lihye-i mübâreke-i Nebeviyyenin –kırâete delil addedilen– iztırâbını yan taraftan müşâhede etmek, kezâlik rükû' esnâsında tenâvül ve ric'at hareketlerinin farkına varmak nasıl mümkün olabilirdi? diyorlar. Hanefiyye ve Şâfiiyye'ye göre ise, me'mûmun mevzi-i sücûduna bakması mesnundur. Çünkü huşûa evfak olan vaz' u hâl budur. Nitekim İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'nın: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem iftitah tekbîrini aldıkları zaman yalnız mevzi-i sücudlarına nazar buyururlardı.*" hadîsi de bunu müeyyiddir. Eimme-i Hanefiyye ve Şâfiiyye, bu bâbda İbrâhim Nehaî ve İbn-i Sîrîn ile berâberlerdir. Hanefiyyeden bâzıları imtidâd-ı nazarla oyalanmamak için kıyamda iken mevzi-i sücûduna, rükû'da iken ayaklarına, sücudda iken burnuna, teşehhüdde iken kucağına bakmak lâzımdır, demişlerdir. Bâzıları da Kâ'be'yi müşâhede hâlini istisnâ ediyor ki, bu takdirde Ona nazar, tercîh olunur. Zîrâ Kâ'be'ye nazar, ayrıca bir ibâdettir.

419. عن انس بن مالك رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم ما بال اقوام يرفعون ابصارهم الى السماء في صلاتهم؟ فاشتد قوله في ذلك حتى قال لينتهن[1] عن ذلك او لتخطفن ابصارهم.

TERCEMESİ

Enes b. Mâlik *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (bir def'a namaz kıldırıp mübârek yüzünü Ashāb-ı Kirâmına döndürdükten sonra)[2]: "*Bâzı kimselere ne oluyor*[3] *ki,*

Kaldı ki lihye-i şerîfenin iztırâb ve hareketi, o mevtında, kırâet-i Kur'ân'a delâlet ettiği gibi zikir ve duā ile iştigal buyurulduğuna da delâlet edebilir. O halde nasıl olmuş da kırâete istidlâl olunmuş? Anlaşılan salât-ı cehriyyeye, kıyam, mahall-i kırâet olduğu için salât-ı sırrıyyeyi de ona kıyâsen mahall-i kırâet addetmişlerdir. Buna Ebû Katâde'nin: "*Okuduğu âyeti ahyânen bize duyururdu*" sözünü (424 üncü hadîs) ve Ebû Saîd-i Hudrî, Câbir b. Semure, Imrân b. Husayn, Ebû Hüreyre, Alî b. Ebî Tālib, Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anhüm* hadîslerini zammedecek olursanız Habbâb *radiya'llāhu anh* ile emsâlinin istidlâlleri, büsbütün kesb-i kuvvet eder.

[1] Bir rivâyette meçhul sîgasiyle « لينتهين » ki, ya vaz geçilir... demektir.

[2] Kavs içindeki söz, hadîsin İbn-i Mâce'deki rivâyetinden muktebestir.

[3] Zecr ve tevbîh ve va'z ve inzâr sıralarında hep böyle "« ما بال » « اقوام » = *Birtakım kimselere ne oluyor ki*" tarzında mübhem ve şahıs ta'yîn etmeyen ta'bîrât isti'mâl etmek, mu'tâd-ı şerîf-i Nebevîleri idi. İsim tasrîh buyurulsa muâhazeye giriftâr olan kimse, yâhud kimseler, rüsvây ve şerm-sâr olur. Buna ise kerem-i cibillet ve fart-ı rahmet ve re'fet-i Risâlet-Penâhî'leri kāil olamazdı. Vâizlere de bu isr-i celîl-i hakîmâ-

namaz kılarlarken gözlerini semâya dikiyorlar?" buyurdu [1]. Bu husūstaki (nasīhat-âmiz) sözlerini o kadar şiddetlendirdi ki, nihâyet: "*Bunlar ya* (yaptıklarından) *vazgeçerler, ya gözler* (inin nûr)*u* (alınıp) *kör olur* (lar)" buyurdu [2].

---

neye mütâbeat vâcibdir. Onlar da birinin bir taksīrini öğrenip ihtār ve tevbīh edecek olurlarsa, şahıs ta'yîninden hazer ederek "*bâzıları şöyle, böyle ederler*" daha mütevâziānesi "*biz şöyle, böyle ederiz*" tarzında īfâ-yı nesāyih etmek gerektir ki, bu üslûb-i rahîmâne ile hem sözleri te'sīr etmiş, hem de hiçbir kimse gücendirilip hasbe'l-beşeriyye nefsâniyyet ve muhâlefet yoluna sevk edilmemiş olur.

[1] (410 uncu hadîse de mürâcaat). Bu nehy-i Nebevî, kendîlerine iktidâ edenlerden bâzılarının semâya ref'-i basar ettiklerini arkadan müşâhede buyurduklarına delildir. Çünkü bu va'z, selâmı müteākıb ve cemâatle ihtilât edip onlardan istihbâra vakit kalmadan īfâ edilmiş bulunuyor.

[2] Müslim'in Semüre *radiya'llāhu anh* rivâyetinde de burada olduğu gibi kayıtsızdır. Lâkin yine Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den: «لَيَنْتَهِيَنَّ اَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِهِمْ اَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِى الصَّلَاةِ اِلَى السَّمَاءِ اَوْ لَتُخْطَفَنَّ اَبْصَارُهُمْ» sūretinde vâkı' olan rivâyetinde «عند الدعاء» kaydı vardır ki, mahall-i duāda bile semâya ref'-i basar menhî olunca, diğer ef'āl-i salât esnâsında ref'in evleviyyetle menhî olduğu istidlâl olunur. Nitekim Vâhidî'nin "*Esbâbü'n-Nüzûl*" ünde Ebû Hüreyre'nin: "*Filânca başını semâya kaldırarak namaz kılardı. Bunun üzerine* «اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ»* *âyeti nâzil oldu.*" dediğini rivâyet eder. Medh-i İlâhîye lâyık görülen hâşiūnun vasf-ı huşûu, Allah'dan havf ve haşyet, Allāh'a karşı tezellül ma'nâsını ifâde eder. Hâşi' olanın kalbi havf-ı İlâhîden titrer. Kendini Halikına karşı zelîl ve hakîr görür. Bu hālinden dolayı, gözü mahall-i sücûdundan inhîrâf edemez. Hele sağa, sola hiç bakamaz. Elhāsıl, namaz içinde ister duā, ister başka ef'āli edâ ederken başını kaldırıp gökyüzüne bakmak, buradaki nehy-i ekîd ve vaîd-i şediddden dolayı muvâfık değildir. Çünkü musallînin kıbleye müteveccih olması

---

* *Sûre: 23 (Mü'minûn), âyet: 2.*

420. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْاِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ. قَالَ هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ[1] الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ.

TERCEMESİ

Âişe(-i Sıddîka) *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e namazda iltifât(ın, yâni başını sağa, sola çevirmenin hükmün)ü sordum. "*Kulun namazından şeytanın kapıp kaçtığı bir şeydir*"[2] buyurdu.

---

farzdır. Ref'-i basar ise kıbleden nev'anmâ i'râzı ve namaz hey'etinden bir dereceye kadar hurûcu mutazammındır. İbn-i Hazm ile selefden bâzı zevat, bu nehyi, şiddetine bakarak hürmete haml etmişler ve namaz kılarken yukarıya bakanın namazı fâsid olduğuna hükmeylemişlerdir. Cumhûr ise kerâhete hamlediyorlar.

Bu, namaz hakkındadır. Namaz hâricinde duā ederken ref'-i basarın kerâheti ise muhtelefün-fîhtir. Kādî Şurayh'a göre mekruhtur. Duā ederken gözlerini de, ellerini de semâya doğru kaldıran niyâz-mende: «اُكْفُفْ يَدَكَ وَاخْفِضْ بَصَرَكَ فَإِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ وَلَنْ تَنَالَهُ» = *Yâhu, elini çek, gözünü de indir. Zîrâ O'nu göremiyeceğin gibi elin de oraya varamaz*" demiştir. Ekseriyet ise: Câizdir, çünkü Kâ'be, kıble-i salât olduğu gibi semâ da kıble-i duādır, derler.

Namaz kılarken gözleri yummanın hükmü acabâ nedir? Tahâvî'nin beyânına göre, Hanefiyye bunu mekruh görürler. İmâm Mâlik farzda da, nefilde de bunu yapmakta beis yoktur, der. Fukahâ-yı Şâfiiyye'den Nevevî de: "*Muhtar olan kavle göre, bir zarardan korkmazsa kerâheti yoktur. Zîrâ göz yummak huşûun toplu olmasına yardım ettiği gibi gözlerin serbest kalmasına ve zihnin dağılmasına mâni' olur*" diyor.

[1] Bir rivâyette zamirsiz olarak yalnız «يَخْتَلِسُ».

[2] Şu ma'nâca ki, musallî sağa, sola iltifât ederse ân-ı iltifâtında kendisine şeytan zafer-yâb olup ibâdetten meşgūl eder. Ef'âlinde gâh sehiv, gâh galat vâkı' olur. Çünkü maksūdun gayri ile meşgūl

421 . عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ شَكَا اَهْلُ

olmuştur. Ve kalbi hazır değildir. Bu fiil, gayr-i marzî olduğu için şeytana nisbet edilmiştir. Tîbî der ki, bu kelâmın ma'nâsı şudur: Musallî iltifât edince huşûu zâil olur. Huşûun gitmesine bi-tarîkı'l-istiâre ihtilâs-i şeytan denilip o fiilin derece-i kubhu tasvîr buyurulmuştur. Yâhud musallî, Rabbine münâcât ile müstağrak, Hak Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri musallîye ikbâl ve teveccüh buyurmaktadır. Şeytan da bu hâlin musallîden zevâline müterakkıb olarak kemîn-i fırsatta muntazır gibidir. Musallî iltifat eder etmez fırsatı ganîmet bilip o hāli kendisinden alır. İntihâ. İbn-i Bezîze de: "*İltifât, şeytana izāfe buyuruldu. Çünkü iltifat, Hakk Subhānehû ve Teālâ'ya teveccüh mülâhazasından inkıtāı mutazammındır*" diyor. Hulâsa namazda iltifat, huşûu izâle, Mevlâ'ya teveccühü muhil olduğu için vesvese-i şeytāna kapı açıyor, musallînin sevâbını azaltıyor. Ve bundan dolayı şeytana nisbet edilmiş oluyor. Tirmizî'nin İbn-i Abbâs ile Enes ve Âişe *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet ettiği hadîse nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretleri, namazda iken sağa, sola bakar, şu kadar ki, boyunlarını arkaya doğru çevirmezlermiş. Kezâlik Tirmizî'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den "*Hasen*" kaydiyle rivâyetine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ona: "«يَا بُنَيَّ اِيَّاكَ وَالْاِلْتِفَاتَ فِى الصَّلَاةِ . فَاِنَّ الْاِلْتِفَاتَ فِى الصَّلَاةِ هَلَكَةٌ» = *Evlâdım, sakın namazda iken iltifât etme. Zîrâ namazda iltifat helâktir.*" buyurmuşlar. Yine bu hadîs-i şerîfde "«فَاِنْ كَانَ وَلَا بُدَّ فَفِى التَّطَوُّعِ لَا فِى الْفَرِيضَةِ» = *İltifattan kurtuluş yoksa, bâri tatavvu'da olsun, farzda olmasın*" tenbîhi de vardır. *Sünen-i Ebî Dâvûd* ile *Neseî*'de tahrîc olunan Ebû Zer *radiya'llāhu anh* hadîs-i merfûunda da: "«لَا يَزَالُ اللّٰهُ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ فِى صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ. فَاِذَا صَرَفَ وَجْهَهُ اَنْصَرَفَ عَنْهُ» = *Abd, namazını kılarken yüzünü kıblesinden çevirinceye kadar Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri hep ona yönelmiş olur. Yüzünü kıbleden döndürdü mü, Hak Teālâ da ondan munsarıf olur*" buyurulmuş olduğu gibi Taberânî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den

الْكُوفَةِ سَعْداً إِلَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ[1]. فَعَزَلَهُ. وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ.

tahrîc eylediği hadîs-i merfû'da da: «إِيَّاكُمْ وَالْالْتِفَاتَ فِي الصَّلَاةِ. فَإِنَّ أَحَدَكُمْ يُنَاجِي رَبَّهُ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ» = *Namazda iken sağa, sola bakmaktan sakınınız. Zîrâ her hangi biriniz namaz içinde olduğu müddetce Rabbine münâcât etmiş, yâni gizli gizli konuşmuş olur*" buyurulmuştur. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in rivâyet-i mevkūfesinde de: «إِنَّ اللهَ لَا يَزَالُ مُلْتَفِتاً إِلَى الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يُحْدِثْ أَوْ يَلْتَفِتْ» = *Abd, kendisinden ya hades, ya iltifat sâdır olmamak şartiyle namazında durdukca Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri ona mültefit olur durur*" denilmiştir ki, bu âsâr hep yekdiğeri müeyyiddir. Amr b. Dînâr der ki: Abdullāh b. ez-Zübeyr'i gördüm. Hicr'de (Kâ'be'nin altun oluk cihetinde, basık duvar ile çevrilen yerde) namaz kılıyordu. Bir taş (ki, mancınıkla atılmış taşlardan biri olacak) gelip tâ önüne düştü. Büründüğü kumaşın bir ucunu alıp götürdü. O ise hiç bakmadı bile. İbn-i Ebî Müleyke'nin rivâyetine nazaran da bir def'a Abdullāh b. ez-Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ* namaz kıldırıyormuş. Mescid-i Harâm'ı sel basmış. Yine namazının tertîbini hiç bozmamış.

İltifâtın hükm-i fıkhîsine gelince: Kerâhet-i tenzîhiyye ile mekrûh olduğuna icmâ' vardır. Yalnız Şâfiiyyeden Mütevellî, zarûretsiz olanını haram görmüştür. Zāhiriyyenin de kavli budur. Hakem b. Uteybe de: Sağındakini, solundakini tanıyacak kadar başını çevirirse namazı fâsiddir, diyor. Ebû Sevr: Bütün bedeni ile iltifât ederse namazı fâsid olur, yalnız sağına, soluna iltifât ederse namazına devâm eder, demiştir ki, Serahsî'nin "*Mebsut*" daki beyânına muvâfıktır. Serahsî diyor ki: Mekruh olan iltifâtın haddi, boynunu kıble cihetinden ayrılacak derecede döndürmektir. Sağa, sola iltifat da bedeninin ba'zı ile kıbleden inhiraftır. Cemî'-i bedeni ile inhirâf ederse namazı fâsid olur. Boynunu döndürmeden göz ucuyla sağa, sola bakarsa mekrûh olmaz. İntihâ. Ruhsat tarafında olanlardan İbn-i Sîrîn, Enes b. Mâlik, İbn-i Ömer, İbrâhîm-i Nehaî, İbn-i Mugaffel gibi zevâtın isimleri sayılıyor. İmâm Mâlik, iltifat namazı kat' etmez dermiş ki, Kûfiyyûn ile Atā' ve Evzâî hep bu re'ydedirler.

عَمَّاراً فَشَكَوْا . حَتَّى ذَكَرُوا اَنَّهُ لَا يُحْسِنُ يُصَلِّى . فَاَرْسَلَ اِلَيْهِ .

Mâlikiyye'den İbnü'l-Kāsım daha ileriye giderek: "*Cemî'-i bedeni ile dönse yine namazı butlāna uğramaz. Zîrâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri mültefite iāde-i salâtı emretmeyip yalnız bunun ihtilâs-ı şeytan olduğunu haber vermekle iktifâ buyurdu. Eğer namazı fâsid olaydı, iāde-i salâtı emrederlerdi*" diyor. Ebû Bekri's-Sıddîk, Ömerü'l-Fâruk, Abdullāh b. ez-Zübeyr, Ebü'd-Derdâ', Ebû Hüreyre, İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anhüm ecmaîn* hep azîmet tarafındadırlar.

[1] Ebû Abdullāh, yâhud Ebû Hâlid Câbir b. Semüre b. Cünâde b. Cündeb el-Âmirî es-Suvâî (*radiya'llāhu anhümâ*) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in dayıları olan Benû Zühre'nin hulefâsından idi. Vâlidesi Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in hemşîresi Hâlide bint-i Ebî Vakkās idi, pederi Semüre b. Cünâde feth-i Mekke günü İslâm ile müşerref olanlardan biri olup muahharen Kûfe'de ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Câbir Hazretleri, yüz def'a kadar Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile hem meclis olmak şerefini kazandığını, arkalarında da iki bin def'adan ziyâde namaz kıldığını söylermiş. Buradaki kıssa müşârün-ileyhin dayısı Sa'd b. Ebî Vakkās'a āiddir. Câbir, Büşr b. Mervân'ın Irak vâliliği zamânında ve 74 senesinde Kûfe'de âlem-i Cinâna intikāl eylemiştir. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.*

Dayısı Ebû İshak Sa'd b. Ebî Vakkās Mâlik b. Vüheyb, yâhud Üheyb b. Abd-i Menâf b. Zühre *radiya'llāhu anh*'in pederi Ebû Vakkās Mâlik, Sadef-i Dürr-i Nübüvvet Âmine bint-i Vehb Hazretleriyle ammi-zâde olurlar ki, bu sûrette Hazret-i Sa'd *radiya'llāhu anh* Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in dayı-zâdelerinden biri olmuş olur. Sābıkîn-i evvelînden ve Aşere-i Mübeşşere olarak isimleri bir arada zikrolunan bahtiyârân-ı Ashābdan biri ve bunların âhirete en sonra intikāl edenidir. (Sene 55.) Da've-t-i Nebeviyyenin evâil-i eyyâmında on yedi yaşında iken îmân ile şeref-yâb olmuştur. İslâm'daki kıdemi Buhârî'nin kendisinden rivâyet ettiği: "لَقَدْ مَكَثْتُ سَبْعَةَ اَيَّامٍ وَ اِنِّى لَثَالِثُ الْاِسْلَامِ = *Ben yedi gün kadar üç Müslümanın biri olarak kaldım.*" hadîsinden anlaşılabilir. Demek ki, içlerinde Aliyyü'l-

فَقَالَ يَا اَبَا اِسْحَقَ اِنَّ هٰؤُلَاءِ يَزْعُمُونَ اَنَّكَ لَا تُحْسِنُ

Murtazā *radiya anhü Rabbüne'l-A'lâ* Hazretleri de dâhil olan Ehl-i Beyt-i Nübüvvetten başka henüz yalnız Zeyd b. Hārise ile Ebû Bekr, *radiya'llāhu anhümâ* da'vete icâbet etmiş bulundukları sırada müşârün-ileyhimâya üçüncü olarak iltihak etmiştir. Fürsân-ı İslâmın meşâhirinden olduğu gibi dîn-i İslâm uğrunda ilk ok atan, hattâ ilk kan döken odur. Bedir'den evvel Kureyş'in ticâret yolunu kesmek için Ubeyde b. el-Hāris b. el-Muttalib *radiya'llāhu anh*'in zîr-i emâretinde Batn-ı Râbig'a sevkedilen Muhâcirînden altmış kişilik seriyyeye dâhil olup her ne kadar arada mukātele vâkı' olmamış ise de yalnız Sa'd *radiya'llāhu anh* ilk def'a ve İslâmın nef'ine olarak orada ok atmış ve terkeşindeki yirmi ok ile müşrikîn ile hayvanlarını yaraladıktan sonra bir şey yapılamadan avdet edilmiştir.

Muhammed b. İshāk'ın "*Mağâzî*" sindeki rivâyete göre Ashāb-ı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, bidâyet-i İslâmda Mekke'de namazlarını gizli gizli kılarlardı. Sa'd, Sahābeden bir kaç zât ile birlikte Mekke dağlarından birinde namaz kılarken üzerlerine apansızın müşrikler gelmiş, aralarında ağız kavgası olmuş, iki taraf yekdiğerinin dînini ayıplamış. Derken döğüşmeğe kalkışmışlar bu arada Sa'd *radiya'llāhu anh* eline geçirdiği bir deve çene kemiğini savurmasiyle müşrikînden birini başından yaralamıştır ki, Müslümanların ilk döktüğü kan da bu olmuştur.

Irak'ı feth ile Devlet-i Sâsâniyyeyi târumâr eden odur. Kādisiyye muhârebesi meşhurdur. Bu feth-i mübînden sonra kendi binâ-gerdesi olan Kûfe'ye, Fârûk-ı A'zam, daha sonra Hezret-i Zü'n-Nûreyn'in eyyâm-ı hilâfetinde vâli nasbolunmuştur. Ömer *radiya'llāhu anh* mecûsî olan Ebû Lü'lüe'nin zehirli hançeriyle musāb olduğu vakitte teşkil eylediği şûrâya dâhil olan Aşere-i Mübeşşereden altı zâtın biri de odur. Onlara: "*Eğer emâret-i mü'minîn isâbet ederse febihâ, etmezse emîr olacak zât onun yardımından istiğnâ göstermesin*" diye vasiyyet etmişti.

Sa'd *radiya'llāhu anh* Habîb-i Hudâ *aleyhi efdalü't-tehâyâ* Efendimiz'in pek sevgilisi idi. Biraz müddet huzūr-ı hümâyunlarından kayb olsa: "مَا لِي لَا اَرَى الصَّبِيحَ الْمَلِيحَ الْفَصِيحَ = *Hani benim sabî-*

تُصَلِّي. قَالَ أَمَّا أَنَا وَاللّٰهِ فَإِنِّي كُنْتُ أُصَلِّي بِهِمْ صَلَاةَ رَسُولِ

him, melîhim, fasîhim görmüyorum" diye kendisini ararlardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Sa'd ile iftihar buyurdukları da vardır. "هَذَا سَعْدٌ خَالِي. فَلْيُرِنِي امْرُؤٌ خَالَهُ" = *İşte benim dayım Sa'd, böyle bir dayısını bana gösterebilecek varsa göstersin*" buyurmuşlardır.

Sa'd *radiya'llāhu anh* binâ-yı İslâmı kuran çalışkan ameleden, bütün gazavât-ı Nebeviyyeye iştirâk etmiş mücâhidînden, fütûh-ı İslâmı tevsî' eylemiş büyük ümerâdan biridir. Maa-hâzâ hidemâtından belki hiçbiri Uhud'daki hizmetine muādil gelmez. O günün en buhranlı ve ketîbe-i İslâmın dağılıp perîşân olduğu anlarında Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in önünde oturup hem vücûdünü vücûd-i âlî-i Risâlet-Penâhî'ye siper etmiş, hem de sayısı bilinmeyecek kadar okları düşmana savurup ettiklerini kendilerine çok pahalıya mal etmiştir. Bir yandan sihâm-ı intikāmı müşrikîne doğru o tevcîh ederken bir yandan da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي = *Durma, at, anam, babam sana fedâ olsun*" buyurup muttasıl atacak ok yetiştirirlermiş. Aralıkda Sa'd'e temrensiz oklar da verip bunu at buyurdukları vâkı' olurmuş. Sa'd oklarını attıkca: "اللَّهُمَّ سَهْمُكَ فَارْمِ بِهِ عَدُوَّكَ" = *İlâhî, bu Sen'in okundur. Düşmanına yetiştir*", Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de: "اللَّهُمَّ اسْتَجِبْ لِسَعْدٍ إِذَا دَعَاكَ. اللَّهُمَّ سَدِّدْ رَمْيَتَهُ وَأَجِبْ دَعْوَتَهُ" = *İlâhî, Sana duā ettiğinde Sa'd'in duāsını kabûl et. İlâhî, atışını doğrult, da'vetine icâbet et*" buyururlarmış. "*Isābe*" ile Sîre-i Halebiyye'deki nakillere göre –Sa'd b. Muāz'ın kātili– Hibbân b. el-Arika, yevm-i Uhud'da İslâm ordusunda yaralılara su yetiştirmek hizmetini deruhde eden Ümmü Eymen *radiya'llāhu anhâ*'ya havâle ettiği oku müşârün-ileyhâya isābet ettirip düşürmüş. Düşerken de avreti münkeşif olmuş. Bunu gören İbnü'l-Arika mel'ūnu güle güle bayılmış. Bu hāl Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gîrân gelip hemen Sa'd'e temrensiz bir ok verip "*Bunu at*" buyurmuş. Ok İbnü'l-Arika'nın göğsüne isābet edip sırt üstü yere

«الله صلى الله عليه وسلم. ما اخرم عنها. اصلى صلاة العشاء»[1]

yuvarlamış. Ve yuvarlanırken avreti münkeşif olmuş. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buna memnûn olarak: "«استقاد لها سعد أجاب الله دعوته» = *Ümmü Eymen'in intikāmını Sa'd aldı. Allāh duāsını müstecâb etsin*" buyurmuşlardır. Sa'd o gün, terkeşinde (ok kuburluğunda) ne kadar ok varsa sarf etmiş, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendi kuburluklarındaki okları yere döküp: "*Haydi bunları da at*" buyurmuşlardır. O gün küffâra doğru bin ok havâle ettiği mervîdir. Her birini atarken de: «ارم فداك ابى وامى» Teşvîk-i âlî-i Nebevîsine mazhar olmuş ki, o gün bu tefdiye-i Nebeviyye bin kere vâkı' olmuş demektir. İşte bu, müşârün-ileyhin hasāisindendir.

Cenâb-ı Sa'd'in tîr-endazlığı kadar isticâbet-i duâsı da meşhurdur. A'dâ-i dîn, onun sihâm-ı intikāmından yıldığı gibi zümre-i Müslimîn de sihâm-ı da'vetinden korkarlardı. Evâhir-i ömründe ni'met-i basardan mahrûm olmuştu. "*Gözlerini sana iāde etsin diye Allāhu Subhānehû ve Teālâ'ya niyâz etsene*" diyenlere: "*Allāh'ın kazāsını gözümden daha ziyâde severim*" cevâbını verdi.

Halîfe-i sâlis Osman b. Affân *radiya'llāhu anh ve erdāhu* Hazretlerinin fâcia-i şahâdetiyle başlayan fitne-i uzmâda cihet-i i'tizâli ihtiyâr edip hiçbir tarafa meyil ve Cemel ve Sıffîn gibi vekāyıa iştirâk etmemiştir. Ashāb-ı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* arasındaki ihtilâf ve teferruku görünce (Akîk) de edindiği araziye çekilip fitneden kaçtı. Oğlu Ömer ile birâder-zâdesi Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkās, el altından kendisine tarafdar peydâ etmeğe çalışıp günün birinde Hâşim: "*Burada elimizin altında yüz bin sāhib-i seyf vardır ki, bu işe, yâni hilâfete seni ehak görüyorlar. Ne dersin?*" deyince: "*Bu kılıçlardan ben yalnız bir tânesini isterim ki, kâfire çaldığımda kesib biçsin. Mü'mine çaldığımda ise hiçbir te'sîri olmasın*" cevâbını vermiş ki, hem mü'mine karşı harp etmiyeceğini, hem de bir tek kılıçtan ziyâdesini istememekle emârete tālip olmadığını anlatmak istemiş. Hazret-i Alî *radiya'llāhu anh*'e meyletmeyişinden ümîde düşen Muāviye, kendi tarafına geçmesi için müşârün-ileyhe mektup yazmış. O da: "*Bir günlük sohbeti senin hayat ve memâtından efdal olan Alî tarafına geçmedikten*

فَارْكُدُ فِي الْأُولَيَيْنِ وَأُخِفُّ[2] فِي الْأُخْرَيَيْنِ. قَالَ ذَاكَ[3] الظَّنُّ بِكَ يَا أَبَا إِسْحَقَ. فَأَرْسَلَ مَعَهُ رَجُلاً أَوْ رِجَالاً إِلَى الْكُوفَةِ. فَسَأَلَ[4] عَنْهُ أَهْلَ الْكُوفَةِ. وَلَمْ يَدَعْ مَسْجِداً إِلاَّ سَأَلَ عَنْهُ وَيُثْنُونَ عَلَيْهِ مَعْرُوفاً. حَتَّى دَخَلَ مَسْجِداً لِبَنِي عَبْسٍ. فَقَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أُسَامَةُ بْنُ قَتَادَةَ يُكْنَى أَبَا سَعْدَةَ. قَالَ أَمَّا إِذْ نَشَدْتَنَا فَإِنَّ سَعْداً كَانَ لاَ يَسِيرُ بِالسَّرِيَّةِ وَلاَ يَقْسِمُ بِالسَّوِيَّةِ وَلاَ يَعْدِلُ فِي الْقَضِيَّةِ[5]. قَالَ سَعْدٌ أَمَا وَاللهِ لَأَدْعُوَنَّ بِثَلاَثٍ: اَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ عَبْدُكَ هَذَا كَاذِباً قَامَ رِيَاءً وَسُمْعَةً

---

sonra sana iltihak etmemi ümid etmene şaşarım" cevâbını vermiş ve ancak Hasan-ı müçtebâ *radiya'llāhu anh* Efendimiz'in hilâfetten i'tizâlinden sonra Muāviye'ye bîat etmiştir. Lâkin o zaman da kendisine hep "*Melik*" diye hitâb eylemiştir.

Esahh-ı akvâle göre, vefâtı hicretin elli beşinci senesindedir. On yedi yaşında ve bidâyet-i da'vette îmân ettiğine göre sinni seksen ile seksen beş arasında idi. Vefâtından evvel, saklamış olduğu cübbesini istemiş ve: "*Beni bununla kefenleyiniz. Zîrâ Bedir günü sırtımda bu cübbe varken müşriklere karşı yürümüştüm. Onu bugün için saklıyordum*" demiş. *Radiya'llāhu anhu ve erdāhu.*

[1] Diğer bir rivâyette tesniye ile «صَلاَتَيِ الْعَشِيِّ» ki, öğlen ile ikindi namazları demektir. Diğer tarikden olan rivâyetinde de ifrâd ile «صَلاَةَ الْعَشِيِّ» ki, o da o ma'nâyadır.

[2] Bir nüshada «أَحْذِفُ», başka rivâyette «أَحْذِمُ».

[3] Bir nüshaya göre «ذَلِكَ».

[4] Bir nüshada «يَسْأَلُ عَنْهُ».

[5] Bir rivâyete göre «وَلاَ يَعْدِلُ فِي الرَّعِيَّةِ».

فَاَطِلْ عُمْرَهُ وَاَطِلْ فَقْرَهُ[1] وَعَرِّضْهُ بِالْفِتَنِ[2]. وَكَانَ بَعْدُ اِذَا سُئِلَ يَقُولُ شَيْخٌ كَبِيرٌ مَفْتُونٌ اَصَابَتْنِي دَعْوَةُ سَعْدٍ. قَالَ الرَّاوِي عَنْ جَابِرٍ فَاَنَا[3] رَاَيْتُهُ بَعْدُ قَدْ سَقَطَ حَاجِبَاهُ عَلَى عَيْنَيْهِ مِنَ الْكِبَرِ وَاِنَّهُ لَيَتَعَرَّضُ لِلْجَوَارِي فِي الطَّرِيقِ[4] يَغْمِزُهُنَّ.

TERCEMESİ

Câbir b. Semüre (el-Āmiriyyü's-Süvâî) *radiya'l-lāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: (Bâzı) Kûfe ahâlîsi Ömer *radiya'llāhu anh* nezdinde Sa'd'i şikâyet ettiler[5] de (Ömer *radiya'llāhu anh*) onu azl ve yerine Ammâr b. Yâsir (*radiya'llāhu anh*) i üzerlerine āmil nasbetti[6]. (Kûfeliler) şikâyeti o kadar ileri götür-

---

[1] Bir rivâyette «فَاَقْلِلْ رِزْقَهُ», diğerinde «وَشَدِّدْ فَقْرَهُ», bir diğerinde de «وَاَكْثِرْ عِيَالَهُ».

[2] Bir nüshaya göre «لِلْفِتَنِ».

[3] Bir nüshaya göre «وَاَنَا».

[4] Bir nüshada «فِي الطُّرُقِ».

[5] Taberî, içlerinde Cerrâh b. Sinân, Kabîsa ve Erbed bulunan bir cemâat esâmîsi zikrediyor ki, cümlesi Esedî idiler.

[6] Ömer *radiya'llāhu anh*'in Sa'd *radiya'llāhu anh*'i azletmesi şikâyât-ı vâkıaya inandığından değil, azlinde maslahat gördüğündendir. O sıralarda İran fütûhâtına sevk edilecek orduların mahall-i sevk ve idâresi Kûfe idi. Cihâda gidecek ordularda ittihâd-ı kelime bulunması, kumandan etrâfında müttehidü'l-kalb olması lâzım geldiği için hem bunu te'mîn, hem de nezdinde alıkoyup re'yinden istifâde eylemek maksadiyle bunu yapmıştı. Bu azil, madde-i fitneyi kökünden kal' için ihtiyâtî bir azil idi. Yoksa Sa'd'den sonra kıyâmete kadar kendisinden daha ādil bir vâli bulunamıyacağını Hazret-i Ömer

müşlerdi ki, namaz kılmasını bile bilmiyor, demişlerdi[1]. Ona adam gönder(ip celbet)di. Ve: "*Yâ Ebâ İshak, bu adamlar sen namaz kılmayı bilmiyorsun diye iddiā ediyorlar.* (Sen ne yapıyordun ki?)" diye sordu. (Sa'd): "*Vallāhi ben onlara Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in namazın*(a benzer namaz)ı *kıldırıp ondan hiçbir şey eksiltmezdim. Yatsı namazını —yâhud öğlen ile ikindiyi*[2]— *kıldırır* (ken) *ilk iki rek'atlarda* (çok) *dururum, son*

---

de pek a'lâ biliyordu. Nitekim tahkîkat netîcesinde vâkı' olan isnâdâtın kâmilen bâtıl olduğu tebeyyün etmiştir. Hazret-i Ömer de vasiyyetinde: "*Ben onu aczinden, yâhud hiyânetinden dolayı azletmemiştim*" demişti.

Câbir *radiyaʼllāhu anh*'in, yerine Ammâr āmil nasbolundu demesi de tamâm-ı vâkıayı ifâde etmez. Zîrâ Hazret-i Sa'd'in haleflleri bir değil üç idi. Ammâr *radiyaʼllāhu anh* namaz kıldırmağa, Abdullāh b. Mes'ūd *radiyaʼllāhu anh* Beytü'l-mâle, Osmân b. Huneyf *radiyaʼllāhu anh* de mesâha-i arza me'mûr edilmişlerdi. Burada Câbir'in Ammâr'ı zikr ile iktifâ etmesi, en mühim vazîfe, ikāme-i salât olduğundan ve hadisde bahis namaza āid bulunduğundandır.

[1] Şikâyet edilen şeyler meyânında gûyâ hums-ı ganâim satışında bâzılarına hâtır-nuvazlık ettiği, çarşıya yakın binâ ettiği kasrına çarşıdan ses gelip de kendisini müteezzî etmesin diye tahtadan kapı yaptırmış olduğu, serâyâ yâni müfrezelerin başına geçip harp etmesine av merâkı imkân bırakmadığı gibi asılsız, vâhî mesâil de vardı. Maa-hâzâ kasrına kapı inşâsı sūretiyle nev'anmâ hicâb ihdâs ederek sîret-i mülûke teşebbuh eder gibi olması Hazret-i Halîfenin pek ziyâde gücüne gitmiş olacak ki, tahkîka me'mûran oraya gönderdiği Muhammed b. Meslem'e *radiyaʼllāhu anh*'e, varır varmaz o kapıyı yakmayı tenbih buyurmuştu.

[2] Tercemedeki terdîdin şıkk-ı sânîsi « صَلَاتَيِ الْعَشِيِّ » rivâyetine göredir. Maa-hâzâ « صَلَاتَيِ الْعِشَاءِ » rivâyeti de vardır ki, akşam ve yatsı namazları olmuş olur. Buna öğlen ile ikindi namazları ma'nâsını verenler de olmuş ise de bu bâbda ihtiyâr edilen tekellüf bu tevcîhi kabûle mâni' oluyor.

iki rek'atta hafif tutarım"[1] dedi. (Ömer *radiya'llāhu anh*): "*Senin hakkındaki zannımız da* (zâten) *bu idi*" dedikten sonra (tahkîk-ı mes'ele için) birini[2] –yâhud birkaç kimseyi– kendisiyle birlikte

---

[1] «أَحْذِفُ» nüshasına göre kırâeti hazfederim demek olur ki, son iki rek'atta kırâeti vâcib görmeyenlere hüccettir. Farz görenler ise tatvîl-i kırâeti hazfederim ma'nâsını verirler. Ve "أَحْذِمُ = *Acele ederim*" rivâyetine bakarak kırâeti azaltmakla tefsîr ederler. Anlaşılan şikâyetciler bütün rek'atlar beyninde tesviyeyi vâcib gören cehele makūlesinden imişler. Cevab bunu gösteriyor. Müslim'in rivâyetinde: "أَتُعَلِّمُنِي الأَعْرَابُ الصَّلَاةَ؟ = *Bana namazı A'râb, yâni bâdiye-nişîn olanlar mı öğretecek?*" deyişi de bu heriflerin namaz kılmayı kendisine öğretmeğe kalkışmalarına gazab ettiğini iş'ār eder.

Bu münâsebetle namazda kırâetin vücûb ve ademi hakkındaki ihtilâfdan bahsetmek münâsiptir. İmâm Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel'e göre namazın her rek'atında kırâet vâcibdir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre yalnız ilk iki rek'atlarda vâcibdir. İmâm Mâlik'den gelen iki rivâyetin birinde musallî namazın bir rek'atında kırâeti terk edecek olursa secde-i sehv lâzım gelir. Yalnız sabah namazında rek'atın birinde kırâeti terk ederse yeniden kılar. Bu, imam ile münferid hakkındadır. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmed'e göre me'mûma kırâet vâcib değildir. Hattâ salât-ı cehriyyede me'mûmun kırâetini İmâm Mâlik mekruh görmüştür. İmam Ahmed İbn-i Hanbel salât-ı sırriyyede me'mûmun kırâeti müstahab olduğuna kāildir. İmâm Şâfiî'ye göre ise salât-ı sırriyyede me'mûmun kırâeti cezmen, salât-ı cehriyyede de esahh-ı kavleyne nazaran vâcibdir. Esamm ile Hasan b. Sālih'e göre me'mûmun kırâeti sünnettir. Bu ahkâm-ı hilâfiyyenin mercii bu hadîs değildir. İleride gelecek diğer ahādîs-i şerîfede bunlar hakkında daha ziyâde delâlet görülecektir. Bunda son rek'atların ilk rek'atlardan daha kısa olmasından ve bu farkın ādet veçhile zamm-ı sûre farkından neş'et ettiğinden dolayı fi'l-cümle kırâetin vücûdüne delâlet vardır.

[2] Bu gönderilen tahkik me'mûru Muhammed b. Mesleme *radiya'llāhu anh* idi. Abdullāh b. el-Erkam *radiya'llāhu anh* de maiyyetine verilmiş, Melih b. Avf da yollarda delil olmak üzere kendilerine terfîk edilmişti.

Kûfe'ye gönderdi. (Gönderilen zât) Kûfe ahâlîsinden (Sa'd'in hâlini) sordu. Hiçbir mescid bırakmadı ki, oradan (Sa'd'in

---

Ebû Abdü'r-Rahmân Muhammed b. Mesleme b. Hâlid el-Ensārî el-Evsî el-Hārisî *radiya'llāhu anh* sâbıkîn-i evvelîndendir. Bi'set-i Nebeviyyeden yirmi iki sene evvel dünyâya gelip hicretten mukaddem Mus'ab b. Umeyr *radiya'llāhu anh* yediyle ve Sa'd b. Muāz *radiya'llāhu anh*'den evvel kabûl-i İslâm eylemiştir. Bedir'den i'tibâren bütün gazevât ve meşâhidde maiyyet-i Risâlet-Penâhî'de bulunmuş olup Fâris-i Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* unvâniyle iştihâr etmiştir. Yalnız Karkaratü'l-küdr gazâsında Medîne üzerine istihlâf buyuruldu. Ve Tebük gazâsından izn-i ālî-i Nebevî ile tahallüf etti. On tânesi erkek olmak üzere on altı evlâdından Ca'fer, Abdullāh, Sa'd, Abdu'r-Rahmân ve Ömer *radiya'llāhu anhüm* silk-i Ashāb-ı Kirâm'a dâhil olan süadâ-yı ümmettendirler. Müşârün-ileyhi Ömer b. el-Hattāb Hazretleri umûr-ı mu'daleyi tahkîk için yanında tutar ve iktizā ettikce öteye beriye gönderirdi. Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* mes'elesinde de böyle oldu idi. Sahābe beynindeki müşâcerattan irak durmuştur. İşârât-ı ulyâ-yı Nebeviyyeden iktibâs-ı ma'nâ ederek fitne harpleri esnâsında hânesine mülâzemetle tahtadan kılıç edindi. Ne Cemel'e iştirak etti, ne Sıffîyn'de bulundu. Maa-hâzâ yine âkıbet bir Şamlının şimşîr-i gadrine hedef olmaktan kurtulamadı. (Sene 43.)

Abdullāh b. el-Erkam *radiya'llāhu anhümâ* ise yevm-i fetihde dâhil-i dâire-i İslâm olan fuzalā-yı Ashābtandır. Pederi Erkam b. Ebi'l-Erkam-ı Zührî *radiya'llāhu anh*'in sohbeti olduğu mervîdir. Resûl-i Müctebâ *aleyhi ekmeli't-tehāyâ* Efendimiz'e –doğrudan doğruya dayılarının oğlu olmak dolayısiyle– karâbeten ittisāli vardır. İslâmı, zamân-ı fethe kadar teahhur etmiş olmakla berâber i'timâd-ı Nevebîyi pek ziyâde kazanmış ehl-i vera' ve huşû'dan olup kitmân-ı esrârda salâhiyyet-i fevkalâdesine binâen Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ve Ebû Bekr ile Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın hizmet-i kitâbetlerinde bulundu. Hilâfet-i Fârûkıyye zamânında beytü'l-mâl-i Müslimîn üzerine āmil olmuştu. Osmân *radiya'llāhu anh*'in zamânında da bu hizmette istihdâm olunmuş olup Halîfe tarafından bir def'a imâle, yâni āmillik ücreti olmak üzere kendisine otuz ve bir rivâyete göre üç yüz bin dirhem verilmiş iken reddetmiş ve: "*Ben bu*

hālini) sorması. Onlar da hep hayırlı senâlarda bulundular. Nihâyet Benû Abs'e āit bir mescide gir(ip herkesi bildiğini Allāh için söylemeğe and vererek da'vet et) di. "*Ebû Sa'de*" künyesiyle anılan Üsâme b. Katâde isminde biri ayağa kalktı. Ve: "*Mâdem ki bize and verdin*, (söyliyelim.) *Sa'd, askerin başına geçip harbetmez* [1]. (Mal) *taksîm ederken müsâvât gözetmez* [2].

---

ameli Allāh için yaptım. Ücret kabûl edemem" demişti. *Radiya'llāhu anhu ve erdāhu.* Pederi olan Erkam b. Ebi'l-Erkam, nesebinde zikredildiği üzere Zührî'dir. Bir de Mahzûmî olan Erkam b. Ebi'l-Erkam vardır ki, sâbikîn-i evvelînin en eskilerindendir. Hânesi merkez-i da'vet-i Risâlet-Penâhî idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile görüşüp îmân etmek isteyenler oraya götürülürdü. Orada en son îmân eden Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh* oldu. Ve onun teklîfi üzerine dîn-i İslâm açığa vuruldu.

[1] Hazret-i Sa'd te'sîs-i kavâid-i İslâm'da en çok yararlığı görülenler, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e fedâkârlığı emsâl-i madrûbe sırasına geçenler meyânında bulunduğu halde ne gariptir ki, cehl ü amâyı kendilerine pîş-vâ eden ehl-i hased ve cefânın bunları gözleri görmemiş de özre mebnî bir günlük tahallüfünü dedikoduya sermâye etmek istemişlerdir. Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* Kādisiyye günü hasta olduğu için bilfiil harbe iştirâk etmemişti. İran devletini zîr ü zeber eden o feth-i mübîn gününde hasta idi. Ve ārıza-i bedeniyyesi seyr ü harekete mâni' olmuştu. Maa-hâzâ yine bir yüksek yerden kumandayı deruhde edip harekât-ı harbiyyeyi idâre etti. Lâkin cehele-i avâmın dili durmaz. Şahların tahtını sernigûn eden o zafer-i azîmi müteākıb Becîle kabîlesinden bir şâir:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللهَ أَظْهَرَ دِينَهُ
وَسَعْدٌ بِبَابِ الْقَادِسِيَّةِ مُعْصِمُ
فَأُبْنَا وَقَدْ آمَتْ نِسَاءٌ كَثِيرَةٌ
وَنِسْوَةُ سَعْدٍ لَيْسَ مِنْهُنَّ أَيِّمُ

demişti ki, ma'nâsı şudur: "*Görmüyor musun? Allah, dînini yüceltti de Sa'd hâlâ Kādisiyye kapısına yapışmış duruyor. Biz birçok kadınlarımızı dul bıraka-*

Hüküm (ve kazâsın) *da adâlet etmez* [1]" dedi. (Bunun üzerine) Sa'd dedi ki: "(Mâdem ki böyle söyledin,) *ben de vallāhi* (senin aleyhine) *üç duâ edeceğim*, (dinle): *İlâhî, Sen'in bu kulun yalancı ise*, (bu sözü) *riyâ ve süm'a* [2] *olsun diye ayağa kalk* (ıp söyle) *diyse ömrünü uzat, fukarâlığını çoğalt, fitnelere uğrat*" dedi. sonraları o adama (hālinden) suâl edildiği vakit: "*Kocamış, fitneye uğramış* (zavallı) *bir pîr-i fânîyim. Sa'd'ın duâsı bana isâbet etti.*" derdi. Câbir (*radiya'llāhu anh*) den (bu hadîsi) rivâyet eden (Abdü'l-Melik b. Umeyr) de der ki: Sonraları onu ben de

---

rak döndük. Sa'd'ın karılarından hiçbiri ise dul olmadı." nâkes herif, İslâmı sevindiren bu büyük mâcerâda kumandanının sağ kaldığına bile esef ediyor. Dalâletin derecesini varın, kıyâs edin. Hazret-i Sa'd bu sözleri işidince yalnız: "اَللّٰهُمَّ اَكْفِنَا يَدَهُ وَ لِسَانَهُ = *İlâhî, bizi bu herifin elinden ve dilinden kurtar*" duâsında bulundu. Herife de sonradan bir ok isâbet etti. Hem dili tutuldu, hem eli kurudu. Bu ok, böyle bir Sahābî-i celîlin fırlattığı tîr-i duânın tercemesi olmuş oldu. Kādisiyye'den sonra da, guzâtın masālihini tertîb ve tedvîr edebilmek için Hazret-i Sa'd, bâzı kere Kûfe'de kalmayı tercîh etmiş olabilir. Maslahat-ı cihâd neyi iktizā ederse ona göre hareket etmek gerektir. Böyle bir maslahat olmadığı takdirde de Kādisiyye'de olduğu gibi bir ārıza-i bedeniyye dolayısiyle seferlerden birine iştirak etmemiş olabilir. Herhalde Sa'd gibi bir zâta ten-perverlik isnâdı bühtandır.

[2] Vâkıā emvâl-i ganâimi beyne'l-guzât ale's-seviyye taksîm etmek lâzım gelir. Fakat imam, gördüğü bir maslahata binâen bâzı guzâtı diğerlerine tafdîl, yararlığı kendisince ma'lûm bâzı kimselere tenfîl etmek de vazîfesi cümlesindendir. Bu temâyüzü îcâb ettiren maslahatın yalnız imamca ma'lûm olması kâfîdir. Adamcağıza bu sözü söyleten hasedidir.

[1] Bu son iftirâ, Hazret-i Sa'd'in diyânetine kadhdır. İmâm Mâlik'in dediği gibi kıyâmete kadar kendisinden sonra gelecek olanların en ādili Sa'd olduğunda şüphe yoktur. İşte Sa'd'i gazaba getiren en ziyâde bu oldu.

[2] Riyâ, halk görsün, süm'a da halk duysun diye yapılan iştir.

gördüm. Yaşlılıkdan kaşları gözlerinin üzerine sarkmış olduğu halde yolda (rast geldiği) kızlara sataşır, onları çimdiklerdi [1].

422. عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ.

TERCEMESİ

Ubâde b. es-Sāmit *radiya'llāhu anh*'den [2] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "(Namazda) *Fâtihatü'l-Kitâb*'ı

---

[1] Üsâme, pek ziyâde fakra giriftâr olmakla berâber kesret-i ıyâle de dûçâr oldu. Başında bakılacak on kız birikmişti. Fitnesi kadın yüzünden idi. Kadın sesi duyar duymaz hemen o tarafa döner, rezâlet etmekten hayâ etmezdi. Ayıplayanlara da: "*Ne yapayım? Mübârekin, Sa'd'in duāsı!*" derdi. Bir de gençliğinde nerede bir fitne olsa hemen onunla alâka peydâ ederdi. Muhtâr-ı Sakafî fitnesine de iştirâk etmiş ve evinde katlolunmuştur. Lâkin fakra ve kesret-i ıyâle zamîmeten amâya müptelâ olduğu rivâyeti sahîh ise, Muhtâr fitnesine iştirâki cây-ı nazar olur. Meğer ki, lisâniyle fitne körüklemek yüzünden belâya dûçâr olmuş ola.

[2] Ebü'l-Velîd Ubâde b. es-Sāmit el-Ensārî el-Hazrecî *radiya'llāhu anh* hicret-i Nebeviyyeden evvel her iki Akabede hazır bulunup Bedir harbine iştirâk eden nukabâ-yı Ensārdandır. Ahd-i celîl-i Nebevî'de Kur'ân-ı cem' etmiş, yâni hıfzına almış olanlardan biridir. Ömer *radiya'llāhu anh*'in, Şam vâlîsi Yezîd b. Ebî Süfyân'ın –ki Muāviye'nin büyük kardeşidir– "*Şam ahâlîsi, ta'lîm-i Kur'ân edecek ve dinlerini belletecek kimselere muhtaçtır*" diye nâme yazması üzerine taraf-ı halîfeden Muāz b. Cebel ve Ebü'd-Derdâ ile birlikte Şam diyârına gönderilmişti. Kendisi Filistin taraflarında kaldı. Muāviye b. Ebî Süfyân'ın gününde ona karşı hayli muhâlefetleri vardır. İ'tirâzātının bâzıları kabûl edilir, diğerleri hakkında Osmân *radiya'llāhu anh*'e ref'-i şekvâ olunurdu. Emir bi'l-ma'rûf ile nehiy ani'l-münkerde tasallubuna delâlet eder birçok mâcerâları vardır. Filistin'de Remle'de, bir kavle göre de Beytü'l-Makdis'de (45) senesinde azm-i gülzâr-ı cinân etmiştir.

okumayanın hiç namazı yok"[1] buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

---

[1] Bundan evvelki hadîsin bir hâşiyesinde, namazda kırâetin vücûbu hakkındaki ihtilâf-ı eimme muhtasaran beyân edilmişti. Bu hadîsde ise kırâetin Fâtiha olarak taayyünü mevzû-i bahs olmaktadır. Şâfiiyyece bu hadîse nazaran musallî ister münferid, ister imam, isterse me'mûm olsun; namaz da ister sırrî, ister cehrî olsun, her rek'atta Fâtiha bir rükündür. Mâlikiyyenin mezheb-i meşhûru da budur. Çünkü bu hadîsde namazda Fâtiha okumayan musallînin salâtı nefyolunuyor. Bu nefiy onlarca nefy-i sıhhate mahmûldür. Bir delilleri de bundan sonra gelecek (423) üncü hadîsde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in namaz kılmayı beceremiyen Hallâd b. Râfi-i Zürakî'ye ilk rek'atta kırâet ile emrettikten sonra: "وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا = *Bunu, yâni ta'rif ettiklerimi bütün namazında yapıver.*", hele Ahmed İbn-i Hanbel ile İbn-i Hibbân rivâyetlerinde daha sarîh olarak: "ثُمَّ افْعَلْ ذٰلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ =*Sonra bunu her rek'atta yapıver.*" buyurmuş olmalarıdır. Hanefiyyeye göre ise Fâtiha okumak vâcibtir. Şu ma'nâca ki, terki hâlinde namaz sâkıt olursa da târikine ism de terettüb eder. Zîrâ bu hadîsdeki nefiy, nefy-i kemâle mahmuldür. Ve mutlakā kırâet yâni ister Fâtiha, ister diğer sûre, ya âyet okumak farz olmakla berâber Fâtiha'sız namazdan kemal münteffdir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kırâette farz olan –« مُدْهَامَّتَانِ » gibi kısa da olsa yine– bir âyettir. İmâmeyn'e göre ise ya bir âyet-i tavîle, ya üç âyettir. Bir de onlarca, kırâetin farzıyyeti yalnız iki rek'atta müteayyindir. Son iki rek'atta ise hâssatan Fâtiha okumak sünnettir. Musallî Fâtiha yerine tesbîh ile meşgūl olur, yâhud da sükût ederse câiz olur. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in emr-i celîl-i Nebevî ile i'lân ettiği: "« مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ. فَهِيَ خِدَاجٌ. فَهِيَ خِدَاجٌ » =*Her kim içinde Ümmü'l-Kur'ân'ı, yâni Fâtiha'yı okumaksızın bir namaz kılarsa, o namaz güdüktür, güdüktür, güdüktür.*" hadîs-i şerîfinde de aynı ihtilâfı yürütürler. Şâfiiyye takımı, bu noksânı Fâtiha'nın rükün olduğuna

423 . عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى. فَسَلَّمَ عَلَى
النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَرَدَّ. وَقَالَ اِرْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ
تُصَلِّ. فَرَجَعَ يُصَلِّى [1] كَمَا صَلَّى. ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِىِّ صَلَّى

---

delil ittihâz ederler. Hanefiyye takımı ise noksânı teslîm etmekle berâber, bunu zâta değil, vasfa hamlederler. Hanefiyyenin en kuvvetli delîli * «فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ» âyet-i kerîmesidir. Abdullāh b. el-Mübârek, Evzâî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshāk b. Râhûye, Ebû Sevr, Dâvûd-ı Zāhirî –ferâiz ve nevâfil– cemî-i salâvatta me'mûmun da Fâtiha okuması vâcib olduğuna Şâfiiyye gibi bu hadîs ile istidlâl ederler. Hanefiyye: "«مَنْ صَلَّى خَلْفَ اِمَامٍ فَقِرَاءَةُ الْاِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ» = *Her kim bir imam arkasında namaz kılarsa, imamın kırâeti ona kırâettir.*" hadîsine temessük ederek, me'mûmun kırâetle mükellef olmadığını iddiā ederlerse de hasımları, bu hadîsi huffâz zaîf görüyorlar, mukābelesinde bulunurlar. Maa-hâzâ Saîd b. el-Müseyyeb'in, Tâbiînden bir cemâatin fukahâ-yı Hicâz ve Şâm'ın da mezhebi, Hanefiyye gibidir. Yalnız salât-ı cehriyyede me'mûmun kırâetini iskāt eden Malikiyye de *Müslim*'deki: "فَاِذَا قَرَاَ فَاَنْصِتُوا = *İmam okuduğu vakitte sükût edip dinleyiniz*" hadîsi ile, bâhusûs "«وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» ** = *Kur'ân okunduğunda susup dinleyiniz*" âyet-i kerîmesiyle istidlâl ederler. Bunlara karşı da Şâfiiyye, me'mûm yalnız Fâtiha'da insāt ile, mâ-adâsında kırâete koyulmak, yâhud imam okurken insāt ile sustuğu vakitte okumak sūretleriyle kırâet ile insātı cem' etmek mümkündür, cevâbını verirler. Tarafeynin, daha doğrusu ictihâdât-ı müteaddide erbâbının mücâdelâtını buraya nakle imkân olmadığı için bu kadarla iktifâ edelim.

[1] Bâzı nüshalarda: «فَرَجَعَ فَصَلَّى».

* *Sûre: 73, (Müzzemmil), âyet: 20.*
** *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 204.*

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ. ثَلَاثًا.
فَقَالَ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا اُحْسِنُ غَيْرَهُ. فَعَلِّمْنِي. فَقَالَ
اِذَا قُمْتَ اِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ. ثُمَّ اقْرَاْ مَا تَيَسَّرَ[1] مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ.
ثُمَّ ارْكَعْ حَتّٰى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا. ثُمَّ ارْفَعْ حَتّٰى تَعْتَدِلَ قَائِمًا. ثُمَّ
اسْجُدْ. حَتّٰى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا. ثُمَّ ارْفَعْ حَتّٰى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا.
وَافْعَلْ ذٰلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Mescid(-i Şerîf)e girdi. (Derken) biri de [2] girip namaz

---

[1] Bir nüshaya göre: « بِمَا تَيَسَّرَ ».

[2] Bir rivâyette : "« بَيْنَمَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَنَحْنُ حَوْلَهُ » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem oturup biz de etrâfında iken...*" tarzında ihbâr edilmiş olduğu gibi Tirmizî ile Neseî rivâyetlerinde: "« اِذْ جَاءَ رَجُلٌ كَالْبَدَوِيِّ فَصَلّٰى فَاَخَفَّ صَلَاتَهُ » = *Derken Bedevîye benzer bir adam gelip namaz kıldı. Namazını da hafîf tuttu*" sûretindedir. Bedevîye benzer denilen bu zât Hallâd b. Râfi' Zürakî-i Ensârî'dir ki, namazını güzelce kılamadığı için râvî, kendisini dînini yeni öğrenmiş bir Bedevîye benzetmiştir. Bu hadîs, burada olduğu gibi Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den mervî olmakla berâber Hallâd *radiya'llāhu anh*'in birâderi Rifâa b. Râfi' *radiya'llāhu anh*'den de, Hallâd'ın hafîdi Yahyâ b. Alî b. Yahyâ tarîkından da mervîdir. Bu hâşiyenin evvelindeki ihtilâf-ı rivâyet de o tarîka âiddir. Hallâd b. Râfi' *radiya'llāhu anh*'in Bedir'de şehîd olduğuna dâir Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî'nin "*El-Isābe*" sinde bir rivâyet vardır. Eğer o gazâ-yı mübârekin şühedâsından olduğu sâbit ise, Ebû Hüreyre'nin rivâyeti mürsel-i Sahābî nev'inden olmuş olur. Zîrâ Ebû Hüreyre

kıldı [1]. Sonra Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*(in huzūrun)a (gelip) selâm verdi. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) redd-i selâm buyurduktan sonra [2]: "*Dön* (de yeni baştan) *kıl* [3]. *Çünkü sen* (namaz) *kılmış olmadın.*" buyurdu. O kimse dönüp (evvelce) kıldığı gibi (namazı tekrar) kıldı. Sonra gelip Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e selâm verdi. Yine: "*Dön* (de yeni baştan) *kıl. Çünkü sen* (namaz) *kılmış olmadın*" buyurdu. Bu da üç kere oldu. (Nihâyet) o kimse: "*Seni hak ile ba's buyuran* (Zât-ı Ecell-ü A'lâ'y)*a kasem olsun ki, bunun başka* (türlü) *sünü bilmiyorum. Bana* (doğrusunu) *ta'lim buyur*" [4] dedi. Bunun üzerine buyurdu ki, namaza durduğun vakitte (ihram) tekbîr(ini) al [5]. Sonra ne kadar kolayına gelirse o kadar Kur'-

---

radiya'llāhu anh'in İslâmı ve Medîne'de ikāmeti, Hayber gazâsındadır ki, Bedir'den çok sonradır.

[1] Neseî rivâyetinde « رَكْعَتَيْنِ » ziyâdesinin bulunduğuna göre o kimsenin kıldığı namaz iki rek'at tahiyyetü'l-mescid olduğuna istidlâl olunabilir.

[2] Buhârî'nin diğer rivâyetinde « وَعَلَيْكَ السَّلاَمُ » lâfziyle redd-i selâm buyurulduğu musarrahtır.

[3] Bir rivâyette : "فَقَالَ أَعِدْ صَلاَتَكَ = *Namazını iāde et, buyurdu*" sūretindedir.

[4] Yukarıda ismi geçen Yahyâ b. Alî b. Yahyâ rivâyetinde: "«فَقَالَ الرَّجُلُ فَأَرِنِي وَعَلِّمْنِي. فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِئُ. فَقَالَ أَجَلْ...» = *O kimse öyle ise; yâ Resûla'llāh, bana göster, öğret, ben nihâyet beşerim. Savab da işlerim, hatā da ederim, dedi. Bunun üzerine Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem: Peki... buyurdu*" denilmiştir.

[5] Bir rivâyette: "«إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ» = *Namaza kalkmak istediğinde güzelce abdest*

ân oku [1]. Sonra rükûa var(ıp) tâ mutmain (yâni a'zā-yı bedenin yatışmış) oluncaya kadar (dur.) Sonra başını kaldır (ıp)

---

aldıktán sonra kıbleye dönüp ihrâm tekbîrini al"; Yahyâ b. Alî rivâyetinde: "فَتَوَضَّأْ كَمَا اَمَرَكَ اللّٰهُ تَعَالَى ثُمَّ تَشَهَّدْ وَاَقِمْ" = *Allāhu Teālâ'nın sana emrettiği üzere abdest aldıktan sonra Kelime-i Şahâdet getirip namazı ikāme et*"; Neseî rivâyetinde: "اِنَّهَا لَمْ تَتِمَّ صَلَاةُ اَحَدِكُمْ حَتَّى يُسْبِغَ الْوُضُوءَ كَمَا اَمَرَهُ اللّٰهُ فَيَغْسِلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ اِلَى الْمِرْفَقَيْنِ وَيَمْسَحَ بِرَاْسِهِ وَرِجْلَيْهِ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ يُكَبِّرَ اللّٰهَ وَيَحْمَدَهُ وَيُمَجِّدَهُ" = *Her biriniz Allāhu Teālâ'nın emrettiği üzere abdestini tamam alıp yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkayıp başına meshettikten sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkamadıkca, sonra Allāh'a tekbîr ve tahmîd ve temcîd etmedikce namazı tamam olmaz*"; Ebû Dâvûd rivâyetinde ise "وَيُمَجِّدَهُ" yerine "اَوْ يُثْنِي عَلَيْهِ" = *Esniye ve mehāmid-i ilâhiyyeyi zikretmedikce*" buyurulmuştur.

[1] Neseî'nin bundan evvelki hāşiyede zikrolunan rivâyetinde: "وَيَقْرَاَ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ مِمَّا عَلَّمَهُ اللّٰهُ" = *Allāh'ın kendisine ta'lîm ettiği Kur'an'dan ne kadarı kolayına gelirse o kadarını okumadıkca...*", Yahyâ b. Alî rivâyetinde de: "فَاِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَاْ وَاِلَّا فَاحْمَدِ اللّٰهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ" = *Ezberinde Kur'an varsa oku. Yoksa Allāh'a hamd eyle, tekbîr eyle; tehlîl eyle, yâni lâ ilâhe illa'llâh demekle meşgūl ol*" buyurulmuştur. Ebû Dâvûd rivâyetinde ise: "ثُمَّ اقْرَاْ بِاُمِّ الْقُرْآنِ اَوْ بِمَا شَاءَ اللّٰهُ" = *Sonra Ümmü'l-Kur'ân yâni Fâtiha, yâhud da Kur'an'dan Allāh'ın dilediği âyetleri oku*"; Ahmed İbn-i Hanbel ile İbn-i Hibbân rivâyetlerine nazaran: "ثُمَّ اقْرَاْ بِاُمِّ الْقُرْآنِ ثُمَّ اقْرَاْ بِمَا شِئْتَ" = *Sonra Ümmü'l-Kur'ân'ı, sonra da Kur'an'dan istediğin âyetleri oku*" buyurulmuştur.

ayakda (büsbütün) doğruluncaya kadar dur[1]. Sonra secdeye var(ıp)tâ mutmain oluncaya kadar (kal). Sonra başını kaldır(ıp) tâ mutmain oluncaya kadar otur. Bunu namazının bütününde (de böylece) yap[2].

---

[1] İbn-i Mâce rivâyetinde: «حتى تطمئن قائما» buyurulduğuna göre i'tidâle de tuma'nînet ismi verilmiş oluyor.

[2] "*Böylece*" den maksad tekbîri, kırâeti, rükû' ve sücûd ve cülûsu ta'rîfe muvâfık olarak edâ et, demektir. Bütün namazda bunu yapmaktan maksad da bunları her rek'atta böylece tekrar etmektir. Nitekim: "ثم اصنع ذلك في كل ركعة وسجدة = *Sonra bunları her rek'atında ve her secdende yap*" rivâyeti bu tekrârı ifâde eder.

Bu hadîs, beyne'l-fukahâ «حديث المسيء صلاته» yâni namazını doğru kılmayı bilmeyenin hadîsi nâmiyle şöhret bulmuş ve birçok mesâil-i hilâfiyyede tarafeyne silâh-ı ihticâc olmuştur. Hallâd b. Râfi' *radiya'llâhu anh*'e olan iâde emirleri tuma'nînetteki noksandan ileri geldiği siyâk-ı beyândan münfehim oluyor. Tuma'nîneti farz bilenler bu iâde emirlerini nefy-i iczâya yâni farz-ı salâtın tuma'nînetsiz adem-i sukûtuna, farz görmeyenler ise nefy-i kemâle, yâni böyle olan namazın nâkısan edâ edilmiş olduğuna hamletmişlerdir. Nefy-i kemâle hamledenlerin hücceti yine bu hadîsin âhırında Ka'nebî tarîkından ve Ebû Hüreyre'den mervî olan: "اذا فعلت ذلك فقد تمت صلاتك. وما انتقصت من هذا فانما انتقصت من صلاتك» = *Bunu, yâni şu ta'rîf ettiğimi yaptığın vakit namazın tamam olmuş olur. Bundan ne eksiltirsen namazından eksiltmiş olursun*" ziyâdesidir ki, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri böyle eksik olan namaza salât ismini vermiştir. Binâenaleyh eksik olmakla berâber yine namazdır derler. Şârih Aynî'nin tenbîhine göre "*Hulâsa*" gibi kütüb-i mu'tebere-i Hanefiyye'de her ne kadar rükû' ve sücûdda tuma'nînetin vâcib olup farz olmadığına, hattâ sünnet olduğuna İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Muhammed zâhib olmuşlar deniliyorsa da –beyne'l-fukahâ ihtilâfâtı beyanda umde olan– Tahâvî, eimme-i selâse-i Hanefiyye arasında ihtilâf olduğundan hiç

424 . عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ

bahsetmiyor. Tahâvî'nin "*Şerh-i Maânî'l-Âsâr*" ından müstefâd olduğu üzere İshāk b. Râhûye, Dâvûd-ı Zāhirî, bir rivâyet-i meşhûreye göre Ahmed İbn-i Hanbel ile bütün Zāhirîler rükû' ile sücûdun iczâ, yâni farzı iskāt eden akall-i mikdârı üçer kere "*Sübhāne Rabbiye'l-azîm*" ve "*Sübhāne Rabbiye'l-a'lâ*" diyecek kadar olan rükû' ve sücûddur. Hüccetleri de Tahâvî gibi Ebû Dâvûd ve Tirmizî ile İbn-i Mâce'nin İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den tahrîc eyledikleri : «اِذَا قَالَ اَحَدُكُمْ فِى رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّىَ الْعَظِيمِ ثَلاَثًا فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ. وَ ذَالِكَ اَدْنَاهُ. وَ اِذَا قَالَ فِى سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّىَ الْاَعْلَى ثَلاَثًا فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ. وَ ذَالِكَ اَدْنَاهُ» = *Her hanginiz rükûunda üç kere* (*Sübhāne Rabbiye'l-azîm*) *derse rükûu tamamlamış olur. Bu, rükûun en azıdır. Her hanginiz sücûdunda üç kere* (*Sübhāne Rabbiye'l-a'lâ*) *derse sücûdu tamâm olmuş olur. Bu da secdenin en azıdır.*" hadîs-i merfûudur. Bu eimmenin muhâlifleri olan Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed, Mâlik, Şâfiî, Abdu-llāh b. Vehb, diğer rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel ise rükûun akall-i mikdârı, istivâ haddine kadar inhinâ, sücûdun da akall-i mikdârı mutmain oluncaya kadar yere kapanmak olup bundan az mikdarlariyle namaz tamam olmaz, demişlerdir. Bunların da hücceti, Rifâa b. Râfi' *radiya'llāhu anh*'in metindeki Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsine muvâfık olarak yukarıda mevzū-i bahs edilen hadîsidir. Tahāvî bahsin sonunda: "*Ebû Hanîfe'nin, Ebû Yûsuf'un, Muhammed'in kavilleri budur*" diyerek te'kîd-i matlab edip sāhib-i *Hidâye* ile *Mebsût* ve *Muhît*'in bahsettikleri hilâftan bahsetmez. Şârih Aynî'nin i'timâdı da Tahâvî'yedir.

Bu hadîse taallûk eden diğer mesâil de vardır ki, bâzıları şunlardır:

1 — «فَكَبِّرْ» emr-i Nebevîsinden namaza şurûun ancak tekbîr ile olacağı istidlâl olunur ki, iftitah tekbîri bilâ-hilâf farzdır.

2 — «مَا تَيَسَّرَ» den Hanefiyye, mutlak kırâetin farz olduğuna, kırâet-i Fâtiha'nın ise farz olmayıp vâcib olduğuna istidlâl etmek ister-

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِى الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ . يُطَوِّلُ فِى الْأُولَى وَ يُقَصِّرُ فِى الثَّانِيَةِ . وَ يُسْمِعُ الْآيَةَ أَحْيَانًا . وَ كَانَ يَقْرَأُ فِى الْعَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُورَتَيْنِ . وَ كَانَ يُطَوِّلُ فِى الْأُولَى وَ يُقَصِّرُ فِى الثَّانِيَةِ . وَ كَانَ يُطَوِّلُ فِى الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ وَ يُقَصِّرُ فِى الثَّانِيَةِ .

---

ler. Fâtiha'nın farziyyetine kāil olup yukarılarda bi'l-münâsebe zikredilen ahādîs ile ihticâc edenler ise buradaki "*müteyessir*" in mücmel ve diğer ahādîsde Fâtiha ile müfesser olduğuna kāil olurlar.

3 — « حَتَّى تَطْمَئِنَّ » rükû' ile sücudda tuma'nînetin vücûbuna delâlet eder.

4 — « وَ افْعَلْ ذَلِكَ فِى صَلَاتِكَ كُلِّهَا » dan bir çok eimme her rek'atta rükû' ve sücûd farz olduğu gibi her rek'atta kırâetin de farz olduğuna kāil olmuşlar ve Ebû Bekr ile Ömer, İbn-i Mes'ūd, Āişe ve sâir Sahābe (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) den menkūl olan rivâyâta temessük etmişlerdir. Bâzı Hanefiyye ise, kırâet yalnız iki rek'atta farzdır. Son iki rek'atta musallî isterse okur, isterse tesbîh eder. Hiçbir şey okumasa da yine namazı sahîh olur, derler. Onlar (421) inci Câbir b. Semüre *radiya'llāhu anh* hadîsinde Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in « أُخِفُّ فِى الْأُخْرَيَيْنِ » sözü « أَحْذِفُ » lâfziyle de rivâyet edilmiş olmasiyle ihticâc ettikleri gibi Alî *kerrema'llāhu vecheh* Hazretlerinin zuhr ile asrın ilk iki rek'atlarında Fâtiha ile sûre okudukları halde son rek'atlarında bir şey okumadıkları, İbn-i Mes'ūd ile Āişe *radiya'llāhu anhümâ*'nın ilk iki rek'atta kırâet ve son iki rek'atta tesbîh ile meşgūl oldukları hakkındaki rivâyete temessük ederler. İbrâhîm-i Nehaî ile Süfyân-ı Sevrî'nin bu mezhebde olduklarını Aynî nakleder. İbrâhîm: "*Farzın son iki rek'atında kırâet yoktur. Bunlarda Allāh'ı tesbîh et, zikret*"; Süfyân da: "*İlk rek'atta Fâtiha ile sûre oku. Son iki rek'atta ya Fâtiha oku, yâhud Fâtiha mıkdârınca tesbîh ile meşgūl ol. Bunların hangisini yaparsan sana kifâyet eder. Ancak son rek'atlarda tesbîh ile meşgūl olursan bence daha hoş olur*" demişlerdir.

TERCEMESİ

Ebû Katâde (Hāris b. Rıb'ıyy) *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) öğlen namazının ilk iki rek'atında Fâtihatü'l-Kitâb ile birer sûre tilâvet buyurur, (şu kadar ki,) ilk rek'atta uzun (sûre), ikincisinde kısa (sûre) okur[1], sırran okuduğu âyeti de ahyânen bize duyururdu[2]. İkindi (namazın) da (ilk iki rek'atta) Fâtiha ile birer sûre tilâvet buyurur ve birincisinde uzun (sûre), ikincisinde kısa (sûre) okurdu[3]. Sabah

[1] İlk iki rek'atta kırâet-i Fâtiha ile zamm-ı sûrenin meşrûiyyeti bundan müstefâd olmaktadır. Hanefiyyeye göre farz olan mutlak kırâet olup kırâetin Fâtiha ile tahassusu vâcibdir. Diğerleri ise farz ma'nâsına vâcibtir derler. Zamm-ı sûre de Hanefiyyeye göre farz ma'nâsına olmayarak vâcibdir. Eimme-i selâseye göre sünnettir. Yine bu hadîsden, tam sûre okumanın daha uzun sûreden o mikdarda âyât-ı kerîme okumaktan efdal olduğu anlaşılır. Maa-hâzâ uzun sûreyi itmâm etmeksizin rükûa varmakta da beis yoktur. Nitekim *Neseî*'de rivâyet edildiğine göre bir def'a Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, kırâete sûre-i (Mü'minîn) den başlamışlardı. Mûsâ ve Hârûn bahsine, yâni sûre-i şerîfenin takrîben ortasına gelince, öksürük devâm-ı kırâete mâni' olup rükûa varmışlardır. Kezâlik ilk rek'atta okunan sûre, ya âyât-ı kerîmenin diğerinden uzun olması müstehab olduğuna da burada delâlet vardır.

[2] Neseî rivâyetinde Berâ' *radiya'llāhu anh*: "*Nebeviyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in *arkasında öğlen namazını kılardık da* «لقمان» *ile* «والذاريات» *sûrelerinden âyetleri birer birer bize duyururdu*" diyor. Hāfız İbn-i Huzeyme'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den rivâyeti de böyledir. Ancak orada «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى» ile «هَلْ اَتَيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ» sûrelerinden bahsediliyor. Bundan da namazda mahall-i isrârda isrâr vâcib olmayıp cehirde beis olmadığı ma'nâsı çıkar. Nitekim isrâr edilecek yerde isrâr, namazın şart-ı sıhhati addedilmemiştir.

[3] Bu rivâyette Ebû Katâde'nin üçüncü ile dördüncü rek'atlardan sâkit olması Hanefiyyeden bâzılarınca bu rek'atlarda kırâetin

namazının (ise) ilk rek'atında (kırâeti) uzatır, ikincisinde kısaltırdı [1].

425. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ اُمَّ الْفَضْلِ سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَاُ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا. فَقَالَتْ يَا بُنَيَّ وَاللّٰهِ لَقَدْ ذَكَّرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ [2] هٰذِهِ السُّورَةَ. اِنَّهَا لَآخِرُ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَاُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ.

---

sukûtuna delil ittihâz edilmiş ise de (423 üncü hadîsin hâşiyelerine mürâcaat) gelecek olan diğer rivâyetinde (434 üncü hadîs) : "وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْاُخْرَيَيْنِ بِاُمِّ الْكِتَابِ = *Son iki rek'atlarda Ümmü'l-Kitâb.. okurdu*" demesine bakılırsa, buradaki sükût, onlara hüccet olamaz. Fakat onlar da cevâben öteki rivâyetteki beyân ve tasrîh, vücûba delâlet edemez. Olsa olsa sünniyyeti sâbit olur, diyorlar. (430 uncu hadîse de mürâcaat).

[1] Mağrib ile ışâ namazları da sabah namazına kıyâs olunabilir. Şâfiiyyeye göre münferid yâhud tatvîle râzı olan kavm-i mahsûrîn imamı hakkında sünnet olan sabah ile öğlen namazlarında tıvâl-i mufassaldan; ikindi ile yatsıda evsât-ı mufassaldan, akşam namazında da kısār-ı mufassaldan okumaktır. Gayr-i mahsûr, yâhud tatvîle rızâsı olmayan cemâat imamının tahfîf-i kırâet etmesi lâzımdır. Hanâbileye göre ise, sabah namazında tıvâl-ı mufassaldan okumak sünnettir. "*Mufassal*" ile taksîmâtı yukarıda (404) üncü hadîsin hâşiyesinde geçmişti. Herhalde namazın –Hanefiyyeye göre hâssaten sabah namazının– ilk rek'atını uzatmak mesnûndur. Birinci ile ikinci rek'atlardaki kırâetleri müsâvî kılmak rivâyetleri de var ise de Beyhakî, namaza yetişecek varsa birinciyi uzatmak, yok ise her iki rek'atı müsâvî tutmak sūretiyle rivâyât beynini cem' etmek fikrindedir. Atâ' b. Ebî Rebâh da: "*İmamın her namazda ilk rek'atı uzatmasından hoşlanırım. Tâ ki, nâs birikip cemâatle kılabilsinler. Lâkin yalnız kıldımmı, ilk rek'atları yekdiğere müsâvî etmeğe çalışırım*" demiştir. Bâzı eimme, sabah namazının dâimâ ilk rek'atını uzatmayı müstahab görmüşlerdir. Diğer vakitlerde ise cemâatin gelip iltihak etmek ümîdi varsa, uzatmak tarafdârıdırlar.

[2] Bir rivâyette «بِقُرْآنِكَ».

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir:[1] (Bir def'a vâlidem) Ümmü'l-Fazl[2]

[1] Rivâyet, an'ane ile ve gāib sîgasiyle sevkedilmiş iken tercemedeki tarz-ı tertîbine göre makūl-i kavl vâkı' olduğu için İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya râci' olan gāib zamirleri mütekellime kalb edilmiştir.

[2] Ümmü'l-Fazl Lübâbe binti'l-Hāris el-Hilâliyye *radiya'llāhu anhâ*, Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne binti'l-Hāris *radiya'llāhu anhâ*'nın li-ebeveyn hemşîresi ve amm-i mükerrem-i Nebevî Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llāhu anh*'in zevcesi olup bu i'tibarlar ile Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in hem baldızı, hem yengesi olmuş olur. Hicretten evvel, yâhud sonra îmân ettiği hakkında ihtilâf vardır. Lâkin İbn-i Sa'd, Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'dan sonra ilk îmân eden hâtûn odur, diyor. Abbâs b. Abdü'l-Muttalib *radiya'llāhu anh*'in evlâd-ı kirâmından Fazl, Abdullāh, Ubeydu'llāh, Kuşem, Ma'bed, Abdü'r-Rahmân, Ümmü Habîb *radiya'llāhu anhüm* ondandır. (276) ncı hadîsin hāşiyesinde mevzū-i bahs olan Ümmü'l-Fazl işte budur. Ümmü'l-Fazl Hazretlerine Lübâbetü'l-Kübrâ denir ki, li-ebin hemşîresi ve Hâlid b. el-Velîd *radiya'llāhu anh*'in vâlidesi olan Lübâbetü's-Suğrâ'dan temyîz içindir. Lübâbetü'l-Kübrâ'nın vâlidesi Havle bint-i Avf'dır. Ve Kureşiyyedir. Lübâbetü's-Suğrâ'nın vâlidesi ise Fâhite bint-i Āmir'dir ve Sekafiyyedir. Bunlar li-ebeveyn, yâhud li-ebin, yâhud li-ümm olmak üzere on beş, on altı kadar hemşîredirler. İçlerinden ikisi Esmâ' bint-i Umeys-i Haş'amiyye ile li-ebeveyn hemşîresi Selmâ bint-i Umeys'dir. Esmâ' *radiya'llāhu anhâ* ibn-i amm-i Nebî Ca'fer b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'in zevcesi ve Abdullāh b. Ca'fer *radiya'llāhu anh*'in vâlidesidir. Habeşistan'a hicret eden Sâbikāttandır. Ca'fer-i Tayyâr'ın Mu'te'de şahâdetinden sonra emr-i ālî-i Nebevî ile Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'e varıp ondan Muhammed b. Ebî Bekr'i doğurmuştur. Hazret-i Sıddîk'ın irtihālinden sonra da kendisini Cenâb-ı Aliyyü'l-Murtezā *radiya'llāhu anh* taht-ı nikâhına alıp Avf ile Yahyâ ismindeki oğulları ondan tevellüd etmişlerdir. Selmâ *radiya'llāhu anhâ* da Seyyidü'ş-

«وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا»* (sûresini) okuduğumu işitti. Bana dedi ki: Yavrucuğum, bu sûreyi okumakla billâhi (derdimi) aklıma getir(ip depreştir)din. Bu sûre, Resûlullâh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında okuduğunu en son işittiğim (sûre)dir [1].

şühedâ amm-i mükerrem-i Nebî Hamza b. Abdü'l-Muttalib *radiyaʼllāhu anh*'in zevcesidir. İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhümâ* tarîkından mervî: "اَلْاَخَوَاتُ الْاَرْبَعُ مُؤْمِنَاتٌ: اُمُّ الْفَضْلِ وَ مَيْمُونَةُ وَ اَسْمَاءُ وَ سَلْمَى» = *Hemşîrelerin dördü de, Ümmü'l-Fazl da, Meymûne de, Esmâ' da, Selmâ da hep mü'mindirler*" şahâdet-i Nebeviyyesi, saādetlerinin en büyük alâmetidir.

Ümmü'l-Fazl *radiyaʼllāhu anhâ*'nın hânelerine bâzan li-eçli'z-ziyâre teşrîf-i Nebevî vâkı' olurdu. Ümmü'l-Fazl Hazretlerinin şu menkabesi de şâyân-ı zikirdir: Haccetü'l-Vedâ'da yevm-i Arefe'de ve mevkıfda Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in sāim olup olmadıkları anlaşılamamış. İhtilâfı hall için Ümmü'l-Fazl Hazretleri huzūr-ı âlîye bir kadeh süt gönderdi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, mevkıfda iken içtiler ve sāim olmadıkları anlaşıldı. Ümmü'l-Fazl, Osmân *radiyaʼllāhu anh*'in eyyâm-ı hilâfetinde ve zevci Abbâs *radiyaʼllāhu anh*'den evvel irtihāl eylemiştir.

[1] Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî, vefât-ı Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* bâbında rivâyet ederken Ümmü'l-Fazl *radiyaʼllāhu anhâ*'nın: "ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللهُ" = *Bundan sonra Rûh-i pâk ve müzekkâsını Hak Teālâ kabzedinceye kadar Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem bir daha bize namaz kıldırmadı.*" ziyâdesini de rivâyet ediyor. Bu ziyâdeye nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in cemâatle kıldırdıkları son namazın bir akşam namazı olduğu anlaşılır. Halbuki (397) nci hadîsin ikinci hâşiyesinde beyân olunduğu üzere Ümmü'l-Mü'minîn Âişe *radiyaʼllāhu anhâ*, son namazın bir öğle namazı olduğunu tasrîh etmiştir. Buhârî'nin bu iki rivâyetini uzlaştıranlar, Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin bahsettiği son namaz, Mescid-i

* *Sûre: 77 (Mürselât), âyet: 1.*

426. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ [1] رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ

Şerîfdeki, Ümmü'l-Fazl Hazretlerinin bahsettiği namaz ise Hâne-i Saādetteki son imâmetleridir. Nitekim Neseî rivâyetinde Ümmü'l-Fazl: "صَلَّى بِنَا فِى بَيْتِهِ الْمَغْرِبَ = *Bize Hâne-i Saādetlerinde akşam namazını kıldırdı*" diyor. Bu namazın da son namaz olduğunu tasrîh ediyor. Maa-hâzâ Tirmizî rivâyeti: «قَالَتْ خَرَجَ اِلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَاصِبٌ رَأْسَهُ فِى مَرَضِهِ. فَصَلَّى الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ بِالْمُرْسَلَاتِ. فَمَا صَلَّاهَا بَعْدُ حَتَّى لَقِيَ اللّٰهَ» = *Ümmü'l-Fazl dedi ki, Resûlüllāh salla'llāhu aleyhi ve sellem esnâ-yı marazında mübârek başını bağlamış olduğu halde yanımıza çıkıp akşam namazını kıldırdı. Ve (مرسلات) ı okudu. İşte bundan sonra Allāhu Teālâ'ya mülâkî oluncaya kadar bu namazı bir daha kıldırmadı.*" sûretindedir ki, buna da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri, yattıkları yerden kalkıp hâne-i saādetlerinde hāzır olan cemâatin yanına teşrif buyurmuş oldukları mülâhaza edilirse rivâyât-ı sıhāh ve hisân beynindeki tebâyün mürtefi' olmuş olur. Elhâsıl Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın dediği son namaz, Mescid-i Şerifdeki cemâat-i kübrâya imâmet buyurdukları öğlen namazıdır. Ümmü'l-Fazl Hazretlerinin bahsettiği son akşam namazı da Hâne-i Saādette cemâatle kıldırdıkları son akşam namazıdır. (325, 335, 426 ve 427 nci hadîslere de mürâcaat).

[1] Küttâb-ı vahyin ser-fîrâzı Ebû Saîd, yâhud Ebû Sâbit Zeyd b. Sâbit b. ed-Dahhâk Ensārî-i Hazrecî-i Neccârî *radiya'llāhu anh*, ecille-i ulemâ-yı Ashābdan ve Ashāb-ı fetvâdan olan altı zâtın biridir. Ashāb-ı fetvâ: Ömer, Alî, İbn-i Mes'ūd, Übeyy b. Kâ'b, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtıdır. Tâbiînden başka Ebû Hüreyre, Ebû Saîd-i Hudrî, Abdullāh b. Ömer, Enes, Sehl b. Sa'd-i Sâidî, Sehl b. Huneyf, Abdullāh Yezîd b. Hatmî gibi birçok Sahābe de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Bedir'e, bir rivâyete göre Bedir ile Uhud'a sıgār-ı sinninden dolayı iştirakden men' buyurulan genç Sahābeden biridir. İlk hāzır olduğu gazâ, Handak'dır. Bu gazâda

اَللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ.[1]

diğer Müslümanlarla berâber o da toprak taşırken nasılsa uyuyakalmış. Umâre b. Hazm *radiya'llāhu anh*, uyuduğunu görünce –lâtîfe olsun diye– habersizce silâhını almıştı. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, bundan dolayı sıkıldığını görmekle kendisini –Türkçe'ye "*Uykucu baba*" gibi bir ta'bîr ile nakledilebilecek– « يَا أَبَا رُقَادٍ » hitābiyle taltif buyurdukları gibi ister ciddî, ister lâtîfe olsun bir mü'minin silâh ve metâını elinden alıp ürkütmekten o gün nehiy buyurmuşlardır. Bundan sonraki meşâhidin kâffesinde hāzır bulunup "*Tebük*" de Benu'n-Neccâr'ın râyetini *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz sâlifü'l-arz Umâre b. Hazm'den alıp Hazret-i Zeyd'e verdiler. Sebeb-i tercîh ve tafdîl'in de Umâre'den sādır olmuş bir taksîr olmayıp, Zeyd'in ilmi ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e olan ziyâde-i nisbeti olduğu tasrîh buyuruldu. "*Yermûk*" gazâsında da ele geçen ganâimin emr-i taksîmi taraf-ı Hilâfetten ona havâle olunmuştu. Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiğine nazaran, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Medîne-i Tāhire'yi teşrîf buyurdukları zaman, huzūra götürülüp: "*Yâ Resûla'llāh, bu çocuk Benu'n-Neccâr'dandır. Ezberinde de onyedi sûre vardır*" demişler. Zeyd *radiya'llāhu anh*, sûreleri okuyunca himmet-i ulyâsı mazhar-ı istihsân-ı Nebevî buyurulmuş. Ahd-i Celîl-i Nebevî'de kitâbet-i vahy ve kitâbet-i husūsiyye-i Nebeviyye ile meşgūl olduğu gibi ahd-i hilâfet-i Sıddîkıyye'de cem'-i Kur'ân hizmet-i mübeccelesi de ona havâle buyurulmuştur. Bu teklîf, Hazret-i Zeyd'e çok ağır geldiyse de Hazret-i Sıddîk'ın: "*Sen, töhmet altında tutmak hatıra gelmeyen bir gençsin, bu işi sen yapacaksın*" diye ısrâr buyurunca –mahallinde mezkûr olduğu üzere– bu ağır hizmeti îfâ etmiş ve kendisinden sonra *Kur'ân* okuyan her ferd-i müslimi kendisine minnettâr eylemiştir. Zâten Asr-ı Celîl-i Nebevî'de *Kur'ân*'ı cem' eden, yâni tamâmen ezbere alan bahtiyârân-ı ümmetten biri odur. Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*, devr-i Sahābe'de bile Medîne'de –kazā, fetvâ, kırâet, ferâiz bâbında– imam sayılırdı. "أَفْرَضُكُمْ زَيْدٌ =*En çok ferâiz bileniniz Zeyd'dir*" hadîsi bâzılarınca ma'lûl addedilmiş ise de ma'nâsı nefse'l-emre mutābıktır. Bir def'a Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh* bir ata binmek istemiş. « حَبْرُ الأُمَّةِ » lâkabiyle müştehir

Tercemesi

Zeyd b. Sâbit (b. ed-Dahhâk-i Ensārî) *radiya'l-lāhu anh*'den:

Şöyle demiştir[2]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i dinledim. Akşam namazında en uzun iki sûrenin uzununu okuyordu[3].

---

ve ziyâde-i ilm ü fıkh için duā-yı Nebevî'ye mazhar olan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, rikâbını tutmuş. O da: "*Ey Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in amm-i zâdesi, çekil de bunu yapma*" demiş ise de müşârün-ileyh: "*Ulemâya, küberâya edilecek muāmele budur*" diyerek hizmetinde ısrar göstermiştir. "*Zeyd b. Sâbit'in ilimde râsih olanlardan biri olduğunu Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'in mahfûz olan Ashābı bilir*" sözü, İbn-i Abbâs Hazretlerinindir. Mahfûz olanlardan maksadı, herkesin lâyık olduğu makam ve menziletini teslîm eden, kimsenin hukūkundan hiçbir şeyi ketmetmeyen ve hilâfı olan sıfatlardan hıfz-ı İlâhî ile mahfûz olanlardır. *Radiya'llāhu anhüm ecmaîn.* Zeyd b. Sâbit Hazretlerinin vefâtı, esahh-ı akvâle göre (45) senesindedir.

[1] Bir rivâyette « بِطُولِ الطُّولَيَيْنِ » dir ki, en uzun olan iki sûreyi boydan boya okuyordu, demek olur.

[2] *Buhârî*'deki siyak-ı ifâdeye nazaran Mervân b. el-Hakem –ki Muāviye b. Ebî Süfyân tarafından Medîne Vâlîsi bulunuyordu– akşam namazlarında hep kısa sûreler okuduğu için Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'in: "*Sen neden akşam namazında hep kısār-ı mufassaldan okuyorsun? Ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den dinledim... ilâ-âhirih*" ihtārına ma'rûz kalmıştır.

[3] Diğer rivâyette: « بِأَطْوَلِ الطُّولَيَيْنِ آلٓمٓصٓ » denildiğine göre, Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'in murad buyurduğu sûre, Sûre-i A'raf'dır. Nitekim Ebû Dâvud'un rivâyetinde: « طُولَى الطُّولَيَيْنِ » in Sûre-i A'râf olduğunu râvî tefsîr ediyor. Bundan da anlaşılıyor ki, bu ta'bîr, devr-i Ashāb'a mahsūs bir ıstılāh olup devr-i Tâbiînde –ma'nâsını sormağa ihtiyaç messedecek derecede metrûk ve mensiyy kalmıştır. Filhakîka bakılsa gerek aded-i âyât, gerek aded-i elfâz i'ti-

427. عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [1] قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ.

bâriyle en uzun sûre, Sûre-i Bakare'dir. Ondan sonra da aded-i elfâz i'tibâriyle olmasa da aded-i âyâtca en uzun sûre, A'raf'dır. «طُولَيَيْنِ» in tefsîrinde ihtilâf-ı ruvât vardır: 1— A'râf ile Mâide; 2— A'râf ile En'âm; 3— A'râf ile Yûnus; 4— A'râf ile Nisâ'. Herhalde en uzun sûreler denilen iki sûrenin en uzunu A'râf olmuş oluyor.

Bâzı şurrâh, bu hadîsi, mağrıb vaktinin şafak-ı ahmere kadar imtidâd edebileceğini bu vakti pek daraltan Şâfiiyyeye karşı hüccet olarak ikāme etmek isterlerse de düşünülse bu ne lehde, ne aleyhte hüccet olamaz. Çünkü Sûre-i A'râf, mihrabda tertîl üzere okunursa vakt-i ışâ girer de yine sûrenin kıraâeti tamâm olmaz. Öyle anlaşılıyor ki, Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh, aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in vakt-i neşâtlarında bu sûre-i şerîfeden mufassaldaki sûrelerden ziyâdece bir mikdar kırâet buyurmuş olduklarını söylemek ve Mervân'a biraz da neşât hālini gözetip yalnız kısār-ı mufassala iktisār etmemesini anlatmak istemiştir. Böyle olmasa (335)'inci Râfi' b. Hadîc *radiya'llāhu anh* hadîsinde nakledildiği üzere Sahābe-i Kirâm, akşam namazını *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'le birlikte kıldıktan sonra Medîne'nin en uzak yerine gidip ok yarışına çıkamaz ve attıkları okların düştüğü yerleri görecek kadar henüz aydınlıkta iş göremezlerdi. Bâhusūs amel-i ümmet, akşam namazlarında alelekser kısār-ı mufassal okumak üzere tekarrür etmezdi. Vâkıā vakt-i neşatta (والمرسلات), (والطور) gibi daha uzun sûreler kırâetine mesağ varsa da namazı vaktinden çıkaracak kadar tatvîl-i kırâete herhalde cevaz verilemez. Nitekim Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in akşam namazında (قل يا ايها الكافرون) ile (قل هو الله احد) okuduklarını İbn-i Mâce, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği gibi Büreyde b. el-Husayb-ı Eslemî *radiya'llāhu anh*'in sened-i sahîh ile Bezzâr'ın "*Müsned*" inde mervî hadîsinde de akşam ile yatsı namazlarında (والليل اذا يغشى) ile (والضحى), öğlen ile ikindi namazlarında (سبح اسم ربك الاعلى) ile (هل اتيك حديث الغاشية) sûrelerini kırâet buyurdukları nakllediliyor. Hasan-ı Basrî'nin akşam namazlarında hep (اذا زلزلت) ile (والعاديات) okuyup bunları hiç terk etmediği

TERCEMESİ

Cübeyr b. Mut'im *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sel-*

---

mervîdir. Ömer *radiya'llâhu anh* de Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llâhu anh*'e olan mektûbunda: "*Akşam namazında mufassalın âhırını oku. Mufassalın âhırı* (لم يكن) *den Kur'ân'ın sonuna kadardır.*" diye yazmıştı. Ebû Osmân-ı Nehdî de bir def'a İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in arkasında akşam namazı kılmış. "(قل هو الله احد) *okudu. Öyle güzel bir sesi vardı ki, keşki sûre-i Bakare'yi okusa diye içimden geçirdim*" diyor. Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in de salât-ı mağribde kısâr-ı mufassalı okuduğunu Abdü'r-Rezzâk "*Musannef*" inde rivâyet ediyor. (325, 335, 425 ve 427 nci hadîslere de mürâcaat).

[1] Cübeyr b. Mut'im b. Adiyy b. Nevfel b. Abd-i Menâf *radiya'llâhu anh*, Hudeybiye ile Feth-i Mekke seneleri arasında kabûl-i İslâm eden ekâbir-i Kureyş'den biridir. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın gününde vefât etmiştir. Nesebi, Abd-i Menaf'da neseb-i Pâk-i Nebevî ile kesb-i ittisâl eder. Zîrâ Nevfel b. Abd-i Menâf, Hâşim b. Abd-i Menâf'ın birâderidir. Mut'im b. Adiyy, pek nüfuzlu olan sanâdîd-i Kureyş'den idi. Eskiden îmân etmemiş ise de bidâyet-i İslâmda çekilen gûnâ-gûn müşkilât ve ıstırâbât esnâsında Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e insâniyyetkârâne muâmelâtı vardı. Nitekim Habîb-i Hüdâ *aleyhi's-salâvâtu ve't-tehâyâ* Hazretlerinin o yürekler paralayan Tâif dönüşlerinde kendilerini cıvârına alan, yâni Mekke'de ikâmetleri esnâsında taarruzdan himâye eden o olmuştu. Kezâlik bütün Kureyş, Benû Hâşim'e karşı –şimdiki ta'bîrce– boykot edip ona dâir sahife, yâni ahidnâme yazdıkları ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile Benû Hâşim'i Şi'b-i Ebî Tâlib'de üç sene mahsûr bulundukları zaman o sahifeyi nakza, hükmünü ibtâle sa'y edenlerden biri de o idi. Mut'im, Bedir'den evvel şirk üzere vefât ettiği halde oğlu Cübeyr, bilâhare îmân edip zümre-i Muhâcirîne iltihak etmiştir. Îmânından çok zaman evvel Bedir'de ehl-i İslâm eline düşen esirleri fidye mukâbilinde kurtarmak üzere Medîne-i Münevvere'ye müşrikîn-i Kureyş tarafından me'mûren gelmişti. Bu husûs için Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile görüştüğünde: "*Senin ihtiyar baban Mut'im sağ olup da bu kokmuş herifler*

lem'in akşam namazında " والطور " (sûresini) okuduğunu işittim[1].

için benimle görüşseydi topunu birden ona bağışlardım" buyurmuşlardır. Dâhil-i necât-ı ebed olması ile alâkadar olan bu seferini kendisi şöyle hikâye ediyor: "*Bedir esirlerini fidye mukâbili kurtarmak için görüşmeğe gelmiştim. İkindiden sonra vardım. Yorgun olduğum için Mescid-i Şerif'de uzanıp yattım. Derken akşam namazı ikâme olundu. Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in* « وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ » *sûresini okuduğunu işidince korku içinde kaldım. Mescidden çıkıncaya kadar dinledim. İslâm mahabbetinin kalbime ilk girdiği gün odur.*" Bu hadîs-i şerifde mevzū-i bahs olan kıssa da işte budur.

Cübeyr b. Mut'im *radiya'llāhu anh* ensâb-ı Arab'a bi-hakkın vâkıf olanlardan biridir ki, bu bâbda üstâdı Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh* olduğunu kendi haber veriyor. Bir def'a taksîm-i ganâim husūsunda kendilerine de Benû Hâşim ve Benu'l-Muttalib gibi muāmele buyurulmasını Osmân b. Affân *radiya'llāhu anh* ile birlikte Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den niyâz etmişlerdi. Ma'lûm olduğu üzere Abd-i Menâf'ın Abd-i Şems, Hâşim, Muttalib, Nevfel isimlerinde dört oğlu vardı. Bunlardan Hâşim ile Muttalib musāfât-ı dâime üzere yaşayıp evlâtları da dâimâ berâber bulunmuşlardır. "لَمْ يَفْتَرِقْ هَاشِمٌ وَالْمُطَّلِبُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ" = *Ne zamân-ı Câhiliyyette, ne devr-i İslâm'da Hâşim ile Muttalib biribirlerinden ayrılmamıştır.*" Ebû Leheb'den mâadâ Hâşimîlerle Muttalibîlerin mü'mini, kâfiri kable'l-hicre hep Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e tarafdar olup onu himâye ve müdâfaadan hâlî kalmamışlardır. Bundan dolayı Muttalibîlerle Hâşimîler Dîn-i İslâm'da bir hükümde tutulup her iki āileye sadaka tahrîm edilmiştir. Osmân b. Affân ile Cübeyr b. Mut'im *radiya'llāhu anhümâ*'nın Benû Hâşim ile müsâvat talebinde bulunmaları, Hâşim'in birâder-zâdeleri olmaları dolayısiyle idi. Muttalibîlerin karâbeti ne derecede ise bizim karâbetimiz de o derecededir. Binâenaleyh hükümde müsâvî olmalıyız demek istiyorlardı. Lâkin Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu niyazlarını is'āf etmiyerek "*Benû Hâşim ile Benu'l-Muttalib birşeydir*" buyurdular.

[1] Sûre-i şerîfenin tamâmını mı, yoksa bir kısmını mı kırâet

428. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ اَبِى الْقَاسِمِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَتَمَةَ. فَقَرَاَ اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ. فَلَا اَزَالُ اَسْجُدُ بِهَا حَتَّى اَلْقَاهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Ebü'l-Kāsım (Muhammed Mustafâ) *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (bir def'a) arkasında yatsı namazı kıldı idim. «اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ» (sûre-i şerîfesin) i okuyup (secde yerinde)[2] secde buyurdu. Ben (de ālem-i uk-

buyurmuşlar? Burası sarih değildir. Zîrâ buradaki lâfız her iki veche de muhtemeldir. Maa-hâzâ bâzı rivâyâtta sûrenin baş taraflarında olan *(اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ) âyetini işittiğini tasrîh ettiği gibi diğer rivâyette de **(اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ) den ***(فَلْيَاْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ) âyet-i kerîmelerinden bahsediyor ki, bunlardan sûre-i şerîfenin herhalde yarısından ziyâdesini okudukları anlaşılıyor. Müşârün-ileyh: *"İşte bunları duyduğum zaman kalbim az kalsın uçuyordu."* diyor.

[1] Bu hadîsin *Buhârî*'deki siyâkı ber-vechi âtî biraz daha tafsillidir: Râvîlerinden Nüfey' es-Sāiğ diyor ki: Bir def'a Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in ardında yatsı namazını kıldım. (اذا السماء انشقت) sûresini okuyup secde yerinde secde etti. Bu nedir? diye sordum. O da: *"Ebu'l-Kāsım salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ardında ben *bu secdeyi ettim. Binâenaleyh ona mülâkî oluncaya kadar bu secdeyi hep edip duracağım."* cevâbını verdi.

[2] Secde yeri bir kavle göre «وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ» âyeti, diğer kavle göre sûrenin âhırıdır.

* *Sûre: 52 (Tûr), âyet: 7.*
** *Sûre: 52 (Tûr), âyet: 35.*
*** *Sûre: 52 (Tûr), âyet: 38.*

bâda) O'na mülâkî oluncaya kadar bu sûre(nin kırâeti esnâsın) da hep secde edip duracağım[1].

429 . عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي سَفَرٍ . فَقَرَأَ فِي الْعِشَاءِ فِي اِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ . وَفِي رِوَايَةٍ اُخْرَى قَالَ وَمَا سَمِعْتُ اَحَدًا اَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ اَوْ قِرَاءَةً.[2]

Tercemesi

Berâ' (b. Āzib-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümā*'dan:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* seferde idi[2]. Yatsı namazında iki rek'atın birinde[3] « وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ » (sûresini) okudu[4].

Diğer rivâyette de (Berâ' *radiya'llāhu anh*): "*Ondan güzel sesli, yâhud kırâetli*[5] *hiçbir kimseyi dinlemiş değilim.*" diyor.

---

[1] Bu hadîsde İmâm Mâlik aleyhine îrâd edilen iki hüccet vardır. İmam Mâlik hem farzda secde âyeti okunduğu vakit –kavl-i meşhûruna göre– secdeyi mekruh görür, hem de sûre-i İnşikak'da secdenin vücûdüne kāil değildir.

[2] İsmâîlî'nin rivâyetinde: "« كَانَ فِي سَفَرٍ فَصَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ » = *Resûl-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem seferde idi. Yatsıyı iki rek'at olarak kıldırdı*" denilmiştir.

[3] Neseî rivâyetinde « فِي الرَّكْعَةِ الْاُولَى » diye bu rek'atın ilk olduğu tasrîh edilmiştir.

[4] *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in yatsıda kısâr-ı mufassaldan tilâvet buyurmaları –Allāhu a'lem– misâfir olmalarından neş'et etmiştir. Seferde tahfîf matlubdur. (428) inci Ebû Hüreyre rivâyeti ise hazara mahmûl olabilir. O hadîsde yatsıda evsât-ı mufassaldan bir sûre-i şerîfenin kırâet buyurulduğu naklediliyor.

[5] Bu şek râvîdendir.

430. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ فِى كُلِّ صَلَاةٍ يُقْرَأُ[1]. فَمَا اَسْمَعَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَسْمَعْنَاكُمْ. وَمَا اَخْفَى عَنَّا اَخْفَيْنَا عَنْكُمْ. وَاِنْ لَمْ تَزِدْ عَلَى اُمِّ الْقُرْآنِ اَجْزَأَتْ[2]. وَاِنْ زِدْتَ فَهُوَ خَيْرٌ[3].

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Her namazda (Kur'ân) okunur[4]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bize duyurduklarını biz de sizlere duyuruyoruz. Bizden gizlice okuduklarını biz de sizlerden gizli okuyoruz[5]. Ümmü'l-Kur'ân'dan (yâni Fâtiha'dan)

---

[1] Fâil binâlariyle «يَقْرَأُ» ve «نَقْرَأُ» rivâyetleri de vardır. «يَقْرَأُ» rivâyetine göre fâil zamîri *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e râci'dir.

[2] Bir rivâyette «اَجْزَأَتْ».

[3] Bir rivâyette «فَهُوَ اَفْضَلُ».

[4] "*Müsned-i*" *Ahmed* ile *Müslim*'de daha sarih bir ibâre ile "فِى كُلِّ صَلَاةٍ قِرَاءَةٌ = *Her namazda kırâet vardır.*" lâfzı ile vârid olmuştur. Bundan, kırâetin her namazda farz olduğu anlaşılır. Müslim'in diğer tarikden rivâyetinde harf-i ta'rîf ile "فِى كُلِّ الصَّلَاةِ يَقْرَأُ = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazın bütününde okurdu.*" lâfzı iledir. Bundan da her rek'atta kırâetin vucûbu istidlâl olunur. Bu hadîs-i şerif mutlakā kırâetin, yâhud öğlen ile ikindi namazlarında kırâetin vücûbunu inkâr edenlere karşı hüccettir. (423 ve 424 üncü hadîslere ve hâşiyelerine de mürâcaat.)

[5] Bu hadîsin zāhir-i siyâkına nazaran merfû' değil gibi görünürse de bu sözlerle merfû' hükmünde tutulabilir. Çünkü bu söz: "*Nerelerde cehr, nerelerde ihfâ edileceğini biz Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellemden telâkkî ettik. Telâkkî ettiğimiz gibi de size gösteriyoruz.*" demek-

başka (bir şey) okumazsan (sana) yeter. Daha ziyâde(sini kırâet) edersen (hakkında) daha hayırlı olur[1].

tir ki, ref'den maksûd olan ma'nâ tamâmiyle hâsıldır. Buradan mahall-i cehirde cehrin, mahall-i ihfâda ihfânın sünniyyeti müstefâd olur. Tahâvî'nin rivâyetinde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize imam olurdu da gâh cehr eder, gâh muhâfete yâni ihfâ ederdi. Cehri akşam, yatsı, sabah, cum'a, îdeyn gibi bâzı namazlarda; ihfâsı da öğlen, ikindi, akşamın üçüncü ve yatsının son iki rek'atları gibi yerlerde olurdu. Bunlar mecmaun-aleyhtir. Salât-ı istiskāda Ebû Yûsuf, Muhammed, Şâfiî ve Ahmed'e göre cehr edilir. Husûf ve küsûf salâtlarında Ebû Hanîfe ile Muhammed'e göre ihfâ, Ebû Yûsuf'a göre cehr, Şâfiî'ye göre küsufda isrâr ve husufda cehr edilir. Diğer nevâfile gelince, gündüz nevâfilinde cehr yoktur. Gece nevâfilinde cehr ve isrâr ihtiyâra bağlıdır. Nevevî'nin beyânına göre nevâfil-i leyl hakkında Şâfiiyyenin iki kavli vardır: 1- Cehr etmek. 2- Cehr ile isrâr beyninde muhayyer olmak. Münferidin mevzı-i cehirde cehr etmesi Mâlik ve Şâfiî'ye göre müstahabtır. Ahmed İbn-i Hanbel'den rivâyet-i meşhûreye göre değildir. Ebû Hanîfe'ye göre muhayyerdir.

[1] Bu söz -Müslim'in rivâyetinden müstebân olduğu üzere- ismi zikredilmeyen bir kimsenin: "*Ya Ümmü'l-Kur'an'dan başka bir şey okumazsam?*" suâline cevaptır. Eimme-i selâse hadîsin zâhirine bakıp Fâtiha'ya zamm-ı sûrenin müstahab olduğuna kāil olmuşlardır. Hanefiyye'ye göre ise bu, vâcibdir. Ancak Mâlikiyye'den İbn-i Kinâne de Hanefiyyeye mütâbeat etmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'in de: "*Bizce Fâtiha'ya bir sûre, yâhud herhangi sûreden istenirse üç âyet zammetmek vâcibât-ı salâttandır*" dediği mervîdir. Vücûba kāil olanlar Tirmizî ile İbn-i Mâce'nin Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet ettikleri: « مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ. وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ. وَلَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا يَقْرَأُ بِالْحَمْدُ لله وَسُورَةٍ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ فِي غَيْرِهَا » = *Namazın anahtarı abdesttir. Tahrîmi (Allāhu Ekber) demektir. Tahlîli selâm vermektir. İster farzda, ister başkasında (El-Hamdü li'llāh) ile bir sûre okumayan için namaz sevâbı yoktur*" hadîsi ile İbn-i Hibbân ve Ebû Dâvûd'un

431 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَائِفَةٍ مِنْ اَصْحَابِهِ عَامِدِينَ اِلَى سُوقِ عُكَاظَ . وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَاُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ . فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ اِلَى قَوْمِهِمْ . فَقَالُوا مَا لَكُمْ ؟ فَقَالُوا حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَاُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ . قَالُوا مَا حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ اِلَّا شَيْءٌ حَدَثَ . فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَانْظُرُوا مَا هٰذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ . فَانْصَرَفَ اُولٰئِكَ الَّذِينَ تَوَجَّهُوا نَحْوَ تِهَامَةَ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِنَخْلَةَ عَامِدِينَ اِلَى سُوقِ عُكَاظَ وَهُوَ يُصَلِّي بِاَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْفَجْرِ . فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ اسْتَمَعُوا لَهُ . فَقَالُوا هٰذَا وَاللّٰهِ الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ . فَهُنَالِكَ حِينَ رَجَعُوا اِلَى قَوْمِهِمْ وَقَالُوا يَا قَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي اِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا . فَاَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ . وَاِنَّمَا اُوحِيَ اِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ .

Tercemesi

(Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashāb (-ı Kirâm'ın) dan bir kaç zât ile birlikte Sûk-ı

---

yine müşârün-ileyhden rivâyet ettikleri: "«اُمِرْنَا اَنْ نَقْرَاَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ» = *Fâtihatü'l-Kitâb ile kolayımıza geldiği kadar Kur'ân okumak bize emrolundu*" gibi âsâra istinâd ederler.

Ukâz'a[1] doğru yürüyorlardı[2] ki, o târihde şeyâtîn, semâdan haber almaktan men' edilmiş, (haber almağa çıktıkca) üzer-

[1] Senenin muayyen aylarında, günlerinde Arabistan'ın şurasında, burasında kurulan umûmî pazarlar, panayırlar vardı ki, bunlardan biri, belki de en büyüğü "*Sûk-ı Ükâz*" denilen pazar idi. Kureyş'in üç panayırı vardı ki, biri Arefe'nin arkasında Zü'l-Mecaz'da, diğeri Merrü'z-Zahrân'da Mecenne'de, üçüncü ve en mühimmi de Ükâz'da kurulurdu. Ükâz Tāif'e bir, Mekke'ye üç konak mesâfededir. Sûk-ı Ükâz, Zi'l-ka'de hilâlinin ertesi gününden başlar ve yirmi gün devam ederdi. Oranın bozulan pazarı Mecenne'de Zi'l-hicce iptidâsına kadar sürer. Ondan sonra pazar Zü'l-Mecaz'da kurulup yevm-i Terviye'ye, yâni Zi'l-hicce'nin sekizinci gününe kadar devâm ederdi. Ondan sonra da, Minâ'ya, Arafat'a çıkılıp haccedilirdi. Bu üç pazarın en mühimmi demin söylediğimiz gibi Sûk-ı Ükâz idi. Bu pazar yalnız Kureyş'in değil, bütün Arabistan pazarlarının en mühimmi idi. Orası alış veriş pazarı olduğu gibi müfâhare ve müşâarenin de pazarı idi.. Muallekāt-ı seb'in sâir eş'âr-ı Araba fâik olduklarına peyderpey orada karar verilip bütün Arabistan halkına orada neşr ve îlân edilmiştir.

[2] Bu kıssa Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kable'l-hicre Tāif'den avdetlerinden sonra vâkı' olmuştur. Bu Tāif seferi, Sîre-i Celîle-i Muhammediyyenin (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) en acıklí fasıllarından biri olduğu için ona dâir bir nebze ma'lûmât vermekten men'-i nefs edemiyorum: Dîn-i İslâm'ın henüz gurbet devirleri idi. Mikdarları zâten az olan Müslümanlar müşrikîn-i Kureyş'in ezâ ve cefâlarına tahammül edemiyor, kimi terk-i dâr ve gurbeti ihtiyâr ile Habeşistan'a hicret etmiş, edemiyen zuafâ da türlü türlü işkencelere giriftâr olmuş bulunuyorlardı. Zâtındaki şehâmete, kabîlesinin kuvvetine ve akrabâ ve huvîşânının sahâbetine güvenen az mikdardaki Sahābe de hemşehrileri içinde kendilerini pek güç barındırabiliyorlardı. Benû Hâşim ile Benu'l-Muttalib'i etrâfına toplayıp şahs-ı mukaddes-i Muhammedîyi (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) himâye ve sıyânet için her fedakârlığı göze alan Ebû Tālib de vefât ettikden sonra bu himâye eskisi kadar müessir olamamağa başlamış, müşrikîn-i Kureyş de gemi azıya alarak memleketlerinde kalan bir avuç Müslümana rahat yüzü göstermedikleri gibi sâha-i küfürden dâire-i îmân ve ne-

lerine şühub (-i sâkıbe) atılmağa başlamış bulunuyordu. (Semâya doğru çıkıp koğulan) şeyâtîn, kavimleri nezdine

câta girmek isteyenlere de çeşid çeşid engeller ihdâs edip Müslümanları, yanlarına korkudan hiçbir kimse sokulamaz bir hâle getirmişlerdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* müşrikîn-i Kureyş'in bi'l-ittifak i'lân-ı adâvet edip kendisini Mekke'den ihraç, hattâ zât-ı akdes-i Risâlet-Penâhî'sine sû-i kasd etmeğe azmettiklerini görünce biraz da Mekke hâricindeki kabâil arasında neşr-i dîne çalışıp vazîfe-i teblîga germî vermek istemişti. İşte bu maksad-ı Hudâ-pesendâne ile bi'setin onuncu senesi Şavval'i içinde Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anh*'i –ki ādet-i Arab mûcibince tebennî buyurulduğu için kendisine o târihlerde Zeyd b. Muhammed denilirdi– birlikte alıp ve Tāif'e teveccüh buyurup orada bir ay kadar Sakîf ricâlini da'vetle meşgūl oldular. Lâkin bu teşebbüsün hiç, amma hiçbir faydası görünmedi. Benû Sakîf eşrâfından Abd-i Yâlîl b. Abd-i Külâl b. Umeyr ile birâderleri Mes'ūd ve Habîb'i de da'vet buyurdular. Onlardan hayır gelmedi. Kendilerinden me'yûs kalınca: "*Bâri gelip görüştüğümüzü ketmediniz.*" buyurdular ki, maksad-ı hümâyunları bu faydasız mülâkāt, müşrikîn-i Kureyş'in kulağına gidip de ehl-i îmâna karşı tuğyanları artmasın diye bir tedbîr-i ihtiyâtî ittihâzından ibâret idi. Lâkin herifler mürüvvetin bu kadarını da çok gördüler ve: "*Bizim memleketimizden çık da nereye istersen git.*" dedikleri gibi kölelerini ve kavimlerinin süfehâsını teslît ederek türlü hakāretler ettirdiler. Bu gürûh-ı süfehânın bir takımı arkalarına düşüp bağırışmaya ve sebb u tahkîre kalkıştıkları gibi bir takımı da güzergâh-ı Nebevîde iki geçeli durup kıymeti ancak ma'lûm-i Hüdâ olan o dürr-i yetîm-i Nübüvvet ve Risâleti taşa tuttular. Mübârek ayaklarını kaldırıp yere bastıkca sağdan, soldan taşlar havâle edilip kadem-i şerifleri kana bulanırdı. İsâbet eden taşların acısı yürümeğe mâni' olup bi'z-zarûre oturdukca da kendilerini cebren ayağa kaldırıp yine sâk-ı mecruhlarına yeniden taş atarlar ve yürekler dayanmayan bu hâle gülüp eğlenirlerdi. Bu esnâda Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anh* hep kendini Zât-ı Akdes-i Risâlet-Penâhî'ye siper ederdi. Yaralı başından câ-becâ kanlar akıyordu.. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in müddet-i hayatlarında mülâkî oldukları en büyük ezâ işte bu olmuştu. Nihâyet *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in pek uzak sayılmayan akrabâ-

döndüklerinde kendilerine: "*Ne oluyorsunuz?* (Neden hiçbir haber getiremiyorsunuz?)" dediler. Onlar da: "*Ne yapalım?*

---

sından Utbe b. Rabîa b. Abd-i Şems ile birâderi Şeybe'ye āid bir bağa iltica buyurmakla ta'kîbden yakayı kurtardılar. İşte bu bağın içindeki bir çardağın gölgesi altında – Taberânî'nin "*Kitâbü'd-Duā*"sında Abdullāh b. Ca'fer b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetine nazaran– şu hazîn duā ile arz-ı şekvâ buyurmuşlardır:

"«اللهم اليك اشكو ضعف قوتي و قلة حيلتي و هواني على
الناس . يا ارحم الراحمين، انت رب المستضعفين. انت ارحم
بي من ان تكلني الى عدو بعيد يتجهمني او الى صديق
قريب ملكته امري . ان لم تكن غضبان علي فلا ابالي.
غير ان عافيتك اوسع لي. اعوذ بنور وجهك الذي اشرقت
له الظلمات و صلح عليه امر الدنيا و الآخرة ان ينزل بي
غضبك او يحل علي سخطك. و لك العتبى حتى ترضى. و لا
حول و لا قوة الا بك» = *İlâhî, kuvvetimin dûçâr-ı za'f olduğunu, çâresiz kaldığımı, halk nazarındaki hakirliğimi ancak Sana arz ederim. Yâ Erhame'r-Râhimîn, müstad'afînin* (herkesin zaif görüp de dalına bindiği bî-çârelerin) *Rabbi Sen'sin. İlâhî, bed-hûy ve bed-likā yabancı bir düşman eline beni düşürmiyecek, hattâ zimâm-ı emrimi eline verdiğin akrabâdan bir dosta bile beni bırakmıyacak kadar bana Rahîmsin. İlâhî, eğer bana karşı gazablı değil isen çektiğim mihnetlere, belâlara hiç aldırmam. Ancak şu da var ki, sâha-i sıyânetin bunları da göstermiyecek kadar geniştir. İlâhî, gazabına giriftâr, yâhud rızâsızlığına dûçâr olmaktan Sen'in o zulmetleri parıl parıl parlatan, dünyâ ve âhiret umûrunun medâr-ı salâhı olan Nûr-ı Vechine sığınırım. İlâhî, Sen râzı olasıya kadar ıştе affını diliyorum. İlâhî, havl ve kuvvet ancak Sen'inle kāimdir.*"

Vazîfe-i Risâleti îfâ etmenin; hak zāyi' olan yerlerde, bâhusûs yeryüzünde hakkı dinleyenlerin yokluk zamânında teblîğ-i hakîkatin ne kadar müşkil olduğu, Enbiyâ-yi ızâm Hazarâtının ne dayanılmaz imtihanlara ma'ruz kalmış oldukları Sîret-i Nebeviyyenin bu gibi safa-

Semâdan haber almaktan men' edildik. Üzerimize şühub (-i sâkıbe) *havâle edildi*" dediler. (Bunun üzerine) onlara: "*Sizin haber*

hātını tetkik ile ma'lûm olur. Maa-hâzâ bunca cefâlardan, bunca kemliklerden sonra yine ümmet-i da'vetine karşı re'fet ve şefkati elden bırakmadılar. Melekü'l-cibâl, yâni dağlara me'mûr olan melek: "*İstersen Mekke, ya Tāif şehirlerinin her iki taraflarındaki dağları biribirine kavuşturayım da sâkinlerini helâk edeyim*" demişti ki, ona: "*Hayır, bunların böyle helâk olmalarını istemem. Zalnız Allāh'a ibâdet eder, Zât-ı Ecell ü A'lâsına şerik koşmaz bir kavim, onların sulplerinden belki çıkar*" cevâbını vermişti. (1336 ncı hadîse mürâcaat.)

Bu acıklı seyehat bir ay kadar sürdü. Siyer-i Nebeviyyedeki rivâyâta nazaran Tāif'den çıkınca *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri –Tāif ile Mekke arasında olan– "*Nahle*" de bir kaç gün ârâm buyurdular. Sonra Mekke-i Mükerreme'ye dönmek karârını verdiklerini Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anh*'e haber verince Zeyd: "*Yâ Resûlâ'llāh, onlar seni çıkarmışlarken içlerine nasıl gireceksin?*" diyerek ızhâr-ı taaccüb etti. Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* da cevâben: "*Zeyd, Allāhu Teālâ şu gördüğün sıkıntıyı nasıl olsa bertaraf edecek, bize bir şehrâh-ı necât açacaktır. Allāhu Teālâ hiç şüphesiz dînini gālib çıkaracak, Peygamberine yardım edecektir*" buyurdular. Sonra Mekke'nin yanı başında Hira dağına varıp orada Abdullāh b. el-Ureykıt'ı buldular. Onunla Mekke'nin nufuzlu sanâdîdinden Ahnes b. Şurayk ile Süheyl b. Amr-ı Āmirî'ye haber gönderip civarlarını talep buyurdular. Bunlar ise ma'zeret beyân ederek Resûl-i Hüdâ'yı civarlarına almak saādetinden istinkâf ettiler. Doksanlık bir pîr olan Mut'im b. Adiyy'e haber gönderdiler. İşte o, kendilerini civârına kabûl ve müdâfaalarını deruhde etti. Kendisi ile altı yedi evlâdı pür-silâh olarak Kâ'be-i Muazzama'nın dört köşesini tutup Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın serbestce tavaf buyurmalarına imkân bıraktılar. Şu hāl, *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Mekke'ye bir daha avdet buyurmalarına müsâade etmemek husūsunda Mekkelilerin karar ve azm-i kavîlerini alt üst etti. (427) nci hadîsin hāşiyesinde ve Cübeyr b. Mut'im'in tercemesinde zikredildiği üzere henüz hāl-i şirkde iken Bedir esirlerini kurtarmağa gelen müşârün-ileyh Cübeyr'e Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Senin ihtiyar baban hayatta*

almanıza hāil olan her halde yeni hādis olmuş bir şeydir. Arzın şarklarını, garblarını dolaşın (da) *semâdan haber almanıza hāil olan* (bu

---

olup da bu murdar herifleri benden isteseydi hepsini ona bağışlardım" buyurmaları işte bu iyiliğe karşı kadir şinaslıklarını izhâr etmek içindi.

Bu hadîs-i şerifdeki Cin kıssası kütüb-i siyerdeki beyâna göre işte bu Tāif seferinden Mekke'ye avdette yarı yolda olan Nahle'de iken vukūa gelmiş oluyor. Maa-hâzâ kıssanın ber-vech-i ma'rûz Mekke'ye avdet buyurulduktan ve Sûk-ı Ükâz'ı teşrîf niyyetiyle bir daha yoldan çıkıldıkdan sonra vâkı' olmuş olduğunu zannetmek istiyoruz. Zîrâ vak'a evvelâ bu hadîs-i şerîfin mantūkuna nazaran Sûk-ı Ükâz'a doğru teveccüh buyurulduğunda Nahle'de iken olmuştur. Nahle ise Sûk-ı Ükâz ile Tāif değil, Sûk-ı Ükâz ile Mekke arasındadır. Sâniyen yine bu hadîs-i şerîfde Ashāb-ı Kirâm'a namaz kıldırdıkları zikrediliyor. Tāif seferinde ise Zeyd b. Hārise *radiya'llāhu anh*'den başka bir Sahābî'nin maiyyet-i zî-şeref-i Nebeviyyede bulunduğuna dâir hiçbir rivâyet yoktur. Bilâkis ahvâl ve karâin ile rivâyât yalnız Zeyd'i istishab buyurmuş olduklarını müeyyiddir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin risâleti de, tebliğ ve da'veti de âm olduğundan da'veti yalnız Kureyş'e hasr buyurmazlar, fırsat buldukca, daha doğrusu fırsat îcâd ederek yabancılara da *Kelâmu'llāh*'ı ismâ' buyururlardı. Bunun en muvâfık zamanları da eşhür-i Hac idi ki, bu aylar içinde Ükâz'da, Mecenne'de, Zü'l-Mecaz'da pazarlar kurulup kalktıktan sonra haccedilir, esnâ-yı Hacda da Minâ'da bir kaç gün ikāmet olunurdu. Bu aylar ve bu yerler her sene bütün kabâil-i Arab'ın mecmaı olduğundan bu vesîleden bi'l-istifâde kendilerini kabâile arz buyurur, kalbinde çırâğ-ı îmân uyanan zevâtı kendi kabîlelerine da'vetci gönderirlerdi. Mekke-i Mükerreme'ye avdet-i Nebeviyye de tam eşhür-i Hacca musādif idi. Anlaşılan avdetten sonra Sahābe-i Kiram'dan bâzılarını birlikte alıp Sûk-ı Ükâz'ı teşrîf etmek istemiş ve bu sefer içinde Batn-ı Nahle'de iken Kıssa-i Cin vukūa gelmiştir.

Burada mevzū-i bahs olan recm-i şeyâtîn keyfiyyeti Sûre-i Hicr'deki "وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجاً وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ * وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ * إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ

yeni şey) *ne imiş* (öğreniniz)" denildi. (İşte) bunların içinden Tihâme cihetine yönelmiş olan takım da Sûk-ı Ükâz'a gitmek

---

*« شِهَابٌ مُبِينٌ = *Şüphesiz biz semâda burçlar yarattık. Semâyı, gözünü açan erbâb-ı nazara hoş gelecek gibi tezyîn ettik. Onu herhangi recm olunmuş, Rahmet-i İlâhiyyeden tard edilmiş şeytanın sokulmasından hıfzeyledik. Meğer o şeytan istirâk-ı sem' ede, yâni çalıp çırpma nev'inden bir haber almaya çalışa ki, böylesine de şihâb-ı mübîn-i sâkıb yetişir*"; keza Sûre-i Sâffât'taki

" إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ * وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ
مَارِدٍ * لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ *
دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ * إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ
ثَاقِبٌ »** = *Şüphesiz biz semâ-i dünyâyı, yâni birinci kat gökü nazar-pîrâ bir zînet ile, kevâkib ile tezyîn ettik. Bu kevâkibi hem de herhangi bir şeytân-ı mâridden hıfz için yarattık. Bu şeytanlar Mele-i A'lâ'ya ne kadar çıkıp kulak verseler bir şey öğrenemezler. Her taraftan zillet ve hakāretle atılırlar. Ondan sonra pek elemli bir azâb-ı dâime dûçâr olurlar. Bunların içinden yalnız kapıp kaçma sûretiyle haber alanlar bulunur ki, onlara da şihâb-ı sâkıb yetişir*"; bir de Sûre-i Cin'deki " وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ
حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا * وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ
يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا »*** = *Ey Resûl-i Hudâ, cinnin şunu da söyledikleri sana vahyolunduğunu haber ver: Biz semâya doğru çıktık da pek şiddetli bekçilerle, şühüb-i sâkıbe ile dopdolu bulduk. Vaktiyle bizler kulak verip haber alabilmek için semânın, yüksek sâhanın ötesinde berisinde pusular kurar beklerdik. Şimdi ise her kim kulak vermeğe kalkışırsa kendini bekleyen bir şihâbı karşısında buluyor*" âyât-ı kerîmeleriyle sâbittir. Bunların daha açık anlaşılabilmesi için bu kitabımızın baş tarafında, dördüncü sahifedeki hâşiyenin bir daha gözden geçirilmesi lâzımdır. Orada Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in: « إِذَا قَضَى اللهُ فِي السَّمَاءِ أَمْرًا... » hadîsi vardır ki, bunun tetimmesi olarak: " فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُو السَّمْعِ .

---

* *Sûre: 15 (Hicr), âyet: 16 - 18* ** *Âyet: 6-10* *** *Âyet: 8. 9*

üzere Nahle'de bulunan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bulunduğu yere varmış oldular ki, o sırada (Re-

---

وَمُسْتَرِقُو السَّمْعِ هَاكَذَا بَعْضُهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ . وَوَصَفَ سُفْيَانُ
بِكَفِّهِ فَحَرَفَهَا وَبَدَّدَ بَيْنَ اَصَابِعِهِ . فَيَسْمَعُ الْكَلِمَةَ فَيُلْقِيهَا
اِلَى مَنْ تَحْتَهُ ثُمَّ يُلْقِيهَا الْآخَرُ اِلَى مَنْ تَحْتَهُ حَتَّى يُلْقِيَهَا
الْآخَرُ اِلَى لِسَانِ السَّاحِرِ اَوِ الْكَاهِنِ وَرُبَّمَا اَدْرَكَهُ الشِّهَابُ
قَبْلَ اَنْ يُلْقِيَهَا وَرُبَّمَا اَلْقَاهَا فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ .
فَيُقَالُ اَلَيْسَ قَدْ قَالَ لَنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا ؟ فَيُصَدَّقُ بِتِلْكَ

«اَلْكَلِمَةِ الَّتِي سَمِعَهَا مِنَ السَّمَاءِ» =...*İşte o haber-i semâvîyi istirâk-ı sem' eden şeyâtîn işidir. İstirâk-ı sem' edenler işte böyle biribiri üzerine binerler.* — (*Râvî Süfyân, işte böyle derken avucunu tahrîf ile parmaklarını ayırıp keyfiyyeti ta'rîf etti.*) Müsterik-i sem' bir söz işitir. Hemen altında *olana ilkā eder. Yâni haber verir. O da altındakine, nihâyet sonra en altta duran o sözü sâhirin, yâhud kâhinin lisânına ilkā eder. Gâh olur ki, şihâb yukarıdaki şeytana kelimeyi ilkā etmeden evvel yetişir. Gâh da olur ki, o sözü ilkāya vakit bulur. Lâkin buna yüz yalan da katar. Filân gün filân şöyle böyle dememiş miydi? denir ve semâdan işitmiş olduğu doğru söz sâyesinde yalanlarına inanılır*" ziyâdesi de vardır ki, kehene ile seherenin âtî hakkında bâzan doğru çıkan haberleri neye müstenid olduğu bununla îzah buyurulmuş oluyor. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*: "*Şeyâtîn evvelleri semâvattan mahcup olmazlardı. Semâvâta girer, ahbâr-ı guyûbu melâikeden işitir, kâhinlere bildirirlerdi. Îsâ aleyhi's-selâm tevellüd edince üç semâya duhulden men' edildiler. Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem doğunca da bütün semâvâttan men' olundular. Ondan sonra şeyâtînden hangisi istirâk-ı sem'a kalkışırsa üzerine şihâb atılmağa başlamıştır*" diyor. Ezmine-i kadîmede her millette sihir ve kehânetin revaçda olmasındaki sırr-ı müphem tamâmen değilse de Muhbir-i Sādık'ın bu îzahları dâiresinde bir dereceye kadar ma'lûmumuz olmuş olur. Yoksa en müterakkî akvamda bile sihir ve kehânetin şâyi' olduğu nazar-ı mülâhazaya alınırsa bunu yalnız cehl-i akvâma hamledip kendimize bir hisse-i iftihâr çıkarmak biraz insafsızlık olur. İnşâ-Allah ileride (1329)

sûl-i Hüdâ *aleyhi efdalü't-tehāyâ* Efendimiz) orada Ashāb-ı Kirâmına salât-ı fecri kıldırıyordu. (Namazda okuduğu)

---

rakkamı tahtında terceme edilecek Buhârî hadîsi de yukarıdaki âyât-ı kerîmeyi müfessirdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümā*'nın sözleri sihir ve kehânetin eskiden daha mebzûl iken devr-i Îsevî ve Muhammedî'de (*salevātu'llāhi ve selâmuhû aleyhimâ ve alâ sâiri'n-nebiyyîn*) azaldığını müş'irdir. Herhalde sihir ve kehânet kadîm olduğu gibi gökyüzünde şihâb-ı sâkıbın ok gibi parıldayıp süzülmesi de kadîmdir. Şeyâtînin şühüb-i sâkıbe ile mercûm olmaları keyfiyeti de bir çok ahbârdan istidlâl edildiğine göre kadîmdir. Ancak zuhûr-ı İslâm, bâ-husūs nüzûl-i Kur'ân senelerinde bunlar müşrikîn-i Arabın, bâ-husūs Benû Sakîf'in gözlerini korkutacak derecede çoğalmıştır.

Şihaplara dâir olan bugünkü nazar-ı ilmîye bakılınca bunların fezâda serserî dolaşan parçalanmış, dağılmış kevâkib enkāzından ibâret olduklarına hükmedilmek isteniyor. Şu bitmez tükenmez fezā içinde gerek o kevâkib parçaları ve gerek kürre-i arz seyr ü seyâhat ederken o parçalar kürre-i nesîmîye temâs eder etmez tabaka-i hevâiyyemizin mukāvemet ve şiddetli delkinden dolayı fevkalâde büyük bir suhûnet peydâ edip parlar. Zîrâ sür'at-i seyirleri sâniyede kırk elli kilometre mıkdârındadır. Bu parçalar bâzan hevâmıza temâs edip geçer ki, bu takdirde "*Şihâb*" nâmını alır. Bâzan hevâ-yı nesîmîyi delip yere sükūt eder ki, bolid (Bolide) tesmiye olunur. Bolidler bâzan yere yetişinceye kadar izini kaybedecek bir harârete ma'ruz kalır. Bâzan da büyük bir taş kitlesi şeklinde arzımızı kendine makar ittihâz eder. Ahcâr-ı semâviyye (Aérolithes, météorites) dediğimiz ecsâm işte bu nevi'dendir. Şühüb-i sâkıbe hakkındaki nazariyyeler mütehâliftir. Bâzıları bunları yere sükūt etmemiş ahcâr-ı semâviyye addettikleri halde diğerleri kuyruklu yıldızlardan infisāl etmiş terkîbi gazlı mevâddan addederler. Büyük tarrâkalarla gāyet parlak bir meş'ale gibi merkez-i arza doğru süzülüp gelen ahcâr-ı semâviyyeye temsîl ederek şühübün de bu nevi'den olması akla mülâyim geldiği gibi –diğer nazariyyede olduğu üzere– başka bir şey, hattâ bu günkü fen nazariyatçılarının hiç de hâtırına gelmeyen bir şey olmaları, yâhud da kiminin kevâkib-i münkarıza enkāzı, kiminin kuyruklu yıldız bakāyâsı, kiminin başka bir şey olması ihtimali bâkîdir. Recm-i şeyâtîne tahsîs buyurulduğu Kitâb-ı Kerîm-i İlâhîde haber verilen şühübün ahcâr-ı

Kur'ân'ı işidince bunlar kulak verdiler ve (biribirine): "*Semâdan haber almaktan sizi men' eden vallāhi işte budur*" dediler. İşte o zaman bu haberciler kendi kavimleri nezdine döndüklerinde: «يَا قَوْمَنَا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِى اِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا» dediler[1]. Allāhu Teālâ

semâviyyeden büsbütün başka şeyler olmalarına hattâ meydana çıkmış ve çıkacak nazariyyât ve faraziyyâtın herhangisi sahîh ve müteyakkan olacaksa şühübün bir kısmı recm-i şeyâtîne mahsūs olmasına hiçbir mâni-i aklî yoktur. Tabiat ilimlerinde yakîn ihrâz etmek şöyle dursun, yakîne yaklaşmak için istikrâ-i tâmma ihtiyaç vardır. Şeyâtîn ve cinnin mizac ve tabiatları recm-i şeyâtîne kāil olan ehl-i milletin de, münkir olan tevâifin de meçhûlüdür. İstikrâ' ise tahakkukdan pek uzak bulunuyor. Bâzı şühüb-i sâkıbenin arzımıza varamamış ahcâr-ı semâviyye yâhud kuyruklu yıldız bakāyâsı olduğunda her iki tâife ittifâk edebilirler. Ve etmelerinde beis yoktur. Lâkin hepsi de bu nevi'lerdendir, yâhud hangi nevi'den olurlarsa olsunlar recm-i şeyâtîne sālih değillerdir, diyebilmek için hem şeyâtînin mizaç ve tabiatlarını bilmeğe, hem de istikrâ-yı tâmm-ı hādisâta ihtiyaç vardır ki, mukāyeseli jeoloji (Geologie Comparée) şu'be-i ilminde mütehassıs olanlar henüz bu hükümlerini alâ veçhi't-ta'yîn tesbît edecek raddede ilimlerini ileri götürememişlerdir. Bizim i'tikādımızca *Kitâbullāh*'a münâkız gelecek ilm-i yakîn istihsāline imkân yoktur.

[1] Burada makūl-i kavl iki âyet-i kerîmeden muktebestir. «يَا قَوْمَنَا» nidâsı Sûre-i "*Ahkāf*"dandır ki, orada «وَاِذْ صَرَفْنَا اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ»* den i'tibâren başlayan kıssada Hak Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin cin tāifesinden beş on kişiyi Resûl-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e doğru sevk buyurduğu ve onlar *Kitâbullāh*'ı istimâ' ettikten sonra kendi kavimleri nezdine münzir olarak avdet edip kavimlerine: «يا قومنا» diye hitāb ve da'vet ettiklerini, Habîb-i Necîbine ve ümmetinden olmakla müftehir olan bizlere rivâyet ediliyor. Mâ-ba'di de Sûre-i Cinn'in baş taraflarıdır. Bu sûre-i Şerîfe-

* *Sûre: 46 (Ahkāf), âyet: 29.*

ve Tekaddes Hazretleri de Peygamberi *sallaʾllāhu aleyhi ve*

---

nin kısmı aʿzamı Kur'ân'ı istimâʿ eden cinnin, kavimlerini nasıl inzâr ve Dîn-i Hakk'a daʿvet ettiklerine dâirdir ki, şöyle başlar: «قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ» =Yâni: "*Habîbim, ümmetine şöyle söyle: Bana vahyolundu ki, cinden birtakım kimseler benim okuduğum kelâmı, yâni Kur'ân-ı Kerîm'i benden dinlediler* (de kavimlerinin nezdine gidip:) *Biz acîb bir Kur'ân'ın tilâvet edildiğini işittik ki, rüşd ve hidâyet yolunu gösterir. Biz de ona îmân ettik ve Rabbimize hiç bir kimseyi şerîk ittihâz etmiyeceğiz dediler...*"

İbn-i Abbâs Hazretleri bu iktibâs ile –Allāhu aʿlem– her iki sûredeki âyât-ı kerîmenin aynı kıssaya āid olduğuna îmâ etmek istemiştir. İstimâ-ı Kur'ân etmiş olanlar –rivâyete nazaran– Nusaybin, yâhud Ninova cinninden yedi, yâhud dokuz kimse imişler. Bunların hal ve kāline Resûlullāh *sallaʾllāhu aleyhi ve sellem*'in vahiy tarîkıyle muttaliʿ buyurulmuş olmalarına bakanlar, bu cinleri Resûlullāh *sallaʾllāhu aleyhi ve sellem*'in görmemiş ve kendilerine Kur'ân okumayı iltizam buyurmamış olduklarına hükmederler. Metn-i hadîsden anlaşıldığı üzere salât-ı fecirde okudukları Kur'ân'ı onlar tesādüfen istimâʿ edip îmân etmişler ve keyfiyyeti kendi kavimlerine iʿlân ile daʿvete başlamışlardır. Bu hadîsin evvelinde bâzı tariklerden gelen rivâyette: "«مَا قَرَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجِنَّ وَلَا رَآهُمْ» =*Resûlullāh sallaʾllāhu aleyhi ve sellem ne cinne Kur'ân okudu, ne de onları gördü*" mukaddimesiyle başlıyor. Bu mukaddime *Buhârî*'de yoksa da hadîsin siyâk-ı beyânı bu maʿnâyı müeyyiddir.

Mâa-hâzâ sened-i sahîh ile İbn-i Mesʿūd'dan mervî olduğuna göre Alkame, müşârün-ileyhe: "*Cin gecesi içinizden hiçbir kimse Nebiyy-i Ekrem sallaʾllāhu aleyhi ve sellem ile birlikte bulundu mu idi?*" diye sormuş, o da: "*Hayır, hiçbirimiz berâber değildik. Şu kadar var ki, Mekke'de iken bir gece kayboldu. Acabâ apansızın bir baskına mı uğradı? Ne oldu? diye sabah oluncaya kadar merâk içinde kaldık. Sabah olunca cebel-i Hirâ tarafından teşrîf ettiğini gördük. Edilen telâşı, nihâyetsiz tasayı kendisine arzettiler. Cin tāifesinin daʿvetcisi geldi. Ben de yanlarına varıp onlara Kur'an tilâvet ettim buyurdu. Ve bizi birlikte götürüp izlerini, yaktıkları ateş âsârını bize gösterdi.*" Ehl-i tahkîk –vakʿa bir olduğuna nazaran– bu

sellem'e «قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ»* sûresini inzâl buyurdu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'e vahyolunan işte cinnin bu sözleridir[1].

432. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَرَاَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا اُمِرَ. وَسَكَتَ فِيمَا اُمِرَ. وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا. وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ.

---

rivâyeti tercîhe meyyaldirler. Çünkü o, yâni râvî İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan ziyâde işe vâkıf olmak lâzım gelir. Zîrâ müşâhede etmiştir. İbn-i Abbâs ise kıssayı işitmiştir. Ehl-i Siyerin beyânına göre İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* Şa'b-ı Ebî Tālib'de Benû Hâşim ile Benü'l-Muttalib'in mahsûr olduğu zamanlarda dünyâya gelmiştir ki, kıssa-i cinnin hîn-i vukūunda ihtimâl ki henüz memeden kesilmemişti. Maa-hâzâ her iki rivâyeti te'lîf edenler de çoktur. Bunlar diyor ki: Vak'a-i cin müteaddiddir. Cinnin vifâdetleri, yâni kendi taraflarından hey'etler göndermeleri, Mekke'de de, Medîne'de de vâkı' olmuştur. İlk vak'a İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın haber verdiğidir ki, bunda *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'de kasd-i da'vet yok idi. Ve Batn-ı Nahle'deki cinnin istimâ-ı *Kur'ân* ve ihtidâları kendilerine Sûre-i Cinn ile Sûre-i Ahkāf'ın evâhırinde okumakta olduğumuz vahy-i metlûv ile ma'lûm olmuştur. Ondan sonra Mekke'de iken cinnin da'vetcileri huzūra gelip hey'et-i vifâdete ki –pek kesretli oldukları mervîdir– ta'lîm-i Kur'ân ve ahkâm-ı dîn buyurmaları niyâz olundu ki, İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in haber verdiği de buna āiddir. Ondan sonra Medîne'de iken vâkı' olup burada zikretmediğimiz kıssalar da başka.

[1] Bu hadîsi, Buhârî, Kur'ân'ın salât-ı fecirde cehren kırâet edilmesine delîl olarak sevk etmiştir. Yine bu hadîsin mufâdından Seyyidü's-Sekaleyn ve Mefhar-ı Keyneyn *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in ins gibi cinne de meb'ûs oldukları sarâhaten münfehim olmaktadır ki, Sûre-i Ahkāf'ın evâhıri ile Sûre-i Cin'deki âyât-ı kerîme de bu Risâlet-i Celîleyi bizlere bildirmek için inzâl buyurulmuştur.

---

* *Sûre: 72 (Cinn), âyet: 1.*

TERCEMESİ

Yine (Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Namazda) emrolunduğu yerde okudu [1]. (Kezâlik) emrolunduğu yerde sükût buyurdu [2]. Senin Rabb'in unutkan değildir [3]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de sizin için (Bi'llâhi en) güzel nümûnedir. (Yaptığı gibi yapınız) [4].

---

[1] Buradaki okuma cehren okuma demektir.

[2] Buradaki sükûttan maksad da isrardır, terk-i kırâet değildir. Zîrâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri salevât-ı mektûbeyi hep imam olarak kılmışlardır. Münferid ile me'mûmun salât-ı sırriyyede kırâetle mükellef olup olmadığı münâzaün-fîh olsa bile bu, imam hakkında vârid olamaz. Zîrâ imamın sırran olsun, cehren olsun kırâetle mükellef olduğunda ihtilâf yoktur. Sabah namazı ile mağrib ve işâ'nın ilk rek'atlarında cehr buyurdukları tevâtüren ma'lûmdur.

[3] "*Nisyân*" lisân-ı Arab'da unutmak ma'nâsına geldiği gibi «نَسُوا اَللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ»* âyet-i kerîmesinden münfehim olduğu üzere terk ma'nâsına da müsta'meldir ki, Türkçesi aldırmamaktır. "*Senin Rabb'ın nesiyy değildir*" demek, beyân iktizā eden yerde aldırmamazlık edip de beyânı terk etmiş değildir demektir. İbn-i Abbâs Hazretleri şunu demek istiyor: Hak Teâlâ ve Tebâreke Hazretlerinin ef'âl-i salâtı beyân için Kur'ân-ı metlûvv inzâl buyurmamış olmasını nisyâna, aldırmamazlığa hamletmeyiniz. İsteseydi bunu da yapardı. Lâkin bu husustaki beyânı, Nebiyy-i Ekrem'i *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bırakıp bize de Ona iktidâ ve ittibâı fermân buyurmuştur. "«لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ»** = *Nâsa kendilerine inzâl buyurulan vahyi beyân edesin için*" nazm-ı celîlinin ma'nâsı da budur. Kitâb-ı Kerîm'in mücmelini beyân eden ef'āl-i Resûle ittibâın bize vâcib olduğunda tevâif-i ulemâ müttefik oldukları gibi nevm ve taâm misilli ef'āl-i Nebeviyye-

---

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 67.*

** *Sûre: 16 (Nahl), âyet: 44.*

433. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ قَرَاْتُ الْمُفَصَّلَ اللَّيْلَةَ فِى رَكْعَةٍ. فَقَالَ هَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ؟ لَقَدْ عَرَفْتُ النَّظَائِرَ الَّتِى كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرِنُ

ye iktidâ vâcib olmadığında da ittifakları vardır. Yalnız emr-i şerîate müteallik olup da Kitâb-ı Münzelin mücmelini beyan nev'inden olmayan ef'āl-i Nebeviyyeye ittibâın vücûb ve ademinde ihtilâf edilmiştir ki, akvâ ve ercah olan, bunun da vâcib olmasıdır.

[4] Gerek bu, gerek bundan evvelki hadîs, rekeāt-ı cehriyyede kırâetin farz olduğunu gösterir. Bu –bütün eimme ve fukahâ gibi– İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın da kavlidir. (431)inci hadîsde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Batn-ı Nahle'de salât-ı fecirde cehr buyurduklarını müşârün-ileyh rivâyet ettiği gibi burada da mahall-i cehirde cehr buyurmuş olduklarını söylüyor. Ancak müşârün-ileyhin salevât ve rekeāt-ı sırriyyedeki mezhebi hakkında rivâyât muhteliftir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın bu bâbda mezheb-i meşhûru, terk-i kırâettir. Bu hadîste de «جَهَرَ» yerine «قَرَاَ», «اَسَرَّ» yerine «سَكَتَ» demesi bunu işrâb eder, ancak bu mes'elede kendisinden gelen rivâyât üçtür: Birinde mahall-i isrardа kırâeti nefyeder. Nitekim "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem salât-ı zuhr ile asırda kırâet buyururlar mıydı?*" suâline "*Hayır*"; "*Acabâ kendi kendilerine okurlar mıydı?*" suâline de: "*Bu, ötekinden beter oldu. O, bir abd-i me'mûr idi. Kendisine emrolunanı teblîğ etmiştir*" cevâbını vermiş olduğunu Ebû Dâvûd ile diğer huffâz rivâyet etmektedirler. Halbuki yine Ebû Dâvûd ile Taberî'nin rivâyetlerine nazaran: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem zuhr ile asırda okur muydu? Okumaz mıydı? bilemiyorum*" demiştir. Bize göre müşârün-ileyhin ne nefyine, ne şekkine i'tibâr yoktur. Çünkü yukarıda geçen (418) ve (424) üncü Habbâb ve Ebû Katâde *radiya'llāhu anhümâ* hadîsleri ile diğerlerinin rivâyât-ı adîdesi bütün rekeāt-ı salâtta kırâeti isbât ediyor. İsbât rivâyetleri ise şek rivâyetine de, nefy rivâyetine de tekaddüm eder. Hattâ Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî'ye nazaran Buhârî'nin bu hadîsi îrâd etmesinde «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ

بَيْنَهُنَّ. فَذَكَرَ عِشْرِينَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ: سُورَتَيْنِ [1] فِي كُلِّ رَكْعَةٍ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) mervîdir ki: (Bir gün Abdullāh) b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'e biri[2] gelip: "*Bu gece ben bütün mufassalı*[3] *bir rek'atta okudum*" dedi. İbn-i Mes'ūd (*radiya'l-lāhu anh*) cevâben: "*Şiir okur gibi acele acele mi?*[4] *Vallāhi*

« فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ »* diyen müşârün-ileyhi kendi sözüyle ilzâm etmek kasdi de vardır. Öyle ya, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in her rek'atta kırâet buyurdukları rivâyât-ı sahîha ile sâbit, ona imtisal de vâcib olunca artık salât-ı sırriyyede kırâet husūsunda şekkin, yâhud nefyin hükmü kalır mı? Maa-hâzâ yine o suâle karşı: "هُوَ امَامُكَ اقْرَأْ مِنْهُ مَا قَلَّ اَوْ كَثُرَ = O, *yâni Kur'ân senin imamın, muktedândır. Binâenaleyh az olsun çok olsun Kur'ân oku*" cevâbını verdiğini de İbnü'l-Münzir ile Tahāvî rivâyet ediyorlar.

[1] Şârih Askalânî'nin bulak basması olan nüshasında « سُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حم فِي كُلِّ رَكْعَةٍ » sūretinde ise de sehiv olduğunda şübhe yoktur. Vâkıā Buhârî'nin "*Fazâilü'l-Kur'ân*"daki rivâyetinde « آلِ حاميم » den bahis varsa da orada: "وَ انِّى لَأَحْفَظُ الْقُرَنَاءَ الَّتِى كَانَ يَقْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثَمَانِيَ عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَامِيمَ » sūretinde vârid olmuştur. Anlaşılan nüshada iki hadîsin lâfızları yekdiğere karışmış.

[2] Bu, Nehîk b. Sinân el-Becelî isminde bir zât imiş.

[3] (404) üncü hadîsin hāşiyelerinden birinde "*Tıvâl, miun, mesânî ve mufassal*"ın ne demek oldukları îzâh edilmişti. Mufassal'ın mecmûu bu gün elimizde tedâvül eden matbû' Masāhif-i şerîfe ile seksen, doksan sahife kadar tutar.

[4] Şiir inşâd ederken acele acele okumak ādetleri idi. İbn-i

---

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 21.*

ben Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in nazāirden[1] *hangilerini bir araya getirdiklerini biliyorum*" deyip her rek'atta ikişer (okunmuş) sûre(ler) olmak üzere mufassaldan yirmi sûre saydı[2].

Mes'ūd *radiya'llāhu anh* teressül ve tedebbür yâni *Kurân-ı Kerîm*'i ağır ağır okumak ve meānîsini tedebbür etmek lâzım geleceğini Nehîk'e ihtār etmiştir. Cumhûr-ı ulemâ, meānî-i Kur'an'da tedebbür ve tefekküre mâni' olduğu için ifrât-ı sür'atle kırâeti mekruh görürler. Maa-hâzâ serdin yâni çabuk çabuk okumanın da cevâzında müttefiklerdir. Tedebbür ile kırâette ecir daha büyüktür. *Müslim*'deki rivâyette: "اِنَّ اَقْوَاماً يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ" =*Bir takım kimseler vardır ki, Kur'ân'ı okurlar da okudukları boğazlarından ötesine te'sîr etmez*", Ahmed İbn-i Hanbel rivâyetinde de: "«وَلٰكِنْ اِذَا وَقَعَ فِى الْقَلْبِ فَرَسَخَ فِيهِ نَفَعَ» =*Ancak kalbe te'sîr edip de orada kökleştiği vakit faydası olur*" ziyâdeleri de vardır.

[1] Bâzıları bu nazāir âyet adedince yekdiğere nazîr olan sûreler değil; mevâiz, hikem, kasas olmak i'tibâriyle beyinlerinde temâsül bulunan sûrelerdir, demişlerse de miktarda mütekārib sûreler demektir.

[2] Bu icmâlin tafsîli *Sünen-i Ebî Dâvud*'dadır. Orada bu nazāir bir rek'atta ikişer ikişer olmak üzere tertîb-i âtî üzere zikredilmişlerdir:

1—"*Rahmân*" ile "*Necm*"; 2—"*İkterebet*" ile "*El-Hākka*"; 3—"*Zâriyât*" ile "*Tûr*"; 4—"*Vâkıa*" ile "*Nûn*"; 5—"*Seele*" ile "*Ve'n-Nâziât*"; 6—"*Veylün li'l-Mutaffifîn*" ile "*Abese*"; 7—"*Müddessir*" ile "*Müzzemmil*"; 8—"*Hel Etâ*" ile "*Lâ Uksimü*"; 9—"*Amme Yetesâelûn*" ile "*Mürselât*"; 10—"*İze'ş-Şemsü Küvviret*" ile "*Duhân*". Sûre-i Duhân mufassaldan olmadığına göre râvînin ibâresinde müsâmaha vardır. Buhârî'nin diğer rivâyeti de böyledir. Oradaki «وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَامِيمَ», «وَسُورَتَيْنِ اِحْدَاهُمَا مِنْ آلِ حَامِيمَ» =*Biri de Hā-Mîm'lerden olmak üzere iki sûre*" takdîrindedir.

Bu hadîsden iki, yâhud daha ziyâde sûrenin bir rek'atda cem'inde beis olmadığı hükmü istinbat olunmuştur. Lâfz-ı hadîs

434 . عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

iki sûrenin cevâz-ı cem'inde sarihdir. Bukadarının cem'i câiz olunca ziyâdesinin cevâzında da şüphe kalmaz. Bâhusûs Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın bu mes'eleyi soran Abdullâh b. Şakîk'a: "نَعَمْ مِنَ الْمُفَصَّلِ" =*Evet, mufassalın ikiden ziyâde sûresini cem' buyururlardı*" Cevâbı bu istidlâli takviye ediyor. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin teheccüd'de Sûre-i Bakare ile tıvâl'den diğer bir sûreyi bir rek'atta cem' buyurdukları hakkındaki rivâyet de Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin «مِنَ الْمُفَصَّلِ» kaydına münâfî gelmez. Zîrâ tıvâli cem' keyfiyyeti nâdiren vâkı' olmuştur. Nevadirden olmak üzere –Neseî ile Tahâvî'nin Huzeyfe *radiya'llâhu anh*'den rivâyetlerine nazaran– bir def'a Bakare, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini bir tek rek'atta okumuşlardır. Mufassal'daki sûrelerin cem'i ise İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in kelâmından anlaşıldığı üzere mu'tâd-ı şerîf-i Nebevîleri imiş.

Namazda kırâet bahsine âit olmak üzere Buhârî'nin burada ta'lîkan rivâyet ettiği altı eser daha vardır ki, ehemmiyetlerine binâen bunların zikrinden sarf-ı nazar edilemez:

1— "Abdullâh b. es-Sâib *radiya'llâhu anh*'den rivâyeten zikr olunur ki, bir def'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* sabah namazında "*Mü'minûn*" sûre-i şerîfesini okumuşlar. (Mûsâ ve Hârûn) yâhud (Îsâ) bahsine gelince kendilerini bir öksürük tuttuğundan rükû' buyurmuşlardır. Mekke-i Mükerreme'nin feth olunduğu günün sabah namazında okunan bu sûre-i şerîfenin –şek ile rivâyet olunan mikdarlarından herhangisi sâbit ise– takrîben nısfını tilâvet buyurduktan sonra kırâeti kesip rükûa varmışlar demektir. Bu rivâyete iki mes'ele teferrû' eder: Evvelâ sabah namazında uzun okumak ki, bunda cemâatin hâlini de gözetmek lâzımdır. Sâniyen bir özürden dolayı kırâeti kesmenin cevâzı ki, buna muhâlif yoktur. Mekruh da değildir. Sûreyi itmâm etmeden kat'-ı kırâet özürsüz olursa İmâm Mâlik'e göre mekrûh ise de Cumhûra göre yine değildir. Zîrâ Zeyd b. Sâbit *radiya'llâhu anh*'in (426) ncı hadîsdeki rivâyetine göre *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Akşam namazında Sûre-i A'râf okudukları sâbit olduğu gibi Ebû Bekr es-Sıddîk

وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ.

radiya'llāhu anh'in de bir sabah namazında Sûre-i Bakare okudukları sâbit olmuştur. Bu namazların her ikisinde de diğer sûreden okunduğu zikredilmediğine bakılırsa sûreyi ikiye bölüp her bölüğünü bir rek'atta okumuş oldukları tebeyyün eder. Bir özürden dolayı böyle yaptıklarına dâir de hiçbir eser ve haber yoktur. Kezâlik kırâete sûrenin evvelinden başlamak da şart değildir. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında rek'atın birinde «قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا»*, diğerinde ise «آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ»** âyetleriyle iktifâ buyurdukları İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervîdir. Horasan gazâsında üçyüz kadar Sahābe mevcûd olduğu halde içlerinden biri imâmete geçip sûrelerden birtakım âyetler okuyup rükûa varırdı diye Hasan-ı Basrî'nin bir rivâyeti olduğu gibi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın Fâtiha'dan sonra Sûre-i Bakare'den birer âyet ile namaz kıldırdığını da Dârekutnî sened-i kavî ile rivâyet etmektedir.

2— "*Ömer radiya'llāhu anh de birinci rek'atta Sûre-i Bakare'den yüz yirmi âyet ve ikinci rek'atta mesânî'den bir sûre okumuştur.*" Mesânî, evvelce (404 üncü hadîs) ta'rîfi geçtiği üzere yüzden az, yâhud yüze karîb âyâtı olan suver-i şerîfenin her biridir. İbn-i Ebî Şeybe'nin Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh*'den mevsûlen rivâyetinde ise: "«كَانَ يَقْرَأُ فِي الصُّبْحِ بِمِائَةٍ مِنَ الْبَقَرَةِ وَيُتْبِعُهَا بِسُورَةٍ مِنَ الْمَثَانِي أَوْ مِنْ صُدُورِ الْمُفَصَّلِ وَيَقْرَأُ بِمِائَةٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَيُتْبِعُهَا بِسُورَةٍ مِنَ الْمَثَانِي أَوْ مِنْ صُدُورِ الْمُفَصَّلِ» = *Ömer radiya'llāhu anh sabah namazında Sûre-i Bakare'den yüz âyet ile ondan sonra mesânî'den, yâhud mufassal'ın baş taraflarından bir sûre, kezâlik Âl-i İmrân'dan yüz âyet ile arkasından mesânîden, yâhud mufassal'ın baş taraflarından bir sûre okurdu*" denilmiştir ki, tarz-ı beyânından bunun mecmûunu bir sabah namazında yaptığı anlaşılabildiği gibi gâh bir türlü gâh diğer türlü

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 136.*
** *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 52.*

وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ. وَ يُسْمِعُنَا الْآيَةَ.

yaptığı da münfehim olabilir. Herhalde rivâyetin sübûtu takdîrinde yaptığı iş sûre ile bâzı sûrenin cem'i imiş demektir. Mufassal'ın baş tarafları diye terceme ettiğimiz "*Sudûr-ı Mufassal*" dan murad "*Tıvâl-ı Mufassal*"dır.

3— "*Kezâlik Ahnef b. Kays, sabah namazının ilk rek'atında Sûre-i Kehf'i, ikinci rek'atında Sûre-i Yûsuf, yâhud Yûnus'u okuyup sabah namazını Ömer radiya'llâhu anh'in arkasında bu sûrelerle kıldığını söylemiştir.*" Bir rivâyette de "*Yûnus, yâhud Hûd*" denilmiştir. Burada câlib-i dikkat olan Sûre-i Kehf'in, hem diğer sûrelerin üçünden de kısa, hem de masâhifin tertîbinde muahhar olduğu halde ilk rek'atta okunmuş olmasıdır. Birinci noktada beis görülmez. Fakat sünnet-i meşhûre ilk rek'atı ikinciden daha uzun tutmaktır. İkinci noktaya gelince: Fukahâ-yı Hanefiyye bir rek'atta bir sûre okuduktan sonra diğer rek'atta daha üst tarafından bir sûre okumayı mekruh görürler ki, tertîb-i Osmânî'ye riâyeti müstahab gördüklerinden neş'et etmiş gibi görünüyor. *Hidâye* şârihi cumhûr-ı ulemânın ve o meyanda Ahmed İbn-i Hanbel'in bu kavl üzere olduklarını naklediyor. İmâm Mâlik ise bu takdim ve te'hirde hiç beis görmeyenlerdendir. Zîrâ tertîb-i âyâtın tevkîfî olduğunda şek yok ise de tertîb-i suver Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın tertîbi midir? Yoksa ictihâd-ı müslîmin midir? mes'elesi muhtelefün-fîhtir. Tevkîfî olduğu maktûun-bih değildir. Bâhusûs Abdullâh b. Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in Mushafındaki tertîb-i suver ile elimizdeki tertîb arasında bâzı tehâlüfler vardır.

4— "*İbn-i Mes'ûd radiya'llâhu anh de namazda iptidâ Sûre-i Enfâl'den kırk âyet, sonra ikincide mufassal'dan bir sûre okumuştur.*" Enfâl'in başından tâ * «نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ» e kadar okudu diye tasrîh eden rivâyetler de vardır ki, tam kırk âyettir ve bir hizibdir.

5— "*Katâde'ye bir sûreyi iki rek'ata taksîm ederek okumanın, kezâ sûre-i vâhideyi her iki rek'atta tekrâr etmenin hükmü sorulmuş, o da: 'Beis yok, hepsi de Allâhu Azze ve Cell'in kitâbıdır' cevâbını vermiştir.*" Fetvânın birinci sûrete âit kısmını müeyyid rivâyât-ı adîde vardır. Nesei'nin Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan, İbn-i Ebî Şeybe'nin Ebû

* *Sûre: 8 (Enfâl), âyet: 40.*

وَيُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مَا لَا يُطَوِّلُ[1] فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ.
وَهَاكَذَا فِي الْعَصْرِ. وَهَاكَذَا فِي الصُّبْحِ.

Eyyûb-ı Ensārî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz akşam namazında Sûre-i A'râf'ı kırâet buyurup sûreyi iki rek'ata taksîm buyurmuşlardır. (426 ncı Zeyd b. Sâbit rivâyetine de mürâcaat). Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in salât-ı fecrin ikinci rek'atında Sûre-i Bakare'yi ve Ömer *radiya'llāhu anh*'in yatsının ilk iki rek'atlarında Sûre-i Âl-i İmrân'ı ikiye tefrîk ederek okudukları hakkında da rivâyetler vardır. Sâib b. Cübeyr'-den, İbn-i Ömer'den, Şa'bî'den, Atā'dan da buna benzer nakıller vardır. Katâde'nin sûret-i sâniyeye taallûk eden fetvâsına gelince: Buna dâir de Ebû Dâvûd'un bir rivâyeti vardır. Ebû Abdi'llāh Cühenî, Cüheyne'li bir zâtdan şöyle naklediyor: "*Bana dedi ki: Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i sabah namazının her iki rek'atında* (اذا زلزلت) *okurken dinledim. Artık Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem unuttu da mı böyle okudu, yoksa amden mi böyle yaptı? bilemem.*"

6— "Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'den mervîdir ki, Ensār'dan bir zât kendi kavmine Mescid-i Kubâ'da imâmet ederdi, O zât, cehren okunacak namazlarda ne zaman namazda okunacak sûrelerden birini okuyacak olsa ibtidâ (قل هو الله احد) sûresini okuyup onu bitirdikten sonra ötekine başlardı. Ve bunu her rek'atta yapardı. Arkadaşları ona i'tirâz edip sen bu sûreyi okuyorsun, sonra buna kanmıyorsun da başka bir sûre daha okuyorsun. Ya bu sûreyi okumakla iktifâ et, yâhud bunu bırak da başka sûre oku, dediler. O da ben bunu terkedecek değilim. Böylece imâmet ettiğimi isterseniz edeyim, istemediğiniz takdirde kıldırmam, dedi. Halbuki o zâtı onlar kendi efdallerinden biri addettikleri için başkasının imam olduğunu da istemiyorlardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* orayı teşrîf buyurduklarında keyfiyyeti arzettiler. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz de: "*Yâ fülân, ashābının tavsiye ettikleri şeyi yapmaktan seni men' eden nedir? Her rek'atta bu sûreye yapışmana ne sebeb var?*" diye sual buyurdular. O da: "*Bu sûreyi seviyorum*" deyince: "حُبُّكَ اِيَّاهَا اَدْخَلَكَ اَلْجَنَّةَ = *Onu sevmen şüphesiz seni Cennet'e idhâl edecektir*" buyurdular."

TERCEMESİ

Ebû Katâde (Hāris b. Rıbʿiyy) *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

İmam olan zât, rivâyete nazaran Benû Amr b. Avf'dan Külşûm b. el-Hidm-i Ensārî Hazretleridir. Hicret-i Nebeviyye esnâsında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Medîne'yi teşrîf buyurmazdan evvel onun hânesinde bir müddet misâfir kalmışlardır (270 inci hadîs.) Maa-hâzâ Hāfız İbn-i Hacer-i Askalânî, o olduğu hakkında bâzı şüpheler îrâd ediyor. İnşâ-Allah ileride "*Kitâbü't-Tevhîd*" de görüleceği üzere Aynî: "*Kıssayı Āişe radiya'llāhu anhâ, ümerâ-yı serâyâdan birine atfediyor. Müşârün-ileyh Külşûm b. el-Hidm, seriyyeler tertîbinden evvel ālem-i Cemâl'e intikāl etmiş kudemâ-yı Ensārdan olduğu için İbn-i Hacer böyle bir şüpheye düşmüş*" diyor. Maa-hâzâ rivâyet-i muallâkadaki: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem orayı teşrîf buyurduklarında*" sözü kuvvetli olmamakla berâber imamın o olduğuna insanı inandıracak gibi oluyor. Her ne hāl ise kıssanın ona āidiyyeti sâbit olursa Sûre-i İhlâs'ın da Mekkî olduğu tahakkuk eder. Çünkü kable'l-Hicre her rekʿatta onu okumuş, Benû Amr İbn-i Avf da başka imamın bunu yaptığını görmedikleri için sünnete muhâlif zanniyle iʿtirâz etmiş oluyorlar. Āişe *radiya'llāhu anhâ* rivâyetinde imam olan zât tarafından: "لِأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمٰنِ =*Çünkü o sûre-i şerîfe, Rahmân'ın vasf u taʿrîfidir*" diye taʿlîl edilmiş olduğundan ona mahabbetin sebeb-i duhûl-i Cennet olmasındaki hikmet daha kolay tebeyyün eder.

Metindeki hadîs gibi bunda da iki sûreyi rekʿat-ı vâhidede cemʿ etmenin câiz olduğu anlaşılır ki, Saîd b. Cübeyr, Atā b. Ebî Rebâh, Alkame, Süveyd b. Gafele, İbrâhîm-i Nehaî, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel hep bu ictihatda oldukları gibi Osmân, Huzeyfe, İbn-i Ömer, Temîm-i Dârî *radiya'llāhu anhüm* de bunu câiz görenler meyânındadırlar diye mervîdir.

«يُطِيلُ» rivâyeti de vardır ki, mânâları birdir. Fakat ekseriyetin rivâyetinde «يُطَوِّلُ ... مَا لَا يُطِيلُ» olarak vârid olmuştur. «مِمَّا لَا يُطِيلُ» diye rivâyet eden de vardır.

sellem (Efendimiz) Öğle namazının ilk rek'atında Ümmü'l-Kitâb (yâni Fâtiha) ile birer sûre, son iki rek'atında da (yalnız) Ümmü'l-Kitâb okurdu. (Ahyânen) bize (sırran okuduğu) âyeti (de) duyururdu. İlk rek'atta ikinci rek'attan ziyâde (kırâeti) uzatırdı. İkindi namazında da, sabah namazında da böyle (yapardı) [1].

435. عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا اَمَّنَ الْاِمَامُ فَاَمِّنُوا . فَاِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَاْمِينُهُ تَاْمِينَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: İmam (Fâtiha'dan sonra) "*âmîn*" dedimi (arkasından) siz de "*âmîn*" deyiniz. Zîrâ her kimin "*âmîn*" demesi meleklerin "*âmîn*" demesine uyarsa, geçmiş günahları mağfûr olur [2].

---

[1] Bu hadîs-i şerîf (424) üncü hadîsin diğer tarîkden rivâyet olunmuşudur. İki rivâyetin elfâzı arasında tehâlüf varsa da ma'nen müttehiddirler. Oraya mürâcaat edilmelidir.

[2] Müslim ile Buhârî'nin başka yerdeki diğer rivâyetlerinde: «فَاِنَّ الْمَلَائِكَةَ تُؤَمِّنُ»; *Sahîh-i İbn-i Hibbân*'da da: «فَاِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُولُ آمِينَ» ziyâdesi vardır ki, her ikisi de "*zirâ melâike âmin derler*" ma'nâsınadır. Bu ziyâde kelâmın mâ-ba'dine illet olmuş olur. Âmîn "*böyle olsun*", yâhud "*kabûl et*", yâhud "*ümîdimizi boşa çıkarma*" ma'nâsına bir lâfz-ı İbrânî, ya Süryânî'dir ki, herhangi duâdan sonra o duânın mazmûnunu icmâlen ve te'kîden tekrar taleb etmeği ifâde eder. Bu, duâ edene göredir. Duâyı dinleyen kimsenin "*âmîn*" demesi ise talebe iştirak ma'nâsınadır. Ebû Dâvûd'un İbn-i Züheyr-i Numeyrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre bir def'a Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* duâsında ilhâh eden bir ada-

(Râvî İbn-i Şihâb-ı Zührî, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de "*âmîn*" derdi diyor)[1].

---

mın başında durup: "وَجَبَ اِنْ خَتَمَ = *Hatmeder, yâni mührü basarsa vâcib oldu gitti*" buyurmuşlar. "*Ne ile hatm ederse?*" diye sorulunca: "بِآمِينَ. فَاِنَّهُ اِنْ خَتَمَ بِآمِينَ فَقَدْ وَجَبَ = *Âmîn ile. Zîrâ âmîn ile hatmedecek olursa talebi vâcibü'l-husûl olmuş olur*" buyurmuşlardır. "*Âmîn*" lâfz-ı mübâreki *Kur'an*'dan değildir. Ebû Ḍâvûd'un bu rivâyetinden anlaşılıyor ki, namazın içinde ve hâricinde âmîn denilebileceği gibi bunu söylemekteki mesnûniyyet yalnız Fâtiha'daki duāya da maksūr değildir.

Cumhûra göre imam "*âmîn*" der demez cemâat de "*âmîn*" demek lâzım gelir. Buhârî'nin buraya geçmeyen Ebû Hüreyre hadîsinde: «اِذَا قَالَ الْاِمَامُ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ فَاِنَّهُ..» hadîsi de bunun mesnûn olduğunu sarâhaten gösterir. Şâfiiyye'den bâzılarına göre imam te'mîn etmezse me'mûm da etmemek iktizā eder. Lâkin mezhebin kavl-i râcihine göre, imam ister amden, ister sehven terketsin, herhalde me'mûma te'mîn etmek düşer.

İmamın te'mînine gelince: Mâlik'ten bir rivâyete göre mutlakā, diğer rivâyete göre salât-ı cehriyyede "*âmîn*" demez. Hasan b. Ziyâd'ın da Ebû Hanîfe'den böyle bir rivâyeti olduğunu, Aynî yazıyor. Bunlar bu hadîsdeki «اِذَا اَمَّنَ الْاِمَامُ» kelâmını imam, âmîn dediği vakitte ma'nâsına almayıp arkasındaki cemâatin âmîn demesine tesebbüb ederse ma'nâsına alırlar. Hattâ Mâlikiyyeden bâzıları Ebû Hüreyre'nin *Buhârî*'deki: «اِذَا قَالَ الْاِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ» hadîs-i merfûu ile de ihticâc ile Resûl *aleyhi's-selâtü ve's-selâm* Efendimiz bir taksim yapıp duāyı imama, âmîn demeyi de me'mûma tahsîs eylemiştir. Kısmet ise şirkete münâfîdir. Binâenaleyh imam âmîn demez diye bir de kıyas yürütmüştür. İmâmiyye tāifesi ifrâtı iltizâm ile te'mîn hakkındaki rivâyâtı hiç nazar-ı i'tibâra almaksızın "*âmîn*" lâfzı *Kur'an*'dan olmadığı için imamın da,

436. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

me'mûmun da te'mînini müfsid-i salât addetmişlerdir. Zâhiriyyeden İbn-i Hazm'e göre te'mîn, imam için sünnet, me'mûm için farzdır. Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiğine göre, Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh* müezzinliğini îfâ ettiği imama -ki Alâ' b. el-Hadramî *radiya'llâhu anh* ile Medîne Vâlîsi Mervân b. el-Hakem idiler- "لاَ تَفُتْنِى بِآمِينَ = "*Âmîn*"*i bana kaçırtma*" diye nidâ edermiş. Yâni ikâme-i salât ve ta'dîl-i sufûf ile meşgûl iken acele namaza başlayıp, yâhud acele okuyup ben namaza durmadan âmîn diyecek yere kadar okuma demektir. Bir rivâyette "لاَ تَسْبِقْنِى بِآمِينَ = *Benden evvel âmîn deme*" demiştir. Bilâl *radiya'llâhu anh*'in de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e böyle bir niyazda bulunduğu rivâyeti vardır. Yine Buhârî'nin Nâfi'den ta'lîkan rivâyetine nazaran müşârünileyh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan bahsederken: "«كَانَ لاَ يَدَعُهُ وَيَحُضُّهُمْ . وَسَمِعْتُ مِنْهُ فِى ذَلِكَ خَيْرًا» = *İbn-i Ömer radiya'llâhu anhümâ âmîn demeği hiç terketmezdi. Herkesi de âmîn deyiniz diye teşvîk ve tergîb ederdi. Âmîn demek hakkında ben ondan hayırlı haber işitmişimdir.*" demiştir. "*Hayırlı haber*" diye terceme edişim «خَيْرًا» e (bedel) «خَبَرًا» rivâyeti de olduğu içindir.

Te'minde cehr etmek bahsine gelince: İmâm Şâfiî, kavl-i kadîminde metindeki bu hadîse temessük ederek salât-ı cehriyyede imam ile me'mûma göre cehren te'mînin sünniyyetine kâil olmuştur. Ahmed İbn-i Hanbel ile Dâvûd-ı Zâhirî'ye göre de böyledir. Ulemâdan bir cemâat ise, ihfâsına tarafdarlardır ki, bu, Ebû Hanîfe ile fukahâ-yı Kûfe'nin, kavl-i cedîdinde Şâfiî'nin, bir rivâyete göre Mâlik'in kavilleridir. Hanefiyye'nin delilleri "«اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً»* = *Rabbınıza izhâr-ı zülledip gizlice duâ ediniz*" âyet-i kerîmesidir. Bunlar diyorlar ki, (âmîn) bir duâdır. Duânın yolu da bu âyet-i kerîmenin hükmünce hafî olmaktır. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve*

* *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 55.*

وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا قَالَ اَحَدُكُمْ آمِينَ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاءِ
آمِينَ فَوَافَقَتْ اِحْدَاهُمَا الْاُخْرَى غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ .

sellem'in ilk saflara duyuracak kadar te'mînde cehr buyurması, ta'lîm içindir. Bâhusūs İbrâhîm-i Nehaî'den mervî olduğuna göre teavvüz, Besmele, Subhâneke, âmîn ve (ربنا لك الحمد) i imam ihfâ eder demiştir. Maa-hâzâ gerek imâmın, gerek me'mûmun cehretmesini te'yîd eden biraz evvelki rivâyâtdan başkaca Buhârî, rivâyet-i âtiyeyi de ta'lîkan kitabına dercetmiştir: Atā' b. Ebî Rebâh demiştir ki, âmîn bir duādır. İbnü'z-Zübeyr ile ardında namaz kılanlar öyle âmîn derlerdi ki, Mescid-i şerîf seslerinden çınlardı. Şârih Aynî'nin beyânına göre yine Atā' şöyle demiş: Ben öyle zamanları bilirim ki, Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dan iki yüz zât bu Mescid-i Şerîf'de ne zaman imam « غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ » dese ortalığı çın çın çınlatırlardı.

"*Âmîn*" demekte me'mûmun melâikeye muvâfakatı kavlen ve zamânen muvâfakattır. Nitekim bunlardan sonraki hadîsin lâfzından da bu, sarâhaten münfehim oluyor. Bâzıları melâikenin âmîn demesi gibi ucubden riyâ ve süm'adan ārî ve hâlisan li-vechi'llāh olması ma'nâsınadır demişlerdir. Bunların tevcîhine göre mağfireti muktazî olan şey kemâl-i ihlâs ve huşû' ile me'mûmun vazîfe-i te'mîni, yâni âmîn vazîfesini gözetleyip lâzımı veçhile ve tam mahallinde îkā' etmesi olmuş oluyor ki, melâikenin te'mîn husūsundaki şânı da budur. İmamın te'mînine âmîn diyecek melâike-i kirâmın hangileri olduğunda da akvâl-i adîde vardır. Bir kavle göre a'mâlimizi kayd ve kitâbete me'mûr olup ba'de'l-mevt dahi kabirlerimizin başından ayrılmıyan Hafaza'dır. Bir kavle göre (332) nci hadîsde bahisleri geçen "*Melâike-i Müteākıbûn*"dur. Diğer kavle göre, bu melâike ikisinden de eamdır ki, iptidâ hāzır olanlar, onlardan sonra derece derece tâ Mele-i A'lâ'ya varıncaya kadar diğerleri âmîn der. Bunlara göre "الملائكة" deki harf-i ta'rîf, istiğrâk içindir. Beyhakî ile Dârimî'nin rivâyetlerindeki : "وَوَافَقَ ذٰلِكَ قَوْلَ اَهْلِ السَّمَاءِ آمِينَ = *Bu da ehl-i semânın âmîn demesine muvâfık düşerse...*" sarâhati de bu üçüncü kavle tarafdar olanlara hak verdirir gibidir.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki, sizlerden biri (Fâtiha'dan sonra) "*âmîn*" dese [2],

---

Lâfz-ı hadîsin zâhirinden Fâtiha'dan sonra yalnız "*âmîn*" ile iktifâ mesnûn olduğu anlaşılıyor. Maa-hâzâ *aleyhis-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in «وَلاَ الضَّالِّينَ» den sonra «رَبِّ اغْفِرْ لِي آمِينَ» buyurdukları da sened-i zaîf ile mervîdir. İmâm Şâfiî Kitâb "*ü'l-Ümm*" ünde: «آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ» *dese iyi olur*" demiştir.

Bâzı rivâyâtda hadîsdeki «مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» den sonra bir de: «وَمَا تَأَخَّرَ» ziyâdesi vardır ki, geçmiş ve gelecek günahları mağfûr olur demektir. Bu ziyâde sâbit olsun, olmasın metn-i hadîsdeki lâfz-ı âm, cemî-i zünûbun mağfiret buyurulmasına delâlet ederse de Cumhûra göre –hadîsden hâriç edille-i mahsûsadan dolayı– bu lâfz-ı âmmı sagâire hamletmek, hele hukûk-ı ibâdı istisnâ eylemek iktizâ eder. Eğerçi vüs'at-ı Rahmet-i İlâhiyyeye nihâyet yoktur. Lâkin diğer rivâyât sebebiyle hadîsi tahsîs ve takyîd etmek ihtiyâta evfak olur.

[1] Kavs içindeki ziyâde Buhârî'nin rivâyetinde mevcut olup müellif –hadîs-i mürsel sûretinde olduğu için– "*Tecrîd*"e idhâl etmemiştir. Üst tarafı gibi bu da İbn-i Şihâb'dan Mâlik tarîkıyle mervî olduğu için İbn-i Şihâb'a kadar muttasıldır. *Sünen-i Nesei*'de Zührî tarîkıyle Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i mevsul da bu ma'nâyı müeyyiddir. (Hadîs-i âtîye de mürâcaat.)

[2] *Buhârî*'deki lâfz böyle mutlak olarak vârid olmuştur. Bu ıtlâka göre namazın ister dâhilinde, ister hâricinde, namazda da ister imam, ister me'mûm olsun, biri Fâtiha okur da "*âmîn*" derse, bu fazîlete mazhar olur. Lâkin Müslim'in rivâyetinde: «إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ آمِينَ» sûretinde mukayyed olarak vârid olduğuna bakıp bâzıları *Buhârî*'deki mutlakı *Müslim*'deki mukayyede hamlederek yalnız namazdaki te'mîni bu kelimeye dâhil addetmişlerse de "*Müs-*

Melâike de semâda "*âmîn*" deseler de her ikisi yekdiğere muvâfık düşerse o kimsenin geçmiş günahları mağfûr olur[1].

437. عَنْ اَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ اَنْتَهٰى اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ رَاكِعٌ. فَرَكَعَ قَبْلَ اَنْ يَصِلَ اِلَى الصَّفِّ². فَذَكَرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ زَادَكَ اللّٰهُ حِرْصًا. وَلَا تَعُدْ³.

Tercemesi

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur ki, Ebû-Bekre (Nüfey' b. el-Hāris b. Kelede) *radiya'llāhu anh* (bir def'a koşa koşa) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (in Mescid-i Şerîf'in)e vardı. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) rükû'da idi[4]. O da saffa (kadar) vâsıl ol(ub içine gir)-

---

ned-i" *Ahmed*'de yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den mervî hadîsde: "اِذَا اَمَّنَ الْقَارِئُ فَاَمِّنُوا = *Kāri' yâni Fâtiha okuyan kimse âmîn dedimi siz de âmîn deyiniz*" denildiğine bakılırsa mutlakı ıtlâkı üzere icrâ etmek evlâ olduğu anlaşılır. Herhalde "Kāri'" lâfzının namazda Fâtiha okuyan imam ma'nâsına gelmesi bařddir.

[1] Bâzı rivâyâtında «وَمَا تَاَخَّرَ» ziyâdesi de varsa da bu rivâyet şâzdır. Diğer râvîleri yalnız geçmiş günahlardan bahsetmişler. Gelecek günahların da mağfûr olması rivâyeti zaîfdir.

[2] Bir nüshaya göre harf-i cersiz olarak «اَنْ يَصِلَ الصَّفَّ».

[3] Bir kavl-i zaîfe göre: «لَا تُعِدْ». Lâkin cemî-i rivâyâtda metinde olduğu gibi «لَا تَعُدْ» dur ki, bahse taallûk eden ahkâm da rivâyetin bu sūretine teferru' eder.

[4] Bu hadîs-i şerîf, *Neseî* ve *Sünen-i Ebû Dâvud*'da dahi vardır. Tahāvî'nin rivâyetinde Ebû Bekre *rådiya'llāhu anh*'in kendi kelâmı olmak üzere : "وَقَدْ حَفَزَنِي النَّفَسُ فَرَكَعْتُ دُونَ الصَّفِّ = *Soluk soluğa geldim. Ve saffın gerisinde rükûa vardım*" ziyâdesi vardır.

meden (hemen olduğu yerde) rükûa varıverdi. (Sonra) Bu keyfiyeti Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e haber verdi[1]. O da: "*Allah hırsını arttırsın*[2]. *Lâkin bir daha* (bunu) *yapma*"[3] buyurdu.

---

[1] Ebû Dâvûd'un rivâyetine nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri namazdan çıktıktan sonra: "«أَيُّكُمُ الَّذِي رَكَعَ دُونَ الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّفِّ؟» = *Saffın gerisinde rükûa varıp da sonra saffa girmek için yürüyen hanginizdir?*" suâli üzerine Ebû Bekre "*Benim*" diye ortaya çıkmış. Ondan sonra da kendisine «زَادَكَ...» denilmiştir. Taberânî'nin de rivâyeti buna yakındır.

[2] Buradaki hırs, şüphesiz mezmûm olan hırs değildir. "*Allah senin hayra olan hırsını, idrâk-i cemâate olan hırsını arttırsın*" demektir.

[3] Bir daha yapılmasından nehiy buyurulan şey hakkındaki akvâl muhteliftir. İmâm Şâfiî'nin tefsîrine göre, saffın gerisinde bir daha yalnızca rükûa varma, demektir. Bâzıları namaza koşa koşa, nefes nefese gelecek vechile girme; diğer bâzıları da cemâate yetişmek için bir daha bu kadar geç davranma, ma'nâsını vermişlerdir. Tahâvî'ye göre ise nehyin ma'nâsında iki ihtimal vardır:

1— Saff içinde durmaksızın saff hâricinde bir daha rükû' etmeyesin. Nitekim Ebû Hüreyre'den mervî hadîs-i merfû'da: "«إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فَلَا يَرْكَعْ دُونَ الصَّفِّ حَتَّى يَأْخُذَ مَكَانَهُ مِنَ الصَّفِّ» = *Biriniz namaza vardığınızda saff içindeki yerini bulmadan saffın gerisinde rükûa varmasın*" buyurulmuştur.

2—Bir daha nefes nefese gelecek vechile saffa doğru koşmıyasın. Nitekim Ebû Hüreyre'nin diğer hadîs-i merfûunda: "«إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ. وَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ. فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا. وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا» = *Namaz ikāme edildiğinde namaz kılınan yere koşa koşa gelmeyiniz de üzerinizde sekînet ve vekār olarak, âheste âheste yürüyerek geliniz. Yetiştirebildiğiniz kadarını imam ile birlikte kılınız. Kaçırdığınızı da kendi kendinize it-*

438. عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ صَلّٰى مَعَ
عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالْبَصْرَةِ. فَقَالَ ذَكَّرَنَا هٰذَا الرَّجُلُ صَلَاةً

---

mâm ediniz" buyurulmuştur ki, (374) üncü Ebû Katâde *radiya'llāhu anh* hadîsi de bu mealdedir. Bâzıları da biraz evvel zikrettiğimiz rivâyetteki «اَيُّكُمُ الَّذِى رَكَعَ دُونَ الصَّفِّ ثُمَّ مَشَى اِلَى الصَّفِّ؟» suâl-i Nebevîsi karînesiyle nehiy buyurulan şeyin saff hâricinde rükûa vardıktan sonra rükû' hâlinde –amel-i kalîl sayılıp namazı ifsâd etmeyen– bir iki hatve ile saffa girmek keyfiyyeti olduğuna kāil olmuşlardır.

«وَلَا تَعُدْ» nehy-i Nebevîsi bu sayılan şeylerin hangisine taallûk ederse etsin, Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'e iâde-i salât emri vâkı' olmamıştır. Cumhûra göre, bu fiiller müfsid-i salât olmayıp ictinâb edilecek mekrûhattandır. Bâhusûs İbn-i Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit, Abdullāh b. ez-Zübeyr, Ebû Ümâme *radiya'llāhu anhüm* ile Urve b. ez-Zübeyr, Saîd b. Cübeyr, Ebû Seleme, Atā', Mücâhid, Hasan-ı Basrî gibi Sahābe ve Tâbiîn'in bunu yapmakta beis görmedikleri hakkında rivâyetler vardır. İmâm Mâlik'in de mezhebine göre saffa yakın olmak şartiyle bunu yapmakta beis yoktur.

Me'mûm-ı fezzin, yâni saff gerisinde tek başına iktidâ ile namaz kılan kimsenin salâtı bahsine gelince: Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'in saff gerisinde fezz olarak dâhil-i salât olması, namazını ifsâd etmediğine kıyâsen, bu namaz sahîhtir. Sevrî, Abdullāh b. el-Mübârek, Hasan-ı Basrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed ve cumhûr-ı fukahâ bu sıhhati kabûl ederlerse de musallîyi "لَا صَلَاةَ لِفَرْدٍ خَلْفَ الصَّفِّ = *Saff ardındaki münferid kimse için namaz yoktur*" Nehy-i Nebevîsine binâen âsim addederler. Vâbise b. Ma'bed-i Eşcaî *radiya'llāhu anh*'in rivâyet ettiğine göre Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* bir gün namazdan selâm verdikten sonra birinin saff hâricinde tek başına namaz kıldığını görüp başında durmuş ve adamcağız namazını bitirdikten sonra iâde-i salâtı fermân ve: «لَا صَلَاةَ لِفَرْدٍ...» buyurmuşlar-

كُنَّا نُصَلِّيهَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَكَرَ اَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَفَعَ وَكُلَّمَا وَضَعَ.

TERCEMESİ

(Sened-i Muttasıl ile) mervîdir ki,[1] (vak'a-i Cemel'den sonra bir def'a), İmrân b. Husayn(-ı Huzâî) *radiya'l-*

---

dır. Kerâhete kāil olan cumhûra karşı Vâbisa hadîsinden dolayı tahrîmine kāil olanlar da vardır ki, ezcümle Ahmed İbn-i Hanbel, İshak b. Râhûye, Şâfiiyyeden İbn-i Huzeyme bu cümledendirler. Cumhûrun bunlara karşı «لَا صَلَاةَ...» 'den maksad, salât-ı kâmiledir. Zîrâ imam ardında namaz kılınırken safların sık olması ve saf aralıklarının doldurulması sünnettir derler. Nitekim Beyhakī'nin Mugîre tarîkından merfûan rivâyetinde saf ardında münferid kalan me'mûm hakkında: «صَلَاتُهُ تَامَّةٌ» buyurulduğu da menkuldür. Bu takrirden münfehim oluyor ki, hadîsde «زَادَكَ اللهُ حِرْصًا» kelâm-ı tasvibkârânesi ile mâ-ba'dindeki «وَلَا تَعُدْ» nehy-i ālîsi beyninde münâfât yoktur. Çünkü her biri başka cihete mahmuldür.

[1] Buhârî bu hadîsi diğer tarikden bir az daha tafsılli olarak da rivâyet ediyor. O rivâyette Abdullāh b. Mutarrif, Imrân b. Husayn *radiya'llāhu anh* ile birlikte Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'in arkasında namaz kıldığını; Emîrü'l-Mü'minîn Hazretlerinin secdeye varırken, secdeden kalkarken, ikinci rek'attan kıyâm ederken hep "*Allāhu Ekber*" dediğini haber verdikten sonra namazdan çıktıklarında Imrân b. Husayn *radiya'llāhu anh*, elinden tutup kendisine: "قَدْ ذَكَّرَنِي هَذَا صَلَاةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ=*Bu zât, Muhammed salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in namaz kıldırışını bana hatırlattı*" yâhud: "«لَقَدْ صَلَّى بِنَا صَلَاةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»=*Va'llāhi bize Muhammed salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem'in kıldırdığı namazı kıldırdı*" dediğini rivâyet etmiştir. Diğer bir

lāhu anh, Basra'da Alî (b. Ebî Tālib) *radiya'llāhu anh*'in ardında namaz kılmış. (Namazdan sonra râvî Mutarrif b. Abdullāh'a:) "*Vallāhi bu zât Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi sellem ile birlikte kıldığımız* (o güzelim) *namaz*(lar)*ı bize hatırlattı*" deyip [1] (namazı ta'rîf ederken) Resûlullāh *salla'llāhu*

---

rivâyette de: "«مَا صَلَّيْتُ مُنْذُ حِينٍ اَوْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا اَشْبَهَ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هٰذِهِ الصَّلَاةِ» = *Çoktanberi, yâhud falan vakittenberi bunun kadar Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazına benzer bir namaz kılmış değilim*" demiştir. *Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel* ile Tahāvî'nin Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine nazaran müşârün-ileyh Ebû Mûsâ: "«ذَكَّرَنَا عَلِيٌّ صَلَاةً كُنَّا نُصَلِّيهَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. اِمَّا نَسِينَاهَا وَاِمَّا تَرَكْنَاهَا عَمْدًا» = *Alî radiya'llāhu anh bize Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte kıldığımız namazları hatırlattı ki, kimimiz onları unutmuş, kimimiz de amden terketmiştir*" diyor. Buhârî'nin sonraki rivâyetinde rükû'dan bahis yoktur. Metindeki rivâyette ise her kalkıp her inişde "*Allāhu Ekber*" denildiğini daha umûmî bir sûrette rivâyet ediyor. *Tecrid* sâhibinin metindeki rivâyeti ihtisār etmesi de bundan dolayı olsa gerektir.

[1] Bunca Sahābe-i Kirâm henüz hayatta iken intikal tekbîrâtı unutulacak derecede metruk mu idi ki, Imrân ile Ebû Mûsâ *radiya'llāhu anhümâ* Emîrü'l-Mü'minîn Alî *radiya'llāhu anh*'in namaz kıldırması ile bunu derhâtır ediyorlar? Bu suâlin Ahmed İbn-i Hanbel rivâyetinde cevâbı verilmiştir. Yine Mutarrif şöyle diyor: Imrân b. Husayn'a "*Yâ Ebâ Nüceyd, en evvel tekbîri terkeden kimdir?*" diye sorduk. "*Yaşlandıktan ve sesi kısıldıktan sonra Osmân b. Affân*" dedi. Demek ki, Emîrü-l-Mü'minîn Osmân *radiya'llāhu anh* li-ma'zeretin cehren tekbîr almayı terk buyurmuş. Lâkin sonraları bu, Emeviyye beyninde sünnet gibi telâkkî edilmiştir. Taberânî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyetine göre tekbîri ilk terkeden Muāviye'dir. Ebû Ubeyd rivâyetinde ise ilk terkeden Ziyâd'dır. Herhalde Ziyâd Muāviye, Muāviye de Osmân terketmiştir diye terketmişler

aleyhi ve sellem'in her kalkıp her eğildikçe "*Allāhu Ekber*" dediğini zikretmiştir[1].

---

gibi görünüyor ki, bâzı ulemâ onların terkini –Osmân *radiya'llahu anh*-'in terki gibi– terk-i cehre hamletmişlerdir, maa-hâzâ Selefde Ömer b. Abdü'l-Azîz, Muhammed b. Sîrîn, Kāsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullāh, Saîd b. Cübeyr, Katâde gibi birtakım zevâtın da bu terki ihtiyâr ettikleri söyleniyor. Ömer *radiya'llāhu anh*'in de bir def'a tekbîr almadığı rivâyeti varsa da bu terki, beyân-ı cevâz için ihtiyâr ettiği anlaşılıyor. Herhalde o devirlerde eimmenin intikālât tekbirlerini terkedişlerine halkın ne kadar alışık oldukları Buhârî'nin İkrime'den mervî şu hadîs-i mevsūlünden anlaşılır: İkrime diyor ki, Mekke'de bir ihtiyar adamın ardında namaz kıldım. Yirmi iki kere tekbîr aldı. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya: "*Bu herif ahmaktır*" dedim.O ise: "*Anan ağlasın. Bu, Ebü'l-Kāsım Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'in sünnetidir, dedi. İntihâ.*" Filhakîka dört rek'atlı bir namazda ihram tekbîriyle berâber tekbîrâtın adedi yirmi ikidir. Tahāvî'nin rivâyetine nazaran bu ihtiyar imam Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* imiş.

[1] Her kalkıp her eğilişten yalnız rükû'dan kalkış müstesnâdır ki, orası bi'l-icmâ' tahmîd yeridir. Binâenaleyh metindeki « كُلَّمَا » lâfz-ı āmmı muhassas olmuş olur. Buhârî'nin Ebû Seleme'den mevsūlen rivâyetine nazaran Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* de kendilerine namaz kıldırırmış da her eğilip kalktıkca tekbîr alırmış. Namazdan selâm verdikten sonra da: "*Şüphesiz ki, içinizde namazı Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazına en çok benziyen benim*" dermiş. Namazdan sonra Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in bunu söylemesi tefâhur için değil, evvelki hāşiyede zikredilen İkrime rivâyetinden de anlaşılmış olduğu üzere mensî derecesini bulmuş olan intikālât tekbirlerini almakla Sünnet-i Seniyyeye riāyet etmiş olduğunu beyân içindi.

Her hafz ve ref'deki intikāl esnâsında tekbîr almak meşrû'dur. Buna Atā' b. Ebî Rebâh, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, İbrâhîm-i Nehaî, Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel ile bu eimmenin ashābı hep kāil oldukları gibi İbn-i Mes'ūd ile Ebû Hüreyre, Câbir b.

439. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ لِلصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ. ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ. ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ

Abdullāh, Kays b. Ubâde *radiya'llāhu anhüm* gibi birçok Sahābeden de meşrûiyyeti menkuldür. Hāsılı bu, cumhur kavlidir. Ve elyevm amel bunun üzerinedir. (455 inci Ebû Saîd-i Hudrî hadîsine de mürâcaat).

İntikālât tekbirleri vâcib, yâhud sünnet olduğunda ihtilâf edilmiştir. Ebû Bekri's-Sıddîk ile Ömerü'l-Fârûk, Câbir, Kays b. Ubâde *radiya'llāhu anhüm* ile Şa'bî, Evzâî, Saîd b. Abdü'l-Azîz, Mâlik, Şâfiî, Ebû Hanîfe hep ihram tekbîrinden sonraki intikālât tekbirlerinin sünnet olduğuna kāillerdir. Bu kavil Osmân Zi'n-Nûreyn, Alî b. Ebî Tālib, İbn-i Mes'ūd, İbn-i Ömer, Ebû Hüreyre, Abdullāh b. ez-Zübeyr *radiya'llāhu anhüm* ile Mekhūl, İbrâhîm-i Nehaî ve Ebû Sevr'den de menkuldür. Ancak Mâlikiyye'den bâzılarına göre tekbîr namazda maksūd bi'z-zât olan ezkârdan olduğu için üç tekbîri terk edene secde-i sehiv lâzım gelir. Zāhiriyye ile Ahmed İbn-i Hanbel ise tekbîrâtın kâffesi vâcibdir derler. Ahmed İbn-i Hanbel'e göre cemî-i tekbîrât vâcib olmakla berâber rükû', yâhud sücûd edinceye kadar tekbîri amden, yâhud sehven terk edecek olursa mahalli fevt edildiğine binâen artık tekbirleri iāde etmez. Secde-i sehiv de lâzım gelmez. Zāhiriyye'den İbn-i Hazm (*Muhallâ*)sında şöyle diyor: "*Rükû' için tekbîr farzdır. Rükûda* (سبحان ربى العظيم) *demek farzdır. Rükû'dan sonra kādir olana göre kāimen i'tidâl kesbedinceye kadar kıyâm farzdır. Bu kıyâm esnâsında* (سمع الله لمن حمده) *demek farzdır. Eğer me'mûm ise ondan sonra* (ربنا لك الحمد) *demek farzdır.* (ربنا لك الحمد) *demek imam, yâhud münferid hakkında farz değildir. Lâkin söylerse fenâ olmaz. Sünnettir. Namazın her secdesi için tekbîr almak farzdır. Her secdede* (سبحان ربى الاعلى) *demek farzdır. Cebhesini, ellerini, burnunu, dizlerini, ayaklarının uçlarını mubâh olmak şartiyle üzerinde durduğu yerin üstüne koymak hep farzdır. İki secde arasında oturmak farzdır. Celsede tuma'nînet farzdır. Celseye kalkarken tekbîr farzdır. Bu saydıklarımın hiçbirini amden terkedenin namazı tamam değildir. Şâyed nâsiyen terkederse terkettiğinden i'tibâren olan erkânı ilgā ile yeni başdan icrâ*

صُلْبَهُ مِنَ الرُّكُوعِ [1]. ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ.
ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي. ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ. ثُمَّ يُكَبِّرُ
حِينَ يَسْجُدُ.. ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ. يَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي
الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقْضِيَهَا. وَيُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الثِّنْتَيْنِ
بَعْدَ الْجُلُوسِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza kalktığında ayakda iken (ihram) tekbîr (ini) alırdı. Sonra rükûa varırken tekbîr alırdı [2]. Sonra rükû'dan belini

---

eder. Sonra sehv için secde eder. Eğer bunları cehlinden, yâhud bir özr-i mâni'-den dolayı terk edecek olursa sâkıt olurlar. Ve namaz tamamdır. İntihâ." Bu, ifrattır. Bâzılarına göre ise intikālât tekbîrleri ne sünnet, ne farzdır. Saîd b. Cübeyr: "*Tekbîr, namazı tezyîn için insanın yaptığı şeydir*" diyor. Bu da tefrittir. En doğrusu iftitah tekbîrinden mâ-adâsını sünnet i'tikād etmektir.

Namazda intikālât tekbirlerinin hikmet-i meşrûiyyeti *Şerh-i Mühezzeb*'de şöyle îzāh ediliyor: Mükellef namazın evvelinde tekbîre mukārin olan niyyet ile me'murdur. Bakılsa bu niyyeti namazın âhırına kadar istishāb etmek, yâni namaz hitâma erinceye kadar her cüz'ünde niyyet devâm eylemek iktizā eder. İşte bundan dolayı mükellef esnâ-yı salâtta –niyyetin şiārı, yâni parolası, alâmeti olan– tekbirlerle tecdîd-i ahdetmeye me'mûr edilmiştir.

[1] Bir rivâyette « مِنَ الرَّكْعَةِ ».

[2] Bu tekbîri rükûa intikāle başlarken başlayıp rükûa varıncaya kadar uzatmak sünnettir. Kıyamdan ve celseden sücûda, sücuddan celseye ve kıyâma, ka'deden kıyâma intikāl ederken de böyledir. Secdeye varırken Şâfiiyyeye göre sünnet olan, dizlerini ellerinden evvel yere dayamaktır. Mâlikiyyeye göre ise, emir, ber-akstir. Her iki tarafın da fiil ve kavl-i Resûl *aleyhi's-salatü ve's-selâm*'dan delilleri vardır.

doğrulttuğunda «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ», sonra ayakta iken «رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ» derdi[1]. "*Sonra* (secdeye) *inerken tekbîr*

[1] Buhârî'nin hem vâv ile «وَ لَكَ», hem vavsız olarak yalnız «لَكَ» olmak üzere burada iki rivayeti vardır. Yine sahîh olan bâzı rivâyâtta da «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» diye vârid olmuştur. Herhangisi olsa sünnettir. Esmaî buradaki vâv için iki veçh beyân ediyor. Biri zâid olmasıdır. Bunun kelâm-ı Arabta nazîri vardır. "بِعْنِى هٰذَا = *Şunu bana sat.*" diyene karşı bâyi': "نَعَمْ وَ هُوَ لَكَ بِدِرْهَمٍ = *Peki, bir dirhem verirsen senindir*" der. İşte buradaki vâvın başka lisâna terceme ederken mukābilini aramaya lüzum yoktur, zâitdir. Diğer vecih ātıfa olmasıdır. ""رَبَّنَا حَمِدْنَاكَ وَ لَكَ الْحَمْدُ =*Ey Rabbimiz, Sana hamdettik. Hamd ise Sana mahsustur*", yâhud "اِسْتَجِبْ. وَ لَكَ الْحَمْدُ = *Ettiğimiz hamdi kabûl buyur. Zâten hamd de Sana mahsūstur*" takdîrinde olmuş olur. Vâvın hāliye olmak ihtimâli de vardır. Binâenaleyh vâvın isbâtı takdîrinde cümle hem duāyı, hem haberi mutazammın olur. Bundan dolayı da bâzı ulemâ vâvın isbâtını ıskāta müreccah görüyorlar.

Bu hadîs-i şerîf, imam tesmî' ve tahmîdi cem' eder diyenlere hüccettir. Cumhûrun ve bâhusūs Şâfiî'nin kavli budur. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre imam (ربنا لك الحمد) i içinden söyler. Süfyân-ı Sevrî ile Evzâî'nin ve bir rivâyete nazaran, Ahmed İbn-i Hanbel'in de mezhebleri budur. Ebû Hanîfe'ye, Mâlik'e, diğer rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'e göre ise imam bunu demez. Ebû Hüreyre'den de, İbn-i Mes'ūd'dan da, Şa'bî'den de böyle bir kavil nakledilmiştir. Bu takımın hüccetleri Enes ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Buhârî* ile *Müslim*'de mükerreren mervî: «اِذَا قَالَ الْاِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» hadîs-i merfûudur. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in demek ki, her iki tāifeye hüccet olacak rivâyeti var imiş. İmamın yalnız tesmî' ile meş-

alır; sonra secdeden başını kaldırırken tekbîr alır; sonra (ikinci) *secdeye varırken tekbîr alır; sonra* (bir daha) *başını kaldırırken tekbîr alır; sonra tamâm edinceye kadar bütün namazda böyle yapardı. İkinci rek'atı bitirip oturduktan sonra ayağa kalkarken de tekbîr alırdı"* [1]

440 . عَنْ سَعْدِ بْنِ اَبِى وَقَّاصٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ صَلَّى اِلَى جَنْبِهِ اَبْنُهُ مُصْعَبٌ. قَالَ فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّىَّ. ثُمَّ وَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَىَّ. فَنَهَانِى اَبِى. وَقَالَ كُنَّا نَفْعَلُهُ. فَنُهِينَا عَنْهُ وَاُمِرْنَا اَنْ نَضَعَ اَيْدِيَنَا عَلَى الرُّكَبِ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den mervîdir ki, (bir def'a) oğlu (Ebû Zürâre) Mus'ab (b. Sa'd), yanında namaz kılmış [2]. (Mus'ab) der ki: (Rükû' esnâsında) iki avucumu tatbîk ettikten sonra (ellerimi) iki

gūl olmak lâzım geldiğini iddiā edenler, buradaki Ebû Hüreyre hadîsini Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in münferiden kıldıkları nevâfile āit telâkkî ederek iki rivâyet-i sahîha beynini cem' ediyorlar. (444 üncü hadîse de mürâcaat.)

[1] « » içindeki ibârenin Arabîsi *Tecrid*'de yoktur. *Buhârî*'de olduğu için metne de, tercemeye de ilâve ettim.

[2] *Buhârî*'deki rivâyetin siyâkı, tarz-ı âtîdedir: Mus'ab b. Sa'd demiştir ki: (Bir def'a) babamın yanında namaz kıldım. (Rükû' esnâsında) iki avcumu.. İlâ-âhirih. Terceme esnâsında bi'z-zarûre müellifin "*Tecrid*"deki ibâresine bağlanmak iktizā etti. Dârimî'nin rivâyetinde de Mus'ab'ın şu ziyâdesi vardır: "*Abdullāh b. Mes'ūd'un oğulları rükûa vardıkları zaman ellerini uyluklarının arasına sokarlardı. Babamın yanında ben de böyle yapınca babam elime vurdu.*" Demek oluyor ki, Mus'ab b. Sa'd, tatbîkı, Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in evlâdından görmüş, onlar da babalarından öğrenmişler.

uyluğumun arasına koydum[1]. Babam beni (bundan) nehyedip: "*Biz bunu* (vâkıā) *evvelleri yapardık.* (Lâkin sonra bundan) *nehyolunduk. Ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk*" dedi[2].

[1] "*Tatbîk*" ta'rîfe göre esnâ-yı rükû'da iki avucunu biribirine yapıştırıp mecmû'larını iki dizin arasına getirmektir. Şârih Aynî: "*Esnâ-yı rükû' ve teşehhüdde*" diyorsa da nakledilen âsârda bahis hep rükû'dandır. Teşehhüd kaydını neye istinâden ilâve ettiğine muttali' olamadım. Tatbîkın mukābili "*Tefrîc*" dir ki, dizlerini avuçları içine alıp parmaklarını dağınık olarak kıbleye karşı bacakları üzerine sarkıtmaktır. Elyevm bütün mezâhib erbâbınca ma'mûlün-bih olan vaz'-ı mesnûn işte budur.

[2] Nehyeden, şüphesiz Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* olmuştur. Bu gibi makamlarda Sahābî'nin "*Nehy olunduk, bize emrolundu*" demesi "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem emretti, nehyetti*" kabîlinden hadîs-i merfû' kuvvetinde olduğuna ekser-i ulemâ kāildirler. Bu hadîs-i şerîf, tatbîkın bidâyet-i emirde meşrû' iken bilâhare nesh buyurulmuş olduğuna delildir. Nitekim Tirmizî: "*Tatbîk, ehl-i ilim beyninde mensûh sayılır. Bu bâbda aralarında hılâf yoktur. Yalnız İbn-i Mes'ūd ile ashābından bâzıları tarafından bunun yapıldığı mervîdir*" diyor. *Müslim*'de sened-i muttasıl ile İbrâhîm-i Neha'î'den mervîdir ki, Alkame b. Kays ile Esved b. Yezîd bir def'a Abdullāh b. Mes'ūd'un yanına gitmişler. Namaz kılarken rükû'da ellerini dizlerinin üstüne koyunca müşârün-ileyh ellerine vurmuş. Sonra iki avucunu biribirine yapıştırıp uyluklarının arasına sokmuş ve namazdan sonra: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem işte böyle yaptı*" demiş. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in böyle yapmasını bâzıları nesh kendisine bâliğ olmadığına hamletmişlerse de onun gibi kadîmü'l-İslâm bir zâtın bundan haberdâr olmaması biraz müsteb'ad görünüyor. Hemen hemen bidâyet-i bi'sette îmân edip sāhib-i na'leyn Resûl *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* olmak dolayısiyle dâimâ huzūr-ı Nebevî'de durup oradan ayrılmayan bir zâtın bundan haber alamaması garibcedir. Maa-hâzâ İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Tatbîkı, Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem yalnız bir kere yapmıştır*" dediğini isnâd-ı kavî ile İbnü'l-Münzir rivâyet etmektedir. İbn-i Huzeyme de Alkame'den Abdullāh b. Mes'ūd'un: "*Resûlullāh*

441 . عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رُكُوعُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ[1] مِنَ الرُّكُوعِ مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ.

TERCEMESİ

Berâ' (b. Āzib-i Ensārî) *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in

---

salla'llāhu aleyhi ve sellem bize namazı öğretti. Rükûa varmak istediği vakit ellerini tatbîk edip dizleri arasına koydu da öylece rükûa vardı" dediğini Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* işidince: "*Kardeşimin bu dediği doğrudur. Biz bunu da vaktiyle yapardık. Lâkin sonra bununla, yâni dizlerimizi tutmakla emrolunduk*" demiş olduğunu "*Sahîh*" inde rivâyet ediyor. Abdü'r-Rezzâk ile Beyhakī'nin de Alkame ile Esved'den rivâyetlerine nazaran Abdullāh b. Mes'ūd ile berâber namaz kılmışlar. O, tatbîk yapmış. Sonra Ömer *radiya'llāhu anh*'in yanında bulunmuşlar. Bu sefer bunlar tatbîk yapmışlar. Selâmdan sonra Ömer *radiya'llāhu anh*: "*Bu, vaktiyle yaptığımız bir şey idi. Sonradan terkolundu. Dizleri tutmak sünnet cümlesindendir*" demiş.

İbn-i Hüzeyme tatbîkı gayr-i câiz görenlerdendir. Halbuki nehyin kerâhet-i tenzîhiyyeye mahmûl olması da mümkündür. Çünkü Ömer ile Sa'd *radiya'llāhu anhümâ* tatbîktan nehyettikleri halde iāde-i salâtı emir de etmemişlerdir. İbn-i Ebî Şeybe'nin isnâd-ı hasen ile Alî *radiya'llāhu anh*'den şu rivâyeti de bunu müeyyiddir: "*Rükûa vardığında ister şöyle yapar, yâni ellerini dizlerinin üstüne korsun, ister tatbîk edersin.*" Herhalde tatbik –terki evlâ olmakla berâber– haram değildir.

Tefrîcin, yâni elleri diz kapakları üstüne koymanın tatbîka tercîhindeki hikmeti Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ* îzāh ediyor. Tatbîk Yehûdun ef'ālinden olduğu için Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ondan nehiy buyurmuşlardır. Hakkında vahiy nâzil olmayan hususlarda ehl-i kitâba muvâfakat etmek Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hoşuna giderdi. Sonraları onlara muhâlefet etmek kendisine emrolundu.

[1] Bir rivâyette « اِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ ».

–(Kırâet için olan) kıyâm ile ka'de müstesnâ olmak üzere– rükûu, sücûdu, iki secde ara (sındaki cülû)su, rükû'dan baş kaldır(ıp dur)ması biribirine takrîben müsâvî idi [1].

[1] Müslim'in rivâyetine nazaran Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhümâ*: "رَمَقْتُ الصَّلاَةَ مَعَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" = *Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte kılınan namazı gözetleyip dikkat ettim*" mukaddimesiyle başlayıp "*kıyâmını, rükûunu, rükûdan sonraki i'tidâlini, sücûdunu, iki secde arasındaki celsesini, tekrar secdesini, selâm vermekle kalkıp gitmesi arasındaki oturuşunu takrîben müsâvî buldum*" diyor. Bunun *Buhârî*'de kıyâm ile kuūdun istisnâsı hakkındaki ziyâde ile mukayyed olduğuna şüphe yoktur. Bu kayda göre kıyam ile kuūdu diğer erkâna nisbetle daha uzun tuttukları anlaşılıyor. Rükûa, sücûda, i'tidâle, cülûsa tahsîs buyurdukları zaman ise nisbeten kısa olduğu gibi şâyed bunlardan birini uzatsalar diğerlerini de uzatır, birini kısaltsalar diğerlerini de kısaltırlarmış. Bundan i'tidâlin de rükû' ve sücûda yakın bir rükn-i tavîl olduğu ma'nâsı da çıkarsa da Şâfiiyyeye göre ercah olan bunun rükn-i kasîr olmasıdır. Hattâ bunlara göre i'tidâli tatvîl etmekle namaz bâtıl olur. Lâkin bu re'yin biraz ileride gelecek (448) inci hadîs ile te'lîfi güçtür. (423) üncü hadîse de mürâcaat. Rükû' ve sücûd ise behemehal rükn-i kasîr. olmak lâzım gelmez. Avf b. Mâlik *radiya'llāhu anh Neseî*'deki hadîsinde şöyle diyor: Bir def'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber namaza durdum. Misvâk isti'mâliyle işe başladı. Abdest aldı. Sonra namaza durdu. Sûre-i Bakare'den okumaya başladı. Nerede bir rahmet âyeti geçti ise durup suâl ve niyâzda bulundu. Nerede bir azâb âyeti geçti ise mutlakā durup istiāze etti. Sonra rükûa vardı. Kıyâmı kadar rükûda kaldı. Esnâ-yı rükûunda «سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ» buyurdu. Sonra secdeye vardı, secdesi rükûu kadar sürdü. Secdede yine «سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ..» buyurdu. Sonra ikinci rek'atta sûre-i Âl-i İmrân'ı, sonra her rek'atta böylece birer sûre okuyup hep öyle yaptı, intihâ. Salât-ı leyl'deki bu rükû' de sücûdun ne kadar temâdî ettiği tasavvur edilsin.

442. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ. اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي.

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe(-i Sıddîka) *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* rükûunda ve sücûdunda: «سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ. اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي»[1] derdi.

[1] Duā-yı şerîfin meâli: Ey bizim Rabbimiz olan Allāhu zü'l-Celâl, Sen'i kendi havl ve kuvvetimle değil, sezâ-yı hamd olan tevfîk ve hidâyetinle Sana mahsūs olan hamd ile tesbîh ederim. İlâhî, bana mağfiret et. İntihâ. Va'llāhu a'lem. Şân-ı ālîsinde «لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» tebşîr-i İlâhîsi nâzil olmuş olan Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu lâfz ile istid'â-yı mağfirette bulunmaları Allāhu Teālâ'ya karşı arz-ı iftikār, isbât-ı inkıyâd, iz'ān, ızhâr-ı ubûdiyyet, şükür ve taleb-i devâm-ı ni'met gibi ma'nâları mutazammın olduğu gibi –hāşâ– ma'sıyyetten değil, terk-i evlâdan, ibâdet-i Mevlâ'yı hakkıyle edâ edememiş olmaktan istiğfâr ma'nâsına da gelebilir. Bâhusūs duānın kendisi de ibâdettir. Bu tarz duānın namazdaki rükû' ve sucûda tahsîsi –Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin bundan sonraki rivâyetinden de ma'lûm olacağı üzere– vazîfe-i risâlet ve teblîğin artık nihâyete erdiği remzini hāvî olan Sûre"-*i Nasr*" da «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ» âyet-i kerîmesinin nüzûlünden sonraya müsādiftir. Bu emr-i İlâhî'yi yerine getirmek için bu duāyı ihtiyâr buyurmuşlar. Duāyı hāl-i salâta tahsîs buyurmaları o hālin ahvâl-i sâireden efdal, rükû' ve sücûda getirmeleri de bu iki halde huşû' ve tevâzuun ekmel olması dolayısiyledir. Maa-hâzâ Müslim'in şu rivâyetinden bunu hāl-i salâta tahsîs buyurmadık-

443 . وَعَنْهَا اُخْرَى يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ .

ları da istidlâl olunabilir. Âişe *radiya'llâhu anhâ* der ki: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* son vakitlerde «سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ . اَسْتَغْفِرُ اللهَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ» tesbîh ve istiğfârını çokca ederdi. Dedim ki: Yâ Resûlâllâh, «سبحان الله...» yı çokca söylüyorsun. (Acabâ neden?) Bunun üzerine: "خَبَّرَنِي رَبِّي اَنِّي سَاَرَى عَلَامَةً فِي اُمَّتِي . فَاِذَا رَاَيْتُهَا اَكْثَرْتُ مِنْ قَوْلِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ . اَسْتَغْفِرُ اللهَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ . فَقَدْ رَاَيْتُهَا : اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ . وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا . فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ . اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا» =*Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi haber vermişti ki, o alâmeti gördüğümde* «سُبْحَانَ اللهِ ... وَاَتُوبُ اِلَيْهِ» *yi çok çok söyleyecektim. O alâmeti işte gördüm:* «اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ.» *feth, feth-i Mekkedir.* «وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ اَفْوَاجًا... تَوَّابًا» buyurdu. Bu alâmet siyâk-ı hadîsden münfehim olduğu üzere dünyâdan teşrif buyurulacağının karîb olduğunu beyân eden alâmet imiş ki, sûre-i şerîfenin inzâliyle cânib-i Hak'tan o alâmet hâtıra getirilmiş ve kendilerine –velev ki tevbeyi müstelzim ma'sıyet olmasın– dünyâ ve âhirette mezîd-i derecât ve terakkıyâta sebeb olsun için tesbîh ve tahmîd ve istiğfâr ile iştigâl emri verilmiştir.

Bu vesîle ile *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin rükû' ve sücûddaki ezkâr ve tesbîhâtı hakkındaki rivâyâtın bâzılarını burada zikretmeyi müfîd görüyoruz:

"*Sünen-i*" *Bezzâr*'da Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* gece namazı kılarken sucûdunda: "سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ فَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ» =*Benim vechim, zâtım O Allāhu Azîmü'ş-Şân'a secde etti ki, kendi havl ve kuvveti ile onu yarattı. Ve lûtf-i kereminden ona kulak ve göz verdi*" buyurdu.

Tercemesi

Yine (Ümmü'l-Mü'minîn) Âişe(-i Sıddîka) *radiya'l-*

Tahâvî'de yine Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* rükû' ve sücûdunda çok kerre: "«سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ. أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. فَاغْفِرْ لِي. فَإِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ»=*İlâhî Sen'i tesbîh ederim, tesbîhi de hamdine mülâbis olarak edâ eylerim. Sen'den mağfiret dilerim. Sana tevbe ettim. Öyle ise Sen de bana mağfiret et. Zîrâ Tevvâb Sen'sin*" buyururdu.

Yine *Tahâvî*'de ve *Müslim* ve *Nesef*'de Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan: Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* rükû' ve sücûdunda «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ» buyururdu.

Müslim'de Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan: Görürdüm ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* rükû' yâhud sücûd ederken «سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ» buyururdu.

Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî, İbn-i Mâce, Dârekutnî ve *Tahâvî*'de Huzeyfe b. el-Yemân'dan: Bir gece Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte namaz kıldık...... Rükûunda «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ», sücûdunda «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» buyurdu. İbn-i Mâce rivâyetinde «ثَلَاثًا ثَلَاثًا» ziyâdesi de varsa da bu rivâyetin senedi zaîftir.

Müslim'de Alî *radiya'llâhu anh*'den: ... rükû' buyurduğunda "«اللّٰهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ. وَبِكَ آمَنْتُ. وَلَكَ أَسْلَمْتُ. خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي»=*İlâhî, rükûum da Sana'dır, îmânım da Sana'dır, İslâm ve inkıyâdım da Sana'dır. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim, sinirim hep Sana karşı hâşi'dir*"; Sücûd buyurduğunda da: «اللّٰهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ. وَبِكَ آمَنْتُ. وَلَكَ أَسْلَمْتُ. سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ. تَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» derdi.

lāhu anhâ'nın (diğer tarîkden mervî bu) hadîsde: "*Resûlul-*

Tahāvî, Ebû Dâvûd, İbn-i Hibbân, Hākim, Ukbe b. Āmir-i Cühenî *radiya'llāhu anh*'den: «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»* âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ" = *Bunu rükûunuzda söyleyiniz*"; «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» sûresi nâzil olduğu vakitte de: «اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ» buyurdu.

Ebû Dâvûd ile Neseî, Avf b. Mâlik-i Eşcaî'den: Bir gece Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber namaza durdum. Kıyamda Sûre-i Bakare'yi okudu.... Rükûunda «سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ» buyuruyordu. Bu hadîs biraz evvelce geçmişti.

Gerek metindeki, gerek hâşiyedeki rivâyât-ı adîdeden rükû' ile sücûdda zikrin sünnet olduğu zāhirdir. Nitekim Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel, İshāk b. Râhûye ve Dâvûd-ı Zāhirî'ye göre musallî ferâiz ve nevâfilde ahādîs-i sâbıkadaki ed'iye ve tesbîhātın hangilerini dilerse söyler. Mâlik, rükû'da yalnız tesbîhi tecvîz edip duā edilmesini mekruh görmüştür. O, duāyı sucûda tahsîs ediyor. Hücceti de *Müslim*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî: "«إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ رَاكِعاً أَوْ سَاجِداً. فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ. وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِيهِ فِي الدُّعَاءِ. فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ» = *Şüphesiz ki rükû'da, yâhud sücudda iken kırâetten nehyolundum.. O halde rükû'da Rabb'a ta'zîm ediniz. Sücûdda ise bol bol duāya çalışınız. Zîrâ orada* (o mevtında) *duānızın müstecâb olması pek ziyâde hâtıra gelir*" hadîs-i merfûudur ki, bundan bir mefhûm-ı muhâlefet çıkarıp rükû'da duā etmeyiniz ma'nâsını vermek lâzım gelmez. Ta'zîm-i Rabb Azze ve Celle ile berâber duā etmeye hiçbir mâni' olma-

---

* *Sûre: 56 (Vâkıa), âyet: 74.*

lāh sallaʾllāhu aleyhi ve sellem (bunu demekle) *Kur'ân'a imtisâl ediyordu*[1]" dediği haber veriliyor.

444. عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا قَالَ الْاِمَامُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[2]. فَاِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiyaʾllāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *sallaʾllāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki, İmam: «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» dedimi siz: «اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» deyiniz[3]. Zîrâ her kimin (böyle)

---

dığı gibi secdede dahi duā ile berâber ta'zîm-i Rabb'a hiçbir mâni' yoktur. Nitekim metindeki hadîsde gördüğümüz «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى» duādır.

[1] İmtisâl buyurdukları vahy-i Kur'ân'ı –bundan evvelki hadîsin hâşiyesinde beyân edildiği üzere– Sûre-i Nasr'ın «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ» âyet-i kerîmesidir.

[2] Bir rivâyette vâv ile «وَلَكَ الْحَمْدُ».

[3] Bu iki lâfz-ı mübârekin imam ile me'mûm arasında inkısâmına ve birincisinin yalnız tesmî', diğerinin de yalnız tahmîd ile meşgūl olmak vazîfesi olduğuna kāil olan Mâlik ile Ebû Hanîfe'ye bu hadîs-i şerîf hüccettir. Şâfiiyye ile Hanâbile ve fukahâ-yı Irak'dan Ebû Yûsuf ile Muhammed b. el-Hasen gibi eimme ise hadîsi: "*Bildiğiniz gibi* (سمع الله لمن حمده) *demekle berâber bir de* (ربنا لك الحمد) *deyiniz*" ma'nâsına alırlar. Zîrâ *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin her ikisini cem' buyurdukları sâbit olduğu gibi «صَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُونِى اُصَلِّى» =*Beni nasıl namaz kılar gördünüz ise öylece*

demesi melâikenin (böyle) demesine muvâfık düşerse, geçmiş günahları mağfûr olur.

---

kılınız" hadîsi de sâbittir. Binâenaleyh isimleri zikredilen zevât ve cumhûr-ı fukahâca münferid ile imam, her iki kelime-i mübârekeyi cem' etmek iktizâ eder. Şâfiiyye fazla olarak me'mûmun da ikisini cem' etmesine kāillerdir. (436 ve 439 uncu hadîslere de mürâcaat.) *Müslim*'de Abdullāh b. Ebî Evfâ ve Ebû Saîd-i Hudrî ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* rivâyetlerine nazaran Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz rükû'dan doğrulduklarında: "«اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ. مِلْءُ السَّمٰوَاتِ وَمِلْءُ الْاَرْضِ وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ» = *Ey Rabbimiz olan Allah, hamd Sana mahsûstur. Hem gökler dolusu, yerler dolusu, bunlardan ötede ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd*" buyururlardı. Ebû Saîd-i Hudrî ile İbn-i Abbâs rivâyetlerinde «بعد» den sonra bir de: "«اَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ. اَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ. وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ. اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ» = *Senâya, mecde lâyık olan Allāh'ım, herhangi bir kulun –ki hepimiz de Sana kuluz– en muhikk olarak söylediği söz: Allāh'ım, Sen'in verdiğine mâni' olacak yok, vermediğini verecek yok. Tāat ve rızāna bedel hiçbir bahtiyâra kendi bahtının yâr olacağı yok*" ziyâdesi olduğu gibi Abdullāh b. Ebî Evfâ rivâyetinde bunun yerine: «اَللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ. اَللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ» ziyâdesi vardır ki, bu son duā elfazda bâzı takdîm ve te'hîr ile Buhârî'nin (416)ncı olarak yukarıda geçen Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsinde iftitah duâsı olmak üzere rivâyet edilen kelimât-ı tayyibenin bir kısmıdır. *Müslim*'de «مِنَ الْوَسَخِ» yerine «مِنَ الدَّنَسِ» ve «مِنَ الدَّرَنِ» rivâyetleri de vardır. Ve aralarında ma'nâ farkı yoktur.

445. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: لَأُقَرِّبَنَّ[1] صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَكَانَ[2] أَبُو هُرَيْرَةَ يَقْنُتُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُخْرَى[3] مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ وَصَلَاةِ الْعِشَاءِ وَصَلَاةِ الصُّبْحِ بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَيَدْعُو لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَلْعَنُ الْكُفَّارَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) yine **Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunuyor ki, müşârün-ileyh: "(Size) ***Nebiyy-i Ekrem*** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (**Efendimiz**'in) *namazına yakın namaz kıldıracağım*" de(yip namaz kıldır)dı. —(**Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh*) öğlen, yatsı, ve sabah namazlarının son rek'atlarında «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» dedikten sonra kunût okur, (bu kunutunda) mü'minlere duā ve küffâra lâ'net ederdi[4].

---

[1] Bir rivâyette: «لَأُقَرِّبَنَّ بِكُمْ», **Müslim**'in rivâyetinde «لَأُقَرِّبَنَّ لَكُمْ», **İsmâilî**'nin rivâyetinde: «إِنِّي لَأُقَرِّبُكُمْ صَلَاةً بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ», **Neseî**'nin rivâyetinde «إِنِّي لَأُقَرِّبُكُمْ شَبَهًا بِصَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ», **Tahāvî**'nin rivâyetinde: «لَأُرِيَنَّكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

[2] Bir nüshada «وَكَانَ».

[3] Bir nüshada «الْآخِرَةِ».

[4] Metinde zikrolunan evkāt-ı selâsede kunûtu meşrû' görenler, bu hadîs-i şerîf ile istidlâl ederler. Zāhiriyye'ye göre bütün namazlarda kunût, bir fi'l-i hasendir. **İbn-i Sîrîn**, **İbn-i Ebî Leylâ**, **Mâlik** ve **Şâfiî**'ye göre kunutun yeri yalnız sabah namazının ikinci rek'atıdır. **İbnü'l-Münzir** salât-ı fecirdeki kunutu **Ebû Bekr**, **Ömer**, **Osmân** ve bir rivâyete göre **Alî** *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet eder.

446. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الْقُنُوتُ فِي الْمَغْرِبِ وَالْفَجْرِ.

Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk b. Râhûye'ye göre de kunutun mahalli salât-ı fecir ise de bu, yalnız bir nâzile hudûşüne, yâni Müslümanların başına mühim bir iş geldiği vakitlere mahsustur. Böyle bir hāl vukūunda eimme cüyûş-i Müslimîn için sabah namazında duā ederler. Lâkin bu duāyı etmekte imam, Ahmed İbn-i Hanbel'e göre muhayyerdir. İshāk ise bunu sünnet görür. Süfyân-ı Sevrî: *"Sabah namazında kunut edilse de iyidir, edilmese de"* demiş olmakla berâber kendisi kunut etmemeyi ihtiyâr eylemiştir. Ebû Hanîfe'ye göre sabah namazında kunut yoktur. Kunut vitre mahsūstur. Abdullāh b. el-Mübârek de fecirde kunutu câiz görmiyenlerdendir.

Kunutun namaz içindeki mahalline gelince: Şâfiî'ye göre rükû'dan sonra ise de Mâlik'e, İbn-i Ebî Leylâ'ya, bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'e göre rükû'dan evveldir. Ebû Hanîfe'ye göre vitre hâs olduğu gibi rükû'dan da evveldir. İbnü'l-Münzir bu kavli Ömer, Alî, İbn-i Mes'ūd, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Berâ' b. Āzib, Abdullāh b. Ömer, Abdullāh b. Abbâs, Enes *radiyallāhu anhüm* ile Ömer b. Abdü'l-Azîz, Ubeydetü's-Selmânî, Humeydü't-Tavîl, Abdullāh b. el-Mübârek'den rivâyet ettiği gibi kunûtu rükûa takdim; yâhud te'hîr etmekteki muhayyerliği Enes *radiyallāhu anh* ile Eyyûb-i Sahtiyânî ve Ahmed İbn-i Hanbel'den de rivâyet eder. (446, 449, 530 uncu hadîslere de mürâcaat.)

Buradaki rivâyette *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin öğlen, yatsı ve sabah namazlarında; bundan sonraki Enes *radiya'llāhu anh* hadîsinde sabah ile akşam namazlarında; Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den mervî bir hadîsde de muhârebe zamanlarında bütün namazlarda kunut duâsı buyurdukları rivâyetleri vardır. Salât-ı vitirde kunut duâsı okunduğuna dâir olan rivâyât da başka. Bu mevkı'de mevzū-i bahs olan, ferâizdeki kunuttur. Hanefiyye, salevât-ı mefrûzadaki kunutun muvakkat bir zaman için okunduğunu ve ondan sonra nesholunduğunu iddiā ederler. Şâfiiyye ve onlarla berâber olanlar *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in dünyâdan mufârekat buyuruncaya kadar sabah namazında kunutu terk

TERCEMESİ

Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'in: "(Vaktiyle) *kunut akşam ile sabah namazlarında* (okunur) *idi*" [1] dediği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

buyurmadıklarına dâir olan Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetine bakarak neshin sabah namazından mâ-adâsında olduğuna kāil olmuşlardır. Lâkin öteki taraf, bu hadîsin senedine ilişir. İleride gelecek (530 ve 531) inci hadîsler de Şâfiiyyenin ba'de'r-rükû kunut etmelerine hüccettir. Tahāvî'nin salâvât-ı mefrûzada kunutun neshına dâir serdettiği edille hulâsatan şuna varır: Abdullāh b. Mes'ūd, Abdullāh b. Ömer, Abdü'r-Rahmân b. Ebî Bekr *radiya'llāhu anhüm*'ün üçü de bir müddet bâzı akvâm ve eşhâs aleyhinde namazda duā buyurulduktan sonra kunutun terk buyurulduğunu haber vermekle berâber ahd-i Risâletten sonra kunut duāsı okumamışlardır. Abdullāh b. Ömer ile –fazla olarak– Abdü'r-Rahmân *radiya'llāhu anhüm*, neshi tesrîh ettikleri gibi İbn-i Ömer, farzda kunut duāsı okunmasını reddederdi. Binâenaleyh ferâizde kunutun mensûh olduğuna ve vitirde kunut okunduğuna dâir olan rivâyâta temessük ederek fukahâ-yı Irak'ın mezhebini bu te'yîd eder. İleriki hadislerde bu mes'eleye dâir başka türlü tafsîlât da inşâ-Allah gelecektir.

[1] Bir Sahābî'nin "*Vaktiyle şöyle, böyle ederdik, yâhud şöyle, böyle edilirdi*" demesi, zamân-ı saādet nişân-ı Nebevî ile takyîd etmese de yine merfû' hükmündedir. Binâenaleyh bu hadîs-i şerîfden, bidâyet-i emirde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in mağrib ile fecirde kunut duāsı ettikleri halde muahharen terk buyurdukları istidlâl olunuyor. Ancak –İmâm Şâfiî gibi– sabah namazında kunutu isbât edenler, terkin yalnız akşam namazındaki kunuta maksūr olduğuna –kendilerince bâzı delillere istinâden– kāil olmuşlardır. Ferâizde kunutu inkâr edenler ise, bu hadîsi, mezheblerini te'yidde sarih görüp her iki vakitte de kunutun terk buyurulduğunu iddiā ederler. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in dünyâdan müfârakat buyuruncaya kadar sabah namazlarında hep kunut okuduklarına dâir olan yine Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetinin (445 inci hadîs hāşiyesinde) sıhhati takdîrinde ona: "*Dâimâ değil, yalnız nevâzilde yâni İslâmın başına mühim bir iş geldiği vakitlerde hep kunut buyurmuştur*" ma'nâ-

447 . عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا
نُصَلِّي يَوْمًا وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ
مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقَالَ رَجُلٌ[1] رَبَّنَا
وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ[2]. فَلَمَّا انْصَرَفَ
قَالَ مَنِ الْمُتَكَلِّمُ؟ قَالَ أَنَا. قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ بِضْعَةً وَثَلَاثِينَ[3]
مَلَكًا يَبْتَدِرُونَهَا أَيُّهُمْ يَكْتُبُهَا أَوَّلُ.

TERCEMESİ

Rifâa b. Râfi‘ (Ensāriyyi'z-Zürakıyy)[4] *radiya'l-lāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Bir gün Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu*

sını verdikleri gibi sabah namazında kunut etmenin namazı uzatmak ma‘nâsını da muhtevî olduğunu iddiā ederler. Zîrâ (kunut) lûgaten duā ma‘nâsına geldiği gibi tāat, kıyâm, huşû‘, sükût gibi ma‘nâlara da gelir. Bu meānînin *Kur'ân-ı Kerîm*'de de şevâhidi vardır.

[1] Bir rivâyette « رَجُلٌ وَرَاءَهُ ».

[2] Bir rivâyette « مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى ».

[3] Bir rivâyette tâ'sız olarak « بِضْعًا وَثَلَاثِينَ ».

[4] Ebû Muāz Rifâa b. Râfi‘ b. Mâlik Zürakıyy *radiya'l-lāhu anhümâ*, ehl-i Bedir'dendir. Pederi Râfi‘ b. Mâlik ise Bedir'de hāzır bulunmamış ise de ehl-i Akabe'den ve nukabâ-yı kiramdan biri idi. Hicretten evvelki zaman içinde Medîneliler Sûre-i Yûsuf'u en evvel Râfi‘ b. Mâlik *radiyc'llāhu anh*'den dinlemişlerdi. Onun kavmi olan Benû Züreyk'a āid mescid, Medîne içinde *Kur'ân* tilâvet olunan ilk mesciddir. Akabe'deki bîatten sonra Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Râfi‘ Hazretlerine on sene içinde nâzil olmuş ne kadar *Kur'ân* varsa hepsini birden ta‘lîm buyurmuşlar ve kuvve-i zabt ve hıfzına hayran kalmışlardır. İşte böyle girân-behâ bir hamûle-i ilm ve hidâyetle memleketine döndüğünde hemşehrilerini

aleyhi ve sellem'in arkasında namaz kılıyorduk [1]. Rükû'dan (mübârek) başını kaldırdığında: «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» buyurdu. (Ardında namaz kılan) biri [2]: «رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ» dedi. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) namazdan çıkınca: "(Demin şu kelâm ile) *mütekellim olan kim idi?*" diye suâl buyurdu. O da: "(Yâ Resûlâllāh,) *benim*" dedi. (Bunun üzerine): "*Vallāhi otuz bu kadar melek* [3]

başına toplayıp kendilerine *Kur'ân-ı Kerîm* dinletmiş ve çoklarının sebeb-i hidâyeti olmuştur.

Rifâa b. Râfi' *radiya'llāhu anhümâ* da ahd-i saādetteki meşâhidin –Bedir'den i'tibâren– kâffesinde bulunmak şerefini ihrâz etmiş bahtiyârân-ı Ashābdan olmakla berâber Akabe'deki sebkat ve bîatden dolayı kendini fazîletce peder-i mükerremi ile hem-ayâr tutamazmış. 41, yâhud 42 senesinde āzim-i dâr-ı cinân olmuştur. "*Cemel*" ile "*Sıffîn*" de bulunduğuna dâir rivâyetler de vardır.

[1] Bişr b. Ömer-i Zehrânî'nin Rifâa b. Râfi' *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetinde bu namazın bir akşam namazı olduğu beyân edilmiştir.

[2] Bu zât, râvî Rifâa b. Râfi-i Zürakıyy *radiya'llāhu anhümâ*'nın kendisidir ki, her ne sebebe mebnî ise, belki de hazmen li-nefsihî kinâye tarîkını ihtiyâr edip ketm-i nefs eylemiştir. Yine kendisinden buna delâlet eden bir rivâyet de vardır. Bu rivâyette namazda aksırdığını ve aksırık üzerine: "«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا يُحِبُّ وَ يَرْضَى» = *Allāhu Azîmü'ş-Şân'a, sevip râzı olduğu gibi riyâ ve süm'adan âzâde, hayrı kesîr ve dâim bol bol hamd olsun*" dediğini ve namazdan sonra bir kaç kere vâkı' olan suâl-i Nebevî üzerine ancak kendisinin haber verdiğini söylüyor ki, aksırığın rükû'dan ref' zamanına musādif olduğu tasavvur edilecek olursa iki rivâyet te'lîf edilmiş olur.

[3] Müslim'in Enes *radiya'llāhu anh* rivâyetinde on iki, Taberânî'nin Ebû Eyyûb-i Ensārî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde ise on üç melekten bahs edilmiştir. Bu melekler Hafaza'dan başkalarıdır

gördüm ki, (bu sözü) *bakalım hangimiz evvel yazıp Huzūr-ı Hakk'a çıkaracak diye yarış ediyorlardı*" buyurdu [1].

448. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ كَانَ يَنْعَتُ لَنَا صَلَاةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَكَانَ يُصَلِّى. فَاِذَا [2] رَفَعَ رَاْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ حَتَّى نَقُولَ قَدْ نَسِيَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile Sâbit b. Eslem-i Bünânî) Enes

---

deniliyor. Nitekim Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî* ile *Müslim*'de mervî: « اِنَّ لِلّٰهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِى الطُّرُقِ وَيَلْتَمِسُونَ اَهْلَ الذِّكْرِ » =*Şüphesiz Allāhu Teālâ'nın yollarda gezer ve ehl-i zikri arar melekleri vardır*" hadîs-i merfûu bâzı tâātın Hafaza'dan başka melekler tarafından yazılıp kaydedilmekte olduğuna delâlet ediyor. Bu zikr Huzūr-ı Rabb-i İzzet'e ref' ve i'lâya mübâderet edenlerin otuz bu kadar melek olmasındaki hikmet –şurrâhın ta'lîline göre– aded-i hurûfunun otuz dört olmasıdır ki, zikrin şânına ta'zîmen her biri bir harfini ref'-i Bârigâh-ı İzzet kılmış oluyor. *Müslim* ile *Buhârî*'deki on iki rivâyetini de aded-i kelimât ile ta'lîl ediyorlarsa da on üç rivâyetini ta'lîlden sâkit kalıyorlar. Maa-hâzâ bu gibi tevcîhât hoş olsa bile bu gibi husūsâtın hikem-i bâligası mâverâ-yı akılda olduğu için tefvîz ile iktifâ edip sebeb aramağa kalkışmamak evlâdır.

[1] Namazda hamdin fazîleti böyle olduğu gibi, bâhusūs Rifâa b. Râfi' *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan hâşiyedeki diğer rivâyeti sâbit ise âtısın namazda hamd etmesi mekrûh olmadığı istidlâl olunabilir. Çünkü bu hamd kimseye cevab olmuyor. Lâkin teşmît-i âtıs yâni musallînin aksıran kimseye « يَرْحَمُكَ اللّٰهُ » demesi salâtını ifsâd eder. Zîrâ bu lâfız hıtab nev'indendir. Binâenaleyh musallî bu takdirde tekellüm etmiş olur. Ebû Hanîfe'ye göre namazda aksıran kimse dilini debretmeden içinden hamd eder. Şâyed dilini tahrîk ederse namazı fâsid olur. Ancak fetvâ bunun hilâfınadır.

[2] Bir nüshaya göre « وَاِذَا رَفَعَ ».

(b. Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den (bahs ile) demiştir ki : (Enes *radiya'llāhu anh*) bize Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in namazını ta'rîf ederdi. Namaz kılardı da başını rükû'dan kaldırdığı vakitte secdeye varmayı (gālibâ) unuttu diyecek kadar ayakta kalırdı [1].

---

[1] Buhârî'nin daha mufassal olan diğer rivâyetinde Enes *radiya'llāhu anh*: "«لَا آلُوا اَنْ اُصَلِّيَ بِكُمْ كَمَا رَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِنَا» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bize nasıl namaz kıldırdı ise size de öylece namaz kıldırmaktan vaz geçmiyeceğim*" diyor da Sâbit b. Eslem-i Bünânî namazının ta'rîfi olmak üzere: "«كَانَ يَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ اَرَكُمْ تَصْنَعُونَهُ. كَانَ اِذَا رَفَعَ رَاْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ قَدْ نَسِيَ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ حَتَّى يَقُولَ الْقَائِلُ قَدْ نَسِيَ» =*Enes radiya'llāhu anh, sizi yaparken görmediğim bir şey yapardı. Başını rükû'dan kaldırdığı vakit gören, secde etmeyi unuttu diyecek kadar ayakda dururdu. İki secde arasında da yine gören unuttu diyecek kadar otururdu*" diye kavme ve celsesini ta'rîf ediyor. Müslim'in bir rivâyetinde : «قَدْ نَسِيَ» diyecek yerde «قَدْ اَوْهَمَ» =*Secdeye varmaktan vaz geçti...*" denilmiştir.

Bu hadîs-i şerîf, i'tidâlin bir rükn-i tavîl olduğuna delâlette sarihtir. Şâfiiyyeden Nevevî, mezhebin kavl-i râcihine (441 inci hadîsin hâşiyesine mürâcaat) muhâlefet ederek bu rükn-i kasîrin tatvîli câizdir deyip bu cevâz için Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'de mervî şu hadîsine istinâd ediyor. Huzeyfe Hazretleri diyor ki: Bir def'a Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in arkasında gece namazı kıldı idim. Sûre-i Bakare'den okumaya başladı. Yüz âyet okuyunca rükûa varır diye içimden geçirdim. Derken ilerisine geçti. Kendi kendime sûreyi bir rek'atta okuyacak dedim. Derken Sûre-i Nisâ'ya başladı onu da okuyup bitirince Sûre-i Âl-i İmrân'a başladı. Onu da tamam okudu. Okurken acele buyurmuyordu. İçinde tesbîh olan âyet geçtimi tesbih buyururdu. Suâl ve niyaz edecek yer geldimi suâl ve niyazda bulunurdu. Teavvüz edecek yer gelince, yâni azab âyeti

449 . عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ كَانَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ
صَلَاةٍ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ وَغَيْرِهَا فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ . فَيُكَبِّرُ
حِينَ يَقُومُ . ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ . ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ
حَمِدَهُ . ثُمَّ يَقُولُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ قَبْلَ اَنْ يَسْجُدَ . ثُمَّ
يَقُولُ اللّٰهُ اَكْبَرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا . ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ
مِنَ السُّجُودِ . ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ
مِنَ السُّجُودِ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الْاِثْنَتَيْنِ .
وَيَفْعَلُ ذٰلِكَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ حَتّٰى يَفْرُغَ مِنَ الصَّلَاةِ . ثُمَّ يَقُولُ
حِينَ يَنْصَرِفُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ اِنِّي لَاَقْرَبُكُمْ شَبَهًا بِصَلَاةِ
رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . اِنْ كَانَتْ هٰذِهِ لَصَلَاتَهُ حَتّٰى
فَارَقَ الدُّنْيَا . قَالَا وَقَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [1] وَكَانَ

okuyunca istiâze buyururdu. Sonra rükûa vardı. Ve «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» demeye başladı. Rükûu da hemen kıyâmı kadar sürdü. Sonra «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» (diğer rivâyette «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» ziyâdesi de vardır) deyip uzun müddet, yâni ettiği rükûa yakın bir zaman kadar ayakta kaldı. Sonra secdeye varıp «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلٰى» dedi. Sücûdu da kıyâmına yakın idi.

Nevevî, bu hadîsi şerîf sübut bulduktan sonra i'tidâlin rükn-i kasîr olduğunu müdâfaa pek güç olduğunu ve bu rüknün itâlesini tecvizden başka çâre olmadığını söylüyor ki, haklıdır.

[1] *Tecrîd*'de musannif, hadîs-i şerîfe buradaki (كَانَ) den başlıyor. Üst tarafını almadığı için nazm-ı hadîsi *Buhârî*'de olduğu gibi nakl ve ona göre terceme etmeyi tercîh ettim. Bu hadîsi Buhârî burada biri Ebu Bekr b. Abdü'r-Rahmân b. Hişâm b. el-Hâris'den, diğeri Ebû Seleme b. Abdü'r-Rahmân-ı Avf'dan

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ. يَدْعُو لِرِجَالٍ فَيُسَمِّيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَيَقُولُ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ. وَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ. وَأَهْلُ الْمَشْرِقِ يَوْمَئِذٍ مِنْ مُضَرَ مُخَالِفُونَ لَهُ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* farz olsun, olmasın; (kezâ) Ramazan'da olsun olmasın, her namazda tekbîr alırdı [1]. (Şöyle ki, namaza başlayıp) durduğu vakit tekbîr alırdı. Sonra rükûa varırken tekbîr alırdı [2]. Sonra «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» der, daha sonra secdeye varmazdan evvel «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» derdi. Sonra

olmak üzere– müttehidü'l-lâfz olarak iki tarikden rivâyet ediyor. Tercemeyi okurken ona göre dikkatli bulunmak iktizā eder.

[1] Mervân b. el-Hakem tarafından Medîne üzerine istihlâf edildiği zaman bu namazları kıldırmıştı.

[2] Buhârî buna *"rükû'da itmâm-ı tekbîr"* nâmını veriyor ki, murâdı hem rükûa varırken *"Allāhu Ekber"* demek, hem de tekbîrin evvelindeki elif kıyâma, sonundaki râ rükûa mukārin olacak vech ile tekbîr almaktır. İbn-i Abbâs ile Mâlik b. el-Huveyris *radiya'l-lāhu anhüm*'den ta'lîkan bu ma'nâda rivâyetleri olduğu gibi sened-i muttasıl ile bu tekbîri İmrân b. el-Husayn (438 inci hadîs) ile Huzeyfe *radiya'llāhu anhümâ*'dan da rivâyet eder. Secdeye varırken alınan tekbîr de bu sıfatta olmak lâzımdır. Buhârî buna da *"sücudda itmâm-ı tekbîr"* nâmını veriyor. Bunda da i'tidalden sücûda intıkāle başlarken cebhesini yere koyuncaya kadar tekbîri uzatmak ve rükû'da olduğu gibi tesbîhe ondan sonra başlamak lâzım gelir. Diğer intikālât tekbirleri de bunlara makîsdir.

secdeye indiği vakit[1] «اَللّٰهُ اَكْبَرُ» der, daha sonra başını secdeden kaldırırken tekbîr alırdı. Sonra (ikinci) secde(yi) ederken tekbîr alırdı. Sonra secdeden başını kaldırırken tekbîr alırdı. Sonra ikinci rek'attaki cülûsdan (yâni ka'de-i ûlâdan) ayağa kalktığı zaman tekbîr alırdı. Namazı bitirinceye kadar her rek'atta da bunu yapardı. Sonra namazdan kalktığı zaman: "*Nefsim yed*(-i kudret)*inde olan* (Allāhu zü'l-Celâl)'e *kasem olsun ki, içinizde Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve*

---

[1] Bu, metindeki «حِينَ يَهْوِى»nin tercemesidir. «هَوِىَ» ile «اِهْوَاءٌ» yukarıdan düşmek, yukarıdan aşağıya doğru hızla süzülmek demek olduğuna göre "*inmek*" ile tercemesinde beis yoktur. Zâten Buhârî, sücûda tekbîr alarak ve süzülerek inmek lâzım geldiğini beyâna tahsîs ettiği sernâmenin hükmünü te'yîd ettiği ve «وَ يَهْوِى» lâfzını şâmil olduğu için Ebû Hüreyre'den gelen bu rivâyeti burada zikretmeyi ihtiyâr eylemiştir. Bu münâsebetle de İbn-i Ömer *radiya'l-lāhu anhümâ*'nın –ta'bîr ma'zûr görülsün– secdeye süzülürken ellerini dizlerinden evvel yere koyduğunu ta'lîkan rivâyet etmektedir ki, İbn-i Ömer Hazretlerinin mezheb-i meşhûru budur. Zîrâ: "*Biriniz secde ettiğinde iptidâ ellerini yere koysun. Secdeden kalktığında da iptidâ ellerini kaldırsın. Zîrâ yüz, secde ettiği gibi eller de secde eder*" dediği mervîdir. Bu sözünde, bâzı rivâyâtta: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz böyle yapardı*" ziyâdesi de vardır. Ziyâdenin merfû' olması hakkında dedi-kodu olmuştur. Herhalde bu kelâm İbn-i Ömer üzerine mevkuftur. Hadîs merfû' değildir, diyorlar. Bundan dolayı ehl-i ilm beyninde de ihtilâf vâkı' olmuştur. Bâzıları dizlerden evvel elleri yere koymanın evlâ olduğuna kāillerdir. Mâlik'in, Evzâî'nin, Hasan-ı Basrî'nin bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'in kavilleri budur. Zāhiriyye'den İbn-i Hazm de bunlara peyrev olmuştur. Bilâkis dizleri ellerden evvel yere koymayı tercîh edenler de çoktur. Ezcümle Ömer b. el-Hattāb *radiya'llāhu anh*, İbrâhîm-i Nehaî, Müslim b. Beşşâr, Süfyân b. Saîd, Şâfiî, diğer rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Hanîfe ve ashābı, İshāk b. Râhûye ve ehl-i Kûfe'nin ictihadları budur.

sellem'in namazına en çok benzeyen namazı kıldıran benim: (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in) *dünyâdan müfârekat buyuruncaya kadar namazı vallāhi işte böyle idi*" derdi. —Yine (râvî Ebû Bekr b. Abdü'r-Rahmân ile Ebû Seleme b. Abdü'r-Rahmân) Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyeten derlerdi ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (mübârek) başını rükû'dan kaldırırken «سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ» der, isimlerini söyliyerek bir takım kimseler için duâ buyurur ve: "*İlâhî Velîd b. el-Velîd'i, Seleme b. Hişâm'ı, Ayyâş b. Ebî Rebîa'yı*[1] (küffâr elinde

[1] Üçü de Mahzûmî'dir. İçlerinden Seleme b. Hişâm *radiya'llāhu anh*, Ebû Cehl-i lâînin birâderi, diğer ikisi ammi-zâdeleridir. Sanâdîd-i Kureyş'den Muğîre b. Abdullāh Mahzûmî'nin oğulları Ebû Rebîa, Velîd, Hişâm ve Ebû Ümeyye'nin evlâdları içinde Ebû Cehl gibi pîşivâ-yı dalâl olan bir Fir'avn-i ümmet zuhûr ettiği gibi birçok Sahābe de yetişmiştir. Ebû Ümeyye'nin kerîme-i muhteremesi Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ* Ümmehât-ı Mü'minîn'dendir. Ebû Rebîa'nın oğlu Ayyâş burada mevzū-i bahs olan zattır. Velîd'in oğulları Hâlid, Velîd ve Hişâm'ın üçü de silk-i Sahābe'ye dâhildir. Bunlardan Velîd b. el-Velîd bu hadîsde mezkûr olan zâttır. Seleme b. Hişâm da Ebû Cehl b. Hişâm'ın birâderidir.

Bunlardan Ayyâş b. Ebî Rebîa *radiya'llāhu anh* sâbıkîn-i evvelînden ve hem Habeş, hem de Medîne-i Münevvere'ye hicret edenlerdendir. Ebû Cehl'in ammi-zâdesi olduğu gibi li-ümm kardeşidir de. İbn-i Ömer ile Hişâm b. el-Âs Sehmî ve müşârün-ileyh Ayyâş *radiya'llāhu anhüm* Medîne'ye hicret etmek üzere sözleşmişlerdi. Ertesi sabah herhangisi mîâd-ı telâkîye gelmiyecek olursa yakayı ele verip hapsedilmiş sayılacağından buluşan iki arkadaş yollarına gideceklerdi. İçlerinden Ayyâş geri kalmıştı. "*Isābe*" deki nakle göre, ammi-zâdesi Ebû Cehl'in tertîb ettiği bir hud'a ile tâ Medîne'den geri çevrilmiş ve Mekke'de mahbus kalarak türlü türlü ezâlara ma'ruz olmuştu. Sonra Ebû Cehl'in hapsinden necat bulup hicret etmiş ve Yermük'de (15) senesinde şehid düşmüştür.

bunalıp) *zaîf* (ve âciz) *görülen* (diğer) *mü'minleri kurtar. İlâhî, Mudar'ı daha bedter çiğne.* (İlâhî, içinde bulundukları) *bu yılları*

Hilâfet-i Sıddîkıyye zamânında Yemâme'de şehîd olduğu rivâyeti de vardır.

Ebû Hâşim Seleme b. Hişâm *radiya'llâhu anh* de sâbıkîn-i evvelîndendir. Feth-i Mekke günü îmân edip fuzalâ-yı Sahâbe'den olan Hâris b. Hişâm *radiya'llâhu anh* gibi o da Ebû Cehl'in li-ebeveyn kardeşidir. Ve hicret etmesin diye kardeşinin hapsine giriftâr olan müstad'afîndendir. Hâfız Zehebî'nin deyişine göre Habeşistan'a hicret etmiş, sonra Mekke'ye geldiğinde Medîne'ye hicretden men' edilerek ta'zîb olunmuştur. Kureyş'in elinden kurtulduktan sonra Mûte gazâsında bulunmuş ve 24 senesinde Şam taraflarında Mercü's-Suffer'de şehîd düşmüştür. Ecnâdîn harbinde şehîd olduğu rivâyeti de vardır. Zafer-i katî ile nihâyete ermeyen Mûte muhârebesinden avdet eden guzâta ötekinin, berikinin "*ferrârûn*" yâni firârîler lâkabını vermesinden âr ederek bir aralık Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye namaza bile çıkamaz olduğunu ve Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in: "*O ferrâr değil, kerrârdır.*" buyurduğunu ammi-zâdesi Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llâhu anhâ* rivâyet eder.

Ebü'l-Velîd Velîd b. el-Velîd *radiya'llâhu anh*'e gelince, Seyfu'llâh Hâlid b. el-Velîd ile -yevm-i Fetihde îmân eden müellefetü'l-kulûbdan- Hişâm b. el-Velîd'in birâderidir. Birâderleri içinde en evvel îmân etmiş olan odur. Bedir'de müşrikîn saflarında olarak hâzır bulunup müslimîn eline esir düşmüş ve birâderleri Hişâm ile Hâlid taraflarından fidyesi verilip kurtarılmıştı. Fidyesi verildikten sonra ızhâr-ı İslâm etti. "*Mâdemki Müslüman olacaktın, fidye verilmezden evvel olaydın ya*" diye itâb edenlere: "*Esârete tâkat getirememekten îmân ettim zannederler diye k :tum*" cevâbını vermiştir. Îmân ettikten sonra da ammi-zâdeleri Ayyâş ve Ebû Seleme gibi -başda diğer ammi-zâdesi Ebû Cehl olmak üzere- müşrikînin hapis ve ezâsına senelerce giriftâr oldu. Hudeybiyye'den bir sene sonra kazâ buyurulan umrenin dönüşünde Ayyâş ve Seleme ile birlikte mâşiyen firâra karar verip kâfile-i İslâma iltihak edebilmişlerse de Velîd, yorgunluk ve dermansızlıktan ve bâhusûs mübârek likâ-yı Nebevî'nin verdiği fart-ı heyecandan ancak son nefesini vermek üzere huzûr-ı kudsî-i Risâlet-Penâhî'ye kavuşabilmiştir. *Radiya'llâhu anhu ve erdâhu.*

Yûsuf (*aleyhi's-selâm*)*ın* (o şiddetli) *yıllarına benzet*" derdi. —(Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*) der ki: O sıralarda Mudar'ın ehl-i maşrık olanları Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e henüz muhâlif idiler [1].

Câbir *radiya'llāhu anh* bu kıssayı: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, Ramazanın on beşinci günü sabahleyin salât-ı fecrin son rükûundan mübârek başını kaldırıp* (اَللّٰهُمَّ اَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ) *buyurdu*" mukaddimesiyle rivâyete başlayıp sonra: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem on beş gün bu duâyı buyurdu. Bayram gününün sabahı olunca duâyı terk buyurdu*". Ömer *radiya'llāhu anh* niçin terk buyurduğunu sordu. "*Onların, yâni Velîd'in, Ayyâş'ın, Seleme'nin geldiklerinden haberin yok mu?*" buyurdu. Onlar bu bahisde iken her üçü gözüktüler. Arkadaşlarını Velîd b. el-Velîd sevkediyordu. Parmakları taşlara basa basa parça parça olmuştu. Yaya olarak üç gün mütemâdiyen onlara yol yürütmüştü. Öyle bir geliş geldi ki, Huzūr-ı âlî-i Nebevî'ye girince teslîm-i rûh etti. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* «هٰذَا الشَّهِيدُ. اَنَا عَلٰى هٰذَا شَهِيدٌ» Yâni: "*Şehid işte budur, ben buna şâhidim*" buyurdu. Ne mutlu değil mi?

Ammi-zâdesi Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme Hazretleri izn-i celîl-i Nebevî ile hakkında mersiyye-hân olmuştur. Birâderi Hâlid'in îmân edip silk-i Muhâcirîn'e duhûlüne kendisi delâlet etmiştir. Müslümanların Mekke'ye girip Umre ettiklerini gözü görmemek için Hâlid Mekke'den çıkmıştı. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Velîd'e: "*Hâlid akıl ve dirâyeti hasebiyle yabana atılır kimse değildir. Bize gelse kendisine ikrâm ederdik*" buyurmuştu. Velîd de ona yazıp istimâle etti. Ve hicretine sebeb oldu.

Abdü'r-Rezzâk'ın sâlifü'l-arz Hāris b. Hişâm b. el-Muğîre'den rivâyetine göre müşârün-ileyh: "*Ayyâş b. Ebî Rebîa* ile (birâderim) *Seleme b. Hişâm ve Velîd b. el-Velîd müşrikîn elinden kaçmışlardı. Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bunların Mekke'den çıktıklarından haberdâr oldu. Bundan dolayı rükû'dan başını kaldırdıkca onlara duâ eder olmuştu*" demiştir ki, buna vahyen muttali' olduklarına îmâ etmek istemiştir.

1 Evlâd-ı İsmâil *aleyhi's-selâm*'dan olan kabâil-i Arab, Mudar

450. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّاسَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ

ve Rebîa namlariyle iki büyük kola ayrılıyor. Kureyş, Mudar'ın en hâlisidir. Bunlar gibi Hicaz'ın şarkında oturan Hüzeyl, Esed, Temim, Dabbe, Müzeyne gibi kabâil de henüz kâfir ve Allāh'ın Resûl-i celîline muhâsım idiler. (49) uncu hadîsde Rebîa'dan olan Abdü'l-Kays vefdinin huzūr-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'de iken: «وَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكَ هٰذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ» demeleri de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in bu sözünü te'yîd eder. Bu duā ile *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Kureyş ve sâir kabâil-i Mudar'ın Yûsuf *aleyhi's-selâm* gününde Mısrîlerin çektikleri kaht u galâ senelerine mübtelâ olmalarını Cenâb-ı Hak'dan niyaz buyurmuşlardır.

Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde bu duānın yatsı namazında edildiği zikrolunduğu gibi yine ondan olan diğer bir rivâyetinde: "*Resûlullāh sallâ'llāhu aleyhi ve sellem bir kimsenin aleyhine, yâhud lehine duā buyurmak istediği vakit rükû'dan sonra kunut buyururdu*" dedikten ve metn-i hadîsdeki duā-yı Nebevî'yi misal olarak îrâd ettikten sonra bâzı kere sabah namazlarında bâzı kabâil-i Arab hakkında: «اَللّٰهُمَّ الْعَنْ فُلاَنًا وَ فُلاَنًا» diye de duā buyurduğunu ve nihâyet «لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ»* âyet-i kerîmesinin nüzûlü üzerine bundan vazgeçtiğini naklediyor. Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü bu olduğunu ve duānın sabah namazının son rek'atında ba'de'r-rükû' edildiğini *Buhârî*'deki İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi de te'yîd ediyor. Aleyhlerinde duādan Rabbimiz Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin nehiy buyurduğu kimseler –turuk-ı müteaddideden gelen rivâyâta nazaran– Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr, Hāris b. Hişâm ve Amr b. el-Âs *radiya'llāhu anhüm*'dür ki, henüz îmân etmemiş bulundukları için İslâma hayli zararları dokunuyordu, kezâlik: "«اَللّٰهُمَّ الْعَنْ لِحْيَانَ وَ رِعْلاً وَ ذَكْوَانَ وَ عُصَيَّةَ عَصَوُا اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ. وَ غِفَارُ غَفَرَ اللّٰهُ لَهَا وَ اَسْلَمُ سَالَمَهَا اللّٰهُ» = *İlâhî*

* *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 128.*

هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ؟ قَالَ هَلْ تُمَارُونَ [1] فِي الْقَمَرِ لَيْلَةَ
الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ ؟ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ . قَالَ فَهَلْ
تُمَارُونَ [1] فِي الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ ؟ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ
اللّٰهِ . قَالَ فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذٰلِكَ . يُحْشَرُ النَّاسُ [2] يَوْمَ الْقِيَامَةِ
فَيَقُولُ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ شَيْئًا فَلْيَتَّبِعْ [3] . فَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ
الشَّمْسَ . وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الْقَمَرَ . وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الطَّوَاغِيتَ .

Lihyân'a, Ri'l'e, Zekvân'a, Usayye'ye lâ'net et. Onlar Allāh'a ve Resûlüne āsî oldular. Gıfâr'a gelince, Allah onlara mağfiret etsin. Eslem ile de Allah müsâlim yâni barışık gitdin." duā-yı Nebevî'si bir müddet sürmüş ise de nehiy üzerine terk buyurulmuştur. Bu kabîlelerden Lihyân, Ri'l, Zekvân ve Usayye -kendilerinin vâkı' olan niyaz ve istirhamları üzerine- ta'lîm-i Kur'ân için nezdlerine gönderilen yetmiş kadar kurrâyı katletmişlerdi. Lâkin gerek bu eşhâsın, gerek bu kabâilin îmân edip İslâm'a hizmetler edecekleri İlm-i İlâhî'de mütehakkık olduğu için aleyhlerine duādan nehy-i Hak vârid olmuştur.

Gerek metinde, gerek hāşiyelerdeki hadîslerden yatsı ile sabah namazlarında, son rükû'lardan sonra kunut buyurulduğu sâbit olduğu gibi (445) inci hadîsden de öğlen, (446)ncı hadîsden akşam namazlarında, diğer bâzı rivâyâttan gâh ikindi namazında, gâh salâvât-ı hamsede kunut buyurulduğu sübut buluyorsa da eimmenin ekseri sabah namazından mâ-adâsında, Hanefiyye ise beş vakit namazların hepsinden de kunutun mensûh olduğuna kāil olmuşlardır. İleride ebvâb-ı vitirde bu bahis gelecektir. (438, 439, 445, 446, 530, 531 inci hadîslere de mürâcaat.)

[1] «هَلْ تَتَمَارَوْنَ» rivâyeti olduğu gibi «هَلْ تُضَارُّونَ» ve: «هَلْ تُضَارُونَ» rivâyetleri de vardır.

[2] *Buhârî*'nin başka yerindeki rivâyette: «يَجْمَعُ اللّٰهُ النَّاسَ».

[3] «فَلْيَتَّبِعْهُ» ile «فَلْيَتْبَعْهُ» rivâyetleri de vardır.

وَتَبْقَى هَذِهِ الْأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا [1]. فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ [2] فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ [3]. فَيَقُولُونَ هَذَا مَكَانُنَا حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا. فَإِذَا جَاءَ رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ. فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ [4] فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ. فَيَقُولُونَ أَنْتَ رَبُّنَا. فَيَدْعُوهُمْ [5]. وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ [6]. فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ [7] مِنَ الرُّسُلِ بِأُمَّتِهِ. وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ إِلَّا الرُّسُلُ. وَكَلَامُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ اللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ. وَفِي جَهَنَّمَ كَلَالِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ. هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ قَالُوا نَعَمْ. قَالَ فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ. غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ قَدْرَ عِظَمِهَا [8] إِلَّا اللّٰهُ. تَخْطَفُ [9] النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ.

---

[1] Bir rivâyette şek üzere: « فِيهَا شَافِعُوهَا أَوْ مُنَافِقُوهَا » sûretinde vârid olmuş ise de ekser-i muhaddisînin mu'temed olan rivâyeti metinde olduğu gibidir.

[2] Diğer rivâyette « فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ فِي غَيْرِ الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ ».

[3] Diğer rivâyette bundan sonra: « فَيَقُولُونَ نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْكَ » ziyâdesi de vardır.

[4] Diğer rivâyette : « فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ فِي الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ ».

[5] Diğer rivâyette: « فَيَتَّبِعُونَهُ ».

[6] « فَيُضْرَبُ » ile « ثُمَّ يُضْرَبُ » nüshaları da vardır. Buhârî'nin diğer rivâyetinde « وَيُضْرَبُ جِسْرُ جَهَنَّمَ ».

[7] Bir nüshaya göre « يُجِيزُ ».

[8] Bir nüshaya göre « مَا قَدْرُ عِظَمِهَا ». Son kelime « عُظْمِهَا » da okunmuştur.

[9] Bir nüshaya göre « فَتَخْطَفُ ».

فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبَقُ بِعَمَلِهِ[1]. وَمِنْهُمْ مَنْ يُخَرْدَلُ[2] ثُمَّ يَنْجُو.
حَتَّى إِذَا أَرَادَ اللّٰهُ رَحْمَةَ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ
أَنْ يُخْرِجُوا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ[3]. فَيُخْرِجُونَهُمْ. وَيَعْرِفُونَهُمْ
بِآثَارِ السُّجُودِ. وَحَرَّمَ اللّٰهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ أَثَرَ السُّجُودِ[4].
فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ. فَكُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُهُ النَّارُ إِلَّا أَثَرَ السُّجُودِ.
فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ وَقَدِ امْتُحِشُوا[5]. فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ.
فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ. ثُمَّ يَفْرُغُ اللّٰهُ مِنَ
الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ. وَيَبْقَى رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ. وَهُوَ
آخِرُ أَهْلِ النَّارِ دُخُولاً الْجَنَّةَ. مُقْبِلاً[6] بِوَجْهِهِ قِبَلَ النَّارِ.
فَيَقُولُ يَا رَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ النَّارِ. قَدْ قَشَبَنِي[7] رِيحُهَا

---

[1] Bir nüshaya göre «فَمِنْهُمُ الْمُوبَقُ بِعَمَلِهِ», «يُوثَقُ بِعَمَلِهِ» rivâyeti de vardır.

[2] Rivâyet-i kaviyye budur. Maa-hâzâ zâl-i mu'ceme ile «يُخَرْذَلُ» ve cîm ile «يُجَرْدَلُ» nüshaları da vardır. İkincisi "*düşer ve helâke yaklaşır*" ma'nâsınadır. «وَمِنْهُمُ الْمُخَرْدَلُ» rivâyeti de vardır.

[3] Buhârî'nin diğer rivâyetinde : «مِمَّنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ» ziyâdesi vardır. *Müslim*'de ise: «مَنْ كَانَ يُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئاً مِمَّنْ أَرَادَ اللّٰهُ أَنْ يَرْحَمَهُ مِمَّنْ يَقُولُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ».

[4] Diğer rivâyette «مِنَ ابْنِ آدَمَ أَثَرَ السُّجُودِ».

[5] Binâ-i ma'lûm ile «امْتَحَشُوا» diye de rivâyet edilmiştir.

[6] Bir nüshaya göre «مُقْبِلٌ».

[7] «قَدْ قَشَّبَنِي» zabtı da vardır.

وَأَحْرَقَنِي ذَكَاؤُهَا[1]. فَيَقُولُ هَلْ عَسَيْتَ إِنْ فُعِلَ ذَلِكَ بِكَ
أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ لاَ وَعِزَّتِكَ. فَيُعْطِي اللّٰهَ مَا
يَشَاءُ[2] مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ. فَيَصْرِفُ اللّٰهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ. فَإِذَا
أَقْبَلَ بِهِ عَلَى الْجَنَّةِ رَأَى بَهْجَتَهَا. سَكَتَ مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ
يَسْكُتَ. ثُمَّ قَالَ يَا رَبِّ قَدِّمْنِي عِنْدَ[3] بَابِ الْجَنَّةِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ
أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمِيثَاقَ[4] أَنْ لاَ تَسْأَلَ[5] غَيْرَ
الَّذِي كُنْتَ سَأَلْتَ؟ فَيَقُولُ يَا رَبِّ لاَ أَكُونُ[6] أَشْقَى خَلْقِكَ.
فَيَقُولُ فَمَا عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذَلِكَ أَنْ لاَ تَسْأَلَ غَيْرَهُ؟
فَيَقُولُ لاَ. وَعِزَّتِكَ لاَ أَسْأَلُ غَيْرَ ذَلِكَ. فَيُعْطِي رَبَّهُ مَا شَاءَ
مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ. فَيُقَدِّمُهُ إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ. فَإِذَا بَلَغَ بَابَهَا
فَرَأَى زَهْرَتَهَا وَمَا فِيهَا مِنَ النَّضْرَةِ وَالسُّرُورِ فَيَسْكُتُ مَا شَاءَ اللّٰهُ
أَنْ يَسْكُتَ. فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ
وَجَلَّ وَيْحَكَ[7] يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ! أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ
الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ[8] أَنْ لاَ تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِي أُعْطِيتَ؟ فَيَقُولُ

---

1 «ذَكَاهَا» nüshası da vardır.

2 Bir nüshada yalnız «مَا شَاءَ» dır ki, bu takdirde fiilin fâili abd olmuş olur.

3 Buhârî'nin diğer rivâyetinde «قَرِّبْنِي إِلَى» dır.

4 «وَالْمَوَاثِيقَ» nüshası da vardır.

5 «أَنْ تَسْأَلَ» rivâyeti daha kavîdir.

6 «لَأَكُونَنَّ» ve «لاَ أَكُونَنَّ» rivâyetleri de vardır.

7 «وَيْلَكَ» rivâyeti de vardır.

8 Bir nüshada «اَلْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ».

يَا رَبِّ لَا تَجْعَلْنِي أَشْقَى خَلْقِكَ. فَيَضْحَكُ اللهُ مِنْهُ. ثُمَّ يَأْذَنُ لَهُ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ. فَيَقُولُ[1] تَمَنَّ. فَيَتَمَنَّى. حَتَّى إِذَا انْقَطَعَ[2] أُمْنِيَّتُهُ قَالَ اللهُ زِدْ مِنْ كَذَا وَكَذَا[3]. أَقْبَلَ يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ. حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الْأَمَانِيُّ قَالَ اللهُ تَعَالَى لَكَ ذَلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ.

وَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ لِأَبِي هُرَيْرَةَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ ذَلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَمْ أَحْفَظْ[4] مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا قَوْلَهُ لَكَ ذَلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ إِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ ذَلِكَ لَكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ.

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) öteki, beriki: "*Yâ Resûlâllāh, Kıyâmet gününde biz Rabbimizi görecek miyiz?*" diye sordular. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri de mukābeleten): "*Ayın on dördüncü gecesi rü'yete mâni' hiçbir bulut yokken Kamer*(i görmek husūsun)*da şek ve ihtilâf eder misiniz?*" diye suâl buyurdu. "*Hayır, yâ Resûlâllāh* (bunda ihtilâf etmeyiz)" denince tekrar: "*Ya, rü'yete mâni' hiçbir bulut yokken Güneş* (i görebileceğiniz) *de şek ve ihtilâf eder misiniz?*" diye suâl bu-

---

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «فَلَا يَزَالُ يَدْعُو حَتَّى يُضْحِكَ. فَإِذَا ضَحِكَ مِنْهُ أَذِنَ لَهُ بِالدُّخُولِ فِيهَا. فَإِذَا دَخَلَ فِيهَا قِيلَ...»

[2] Bir nüshaya göre «انْقَطَعَتْ».

[3] Bir nüshaya göre «تَمَنَّ كَذَا وَكَذَا».

[4] Bir nüshaya göre «لَمْ أَحْفَظْهُ».

yurdu [1]. (Yine): "*Hayır, yâ Resûlâllāh.* (Bunda da ihtilâf etmeyiz)" denince buyurdu ki: İşte O'nu siz böyle (açık) göreceksiniz [2]. Kıyâmet gününde nâs haşrolunacak (yâni bir araya toplanacak [3]. Rabbimiz Teālâ ve Tekaddes Haz-

---

[1] Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«هَلْ تُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ ٱلشَّمْسِ بِالظَّهِيرَةِ صَحْواً لَيْسَ مَعَهَا سَحَابٌ؟ وَهَلْ تُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ صَحْواً لَيْسَ فِيهَا سَحَابٌ؟» = *Güneşi öğlen üstü ve ayaz ve önünde hiçbir bulut yokken görmek için itişip kakışmaya, biribirinize zahmet vermeye hācet görür müsünüz? Kezâ kameri bedir olduğu gece yine ayaz iken ve o gece hiçbir bulut yokken görmek için biribirinize zahmet vermeye hācet görür müsünüz?*" sūretinde vârid olup rü'yet-i Şems hakkındaki suâl takdim buyurulmuş, şu kadar ki, bundaki kuyûd cevâba çok kuvvet vermiştir.

[2] 331 inci hadîse ve hāşiyesine mürâcaat.

[3] Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in –ileride şefâat bahislerinde inşâ-Allah gelecek olan– hadîs-i merfûunda: "«اَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَهَلْ تَدْرُونَ مِمَّ ذٰلِكَ؟ يَجْمَعُ ٱللهُ الاَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ فِى صَعِيدٍ وَاحِدٍ يُسْمِعُهُمُ الدَّاعِى وَيَنْفُذُهُمُ الْبَصَرُ وَتَدْنُو ٱلشَّمْسُ. فَيَبْلُغُ ٱلنَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَحْتَمِلُونَ» = *Kıyâmet gününde nâsın seyyidi benim. Bu da, bilir misiniz neden? Çünkü o gün Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri evvelîn ve âhırînin hepsini dümdüz bir toprak üstünde öyle bir sūrette cem' edecek ki, kendilerini çağıran dâî, ayrı ayrı her birine sesini duyurabilir. Onlara bakan basar ayrı ayrı her birine nüfûz edebilir...*" mukaddimesiyle ehvâl-i Mahşer ve keyfiyyet-i şefâat tasvir buyurulmuştur. Bu dâî, Huzūr-ı Bârî'ye arz-olunmak ve hesâb-ı a'mallerini vermek üzere nâsı çağıran dâî'dir. İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in Beyhakî rivâyetinde: "«اِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ قَامُوا اَرْبَعِينَ عَاماً شَاخِصَةً اَبْصَارُهُمْ اِلَى ٱلسَّمَاءِ

retleri): "*Her kim her neye tapıyor idiyse onun ardına düşsün*" bu-

لَا يُكَلِّمُهُمْ . وَ الشَّمْسُ عَلَى رُؤُسِهِمْ حَتَّى يُلْجِمَ الْعَرَقَ كُلَّ بَرٍّ
وَ فَاجِرٍ « = *Nâs haşrolunduklarında kırk yıl gözleri semâya dikilmiş olarak dururlar. Kendilerine hiçbir kimse kelime-i vâhide söyleyemez. Bu esnâda güneş başlarının ucunda kendilerini yakar ve berr ü fâcir herkes, ter deryâsı tâ boğazına çıkıncaya kadar hep bu halde kalırlar.*" Taberânî rivâyetinde de: » اِنَّ"
الرَّجُلَ يُلْجِمُهُ الْعَرَقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ رَبِّ اَرِحْنِي وَلَوْ اِلَى
النَّارِ « =*Kıyâmet gününde adam var ki, ter kendisini boğacak dereceye çıkacak da: Yâ Rab, Cehennem'e atmakla da olsa, beni rahatlandır, diyecek*" haber-i müthişi ile hevl-i Mahşer tasvir buyuruluyor. Mikdâd b. el-Esved *radiya'llāhu anh*'in *Müslim* ve *Nesef*'de mervî hadîsinde ise: » فَيَكُونُ"
اَلنَّاسُ عَلَى قَدَرِ اَعْمَالِهِمْ فِي الْعَرَقِ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ اِلَى
كَعْبَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ اِلَى رُكْبَتَيْهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ
يَكُونُ اِلَى حَقْوَيْهِ. وَ مِنْهُمْ مَنْ يُلْجِمُهُ الْعَرَقُ اِلْجَامًا
= وَاَشَارَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَى فَمِهِ «
Halk o gün amellerinin mikdarlarına göre tere batmış bulunacaklardır: Kiminin ter aşıklarına, kiminin dizlerine, kiminin böğürlerine kadar çıkacak, kimini de ter –Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz mübârek elleriyle ağızlarını göstererek– gemleyecek yâni boğacaktır" diye bu hevl ve dehşet daha açık ve daha tafsıllı gösterilmiştir. Bereket versin ki, Ahmed İbn-i Hanbel'in sened-i hasen ile ve Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetiyle: » يُخَفَّفُ الْوُقُوفُ عَنِ الْمُؤْمِنِ حَتَّى"
يَكُونَ كَصَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ « =*Bu vukūfun azâbı mü'min hakkında o kadar tahfîf olunacak ki, ancak farz namazlardan biri kadar sürecektir*"; Ebû Ya'lâ'nın da Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* rivâyetiyle: » كَتَدَلِّي"
الشَّمْسِ لِلْغُرُوبِ اِلَى اَنْ تَغْرُبَ « =*Güneş gurûb için ufuktan sarkıp gurûb edinceye kadar*"; Taberânî'nin de Abdullāh b. Ömer *ra-*

yuracak[1]. (Yâhud Hakk'ın emriyle bu sözü diyen diyecek.)

---

diya'llâhu anhümâ rivâyetiyle : "«وَيَكُونُ ذٰلِكَ الْيَوْمُ أَقْصَرَ عَلَى الْمُؤْمِنِ مِنْ سَاعَةٍ مِنْ نَهَارٍ» = *O gün mü'min hakkında gündüzün bir saatinden daha kısa olacaktır*" tebşirleri de vardır.

[1] İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in rivâyetinde: "«ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَلَيْسَ عَدْلٌ مِنْ رَبِّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَصَوَّرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ غَيْرَهُ أَنْ يُوَلِّيَ كُلَّ عَبْدٍ مِنْكُمْ مَا كَانَ تَوَلَّى؟ قَالَ فَيَقُولُونَ بَلَى. ثُمَّ يَقُولُ لِتَنْطَلِقْ كُلُّ أُمَّةٍ إِلَى مَنْ كَانَتْ تَعْبُدُ» = *Sonra gökten bir münâdî şöyle nidâ eder: Sizi yaradan, size sûret veren, size rızkınızı veren Rabbiniz iken dönüp başkasına mahabbet ve ibâdet etmenize mukâbil muktezâ-yı Adl-i İlâhî içinizden her kulu taptığının ardına düşürmek değil midir? Evet, öyledir cevâbını aldıktan sonra her ümmet dünyâda iken taptığının yanına gitsin diye i'lân eder*" tafsîli vardır. Ancak buna da takaddüm edecek bir mâcerâ olmak üzere *Humeydî* ile *İbn-i Huzeyme*'de Ebû Hüreyre'nin şöyle bir rivâyeti de vardır: "«فَيَلْقَى الْعَبْدَ فَيَقُولُ أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُزَوِّجْكَ وَأُسَخِّرْ لَكَ؟ فَيَقُولُ بَلَى. فَيَقُولُ أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلَاقِيَّ؟ فَيَقُولُ لَا. فَيَقُولُ إِنِّي أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِي» = *Hak Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri, kullarından birini karşısına alıp: Ben seni tekrîm etmedim mi idi? Evermedim mi idi? Mahlûkâtımı sana teshîr etmedim mi idi? diye soracak. O da evet, hepsini yaptın yâ Rab diyecek. Ondan sonra: Günün birinde bana mülâkî olacağını hesâba katar mı idin? diye soracak O da, hayır yâ Rab diyecek. Bunun üzerine O da: Sen beni vaktiyle unuttuğun gibi ben de şimdi sana aldırmıyacağım buyuracak*"; yine o rivâyette: "«.... وَيَلْقَى الثَّالِثَ فَيَقُولُ آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَبِرَسُولِكَ وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ. فَيَقُولُ أَلَا نَبْعَثُ عَلَيْكَ شَاهِدًا؟ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ وَتَنْطِقُ جَوَارِحُهُ. وَذٰلِكَ الْمُنَافِقُ. ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ ...» = ...*Hak Teâlâ ve*

Artık kimi Şems'in, kimi Kamer'in, kimi tāğutların ardına düş-(üp gid)ecek[1]. Yalnız bu ümmet, içlerinde münâfıkları da

---

Tekaddes Hazretleri bir üçüncüsünü de karşısına alacak. Bu kimse: Yâ Rab, Ben Sana, Kitâbına, Resûlüne îmân etmiş, namaz kılmış, oruç tutmuştum diyecek. Hak Celle ve Alâ Hazretleri de: Haydi senin bu da'vâna şâhid ikāme edelim buyuracak. Derken o kulun ağzı mühürlenip a'zā-yı bedeni, aleyhine nutka gelecek. (361 inci hadîsin hāşiyesine mürâcaat.) *İşte bu, münâfıktır. Ondan sonra bir münâdî şöyle nidâ eder...*" denilmiştir.

[1] "*Tāğût*" lâfzı türlü türlü tefsîr edilmiştir ki, en meşhurları şunlardır: 1—Şeytān; 2—Sanem ki, ona Cibt nâmı da verilir. 3—Sâhir; 4—Kâhin ki «يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُوا اِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ اُمِرُوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهِ»* âyet-i kerîmesi bununla müfesserdir. Her kabîlenin merci-i muhākeme olan bir tāğûtu var idi. 5— Dalâlde pîş-vâ olan kimse; 6— Hâssaten merede-i Ehl-i Kitâb; 7—Allah'dan başka olarak ibâdet edilen her şey ki, lâfzın bu ma'nâya hamli pek de sahîh olmasa gerektir. Zîrâ bu takdirde ehl-i küfr ve dalâlden bâzılarının ve meselâ Benû Müleyh'in ma'bûdu olan melâikenin de, Uzeyr ve Mesîh *aleyhime's-selâm*'ın da tāğûtlar meyânına idhâli lâzım gelir ki, bunların ma'bûd olmaya rızâları olmadığı için elbette hâriç addedilmek îcâbeder. Onların ābidleri Cehenneme giderlerse de kendilerinin dûçâr-ı muâhaze olmalarına mahal yoktur. Nitekim Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'deki bir hadîsinde: "«فَيَذْهَبُ اَصْحَابُ الصَّلِيبِ مَعَ صَلِيبِهِمْ وَاَصْحَابُ الْاَوْثَانِ مَعَ اَوْثَانِهِمْ وَاَصْحَابُ كُلِّ آلِهَةٍ مَعَ آلِهَتِهِمْ» = *Ashāb-ı salîb, yâni salîbe tapanlar salipleriyle, putperestler putlariyle, her ma'bûdun ābidleri ma'budlariyle giderler*" buyurulmasında "*tāğût*" lâfzının bu gibi zevât-ı kâmileye şumûlü olmadığına ve ma'bûdiyyete rızāsı olmıyanların "*tevâğît*" zümresinden bulunmadığına işâret vardır. Vâkıā İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* rivâyetindeki: "«فَيَتَمَثَّلُ لَهُمْ مَا كَانُوا يَعْبُدُونَ فَيَنْطَلِقُونَ» = *Onlara ibâdet etmiş oldukları şeylerin timsâli görünüp berâ-*

---

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 60.*

olduğu halde (yerinde durup) kalacak[1]. Allah (Tebâreke ve

---

berce giderler"; müşârün-ileyhten olan diğer rivâyette de: «فَيَتَمَثَّلُ
لِصَاحِبِ الصَّلِيبِ صَلِيبُهُ وَلِصَاحِبِ التَّصَاوِيرِ تَصَاوِيرُهُ» ibâreleri tâ-ğûtun Allah'dan başka herhangi bir ma'bûd ma'nâsına alınmasındaki mahzûru ref' ederse de "«إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
حَصَبُ جَهَنَّمَ»* = *Siz de, Allah'dan başkaca ibâdet ettikleriniz de Cehennem tutarağısınız*" âyet-i kerîmesi mûcibince lâfzın ma'nâsını daraltmak lâzım gelir.

1 Buhârî ile Müslim'in Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde, bu vâkıaya tekaddüm etmek üzere şöyle bir tafsîl daha vardır:
"«فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ كَانَ يَعْبُدُ غَيْرَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ مِنَ الْأَصْنَامِ
وَالْأَنْصَابِ إِلَّا يَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ. حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ إِلَّا مَنْ
كَانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ مِنْ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَغُبَّرٍ (ياخود) غُبَّرَاتِ أَهْلِ
الْكِتَابِ. فَيُدْعَى الْيَهُودُ فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا
كُنَّا نَعْبُدُ عُزَيْرَ ابْنَ اللّٰهِ. فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ. مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ
صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ. فَمَا تَبْغُونَ؟ قَالُوا عَطِشْنَا يَا رَبَّنَا فَاسْقِنَا.
فَيُشَارُ إِلَيْهِمْ أَلَا تَرِدُونَ؟ فَيُحْشَرُونَ إِلَى النَّارِ كَأَنَّهَا سَرَابٌ
يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ. ثُمَّ يُدْعَى النَّصَارَى
فَيُقَالُ لَهُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ؟ قَالُوا كُنَّا نَعْبُدُ الْمَسِيحَ ابْنَ
اللّٰهِ. فَيُقَالُ لَهُمْ كَذَبْتُمْ مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ صَاحِبَةٍ وَلَا وَلَدٍ.
فَيُقَالُ لَهُمْ مَاذَا تَبْغُونَ؟ فَيَقُولُونَ عَطِشْنَا يَا رَبَّنَا فَاسْقِنَا.
قَالَ فَيُشَارُ إِلَيْهِمْ أَلَا تَرِدُونَ؟ فَيُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ كَأَنَّهَا
سَرَابٌ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا. فَيَتَسَاقَطُونَ فِي النَّارِ» = *Artık*

---

* *Sûre: 21 (Enbiyâ), âyet: 98.*

Teālâ Hazretleri) onlara (evvelce tanıdıklarından başka bir sū-

Allah Subhānehû ve Teālâ Hazretlerinin gayri olmak üzere esnâm ve ensāb makūlelerine ibâdet etmiş olanlardan Cehennem'e atılmadık hiçbir kimse kalmaz olur. Nihâyet –berr olsun, fâcir olsun, hak üzere kalan Ehl-i Kitâb'ın bakāyâsı olsun– Allāhu Azze ve Celle Hazretlerine ibâdet etmiş olanlardan mâ-adâsı kalmayınca tāife-i Yehûdun bir takımı çağırılıp kendilerine: Siz kime tapardınız? diye sorulacak. Biz, Allāh'ın oğlu Uzeyr'e tapardık diyecekler. Bunun üzerine onlara denilecek ki, siz, yalan söylüyorsunuz. Allāhu Teālâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmiş değildir. Şimdi söyleyiniz, istediğiniz nedir? O tāife-i Yehûd da: Yâ Rab, pek susadık, bize su ver niyâzında bulunacaklar. Bu taleb üzerine: Haydi, su başına gelmez misiniz? diye kendilerine işâret vâkı' olacak. Onlar da bir araya getirilip Nâr-ı Cahîm'e doğru sevkedilecekler. O Nâr-ı Cahîm ki, onların nazarında yalımları biribirini kırıp geçiren serab gibi görünecek ve onu su zannedip yekdiğeri ardınca ateşin içine dökülecekler. Sonra tāife-i Nasārâ'nın bir takımı çağırılıp kendilerine: Siz, kime tapardınız? diye sorulacak. Biz, Allāh'ın oğlu Mesîh'e tapardık diyecekler. Bunun üzerine onlara da denilecek ki, siz yalan söylüyorsunuz, Allāhu Teālâ hiçbir eş, hiçbir oğul edinmiş değildir. Şimdi söyleyiniz, istediğiniz nedir? Nasārâ da: Yâ Rab, pek susadık, bize su ver niyâzında bulunacaklar. Bu taleb üzerine: Haydi, su başına gelmez misiniz? diye kendilerine işâret vakı' olacak. Onlar da bir araya getirilip Nâr-ı Cahîm'e doğru sevkedilecekler. O Nâr-ı Cahîm ki, onların nazarında yalımları biribirini kırıp geçiren serab gibi görünecek ve onu su zannedip yekdiğeri ardınca ateşin içine dökülecekler."

İşte bu ziyâde ma'lûm olduktan sonra siyâk-ı ibâre daha kolay münfehim olacaktır. Metn-i haberde şems ile kamer ve tevâğît ardına düşecek olanların meâl-i hāli zikredilmiyorsa da tāğûtların makarr-ı vâ-pesîni Cehennem olduğu ma'lûm olduğundan – «فاوردهم النار»* âyet-i kerîmesinin delâletiyle– ardlarına düşenlerin ākıbet Nâr-ı Cahîme varmış olacakları muhakkaktır. Nitekim "فتتبع الشياطين والصليب اولياؤهم الى جهنم» = *Şeyâtîn ile salîbin ardına bunların evliyâsı, yâni ābidleri tâ Cehennem'e varıncaya kadar düşerler*" rivâyeti ile İbn-i Huzeyme ve İbn-i Mende rivâyetlerindeki: "فلا يبقى احد كان يعبد صنما ولا وثنا ولا صورة الا ذهبوا حتى يتساقطوا

* *Sûre: 11 (Hûd), âyet: 98.*

rette) gelip: "*Ben sizin Rabbinizim*" buyuracak. Onlar (Rabb-i Müteallerini o tecellî ile tanıyamıyacakları için: "Sen'den Allāh'a sığınırız.) *Rabbimiz bize gelinceye kadar bizim yerimiz burasıdır.* (Yerimizden ayrılmayız). *Rabbimiz bize geldiğinde biz*

فِى النَّارِ «=*Sanem, vesen ve sûrete tapanlardan gidip nâr-ı Cehennem'e atılmadık hiçbir kimse kalmıyacaktır*" ibâresi de bunu sarâhaten te'yîd eder. Bu hadîsin bu kısmına âid Alâ' b. Abdü'r-Rahmân rivâyetinde: "«فَيُطْرَحُ مِنْهُمْ فِيهَا فَوْجٌ وَ يُقَالُ هَلِ امْتَلَأْتِ؟ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ «=*Cehennem'e bunlardan bir fevc atılıp Cehennem'e: Doldun mu? denilecek, o da: Daha var mı? diyecek*" ziyâdesi vardır.

Bir de şurasını unutmamalı ki, sadedinde olduğumuz bu hâşiyede ve Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde mevzū-i bahs olan abede-i Uzeyr ile abede-i Mesîh, Yehûd ve Nasārâ'nın yalnız birer tāifesidirler. Bu iki isim ile anılan Ehl-i Kitâb'ın kimi, nebîlerinin şerîatiyle āmil mü'min-i muvahhid zümresidir ki, bunlar şüphesiz münâdînin nidâsına en sonra icâbet eden Ümmet-i Muhammediyye ile berâber bulunacaklardır. Ashāb-ı evsâna mülhak olan Ehl-i Kitâb ise Mesîh'a Allah, Mesîh veya Uzeyr'e İbnu'llāh diyen, salîbe tapan, hāsılı enbiyâ-yı kirâma muhâlefetle küfür ve dalâle sapan tavâiftir.

Bir de anlaşılıyor ki, Ümmet-i Muhammediyye dünyâda münâfıklnden sıyrılıp temâyüz edemediği gibi âhiretin o mevtınında da kendini onlardan ayırd edemiyecektir. Münâfıklar Allāh'a ābid ve şerâyi-i enbiyâya sâlik olan mü'minîn ile birlikte nidâya icâbette teehhür göstereceklerdir. Onlar dünyâda iken zāhiren mü'min görünmüş olmaları orada da fayda verir kıyâsiyle zümre-i nâciyeye iltihāk edecekler ise de bilâhare mü'minînde gurre ve tahcîl bulunup (111 inci hadîse mürâcaat) onlarda bulunmaması, yâhud –bir kavle göre– var iken zâil olması, kezâ Mahşer'de peydâ olacak zulmet-i şedîde içinde ihtidâ için her mü'mine kendine göre bir nur verilip onlara verilmemesi, yâhud –bir kavle göre– nurlarının muntafî olması, bir de Meydân-ı Arasat'da mü'minler Cenâb-ı Hakk'a secdeye kādir oldukları halde onların olamaması gibi alâmetlerle mü'minlerden

O'nu tanırız" diyecekler. Allāhu Azze ve Celle (Hazretleri) onlara (Bu def'a tanıdıkları sūrette) gelip: "*Ben Rabbinizim*" buyuracak. Onlar da: "(El-Hak) *Sen bizim Rabbimizsin*" diyecekler[1]. Ve Allāhu Teālâ(nın) onları da'vet buyur(ması

---

büsbütün temeyyüz edeceklerdir. Sûre-i Hadîd'de: «يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ»* den i'tibâren dört âyet-i kerîme, mü'minlerin nurdan nasıl istifâde edeceklerini, münâfıkların ise bundan nasıl mahrum kalacaklarını nâtık olduğu gibi Sûre-i Kalem'deki «يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ»** âyet-i kerîmesi de âhiretteki sücûd mes'elesinde mü'min ve münâfıkın farkını gösterir.

[1] Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'deki rivâyetinde: «حَتَّى اِذَا لَمْ يَبْقَ اِلَّا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ مِنْ بَرٍّ وَفَاجِرٍ اَتَاهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى فِى اَدْنَى صُورَةٍ مِنَ الَّتِى رَاَوْهُ فِيهَا», *Buhârî*'deki rivâyetinde ise: «فِى صُورَةٍ غَيْرِ صُورَتِهِ الَّتِى رَاَوْهُ فِيهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ», Hişâm b. Sa'd rivâyetinde de: «ثُمَّ يَتَبَدَّى لَنَا فِى صُورَةٍ غَيْرِ صُورَتِهِ الَّتِى رَاَيْنَاهُ فِيهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ» lâfızlariyle vârid olmuş olup cümlesi de meydanda kalan mü'minlere Rabbimiz Tebâreke ve Teālâ Hazretlerinin bidâyet-i emirde evvelden bildikleri, tanıdıkları sūrete muhâlif bir sūrette zāhir olacağını ifhâm eder.

"*İtyân*", yâni Cenâb-ı Hakk'ın gelmesi ile "*Sūret*" mes'elelerine gelince: İtyân hakkında ulemânın akvâli muhteliftir:

1— İtyân ef'āl-i İlâhiyyeden bir fiildir ki, ona îmân etmek vâcib olduğu gibi Zât-ı Ecell ü A'lâ-yı Subhānîsini simât-ı hudûsdan da tenzîh etmek vâcibdir.

2— Rabbimiz Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin ityânı, ibâdın kendisini görmesinden ibârettir. Gāibde olan bir şeyi görebilmek

---

* *Sûre: 57 (Hadîd), âyet: 12.*
** *Sûre: 68 (Kalem), âyet: 42.*

üzerine ona tâbi' ola)cak(lar) [1]. Cehennem'in de (tam) or-

---

için ādeten o şeyin görene doğru gelmesi iktizā ettiği için ityân mecâzen rü'yet ma'nâsınadır.

3 — «يَأْتِيهِمُ اللّٰهُ» de hazf vardır. Ve «يَأْتِيهِمْ مَلَائِكَةُ اللّٰهِ» takdîrindedir. Bu, Kādî Iyāz'ın tercîh ettiği kavildir. Kādî: "*Melek, mahlûk olduğundan mü'minlerin onu inkâra kalkışmaları ihtimal ki ondaki simât-ı hudûsu müşâhede ettiklerindendir*" diyorsa da melâikeden birinin «أَنَا رَبُّكُمْ» da'vâ-yı bâtılında bulunabilmesi cây-ı nazardır.

4 — «يَأْتِيهِمُ اللّٰهُ» demek Cenâb-ı Hak ibâdını imtihan ve ıhtibâr için İlâh sıfatına benzemeyen mahlûk sūretlerden biriyle zāhir olur ma'nâsınadır ki, "*Ben Rabbinizim*" dediğinde mahlûk alâimini kendisinde görecekleri için mü'minler istiāzeye kalkışacaklardır. Zîrâ mahlûkātından hiçbirine benzemediğini mü'minler ötedenberi biliyorlardır.

Simât-ı naksdan münezzeh ve berî olan Zât-ı Bârî Teālâ ve Tekaddes Hazretlerinin yekdiğere benzemeyen iki sūrette tecellî buyurması husūsu her ne vech ile ve herhangi mezhebe göre tefsîr edilirse edilsin, şurası sâbit oluyor ki, o yevm-i imtihanda ibtidâ-yı emirde mü'min, münâfık hep bir arada iken mü'minlerin ümid etmedikleri bir hāl ve hey'et üzere –Allāhu a'lem sert– bir tecellî vukū' bulacak ve hilâf-ı me'mûl olan bu tecellîden mü'minler, yine Zât-ı Ecell ü A'lâsına sığınacaklardır. İkinci tecellî, mü'minlerin hüsn-i zanna binâen me'mulleri olan –ihtimâl ki– tecellî-i rahmet ve re'fet olacağından ma'rufları olan bu ikinci hāl ile mütecellî Rabb-ı Celilleri-ni tasdîk ve O'na secde edeceklerdir. Mü'minlerin ibtidâki istiāzeleri Rabb-ı Azîmü'ş-Şânlarının bir sıfatından diğer sıfatına ilticâ etmektir. Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetine nazaran Cenâb-ı Rabbü'l-ālemîn ibtidâki ityânında: "«فَمَاذَا تَنْتَظِرُونَ؟ تَتْبَعُ كُلُّ أُمَّةٍ مَا كَانَتْ تَعْبُدُ» = *Ya siz ne bekliyorsunuz? Her ümmet, ibâdet ettiğinin ardına düşüp duruyor*" buyuracak. Onlar da: "«يَا رَبَّنَا فَارَقْنَا النَّاسَ فِي الدُّنْيَا أَفْقَرَ مَا كُنَّا إِلَيْهِمْ وَلَمْ نُصَاحِبْهُمْ» = *Ey Rabbımız, biz dünyâda iken* (Sen'i tanımayan, Sana ibâdet etmeyen şu) *nâs-*

tasına Sırât (yâni köprü) kurulur. Ümmetini (onun üstünden)

---

dan kendilerine en ziyâde muhtâc iken (Sen'den dolayı) *ayrılıp semtlerine uğramazdık*"; Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "فَارَقْنَاهُمْ وَنَحْنُ اَحْوَجُ مِنَّا اِلَيْهِمُ الْيَوْمَ. وَاِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِيَلْحَقْ كُلُّ قَوْمٍ بِمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ. وَاِنَّمَا نَنْتَظِرُ رَبَّنَا» = *Biz şimdikinden ziyâde kendilerine muhtâc iken onlardan dünyâda ayrılmıştık.* (Şimdi nasıl olur da onların arkasına takılırız?) *Biz bir münâdînin: Her kavim vaktiyle ibâdet ettiği ne idiyse ona kavuşsun diye nidâ ettiğini işittik, ondan dolayı Rabbımız'a intizār edip duruyoruz*" diyecekler. Cenâb-ı Rabbü'l-ālemîn onlara iki, ya üç kere: «اَنَا رَبُّكُمْ» buyuracak, onlar hepsinde de: "نَعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ لَا نُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا" = *Sen'den Allāh'a sığınırız. Allāh'a biz hiçbir şeyi şerîk etmeyiz*" diyecekler. Bir derecede ki, bâzıları imtihânın şiddetinden tarîk-ı savabdan rucû' eder gibi olacak. Ondan sonra Der-Bâr-ı İzzet'den: "هَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ آيَةٌ فَتَعْرِفُونَهُ بِهَا» = *Rabbımızı tanıyabilmek için aramızda bir alâmet var mıdır?*" diye suâl buyurulacak ve: "*Evet*" cevâbı üzerine keşf-i sâk olacak ve kendiliğinden Allāh'a secde etmiş her kim varsa secde etmeye taraf-ı İlâhî'den kendisine izin verilecek, riyâ olarak secde etmiş münâfıkların ise sırtlarını, Allāhu Teālâ tabaka-i vâhide kılıp yâni yek-tahta ve kaskatı bir hâle getirip bunlar secdeye davrandıkça sırt-üstü düşeceklerdir. Mü'minler sonra secdeden başlarını kaldırdıklarında Rabb-ı Müteallerini ilk def'a gördükleri sürete tahavvül etmiş bulacaklar ve işte o zaman «اَنَا رَبُّكُمْ» buyurduğunda: «اَنْتَ رَبُّنَا» diyeceklerdir.

Keşf-i sâk alâmeti müteşâbihâttan ve ancak o mevtın-ı hevl-engîzde mü'min kullarına hakîkati münkeşif olacak hakāyık-ı beyyinedendir. Cumhûr-ı ehl-i lûgat ile garîb hadîs müellifleri buradaki (sâk) ın şiddet ma'nâsına geldiğine kāildirler. Bu takdîrce keşf-i sâk, şedîd ve mehûl bir hālin o esnâda zuhûru olmuş olur. Maa-hâzâ bunu başka türlü tefsîr edenler de vardır. Nitekim Kādî Iyâz'a göre sâk,

en evvel geçirecek ben olacağım [2]. O gün Rüsül(-i Kirâm)

---

o sırada alâmet olarak zuhûr edecek olan bir nûr-ı azîmdir ki, buna dâir bir hadîs-i şerîf de varmış. Yine Kādî İyâz'a göre burada sâk, Allāhu Teâlâ ile mü'minler arasında alâmet olarak zuhûr edecek melâikeden gāyet ayrı hılkatde yaradılmış bir cemâat ma'nâsına da gelir ki, bunu Arabîde "*Nâsdan bir cemâat*" ma'nâsına isti'mâl olunan «سَاقٌ مِنَ النَّاسِ» ta'bîrinden almıştır. Bir kavle göre de keşf-i sâk, evvelki ma'nânın büsbütün aksine olarak kendilerinde hāsıl olan letāif-i ma'rifet sâyesinde mü'minlerin Rabb-ı Müteâllerini tanıyıp havf u şiddetin ve kalblerine müstevlî dehşetin münkeşif yâni zâil olmasıdır. Diğer bir kavle göre de bu, mü'minlere bir alâmet olmak üzere halk olunan ve mu'tâd olan sâklardan hiçbirine benzemiyecek bir sâkdır ki, bu da Kādî Iyâz'ın ilk verdiği ma'nâya pek muvâfık düşebilir. Bu takdîrde sâk, ma'nâ-yı hakîkîsinde müsta'mel olmuş olur.

[1] Kādî Iyâz'ın tefsîrine göre, emrine, yâhud bu husûsa müvekkel olan meleklerine tâbi' olacaklar, demektir.

[2] Müslim'in Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«ثُمَّ يُضْرَبُ الْجِسْرُ عَلَى جَهَنَّمَ وَتَحِلُّ الشَّفَاعَةُ وَيَقُولُونَ اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ» = *Sonra Cehennem'in üstüne* (Sırât) *köprü*(sü) *kurulur ve şefâate izin verilir. Ve* (O sırada nâs) *İlâhî, bizi selâmette bırak, selâmette bırak" diye duā eder durur*" denilmiştir.

Sırâtdan en evvel geçmek Ümmet-i Muhammediyye'nin hasāisındandır. "*Hākim*" deki Abdullāh b. Selâm *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ اَيْنَ مُحَمَّدٌ ؟ فَيَقُومُ. فَتَتْبَعُهُ اُمَّتُهُ بَرُّهَا وَفَاجِرُهَا. فَيَاْخُذُونَ الْجِسْرَ. فَيَطْمِسُ اللّٰهُ اَبْصَارَ اَعْدَائِهِ. فَيَتَهَافَتُونَ مِنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ. وَيَنْجُو النَّبِيُّ وَالصَّالِحُونَ» = *Sonra bir münâdî, Muhammed* (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) *nerede? diye nidâ edecek. Bunun üzerine Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ayağa kalkıp –iyisi, fâciri hep birlikte olmak üzere– bütün ümmeti de arkasına düşecek ve köprünün* (Sırâtın) *yolunu tutacaklardır. Allāhu Teālâ o*

dan başka hiçbir kimse (hevl ve dehşet dolayısiyle) tekellüm

---

zaman düşmanlarının nûr-ı basarlarını alacak ve bunlar sağlı, sollu Cehennem'in içine sapır sapır dökülecekler ve yalnız *Nebiyy-i Ekrem* *salla'llāhu aleyhi ve sellem ile sālihler necat bulacaklardır.*"; İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümā*'nın hadîs-i merfûunda da: "نَحْنُ آخِرُ الْاُمَمِ وَاَوَّلُ مَنْ يُحَاسَبُ = *Biz hem ümmetlerin sonuncusu, hem de hesâbı görüleceklerin birincisiyiz*" buyurulduktan sonra: "فَيَفْرُجُ لَنَا الْاُمَمُ عَنْ طَرِيقِنَا. فَنَمُرُّ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الطُّهُورِ. فَتَقُولُ الْاُمَمُ كَادَتْ هٰذِهِ الْاُمَّةُ اَنْ يَكُونُوا اَنْبِيَاءَ = *Ümmetler bize yol açacaklar. Biz de a'zāmızdaki abdest âsârından dolayı yüzlerimiz nurlu, ellerimiz, ayaklarımız sekili olarak* (111 inci hadîse mürâcaat) *geçeceğiz. Ümmetler de bize baktıkça bu ümmetin hep Enbîya olmasına az bir şey kalmış diyeceklerdir*" buyurulmuştur. Taberânî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde de: "..... وَاَمَّا عِنْدَ الصِّرَاطِ فَاِنَّ اللّٰهَ يُعْطِي كُلَّ مُؤْمِنٍ نُورًا. وَكُلَّ مُؤْمِنَةٍ نُورًا. وَكُلَّ مُنَافِقٍ نُورًا. فَاِذَا اسْتَوَوْا عَلَى الصِّرَاطِ سَلَبَ اللّٰهُ نُورَ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ. فَقَالَ الْمُنَافِقُونَ اُنْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ. وَقَالَ الْمُؤْمِنُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا. فَلَا يَذْكُرُ عِنْدَ ذٰلِكَ اَحَدٌ اَحَدًا = *.....Sırâtın yanına gelince Allāhu Azze ve Celle Hazretleri her mü'mine bir nûr verir. Her mü'mineye de bir nûr verir. Münâfıkların her birine de bir nûr verir. Sırâtın yokuş kısmını aşıp da tam düzlük yerine geldiklerinde münâfıkln ve münâfikātın nurlarını Allah alacak. Münâfıklar mü'minlere* "اُنْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ" *yâni aman bekleyin de nûrunuzdan biraz iktibâs edelim diyecekler. Mü'minler de* "رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا" *yâni ey Rabbımız, şu nûrumuzu daha ziyâde tamamlayıp parlat niyâzında bulunacaklardır. O sırada hiçbir kimse hiçbir kimseyi aklına getiremez*" buyurulmuştur. Yukariki ahādîsin mantuklarından münâfikln ile mü'minîn arasındaki alâmât-ı fârika ma'lûm olmuş olur: 1— Keşf-i sâk, 2— Gurre ve tahcîl, 3— Sırât üzerindeki nûr.

edemez. Rüsül(-i Kirâm)ın da o günkü kelâmı «اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ» = *İlâhî, selâmet ver, selâmet ver*" (den ibâret) olacaktır[1].

---

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "«وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ اِلَّا الرُّسُلُ» = *O yevm-i hevl-engîzde Rüsül-i Kirâm'dan başkası söz söyliyemiyecektir*", Tirmizî'nin Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh* hadîsinde ise: "«شِعَارُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الصِّرَاطِ رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ» = *Mü'minlerin Sırât üstünde şiârları yâni parolaları* رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ *dir*" denilmiş olduğundan zāhiren göründüğü gibi iki rivâyet beyninde tenâfî yoktur. Şiār tanışmak için bir alâmettir. Mü'minlerin şiārı bu olmakla behemehal bu elfâz ile nâtık olmaları lâzım gelmez. Şiār olan bu elfâzı Rüsül-i Kirâm Hazarâtının söyleyip mü'minlerin selâmetine duâhân olacaklarını mülâhaza edince aradaki tenâkuz-ı zāhirî mürtefi' olur. Nitekim bir rivâyette: "«فَعِنْدَ ذٰلِكَ حَلَّتِ الشَّفَاعَةُ اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ» = *İşte o zaman* اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ *şefâatine sıra gelir*" buyurulması her iki rivâyeti te'lîf için serdedilen bu vechi müeyyiddir.

Sırât üstünden herkesin geçmesi aynı sür'atle vâkı' olmayacaktır. Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde: "«فَيَمُرُّ الْمُؤْمِنُ كَطَرْفِ الْعَيْنِ وَكَالْبَرْقِ وَكَالرِّيحِ وَكَالطَّيْرِ وَكَاَجَاوِيدِ الْخَيْلِ وَالرِّكَابِ» = *Mü'minlerin kimi göz kırpacak kadar zaman içinde, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi kuş gibi, kimi ala-yörük cins at ve deve gibi sür'atle geçerler*" ziyâdesi vardır. Tefâvütün illeti de İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in: "«ثُمَّ يُقَالُ لَهُمْ اُنْجُوا عَلَى قَدْرِ نُورِكُمْ. فَمِنْهُمْ...» = *Sonra onlara nûrunuzun mıkdârına göre necâte koşun denilecek. Bunun üzerine kimi...*" rivâyetinde beyan buyurulmuştur ki, bu rivâyette İbn-i Mes'ûd Hazretleri sür'ati, âtîdeki sıraya koyar: Tarfetü'l-ayn, berk, sehāb, ınkızāz-ı kevkeb yâni yıldızın süzülüşü, rüzgâr, at ılgarı, deve ılgarı, sür'atlerini ta'dâd ettikten sonra nihâyet nûru yalnız ayaklarının baş parmağında olarak verilen kimsenin

Cehennem'de [1] sa'dân dikenlerine benzer çengeller vardır.

---

yüzü-koyu yürüyerek elleri ve ayaklariyle emeklediğini ve bir kolunu çekse öteki kolunun, bir ayağını çekse öteki ayağının takıldığını ve kurtuluncaya kadar ateşin yanlarına çarptığını söyler. Yine **İbn-i Mes'ûd** Hazretlerinden gelen diğer rivâyette derekât-ı betâetten bahsolunurken: "«.... ثُمَّ يَمُرُّ الرَّجُلُ سَعْيًا. ثُمَّ مَشْيًا. ثُمَّ آخِرُهُمْ يَتَلَبَّطُ عَلَى بَطْنِهِ. فَيَقُولُ يَا رَبِّ لِمَ اَبْطَأْتَ بِي؟ فَيَقُولُ اَبْطَأَ بِكَ عَمَلُكَ» = *Sonra kimi koşarak, kimi yürüyerek geçer, derken sonuncuları karnı üstüne sürünerek gider de: Yâ Rab, beni neden bu kadar geç bıraktın? diyecek. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn de seni geç bırakan kendi amelindir buyuracak*" denilmiştir. Burada mevzû-i bahsolan nûr, Sûre-i Tahrîm'in: "«نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» * = *Mü'minlerin nûru önlerinde ve sağ taraflarında yürür durur. Mü'minler: Ey Rabb-i Müteālimiz, şu nûrumuzu daha ziyâde tamamlayıp parlat ve bize mağfiret et, Sen her şeye kadîrsin diyeceklerdir*" âyet-i kerîmesiyle Sûre-i Hadîd'in: "«يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ. بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ» ** = *O günde münâfikûn ve münâfikât, îmân edenlere: Aman bizi bekleyin de nûrunuzdan biraz iktibâs edelim diyecekler. Lâkin kendilerine: Geriye dönün, nûru orada arayın denilecek. Bunun üzerine mü'minlerle münâfıkların arasına kapısı olan bir sûr kurulacak ki, kapının içinde rahmet, dış tarafında azâb vardır*" âyet-i kerîmesi ve mâ-ba'dindeki nûrdur. İşte Sırât üstünde yürümeyi teshîl edecek olan bu nûrdur. Bu nûr da îmân ve amelin derecesine göre mütefâvittir. *Müslim*'deki **Câbir b. Abdullāh** *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde ümmetlerin birer birer ibâdet ettikleri ma'budlarına da'vet olunup ardlarına düşecekleri ve mü'minlere

* *Sûre: 66 (Tahrîm), âyet: 8.* ** *Sûre: 57 (Hadîd), âyet: 13.*

Sa'dân dikenlerini (hiç) görmüşlüğünüz var mı? [2]. –Evet

---

tecellî vâkı' olup Emr-i İlâhî'nin muktezâsına tebean yürüyecekleri nakledildikten sonra: "«وَيُعْطَى كُلُّ اِنْسَانٍ مِنْهُمْ مُنَافِقٍ اَوْ مُؤْمِنٍ نُوراً. ثُمَّ يَتَّبِعُونَهُ. وَعَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ كَلَالِيبُ وَحَسَكٌ تَأْخُذُ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ يُطْفَأُ نُورُ الْمُنَافِقِينَ. ثُمَّ يَنْجُو الْمُؤْمِنُونَ. فَتَنْجُو اَوَّلُ زُمْرَةٍ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ سَبْعُونَ اَلْفاً لَا يُحَاسَبُونَ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ كَاَضْوَاِ نَجْمٍ فِى السَّمَاءِ ثُمَّ كَذَلِكَ» =*Bir de münâfık, mü'min bunların her birerlerine birer nûr verilir. Sonra yine ardına düşerler. Cehennem köprüsü üstünde bırtakım çengeller ve dikenler var ki, Allāh'ın dilediği kimseleri yakalarlar. Derken münâfıkların nurları söner. Sonra mü'minler kurtulur. Yetmiş bin kişi olan ilk zümre leyle-i bedir'deki kamer gibi geçip kurtulurlar. Hiç de hesap görmezler. Onlardan sonra gelenler gökyüzündeki en parlak yıldız gibidirler. Sonra böyle böyle diğerleri de geçerler*" denilmiştir. Hāsılı mü'minlere karışmış bulunan münâfıklni mevkıfde ayırd edecek alâmetlerden biri –keşf-i sâk gibi– kendilerine verilen nûrun sönüp Cennet'e yol bulamamalarıdır.

[1] *Buhârî*'nin diğer nüshalarında: «وَبِهِ كَلَالِيبُ», başka rivâyette de: «وَعَلَيْهِ كَلَالِيبُ النَّارِ» denilmiş olup her iki rivâyetteki gāib zamirleri Sırât'a râci' olur ki, bu takdîrce ma'nâ: "*Sırat'da ateşden çengeller vardır*" demek olur. Nitekim Huzeyfe ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetlerinde: "«وَفِى حَافَّتَىِ الصِّرَاطِ كَلَالِيبُ مُعَلَّقَةٌ مَأْمُورَةٌ بِاَخْذِ مَنْ اُمِرَتْ بِهِ» =*Sırât'ın her iki yanında asılı duran çengeller vardır ki, kimi yakala denilirse onu yakalamaya me'murdurlar*"; diğer bir rivâyette: "«وَبِحَافَّتَيْهِ مَلَائِكَةٌ مَعَهُمْ كَلَالِيبُ مِنْ نَارٍ يَخْتَطِفُونَ بِهَا النَّاسَ» =*Sırât'ın her iki yanında ellerinde ateşden çengeller olan bir takım melekler durup o çengellerle nâsı kapıp çeker*" diye vârid olması bu ma'nâyı müeyyiddir. Ebû Bekr b.

(vardır.)– İşte bu çengeller sa'dân dikenlerine benzer. Ancak şu var ki, ne kadar büyük olduklarını yalnız Allāhu Teālâ bilir. İşte bunlar nâsı (kötü) amellerinden dolayı kapıp alırlar[3]. Kimi (kötü) ameli dolayısiyle helâk olur. Kimi hardal

el-Arabî: "*Bu çengeller* (حُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ) *yâni: Cehennem'in etrâfı şehvetlerle, arzularla sarılmıştır, hadîs-i şerîfinde işâret buyurulan şehvetlerdir*" dedikten sonra: "*Şehvetler, arzular Sırât'ın yan taraflarına konmuştur ki, her kim onlara doğru salarsa Cehennem'e düşer, zîrâ onlar Cehennem'in çengelleridir*" diyor. Bereket versin ki, mücrimlere mühlik tuzak olan bu şehevât çengellerinin yanı başlarında müncî şeyler de vardır. Nitekim Huzeyfe *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: « وَ تُرْسَلُ الْاَمَانَةُ وَ الرَّحِمُ فَيَقُومَانِ جَنَبَتَيِ الصِّرَاطِ يَمِيناً وَ شِمَالاً »=*Emânet ile rahm da oraya gönderilip Sırât'ın sağlı sollu iki yanına dururlar*" denilmiştir ki, emânet ile sıla-i rahmin büyüklüğünü gösteren âsâr-ı celîledendir. Demek ki, hâin ile emîn, muvâsıl ile kātı-ı rahm olanlara karşı bunlar hüccet olarak ikāme edilecekler ve muhik olanı müdâfaa, mubtıl aleyhine de şahâdet edeceklerdir. Emânet, hiyânet mukābili emânet ma'nâsına geldiği gibi « اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ »* âyet-i kerîmesindeki emânet olmak ihtimâli de kavîdir. Sıla-i erhâmın azamet-i şânı da « وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى تَسَاءَلُونَ بِهِ وَ الْاَرْحَامَ »** âyet-i kerîmesinden nümâyân olur. Bu son takdîre göre Allāh'ın emrine ta'zîm ve Allāh'ın halkına şefkat murâd olunduğu zâhir olup bunların ikisi sırât-ı müstakîm olan İslâm'ı ve fıtratta meknûz olan îmân ile dîn-i kavîmi iki yanından sararlar.

[2] « السعدان » selmân vezninde bir nevi' ot ismidir ki, deve mer'ā-larının efdalidir. Demûr dikenine şebih dikenli ve aklığı andan ekser ve varakı andan elyen olur. Uçlarında hurda dikenleri olmakla meme emciğ'ni ana teşbihle sa'dânetü's-sedy derler.. İntihâ. –*Kāmûs* mütercimi Âsım Efendi.

[3] Müslim'in Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde:

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 72.* ** *Sûre; 4 (Nisâ'), âyet: 1.*

gibi ezim ezim ezildikten sonra necat bulur[1]. Nihâyet Allāhu Teālâ ehl-i nârdan her kimlere rahmet buyurmayı dilemişse (onları çıkaracak. Dünyâda iken) Allāh'a ibâdet etmiş olanları çıkarmalarını meleklere emredecek, onlar da onları çıkaracaktır. (Meleker) onları âsâr-ı sücûddan (yâni secde a'zâlarındaki izlerden) tanıyacaklardır[2]. Ve (işte onlar öy-

---

«قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا الْجِسْرُ؟ قَالَ دَحْضٌ مَزَلَّةٌ فِيهِ خَطَاطِيفُ..» = *Yâ Resûlallāh, köprü nedir? diye sorulduğunda buyurdu ki, üstünde çengeller bulunan.... kaypak bir şeydir*"; yine Müslim'in *müşârün-ileyhten* rivâyetinde: «بَلَغَنِي اَنَّ الصِّرَاطَ اَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ وَاَدَقُّ مِنَ الشَّعْرَةِ» = *Kulağıma çalındı ki, Sırât kılıçtan keskin, kıldan incedir*" diye vârid olduğuna göre selâmet ve necât müyesser olamıyacak bedbahtlara o geçidin ne kadar müthiş olduğu ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

[1] Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde Sırât'dan geçecek mü'minler: «فَنَاجٍ مُسَلَّمٌ. وَمَخْدُوشٌ مُرْسَلٌ. وَمَكْدُوسٌ فِي نَارِ جَهَنَّمَ. حَتَّى يَمُرَّ آخِرُهُمْ يُسْحَبُ سَحْبًا» = *Bunların kimi sapsağlam ve olduğu gibi necât bulur, kimi tırmıklar içinde perîşân olmuş olarak salıverilir, kimi de Cehennem ateşi içine sapır sapır düşerler. Nihâyet sonuncuları sürüklene sürüklene geçer kurtulur*" diye üç sınıfa taksîm edilmişlerdir.

[2] Buhârî'nin diğer rivâyetinde: «حَتَّى اِذَا فَرَغَ اللهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَاَرَادَ اَنْ يُخْرِجَ بِرَحْمَتِهِ مَنْ اَرَادَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ اَمَرَ الْمَلَائِكَةَ اَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا مِمَّنْ اَرَادَ اللهُ اَنْ يَرْحَمَهُ مِمَّنْ يَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ. فَيَعْرِفُونَهُمْ فِي النَّارِ بِاَثَرِ السُّجُودِ» = *En nihâye, Allāhu Tabâreke ve Teālâ Hazretleri kulları hakkında hüküm ve kazâ-yı adlini icrâ ve itmâm edip de mahz-ı rahmet-i İlâhiyyesi olarak ehl-i nârdan dilediklerini Cehennem'den çıkarmaya meşiyyet-i rahmâniyyesi taallûk*

lece) çıkarılacaklardır. Allāhu Teālâ eser-i sücûdu ye(yip

ettiğinde melâike-i kirâma Rahmet-i İlâhiyyeye nâiliyyetleri murâd olanlardan Allāh'a bir şeyi şerîk ittihâz etmemişleri, (Lâ ilâhe illâ'llāh) diye şehâdet etmişleri Cehennem'den çıkarsınlar diye fermân buyuracaktır. Melekler bunları Cehennem'de üzerlerindeki sücûd izlerinden tanıyıp çıkaracaklardır" tafsîli vardır.

Dünyâda iken ısyâna mübtelâ olmuş mü'minlerin Cehennem'den hurûcu –şefâate dâir olan ahādîs-i sahîhanın sarâhatinden de ma'lûm olduğu üzere– şefâat ile vukūa gelecektir. Şefâat, Enbiyâ ve hâssaten Hâtemü'l-Enbiyâ (*alâ cemîihim ekmelü's-salavâti ve't-tehāyâ*) Efendilerimiz tarafından vâkı' olacağı gibi melâike-i kirâm da, necât bulmuş mü'minlerden şühedâ ve sıddîkîn de şefâat edeceklerdir. En sonunda da hiçbir şefîi olmayan bî-çâregân-ı usātın Dergâh-ı Kibriyâ-Penâh-ı zü'l-Celâl'de şefîi Cenâb-ı Erhamü'r-Râhimîn'in rahîmiyyeti olacaktır. Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in bu münâsebetle mükerreren mevzū-i bahs olan hadîs-i merfûunda: "«فَمَا اَنْتُمْ

(مسلم روايتنه نظراً) فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا مِنْ اَحَدٍ مِنْكُمْ
بِاَشَدَّ مُنَاشَدَةً فِى الْحَقِّ قَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
يَوْمَئِذٍ لِلْجَبَّارِ اِذَا رَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ نَجَوْا فِى اِخْوَانِهِمْ. فَيَقُولُونَ
رَبَّنَا اِخْوَانُنَا الَّذِينَ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَنَا وَ يَصُومُونَ مَعَنَا
وَ يَعْمَلُونَ (مسلمه كوره) وَيَحُجُّونَ مَعَنَا. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى
اَذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالَ دِينَارٍ مِنْ اِيمَانٍ
فَاَخْرِجُوهُ. وَيُحَرِّمُ اللّٰهُ صُوَرَهُمْ عَلَى النَّارِ. فَيَاْتُونَهُمْ وَ بَعْضُهُمْ
قَدْ غَابَ فِى النَّارِ اِلَى قَدَمِهِ وَ اِلَى اَنْصَافِ سَاقَيْهِ. فَيُخْرِجُونَ
مَنْ عَرَفُوا. ثُمَّ يَعُودُونَ. فَيَقُولُ اَذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى
قَلْبِهِ مِثْقَالَ نِصْفِ دِينَارٍ فَاَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ مَنْ عَرَفُوا.
ثُمَّ يَعُودُونَ فَيَقُولُ اَذْهَبُوا. فَمَنْ وَجَدْتُمْ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ مِنْ اِيمَانٍ فَاَخْرِجُوهُ. فَيُخْرِجُونَ مَنْ عَرَفُوا. قَالَ

mahvet)meyi nâr(-ı Cahîm)e harâm kılmıştır. Binâenaleyh

اَبُو سَعِيدٍ فَانْ لَمْ تُصَدِّقُوا فَاقْرَؤُا انَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَانْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا . فَيَشْفَعُ النَّبِيُّونَ وَالْمَلَائِكَةُ وَالْمُؤْمِنُونَ . فَيَقُولُ الْجَبَّارُ بَقِيَتْ شَفَاعَتِي . . . » =*Nefsim yed-i kudretinde olan Allāh'a kasem olsun ki, bu günkü günde apâşikâre olmuş hakkını kurtarmak için hiçbirinizin yalvarıp yakarması, o dehşetli günde āsī mü'min kardeşleri arasından çıkıp necat bulan mü'minlerin kalanlar için Cebbâr-ı zü'l-Celâl Hazretlerine yalvarıp yakarmasına benzemez. Diyeceklerdir ki, ey bizim Rabbımız, bu kalanlar bizim kardeşlerimizdir. Bizimle berâber namaz kılar, oruç tutar, hacceder, her türlü a'mâl-i sālihada bulunurlardı. Cenâb-ı Hak Teālâ ve Tekaddes Hazretleri: Haydin gidin, kalbinde bir dînâr ağırlığınca îmân ve yakîn olan her kimi bulursanız çıkarınız, buyuracak. Hak Teālâ onların sūretlerini yakmayı ateşe harâm edecektir. Artık bu şefî'ler –yâhud tahlîs edilecek olanlar– kimi ayağının üstüne, kimi de yarı inciğine kadar ateşe gömülerek içeriye dalmış bulunacaklar. Tanıdıklarını çıkarıp dönecekler. Yine Hak Teālâ: Haydin bir daha gidin, kalbinde yarım dînâr ağırlığınca îmân ve yakîn olan her kimi bulursanız onları da çıkarınız, buyuracak. Yine böyle olanlardan tanıdıklarını çıkarıp dönecekler. Yine Hak Teālâ: Haydin bir daha gidin, kalbinde zerre ağırlığınca îmân ve yakîn olan her kimi bulursanız çıkarınız buyuracak. Yine böyle olanlardan tanıdıklarını çıkaracaklar. —Ebû Saîd radiya'llāhu anh der ki: Eğer bu dediğime inanmıyorsunız* (انَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَانْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا)* *âyet-i kerîmesini okuyunuz. Hāsılı peygamberler, melekler, mü'minler şefâat etmiş bulunacaklar. Derken Cebbâr-ı Müteāl Hazretleri: "Artık sıra benim şefâatime geldi... buyuracak"* denildiği gibi Neseî'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyetinde: "«... وَفَرَغَ مِنْ حِسَابِ النَّاسِ وَاَدْخَلَ مَنْ بَقِيَ مِنْ اُمَّتِي النَّارَ مَعَ اَهْلِ النَّارِ . فَيَقُولُ اَهْلُ النَّارِ مَا اَغْنَى عَنْكُمْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ اللّٰهَ لَا تُشْرِكُونَ بِهِ شَيْئًا ؟ فَيَقُولُ الْجَبَّارُ فَبِعِزَّتِي لَاُعْتِقَنَّهُمْ مِنَ النَّارِ . فَيُرْسِلُ اِلَيْهِمْ فَيَخْرُجُونَ » =*..Nâsın hesâbını görmekten fâriğ olur, ve ümmetimden geriye kalanları ehl-i*

---

* *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 40.*

Âdem-oğlunun bütününü (Cehennem) ateş(i) yer de yalnız eser-i sücûdu yiyemez [1]. Bunlar ateşten kavrulup kapkara olarak çıkarılacaklar. Üzerlerine Âb-ı hayât dökülecek [2] de seyl uğrağında biten yabânî reyhan tohumları nasıl (çabuk)

nâr ile berâber Cehennem'e idhâl eder.. O zaman ehl-i nâr, sizin dünyâda iken Allâh'a ibâdet edip O'na hiçbir şeyi şerîk ittihâz etmediğinizin sanki size ne faydası oldu? diyecekler. Bunun üzerine Cebbâr-ı Müteâl Hazretleri: İzzet ve Celâlim hakkı için onları ben Cehennem'den âzâd edeceğim buyurup göndereceklerini onlara gönderecek, o zavallılar da oradan çıkarılacaklardır." denilmiştir. Müslim'in Ebû Saîd'den olan diğer rivâyetine nazaran, mü'minlerle kâfirlerin Cehennem'deki halleri daha ziyâde tafsîl edilerek: "أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَإِنَّهُمْ لَا يَمُوتُونَ فِيهَا وَلَا يَحْيَوْنَ. وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ فَأَمَاتَتْهُمْ إِمَاتَةً. حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْمًا أُذِنَ بِالشَّفَاعَةِ فَجِيءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ. ثُمَّ قِيلَ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ.." *=Aslından ehl-i nâr olan ehl-i nâra gelince bunlar orada -yâni Cehennem'de- ne ölür kurtulurlar, ne de yaşayıp hayattan intifâ' edebilirler. Ancak orada kendilerine günahlarından dolayı nâr-ı Cahîm ısâbet etmiş usât-ı mü'minînden birtakım kimseler vardır ki, işte bunları* (bir müddet azâb olunduktan sonra) *Cenâb-ı Hak basbayağı öldürecek. Nihâyet kömüre dönünce bunlara şefâat edilmesine izin verilecek. Ve deste deste Cennet nehirlerinin başlarına getirilip: Ey ehl-i Cennet, bunların üzerine bol bol Cennet sularından döküiüz denilecek*" buyurulmuştur ki, bundan ehl-i îmân olan usâtın bir müddet yandıktan sonra mevt-i ârızî ile ihsasları ta'tîl edilerek habs-i Cahîm'de kalacakları ve kömür gibi kararıp mîâd-ı rahmet gelince, nehr-i hayatta zindelikleri iâde olunacağı ve küffârın biraz evvel nakl ettiğimiz ta'rîzleri de bidâyet-i hâle râci' olacağı istidlâl olunabilir.

[1] Buhârî'nin "*Bâb-u Fazli's-Sücûd*" unvânı altında açtığı babda sadedinde olduğumuz şu Kıyâmet ve Arz hadîsini zikretmesi, eser-i sücûdun işte bu fazîletine delâlet ettiği içindir.

[2] Müslim'in Ebû Saîd rivâyetinde daha mufassal olarak: "فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ شَفَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَشَفَعَ النَّبِيُّونَ

biterse (yeniden) öylece biteceklerdir[1]. Sonra Allāh(u Teālâ

وَشَفَعَ الْمُؤْمِنُونَ . وَلَمْ يَبْقَ اِلَّا اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ . فَيُخْرِجُ
مِنْهَا قَوْماً لَمْ يَعْمَلُوا خَيْراً قَطُّ قَدْ عَادُوا حُمَماً .
فَيُلْقِيهِمْ فِي نَهْرٍ فِي اَفْوَاهِ الْجَنَّةِ يُقَالُ لَهُ نَهْرُ الْحَيَاةِ »

= *Bundan sonra Allāhu Azze ve Celle Hazretleri: Melekler şefâat ettiler, peygamberler şefâat ettiler, mü'minler de şefâat ettiler, şefâat etmedik bir Erhamü'r-Râhimîn kaldı, buyuracak. Ve bundan sonra dünyâda iken hiçbir hayır işlemeyip de Cehennem'de kömüre dönmüş birçok kimseleri çıkaracak ve Cennet'in yolları üzerinde olup Nehrü'l-Hayât tesmiye olunan bir nehrin içine kendilerini daldıracaktır"* sūretindedir ki, her iki tarz-ı rivâyeti birleştirince Cenâb-ı Erhamü'r-Râhimîn'in şefâatinden evvelki şefâatlerde halâs bulan Cehennem'lik āsîlerin Nehr-i Hayât'a daldırılıp Cennet'e ter ü tâze girecekleri istidlâl olunabilir. (21 inci hadîse de mürâcaat.) Yine Müslim'in bu rivâyetinde: "فَيَخْرُجُونَ ،

كَاللُّؤْلُؤِ فِي رِقَابِهِمُ الْخَوَاتِيمُ . يَعْرِفُهُمْ اَهْلُ الْجَنَّةِ هَاؤُلَاءِ
عُتَقَاءُ اللّٰهِ الَّذِينَ اَدْخَلَهُمُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ عَمَلٍ عَمِلُوهُ وَلَا
خَيْرٍ قَدَّمُوهُ . ثُمَّ يَقُولُ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ . فَمَا رَاَيْتُمُوهُ فَهُوَ لَكُمْ .
(ديكر روايتده : لَكُمْ مَا رَاَيْتُمْ وَمِثْلُهُ مَعَهُ) فَيَقُولُونَ رَبَّنَا
اَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ اَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ . فَيَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي
اَفْضَلُ مِنْ هٰذَا . فَيَقُولُونَ يَا رَبَّنَا اَيُّ شَيْءٍ اَفْضَلُ مِنْ هٰذَا ؟
فَيَقُولُ رِضَايَ . فَلَا اَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ اَبَداً »

= *Artık Nehr-i Hayat'dan inci gibi güzel olarak çıkıp boyunlarında da mühür halkaları gibi altunlar asılı duracak ki, ehl-i Cennet onları o alâmet ile tanıyıp işlenmiş hiçbir amelleri, hiçbir sâbıka-i hayır ve hasenatları olmadığı halde Allāh'ın Cennet'e idhâl ettiği âzadlıları işte bunlardır diyeceklerdir. Sonra Hak Teālâ onlara: Cennet'e giriniz, gözünüzün görebildiği her ne varsa sizindir,* (diğer rivâyette gözünüzün görebildiği sizindir, bir o kadarı daha sizindir) *buyuracak, onlar: Ey Rabbımız, Sen ālemînden hiçbir kimseye vermediğini bize ihsân ettin diyecekler. Kendilerine: Size bundan da efdal bir atıyyem*

ve Tekaddes Hazretleri) kulları arasında (hüküm ve) kazāyı hitâma erdirir. (Ancak) Cennet ile Cehennem arasında yüzü ateşe dönük bir kimse kalır ki, o, Cennet'e girecek ehl-i nârın sonuncusu olacaktır[2]. (O kimse): "*Yâ Rab, yüzümü* (şu) *ateş-*

---

var buyuracak. Yâ Rabbenâ, bundan da efdal ne var? diyecekler. Cenâb-ı Hak: Benim rızām. Artık bundan sonra ebediyyen size gazab etmiyeceğim buyuracak" ziyâdesi vardır. Zehî rahmet, zehî mağfiret!

[1] Müslim'in rivâyetinde: «أَلَا تَرَوْنَهَا تَكُونُ إِلَى الْحَجَرِ أَوْ إِلَى الشَّجَرِ. مَا يَكُونُ إِلَى الشَّمْسِ أُصَيْفِرُ وَ أُخَيْضِرُ. وَمَا يَكُونُ مِنْهَا إِلَى الظِّلِّ يَكُونُ أَبْيَضَ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَأَنَّكَ كُنْتَ تَرْعَى بِالْبَادِيَةِ» = *Görmez misiniz ki, yabânî reyhān bâzan bir taş, yâhud bir ağaç dibinde* (gölgede bittiği de) *olur. Güneşe doğru olanı sarı olur, yeşil olur, gölgede olanı ise beyaz olur.* (Bunu işidince bâzıları) *yâ Resûlallāh, sanki bâdiyede çobanlık etmiş gibi* (ta'rîf ediyor)*sun dediler*" diye rivâyet edilmiştir ki, bundan bâdiye-nişîn olmadıkları halde A'lemü's-Sakaleyn *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretlerinin bâdiye-nişîn A'râbın bile nazar-ı hayretini câlib inceliklere vâkıf oldukları anlaşılıyor. Maksūd-ı âlî-i Nebevî, zindeliklerinin pek çabuk iāde edileceğini anlatmaktır. Zîrâ yabânî reyhān en çabuk yetişen nebat olduğu gibi sel uğrağına tesādüf edeni daha çabuk yetişir.

[2] Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'de mervî bir hadîsine bakarak bu zavallı kimsenin nebbâş, yâni kefen soyucu olduğunu şârih Askalânî haber veriyor. Bir de rivâyât-ı adîdenin zāhirinden anlaşıldığına göre son dem-i necâta kadar azabdan kurtulamıyan bu āsînin bu sırada dileği yalnız 'azabdan kurtulmak olduğu için Cennet'i dilemek hatırına bile gelmiyor. Yalnız azâb-ı nârdan kurtulayım diye Dergâh-ı Rahmet-Penâh-ı İzzet'e yalvarıp yakarıyor. Nitekim Enes *radiya'llāhu anh*'in İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde nâcîlerin bu sonuncusu hakkında: «فَهُوَ يَمْشِي مَرَّةً وَ يَكْبُو مَرَّةً وَ تَسْفَعُهُ النَّارُ مَرَّةً. فَإِذَا مَا جَاوَزَهَا الْتَفَتَ إِلَيْهَا فَقَالَ

den döndür. Kokusu beni zehirleyip duruyor, yalını beni yakıp duruyor" diyecek. (Adamcağız mütemâdiyen duā ve niyazda bulunacak. Sonunda Hak Teālâ) ona buyuracak ki: "*Bu senin dediğin yapılacak olursa acabâ başka şey* (daha) *istemiyecek misin?*" O ise: "(Celâl ve) *İzzetine kasem olsun ki, hayır!*" diyecek. Ve Allāhu Teālâ'ya meşiyyet-i İlâhiyyesi taallûk eden ahd ü mîsâkı verecek, (ondan sonra) Allāhu Teālâ onun yüzünü Cehennem cihetinden (Cennet tarafına) çevirecek. Yüzünü Cennet'e doğru döndürünce Cennet'in güzelliğini görecek. (Lâkin ibtidâ talebden hayâ edip) Allāh'ın dilediği kadar (bir müddet) sükût ettikten sonra: "*Yâ Rabb, beni Cennet'in kapısına yanaştır*" diyecek. Allāhu Teālâ da: "*Evvelce istediğinden başka* (hiç) *bir şey istemiyeceğine ahd ü mîsâk vermiş değil miydin?*" diye (kendisini ilzâm ede)cek. O da: "*Yâ Rabb, mahlûkātının en bedbahtı ben olmayayım*" cevâbını verecek. Bunun üzerine (yine) Allāhu Teālâ: "*Bunu* (da) *sana verirsem başka bir şey istemiyecek misin?*" diyecek. O da: "(Celâl ve) *İzzetine kasem olsun ki, hayır. Bundan başka* (hiç) *bir şey isteyecek değilim*" cevâbını verecek. Ve Rabb(-ı Celîl) ine dilediği ahd ü mîsâkı verdikten sonra Rabbı (Teālâ ve Tekaddes Hazretleri) onu Cennet'in kapısına yanaşdıracak. (O kimse) Cennet kapısına varıp da ondaki revnak ve letāfeti ve içindeki nadret ve sürûru görünce (yine utanıp) Allāh'ın dilediği kadar (bir müddet) sükût edecek. Sonra: "*Yâ Rabb, beni içeriye sok*" diyecek. Allah (Azze ve Celle) de: "*Allah lâyığını versin behey Âdem-oğlu, sen ne sözünde durmaz*

تَبَارَكَ الَّذِى نَجَّانِى مِنْكِ. لَقَدْ اَعْطَانِىَ اللّٰهُ شَيْئاً مَا اَعْطَاهُ اَحَداً مِنَ الاَوَّلِينَ وَالاَخِرِينَ = *İşte o kimse, gâh dosdoğru yürür, gâh yüzükoyu düşüp kalır, gâh yüzüne ateş çarpıp yakar. Nihâyet ateşin hududunu tecâvüz edince ona dönüp: Beni senden kurtaran Zât-ı Ecell ü A'lâ ı Ulu bir Allah'dır ki, bana evvelîn ve âhirînden hiçbir kimseye vermediğini verdi der*" diyerek bu cihet âdetâ tasrîh buyurulmuştur.

kimsesin! Sen verdiğimden başka (hiç) *bir şey istemiyeceğine* (daha evvel) *ahd ü mîsâk vermiş değil mi idin?*" buyuracak. O da: "*Yâ Rabb,* (demek ki) *mahlûkātının en bedbahtı ben olacağım*" diyecek. (Bu söz üzerine ve duā ve niyâzını tekrâr ede ede nihâyet) Allāhu Teālâ ona gülecek [1]. Ve Cennet'e girmesine izin verecek. (Oraya alırken de) ona: "*Temennî et*" buyuracak.

[1] Dıhk, Zât-ı Bârî Tebâreke ve Teālâ Hazretlerine göre sıfat-ı fi'liyyeden bir sıfattır ki, bir çokları tarafından -lâzımı olan- rızâ ve irâde-i hayr ile tefsîr edilmişse de müteşâbih olmakla berâber bu ma'nâ-yı lâzımından ehas bir ma'nâya delâleti bundan sonraki hāşiyede zikredilecek İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* hadîsinde, in'āma boğulan bu āsînin o pâyânsız va'dlerin husūlünü istib'ād ederek: "«أى رب أتستهزئ مني وأنت رب العالمين؟ فضحك ابن مسعود فقال ألا تسألوني مم أضحك؟ قالوا مم تضحك؟ قال هكذا ضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا مم تضحك يا رسول الله؟ قال من ضحك رب العالمين حين قال أتستهزئ مني وأنت رب العالمين. فيقول إني لا أستهزئ منك ولكني على ما أشاء قادر» = (Bunu söylerken) *İbn-i Mes'ūd* (*radiya'llāhu anh*) *güldü. Ve: Benim niçin güldüğümü sorsanıza dedi. Niçin gülüyorsun? dediler. Dedi ki: Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem de böyle güldü idi. Yâ Resûlâllāh, niçin gülüyorsun? dedikleri vakit, o kimse Sen Rabbü'l-ālemîn iken benimle istihzā mı ediyorsun? dediğinde Rabbü'l-ālemîn'in dıhkine güldüm. Bunun üzerine Cenâb-ı Rabbü'l-ālemîn ona: Benim seninle istihzā ettiğim yoktur. Lâkin ben istediğime kādirim buyuracak*" ziyâdesinden anlaşılır. İşte burada dıhki yalnız rızā ve irâde-i hayr ma'nâsına kasretmek biraz müşkül olur. Binâenaleyh dıhk müteşâbih bir sıfattır deyip bilâ-tevakkuf îmân etmek te'vilden eslemdir.

Metn-i hadîsde mevzū-i bahs olan mükerrer niyazlarla verilen uhûd ve mevâsîk ve taraf-ı Hak'dan vâkı' olan mevâid ve in'āmât hakkında Enes *radiya'llāhu anh*'in Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'l-lāhu anh*'den olan biraz evvelki rivâyetinde daha ziyâde îzāh vardır:

O da (uzun boylu) temennî (ler)de bulunacak. Nihâyet dilekleri kesilince Allāhu Teālâ: "(Bunlardan başka) *şunu da, bunu da, şunu da, bunu da iste*" buyuracak ki, (istenecek şeyleri) Rabb'i (Teālâ ve Tekaddes Hazretleri muttasıl) aklına getirecek. Nihâyet (bu türlü) dileklerinin kâffesi de kesilince Allāhu Teālâ: "*Bunların hepsi ve bir o kadar dahası* (hep) *senindir*"

Bu rivâyete nazaran bu āsî-i Cehennemî, nâr-ı Cahîm'den necat bulup evvelîn ve âhirînin nâil olamadıkları bir ni'met-i uzmâya mazhariyyetini i'tikād edecek derecede sevinip Hudâ-yı zü'l-Celâl'i temcîd ettikten sonra karşıdan kendisine bir ağaç görünecek. "*Yâ Rab beni şu ağaca yanaştır da gölgesinden istifâde edeyim, yanındaki sudan içeyim*" diye yalvaracak. Cenâb-ı Hak Celle ve Alâ Hazretleri: "*Eğer bu dileğini sana bahşedersem belki bir şey daha istersin*" buyuracak. O da: "*Yâ Rab istemem*" deyip başka şey istememeğe ahd ü mîsak verecek. Ve Rabb-i Müteāl Hazretleri : Sabır edilemiyecek olan o manzara karşısında bu hareketini ma'zûr görecek ve onu oraya yanaştırıp gölgelenmesine ve yanındaki sudan içmesine müsâade buyuracak. Derken karşısına evvelkinden daha güzel diğer bir ağaç dikilecek. Ona da yaklaşmak, gölgesinden istifâde etmek, yanındaki sudan içmek niyâzında bulunacak. Ve ahd-şikenliğinden dolayı itâba dûçâr olduktan sonra yine ma'zur görülerek bundan da istifâde etmesine müsâade buyurulacak. Üçüncüsünde Cennet kapısının yanı başında evvelkilerden daha güzel bir ağaç görecek. Yine aynı tarzda niyâz ve itâb ve fî-mâ ba'd başka bir şey dilememeğe va'd vukūa gelecek. Fakat bu son ağaca yaklaşınca ehl-i Cennet'in seslerini duyacak ve: "*Yâ Rab, ne olur? beni oraya sok!*" diye istirhamda bulunacak. Bunun üzerine Taraf-ı İzzet'den: "«يَا ابْنَ آدَمَ مَا يَصْرِينِي مِنْكَ؟ أَيُرْضِيكَ أَنْ أُعْطِيَكَ الدُّنْيَا وَمِثْلَهَا مَعَهَا؟» = *Ey Âdem-oğlu, senin dileklerinden beni kurtaracak nedir? Sana bütün dünyâyı verir, ona bir mislini daha katarsam râzı olur musun?*" buyuracak, O da: "*Yâ Rab, Sen Rabbü'l-Alemîn iken benimle istihzâ mı ediyorsun?*" diye bu ölçüsüz lûtuf ve ihsâna şaşıp kalacak.

buyuracaktır [1]. —(Hadîsi Ebû Hüreyre'den rivâyet edenlerden biri olan Atā' b. Yezîd-i Leysî der ki: Ebû Hüreyre bunu rivâyet ederken Ebû Saîd-i Hudrî de oturuyor ve Ebû Hüreyre'nin dediklerinden hiç bir şeyi tağyîre lüzum

---

[1] İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den merfûan vârid olan bir rivâyette kıssa şöyle naklediliyor: "«إِنِّي لَأَعْلَمُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجاً مِنْهَا وَآخِرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ دُخُولاً الْجَنَّةَ: رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ حَبْواً (diğer rivâyette: زَحْفاً) فَيَقُولُ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ. قَالَ فَيَأْتِيهَا فَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهَا مَلْأَى. فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ يَارَبِّ وَجَدْتُهَا مَلْأَى. فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ. قَالَ فَيَأْتِيهَا فَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهَا مَلْأَى. فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ يَارَبِّ وَجَدْتُهَا مَلْأَى. فَيَقُولُ اللّٰهُ لَهُ اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَإِنَّ لَكَ مِثْلَ الدُّنْيَا وَعَشَرَةَ أَمْثَالِهَا... قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ. قَالَ فَكَانَ يُقَالُ ذَاكَ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً»
=*Ben, ehl-i nârın Cehennem'den en son çıkacak ve ehl-i Cennet'in Cennet'e en son girecek olanını bilip duruyorum. Bu, bir kimsedir ki, Cehennem'den emekliye emekliye çıkar. Allāhu Tabâreke ve Teālâ Hazretleri ona: "Git Cennet'e gir buyuracak. O kimse Cennet'e varacak, ona öyle gelecek ki, Cennet dopdoludur* (herkes kendine āid menzillerini alıp işgāl etmiş, açık bir yer bırakmamıştır.) *Dönüp: Yâ Rab, Cennet'i ben dopdolu buldum diyecek. Cenâb-ı Hak* (yine) *ona: Git, Cennet'e gir buyuracak. O kimse Cennet'e varacak. Yine ona Cennet dopdolu gibi gelecek. Dönüp: Yâ Rab, Cennet'i ben dopdolu buldum diyecek.* (Bu def'a) *Cenâb-ı Hak ona: Git, Cennet'e gir; dünyâ kadar, dünyânın on misli kadar yer senindir buyuracak... Râvî der ki: Va'llāhi* (bu va'd-i İlâhîyi o bîçâre istihzâya hamledeceğinden dolayı) *Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in gerideki dişleri belirinceye kadar tebessüm buyurduğunu gördüm.* —(Ashāb arasında) *Ehl-i Cennet'in en dûn menzil ve mertebe sāhibi işte bu kimsedir denirdi.*"

görmüyordu. Tâ: "*Bunların hepsi ve bir o kadar dahâsı hep senindir*" sözüne gelince) Ebû Saîd-i Hudrî (*radiya'llāhu anh*) Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, Allah* (Azze ve Cell): '*Bunlar* (ın hepsi) *ve daha on misli senindir.' buyuracaktır, demişti*" dedi. Ebû Hüreyre: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den yalnız* «لَكَ ذٰلِكَ وَمَعَهُ مِثْلُهُ» *buyurduğunu bellemişim.*" dedi. Ebû Saîd ise: «لَكَ ذٰلِكَ وَعَشَرَةُ اَمْثَالِهَا» *buyurduğunu ben işittim dedi*"[1].

[1] Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde bu ihsanlar naklolunduktan sonra: "«ثُمَّ يَدْخُلُ بَيْتَهُ فَتَدْخُلُ عَلَيْهِ زَوْجَتَاهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ فَتَقُولَانِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَحْيَاكَ لَنَا وَاَحْيَانَا لَكَ. قَالَ فَيَقُولُ مَا اُعْطِىَ اَحَدٌ مِثْلَ مَا اُعْطِيتُ» = *Artık kendi menziline girer. Derken Hûr-i înden olan iki zevcesi yanına girip: Seni bizim için, bizi de senin için yaradan Allāhu Azîmü'ş-Şân'a hamd ü senâ olsun derler. —Râvî der ki: O kimse bana verilen ni'metler hiçbir kimseye verilmiş değildir diyecek*" tebşîriyle söz hitâma erdiriliyor.

Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'in âtîdeki rivâyetini de zikretmeden geçmek münâsib değildir: "«سَاَلَ مُوسَى صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى مَا اَدْنَى اَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً؟ قَالَ هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَمَا اُدْخِلَ اَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ. فَيُقَالُ لَهُ اُدْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ اَىْ رَبِّ كَيْفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَاَخَذُوا اَخَذَاتِهِمْ؟ فَيَقُولُ لَهُ اَتَرْضَى اَنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنْيَا؟ فَيَقُولُ رَضِيتُ رَبِّ. فَيَقُولُ لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فَقَالَ فِى الْخَامِسَةِ رَضِيتُ رَبِّ. فَيَقُولُ هٰذَا لَكَ وَعَشَرَةُ اَمْثَالِهِ. وَلَكَ مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ رَضِيتُ رَبِّ. قَالَ رَبِّ

451 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي رِوَايَةٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ[1]: عَلَى الْجَبْهَةِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ[2] وَالْيَدَيْنِ

فَأَعْلَاهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ أُولَئِكَ الَّذِينَ أَرَدْتُ. غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِي وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. قَالَ وَمِصْدَاقُهُ فِي كِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ الْآيَةَ» =*Mûsâ sallaʼllāhu aleyhi ve sellem Rabbi Sübhānehû ve Teālâ Hazretlerine: Ehl-i Cennet'in en aşağı makam ve menzileti nedir? diye suâl etti. Rabbı cevâben buyurdu ki: Bu öyle bir kimsenin makāmıdır ki, o kimse ehl-i Cennet Cennet'e idhâl olunduktan sonra gelir. Ona: Cennet'e gir denilecek. O ise: Ey Rabbim, herkes kendi menziline yerleştikten, alacağını aldıktan sonra bu nasıl müyesser olabilir? diyecek. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ile onun arasında şöyle bir muhâvere olacak: Dünyâ pâdişahlarından bir pâdişâhın mülküne benzer bir mülke nâil olursan* (nasıl?) *râzı olur musun? —Râzıyım yâ Rab. —İşte öyle bir mülk senindir. Bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha, bir o kadar daha.* —(Beşincisinde cevâba tasaddî ederek) *râzı oldum yâ Rab. —İşte bu kadar şey hep senindir. Onun on misli de senindir. Bir de nefsin her neyi arzu ediyorsa, gözün her neden hoşlanıyorsa hepsi senindir. —Râzı oldum yâ Rab. Bu cevaptan sonra Mûsâ aleyhi's-salâtü ve's-selâm: Ya ehl-i Cennet'in en yüksek makam ve menzilet sāhibleri nasıldır? diye sordu. Cevâben buyurdu ki: Kendim için ihtiyar ve ıstıfâ ettiğim kullar işte onlardır. Kerâmet fidanlarını kendi yed-i kudretimle dikip mühür altına aldım. Onu ne bir göz görmüş, ne bir kulak işitmiş, ne de beşerden hiçbir kimsenin kalbine ne olduğu hutūr etmiştir. —Râvî der ki: Bu rivâyetin Kitâbu'llāh'dan mısdâkı* (فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ)* *âyet-i kerîmesidir*". Zehî ni'met, zehî kerâmet, zehî lûtf u inâyet!

[1] *Buhârî*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen diğer rivâyette «سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ» denilmiştir.

[2] Bâzı nüshalarda «إِلَى أَنْفِهِ».

---

* *Sûre: 32 (Secde), âyet: 17.*

وَ الرُّكْبَتَيْنِ وَ اَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ[1] وَ لَا نَكْفِتَ[2] الثِّيَابَ وَ الشَّعَرَ.

TERCEMESİ

Rivâyetlerden birine göre (Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan[3]:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: (Biri) alın —(mübârek alnını gösterirken mübârek eliyle) burnuna da işâret etti[4]—, (ikisi) eller[5], (diğer ikisi) dizler, bir de (ikisi)

---

[1] «وَ الرِّجْلَيْنِ» rivâyeti de vardır.

[2] *Buhârî*'de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan vârid olan diğer rivâyetlerde: «اَنْ لَا نَكُفَّ» dir ki, ma'nâsı birdir.

[3] Metindeki «فِى رِوَايَةٍ» kaydı ile musannıf, Buhârî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan bu hadîsi turuk-ı adîde ile rivâyet edip o rivâyetlerden biri buradaki rivâyet olduğunu kasdetmiştir ki, bunların etemm ü ekmeli buradakidir.

[4] *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri secde a'zâsını ta'dâd buyururken alın ile burunu uzv-ı vâhid i'tibâr buyurdukları bu rivâyetten sarâhaten anlaşılıyor. Nitekim *Neseî*'deki: "وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ وَ اَمَرَّهَا عَلَى اَنْفِهِ وَ قَالَ هَذَا وَاحِدٌ» = *Mübârek elini alnına koyup burnu üzerine doğru yürüttü ve: Bu, bir! buyurdu*" rivâyeti de bu ma'nâyı daha ziyâde musarrıhtır.

[5] Avuçlar demektir ki, bu ma'nâya almakda zarûret vardır. Zîrâ bütün eller ve kollar üzerine secde etmek iftirâş-ı hey'et-i menhiyyesine benzer bir hey'ete girmek demek olur. Nitekim *Müslim*'de Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî hadîsde: "«نَهَى النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اَنْ يَفْتَرِشَ الرَّجُلُ ذِرَاعَيْهِ اِفْتِرَاشَ السَّبُعِ» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem secdede iken insanın, kollarını, canavar kollarını uzatıp yayar gibi uzatıp yaymasını nehiy buyurmuştur*" denildiği gibi "*Sahîh-i*" *İbn-i Huzeyme*'de mervî Ebû Hü-

ayak uçları olmak üzere yedi kemik (yâni a'ẓā) [1] üzerine secde etmekle emrolundum [2]. (Namaz kılarken) elbisemizle saçı-

---

reyre *radiya'llāhu anh* hadîs-i merfûunda da: «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَفْتَرِشْ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ وَلْيَضُمَّ فَخِذَيْهِ» = *Biriniz secde ettiğinde kollarını köpek gibi uzatıp yaymasın. Ve uyluklarını biribirine yapıştırsın*" buyurulmuştur. Müslim'in Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anh*'den mervî: «إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ» = *Secde ettiğinde avuçlarını indir, dirseklerini kaldır*" hadîs-i merfûunda ise secde hey'eti hakkındaki ta'lîm-i celîl-i Nebevî, daha vâzıhtır. (254 üncü hadîsdeki tecnîh bahsine de mürâcaat.)

[1] Kemiğin a'zā ile tefsîri, rivâyâtın kiminde, «أَعْظُمٍ», kiminde «أَعْضَاءٍ» denilmiş olmasına binâendir.

[2] Bu hadîs-i şerîf ile emsâlindeki sarâhate binâen yedi a'zā üzerine secde etmenin meşrûiyyetinde ittifak vardır. Bu a'zā –metinden de anlaşıldığı üzere– yüz, dizler, eller (yâni ellerin içi), ayak uçları yâni parmaklarıdır. Yüzden maksad alındır. Cebhe üzerine secde etmenin farziyyetinde ittifak varsa da burun da bunda dâhil midir, değil midir? mes'elesi münâzaün-fîhtir. Herhalde alın ile berâber burun üzerine secde etmenin lâakal müstehab olduğunda şübhe yoktur. Ancak ekâbir-i ulemâdan pek çok kimseler, burnu mahall-i secdeye dayamadan yalnız cebhe üzerine secde etmenin kifâyetine kāil olmuşlardır ki, bu tāife içinde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh* ile Atā', Tāvûs, Hasan-ı Basrî, İbn-i Sîrîn, Kāsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullāh, Şa'bî, Zührî, azher-i kavleynine göre Şâfiî, Mâlik, Ebû Yûsuf, Ebû Sevr gibi zevat vardır. Şâfiiyye ile Mâlikiyye'nin de hepsi bu ictihâdı kabûl edip cebhenin bir kısmı üzerine secde etmek farzı iskāt eder, burnu da cebheye ilhāk etmek mütehabdır derler. Zîrâ onlarca hadîs-i şerîfde burun üzerine secde edilmesi işâret ile tavsiye buyurulmuştur. Binâenaleyh mendubdur. Cebhe üzerine secde ise hem lâfzan, hem işâreten tavsiye buyurulduğu için farzdır. O halde bu kavle göre yalnız alın üzerine secde edilse kifâyet ederse de yalnız burun üzerine secde edip alnı yere koymamak câiz olmaz.

mızı (durumu bozulmasın, yâhud tozlanmasın diye) toplamaktan da nehyolundum[1].

Mâlik'den mervî bir kavle göre farz hem cebheye, hem enfe taallûk ettiğinden bunları secdede cem' etmeyen kimse, namazı vakti içinde istihbâben iâde eder. Vakit çıkmış ise iâde etmez. Mâlikiyye'den İbnü'l-Kāsım'a göre cebhe ile enfin hangisini isterse musallî onunla iktifâda muhayyerdir. Ebû Hanîfe'den mervî olup sahîh olduğu şârih-i *Buhârî* Aynî tarafından beyân edilen bir kavle göre cebheyi terkedip yalnız enf üzerine sücûd câizdir. Diğer kavline göre ise özürsüz olarak yalnız enf üzerine secde edilmek câiz değildir. Ebû Hanîfe'nin bu bâbda hücceti şudur: me'mûrun-bih olan şey, vechin yalnız bir kısmını yere koymaktır. Zîrâ bütününü yere değdirmeye imkân yoktur. O halde biz vechimizin yalnız bir kısmı ile secde etmekle mükellefiz. Burun ile de bu mikdar sâbit olur. Vecihden cüz' ve mahall-i secde olması dolayısiyle vecihden cebheye iktisār bilâ-hilâf câiz olduğu gibi –yine vecihden cüz' ve mahall-i secde olduğundan dolayı– enfe iktisār da câiz olmak lâzım gelir. Ancak şu var ki, secdenin bu türlüsü sünnete muhâlif olduğu için mekruh olur.

Diğer a'zā-yı secdeye gelince: her iki elini, her iki dizini, her iki ayağını yere isnâd etmek –Şâfiî'den mervî kavl-i esahha göre– vâcib olduğundan bunlardan da herhangi uzuv dolâyısiyle secdeyi ihlâl eden musallînin namazı sahîh olmaz. Ahmed İbn-i Hanbel'in de, Züfer'in ve İshāk b. Râhûye'nin de kavilleri budur. Şâfiî'den mervî diğer kavle göre ise, bu a'zānın yalnız birer cüz'ünü yere koymakla farz sâkıt olur. Nitekim bu a'zāyı yere koymanın mezheb-i Hanefî'ye göre de vâcib olmadığı *Hidâye* şerhinden anlaşılıyor. Ellerden maksad –parmaklarla ayalar da dâhil olmak üzere– iç yüzleri olduğu gibi ayaklardan maksad parmakların içidir.

A'zā-yı secdenin açık veya örtülü olmasında da ihtilâf edilmiştir. Esnâ-yı secdede açık durması farz olan yalnız cebhedir. Ellerin ve mest içinde olmadığı müddetçe ayakların açıkta olması Ebû Hanîfe ile Ahmed İbn-i Hanbel'e göre mesnûndur. Zîrâ bunların setri tevâzua münâfî düşer. Mâlik'e göre ise vâcibdir. Şâfiî'den de bu bâbda iki kavil vardır ki, esah olanı adem-i vücubdur. Dizlere gelince bunların –keşf-i avret korkusuyla– mestur kalmaları iktizā eder.

452. عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اِنِّى لَا آلُو اَنْ اُصَلِّىَ

Yine bu mes'elenin furûundan olarak başa dolanmış sarık üzerine secde etmek kifâyet eder mi, etmez mi? mes'elesi vardır. Ebû Hanîfe ile Mâlik'e ve Ahmed İbn-i Hanbel'den bir rivâyete göre sarık üzerine secde edilmekle namaz sahîh olur. Şâfiî ile Ahmed'in diğer kavline göre, musallînin alnı mahall-i secdeye bilâ-vâsıta değmedikce namaz sahîh olmaz.

[1] Elbîse ile saçın namaz için, yâhud namaz içinde toplanması mekruhtur. Namazda namaz ile o kadar meşgul olmak gerektir ki, insanın kendi zâtı da, zâtına taallûk eden husûsâtı da ikinci, üçüncü saffa iner. "*Kitâbü's-Savm*" bahsinde (948 inci hadîs) gelecek olup bu münâsebetle de Buhârî tarafından sevkedilen uzunca bir hadîs-i şerîfde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir yağmur çisintisinde kıldıkları namazda cebhe-i şerîfeleriyle burunları üzerinde ıslaklık ve çamur eseri görüldüğü Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ediliyor. Demek ki, hafif yağmurla ıslanmak, hafif çamura bulanmak bile secdeye mâni' olamıyormuş. Nerede kaldı ki, secde edilen yerin topraklı, tozlu olması. Vâkıā hadîs-i şerîfin zāhiri "*keft*" yâni devşirip dolamada kerâhetin namaz içinde ve rükû' ve sücûd esnâsında olmasına maksūr olduğunu gösteriyorsa da Cumhur, bunun, namaz içinde olduğu gibi namaza girmeden evvel de mekrûh olduğuna kāillerdir. Çemrenmiş, yâhud yenleri biribirine bağlanmış (teşmîr), yâhud saçları derlenip tepesinde toplanmış (aks), yâhud saç örgüleri sarığın altına sokulmuş olarak namaza durmak da hep bu kabildendir.

Bu kerâhet, kerâhet-i tenzîhiyyedir. Binâenaleyh "*Keft*"in müfsid-i salât olmadığında ittifak vardır. Ancak Hasan-ı Basrî bu takdîrce iâde-i salâta fetvâ vermiştir ki, bu ictihâdı *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh*'den sened-i ceyyid ile mervî olan şu hadîse muvâfık düşmüştür. Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh* bir def'a Hasan-ı Müctebâ *radiya'llāhu anh*'in saç örgüsünün uçlarını kıvırıp arka tarafına saklamış olduğu halde namaza durduğunu görmüş. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "ذَالِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ ، يانخود: مَقْعَدُ الشَّيْطَانِ = *İşte bu, şeytanın bindiği yerdir*" buyurdu-

بِكُمْ كَمَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَبَاقِي الْحَدِيثِ تَقَدَّمَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Enes *radiya'llahu anh*'in: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem bize nasıl namaz kıldırdı ise size de öylece namaz kıldırmaktan vazgeçmiyeceğim...*" dediği rivâyet olunmaktadır. Hadîsin alt tarafı (yukarıda) geçmişti[1].

453. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ. وَلَا يَبْسُطْ[2] اَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.

TERCEMESİ

Yine Enes (b. Mâlik) *radiya'llāhu anh* (sened-i mutta-

ğunu kendim işittim diyerek örgüyü çözmüştür. Bir def'a da Abdullāh b. Hāris *radiya'llāhu anh* başı ma'kūs, yâni saçları tepesinde toplanmış olarak namaza durmuş. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* onu öyle görünce: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den işittim,* (اِنَّمَا مَثَلُ هَذَا كَمَثَلِ الَّذِي يُصَلِّي وَهُوَ مَكْتُوفٌ) yâni: '*Bu, kolları arkadan bağlı olarak namaz kılan kimseye benzer., buyuruyordu*" diyerek ardına durup saçlarının bağlarını çözmeye başlamıştır.

Şârihler, bu nehiyde iki hikmet bulmuşlardır: 1– Saçlar olsun, rubalar olsun musallî ile berâber secdeden hissedâr olmak için, 2– Yere değmesin diye saçını toplayan, çemrenip elbisesini toplayan kimse mütekebbire benzer bir hey'ete giriyor. Makām ise makām-ı huzū' ve huşû'dur.

[1] Bu hadîs-i şerif (448) inci olarak geçmişti. Hāşiyesinde metn-i hadîse āid ziyâdeler de vardır. (423 ile 441 inci hadîslere de mürâcaat.)

[2] Ekser-i rivâyâtda bu lâfz «وَلَا يَنْبَسِطْ», bir rivâyette «لَا يَبْتَسِطْ» sūretinde ise de İbn-i Asâkir tarîkından gelip metne geçen

sıl ile) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Secdede i'tidâl üzere bulununuz. Hiç biriniz de kolunu* (secde esnâsında) *canavar kolunu yayar gibi yaymasın*"[1] buyurduğunu rivâyet etmiştir.

«لَا يَبْسُطْ» rivâyeti isti'mâl-i ehl-i lûgata daha muvâfıktır. Hele ekseriyyetin rivâyeti ehl-i lûgata hiç mülâyim gelmez. Zîrâ infiāl bâbından müteaddî yoktur.

[1] (254 ve 320 inci hadîslere de mürâcaat.) Kollarını yere yaymaktan nehyolunmasındaki hikmet –evvelce de beyân olunduğu üzere– nehyolunan hey'etin tenbel ve namaza lâyıkıyle ehemmiyet vermemek hāline benzemesidir. Halbuki kolların kaldırılıp yanlardan uzakça tutulması tevâzu' hāline daha münâsib olduğu gibi cebheyi yere dayamaya da daha ziyâde hizmet eder. Herhalde kolları secdede yaymak mekruhtur. Fakat bu, kerâhet-i tenzîhiyyedir. Mesnûn olan (254) üncü hadîsde zikredilen (tecnîh) ile fukahânın tahviye dedikleri hey'ettir ki, (457)nci hadîsde de ta'rîfi gelecektir.

Bu hadîsi Müslim ile Ebû Dâvûd ve Tirmizî de rivâyet ettikleri gibi buna yakın elfâz ile Müslim Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan, Tirmizî Câbir *radiya'llāhu anh*'den, İbn-i Huzeyme Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet etmişlerdir. Müslim'in Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyet-i merfûasında: "إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ = *Secde ettiğinde avuçlarını yere koyup dirseklerini kaldır*" lâfzı iledir. Ebû Dâvûd ile İbn-i Huzeyme'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet-i merfûalarında: «فَلَا يَفْتَرِشْ يَدَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ» buyurulduğunu müteākıb "وَلْيَضُمَّ فَخِذَيْهِ = *Uyluklarını da biribirine yanaştırsın*" ziyâdesi de vardır. Hākim'in Abdu'r-Rahmân b. Şibl b. Amr-ı Ensārî'den de bir rivâyeti de vardır ki, şöyledir: "«نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ وَافْتِرَاشِ السَّبُعِ وَأَنْ يُوطِنَ الرَّجُلُ فِي الْمَكَانِ بِالْمَسْجِدِ كَمَا يُوطِنُ الْبَعِيرُ» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem nakra-i gurâbdan, iftirâş-ı sebu'dan ve insa-*

454. عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي. فَإِذَا كَانَ فِي وِتْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا.

nın mescidde bir mekânı tahsîs edip deve gibi orayı îtān etmesinden nehiy buyurmuştur." (Nakra-i gurâb) karga, yeme gaga vuracak kadar zaman secdede kalmaktır ki, maksad sücûdu son derecede tahfifdir. İftirâş-ı sebu‘) canavar gibi yayılmak demektir. Îtāne gelince: Bir tefsîre göre, mescidde kendisine bir mekân-ı ma‘lûm tahsîs ederek hep orada namaz kılmaktır ki, onun bu hāli devenin bir kere beğendiği yumuşak yeri kendisine hep vatan ve konak ittihâz eylemesine benzetilmiştir. Diğer tefsîre göre, mescidde namaz kıldığı yere secdeye varırken deve çöker gibi çökmekten nehiy buyurulmuştur.

Secdede i‘tidal sūretlerinden biri, ayaklarının parmak uçlarını -Buhârî'nin Ebû Humeyd-i Sa‘dî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği üzere- kıbleye karşı tutmaktır. Diğeri de secdeteyn arasında "*ik‘ā*" dan sakınmaktır. İk‘ā, kaba etlerini yere dayayıp bacaklarını kaldırmaktır. İk‘ādan nehyi mutazammın ahādîs-i şerîfe meyânında *Tirmizî*'de Alî b. Ebû Tālib *radiya'llāhu anh*'in: "قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي وَأَكْرَهُ لَكَ مَا أَكْرَهُ لِنَفْسِي : لَا تُقْعِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ" = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bana buyurdu ki: Yâ Alî, kendim için neyi istersem senin için de onu isterim. Kendim için neyi arzu etmezsem senin için de onu arzu etmem: İki secde arasında ik‘āyı bırak*" hadîsidir.

Hulâsa: rükû‘da olduğu gibi sücûdda da i‘tidâl sünnet-i seniyye iktizāsındandır. Nitekim *Buhârî*'deki bir rivâyete göre, Huzeyfe *radiya'llāhu anh* bir def‘a rükû‘ ve sücûdu itmâm etmeyen bir kimseyi görmüş ve onu: "مَا صَلَّيْتَ وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا" = *Sen namaz kılmış olmadın. Bu hāl üzere de ölecek olsan Allāhu Teālâ'nın Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'i yarattığı millet üzere olmıyarak ölmüş olacaksın*' diyerek şiddetle takbîh etmiştir.

TERCEMESİ

Mâlik b. el-Hüveyris(-i Leysî) *radiya'llāhu anh*'in: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i namaz kılarken gördüm. Namazının tek rek'atlarında ol*(ub da rek'atı tamamla)*dığı zamanlarda* (bir müddet) *oturmadıkça* (sonrakı rek'at için) *ayağa kalkmazdı*[1]" dediği (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

455. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى[2]

[1] Bu hadîs birinci ile ikinci, üçüncü ile dördüncü rek'atlar arasında celse-i istirâhate yâni azıcık oturduktan sonra müteākıb rek'ata intikāl için ayağa kalkmaya āid olan rivâyettir ki, buna istinâden Şâfiî ile ehl-i hadîsden bir takımları bu celsenin istihbâbına kāil olmuşlardır deniliyor. Maa-hâzâ (393) üncü hadîsin üçüncü hāşiyesinde müşârün-ileyhin "*Kitâbü'l-Ümm*" de bu celseye dâir beyân-ı sarîhi olmadığına da işâret edilmişti. Yine orada görüldüğü üzere, fukahâ-yı Şâfiiyyeden bir takımları bu celseyi ihtiyarlık ve za'f kaydiyle müstahab gördükleri halde diğerleri buna da kāil olmamışlardır. Ahmed İbn-i Hanbel, Evzâî, Ebû Hanîfe ile ashābı, Süfyân-ı Sevrî, İshāk b. Râhûye gibi eimme-i metbûîn ise bunu müstahab görmezler. Zîrâ -biraz sonra gelecek- (457) nci Ebû Humeyd-i Sâidî *radiya'llāhu anh*'in namaz ta'rîfine dâir olan hadîsinde böyle bir celseden hiç bahsedilmediği gibi fazla olarak *Tahāvî* ile *Ebû Dâvûd*'daki Ebû Humeyd hadîsi "قَامَ وَلَمْ يَتَوَرَّكْ = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem oturmadan ayağa kalktı*" sûretinde rivâyet edilmiştir. Tahāvî: "*Ebû Humeyd ile Mâlik b. el-Huveyris radiya'llāhu anhümâ rivâyetlerinde tehâlüf görülünce Mâlik'in hadîsindeki fi'l-i Resûl'ün bir illetten neş'et etmek ihtimâli vârid-i hâtır olur. Yoksa bu celse sünen-i salâttan değildir*" diyor. Evâhir-i eyyâm-ı Nebevî'de sādır olan: «لَا تُبَادِرُونِي فَإِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ» = *Benden evvel ayağa kalkmayınız. Zîrâ ben artık semirdim. Yâni kolayca yerden kalkamıyorum*" hadîs-i şerîfi de bu ciheti takviye eder.

[2] Buhârî'nin metnine göre hadîsin râvîsi Saîd b. el-Hāris el-Ensārî -ki Medîne kadısı ve Tâbiînden idi-: «صَلَّى لَنَا أَبُو"

فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ وَحِينَ سَجَدَ وَحِينَ رَفَعَ وَحِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ. وَقَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den mervîdir ki (bir def'a) namaz kıldırmış[1] ve (bu namazda) secdeden başını kaldırırken, (ikinci) secdeye varırken, (bu) secdeden başını kaldırırken, ikinci rek'attan (yâhud ikinci secdeden) kalkarken[2] tekbîr(ler)i cehren almış ve:

« سعيد = *Ebû Saîd-i Hudrî radiya'llāhu anh bize namaz kıldırdı*" diye rivâyet ediyor. Musannıf, Tâbiînin ismini zikretmemek üzere ihtiyâr ettiği tarîk-ı ihtisāra binâen hadîsi an'ane ile sevketmiştir.

1 Kütüb-i Sitte ashābı içinde bu hadîsi tahrîc eden yalnız Buhârî'dir. Buhârî hadîsleri üzerine "*Müstahrec*" te'lîf eden İsmâilî başka bir tarikden Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in namaz kıldırması sebebini naklediyor. Ma'lûm olduğu üzere Medîne'nin Benî Ümeyye tarafından vâlisi olan Mervân b. el-Hakem-i Emevî Medîne'de olmadığı, yâhud bir özrü bulunduğu zamanlarda Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'i namaz kıldırmak üzere kendine nâib nasbedermiş. Râvî: "*Bir def'a Ebû Hüreyre hastalandı, yâhud hâzır değildi. Bize namazı Ebû Saîd radiya'llāhu anh kıldırdı. Namaza başlarken, rükûa varırken, secdeye giderken*... ilâ-âhirihi" diye söze başlıyor.

2 Teşehhüd-i evvelden kalkarken demektir. Buhârî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den mervî diğer hadîsinde ise: "وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ قَالَ اللهُ أَكْبَرُ» = *Secdelerden kalktığında* (*Allāhu Ekber*) *derdi*" sūretinde vârid olmuştur ki, bu rivâyete göre her rek'atın ikinci secdesinden sonra cehren tekbîr alınır demektir. Meğer ki, Ebû Hüreyre rivâyetinde de secdeden maksūd olan rek'at ola. Zîrâ rek'ata bedel mecâzen secde ıtlâkı kesîrü'l-vukū'dur. Maa-hâzâ «ركعة» lâfzının burada ma'nâ-yı müteârefinde müsta'mel olup diğer rivâyetteki «سجدتين» in de «ركعتين» ma'nâsına olduğunu Imrân

"*Nebiyy-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'i* (namazı) *böyle* (kılar) *gördüm*" demiştir[1].

---

b. Husayn *radiyaʼllāhu anh*'in: "فَاِذَا رَفَعَ كَبَّرَ وَاِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ = *Başını secdeden kaldırdığında tekbîr alırdı. İki rek'attan sonra ayağa kalktığında tekbîr alırdı*" rivâyeti te'yîd eder.

[1] İsmâîlî'nin "*Müstahrec*" indeki hadîsin nihâyetinde: "فَلَمَّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ قَدِ اخْتَلَفَ النَّاسُ عَلَى صَلَاتِكَ. فَقَامَ عِنْدَ الْمِنْبَرِ فَقَالَ اِنِّى وَاللّٰهِ مَا اُبَالِى اخْتَلَفَتْ صَلَاتُكُمْ اَمْ لَمْ تَخْتَلِفْ. اِنِّى رَاَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَاكَذَا يُصَلِّى = *Ebû Saîd radiyaʼllāhu anh namazdan çıkınca ona, senin kıldırdığın namaz husûsunda nâs ihtilâfa düştüler denildi. Bunun üzerine minberin yanında ayağa kalkıp cemâata hıtāben: "Vaʼllāhi, kıldığınız şu namaz hakkında ihtilâf çıkmış, çıkmamış hiç umurumda değil. Ben Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'i namazı böyle kılar gördüm dedi*" ziyâdesi de vardır ki, metn-i *Buhârî*'yi daha ziyâde îzâh ediyor.

Şârih Askalânî'nin dediği gibi hadîsde mevzû-i bahs olan ihtilâf, namazda imamın tekbirleri cehredip etmemesi hakkında vâkı' olmuştur. (438) inci Imrân b. Husayn *radiyaʼllāhu anh* hadîsinin üçüncü ve dördüncü hâşiyelerinden de ma'lûm olmuş olduğu üzere Benî Ümeyye ile nasbettikleri âmiller intikālât tekbirlerini cehren almazlardı. Ebû Saîd *radiyaʼllāhu anh*'in ihyâ etmek istediği sünnet-i seniyye unutulmuş ve cemâatten çoğunun meçhûlü kalmış olduğundan tekbirde cehr sünnete muvâfık mıdır, değil midir? diye ihtilâf vâkı' olmuştur. Ebû Hüreyre *radiyaʼllāhu anh*'in tekbirde cehri ta'lîm ettiği, buradaki (439) uncu ile kendisinden mervî diğer rivâyât-ı sahîhadan zāhirdir.

Bu hadîsde: "حِينَ قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ = *İkinci rek'attan, yâhud ikinci secdeden kalkarken*" denildiğine bakarak cumhûr-ı fukahâ kıyâm ederken tekbîr, fiile mukārin olmak iktizā eder derler. Mâlik ise Ebû Hüreyre'nin -bundan evvelki sahifede ikinci hâşiyemizde

456. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّهُ كَانَ يَتَرَبَّعُ فِي الصَّلَاةِ اِذَا جَلَسَ. وَاَنَّهُ رَاٰى وَلَدَهُ فَعَلَ ذٰلِكَ فَنَهَاهُ وَقَالَ اِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ اَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنٰى وَتَثْنِيَ الْيُسْرٰى. فَقَالَ لَهُ اِنَّكَ تَفْعَلُ ذٰلِكَ. فَقَالَ اِنَّ رِجْلَيَّ[1] لَا تَحْمِلَانِي.[2]

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur ki, Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* namazda iken (teşehhüd-i ahîr için)[3] oturduğunda bağdaş kurardı. (Bir gün) oğlunun (da)[4] böyle yaptığını gördü de kendisini bu (oturuşu)ndan nehyetti. Ve: "*Namazdaki sünnet ancak sağ ayağını dikip sol ayağını bükmektir*" dedi[5]. (Oğlu): "*Sen bunu yapıp duruyorsun*" deyince:

---

zikrettiğimiz veçhile– « اِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ... » dediğine bakarak doğrulduktan sonra tekbîr almayı tercîh etmiştir.

1 Ekseriyyetin rivâyeti kāide-i ma'rûfaya muvâfık olarak nasb ile böylece « اِنَّ رِجْلَيَّ » dir. Ancak ref' ile « اِنَّ رِجْلَايَ » rivâyeti de vardır ki, bu takdîrce ya « اِنَّ » harf-i cevâb olarak « نَعَمْ » ma'nâsına gelmiş, yâhud « اِنَّ » nin ismini de haberi gibi ref' edenlerin lûgatı üzere vârid olmuş olur.

2 Tahfîf ile « لَا تَحْمِلَانِي » de, teşdîd ile « لَا تَحْمِلَانِّي » de rivâyet olunmuştur.

3 "*Muvatta*'"daki rivâyetinde teşehhüd-i ahîr için olduğu musarrah bulunduğundan bu kaydı kavs içinde olarak ilâve ettim.

4 İsmi: Abdullāh b. Abdullāh b. Ömer'dir. Peder-i mükerremi anı kendi ismiyle tesmiye etmiştir.

5 Bir fiilin sünniyyetine Sahābînin şehâdet etmesi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu bâbda ya kavl-i şerîfini istimâ', yâhud

"(Evet, yapıyorum. Çünkü) *ayaklarım beni taşıyamıyor*" cevâbını verdi.

---

fi'l-i celîlini müşâhede etmiş olduğuna delâlet eder ki, bir hadîs-i merfû' hükmündedir. Maa-zâlik metn-i hadîsde esnâ-yi teşehhüdde yalnız ayakların hâli beyân edilmiş olup ayakları bu hey'ete sokduktan sonra ne yapılacağı musarrah değil gibi görünüyorsa da diğer bir rivâyette Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekr'in esnâ-yı teşehhüdde cülûsun keyfiyyetini ta'rîf için sağ ayağını dikip sol ayağını büktükten sonra ayağının üzerine oturmaksızın sol kaynağının üstüne oturmuş ve: "*Bunu Abdullāh b. Abdullāh b. Ömer bana işte böyle gösterdi ve pederi Abdullāh b. Ömer radiya'llāhu anhümâ'nın böyle yaptığını söyledi*" demiştir. Binâenaleyh Abdullāh b. Abdullāh rivâyetindeki icmâl, Kāsım b. Muhammed'den gelen rivâyette tafsîl edilmiş bulunuyor. Maa-hâzâ Kāsım b. Muhammed tarîkından Neseî'nin vâkı' olan rivâyeti: «اَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنَى وَ اَسْتِقْبَالُهُ بِاَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَ الْجُلُوسُ عَلَى الْيُسْرَى» diyerek dikilen sağ ayak parmaklarının kıbleye karşı tutulacağı da tasrîh ediliyor. İşte bu ta'rîf edilen hay'ete (teverrük) derler. Nitekim sol ayağını yayıp üstüne oturmaya da (iftirâş) denilir.

Namazda otururken sağ ayağını dikip sol ayağını bükmek sünnettir. Sünnetin bu mikdârı sâbit olduktan sonra sıfat-ı culûs hakkında ihtilâf edilmiştir. İmâm Mâlik, Yahyâ b. Saîd, Kāsım b. Muhammed, Abdu'r-Rahmân b. el-Kāsım'a göre ka'de-i ûlâda da, ka'de-i ahîrede de demin ta'rîf edilen hey'et-i mesnûneye girdikten sonra sol verikini yâni sol kaynağını oturduğu yere yapıştırır ki, İmâm Mâlik'den menkûl olan teverrük işte budur. Müşârün-ileyhe göre beyne's-secdeteyn dahi bu türlü teverrük edileceği gibi teverrükde kadının erkekden farkı da yoktur. Şâfiî'ye göre musallî ka'de-i ahîrede her iki ayağını ardından uzaklaştırdıktan sonra her ikisini sağ kaynağı tarafından çıkarıp mak'adesini yere yapıştırır. Ka'de-i ûlâda ise sol ayağını yatırıp sağ ayağını dikmekle iktifâ eder. Ahmed İbn-i Hanbel ile İshāk b. Râhûye de buna kāillerdir. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel sabah namazının ka'desini ka'de-i ûlâ gibi telâkkî eder ki, Dâvûd-ı Zāhirî'nin de kavli budur. Taberî:

457. عَنْ اَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اَنَا كُنْتُ اَحْفَظَكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَاَيْتُهُ اِذَا

"Böyle de yapsa iyidir, şöyle de yapsa. Zîrâ Nebiyy-i Ekrem sallâ'llâhu aleyhi ve sellem'den o da sâbit olmuştur, o da" demiştir. Hanefiyye'ye göre her iki ka'dede sol ayağını yayıp sağ ayağını dikmek gerektir. Sevrî'nin de mezhebi budur. Delilleri Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan mervî olup *Müslim*'de olan «كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ..» hadîsinde «.. وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ الْيُمْنَى» lâfzı ile salât-ı Nebevî ta'rîf edilmiş olmasıdır.

Kadının ka'desine gelince, Hanefiyye'ye göre erkeğin ka'desinden farklıdır ve teverrüktür. Lâkin Buhârî'nin, Ümmü'd-Derdâ' Hazretlerinin namazda teşehhüde erkek gibi oturduğunu rivâyet etmekle berâber «وَكَانَتْ فَقِيهَةً» kaydını ilâve etmesi, ka'delerde erkek ile kadın beyninde fark gözetmemek mezhebine mâil olduğunu müş'irdir. Kādî Iyâz'ın rivâyetine göre Selefden bâzıları kadın hakkında sünnet (terebbü') yâni bağdaş kurmak olduğunu söylemişlerdir. Bâzıları da yalnız nâfile namazlarda terebbü' etmesini tecvîz etmiştir.

Herkese göre nâfile namazda ve yalnız hasta hakkında farzda terebbüün cevâzında beyne'l-ulemâ ihtilâf varsa da sahîhin farzda terebbüü câiz olmadığında icmâ' beyân ediliyor. Hattâ İbn-i Ebî Şeybe rivâyetine nazaran İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*: *"Namazda bağdaş kurup oturmaktan ise iki kızgın taş üstünde oturmayı tercîh ederim"* demiştir ki, bu nakle göre onun mezhebince harâm olduğu bile anlaşılır. Lâkin ekser-i ulemâca teşehhüdde meşhûr olan hey'et-i cülûs sünnet olduğu gibi Selefden bir cemâatin ve ezcümle İbn-i Abbâs ve Enes *radiya'llâhu anhüm* ile Sâlim, Atâ', İbn-i Sîrîn ve Mücâhid'in İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ* gibi namazda bağdaş kurdukları rivâyet edilmektedir. Hasan-ı Basrî terebbüü yalnız nâfile namazda tecvîz etmiştir. (Bundan sonraki hadîse de mürâcaat.)

كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ[1] مَنْكِبَيْهِ. وَاِذَا رَكَعَ اَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ. ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ. فَاِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اَسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ[2] مَكَانَهُ[3]. فَاِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا. وَاَسْتَقْبَلَ بِاَطْرَافِ اَصَابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ. وَاِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى. وَاِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَةِ الْاَخِيرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْاُخْرَى وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَتِهِ.

TERCEMESİ

Ebû Humeyd (Ensārî-i) Sâidî *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir[4]: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in

---

[1] Bir nüshada «حَذْوَ».

[2] «كُلُّ فَقَارٍ مِنْهُ» ve «كُلُّ فَقَارِهِ» rivâyetleri de varsa da gerek bu rivâyetinde, gerek diğer iki rivâyetinde burada olduğu gibi zamirsiz olarak vârid olduğunu Buhârî tasrîh ediyor. Kāf'ın takdîmiyle «قفار» rivâyeti ise tashîftir. Zîrâ «قفار» (çöller) demek olup bura ile hiçbir münâsebeti olmayan bir lâfızdır.

[3] «اِلَى مَكَانِهِ» rivâyeti de vardır.

[4] Buhârî bu hâdîsi: «...عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ اَنَّهُ كَانَ جَالِسًا فِي نَفَرٍ مِنْ اَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَكَرْنَا صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ اَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ...» = ...*Muhammed b. Amr b. Atā'nın şöyle dediği rivâyet olunuyor: Resûlullāh salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem'in Ashābından birtakım zevât ile berâber otururken Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu Teālâ aleyhi ve âlihî ve sellem'in namazından bahsettik. Ebû Humeyd-i Sâidî dedi ki...*" mukaddimesiyle rivâyete başlayıp müteākıben yuka-

namazını en iyi belleyeniniz ben idim[1]. Görürdüm ki (ifti-

rıki metni sevkediyor. Metn-i *Buhârî*'deki (nefer) kelimesi üçten ona kadar olan cemâate ıtlâk olunduğuna göre hâzır olan Ashāb-ı Kirâm *radiya'llāhu anhüm*'ün bu mikdarlar arasında olduğu istidlâl olunursa da mezkûr Muhammed b. Amr'ın *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile diğer kitaplarda olan bir rivâyetinde: «سَمِعْتُهُ فِي عَشَرَةٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» deyişine göre meclisde olan Sahābe-i Kirâm'ın on zât olduğu anlaşılıyor. Ebû Humeyd *radiya'l-lāhu anh* bunların onuncusu mu, yoksa on birincisi mi idi? «فِي عَشَرَةٍ» rivâyetine göre kendisinden başka dokuz, «مَعَ عَشَرَةٍ» rivâyetine göre ise on Sahābî bulunduğu anlaşılır. Bu on Sahābî cümlesine dâhil olanlardan –Ebû Dâvûd rivâyetinde– Ebû Katâde Hāris b Rıb'î'nin, –yine Ebû Dâvûd ile Tirmizî rivâyetlerinde Ebû Useyd-i Sâidî, Sehl b. Sa'd-i Sâidî ve Muhammed b. Mesleme'nin; yine Ebû Dâvûd'un diğer rivâyetinde Ebû Hüreyre'nin (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) isimleri zikrediliyor. Maa-hâzâ Ebû Dâvûd'un diğer tarîkden Muhammed b. Amr b. Atā' rivâyetinde Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'in ismi mezkûr olmadığı tasrîh edilmektedir.

[1] Tirmizî ile Ebû Dâvûd'un rivâyetlerinde Ebû Humeyd *radiya'llāhu anh*'in bu sözünden sonra diğerlerinin kendisine: "«فَلِمَ؟ فَوَاللّٰهِ مَا كُنْتَ بِأَكْثَرِنَا لَهُ تَبَعًا وَلَا أَقْدَمَنَا لَهُ صُحْبَةً» =*Neden daha iyi belleyesin? Vallāhi sen Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ne bizden ziyâde ittibâ' etmişlerden, ne de daha evvel sohbet etmiş olanlardansın*" dedikleri, Tahāvî rivâyetinde de: "«رَقَبْتُ ذٰلِكَ مِنْهُ حَتَّى حَفِظْتُ صَلَاتَهُ» = *Yaptığı işi gözetledim de nihâyet nasıl kıldığını belledim*" diye cevap verdiği menkuldür. Ebû Humeyd *radiya'llāhu anh*'in burada olduğu gibi şifâhen ta'rîf-i salât ettiği müteaddid rivâyât ile sâbittir. Fi'len ta'lîme tasaddî ettiği rivâyeti de vardır ki, Abbâs b. Sehl'den mahfûz olan nakil böyledir. İhtimâl

tah) tekbîr(ini) aldığında ellerini omuzları hizâsına getirir[1], rükûa vardığında da elleriyle dizlerini tutardı[2]. Sonra belini (kanburlaşdırmadan) büker[3], başını kaldırdığında omurga

---

ki, ta'rîf-i kavlî ve fi'lîyi cem' etmiştir. İbn-i Huzeyme'nin "*Sahîh*"inde bu ta'rîf-i fi'lîden evvel abdest alındığından bile bahis vardır.

[1] Bir rivâyette burada: "ثُمَّ قَرَأَ بَعْضَ الْقُرْآنِ = *Sonra Kur'ân-ı Kerîm'den bir mikdar okudu*" ziyâdesi vardır. (413) üncü hadîs gibi bu hadîs de iftitah tekbîrinde ellerini omuzlarının hizâsına kadar kaldıran cumhûra huccettir. Hadîs-i mezkûrun birinci hāşiyesinde zikredildiği gibi Hanefiyye, Mâlik b. el-Huveyris *radiya'llāhu anh*'den mervî hadîse muvâfık olarak ellerini kulak hizâlarına kadar kaldırırlar. Rükûa varırken ve rükû'dan kalkarken ref'-i yedeyn hakkındaki ihtilâf da o hadîsin bir hāşiyesinde yazılmıştır. (Bu hadîsin sonuncu hâmişine de mürâcaat.)

[2] Tirmizî'nin Abbâs b. Sehl tarîkından rivâyetinde: "أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِمَا. وَوَتَّرَ يَدَيْهِ فَنَحَّاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem rükûa vardı da ellerini dizlerinin üzerine tutar gibi kodu. Rükû' ve sücûdda kollarını gerip yanlarından uzak tuttu*" denildiğine göre أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ yi "*elleriyle dizlerini tutardı*" ile terceme etmek asıldan o kadar uzak düşmez zannederim. Bu rivâyet *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da da vardır. Hattâ oranın diğer tarîkden rivâyetinde: "ثُمَّ فَرَّجَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ = *Sonra rükûunda parmaklarını biribirinden ayırırdı*" ziyâdesi vardır.

[3] Metindeki «هصر» in lûgat ma'nâsı bir dalı eğip kendine meylettirmek demek olup şârihler (هَصَرَ الظَّهْرِ) i beli kamburlaştırmaksızın enseyi bel ile bir hizâya getirerek eğilmek ile tefsîr ediyorlar. Ebû Dâvûd rivâyetinde bu fi'l-i Resûl: "غَيْرَ مُقْنِعٍ رَأْسَهُ

kemiklerinden her biri yerli yerine gelinceye kadar doğrulur[1], secde ettiğinde kollarını yere yaymaksızın[2] ve biribirine yanaştırmaksızın[3] (yere) koyup ayaklarının parmaklarını kıb-

„ولا صافح بخده‟ = *Başını belinden yukarı hizâya kaldırmaksızın, yanaklarını sağa, sola arzetmeksizin*" kayıdlariyle daha ziyâde tavzîh edilmektedir ki, rükû' hey'etinde sünnet olan başını yukarıya kaldırmamakla berâber eğmemektir.

[1] Maksad kemâl-i i'tidâli haber vermektir. Nitekim bir rivâyette: „ثم يمكث قائما حتى يقع كل عظم موقعه‟ =...*Sonra her kemik yerine gelinceye kadar ayakta kalırdı*" denilmesi de bu ma'nâyı müeyyiddir. *Ebû Dâvûd*'daki rivâyâtın birinde: „فاذا رفع رأسه‟ den sonra kavme: „فقال سمع الله لمن حمده. اللهم ربنا لك الحمد. ورفع يديه‟ = *Başını kaldırınca (Semia'llāhu limen hamideh Rabbenâ leke'l-Hamd) deyip ellerini kaldırırdı*" diye ta'rîf edildiği gibi Abdü'l-Hamîd'in rivâyetinde: „حتى يحاذي بهما منكبيه معتدلا‟ = *İ'tidâl üzere oturduğu halde ellerini omuzları hizâsına getirinceye kadar kaldırırdı*" ziyâdesi de vardır ki, mezâhib arasında ihtilâfı mûcib olan kavmede ref'-i yedeyn mes'elesine temâs eder.

[2] Abbâs b. Sehl tarîkından gelen İbn-i Hibbân rivâyetinde: „غير مفترش ذراعيه‟ denildiği için "*kollarını yaymaksızın*" diye terceme edildi. Tahāvî rivâyetinde ise: „واذا سجد فرج بين فخذيه غير حامل بطنه على شئ من فخذيه ولا مفترش ذراعيه‟ = *Secdeye vardığında uyluklarını ayırır ve uyluklarının hiçbir tarafı üzerine karnını dayamadığı gibi kollarını da yaymazdı*" diye ta'rîf edilmiştir.

[3] Bir rivâyette keyfiyyet-i sücûd-ı Nebevî: „نحى يديه عن جنبيه ووضع يديه حذو منكبيه‟ = *Ellerini yanlarından uzak tutup ellerini*

leye karşı getirir, (ilk) iki rek'at başında (teşehhüd için) oturduğunda sol ayağının üzerine oturup sağ ayağını diker [1], son

---

omuzları hizâsına getirirdi", İbn-i İshāk rivâyetinde: «فَاعْلَوْلَى عَلَى جَنْبَيْهِ وَرَاحَتَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ وَصُدُورِ قَدَمَيْهِ حَتَّى رَاَيْتُ بَيَاضَ اِبْطَيْهِ مَا تَحْتَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ ثَبَتَ حَتَّى اَطْمَاَنَّ كُلُّ عَظْمٍ مِنْهُ. ثُمَّ رَفَعَ رَاْسَهُ فَاعْتَدَلَ» = (Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in) *yanları avuçları, dizleri ve ayak parmakları üzerinden tâ omuzlarının altından mübârek koltuklarının beyazı görününceye kadar yükseldiğini gördüm. Sonra her kemiği rahat edinceye kadar durdu. Sonra başını kaldırıp ve ayağa kalkıp doğruldu*" diye ta'rîf edilmiştir. Secdedeki bu hey'ete « *tahviye* = تَخْوِيَه » denir. Bu lâfz için *Kāmus Tercemesi*'nde şöyle deniliyor:

"(التخويه) te'diye vezninde... ve musallî secde hālinde karnını yerden meydanlu ve bâzûlarını yanlarından açık ve ayrık eylemek ma'nâsına müsta'mel-i şer'îdir. Nitekim nisvân bunun aksini ederler ki (ihtifâz) denir." İntihâ. (İhtifâz = احتفاز) için de:

"Gereği gibi yerleşmeyip acele kalkar gibi ayaklarını dikip yâhud dizlerini yere koyup dibini komamak vechiyle oturmak ma'nâsınadır... ve sücûd ve cülûs hāletlerinde gereği gibi devşirilip derneşmek ma'nâsınadır" diyor. (254) üncü hadîs hāşiyelerinin birinde ta'rîf edilen (tecnîh) ile (tahviye) bir ma'nâyadır.

Sünen-i Ebî Dâvûd'daki Ebû Humeyd rivâyetinde: «وَيَفْتَخُ اَصَابِعَ رِجْلَيْهِ اِذَا سَجَدَ. ثُمَّ يَقُولُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ. وَيَرْفَعُ وَيَثْنِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا. ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الْاُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ» =*Secde ettiğinde her iki ayağının parmaklarını açar, sonra Allāhu Ekber deyip başını kaldırır ve sol ayağını büküp üstüne otururdu. Sonra ikinci secdede de böyle yapardı*" ziyâdesi vardır ki, bununla iki secde arasındaki celse ta'rîf edildiği gibi celse ile ka'de-i ûlânın da hey'etleri bir olduğu ifhâm edilmek istenmiştir.

[1] Sol ayağının üzerine oturup sağ ayağını dikmeğe (iftirâş) denir. Tahāvî'nin rivâyetinde teşehhüd hey'eti hakkındaki tafsîlât

rek'atta oturduğunda (ise) sol ayağını ileri alıp ve diğerini dikip mak'adesi üstüne oturur idi[1].

---

daha ziyâdedir. Orada: "ثُمَّ جَلَسَ فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَاَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنَى عَلَى قِبْلَتِهِ. وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى وَكَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى وَاَشَارَ بِاِصْبَعِهِ = *Sonra oturup sol ayağını iftirâş etti. Yâni altına aldı. Sağ ayağının üstünü kıbleye karşı getirdi. Sağ avucunu sağ dizinin üzerine ve sol avucunu sol dizinin üzerine koydu. Ve kelime-i şehâdeti telâffuz ederken mübârek parmağı ile işâret buyurdu*" deniliyor.

[1] Buna da "*teverrük*" denir. Nitekim *Sünen-i Ebî Dâvûd*'daki rivâyetlerin birinde: "حَتَّى اِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِي فِيهَا التَّسْلِيمُ اَخَّرَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَقَعَدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْاَيْسَرِ = *...Nihâyet, ardından selâm verilecek secdeyi yaptıktan sonra sol ayağını geri bırakıp sol yanı üzerine müteverriken otururdu*" denilerek teverrük tasrîh edilmiştir. Ebû Dâvûd'un "*Sünen*"indeki rivâyâtın birinde ise her iki ka'de beynindeki fark: "فَاِذَا قَعَدَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قَعَدَ عَلَى بَطْنِ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى. فَاِذَا كَانَتِ الرَّابِعَةُ اَفْضَى بِوَرِكِهِ اِلَى الْاَرْضِ وَاَخْرَجَ قَدَمَيْهِ مِنْ نَاحِيَةٍ وَاحِدَةٍ = *İkinci rek'attan sonra oturduğunda sol ayağının tabanı üstüne oturup sağ ayağını diker, dördüncü rek'at olunca sol kaynağını yere yapıştırıp her iki ayağını yanından dışarıya çıkarırdı*" diye gösterilmiştir. Yine bu hadîsin nihâyetinde Ebû Dâvûd rivâyetinde: "زَادَ اَحْمَدُ قَالُوا صَدَقْتَ هَكَذَا كَانَ يُصَلِّي = *Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyetinde şu ziyâde de vardır: Ebû Humeyd ile birlikte o meclisde hâzır olan Sahâbe-i Kirâm radiya'llāhu anhüm hazarâtı: Doğru söylüyorsun, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz işte böyle namaz kılardı dediler*" ziyâdesi vardır ki, kıssanın bu fıkrası *Buhârî*'de yoktur. Ebû Humeyd *radiya'llāhu anh*'in rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîf bu sûretle pek ziyâde kesb-i ehem-

458 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ بُحَيْنَةَ [1] رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ . وَهُوَ مِنْ أَزْدِ شَنُوءَةَ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَبْدِ مَنَافٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ

---

miyet ediyor. Zîrâ takrîben on Sahābînin daha tasdîkına iktirân ediyor demektir.

Bu son ka'denin ta'rîfinden sonra İbn-i İshak rivâyetinde: "ثُمَّ سَلَّمَ =*Sonra selâm verdi*", Tahāvî'nin rivâyetinde de: «فَلَمَّا سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ . وَعَنْ شِمَالِهِ أَيْضًا اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ» = *Selâm verdiği vakit sağ tarafına dönüp (Selâmün aleyküm ve rahmetu'llāh), sol tarafına da dönüp (Es-Selâmü aleyküm ve rahmetu'llāh) diyerek selâm verirdi*" diye namazın ta'rîfi hitâma erdiriliyor.

Bu hadîs-i şerîf de ka'de-i ûlâ ve ahîre beyninde oturuşca fark gözeten fukahâ ile gözetmeyen Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasındaki ihtilâfın mebnâlarından biridir. Bu hadîse binâen Şâfiî ile o tarafta kalan bir çok fukahâ ka'de-i ûlâda yalnız iftirâşı, ka'de-i sâniyede ise teverrükü sünnet addederler. Ebû Hanîfe ile İmâmeyn ise -ki şârih Aynî, Sevrî ile Abdullāh b. el-Mübârek'i ve bir rivâyete göre Ahmed İbn-i Hanbel'i de onlara ilhāk ediyor- Vâil b. Hucr-ı Hadramî *radiya'llāhu anh*'in: «... فَلَمَّا قَعَدَ لِلتَّشَهُّدِ فَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى ثُمَّ قَعَدَ عَلَيْهَا ...» hadîsiyle ihticâc ederek her iki ka'dede iftirâşı sünnet telâkkî ederler. Tarafeynin yekdiğere karşı delillerini mütekābilen taz'îf için şârih Askalânî ile şârih Aynî tarafından serdedilen hüccetler kalbe kanâat-bahş olamadığı için hangi delîlin kuvvetli olduğunu münâkaşadan sarf-ı nazar etmeyi evlâ buluyorum. (Bundan evvelki hadîse de mürâcaat.)

[1] Râvî Abdullāh İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anh*'in nesebi ve Benû Abd-i Menâf ile olan muhālefesi ve ceddesi olan Buhayne'ye nisbet edildiğinde "*İbn* = ابن" lâfzının hemze ile yazılacağına dâir olan tafsîlât için (254) üncü hadîsin ilk hâmişine ve (386) ncıya mürâcaat.

النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ. فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ [1]. فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ. حَتَّى اِذَا قَضَى الصَّلَاةَ وَانْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ. فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ اَنْ يُسَلِّمَ. ثُمَّ سَلَّمَ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) Ezd-i Şenûe'den ve Benû Abd-i Menâf'ın halîflerinden olan Abdullāh İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anh*'in –ki Ashāb-ı Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den idi [2]– şunu naklettiği rivâyet edilmiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendilerine (bir def'a) öğlen namazı kıldırmış. Bu namazda ilk iki rek'attan sonra (teşehhüde) oturmaksızın (secdeden üçüncü rek'ata) kalkmış, nâs da (iktidâen) birlikte ayağa kalmışlar [3] ve namazı bitirip de [4] –halk, selâm vermesine intizâr eyledikleri sırada– oturduğu yerden tekbîr alıp selâm vermeden (sehv·için) iki kere secde buyurmuş ve sonra selâm vermiş [5].

---

[1] Diğer rivâyette vav ziyâdesiyle «وَلَمْ يَجْلِسْ», Müslim rivâyetinde ise: «فَلَمْ يَجْلِسْ».

[2] Râvî'nin sohbetini isbât ve te'yîd eden bu cümle-i mu'terize müşârün-ileyh Abdullāh *radiya'llāhu anh*'den rivâyet eden Tâbiînin, yâni Abdu'r-Rahmân b. Hürmüz-i Hâşimî'nin sözüdür.

[3] İbn-i Huzeyme rivâyetinde: "فَسَبَّحُوا بِهِ فَمَضَى = *Cemâattakiler sehvi Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e ihtâr için tesbîha koyuldular da yine geriye dönmeyip devâm buyurdu*" ziyâdesi vardır. Tesbîh ve tasfîk için (396) ncı hadîse mürâcaat.

[4] Metindeki «قَضَى الصَّلَاةَ» deki kazā, ıstılāh-ı şer'î olarak edâ mukābili değildir. Ma'nâ-yı lûgavîce "*namazı edâ ve itmâm etti*" demektir.

[5] Bu kıssaya nazaran teşehhüd-i evvelin mahalli olan ka'de-i ûlânın terki üzerine noksānın secde-i sehv ile cebir ve telâfî buyurul-

459. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا اِذَا

ması teşehhüd-i evvelin farz olmadığına delil addedilmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe, Mâlik, Sevrî, Şâfiî, İshāk b. Râhûye, Leys b. Sa'd; Ebû Sevr gibi cumhûr-ı fukahâ-yı emsārın kavli de budur. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel'ce farzdır. Leys b. Sa'd ile Ebû Sevr'in de vücûba kāil olduklarına dâir rivâyet varsa da meşhûr olan, cumhûr ile berâber olmalarıdır. *Hidâye Şerhi*'nde: "*Ka'de-i ûlâda teşehhüd okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâcibdir. Muhtar ve sahîh olan da budur. Bir kavle göre sünnettir ki, bu, kıyâsa daha muvâfıktır. Ancak zāhirü'r-rivâyenin hilâfınadır*" deniliyor. "*Muğnî*" sāhibi Hanâbileden Muvaffaku'd-Dîn İbn-i Kudâme: "*Namaz akşam namazı, yâhud dört rek'atlı bir namaz ise -iki rivâyetin birine nazaran- her iki teşehhüd vâcibdir. Leys ile İ-' āk'ın da mezhebleri budur*" diyerek vücûb cihetini tasrîh ediyor. Teşehhüd-i sânînin vücûbunda şübhe yok ise de teşehhüd-i evvelin vücûbuna kāil olanların delilleri şunlardır (burada vücubdan murâd, farziyyet ile Hanefiyyenin verdiği ma'nâca farziyyet ve sünniyyet arasındaki mertebeden eamm olan vücubdur):

1— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunu devâm üzere yapmış. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsine nazaran: «قُولُوا التَّحِيَّاتُ..» diye hakkında emr-i kavlî-i Nebevî bile sādır olmuştur; 2— Unutulduğu vakit onu secde-i sehv ile cebr ve telâfî buyurmuşlardır; 3— «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي اُصَلِّي» buyurulmuş. (371 inci hadîsin üçüncü hāşiyesine mürâcaat); 4— *Müslim*'de Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan mervî hadîsde: «وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ» =*Her iki rek'atta Ettehiyyât okurlardı*" denilmiştir; 5— *Neseî*'de İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den merfûan mervî hadîsde: "اِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا التَّحِيَّاتُ.." =*Her iki rek'atta oturduğunuzda Ettehiyyât deyiniz*" buyurulmuştur; 6— Ömer *radiya'llāhu anh*'in: مَنْ لَمْ يَتَشَهَّدْ فَلَا صَلَاةَ لَهُ = *Teşehhüd okumayanın namazı yoktur*" dediği rivâyet olunuyor. Lâkin bu son hüccet zaîftir. Zîrâ teşehhüd-i ahîr ile maksad hâsıl olur denilebilir.

صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [1] قُلْنَا السَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ [2].

Teşehhüd-i evveli her iki ma'nâca vâcib görmeyen Cumhûr ise diyorlar ki: Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* –bu hadîsde rivâyet edildiği üzere– ikinci rek'attan sonra teşehhüde oturmaksızın üçüncü rek'ata kalkmışlar ve sehvi hatıra getirmek için sahābe tesbîh ettikleri halde teşehhüd için dönüp oturmamışlardır. Eğer vâcib olaydı terki hatıra gelir gelmez hemen dönüp edâ buyurulmak iktizā ederdi. Halbuki fi'l-i Resûl dönüp teşehhüde oturmak değil, secde-i sehiv ile cebr sūretinde zāhir olmuştur. Secde ile cebr edilmesi –Ahmed İbn-i Hanbel'in dediği gibi– vücûba değil, istihbâba delâlet eder. Zîrâ rükû' ve sücûd gibi erkân-ı salât kabîlinden olan ef'āl secde-i sehiv ile müncebir olmaz.

Bu hadîsin ortaya attığı mes'elelerden biri de secde-i sehvin selâmdan evvel edilmiş olmasıdır. Bu mes'elede fukahâ üç fırkaya ayrılmışlardır: 1—Secde-i sehiv mutlakā selâmdan evveldir; 2—Secde-i sehiv eğer noksan dolayısiyle olursa selâmdan evvel, ziyâde sebebiyle olursa selâmdan sonradır; 3— Secde-i sehiv mutlakā selâmdan sonradır. Selâmdan evvel secde etmek Şâfiî ile –bir rivâyete göre– Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebidir. Zührî, Mekhūl, Rebîatü'r-Re'y, Yahyâ b. Saîd-i Ensārî, Evzâî, Leys b. Sa'd da buna kāillerdir. İbn-i Kudâme'nin "*Muğnî*" sinde ise Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi hakkında tafsîl vardır. Diyor ki: Sehiv için edilen her sücûd Ahmed'in mezhebine göre selâmdan evveldir. Yalnız haklarında ba'de's-selâm secde buyurulduğuna dâir nass vârid olan iki yer müstesnâdır ki, biri namazın eksik kılınmış olması (Ebû Hüreyre'den mervî 299 uncu Zü'l-Yedeyn hadîsi), diğeri de imamın ziyâde mi, eksik mi kıldığını zihnen taharrîden sonra gālib-i zanna binâ-yı salât etmesi (260 ıncı İbn-i Mes'ūd hadîsi) sūretleridir. Mâadasında ise hep selâmdan evvel secde-i sehiv edilir.

Secde-i sehvi noksandan dolayı takdîm, ziyâdeden dolayı te'hîr eden de Mâlik'tir. Ebû Sevr ile Hicaz fukahâsından bir kaçı da bu re'ydedirler. Noksandan dolayı takdîm-i secdeye delilleri, bu hadîs ile 260 ıncı ve 299 uncu hadîsler ve Muāviye *radiya'llāhu anh*'den *Neseî* ve *Tahāvî*'de mervî hadîsdir ki, bir def'a ka'de-i ûlâyı unutmuş, ayağa kalkınca cemâat tesbîhe koyulmuş, o ise selâmdan evvel iki secde edip ba'de's-selâm minbere çıkmış ve: "*Resûlullāh salla'llāhu*

اَلسَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ. اَلسَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ.

aleyhi ve sellem'i gördüm, böyle yaptı" demiş. Ziyâdeden dolayı te'hir-i secdeye delilleri ise üçüncü tāife delillerinin aynıdır.

Secde-i sehvi mutlakā selâmdan sonraya te'hîr edenler hâssaten Hanefiyye'dir. Bunlar Mugîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'in *Tahāvî*, *Tirmizî* ve *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da mervî: «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَهَا. فَنَهَضَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ فَسَبَّحْنَا بِهِ فَمَضَى. فَلَمَّا اَتَمَّ الصَّلَاةَ وَسَلَّمَ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz bize bir def'a namaz kıldırdı. Sehiv buyurarak iki rek'attan sonra oturmadan kalktı. Kendisine hatırlatmak için tesbîh ettik. Aldırmayıp namaza devâm etti. Namazı bitirip selâm verince sehiv secdelerini etti*" hadîsi ile sücûd-i sehvin selâmdan sonra olduğuna dâir bir çok Sahābenin rivâyet ettikleri diğer hadîslerdir. Sahābeden Alî b. Ebî Tālib, Sa'd b. Ebî Vakkās, Abdullāh b. Mes'ūd, Abdullāh b. Abbâs, Ammâr b. Yâsir, Abdullāh b. ez-Zübeyr ve Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anhüm*'ün ve Tâbiîn'den İbrâhîm-i Nehaî, İbn-i Ebî Leylâ, Hasan-ı Basrî ve Süfyân-ı Sevrî'nin de bu mezhebde olduklarını şârih Aynî beyân ediyor. Her ne hāl ise secde-i sehvin takdîm ve te'hîri hakkındaki ihtilâf –Nevevî ile sāhib-i *Hidâye*'nin dediği gibi– evleviyyet hakkında bir ihtilâftır. Yoksa secdenin selâmdan evvel veya sonra olması namazı ifsâd etmez.

[1] Diğer nüshalarda: «خَلْفَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

[2] Buhârî'nin bu makamda serdedilen hadîsinde: «اَلسَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ» yoktur. Bu ziyâde diğer tarîkden rivâyet ettiği (462) nci hadîsde vardır ki, o da: "اَلسَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ عِبَادِهِ = *Allāh'a kullarından selâm olsun*" lâfzı iledir. Diğer rivâyetinde: "اَلسَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ قَبْلَ عِبَادِهِ = *Kullarından evvel Allāh'a selâm olsun*" sūretindedir ki, *Sünen-i Ebî Dâvûd*'da da bu lâfz ile rivâyet edilmiştir.

فَالْتَفَتَ اِلَيْنَا النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [1] فَقَالَ. اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّلَامُ. فَاِذَا صَلَّى اَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ : اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ. وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. فَاِنَّكُمْ اِذَا قُلْتُمُوهَا اَصَابَتْ كُلَّ عَبْدٍ لِلّٰهِ صَالِحٍ فِى السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ [2]. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

Tercemesi

Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: **Nebiyy-i Ekrem** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (**Efendimiz**)in ardında namaz kıldığımız vakitlerde [3]: « اَلسَّلَامُ عَلَى اللّٰهِ. اَلسَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ. اَلسَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ » [4] derdik. **Nebiyy-i Ekrem** *salla'llāhu aleyhi*

---

[1] Diğer nüshalarda: « اِلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ».

[2] **Buhârî**'nin diğer rivâyetinde şek ve terdîd ile : « اَوْ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ » diye sevkedilmiştir ki, şek, **Buhârî**'nin şeyhi (**Müseddid**) dendir. **İsmâîlî**'nin rivâyetinde ise : « مِنْ اَهْلِ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ » lâfzı iledir.

[3] Bu ibârenin siyâkından –biraz aşağıda gelecek– elfâz-ı teşehhüdün namazın neresinde okunacağı sarîhan anlaşılmıyorsa da *Ebû Dâvûd* ile *İsmâilî*'de : "« كُنَّا اِذَا جَلَسْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى الصَّلَاةِ » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte namazda iken oturduğumuzda...*" lâfzı ile sevkedildiğine göre mahall-i teşehhüdün ka'deler olduğunda –amelen olduğu gibi– rivâyeten de şüphe kalmıyor.

[4] Buradaki "*falan ve falan*" dan maksad melâike-i kiramdır. Nitekim *İbn-i Mâce*'deki rivâyetde : "يَعْنُونَ الْمَلَائِكَةَ = *Me-*

ve sellem bize dönüp[1] buyurdu ki: *"Selâm, Allāh*(u Tebâreke ve Teālâ Hazretlerin)*in kendisidir*[2]. *Her hanginiz namaz kıldı-*

---

lâikenin isimlerini söyliyerek falana ve falana selâm olsun derdik" diye buradaki icmâl, şerh ve tafsîl edilmiştir. İsmâîlî'nin rivâyetinde: « فنعد الملائكة », Serrâc'ın rivâyetinde de: " فنعد الملائكة ما شاء الله » =*Artık melâike isimlerini alabildiğine sayardık*" denilmiştir.

Sahâbenin, Ahd-i Celîl-i Nebevî'de şöyle ederdik, böyle yapardık demeleri, haber verdikleri fiilin sünnet olduğuna delil tutulursa da ka'de esnâsında Allāh'a ve meleklerine selâm vermeleri bu kabilden değildir. Zîrâ tahiyye ve teslîmi ihfâ ederlerdi. Mesmû-ı Nebevî olur olmaz Zât-ı Akdes-i Nebevî, kendilerini böyle söylemekten hemen nehiy buyurmuşlardır.

[1] İbâreden mütebâdir olan ma'nâ-yı zāhire bakılırsa iltifat ve hıtāb-ı Nebevî namazın içinde vâkı' olmuş. Nitekim Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde: " فسمعه النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فقال قولوا ... » = *Allāh'a ve melâikeye selâm ettiğimizi Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem işitti de... deyiniz buyurdu*" sözü bu zannı müeyyid gibi görünürse de mahall-i hıtābın namazın itmâmından sonraki zaman olduğu yine Buhârî'nin diğer rivâyetleriyle taayyün etmektedir. Ez-cümle birinde: " فلما انصرف النبي صلى الله عليه وسلم اقبل علينا بوجهه » = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem namazdan çıkınca mübârek yüzünü bize döndürüp...*", diğerlerinde de yine o ma'nâya: « فلما انصرف من الصلاة » denilmiştir. Müslim'in rivâyeti ise mes'eleyi büsbütün hall ü hasm ediyor. Rivâyet-i mezkûrede: « كنا نقول ... » den sonra: " فقال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم ... » =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem günün birinde buyurdu ki...*" denilmiştir ki, tevehhüme hiç mahal bırakmamıştır.

[2] "*Es-Selâm*" Esmâ-yi Hüsnâ-yı İlâhiyyeden olunca « السلام على الله », « السلام على السلام » takdîri ıde olmuş olur ki, selâmın vech-i ma'kûlü kal-

ğında[1] «اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ. وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ

maz. "*Es-Selâm*" İsm-i Şerîfi türlü türlü tefsîr edilmiştir: 1— Simât-ı hudûsdan sâlim; 2— Kullarını mehâlik-i dünyeviyye ve uhreviyyeden selâmete çıkaran; 3— Cennet'teki bahtiyar kullarına selâm eden; 4— Her gûne selâmet ve rahmetin masdarı, selâmet ve rahmetin mâlik ve mu'tîsi olan. Artık böyle olan Zât-ı Ecell ü A'lâ için "*Selâmette olsun*" diye duā edilmez. Selâmet versin diye kendisine duā edilir. Buradaki nehy-i Nebevî selâmın ganiyyün ani'l-ālemîn olan Hak Sübhānehû ve Teālâ için değil, selâmete muhtâc olan mahlûkāt için edilmek yakıştığını ta'lîm maksadına mübtenîdir.

Îmân ve İslâma –bilâ istisnâ– bütün ümmete sebkati şüphesiz olan Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın mebâdi-i vahy sıralarında bir sözünü bu münâsebetle hatırlatmak isterim. *Sîre* sāhibi İbn-i İshāk'ın rivâyetine nazaran müşârün-ileyhânın *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerini tesbît ve Risâlet yükünün ağırlığını tahfîf yolunda mütemâdiyen sarfeylediği tesliyet-âmîz sözlere ve ilk olarak îmân ve tasdîk ile da'vâ-yı Nübüvveti takviye etmiş olmasına mükâfaten Nebiyy-i Kerîm ve Sāhib-i Hulk-ı Azîm Efendimiz Hazretlerine Hak Tebâreke ve Tekaddes cânibinden Cibrîl-i Emîn *aleyh-i selâmü'l-muîn* Hazretleri geliyor: "«اَقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّي. وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لَا صَخَبَ فِيهِ وَلَا نَصَبَ» = *Hadîce'ye Rabb'ından ve benden selâm et. Bir de ona Cennet'de mücevvef inciden âsûde bir hâne verileceğini tebşîr eyle ki, onda ne gürültü var, ne zahmet*" tebşîrinde bulundu. Ümmü'l-Mü'minîn Hazretleri bu beşâreti tebellüğ ederken: «هُوَ السَّلَامُ. وَمِنْهُ السَّلَامُ وَعَلَى جِبْرِيلَ السَّلَامُ. وَعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ» diyerek ve nice senelerden sonra –ihtimal ki, içlerinde ecillesi de bulunan– bunca Sahābe-i Kirâm'ın ancak ta'lîm-i Nebevî ile muttali' olabildikleri bir nükteyi, daha bidâyette keşfederek, kemâl-i irfânını ızhâr buyurmuştur.

[1] Mahall-i tahiyye ve teşehhüd bu emr-i Celîl-i Nebevî'nin bu rivâyetteki tarz-ı sevkinde de açık olarak beyân edilmemiştir.

ايها النبي ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله
الصالحين »[1] *desin*[2]. *Zîrâ siz bu* (İbâdi'llâhi's-sālihîn) *i dediği-*

Ancák Buhârî'nin diğer rivâyetinde: "«فاذا جلس احدكم في الصلاة ...» = *Her hanginiz namazda iken oturduğunda*...", daha başka bir rivâyette: «اذا قعد احدكم في الصلاة», Neseî'nin Abdullāh b. Mes'ūd rivâyetinde: "«كنا لا ندري ما نقول في كل ركعتين غير ان نسبح ونحمد ربنا. وان محمدا صلى الله عليه وسلم علم فواتح الخير وخواتمه (طحاوينك بر روايتنده: وجوامعه) فقال اذا قعدتم في كل ركعتين فقولوا...» = *Her iki rek'at sonunda Rabbımızı tesbîh ve tahmîd etmekten başka ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Şüphesiz ki, Muhammed salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem Efendimiz'e hayrın fevâtih ve havâtimi* (ve cevâmii) *ta'lîm edilmişti. Buyurdu ki: Her iki rek'at sonunda oturduğunuzda... deyiniz*", İbn-i Huzeyme rivâyetinde de: "«علمني رسول الله صلى الله عليه وسلم في وسط الصلاة وفي آخرها» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazın ortasında ve sonunda .... demeyi bana ta'lim buyurdu*" lâfızlariyle vârid olması mahall-i teşehhüdün ka'deler olduğunu sarâhaten ta'yîn eder.

[1] Sahābe ve Tâbiîn devirlerinde «خطبة الصلاة», «تحية الصلاة» namlariyle yâdedilen "*teşehhüd*"ün meâl-i âlîsi:

"*Tehiyyât, Allāh'a râci' ve O'na mahsūstur. Salâvat, Allah içindir. Tayyibât da O'na mahsūstur. Ey Nebiyy-i Kerîm, Allāh'ın rahmeti ve berekâtı senin üzerine olsun. Bize ve Allāh'ın sālih kullarına selâm olsun. Şehâdet ederim ki, Allah'dan başka hak Ma'bud yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed* (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) *O'nun kulu ve Resûlüdür*" İntihâ. Va'llāhu a'lem.

Tehiyyât «تحية» nin cem'idir. Tehiyyenin bir çok ma'nâsı vardır: 1— Selâm; 2— Bekā; 3— Azamet; 4— Âfâttan, naksdan

nizde gökte olan ve yer (yüzün) *de olan her sālih kula râci' olmuş*

selâmet; 5— Mülk; 6— Hak Celle ve Alâ'nın mustahık olduğu vech ile envâ-ı ta'zîm ki, en câmi' olan ma'nâ da budur.

"Salâvât" dan maksad, beş vakit namazlariyle diğer namazların kâffesidir. İbâdât ma'nâsınadır, diyen de var, bildiğimiz namazlardan ibârettir diyen de vardır. Hangi ma'nâ maksūd olursa olsun, herhalde salevattan maksūd olan yalnız İlâhü'l-ālemîn Teālâ ve Tekaddes Hazretleri olup mahlûkattan hiç birini ne celiyyen, ne hafiyyen işrâk etmeyiz demeğe varır. Salevâtın bir ma'nâsı da rahmetdir ki, Allāh'a tahsîsi mahz-ı fazl u kereminden i'tā ve ihsân eden yalnız O olduğu içindir.

"*Tayyibât*" kelimât-ı tayyibât takdîrinde olup Allāhu Teālâ'ya senâ olmaya sālih olan sıfât-ı kemâliyyeye delâlet eden elfâz, yâhud zikru'llāh, yâhud da akvâl-i sāliha demektir. Bâzıları tehiyyât ibâdât-ı kavliyye, salevât ibâdât-ı fi'liyye, tayyibât da ibâdât-ı mâliyyedir demişlerdir.

"*Selâm*" ın bir ma'nâsı hoşa gitmeyen şeylerden selâmettir. Bir de bildiğimiz ma'nâca olan selâmdır ki, enbiyâ ve rüsül-i kirâm (*salevâtu'llāhi aleyhim ecmaîn*) Hazarâtına taraf-ı Hak'dan tevcîh buyurulan selâm olmuş olur. Bu «وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى»* âyet-i kerîmesinde mezkûr olan tehiyye-i şerîfedir. Diğer bir ma'nâya göre bundan maksūd olan leyle-i İsrâ'daki selâm nev'inden bir selâmdır.

Siyâk-ı kelâma muvâfık olan gāib sîgasını bırakıp da «السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ ..» diyerek hıtāb sîgasına uduldeki hikmet bu elfâz-ı şerîfenin ta'lîm-i Nebevî ile bellenmiş olmasına binâen herhangi diğer bir lâfızdan a'lâ ve eşref olmasıdır. Maa-hâzâ bâzı tariklerden İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in *Buhârî*'deki bir rivâyetinde zamân-ı Saādet-Nişân-ı Nebevî ile sonraki zamanlar beyninde mugāyerete delâlet eder elfâz ile edâ olunmuştur. Tarîk-ı mezkûrdan gelen teşehhüd hadîsinde : "« ... وَهُوَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْنَا فَلَمَّا

* *Sûre: 27 (Neml), âyet; 59.*

olur[3]. (Sonradan da) : «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ

«قُبِضَ قُلْنَا اَلسَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ» = *...Bunu biz Resûlullâh salla'l-lâhu aleyhi ve sellem aramızda iken böyle söylerdik.Rûh-ı mukaddeseleri kabz olunduktan sonra Es-Selâmü ale'n-Nebiyyi demeye başladık*" deniliyor. Lâkin buna da muhâlif diğer rivâyet vardır: İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*, Nebiyy-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz* tarafından şu bildiğimiz tarzda teşehhüdün ta'lîm buyrulduğunu söylerken İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ* : "«اِنَّمَا كُنَّا نَقُولُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذْ كَانَ حَيًّا» = *Biz: Es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyyü'yü Nebiyy-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem hayatta iken söylerdik*" demiş. İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh* ise : "«هٰكَذَا عَلَّمَنَا وَهٰكَذَا نُعَلِّمُ» = *Bize böyle öğretti, biz de böyle öğretiriz*" cevâbını vermiştir ki, bu son iki rivâyet beyninde münâfât vardır. Elyevm amel-i ümmet, ta'lîm-i Nebevî ile bellenmiş olan «عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ» sîgasiyle selâm vermek üzere cârîdir.

«اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا» dan murâd, hâzır olan imam ile me'mûmîn ve melâike-i kirâmdır. Bu ta'lîm-i Nebevî'den, duâ ederken insanın kendisinden başlaması müstahab olduğu istidlâl olunuyor. Nitekim Tirmizî'nin Übeyy b. Kâ'b *radiya'llâhu anh*'den rivâyet ettiği : "«كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا ذَكَرَ اَحَدًا فَدَعَا لَهُ بَدَاَ بِنَفْسِهِ» = *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem birini anıbda duâ buyurmak istediğinde kendisinden başlardı*" hadîsi ile *Kur'ân-ı Kerîm*'de Nûh ve İbrâhîm *aleyhime's-selâm*'dan rivâyeten haber verilen duâlar sünnet-i seniyye-i enbiyânın böyle olduğunu gösteriyor.

«وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ» derken sâlihîn'den kimi murâd edeceğiz? Tefsîr-i meşhûra göre sâlih, üzerinde sâbit olan hukûku'l-lâh ile hukûk-ı ibâdı gözeten kimsedir ki, sâlihler derecât-ı mütefâvitede bulunurlar. Hakîm-i Tirmizî demiş ki Halkın namazda

«مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» (deyiniz) [4]."

iken yolladığı bu selâmdan her kim behremend olmak dilerse merd-i sālih olsun, yoksa bu büyük fazîletten mahrum kalır. Bâzıları da: "*İnsan, ibâdi'llâhi's-sālihîn derken bütün enbiyâ ve melâike-i kirâm ile mü'minleri zihninde istihzār etmek gerektir*" demişlerdir.

Bu münâsebetle Kaffâl'in "*Fetâvâ*"sındaki şu sözü nakletmek de faydasız olmaz. Orada deniliyor ki: Bir kimsenin terk-i salât etmesinden bütün mü'minlere zarar ısābet eder. Çünkü musallî elbette «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْلِى وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ», teşehhüdünde de «اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ» der. Namaz kılmayınca Allāh'a hizmette mukassır olacağı gibi Resûlullāh'ın da, kendisinin de, bütün Müslimînin de hakkını edâda mukassır olur. Bundan dolayı terk-i salât yüzünden gelen ma'sıyyet ve musîbet büyük görülmüştür. İntihâ. Sübkî de: "*Namazda hakku'llāh ile birlikte ibâdu'llāhın da bir hakkı vardır. Her kim namazları terkederse* اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ *demek vâcib olduğu için–geçmiş ve Kıyâmete kadar gelecek ne kadar mü'min varsa cümlesinin hakkını ihlâl etmiş olur*" diyor.

Fukahâ-yı Şâfiiyye'den Nevevî «السلام» lâfızları yerine elif-lâmsız olarak «سَلَامٌ» demeyi tecvîz etmekle berâber "*Sahîhayn'ın rivâyetlerinde olduğu gibi elif-lâm ile söylenmesi efdaldir*" diyorsa da şârih İbn-i Hacer-i Askalânî İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* rivâyetlerinde bu bâbda ihtilâf olmadığına bakarak harf-i ta'rifsiz olarak tecvîz edişi beğenmiyor. Vâkıā İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan olan bir rivâyette bu lâfz hakkında ihtilâf edilmiş ise de Müslim'in efrâdından olan, yâni *Buhârî*'de zikredilmeyen hadîsde selâmlar hep harf-i ta'rîf iledir.

[2] Bundan sonraki ibâre «وعلى عباد الله الصالحين» lâfziyle selâm etmenin elfâz-ı sâireye neden efdal olduğunu beyân eden bir cümle-i mu'terızadır. Yoksa «وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ» den sonra hemen teşehhüd gelir. Nitekim bâzı tarîklerden gelen rivâyâtda bu cümle-i mu'terıza kelâmın sonuna ve teşehhüdden sonraya alınmıştır. Bu rivâyetde bu sözün araya girmesi râvîlerden birinin tasarrufu eseri gibi görünüyor.

460. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [1] وَرَضِيَ

[3] Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Sahābe-i Kirâm'ını «اَلسَّلَامُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ. اَلسَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ وَفُلَانٍ» diyerek melâike isimlerini saymaktan vazgeçirmek için ta'lîm buyurdukları bu lâfz-ı mübârek, deryâ-yı bî-girân-ı atāyâ-yı Subhāniyyeden kendilerine bağışlanmış cevâmiü'l-kelim-i Ahmediyye cevâhirinden biridir. Sahābe-i Kirâm Hazarâtı farz-ı muhal olarak ömürleri oldukça birer birer melâike isimlerini saysalardı yine melâikenin ekseri açıkta kalacaktı. Bu lâfızlar ise melâikenin kâffesine şâmil olduğu gibi enbiyâ ve mürselîn ve sıddıkînin, hāsılı sālih olan kulların kâffesine de şâmildir.

[4] Teşehhüd, İbn-i Mes'ūd, Ömer b. el-Hattāb, Abdullāh b. Ömer, Āişe-i Sıddîka, Abdullāh b. ez-Zübeyr, Câbir b. Abdullāh, Ebû Saîd-i Hudrî, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Muāviye, Selmân, Semüre b. Cündeb, Ebû Humeyd *radiya'llāhu anhüm ecmaîn* gibi bir çok Sahābeden rivâyet edilmiştir. Bâzılarının elfâzı beyninde de ihtilâflar vardır:

İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in teşehhüdü burada mevzū-i bahs olan teşehhüddür ki, Hanefiyye ile Hanâbile'nin muhtârı ve rivâyeten esah olanı budur. Bu teşehhüd Kütüb-i Sitte'nin kâffesinde rivâyet edilmiştir. Bu teşehhüd hakkında bâzı rivâyâtta "«وَكَانُوا يَتَعَلَّمُونَهَا كَمَا يَتَعَلَّمُ اَحَدُكُمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ» = *Bunu her hanginiz Kur'an'dan bir sûreyi nasıl öğrenirseniz öylece öğrenirlerdi*" ziyâdesi de vardır. Diğer bir tarîkden de İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in: "«اَخَذْتُ التَّشَهُّدَ مِنْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَقَّنَنِيهَا كَلِمَةً كَلِمَةً» = *Teşehhüdü ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in fem-i saādetinden aldım. Onu bana kelime kelime telkin buyurdu*" mukaddimesiyle "*Et-Tehiyyâtü* = التحيات" *yü* ta'lîm ettiği rivâyet ediliyor. Turuk-ı muhtelifeden yalnız Tahāvî'nin zikrettiği bir rivâyette «وَبَرَكَاتُهُ» yoktur. Abdü'r-Rezzâk'ın Atā'dan rivâ-

عَنْهَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ

"«بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُ التَّشَهُّدَ اِذْ yetinde de: قَالَ رَجُلٌ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُهُ وَعَبْدُهُ. فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَقَدْ كُنْتُ عَبْدًا قَبْلَ اَنْ اَكُونَ رَسُولًا. قُلْ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» = Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem teşehhüdü ta'lim buyurdukları sırada biri* وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُهُ وَعَبْدُهُ dedi. *Bunun üzerine buyurdu ki: Vallāhi ben Resûl olmazdan evvel abd idim. Abdühü ve Resûlühû de*" denilmiştir. Bu rivâyet mürsel ise de ricâli hep sikāttır.

"*Müdevvene-i Kübrâ*"dan İbnü'l-Kāsım'ın rivâyetine nazaran İmâm Mâlik Ömer *radiya'llāhu anh'in* rivâyetini ihtiyâr etmiştir ki, lâfzı şudur: «اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ. اَلزَّاكِيَاتُ لِلّٰهِ. اَلطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ. اَلصَّلَوَاتُ لِلّٰهِ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.»

İmâm Şâfiî'nin muhtârı İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ'*nın: "كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize teşehhüdü öğretirlerdi*" mukaddimesiyle başlayan rivâyetidir ki, buna nazaran teşehhüdün nazmı şudur: «اَلتَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ، اَلصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ.»

Bunlardan Ömer *radiya'llāhu anh* rivâyeti İbn-i Ebî Şeybe ile Abdü'r-Rezzâk'ın "*Musannaf*"larında da mevkūf, Ebû Bekr b.

اَللّٰهُمَّ اِنّٖى اَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ

Merdûye'nin "*Kitâbü't-Teşehhüd*"ünde merfû' olarak tahrîc edilmiştir. Tahâvî de "*Meâni'l-Âsâr*"ında bu teşehhüdü Emîrü'l-Mü'minîn Hazretlerinin minber üstünde nâsa ta'lîm ettiğini nakleder. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi ise Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn-i Mâce taraflarından rivâyet edilmiştir. İmâm Şâfiî'nin bunu diğer teşehhüdlere tercîh etmesine sebep evvelen bunda "*El-Mübârekât*" lâfzının bulunması, sâniyen *«تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً» âyet-i kerîmesine muvâfık olarak "*Tahiyye, mübâreke, tayyibe*" lâfızlarını câmi' olması, sâlisen İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın sığar-ı sinni nazar-ı mütâlâaya alındığına göre taraf-ı âlî-i Risâlet-Penâhî'den ta'lîmin muahhar olması.

Maa-hâzâ Tirmizî teşehhüd hakkındaki ahādîsden bahsederken İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* rivâyeti için: "*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'den teşehhüd hakkında mervî en sahîh hadîs budur. Ve Ashāb-ı Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem ile onlardan sonra Tâbiîn'den ekser-i ehl-i ilmin ameli bunun üzerinedir*" diyor. İmâm Şâfiî vâkıā İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın teşehhüdünü tercîh etmiştir. Fakat etbâından olan birçok ulemâ da esahhiyyetine bakarak İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* hadîsini tercîh eylemişlerdir. Bu hadîs yüz yirmi bu kadar tarîkdan rivâyet edilmiş olup Şâfiiyyü'l-mezheb olan şârih Askalânî'nin dediği gibi esahhiyyeti hakkında ehl-i hadîs beyninde ihtilâf yoktur. Eimme-i Hanefiyyenin kâffesi ile Süfyân-ı Sevrî, Abdullāh b. el-Mübârek, Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk b. Râhûye –Tirmizî'nin beyânına göre– hep onu ihtiyâr etmişlerdir. İmâm Mâlik ise, Ömer *radiya'llāhu anh* hadîsi ile amel etmiştir. Her birinin kendine göre hücceti varsa da İbn-i Mes'ūd rivâyetinin cümlesinden akvâ olduğu muhakkaktır. Maa-hâzâ rivâyet edilen elfâz-ı teşehhüdün hangisi ile olursa olsun namaz kılmanın cevâzında yine cümlesi ittifâk etmişlerdir.

Teşehhüdün vücûb ve istihbâbı mes'elesi bundan evvelki hadîsin hâşiyelerinde beyân edilmiştir.

Sûre: 24 (Nûr), âyet: 61

اَلْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اَللّٰهُمَّ اِنّى اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ. فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ مَا اَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ مِنَ الْمَغْرَمِ. فَقَالَ اِنَّ الرَّجُلَ اِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَبَ. وَوَعَدَ فَاَخْلَفَ[2].

TERCEMESİ

Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevçe(-i pâkize)si Āişe(-i Sıddîka) *radiya'llāhu anhâ*'dan sened-i muttasıl ile rivâyet olunuyor ki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaz(ın sonun)da[3]: «اَللّٰهُمَّ اِنّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ

Teşehhüdde ihfâ sünnettir. Bu bâbda Tirmizî'nin «حسن غريب» kaydiyle Abdullāh b. Mes'ūd'dan, Hākim'in «صحيح على شرط مسلم» kaydiyle yine müşârün-ileyhden, İbn-i Hüzeyme'nin "*Sahîh*" inde Āişe *radiya'llāhu anhâ*'dan bu bâbda rivâyetleri vardır.

Teşehhüd-i ahîrden sonra Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e tasliye, Ebû Hanîfe ile Mâlik'e göre sünnet, Şâfiî'ye göre farzdır. Ahmed İbn-i Hanbel'den gelen iki rivâyetin en meşhûruna göre, terkiyle namaz fâsid olur.

1 «زَوْجِ النَّبِىِّ» lâfızları ekser-i rivâyâtta varsa da İbn-i Asâkir rivâyetinde yoktur.

2 Ekser-i rivâyâtta böylece fâ iledir. Bâzı rivâyetlerde ise fâsız olarak yalnız «اَخْلَفَ» dir.

3 «فِى الصَّلَاةِ» demekle vâkıā namazın hangi rüknünde bu duānın okunacağı kat'î olarak ma'lûm olamazsa da mahall-i duā namazın sonunda teşehhüdden sonra ve selâmdan evvel olmak lâzım geleceği karâin-i akliyyeden mâadâ bâzı haberler ile de sâbit oluyor. Nitekim bundan evvelki hadîsin diğer tarîkdan (462) nci olarak zikredilecek İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* rivâyetinin sonunda: "ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ مَا شَاءَ = *Sonra dilediği duāyı intihâb eder*" buyurulduğu gibi İbn-i Huzeyme de Abdullāh b. Tāvûs'dan

الْقَبْرِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ»[1] diye duā buyururdu. Biri kendisine[2]: "*Mağrem-*

şöyle bir rivâyette bulunuyor: Pederim teşehhüdden sonra pek ziyâde büyük tuttuğu bâzı kelimeler söylerdi. "*Her iki teşehhüdde mi?*" diye sordum. "*Hayır, teşehhüd-i ahîrde*" dedi. "*O kelimeler nedir?*" deyince: «أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ...» cevâbını verdi ki, bu duānın Āişe *radiya'llāhu anhā*'dan merfûan rivâyet edildiği beyân ediliyor. Demek ki, başka türlü tafsîl ile bu hadîsin aynıdır. Hadîsler ise yekdiğerini müfessirdir. Binâenaleyh mahall-i duānın teşehhüd-i ahîrden sonrası olduğu teayyün etmiş olur. Bâhusūs Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in de bu duānın teşehhüd-i ahîrde okunacağı hakkında turuk-ı adîdeden rivâyeti vardır ki, bunların biri *Müslim*'de: «إِذَا تَشَهَّدَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ...» lâfzı ile vârid olmuştur.

[1] Namazda istiāze buyurulan şeyler bu hadîs-i şerîfe göre: 1—Azâb-ı kabîr; 2—Mesîh-i Deccâl'in fitnesi; 3—Mahyâ, yâni hayat fitnesi; 4—Memât, yâni ölüm, yâhud zamân-ı mevt fitnesi; 5— Me'sem, yâni günah; 6— Mağrem, yâni borçtur.

Azâb-ı kabirden istiāze ile me'mûr oluşumuz, bu azâbın hak olduğunu ve Mu'tezile ile sâir inkâr edenlerin yanıldıklarını isbât eder. (76, 163 ve 417 nci hadîslere de mürâcaat.)

"*Fitne*" fi'l-asl ibtilâ ve imtihan demektir ki, türkçesi "*sınamak*" dır. Sonraları hoşa giden bir şeyi beğenip aldanmaya da, dalâle de, günâha da, küfre de, katle de, diğer maānîye de ıtlāk olunmaya başlamıştır.

"*Mesîh*" Îsâ b. Meryem *salâvâtu'llāhi ve selâmühû aleyhimâ* Hazretlerine de, Deccâl'a da ıtlāk olunur. Lâkin ikincisi dâimâ "*Deccâl*" kaydiyle birincisinden tefrîk edilir. Deccâl'a Mesîh denilmesi kendisinden hayır silindiği, yâhud gözlerinden biri silik olup yek-çeşm olduğu, yâhud -mesâha-i arzdan- zamân-ı hurûcunda az zaman içinde yeryüzünü dolaşacağı içindir. Mesîh b. Meryem *aleyhime's-selâm*'ın ism-i şerîfinin iştikākı hakkında türlü türlü vecihler

den (yâni borçtan) *ne de çok istiâze ediyorsun!*" dedi. Bunun

beyân edilmiş ise de kelimenin İbrânîce « مشيحا » dan me'hûz olduğuna dâir olan vech, bizce hepsinden akvâ görünüyor.

"*Deccâl*" halt ma'nâsına (decl = دجل) ma'nâsından me'hûz olarak hakkı bâtıl gibi gösterir hîlekâr, yalancı ve yaldızlayıcı ma'nâlarına gelir. âhır-zamanda da'vâ-yı Ulûhiyyete kalkışacak habîsin ismidir ki, bu mel'ûnun da hurûcu birçok ahâdîs-i şerîfe ile berâber buradaki istiâze ile sâbit oluyor.

"*Fitne-i mahyâ*" insana müddet-i hayâtında ârız olan ibtilâlardır ki, dünyâya aldanmak, şehevâta tebaiyyet etmek, cehâletler ardında koşmak ve en müdhişi, el-iyâzü billâhi Teâlâ, öleceği sırada imtihâna giriftâr olmak gibi şeylerdir.

"*Fitne-i memât*" fitne-i kabir, yâhud zamân-ı ihtizardaki fitnedir. Fitne-i memât fitne-i kabirdir denilirse –azâb-ı kabirden istiâze daha evvel geçtiğine göre– mükerreren zikredilmiş olmaz mı? Azâb-ı kabrin fitne-i kabre terettüb ettiği mülâhaza edilirse, sebeb ile müsebbib arasında mugâyeret olduğundan ikisi ayrı ayrı ma'nâları ifâde etmiş ve tekrar vâkı' olmamış olur. Hakîm-i Tirmizî "*Nevâdiru'l-Usûl*" ünde meyyite: "مَنْ رَبُّكَ = *Rabbin kimdir?*" diye sorulduğu vakit şeytân-ı lâîn karşısına geçip kendi nefsine işâret ederek : "إِنِّي أَنَا رَبُّكَ =*Şüphesiz Rabbin benim*" diyeceğini Süfyân-ı Sevrî-'den rivâyet ediyor ki, bu sual sorulduğu gün tesebbüt, yâni îmân üzere sâbit-kadem olmak için duâ etmek me'sûr olmuştur. Yine Hakîm-i Tirmizî Amr b. Mürre'ye müntehî ceyyid bir sened ile Sahâbe'nin bir meyyiti kabre koydukları sırada: "« اَللّٰهُمَّ اَعِذْهُ مِنَ الشَّيْطَانِ » =*İlâhî, bu kulunu şeytandan sakla*" demeği müstahsen gördüklerini rivâyet ediyor. İbtidâ-yı emirde azâb-ı kabr ile Mesîh-i Deccâl fitnesinden istiâze ediliyor da sonra âmmın hâssa atfı kabîlinden fitne-i mahyâ ile fitne-i memât zikrediliyor. Demek burada leff ü neşr-i müşevveş var.

Bu münâsebetle Ebû Hüreyre'nin *Müslim*'deki merfûan bir rivâyetini de zikretmek lâzımdır. Bunda : « اِذَا تَشَهَّدَ اَحَدُكُمْ

üzerinde: "*İnsan borçlandığı vakit söz söyler de yalan uydurur, söz verir de sözünde duramaz*" buyurdu [2].

فَلْيَسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنْ اَرْبَعٍ : يَقُولُ اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ. وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ اَلْمَسِيحِ الدَّجَّالِ» buyurulmuştur. Beyhakī'nin bir rivâyetinde bundan sonra: "ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ بِمَا بَدَا لَهُ = *Bunları söyledikten sonra nasıl hatırına gelirse nefsi için öyle duā eder*" ziyâdesi vardır ki, bu ziyâde de sahīhtir.

«*Me'sem* = مَأْثَمٌ» günahtır. «*Mağrem* = مَغْرَمٌ» de borç, yâhud kendi sun'u olmaksızın malına bir zarar ārız olmasıdır.

[1] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bu suâli îrâd eden kimsenin ismi mübhem ise de Āişe *radiya'llāhu anhā*'nın *Nesei*'deki: "فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا اَكْثَرَ مَا تَسْتَعِيذُ... = *Dedim ki: Yâ Resûlâllāh, mağrem'den ne de çok istiāze ediyorsun!*" sözünden burada ibhâm ettiği kāilin kendisinden ibâret olduğu anlaşılıyor.

[2] Meselâ borcunu edâ edebilecek bir şeyi var gibi gösterip öyle borçlanır ki, bâzan, hattâ çok kere bu, dâyin olacak kimseyi aldatmak için bir yalan olmuş olur. Kezâlik falan vakitte borcumu ödeyeceğim diye dâyine va'd eder de mîâdı gelince va'dine vefâ edemez. Demek ki, borç yalan ile hulf-i va'de sâikdir ki, her ikisi de birçok ahādîs-i şerîfede ve bâhusūs (31) inci hadîsde sıfât-ı münâfikīnden olarak gösterilmiştir. Elhāsıl borç, insana dünyâ ve âhirette îrâs-ı şeyn ettiği için ondan istiāze vācibdir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*: "«اَلدَّيْنُ رَايَةُ اللّٰهِ فِى الْاَرْضِ. فَاِذَا اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يُذِلَّ عَبْداً وَضَعَهُ فِى عُنُقِهِ» = *Borç Allāh'ın yeryüzünde tutuğu lâlesi, boyun halkasıdır. Bir kulu zelīl etmek diledimi onu boynuna geçirir*" hadîsini rivâyet etmiştir. Abdullāh b. Ca'fer *radiya'llāhu anhümâ* deyn hakkında: "«اِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى مَعَ الدَّائِنِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنَهُ مَا لَمْ يَكُنْ فِيمَا يَكْرَهُهُ اللّٰهُ تَعَالَى» = *Hak Celle ve Alâ Hazretleri, borcunu ödeyinceye kadar, hep borçlu ile berâ-*

461. عَنْ اَبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ

berdir. *Meğer ki, o borç Allāhu Teālā'nın kerih gördüğü bir sebeble hāsıl olmuş ola*" hadîsini merfûan rivâyet ediyor.

Bu hadîs için Taberânî ve Hākim, kimsenin i'tirâzına uğramaksızın sahîhdir diyorlar. Bununla metindeki hadîs beynindeki teāruz-ı sūrîyi ref' etmek ise o kadar güç değildir. İnsan, borcu tesviyesi vâcib, mendub, yâhud mubah bir iş için edâ etmek niyetiyle ederse Allāhu Teālâ –Abdullāh b. Ca'fer *radiya'llāhu anh* hadîsinin delâletiyle– ona yardımcıdır. Edâ-yı deyni teysîr buyurması kuvvetle me'muldür. Zîrâ niyyeti ödemektir ve: «اَلاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ» ve: «نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ» hadîsleri mûcibince bu hüsn-i niyyetinden dolayı belki de me'cûr olur. Eğer edâ-yı deyne kudreti yokken borç eder, yâhud ödememeyi niyyet eylerse işte bu, istiāze edilecek borçlardan olmuş olur. Böyle olan kimsenin Allāhu Teālâ da lehinde değil, aleyhinde olur.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ma'sūm oldukları bu husūsāttan istiāze buyurmalarındaki hikmet, ümmete ta'lîm olabildiği gibi «اَعُوذُ بِكَ لاَ مِنِّى» ma'nâsına ümmetleri için istiāze de olabilir, yâhud da ma'sūmiyetleri kendilerince ma'lūm olmakla berâber bu istiāzelerle tarîk-ı tevâzua sülûk ve ızhâr-ı ubûdiyyet buyurmuş, Allāhu Teālâ'dan havf ve haşyet gösterip arz-ı iftikār eylemiş de olabilirler. Zamânına yetişmiyecekleri muhakkak olduğu halde Deccâl fitnesinden istiāze buyurmaları da o lâînin haberi asırdan asra, cemâatden cemâate intişâr edip yalancı, sahtekâr, müfterî, sâî bi'l-fesâd, sâhir olduğu mü'minlerce ma'lûm olup kendisine aldanmasınlar içindir. O zamâna yetişmiyecekleri kendilerince tahakkuk etmezden evvel bu istiāzede bulunmuş olmaları da ihtimal dâhilindedir. Nitekim *Müslim*'deki: "«اِنْ يَخْرُجْ وَاَنَا فِيكُمْ فَاَنَا حَجِيجُهُ» = *Ben içinizde iken Deccâl çıkacak olursa ona karşı hüccetle çıkacak benim*" hadîsi de bu ma'nâyı işrâb eder.

Namazda edilecek duālar hakkında ulemâ beyninde ihtilâf vardır. Ebû Hanîfe ile Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, yalnız

اَللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِّمْنِي دُعَاءً اَدْعُو بِهِ فِي صَلاَتِي. قَالَ قُلْ اَللَّهُمَّ اِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْماً كَثِيراً[1]. وَ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ. فَاغْفِرْلِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَ ارْحَمْنِي. اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile Abdullāh b. Amr b. el-Âs *radiya'llāhu anhümâ*'nın) Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh'*-

---

ed'iye-i me'sûre ile *Kur'ân-ı Kerîm*'e muvâfık olan duālar okunabilir. Zîrâ : «اِنَّ صَلاَتَنَا هَذِهِ لاَ يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ. اِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ» =*Bizim şu namazımıza kelâm-ı nâsdan hiçbir şey yaraşmaz. Orada söylenecek tesbîh ve tekbîr ve kırâet-i Kur'ân'dır*" hadîsi, Müslim'in rivâyetiyle sâbittir. Şâfiî ve Mâlik'e göre ise namaz hâricinde –ism olmamak şartiyle– umûr-ı dünyâ ve dîne āit kelâm-ı nâsa benzer herhangi duā olursa onu namazda da etmek câizdir. Maa-hâzâ Şâfiiyye'den bâzıları, talebinde sû-i edeb olan bir şey dilemeyi câiz görmemişlerdir. Bu bâbdaki ihtilâfât ne olursa olsun, maānî-i hayrâtı kâffeten câmi' olarak Allah ve Resûlullāh tarafından ta'lîm edilmiş ed'iye-i mübâreke dururken istenmesinde hayr olup olmadığı ma'lûm olmayan metālib-i dünyeviyye ile uğraşıp lisân-ı Resûl ile haber verilen ve herhalde daha ālî olan metālib-i uhreviyyeyi bırakmak, himmetin kāsır olduğuna alâmet olsa gerektir.

İbn-i Hazm bu hadîsdeki teavvüzün farzîyyetine kāil olmuştur. Zîrâ Tāvûs b. Keysân oğluna, bu duāyı etmediğinden dolayı, namazı iāde ettirmiştir. Lâkin bunun ifrat olduğu (462) nci hadîs ile sâbittir.

[1] Bâzı nüshalarda (كبيرا) olduğu gibi Müslim'in rivâyetinde de böyledir. Bundan dolayı Nevevî : «ظُلْماً كَبِيراً كَثِيراً» demeyi münâsib görmüştür.

den[1] rivâyetine nazaran (Müşârün-ileyh Hazretleri bir def'a) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: "(Yâ Resûla'llāh,) *bana bir duā öğret de namazım*(ın sonun)*da*[2] *okuyayım*" di(ye niyazda bulun)muş. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de): "اَللّٰهُمَّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْمًا كَثِيرًا . وَ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ . فَاغْفِرْلِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَ ارْحَمْنِى . اِنَّكَ اَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[3] *de*" cevâbını vermişlerdir.

[1] Bu hadîsi, Sahābî Sahābî'den rivâyet etmiş. Bundan dolayı da muhaddisînin kimi "*Müsned-i Abdullāh b. Amr*" da, kimi "*Müsned-i Ebî Bekr*" de zikreylemişlerdir.

[2] Bundan evvel 882 nci sahifenin [3] rakamlı hâşiyesinde verilen îzāhāta binâen teşehhüdden sonra ve selâmdan evvel demektir.

[3] Duā-yı şerîfin meâl-i ālîsi: İlâhî, şüphesiz ben kendime (büyük ve) çok zulm ettim. Günahları mağfiret edecekde ancak Sen'sin. Öyle ise kendi makām-ı rahîmiyyetinden gelen bir mağfiret ile bana mağfiret ve bana rahmet eyle. Şüphesiz ki, Ğafûr ve Rahîm Sen'sin. İntihâ. Va'llāhu a'lem. «لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ» demek isticlâb-ı mağfiret olduğu gibi vahdâniyyet-i İlâhiyyeyi de ikrardır. «مَغْفِرَةً» nin nekre olması mağfiretin büyüklüğüne, künhünü idrâk mümkün olmayacak kadar azametine delâlet ettiği gibi «مِنْ عِنْدِكَ» mağfiretin azametini daha ziyâde arttırır. Zîrâ Allāhu Tebâreke ve Tekaddes Hazretleri tarafından olan şey, vasfın ihāta edemiyeceği büyük bir şey olmak lâzım gelir. İbn-i Cevzî, mağfiretin taraf-ı Hak'dan olmasına -abd cihetinden işlenmiş amel-i sālih gibi bir sebeb olmaksızın- tefaddulen rây-gân olmuş bir mağfiret olması ma'nâsını veriyor ki, abd böyle söylemekle: "*Yâ Rab, amelimle ehliyet kazanmamış olduğum halde kendiliğinden bana mağfiret bağışla*" demiş gibi olur. Taleb, niyâz-ı rahmetle ikmâl ediliyor. Ve duā Allāh'ın Gafûriyyet ve Rahîmiyyetine ilticâ ile hitāma erdiriliyor ki, bu duā-yı mübârekin cevâmiü'l-kelimden olduğuna şüphe yoktur. Zîrâ abd, zulm-i kebîr ve kesîr sāhibi olmak gibi kemâl-i taksîrini i'tirâf etmekle berâber mağfiret ve rahmetten ibâret olan gāye-i in'āmı da taleb ediyor.

462 . حَدِيثُ ٱبْنِ مَسْعُودٍ فِي ٱلتَّشَهُّدِ تَقَدَّمَ قَرِيباً . وَقَالَ فِي هَاذِهِ ٱلرِّوَايَةِ بَعْدَ قَوْلِهِ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ يَتَخَيَّرُ[1] مِنَ ٱلدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو.[2]

TERCEMESİ

İbn-i Mes'ūd (*radiya'llāhu anh*) hadîsi ki, biraz evvel geçmişti[3]. Bu rivâyete göre (İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*) «وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» demesini müteākıb: "*Sonra en ziyâde beğendiği duāyı intihâb edip onunla niyazda bulunsun*"[4] demiştir.

Mağfiret, nâr-ı Cahîmden uzak bırakılmak, rahmet de Cennet'e idhâl edilerek Rabb-i Kerîm'e nazardan vâyedâr kılınmaktadır. Ne saādet! Ne fevz-i azîm!

[1] Bâzı nüshalarda lâm-ı emr ile «ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ».

[2] Bâzı rivâyâtta «فَيَدْعُو بِهِ».

[3] (459) uncu hadîs.

[4] Şâfiiyye ile Malikiyye buradaki «يَتَخَيَّرُ» den –bundan evvelki hadîslerde zikredilen– ed'iye-i me'sûrenin vâcib olmayıp mendûb olduğuna istidlâl etmişlerdir. *Buhârî*'nin başka yerdeki rivâyetinde «ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ مِنَ ٱلثَّنَاءِ مَا شَاءَ», *Müslim*'de de: مِنَ ٱلْمَسْئَلَةِ مَا شَاءَ denilmesi, bu ed'iye-i me'sûrenin adem-i vücûbuna delâlet ettiği gibi «مِنَ ٱلثَّنَاءِ» kaydından da edilecek ed'iyenin esniye ve mehāmid-i İlâhiyyeyi mutazammın olması lüzûmu anlaşılır.

(460 ve 461) inci hadîslerle (460) ıncının zımnında zikredilen Ebû Hüreyre hadîsi ile sâbit ed'iye-i me'sûreden başka diğer ed'iye-i me'sûre de rivâyet edilmiştir. Ez-cümle İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh* namazda teşehhüdü ta'lîm ettikten sonra: "*Biriniz*

463. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّهِ

---

teşehhüdden fâriğ olduktan sonra اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ مِنْهُ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا اسْتَعَاذَكَ مِنْهُ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ. رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ yâni: *İlâhî, ben bildiğim ve bilmediğim hayırların hepsini Sen'den dilerim. İlâhî, ben bildiğim ve bilmediğim şerlerin hepsinden Sana sığınırım. İlâhî, sālih kullarının Sen'den dilediği hayırları Sen'den dilerim. İlâhî, sālih kulların hangi şerlerden Sana sığındılarsa o şerlerden Sana sığınırım. Ey Rabbimiz, bize dünyâda da büyük hasene, âhirette de büyük hasene ver. Ve âteş azâbından bizi sakla, diyecek olursa enbiyâdan, sālihînden her kim ne duā ettiyse hepsi bu duānın içine girmiş olur"* sözünü de ilâve etmiş. (460) ıncı hadîsin son hâşiyesine mürâcaat.

Teşehhüdden sonra Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e salât okumak Şâfiî'ye göre vâcibdir. Taberî ile Tahāvî müşârün-ileyhin bu ictihadda mesbûk olmadığını, yâni bu ictihadda bulunan ilk müctehidin kendisi olduğunu iddiā ederek bununla tasliyenin mendûb olduğuna istidlâl ettikleri gibi nedbine icmâ' da'vâsında bile bulunmuşlardır. Halbuki şârih Askalânî: *"Da'vâ-yı icmâ'da nazar vardır. Zîrâ Ebû Ca'fer-i Bâkır ile Şa'bî ve sâireden vücûb-i tasliyeye kāil olduklarına delâlet eder söz menkūl olduğu gibi –en acîbi– bu hadîsin râvîsi İbn-i Mes'ūd radiya'llāhu anh'den de bunu iktizā eder rivâyet-i sahîha vardır. Nitekim Saîd b. Mansūr ile Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, İbn-i Mes'ūd radiya'llāhu anh*'in «يَتَشَهَّدُ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ. ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ يَدْعُو لِنَفْسِهِ بَعْدُ» yâni: *"İnsan namazda teşehhüd ettikten sonra Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyi ve sellem'e tasliye eder. Sonra onun ardından kendi nefsi için duā eder, dediğini isnâd-ı*

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا سَلَّمَ قَامَ النِّسَاءُ حِينَ يَقْضِي تَسْلِيمَهُ [1] وَمَكَثَ يَسِيرًا قَبْلَ اَنْ يَقُومَ.

Tercemesi

(Ümmü'l-Mü'minîn) Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (namazdan) selâm verdiğinde selâmını itmâm eder etmez kadınlar (hemen) kalkar. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de) ayağa kalkmazdan evvel azıcık bekler dururdu [2].

---

sahîh ile rivâyet etmişlerdir" dedikten sonra: Şâfiî ile -iki rivâyetin birine nazaran- Ahmed ve ashāb-ı Mâlik'den bâzıları işte bundan dolayı vücûb ictihâdında bulunmuş olduklarını ve İshāk b. Râhûye'nin de vücûba kāil ise de: "*Unutup terkedecek olursa umarım ki namazı tamamdır*" dediğini nakleder. (459 uncu hadîsin son hâşiyesine de mürâcaat.)

[1] Bir rivâyete göre «حَتَّى يَقْضِيَ تَسْلِيمَهُ».

[2] Râvîlerden İbn-i Şihâb-ı Zührî'nin *Buhârî*'deki: «فَنَرَى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ اَنَّ مُكْثَهُ لِكَيْ يَنْفُذَ النِّسَاءُ قَبْلَ اَنْ يُدْرِكَهُنَّ مَنِ انْصَرَفَ مِنَ الْقَوْمِ» = *Öyle zannediyorum ki -Allāhu a'lem- Resûl-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bu meks ve tevakkufları kadınlar, cemâatin namazdan çıkmış olanları kendilerine yetişmezden evvel savuşmuş bulunsunlar içindir*" sözünden de anlaşılıyor ki, kadınların mescidden çıkmalarına vakit bırakmak için beklerlermiş. Hattâ Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın yine *Buhârî*'deki diğer rivâyetine göre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz mihrâbı terk buyurmazdan evvel kadınlar çıkıp evlerine dâhil olurlarmış. Neseî rivâyetinde ise daha ziyâde tafsîl vardır. Bu rivâyette: "«اِنَّ النِّسَاءَ اِذَا سَلَّمْنَ قُمْنَ. وَثَبَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ صَلَّى مِنَ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللّٰهُ. فَاِذَا قَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ الرِّجَالُ» = *Kadınlar selâm verdiklerinde he-*

464. عَنْ عِتْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى

mèn kalkarlar, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ve birlikte namaz kılmış olan erkekler duracakları kadar dururlar, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem kalktığı vakit de erkekler kalkarlardı" denildiğine bakılırsa kalkıp savuşmak için erkeklerin imâmı beklemeleri sünnet olduğu da anlaşılıyor.

Namazdan çıkmak için selâmın farz veya sünnet olduğu mes'elesi de muhtelefün-fîhtir. Eimme-i selâseye yâni Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'e ve bunların etbâına göre selâm rükündür. Namazdan cüz'dür. Namaz onunla tamâm olur. Selâm vermedikçe tahallül yâni namazdan çıkmak câiz değildir. Ebû Hanîfe'ye göre bir rivâyette vâcib, diğerinde sünnet; İmâmeyn'e göre sünnettir. Ka'de-i ahîreden sonra musallî namazdan selâmı terkederek çıkar, yâhud ka'de-i ahîreyi edâdan sonra kendisinden hades sâdır olursa namazı tamamdır.

Bu hadîs-i şerîf *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in namazdan çıkmak için selâma muvâzabet-i Risâlet-Penâhîlerini müş'ir, diğer taraftan da : صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي buyurdukları da katî sûrette sâbit olduğundan eimme-i selâseye delil olabildiği gibi daha sarîh delilleri Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'den sened-i hasen ile Ebû Dâvûd'un merfûan rivâyet ettiği: "«مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ. وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ. وَتَحْلِيلُهَا السَّلَامُ» = *Namazın anahtarı abdesttir. Tahrîmi, yâni mâ-adâsını haram kılan şey iftitah tekbîridir. Tahlîli, yâni ef'âl-i salâtın mâ-adâsını halâl kılan şey de selâmdır*" hadîs-i şerîfidir ki, bunu Tirmizî ile İbn-i Mâce de tahrîc ettikleri gibi Hākim "*Müstedrek*" inde « صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه » kaydiyle tahrîc eylemiş, Tirmizî de; "*Bu bâbda en sahîh ve en hasen olarak rivâyet edilen bu hadîsdir*" mütâlâasını ilâve etmiştir. Hanefiyye'nin hücceti ise Abdullāh b. Amr b. el-Âs *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî: "«إِذَا رَفَعَ الْمُصَلِّي رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ صَلَاتِهِ وَقَضَى تَشَهُّدَهُ ثُمَّ أَحْدَثَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ. فَلَا يَعُودُ لَهَا» = *Musallî, namazının sonunda başını secdeden*

اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ.

kaldırıp da teşehhüdünü ettikten sonra kendisinden hades vâkı' olsa namazı tamâm olmuştur. Onu bir daha kılmaz" hadîs-i şerîfidir. Bir de Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh –Tahāvî*'deki rivâyete nazaran– elinden Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tutup kendisine bâlâda geçen tarzda (459 uncu hadîs) teşehhüdü ta'lîm buyurduklarını naklettikten sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: "فَإِذَا قُلْتَ ذَلِكَ أَوْ قَضَيْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُكَ. إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ. وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ = *İşte bunu yapınca (yâhud bunları edâ edinse) namazın tamâm olmuştur. Artık kalkmak istersen kalkarsın, oturmak istersen oturursun*" buyurduklarını da merfûan nakllediyor. Sahābî-i müşârün-ileyhin "التَّشَهُّدُ انْقِضَاءُ الصَّلاَةِ. وَالتَّسْلِيمُ إِذْنٌ بِانْقِضَائِهَا = *Teşehhüd namazın tamamlanmasıdır, selâm ise tamam olduğunu haber vermektir*" dediğini Tahāvî rivâyet ediyor. Demek selâm namazın sulbünden değilmiş; binâenaleyh farz değil, sünnettir derler. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed'den başka Atā' b. Ebî Rebâh, Saîd b. el-Müseyyeb, Katâde, İbn-i Cerîr-i Taberî de selâmın farz olmadığına, terkiyle namazın da fâsid olmadığına kāil olmuşlardır. Muhâlifleri, Tahāvî'nin bu iki rivâyeti İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in kelâmıdır, ve ilk rivâyet ve hadîse müdrecdir diyerek münâkaza ederler.

Bu hadîs-i şerîfden bir istifâdemiz de kadınların mescidlere çıkabilecekleri ve erkeklere karışmaksızın namazı müteākıb hemen mescidi terkedip hânelerine dönmeleri, onlar çıkıncaya kadar imâmın namaz kıldığı yeri terketmemesi lüzumludur. (209, 217, 235, 242, 338, 398 inci hadislere de mürâcaat.) Cemâat içinde kadın yoksa imam için müstahab olan –Şâfiî'nin "*Muhtasar*" da mezkûr kavline göre– namazı müteākıben hemen musallâsından kalkmaktır. Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın fiili böyle olduğunu Gazâlî "*İhyâ*" sında beyân ediyor ki, bu rivâyet için İbn-i Hibbân sahîhdir diyor. Şâfiî'nin müstahab gördüğü bu fiilin –Nevevî'nin beyânına göre–

TERCEMESİ

Itbân (b. Mâlik-i Ensārî)[1] *radiya'llāhu anh*'den: Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

---

iki illeti vardır: 1— İmam selâm verdi mi, vermedi mi? diye geridekilerin şekke düşmemesi; 2— Yabancı bir kimse o sırada mescide girince imamı hâlâ namazda zannederek iktidâ etmemesi. Lâkin –Sāhib "-i *Tavzîh*"in ihtār ettiği üzere– *Müslim*'de mervî olup meâlini (441) inci hadîsin hāşiyesine aldığımız Berâ' b. Āzib *radiya'llāhu anhümâ*'nın: «رَمَقْتُ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدْتُ قِيَامَهُ فَرَكْعَتَهُ فَاعْتِدَالَهُ بَعْدَ رُكُوعِهِ فَسَجْدَتَهُ فَجَلْسَتَهُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فَسَجْدَتَهُ مَا بَيْنَ التَّسْلِيمِ وَالْاِنْصِرَافِ قَرِيبًا مِنَ السَّوَاءِ» hadîsine bakılacak olursa *–aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri selâm verir vermez hemen ayağa kalkmaz, belki selâmdan sonra sücûduna yakın bir celse mikdârı otururlarmış. Me'mûma gelince: Şâfiî'nin "*El-Ümm*" ünde: "*İmam selâm verince onun ayağa kalkmasını beklemeden kalkıp gitmesinde beis yoktur. Lâkin gitmeyi ya imamdan sonraya, yâhud imâm ile birlikte kalkıp gidecek vakte kadar te'hîr etmesini daha hoş görürüm*" denilmiştir. Şârih Aynî "*Zahîre*"den "*İmamın, namazdan fâriğ olunca olduğu yerde kıbleye karşı durmayacağı hakkında icmâ' vardır. Ve bunda bütün namazlar müsâvîdir. Namazdan sonra tatavvu' yâni sünnet yoksa ister sağına, ister soluna, isterse –ve karşısına namaz kılan tesādüf etmiyecek ise– cemâate karşı döner. Namazdan sonra sünnet varsa sünnete kalkar*" sözünü naklettikten sonra: "*Bizim de kāil olduğumuz hüküm budur. Farzın edâsından sonra sünneti te'hîr etmesi mekrûh olur. Sünneti kılmak için de imâmet ettiği yerden ya ilerlemek, ya gerilemek, yâhud da sağa, sola inhirâf eylemek sûretiyle ayrılır*" diyor. Ve Hanefiyye'den Hulvânî'nin sünnetleri farzdan sonra te'hîr etmenin cevâzı hakkındaki sözünü beyân ettikten sonra: "*Te'hîrin kerâheti mansûstur*" diyor. Sabah ve ikindi namazlarından sonra imam duā ile meşgûl olur. Çünkü mezheb-i Hanefî'ye göre bu iki vaktin farzından sonra tatavvu' kılınmaz. Namaz yerine duâyı ikāme eder. Selâmdan sonra duā etmesi müstahabdır. Mâlikiyye'den "*Tavzîh*" sâhibi de:

sellem ile birlikte (bir def'a) namaz kıldıktı. Selâm verdikleri vakit (biz de) selâm verdik[2].

"*İmam zikir ve duā için mihrabdan intikāl edip cemâate teveccüh etmek istediğinde nasıl dilerse öyle intikāl edebilirse de efdal olan sağ tarafını cemâate, sol tarafını da mihrâba çevirmek ve bir kavle göre aksini yapmaktır ki, Ebû-Hanîfe'nin kavli budur*" demiştir.

Bu hadîsin fevâidinden biri de gadd-ı basarın, yâni kadınların bulunduğu tarafı görmemek için yere bakmanın vâcib olduğunu ifhâm etmesidir.

[1] Bu hadîs (268) inci olarak evvelce mutavvelen geçmişti. Oradaki rivâyet, doğrudan doğruya Itbân'dan değil, Mahmûd b. er-Rebî' el-Ensārî *radiya'llāhu anh* vâsıtasiyle Itbân b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'dendir. Orada o kadar tafsîlât ile berâber yalnız «ثُمَّ سَلَّمَ» denilmiş olup burada olan kısa rivâyetteki «فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ» ziyâdesi yoktur.

[2] Bu hadîsden Buhârî'nin istihrâc etmek istediği hüküm, me'mûmun –duā ve sâire ile meşgūl olarak– selâmını imâmın selâmından sonraya te'hîr etmemesi müstahab olduğudur. Nitekim: "*İbn-i Ömer radiya'llāhu anhümâ imam selâm verdiği vakit arkasında olanların hemen selâm vermesini müstahab görürdü*" eserini sadedinde olduğumuz hadîsden evvel ta'lîkan rivâyet ediyor. Ancak me'mûmun selâmı imâmın selâmına mukārin mi, yoksa selâmının akıbinde mi olmalı? Ebû Hanîfe'den her ikisi de mervîdir. Şâfii'ye göre ise muktedî, imam birinci selâmdan fâriğ olur olmaz selam verir. Şâfiîyyece vech-i mesnûn budur.

Namazdan çıkmak için kaç kere selâm verilmeli? Bu selâmlar ikidir. Birçok ahādîs-i şerîfede rivâyet edildiği üzere musallî bir kere sağ tarafına yanağının akı görününceye kadar dünüp «السلام عليكم و رحمة الله», bir kere de sol tarafına yine yanağının akı görününceye kadar dönüp «السلام عليكم و رحمة الله» der. Namazdan çıkarken selâmın lâfz-ı mesnûnu işte budur. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinin başka lâfz ile selâm buyurduklarını rivâyet eden yoktur. Bu tertîbi, hurûfunu tenkîs veya başka bir sūrette ihlâl etmek, meselâ –teşehhüdde olduğu gibi– ihtisār ile «سلام عليكم», yâhud kalb ile «عليكم السلام» demek, yâhud «و رحمة الله» i hazfetmek, yâhud da «و بركاته» yi ziyâde etmek

465 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ

vech-i mesnûna muhâlif olup namazı ifsād edip etmiyeceği hayli ihtilâflı bir mes'eledir. Mâlikiyye, imama redd-i selâm olmak üzere muktedînin kıbleye müteveccihen üçüncü bir selâm daha vermesini müstahab görürler. Mâlikiyyeden "*Tavzîh*" sāhibi, Mâlik'in kavli bu olduğunu haber verdikten sonra ahad-i kavleyne göre, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da, Şa'bî, Sâlim b. Abdullāh b. Ömer, Saîd b. el-Müseyyeb ve Atā'nın da buna kāil olduğunu nakleder. İbrâhim-i Nehaî de: "*Muktedî dilerse redd-i selâm eder, dilemezse etmez*" demiştir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın kavli, redd-i selâm olduğu iddiā edilmekle berâber müşârün-ileyhin hāl-i iktidâda imâma redd-i selâm etmediği sâbittir. Buhârî, muktedînin üçüncü selâmı vermeksizin yalnız iki selâm ile iktifâ edeceğine delîl olmak üzere Itbân b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsini buraya dercetmiştir. Maa-hâzâ Semüre b. Cündeb *radiya'llāhu anh*'in:

"اَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ نُسَلِّمَ عَلَى اَئِمَّتِنَا .

وَاَنْ نَتَحَابَّ . وَاَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ ،=Resûlullāh *sallallāhu aleyhi ve sellem imamlarımıza selâm verelim. Birbirimizi sevelim ve yekdiğerimize selâm verelim diye bize emrettiler*" hadîsi gibi rivâyât onlara zāhiren hak verdirebilecek makūledendir.

Mâlikîlerce bu üç selâmı verecek muktedîdir. İmam ile münferidin –bu tāifenin büsbütün aksine olarak– tehallül yâni namazdan çıkmak için edecekleri selâm ise yalnız birdir. Bu selâm, yüzünü döndürmeden kıbleye karşı verilir. Bu zümre içinde Ömer b. Abdü'l-Azîz, Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Evzâî ve Mâlik vardır. Enes b. Mâlik, Seleme b. el-Ekva', Ümmü'l-Mü'minîn Āişe-i Sıddîka ve bir rivâyete göre İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtından da bu mezhebde oldukları naklolunur. Tahallül için selâmın iki olduğuna Nâfi' b. Abdü'l-Hāris *radiya'llāhu anh* ile Alkame, Ebû Abdü'r-Rahmân-ı Sülemî, Atā' b. Ebî Rebâh, Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî, Abdullāh b. el-Mübârek, Ahmed İbn-i Hanbel, İbrâhîm-i Nehaî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. el-Hasen, Şâfiî, İshāk b. Râhûye gibi eimme zâhib olmuşlardır. Ebû Bekri's-

بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ

Sıddîk, Alî b. Ebî Tālib, Abdullāh b. Mes'ūd, Ammâr b. Yâsir *radiya'llāhu anhüm*'ün de bu ictihadda oldukları rivâyet olunmaktadır.

Tek selâmı kâfî görenlerin hücceti Sa'd b. Ebî Vakkās'dan Derâverdî tarîkıyle mervî: "إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ. ثُمَّ يَمِيلُ إِلَى الشِّقِّ الْأَيْمَنِ شَيْئًا = Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem namazda kıble cihetine doğru bir kere selâm verir, sonra azıcık sağ tarafına meylederdi*" hadîsi ile Ümmü'l-Mü'minin Āişe *radiya'llāhu anhümâ*'dan Züheyr b. Muhammed tarîkıyle rivâyet olunan: "إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً =*Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem yalnız bir kere selâm verirdi*" hadîsidir. Halbuki Sa'd *radiya'llāhu anh*'in hadîsini Derâverdî'den başka râvîlerin kâffesi hep iki selam olmak üzere rivâyet ettiklerini Tahāvî naklettiği gibi Ümmü'l-Mü'minîn Hazretlerinin hadîsini rivâyet eden Züheyr b. Muhammed de ahādîs-i münkere rivâyeti ile ma'rûftur. Mâlikiyye'nin ihticâc ettikleri diğer Āişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsinde: "كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ حَتَّى يُوقِظَنَا بِهَا = *Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem yalnız bir selâm ile namazdan çıkar ve bu selâmı verirken bizi uykudan uyandıracak kadar sesini yükseltirdi*" denilmesi de o kadar kuvvetli değildir. Zîrâ ikinci selâmdan bahsetmemesi nefyini müstelzim olmadığı gibi iki selâm hakkındaki bunca rivâyâta da mukāvemet edemez. Nitekim Tahāvî iki tarafa selâm verileceğini on üç Sahābî'den rivâyet ettiği gibi şârih Aynî de yedi Sahābî'den daha, yâni min haysi'l-mecmû' yirmi Sahābî'den rivâyet vâkı' olduğunu haber veriyor.

İki selâm ile namazdan çıkılınca selâmların her ikisi de bir hükümde midir? Hanefiyye'ye göre selâm ile tehallül farz olmadığı

النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [1]. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كُنْتُ اَعْلَمُ اِذَا
اِنْصَرَفُوا بِذَلِكَ اِذَا سَمِعْتُهُ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Halk farz namazdan çıkınca yüksek sesle zikretmek[2] (tâ) Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zamânında var idi[3].

---

için her ikisi sünnettir. Yâhud hiç olmazsa biri Ebû Hanîfe'ye göre vâcib, diğeri sünnettir. Şâfiiyye'ye göre ise birincisi imam, me'mûm ve münferidin kâffesi için farz olduğu halde ikincisi –Şâfiî'den esah olan rivâyete göre– sünnettir. Ahmed İbn-i Hanbel'den meşhûr olan rivâyete göre her iki selâm vâcib ise de esah olan rivâyete nazaran –Şâfiî'ye göre olduğu gibi– onun indinde de birincisi vâcib, ikincisi sünnettir. Mâlik'e göre mes'ele daha tafsillidir: Birinci selâm –biraz evvelce işâret edildiği üzere– yalnız imam ile münferid (me'mûm değil) hakkında farzdır. İkinci selâm ise, imam ile münferid hakkında mesnûn olmamakla berâber me'mûmun üç selâm vermesi müstahabdır ki, birini sağına, diğerini soluna, üçüncüsünü de imama redd-i selâm olmak üzere kıble cihetine verir.

[1] Bir nüshaya göre «عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

[2] Buhârî'nin diğer tarikden rivâyetinde «بِالتَّكْبِيرِ» denilmiştir ki, yüksek sesle tekbîr almak demek olmuş olur. Tekbîr, zikirden ehasdır. Ve ihtimal ki, nev'-i zikri beyân ile tahsîs ediyor.

[3] Selefden bâzıları farz namazdan sonra tekbîr ile, zikru'llāh ile ref'-i savt etmenin müstahab olduğuna bununla istidlâl etmişlerdir. Zîrâ İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* zamân-ı saādet-nişân-ı Nebevî'de alelâde yapılan bir şeyi haber veriyor ki, haber merfû' hükmündedir. Halbuki metbû' olan mezâhib ashâbı tekbîr ve zikir ile ref'-i savtın müstahab olmadığında müttefikdirler. Yalnız Müteahhırînden İbn-i Hazm bunu müstahab görüyor. İmâm Şâfiî

(Aynı sened ile) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*: "*Ben bu sesi işitir işitmez bununla* (yâni zikir seslerinin yükselmesiyle) *namazdan çıktıklarını anlardım*[1]" der.

466. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى

bu hadîsi *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in dâimâ yapmayıp bâzı kere Ashāb-ı Kirâm'ına keyfiyyet-i zikri ta'lîm için cehren zikir buyurmuş olduklarına hamledip namazdan çıktıktan sonra imamın da, me'mûmun da hafiyyen zikir etmelerini ve ta'lîm kasdı bulunursa ta'lîm için cehr edilip sonra ihfâ edilmesini ihtiyâr etmiştir.

[1] Buhârî'nin diğer tarikden rivâyetinde: «كُنْتُ أَعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّكْبِيرِ» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazı bitirdiğini tekbirden anlardım*"; Humeydî rivâyetinde de: «مَا كُنَّا نَعْرِفُ انْقِضَاءَ صَلَاةِ النَّبِيِّ إِلَّا بِالتَّكْبِيرِ» = *Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazı bitirdiğini ancak tekbirden anlardık*" denilmiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın böyle demesinden esnâ-yı tahdîsde namazı müteâkib cehren zikredilmek mu'tâd olmadığını gösterir. Demek ki, namazdan sonraki ezkâr ve tekbîrâta *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri âhır-ı hayatlarına kadar devâm ve muvâzabet buyurmadıkları gibi Sahâbe-i Kirâm Hazarâtı da fi'l-i Resûl'den bunun lâzım olmadığını anlayıp halkda bunlar olmaksızın namaz tamâm olmaz fikri hâsıl olmasın diye terketmiş, birçok fukahâ da bunu bundan dolayı mekruh görmüş olacaklardır.

Bâzıları tarz-ı rivâyetten İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın ahd-i celîl-i Risâlet'de cemâate muvâzabet kendisine ilzâm edilemiyecek derecede sağîrü's-sin olduğundan dolayı cemâatlere hâzır olmadığına ve namazın bittiğini ancak tekbîr sesinden istidlâl ettiğine hükmettikleri gibi, bâzıları da yine küçük olmak dolayısiyle saf gerilerinde bulunduğu için ancak bu sûretle namazın bittiğine hükmettiğine zâhib olmuşlardır. Bâzıları da bundan, o târihlerde orada sesi tâ uzaklardan işitilir cehrü's-savt bir mübelliğ bulunmadığı ma'nâsını çıkarıyor.

النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ذَهَبَ اَهْلُ الدُّثُورِ [1] مِنَ الْاَمْوَالِ بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ : يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّى. وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَلَهُمْ فَضْلُ اَمْوَالٍ [2] يَحُجُّونَ بِهَا [3]. وَيَعْتَمِرُونَ وَيُجَاهِدُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ [4]. فَقَالَ [5] اَلَا اُحَدِّثُكُمْ بِمَا [6] اِنْ اَخَذْتُمْ اَدْرَكْتُمْ [7] مَنْ سَبَقَكُمْ وَلَمْ يُدْرِكْكُمْ اَحَدٌ بَعْدَكُمْ وَكُنْتُمْ خَيْرَ مَنْ اَنْتُمْ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِمْ [8] اِلَّا مَنْ عَمِلَ مِثْلَهُ : تُسَبِّحُونَ وَتَحْمَدُونَ وَتُكَبِّرُونَ خَلْفَ كُلِّ صَلَاةٍ [9] ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ . * قَالَ الرَّاوِى فَاخْتَلَفْنَا بَيْنَنَا: فَقَالَ بَعْضُنَا

[1] Bir rivâyette « اَهْلُ الدُّورِ » dır ki « دار » ın cem'idir. Lâkin bu rivâyette tashîf vardır. Doğrusu metinde olduğu gibidir.

[2] Bâzı rivâyâta göre: « فَضْلُ الْاَمْوَالِ », bir rivâyete nazaran da « فَضْلٌ مِنْ اَمْوَالٍ ».

[3] Yâ'nın zammiyle « يُحِجُّونَ بِهَا » rivâyeti de vardır.

[4] Müslim'in bir rivâyetinde : « وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ » denilmiştir.

[5] Bir nüshaya göre « قَالَ ».

[6] Aslî ve İsmâilî'nin rivâyetlerine göre « اَلَا اُحَدِّثُكُمْ بِاَمْرٍ » denilmiştir.

[7] Bir rivâyette: « اِنْ اَخَذْتُمْ بِهِ اَدْرَكْتُمْ ».

[8] Bir rivâyette zamîr-i müfred ile « بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِ ».

[9] Bir rivâyette: « دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ » ; Ebû Zer *radiya'llāhu anh* hadîsinde ise: « اَثَرَ كُلِّ صَلَاةٍ ».

نُسَبِّحُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَنَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَنُكَبِّرُ أَرْبَعًا[1]
وَثَلَاثِينَ. فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ. فَقَالَ تَقُولُ سُبْحَانَ اللّهِ. وَالْحَمْدُ لِلّهِ.
وَاللّهُ أَكْبَرُ حَتَّى يَكُونَ مِنْهُنَّ كُلِّهِنَّ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ.[2]

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (Muhâcirîn) fukarâ(sı)[3] gelip dediler ki: (Yâ Resûlâllāh,) servet ve sâmân sāhibleri en yüksek dereceleri (kazanıp ve) naîm-i mukîm[4] (devletine ermek fazîlet ve saādetin)i alıp gittiler[5]: (Hem) bizim kıldığımız gibi (onlar da) namaz

---

[1] «أَرْبَعَةً وَثَلَاثِينَ» rivâyeti de vardır.

[2] Bir nüshaya göre: «ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ».

[3] *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e bu husūs için mürâcaat eden fukarânın adedi ma'lûm değilse de herhalde râvî-i hadîs Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in içlerinde olduğu muhakkak olmakla berâber Ebû Zer ile Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anhümâ*'nın da –bu hadîsi rivâyet ettiklerine binâen– berâber oldukları sâbit oluyor. «أَمَرَنَا أَنْ نُسَبِّحَ ...» diye bu hadîsi rivâyet eden Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh* de Ensārî olmakla berâber içlerinde olduğu zannını veriyor. Fakat bu takdirde de *Müslim*'de: «جَاءَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ» denilmesi tağlîb için olmak iktizā eder.

[4] Ni'met-i dâime demektir ki «نعيم عاجل» mukābilidir. Naîm-i ācil, merâretten büsbütün ārî olmaz. Bi'l-farz sāfî de olsa çabuk zâil ve müntakıl olmak tehlikesine ma'ruzdur.

[5] Müslim'in Ebû Zer *radiya'llāhu anh* rivâyetinde bu ma'nâ muhtasaran: «يَا رَسُولَ اللّهِ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالْأُجُورِ» sūretinde edâ edilmiştir.

kılıyor, bizim oruç tuttuğumuz gibi (onlar da) oruç tutuyorlar. (Hem de) onların artık malları var da onunla haccediyor, umre yapıyor, cihad ediyor, sadaka veriyorlar [1]. (*Aleyhi's-sa-*

---

[1] Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "«يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي . وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ . وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ . وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ» =*Bizim namazımız gibi namaz kılarlar, bizim orucumuz gibi oruç tutarlar. Halbuki onlar sadaka verirler de biz veremiyoruz. Köle âzâd ederler de biz edemiyoruz*" lâfzı iledir. *Buhârî*'deki lâfza göre hatıra bir işkâl geliyor: Acabâ fukarânın haccı, umresî, cihâdı olamaz mı? Olabilir. O halde bu husūslarda ağniyâ ile fukarâ beyninde neden tefâvüt bulunduğu iddiā edilmiş? Bu, olsa olsa gālib-i ahvâle binâen söylenmiş bir söz olabilir. Zîrâ alelekser fukarâdan ziyâde ağniyâ hacca, umreye, fî-sebîli'llâh cihâda kādir olagelmişlerdir. Maa-hâzâ "يُحِجُّونَ = *Haccettirirler*" rivâyeti sâbit ise, haccı, umreyi, cihâdı hem kendileri ederler, hem de başka kimselerin etmesi için muāvenet-i mâliyede bulunurlar demek olmuş olur ki, istişkâl edecek hiçbir cihet kalmaz.

Hadîs-i şerîfin buraya kadar olan kısmında elfâz ihtilâfâtı vardır: Tirmizî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetinde: "«جَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّ الْاَغْنِيَاءَ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي . وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ . وَلَهُمْ اَمْوَالٌ يُعْتِقُونَ وَيَتَصَدَّقُونَ» =*Fukarâ-yı Ashāb, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in yanına geldiler. Dediler ki: Yâ Resûla'llāh, zenginler bizim gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar, fazla olarak da malları var. Köle de âzâd ederler, sadaka da verirler*", Müslim'in Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh* rivâyetinde -evvelce bahsi geçtiği gibi-: "«ذَهَبَ اَهْلُ الدُّثُورِ بِالْاُجُورِ : يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي . وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ . وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ اَمْوَالِهِمْ» =*Zenginler büyük büyük ecirleri alıp gittiler. Bizim gibi namaz kılarlar, bizim gibi oruç tutarlar, fazla olarak mallarının artanı ile tasadduk ederler*";

lâtü ve's-selâm Efendimiz) buyurdu ki: Size bir şey haber vereyim mi ki, siz onu yaptığınız takdirde hem (bu husūslarda) sizi geçmiş olanlara yetişesiniz[1], hem de sizden sonraya

---

yine Ebû Zerr'in İbn-i Mâce rivâyetinde: "يَقُولُونَ كَمَا نَقُولُ وَيُنْفِقُونَ وَلَا نُنْفِقُ = *Bizim dediğimizi derler, fazla olarak onlar infâk ederler de infâk bizim elimizden gelmez*"; Bezzâr'ın Abdullāh b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetinde: "اِشْتَكَى فُقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ اِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا فُضِّلَ بِهِ اَغْنِيَاؤُهُمْ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ اِخْوَانُنَا صَدَّقُوا تَصْدِيقَنَا. وَآمَنُوا اِيمَانَنَا. وَصَامُوا صِيَامَنَا. وَلَهُمْ اَمْوَالٌ يَتَصَدَّقُونَ مِنْهَا. وَيَصِلُونَ مِنْهَا الرَّحِمَ. وَيُنْفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللهِ وَنَحْنُ مَسَاكِينُ لَا نَقْدِرُ عَلَى ذَلِكَ = *Mü'minlerin fukarâsı zenginlerinin kendilerinden ziyâde faziletlere mazhar olduklarından dolayı Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz'e şikâyet ettiler. Dediler ki: Yâ Resûlâ'llāh, bu kardeşlerimiz tıpkı bizim gibi Allāh'ı ve Resûlünü tasdîk ettiler. Bizim îmân ettiğimiz gibi îmân ettiler. Bizim gibi oruç tuttular. Halbuki onların bir çok malları var ki, ondan tasadduk ederler, onunla sıla-i rahmederler. Onları fî-sebîli'llāh infâk ederler. Biz ise hiç bir şeye mâlik olmadığımız için bunların hiç birini yapamıyoruz*"; Neseî'nin Ebu'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde de: "قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ذَهَبَ اَهْلُ الْاَمْوَالِ بِالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ : يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّى. وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ. وَيَذْكُرُونَ كَمَا نَذْكُرُ. وَيُجَاهِدُونَ كَمَا نُجَاهِدُ. وَلَا نَجِدُ مَا نَتَصَدَّقُ بِهِ = *Dedim ki: Yâ Resûlâ'llāh, mal sāhibleri dünyâya da âhirete de nâil olup gittiler. Bizim gibi namaz kılarlar. Bizim gibi oruç tutarlar. Bizim gibi zikrederler. Bizim gibi cihâda giderler. Biz ise sadaka verecek şey bulamıyoruz*" deniliyor.

[1] Mevzū-i bahs olan zenginlerin fukarâyı geçişi ya ma'nevî olur, ya hissî. Esbakıyyetin ma'nevî olması akla daha mülâyim gelir.

kalanlardan[1] hiçbir kimse size yetişemesin?[2] Ve içlerinde bulunduğunuz cemâat içinde en hayırlı (ümmet) siz olasınız[3]? Meğer ki, (onların içinde size tavsiye ettiğim amelin) mislini yapan biri buluna[4]: Her (farz) namazdan sonra otuz üçer

---

[1] "*Sizden sonraya kalanlar*" dan maksad: Bu öğreteceğim zikri etmeyip neyl-i derecatta geri kalanlar demektir.

[2] Müslim'in Ebû Hüreyre rivâyetine nazaran da: «أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئاً تُدْرِكُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ؟» = *Size bir şey öğreteyim mi ki, onu yapmakla sizi geçmiş olanlara yetişesiniz, sizden sonraya kalanları geçesiniz, hiç bir kimse de sizden efdal olamasın?*" buyurulmuştur.

[3] En hayırlı olmakla tavsîf buyurulan ümmet, sadaka veren ağniyâ ile zikreden fukarânın mecmûu olmak daha muvâfıktır. Bu hayriyyet yalnız fukarâ-yı zâkirîne tahsîs edilse zikrin sadakadan mutlakā efdal olduğuna hükmetmek lâzım gelir ki, bu dâimâ böyle olmaz.

[4] Bu istisnâ hükmunce ta'lîm edeceğim ezkârı eden ağniyâ, sizlerin dûnunuzda kalmamış olurlar demek gibidir. Bu takdîrce istisnâ buyurulan ağniyâ, şikâyet eden fukarâya ya müsâvî, ya anlardan efdal olmuş olurlar. Bundan da ağniyâ-yı zâkirînin, fukarâ-yı zâkirînin –hiç değilse– dûnunda olmadıkları istidlâl olunur. İstisnâyı –İmâm Şâfiî'in: "*İstisnâ kendisine tekaddüm eden cümlelerin kâffesine āittir*" diye vaz' ettiği kāideye binâen– tâ ilk cümleye, yâni «أَدْرَكْتُمْ» cümlesine kadar teşmîl edecek olursak o zaman ağniyâ-yı zâkirînin efdaliyyetine kat'iyyen hükmedilmiş olur. Zîrâ bu takdîrce ibârenin ma'nâsı: "*Eğer diyeceklerimi söylerseniz bahsettiğiniz bu fazîletle ağniyâya yetişirsiniz. Meğer ki onlar da sizin dediklerinizi diyeler. İşte o gibilerin fazîletine yetişemezsiniz*" olmuş olur. Zikr ve tesbîh eden ağniyâ böyle olunca mes'ele hāli üzere kalmış, ağniyâ-yı zâkirînin fukarâya cihâd, tasadduk, sıla-i erhām, ıtk-ı rakabe gibi fazāil cihetinden efdaliyyeti değişmemiş, fukarânın onlara yetişebilmesi imkânı yine kalmamış demektir. O halde fukarâ-yı Muhâcirînin bu şikâyetinden, ağniyâya ecr ve fazîletce yetişmek için arz-ı hâl etmelerinden bir semere hâsıl

kere tesbîh ve tahmîd eder, tekbîr alırsınız[1]. —Râvî der ki:

---

olmamış mı diyeceğiz? Hayır. Çünkü fukarâ-yı Muhacirîne tesliyetbahş olan ta'lîm-i Nebevîden maksad-ı âlî mutlakā ağniyâyı fukarânın dûnunda bırakmak olmayıp sia-i mâliyeleriyle yetişemiyecekleri ecr ü mesûbâta, en yüksek derecât ile naîm-i mukîme kolaylıkla yetişebilmenin tarîkını göstermekten ibâret olmakla berâber Bezzâr'ın biraz evvel zikrettiğimiz İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinin sonunda fukâranın yanık yüreklerine su serpecek şu: "فَفَعَلُوا ذَلِكَ. فَذَكَرُوا لِلْاَغْنِيَاءِ. فَفَعَلُوا مِثْلَ ذَلِكَ. فَرَجَعَ الْفُقَرَاءُ اِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ. فَقَالُوا هَؤُلَاءِ اِخْوَانُنَا فَعَلُوا مِثْلَ مَا نَقُولُ. فَقَالَ ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ. يَا مَعْشَرَ الْفُقَرَاءِ اَلَا يَسُرُّكُمْ اَنَّ فُقَرَاءَ الْمُسْلِمِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ اَغْنِيَائِهِمْ بِنِصْفِ يَوْمٍ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ = ... *Fukarâ ta'lîm buyurulan zikirleri ettiler. Derken zenginlere de yaptıklarını haber verdiler. Zenginler de tıpkısını yaptılar. Fukarâ-yı Ashāb, Resûlullāh salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem Hazretlerine dönüp bu keyfiyyeti haber verdiler. Ve: Bizim bu kardeşlerimiz bizim yaptığımızı yapıp söylüyorlar dediler. Bunun üzerine: Bu dediğiniz Allāh'ın bir fazl u ihsânıdır ki, dilediğine verir. Ey fakirler cemâati, fukarâ-yı Müslimînin ağniyâ-yı Müslimînden âhiret günü ile yarım gün, yâni beşyüz yıl evvel Cennet'e girmeleri sizi mesrûr etmez mi? buyurdu*" tesellîsi de vardır. Ma'lûm olduğu üzere* "وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ = *Şüphesiz ki senin Rabbının nezdindeki bir tek gün, sizin saymakta olduğunuz senelerin bini gibidir*" âyet-i kerîmesinin delâletiyle yevm-i Kıyâmetin bir günü bizim hesâbımıza göre bin yıl imtidâdındadır. Bir de zengin oldukları takdîrde o zenginlerin a'mâl-i sālihasını ziyâdesiyle berâber yapmak niyyet-i hâlisesinde olduklarına göre "نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ = *Mü'minin niyyeti amelinden efdaldir*" hadîsine binâen hem

* *Sûre: 22 (Hacc), âyet: 47*

Aramızda ihtilâf çıktı. İçimizden biri: "*Otuz üç kere tesbîh, otuz üç kere tahmîd eder, otuz dört kere tekbîr alırız*" deyince

---

bu niyyetlerinin, hem de ettikleri zikirlerin sevablarını ihrâz etmiş olurlar. Maa-hâzâ Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'deki rivâyetinde yalnız * ﴿ ذَلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ﴾ buyurulduğu zikredilip Bezzâr'ın son ziyâdesi yoktur.

Ağniyânın hâline fukarâ-yı Sahābe'nin böyle arzû-keş olmaları şanlarına hiçbir naklsa vermez. (66) ncı İbn-i Mes'ûd *radiya'l-lāhu anh* hadîsinde: « لاَ حَسَدَ إِلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ ... » buyurulmuştur ki, bu hadîsdeki hasedden murad ma'nâ-yı meşhûrunca hased değil, gıbtadır. Bir kimsenin diğer kimsenin hayrat ve hasenâtına gıbta etmesi ve ondan sādır olan a'mâl-i hayriyye emsâlinin kendinden de sādır olmasını temennî edip tarîk-ı tahsîlini araması mezmûm olmak şöyle dursun, pek müstahsendir bile. Mezmûm olan, ma'nâ-yı hakîkîce haseddir ki, mahsûdun zevâl-i ni'metini temennîdir. ﴿ وَلاَ تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ﴾** âyet-i kerîmesindeki nehiy ise mümkinü'l-husûl olmayan şeyleri temennî hakkındadır. "أَفْضَلُ الأَعْمَالِ أَحْمَزُهَا = *Amellerin efdali en güç olanlarıdır*" hadîs-i şerîfine nazaran (381 inci hadîs hâşiyesine mürâcaat) hangi amelde meşakkat ziyâde ise ondaki ecr ü mesûbet de ziyâde olmak lâzım gelirken söylenmesi bu kadar kolay olan bir kaç kelime-i tayyibenin ecri nasıl oluyor da bi'l-farz cihâd gibi güç ve meşakkatli ibâdâtın sevâbına müsâvî oluyor? Bunda taaccüb edilecek bir şey yoktur. Bu kelimâtın hakkı ihlâs-ı tâm ile söylenmiş olmalarıdır. Bâ-husûs fukarâ için ihlâs-ı tâm ile hamdetmek a'mâlin efdali olduğu gibi en gücüdür de. Bir de deminki hadîsden her ibâdet ecrinin çekilen meşakkat ile mütenâsib olacağı hükm-i kat'îsini çıkarmak da doğru değildir. Ez-cümle Kelime-i Şehâdet'i telâffuz –o kadar suhûletiyle berâber– ibâdât-ı şâkkanın bir çoğuna terettüb etmeyen ecr ü mesûbât-ı azîmeyi müstelzimdir. Kezâ umûma âid bir hayrın teessüsüne sebebiyet verecek olan bir kelimecik de böyledir.

---

* *Sûre: 57 (Hadîd), âyet: 21* ** *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 32*

(sormak için) yanına döndüm[2]. "*Her biri otuz üçer oluncaya*

Bir lâhzacık olsun Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Hazretlerinin meclis-i sohbetlerini idrâk etmiş olmanın, hiçbir amel kendisine muvâzî gelemiyecek ve derecesine hiçbir vâsıta ile varılamıyacak bir hayır ve fazîlet olduğunda da ittifak vardır. Halbuki o huzūr-ı mübârekte bulunmak o devre göre o kadar güç bir şey değildi.

[1] Metinde: «خَلْفَ كُلِّ صَلَاةٍ» buyurulmakla ta'rîf edilecek zikirler –ferâiz ve nevâfil– bütün namazların akabinde olmak iktizā ederse de, ulemânın ekseri *Müslim*'deki Kâ'b b. Ucre *radiya'llāhu anh*'in merfûan rivâyetinde: "«مُعَقِّبَاتٌ لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ أَوْ فَاعِلُهُنَّ: دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً» = *Bir takım muakkıbât, yâni namaz ardında söylenecek kelimât-ı tayyibe vardır ki, onları söyleyen hiçbir vakit haybet ve husrâna dûçâr olmaz: Her farz namazın ardında otuz üç kere tesbîh, otuz üç kere tahmîd, otuz dört kere de tekbîr*" buyurulmuş olduğuna bakarak ve mutlakı mukayyede hamlederek bu zikirlerin, muakkıbâtın yalnız farzdan sonra okunması re'yinde bulunmuşlardır ki, bugün amel-i ümmet hep bunun üzerinedir.

[2] Bu ihtilâf –ibârenin zāhirine göre– Ebû Hüreyre ile ashābı *radiya'llāhu anhüm* arasında çıkmış ve mürâcaat edilen zât da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri imiş gibi görünürse de Müslim'-in bir rivâyetinde: "*Aramızda ihtilâf çıktı*" diyen râvînin (Sümeyy) olup mürâcaat edip tekrar sorduğu zâtın –bu hadîsin râvîsi– (Ebû Sālih) olduğu musarrahtır. İhtilâf çıkaranın da kendisinin ehlinden biri olduğu: "«قَالَ سُمَيٌّ فَحَدَّثْتُ بَعْضَ أَهْلِي هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ وَهِمْتَ» = Sümeyy *dedi ki: Bu hadîsi ehlimden birine söyledim. Dedi ki: Sen yanılıyorsun. Her biri otuz üçer oluncaya kadar tesbîh ve tahmîd eder, tekbîr alırsınız*" ibâresi ile ta'yîn edilmiştir. Râvî Sümeyy ile ehlinden olan kimse beynindeki ihtilâf acabâ ne idi? Tesbîh ve tahmîd ve tekbîrin her biri on birer olmak üzere mecmûunun mu otuz

kadar tesbîh ve tahmîd eder, tekbîr alırsınız[1]" dedi.

üç olacağı, yoksa her biri otuz üçer olup, doksan dokuza bâliğ olan mecmûu diğer bir tekbîr ile yüze iblâğ etmek mi lâzım geleceği, yâhud da ezkârın her üçünü «سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ» diye cem' ederek bu mecmûun otuz üç kerre tekrar mı edileceği hakkında ihtilâf etmiş olabilecekleri gibi aralarında başka sûrette de bir ihtilâf çıkmış olabilir. Zîrâ ibâre birçok ihtimâlâta müsâittir.

[1] Bu rivâyete göre Sümeyy başka türlü, ihtimâl ki, on bir kere tesbîh ve tahmîd ve tekbîr edileceğini anlamış. Ehlinden kendisine muhâlif olan zât, tekbîrin otuz dört kere olacağını söylemiş. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den hadîsi ahzedip bu mes'elede hakem ittihâz edilen Ebû Sālih doğrusu otuz üç tesbîh, otuz üç tahmîd, otuz üç tekbîr olduğunu söylemiş. Fakat bu bâbda rivâyât mütehâlif ve buraya derçleri mümkün olamıyacak kadar kesîrdir. Yalnız şârih Aynî'nin dercedebildiği rivâyetler on altıya bâliğ oluyor. Biz hulâsatan şunu diyebiliriz ki: Bu ezkâr-ı şerîfenin adedleri hakkındaki rivâyât muhtelif olduğu gibi tertibleri beyninde de ihtilâf vardır.

"*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd*'da mervî Ebû Zer *radiya'llāhu anh* hadîsinde bu ezkâr–Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in buradaki hadîsinde olduğu gibi– yine otuz üçerdir. Yalnız onun tertîbine göre ibtidâ tekbîr, sonra tahmîd ve en sonra tesbîh gelir. Sonunda da «لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» denecek ki, tertîbden kat'u'n-nazar amel-i ümmet el-yevm bunun üzerinedir. Bu zikre terettüb edecek mesûbât da bu hadîse göre: "غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ = "*Günahları deniz köpükleri kadar çok olsa bile cümlesi mağfûr olur*" beşâret-i uzmâsiyle tebyîn buyurulmuştur.

Tekbirlerin otuz dört olacağına dâir biraz evvel geçtiği üzere *Müslim*'de Kâ'b b. Ucre *radiya'llāhu anh*'den öyle bir rivâyet bulunduğu gibi Tirmizî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan, İbn-i Mâce'nin Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'den, «عمل اليوم و الليلة» de

467. عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى

Nesei'nin Ebu'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den rivâyetleri de vardır. Yalnız İbn-i Abbâs rivâyetine göre, sonunda on kere "لا اله الا الله – *Lâ ilâhe illā'llah*" denilecek.

Bezzâr'ın İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan rivâyetine göre on bir kere «اَللّٰهُ اَكْبَرُ», on bir kere «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ», on bir kere «لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ», on bir kere de «سُبْحَانَ اللّٰهِ» denilecek.

Zeyd b. Sâbit *radiya'llāhu anh*'in *Nesei*'de'ki rivâyetine göre Sahābe-i Kirâm her namazdan sonra otuz üç tesbîh, otuz üç tahmîd, otuz dört tekbîr ile meşgūl olup dururlarken Ensār'dan bir zâta rü'yâsında birinin: "*Böyle yapacağınıza her birini yirmi beşer kere söyleyip yirmi beş kere tehlîl etseniz*" demesi ve keyfiyyetin *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerine arzı üzerine: "*Böyle yapınız*" buyurmuşlardır.

Tirmizî ile Nesei'nin Enes *radiya'llāhu anh*'den; Tirmizî, Nesei ve İbn-i Mâce'nin Abdullāh b. Amr İbni'l-Âs *radiya'llāhu anhümā*'dan: «عمل اليوم و الليلة» de Nesei'nin Sa'd b. Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den; "*Müsned*" inde Ahmed'in Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh*'den; "*Mu'cem-i Kebîr*" inde Taberânî'nin Ümmü Mâlik el-Ensāriyye *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetlerinde bu üç zikir onardır. Bu rivâyetlerin hepsinde zikirler tesbîh, tahmîd ve tekbîr olarak sıralanmışlar, yalnız Sa'd b. Ebî Vakkās rivâyetinde ibtidâ tesbîh, sonra tekbîr, en sonra da tahmîd zikredilmiştir. Abdullāh b. Amr *radiya'llāhu anhümâ* hadîsi, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in: «خَلَّتَانِ لَا يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ اِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَهُمَا يَسِيرٌ. وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ» = *İki şey vardır ki, bunlara bir recül-i Müslim devâm ve muvâzabet ederse behemehāl Cennet'e girer. Bunlar kolay şeyler iken bunlarla āmil olan azdır*" mukkaddimesiyle başlayıp her namazdan sonra onar kere tesbîh ve tahmîd ve tekbîr tavsıye buyurulduktan sonra «فَهِيَ خَمْسُونَ وَ مِائَةٌ فِي اللِّسَانِ. وَ اَلْفٌ وَ خَمْسُمِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ» = *İşte bunlar, lisandan çıkması i'tibâ-*

ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ : لَا

---

riyle yüz elli kelime-i tayyibedir. Lâkin mîzanda bin beşyüzdür" tebşîrinde bulunuyorlar. Sonra ikinciye nakl-i kelâm ile yatağa girerken otuz üç kere tesbîh ve tahmîd ve otuz dört kere tekbîr tavsıye buyurulup: «فَهِيَ مِائَةٌ فِي اللِّسَانِ وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ» = *İşte bunlar da lisandan çıkması i'tibâriyle yüzdür, lâkin mîzanda bindir*" müjdesi veriliyor. Ve: "*Hanginiz bir gün, bir gece zarfında ikibin beşyüz seyyie irtikâb eder?*" suâli îrâd buyuruluyor. Sâmiînden biri, bu kadar kolay bir şeyin neden yapılamıyacağını istiğrâb ederek: "«يَا رَسُولَ ٱللهِ وَكَيْفَ لَا نُحْصِيهَا؟» = *Yâ Resûlâ'llâh, buna neden muvâzabet edemiyelim?*" suâlini soruyor. Cevâben de: "«إِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْتِي أَحَدَكُمْ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ. فَيَقُولُ اذْكُرْ كَذَا. اذْكُرْ كَذَا وَيَأْتِيهِ عِنْدَ مَنَامِهِ فَيُنِيمُهُ» = *Herhangi biriniz namazda iken şeytan gelip falan şeyi hatırla, falan şeyi hatırla der. Uyuyacağı sırada da gelir uyutur*" buyuruyorlar.

Enes *radiya'llâhu anh*'den başka tarîkden gelen bir rivâyette bunların altışar, diğer birinde de birer kere olduğu dahi mervîdir.

Ağniyâ-yı Sahâbe'nin sadakât ve sâir ibâdât-ı mâliyesinden mahrûm olan fukarâ-yı Sahâbe'ye diğer kardeşlerinin mertebesine varmak tarîkını gösteren bu tavsıye-i Nebeviyyenin *Müslim*'deki Ebû Zer *radiya'llâhu anh* rivâyetinde başka tafsîlâtı vardır. Orada bu hadîsde olmayan: "«أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ ٱللهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ؟ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً. وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً. وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةً. وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةً. وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةً. قَالُوا يَا رَسُولَ ٱللهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتَهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟ قَالَ أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ فَكَذَالِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي حَلَالٍ كَانَ لَهُ أَجْرٌ» = *Hazret-i Resûl salla'llâhu*

إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ.
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. اَللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ. وَلَا
مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ. وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

TERCEMESİ

Muğîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'den[1]:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve*

---

aleyhi ve sellem buyurdu ki: Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri size tasadduk edecek şey vermemiş mi ki böyle söylüyorsunuz? Her tesbîhinize mukābil sadaka ecri vardır. Her tekbîrinize mukābil sadaka ecri vardır. Her tahmîdinize mukābil sadaka ecri vardır. Her tehlîlinize mukābil sadaka ecri vardır. Emir bi'l-ma'rûf da sakadır. Nehiy ani'l-münker de sadakadır. Hattâ birinizin ehline mukārenet etmesinde de sadaka ecri vardır. Dediler ki: Yâ Resûla'llāh, birimiz şehvetini kazā ederse yine nâil-i ecir mi olur? Cevâben buyurdu ki: Söyleyin, o kimse şehvetini haram ile kazā edeydi ona vizr yâni günâh olmıyacak mıydı? İşte bunun gibi halâl ile de kazā-yı şehvet ederse ecrê nâil olur" ziyâdesi de vardır.

[1] Bu hadîsi Buhârî Mugîre b. Şu'be'nin mevlâsı ve kâtibi Verrâd'dan rivâyet ediyor. Verrâd: "*Mugîre b. Şu'be Muāviye'ye yazdığı bir mektubda bana şöyle imlâ etti: Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ilâ-âhirih.*" diyor. Buhârî bunu bir kaç yerde daha zikrediyor. Kiminde: «كَتَبَ مُعَاوِيَةُ إِلَى الْمُغِيرَةِ اُكْتُبْ إِلَيَّ مَا سَمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خَلْفَ الصَّلَاةِ» = *Muāviye, Mugîre'ye Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in namazdan sonra ne okuduklarını işittiğin üzere bana yaz, diye mektup yazdı*" diyerek namazdan sonraki ezkâr hakkında rivâyet taleb ettiği söyleniyor. Kiminde de mutlak olarak Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ne işitmiş isen bana yaz diye yazmış olduğu rivâyet ediliyor. Muāviye tarafından o sırada Kûfe emîri bulunan Mugîre de cevâben bu hadîsi –diğer rivâyetlerde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den semâını tasrîh ederek– yazıyor. Binâenaleyh hadîs, Mugîre'nin hadîs-i merfûudur. Musannıf'ın: «عن المغيرة بن شعبه ...» diye hadîsi kaydetmesi pek muvâfık düşmüştür.

sellem (Efendimiz) her farz namazdan sonra[1]: «لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ[2] وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ[3]. اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِىَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»[4] buyururlardı.

---

[1] Buhârî'nin diğer rivâyetinde «مَكْتُوبَة» kaydı olmadığına göre ferâiz ve nevâfilden sonra bu tehlîl ve duāya muvâzabet buyurdukları vârid-i hâtır olabilirse de bu rivâyetteki kayıd –hadîs hadîsi müfessirdir kāidesine binâen– diğerlerine de şâmildir. Buhârî rivâyetlerinin birinde «اِذَا سَلَّمَ» kaydı olduğundan bu tehlîl ve duānın mahalli ba'de's-selâm olduğu vâzıhan anlaşılır.

[2] Taberânî'nin mevsûk olan rivâyetinde: «وَلَهُ الْحَمْدُ» den sonra: «يُحْيِى وَيُمِيتُ. وَهُوَ حَىٌّ لَا يَمُوتُ. بِيَدِهِ الْخَيْرُ. وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ» denilmiştir.

[3] Buhârî rivâyetlerinin birinde bu tehlîl-i şerîf için «ثَلَاثَ مَرَّاتٍ» kaydı vardır ki, bunu İbn-i Huzeyme, Ahmed İbn-i Hanbel ve Neseî de bu kayd ile rivâyet etmişlerdir. Binâenaleyh üç kere «لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ..» demek iktizā edecek.

[4] Meâl-i ālîsi: Yegâne Allah'dan başka hiçbir ilâh, hiçbir ma'bûdun-bi'l-hak yoktur. O'nun hiçbir şerîki yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na râci'dir. Her şeye kudreti yeten de O'dur. Allāh'ım, Sen'in verdiğine mâni' olabilecek hiç yok, vermediğini verebilecek de hiç yok. Baht ve sâmân sāhibinin baht u sâmânı, Sen'in lûtuf ve ihsânın yerine geçip de kendisine fayda vermez. İntihâ. Vallāhu a'lem.

Elsine-i nâsda deverân eden zikirde: «وَلَا مُعْطِىَ لِمَا مَنَعْتَ» den sonra: "وَلَا رَادَّ لِمَا قَضَيْتَ = *Senin hüküm ve kazān neye taallûk etmişse onu geri çevirebilecek yok*" ziyâdesi vardır ki, Kütüb-i Sitte'de

yoktur. Bu ziyâde Abd b. Humeyd'in *"Müsned"* inde vardır. Lâkin onda da: «وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ» yoktur. Her ikisini nâsın cem' etmesinde isābet vardır.

Muāviye b. Ebî Süfyân *radiya'llāhu anh*'in de: *"Resûlullāh salla'llāhu Teālâ aleyhi ve sellem'den işittim, her namazdan sonra selâm verdikten sonra* اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَيْتَ... مِنْكَ الْجَدُّ *derdi"* diye rivâyeti olduğu gibi diğer bir lâfza göre de minber üstünde: «اَيُّهَا النَّاسُ، اِنَّ اللهَ لَا مُؤَخِّرَ لِمَا قَدَّمَ. وَلَا مُقَدِّمَ لِمَا اَخَّرَ. وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعَ. وَلَا مَانِعَ لِمَا اَعْطَى. وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْهُ الْجَدُّ. وَمَنْ يُرِدِ اللهُ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ» *=Ey nâs, Allāh'ın ileri götürdüğünü geri bırakacak yok, geri bıraktığını da ileri götürecek yok. Vermediğini verecek yok. Verdiğine mâni' olacak da yok. Baht ve sâmân sāhibinin baht ve sâmânı da O'nun lûtuf ve ihsânı yerine geçip fayda veremez. Allah her kimin hayrını murâd ederse onu dinde ilim ve fıkıh sāhibi eder"* dedikten sonra: «سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى هٰذِهِ الْاَعْوَادِ» *= Bunu ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den bu ağaçların, yâni bu minberin üstünde iken işittim"* diyerek hadîsi ref' ederdi. Diğer rivâyete nazaran da bunları: «اِنَّهُ لَا مُؤَخِّرَ لِمَا قَدَّمْتَ.. الخ» diyerek tâ-i hıtāb ile söylemiştir. Buhârî'nin diğer bir yerde beyânına göre Abde b. Ebî Lübâbe bu hadîsi Verrâd'dan dinledikten sonra Muāviye'nin yanına gittiğini ve orada iken Muāviye'nin bu zikri okumalarını nâsa emrettiğini dinlediğini naklediyor. Bu rivâyetlerden anlaşılıyor ki, Muāviye, bu zikri esâsen biliyor, hattâ *aleyhi's-salâtü ve-selâm* Efendimiz'den işitmiş bulunuyormuş. Böyle iken Mugîre b. Şu'be'ye mektup yazıp sormasındaki ma'nâ nedir? Bu, tıpkı Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'nın Ukbe b. Āmir-i Cühenî *radiya'llāhu anh*'e kendi bildiği bir hadîsi bir def'a sormuş olmasına benzer ki, maksatları

اَللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا صَلَّى صَلَاةً اَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ.

bildiklerini takviye ve te'kiddir. Şâyed unutulmuş bir nokta varsa bu sûretle hatırlamaktır.

Mugîre'nin yazdığı mektupta Buhârî'nin başka yerlerdeki rivâyetlerine nazaran şu ziyâde vardır: "«وَكَانَ يَنْهَى عَنْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةِ السُّؤَالِ وَاِضَاعَةِ الْمَالِ وَمَنْعٍ وَهَاتِ وَعُقُوقِ الْاُمَّهَاتِ وَوَاْدِ الْبَنَاتِ» = *Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem bir de kîl ü kâlden, çok çok sualden, mal telef etmekten, verilecek şeyi vermemekten, almak hakkı olmayan şeyi istemekten, analara itâatsizlikten, kızları diri diri gömmekten nehiy buyururdu*".

Namazdan sonra bu zikri okumak müstahab olduğu gibi okunması müstahab diğer zikirler de vardır. Abdullâh b. ez-Zübeyr *radiya'llâhu anhümâ*'nın her namazdan sonra selâm verince: «لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ. وَلَا نَعْبُدُ اِلَّا اِيَّاهُ. لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ. لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» senâ-yı celîlini okuduğunu ve: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem her namazdan sonra bu elfâz-ı şerîfe ile tehlîl buyururdu*" dediğini Müslim rivâyet eder. İbn-i Huzeyme de Ebû Bekre *radiya'llâhu anh*'den Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in namazlardan sonra: «اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ» duâsını okuduklarını rivâyet ettiği gibi Ukbe b. Âmir *radiya'llâhu anh*'den: "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem her namazdan sonra muavvizâtı oku diye bana emretti*" dediğini rivâyet eder. Neseî ise sonraki hadîsi: «اِقْرَاْ بِالْمُعَوِّذَتَيْنِ» diye rivâyet eder.

TERCEMESİ

Semüre b. Cündeb *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Efendimiz) bir namaz kıldımı (selâm verdikten sonra mübârek) yüzünü bize doğru döndürürdü [1].

Diğer rivâyetler de vardır. Nitekim Ebû Nuaym-ı Isbehânî sabah ve akşam namazlarından sonra konuşmadan evvel on kere «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» diyen kimsenin kazanacağı fevâid ve mesûbâtı uzun uzadıya ta'dâd eden bir hadîs rivâyet ettiği gibi "*Her kim salât-ı fecirden sonra üç ekere* «أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» *dese günahları denizin köpükleri kadar çok olsa bile yine mağfûr olur*" hadîsini de rivâyet ediyor. Yine Hāfız Ebû Nuaym, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in farz olsun, tatavvu' olsun her namazın akıbinde: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ كُلَّهَا. اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي لِصَالِحِ الْأَعْمَالِ وَالْأَخْلَاقِ: إِنَّهُ لَا يَهْدِي لِصَالِحِهَا وَلَا يَصْرِفُ عَنْ سَيِّئِهَا إِلَّا أَنْتَ» yâni: . İlâhî, günahlarımın hepsini mağfiret et. İlâhî a'mâlin sālihine, ahlâkın iyisine varacak yolu bana göster. Zîrâ iyilerinin yolunu gösterecek, kötülerinden de alıkoyacak ancak Sen'sin demeyi hiç fevt buyurmadıklarını nakleder. İbnü's-Sünnî de Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den: "«مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَقُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ» = *Her kim farz namazdan sonra Âyete'l-Kürsî ile Kul hüva'llāhu Ahad'i okursa, kendisi ile Cennet arasında yalnız ölüm vardır*" hadîsini rivâyet eder.

[1] Bu hadîs, inşâ-Allāh ileride "*Cenâiz*" bâbında gelecek uzun bir hadîsin mukaddimesidir. Oradaki rivâyette: «إِذَا صَلَّى صَلَاةً

469 . عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ قَالَ

الصُّبْحِ ، diyerek cemâati muvâceheye almayı sabah vaktine tahsîs buyurdukları hâtıra gelirse de bu muvâcehe, evkāt-ı sâirede de vâkı' olurdu. Şu kadar ki, sabah namazlarından sonraki muvâcehede Sahābe-i Kirâm'ın ta'bîr edilecek rü'yâlarını dinlemek mu'tâd-ı şerîfleri olduğuna mebnî öteki hadîsdeki kayıd oraya râci'dir.

Ulemâdan bâzıları "*İmamın me'mûm olanlara arkasını dönmesi imâmet hakkına müsteniddir. Binâenaleyh namaz bitince istidbârın sebebi zâil olacağından mü'minlere karşı taazzum ve tekebbürü ref' için onları istikbâl etmesi, yâni yüzünü onlara dönmesi lâzım gelir*" demiştir. Bâzılarına göre de bu, cemâate iltihak etmek isteyen hâricdeki kimsenin artık namazın hitâma ermiş olduğunu istidlâl etmesi için müstahab kılınmıştır. Zîrâ imamın yüzü selâmdan sonra da kıbleye dönük olsa hālâ namaz kılınıyor zanneder.

Bu hadîsin zāhirine göre imam namazdan sonra zikru'llāh gibi bir sebebten dolayı otursa, yüzünü cemâate dönecek; Hanefiyyenin kavli budur. Şâfiîler ise sağ tarafını cemâate, sol tarafını da mihrâba döner derler.

Farzdan sonra yerinde durmak mes'elesine gelince: (463) üncü Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ* hadîsine nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri –ağleb-i ihtimal, cemâat içindeki kadınlar çekilip evlerine dönünceye kadar– azıcık kıbleye müteveccihen ârâm buyurup ondan sonra yerlerinden kalkarlar imiş. Buhârî bir taraftan İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın farzı kıldığı yerde sünnetleri de kıldığını, Sâlim b. Abdullāh ile Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekri's-Sıddîk *radiya'l-lāhu anh*'in de ona tebean böyle yaptıklarını rivâyet etmekle berâber diğer taraftan farzı müteākıb tatavvua kalkan kimsenin ileriye, yâhud geriye, yâhud da sağa, sola doğru gitmesini āmir olup Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce ve Beyhakî taraflarından tahrîc edilen Ebû Hüreyre hadîsi için "لَا يَصِحُّ = *Sahîh değildir*" diyor. Kezâlik Ebû Dâvûd'un Mugîre b. Şu'be *radiya'llāhu anh*'den. "لَا يُصَلِّي الْاِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ حَتَّى يَتَحَوَّلَ = *İmam farzı kıldığı yeri değiştirmedikçe başka namaz kılmasın*" lâfzı ile

صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلاَةَ الصُّبْحِ

merfûan bir rivâyeti varsa da munkatı'dır. İbn-i Ebî Şeybe'nin de isnâd-ı hasen ile Alî *kerrema'llāhu vechehū*'nin: «لاَ يَتَطَوَّعُ الإِمَامُ حَتَّى يَتَحَوَّلَ مِنْ مَكَانِهِ أَوْ يَفْصِلَ بَيْنَهُمَا بِكَلاَمٍ» = *İmam yerini değiştirmedikçe, yâhud iki namazın arasını bir kelâm ile fasletmedikce tatavvu' namazı kılmasın*" dediğini rivâyet eder. Bu bâbda Müslim'in Sâib b. Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyeti hepsinden kuvvetlidir. Bu rivâyete nazaran Sâib *radiya'llāhu anh* Cum'a namazını Muāviye *radiya'llāhu anh*'in arkasında kıldıktan sonra olduğu yerde ayağa kalkıp Cum'a'dan sonraki nâfileyi kılmış. Muāviye de: "*Cum'a'yı kıldığında konuşmadıkca, yâhud yerini değiştirmedikçe ona başka bir namazı ulama. Zîrâ Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem bize böyle emretti*" demiş ki, bu rivâyet Buhârî'nin sıhhat mertebesine çıkaramadığı için ta'lîkan zikrettiği Ebû Hüreyre hadîsini takviye ettiği gibi tahavvüle dâir olan diğer rivâyâtı da te'yîd ediyor. Binâenaleyh cumhûr-ı fukahâ farzdan sonra mahall-i âhara tahavvül etmek iktizā eder demişlerdir. Nitekim İbn-i Abbâs, İbnü'z-Zübeyr, Ebû-Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm* ile Atā', Şa'bî gibi eimmeden menkūl olan da budur. Buhârî'nin biraz evvelki İbn-i Ömer'den menkūl rivâyeti de me'mûm ve münferid hakkındadır. Yoksa imamın olduğu yerde sünnete kalkmasını o da mekruh görenlerdendir. İbn-i Mes'ūd ile Āişe *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen rivâyete nazaran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz selâm verdikten sonra ancak «اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ» diyecek kadar makām-ı şerîflerinde dururlardı. Yine İbn-i Mes'ūd: "*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz namazını bitirince çabucak yerini değiştirirdi. Ya kalkar, ya bulunduğu yerden inhiraf buyururdu*" diyor. Saîd b. Cübeyr *radiya'llāhu anh* de: "*Ya şark cihetine, ya garb cihetine döner, artık kıbleye karşı oturmazdı*" der. Katâde'nin: "*Sıddîk radiya'llāhu anh selâm verdiği vakit yerinden davranıncaya kadar sanki kızgın taş üstünde oturur gibi kalkmaya müheyyâ bir halde bulunurdu*", İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*İmam selâm verince kalkar*" dedikleri mervî olduğu gibi Mücâhid de Ömer *radiya'llāhu anh*'in: "*Selâmdan sonra imamın yerinde durması bid'attir*" dediğini nakleder.

بِالْحُدَيْبِيَةِ[1] عَلَى اِثْرِ سَمَاءٍ[2] كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ[3]. فَلَمَّا اَنْصَرَفَ

İşte bu rivâyâtın kâffesinden çıkan netîce: Sabah ve ikindi namazları gibi ardından nevâfil kılınmayan farzları müteākıb imamın tahvîl-i mekân edip ezkâr ve tehlîlât ile meşgūl olması müstahabdır. Öğlen, akşam ve yatsı gibi ardından nevâfil kılınan namazlar hakkında da cumhur kavli budur. Yalnız Hanefiyye bu takdîrde sünnet ile iştigāli, ezkâr ile iştigāle takdîm etmeyi evlâ görürler. Zîrâ namaz, duā ve tesbihden de, salât ü selâmdan da efdaldir.

İmam selâmı müteākıb kalkacağı gibi onun kıyâmından evvel cemâat –fukahâdan bir takımına göre– isterlerse kalkabilirler. Lâkin Hasan-ı Basrî ve Zührî gibileri (398) inci « اِنَّمَا جُعِلَ الْاِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ » hadîsine binâen imam ayağa kalkmadıkca cemâatin kalkmasını hoş görmezler. Namazdan sonra –öğlen ve yatsıda olduğu gibi– nevâfil kılınıyorsa, Hanefiyye hemen nâfile namaza kalkıp zikr-i me'sûru te'hîr etmeyi tercîh ederler. Ekseriyet ise zikr-i me'sûru –Muāviye *radiya'llāhu anh*'in hadîsine binâen– takdîm ederler. Hanefîler, namaz ile iştigāl etmek zikr, duā ve salâvât ile meşgūl olmaktan efdaldir derler. İkindi namazında olduğu gibi farzdan sonra nâfile yoksa imam hemen zikr-i me'sûr için cemâate yönelir. Cemâat de isterlerse oturup birlikte, isterlerse çekilip kendi kendilerine zikr ederler.

[1] Bu kelime böyle yâ-yı muhaffefe ile rivâyet edildiği gibi ekser-i muhaddisîn teşdîd ile "*Hudeybiyye*" derler. Alî b. el-Medînî'nin "*Kitâbül-İlel*"inde muhaddisînin Hicâziyyûn takımı yâ-yı tahfîf, Irâkıyyûn takımı ise teşdîd ederler denilmiştir. Bu, Mekke'ye bir, Medîne'ye dokuz merhalesi olan bir köy ismidir ki, yarısı (Hıll)'e yarısı (Harem)'e dâhildir. Hıll'in Beyt-i Muazzam'a en uzak yeri orasıdır. İleride inşâ-Allāh tafsîlen beyân edileceği üzere *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretleri Hicret'in 6 ncı senesinde bin dört yüz kadar Ashāb-ı Kirâm'ı ile birlikte Umre'ye niyyet buyurduklarında oraya, hudûd-ı Harem'e varmışken müşrikler tarafından Beyt-i Muazzam'ı ziyâret etmelerine mumâneat edilmiş, müzâkere için Mekke'ye gönderilen Osmân b. Affân *radiya'llāhu anh*'in gecikip katlolunduğu hakkında bir rivâyet çıkması üzerine, Sahābe-i Kirâm bu haberin

اَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ؟ قَالُوا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ. قَالَ[1] اَصْبَحَ مِنْ عِبَادِى مُؤْمِنٌ بِى[2] وَكَافِرٌ. فَاَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللّٰهِ وَرَحْمَتِهِ فَذَلِكَ مُؤْمِنٌ[2] بِى كَافِرٌ[3] بِالْكَوَاكِبِ[4]. وَاَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذَلِكَ كَافِرٌ بِى مُؤْمِنٌ بِالْكَوَاكِبِ.

TERCEMESİ

Zeyd b. Hâlid-i Cühenî *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'de geceleyin yağan yağmurdan sonra bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan çıkınca (mübârek) yüzünü ce-

---

sıhhati takdîrinde fedâ-yı câna hazırlanarak –bilâhare Hazret-i Ömer tarafından kat' ettirildiği cihetle el-yevm izi bile kalmayan– ağaç altında ölüm üzerine bîat vermişlerdi. Bu bîat Sûre-i Feth'in nuzûlünden sonra "*Bîatü'r-Rıdvân*" tesmiye edilmiştir. Ma'lûm olan Hudeybiyye musâlehası bu münâsebetle orada akdolunmuştu.

[2] «اَثَرِ سَمَاءٍ» rivâyeti de vardır.

[3] Bâzı rivâyetlerde «مِنَ اللَّيْلَةِ».

[1] Tekrâr ile «قَالَ قَالَ» rivâyetleri de vardır. Buradaki rivâyete göre de «قال» nin biri mukadderdir. Bu iki fiilin tahtında müstetir fâil zamirlerinden birincisi, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e, ikincisi Rabbimiz Teālâ ve Tekaddes Hazretlerine râci'dir.

[2] Bâzı nüshalarda yalnız «مُؤْمِنٌ».

[3] Bâzı nüshalarda vav ziyâdesiyle «وَكَافِرٌ».

[4] Bütün Buhârî rivâyetleri ile Müslim, Ebû Dâvûd ve Neseî rivâyetlerinde hep müfred sîgasıyle «بِالْكَوْكَبِ» sûretindedir. *Tecrîd* metnindeki «بِالْكَوَاكِبِ» nüsha yanlışı gibi görünüyor, hadîsin sonundaki «بِالْكَوَاكِبِ» de böyledir.

mâate döndürüp: "*Bilir misiniz, Rabb'ımız Azze ve Celle* (Hazretleri) *ne buyurdu?*" diye suâl etti[1]. "*Allah ve Resûlü a'lemdir*" dedilcr. Dedi ki (Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri): "*Kullarımdan kimi bana mü'min, kimi kâfir* (olarak) *sabahı etti. Her kim Allāh'ın fazl u rahmeti ile üzerimize yağmur yağdı dedi ise, işte o bana îmân etmiş, yıldıza etmemiştir. Her kim de falan ve falan* (yıldız)*ın nev'i* (yâni batıp doğması) *ile*[2] *üzerimize yağmur yağdı*

---

[1] Neseî rivâyetinde: "أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ رَبُّكُمُ اللَّيْلَةَ؟ = *Rabbiniz Azze ve Celle Hazretlerinin bu gece ne buyurduğunu işitmediniz mi?*" lâfzı iledir. Her iki lâfza göre de bu hadîs, ahādîs-i kudsiyyeden olmuş olur.

[2] "*Nev'*" in cem'i "*envâ'*" olup menâzil-i Kamer ma'nâsınadır. Envâ', yâhud menâzil-i Kamer yirmi sekizdir ki, Kamer her menzilede bir gece bulunur. Bu menâzilin her biri o sâha-i semâviyede bulunan yıldızlardan birinin ismiyle tesmiye olunmuştur: Şeretān, Butayn, Süreyyâ, Deberân, Hak'a, Hen'a, Zirâu'l-Esed, Nesre, Tarf, Cebhe, Zebre, Sarfe, Avvâ', Simâk-i A'zel, Gafer, Zubânâ, İklîl, Kalbü'l-Akreb, Şevle, Neāim, Belde, Sa'd-ı Zâbih, Sa'd-ı Bülâ', Sa'dü's-Süūd, Sa'dü'l-Ahbiye, Fer'-i Evvel, Fer'-i Sânî, Batnü'l-Hūt. Bu isimlerle tesmiye edilen kevâkibin dâimâ on dördü geceleyin fevka'l-ufuk, diğer on dördü tahte'l-ufuktur. Hangisi mağrıb cihetinden batarsa (rakîb)i nâmını alan yıldız maşrık cihetinden tulû' eder. İlk on dört menzil "*Menâzil-i Şâmiyye*", sonrakiler "*Menâzil-i Yemâniyye*" dir ki, bu günkü ta'bîrimizce şimâlî ve cenûbî menâzil demektir. Arablar bu kevâkibden herhangisinin vakt-i fecirde sükūt ve gurûbiyle berâber rakîbi olan kevkebin o saatte tulûuna "*Nev'*" derlerdi. Onun için ehl-i lûgatın kimi necmin sükūtuna, kimi tulûuna, kimi de her ikisine birden "*Nev'*" denildiğini söylüyorlar. Eimme-i lûgattan İbnü'l-A'râbî: "*Envâ'*" sâkıt olan kevâkibin adıdır. Tâli' olanların adı ise "*Bevârih*" dir diyor.

Bunlar yekdiğeri müteākıb on üçer gün fâsıla ile sükūt ve rakîbleri tulû' edip o müddet zarfında yağmur, rüzgâr, soğuk, sıcak, bereket, kaht her ne olursa Kevkeb-i Sâkıt'a izāfe edilir, falan şey falan yıldızın nev'inde vukūa geldi derler. Yalnız Cebhe'nin sükūtu

dediyse, işte o, bana îmân etmemiş, yıldıza etmiştir" buyurdu.

on dört günde olur ki, bu hesâba göre yirmi sekiz nev'in sükūtu 365 gün eder ve sene-i şemsiyye bununla hitam bulur. Ve envâ' hesâbına hangi kevkebden, farazā Şeretān'dan başlanmış ise yeni sene-i şemsiyye de o kevkebden başlamış olur.

Ta'bîr-i dîğerle sene yirmi sekiz kısma taksîm edilip takrîben beher on üç günü zarfında vukūa gelen hādisât-ı cevviyye o günlerde hākim addedilen kevkebe isnâd edilirdi. Bu taksîm bizim takvimlerimizde Nevrûz, Rûz-ı Hızır, İnkılâb-ı Sayfî, Eyyâm-ı Bahūr, Mihrgân, Rûz-ı Kāsım, Erbaîn yâhud Inkılâb-ı Şitevî, Hamsîn taksimlerine benzer. Şu kadar var ki, seneyi sekiz yerine yirmi sekize bölmüşler ve her fasılda yedi nev' i'tibâr etmişlerdir. Ceb takvimlerinin sağ veya sol kenarlarında "*mevâsim ve ahvâl-i kevâkib*" unvânı altında açılan hânelerdeki meşrûhāta benzer ahkâmı onlar envâ' hesâbiyle tutarlardı.

Neseî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den olan rivâyet-i merfûasında Rabbımız Teālâ ve Tekaddes Hazretleri: "ما أنعمت على عبادي من نعمة إلا أصبح فريق منهم بها كافرين. يقولون الكوكب وبالكوكب = *Kullarıma her ne zaman bir ni'met ihsân ettimse bir takımı: Onu yıldız yaptı, yıldız sâyesinde oldu diyerek o ni'mete küfrân edivermişlerdir*"; Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in rivâyet-i merfûasında da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "لو أمسك الله عز وجل المطر عن عباده خمس سنين ثم أرسله لأصبحت طائفة من الناس كافرين. يقولون سقينا بنوء المجدح = *Allāhu Azze ve Celle Hazretleri kullarına beş yıl hiç yağmur vermese de sonra yağdırsa yine nâsın bir takımı kâfir olarak Mücdah nev'i ile üzerimize yağmur düştü derler*" buyuruyorlar.

Mücdah, yukarıda ismi geçen menâzil-i Kamer'den Deberân'ın diğer ismidir. Nâhoş te'sîrâtı olduğu i'tikād edilirdi. Demek ki, hiçbir yıldızın yağmura te'sîri olmadığı beş senelik kat'î kuraklıkla sâbit olduktan sonra da Mün'im ve Rezzâk-ı hakîkî Allāhu Teālâ olduğu bunların hatırına gelmiyor da ni'meti en fenâ sayılan yıldıza isnâd

470. عَنْ عُقْبَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ الْعَصْرَ. فَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ[1] مُسْرِعاً

edebilecek kadar izhâr-ı küfr veya küfrân ve i'lân-ı hamâkat edecek kimseler eksik olmayacaktır.

Bu hadîslerde «مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَ كَذَا» demenin küfür olması iki ma'nâyadır. Biri şirk ma'nâsına küfürdür. Çünkü mukābili îmân olarak beyân edilmiştir. Yağmurun ve sâir hādisât-ı cevviyyenin kevâkib fiili olduğuna käil olarak söyledikleri için. Nitekim bu ma'nânın maksūd olduğuna Muāviyetü'l-Leysî *radiya'llāhu anh*'in: "«يُصْبِحُ النَّاسُ مُجْدِبِينَ فَيَأْتِيهِمُ ٱللّٰهُ بِرِزْقٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُونَ مُشْرِكِينَ يَقُولُونَ مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا» = *Öyle kimseler vardır ki, kıtlığa uğrarlar. Derken Allāhu Teālâ ve Tekaddes Hazretleri mahz-ı lûtf ve ihsânı olarak rızık verdiğinde O'na şerik koşarak, falan yıldız sâyesinde bize yağmur yağdı derler*" hadîs-i merfûu şâhid olabilir.

Bir ma'nâsı da küfrân-ı ni'met olabilir ki, bu da mu'tî ve mâni' Hak Teālâ olduğuna îmanları olup ve nâil oldukları rızıktan dolayı Allāh'ın fazl u rahmetini anmayı unutup ehl-i şirke teşebbühen envâ'dan bahsedenler hakkında sādık olur.

Her iki ma'nâca da eltāf ve niam-i İlâhiyyeyi envâya atf ve isnâd eylemek şer'an memnû'dur. Zîrâ birinci ma'nâya göre küfr-i sarihtir. İkinci ma'nâya göre hatā-yı fâhiştir. Çünkü hem şer'a muhâliftir, hem de ehl-i küfrün söyledikleri bir söze teşebbühtür. Halbuki «خَالِفُوا الْيَهُودَ», «خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ» (252 nci hadîsin hāşiyesine mürâcaat) gibi nehiylerle onlara teşebbühden memnûuz. Maa-hâzâ ne şirk, ne de küfrân maksūd olmaksızın yalnız yağmurun hangi zamanda yağdığını beyân için «مطرنا بنوء كذا» demekte de hiçbir hürmet yoktur. Zîrâ bunu söyleyen kimse, ehl-i hisâbın filân kevkebin nev'i dedikleri vakitlerde yağmur yağdırmak ādet-i câriye-i İlâhiyyedir demek ister.

[1] Bir rivâyette «فَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ».

يَتَخَطَّى [1] رِقَابَ النَّاسِ إِلَى بَعْضِ حُجَرِ نِسَائِهِ. فَفَزِعَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ [2]. فَرَأَى أَنَّهُمْ عَجِبُوا [3] مِنْ سُرْعَتِهِ. فَقَالَ ذَكَرْتُ [4] شَيْئًا مِنْ تِبْرٍ [5] عِنْدَنَا. فَكَرِهْتُ أَنْ يَحْبِسَنِي. فَأَمَرْتُ بِقِسْمَتِهِ [6].

Tercemesi

Ukbe (b. el-Hāris) *radiya'llāhu anh*'den [7]:

Şöyle demiştir: (Bir def'a) Medîne(-i Tāhire)'de Nebiyy-i

---

1 «فَتَخَطَّى» rivâyeti de vardır.

2 Bir nüshaya göre «فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ».

3 Bir nüshaya göre «قَدْ عَجِبُوا».

4 Bir rivâyette «ذَكَرْتُ وَأَنَا فِي الصَّلَاةِ».

5 Bir rivâyette «شَيْئًا مِنْ تِبْرٍ» yerine «تِبْرًا مِنَ الصَّدَقَةِ».

6 Bir nüshaya göre «بِقِسْمَتِهِ», diğer rivâyette «فَقَسَّمْتُهُ».

7 Ebû Sirvea, yâhud Ebû Serûa Ukbe b. Hāris el-Kureşî en-Nevfelî *radiya'llāhu anh* feth-i Mekke günü –Aynî'nin rivâyetine göre, yevm-i fetihden evvel– dâire-i münciye-i İslâma girip hüsn-i İslâmı meşhûd olan zevât-ı kirâmdandır. Bedir'den sonra müşrikînin gadrine uğrayıp bilâhare Mekke cıvârında (Ten'im) 'de nûş-ı câm-ı şehâdet eden (Hubeyb b. Adiyy Ensārî-i Evsî) *radiya'llâhu anh*'in –ileride inşâ-Allāh tafsîl edileceği üzere– katlinde medhaldâr olanlardandır. Zîrâ müşârün-ileyh Hubeyb'in kātili Ebû Serûa olduğunda ittifâk ediliyorsa da "*Ebû Serûa*" Ukbe b. el-Hāris'in mi, yoksa birâderinin mi künyesi olduğunda ihtilâf olunmuştur. Herhalde Hubeyb gibi bir mü'min-i kâmilin katli inda'llāh cerâim-i azîmedendir. Lâkin "اَلْإِسْلَامُ يَجُبُّ مَا قَبْلَهُ = *İslâm, kendisinden evvel vâkı' olmuş cürümlerin hükmünü ibtāl eder*" kazıyyesine binâen kātil ile maktûl ehl-i Cennet'dendir.

Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in arkasında ikindi namazını kılmıştım. (*Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz) selâm verdi. Sonra kalkıp acele acele ve cemâatin omuzları üstünden aşarak[1] zevcât-ı tāhirâtına mahsūs hücrelerin birini teşrîf etti. Halk (bu) sür'atinden ürktüler[2]. (Biraz sonra) cemâatin yanına çıktı. Ve sür'atinden şaşakaldıklarını görünce: "(Namazda iken bizde) *biraz altun* (olduğunu) *der-hâtır ettim*[3]. *Beni alıkoymasını istemedim de*[4] *dağıtılmasını emret* (meye git)*tim*" buyurdu[5].

---

[1] Tehattı-i rıkāb, yâni mescidde herkesin omuzları üzerinden aşıp ve cemâat saflarını yarıp gezinmek memnûât-ı şer'iyyedendir. Fakat geriki saflara oturup ileriki saflarda boş yer bırakanlar, şer'-in kendilerine karşı iltizâm ettiği bu hürmet hakkından ihtiyarlariyle ferâgat etmiş olduklarından ilk safları doldurmak için oturanların omuzlarından geçip ilerlemek câiz olmak şöyle dursun, bir fazîlettir. Lâkin bu, zarûret olmadığına göredir. Ruāf yâni burun kanaması, tecdîd-i vudū iktizāsı gibi bir zarûret, yâhud mühim bir iş tehaddüs ettiğinde cemâatten biri, bâ-husūs imam için –bu hadîs-i şerîfin delâletiyle– tehattı-i rıkābda beis yoktur.

[2] Ashāb-ı Kirâm'ın bundan ürküp korkmaları pek tabîî idi. Onlar *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz Hazretlerinde her ne zaman böyle alışmadıkları bir fevkalâdelik görseler acabâ nâhoş bir şey mi nâzil oldu diye dâimâ korkarlardı.

[3] Bu, namaz içinde namaza āid olmayan bir şeyi düşünmekle namaza fesad târî olmıyacağını gösterir. (127)nci hadîsin hāşiyelerine de mürâcaat.

[4] "*Beni alıkoymasını istemedim*" sözü فَكَرِهْتُ اَنْ يَحْبِسَنِي nin tercemesidir. Buradaki habsden maksad, o altunları hātıra getirip de Allāhu Teālâ Hazretlerine teveccüh ve ikbalden meşgūl etmek demektir. Seyyidü's-Sakaleyn ve Mefharü'l-Kevneyn Efendimiz Hazretleri *(رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ) âyet-i kerîmesinin mantūk-ı münîfince hiçbir ticâret ve hiçbir gāile-i dünyeviyye kendilerini zikru'llahtan alıkoymayan zümre-i

---

* *Sûre: 24 (Nûr), âyet: 37*

471. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَا يَجْعَلْ[1] أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئًا[2] مِنْ صَلَاتِهِ : يَرَى أَنَّ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ يَمِينِهِ. لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ.

TERCEMESİ

Abdullāh b. Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'den:

Şöyle demiştir: Herhangi biriniz (namazdan çıkarken) behemahāl sağ tarafına dön(üp işine git)mek üzerine vâcibdir zannederek şeytana (sakın bir) hisse ayırma(ya kalkışma)sın[3].

---

ekâbirin serdârı oldukları halde bu mülâhazaya düşmeleri kemâl-i ihtiyatlarından olmakla berâber metâ-ı dünyânın, mal ve menfaatin insanları tarîk-ı Hak'tan azdırmaktaki te'sîr-i acîbini bi'l-fiil göstermiş olmak için de olduğu vârid-i hâtırdır.

Ulemâdan bâzıları «أَنْ يَحْبِسَنِي» ye yevm-i Kıyâmetde mevkıfta yoluma mâni' olmasını ma'nâsını vermişlerdir ki, buna göre vasıyyet ve zekât gibi sadakāt-ı Müslimîni habs etmenin ne kadar tehlikeli olduğu anlaşılır.

[5] Taksîmin bizzât icrâsı mümkün iken altunları dağıtsınlar diye fermân buyurulması umûr-ı hayriyyede mübâşerete kudret vâr iken istinâbenin de cevâzına delâlet eder. Bu, buradaki rivâyete göredir. «فَقَسَمَهُ» rivâyeti ise, taksîme *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in bizzat mübâşeret buyurmuş olduklarına delâlet ettiği gibi emr-i âlîleriyle yapılan bir fiili nefs-i mukaddeslerine izâfe buyurduklarına da delâlet eder.

[1] «لَا يَجْعَلَنَّ» rivâyeti de vardır.

[2] Müslim rivâyetinde جُزْءًا .

[3] Şeytana hıssa ayırmak, böyle bir i'tikād-ı bâtıl yüzünden vesveseye düşüp şeytanı sevindirmek ve onun masharası olmak demektir.

Vallāhi ben, Nebiyy-i Ekrem *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in sol

---

Buhârî'nin bu münâsebetle ta'lîkan rivâyet ettiğine nazaran Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh* namazdan çıkınca gâh sağa, gâh sola, döner ve sağa dönmeyi iltizâm edenleri ta'yîb eylermiş, bu rivâyet-i muallâka Müsedded'in "*Müsned-i Kebîr*" inde vasledilmiş ve Enes'in *Buhârî*'deki sözü orada aynen, hem de: "«وَيَقُولُ يَدُورُ كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ» ziyâdesi ile nakledilmiştir. Enes *radiya'llāhu anh*'in bu rivâyetini te'yîd eden âsâr çoktur. Ez-cümle İbn-i Mâce'nin sened-i sahîh ile rivâyetine nazaran Abdullāh b. Amr *radiya'llāhu anhümâ*: "«رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْفَتِلُ عَنْ يَمِينِهِ وَيَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ» = *Namazda Resûlullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in sağına da, soluna da büküldüğünü görmüşümdür.*" dediği gibi "*Sahîh-i*" *İbn-i Hibbân* ile "*Sünen-i*" *Ebî Dâvûd'da* ve *İbn-i Mâce* ile *Tirmizî*'de "*El-Helib*" yâhud "*El-Hülb*" lâkabiyle ma'rûf "*Yezîd b. Kunâfe et-Tâî*" *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in her iki cânibe döndüklerinin vâkı' olduğu rivâyeti vardır. [Bu zât, Tâîler tarafından huzûr-ı Risâlet Penâhî'ye gönderilmişti. Kel olan başına sâhibü'l-mu'cizât *aleyhi ekmeli's-salevât* Efendimiz Hazretleri tarafından mesh buyurulması üzerine pek gür saçlı olması (هلب) ile telkîbine bâis olmuştur.] Alî b. Ebî Tālib *radiya'llāhu anh* de: "*Musallînin işi sağ cihetinde ise sağına, sol cihetinde ise soluna döner*" buyurmuştur.

Maa-hâzâ *Müslim*'de Enes *radiya'llāhu anh*'den diğer bir rivâyet de vardır. Bunda râvî Süddî: "*Enes'e: Namaz kıldığımda namazdan nasıl çıkayım? Sağımdan mı, yoksa solumdan mı? diye sordum. Ben, Resûlullāh sallā'llāhu aleyhi ve sellem'in alelekser sağ taraflarından çıktıklarını görürdüm, dedi*" diyor. Buhârî'nin demin zikrettiğimiz rivâyet-i muallâkasına Müslim'in bu rivâyeti münâfî gibi görünüyorsa da hakîkatte beyinlerinde tebâyün yoktur. Zîrâ Buhârî'nin rivâyet-i muallâkasında sol cihete doğru infitâl ve insırâfın men' olunduğuna dâir bir işâret yoktur. Yalnız sağ tarafı iltizâm edenleri ta'yîb etmesi vardır ki, bu ta'yîb sağa dönmenin vucûbunu i'tikāda râci'dir. Nitekim buradaki metinden de anlaşılacağı üzere İbn-i Mes'ūd

tarafa döndüğünü çok kereler görmüşümdür[1].

472. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ
النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ يُرِيدُ

radiya'llāhu anh bu ictihâdı reddetmiştir. *Müslim*'deki rivâyeti ise ekseriyyet üzere vâkı' hāli beyandır. Ve teyâmün hakkındaki mu'tâd-ı Risâlet-Penâhî'ye pek ziyâde muvâfıktır. (132 ve 190 ıncı hadîslere mürâcaat.)

[1] İbn-i Mes'ūd *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsi *Müslim*'de:
«أَكْثَرُ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْصَرِفُ عَنْ شِمَالِهِ» sūretinde rivâyet edilmiştir. Sol taraftan insırâf buyurulduğunun kesîr veya ekser olarak İbn-i Mes'ūd Hazretlerinden rivâyet edilmiş olmasının o kadar ehemmiyyeti olamasa da Müslim'in demin naklettiğimiz Enes rivâyeti ile Müslim'in İbn-i Mes'ūd rivâyeti beyninde tebâyün görünüyor. Zîrâ her ikisi de fi'l-i Resûl *aleyhi's-selâm*'ın ekseri olanını bize bildiriyorlar. Halbuki ekseriyâ insırâf-ı Risâlet-Penâhî'nin Enes'e göre sağa, İbn-i Mes'ūd'a göre ise sola olduğu anlaşılıyor. Bu tebâyünü ref' için *Müslim* şârihi Nevevî: "*Her iki Sahâbî de hem sağa, hem sola doğru insırâf buyurulduğunu çok görmüş olup şu kadar ki, her biri kendi i'tikādâtına göre ekseriyyetin hangi fiilde olduğunu haber vermiştir*" diyor. *Buhârî* şârihi İbn-i Hacer-i Askalânî de: "*Ekseriyâ sağdan insırâf buyurulduğunu haber verenler selâmdan sonra cemâati muvâceheye aldıkları hey'eti, soldan insırâf buyurulduğunu haber verenler ise, kıbleye karşı olarak namazdaki hey'eti nazar-ı i'tibâra almış oluyorlar*" der. Her ne hāl ise bir cihet-i muayyeneye doğru insırâf için sebeb yoktur. Ulemâ, musallînin ihtiyâcı hangi cihete ise o cihete dönüp işine gider, her iki cihet musallîye göre müsâvî ise (130) ve (190) ıncı hadîslere binâen sağ taraf efdaldir demişlerdir. "*Mendûb olan şeyler derecelerinden yüksek mertebeye çıkarılırsa bâzan mekrûhâta munkalib olur*" deyip bu hadîsde mevzū-i bahs edilen iltizâm-ı teyâmünü misâl olarak gösterenler de vardır.

الثُّومَ فَلاَ يَغْشَانَا[1] فِي مَسَاجِدِنَا[2]. قَالَ الرَّاوِي قُلْتُ لِجَابِرٍ مَا
يَعْنِي بِهِ؟ فَقَالَ مَا أُرَاهُ يَعْنِي إِلاَّ نِيئَهُ. وَقِيلَ إِلاَّ نَتْنَهُ.

TERCEMESİ

Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan:

Şöyle demiştir: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sarmısağı murâd ederek[3]: "*Her kim bu yeşillikten*[4] *yerse mescidlerimize, yanımıza gelmesin*" buyurdu. —Râvî (Atā' b.

---

[1] Bir rivâyette aslı üzere «فَلاَ يَغْشَنَا» diye vârid olmuştur. Metinde şın'dan sonra elif'in gelmesi işbâ' içindir.

[2] Bir rivâyette müfred olarak «فِي مَسْجِدِنَا». Bu rivâyete göre mescit, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in Hayber gazâsında iken namaza tahsîs buyurdukları mahal olmuş olur. Bu hadîs-i şerîf Hayber'de îrad buyurulmuştur

[3] "*Sarmısağı murâd ederek.*" sözü, kelâm-ı âlî-i Nebevî'deki "*yeşillik*" i tefsîr eder. Ancak bu tefsîrin, râvî-i hadîs Câbir b. Abdul-lāh *radiya'llāhu anhümâ* tarafından mı, yoksa kendisinden rivâyet eden İbn-i Cüreyc tarafından mı vâkı' olduğu muhtelefün-fîh ise de Müslim'in Câbir rivâyetlerinden birinde: «مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الْبَقْلَةِ الثُّومِ» denilmesi tefsîrin Câbir *radiya'llāhu anh* tarafından vukūuna kaviyyen delâlet eder.

[4] Metn-i hadîsde sarmısak için "*şecere*" buyurulmuş. Ma'lûm ve meşhûr olduğuna göre, lisân-ı Arabda "*şecer*" göğdesi ve dalı, budağı olan nebâta ıtlāk olunur. Böyle olmıyana "*necm*" denir. Nitekim *«وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ» âyet-i kerîmesindeki "*necm*" ile "*şecer*" bunlarla tefsîr olunmuştur. Metn-i hadîsde sarmısağa şecere ıtlāk buyurulması ise, bu lâfzın yalnız ağaca mahsûs olmayıp sebze makūlesi şeylere de ıtlākı sahîh olduğunu isbât eder. Bu lâfzın efsahu'l-fusahā *aleyhi ve âlihî efdali't-tehāyâ* Efendimiz tarafından bu münâsebetle isti'mâl buyurulması başka hüccet-i lûga-

---

* *Sûre: 55 (Rahmân), âyet: 6*

Ebî Rebâh) der ki: Câbir'e (yâhud Abdü'l-Melik b. Cüreyc der ki: Atā''ya): Acabâ hangi sarmısağı kasd buyuruyor?[1] dedim. "*Zannıma göre* (sarmısağın) *ancak çiğini, bir rivâyete göre kokusunu murad buyuruyordu*" cevâbını verdi[2].

---

viyyeye hācet bırakmazsa da hadîsin yalnız ma'nâsı *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'den mervî olup lâfzın Sahābe'ye āid olduğu farz edilse bile bu hadîsin bunca râvîleri meyânında Câbir'den başka İbn-i Ömer, Enes, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm* de hep "*şecere*" lâfzını isti'mâl etmişlerdir. Hele Ömer *radiya'llāhu anh*, soğan ile sarmısağı kasdederek "*şecereteyn*" demiştir. Bunca Sahābî'nin isti'mâli ise elbette hüccet sayılır. Maa-hâzâ diğer tarîklerden yine Câbir, İbn-i Ömer ve Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm* sebze ma'nâsına " بَقْلَة = *bakle*" ta'bîrini kullanmışlardır.

[1] Terceme, zāhir-i mütebâdire göre suâli eden Atā' b. Ebî Rebâh olduğuna göre yürütülmüştür. Bu takdîre göre kasd buyuran *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz olur. Şârih Askalânî'nin zannı gibi suâli îrâd eden İbn-i Cüreyc olduğu takdirde kasd, Câbir *radiya'llāhu anh'e* râci' olmuş olur. Zîrâ bu takdîrde bu suâli İbn-i Cüreyc, Atā'dan sormuş oluyor

[2] *Buhârî*'de bu hadîsden evvel İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan mervî diğer hadîsde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Hayber gazvesinde: "مَنْ اَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ يَعْنِي الثُّومَ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا = *Şu yeşillikten, yâni sarmısaktan her kim yediyse mescidimize yaklaşmasın*" buyurdukları rivâyet ediliyor. Müslim bunu: "فَلَا يَأْتِيَنَّ الْمَسَاجِدَ =.*Mescitlere gelmesin*" diye rivâyet ediyor ki, bundan da cemâate gitmekten nehyin yalnız Mescid-i Şerîf-i Nebevî'ye hâs olmayıp bu bâbda bütün mesâcidin hükümde müsâvî olduğu anlaşılır. Enes *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'deki rivâyetinde de: "فَلَا يَقْرَبَنَّا وَلَا يُصَلِّي مَعَنَا = *Sakın bize yakın gelip bizimle berâber namaz kılmasın*" denilmiştir. Yine *Müslim*'deki Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* rivâyetinde: "فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا

473. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

« وَ لَا يُوذِيَنَّا بِرِيحِ الثُّومِ » = *Sakın mescidimize yaklaşıp bize sarmısak kokusu ile ezâ etmesin*" buyurulmuştur. Yine İbn-i Ömer'in *Müslim*'deki diğer rivâyetinde: "« فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسَاجِدَنَا حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا » = *Kokusu gidinceye kadar sakın mescidlerimize yaklaşmasın*" sûretinde vârid olmuştur. *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde huzūr-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'de sarmısak ile soğandan bahsedilirken: "يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَ اَشَدُّ ذَلِكَ كُلِّهِ الثُّومُ . اَفَتُحَرِّمُهُ ؟ = *Yâ Resûla'llāh, bunların da en fenâsı sarmısakdır. Haram der misin?*" suâline karşı: "« كُلُوهُ . وَ مَنْ اَكَلَ مِنْهُ فَلَا يَقْرَبْ هَذَا الْمَسْجِدَ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ رِيحُهُ » = *Yeyiniz. Ancak her kim bundan yerse kendisinden kokusu gitmedikçe bu mescide yaklaşmasın*" buyurmalarından hem sarmısağın ekli helâl, hem de soğanın hükümde ona mukārin olduğu istidlâl edilir. Ömer *radiya'llāhu anh*'in de *Müslim*'de bunu müeyyid bir hadîsi vardır.

Bu ahādîs-i şerîfeden istinbât olunan ahkâma gelince, çiğ sarmısağı yemek haram değil, mekruhtur. Zāhiriyye'den bâzı kimselerden mâadâ sarmisağın hürmetine kāil olan yoktur. Kerâheti kokusundan dolayıdır. Zîrâ gerek mesciddeki cemâat, gerek hâric-i mesciddeki hāzırûn râyıhasından müteezzî olurlar. Hattâ Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'deki rivâyetinde: " فَاِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَاَذَّى مِمَّا يَتَاَذَّى مِنْهُ الْاِنْسُ = *Çünkü melekler de insin müteezzî olduğundan müteezzî olurlar*" buyurulmuş olduğuna göre bu yüzden hâsıl olan ezâ melâikeye kadar varır. Adem-i hürmeti ise biraz evvel zikr olunan İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsindeki « حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا » kaydından anlaşılabileceği gibi bundan sonra gelecek (473) üncü hadîsden de: « كُلْ فَاِنِّي اُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي » diye mubah olduğu beyân buyurulmasından ma'lûm olur. Kezâlik Tirmizî rivâ-

قَالَ مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا [1]

yetine nazaran Câbir b. Semüre *radiyallāhu anh* der ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Ebû Eyyûb-i Ensārî'ye misâfir olmuşlardı. Yedikleri taām artığını sāhib-i hâneye iāde buyurmak mu'tâd-ı şerîfleri idi. Bir gün Ebû Eyyûb'un gönderdiği taāmı el sürmeden geriye yollamışlardı. Ebû Eyyûb huzūr-ı şeriflerine gelip bundan bahsetti. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: "*İçinde sarmısak var da ondan*" buyurdular. "*Yâ Resûlâ'llāh, sarmısak haram mıdır?*" diye sorunca: "*Hayır, lâkin ben onu kokusundan dolayı sevmem*" cevâbını verdiler. *Müslim*'de İbn-i Ömer, Câbir ve Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm*'den mervî hadîslerin mecmûundan anlaşıldığı üzere Hayber'in fethini müteākıb yiyecek bulamamak dolayısiyle Sahābe-i Kirâm soğan, sarmısak tarlalarına dalıp bol bol karınlarını doyurmuşlar. Sonra mescide gittiklerinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kokudan müteezzî olarak: "مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ شَيْئًا فَلَا يَقْرَبَنَّا فِي الْمَسْجِدِ = *Her kim şu habîs şecereden yemiş ise mescidde bize yaklaşmasın*" buyurmuşlar. Bunun üzerine Sahābe: "حُرِّمَتْ حُرِّمَتْ = *Haram oldu, haram oldu*" demişler. Bunu Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* işidince: "لَيْسَ لِي تَحْرِيمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لِي وَلَكِنَّهَا شَجَرَةٌ أَكْرَهُ رِيحَهَا = *Allāh'ın bana helâl ettiğini harâm etmek bana düşmez. Lâkin şu kadar var ki, bu, kokusundan hoşlanmadığım bir yeşilliktir*" buyurmuşlardır ki, bu hadîsin sonu sarmısağın helâl, şu kadar ki, eklinde nâsa ezâ dolayısiyle kerâhet bulunduğunu beyanda sarihtir.

Çiğ sarmısak böyle, pişmişi ise mekruh değildir. Ebû Dâvûd'un "*Sünen*" inde ibâhasına delâlet etmek üzere Alî b. Ebî Tālib, Kurre b. İyâs-ı Müzenî ve Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhüm*'den mervî üç hadîs-i şerîf vardır. Birincisinde: "نُهِيَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ إِلَّا مَطْبُوخًا = *Sarmısağı yemekten nehyolunmuştur. Meğer ki, pişmiş ola*", ikincisinde: "نَهَى عَنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ

وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ. وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِقِدْرٍ

وَقَالَ مَنْ أَكَلَهُمَا فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا. وَقَالَ إِنْ كُنْتُمْ لَا بُدَّ آكِلِيهِمَا فَأَمِيتُوهُمَا طَبْخًا» = Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem, şu iki yeşillikten* (yâni sarmısak ile soğandan) *nehyedip bunlardan yiyen kimse mescidimize sakın yaklaşmasın buyurduğu gibi bunları behemehāl yiyecek iseniz pişirerek kokusunu gideriniz buyurdu*" denildiği gibi "إِنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامٌ فِيهِ بَصَلٌ» = Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem'in en son yediği yemek, soğanlı bir yemek idi*" hadîsini de bu bâbda âhır-ı ahd-i Nebevîyi göstermek üzere Hazret-i Ümmü'l-Mü'minîn rivâyet etmiştir.

Soğan, pırasa, turp gibi râyiha-i kerîhesi olan yeşillikler de sarmısak gibidir. Bundan sonra gelecek (473) üncü Câbir hadîsinde soğanın sarmısak hükmünde bulunduğu mansūs olduğu gibi yine Câbir *radiya'llāhu anh*'in *Müslim*'deki bir hadîsinde soğan, sarmısak ve pırasa hakkında nass vardır. Taberânî'nin "*Mu'cem-i Sağîr*" inde ise sarmısak ve pırasa ile birlikte turp da mezkûrdur. İmâm Mâlik'den mervî olduğuna göre turp –kokusu duyulursa– sarmısak gibidir. Mâlikiyye'den Kādî Iyâz "*geğirti ile kokusu çıkarsa*" kaydını ilâve etmiştir.

Metin ile hāşiyedeki ahādîs-i şerîfenin mecmûundan bu gibi revâyih-i kerîhe ile şâibedâr et'ımenin çiğ olarak eklinde kerâhet olduğu gibi bunları ekledenlerin koku zâil oluncaya kadar mescide varmaktan menhî oldukları anlaşılır. Zāhiriyye ulemâsı bu makūle şeyleri yemeyi, terk-i cemâate müeddî olduğu için haram addederek cumhûr-ı ulemâdan ayrılmışlardır.

Sarmısak ve emsâlini yediklerinden dolayı mesâcide gidemeyenler bayram namazgâhları, cenâze, mecâlis-i ilm, zikr ve düğün gibi içtimâgâhlara da gidemezler. Mescidin havlısını da mescid hükmünde i'tibâr etmişlerdir. Bu nehiy sokağa, çarşıya, pazara şâmil değildir. Nitekim Câbir ile Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhümâ*'nın *Müslim*'deki rivâyetlerine nazaran: "مَنْ أَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ شَيْئًا فَلَا يَقْرَبَنَّا فِي الْمَسْجِدِ» =*Her kim bu murdar yeşillik-*

فِيهِ خَضِرَاتٌ[3] مِنْ بُقُولٍ فَوَجَدَ لَهَا رِيحًا. فَسَأَلَ. فَأُخْبِرَ بِمَا
فِيهَا مِنَ الْبُقُولِ. فَقَالَ[4] قَرِّبُوهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ.
فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أَكْلَهَا. قَالَ[5] كُلْ. فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي.

---

ten (yâni sarmısaktan) *bir miktar yemiş ise, sakın mescidimize yaklaşmasın*" buyurulmuş olduğundan nehiy mescid ile mescid hükmünde olan mecma'lara maksūr gibi anlaşılır.

Kādī Iyâz, cemâate hazır olanların hepsi de ekletmiş ise kerâhatin zâil olacağını beyân ediyorsa da "*Lâkin bu takdîrde de melâikeye hürmet etmek yakışır*" diyor. Bu takdîrde mescid boş olsa dahi melâikeye hürmeten sarmısak yiyen kimsenin mescide girmemesi lâzım gelecek demektir. Zîrâ mescid mahall-i melâikedir. Lâkin İbn-i Melek, Ebû Hüreyre rivâyetindeki "وَلَا يُؤْذِيَنَّا =*Bize ezâ etmesin*" lâfzından, illet-i neyhin yalnız Benî Âdem'in ezâ görmesi olduğunu istidlâl eder. Fakat hem Benî Âdem'in hem de melâikenin re'sen, hem de Müslimînin teezzîsinden dolayı melâikenin bittabi' müteezzî olmasına hiçbir mânî-i aklî yoktur. Bundan sonraki «فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لَا تُنَاجِي» hadîsi Müslümanların müteezzî olmadığı yerde meleklerin bu kokudan müteezzî olduğunu gösterir.

İllet-i nehy ezâ olduğu için, sarmısak yemişlere kıyâsen ağzı kokanların, yarası ağır kokanların, kasab, balıkçı, meczûm, abras makūlesi kimselerin cemâate devâm etmemelerine fetvâ verilmiştir. Aynı illetten dolayı İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* lisânı ile nâsa ezâ veren kimsenin bile cemâate devâm etmemesine fetvâ vermiştir. Ancak bâzıları hükümde bu kadar tevessü' edilmesini hoş görmezler.

[1] Şek, hadîsin râvîlerinden Zührî'ye râci'dir.

[2] «أَوْ لِيَقْعُدْ» rivâyeti de vardır ki, bu terdîde göre ma'nâ: "*Ya bizden uzak dursun, yâhud evinde otursun*" demek olur.

[3] Feth ve kesr ile «خَضِرَات» de, zam ve feth ile «خُضَرَات» de rivâyet edilmiştir.

[4] Bir nüshaya göre fâ'sız olarak yalnız «قَالَ».

[5] Bir nüshada fâ ile «فَقَالَ».

وَ فِي رِوَايَةٍ اُتِيَ بِبَدْرٍ. يَعْنِي طَبَقًا فِيهِ خَضِرَاتٌ .

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) yine Câbir b. Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunuyor ki, Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Her kim sarmısak, soğan yemiş bulunursa bizden* —*yâhud mescidimizden*— *uzak durup evinde otursun*" bu yurdu[1]. (Yine aynı sened ile) rivâyet olunur ki: Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu* aleyhi ve sellem'in (bir kere) huzūr(-ı şerifler)ine, içinde tâze sebze bulunan bir tencere getiril(ip takdîm edil)di. (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) onda

[1] Metnin buraya kadar olan kısmı ayrı, bundan sonrası da ayrı bir hadîsdir. Ancak senedleri bir olup aynı mes'elede yekdiğeri itmâm ettikleri için Buhârî ikisini bir yere cem' etmiştir. Hattâ şârih İbn-i Hacer-i Askalânî kısm-ı evvelin Hayber'de, kısm-ı sânînin ibtidâ-yı Hicret-i Nebeviyyede vâkı' hādiseler olduğunu tasrîh ederek aralarında lâ-akal altı senelik bir fâsıla-i zamâniyye bulunduğunu haber veriyor.

Buhârî buradaki kısm-ı evveli, tecrîdin metnine geçmeyen diğer bir hadîs ile de müteâkıben te'yîd ediyor. Biri Enes b. Mâlik *radiya'llāhu anh*'e: "*Nebiyyu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den sarmısak hakkında ne işittin?*" diye sormuş. O da Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: «مَنْ اَكَلَ مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّا وَلَا يُصَلِّيَنَّ مَعَنَا» buyurduklarını rivâyet etmiş.

Gerek metin ve gerek hâşiyedeki hadîslerden sarmısak ve emsâlini yemiş bulunmanın terk-i cemâate ruhsat veren özürlerden olduğu anlaşılırsa da bâzıları nehyin ruhsat değil, zecr ma'nâsını mutazammın olduğunu ve bilâ-özrin ekledenlerin cemâat fazîletinden -ukūbet olarak- mahrûm edildiklerini iddiâ eylemişlerdir. Lâkin metnin kısm-ı sânîsindeki "قَرِّبُوهَا = ... *götürünüz*" emr-i Nebevîsi eklinin mubâh olduğuna sarâhaten delâlet ettiğinden nehiyden zecr ma'nâsını çıkarmak müsteb'attır.

nâhoş bir koku duydu. (Ne olduğunu) suâl buyurunca içinde olan sebzelerin ne olduğu kendisine haber verildi. Bunun üzerine Ashāb(-ı Kirâm'ın)dan nezdinde bulunan birine[1] (işâret buyurarak: "Ona) *götürünüz*" buyurdu. (O Sahābî de *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in) böyle yaptığını görünce yemek istemedi. Bunun üzerine: "*Sen* (bundan) *ye. Zîrâ ben senin münâcât etmediklerinle münâcât ederim*"[2] buyurdu. — Bir

[1] Bu Sahābî mihmandar-ı Celîlü'l-kadr-ı Nebevî Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd-i Ensārî *radiya'llāhu anh* olmak ihtimâli gālibdir. Tirmizî'nin (473) üncü hadîsin hāşiyelerinden birinde zikredilen Câbir b. Semüre *radiya'llāhu anh* hadîsi buna delâlet ettiği gibi *Müslim*'de de Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Ebû Eyyûb'a mihmân oldukları hakkındaki kıssada: "*Ebû Eyyûb Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem için yemek pişirtir idi. Taām tenâvül buyurulup bakıyyesi iāde buyuruldukça Ebû Eyyûb mübârek esābi-i Nebeviyyenin dokunduğu yerlerin neresi olduğunu sorar, oradan yer imiş. Bir def'asında yemeğin içinde sarmısak varmış ve tenâvül buyurulmadığı haber verilmiş. Bunun üzerine: 'Yâ Resûlâ'llāh, haram mıdır?' diye sormuş.* « لا ولكن أكرهه » *yâni: 'Haram değil, lâkin ben hoşlanmam' cevâbını almış*" denildiğine bakarak mevzū-i bahs Sahābînin o olduğuna şârih Askalânî istidlâl eylemiş ise de diğer şârih Aynî başka biri olmak ihtimâlini daha gālib buluyor.

[2] El-Münâcât mübâhât vezninde ve en-nicâ' cidâl vezninde bir kimseye fısıldamak ma'nâsınadır. Şarih der ki: Niyâz-ı Dergâh-ı İlâhîye münâcât ıtlâkı ihfâ cihetiyle olduğuna mebnîdir. İntihâ. Mütercim-i Kāmûs Āsım Efendi.

Buradaki münâcât, hāzırûnun muttali' olamıyacakları vech ile melâike-i kirâm ile tekellüm ma'nâsınadır. Mevzū-i bahs olan münâcâtın melâike ile münâcât olduğunun delîli, Ebû Eyyûb kıssasının *İbn-i Hibbân* ile *İbn-i Huzeyme*'de diğer tarîkten mervî sūretidir. Bu rivâyete nazaran içinde soğan, yâhud pırasa bulunan bir taāmın derûnunda mübârek esābi-i Nebeviyye eserini görmeyince Ebû Eyyûb yemekten imtinâ' etmiş. "*Neden yemiyorsun?*" buyurulunca "*Mübârek parmaklarınızın izini göremedim*" demiş.

rivâyette de râvî (yâni Buhârî'nin şeyhi Ahmed b. Sālih) «اُتِيَ بِقِدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ» yerine «اُتِيَ بِبَدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ» demiştir ki, bedirden murâdı tabaktır[1]. .

474. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ[2]. فَاَمَّهُمْ وَصَفُّوا عَلَيْهِ[3].

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan[4] Nebiyy-i Ek-

Buna cevâben de: " اَسْتَحْيِي مِنْ مَلَائِكَةِ اللّٰهِ وَلَيْسَ بِمُحَرَّمٍ =*Haram değil ise de Allāh'ın meleklerinden utanıyorum*" buyurulmuş. Yine bu iki zâtın Müsnedlerinde Ümmü Eyyûb rivâyetinde: "«كُلُوا فَاِنِّي لَسْتُ كَاَحَدٍ مِنْكُمْ. اِنِّي اَخَافُ اَنْ اُوذِيَ صَاحِبِي» =*Siz yeyiniz. Zîrâ ben sizin herhangi birinize benzemem. Ben sāhibime, yâni Cibrîl aleyhi's-selâm'a ezâ etmekten çekiniyorum*" buyurmuşlardır.

[1] Lisân-ı Arab'da "*Tabak*" a "*Bedr*" denilmesi dolu ay gibi yusyuvarlak olduğuna nazarandır ki, ta'bîr teşbîhi mutazammındır.

[2] Rivâyet ikidir: Birine göre sıfat ve mevsūf olarak her iki cüz'ün tenvîni ile «قَبْرٍ مَنْبُوذٍ», diğerine göre izâfetle «قَبْرِ مَنْبُوذٍ».

[3] Bir nüshaya göre: «وَصَفُّوا خَلْفَهُ».

[4] Bu hadîsi Süleymân-ı Şeybânî, Ebû Amr-ı Şa'bî'den, o da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet etmiş ise de Buhârî senedinde ismi tasrîh edilmeyip Şa'bî: "«اَخْبَرَنِي مَنْ مَرَّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرٍ مَنْبُوذٍ» =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte yolu bir kabr-i menbûze uğrayan bir zât bana haber verdi ki...*" lâfzı ile hadîsi rivâyet ettikten sonra Süleymân-ı Şeybânî, Şa'bî'ye: "«يَا اَبَا عَمْرٍو»"

rem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (bir def'a) kenarda kalmış bir kabre —yâhud da bir lakît, yâni tıfl-ı metrûk kabrine[1]— yolu

---

«مَنْ حَدَّثَكَ؟» = *Ebû Amr, bunu sana nakleden Sahābî kimdir?*" demesi üzerine: «اِبْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُمَا», Müslim'in rivâyetinde ise: «اَلثِّقَةُ مَنْ شَهِدَهُ اِبْنُ عَبَّاسٍ» = *Bana sika, orada hāzır bulunan, İbn-i Abbâs nakletti*" demiştir.

[1] Tercemedeki bu terdîd, metindeki «قبر» lâfzının münevven olup olmaması hakkındaki ihtilâf-ı rivâyete binâendir. "*Menbûz*" ve "*müntebiz*" münferid ve baîd kalmış; köşeye, kenara düşmüş, diğer emsâlinden ayrılmış ma'nâsınadır. Binâenaleyh tenvîn ile okunursa diğer kabirlerden ayrı, kenarda kalmış bir kabir olmuş olur.

"*Menbûz*" un bir ma'nâsı da "*lâkît*"-dir. *Kāmus* tercemesinde şöyle deniliyor:

(El-Menbûz) veled-i zinâya ıtlāk olunur ki, haram-zâdedir piç ta'bîr olunur. Ve şol sabîye ıtlāk olunur ki, vâlidesi yola bırakıp gitmiş ola. Ekseri fakrinden memerrü'n-nâs olan yol üzere yâhud hamam kapısına ve mescide bırakıp evlâdı olmıyanlar, yâhud ehl-i hayrât olanlar alıp terbiye ederler. Ve gâhca vâlidesi tıfl-ı haram-zâdeyi dahi ilkā eder. İntihâ. Her iki veche göre böyle olan çocuk "*lâkît*" yâni bir tıfl-ı metrûktur.

Kavî olan rivâyet birincisi olup metinde de ona göre harekelenmiştir. Müslim rivâyetinde: "«اِنْتَهَى رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَى قَبْرٍ رَطْبٍ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَصَفُّوا خَلْفَهُ وَكَبَّرَ اَرْبَعاً» = *Resûlullāh aleyhi ve sellem tâze bir kabre vardı. Üzerine namaz kıldı. Cemâat, arkasında saf bağladılar, o da dört tekbîr aldı*" Tirmizî rivâyetinde: "رَاٰى قَبْراً مُنْتَبِذاً فَصَفَّ اَصْحَابَهُ" = *Kenarda kalmış bir kabir görüp Ashāb-ı Kirâmına saf bağlattı*"; diğer bir rivâyette de: «مَرَّ بِقَبْرٍ مُنْتَبِذٍ عَنِ الْقُبُورِ فَصَلَّى عَلَيْهِ» = *Yolu kabirlerden ayrı düşmüş bir kabre uğrayıp üzerine namaz kıldı*" denilmiş olduğuna göre menbûzun lâkît ma'nâsına olması ihtimâli zaîf kalıyor.

uğradığı ve (onu görünce) kendilerine[1] imam ol(ub meytin

[1] Hadîsin şâhid mahalli işte bu kelimedir. Bu hadîs "*Kitâbü'l-Cenâiz*" rivâyâtına dâhil olmak lâzım gelirken Buhârî'nin onu burada "*Sıbyânın abdesti, vücûb-ı gusl zamanları ve cemâat ile bayram ve cenâze namazmarında hâzır olup saflara dâhil olmaları*" hakkında açtığı bâbda da zikretmesindeki hikmet, kıssanın zamân-ı cereyânında nâ-bâliğ olan İbn-i Abbâs'ın o cenâze namazında ve o cemâatde hâzır olmasıdır. Bu hadîsi burada rivâyet etmekle çocukların cemâate hâzır ve sufûfa dâhil olabileceklerini anlatmak istemiştir. Buhârî bundan mâadâ yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın yukarıda geçmiş olan (68,97 ve 141) inci hadîslerini ve Enes *radiya'llāhu anh*'in (248) inci ve Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhâ*'nın (338) inci hadîslerini burada tekrar sevkediyor. (68) inci hadîsde İbn-i Abbâs Hazretleri: «وَاَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْاِحْتِلَامَ» diyerek henüz bâliğ olmadığını tasrîh etmişken «وَدَخَلْتُ فِى الصَّفِّ» diyor. (97) nci hadîsde teyzesi Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın hânesinde teheccüd namazını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte kıldığını ta'rîf ederken «فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ», (141) incide de «فَقُمْتُ اِلَى جَنْبِهِ» diyor. (248) inci hadîsde Enes *radiya'llāhu anh* ceddesi Müleyke'nin Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* için tertîb ettiği da'veti nakl ve o gün kılınan namazı ta'rîf ederken: «فَصَفَفْتُ اَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا» diyor. Yetîmin bulûğa ermemiş bir sabî olduğu ise ma'lûmdur.

Kıssanın hîn-i cereyânında Enes *radiya'llāhu anh*'in bâliğ olmadığı ihtimâli de vardır. (338) inci Ümmü'l-Mü'minîn hadîsinde de yatsı namazının ziyâde teehhüründen dolayı Ömer *radiya'llāhu anh*'in *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e: «نَامَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ» dediği rivâyet olunuyor ki, yatsıyı bekleyen cemâatin içinde kadınlarla berâber çocukların da bulunduğu anlaşılıyor. (84) üncü hadîsdeki va'z-ı Nebevî kıssasının da bundan sonra gelecek (476) ncı hadîs delâ-

üzerine namaz kıl)dığı ve (kendileri de ardında) saf bağladıkları[1] (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunmuştur.

---

letiyle bayram va'zı olduğu anlaşılıp râvîsi İbn-i Abbâs Hazretleri de onda hazır bulunmuş ve (476) ncı hadîsde görüleceği üzere «لَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ» = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e yakınlığım olmasaydı orada sığar-ı sinnimden dolayı bulunamıyacaktım*" demiştir ki, sığar-ı sin huzūr-ı cemâate mâni' olmamış demek oluyor.

[1] Kabir üzerine namaz kıldıklarına dâir bu hadîsden başka yukarıda geçen (286)ncı Ebû Hüreyre hadîsi ile Enes'den, Büreyde b. el-Husayb'dan, Zeyd b. Sâbit-i Ensārî'den, Āmir b. Rebîa'dan, Ebû Katâde'den, Sehl b. Huneyf'den, Câbir b. Abdullāh'dan, Ebû Saîd-i Hudrî'den, Ebû Ümâme b. Sehl'den (*radiya'llāhu anhüm ecmaîn*) mervî diğer hadîsler de vardır. Bundan dolayı –Tirmizî'nin dediği üzere– Sahābe ve gayr-i Sahābeden ekser-i ehl-i ilimce amel bunun üzerinedir. Şâfiî ile Ahmed İbn-i Hanbel ve İshāk b. Râhûye'nin de mezhebi budur. Mâlik ise kabir üzerine namaz kılınmaz, diyor. Abdullāh b. el-Mübârek meytin namazı kılınmadan defnedilmiş bulunursa kabri üzerine namaz kılınır, demiştir. Ahmed ile İshāk, defninden sonra bir ay geçinceye kadar kabir üzerine namaz kılınacağına kāil olup senetleri *aleyhi's-salâtü ve's-sellâm* Efendimiz'in, Sa'd b. Ubâde'nin vâlidesi üzerine kıldıkları namaz hakkındaki Saîd b. el-Müseyyeb rivâyetidir. Bu rivâyete nazaran Ümmü Sa'd'in vefâtında *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz gāib imişler. Avdet buyurunca namazını kılmışlar ki, aradan geçen müddet bir ay imiş. (286 ncı hadîs ile hâşiyelerine de mürâcaat). Fukahâ-yı Hanefiyye de kabir üzerine namaz kılmayı câiz görürler. Meyt, namazı kılınmadan defnedilecek olursa kabri üzerine ve kabrinden ihrâc olunmaksızın namazı kılınır. Ve bu namaz cesedin dağılacağı kadar zaman geçmeden kılınabilir. Zann-ı gālib üzere tefessüh-i cesed müddetinin ta'yîninde ihtilâf olunmuştur. Şâfiiyyenin bu bâbda altı kavli olup altıncısına göre namazı ile'l-ebed kılınabilir. Bu takdîre göre Sahābenin kabirleri üzerine bugün bile namaz kılmak câiz olacaksa da bu kavil, zaîf görülmüştür. Maa-hâzâ Buhârî'nin Ukbe b. Āmir rivâyetiyle şurası da sâbittir ki, *aley-*

475. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Cum'a gününün guslü her bâliğ olan kimseye vâcib* (gibi)*dir*[1]" buyurdukları (sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor.

---

hi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Uhud şühedâsı üzerine sekiz sene sonra namaz kılmışlardır. Fukahâ bu fi'l-i Resûlü bu şühedâ-i behişt peymâ Hazarâtının cesedleri çürümemiş olmasiyle tevcîh ederler. Nitekim "*Muvatta*'"ın rivâyetine nazaran şühedâ-i Uhud'dan Amr b. el-Cemûh ile Abdullāh b. Amr-ı Ensārî Hazretlerinin şehâdetlerinden 46 sene sonra kabirlerini sel suyu açıp vücûd-i mübârekleri meydana çıkmış ve cesedleri daha dün vefât etmiş gibi henüz bozulmamış idi. *Radiya'llāhu anhümâ.*

Mâlikiyye'nin bunca ahādîs mantūk ve medlûliyle āmil olmak istemeyişlerine sebep (286)ncı Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* hadîsinin bâzı tariklerinde : «إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا . وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلَاتِي عَلَيْهِمْ» ziyâdesi bulunduğundan kabirlerin tenevvürü başkalarının değil, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in namazı ile olacağına ve bunun hasāis-ı Nebeviyyeden olduğuna kāil olmalarıdır. İhtisas da'vası ise cemâat-ı Sahābeyi arkalarında saf bağlamaktan nehiy buyurmamaları ile menkûz olup adem-i nehy, ümmetlerine de o namazın mubâh olduğunu gösterir.

[1] Bulûğ ve ihtilâm, Cum'a guslünün şartı olunca Cum'a namazı da, sâir namazlar da kable'l-bülûğ vâcib olmamış olur. Cumhûrun kavli budur. Zâten *Buhârî*'de "*Kitâbü'l-Cum'a*" ahādîsinden olan bu hadîsi –bundan evvel ve sonraki iki hadîs ile birlikte– buraya, yâni abdest, gusûl, cemâate devam husūslarında sıbyânın mükellef olup olmadıkları hakkındaki bâba da dercetmesi, bunu ifhâm içindir.

476. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَ قَدْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ شَهِدْتَ الْخُرُوجَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ نَعَمْ. لَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ. يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ. أَتَى الْعَلَمَ

Maa-hâzâ gusl için değilse de, vudû ve salât ile mükellefiyetin çocuklarda daha evvel, yâni on yaşında başladığını iddiā edenler vardır. Delilleri *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da biri Sebre b. Ma'bed-i Cühenî, diğeri Abdullāh b. Amr b. el-Âs *radiya'llāhu anhüm*'den mervî iki hadîs-i merfû'dur. Birincisinde : "عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ. وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرٍ = *Çocuğa yedi yaşında iken namazı ta'lîm edin, on yaşında iken de terkinden dolayı döğün*", diğerinde ise: "مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ. وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ. وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ = *Çocuklarınıza yedi yaşında iken namaz kılmayı emrediniz. On yaşında da terklerinden dolayı döğünüz. Yataklarını ayırınız*" buyurulmuştur. İşte bunlar on yaşındaki çocuğu namazı terkinden dolayı döğmek ona namaz vâcib olduğundandır derler. Nitekim İmâm Ahmed İbn-i Hanbel bir rivâyete göre buna kāil olmuştur. İmâm Şâfiî'nin de buna kāil olduğu söyleniyor. Cumhûr-ı fukahâ ise o yaştaki çocuğa namaz vâcib olduğuna kāil değillerdir. Onu darbetmek, namaz vâcib olduğu için değil, te'dîb ve tedrîb, yâni alıştırmak içindir. Beyhakî bu hadîslerin "رُفِعَ الْقَلَمُ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ = *Sinn-i bulûğ ve ihtilâma varıncaya kadar çocuktan kalem-i teklîf kaldırılmıştır*" hadîsi ile mensûh olduğunu iddiā eder.

Terceme ederken "*vâcibdir*" diyecek yerde "*vâcib gibidir*" dememiz, buradaki vücûbun terkine ıkāb terettüb eden vücûb-i ıstılāhî olmadığına binâendir. Buradaki vâcib "*Senin hakkın üzerime vâcibdir*" demek kabîlinden olan vâcibdir ki "*Hakkın müteekkiddir*" demek olur. Cumhûr-ı ulemâya göre bu gusl vâcib değildir. Ulemâ-yı ehl-i zāhir ile diğer bâzı ulemâ ise zāhir-i lâfza bakarak vücûbuna kāil olmuşlardır. Üç hadîs sonra ve üçüncü cildin başında daha mufassal

الَّذِى عِنْدَ دَارِ كُثَيِّرِ بْنِ الصَّلْتِ. ثُمَّ خَطَبَ. ثُمَّ اَتَى النِّسَاءَ.
فَوَعَظَهُنَّ وَ ذَكَّرَهُنَّ وَ اَمَرَهُنَّ اَنْ يَتَصَدَّقْنَ فَجَعَلَتِ الْمَرْاَةُ
تَهْوِى[1] بِيَدِهَا اِلَى حِلَقِهَا[2] تُلْقِى فِى ثَوْبِ بِلَالٍ. ثُمَّ اَتَى هُوَ
وَ بِلَالٌ الْبَيْتَ[3].

TERCEMESİ

(Sened-i muttasıl ile) rivâyet olunuyor ki, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya birinin: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile birlikte* (bayram namazgâhına) *çıkışta*[4] (hiç) *bulundun mu?*" demesi üzerine (müşârün-ileyh) şu cevâbı vermiştir: "*Evet,* (bulundum.) *Ona olan yakınlığım da olmasaydı orada bulunamıyacaktım*". — Râvî der ki: Yaşımın küçüklüğünden[1]

olarak tekrâr edilecek olan bu hadîsin bu bâbdaki ahkâmı inşâ-Allāh orada beyân edilecektir.

[1] Tâ meftûh ve mazmûm olarak rivâyet edilmiştir. Birinci takdîrde «تَهْوِى» sülâsînin ikinci bâbından, ikinci takdîre göre if'āl bâbından olmuş olur. Her iki sūretde de ma'nâ birdir.

[2] Hā'nın feth ve kesri ile «حَلَقَهَا» halkanın cem'idir. «حَلْقَهَا» rivâyeti de vardır ki, bu takdîrde boynundaki gerdanlık maksūd olmuş olur.

[3] Bir nüshaya göre «اِلَى الْبَيْتِ», Buhârî'nın diğer rıvayetînde «اِلَى بَيْتِهِ».

[4] Bu hurûcun bayram namazgâhına Medîne hâricine çıkış olduğu Buhârî'nin diğer tarîkden "*Kitâbü'l-İdeyn*" de yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği hadîsde: «اِنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَلَّى يَوْمَ الْفِطْرِ رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَ لَا بَعْدَهَا» demesi ve başka elfâz ile buradaki kıssayı rivâyet etmesiyle sâbittir.

dolayı (bulunmıyacaktım) demek istedi. — (Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* der ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) Küseyyir b. es-Salt (b. Ma'dî Kerb-i Kindî)[2] hânesinin hizâsındaki sütûnun yanına geldi. Sonra (orada) hutbe îrâd buyurdu. Sonra kadınlar(ın bulunduğu taraf)a gelip onlara va'z ve tezkîrde bulundu. Ve sadaka vermelerini fermân buyurdu. Bunun üzerine kadınlar(ın her biri) elini üzerindeki (yüzük ve sâire gibi) halkalara (yâhud da boynuna) uzatıp (zînetini)[3] Bi-

[1] Hicret-i seniyye-i Nebeviyyeden üç sene mukaddem Benû Hâşim ve Benu'l-Muttalib Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte Şi'b-i Ebû Tālib'de mahsūr iken tevellüd ettiğine göre ālem-i ukbâya intikāl-i Nebevî vukū' bulduğu esnâda henüz on üç yaşında imiş demektir. Hicretten beş sene evvel tevellüdünü iddiā edenler varsa da kavilleri zaîftir. Zîrâ (68) inci hadîsde: « وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهَزْتُ الْاِحْتِلَامَ » diyor ki, Haccetü'l-Vedâa taallûk eden bir kıssada henüz nâ-bâliğ olduğunu haber veriyor.

[2] Kindî'dir. Ve âilesi Kureyş'in hulefâsındandır. İbtidâları Benû Cumah'ın halifleri iken bilâhare Abbâs *radiya'llāhu anh*'in hulefâsından olmuşlardır. Amcaları vefd olarak Huzūr-ı ālî-i Risâlet-Penâhî'ye gelip îmân ettikten sonra Yemen'e avdet ve orada irtidâd etmiş oldukları için katledilmişlerdir. Muahharen kendisi ve birâderleri Züyeyd ve Abdü'r-Rahmân ile birlikte Medîne'ye hicret ettiler. Küseyyir, ahd-i Nebevîde tevellüd edip epey rivâyâtı vardır. İbtidâları ismi (Kalîl) iken(Küseyyir)'e tebdîl olunmuştur. Tebdîl eden Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'dir diyenler varsa da sahîh olan kavle göre Ömer *radiya'llāhu anh* böyle tesmiye etmiştir. Binâenaleyh Sahābî mi, Tâbiî mi olduğu meşkûktür. Medîne-i Münevvere'nin dışında bayram musallāsına kerpiçten bir minber binâ etmiştir ki, burada mevzū-i bahs olan alem bu olmak gerektir. Hânesi musallānın kıble cihetinde imiş.

[3] Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde: " فَجَعَلْنَ يُلْقِينَ: تُلْقِي الْمَرْأَةُ خُرْصَهَا وَ سِخَابَهَا » = *Kadınlar ellerinde olanı Bilâl'in ete-*

lâl (*radiya'llāhu anh*)in eteğine atmaya başladı. Sonra Bilâl ile birlikte Hâne-i Saādetlerine teşrîf ettiler[1].

477. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِذَا اسْتَأْذَنَكُمْ نِسَاؤُكُمْ بِاللَّيْلِ اِلَى الْمَسْجِدِ فَأْذَنُوا لَهُنَّ.

TERCEMESİ

(Abdullāh) b. Ömer *radiya'llāhu anhümâ* Nebiyy-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Kadınlarınız sizden gece-*

ğine atmaya başladılar. Kimi hursunu, kimi de sihâbını atmaya başladı" deniliyor ki, bu ma'nâyı te'yîd eder.

(El-Hurs)... ve altun ve gümüş halkaya denir. Alâ-kavlin küpenin halkasına yâhud nisvân avadanlığında olan bâzı küçük halkaya denir.

(Es-Sihâb) nisvân-ı Arab'a mahsūs bir nevi' kılâdedir ki, sükk ta'bîr olunan terkîb-i tîyb ile karanfilden ve mahlebden düzerler. Anda cevâhire müteallık nesne bulunmaz.

(Es-Sükk)... ve bir türlü tîyb adıdır ki, râmikden ittihâz olunur. Râmiki un edip elekten geçirdikten sonra su ile mâcun edip gereği gibi oğarlar. Ba'dehu kaba yapışmamak için bir miktar dühn-i hayrî ile bulayıp bir gece alâ-hālihi terk eyledikten sonra bir miktar meshūk-i hâlis-i misk izāfe ve gereği gibi mezc ve kurslar düzüp ve iki gün terk ederler. Sonra ol kursları çuvaldız ile delip bir kınnaba tesbîh gibi dizip bir sene öylece terk ederler. Atîk oldukça râyıhası etyab olur. Beyne'l-etibbâ bu sükkü'l-misk ile müteāreftir. İntihâ. *Kāmûs* mütercimi Āsım Efendi.

[1] Kendine mâlik olup kendini oyuna kaptırmıyacak sinne gelen çocuğun bayram ve sâir meşâhid-i ibâdette huzūru meşrû' olduğu bu hadîs-i şerîfden anlaşılır. Kezâlik buna göre kadınlar bayram namazgâhında hazır bulundukları takdîrde imanın onlara va'z ve tezkîrde bulunması ve sadakayı emretmesi ve bayram namazının sahrâda kılınması müstahab olduğu gibi hutbenin namazdan sonra okunması iktizā eder. (87 ve 209 uncu Ebû Saîd-i Hudrî ile 217-nci Ümmü Atıyye *radiya'llāhu anhümâ* hadîslerine de mürâcaat.)

leyin[1] *mescide* (gidip ibâdet için) *izin istediklerinde, kendilerine izin veriniz*"[2] buyurduğunu (sened-i muttasıl ile) rivâyet ediyor.

---

[1] Buhârî'nin diğer tarîkden yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* rivâyetinde « بِاللَّيْلِ اِلَى الْمَسْجِدِ » kaydı yoktur. Bu ıtlāka nazaran gece olsun, gündüz olsun gerek mescide ve gerek diğer bir yere gitmek istediklerinde kendilerine izin vermek lâzım geleceği anlaşılırsa da mutlakın mukayyede hamli lâzım gelir kāidesine binâen diledikleri gibi mutlaku'l-ınân olamıyacakları münfehim olur.

(338) inci Ümmü'l-Mü'minîn Āişe ve (463) üncü Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Selleme *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyet ettikleri hadîslerden Ahd-i Celîl-i Risâlette –gece ile gündüz farkı tasrîh edilmeksizin– kadınların cemâatlere devâm edip geri saflarda durdukları ma'lûm olur. (87 ve 209) uncu Ebû Saîd-i Hudrî ve (217) nci Ümmü Atıyye *radiya'llāhu anhümâ* hadîsleri ile bunlara benzer diğer ahādîs de böyle.

Maa-hâzâ Ümmü'l-Mü'minîn Āişe *radiya'llāhu anhümâ*'nın (242) nci hadîsi ile metne girmeyen: "« لَوْ اَدْرَكَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا اَحْدَثَ النِّسَاءُ لَمَنَعَهُنَّ كَمَا مُنِعَتْ نِسَاءُ بَنِى اِسْرَائِيلَ » =*Nebiyy-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem şimdiki kadınların ihdâs ettikleri fart-ı zîneti idrâk buyurmuş olaydı, Benî İsrâil kadınları dışarıya çıkmaktan* (yâhud mescide gitmekten) *men' olundukları gibi bu kadınları da men' buyururdu*" hadîsine nazaran câmilere gitmeleri ve çarşı ve pazarlarda gezinebilmeleri için emn ü fitnenin meşrût olduğu da muhakkaktır. [Kadınların cemâat namazı hakkındaki akval-i fukahâ için (242) nci hadîsin hāşiyesine mürâcaat.]

[2] Bu hadîs-i şerîfin muktezâsı kadının –velev namaz için olsun– çıkabilmesi, zevcinin ve velîsinin iznine vâbeste olmaktır.

FİHRİST

Bu cildin FİHRİST kısmı, Diyanet İşleri Başkanlığı Dış Hizmetler Basın ve Halkla Münasebetler Müdürü M. Tevfik ERGUN tarafından hazırlanmıştır.

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH'İN İKİNCİ CİLDİ FİHRİSTİ

KİTÂBÜ'T-TEYEMMÜM

KİTÂBU'S-SALÂT

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

KİTÂBU MEVÂKÎTİ'S-SALÂT

Sahife

Sahife

BÂBU BED'İ'L-EZÂN

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

TECRÎD-İ SARÎH'İN İKİNCİ CİLDİNİN TERCEME-İ HÂL FİHRİSTİ

Sahife

A

B

C

E

Sahife

H

Sahife

I

İ

K

M

O

Ö

R

Sahife

Ş

Ü

Z

İKİNCİ CİLDDE İSİMLERİ GEÇEN MEVÂKIİN FİHRİSTİ